

VLAAMSE
REGIONALE
INDICATOREN

Vlaamse
overheid

Vlaamse **VRIND 2015**
Regionale Indicatoren

VRIND IS EEN UITGAVE VAN DE STUDIEDIENST VAN DE VLAAMSE REGERING.

De **Studiedienst Vlaamse Regering** (SVR) maakt deel uit van het domein Kanselarij en Bestuur van de Vlaamse overheid. De Studiedienst wil de Vlaamse overheid en zijn diensten ondersteunen bij het voeren van een geïnformeerd beleid. Hiertoe verricht hij op wetenschappelijk onderbouwde en onafhankelijke wijze onderzoek over demografische, sociaal-maatschappelijke en macro-economische ontwikkelingen, vertrekkende vanuit een beleidsrelevante vraagstelling. Hij ontwikkelt bovendien instrumenten die helpen om de toekomst te verkennen op demografisch en macro-economisch vlak. De Studiedienst verkent ook de externe omgeving waarin de Vlaamse overheid wil optreden. Tevens volgt hij de resultaten en effecten van het gevoerde beleid op aan de hand van indicatoren. De Studiedienst is verder de draaischijf voor vraag en aanbod van openbare statistieken over Vlaanderen. De Studiedienst heeft ten slotte een ondersteunende rol ten aanzien van andere beleidsdiensten die vragen hebben over statistiek, monitoring, survey, beleidsevaluatie en toekomstverkenningen als techniek en bij praktische vraagstukken.

VRIND is ook te raadplegen via de website (www.vlaanderen.be/svr).

U kunt daar eveneens andere publicaties van de Studiedienst van de Vlaamse Regering downloaden.

De reeksen uit deze publicatie en de metadata zijn daar terug te vinden via de rubriek Cijfers.

STUDIEDIENST VAN DE VLAAMSE REGERING

Boudewijnlaan 30 bus 23, 1000 Brussel

Tel. 02 553 52 07

Fax 02 553 58 08

E-mail svr@dar.vlaanderen.be

Bestellingen

<http://publicaties.vlaanderen.be>

Telefonisch via gratis nummer 1700 (elke werkdag van 9 tot 19 uur).

Depotnummer: D/2015/3241/256

ISBN-NUMMER : 9789040303692

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Josée Lemaître, administrateur-generaal

GRAFISCHE VORMGEVING, OPMAAK EN DRUK

Prepress Drukkerij Bosmans | Lommel

Dit rapport is gedrukt op chloorvrij milieuvriendelijk papier.

WOORD VOORAF

VRIND is een jaarlijkse monitor gekoppeld aan de legislatuur van de Vlaamse Regering. Het regeerakkoord en de beleidsnota's van de ministers vormen de basis voor de indicatorenset van VRIND. Bij aanvang van de legislatuur wordt telkens gezocht naar indicatoren die het best het vooropgezette beleid en de mogelijke effecten er van in beeld kunnen brengen. Deze editie is daar een duidelijk voorbeeld van. De structuur is aangepast aan het nieuwe regeerakkoord en bij de keuze van de indicatoren is met dit akkoord en de beleidsnota's rekening gehouden. Meer hierover in het inleidende hoofdstuk.

Jaarlijks wordt voor deze selectie een overleg georganiseerd. Het zijn in principe de beleidsraden - waar de minister en zijn administratie samen zitten - die de indicatorenset per beleidsdomein definitief vastleggen.

Eigen aan een monitor zoals VRIND, is het systematisch en periodiek opvolgen en presenteren van ontwikkelingen die voor het beleid relevant zijn. Het opbouwen van reeksen is daarbij belangrijk. Ze laten toe de ontwikkelingen te beschrijven en aan te geven in welke richting deze ontwikkelingen gaan. Als het beleid duidelijke keuzes heeft gemaakt, kan nagegaan worden of de vastgestelde evolutie in de juiste richting gaat en de beoogde doelstelling al dan niet in zicht komt.

Bij de selectie van VRIND indicatoren wordt vooral gekeken naar de externe omgeving van de Vlaamse overheid en minder naar de processen en acties die worden ondernomen. De focus ligt op de impact die het overheidsoptreden al dan niet heeft op maatschappelijke ontwikkelingen. De meeste ontwikkelingen doen zich voor zonder dat de overheid daar echt greep op heeft. De effecten van de financiële en economische crisis zijn daar een sprekend voorbeeld van. Ze verplicht de overheid om in de mate van het mogelijke in te springen, te remediëren en waar mogelijk bij te sturen. Zij wordt daarbij snel geconfronteerd met haar eigen beperkingen.

Van monitoren wordt verwacht dat ze de actualiteit zo dicht mogelijk opvolgen. De data die hier gebruikt worden, maken duidelijk dat dit niet altijd mogelijk is. Voor heel wat reeksen zijn data pas met een vertraging van één of twee jaar beschikbaar. Dit is des te meer het geval bij internationale vergelijkingen.

Indicatoren – het woord zegt het zelf – geven een indicatie aan. Vooral voor maatschappelijke effecten is het dikwijls afwegen hoe effecten het best kunnen opgevolgd worden. Belangrijk daarbij is dat de indicatoren gedragen worden door alle betrokken partners en de resultaten eenduidig kunnen worden geïnterpreteerd. In vele gevallen moet men zich tevreden stellen met een indicator die een of ander aspect opvolgt en bij benadering iets zegt over een mogelijk resultaat of effect. Gebrekkige statistieken of ontbrekende meetinstrumenten kunnen daar voor zorgen.

De duiding die in VRIND bij de cijfers gegevens wordt, is eerder beperkt en louter beschrijvend. Dit houdt heel wat risico's in. Beschrijvingen op zich verklaren niet waarom ontwikkelingen zich voordoen. Ze kunnen daarom zeker niet gelden als een evaluatie van het gevoerde beleid. Dergelijke evaluatie veronderstelt grondige en diepgaande analyse waarbij rekening gehouden wordt met diverse factoren en actoren die ontwikkelingen mee bepalen. De Vlaamse overheid is daarbij één van de spelers op het veld.

VRIND is een coproductie. Naast medewerkers van de Studiedienst is een prominente rol toebedeeld aan de beleidscellen van de departementen en wordt een beroep gedaan op ca 200 medewerkers uit de Vlaamse overheid, de wetenschappelijke steunpunten en andere instellingen. Hun medewerking is noodzakelijk om tot een kwaliteitsvol en onderbouwd product te komen. We willen hen hier uitdrukkelijk voor bedanken.

Luk Bral
VRIND-coördinator

MEDEWERKERS

MEDEWERKERS STUDIEDIENST VAN DE VLAAMSE REGERING

PROJECTCOÖRDINATIE Luk Bral

EINDREDACTIE Luk Bral, Myriam Vanweddigen, Karolien Weekers

DWARSDOORSNEDE Luk Bral, Veerle Beyst, Thierry Vergeynst

ALGEMEEN REFERENTIEKADER

Sociaal-culturele context Luk Bral, Myriam Vanweddigen
Macro-economische context Thierry Vergeynst
Demografische context Martine Corijn, Edith Lodewijckx, Edwin Pelfrene, Ingrid Schockaert
Bestuurlijke context Pieter De Maesschalck, Dirk Festraets, Dirk Moons, Myriam Vanweddigen, Karolien Weekers

WELVAART

Onderwijs en vorming Naomi Wauterickx (O&V), Dirk Festraets
Werk en sociale economie Myriam Vanweddigen, Jo Noppe
Ondernemen en internationale handel Thierry Vergeynst, Michaël Goethals
Ontwikkelingssamenwerking Myriam Vanweddigen
Innovatie Peter Viaene (EWI), Thierry Vergeynst

WELZIJN

Zorg Dirk Moons
Gezondheid Dirk Smets
Inkomen, armoede en sociale uitsluiting Jo Noppe
Gelijke kansen Jo Noppe
Diversiteit, inburgering en integratie Jo Noppe

CULTUUR EN VRIJE TIJD

Cultuur en jeugd Guy Pauwels
Sport Guy Pauwels
Media Marie-Anne Moreas
Toerisme Pieter De Maesschalck

OMGEVING

Ruimte Greta Sienap
Wonen Greta Sienap
Milieu en natuur Veerle Beyst
Mobiliteit Veerle Beyst, Pieter De Maesschalck
Landbouw Dirk Smets
Energie Dirk Smets

TECHNISCHE EN ADMINISTRATIEVE ONDERSTEUNING Guy De Smet, Nancy Jadoul, Erik Roebben, Georneth Santos, Caroline Temmerman, Lieven Van der Elst, Karina Van De Velde, Tina Vander Molen

CARTOGRAFIE Greta Sienap

MEDEWERKERS UIT DE VLAAMSE OVERHEIDS- EN ANDERE INSTELLINGEN

ALGEMEEN REFERENTIEKADER

Demografische context

ADS: Patrick Lusyne, Michel Willems

Bestuurlijke context

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOREN: Anne Delarue, Lucas Huybrechts, Liesbet Servranckx, Ivo Van den Bossche

Agentschap voor Binnenlands Bestuur: Katja Borré, Petra Desmedt, Ann De Saedeleer, Katie Heyse, Els Podevin

Agentschap Overheidspersoneel – HR Technologie en Data: Gijs Martens, Ilse Vanderweyen

Agentschap Overheidspersoneel – Juridisch Kenniscentrum: Peter De Clercq, Jef Mannaerts, Frans Steenput, Christel van Keer

Departement FB: Henk Goossens, Lucas Huybrechts

Departement iV: Vicky Reynaert, Stijn Van Wesemael

Vlaamse Infolijn: Stefan Kerremans

Vlaamse Ombudsdienst: Bart Weekers

WELVAART

Onderwijs en vorming

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Naomi Wauterickx

Departement O&V: Liës Feyen, Hilde Goeman, Liesbeth Hens, Nadine Poelmans, Guy Stoffelen, Raymond Van de Sijpe, Ann Van Driessche, Martine Van Kerkhove, Geert Vermeulen, Chama Rhellam, Kurt Van Damme, Johan Vermeiren, Isabelle Erauw, Anton Derks

VLIR: Els Titeca

VGC: Lies Wallyn

ETNIC: Catherine Lefèvre

EPOS: Ronny Masset

AHOVOS: Aron De Hondt, Caroline Domogala, Karin Van De Voorde

AGODI: Goedele De Cock

AGION: Anne De Meulemeester

Syntra Vlaanderen: An Van de Ven

Departement WSE: Anja Wagemans

Werk en sociale economie

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Faiza Djait

Departement WSE: Lieselotte Bommerez, Lieve De Lathouwer, Faiza Djait, Erik Samoy, Patricia Vroman

Steunpunt WSE: Wim Herremans, Boie Neefs, Ariane Rober, Luc Sels, Michelle Sourbron, Gert Theunissen, Wouter Vanderbiesen, Sarah Vansteenkiste

VDAB: Willem Vansina

SERV-Stichting Innovatie & Arbeid: Ria Bourdeaud'hui, Stephan Vanderhaeghe

Ondernemen en internationale handel

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOREN: Pascale Dengis, Liesbet Servranckx

EWI: Peter Viaene, Pascale Dengis

FIT: Christophe Verhaeghe

Ontwikkelingssamenwerking

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Liesbet Servranckx

Departement iV: Simon Calcoen

Innovatie

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Pascale Dengis

EWI: Peter Viaene

WELZIEN

Zorg

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Joost Bronselaer

Afdeling Vlaamse Sociale Bescherming: Michaël Renier

Centrum ter Preventie van Zelfdoding, Studiedienst en Communicatie: Ekke Muijzers

Departement WVG, Kenniscentrum, Team Wetenschappelijk Onderzoek: Joost Bronselaer

Departement WVG, Team Eerstelijns en Thuiszorg: Ilse Goossens

Departement WVG, afdeling Justitiehuisen: Roel Peeters

Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid, Team Gegevensverwerking en Resultaatopvolging: Herwin De Kind, Hilde Smets

Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap, Studiecel: Anneleen De Broeck

Agentschap Jongerenwelzijn: Johan Peeters

Kind en Gezin: Diederik Vancoppenolle

VIPA: Christophe Cousaert

Steunpunt Algemeen Welzijnswerk: Koen Mendonck

Federatie Tele-Onthaaldiensten in Vlaanderen: Jennifer Pots

Holebifoon: Nicolas Janssen, Michaël Veltens

Gezondheid

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Joost Bronselaer

Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid, Team Gegevensverwerking en Resultaatopvolging: Heidi Cloots, Herwin De Kind, Hilde Smets

Inkomen, armoede en sociale uitsluiting

Departement WVG, afdeling Welzijn en Samenleving: Koen Devroey, An Van Cauwenberghe

Gelijke kansen

Departement KB, cluster transversaal beleid: Agna Smisdorn

Steunpunt WSE: Wim Herremans

Departement WSE: Faiza Djait

Diversiteit, inburgering en integratie

ABB: Philippe Buysschaert, Gerlinde Doyen

CULTUUR EN VRIJE TIJD

Cultuur en jeugd

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOREN: Trees De Bruycker, Peter Jolling

ADS: Philippe Dewint, Vincent Coutton

Departement CJSM: Wim Bogaert, Andy Vandervoort, Veerle Vogelaere, Maarten Vandekerckhove, Marina Laureys, Trees De Bruycker, Kristof Vanden Bulcke, Roel Devriendt, Bertoud Coose

Cultuurnet: Carlo Dieltjens

VTi: Bart Magnus

Sport

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Astrid Vervaet

Bloso: Chris Massez

Departement CJSM: Nancy Barette, Astrid Vervaet

Media

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Johan Bouciqué

ADS: Patrick Lusyne, Peter Boonants

BEA: Anne-Gaëlle Sole

BIPT: Hilde Verdickt
Departement CJSM: Johan Bouciqué
FLEGA: David Verbruggen
Fonds Pascal Decroos: Ides Debruyne
MEDIALAAN: Anita Coremans
Netflix: Joris Evers
Nielsen: Marie-Anne Stevens
Raad voor de Journalistiek: Pieter Knapen
SBS Belgium: Kristof Demasure
Steunpunt Media: Julie De Smedt
VRM: Ingrid Kools, Dirk Peereman, Judith Leterme
VRT: Philippe Cieters

Toerisme

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Liesbet Servranckx
Toerisme Vlaanderen: Raf De Bruyn, Sofie Wauters

OMGEVING

Ruimte

COÖRDINATOREN: Stijn Vanacker (Ruimte), Els Hofkens (Onroerend Erfgoed)
Agentschap Ondernemen: Idris Peiren
Agentschap Onroerend Erfgoed, afdeling Erfgoedbeleid: Hans Mestdagh
Departement Ruimte Vlaanderen, afdeling Onderzoek en Monitoring: Jean-Paul Beys, Isabelle Loris, Stijn Vanacker, Peter Willems

Wonen

COÖRDINATOR: Veerle Geurts
Agentschap Wonen-Vlaanderen, afdeling Financiële Instrumenten: Stijn Schockaert
Agentschap Wonen-Vlaanderen, afdeling Wonen: Gunther Gysemans
Agentschap Wonen-Vlaanderen, afdeling Woonbeleid: Lize Haagdorens
Agentschap Inspectie RWO, Wooninspectie: Tom Vandromme
VMSW: Peter Van Den Bosch

Milieu en natuur

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Ludo Vanongeval
VMM, MIRA: Johan Brouwers
OVAM: Evi Rossi, Els Gommeren, Mieke Vervaet
INBO: Heidi Demolder
Departement LNE, afdeling Milieu-, Natuur- en Energiebeleid:, Kris Rongé, Ludo Vanongeval
ANB: Els Martens, Gudrun Van Langenhove, Eva Troch
VLM: Els Lesage

Mobiliteit

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Bart Van Herbruggen
ADS: Krist Omey
FOD MV: Marc Kwanten
Departement LNE: Kris Rongé, Tania Van Mierlo, Philippe Van Haver
Beleidsdomein MOW: Wilfried Goossens, Stefaan Hoornaert, Jan Pelckmans, Bart Van Herbruggen (Departement MOW), Thomas Arkens (Agentschap Wegen en Verkeer), Bernadette Naets (Agentschap voor Maritieme Dienstverlening en Kust), Tine Wynants (De Lijn), Dieter Adam (nv De Scheepvaart), Kevin De Coen (Waterwegen en Zeekanaal nv)
INBO: Heidi Demolder
SERV: Dirk Neyts

Landbouw

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Jonathan Platteau

Departement LV, afdeling Monitoring en Studie: Els Demuynck, Jonathan Platteau, Tom Van Bogaert, Dirk Van Gijsegheem

Departement LV, afdeling Landbouw- en Visserijbeleid: Eddy Tessens

Energie

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Ludo Vanongeval

Departement LNE, afdeling Milieu-, Natuur- en Energiebeleid: Kris Rongé, Ludo Vanongeval

VITO: Kristien Aernouts, Kaat Jaspers

VMM, MIRA: Johan Brouwers

VREG: Sarah Van Kerckhoven

VEA: Nadine Dufait, Lieven Van Lieshout

INHOUDSOPGAVE

DWARSDOORSNEDE VRIND 2015	15
Sociaal-maatschappelijke doelstellingen	16
Economische en welvaartsdoelstellingen	17
Fysiek-ecologische doelstellingen	20
Bestuurlijk institutionele doelstellingen	23
Evolutie en haalbaarheid	23
ALGEMEEN REFERENTIEKADER	25
1.1 Sociaal-culturele context	27
Algemene leefsituatie en zorgen	28
Sociale samenhang	30
Burgers en de overheid	33
Vlamingen en de Europese Unie	39
1.2 Macro-economische context	44
Internationale conjunctuur	44
Vlaams Gewest	46
Provincies	50
1.3 Demografische context	54
Stand van de bevolking	54
Loop van de bevolking	58
Huishoudens	59
Lokale bevolkings- en huishoudensvooruitzichten	60
1.4 Bestuurlijke context	65
Staatshervorming	65
Europa	66
Vlaamse overheid	68
Lokale overheid	77
CLUSTER WELVAART	87
2.1 Onderwijs en vorming	89
Kerncijfers	89
Scholingsgraad	94
Talenten van elke lerende ten volle ontwikkelen	95
Voldoende, deskundig en gemotiveerd onderwijspersoneel garanderen	108
Onderwijsinstellingen versterken	111
Werk maken van het masterplan scholengebouw	113

2.2	Werk en sociale economie	117
	Situatie Vlaamse arbeidsmarkt	117
	Vlaams arbeidsmarktbeleid	129
2.3	Ondernemen en internationale handel	139
	Ondernemen	139
	Internationaal ondernemen	148
2.4	Ontwikkelingssamenwerking	155
	Vlaamse partnerlanden internationale samenwerking	155
	Officiële ontwikkelingshulp	156
	Draagvlak ontwikkelingssamenwerking	157
2.5	Innovatie	160
	Input	161
	Output	166
CLUSTER WELZIJN		173
3.1	Zorg	177
	Algemeen welzijnswerk	177
	Justitiehuisen	179
	Kinderen en gezinnen	180
	Jeugdzorg	184
	Personen met een beperking	185
	Ouderen	187
	Investerings in voorzieningen	190
	Verstedelijking	191
3.2	Gezondheid	194
	Gezondheidsdoelstellingen	194
	Mortaliteit en morbiditeit	206
	Zwangerschap en geboorte	210
3.3	Inkomen, armoede en sociale uitsluiting	213
	Welvaartsverdeling en armoede	213
	Sociale uitsluiting	225
	Armoede bij kinderen	229
3.4	Gelijke kansen	234
	Gender	234
	Holebiseksualiteit	245
	Handicap	247
	Maatschappelijke participatie van kansengroepen	250
3.5	Diversiteit, inburgering en integratie	252
	Aanwezigheid en instroom	252
	Samenleven in diversiteit	258
	Inburgering als opstap naar integratie	266
	Woonwagengroepen	268

	CLUSTER CULTUUR EN VRIJE TIJD	271
4.1	Cultuur en jeugd	273
	Globale participatie en aanbod	273
	Kunsten en Erfgoed	277
	Sociaal-cultureel werk en lokaal cultuurbeleid	286
	Economische cijfers	297
4.2	Sport	303
	Kwaliteitsvol sportaanbod	303
	Sportparticipatie	307
	Topsport	313
	Gezond sporten	317
	Economische aspecten	318
4.3	Media	321
	De mediagebruiker in het mobiele en digitale tijdperk	321
	Digitale technologie als motor van groei en verandering	328
	Divers en kwaliteitsvol aanbod	328
4.4	Toerisme	342
	Vlaanderen als bestemming	342
	De Vlaming op vakantie	348
	CLUSTER OMGEVING	351
5.1	Ruimte	355
	Ruimtegebruik	355
	Ruimtelijke planning	358
	Onroerend erfgoed	362
5.2	Wonen	369
	Nieuwbouw en vastgoedmarkt	369
	Huurmarkt	372
	Betaalbaarheid van het wonen	374
	Ondersteuning eigendomsverwerving	375
	Ondersteuning huurmarkt	378
	Woningkwaliteit	382
	Lokaal woonbeleid	388
5.3	Milieu en natuur	390
	Duurzame regio	390
	Water	391
	Bodem	393
	Lucht	394
	Klimaatverandering	396
	Biodiversiteit	397
	Afval- en materialenbeleid	402
	Vermesting	406
	Gezondheid	408

5.4	Mobiliteit	412
	Personenvervoer	412
	Logistiek	418
	Vlot verkeer	425
	Veilig verkeer	431
	Milieuvriendelijke mobiliteit	434
5.5	Landbouw	441
	Landbouwstructuur	441
	Economische aspecten	445
	Sociale aspecten van de landbouw	447
	Landbouw en milieu	449
	Landbouw- en plattelandsontwikkelingsbeleid	452
	Visserij	455
5.6	Energie	459
	Efficiënt energieverbruik	459
	Energieopwekking	462
	Energiearmoede	466
	Elektriciteits- en aardgasmarkt	467
	Elektriciteits- en aardgasnetwerk	470

METHODOLOGISCHE NOTA 473

	Veelgebruikte surveys	473
	Verstedelijking	477

AFKORTINGEN 478

DWARSDOORSNEDE

Bij het begin van een nieuwe legislatuur wordt de structuur van VRIND herbekeken. We baseren ons daarvoor op het Vlaamse regeerakkoord. De visie van het Vlaamse regeerakkoord 2014-2019 mikt op een drieliuk voor de toekomst: vertrouwen, verbinden en vooruitgaan. 'Vertrouwen niet alleen in eigen kunnen maar ook in elkaar. Vertrouwen betekent ook verbinden met elkaar en met elkaars talenten en kwaliteiten, zodat we samen kunnen vooruitgaan en niemand achterlaten' (Vlaams regeerakkoord 2014-2019, p. 2).

Voor de herkenbaarheid en de samenhang van de tekst is geopteerd voor een clustering van de verschillende sectorale hoofdstukken, zoals opgenomen in het regeerakkoord. Een eerste cluster 'Welvaart' focust op aspecten rond onderwijs en vorming, werk en sociale economie, ondernemen, internationale handel, innovatie en ontwikkelingssamenwerking. De cluster 'Welzijn' bundelt de welzijns- en gezondheidsaspecten en behandelt een aantal transversale thema's zoals armoede en sociale uitsluiting, gelijke kansen, diversiteit, inburgering en integratie. Nieuw in deze editie is een afzonderlijk hoofdstuk Gelijke kansen waarbij wordt ingegaan op de genderproblematiek en de maatschappelijke positie van holebi's en personen met een handicap. Cultuur, jeugd, sport, media en toerisme vormen een derde cluster 'Cultuur en vrije tijd'. Een laatste cluster 'Omgeving' bevat alle domeinen die met de fysiek ruimtelijke (leef)omgeving te maken hebben: ruimtelijke ordening en onroerend erfgoed, wonen, milieu en natuur, mobiliteit, landbouw en energie.

Zoals in voorgaande edities worden de clusters voorafgegaan door enkele contexten. De ontwikkelingen die in de contexten behandeld worden zijn van belang voor de clusters die volgen. Aan de sociaal-culturele, demografische en macro-economische context wordt een bestuurlijke context toegevoegd. Deze context schetst de politieke en bestuurlijke omgeving waarbinnen het Vlaamse beleid werkt en die een rechtstreeks of onrechtstreeks effect heeft op alle beleidsdomeinen.

Het Vlaamse regeerakkoord onderschrijft het belang van de realisatie van de Pact 2020-doelstellingen en geeft aan dat de indicatoren zullen geactualiseerd worden in functie van gewijzigde externe omstandigheden in overleg met de SERV en de Verenigde Verenigingen (Vlaams regeerakkoord, p.51). Dit is ondertussen gebeurd. Naar aanleiding van die actualisering besliste de Vlaamse Regering de nieuw gevalideerde

Pact-indicatoren integraal in VRIND op te nemen. De indicatoren staan verspreid over de hoofdstukken waar ze functioneel thuishoren en zijn herkenbaar aan het icoontje. Op www.vlaanderen.be/svr kan de volledige set van indicatoren per doelstelling geconsulteerd worden.

De 20 doelstellingen van het Pact 2020 en de bijhorende indicatoren vormen het referentiekader voor de dwarsdoorsnede van deze VRIND-editie. We presenteren de resultaten van de jongste meting opgesplitst volgens de duurzaamheidsprincipes: sociaal-maatschappelijk, economisch, fysiek-ecologisch om af te ronden met een bestuurlijk luik waarin ook de relatie burger – bestuur aan bod komt. Het gaat in totaal om 125 indicatoren, vaak opgesplitst naar sectoren of doelgroepen.

Pact 2020 Doelstellingen	
Sociaal-maatschappelijk	
	Solidaire en open regio (D2)
	Zorg (D12)
	Armoede (D13)
	Gezondheid (D17)
Economie en welvaart	
	Duurzame topregio (D1)
	Internationalisering (D3)
	Innovatie (D4)
	Ondernemerschap (D5)
	Logistiek en infrastructuur (D6)
	Werkzaamheid (D9)
	Werkbaarheid (D10)
	Talent (D 11)
Fysiek-ecologisch	
	Energie (D7)
	Eco-efficiëntie (D8)
	Milieu (D14)
	Natuur (D15)
	Mobiliteit (D16)
Bestuurlijk institutioneel	
	Overheid (D18)
	Maatschappelijke betrokkenheid (D19)
	Begroting (D20)

Sociaal-maatschappelijke doelstellingen

Het Pact 2020 bevat 4 sociaal-maatschappelijke doelstellingen rond een solidaire en open regio, zorg, armoede en gezondheid.

Solidaire en open regio

Onder **solidaire en open regio** worden subdoelstellingen geformuleerd rond sociaal kapitaal, maatschappelijke participatie, discriminatie en ontwikkelingssamenwerking.

Tegen 2020 zou het **sociaal kapitaal** in Vlaanderen minstens op het niveau moeten liggen van de top 5 van Europese landen. Voor sociaal kapitaal wordt gekeken naar vrijwilligersinzet, intensiteit van de sociale contacten en het vertrouwen dat mensen in elkaar stellen. Een vergelijking met de EU-lidstaten geeft aan dat Vlaanderen op het vlak van sociaal kapitaal relatief goed scoort maar niet echt een topper is (figuur 1.14).

De **maatschappelijke participatie** van volgende bevolkingsgroepen wordt gemeten op het vlak van cultuur, sport, verenigingsleven, internetgebruik en politieke participatie: vrouwen, laaggeschoolden, ouderen, personen met een functiebeperking, personen met een niet-EU-herkomst, holebi's, alleenstaande ouders en alleenstaanden (figuur 3.147). Laaggeschoolden en ouderen kennen de grootste achterstand. Maar ook de andere groepen participeren op quasi alle domeinen proportioneel minder dan hun aandeel in de samenleving. Enige uitzondering hierop zijn de holebi's die - behalve aan het verenigingsleven - meer participeren. Ook bij de alleenstaande ouders is er op verschillende domeinen geen sprake van achterstand. Hetzelfde geldt voor de cultuurparticipatie bij vrouwen en voor de internetparticipatie van personen met een niet-EU-herkomst.

Het Pact 2020 verwijst expliciet naar het wegwerken van de **werkzaamheidskloven** (figuur 2.75). Tussen 2008 en 2014 daalde de kloof tussen mannen en vrouwen (8,7 ppt), tussen ouderen en jongeren (22,1 ppt) en tussen personen met en zonder een functiebeperking (34 ppt). De kloof van de laaggeschoolden (26 ppt) neemt niet af en zowel de herkomstkloof (20,4 ppt) als de nationaliteitskloof (28,3 ppt) zijn toegenomen.

Aan de hand van telkens 3 indexen wordt de houding van de Vlamingen gemeten ten opzichte van gendergelijkheid, holebi's, personen met een fysieke beperking en vreemdelingen. Bij **gendergelijkheid** wordt gekeken naar gelijke taakverdeling in het huishouden, gelijke taakverdeling bij de opvoeding van de kinderen en naar weerstand tegen gelijke aanwezigheid in topfuncties. De houding bij de bevolking tegenover een gelijke taakverdeling voor mannen en vrouwen in het huishouden en bij de opvoeding van kinderen is de voorbije 20 jaar positiever geworden. De jongste jaren is er wel een stagnatie. De weerstand tegen de gelijke aanwezigheid van mannen en vrouwen in topfuncties is niet significant gewijzigd tussen 2006 en 2014 (figuur 3.136). **Holebiseksualiteit** wordt tegenwoordig breed aanvaard en de aanvaarding van gelijke rechten voor holebi's is de jongste jaren toegenomen. Slechts een kleine minderheid spreekt zich expliciet negatief uit over holebiseksualiteit. Maar

tegelijk doet een grotere groep dat wel op een meer impliciete en indirecte manier (figuur 3.142). Ook gelijke rechten voor **personen met een handicap** worden op het eerste gezicht breed gesteund. 8 op de 10 Vlamingen vindt dat personen met een handicap hun leven moeten kunnen leiden zoals zij dat willen. Nog een groter aandeel ondersteunt de stelling dat mensen met een handicap evenveel kansen zouden moeten krijgen als mensen zonder handicap (figuur 3.146). Tegelijk is er een duidelijk positievere houding ten opzichte van personen met een fysieke handicap dan ten opzichte van personen met een verstandelijke handicap. Globaal genomen is de **houding tegenover vreemdelingen** sinds de eerste meting in 1998 nauwelijks gewijzigd (figuur 3.165).

Een laatste deelaspect van de doelstellingen betreffende een solidaire en open samenleving gaat over internationale solidariteit en **ontwikkelingssamenwerking**. De middelen vanuit Vlaanderen voor ontwikkelingssamenwerking zijn het jongste decennium gestegen (figuur 2.140).

Zorg

Voor **zorg** mikt het Pact op een toegankelijk en betaalbaar kwaliteitsvol aanbod aan hulp- en zorgverlening waarbij de gebruiker centraal staat. In eerste instantie wil men daarvoor de eerstelijns- en thuiszorg versterken.

Wat het aanbod en de capaciteit van de voorzieningen betreft, valt over vrijwel de ganse lijn een forse toename vast te stellen. Dit blijkt uit het gestegen aanbod aan **kinderopvangplaatsen** voor baby's en peuters (figuur 3.7), het hoger bereik van de **preventieve gezinsondersteuning** (figuur 3.10) en de **gezinszorg** (figuur 3.26). De capaciteit van voorzieningen voor ondersteuning van **jongeren en ouderen** neemt toe (figuur 3.33) en het aanbod aan voorzieningen voor volwassen **personen met een handicap** is gestegen. De toegenomen capaciteit volstaat niet altijd om tegemoet te komen aan de vraag. Zo staan er nog meer dan 10.000 personen met een handicap op de Centrale Registratie Zorgvragen (figuur 3.24), zijn de wachttijden bij de centra voor geestelijke gezondheid niet afgenomen (figuur 3.63) en stijgt het aandeel personen dat medische consumptie uitstelt om financiële redenen (figuur 3.108).

Armoede

Op het vlak van **armoede** werden in het Pact 2020 zeer ambitieuze doelstellingen opgenomen. Zo wil men dat Vlaanderen in 2020 op het vlak van armoede en sociale uitsluiting bij de best presterende Europese landen hoort en iedereen minstens een inkomen heeft dat de Europese armoederisicodrempel bereikt. Dit moet resulteren in een halvering van het aantal kinderen dat geboren wordt in armoede, een beperking van de laaggeletterdheid tot 3%, een substantiële verhoging van de woonkwaliteit en de creatie van 43.000 bijkomende sociale woningen. In het kader van de EU2020-strategie werd dit verder vertaald in een daling van 30% voor het aantal personen in armoede of sociale uitsluiting.

Vlaanderen scoort nu al op hetzelfde niveau als de groep van Europese landen met de laagste armoedecijfers (figuur 3.83). Voor de andere doelstellingen is er nog werk aan de winkel. Iets meer dan 1 op de 10 Vlamingen of 680.000 personen leeft in een huishouden met een inkomen onder de armoederisicodrempel (figuur 3.80). Het aandeel personen onder de **armoederisicodrempel** is de afgelopen jaren vrij stabiel gebleven. Bij ouderen, alleenstaanden, leden van eenoudergezinnen, werklozen en niet-actieven, leden van gezinnen waar niet of weinig wordt gewerkt, laagopgeleiden, huurders en personen geboren buiten de EU ligt het risico op armoede beduidend hoger dan gemiddeld (figuur 3.81). In 2013 leefde ongeveer 150.000 Vlaamse kinderen in een gezin met een inkomen onder de armoederisicodrempel (figuur 3.110). Het armoederisico ligt het hoogst bij kinderen in een gezin waar niet of nauwelijks wordt gewerkt (figuur 3.111). Goed 1 op de 10 geboorten vindt plaats in een kansarm gezin (figuur 3.114). De **laaggeletterdheid** (figuur 3.100) stagneert. In totaal leefde 20% van de Vlaamse bevolking in 2013 in een **huis van mindere kwaliteit** (figuur 3.106). Dat komt overeen met goed 1,2 miljoen personen. Dat aandeel is na een stijging tot 2011, in de meest recente jaren iets gedaald. Ook op het vlak van de **sociale woningbouw** wordt vooruitgang geboekt (figuur 5.41).

Gezondheid

De **gezondheidsdoelstellingen**, die ook door het Vlaams Parlement zijn goedgekeurd, werden integraal in het Pact opgenomen. De ambitie is om voor levenskwaliteit tot de Europese top te behoren. Dit moet blijken uit een hoog geluksgevoel, een hoge globale tevredenheid met de eigen leefsituatie en langer leven in goede gezondheid.

Met de tevredenheidsaspecten zit het goed (figuur 1.2). Vlaanderen scoort bij de top van Europa (figuur 1.1). Voor de meeste gezondheidsdoelstellingen wordt er vooruitgang geboekt. 57% van de vrouwen tussen 25 en 64 jaar heeft zich de afgelopen drie jaar preventief laten onderzoeken (figuur 3.38). De participatiegraad voor onderzoek naar dikke darmkanker bedroeg 49% in 2013 (figuur 3.39). De vaccinatiegraad bij jonge kinderen is hoog genoeg om groepsimmunitet te verkrijgen (figuur 3.40). Het aandeel volwassen rokers vermindert duidelijk over de tijd: tussen 1997 en 2013 daalde het percentage rokers van 29% tot 22% (figuur 3.46). Ook het tabaks- en alcoholgebruik bij jongeren loopt terug (figuur 3.43). Bij mannen ligt de sterfte door vervoersongevallen in 2012 61% lager dan in 1998, het aantal vrouwelijke verkeersslachtoffers krimpt met 65% (figuur 3.53). Zowel bij mannen als vrouwen wordt de algemene doelstelling rond ongevallensterfte bereikt. 48% van de Vlamingen is te zwaar: 35% valt in de categorie overgewicht en 13% van de bevolking is zwaarlijvig. Zowel overgewicht als zwaarlijvigheid nemen toe doorheen de tijd (figuur 3.57). Iedere dag sterven 3 Vlamingen door zelfdoding, bijna 3 op de 4 zijn mannen (figuur 3.58). Binnen de EU15 bevinden we ons bij de landen met hogere zelfdodingscijfers. De zelfdodingscijfers nemen sinds 2000 af.

Economische en welvaartsdoelstellingen

De welvaartsdoelstellingen worden hier geclusterd rond 8 invalshoeken: Vlaanderen als economische topregio, internationalisering, innovatie, ondernemen, logistiek en infrastructuur, werkzaamheid, werkbaarheid en talent.

Europese competitieve en polyvalente kenniseconomie

De ambitie is om van Vlaanderen in 2020 een competitieve, polyvalente kenniseconomie te maken die tot de **Europese topregio's** behoort op het vlak van geproduceerde en verdiende welvaart.

Europees vergeleken is het Vlaamse Gewest welvarend (figuur 1.44). Het **bbp per inwoner** ligt in 2014 20% hoger dan gemiddeld in de EU28 (figuur 1.47). Op landenniveau doen enkel Luxemburg, Ierland en Nederland het beter. In een vergelijking met Europese innovatieve topregio's scoort Vlaanderen eerder gemiddeld. De hoge **arbeidsproductiviteit** is de belangrijkste factor voor de Vlaamse welvaart en zorgt voor het verschil met de andere Europese landen. Enkel Luxemburg en Ierland halen een hogere waarde. Zowel voor het bbp per inwoner als voor de arbeidsproductiviteit heeft het Vlaamse Gewest zijn positie ten opzichte van de EU28 de jongste jaren versterkt.

Een belangrijke competitiviteitsindicator is de **loonkost per eenheid product**. In 2014 maakt de verloning 62% uit van de bruto toegevoegde waarde (figuur 1.49). Dat is even hoog als in 2008 en iets minder (=gunstiger) dan in het crisisjaar 2009. Het economische herstel in 2010 en 2011 zorgde voor een lagere loonkost per eenheid product. Maar vanaf 2012 neemt die weer toe. De indicator ligt op een lager niveau in de industrie (59% in 2014). Ondertussen blijft het **aandeel van de industrie** in de totale bruto toegevoegde waarde (16,7%) en in de totale tewerkstelling (13,4%) afnemen (figuur 1.51).

De **geharmoniseerde competitiviteitsindicator** (HCI) is een maatstaf voor de prijs- en kostencompetitiviteit (figuur 2.131). Deze indicator is sterk afhankelijk van de koers van de euro. Tot het einde van 2014 zorgden de waardevermindering van de Russische roebel en in mindere mate van de Japanse yen voor een verzwakking van de HCI. Maar vanaf januari 2015 tot heden verbetert de Vlaamse HCI opnieuw duidelijk. Dit was te danken aan de daling van de koers van de euro ten opzichte van de Amerikaanse dollar, de Chinese yuan en het Britse pond.

De totale **investeringsratio** komt in het Vlaamse Gewest op 25,2% van het bbp in 2014 (figuur 2.115). Deze indicator blijft de jongste jaren ongeveer constant. De private sector alleen is goed voor een investeringsratio van 22,6% van het bbp in 2012. Vlaanderen behoort hiermee tot de top van de benchmarkregio's.

De **duurzaamheid van de welvaart** wordt gemeten met de Index for Sustainable Economic Welfare (ISEW). Dit is een aan-

gepast bruto binnenlands product (bbp), dat naast de baten ook rekening houdt met de kosten van economische activiteiten en met activiteiten die de welvaart negatief beïnvloeden. Het bbp per hoofd en de ISEW kennen een verschillend verloop (figuur 5.58). In de jaren 1990 was er – parallel met het bbp per inwoner – een duidelijke toename van de duurzame welvaart. In de jaren 2000 nam de ISEW echter af door een toename van de inkomensongelijkheid. Enkel de economische crisis van 2009 zorgde voor een heropflakking om nadien iets terug te vallen en op een stabiel niveau te blijven.

Internationalisering

De **internationalisering** van de economie wordt beoogd met het herwinnen van het verloren aandeel in de wereldexportmarkt, een toename van de buitenlandse directe investeringen, een toename van het aantal exporterende bedrijven met een verdubbeling voor de KMO's en 10% aandeel van de Vlaamse uitvoer naar snelgroeiende markten.

De crisis van 2009 en de recente zwakke groei jaren laten sporen na in onze buitenlandse handel. De goederenuitvoer (figuur 2.128) heeft zich - na een dieptepunt in 2009 - de jongste jaren hersteld maar groeit momenteel aan een matig tempo (+0,5% in 2014). De **goederenuitvoer** is goed voor 80% van de buitenlandse handel (figuur 2.130).

Het Vlaamse totale **wereldmarktaandeel** brokkelt de jongste jaren verder af. Het Vlaamse Gewest won tussen 2008 en 2014 wel marktaandeel in de Aziatische tijgers, de N11 en Japan. Er was verlies in de BRIC, de EU12 en Noord-Amerika. Deze evolutie loopt parallel met deze in Duitsland en Nederland terwijl Frankrijk over de ganse lijn terrein verliest (figuur 2.136).

In 2014 telt Vlaanderen circa 18.300 **exporterende ondernemingen** (figuur 2.129). De remonte in 2013 (+5%) - na een forse terugval in de crisisjaren 2009-2012 - heeft zich in 2014 niet doorgezet (-2%). Vlaanderen weet wel meer **buitenlandse investeringen** aan te trekken (figuur 2.137). In 2014 ging het om 184 investeringsprojecten, goed voor 2,77 miljard euro en 4.164 verwachte jobs. Het gaat telkens om recordbedragen.

Innovatie

Voor **innovatie** gaat Vlaanderen voor 3% van het bbp voor onderzoek en ontwikkeling. Dit moet leiden tot een verdubbeling van de omzet uit nieuwe of verbeterde producten en diensten, een hogere vertegenwoordiging van de speerpunt domeinen en een hoger aandeel werkenden in kennisintensieve sectoren tot op een gelijk niveau als de Europese topregio's en een stijging van de patentaanvragen.

In 2013 wordt 2,54% van het **bbp** besteed aan **onderzoek en ontwikkeling** (figuur 2.146). Daarmee zet de stijging van de jongste jaren zich door. De stijging is vooral te danken aan de private sector, al blijven ook de publieke middelen verder toenemen. Europees vergeleken scoort Vlaanderen een pak hoger dan het EU28-gemiddelde, Nederland en Frankrijk. In Europa halen enkel de Scandinavische landen de 3%-norm, Duitsland bijna.

Terwijl de 3%-norm focust op de input is de **Innovatie-Output Indicator** (IOI) een samenvattende maat voor de resultaten van innovatie op basis van patenten, de tewerkstelling in kennisintensieve activiteiten, de competitiviteit van kennisintensieve goederen en diensten en de tewerkstelling in snelgroeiende innovatieve bedrijven (figuur 2.166). Het Vlaamse Gewest haalt een gemiddelde score op de IOI (93,2) voor 2012. De samenstelling van de indicator verklaart dit voor een deel: er zijn naar verhouding meer kennisintensieve bedrijfstakken in hoofdstedelijke regio's zoals het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. De uitdrukking van het aantal patenten ten opzichte van het bbp in plaats van de bevolking, zoals de Vlaamse diensten traditioneel doen, is ook nadelig voor het Vlaamse Gewest. De Scandinavische landen, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk presteren beter. Dat zijn de toptanden op een aantal innovatie-indicatoren.

De **octrooiaanvragen** fluctueren de jongste jaren. Het Vlaamse cijfer voor 2011 komt op 230 octrooiaanvragen per miljoen inwoners (figuur 2.160). Vlaanderen bevindt zich daarmee in de subtop. Vooral (multinationale) bedrijven zijn actief in het aanvragen van octrooien. Daarnaast profileren kenniscentra en universiteiten zich meer en meer als octrooiaanvragers.

Anno 2012 bestond 8% van de **omzet** van Vlaamse bedrijven uit goederen en diensten die nieuw waren voor de afzetmarkt of voor de onderneming (figuur 2.119). Het aandeel schommelt over de jaren lichtjes. Bijna de helft van de Vlaamse bedrijven was op dat ogenblik **innovatief** (figuur 2.120). De industrie en de grote bedrijven doen het in beide gevallen beter dan de dienstensector en KMO's. Europees vergeleken zijn dit goede scores.

In 2013 telt het Vlaamse Gewest 8,9% **werkenden in kennisintensieve sectoren**. Dat is een daling ten opzichte van de voorbije jaren maar hoger dan het EU28-gemiddelde (figuur 2.117).

In een vergelijking met 17 benchmarkregio's die excellent presteren op het vlak van innovatie, staat het Vlaamse Gewest op een 13de plaats. Dat is beter dan in 2011 of 2012, maar minder goed dan in 2010. Het Vlaamse Gewest presteert relatief beter voor de industrie component dan voor de dienstensector component.

Ondernemerschap

Van Vlaanderen een innovatieve topregio maken veronderstelt een bloeiend **ondernemerschap**. Dit kan maar gedijen in een positieve ondernemerscultuur in de samenleving. Het succes van het ondernemerschap valt af te lezen uit meer doorgroei van ondernemingen. De beschikbaarheid van bedrijventerreinen is een randvoorwaarde voor ondernemen. Een bijzondere subdoelstelling van het Pact heeft betrekking op de landbouw. Ook hier wordt gestreefd naar een performante sector die de vergelijking kan doorstaan met de Europese landbouw-economische topregio's.

In 2014 telt de Vlaamse bevolking (van 15 tot 64 jaar) 9,9% **zelfstandigen**, een vrij stabiel aandeel (figuur 2.111). Het aandeel zelfstandigen ligt met 7% iets lager bij de vrouwen terwijl

de oudere bevolking (50-64 jaar) iets meer zelfstandigen (11,6%) telt. De indicator ligt ongeveer de helft lager bij personen van niet-EU-herkomst, personen van Turkse herkomst uitgezonderd (figuur 2.112).

Ondernemerschap kan maar goed gedijen als het breed gedragen wordt door de bevolking. In de crisisjaren 2010 en 2011 hadden de Vlamingen een positiever **beeld van ondernemerschap**. Dit is de voorbije jaren iets afgenomen (figuur 2.114).

Dit weerspiegelt zich in een beperkte aangroei van het **aantal ondernemingen** in de loop van 2014 (figuur 2.107). Het merendeel van de ondernemingen heeft minder dan 5 werknemers in dienst. Er is wel een lichte toename bij de grote ondernemingen (figuur 2.108).

In 2013 kende het aantal oprichtingen (geboorte) immers een duik. Dit werd deels rechtgetrokken in 2014 terwijl het aantal stopzettingen en faillissementen (sterfte) bleef toenemen (figuur 2.109). Dit zorgt voor een lage **netto-groeiratio** (0,7%), de laagste in de voorbije 5 jaar.

De jaren van zwakke economische conjunctuur hebben duidelijk een weerslag op de loop van het aantal ondernemingen. Dit heeft ook repercussies gehad voor de overlevingskansen van ondernemingen en de groei van de ondernemingen. De **overlevingsgraad na 5 jaar**, die de jongste jaren stabiliseerde rond 75%, is in 2014 teruggevallen naar 72% (figuur 2.110). Begin 2014 zijn er 2,4% **snelgroeiende ondernemingen** of gazellen onder de Vlaamse ondernemingen met 10 of meer werknemers. De laatste jaren gaat deze indicator in dalende lijn.

De Pactdoelstelling rond **bedrijventerreinen** voorziet dat tegen 2020 het aantal effectief bruikbare bedrijventerreinen zou verhoogd worden tot minimaal 95% van het totale aantal bestemde bedrijventerreinen. Het bruikbaarheidspercentage van de Vlaamse bedrijventerreinen ligt medio 2015 op 91,1% (figuur 5.12).

De intensieve productie van de Vlaamse **landbouw** leidt tot hoge opbrengsten per voltijdse arbeidskracht. Over de periode 2008-2012 prijkt Vlaanderen met een gemiddelde waarde van 36.737 euro per voltijdse arbeidskracht op de 4de plaats binnen de landen van de EU27, na Denemarken, Nederland en het Verenigd Koninkrijk.

Logistiek en infrastructuur

Logistiek wordt gekoppeld aan de bereikbaarheid van economische poorten via verschillende transportmodi en het terugdringen van de verliezen op de hoofdwegen tot maximaal 5% en een beperking van de milieu-impact van goederen – en personenvervoer. Hiervoor rekent men op een optimalisatie van de infrastructuur door het wegwerken van missing links en dynamisch beheerde vervoersstromen. Een maximalisatie van de logistieke activiteiten kan door het aantrekken van logistieke spelers die toegevoegde waarde en werkgelegenheid creëren.

De 4 Vlaamse zeehavens worden ontsloten met het hinterland via snelwegen, spoorwegen en binnenwaterwegen. De wijze van aan- en afvoer verschilt sterk van haven tot haven. Zo is

binnenvaart erg belangrijk voor de haven van Gent, terwijl in Zeebrugge slechts een fractie van het transport via binnenwater gebeurt (figuren 5.132 en 5.133).

De **filezwaarte** vertoonde een sterk stijgende trend tussen 2007 en 2014. De evolutie tussen 2011 en 2014 werd in sterke mate verstoord door talrijke ingrijpende wegenwerken in de periode 2010-2014 waardoor de autonome trend nog nauwelijks te onderscheiden valt. De spitsstrook op de E40 en de weefstroken op de E314 hebben voor een reductie van de filezwaarte in de regio Brussel gezorgd (figuur 5.136).

Voor de periode 2000-2012 is er een daling van de totale milieu-impact van transport en zijn infrastructuur op het milieu en de natuur. In 2012 zit de luchtvervuiling in dalende lijn, het materiaalgebruik is verder afgenomen en de geluid-, geur- en lichthinder is gedaald (figuur 5.163).

3 van de 6 prioritaire **missing links** op het wegennet (figuur 5.139) zijn voltooid: de noordelijke wegontsluiting van de luchthaven van Zaventem, de Noord-Zuid verbinding Kempen (N19) en het vervolledigen van de zuidelijke tak van de R4 te Gent. In de huidige legislatuur wordt er gewerkt aan de 7 projecten die als prioritair genoemd worden in het regeerakkoord 2014-2019. De meeste daarvan zitten in de ontwerpfasen. Ook de missing links in het waterwegennet worden verder aangepakt (figuur 5.140).

Met behulp van technische hulpmiddelen in de vorm van **dynamische verkeersmanagementsystemen** (DVM) tracht men de capaciteit van het bestaande wegennet te verhogen (optimaliseren). DVM wordt toegepast op de belangrijke knooppunten en filegevoelige stukken, niet op het volledige hoofdwegennet. De uitbouw van DVM verloopt vlot (een verdubbeling op enkele jaren tijd) en de streefcijfers voor 2020 (momenteel realisatiegraden van 62% tot 96%) komen al binnen bereik (figuren 5.137 en 5.138).

Het aandeel van de **logistieke sector** binnen de totale (directe) toegevoegde waarde neemt opnieuw toe maar haalt nog niet het niveau van 2008. In 2012 bedroeg het 5,9%. De toegevoegde waarde per miljard tonkilometer – een verhouding van de lusten en lasten van logistiek – kent een licht stijgende trend. In 2012 steeg ze in vergelijking met het jaar voordien met 6% naar 235 miljoen euro per miljard tonkilometer (figuur 5.127a).

Het aandeel van de logistieke sector in de werkgelegenheid daalt naar 4,2% in 2013. De werkgelegenheid per miljard tonkilometer kent een dalende trend en liep in 2012 met 3% terug tot 2.482 jobs per miljard tonkilometer (figuur 5.128a).

Werkzaamheid en werkbaarheid

Er wordt gestreefd naar een globale **werkzaamheidsgraad** van ruim 76% met een gemiddelde jaarlijkse groei van 0,5 procentpunt. Voor vrouwen mikt men op een verdere stijging. Voor alloctonen, personen met een arbeidshandicap en 50+ wordt een jaarlijkse stijging met minstens een procentpunt vooropgesteld. Tegen 2020 zou 50% van de 55+ nog aan het werk moeten zijn.

Ook wordt er een verhoging van de **werkbaarheidsgraad** nagestreefd tot minstens 60% voor werknemers en zo dicht mogelijk bij 55% voor zelfstandigen. Zowel de werkbaarheid van werknemers als van zelfstandigen zou jaarlijks gemiddeld met minstens 0,5 procentpunt moeten toenemen.

Nog voor de kloof met het precrisisniveau uit 2008 gedicht was, begon de **werkzaamheidsgraad** in 2011 opnieuw af te brokkelen en ook in 2012 was er een lichte terugval. Anno 2013 volgt er opnieuw beterschap en in 2014 zijn er net geen 72 op 100 Vlamingen op beroepsactieve leeftijd (20-64 jaar) aan het werk. De voorbije jaren kan men spreken van een status quo (figuur 2.73).

Groepen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt boeken gemengde resultaten op vlak van werkzaamheid in 2014. Zo zet de toename in de werkzaamheidsgraad van **50- en 55-plussers** zich onverminderd voort. Ook de werkzaamheidsgraad van **personen met een arbeidshandicap** is substantieel gegroeid. De werkzaamheid van **personen met een niet-EU herkomst** en van **laaggeschoolden** daarentegen nam af. De **vrouwelijke werkzaamheidsgraad** daarentegen blijft stijgen (figuren 2.73, 2.74 en 2.75).

Waar de **werkbaarheidsgraad** bij de **werknemers** lichtjes toeneemt tussen 2010 en 2013 tot 54,6%, stijgt het aandeel **zelfstandige ondernemers** met een kwaliteitsvolle job aanzienlijk in dezelfde periode tot 51,4%. Net zoals bij de loontrekkeners is werkstress ook bij zelfstandigen het belangrijkste knelpunt om te komen tot meer werkbaar werk (figuren 2.83, 2.84).

Talent

Het Pact bevat concrete doelstellingen inzake onderwijs en vorming. Zo willen de ondertekenaars dat het aantal kortgeschoolden op de arbeidsmarkt met de helft vermindert tegen 2020. Dit wil men realiseren door meer jongeren het secundair onderwijs te laten afwerken, meer jongeren na hun secundair onderwijs verder te laten studeren zowel in het hoger beroepsonderwijs als in het hoger onderwijs en meer mensen te laten deelnemen aan levenslang en levensbreed leren (stijging tot 15% van de bevolking op beroepsactieve leeftijd). Dit vertaalt zich in een halvering van het aantal leerlingen dat het secundair onderwijs zonder voldoende startkwalificaties verlaat en een aanzienlijke stijging van het aantal jongeren met een diploma hoger onderwijs ongeacht herkomst, werksituatie of opleidingsniveau van hun ouders. Kinderen van niet-hooggeschoolde ouders bereiken een participatiegraad van ruim 60% in het hoger onderwijs. Daarnaast zullen in 2020 meer bedrijven en sectoren een strategisch competentiebeleid voeren en worden competenties, waar en hoe ze ook verworven zijn, erkend.

De groep **kortgeschoolden** neemt stelselmatig af, de groep middengeschoolden blijft vrij stabiel en de groep hooggeschoolden groeit aan. De daling van het aandeel kortgeschoolden in de periode 2005-2014 is, net zoals in Luxemburg

en het Verenigd Koninkrijk, behoorlijk fors (figuren 2.17 en 2.18).

7,5% van de 20-64-jarige Vlamingen neemt in 2014 deel aan **levenslang leren**. In Europese context (EU28 = 11%) is dit niet zo goed. Bovendien is een duidelijk stijgende trend afwezig (figuur 2.36).

De **schoolse vertraging** schommelt in het lager onderwijs de jongste jaren, maar neemt ten opzichte van 2008 toe. Dit geldt tevens voor het secundair onderwijs (figuur 2.30). Het aandeel **vroegtijdige schoolverlaters**, volgens de Europese benadering, bedraagt 7% in 2014. Daarmee haalt Vlaanderen de Europa 2020-doelstelling (<10%). Het departement Onderwijs en Vorming hanteert een eigen berekening en komt in 2013 uit op 11,7% vroegtijdige schoolverlaters (figuur 2.35). Volgens het Pact zou het aandeel in beide gevallen moeten halveren tegenover 2008 tot 4,3% volgens de Europese meting en tot 7% volgens de meting van het departement.

Het Vlaamse Gewest telt 45% **hooggeschoolde 30-34-jarigen** in 2014. Het Vlaams hervormingsprogramma in het kader van de EU2020-strategie mikt op 47,8% hooggeschoolden tegen 2020. De Europese doelstelling ligt op 40% en wordt vandaag reeds gehaald (figuur 2.50).

Van kinderen van niet-hooggeschoolde ouders wordt verwacht dat 60% in 2020 hoger onderwijs volgt. In 2012-2013 gaat het om 54% van de jongeren. De **participatie van jongeren met een niet-hooggeschoolde moeder** neemt de voorbije jaren niet toe (figuur 2.48). Zoals voor vele opleidingsindicatoren doen meisjes het stukken beter dan jongens. Zij halen reeds de vooropgestelde doelstelling van 60%.

Het aantal **ervaringsbewijzen** en het aantal beroepen waarvoor men dit kan verkrijgen, blijft toenemen (figuur 2.42). In 2014 voldoet 40% van de ondernemingen en organisaties met 10 werknemers of meer aan de normen inzake **competentie-beleid (ICO)** (figuur 2.44).

Het aandeel werknemers dat in de **ondernemingen** een opleiding heeft gevolgd bedraagt 36% (formele opleidingen) en 23% (informele opleidingen) in 2012. Naar de grootte van de ondernemingen zijn er grote verschillen. In de kleine ondernemingen (minder dan 10 werknemers) bedraagt de participatie aan formele opleidingen amper 4%. In de grote ondernemingen (meer dan 200 werknemers) stijgt die participatie tot 55% (figuur 2.40).

Fysiek-ecologische doelstellingen

Hieronder komen doelstellingen rond energie, eco-efficiëntie, milieu, natuur en mobiliteit aan bod.

Energie

Vlaanderen opteert in het Pact voor een stabiele toegang tot energie die de bevoorradingszekerheid en de competitiviteit van de prijzen ten goede komt. Enerzijds dienen daarvoor efficiëntiewinsten te worden geboekt met een verlaging van het energiegebruik en de CO₂-emissies als gevolg. Anderzijds wordt de productiecapaciteit uitgebreid door het betrekken van meerdere spelers, meer productie uit hernieuwbare energiebronnen en WKK zoals in uitvoering van de Europese richtlijn hernieuwbare energie. Tenslotte wordt ook geopteerd voor een internationaal goed geconnecteerd en slim elektriciteitsnet.

In Vlaanderen wordt het gros van de benodigde primaire energiebronnen ingevoerd: 91,2% in 2014. Dit aandeel daalt de jongste jaren. Er is een toenemende trend naar energieproductie dichtbij of door de eindgebruiker zelf. De installatie van onder meer WKK's, zonnepanelen, windturbines, zonneboilers en warmtepompen brengt het aandeel **lokale energieproductie** in de totale Vlaamse energievraag op 33,9% in 2014 (figuur 5.198). Dit aandeel omvat ook de warmte geproduceerd in verwarmingsketels bij eindgebruikers vertrekkende van onder meer stookolie, aardgas en biomassa. Onder invloed van ingrijpende wijzigingen van de marktaandelen van de leveranciers van elektriciteit en aardgas, is er sinds 2012 een opvallend gunstige evolutie naar minder **concentratie op de energiemarkt** (figuur 5.209). De betrouwbaarheid van de Vlaamse elektriciteits- en aardgasdistributienetten blijft op een hoog peil. De cijfers rond stroomonderbrekingen zijn vergelijkbaar met die van Nederland en Duitsland, die in Europa tot de laagste behoren (figuur 5.216).

In 2014 ligt het **bruto binnenlands energieverbruik** 6% lager dan in 2013 (figuur 5.193). In sectoren waarbij het buitenklimaat een rol speelt (voornamelijk de huishoudens, de tertiaire en de landbouwsector) is er een daling van het energieverbruik omwille van het warmere weer in 2014 tegenover 2013 (figuur 5.194). Sinds 2003 is er een ont koppeling tussen de economische groei en het energieverbruik. In 2014 is de energie-intensiteit 21% lager dan in 1990 (figuur 5.193).

Het totaal aandeel **hernieuwbare energie** in het bruto finaal energieverbruik is in 2014 licht gedaald van 5,9 naar 5,7%. Door het uitzonderlijk zachte weer in 2014 werd er minder groene warmte opgewekt. De groene stroomproductie daalde door de tijdelijke stillegging van 2 biomassaïnstallaties, al werd dat deels gecompenseerd door meer groene stroom uit wind en zon (figuren 5.204 en 5.205).

Voor Vlaanderen is het **distruptienetverlies** beperkt tot enkele procenten (figuur 5.218). Tussen 2010 en 2014 werden in totaal 29.395 **slimme meters** geïnstalleerd in het kader van

een aantal pilotprojecten van de netbeheerders (figuur 5.217). 81% van de meetpunten op middenspanning zijn op afstand uitleesbaar ten opzichte van 64,5% in 2010.

Eco-efficiëntie

Een toegenomen eco-efficiëntie moet blijken uit een verdere ont koppeling van enerzijds economische groei en anderzijds het geheel van emissies en afvalproductie door een toenemende materiaal- en energie-efficiëntie. Het energiegebruik van de gebouwen dient aanzienlijk te dalen en nieuwbouwwoningen dienen te voldoen aan optimale energieprestatienormen. De economische activiteit en tewerkstelling in de hernieuwbare energiesector zou daardoor moeten toenemen.

In 2013 ging 72,5% van het huishoudelijk afval naar één of andere vorm van **materiaalrecuperatie** (figuur 5.88). Het aandeel van het totaal primair bedrijfsafval dat na 2 verwerkingsstappen een nieuw leven krijgt via hergebruik, recyclage, compostering of gebruik als secundaire grondstof of nieuwe grondstof bedroeg 74% in 2012 (figuur 5.93).

De evolutie van de **eco-efficiëntie** is moeilijk eenduidig te interpreteren. Bij de sector huishoudens is er een ont koppeling tussen de bevolkingstoename en een aantal milieuparameters. Enkel de PAK-emissies (polycyclische aromatische koolwaterstoffen) zijn niet ont koppeld en het energieverbruik neemt de laatste 2 jaren toe (figuur 5.59). In de periode 2000-2013 is de industriële milieudruk matig tot sterk gedaald terwijl het industriële activiteitsniveau in 2013 gelijk is aan dat van 2000. Enkel het totale industriële energiegebruik daalde niet en lag in 2013 op hetzelfde niveau als in 2000 (figuur 5.60). Zie ook eco-efficiëntie van de landbouw (figuur 5.182), eco-efficiëntie van het personenvervoer (figuur 5.159) en van het goederenvervoer (figuur 5.160).

In sectoren waarbij het buitenklimaat een rol speelt (voornamelijk de huishoudens, de tertiaire en de landbouwsector) is er een daling van het **energieverbruik** omwille van het warmere weer in 2014 tegenover 2013. De verwarmingsbehoefte, uitgedrukt in aantal graaddagen, ligt in 2014 33% lager dan in 2013. Daardoor daalt het energieverbruik van de huishoudens en de dienstensector, die vooral energie gebruiken om gebouwen te verwarmen, met 15% (huishoudens) en 13% (dienstensector) ten opzichte van 2013 (figuur 5.195). Gecorrigeerd naar graaddagen is er zowel bij de huishoudens (+14%) als de tertiaire sector (+5%) wel een toename te zien.

De groep bouwers die een **lage-energie woning** bouwen, met een E-peil lager dan E60, neemt jaar na jaar toe (figuur 5.196). Pas vanaf 2014 is E60 de maximumnorm, maar van de vergunningsaanvragen in 2013 voldoet al 51% van de nieuwe woongebouwen aan deze norm. Naast die positieve trend groeit ook de groep van de voorlopers sterk. Dat is de groep die véél energiezuiniger bouwt dan de gestelde eis ($\leq$ E40). Voor het aanvraagjaar 2013 bedraagt het aandeel voorlopers ruim 10%. Ook het aandeel BEN-woningen ($\leq$ E30) gaat in stijgende lijn, voor het aanvraagjaar 2013 gaat het om 6%.

De **economische waarde van de hernieuwbare energiesector** wordt opgevolgd aan de hand van de werkgelegenheid en de handel in windturbines en zonnepanelen. Voor werkgelegenheid zijn er slechts cijfers tot 2011. Tot dan is er alvast een stijging. Zowel de import als export van windturbines kent een wisselend verloop maar piekt in 2014. De handel in zonnepanelen kende een forse toename tot 2011 maar loopt sindsdien terug (figuur 5.206).

Milieu

Vlaanderen wil ook op vlak van milieu tot de top van de Europese economische regio's behoren. Dit moet resulteren in een significante daling van het aantal verloren gezonde levensjaren, een daling van de uitstoot van broeikasgassen, een kwart minder fijn stof concentratie en een realisatie van de Europese fijnstofnormen. Geluidshinder moet met 15% teruggedrongen worden en de waterlopen zouden een goede ecologische toestand moeten bereiken. Een gedegen adaptatiebeleid moet mee zorgen voor de opvang van de gevolgen van de klimaatverandering.

Vergeleken met de **Europese economische topregio's** voor wat betreft de hoeveelheid ingezameld huishoudelijk afval, bevindt Vlaanderen zich in de middenmoot. Met 39% van het huishoudelijk afval dat gerecycleerd wordt in 2011, staat Vlaanderen op de vijfde plaats (figuur 5.89). 27% van het afval wordt gecomposteerd of gefermenteerd (figuur 5.90). Hiermee zitten we in de groep van de koplopers. 66% van het huishoudelijk afval werd dus in 2011 gerecycleerd of gecomposteerd. 32% van het huishoudelijk afval in Vlaanderen werd verbrand (inclusief verbranding met energierecuperatie; figuur 5.91). In de periode 1997-2014 werden in totaal 4.705 bodemsaneringsprojecten ingediend en conform verklaard (figuur 5.66).

De **impact** van fijn stof op de **gezondheid** daalde in de periode 2005-2013 met 21%, ondanks de stijgende bevolkingscijfers. Langetermijnblootstelling aan $PM_{2,5}$ verklaart het grootste deel van de gezondheidsimpact door fijn stof, 89 % in 2013 (figuur 5.102).

In 2012 is de totale **broeikasgasuitstoot** verder gedaald. De emissies in 2012 liggen in lijn met de dalende trend die is ingezet sinds 2005. De Kyotodoelstelling (82.463 Mt) wordt gehaald (met een gemiddelde van 80.003 Mt over de periode 2008-2012) (figuur 5.71).

De ruimtelijk jaargemiddelde **PM_{10} -concentratie** (gemodelleerd) bleef de laatste jaren stabiel op $24 \mu\text{g}/\text{m}^3$ en komt in 2013 uit op $23 \mu\text{g}/\text{m}^3$ (figuur 5.100). De $PM_{2,5}$ -concentraties lagen in 2013 op alle meetplaatsen onder de doelstelling van $25 \mu\text{g}/\text{m}^3$ (figuur 5.101).

Er is een dalende tendens voor de ernstige **geluidshinder** door wegverkeer. De doelstelling is in 2013 gehaald (figuur 5.162). De dalende tendens kan te wijten zijn aan de gewijzigde meetmethodiek of het kan gaan om een generatie-effect (ingesteldheid ten aanzien van verkeer bij jonge leeftijdscategorieën verandert van generatie tot generatie).

Het aandeel Vlaamse **oppervlaktewaterlichamen** dat minstens de klasse 'goed' haalt, is tussen 2005-2007 en 2010-2012 licht gestegen voor macro-invertebraten (figuur 5.62). Geen enkel van de 194 beoordeelde Vlaamse waterlichamen haalt de goede ecologische toestand (of potentieel) en slechts 17,5 % haalt een matige ecologische toestand (metingen 2010-2012).

Natuur

De natuurdoelstellingen mikken op een Europese toppositie inzake biodiversiteit o.a. door realisatie van 70% van de instandhoudingsdoelstellingen en een toename en een betere kwaliteit van de bossen. Dit zou ook voor bijkomende tewerkstelling moeten zorgen.

De trends van aan bos- en aan landbouwgebieden gebonden **vogelsoorten** zijn fluctuerend, zonder een duidelijke toename of afname (figuur 5.74). De samengestelde **graslandvlinder-indicator** geeft een schommelend beeld. De indicator daalt gedurende de eerste 10 jaar van de monitoring maar blijft sinds 2000 min of meer stabiel (figuur 5.75).

9 soorten van Europees belang uit de Habitatrictlijn (15%) worden gunstig geëvalueerd in Vlaanderen. Voor 10 soorten (17%) is de score matig ongunstig en voor 34 soorten (58 %) is die zeer ongunstig. 81% (38) van de **habitats** krijgt een zeer ongunstige score in Vlaanderen omdat minstens 1 van de criteria (oppervlakte, areaal, kwaliteit en toekomstverwachting) zeer ongunstig scoort. Daarnaast zijn er nog 4 habitats (8%) die matig ongunstig scoren. Dit betekent dat er slechts 5 habitats zijn die over de ganse lijn een gunstige score halen (figuur 5.73).

Eind 2014 was er 76.206 ha **effectief natuurbeheer** gerealiseerd (figuur 5.79). Daarmee is de doelstelling om tegen 2015 70.000 ha te realiseren gehaald. In het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen zijn **groene gewestplanwijzigingen** voorzien voor 38.000 ha bijkomend natuurgebied en 10.000 ha bosuitbreiding ten opzichte van 1994. Tussen 1994 en 2014 kwam er 19.100 ha extra planologisch bos- en natuurgebied bij (figuur 5.80).

Tussen 2000 en 2011 is de bebouwde oppervlakte met 8,8% toegenomen in Vlaanderen. In 2011 was 26,5% van de oppervlakte bebouwd. De gemiddelde oppervlakte van een aaneengesloten gebied met een planologische groene bestemming steeg tussen 1994 en 2014 van 33,2 ha tot 35,5 ha (figuur 5.82). Een hogere gemiddelde oppervlakte van de planologische groenbestemmingen wijst op een lagere **versnipperingsgraad**.

In april 2015 zijn 35 **stadsbosprojecten** opgestart binnen de 56 (klein)stedelijke gebieden. Dit komt neer op een aandeel van 62%. De doelstelling van 50% is daarmee gehaald. De totale bosoppervlakte in Vlaanderen bedroeg in 2010 177.424 ha of 13% van het Vlaamse grondgebied. In 2013 bedroeg de totale bosoppervlakte 185.686 ha (figuur 5.81).

Mobiliteit

Een Europees hoog scorend verkeers- en vervoerssysteem veronderstelt een optimalisering van de co-modaliteit o.a. door een gericht locatiebeleid en dit met een minimaal effect op het milieu. Vlaanderen wil ook een toppositie inzake verkeersveiligheid met o.a. een daling van 20% dodelijke slachtoffers en 25% zwaargewonden tegen 2020. Meer thuiswerk moet voor minder woon-werkverkeer zorgen en 40% van de woon-werkverplaatsingen zouden niet langer met de wagen gebeuren.

De **emissies** van de transportsector zijn over de ganse lijn gedaald. Voor de NOx-emissies met 33% tussen 2000 en 2013. De NMVOS-emissies zijn in dezelfde periode met bijna 68% gedaald en de PM_{2,5}-emissies zijn met de helft gedaald. Voor NMVOS is daarmee de doelstelling bereikt en voor PM_{2,5}-emissies zo goed als (figuur 5.156).

17% van alle verplaatsingen in het personenvervoer heeft een **afstand** korter dan 1 kilometer. Deze verplaatsingen gebeuren voornamelijk te voet of per fiets, maar de wagen heeft hier toch nog een aandeel van 33%. Bij verplaatsingen tussen 1 en 5 kilometer (goed voor ruim een derde van alle verplaatsingen) heeft de auto een aandeel van bijna 69%. Tram, bus en metro hebben een aanzienlijk aandeel bij de middellange verplaatsingen, de trein vooral bij de lange afstanden. De verplaatsingen van meer dan 40 kilometer zijn goed voor 6,5% van alle verplaatsingen (figuur 5.116).

In 2012/2013 ligt het aandeel collectief vervoer, fiets en te voet in het **woon-werkverkeer** op 25% (figuur 5.113). Het streefcijfer voor 2020 bedraagt 40%. De gemiddelde woon-werkafstand bedroeg 17,2 km in 2012/2013.

Bij het **goederenvervoer** was er in 2012 een lichte groei van het aantal tonkilometer bij het vrachtvervoer over de weg. Het spoorvervoer en de binnenvaart noteerden dan weer een lichte daling. Het gevolg is dat de binnenvaart en het spoorvervoer binnen de modale verdeling wat aandeel verliezen ten opzichte van het vrachtvervoer over de weg (figuur 5.126).

Het aantal **verkeersdoden** in Vlaanderen is met 56% afgenomen tussen 2000 en 2013. In diezelfde periode is het aantal zwaargewonden met 46% afgenomen. In vergelijking met de Europese economische topregio's scoort Vlaanderen slecht (figuur 5.147). Onze regio telde in 2013 het hoogste aantal dodelijke verkeersslachtoffers per miljoen inwoners (60). In de EU-28 vielen in 2013 56 verkeersdoden per 10 miljard personenkilometers. 11 lidstaten zaten onder dit EU-gemiddelde. Vlaanderen bevindt zich met een score van 57 net boven het EU-gemiddelde (figuur 5.149).

Bestuurlijk institutionele doelstellingen

Onder de bestuurlijk institutionele doelstellingen komen overheidsaspecten, maatschappelijke betrokkenheid en begroting aan bod.

Overheid en maatschappelijke betrokkenheid

Vlaanderen wil een meer efficiëntie en kwaliteitsvolle overheid die substantiële efficiëntiewinsten boekt en de kwaliteit van de dienstverlening aan burgers en ondernemingen verbetert. Vlaanderen wenst alle maatschappelijke actoren nauwer bij het beleid te betrekken en ondernemingen te stimuleren om hun maatschappelijke verantwoordelijkheid mee op te nemen.

Vlamingen zijn over het algemeen zeer tevreden met de **publieke voorzieningen** (figuur 1.22). Hoge scores zijn er voor de voorzieningen voor huisvuil, cultuur, openbaar groen, gezondheid, sport en onderwijs. Er zijn amper mensen die daarover niet tevreden zijn. Ook over ouderen- en jongerenvoorzieningen, openbaar vervoer en kinderopvang is nog een meerderheid tevreden. Dit is minder het geval voor de staat van de wegen, de fiets- en wandelpaden. Laagste scores zijn er voor de opvang van werklozen, armen, sociaal zwakkeren en vreemdelingen.

Vooralsnog zijn er weinig **efficiëntiemetingen** beschikbaar. Wel blijkt dat zelfstandigen aangeven met minder administratieve lasten te worden geconfronteerd. Ondernemingen zien weinig vooruitgang (figuur 1.99). Mede door de staatshervorming zijn de uitgaven van de Vlaamse overheid de voorbije jaren gestegen. Proportioneel geeft Vlaanderen in vergelijking met de andere gewesten en gemeenschappen iets meer uit aan gemeenschapsmateries maar heel wat minder aan gewestmateries (figuren 1.92-1.93).

Een behoorlijke dienstverlening veronderstelt een goed uitgebouwd systeem van klachtenbehandeling. In 2014 liepen 13.865 ontvankelijke **eerstelijnsklachten** binnen, een toename van 16% ten opzichte van het jaar voordien (figuur 1.102). Variatie in het aantal klachten betekent niet noodzakelijk dat de diensten beter of slechter presteren dan voorheen, maar kan te wijten zijn aan een betere en meer toegankelijke klachtenregistratie. Ook komen soms pieken voor in het aantal klachten na het ingaan van nieuwe regelgeving. De Vlaamse Ombudsdienst die optreedt als **tweedelijnsklachtenbehandelaar**, streeft bij de behandeling van dossiers vooral naar verzoening tussen de betrokken partijen. In 2014 ontving de Vlaamse Ombudsdienst 6.735 verzoeken. In vele gevallen wordt er doorverwezen. De Ombudsdienst behandelde in 2014 470 dossiers (327 in 2013), bij 349 dossiers kwam het tot een beoordeling (236 in 2013). Een derde ervan eindigde in een verzoening tussen de betrokken partijen (figuur 1.103).

De stijging van het **vertrouwen in instellingen** in 2013 heeft zich in 2014 niet doorgezet (figuur 1.16). Het vertrouwen ligt

hoger dan het wantrouwen en dit zowel voor de Vlaamse Regering, de Vlaamse administratie als het Vlaams Parlement (figuur 1.15). Europees vergeleken ligt het vertrouwen in politieke instellingen in Vlaanderen merkelijk hoger dan gemiddeld in Europa. Vooral de regionale en lokale overheid scoort relatief hoog (figuur 1.18).

Begroting

Bij de ondertekening van het Pact 2020 kende Vlaanderen een schuldenvrije positie. Deze wou men bestendigen o.a. door een Vlaams stabiliteitsprogramma en door te komen tot een prestatiegerichte begroting.

De bankencrisis en herclassificaties door onder andere de opname van alternatief gefinancierde subsidies, PPS en de schulden van de huisvestingsmaatschappijen hebben de schuldenvrije positie van Vlaanderen aangetast. De bijdrage van de Vlaamse overheid aan de **geconsolideerde brutoschuld** bedraagt 18,5 miljard euro eind 2014 (figuren 1.94 en 1.95). Ook de schuld van de overige regionale overheden neemt toe. Het Waalse Gewest heeft de grootste schuld (19,8 miljard in 2014). Vlaanderen maakt vorderingen inzake **prestatiegericht be-groten** maar met een score van 22% in 2014 blijft het ver onder het niveau van de buurlanden. De score ligt hoger dan die van de federale overheid (figuur 1.96).

Ter afronding

In totaal worden voor het Pact 2020 125 indicatoren opgevolgd. Door opsplitsingen naar doelgroepen, sectoren of deelgebieden zijn in totaal 214 reeksen of subindicatoren verwerkt. Ruim driekwart van de indicatoren evolueert duidelijk positief of kent minstens een stabiel verloop. De indicatoren, gekoppeld aan de fysiek-ecologische doelstellingen gaan er iets meer op vooruit dan de indicatoren die de sociaal-maatschappelijke en economische doelstellingen opvolgen. De economische indicatoren ondervinden nog het sterkst de gevolgen van de financiële en economische crisis. Daarbij speelt de actualiteit van de beschikbare data ook een rol. Een aantal data zijn slecht met enkele jaren vertraging beschikbaar.

ALGEMEEN REFERENTIEKADER

1

FIGUREN

Sociaal-culturele context

1.1	Algemene tevredenheid	28
1.2	Tevredenheid	28
1.3	Tevredenheidsindex	28
1.4	Zorgen	29
1.5	Vrees werk	29
1.6	Toekomstverwachting	30
1.7	Toekomstverwachting benchmark	30
1.8	Persoonlijke en maatschappelijke problemen	31
1.9	Vertrouwen in medemens	31
1.10	Sociale contacten	31
1.11	Kwaliteit sociale contacten	32
1.12	Buurtintegratie	32
1.13	Vrijwilliger	33
1.14	Sociale samenhang: Europese vergelijking	33
1.15	Vertrouwen in instellingen	34
1.16	Evolutie van het vertrouwen in instellingen	34
1.17	Vertrouwen in overheid	35
1.18	Vertrouwen in overheid: Europees vergeleken	35
1.19	Tevredenheid beleid	35
1.20	Werking democratie	35
1.21	Informatieverstrekking	36
1.22	Tevredenheid met openbare voorzieningen	36
1.23	Politieke interesse	37
1.24	Politieke discussie	37
1.25	Onmacht en verstedelijking	37
1.26	Politieke onmacht	38
1.27	Index politieke onmacht	38
1.28	Politiek actief	38
1.29	Evolutie imago EU	39
1.30	Aspecten imago EU	39
1.31	Imago EU	40
1.32	Evolutie vertrouwen EU	40
1.33	Vertrouwen EU	41
1.34	Evolutie vertrouwen Europese instellingen	40
1.35	Vertrouwen Europese instellingen	41
1.36	Evolutie richting EU	42
1.37	Richting EU	42
1.38	Evolutie toekomst EU	42
1.39	Toekomst EU	43

Macro-economische context

1.40	Conjunctuur internationaal	45
1.41	Brent olie	45
1.42	Vlaamse conjunctuur	46
1.43	Bruto binnenlands product	46
1.44	Bbp benchmarkregio's	46
1.45	Arbeidsproductiviteit	47
1.46	Arbeidsproductiviteit benchmarkregio's	47
1.47	Determinanten welvaart	47
1.48	Beschikbaar inkomen	48
1.49	Loonkost per eenheid product	48
1.50	Hoofdsectoren	49
1.51	Industrie	49
1.52	Shift & share	49
1.53	Bbp provincies	50
1.54	Bevolking provincies	50
1.55	Componenten welvaart	50
1.56	Bedrijfstakken provincies	51
1.57	Zelfstandigen	51
1.58	Exportratio provincies	52
1.59	Werkloosheid provincies	52

Demografische context

1.60	Bevolking	54
1.61	Bevolkingsdichtheid per gemeente	55
1.62	Bevolkingsgroei per gemeente	55
1.63	Bevolkingsgroei	56
1.64	Bevolkingsgroei binnen het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest	56
1.65	Buitenlandse bevolking per gemeente	56
1.66	Buitenlandse bevolking	57
1.67	Buitenlandse herkomst	57
1.68	Leeftijdspiramide	57
1.69	Opleidingsniveau bevolking	58
1.70	Geboorten en sterfgevallen	58
1.71	Internationale migratie	58
1.72	Binnenlandse migratie	59
1.73	Componenten bevolkingsgroei	59
1.74	Gemiddelde huishoudgrootte	59
1.75	Lokale bevolkingsvooruitzichten	60
1.76	Lokale huishoudensvooruitzichten	61
1.77	Burgerlijke staat	61
1.78	Burgerlijke staat en leeftijd bij overlijden	62
1.79	Samenwonen	62
1.80	Ongehuwd samenwonen	62
1.81	Duurzaamheid van recente huwelijken en wettelijke samenwoningen	63

Bestuurlijke context

1.82	Beleidskredieten per beleidsdomein	66
1.83	Om te zetten EU-richtlijnen	67
1.84	Om te zetten EU-richtlijnen door Vlaanderen	67
1.85	Vlaamse regelgeving ter omzetting van EU-recht	67
1.86	Vlaamse regelgeving ter omzetting van EU-recht naar bron	67
1.87	Vorderingensaldo regionale overheden	68
1.88	Ontvangsten	69
1.89	Gewestbelasting	69
1.90	Uitgaven	70
1.91	Uitgaven naar functie	71
1.92	Overheidsuitgaven volgens deelstaat in % bbp	71
1.93	Overheidsuitgaven volgens deelstaat	71
1.94	Schuld deelstaten	72
1.95	Herklasseringen en PPS	72
1.96	Prestatiegericht begroten	73
1.97	Personeelsaantal en -beschikbaarheid	73
1.98	Ziekteafwezigheid	73
1.99	Planlasten	74
1.100	Overheidscampagnes	74
1.101	Vlaamse Infolijn	75
1.102	Ontvankelijke eerstelijnsklachten	75
1.103	Behandelde verzoeken	76
1.104	E-government: burgers	76
1.105	E-government: bedrijven	77
1.106	Structuur van de gemeenteontvangsten	78
1.107	Evolutie gemeentelijke ontvangsten	79
1.108	Exploitatieontvangsten volgens verstedelijkingsgraad	79
1.109	Belastingen	80
1.110	Evolutie gemeentelijke uitgaven	81
1.111	Exploitatie-uitgaven volgens verstedelijkingsgraad	82
1.112	Uitgaven naar beleidsdomein	82
1.113	Financiële toestand	83
1.114	Personeel lokale besturen	83
1.115	Gemeentepersoneel	84
1.116	Samenwerking van gemeenten	84

SOCIAAL-CULTURELE CONTEXT

1.1

BLIKVANGERS

- De algemene levenstevredenheid blijft zeer hoog (figuur 1.1) al liggen de tevredenheidsscores met de verschillende levensaspecten iets lager (figuur 1.2) en maken Vlamingen zich iets meer zorgen (figuur 1.4) en overheerst een pessimistisch toekomstbeeld (figuur 1.6).
- Stijgende prijzen en de belastingen zijn de problemen waar Vlamingen het meest mee geconfronteerd worden. Van terrorisme, klimaat- en energieproblematiek ligt men het minst wakker (figuur 1.8).
- Van de alleenwonenden geeft 12% aan zich van anderen geïsoleerd te voelen en zegt 30% dat hun sociale contacten eerder oppervlakkig zijn (figuur 1.10).
- Zowel leeftijd, gezinstype als de verstedelijkingsgraad en de aard van de buurt waar men woont zorgen voor verschillen in buurtintegratie. Ouderen, ouders met kinderen en inwoners van landelijke gemeenten in buurten met overwegend Belgische inwoners zijn het sterkst betrokken op hun buurt (figuur 1.12).
- Vlamingen zijn geen toppers meer op het vlak van sociale samenhang (figuur 1.14). Op diverse aspecten is er sprake van enige terugval.
- In 2014 is er iets minder vertrouwen in instellingen dan in 2013. Vooral de politieke instellingen boeten iets aan vertrouwen in (figuur 1.15). Europees vergeleken ligt het vertrouwen wel beduidend boven het gemiddelde (figuur 1.18).
- De terugval in tevredenheid met het gevoerde beleid van diverse overheden van de voorbije jaren heeft zich in 2014 niet doorgezet (figuur 1.19). Terwijl de tevredenheid over de informatieverstrekking door de overheid er lichtjes op vooruit is gegaan (figuur 1.21), is er wel een lichte terugval van de tevredenheid met diverse overheidsvoorzieningen (figuur 1.22).
- De politieke interesse van de Vlamingen ligt Europees vergeleken zeer laag (figuur 1.24). Wel is het politieke onmachtsgedoe (figuur 1.27) iets terug gevallen.
- Het imago van de Europese Unie was er de jongste jaren ook in Vlaanderen op achteruit gegaan. In 2014 is er wel een lichte kentering (figuur 1.29). Dit is niet het geval voor het vertrouwen in de Europese instellingen dat verder afkalft (figuur 1.34).

In deze sociaal-culturele context ligt de focus op de ontwikkelingen in houdingen, gedragingen en opvattingen van de Vlamingen. Daarbij is er zowel aandacht voor het persoonlijk welbevinden van burgers, als voor hun directe leefomgeving, het samenleven als hun relatie met overheden.

Een eerste luik van deze context belicht de tevredenheid van de Vlamingen met een aantal levensaspecten, hun zorgen, de maatschappelijke problemen waar ze van wakker liggen en hoe ze tegen de toekomst aankijken.

In een tweede luik wordt ingegaan op diverse aspecten van sociale samenhang: het vertrouwen dat mensen in elkaar stellen, de intensiteit en kwaliteit van de sociale contacten en de mate waarin men zich als vrijwilliger inzet of onbaatzuchtig informele hulp verleent aan familie, burens of vrienden en betrokken is bij de buurt.

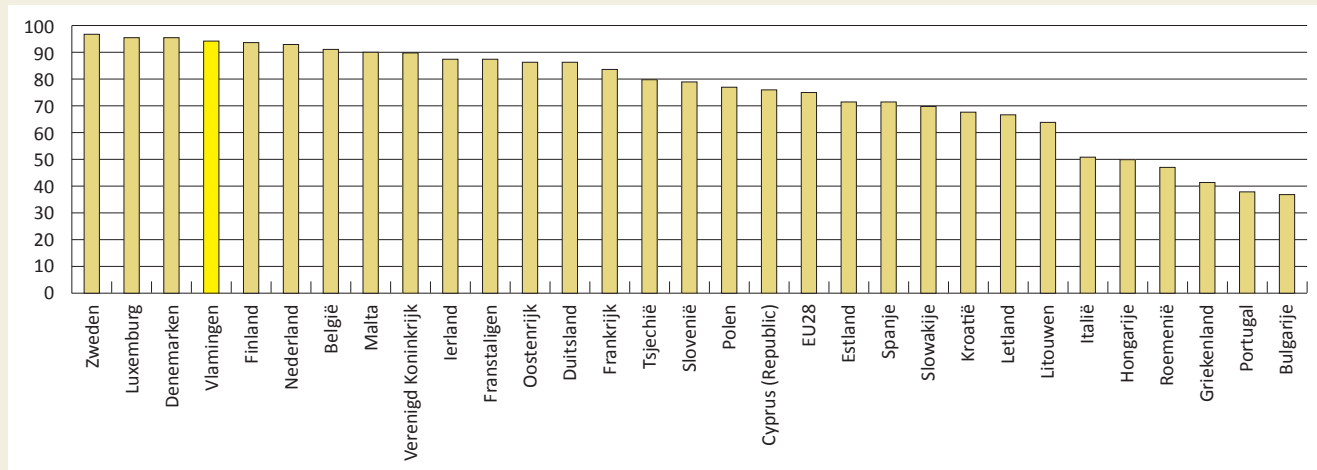
De relatie tussen de burger en de overheid komt aan bod in een derde luik. Naast aandacht voor het vertrouwen in instellingen en meer specifiek in overheidsinstellingen, wordt nagegaan hoe tevreden de bevolking is met het gevoerde beleid, de informatieverstrekking en de dienstverlening. Verder wordt ingegaan op de politieke interesse en de inzet van de burgers zelf.

De impact van de Europese Unie wordt steeds belangrijker. Vandaar dat uitvoerig wordt ingegaan op de houdingen en opvattingen van de Vlamingen ten opzichte van de Europese Unie. Er wordt daarbij gekeken naar het imago van de EU, het vertrouwen in de EU en enkele Europese instellingen. Om af te ronden wordt de blik gericht op de toekomst en de richting waarin de Europese Unie uitgaat.

Voor deze context wordt overwegend gebruik gemaakt van de survey Sociaal-Culturele Verschuivingen (SCV-survey) van de Studiedienst van de Vlaamse Regering. Jaarlijks wordt deze bij een representatief staal van de Nederlandstalige bevolking vanaf 18 jaar in het Vlaamse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest afgenomen, telkens in de maanden maart tot en met juni. De survey peilt naar opvattingen en verwachtingen van de Vlamingen over hun eigen situatie en over een aantal maatschappelijke en beleidsrelevante thema's. Om de opvattingen van de Vlamingen Europees te vergelijken is geput uit de Eurobarometer (EB) en de European Social Survey (ESS). De Eurobarometer is een instrument van de Europese Commissie waarmee sinds 1973 tweemaal per jaar wordt gekeken naar de publieke opinie in de EU-lidstaten. Voor Vlaanderen worden circa 600 Nederlandstalige inwoners bevraagd. De ESS is een academisch aangestuurde cross-nationale survey, gestart in 2001, die tweejaarlijks in ondertussen 34 Europese landen wordt gehouden, waaronder naast Europese lidstaten ook landen als Turkije, Rusland en Israël. Voor meer informatie over gebruikte surveys zie methodologische bijlage achteraan in dit rapport.

1.1 Algemene tevredenheid

Tevredenheid met het leven in het algemeen, Europese vergelijking, in 2014, in %.

Bron: Eurobarometer 81.1 (lente 2014).

1.2 Tevredenheid

Evolutie van de tevredenheid met verschillende levensaspecten, van 2008 tot 2014, gemiddelde score van 1 tot 4.

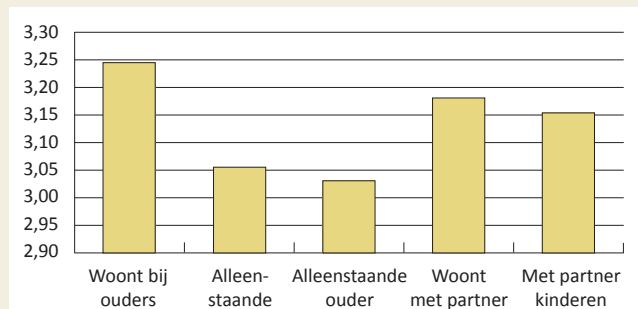
Levensaspect	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Sociale contacten met huisgenoten	3,29	3,18	3,33	3,35	3,35	3,38	3,34
Woning	3,41	3,35	3,35	3,37	3,34	3,38	3,34
Buurt	3,36	3,32	3,31	3,29	3,30	3,32	3,26
Sociale contacten met vrienden	3,39	3,32	3,21	3,24	3,20	3,29	3,23
Sociale contacten met niet inwonende familie	3,25	3,18	3,16	3,22	3,19	3,25	3,20
Werk	3,23	3,20	3,19	3,18	3,23	3,23	3,20
Levensstandaard	3,08	3,09	3,11	3,12	3,14	3,14	3,11
Vrije tijd	3,11	3,07	3,09	3,08	3,10	3,14	3,10
Gezondheidstoestand	3,07	3,02	3,00	3,04	3,02	3,04	3,03
Beschikbare tijd	2,95	2,92	2,95	2,96	2,96	3,01	2,94
Inkomen	2,84	2,87	2,86	2,86	2,91	2,94	2,91
Tevredenheidsindex*	3,18	3,15	3,14	3,15	3,15	3,19	3,15

* Tevredenheidsindex: gemiddelde score (op een schaal van 1 tot 4) op de verschillende levensaspecten (hoe hoger, hoe meer tevreden).

Bron: SCV-survey.

1.3 Tevredenheidsindex

Tevredenheidsindex, naar gezinstype, in 2014, op een schaal van 1 tot 4 (hoe hoger, hoe meer tevreden).

Bron: SCV-survey 2014.

Algemene leefsituatie en zorgen

Naast de globale tevredenheid met het leven in het algemeen komen de tevredenheidsaspecten met verschillende levensaspecten, de zorgen van de Vlamingen, hun toekomstverwachtingen en de problemen waarvan ze wakker liggen aan bod en dit in Europees vergelijkend perspectief.

Tevredenheid

In de lente van 2014 geeft de Vlaming zichzelf een tevredenheidsscore met het leven in het algemeen van 7,7 op 10. Geslacht, leeftijd en opleiding zorgen niet voor opvallende verschillen. Dit is wel het geval voor gezinstype. Alleenstaanden met kinderen scoren lager (7,0/10) dan jongeren die thuis wonen (8,4/10) of koppels met of zonder kinderen (7,8/10). Europees vergeleken blijven Vlamingen zeer hoog scoren. Enkel de Zweden, Denen en Luxemburgers geven aan nog iets meer tevreden te zijn.

Naast een Europese vergelijking van de algemene tevredenheid met het leven, worden de tevredenheidsscores van de Vlamingen met verschillende levensaspecten bekeken. Deze liggen over het algemeen lichtjes lager dan in 2013, maar op dezelfde hoogte als de jaren daarvoor. De **tevredenheid** met de sociale contacten met huisgenoten en de woning scoren het hoogst. Het minst tevreden is de bevolking met de beschikbare tijd of de tijd 'om te doen wat gedaan moet worden' en met het inkomen. Vrouwen zijn iets minder tevreden over de vrije tijd en hun gezondheidstoestand dan mannen. De tevredenheid over de tijdsbesteding ligt ook iets lager tussen 25 en 45 jaar en bij hoger geschoolden. Over de ganse lijn zijn er iets lagere scores voor alleenstaanden maar nog iets meer voor alleenstaande ouders.

Op basis van de tevredenheid met de verschillende levensaspecten kan een globale **tevredenheidsindex** worden bere-

1.4 Zorgen

Evolutie van het aandeel van de bevolking dat zich zorgen maakt, van 2008 tot 2014, naar geslacht, in %.

Veel of enige zorgen over	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014			Evolutie 2014-2013, procentpunten
							Man	Vrouw	Totaal	
Eigen gezondheid	70	68	68	70	68	59	65	74	69	+10
Toekomst	58	59	63	59	64	54	58	70	64	+10
Gezin	56	61	64	62	61	47	57	67	62	+15
Geldzaken	61	57	58	57	57	51	55	60	57	+6
Veiligheid	57	55	59	52	55	44	46	58	52	+8
Politiek	47	45	49	46	50	44	54	41	47	+4
Werkloosheid	35	43	42	39	42	41	34	35	34	-7

Bron: SCV-survey.

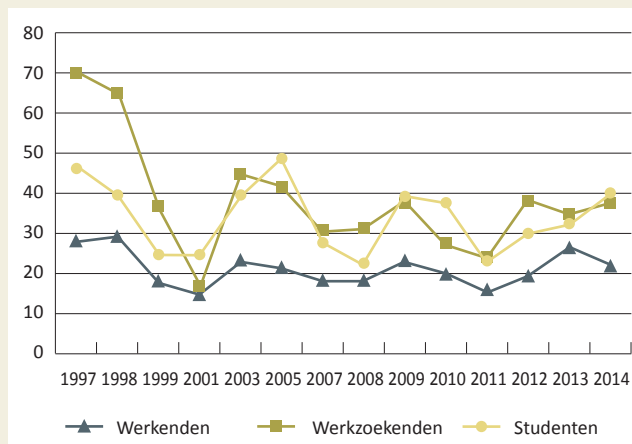
kend. Deze geeft geen verschil naar geslacht. Tussen 25 en 55 jaar ligt de index iets lager. Alleenwonenden en alleenstaande ouders hebben ook een lagere tevredenheidsscore. Hoge scores zijn er voor jongeren die thuis wonen en hooggeschoolden. In de grootsteden ligt de tevredenheid iets lager dan elders.

Van diegenen die werken zegt bijna 30% nooit last te hebben van de druk van het werk op het huishouden. Dit houdt in dat een meerderheid aangeeft dat men zich wel eens te moe voelt na het werk om het huishouden te doen of er niet toe komt. Vrouwen, tussen 25 en 45 jaar en personen met een professionele bachelor ervaren het effect van het werk op het huishouden iets meer. De arbeidssituatie (werknemer of zelfstandige) en het gezinstype zorgt niet voor een duidelijk verschil.

Driekwart geeft aan dat de huishoudelijke taken niet wegen op het werk. Een kwart zegt dat ze zich door huishoudelijk taken wel eens te moe voelen op het werk of zich niet kunnen concentreren. Alleenstaande ouders en ouders met kinderen en personen tussen 25 en 45 jaar geven dit iets meer aan dan anderen.

1.5 Vrees werk

Evolutie van het aandeel van de bevolking dat vreest zijn werk te verliezen of niet aan werk te geraken, van 1997 tot 2014, in %.

Bron: SCV-survey.

Zorgen

Mensen maken zich in de lente van 2014 iets meer zorgen dan in 2013. Zoals bij de tevredenheid sluiten de resultaten meer aan bij de jaren voordien. Het meest **zorgen** maakt men zich over de eigen gezondheid en de toekomst. Het minst zorgen maakt men zich over de politiek en over de kans op werkloosheid voor zichzelf of zijn/haar partner. Op de zorgen over de politiek na, maken mannen zich doorgaans minder zorgen dan vrouwen. Tussen 25 en 45 jaar ligt men iets vaker wakker van geldzaken. Zij maken zich ook iets meer zorgen over een mogelijke werkloosheid voor zichzelf of de partner. Hoe hoger geschoold, hoe meer men wakker ligt van politiek. Laaggeschoolden en ouderen maken zich meer zorgen over hun gezondheid. Alleenstaande ouders maken zich het meest zorgen over hun gezondheid, het gezin en geldzaken.

Bijna een vijfde van de bevolking geeft aan zich in de eigen buurt al eens onveilig te voelen en bepaalde plekken in zijn gemeente of stad te mijden. Vrouwen en ouderen voelen zich iets onveilig. Opvallend is dat heel wat jongeren hun mening delen als het over het mijden van bepaalde plekken gaat. In de grootsteden ligt het onveiligheidsgevoelen heel wat hoger en loopt het mijddedrag op tot meer dan 40%. In vergelijking met 2011 is het onveiligheidsgevoelen en mijddedrag over het algemeen lichtjes gedaald.

Terwijl 22% van de werkenden vreest voor verlies van de eigen job, loopt de vrees om niet aan werk te geraken bij werklozen op tot 38% en vrezen bijna 40% van de studenten op het einde van hun studies niet direct aan werk te geraken. Bij de studenten neemt die vrees de jongste jaren opnieuw toe.

Toekomstverwachtingen

De toekomstverwachtingen blijven vrij pessimistisch. Bijna 3 op de 4 Vlamingen gaat er van uit dat de volgende generaties op het vlak van inkomen een stap terug zullen moeten zetten en dat inkomensverschillen de komende 10 jaar nog zullen toenemen. Amper 10% gaat er van uit dat meer mensen een hoger beschikbaar inkomen zullen hebben. Circa 2 op de 3 gaat er van uit dat Vlamingen over 10 jaar voor hun eigen pensioen zullen moeten zorgen en het aantal uitgesloten

1.6 Toekomstverwachting

Evolutie van het aandeel respondenten dat de stellingen juist of volledig juist vindt, van 2000 tot 2014, in %.

Over 10 jaar in Vlaanderen	2000	2002	2006	2008	2009	2010	2012	2013	2014
Volgende generatie inkomen stap terug	50	56	68	68	69	67	74	77	73
Groter verschil inkomens	62	56	72	75	68	73	72	70	72
Voor eigen pensioen zorgen	48	53	67	60	59	63	69	69	66
Meer sociaal uitgesloten	51	50	61	59	61	62	64	65	66
Meer werklozen	26	48	59	44	53	52	57	63	60
Betere kwaliteit van het leefmilieu	31	24	20	24	29	20	21	24	22
Voeding gezonder dan nu	25	19	18	18	23	22	19	22	20
Meer mensen hoger beschikbaar inkomen	23	22	16	18	18	12	11	22	11

Bron: SCV-survey.

en werklozen de komende 10 jaar zal toenemen. Diegenen die geloven in een betere kwaliteit van het leefmilieu en gezondere voeding vormen een kleine minderheid. Circa een vijfde verwacht dat de kwaliteit van het leefmilieu er op vooruit zal gaan en dat de voeding gezonder zal zijn dan vandaag.

Ouderen (65-plussers), laaggeschoolden, alleenstaande ouders en vrouwen zijn globaal pessimistischer ingesteld. Dit in tegenstelling tot jongeren (<25jaar), hogeschoolden en mannen.

Vlamingen mogen dan al zeer hoog scoren wat de tevredenheid met het leven in het algemeen betreft, voor de nabije toekomst verwachten ze niet al te veel verbetering. 71% gaat er van uit dat er niet direct veel zal veranderen, een vijfde verwacht nog een verbetering. De economische situatie schat men positiever in: 31% verwacht verbetering 18% gaat er van uit dat het slechter wordt. Bijna een derde schat ook de tewerkstellingssituatie over het algemeen negatiever in, een kwart verwacht verbetering. Wat de eigen tewerkstelling betreft verwacht bijna 3 op de 4 geen verandering. 13% gaat uit van een verbetering. In vergelijking met de andere Europese

landen scoren de Vlamingen niet zo hoog als enkel gekeken wordt naar verbeteringen op de korte termijn. Dit heeft deels te maken met de relatief betere startpositie en de huidige inschatting van de eigen situatie. Globaal zien de Britten en de Denen de nabije toekomst het meest positief in, dit in tegenstelling tot de Bulgaren, Grieken, Portugezen en Tsjechen.

Het pessimistisch toekomstbeeld van de Vlamingen wordt bevestigd in een Europese benchmark over het leven van de volgende generatie. 72% van de Vlamingen geven daarbij aan dat de volgende generatie het moeilijker zal hebben, 12% verwacht verbetering. In geen enkel Europees land wordt pessimistischer gereageerd.

Persoonlijke en maatschappelijke problemen

Van de voorgelegde 13 problemen geven Vlamingen in de lente van 2014 aan dat ze in hun persoonlijke situatie vooral geconfronteerd worden met stijgende prijzen en belastingen. De economische situatie, de pensioenproblematiek en de werkloosheid worden veel minder aangekruist. Van terrorisme en klimaat- en energieproblematiek ligt men het minst wakker. Stijgende prijzen staat ook bij de Franstalige landgenoten en de doorsnee Europeaan bovenaan, gevolgd door de werkloosheid. Verder zijn er grote verschillen in de rangorde behalve voor de problemen waar men persoonlijk het minst van wakker ligt.

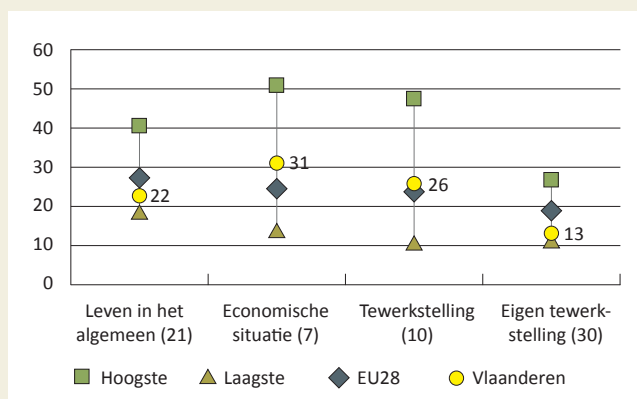
Wanneer gevraagd wordt om de situatie van het eigen land te beoordelen, staat de werkloosheid als belangrijkste probleem bijna in alle Europese landen vooraan. Voor de Vlamingen gevolgd door criminaliteit en belastingen, bij de Franstalige landgenoten en de gemiddelde Europeaan volgen de economische situatie en de belastingen. Daarnaast ook nog heel wat andere verschillen zoals bijvoorbeeld het verschillend belang dat men aan de overheidsschuld hecht.

Sociale samenhang

Heel wat maatschappelijke problemen zoals agressie in het verkeer, buurtconflicten, gezinsdrama's, ... worden gekoppeld aan een tanende sociale samenhang en solidariteit in de sa-

1.7 Toekomstverwachting benchmark

Positieve toekomstverwachting op korte termijn*, Europese vergelijking, in 2014, in %.

* Percentage slaat op aandeel personen dat verbetering verwacht. Het cijfer tussen haakjes geeft de positie van de Vlamingen weer ten opzichte van EU28. Bron: Eurobarometer 81.1 (lente 2014).

1.8 Persoonlijke en maatschappelijke problemen

Rangorde van belang dat gehecht wordt aan problemen in de persoonlijke situatie en de situatie van het land, vergelijking tussen Vlamingen, Franstaligen en het gemiddelde van EU28, in 2014.

	Persoonlijke situatie			Situatie land		
	Vlamingen	Franstaligen	EU28	Vlamingen	Franstaligen	EU28
Stijgende prijzen	1	1	1	8	3	3
Belastingen	2	5	3	3	7	6
Pensioenen	3	9	7	7	4	8
Gezondheid en sociale zekerheid	4	7	6	9	11	4
Criminaliteit	5	3	11	2	5	5
Werkloosheid	5	2	2	1	1	1
Financiële situatie/ overheidsschuld	7	4	4	6	9	13
Economische situatie	8	5	5	4	2	2
Immigratie	9	11	12	5	6	7
Onderwijssysteem	10	8	8	12	10	9
Huisvesting	11	10	10	11	8	11
Terrorisme	12	12	13	13	13	12
Klimaat en energie	13	13	9	10	12	10

Bron: Eurobarometer 81.1 (lente 2014).

menleving. Voor het meten van de sociale samenhang wordt doorgaans teruggegrepen naar de mate waarin mensen onderling sociale contacten hebben, zich inzetten voor elkaar, vertrouwen stellen in hun medemens en betrokken zijn bij hun buurt. Dit wordt omgezet in een maat voor buurtintegratie. Daarnaast komt de maatschappelijke inzet via vrijwilligerswerk en mantelzorg aan bod en wordt Vlaanderen vergeleken met andere Europese landen.

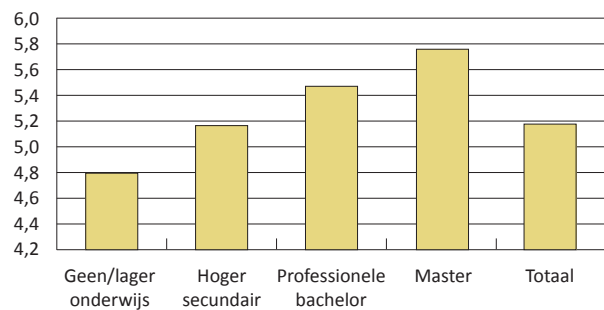
Vertrouwen medemens

Het vertrouwen in de medemens vertoont over de jaren lichte maar niet significante schommelingen. Het wordt gemeten aan de hand van 3 tegengestelde uitspraken waarbij de respondenten telkens een score kunnen geven van 0 tot 10: men kan niet voorzichtig genoeg zijn in zijn omgang met mensen (0) tegenover de meeste mensen zijn te vertrouwen, meeste mensen proberen misbruik van u te maken als ze daartoe de kans krijgen (0) tegenover mensen proberen eerlijk te zijn (10) en mensen denken meestal aan zichzelf (0) tegenover mensen proberen behulpzaam te zijn (10). De uitspraken hangen

nauw samen zodat op basis daarvan een vertrouwensindex kan berekend worden. De gemiddelde score bedraagt 5,2 op 10 in 2014. Naar geslacht zijn er weinig of geen verschillen. Wel stijgt met het opleidingsniveau het vertrouwen. Europees

1.9 Vertrouwen in medemens

Vertrouwen in medemens, naar opleidingsniveau, in 2014, score op een schaal van 0 tot 10 (hoe hoger de score, hoe meer vertrouwen).

Bron: SCV-survey 2014.

1.10 Sociale contacten

Sociale contacten naar gezinstype, in 2014, in %.

	Woont bij ouders	Alleenwonend	Alleenstaande ouder	Met partner	Met partner en kinderen	Totaal
Minstens wekelijks						
buren	49	73	64	73	73	69
vrienden	73	63	50	54	53	57
familie	51	61	58	60	64	60
Belgische herkomst	63	66	56	72	77	71
niet-Belgische herkomst	33	21	22	19	28	24
Minder dan maandelijks						
buren	26	11	14	11	9	12
vrienden	12	18	23	17	15	16
familie	13	23	24	15	12	16
Belgische herkomst	22	14	12	15	9	14
niet-Belgische herkomst	54	68	67	70	56	63

Bron: SCV-survey 2014.

1.11 Kwaliteit sociale contacten

Kwaliteit van de sociale contacten, naar gezinstype, in 2014, in %.

(Helemaal) eens	Woont bij ouders	Alleenwonend	Alleenstaande ouder	Met partner	Met partner en kinderen	Totaal
Er zijn mensen met wie ik goed kan praten.	98	95	100	96	95	96
Ik voel me van andere mensen geïsoleerd.*	6	12	9	5	3	6
Er zijn mensen bij wie ik terecht kan.	97	91	95	95	94	94
Er zijn mensen die me echt begrijpen.	96	88	81	93	92	91
Ik maak deel uit van een groep vrienden.	93	63	76	71	82	76
Mijn sociale contacten zijn oppervlakkig.*	10	30	24	24	17	21
Kwaliteitsindex (1-5)**	4,37	3,96	4,15	4,10	4,19	4,14

* Inverse waarden voor berekenen kwaliteitsindex.

** Gemiddelde waarde (1-5) op de 6 uitspraken.

Bron: SCV-survey 2014.

vergelijkend onderzoek geeft aan dat in 2012 van de Europese bevolking enkel de Scandinaviërs, de Nederlanders en de Britten hogere scores halen.

Sociale contacten

Vlamingen hebben regelmatig contact met burens, familie of vrienden. Vooral de contacten met burens zijn vrij frequent, behalve voor jongeren. Zij compenseren dit door meer contacten met vrienden. Alleenstaande ouders hebben doorgaans minder **sociale contacten**. Bijna een kwart van hen geeft aan minder dan maandelijks contact te hebben met vrienden en familie. Vlamingen hebben vooral contact met personen van Belgische herkomst. Jongeren hebben iets meer contact met personen van buitenlandse herkomst.

Over het algemeen zijn mensen zeer tevreden over de kwaliteit van hun sociale contacten. Bijna iedereen geeft aan mensen te kennen met wie ze goed kunnen praten, bij wie ze terecht kunnen en die hen begrijpen. Van de alleenwonenden geeft wel 12% aan zich van anderen geïsoleerd te voelen en zegt 30% dat hun sociale contacten eerder oppervlakkig zijn.

De uitspraken over de kwaliteit van de relaties hangen sterk samen waardoor een index voor kwaliteit van de sociale contacten kan worden berekend. De index geeft aan dat er vrijwel geen verschillen zijn tussen mannen en vrouwen. De kwaliteit van de contacten neemt af met de leeftijd, hoger geschoolden scoren heel wat beter dan lager geschoolden en samenwonenden

met kinderen gaat samen met een hogere kwaliteit van de contacten.

Buurtintegratie

Voor de sociale samenhang wordt zowel door onderzoekers als beleidsverantwoordelijken meer en meer belang gehecht aan de mate van buurtbetrokkenheid van bewoners. Om de **buurtintegratie** te meten wordt hier nagegaan of de mensen in de buurt elkaar vertrouwen, onderling contacten hebben en bereid zijn elkaar te helpen. De resultaten geven aan dat een meerderheid van de bewoners stelt mensen in de buurt te vertrouwen, zich thuis voelt bij de mensen die in de buurt wonen en er van uitgaat dat burens elkaar willen helpen. 60% heeft veel contact met de directe burens, de contacten met andere buurtbewoners zijn iets minder intens. De verschillende facetten van buurtintegratie hangen zeer nauw samen, wat toelaat een buurtintegratie-index te berekenen.

Zowel leeftijd, gezinstype als verstedelijkingsgraad en de aard van de buurt waar men woont zorgen voor verschillen in buurtintegratie. Voor geen enkele uitspraak is er een significant verschil tussen mannen en vrouwen. Dat is er wel voor leeftijd: hoe ouder, hoe meer men instemt met de voorliggende stellingen. Ouderen gaan er ook meer van uit dat mensen in de buurt elkaar willen helpen. Wie samenwoont met een partner (al dan niet met kinderen) vertoont een hogere mate van buurtintegratie. Wie nog thuis woont en alleenstaande ouders scoren het laagst. Naast persoonskenmerken speelt ook

1.12 Buurtintegratie

Aandeel van de bevolking dat het eens of helemaal eens is met de uitspraken over buurtintegratie naar samenstelling van de buurt, in 2014, in %.

	Enkel Belgische	Meer Belgische dan andere	Evenveel Belgische dan andere	Meer andere dan Belgische	Bijna alleen andere	Totaal
Mensen in deze buurt zijn te vertrouwen.	88	77	56	45	40	79
Ik voel mij thuis bij de mensen die in deze buurt wonen.	86	76	70	55	63	79
Ik heb veel contact met mijn directe burens.	61	59	56	47	38	59
Mensen in deze buurt zijn bereid hun burens te helpen.	81	74	54	65	63	75
Ik heb veel contact met andere buurtbewoners.	48	44	35	45	38	45
Buurtintegratie-index*	3,80	3,65	3,40	3,23	3,36	3,68

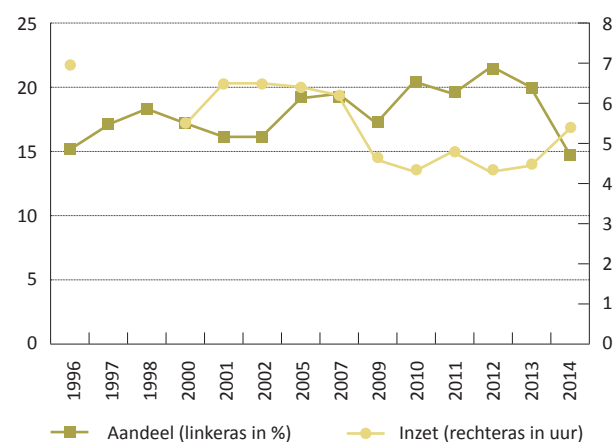
* Buurtintegratie-index: gemiddelde score (op een schaal van 1 tot 5) op de verschillende uitspraken.

Bron: SCV-survey 2014.

1.13 Vrijwilliger

Evolutie van het aandeel vrijwilligers in % van de bevolking en gemiddeld aantal uren vrijwilligerswerk per week, van 1996 tot 2014.

Bron: SCV-survey.

verstedelijking een rol: hoe landelijker, hoe hoger de buurtintegratie, hoe stedelijker, hoe lager de integratie. Ook de bevolkingssamenstelling van de buurt zorgt voor verschillen. Buurten met bijna alleen personen van Belgische herkomst, scoren hoger qua buurtintegratie.

Vrijwilligerswerk en informele zorg

In 2014 zegt 15% van de volwassen Vlamingen onbetaald **vrijwilligerswerk** te doen. Bij jongeren (<25 jaar) en 45-55-jarigen loopt dit op tot bijna een vijfde. Personen met een bachelor-diploma scoren met 22% het hoogst. Er is een forse terugval ten opzichte van voorgaande jaren. Het is nog te vroeg om van een trendbreuk te spreken. In tegenstelling tot de voorbije jaren, is de inzet van de vrijwilliger niet langer aan het dalen. Hier wordt een lichte stijging vastgesteld. Jongeren (<7 uur per week) en 55-plussers (8 uur en meer) besteden meer tijd aan vrijwilligerswerk. Tussen 25 en 55 jaar valt het terug tot minder dan 3 uur per week. Europees vergeleken zitten Vlamingen duidelijk boven het Europese gemiddelde. De koplopers zijn de Nederlanders, de Duitsers en de Scandinaviërs.

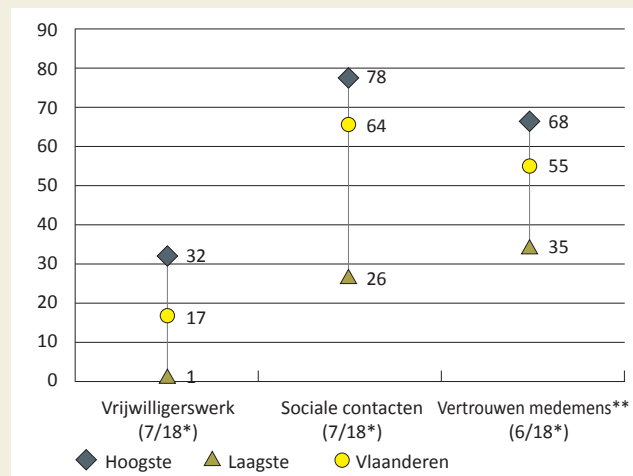
Een kwart van de Vlamingen zegt het voorbije jaar **informele zorg** te hebben verleend. Een vijfde hielp of verzorgde op het moment van de bevraging een zieke, een gehandicapte of een ouder familielid. Tussen 45 en 65 jaar is dit bijna 30%. Zie ook hoofdstuk 3.1.

Sociale samenhang: internationaal vergeleken

De ESS-data laten toe cijfers voor Vlaanderen met Europese landen te vergelijken. In 2012 geeft 1 op de 6 Vlamingen aan minstens maandelijks vrijwilligerswerk te doen. De vraagstelling is echter niet direct vergelijkbaar. Wel valt op dat Vlaande-

1.14 Sociale samenhang: Europese vergelijking

Sociale samenhang in Europees perspectief, in 2012, in %.

* Ranking Vlaanderen op 18 landen.

** Score op 100.

Bron: ESS 2012.

ren in Europees perspectief posities verliest in vergelijking met de meting van 2008. Waar in 2008 enkel de Scandinavische landen en Nederland beter scoorden, is dit in 2012 het geval voor Nederland (32%), Duitsland (30%), Denemarken (22%), het Verenigd Koninkrijk (20%), Spanje (18%) en Ierland (17%). In 2012 stelde 64% van de Vlamingen wekelijks contact te hebben met familie en vrienden. Dit cijfer ligt merkbaar lager dan in 2008 (72%). De positie ten opzichte van andere EU-lidstaten blijft vrijwel ongewijzigd.

Op de vertrouwensschaal van 0 tot 100 halen de Vlamingen een gemiddelde score van 55. Vlaanderen behoort daarmee tot de subtop. De Scandinaviërs (met onder andere 68 voor de Denen) en de Nederlanders (60) scoren hoger.

Burgers en de overheid

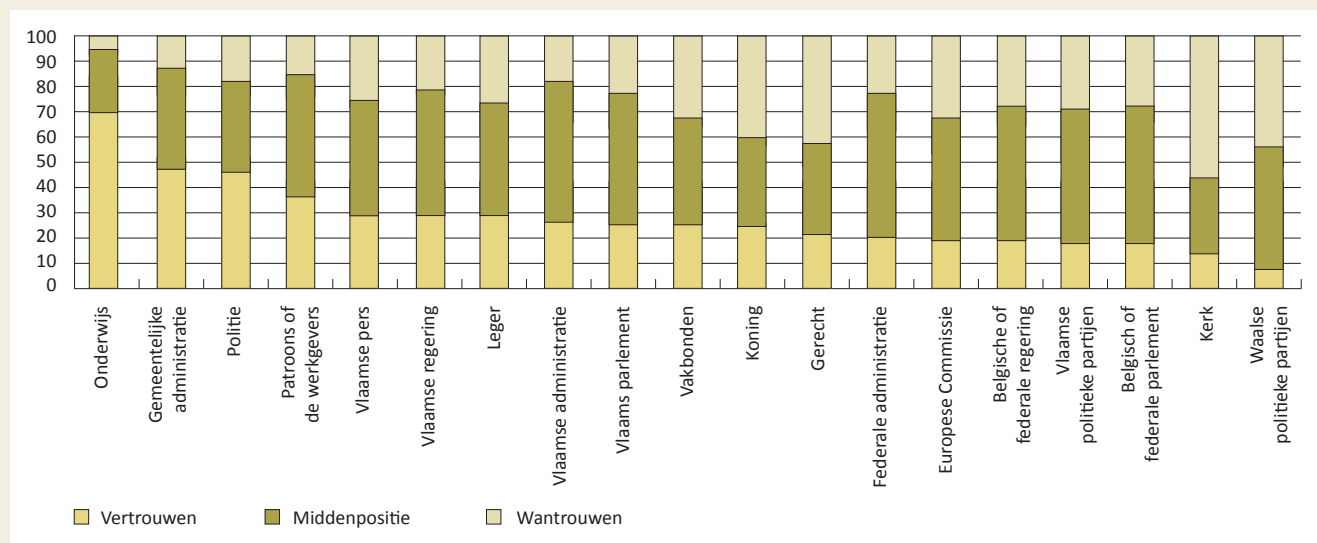
Naast het vertrouwen in instellingen en meer specifiek in overheidsinstellingen, wordt verder ingegaan op de tevredenheid met het beleid en de werking van de democratie. Daarna wordt ingegaan op de klantvriendelijkheid van de overheid en de tevredenheid van de bevolking met diverse voorzieningen. Dit onderdeel wordt afgesloten met het peilen naar de politieke interesse en inzet.

Vertrouwen in instellingen

Het **vertrouwen in instellingen** was er in 2013 voor de meeste instellingen fors op vooruit gegaan. Deze stijging heeft zich in 2014 niet doorgezet alhoewel het vertrouwen in de meeste instellingen nog steeds hoger ligt dan in 2012 en de voorgaande jaren. Vooral de politieke instellingen boeten iets in. Meer dan de helft van de bevolking spreekt zich tegenover hen niet duidelijk uit. De politie, de patroules, het leger en de koning gaan er daarentegen lichtjes op vooruit. Vlamingen blijven het meest vertrouwen stellen in het onderwijs, de gemeentelijke

1.15 Vertrouwen in instellingen

Vertrouwen in instellingen, in 2014, in %.

Bron: SCV-survey 2014.

administratie en de politie. Het grootste wantrouwen heeft men tegenover de Kerk (56%), de Waalse politieke partijen (43%), het gerecht (43%) en het wantrouwen tegenover de koning (42%) blijft hoger dan het vertrouwen.

De jongste en de oudste leeftijdsgroepen hebben globaal meer vertrouwen. Jongeren staan wel kritischer tegenover de Kerk en het koningshuis, terwijl ze meer vertrouwen stellen in het gerecht.

In 2014 zegt iets meer dan een vijfde van de bevolking **vertrouwen** te hebben **in de overheid**, 30% is eerder wantrouwend terwijl bijna de helft zich niet duidelijk uitspreekt.

Deze cijfers zijn vergelijkbaar met vorig jaar toen er wel een toename van het vertrouwen en een daling van het wantrouwen werd vastgesteld. Vooral hooggeschoolden stellen meer vertrouwen in de overheid (36%).

In de lente van 2014 ligt het vertrouwen van de Vlamingen voor alle instellingen beduidend boven het Europese gemiddelde. Een ruime meerderheid van de Vlamingen heeft vertrouwen in de lokale en regionale overheden. Iets lager liggen de vertrouwenscores in de Europese Unie, het federale parlement en de federale regering. Bijna een derde van de bevolking vertrouwt politieke partijen. De scores zijn vergelijkbaar met deze van de voorgaande jaren.

1.16 Evolutie van het vertrouwen in instellingen

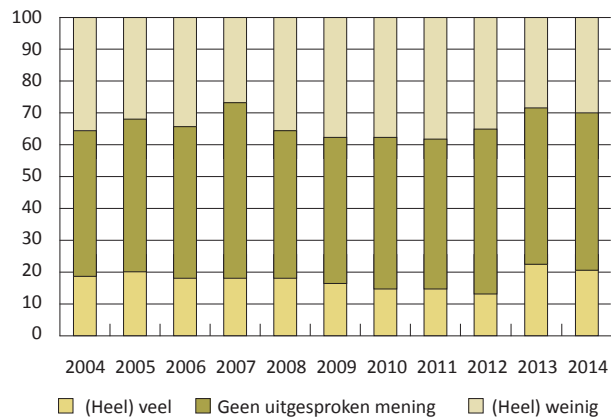
Evolutie van het aandeel van de bevolking dat veel tot zeer veel vertrouwen heeft in instellingen, van 2000 tot 2014, in %.

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2011	2012	2013	2014
Onderwijs	72	78	79	77	82	71	76	75	71	70
Gemeentelijke administratie	43	45	48	48	51	38	48	44	47	47
Politie	44	47	46	44	44	40	50	42	44	46
Patroons/werkgevers	39	36	36	35	40	32	39	34	33	37
Vlaamse pers	15	18	18	22	24	19	25	21	29	29
Leger	nb	32	25	24	28	22	27	26	26	29
Vlaamse Regering	24	26	17	31	29	25	28	26	32	29
Vlaamse administratie	29	35	31	30	37	22	27	25	30	27
Vlaams Parlement	25	24	18	28	26	23	26	25	29	26
Vakbonden	27	29	27	29	30	26	28	26	25	25
Koning	51	40	34	30	23	23	26	25	22	25
Gerecht	20	22	21	25	26	18	24	20	25	22
Federale administratie	nb	16	13	16	14	15	19	14	22	20
Europese Commissie	17	20	17	16	20	20	22	19	20	19
Federale regering	25	22	15	21	16	13	12	12	20	19
Vlaamse politieke partijen	15	15	12	20	20	14	17	16	23	18
Federale parlement	25	23	16	21	17	13	13	12	19	18
Kerk	24	22	17	19	34	14	11	11	13	14
Waalse politieke partijen	6	7	4	5	5	5	6	6	8	8

Bron: SCV-survey.

1.17 Vertrouwen in de overheid

Evolutie van het vertrouwen in de overheid, van 2004 tot 2014, in %.

Bron: SCV-survey.

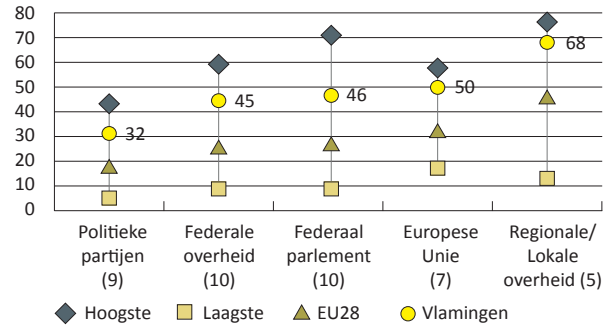
Europese cijfers met een verwante doch niet geheel dezelfde vraagstelling, geven aan dat de relatieve posities - in vergelijking met de andere EU lidstaten - vrij stabiel blijven. Voor de regionale en lokale overheid is er wel een vijfde plaats in 2014. Opvallend zijn de hoge vertrouwenscores voor de Scandinavische landen en Luxemburg op lokaal en nationaal niveau in tegenstelling tot hun vertrouwen in het Europese niveau. Het vertrouwen in de Europese Unie scoort hoog bij de Roemenen en Bulgaren en in Estland, Litouwen en Malta. De Italianen, Spanjaarden en Grieken zijn over de ganse lijn het meest wantrouwig.

Tevredenheid met het beleid

De tevredenheid met het beleid spoort samen met het overheidsniveau: hoe dichterbij de burger, hoe hoger de tevredenheid en hoe meer mensen zich duidelijk uitspreken. De hoogste scores zijn voor het lokale bestuur, gevolgd door de Vlaamse overheid, de federale en de Europese. De terugval in tevredenheid van de voorbije jaren heeft zich in 2014 niet

1.18 Vertrouwen in de overheid: Europees vergeleken

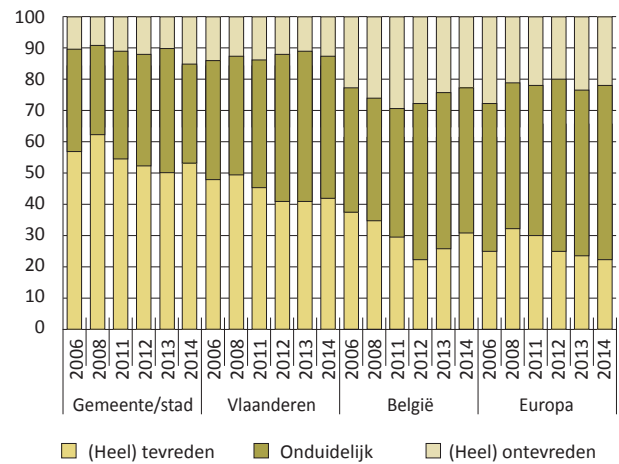
Vertrouwen in de overheid, Europees vergeleken*, in 2014, in %.

* Land met hoogste en laagste score, gemiddelde voor EU28 en score van de Vlamingen. Onderaan staat tussen haakjes de rangschikking ten opzichte van Europese lidstaten (Belgische cijfers opgesplitst tussen Vlamingen en Franstaligen).
Bron: Eurobarometer 9.3 (lente 2013).

1.19 Tevredenheid beleid

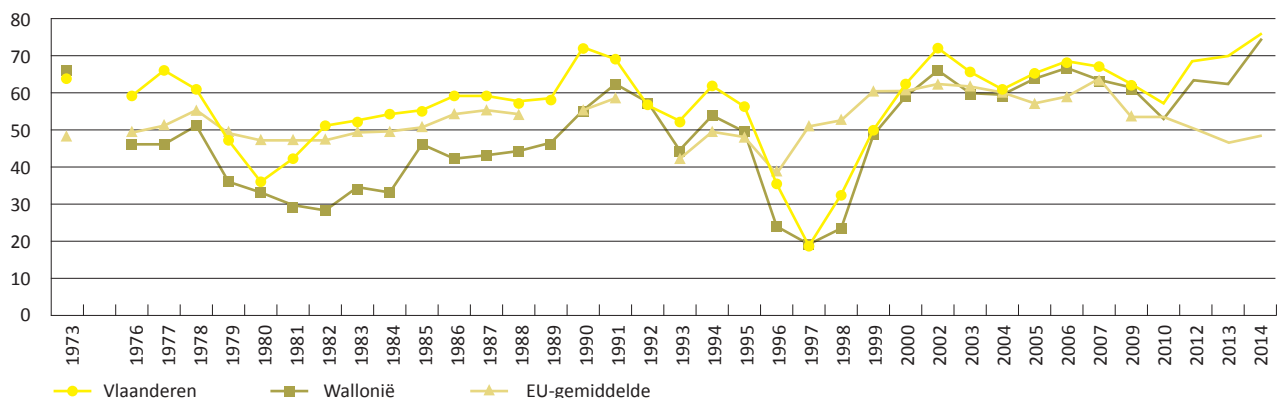
Evolutie van de tevredenheid over het gevoerde beleid op verschillende overheidsniveaus, van 2006 tot 2014, in %.

Bron: SCV-survey.

1.20 Werking democratie

Evolutie van de tevredenheid met de werking van de democratie in eigen land, van 1973 tot 2014, in %.

Bron: Eurobarometer.

1.21 Informatieverstrekking

Evolutie van de tevredenheid over de informatieverstrekking door de overheid, van 2009 tot 2014, in %.

	2009	2011	2012	2013	2013		
	Eens	Eens	Eens		Niet eens	Noch eens, noch oneens	Eens
Overheid geeft correcte betrouwbare informatie.	42	31	36	43	20	34	46
Overheid geeft veel te weinig informatie.	44	50	46	43	26	31	44
Overheid voldoende info over beslissingen.	23	20	22	23	39	35	26
Meest info overheid te ingewikkeld om te begrijpen.	59	59	58	55	23	27	51
Overheid geeft nuttige informatie.	42	34	36	42	15	42	44
Info overheid moeilijk te vinden.	37	44	40	39	34	31	35

Bron: SCV-survey.

doorgezet. Een meerderheid van de bevolking is tevreden over het beleid dat het gemeente- of stadsbestuur voert. 15% is minder of niet tevreden. In de grootsteden loopt het aantal ontevreden op tot een vijfde. In de lente van 2014 is meer dan 40% van de bevolking tevreden over het beleid van de Vlaamse minister-president en zijn regering, 12% is ontevreden. De tevredenheidspercentages liggen heel wat lager voor het federale en het Europese bestuursniveau. Mannen hebben een meer uitgesproken mening dan vrouwen en zijn doorgaans ook iets kritischer.

In de lente van 2014 is driekwart van de Vlamingen tevreden over de werking van de democratie in eigen land. De dip tijdens de recente crisisjaren is daarmee meer dan hersteld. Met 76% tevreden wordt de hoogste score sinds het begin van de metingen genoteerd. Vlaanderen scoort bovengemiddeld in vergelijking met andere Europese landen. Wel zijn er nog iets hogere scores voor de Scandinavische landen (86% in Denemarken en Zweden, 76% in Finland) en Luxemburg (83%). Het minst tevreden is men in Roemenië (19%), Portugal en Griekenland (16%).

2 op de 3 Vlamingen is ook tevreden over de werking van de

democratie in de Europese Unie. De Franstalige landgenoten scoren zelfs nog iets hoger. De Belgen voeren daarmee de ranglijst aan, gevolgd door de Polen, Luxemburgers en Maltezen. Algemeen genomen is iets minder dan de helft van de Europeanen tevreden (47%) met de laagste scores in de Zuid-Europese landen.

Klantvriendelijkheid en informatieverstrekking overheid

Meer dan 4 op de 10 Vlamingen heeft een goede tot zeer goede indruk van de klantvriendelijkheid van de overheid in het algemeen. Eenzelfde aandeel spreekt zich niet duidelijk uit en amper 1 op de 8 heeft een slechte indruk. Tussen 35 en 55 jaar is men het meest kritisch. Het oordeel over de klantvriendelijkheid is ten opzichte van 2013 amper gewijzigd.

Meer dan 4 op de 10 Vlamingen is van oordeel dat de overheid correcte, betrouwbare en nuttige informatie verstrekt. Voor velen wordt er echter te weinig informatie gegeven (44%), zeker over genomen beslissingen. De helft van de bevolking vindt de overheidsinformatie te ingewikkeld, voor een derde is de informatie ook moeilijk te vinden.

1.22 Tevredenheid met openbare voorzieningen

Evolutie van de tevredenheid met openbare voorzieningen, van 2007 tot 2014, in %.

Voorziening	2007		2010		2013		2014	
	NT	T	NT	T	NT	T	NT	T
Huisvuil	9	82	5	85	3	91	5	87
Cultuur	3	83	3	79	2	85	4	81
Gezondheid	7	78	7	72	5	78	5	80
Sport	6	75	5	71	4	79	4	79
Openbaar groen	8	76	7	72	4	83	6	78
Onderwijs	7	78	7	73	7	75	7	75
Openbaar vervoer	16	62	19	54	16	57	16	57
Kinderopvang	14	50	11	49	9	55	9	56
Jongeren	11	58	11	52	10	59	11	56
Bejaarden	20	51	16	51	11	61	12	55
Staat fiets- en voetpaden	39	38	46	28	29	45	31	44
Staat wegen	30	42	56	17	34	38	31	40
Begeleiding werklozen	23	41	25	31	22	32	31	27
Opvang en begeleiding vreemdelingen	28	27	33	20	21	27	28	25
Opvang en begeleiding armen	35	26	37	20	25	29	33	24
Tevredenheidsindex* (score 1-5)	3,46		3,35		3,5		3,46	

NT: (helemaal) niet tevreden, T: (helemaal) tevreden.

* Tevredenheidsindex: gemiddelde score (op een schaal van 1 tot 5) op de verschillende voorzieningen (hoe hoger, hoe meer tevreden).

Bron: SCV-survey.

Globaal genomen is de tevredenheid over de informatieverstrekking er de voorbije jaren lichtjes op vooruit gegaan, al blijven er pijnpunten. Vooral lager geschoolden en ouderen vinden moeilijk hun weg, begrijpen de informatie niet altijd en zijn over het algemeen minder tevreden.

Tevredenheid voorzieningen

Vlamingen zijn over het algemeen zeer tevreden over de meeste **publieke voorzieningen**. Hoge scores zijn er voor de voorzieningen voor huisvuil, cultuur, openbaar groen, gezondheid, sport en onderwijs. Er zijn amper mensen die daarover niet tevreden zijn. Ook over ouderen- en jongerenvoorzieningen, openbaar vervoer en kinderopvang is nog een meerderheid tevreden. Wel loopt het aantal ontevredenen over het openbaar vervoer steeds op en ook voor bejaarden- en jongerenvoorzieningen zijn er reeds meer dan 10% ontevredenen. Dit is niet het geval voor de staat van de fiets- en voetpaden en de wegen. Hier zijn er 30% en meer ontevredenen. Het minst tevreden is de bevolking over de opvang en begeleiding van werklozen, armen, sociaal zwakkeren en vreemdelingen. Over deze opvang en begeleiding – mogelijk door gebrek aan contact met deze diensten - spreekt bijna de helft van de Vlamingen zich niet duidelijk uit. Er doen zich geen grote appreciatieverschillen voor tussen mannen en vrouwen en ook het opleidingsniveau zorgt voor weinig verschillen. Het meest kritisch is men op actieve leeftijd en dan vooral tussen 35 en 45 jaar. De jongste (<25 jaar) en oudste leeftijdsgroepen (65-plussers) reageren iets milder. De tevredenheid van hoger opgeleiden ligt doorgaans ook iets lager.

Over de ganse lijn is er een lichte terugval van de tevredenheid over de voorzieningen ten opzichte van 2013 toen de hoogste scores werden gemeten. De daling doet zich voor bij huisvuil-, cultuur-, jongeren- en bejaardenvoorzieningen en de begeleiding van werklozen en armen.

Politieke interesse en inzet

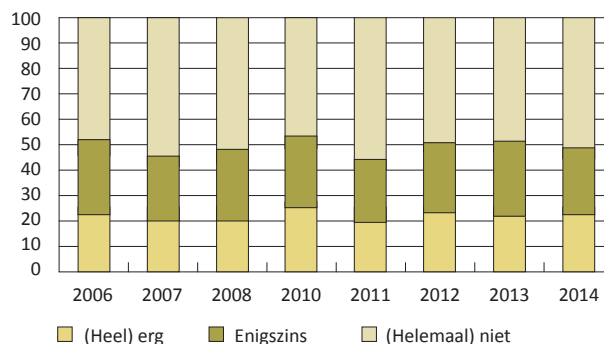
Minder dan 1 op de 4 volwassen Vlamingen is geïnteresseerd in **politiek**. De helft van de bevolking zegt er helemaal niet in geïnteresseerd te zijn. De interesse ligt merkelijk hoger bij mannen (31%), hooggeschoolden (47%), 55- tot 65-jarigen (29%) en lager bij vrouwen (14%), laaggeschoolden (10%), jongeren (-25 jaar) (19%) en 75-plussers (16%). In vergelijking met de voorbije jaren zijn er nauwelijks verschillen.

In volle aanloop naar de Vlaamse, federale en Europese verkiezingen is er van zware politieke discussie tussen vrienden en familieleden amper sprake. Vlamingen bengelen helemaal achteraan het lijstje als vergeleken wordt met de Europese lidstaten. Vooral de Cyprioten en de Grieken scoren op dit vlak zeer hoog maar ook de Nederlanders en de Scandinaviërs geven aan vaak met vrienden en familie over politiek te discussiëren. Vlamingen bevinden zich in het gezelschap van de Portugezen, Kroaten, Polen en Roemenen.

De beperkte politieke interesse hangt ten dele samen met de **politieke machteloosheid** die velen voelen. Zo gaat 3 op de

1.23 Politieke interesse

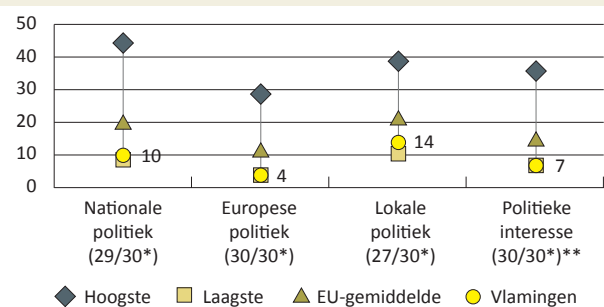
Evolutie van de mate van interesse in politiek, van 2006 tot 2014, in %.

Bron: SCV-survey.

1.24 Politieke discussie

Aandeel van de bevolking dat zegt vaak met vrienden en familie over politieke aangelegenheden te discussiëren en politieke interesse-index, naar beleidsniveau, Europese vergelijking, in 2014, in %.

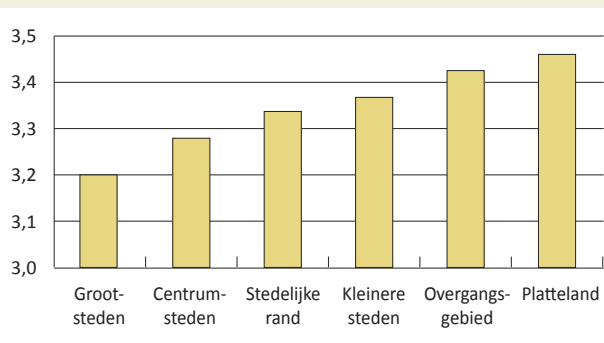
* Land met hoogste en laagste score, gemiddelde voor EU28 en score van de Vlamingen. Onderaan staat tussen haakjes de rangschikking ten opzichte van Europese lidstaten (Belgische cijfers opgesplitst tussen Vlamingen en Franstaligen).

** Index politieke interesse op basis van 3 voorgaande opgesplitst in sterk, matig, geen: hier sterke politieke interesse opgenomen.

Bron: Eurobarometer 81.1 (lente 2014).

1.25 Onmacht en verstedelijking

Gemiddelde score op de stellingen rond politieke machteloosheid (op een schaal van 1 tot 5), naar verstedelijgingsgraad, in 2014*.

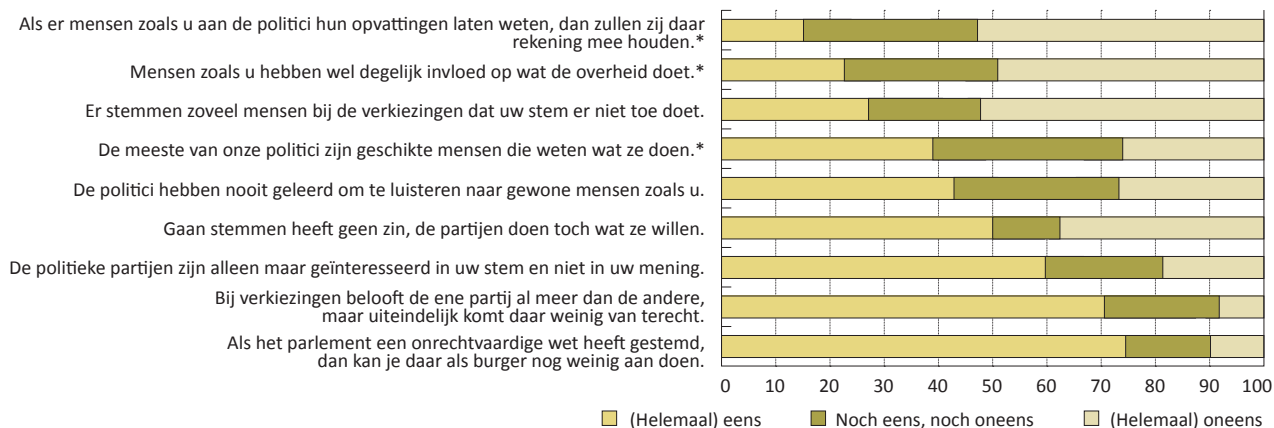

* Voor meer informatie over verstedelijgingsgraad zie methodologische bijdrage.

Bron: SCV-survey 2014.

1.26 Politieke onmacht

Mate waarin de bevolking het eens is met stellingen over politieke onmacht, in 2014, in %.

* Inverse waarden voor index politieke onmacht.
Bron: SCV-survey 2014.

4 Vlamingen ervan uit dat de bevolking niets kan beginnen tegen een onrechtvaardige wet en is een overgrote meerderheid ervan overtuigd dat partijen bij verkiezingen van alles beloven maar dat daar weinig van terecht komt en dat politici enkel geïnteresseerd zijn in de stem van de kiezer en niet in zijn mening. De helft onderschrijft de stellingen dat gaan stemmen geen zin heeft, dat politici geen rekening houden met de op-

vattingen van de kiezer en dat mensen geen invloed hebben op het beleid. Partijen doen wat ze willen en politici hebben nooit geleerd te luisteren naar gewone mensen. De helft vindt op het moment van de verkiezingen in mei 2014 dat gaan stemmen geen zin heeft. Wat niet wil zeggen dat een stem er niet toe doet of dat men niet in politici gelooft. 4 op de 10 vindt dat politici wel geschikt zijn en weten wat ze doen. Een kwart gaat ervan uit dat mensen wel invloed hebben op wat de overheid doet.

1.27 Index politieke onmacht

Evolutie van de gemiddelde score op de stellingen rond politieke machteloosheid (op een schaal van 1 tot 5), naar geslacht, van 2000 tot 2014.

	2000	2006	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Man	2,61	3,36	3,41	3,47	3,44	3,44	3,41	3,36	3,34
Vrouw	2,55	3,45	3,51	3,49	3,54	3,52	3,41	3,42	3,38
Totaal	2,58	3,40	3,46	3,48	3,49	3,49	3,41	3,39	3,36

Bron: SCV-survey.

De reacties op de stellingen hangen sterk samen, wat toelaat een samengestelde maat van politieke onmacht te berekenen. De jongste jaren is de politieke onmacht lichtjes afgenomen. Het politieke onmachtsgedoeven blijft sterk leeftijds- en opleidingsgebonden: hoe ouder en hoe lager de opleiding, hoe hoger het gevoel van onmacht. Politieke onmacht hangt ook samen met verstedelijking: hoe stedelijker, hoe minder politieke onmacht mensen voelen.

1.28 Politiek actief

Evolutie van het politiek en maatschappelijk actief zijn, van 2004 tot 2014, in %.

Ooit gedaan	2004	2006	2009	2010	2012	2013	2014
Tekenen van petitie.	66	63	60	64	55	57	52
Boycotten of opzettelijk kopen bepaalde producten omwille politiek/ethiek/milieu.	20	19	18	20	18	20	19
Deelnemen aan een demonstratie.	27	29	24	25	22	20	20
Bijwonen van een politieke vergadering of bijeenkomst.	16	17	16	18	16	18	14
Contacteren politicus of ambtenaar om mening te uiten.	17	22	19	20	20	21	17
Schenken of verzamelen van geld voor een sociale of politieke activiteit.	28	23	14	23	20	22	18
Contacteren of verschijnen in media om mening te uiten.	9	8	8	10	11	10	8
Aansluiten bij een politiek forum of discussiegroep op internet.	5	2	4	5	6	4	4
Zich kandidaat stellen op een lijst voor verkiezingen.	nb	nb	3	3	4	5	4
Deel uitmaken van advies/overleg/inspraakorgaan gemeente/stad.	nb	nb	6	8	7	7	7
Actief informatie verzamelen over plannen of beslissingen van de overheid.	nb	nb	11	14	13	13	12
Lidmaatschap van een buurtcomité/bewonersgroep/actiegroep.	nb	nb	9	11	9	10	9

Nb: niet bevraagd.
Bron: SCV-survey.

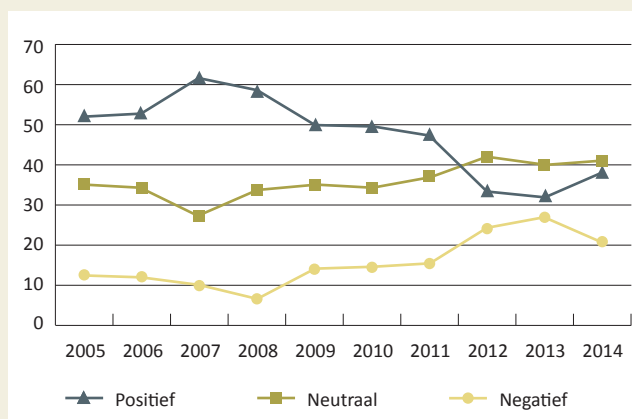

Europees vergeleken ligt het onmachtsgedoele in Vlaanderen niet zo hoog. 55% van de Vlamingen gaat er van uit dat zijn of haar stem telt in eigen land. Enkel Zweden (69%), Denen (68%) en Nederlanders (58%) zijn ervan overtuigd dat hun stem nog meer telt.

De jongste jaren is er een lichte terugval van sommige maatschappelijke en politiek actieve handelingen. Zo neemt het aandeel personen af dat ooit een petitie heeft ondertekend, dat aan een betoging heeft deelgenomen of dat geld heeft geschonken aan een sociale of politieke activiteit. Een duidelijke verschuiving van klassieke naar nieuwere activiteitsvormen via sociale media, valt niet vast te stellen. Het verschil naar geslacht blijft overeind: mannen zijn actiever dan vrouwen. De jongste (<25 jaar) en oudste leeftijdsgroep (75-plussers) zijn minder actief en naarmate het opleidingsniveau stijgt, neemt de politieke activiteit toe. Vrijwilligers zijn uitgesproken actiever dan niet-vrijwilligers.

1.29 Evolutie imago EU

Evolutie van de perceptie van het algemeen imago van de EU, van 2005 tot 2014, in %.

Bron: EB 63.4 (lente 2005) – 81.2 (lente 2014), bewerking SVR.

Het onmachtsgedoele heeft een sterk negatief effect op het vertrouwen in de overheid. Politieke onmacht hangt ook samen met een lagere tevredenheid over het beleid, de informatieverstrekking en de voorzieningen. Politiek actief zijn hangt enkel samen met een hogere ontevredenheid over de informatie die de overheid verstrekt.

Vlamingen en de Europese Unie

In wat volgt wordt er gekeken naar het imago van de EU, het vertrouwen in de EU en enkele Europese instellingen. Om af te ronden wordt de blik gericht op de toekomst en de richting waarin de Europese Unie uitgaat volgens de bevolking.

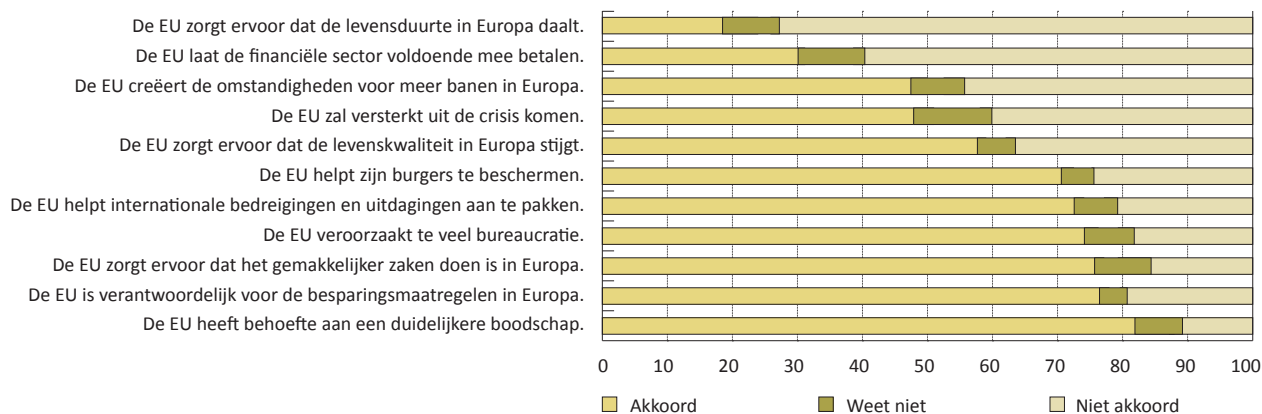
Imago

De opinie over het imago van de **Europese Unie** is in Vlaanderen vrij verdeeld. Anno 2014 heeft 41% van de Vlaamse bevolking een neutraal beeld van de EU. Bijna evenveel heeft een positieve voorstelling. De rest van de Vlamingen heeft een negatieve kijk op de Europese Unie. Deze groep is de voorbije jaren behoorlijk aangegroeid en over het laatste decennium genomen haast verdubbeld. Tussen 2005 en 2010 had minstens de helft van de Vlaamse inwoners een positief beeld van de EU; nadien verminderde dit.

Voor de Vlaamse bevolking wordt het imago van de EU in de eerste plaats overheerst door een gebrek aan een klare boodschap. Ruimschoots 4 op de 5 Vlamingen ervaren de behoefte aan een duidelijke boodschap. Daarnaast wordt het beeld van de EU eveneens gekenmerkt door negatieve aspecten zoals bureaucratie, besparingsmaatregelen en stijgende levensduurte. Ook vindt een meerderheid dat de EU de financiële sector onvoldoende laat betalen. Langs de andere (positieve) kant wordt de Europese Unie door meer dan 7 op de 10 Vlaamse inwoners gezien als een plaats waar het goed is om zaken te doen, als hulp om internationale bedreigingen en uitdagingen aan te pakken en om burgers te beschermen.

1.30 Aspecten imago EU

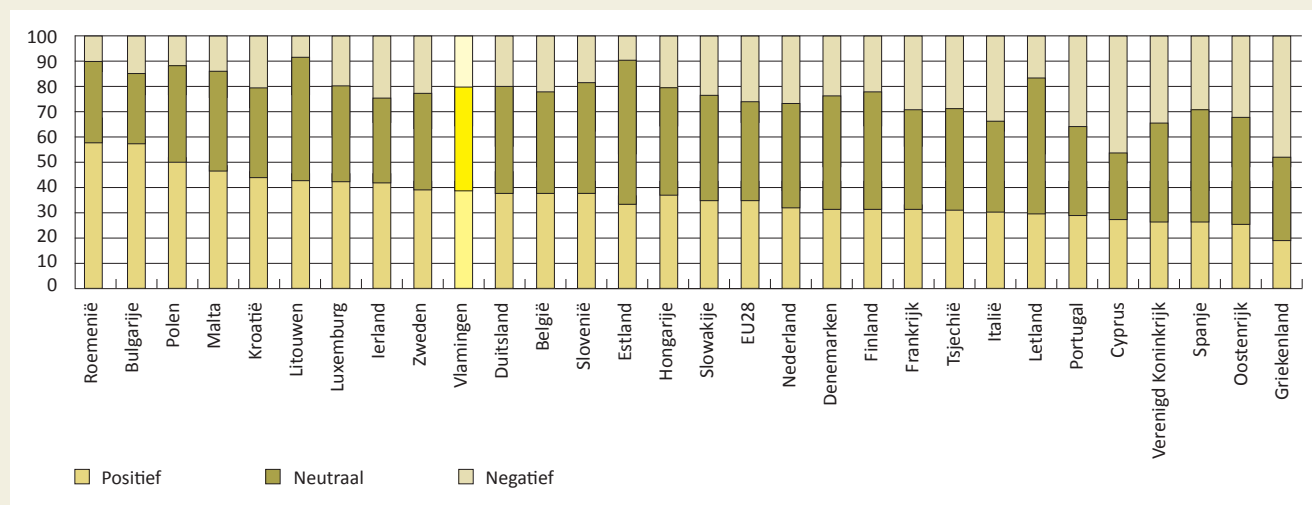
Bepaalde aspecten van het imago van de Europese Unie meer in detail aan de hand van een aantal uitspraken, 2014, in %.

Bron: Eurobarometer 81.2 (lente 2014), bewerking SVR.

1.31 Imago EU

Perceptie van het algemeen imago van de EU, 2014, Europese vergelijking, in %.

Bron: Eurobarometer 81.2 (lente 2014), bewerking SVR.

Ook in de EU28 heeft men in 2014 geen eenduidige mening over het imago van de Europese Unie. Bijna 4 op de 10 Europeanen hebben een neutrale voorstelling over de EU, ruim 1 op de 3 heeft een positief beeld en iets meer dan 1 op de 4 heeft een negatief aanvoelen. De verschillen tussen de lidstaten zijn uitgesproken. Bulgarije en Roemenië zijn de enige lidstaten waar meer dan de helft van de bevolking een positief beeld heeft van de EU. Gezien de verregaande hervormingen en de zware besparingen die Cyprus en Griekenland opgelegd kregen in ruil voor Europese steun, hoeft het niet te verbazen dat 46% van de Cyprioten en quasi de helft van de Grieken een negatief beeld heeft van de EU. Minder dan 2 op de 10 Grieken houdt er een positieve perceptie op na; in Cyprus zijn er dat iets meer met bijna 3 op de 10.

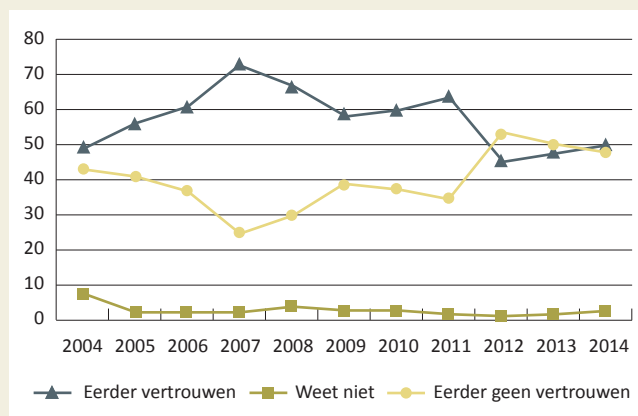
Vertrouwen

Het vertrouwen van de Vlamingen in de Europese Unie ging de laatste jaren overwegend in dalende lijn. Tussen 2004 en 2007 groeide de groep die stelt er vertrouwen in te hebben tot 72,3%. Nadien ging het vertrouwen naar beneden en in 2014 zegt nog de helft van de Vlaamse bevolking vertrouwen te hebben in de EU. Bijna de helft van de Vlamingen heeft eerder geen vertrouwen in de Europese Unie; dat zijn er iets minder dan in 2013 toen deze groep nog in de meerderheid was.

Het vertrouwen van de Vlamingen in de EU ligt in 2014 hoger dan het vertrouwen dat de gemiddelde EU28-burger (32%) in de Europese Unie plaatst. Circa 6 op de 10 Europeanen beweren eerder geen vertrouwen in de EU te hebben. Tussen de lidstaten onderling zijn de verschillen groot. In Griekenland,

1.32 Evolutie vertrouwen EU

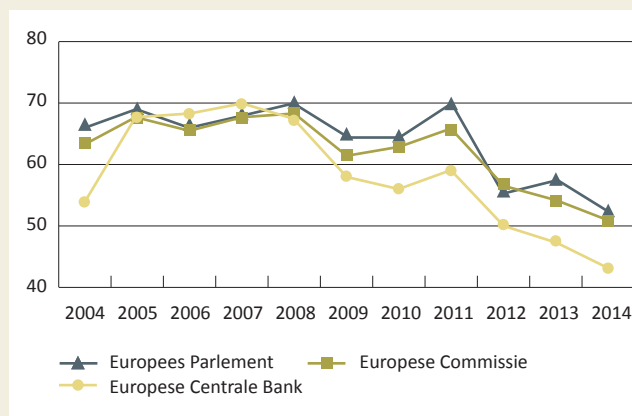
Evolutie van het vertrouwen in de Europese Unie, van 2004 tot 2014, in %.

Bron: Eurobarometer 61 (lente 2004) - 81.2 (lente 2014), bewerking SVR.

1.34 Evolutie vertrouwen Europese instellingen

Evolutie van het vertrouwen in enkele Europese instellingen, van 2004 tot 2014, in %.

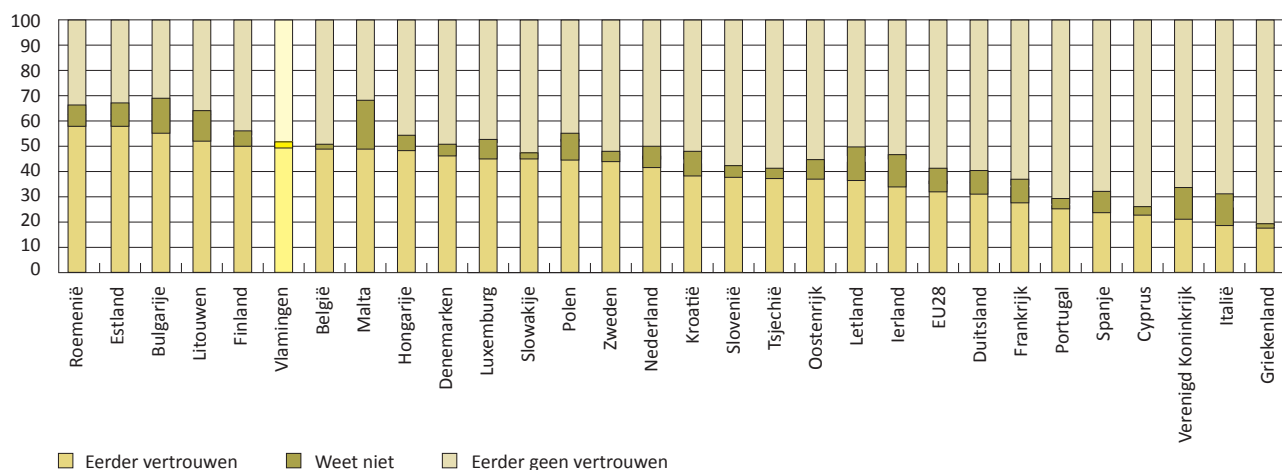

Bron: Eurobarometer 61 (lente 2004) - 81.2 (lente 2014), bewerking SVR.

1.33 Vertrouwen EU

Vertrouwen in de Europese Unie, 2014, Europese vergelijking, in %.

Bron: Eurobarometer 81.2 (lente 2014), bewerking SVR.

Cyprus en Portugal staat ruim 70% van de inwoners wantrouwig tegenover de EU. Langs de andere kant heeft minstens de helft van de bevolking wel vertrouwen in de EU in Roemenië, Estland, Bulgarije, Litouwen en Finland.

Ook het vertrouwen in enkele Europese instellingen daalt de laatste jaren. Waar in 2008 nog 7 op de 10 Vlamingen vertrouwen hadden in het Europees Parlement zijn er dat in 2014 nog goed 5 op de 10. In de Europese Commissie heeft nog ruim de helft vertrouwen; in de Europese Centrale Bank amper 4 op de 10.

In 2014 ligt het vertrouwen van de Vlamingen in elk van de 3 Europese instellingen hoger dan dat van de gemiddelde Europeaan. Tussen de landen onderling liggen de vertrouwensniveaus ver uiteen. In Roemenië heeft 6 op de 10 inwoners vertrouwen

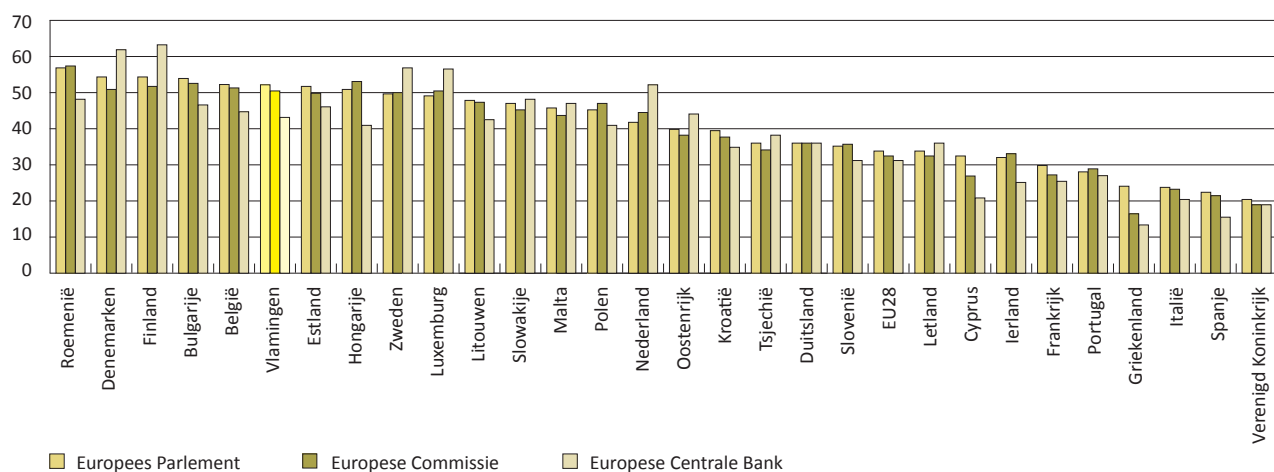
in het Europees Parlement; in het Verenigd Koninkrijk zijn er dat amper 2 op de 10. Waar in Roemenië bijna 6 op de 10 vertrouwen heeft in de Europese Commissie zijn er dat in Griekenland minder dan 2 op de 10. Meer dan 6 op de 10 Finnen heeft vertrouwen in de Europese Centrale Bank; bij de Grieken is dat goed 1 op de 10.

Richting en toekomst

Zoals in 2013 neemt ook in 2014 het aandeel Vlamingen verder toe dat vindt dat het met de Europese Unie de goede richting uitgaat. Daarmee overtreffen de positieve opinies (44%) de negatieve meningen (36%), wat sinds 2011 niet meer het geval was.

1.35 Vertrouwen Europese instellingen

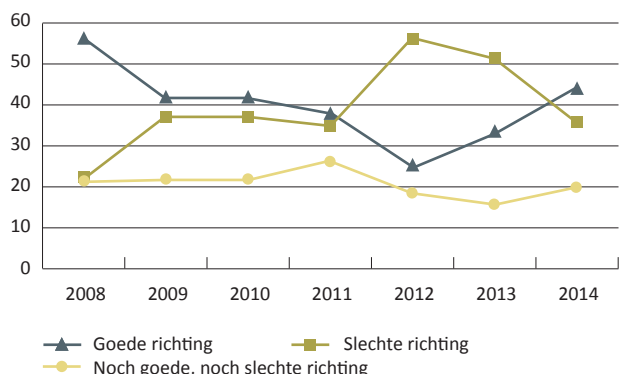
Vertrouwen in enkele Europese instellingen, 2014, Europese vergelijking, % dat eerder wel vertrouwen heeft.

Bron: Eurobarometer 81.2 (lente 2014), bewerking SVR.

1.36 Evolutie richting EU

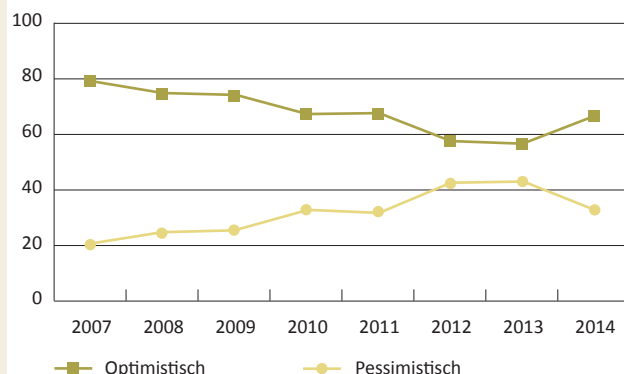
Evolutie mening over de richting waarin de zaken in de EU momenteel uitgaan, van 2008 tot 2014, in %.

Bron: Eurobarometer 65.1 (lente 2006) - 81.2 (lente 2014), bewerking SVR.

1.38 Evolutie toekomst EU

Evolutie in de kijk op de toekomst van de Europese Unie, van 2007 tot 2014, in %.

Bron: Eurobarometer 67.2 (lente 2007) - 81.2 (lente 2014), bewerking SVR.

De gemiddelde Europeaan ziet het anders. Ruim 4 op de 10 meent dat het de slechte kant opgaat tegen 3 op de 10 die denkt dat de zaken goed lopen. Tussen de lidstaten onderling zijn de standpunten duidelijk uiteenlopend. In 16 landen, met op kop Bulgarije en Estland, zijn er meer positieve dan negatieve reacties. In de overige 12 landen zijn diegenen die Europa de verkeerde kant zien uitgaan, in de meerderheid. In de meest kritische landen, zoals Griekenland en Frankrijk, zijn nagenoeg 2 op de 3 mensen van opvatting dat de Europese constructie zich op dit ogenblik in de slechte richting aan het ontwikkelen is.

Circa 2 op de 3 Vlamingen is in 2014 optimistisch gestemd over de toekomst van de Europese Unie. Dit optimisme heeft de afgelopen jaren wel een flinke knauw gekregen. Waar er

in 2007 praktisch 8 op de 10 een positieve kijk hadden op de toekomstige EU, waren er dat in 2012 nog 6 op de 10.

De publieke opinie in de EU28 is wederom erg verdeeld: 57% is optimistisch over de toekomst van de EU terwijl 43% pessimistisch is. De optimisten zijn in de meerderheid in 22 op de 28 lidstaten. De meeste optimisten wonen in Roemenië en Malta waar ze vrijwel 80% van de bevolking uitmaken. In sommige landen die zwaar getroffen zijn door de crisis, zoals Griekenland en Italië, zijn meer dan 55% van de inwoners negatief gestemd over de toekomst van de Europese Unie.

1.37 Richting EU

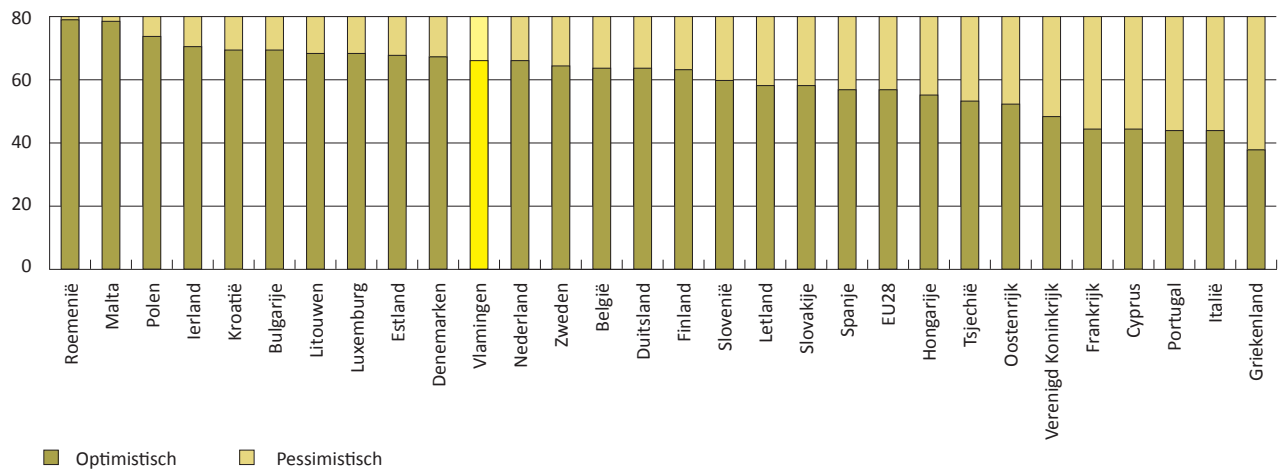
Mening over de richting waarin de zaken in de EU momenteel uitgaan, 2014, Europese vergelijking, in %.

Bron: Eurobarometer 81.2 (lente 2014), bewerking SVR.

1.39 Toekomst EU

Kijk op de toekomst van de Europese Unie, 2014, internationale vergelijking, in %.

Bron: Eurobarometer 81.2 (lente 2014), bewerking SVR.

BLIKVANGERS

- Het conjunctuurverloop kende een aarzelende start in de eerste jaarhelft van 2015. Zowel de VS, China als de eurozone kenden specifieke problemen. Nochtans kunnen de liquiditeitsverstrekking van de ECB, de lage eurokoers en het lage niveau van de olieprijs een groeihermeneiding in de hand werken (figuren 1.40 en 1.41).
- Ook de Vlaamse conjunctuurcurve is in juni 2015 opwaarts gericht (figuur 1.42).
- Vlaanderen doet het goed qua bbp (31.300 euro per inwoner in 2014 (figuur 1.43) en inkomen (index 121 bij EU28 = 100 in 2012) (figuur 1.48). De hoge arbeidsproductiviteit is een belangrijke driver van onze welvaart.
- De loonkost per eenheid product in de industrie is een aandachtspunt (0,59 in 2014) (figuur 1.49). Vlaanderen verliest terrein ten opzichte van de buurlanden.
- De tertiaire sector is de grootste. De quartaire sector is duidelijk belangrijker qua werkgelegenheid (32,2% in 2013) dan qua bruto toegevoegde waarde (19,9%) (figuur 1.50).
- De provincies Antwerpen (index 117 bij Vlaams Gewest = 100 in 2013) en Vlaams-Brabant (index 105) (figuur 1.55) scoren hoger dan het Vlaamse gemiddelde voor het bbp per inwoner. Het omgekeerde is waar voor de overige provincies.

Deze context geeft vooreerst een korte internationale conjunctuurschets. De Griekse perikelen zijn in juli 2015 erg actueel. Toch zijn er een aantal factoren die groei-ondersteunend werken voor de eurozone. Vervolgens komen een aantal structuurparameters van de Vlaamse economie aan bod alsook de Vlaamse bedrijfstakken. Ten slotte is er aandacht voor de sociaaleconomische positie van de Vlaamse provincies.

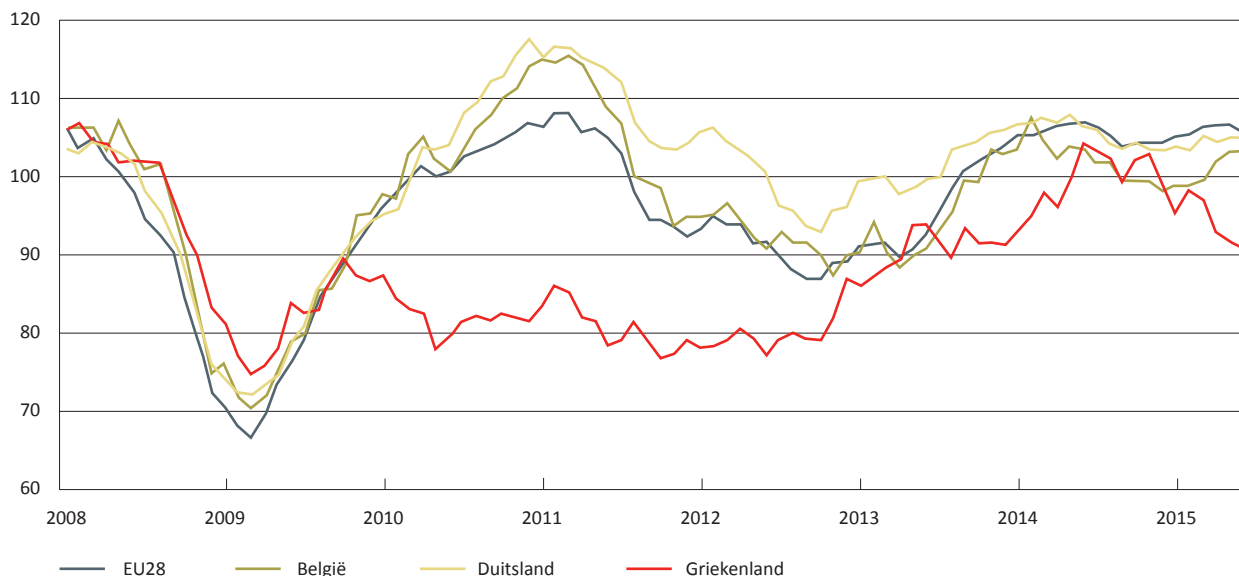
Internationale conjunctuur

De groei van de **wereldeconomie** was relatief zwak in de eerste helft van 2015. In de recentste update van juli ziet het IMF de wereldeconomie met 3,3% groeien in 2015. Dat verschilt niet veel van het groeicijfer voor 2014 (3,4%). Er is een zwakere groei in de Verenigde Staten. Dit komt door het slechte weer, stakingen, terugschroeven van investeringen in de olie-sector en de oplopende dollarkoers. Ook de Chinese groei viel tegen door een tragere groei van de industriële productie en een afkoeling op de vastgoedmarkt. In juni 2015 daalden de beurskoersen sterk. Doordat nogal wat Chinese burgers actief zijn in de aandelenmarkt zorgt dat voor afkalvende vermogens wat een rem kan betekenen op de consumptie. Het is afwachten of de interventie van de Chinese overheid om de beursmalaise te stoppen, succesvol zal zijn.

De perikelen met **Griekenland** beheersen het economische nieuws in de eurozone bij de aanvang van de zomer van 2015. Al een aantal jaren doet het land een beroep op internationale hulp. De Griekse economie heeft te lijden onder jaren van recessie en besparingen. Tussen 2008 en 2014 kromp de Griekse economie met 19% (gebaseerd op euro koopkrachtpariteiten; ter vergelijking: de Vlaamse economie groeide over die periode met 15%). De Eurogroep, de ECB en het IMF zagen prille positieve resultaten van het gevoerde bezuinigingsbeleid en wensden geen andere behandeling van Griekenland dan van andere probleemlanden. Dit leidde tot een conflict met de nieuwe Griekse regering. Die bereikte een climax toen Griekenland aankondigde de schulden niet meer terug te kunnen betalen. Het betrof een schuld aan het IMF voor 1,6 miljard euro die verviel eind juni 2015. Voor juli en augustus zou nog een veelvoud van dat bedrag verschuldigd zijn aan de ECB en het IMF. Ondertussen besliste de ECB de Griekse overheidsobligaties die gebruikt worden als onderpand voor noodkredieten voor de banksector af te waarderen. In juli werd met de Europese schuldeisers onderhandeld over een overbruggingslening en een nieuw hulpprogramma voor de komende drie jaar in ruil voor een hervormingsplan voor de Griekse economie. Dit was een moeilijk proces en leidde ook tot twijfels over de capaciteit van de Griekse regering om die voorwaarden ten uitvoer te brengen.

1.40 Conjunctuur internationaal

Evolutie van de economic sentiment indicator in de EU28, België, Duitsland en Griekenland, van januari 2008 tot juni 2015, in indices, gebaseerd op producenten- en consumentenvertrouwen, seizoengezuiverd.

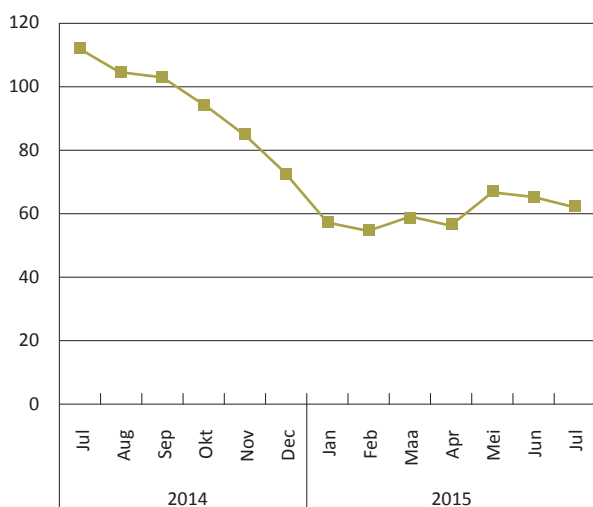
Bron: Eurostat.

De gebeurtenissen in Griekenland zouden een domper kunnen zetten op de economische ontwikkeling in de EU en de eurozone in het bijzonder. Nochtans herstelt de binnenlandse vraag in de eurozone (uitgezonderd Griekenland) en ebt het deflatiegevaar weg. Het ondernemers- en consumentenver-

trouwen trekt globaal aan. Tot dusver blijkt de reële economie in eurolanden zoals Spanje, Portugal en Italië niet aangetast door de Griekse crisis, zij het dat er druk komt op de obligatierentes van deze landen bij oplopende spanningen. Daardoor kunnen de rentevoeten uiteenlopen tussen eurolanden die als potentieel risicovol aanzien worden en 'sterkere' eurolanden, zoals Duitsland.

1.41 Brent olie

Evolutie van de prijs voor een vat Brent olie, van juli 2014 tot juli 2015, in US dollar.

Bron: IEX verwerking SVR.

Er zijn een aantal factoren die de economische groei verder kunnen ondersteunen.

De euro is in waarde gedaald tegenover de munten van belangrijke handelspartners zoals de Amerikaanse dollar, de Chinese Yuan en de Japanse Yen. Dat komt onze concurrentiepositie bij de uitvoer ten goede. Dit komt ook aan bod in het hoofdstuk over de Open Ondernemer.

De Europese Centrale Bank (ECB) startte in het voorjaar van 2015 met het opkopen van staatsobligaties. Het zou gaan om een maandelijks bedrag van 60 miljard euro. Het programma loopt tot september 2016. Op die manier zal de ECB 1.100 miljard euro geld in de economie pompen (de verkopers beschikken dan immers over meer geld dat ze kunnen uitlenen). Op die manier hoopt de ECB ook voor een opwaartse druk op de prijzen te zorgen om zo deflatie te vermijden. Deflatie is nadelig omdat dalende prijzen consumenten ertoe aanzetten te wachten met hun bestedingen. De prijzen zouden een paar maanden later dan toch lager zijn.

Ten slotte daalde de olieprijs fors in het najaar van 2014 tot de eerste maanden van 2015. Dat verlicht de factuur voor bedrijven die petroleumproducten gebruiken in hun producten of als brandstof evenals de energierekening van gezinnen.

Vlaams Gewest

Algemeen

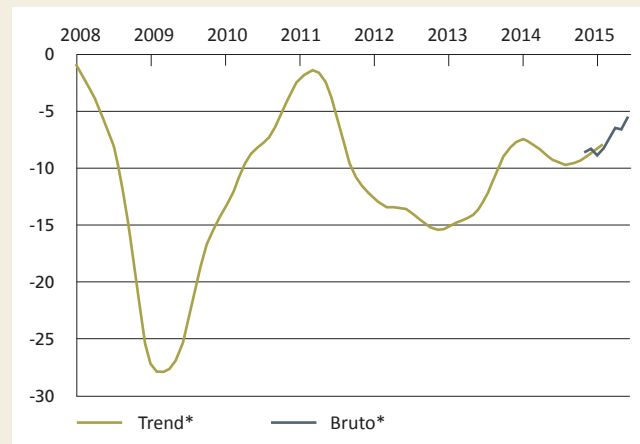
De globale Vlaamse **conjunctuur** kende een dieptepunt in het begin van 2009 als gevolg van de financieel-economische crisis. In het najaar van 2009 en in 2010 volgde een herstelbeweging. Maar de eurocrisis in een aantal perifere eurolanden zorgde voor een afzwakkend vertrouwen van midden 2011 tot midden 2013. De monetaire autoriteiten konden de problemen onder controle houden wat opnieuw zorgde voor een opwaartse trend van de conjunctuur vanaf de zomermaanden van 2013 tot de jaarwisseling 2013/2014. In het voorjaar van 2014 was er opnieuw een lichte afkoeling van de conjunctuur. Maar die bleek maar kortstondig: vanaf het najaar van 2014 ving er opnieuw een opwaartse beweging aan. Die duurt voort in de eerste maanden van 2015.

De regionale macro-economische rekeningen worden nu opgemaakt volgens het ESR 2010 rekenstelsel. Daardoor wijzigt de grootte-orde van heel wat variabelen ten opzichte van vorige VRIND-edities.

Het Vlaamse **bruto binnenlands product** (bbp) bedraagt 32.800 euro koopkrachtpariteiten (KKP) per inwoner in 2014. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is een geografisch klein gebied, zeker in vergelijking met andere hoofdstedelijke gebieden in Europa. Daarom is er veel pendel van personen die wonen in het Vlaamse en Waalse Gewest en werken in Brussel. Als gecorrigeerd wordt voor pendelarbeid komt het Vlaamse bbp op 35.200 euro KKP in 2014. Europees vergeleken is het Vlaamse Gewest welvarend. Het bbp per inwoner is er 20% hoger dan gemiddeld in de EU28

1.42 Vlaamse conjunctuur

Evolutie van de Vlaamse globale conjunctuurcurve, van januari 2008 tot juni 2015, procentpunt verschil tussen de positieve en de negatieve antwoorden.

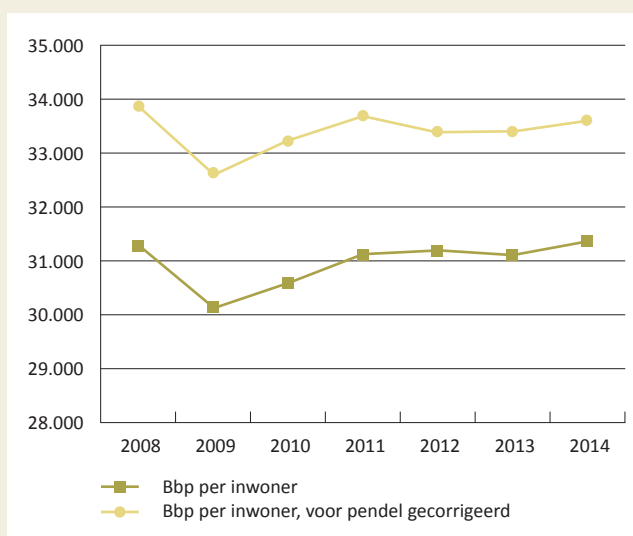
* Bruto: seizoengezuiverde antwoorden, trend: afgevlakte reeks.
Bron: NBB.

anno 2014, zelfs 28,7% als rekening gehouden wordt met pendelbewegingen. Het Vlaamse Gewest scoort ook hoger dan de oude kern van EU15-landen, al is het verschil minder groot dan met de hele EU28. Verder is de Vlaamse voorsprong tegenover de EU28 en EU15 tussen 2009 en 2014 groter geworden. De toplanden zijn Luxemburg, Ierland en Nederland. Deze 3 landen scoren hoger dan de indicator voor het Vlaamse Gewest, gecorrigeerd voor pendel.

In een hernieuwde rangschikking van 17 benchmarkregio's staat het Vlaamse Gewest 9de op 17 innovatieve regio's. Een aantal Duitse Länder, Denemarken, Zuid-Nederland, Zuid-Oost

1.43 Bruto binnenlands product

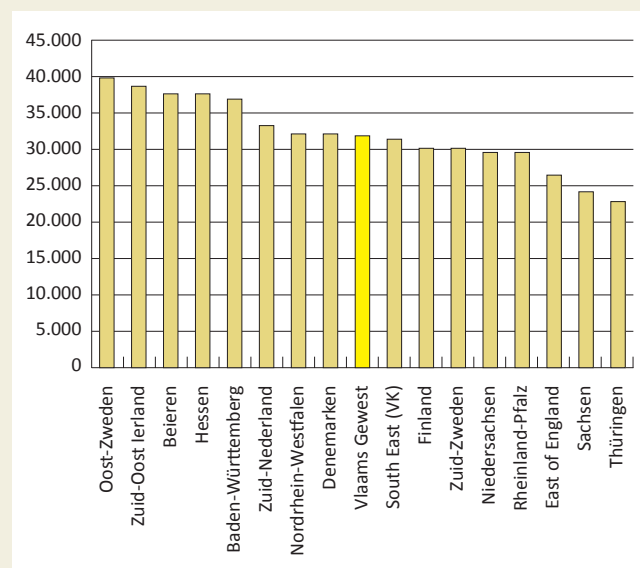
Evolutie van het bruto binnenlands product per inwoner, wel en niet voor pendel gecorrigeerd, van 2008 tot 2014, in kettingeuro's met referentiejaar 2005.

Bron: HERMREG, INR, ADS, verwerking SVR.

1.44 Bbp benchmarkregio's

Bruto binnenlands product per inwoner, Vlaams Gewest en de benchmarkregio's, in 2013, in euro KKP.

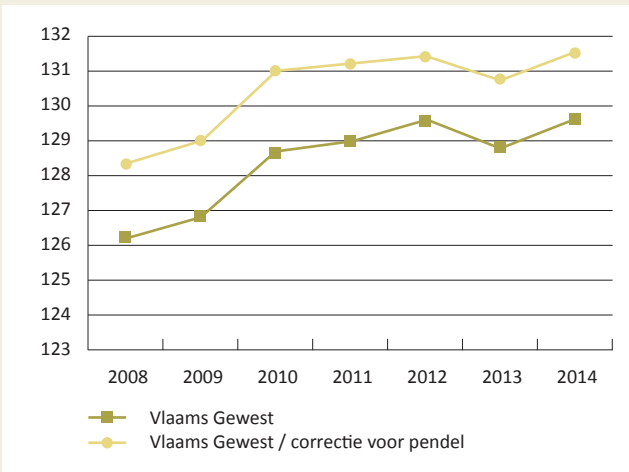

Bron: Eurostat, verwerking SVR.

1.45 Arbeidsproductiviteit

Evolutie van de arbeidsproductiviteit, wel en niet voor pendel gecorrigeerd, van 2008 tot 2014, in indices (EU28 = 100).

Bron: AMECO, HERMREG, verwerking SVR.

Ierland en Oost-Zweden hebben een hoger bbp per inwoner. Deze positie is dezelfde als in 2010 (het vroegste jaar waarvoor volledige gegevens beschikbaar zijn).

De hoge **arbeidsproductiviteit** is de belangrijkste factor voor onze welvaart. De arbeidsproductiviteit ging naar beneden in 2009 als gevolg van de economische recessie. Nadien zette zich opnieuw een herstelbeweging in. Maar die zwakte wat af vanaf 2012 omwille van de matige economische groei.

fers. Onze hoge arbeidsproductiviteit maakt het verschil met de EU28. Tussen 2000 en 2008 verloor het Vlaamse Gewest wat van zijn voorsprong ten opzichte van de EU28. Maar vanaf 2009 vergroot het verschil met de EU28 opnieuw. Enkel Luxemburg en Ierland halen een hogere waarde. Het Vlaamse Gewest heeft de 2de hoogste arbeidsproductiviteit van de hernieuwde benchmarkgroep.

De **jobratio** is geen Vlaamse troef. Met een waarde van 63,7% in 2014 ligt deze lager dan gemiddeld in de EU28 en ook de EU15. Gecorrigeerd voor pendel krimpt het verschil echter aanzienlijk. Het Vlaamse Gewest situeert zich in de middenmoot van het EU peloton. Luxemburg is de absolute topper. In mindere mate scoren ook Nederland, Duitsland, Zweden en Denemarken hoog.

Ook voor het **aandeel van de bevolking van 15-64 jaar** kan het Vlaamse Gewest het verschil niet maken (64,6% in 2014). Deze waarde situeert zich lichtjes onder beide Europese gemiddelden. Het Vlaamse Gewest doet het niet goed in een EU-ranking. Een aantal nieuwe lidstaten hebben de hoogste ratio's, al zijn de verschillen tussen de landen voor deze indicator niet zo uitgesproken.

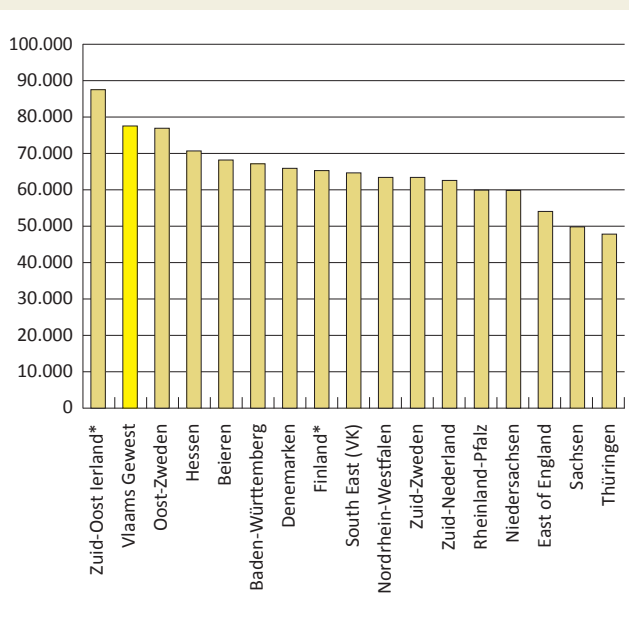
Bbp indicatoren geven een zicht op de geproduceerde welvaart op het grondgebied van een regio, ongeacht waar de productiefactoren arbeid en kapitaal vandaan komen. Dat is nog iets anders dan het inkomen dat inwoners van een regio daadwerkelijk in handen hebben.

Het **beschikbaar inkomen** bedraagt in het Vlaamse Gewest 20.100 euro per inwoner in 2012. In vergelijking met de EU28 is het beschikbaar inkomen relatief hoog in het Vlaamse Gewest.

1.46 Arbeidsproductiviteit benchmarkregio's

Arbeidsproductiviteit, Vlaams Gewest en de benchmarkregio's, in 2013*, in euro KKP.

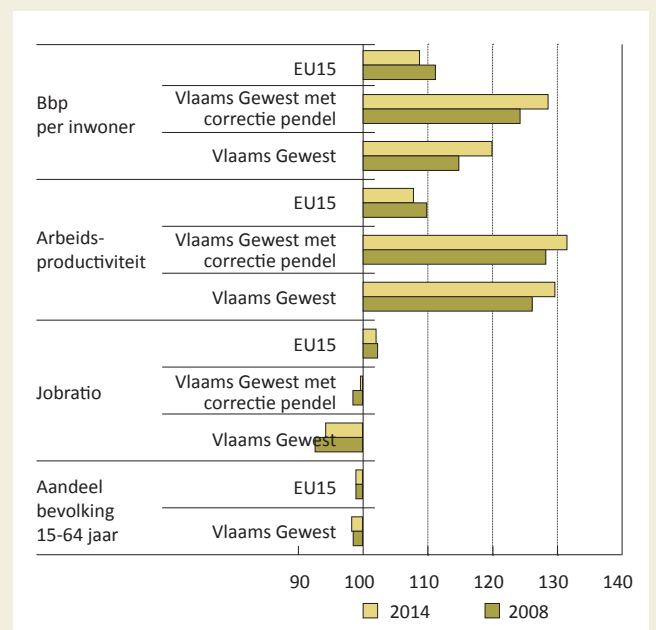

* 2012

Bron: Eurostat, verwerking SVR.

1.47 Determinanten welvaart

Bbp per inwoner, arbeidsproductiviteit, jobratio en aandeel van de bevolking 15-64 jaar in het Vlaamse Gewest en de EU15, in 2008 en in 2014, in indices (EU28 = 100).

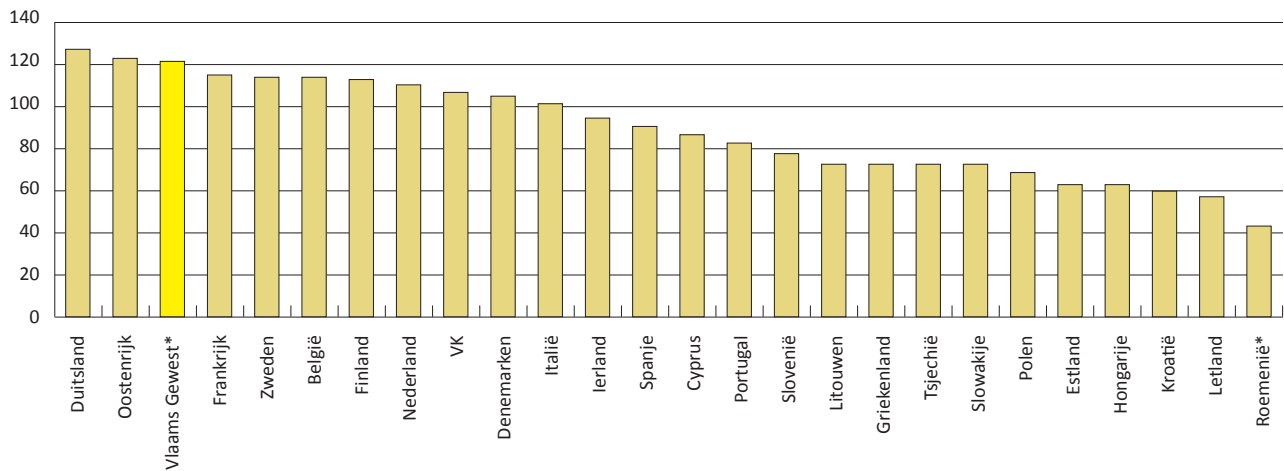

Bron: AMECO, HERMREG, verwerking SVR.

1.48 Beschikbaar inkomen

Bruto beschikbaar inkomen per inwoner, Europese vergelijking, in 2013, in indices (EU28 = 100).

* 2012

Bron: Eurostat, INR, verwerking SVR.

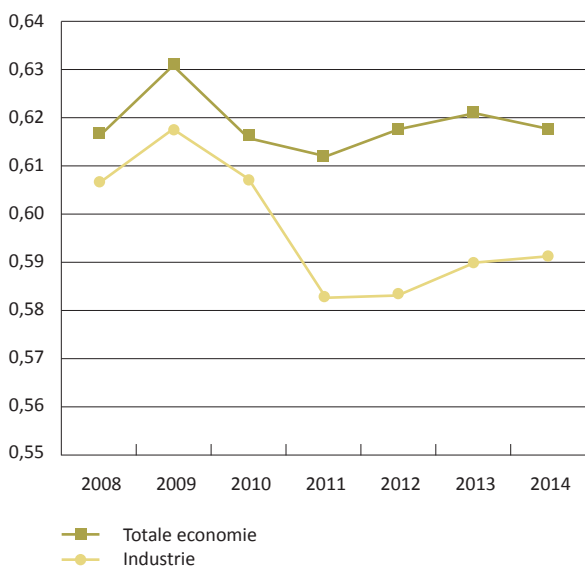
Enkel Duitsland en Oostenrijk hebben een hogere waarde. De financieel-economische crisis van 2009 zorgde voor een tijdelijke terugloop van de indicator in de meeste EU-landen. Griekenland, en in mindere mate Cyprus, zijn uitzonderingen met een terugloop van het beschikbaar inkomen met respectievelijk 23% en 14% tussen 2008 en 2013.

De reële Vlaamse **bbp-groei** wordt voor 2014 geraamd op 1,2%. Voor 2015 wordt 1,3% groei verwacht. Over de periode 2008-

2014 bedroeg de Vlaamse reële groei gemiddeld 0,7% per jaar. Deze groei werd vooral gerealiseerd door een toename van de werkgelegenheid. De EU28 en de EU15 kenden gemiddeld over 2008-2014 een quasi nulgroei (omwille van het recessiejaar 2009, maar ook van de lichte recessie in 2012). Dit was enkel te wijten aan een lichte terugloop van de werkgelegenheid. De arbeidsproductiviteit groeide er, zij het niet sterk. Duitsland zette over die periode een iets sterker groeicijfer neer (+0,9%) dan het Vlaamse Gewest, ook dankzij meer werkgelegenheid. Frankrijk groeide zwakker (+0,2%) en Nederland kende gemiddeld over 2009-2014 zelfs een lichte krimp (-0,1%). In beide landen werkte enkel de arbeidsproductiviteit ondersteunend.

1.49 Loonkost per eenheid product

Evolutie van de loonkost per eenheid product in de totale economie en in de industrie, van 2008 tot 2014, in peruu.

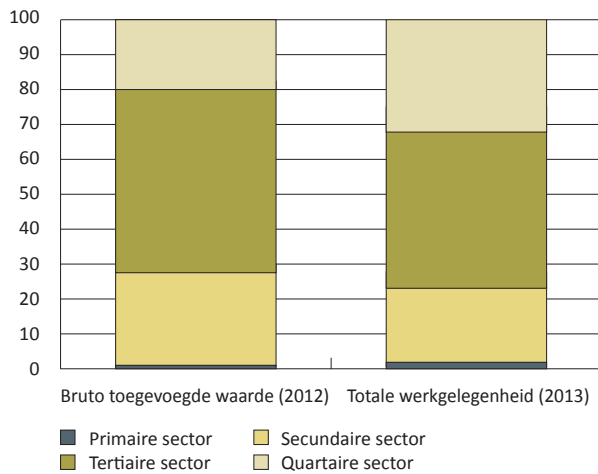
Bron: HERMREG, verwerking SVR.

Een andere belangrijke competitiviteitsindicator is de **loonkost per eenheid product**. In 2014 maakte de verloning 62% uit van de bruto toegevoegde waarde. Dat is dezelfde waarde als in 2008 en minder dan in het crisisjaar 2009. Het economisch herstel in 2010 en 2011 zorgde voor een lagere loonkost per eenheid product. Maar vanaf 2012 neemt die weer iets toe. Voor de industrie ligt de ratio op een lager niveau (59%).

Onderzoek toont aan dat de grootste en productiefste ondernemingen in Vlaanderen (lead firms) instaan voor bijna 40% van de bruto toegevoegde waarde en 20% van de tewerkstelling. Er is een onderscheid tussen sterke lead firms die technologie-intensief zijn en tussen 2005 en 2012 gegroeid en productiever geworden zijn en zwakkere lead firms waarvoor het omgekeerde geldt. Daarnaast zijn er bedrijven die het potentieel hebben om door te groeien tot lead firm. Dit zijn de zogenaamde middle firms. Het zijn bedrijven die qua toegevoegde waarde en productiviteit snel groeien. Het gaat veelal om kleinere ondernemingen met minder dan 50 werknemers. Maar deze bedrijven bevinden zich dikwijls in sectoren met een lage technologie-intensiteit. Dat houdt risico's in voor het potentieel om in de toekomst toegevoegde waarde en tewerkstelling te creëren.

1.50 Hoofdsectoren

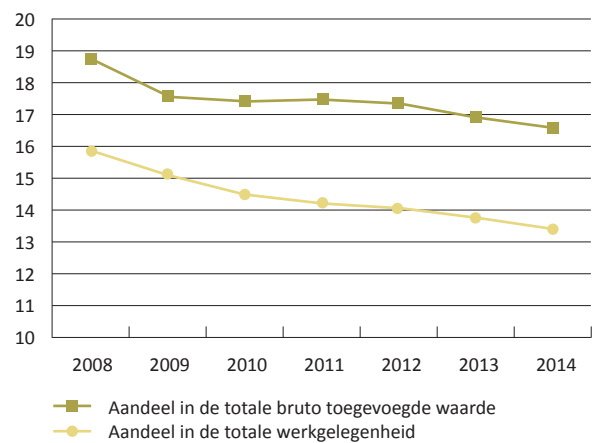
Aandeel van de hoofdsectoren in de bruto toegevoegde waarde (2012) en in de werkgelegenheid (2013), in %.

Bron: INR, verwerking SVR.

1.51 Industrie

Evolutie van het aandeel van de industrie in de totale bruto toegevoegde waarde en in de totale werkgelegenheid, van 2008 tot 2014, in %.

Bron: HERMREG, verwerking SVR.

Bedrijfstakken

De **tertiaire sector** (handel en commerciële diensten) is de belangrijkste economische activiteit volgens de werkgelegenheid en meer nog volgens de bruto toegevoegde waarde. De **secundaire sector** is ook belangrijker volgens de bruto toegevoegde waarde dan volgens de werkgelegenheid. Het omgekeerde is waar voor de **quartaire sector** (niet-commerciële, gesubsidieerde diensten). Deze sector is veel arbeidsintensiever. De **primaire sector** heeft rechtstreeks een marginaal belang in de Vlaamse economie. Uiteraard zijn er relaties met de overige sectoren, bijvoorbeeld toelevering aan de voedingssnijverheid.

De opvallendste evolutie over de jaren is de toename van het werkgelegenheidsaandeel in de quartaire sector.

Het (rechtstreekse) aandeel van de **industrie** in de economie neemt trendmatig af. Dat komt door de uitbesteding van niet-industriële activiteiten, zoals catering, aan de tertiaire sector. Een andere reden is de sterkere concurrentie omwille van een grotere internationale werking: dat drukt de prijzen en zo ook de toegevoegde waarde. En ten slotte neemt de vraag naar meer persoonsgebonden diensten in een welvarende economie toe. De economische recessie als gevolg van de financiële crisis in 2009 had bovendien een structurele terugloop van het aandeel van de industrie in de werkgelegenheid, en vooral in de bruto toegevoegde waarde als gevolg. Dit kwam bovenop de reeds dalende trend.

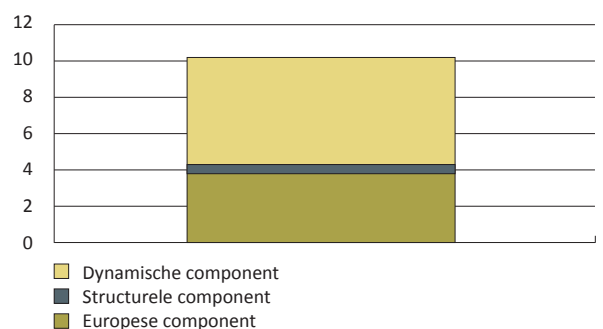
De industrie is echter een sector die in belangrijke mate verweven is met de overige sectoren. Zo vereist de output van 1 persoon direct tewerkgesteld in de Vlaamse industrie 1,27 werkenden uit de eigen en andere sectoren (voornamelijk in het Vlaamse, maar ook in de andere gewesten). Onderzoek wees uit dat de efficiëntie in de Vlaamse industrie vooral gedreven wordt door een regionale productiviteitsgroei rond de grotere industriepolen, vooral Antwerpen. Er is voor-

alsnog vrij weinig verschuiving van activiteit van minder naar meer productieve regio's. De beperkte mobiliteit van arbeid speelt een rol. Verder blijkt ook dat de aanwezigheid van 'lead firms' in de Vlaamse industrie (grote bedrijven met een grote arbeidsproductiviteit) een positief effect heeft op het productiviteitsniveau van andere ondernemingen in dezelfde sector.

Over de periode 2003-2012 nam de Vlaamse werkgelegenheid met 10,2% toe. Dat is meer dan gemiddeld in de kern-EU15 (3,8%). Het surplus aan Vlaamse groei komt vooral door een globaal groter dynamisme van de Vlaamse **bedrijfstakken**. Dat wil zeggen dat de werkgelegenheid in een doorsnee Vlaamse bedrijfstak sneller groeide dan in diezelfde bedrijfstak op EU15 niveau. Dat was vooral het geval in de tertiaire en quartaire sectoren. De bedrijfstaksamenstelling speelt amper een rol. Het Vlaamse Gewest heeft nauwelijks een betere mix met sneller groeiende bedrijfstakken.

1.52 Shift & share

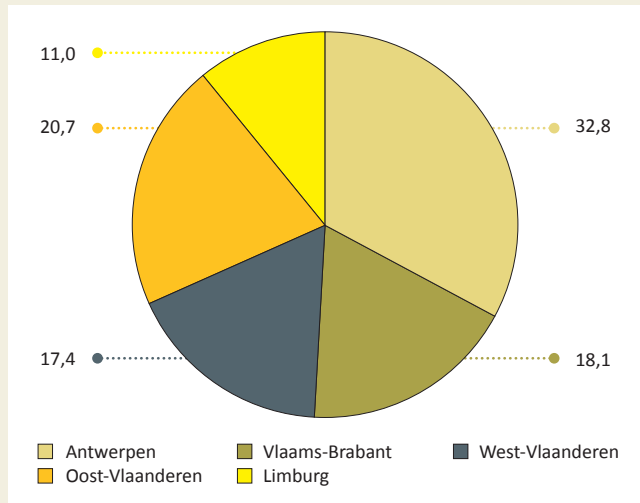
Bijdragen van de Europese, structurele en dynamische component tot de groei van de werkgelegenheid, 2003-2012, in procentpunt.

Bron: Eurostat, INR, verwerking SVR.

1.53 Bbp Provincies

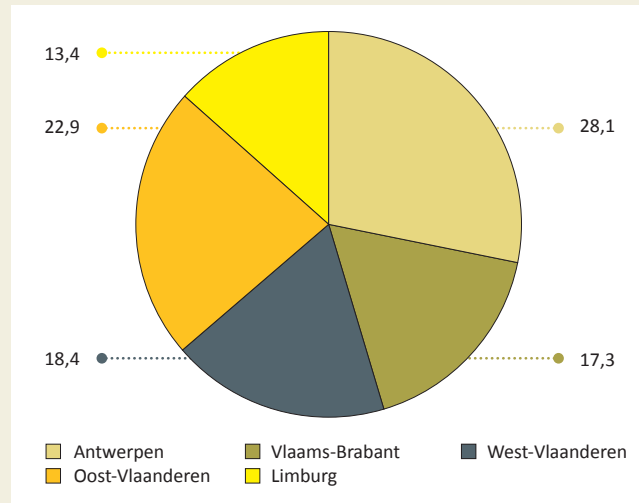
Spreiding van het bruto binnenlands product over de provincies, in 2013.

Bron: INR, verwerking SVR.

1.54 Bevolking provincies

Spreiding van de bevolking over de provincies, in 2013.

Bron: INR, verwerking SVR.

Provincies

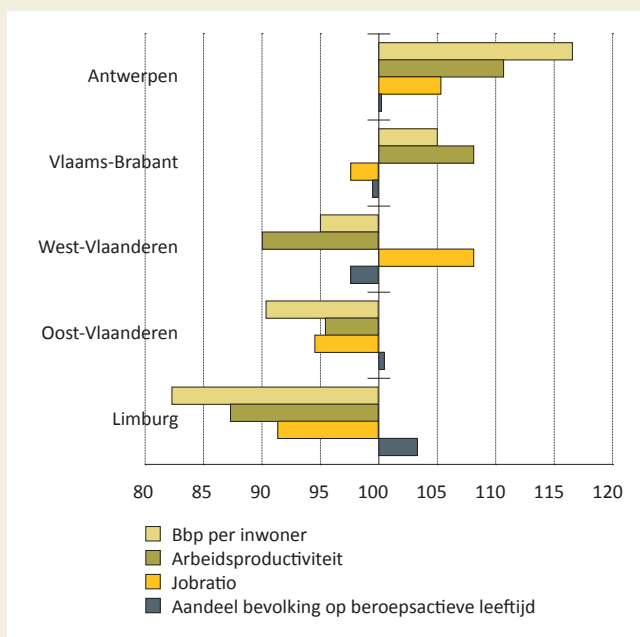
Hier volgt een korte structuurschets van de Vlaamse **provincies**.

De provincie Antwerpen is de grootste provincie met een aandeel van 32,8% in het bbp en 28,1% in de totale Vlaamse bevolking. Limburg is de kleinste provincie met 11,0% van het bbp en een bevolkingsaandeel van 13,4%.

De provincie Antwerpen realiseert het grootste bbp per inwoner. Als de waarde voor het Vlaamse Gewest in 2013 gelijk gesteld wordt aan 100 heeft de provincie Antwerpen een index van 117. Dit komt vooral door de arbeidsproductiviteit (de hoogste van alle provincies), en in minder mate door een relatief hoge jobratio. Ook Vlaams-Brabant (index 105) scoort hoger dan het Vlaamse gemiddelde, dank zij de arbeidsproductiviteit. De 3 overige provincies hebben een lager bbp per inwoner dan gemiddeld in het Vlaamse Gewest. In West-Vlaanderen is de jobratio het hoogst van alle provincies, maar het bbp wordt er negatief beïnvloed door een relatief lage arbeidsproductiviteit en een lager aandeel van de bevolking op beroepsactieve leeftijd. In Oost-Vlaanderen situeert enkel de demografische indicator zich op het niveau van het Vlaamse gemiddelde; de 2 andere indicatoren doen het minder goed. In Limburg ten slotte, is het aandeel van de bevolking op beroepsactieve leeftijd het hoogst, maar het omgekeerde geldt voor de arbeidsproductiviteit en jobratio. Dat resulteert in een index voor het bbp per hoofd van 82.

1.55 Componenten welvaart

Bbp per inwoner, arbeidsproductiviteit, jobratio en aandeel bevolking op beroepsactieve leeftijd, provincies, in 2013, in indices (Vlaams Gewest = 100).

Bron: INR, verwerking SVR.

Over de periode 2009-2013 groeide het bbp in werkelijke prijzen het sterkst in Limburg (jaarlijks gemiddeld met 3,2%). Vlaams-Brabant noteerde de zwakste aangroei (+2,2%), gevolgd door de provincie Antwerpen. Er is dus een convergentie van het bbp per inwoner gedurende de laatste jaren. De toename van de arbeidsproductiviteit bleek de motor van de economische groei in alle provincies. Er was inderdaad een herneming van de economische activiteit na de inzinking in 2009. De werkgelegenheid groeide veel minder sterk aan omdat de groeivertraging langer doorwerkte op de arbeidsmarkt.

De belangrijkste bedrijfstakken zijn de sector van de overheid, onderwijs, gezondheidszorg en maatschappelijke diensten, de industriële sector en de sector van de handel, vervoer en horeca. Er zijn verschillen per provincie. Zo is in de provincie Antwerpen de industrie relatief sterk aanwezig. In Vlaams-Brabant zijn dat de sectoren handel, vervoer en horeca en

ook informatie en communicatie. Oost-Vlaanderen kent een relatief sterke aanwezigheid van de bouw. Dat is ook het geval voor West-Vlaanderen, waar ook het onroerend goed en de primaire sector naar verhouding goed vertegenwoordigd zijn. In Limburg ten slotte, is de sector overheid, onderwijs, gezondheidszorg en maatschappelijke diensten relatief belangrijker in de bruto toegevoegde waarde. Dat geldt er ook voor de bouw.

De loonsom per eenheid product is belangrijk voor competitiviteitsanalyses. Voor de hele economie is die in 2012 het laagst in de provincie Antwerpen (56,7%). Vlaams-Brabant heeft het hoogste aandeel van de loonkost in de bruto toegevoegde waarde (62,5%). De overige provincies situeren zich tussen 60 à 61%. Let wel, het is een globale macro-economische maat. Dit zegt niets over verschillen tussen bedrijfstakken, noch over anciënniteitsniveaus van de werkenden.

In 2014 waren er in de provincie Antwerpen 135.300 btw-plichtige ondernemingen. Oost- en West-Vlaanderen staan op nummer 2 en 3 met 113.400 en 105.400 ondernemingen. Vlaams-Brabant en Limburg tellen in absolute aantallen het minst ondernemingen (79.900 en 64.100). Het aantal btw-plichtige ondernemingen nam met circa 13% toe tussen 2009 en 2014, behalve in Oost- en West-Vlaanderen (+11% en +9%). West-Vlaanderen telt naar verhouding het grootste aantal zelfstandigen per 100 inwoners van 20-64 jaar (8,2% in 2013). Dan komen Oost-Vlaanderen, Vlaams-Brabant en Limburg (5 tot 7%). De provincie Antwerpen scoort met 4,7% het laagst, na Vlaams-Brabant. Maar tussen 2008 en 2013 kenden beide provincies wel de sterkste toename van het aantal zelfstandigen. De groei was dan weer enkel in West-Vlaanderen lichtjes negatief (-0,6%).

De netto-groeiratio kwam over de periode 2008-2013 gemiddeld op 2,4% in de provincies Antwerpen, Vlaams-Brabant en Limburg. In Oost- en West-Vlaanderen was die lager (1,8% en 1,7%). De turbulentie, die aangeeft in welke mate het economisch weefsel zich vernieuwt, is het hoogst in de provincie Antwerpen (12,5%). West-Vlaanderen heeft de laagste turbulentie (10,3%).

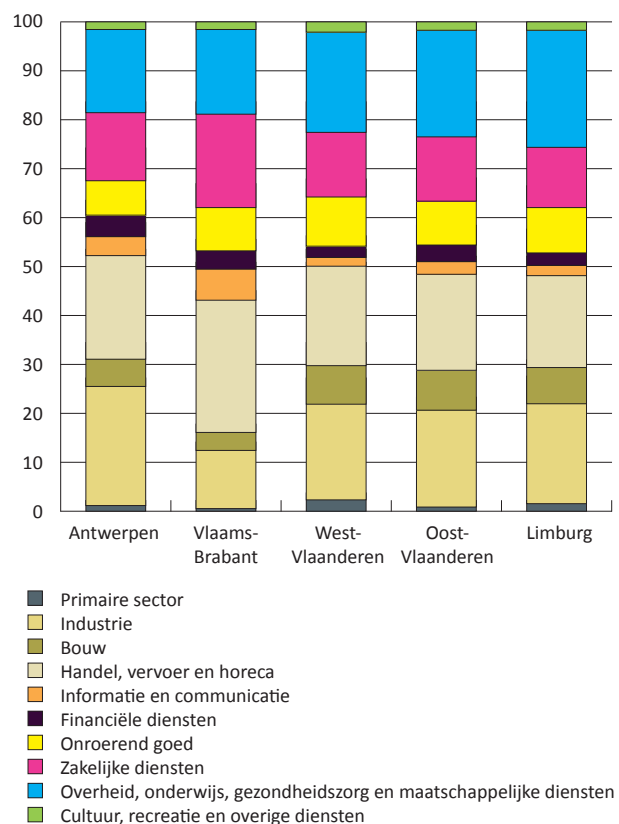
Buitenlandse handel is een belangrijke hoeksteen van de Vlaamse economie. De exportratio is veruit het grootst in de provincie Antwerpen. De grote haven en de behandeling van goederen aldaar speelt een belangrijke rol. Vlaams-Brabant, Oost-Vlaanderen en Limburg vormen de middenmoot. De exportratio is het laagst in West-Vlaanderen.

Het genormaliseerde handelssaldo is enkel in Vlaams-Brabant negatief (-6,2% in 2012). In de overige provincies neemt die een waarde aan tussen +2,8% (Oost-Vlaanderen) en +6,2% (West-Vlaanderen).

Verder gaat het over personen op de arbeidsmarkt. De werkzaamheidsgraad geeft weer hoeveel personen op beroepsactieve leeftijd in de provincie daadwerkelijk aan het werk zijn, waar ook (dit is anders dan de jobratio die bepaalt hoeveel personen een job hebben in de provincie, ongeacht vanwaar ze komen). De werkzaamheidsgraad is hoger in West- en Oost-Vlaanderen en Vlaams Brabant (72 à 74% in 2013) dan in Limburg of Antwerpen (69% en 69,5%). De werkzaamheidsgraad

1.56 Bedrijfstakken provincies

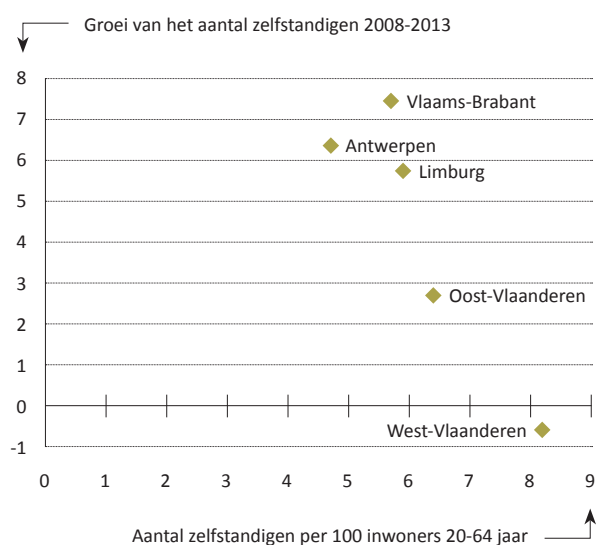
Spreiding van de bruto toegevoegde waarde over de bedrijfstakken, provincies, in 2013, in %.

Bron: INR, verwerking SVR.

1.57 Zelfstandigen

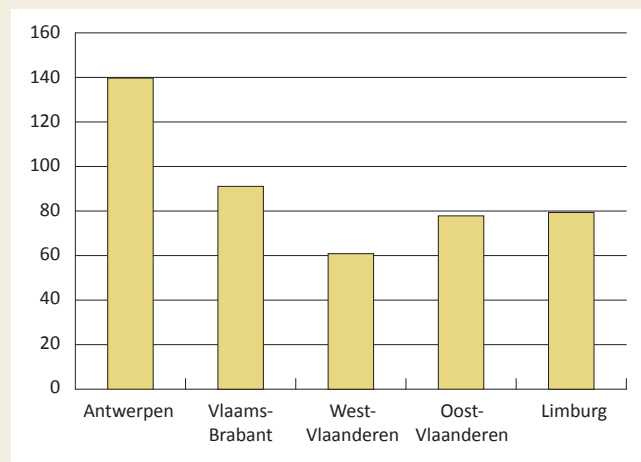
Aantal zelfstandigen per 100 inwoners van 20-64 jaar in 2013 en groei van het aantal zelfstandigen over 2008-2013, provincies, in %.

Bron: NBB, verwerking SVR.

1.58 Exportratio provincies

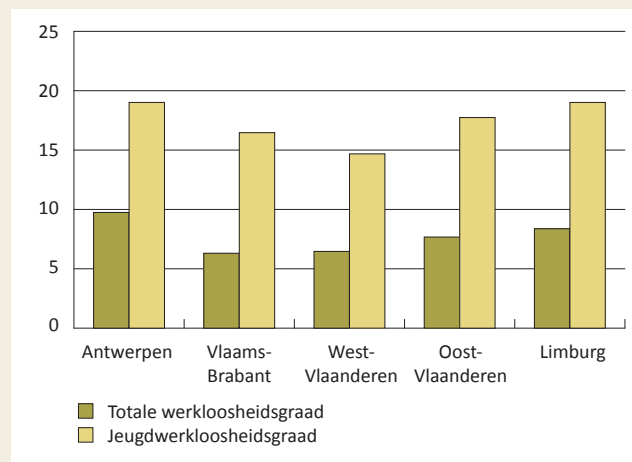
Aandeel van de export van goederen en diensten in het bbp (ESR 2010), provincies, in 2012, in %.

Bron: NBB, verwerking SVR.

1.59 Werkloosheid provincies

Totale en jeugdwerkloosheidsgraad, provincies, in 2014, in %.

Bron: VDAB, verwerking SVR.

nam overall toe in de jaren 2000 tot de crisis van 2009. Sedertdien was er nauwelijks nog een toename (zelfs een lichte daling in de provincie Antwerpen en Vlaams-Brabant). Ook voor de werkloosheidsgraad zijn er verschillen tussen de provincies: deze is het laagst in Vlaams-Brabant en West-Vlaanderen. Oost-Vlaanderen benadert het Vlaamse gemiddelde. Limburg en vooral de provincie Antwerpen scoren het hoogst, parallel met hun lagere werkzaamheidsgraad. De jeugdwerkloosheidsgraad is in elke provincie merkbaar hoger dan de totale indicator. De spreiding over de provincies is analoog als bij de totale werkloosheidsgraad.

DEFINITIES

Arbeidsproductiviteit Het bruto binnenlands product (bbp) per werkende (in loondienst of als zelfstandige).

Benchmarkregio's Dit zijn 16 Europese regio's die de top uitmaken op het vlak van innovatie. De afbakening hiervan werd in 2014 hernieuwd en gebeurde op basis van de Regional Innovation Scoreboard van de Europese Commissie. Het Vlaamse Gewest wil doorgroeien tot een volwaardige innovatieve regio en wordt met deze regio's vergeleken (dus groep van 17).

Exportratio De waarde van de uitvoer van goederen en diensten in % van het bbp.

Genormaliseerde handelsbalans Het verschil van de uit- en invoer van goederen en diensten in % van de som van de uit- en invoer van goederen en diensten. De indicator heeft een waarde tussen -100 en +100 en is een maat voor het relatieve handelssaldo.

Hoofdsectoren Primaire sector (land- en tuinbouw en visserij), secundaire sector (industrie en bouw), tertiaire sector (handel en commerciële diensten) en quataire sector (niet-commerciële, gesubsidieerde diensten).

Jobratio De totale werkgelegenheid in % van de bevolking 15-64 jaar.

Loonkost per eenheid product Aandeel van de loonsom in de bruto toegevoegde waarde. Voor de zelfstandigen is een raming gemaakt van hun inkomsten op basis van het gemiddelde loon van een werknemer.

Netto-groeiratio Verschil tussen aantal oprichtingen en stopzettingen van btw-plichtige ondernemingen in % van het aantal bestaande ondernemingen.

Turbulentie Som van het aantal oprichtingen en stopzettingen van btw-plichtige ondernemingen in % van het aantal bestaande ondernemingen.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Baert, L. & Reynaerts, J. (2015). *De economische activiteit en het transformatieproces van lead firms in Vlaanderen sinds 2005*. Steunpunt Ondernemen en Regionale Economie. Beleidsrapport STORE-B-14-013.

Baert, L. & Reynaerts, J. (2015). *De economische activiteit van middle firms in Vlaanderen*. Steunpunt Ondernemen en Regionale Economie. Beleidsrapport STORE-B-14-014.

De Ruytter, S. & Lecocq, C. (2015). *Regionale productiviteitsontwikkeling in de Vlaamse industrie*. Steunpunt Ondernemen en Regionale Economie. Beleidsrapport STORE-B-14-009.

De Ruytter, S. & Lecocq, C. (2015). *"Lead firms" in de Vlaamse industrie en de productiviteit van andere ondernemingen in de regio*. Steunpunt Ondernemen en Regionale Economie. Beleidsrapport STORE-B-14-017.

BLIKVANGERS

- De gemiddelde bevolkingsdichtheid in het Vlaamse Gewest bedraagt 480 inwoners per vierkante km². Dit is ruim tweemaal hoger dan deze van het Waalse Gewest en viermaal deze van de Europese Unie (figuur 1.60).
- De meeste Vlaamse steden en gemeenten laten bevolkingsgroei optekenen in recente jaren. Die is bovenmatig (boven de 6% tussen 2010 en 2015) in 14 gemeenten. Bevolkingskrimp (vaak zeer beperkt) is er in 22 gemeenten, vooral dan ten zuiden van de provincie West-Vlaanderen (figuur 1.62).
- Een half miljoen of 8% inwoners van Vlaanderen zijn buitenlanders, als rekening wordt gehouden met herkomst dan loopt dit op tot een vijfde (figuren 1.66 en 1.67).
- De bevolkingstoename is vooral te danken aan een positief saldo van de internationale migraties (met recent opnieuw toegenomen immigratie vanuit het buitenland) maar ook van de binnenlandse migraties als gevolg van de netto inwijking vanuit het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en van het natuurlijk saldo weliswaar met een terugval van het aantal geboorten (figuur 1.73).
- Volgens de jongste lokale bevolkingsvooruitzichten zal de Vlaamse bevolking de komende 10 jaar toenemen met 4%, van 6,4 miljoen in 2014 naar 6,7 miljoen in 2024. In 35 gemeenten wordt een lichte bevolkingskrimp in het vooruitzicht gesteld en in 9 gemeenten een bevolkingsgroei van 10% of meer (figuur 1.75).
- De jongste lokale huishoudensvooruitzichten geven een aangroei van de private huishoudens tussen 2014 en 2024 van iets boven de 6%, sterker dus dan de verwachte bevolkingsgroei. Er is wel wat verschil tussen de gemeenten onderling met forse stijgers en dalers (figuur 1.76).
- Door het uitstellen en/of afstellen van een huwelijk en door de toegenomen echtscheidingskans is de burgerlijke staat van de volwassen bevolking sinds de eeuwwisseling enorm veranderd. Het aandeel gehuwden daalde van 62% naar 51%. Het aandeel gehuwden verminderde vooral bij de leeftijdsgroep tot 60 jaar, terwijl het aandeel ongehuwden steeg (figuur 1.77).
- Na 7 jaar zijn 17% van de recente huwelijken en 24% van de wettelijke samenwoningen ontbonden. Wettelijke samenwoningen die werden omgezet in een huwelijk zijn het meest duurzaam (6% ontbonden) (figuur 1.81).

De omvang en de loop van de bevolking zijn essentiële parameters voor heel wat aspecten van het beleid. We zoomen achtereenvolgens in op de stand en de loop van de bevolking. Ook de evolutie van het aantal huishoudens komt in beeld, en er is aandacht voor de verschillende samenlevingsvormen.

Stand van de bevolking

Het bevolkingsaantal en de bevolkingsdichtheid, de groei van de bevolking, de buitenlandse bevolking en de leeftijdsstructuur worden belicht.

Bevolkingsaantal en bevolkingsdichtheid

Het Vlaamse Gewest telt 6,4 miljoen **inwoners**, wat 57,5% van de Belgische bevolking uitmaakt en 1,3% van de bevolking van de Europese Unie (EU28). De gemiddelde **bevolkingsdichtheid** in het Vlaamse Gewest bedraagt iets minder dan 500 inwoners per vierkante km². Dit evenaart de gemiddelde bevolkingsdichtheid van Nederland, is ruim tweemaal hoger dan deze van het Waalse Gewest en viermaal deze van de Europese Unie.

De bevolkingsdichtheid ligt globaal hoger in het kerngebied tussen Antwerpen, Leuven, Brussel en Gent (Vlaamse Ruit), maar ook in en rondom Kortrijk, in sommige kustgemeenten en deels ook in midden-Limburg zien we meer inwoners per km².

1.60 Bevolking

Bevolking en bevolkingsdichtheid voor België en zijn gewesten, voor Nederland en voor de EU28, stand op 1/01/2015.

Gebied	Bevolking (x 1000)	Bevolkingsdichtheid **
Vlaams Gewest	6.444,1	482
Waals Gewest	3.590,7	213
Brussels Gewest	1.175,2	
België	11.209,0	370
België *	11.258,4	371
Nederland *	16.900,7	502
EU28 *	508.191,1	116

* Hier slaat de bevolking op de personen opgenomen in een (gemeentelijk) bevolkingsregister, wat in principe iedereen omvat die voor onbepaalde tijd in het gebied woonachtig is. Deze bepaling van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS, Nederland) geldt min of meer ook voor Eurostat; voor België betekent dit concreet dat naast de wettelijke bevolking (standaard in aanmerking genomen) ook de bevolking ingeschreven in het wachtregister voor asielzoekers is meegeteld.

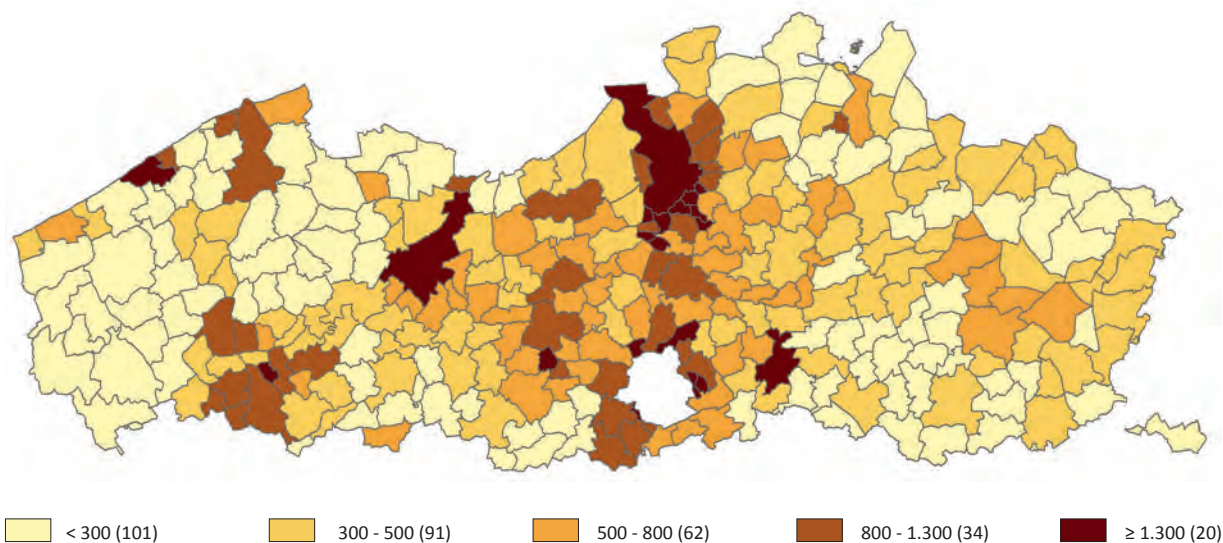
** Aantal inwoners/km² (schatting voor EU28).

Bron: ADS, CBS, Eurostat; bewerking SVR.

1.61 Bevolkingsdichtheid per gemeente

Bevolkingsdichtheid per gemeente, Vlaams Gewest, gemiddelde voor 2013-2015, in aantal inwoners per km².

Bron: ADS, bewerking SVR.

Bevolkingsgroei

Tussen 2010 en 2015 groeide de bevolking in het Vlaamse Gewest aan met 3%. Dat is in verhouding iets sterker dan de aangroei in Wallonië, maar minder sterk dan de aangroei van de bevolking in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (+8%).

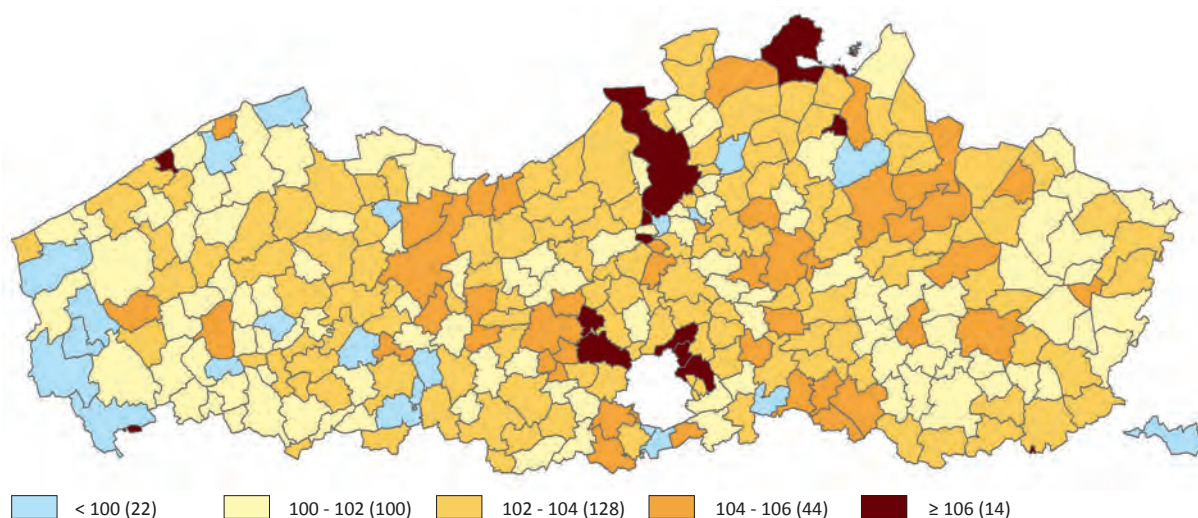
De meeste Vlaamse steden en gemeenten laten **bevolkingsgroei** optekenen in recente jaren. Die is bovenmatig (boven

de 6% tussen 2010 en 2015) in 14 gemeenten, waaronder ook de stad Antwerpen. Ook de centrumsteden Aalst, Roeselare en Turnhout zijn betrekkelijk sterke groeiers (+5%). Bevolkingskrimp (vaak zeer beperkt) is aan de orde in 22 gemeenten, vooral dan ten zuiden van de provincie West-Vlaanderen.

Binnen het hoofdstedelijke gewest is de bevolkingsgroei het sterkst in gemeenten in het centrum en in het noordwesten, met Brussel en Anderlecht als toppers (+11%). In de meer resi-

1.62 Bevolkingsgroei per gemeente

Bevolkingsgroei per gemeente, Vlaams Gewest, van 2010 tot 2015, in indexklassen (1 januari 2010 = 100).

Bron: ADS, bewerking SVR.

1.63 Bevolkingsgroei

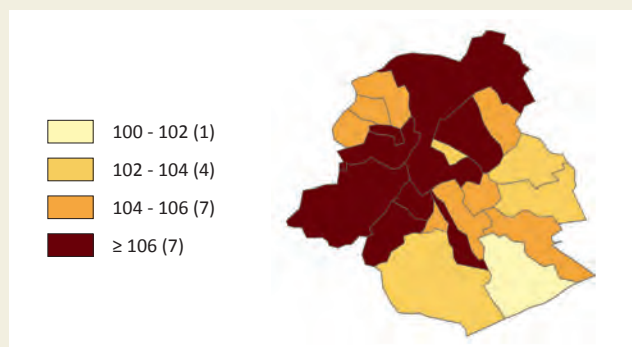
Bevolking en aangroei van de bevolking voor België en zijn gewesten en voor de zes grootste steden van het Vlaamse Gewest, in 2010 en 2015, stand op 1 januari.

Regio/Stad	Bevolking 1/01/2010 (x 1000)	Bevolking 1/01/2015 (x 1000)	Groei (Stand 2010 = index 100)
Vlaams Gewest	6.252	6.444	103
Waals Gewest	3.498	3.590	103
Brussels Gewest	1.090	1.175	108
België	10.840	11.209	103
Antwerpen	483.505	513.570	106
Gent	243.366	253.266	104
Brugge	116.741	117.886	101
Leuven	95.463	98.367	103
Aalst	80.043	83.709	105
Mechelen	80.940	83.975	104

Bron: ADS, bewerking SVR.

1.64 Bevolkingsgroei binnen het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest

Bevolkingsgroei in gemeenten van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, van 2010 tot 2015, in indexklassen (1 januari 2010 = 100).

Bron: ADS, bewerking SVR.

dentiële gemeenten ten zuidoosten van het centrum blijft de aangroei beperkter.

Buitenlandse bevolking

Net boven een een half miljoen inwoners van Vlaanderen zijn buitenlanders, in de zin dat ze niet de Belgische nationaliteit hebben. Omgerekend komt dit neer op bijna 8% van de Vlaamse bevolking. Vergeleken daarmee herbergt het Waalse Gewest nog altijd meer buitenlanders in haar bevolking (10%), maar de aangroei is beperkter. In het Brus-

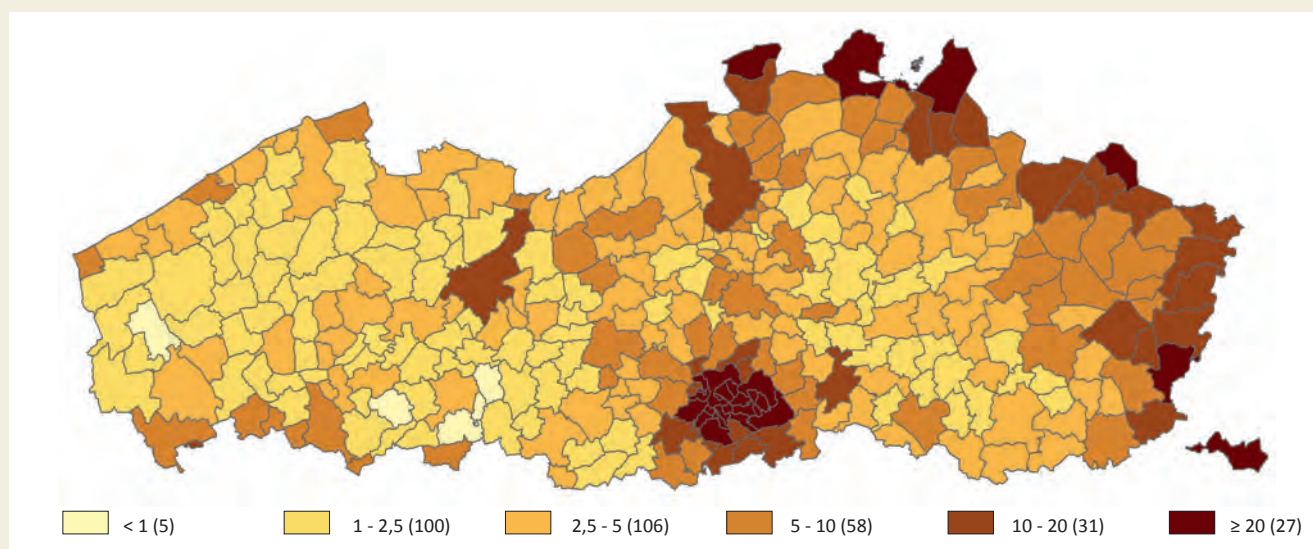
selse Hoofdstedelijke Gewest zijn buitenlanders nauwelijks nog een minderheid (34%).

In grote steden treffen we vaak een groot aandeel niet-Belgen aan in de bevolking. In Antwerpen (20%) en Luik (19%) is 1 op de 5 inwoners een vreemdeling. In Gent (14%) en in Leuven (16%) is meer dan 1 op de 10 een buitenlander, in Mechelen 7 op de 10. Aalst kent een kleiner aandeel niet-Belgen maar ziet dat aandeel (net zoals in Antwerpen, Gent en Leuven) in recente jaren bovenmatig stijgen.

Ook tal van kleinere gemeenten herbergt een behoorlijk aan-

1.65 Buitenlandse bevolking per gemeente

Aandeel van de buitenlandse bevolking* per gemeente, Vlaams Gewest en Brussels Hoofdstedelijk Gewest, gemiddelde voor 2013-2015, in %.

* Wettelijke bevolking (ingeschreven asielzoekers in het wachtregister niet meegeteld).

Bron: ADS, bewerking SVR.

1.66 Buitenlandse bevolking

Aandeel van de buitenlandse bevolking* in de totale bevolking, voor België en zijn gewesten, en voor de zes grootste steden van het Vlaamse Gewest, stand op 1/01/2010 en 1/01/2014, in %.

Gebied	Aandeel buitenlandse bevolking (%)		Toename (pp.)
	2010	2014	
Vlaams Gewest	6,4	7,8	+1,4
Waals Gewest	9,5	9,8	+0,3
Brussels Gewest	30,0	33,9	+3,9
Totaal (België)	9,8	11,2	+1,4
Antwerpen	16,4	20,1	+3,7
Leuven	14,3	16,5	+2,2
Gent	10,9	13,9	+3,0
Mechelen	8,7	8,7	+1,1
Aalst	4,4	6,6	+2,2
Brugge	3,3	4,7	+1,4

* Geen Belgische nationaliteit. Inwoners met een meervoudig staatsburgerschap naast hun Belgische nationaliteit worden eenduidig als Belg opgenomen. Bron: ADS, bewerking SVR.

tal buitenlanders in hun bevolking, zoals Baarle-Hertog (49%) of Tervuren (26%). Vooral gemeenten in een brede kring rond Brussel alsook de Antwerpse en Limburgse grensgemeenten met Nederland kenmerken zich door een belangrijke aanwezigheid van niet-Belgen in hun bevolking.

Bevolking van buitenlandse herkomst

Personen van buitenlandse herkomst zijn personen waarbij hetzij de geboortenationaliteit van de vader, van de moeder of van de persoon zelf dan wel zijn/haar huidige nationaliteit 'niet-Belgisch' is (Lodewijckx, 2014; Van den Broucke et al., 2015). In aantallen betreft het een meer dan dubbel zo grote groep als de groep van buitenlanders. In het Vlaamse Gewest zijn 1 op de 5 inwoners (18%) van buitenlandse herkomst. Zie ook hoofdstuk 3.5 Diversiteit en inburgering.

1.67 Buitenlandse herkomst

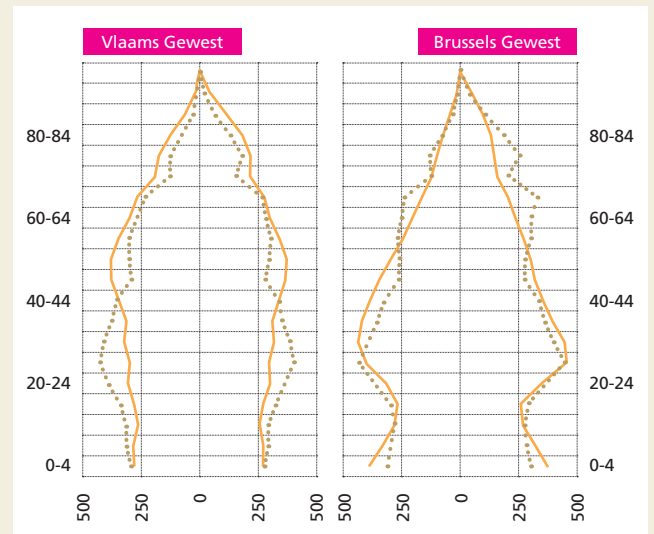
Aantal personen van buitenlandse herkomst* en aandeel in de totale bevolking, België en zijn gewesten, stand 1/01/2013, in %.

Gebied	Aantal ***	%
Vlaams Gewest	1.181.000	18,4
Waals Gewest	1.085.000	30,3
Brussels Gewest	796.000	68,2
Totaal (België)	3.061.000	27,5

* Persoon van buitenlandse herkomst = persoon waarbij hetzij de geboortenationaliteit van de vader, van de moeder of van de persoon zelf dan wel zijn/haar huidige nationaliteit 'niet-Belgisch' is. Bron: Datawarehouse Arbeidsmarkt en Sociale Bescherming van de Kruispuntbank Sociale Zekerheid (DWH AM&SB KSZ), bewerking SVR.

1.68 Leeftijdspiramide

Leeftijdspiramide van de bevolking op 1/01/2015 (volle lijn) en op 1/01/1990 (stippellijn) voor het Vlaamse Gewest en het Brussels Gewest, per leeftijdsgroep van 5 jaar, in aantal per 10.000 inwoners.

* De leeftijdsleeftijdspiramide geeft links van de centrale verticale as de leeftijdsverdeling voor mannen, rechts die voor vrouwen. Bron: ADS, bewerking SVR.

Leeftijdspiramide

De leeftijdsleeftijdspiramide van de bevolking van het Vlaamse Gewest anno 2015 vertoont het profiel van een **verouderde bevolking**, met een relatief zware top en een smalle basis. Een vergelijking met de leeftijdsleeftijdspiramide voor 1990 maakt aanschouwelijk hoe sterk de bevolking verder verouderd is. Andersom oogt de bevolking van het Brussels Gewest heden jonger dan een kwarteeuw terug.

Van alle Belgische gewesten is het Vlaamse Gewest het meest vergrijsd (aandeel 65-plussers in de bevolking is 19,3%). Het Waalse Gewest (17,5%) en vooral het Brussels Hoofdstedelijke Gewest (13,2%) zijn minder vergrijsd. Alleen het Vlaamse Gewest scoort in dat opzicht (licht) boven het gemiddelde voor de EU28 (18,5%) in 2014. Europese landen met een aandeel boven de 20% 65-plussers in hun bevolking zijn Duitsland, Griekenland en Italië.

Gemiddelde leeftijd en opleidingsniveau bevolking

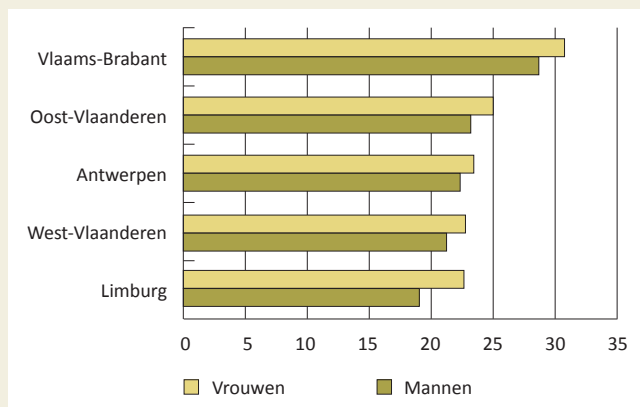
De **gemiddelde leeftijd** van inwoners in het Vlaamse Gewest bedraagt 42,2 jaar in 2015. Die is hoger bij vrouwen (43,3 jaar) dan bij mannen (41,2 jaar). De provincie West-Vlaanderen laat de hoogste gemiddelde bevolkingsleeftijd optekenen (43,9 jaar), de provincie Antwerpen de laagste (41,6 jaar).

De Census van 2011 leert dat in het Vlaamse Gewest meer vrouwen (25,1%) dan mannen (22,9%) een **hoger opleidings-**

1.69 Opleidingsniveau bevolking

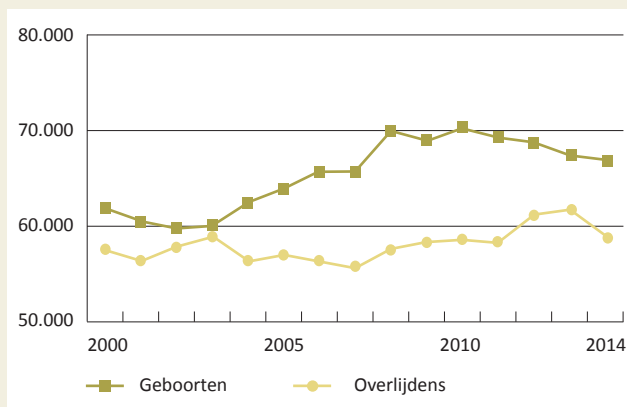
Hoger opleidingsniveau (volgens ISCED-score*) per geslacht en provincie, 2011, in %.

*ISCED-score 5 en 6 (eerste en tweede fase van hoger onderwijs).
Bron: Census Hub, bewerking SVR.

1.70 Geboorten en sterfgevallen

Aantal levendgeborenen en aantal sterfgevallen, Vlaams Gewest, 2000-2014.

Bron: ADS (Rijksregister wettelijke bevolking), bewerking SVR.

niveau hebben. Vooral in de provincie Vlaams-Brabant zijn er meer hoger opgeleiden. In de provincie Limburg is het verschil tussen mannen en vrouwen het grootst.

Loop van de bevolking

De loop van de bevolking slaat op de wijziging van de bevolking als gevolg van de geboorten en overlijdens en de in- en uitwijkingen door migratie.

Geboorten en overlijdens

In 2014 werden 67.211 **geboorten** geregistreerd in het Vlaamse Gewest, wat duidelijk minder is dan de goed 70.000 geboorten van het topjaar 2010 (-4%). De trend is dalend voor recente jaren maar het aantal geboorten blijft nog flink hoger dan die van het bodemjaar 2002 (net onder de 60.000).

Daartegenover vinden we 58.852 **overlijdens** voor het jaar 2014. Dat zijn er welgeteld 2.769 minder dan in 2013. Die opmerkelijke daling van het aantal overlijdens reflecteert zich in de enigszins buitensporig toegenomen levensverwachting bij de geboorte (82,0 in 2014 versus 81,3 jaar in 2013 voor mannen en vrouwen samen volgens ADS, of een jaarlijkse toename met ruim een halfjaar in plaats van het doorsnee kwartaal).

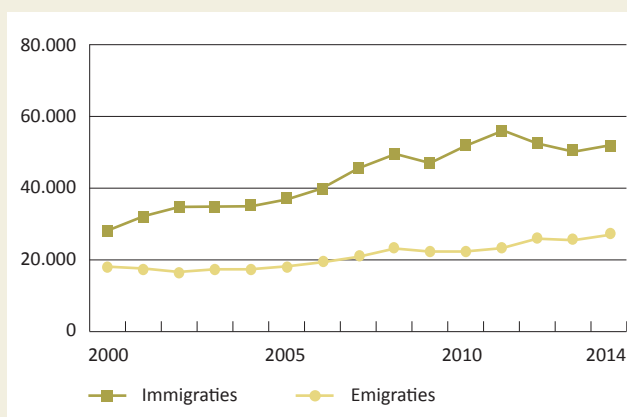
De balans van geboorten en overlijdens geeft de **natuurlijke aangroei**. Die is over alle observatiejaren positief omdat er telkens meer levendgeborenen zijn dan sterfgevallen. In verhouding tot de bevolking is de natuurlijke aangroei het sterkst in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (+0,81% in 2014), dan volgen het Vlaamse Gewest (+0,13%) en het Waalse Gewest (+0,05%).

Internationale migratie

Vlaanderen is een immigratiegebied met meer immigraties vanuit het buitenland dan emigraties naar het buitenland (buiten België). De immigratiegolf van halfweg de jaren 2000 verbreedde het verschil tussen beide bewegingen, met als gevolg een toenemend migratieoverschot. Na 2010 was er daling van de immigratie vanuit het buitenland, maar 2014 vertoont opnieuw een omslag met een verhoogde inwijking. Weliswaar

1.71 Internationale migratie

Aantal internationale immigraties en emigraties (in strikte zin*), Vlaams Gewest, 2000-2014.

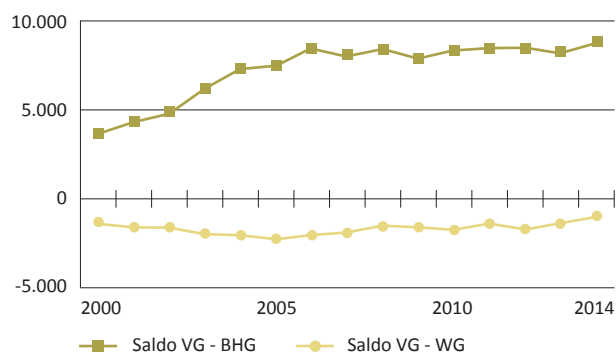

* De internationale immigratie 'in strikte zin' neemt niet de opnieuw ingeschreven personen (na een voorgaande ambtshalve schrapping) noch de veranderingen van register (van het wachtregister voor asielzoekers naar een wettelijk bevolkingsregister) in aanmerking. Zo ook neemt de internationale emigratie 'in strikte zin' niet de ambtshalve schrappingen noch de veranderingen van register (van een wettelijk bevolkingsregister naar het wachtregister voor asielzoekers) in aanmerking. Die bijkomende bewegingen worden standaard wel verrekend bij de opmaak van het saldo van de internationale migraties.

Bron: ADS (Rijksregister wettelijke bevolking), bewerking SVR.

1.72 Binnenlandse migratie

Saldo van de binnenlandse migraties tussen het Vlaamse Gewest en de beide overige gewesten, 2000-2014.

Noot: VG = Vlaams Gewest, BHG = Brussels Hoofdstedelijk Gewest, WG = Waals Gewest.

Bron: ADS (Rijksregister wettelijke bevolking), bewerking SVR.

is er ook (opnieuw) een lichte toename van de emigratie naar het buitenland.

Daarnaast is er ook inwijking van asielzoekers. Voor België moet gerekend worden met een maandelijkse volume van plusminus 1.500 asielaanvragen, maar recent is dat opnieuw sterk gaan stijgen tot bijna 3.000 geregistreerde asielaanvragen in juli 2015 (gepubliceerde aantallen voor 2014 en voorjaar 2015 volgens DVZ). Asielzoekers worden in een apart bevolkingsregister ingeschreven, het zogenaamde 'wachtregister voor asielzoekers, dat niet in aanmerking wordt genomen voor de bepaling van de wettelijke bevolking van het land (naar Belgisch recht). De top-3 nationaliteiten onder de asielzoekers zijn burgers uit Irak, Syrië en Afghanistan. Ook asielaanvragen in België van burgers uit Somalië, Guinee en Pakistan, en recent ook Burundi, komen meer voor.

Binnenlandse migratie

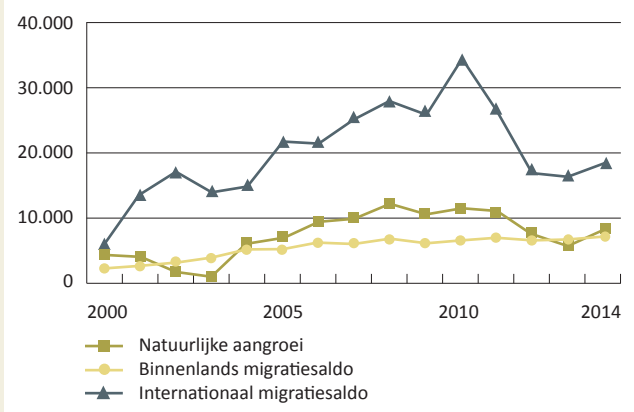
Ook de binnenlandse migratie vertoont al sinds jaar en dag een positief saldo, met meer immigraties naar het Vlaamse Gewest vanuit de andere gewesten dan omgekeerd (gemiddelde jaarlijkse netto inwijking van 7.000 eenheden in 2012-2014). Een nadere blik leert dat dit enkel op rekening komt van de netto immigratie vanuit het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (+8.400) terwijl andersom de migratiebalans met het Waalse Gewest negatief is (-1.400). Recent is er wel een daling van de (netto) uitwijking naar Wallonië)

Componenten bevolkingsgroei

Het positieve saldo van de internationale migraties is nog altijd de eerste component van bevolkingsgroei voor het Vlaamse Gewest (gemiddelde jaarlijkse netto inwijking van 17.100 eenheden in 2012-2014). Dan volgen de natuurlijke aangroei (+7.200) en het saldo van de binnenlandse migraties (+7.000).

1.73 Componenten bevolkingsgroei

Natuurlijke aangroei, binnenlands en internationaal migratiesaldo*, Vlaams Gewest, 2000-2014.

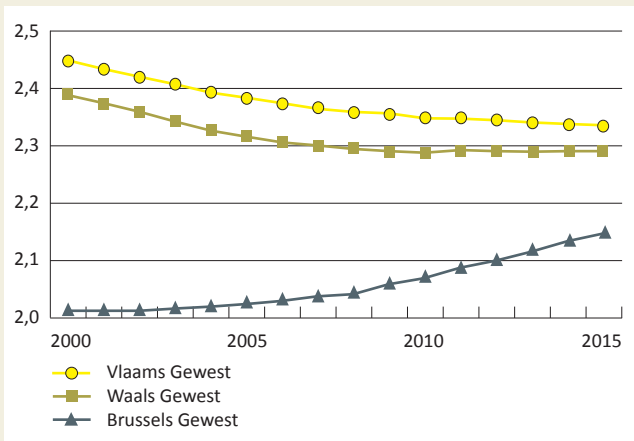
* De internationale immigratie en emigratie zijn in ruime zin opgevat: internationale immigratie = immigratie vanuit het buitenland (in strikte zin) + opnieuw ingeschreven personen + veranderingen van register (binnen); internationale emigratie = emigratie naar het buitenland (in strikte zin) + ambtshalve geschrapte personen + veranderingen van register (buiten).
Bron: ADS, bewerking SVR.

Huishoudens

Huishoudensverdunning of de daling van het aantal leden per privaat huishouden is al geruime tijd aan de gang, zowel in het Vlaamse Gewest (van gemiddeld 2,45 in 2000 naar 2,33 in 2015) als in het Waalse Gewest (van 2,39 naar 2,29), zij het dat er in recente jaren eerder stagnatie optreedt. In het Brussels Hoofdstedelijke Gewest is er omgekeerd, en vooral dan in recente jaren, een toename van de gemiddelde huishoudgrootte (van 2,01 in 2000 naar 2,14 in 2015).

1.74 Gemiddelde huishoudgrootte

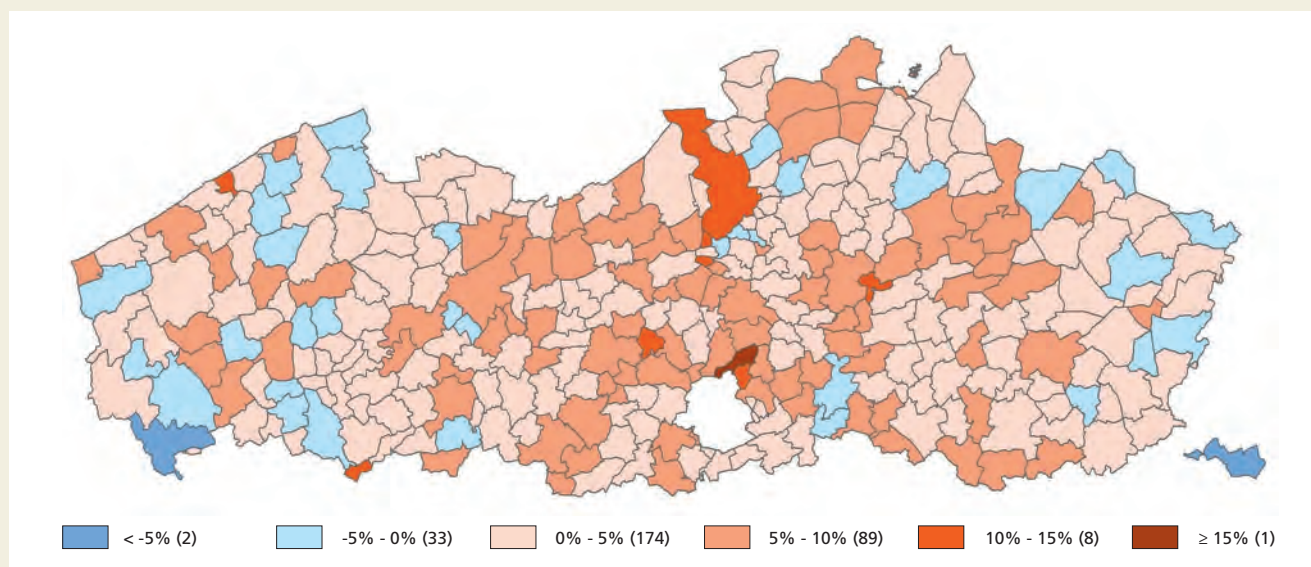
Gemiddelde grootte van de private huishoudens*, gewesten van België, 2000-2015, stand op 1 januari van het jaar.

* Aantal personen woonachtig in private huishoudens/aantal private huishoudens.
Bron: ADS, bewerking SVR (datawarehouse demografie).

1.75 Lokale bevolkingsvooruitzichten

Relatieve verandering in de totale bevolking van Vlaamse steden en gemeenten, van 2014 tot 2024, in %.

Bron: SVR-projecties van de bevolking en de huishoudens voor Vlaamse steden en gemeenten, 2015-2030.

Het aandeel alleenwonenden in de totale bevolking (volgens de officiële registratie) nam toe in het Vlaamse Gewest (van 11% in 2000 naar 13% in 2014) en in het Waalse Gewest (van 13% naar 15%); niet zo in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (van 25% naar 22%).

Een kleine minderheid verblijft in een **collectief huishouden**. In het Vlaamse Gewest gaat het anno 2015 om afgerond 77.000 personen (meestal ouderen met verblijf in een woonzorgcentrum), of 1,2% van de bevolking. In het Waalse Gewest is het verblijf in een collectief huishouden van dezelfde orde (1,2%); in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is dat aandeel iets kleiner (1,1%).

Lokale bevolkings- en huishoudensvooruitzichten

Bevolkingsvooruitzichten

Volgens de jongste lokale bevolkingsvooruitzichten van SVR zal de Vlaamse bevolking (bij sommatie over alle gemeenten) de komende 10 jaar toenemen met 4%, van 6,4 miljoen in 2014 naar 6,7 miljoen in 2024. Er is wel lokale variatie: voor 35 gemeenten wordt een lichte bevolkingskrimp in het vooruitzicht gesteld (vooral in West-Vlaanderen en in Limburg) en voor 9 gemeenten een bevolkingsgroei van wel 10% of meer. Sterke groeiers naar verwachting zijn Vilvoorde (+15%) en Machelen (+13%) aan de noordrand van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, naast Antwerpen (+10%).

Er wordt vooral een sterke toename geprojecteerd van het aantal 65-plussers (+20% in de komende 10 jaar). Vooral in de Antwerpse Kempen en in Limburg, maar ook in tal van kust-

gemeenten wordt een bovenmatige stijging van de aantallen verwacht.

Tevens is er aanduiding van een niet onbelangrijke aangroei van het aantal jongeren tussen 12 en 17 jaar in de komende 10 jaar (+9%), opnieuw met veel lokale variatie.

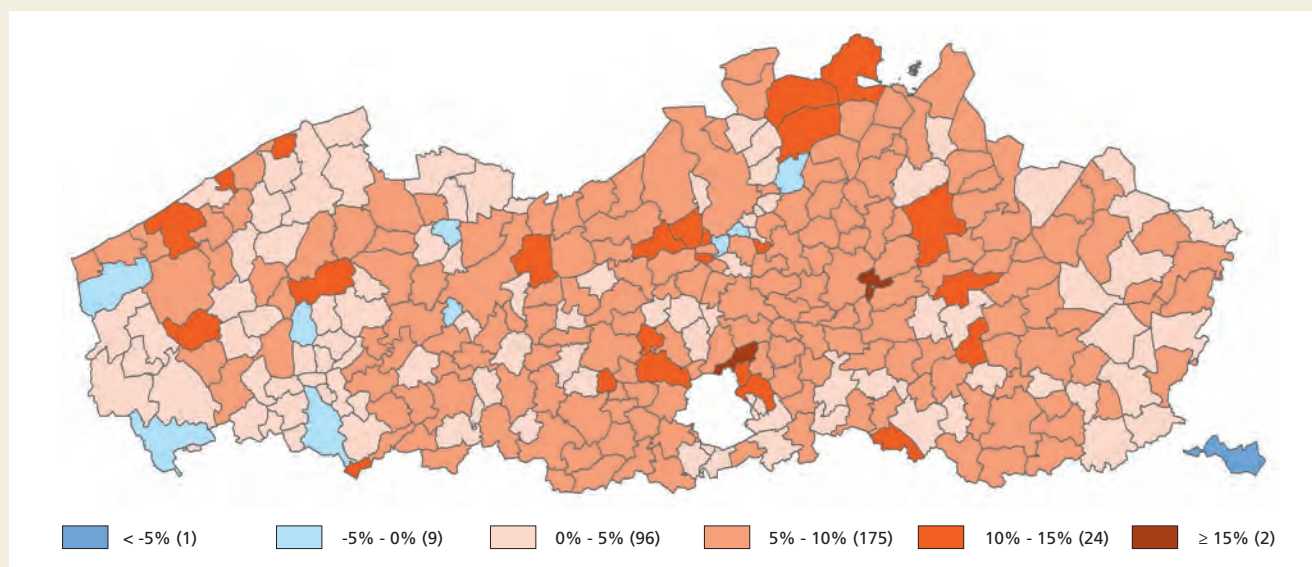
Huishoudensvooruitzichten

De jongste lokale huishoudensvooruitzichten van SVR geven voor het Vlaamse Gewest (bij sommatie over alle gemeenten) een aangroei van de private huishoudens tussen 2014 en 2024 van iets boven de 6%, sterker dus dan de verwachte bevolkingsgroei in die tijdspanne (+4%). Er is derhalve aanduiding van een voortgaande, zij het geringe huishoudensverdunding (van actueel 2,34 naar 2,30 leden per privaat huishouden in 2024). Ook hier moet worden rekening gehouden met veel lokale variatie. De sterkste stijger onder de gemeenten in dit opzicht is Vilvoorde (+16%). Her en der zitten er ook dalers tussen, waaronder Veurne (-1%) en Edegem (-3%).

Opgesplitst naar huishoudensgrootte wordt vooral aangroei van het aantal 1-persoonshuishoudens (+9% bij sommatie over alle gemeenten) en 2-persoonshuishoudens (+11%) verwacht in de komende 10 jaar, naast een lichte daling van het aantal 4-persoonshuishoudens (-2%). De toename van het aantal 1-persoonshuishoudens (of alleenwonenden) situeert zich volgens deze projectie vooral onder de 65-plussers, en wel sterker bij mannen (+22%) dan bij vrouwen (+16%). Onder de 65 is de relatieve toename juist sterker bij vrouwen (+6%) dan bij mannen (+3%).

1.76 Lokale huishoudensvooruitzichten

Relatieve verandering in het totale aantal huishoudens van Vlaamse steden en gemeenten, van 2014 tot 2024, in %.

Bron: SVR-projecties van de bevolking en de huishoudens voor Vlaamse steden en gemeenten, 2015-2030.

Leefvormen

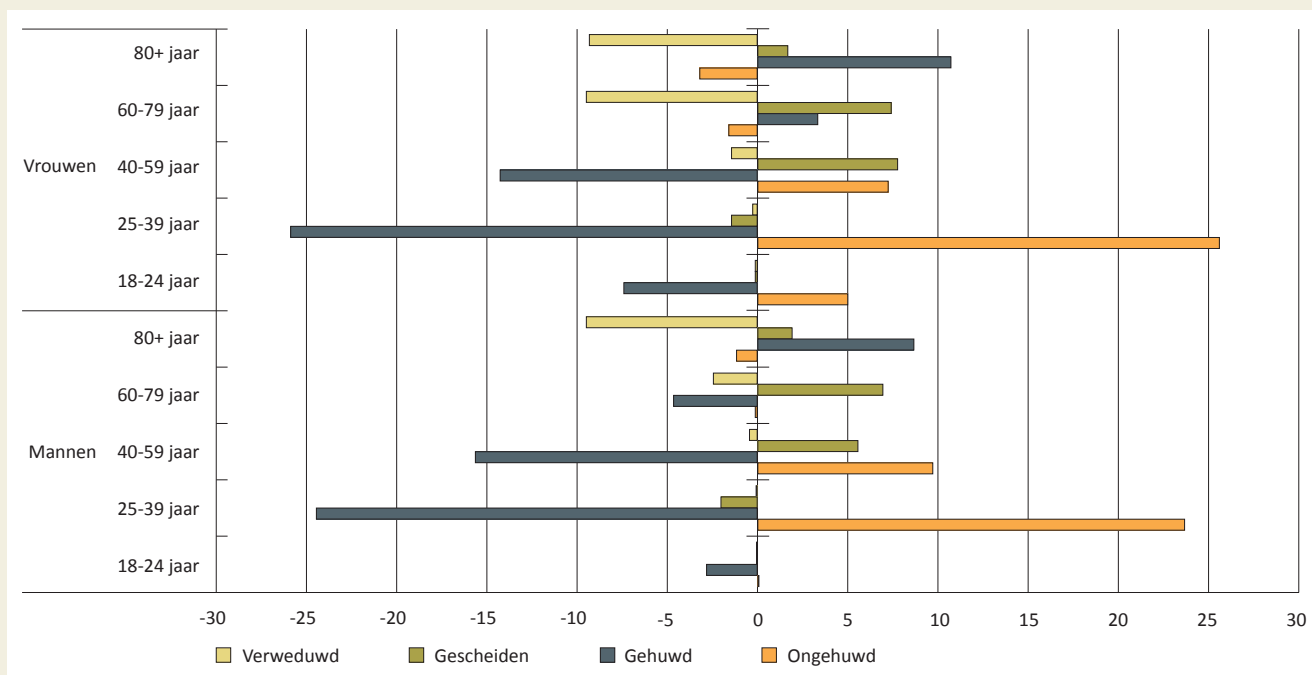
Burgerlijke staat

Door het uitstellen en/of afstellen van een huwelijk en door de toegenomen echtscheidingskans is de burgerlijke staat van de volwassen bevolking sinds de eeuwwisseling enorm ver-

anderd. Het aandeel gehuwden daalde van 63% naar 51%. Het aandeel gehuwden verminderde vooral bij de leeftijdsgroep tot 60 jaar, terwijl het aandeel ongehuwden steeg. Vanaf 40 jaar zijn er ook meer gescheiden mannen en vrouwen. Gescheiden zijn/blijven is nu ook toegenomen bij de 60-79-jarigen. Door de stijgende levensverwachting zijn er meer gehuwde 80-plussers, minder weduwnaars van 80+ jaar en minder weduwes van 60 jaar of ouder.

1.77 Burgerlijke staat

Veranderingen in de burgerlijke staat per geslacht en leeftijdsgroep, verschil tussen aandelen in 2015 en 2000, in procentpunten.

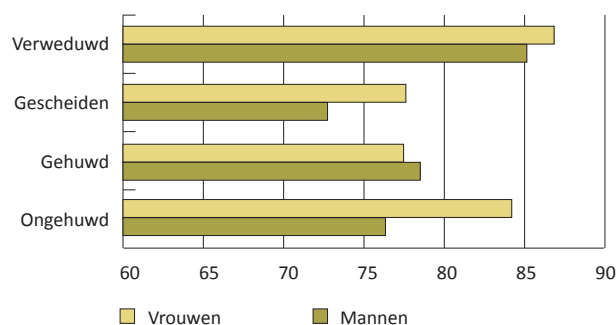
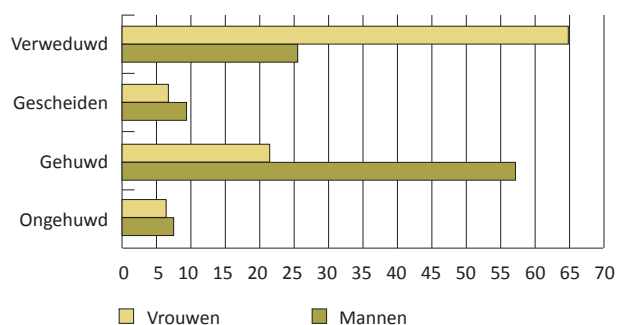

Bron: ADS, bewerking SVR.

1.78 Burgerlijke staat en leeftijd bij overlijden

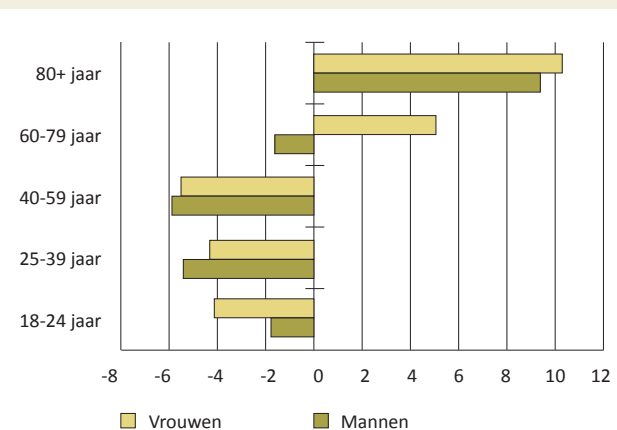
Burgerlijke staat bij overlijden (links) en gemiddelde leeftijd naar burgerlijke staat bij overlijden (rechts) vanaf 60 jaar, per geslacht, 2014, in % en leeftijd in jaren.

Bron: ADS, bewerking SVR.

1.79 Samenwonen

Veranderingen in het (gehuwd of ongehuwd) samenwonen met een partner per geslacht en leeftijdsgroep, verschil tussen aandelen in 2014 en 2000, in procentpunten.

Bron: ADS, bewerking SVR.

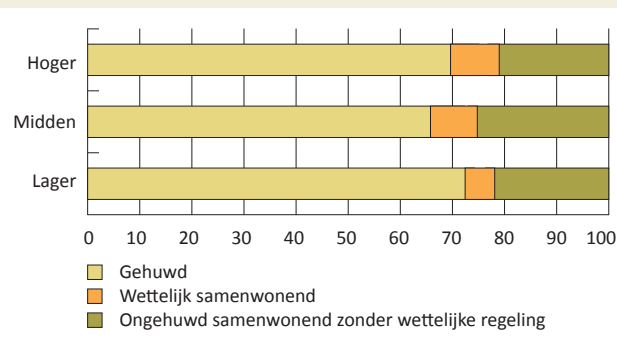
Ruim de helft van de mannen zijn gehuwd bij hun overlijden; bijna 2 op de 3 vrouwen zijn weduwe bij hun overlijden. Ongehuwde vrouwen bereiken een hoge gemiddelde leeftijd bij hun overlijden. Gehuwden zijn bij hun overlijden gemiddeld genomen ongeveer 8 jaar jonger dan weduwnaars/weduwes bij hun overlijden. Gescheiden mannen zijn gemiddeld genomen het jongst bij hun overlijden; gescheiden vrouwen evenaren de leeftijd van gehuwde vrouwen. Weduwes overschrijden gemiddeld genomen ruimschoots de 85 jaar bij hun overlijden.

Samenwonen met een partner

De veranderingen in burgerlijke staat en levensverwachting brengen met zich mee dat sinds de eeuwwisseling minder Vlamingen (gehuwd of ongehuwd) samenwonen met een partner dan 15 jaar geleden (62% in plaats van 65%). Dit geldt meer voor alle leeftijdsgroepen jonger dan 60 jaar. Dit geldt echter niet voor vrouwelijke 60-plussers noch voor mannelijke 80-plussers.

1.80 Ongehuwd samenwonen

Gehuwd en ongehuwd samenwonen (onder de 50 jaar) per opleidingsniveau*, 2011.

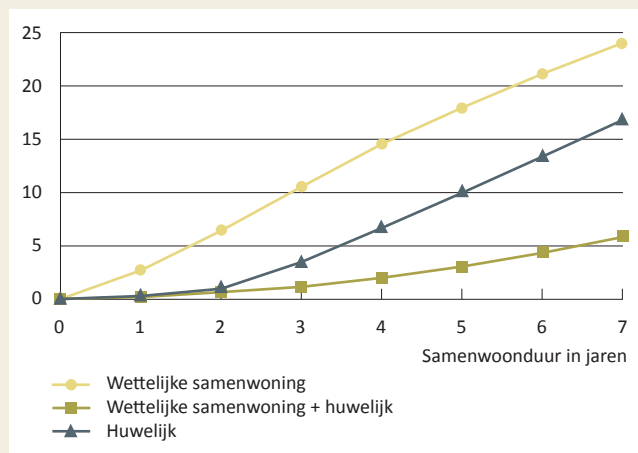
*ISCED-score 0,1,2 (lager secundair of lager, 3 en 4 (hoger secundair en hoger technisch en beroeps), 5 en 6 (eerste en tweede fase van hoger onderwijs).
Bron: Census Hub (15-49 jaar), bewerking SVR.

Zeven op de 10 jonge (<50 jaar) samenwonende paren wonen gehuwd samen; 8% woont wettelijk samen en 22% woont ongehuwd samen zonder wettelijke regeling. Middelbaar opgeleiden wonen iets vaker niet gehuwd samen zonder wettelijke regeling. Wettelijk samenwonen komt het meest voor bij de hoger opgeleiden en de lager opgeleiden zijn het vaakst getrouwd.

Na 7 jaar zijn 17% van de recente huwelijken en 24% van de wettelijke samenwoningen (mogelijk sinds 2001) ontbonden. Wettelijke samenwoningen die werden omgezet in een huwelijk zijn het meest duurzaam (6% ontbonden).

1.81 Duurzaamheid van recente huwelijken en wettelijke samenwoningen

Ontbindingskans van huwelijken en wettelijke samenwoningen aangegaan sinds 2001 en gevolgd tot 2013, in %.

Bron: Rijksregister, bewerking SVR.

DEFINITIES

Bevolkingsdichtheid De verhouding van de jaarlijks gemiddelde bevolking tot de gegeven omvang van het territorium (in km²). In Belgische statistieken is het gebruikelijk om de oppervlakte van de inlandse watergebieden bij te tellen bij het territorium. In Europese statistieken wordt dit in de regel niet meegeteld, zodat meer precies de bevolkingsdichtheid 'per oppervlakte land' wordt aangegeven. Voor landen met veel meren en rivieren (Finland, Nederland) maakt dat inderdaad veel uit.

Bruto geboortecijfer Aantal geboorten per jaar per duizend inwoners, berekend op de gemiddelde bevolking van het jaar.

Bruto sterftecijfer Aantal overledenen per jaar per duizend inwoners, berekend op de gemiddelde bevolking van het jaar.

Gemiddelde bevolking op jaarbasis De gemiddelde bevolking zoals die kan bepaald worden uit de tellingen op 1 januari van het jaar en op 31 december van het jaar (= stand op 1 januari van het volgende jaar). Biedt een aannemelijke benadering van de bevolking op 1 juli van het betreffende jaar.

Huishouden Het huishouden bestaat uit een persoon die gewoonlijk alleen leeft, ofwel uit twee of meer personen, al dan niet met elkaar verwant, die gewoonlijk in dezelfde woning wonen en er samenleven. Onder een collectief (of een institutioneel) huishouden verstaat men (in tegenstelling tot een privaat huishouden): kloostergemeenschappen, rusthuizen, weeshuizen, studenten- of arbeidershomes, verplegingsinrichtingen en gevangenis- sen (definitie van ADS).

Leeftijdspiramide Gekantelde verdeling van de bevolking over leeftijds- en geslachtsgroepen. De jongste leeftijdsgroep vindt men aan de basis, de oudste aan de top. Links van de centrale as staan de mannen, rechts de vrouwen. De traditionele piramidevorm oogt vandaag meer als een boon.

Internationale migratie De migratie van en naar het buitenland, ook 'externe migratie' genoemd. Het verschil tussen de buitenlandse immigratie (+) en de buitenlandse emigratie (-) geeft het saldo van de buitenlandse/internationale migraties. Voor de bepaling van dat saldo wordt ook rekening gehouden met de 'ambtshalve schrappingen' (-), de 'opnieuw ingeschreven personen' na een voorgaande ambtshalve schrapping in een voormalig kalenderjaar (+) en met de 'veranderingen van register', hetzij van het wachtregister voor asielzoekers naar een wettelijk bevolkingsregister (+), of omgekeerd (-).

Binnenlandse migratie De migratie van en naar een andere gemeente binnen België, ook 'interne migratie' genoemd. Het verschil tussen de binnenlandse inwijking (+) en de binnenlandse uitwijking (-), berekend over alle 308 gemeenten van het Vlaamse Gewest, geeft het saldo van de migraties tussen het Vlaamse Gewest en de beide overige gewesten van België.

Rijksregister Rijksregister van de natuurlijke personen.

Vergrijzing Proces van toename van het aandeel ouderen (vanaf 65 jaar) in de bevolking.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Corijn, M. (2015) *Samenwonend met een partner in het Vlaamse Gewest: gehuwd, wettelijk samenwonend of zonder regeling*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR Statistisch Bericht, 6.

Lodewijckx E. (2014). Personen met migratieachtergrond: verschillende definities, verschillende kenmerken! In: Pelfrene, E & Van Peer, C. *Internationale migraties en migranten in Vlaanderen*, Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-Studie, 1.

Lodewijckx, E. (2015). *Huishoudensprojecties: basishypothesen en werkwijzen*. Brussel: Studiedienst Vlaamse Regering, SVR-Methoden en technieken, 2.

Pelfrene, E., Schockaert, I. & Lodewijckx, E. (2015). *Bevolkingsprojecties: basishypothesen en werkwijzen*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-Methoden en technieken, 3.

Van den Broucke S., Noppe J., Doyen G. et al. (2015). *Vlaamse Migratie- en Integratiemonitor 2015*, HIVA en Steunpunt Inburgering en Integratie, Studiedienst van de Vlaamse Regering & Agentschap voor Binnenlands Bestuur, in druk.

Algemene Directie Statistiek (FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie): www.stabel.fgov.be

BESTUURLIJKE CONTEXT

1.4

BLIKVANGERS

- In 2015 zullen er als gevolg van de zesde staatshervorming en in vergelijking met 2014 ruim 1.450 extra personeelsleden en 10,8 miljard euro extra middelen ter beschikking zijn voor de Vlaamse overheid.
- In de periode 2009-2014 is Vlaanderen betrokken bij de omzetting van 30% van de EU-richtlijnen (figuur 1.83).
- In 2014 werd door de Vlaamse overheid een tekort van 680 miljoen euro geboekt. Vlaanderen heeft zich echter tot doel gesteld om in 2017 een begroting in evenwicht in te dienen, zodat het tekort, dat vanaf 2013 tot stand is gekomen, geleidelijk wordt weggewerkt (figuur 1.87).
- Het totale aantal Vlaamse ambtenaren stijgt in 2014 door een andere telwijze opgelegd door de Europese begrotingsregels. Telling volgens de oude wijze toont een verderzetting van de jarenlange daling van het personeelsaantal (figuur 1.97).
- Er zijn 2 miljoen contacten voor Vlaamse Infolijn en 4,5 miljoen bezoekers voor vlaanderen.be (figuur 1.101).
- Het aantal eerstelijnsklachten bij de Vlaamse overheid steeg in 2014 met 16%. De Vlaamse Ombudsdienst (die optreedt als tweedelijnsklachtenbehandelaar) streeft bij de behandeling van dossiers vooral naar verzoening tussen de betrokken partijen (figuur 1.102 en 1.103).
- Sinds 2009 is er een continue daling van het financieel saldo van de gemeenten, dat vanaf 2011 een tekort vertoont. In 2013 kon dit tekort wel teruggedrongen worden tot 69 euro per inwoner (figuur 1.113).
- Het aantal personeelsleden van de lokale besturen neemt toe, +5% sinds 2006. Deze stijging is vooral te situeren bij de autonome gemeente- en provinciebedrijven (figuur 1.114).

Met deze bestuurlijke context willen we kort de politieke en bestuurlijke omgeving schetsen waarbinnen en waarrond het Vlaamse beleid werkt. In de eerste plaats belichten we de gevolgen van de zesde staatshervorming voor de Vlaamse overheid en haar organisatie. Daarna gaan we dieper in op de invloed die Europa uitoefent op de verschillende bestuurslagen, niet alleen via regelgeving, maar ook via budgettaire eisen. In deel drie bekijken we de Vlaamse overheid wat meer in detail en focussen we op de mensen en middelen die ze ter beschikking heeft en op de relatie tussen de burger en de overheid. In een laatste stuk bespreken we de positie van de lokale overheden, zowel op vlak van hun financiën als hun personeel.

Staatshervorming

In 2011 bereikten de politieke partijen uit de federale regering een akkoord over de **zesde staatshervorming** waarbij er een deel van de federale bevoegdheden zouden overgedragen worden aan de deelstaten. De officiële overdracht van de **bevoegdheden** vond plaats op 1 juli 2014. Er kwamen bevoegdheden over op het vlak van arbeidsmarkt (onder andere controle op werklozen, PWA's, dienstencheques), gezinsbijslag (onder andere kinderbeijslag), gezondheidszorg (onder andere oudereninstellingen, ziekenhuizen), justitie (onder andere justitiehuisen, jeugdgevangenis, deel van het vervolgingsbeleid), verkeer (onder andere technische keuring, rijtscholen, binnenscheepvaart) en van andere domeinen (landbouw, rampenfonds, huurwetgeving, ...). Het overdragen van bevoegdheden heeft natuurlijk heel wat gevolgen voor de regionale overheden: men krijgt niet alleen bevoegdheden bij, maar ook middelen en personeel komen over van het federale naar het regionale niveau. Als overheid moet men dus ook zien hoe die bevoegdheden, dat personeel en de bijhorende middelen ingepast worden in de bestaande organisatie en moet men rekening houden met de impact daarvan op personeel, ICT, budget, organisatiecultuur, enzovoort. Omdat op 1 juli 2014 de regionale overheden nog niet beschikten over alle instrumenten (personeel, middelen, ...) om hun nieuwe bevoegdheden uit te voeren, werd een overgangperiode afgesproken. Bij een groot aantal diensten eindigt deze overgangperiode op 1 januari 2015, het moment waarop mensen en middelen officieel worden overgedragen; voor andere is dit 1 april 2015, 1 juli 2015 of zal het zelfs 1 januari 2016 of nog later zijn.

Wat **personeel** betreft zouden er als gevolg van de zesde staatshervorming in totaal ongeveer 2.300 federale personeelsleden overkomen naar de Vlaamse overheid. Op 1 januari 2015 kwamen reeds 1.301 personeelsleden over naar de Diensten Vlaamse overheid. De grootste groep personeel komt over van de Justitiehuisen en gaat naar het departement

Welzijn, Volksgezondheid en Gezin (622 mensen), maar ook bij de Vlaamse belastingdienst mocht men 445 nieuwe collega's verwelkomen. Op 1 april werden nog eens 106 personeelsleden overgeheveld naar het departement Werk en Sociale Economie en naar de VDAB. Op 1 juli 2015 en mogelijk ook op latere tijdstippen in de loop van 2015 volgen nog 62 personeelsleden naar beide entiteiten. Er wordt verwacht dat er op 1 januari 2016 nog 373 personeelsleden zullen overgeheveld worden naar o.a. Agentschap Zorg en Gezondheid, VDAB en departement Werk en Sociale Economie. Ook na 2016 zullen nog een deel van de overhevelingen plaatsvinden.

Eind 2014 waren er 40.607 mensen tewerkgesteld bij de Vlaamse overheid (toepassingsgebied ESR – zie verder). De zesde staatshervorming zal dus in 2015 een toename van 3,6% van het personeelsbestand met zich meebrengen. Deze toename is gezien de overgekomen bevoegdheden vooral te voelen bij het beleidsdomeinen Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, bij het beleidsdomein Financiën en Begroting en bij het beleidsdomein Werk en Sociale Economie.

Wat **middelen** betreft, krijgt de Vlaamse overheid vanaf 2015 maar liefst 10,8 miljard euro extra ter beschikking, wat ongeveer 39% van de begroting in 2014 is. Die extra middelen zijn hoofdzakelijk te verklaren door de werking van de zesde staatshervorming en komen langs verschillende kanalen naar het Vlaamse niveau. Zo zijn er nieuwe dotaties van het federale niveau die nauw samenhangen met de nieuwe bevoegdheden en de uitgaven die daar verwacht worden. Daarnaast

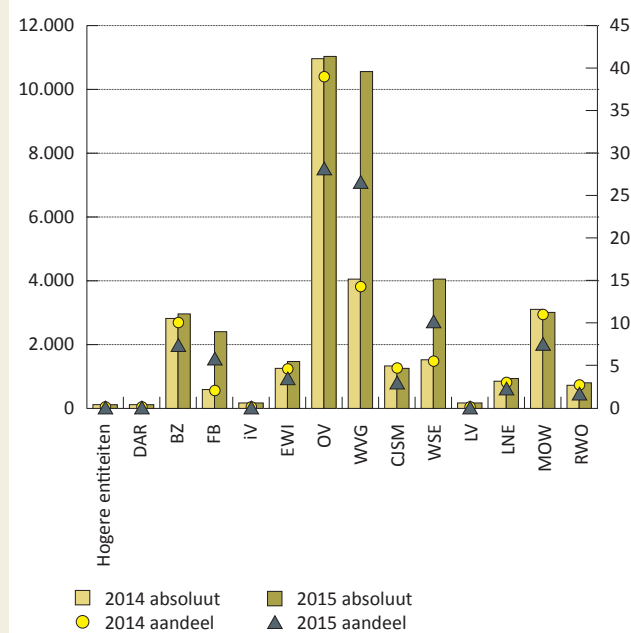
wordt de huidige federale dotatie, die gefinancierd werd met de opbrengsten van de federale personenbelasting, vervangen door de nieuwe opbrengsten die Vlaanderen kan genereren door de gewestelijke opcentiemen die ze vanaf 2015 mogen heffen op de personenbelasting. Op die manier komt voortaan 34% van de Vlaamse inkomsten uit eigen belastingen (tegenover 20% voor de zesde staatshervorming).

Voor de burger en voor het beleid zijn deze inkomsten uiteraard zeer belangrijk, maar het is vooral belangrijk om te weten waarvoor deze middelen worden ingezet. Vandaar dat we de nieuwe middelen willen bekijken vanuit de uitgavenzijde: in welke domeinen worden er (door de nieuwe Vlaamse bevoegdheden) nu meer uitgaven gedaan dan vroeger?

In absolute termen is er een toename van 11,2 miljard euro tussen de gehele uitgavenbegroting van 2014 en deze van 2015. De grootste nieuwe uitgavenposten zijn kinderbijslag, ouderenzorg, de woonbonus en dienstencheques. Daardoor zien we vooral een grote toename van uitgaven bij het domein Welzijn, Volksgezondheid en Gezin (+6,5 miljard euro), bij Werk en Sociale Economie (+2,5 miljard euro) en bij Financiën en Begroting (+1,8 miljard euro). Bij de andere beleidsdomeinen is er in absolute termen maar een zeer kleine stijging van de uitgaven. Het domein Onderwijs en Vorming krijgt nog steeds het grootste budget, maar door de toename van uitgaven in andere domeinen, verliezen ze aandeel in relatieve termen. Daar waar Onderwijs en Vorming in 2014 nog 39% van alle Vlaamse uitgaven voor haar rekening nam, is dat nu nog 28%. Welzijn, Volksgezondheid en Gezin ziet haar aandeel in de Vlaamse uitgaven daarnaast toenemen van 14% in 2014 tot 27% in 2015. Ook de beleidsdomeinen Werk en Sociale Economie en Financiën en Begroting zien hun aandeel met 4 procentpunten toenemen, bij alle andere beleidsdomeinen zien we in 2015 een lager aandeel dan in 2014.

1.82 Beleidskredieten per beleidsdomein

Opgenomen bedrag (linkeras) en aandeel (rechteras) van de beleidskredieten per domein bij de opmaak van de Vlaamse uitgavenbegroting, in 2014 en in 2015, in miljoen euro en in %.

Bron: Departement FB, bewerking SVR.

Europa

Zowel op professioneel vlak als in hun privéleven krijgen burgers van de EU-lidstaten te maken met beperkingen en/of mogelijkheden die de Europese context biedt. Dit geldt niet alleen voor individuele burgers, maar ook voor lokale, regionale en nationale bestuurslagen in de lidstaten van de Europese Unie. Een onderbouwde en kwantitatieve raming geven van de impact van het Europese beleid en besluitvorming op het Vlaamse beleid en besluitvorming is evenwel niet eenvoudig. De impact van de EU op Vlaanderen gaat over meer dan hoeveel Vlaamse regelgeving van Europese oorsprong is. Zo neemt de EU immers ook heel wat verordeningen aan die een directe werking hebben in de Vlaamse rechtsorde en daarenboven baseert de Vlaamse overheid een deel van haar beleid ook op Europees beleid dat niet noodzakelijk een omzetting is van EU-recht. Hierover is echter geen cijfermateriaal beschikbaar.

In wat volgt wordt eerst een beeld geschetst van de betrokkenheid van Vlaanderen bij het totaal om te zetten EU-richtlijnen. Nadien wordt dieper ingegaan op de Vlaamse regelgeving ter omzetting van EU-recht. Tot slot wordt aan de hand van het vorderingensaldo de invloed van het Europese op het Vlaamse beleid geïllustreerd.

1.83 Om te zetten EU-richtlijnen

Betrokkenheid van Vlaanderen bij om te zetten EU-richtlijnen, per omzettingsdatum van 7 juni 2009 tot 25 mei 2014, in aantal en %.

	Aantal richtlijnen België	Aantal richtlijnen Vlaanderen	Vlaamse betrokkenheid, in %
2009	44	17	38,6
2010	115	28	24,3
2011	130	29	22,3
2012	54	15	27,8
2013	71	30	42,3
2014	17	12	70,6
Totaal	431	131	30,4

Bron: Departement iV.

Betrokkenheid van Vlaanderen bij om te zetten EU-richtlijnen

Tussen 7 juni 2009 en 25 mei 2014 dienden de lidstaten van de **Europese Unie**, en dus ook België, 431 **richtlijnen** om te zetten. Tijdens deze referentieperiode was Vlaanderen betrokken bij de omzetting van 131 of 30,4% van deze richtlijnen. De betrokkenheid van Vlaanderen kan op twee manieren gezien worden. In het eerste geval gaat het om een situatie waarin Vlaanderen de richtlijn diende om te zetten in haar rechtsorde. Dat is het geval bij 67 of 15,5% van het totaal aantal om te zetten richtlijnen. In de tweede vorm moest Vlaanderen een advies verlenen bij een richtlijn die enkel door de federale overheid diende te worden omgezet. Dat was het geval bij 64 of 14,8% van het totaal aantal om te zetten richtlijnen.

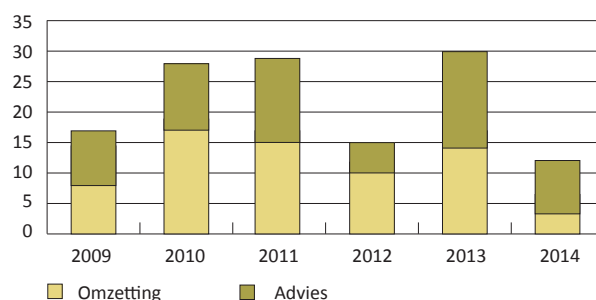
Vlaamse regelgeving ter omzetting van EU-recht

Er kan een inschatting gemaakt worden van hoeveel Vlaamse **regelgeving** van Europese oorsprong is door het totaal aantal aangenomen decreten, besluiten en ministeriële besluiten uit de jaren 2009-2014 te vergelijken met het aantal decreten, besluiten en ministeriële besluiten dat werd aangenomen ter omzetting of toepassing van het EU-recht uit dezelfde periode. Er worden 3 bronnen van EU-recht onderscheiden: Europese richtlijnen, EU-verdragen en akkoorden en Europese verordeningen.

In de periode 2009-2014 zijn 62 op de 425 of 14,6% van het totaal aantal Vlaamse decreten een gevolg van de omzetting/toepassing van het EU-recht. Daarnaast zijn 68 op de 2.870 of 2,4% van het totaal aantal (ministeriële) besluiten een gevolg van de omzetting/toepassing van het EU-recht. Dat brengt het totaal aantal Vlaamse decreten en (ministeriële) besluiten die een gevolg zijn van de omzetting/toepassing van het EU-recht op 130 of 3,6%. Het totaal aantal Vlaamse regelgeving dat een gevolg is van EU-regelgeving lijkt daarmee vrij beperkt. Hierbij dient evenwel opgemerkt dat de EU ook heel wat verordeningen aanneemt die een directe werking hebben in de Vlaamse rechtsorde en dat de Vlaamse overheid een deel van haar beleid baseert op Europese beleidskaders dat niet altijd een omzetting is van EU-recht. De impact van de EU op Vlaanderen is dus veel groter.

1.84 Om te zetten EU-richtlijnen door Vlaanderen

Betrokkenheid van Vlaanderen bij om te zetten EU-richtlijnen, per omzettingsdatum van 7 juni 2009 tot 25 mei 2014, naar vorm van betrokkenheid, in aantal.

Bron: Departement iV.

1.85 Vlaamse regelgeving ter omzetting van EU-recht

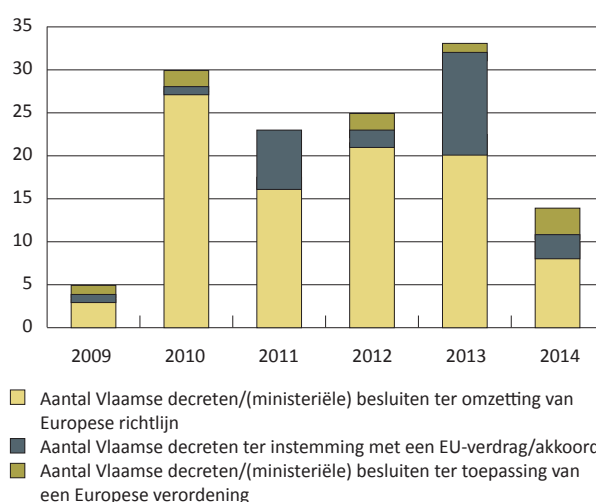
Vlaamse regelgeving ter omzetting van EU-recht, per omzettingsdatum van 7 juni 2009 tot 25 mei 2014, in aantal en %.

	Aantal Vlaamse decreten/(ministeriële) besluiten	Aantal Vlaamse decreten/(ministeriële) besluiten ter omzetting/toepassing van het EU-recht	Aandeel Vlaamse decreten/(ministeriële) besluiten ter omzetting/toepassing van het EU-recht, in %
2009	359	5	1,4
2010	556	30	5,4
2011	438	23	5,3
2012	482	25	5,2
2013	611	33	5,4
2014	1.212	14	1,2
Totaal	3.658	130	3,6

Bron: Departement iV.

1.86 Vlaamse regelgeving ter omzetting van EU-recht naar bron

Vlaamse regelgeving ter omzetting van EU-recht, per omzettingsdatum van 7 juni 2009 tot 25 mei 2014, per bron van EU-recht, in aantal.

Bron: Departement iV.

Vorderingensaldo

De Vlaamse overheid streeft ernaar een begroting in evenwicht in te dienen. Die aanpak wordt ondersteund door de regelgeving op Europees niveau die in de nasleep van de begrotingscrisis vanaf 2009 werd aangenomen. Die heeft onder meer betrekking op het begrotingstoezicht en het toezicht op de macro-economische toestand. Zo bepaalt het Europese **Fiscal Compact**-verdrag van 2 maart 2012 - te beschouwen als een verscherpte versie van het Stabiliteitspact - dat de begroting van een lidstaat structureel in evenwicht dient te zijn. Hieraan wordt voldaan als het jaarlijks structureel saldo van de gezamenlijke overheden voldoet aan de landenspecifieke middellangetermijndoelstelling (MTO), met als benedengrens een structureel tekort van 0,5% van het bbp.

De Vlaamse overheid leverde in het verleden inspanningen om het gezamenlijke tekort van Belgische de overheden terug te dringen. Door de crisis ging het Vlaamse vorderingen-saldo echter, net zoals dat van de overige regionale overheden, van 2008 tot 2010 (en in 2013-2014) in het rood. Het tekort van de Vlaamse overheid bereikte in 2009-2010 een dieptepunt (1,3 miljard euro). In 2011 was het tekort van Vlaanderen echter al teruggedrongen. In dat jaar sloot Vlaanderen, als enige regionale overheid, zijn begroting opnieuw met een (klein) positief saldo af (50 miljoen euro). In 2012 werd een positief saldo van 246 miljoen euro gerealiseerd. In 2013 een tekort van 485 miljoen euro dat in 2014 aangroeide tot 682 miljoen euro.

Vlaamse overheid

De Vlaamse overheid verhoogt haar aanpassingsvermogen om meer te doen met minder en om zodoende meer beleidsruimte te creëren voor nieuwe activiteiten en diensten. Met deze strategische doelstelling wordt het efficiëntievraagstuk aangepakt. Een slagkrachtige overheid is een performante overheid waarbij de dienstverlening versus de ingezette middelen, de verhouding input/output, een maatschappelijke optimum bereikt.

Wie inspanningen vraagt aan de samenleving, moet zelf het voorbeeld geven. Onder dat motto laat de regering in de eerste plaats de Vlaamse overheid ingrijpend besparen op het eigen apparaat. De middelen hiertoe zijn het meer doelgericht inzetten van de middelen, het afbouwen van minder essentiële activiteiten om de beleidsdoelstellingen te bereiken en de dienstverlening te verzekeren. Ook een selectief vervangingsbeleid moet het aantal personeelsleden in dienst van de Vlaamse overheid verder en significant doen dalen, met blijvende aandacht voor een kwaliteitsvolle dienstverlening.

Hieronder worden een aantal belangrijke indicatoren in beeld gebracht in verband met de Vlaamse overheid. We bespreken eerst de middelen van de Vlaamse overheid, daarna het personeel en ten slotte de relatie tussen de Vlaamse overheid en haar burgers.

Financiën en begroting

Het akkoord over zesde de staatshervorming zal belangrijke gevolgen hebben voor de financiën van de deelstaten. Tot 2014 blijven de oude regelingen van kracht. Deze oude regelingen zullen vooralsnog hier besproken worden.

Zoals de voorgaande VRIND-edities vermeldt deze uitgave de werkelijke ontvangsten of realisaties in plaats van de begrotingscijfers. Deze sectie behandelt achtereenvolgens de ontvangsten, de uitgaven en de schuld en rating van de Vlaamse overheid.

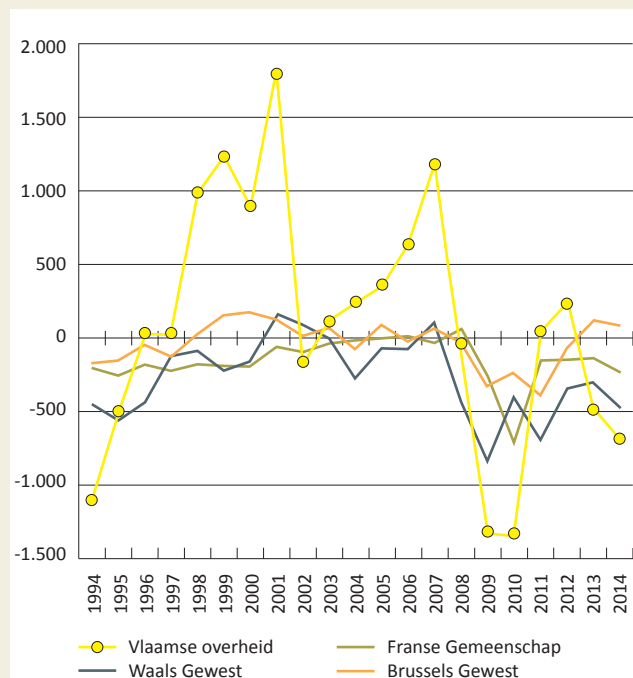
Ontvangsten

De **ontvangsten** zijn in 2014 sterker gedaald dan in welk jaar ook sinds het begin van de economische crisis: de daling bedraagt 4%. In 2009 daalden de ontvangsten met 3%, maar in de tussentijd namen de ontvangsten opnieuw toe. Binnen de ontvangsten overheersen de door het federale niveau vastgestelde personenbelasting en btw, die in 2014 samen 73% uitmaken van de Vlaamse inkomsten. De gewestbelastingen, waarvoor de gewesten vrijwel volledig bevoegd zijn, hebben een aandeel van 20%.

De Vlaamse ontvangsten bedragen in 2014 26,3 miljard euro of 4.170 euro per inwoner (Vlaamse Gewest + 30% van het Brussels Hoofdstedelijke Gewest). De ontvangsten in 2014 liggen nominaal 4% lager dan in 2013, de sterkste daling sinds het

1.87 Vorderingensaldo regionale overheden

Evolutie van het vorderingensaldo van de afzonderlijke regionale overheden, van 1994 tot 2014, in miljoen euro.

Bron: INR.

begin van de crisis. In 2009 daalden de ontvangsten als gevolg van de crisis met 3%. In 2010-2013 stegen ze met 4%, 8% en 3% en 8,5%.

De personenbelasting (PB) en BTW zijn de zogenaamde **gedeelde en samengevoegde belastingen**. Het federale niveau int deze belastingen en stort ze gedeeltelijk door aan de gewesten (PB) en de gemeenschappen (PB en BTW). De doorgestorte **personenbelasting** en **BTW** (door de federale diensten) maken het gros uit van de regionale ontvangsten. Ze zijn in 2014 goed voor 73% van de ontvangsten of 19,3 miljard euro. Hun aandeel is vrijwel gelijk aan het gemiddelde sinds 2006. Deze belastingen kennen in 2014 een matige groei van 1,6%, na de lage groei van 0,7% een jaar eerder. In tegenstelling tot de totale ontvangsten kon echter nog een positieve groei worden genoteerd. In de twee jaren na het uitbreken van de crisis in 2008 werd een negatieve groei geboekt.

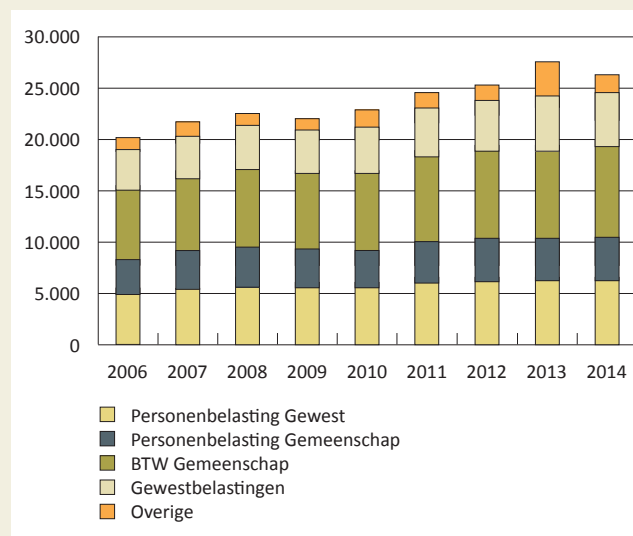
In 2014 stijgt de opbrengst van de **gewestbelastingen** met amper 0,6% in vergelijking met 2013. Dit is de laagste groei sinds het crisisjaar 2009. In dat jaar werd een daling met 4,5% genoteerd. In de daaropvolgende jaren konden de gewestbelastingen ondanks de crisis jaar na jaar behoorlijke groei cijfers voorleggen. Voor de gewestbelastingen zijn de gewesten vrijwel volledig bevoegd. Het Vlaamse Gewest int zelf de onroerende voorheffing, sinds 2011 de verkeersbelasting, de belasting op de inverkeerstelling en het eurovignet en sinds 2015 ook de registratie-, schenkings- en successierechten. Vanaf dit jaar worden daarmee vrijwel alle gewestbelastingen door het gewest zelf geïnd. De gewestbelastingen nemen 20% van de ontvangsten voor hun rekening. In 2014 bedragen de opbrengsten van de gewestbelastingen 5,3 miljard euro. Hierin zijn het gemeente- en provincieaandeel van de onroerende voorheffing niet inbegrepen (zie Lokale overheid), ofschoon die wel door de Vlaamse overheid worden geïnd.

Een drietal gewestbelastingen nemen het leeuwendeel van de ontvangsten voor hun rekening: de registratierechten (38% in 2014), de successierechten (27%) en de verkeersbelasting (19%). De **onroerende voorheffing (OV)** gaat grotendeels naar de gemeenten en de provincies, die zelf beslissen welk tarief (de **opcentiemen** op de OV) ze voor hun aandeel toepassen. De **registratierechten** blijven met 38% van de opbrengsten de belangrijkste gewestbelasting. In 2014 is de opbrengst gestegen met 7% na een stijging van 4% het jaar voordien. De stijging in 2014 ligt ver boven het gemiddelde van de gewestbelastingen. Met een daling van 12% in 2009 en van 1% in 2012 zijn de registratierechten duidelijk conjunctuurgevoeliger dan het geheel van de gewestbelastingen, wat gezien hun band met de verkoop van onroerende goederen niet hoeft te verbazen. Het verdeelrecht voor verdelingen ten gevolge van de echtscheiding of beëindiging van de wettelijke samenwoning ("echtscheidingstaks") is verlaagd tot 1% sinds 1 januari 2015. Het verlaagd tarief op de schenkbelasting voor bouwgronden werd verlengd tot 2019.

De **successierechten** zijn goed voor 27% van de gewestbelastingen en daarmee de tweede in omvang. De opbrengst daalt met 8% in 2014. In 2009 was er eveneens een daling (-6%) in 2009 om in de daaropvolgende jaren fors te stijgen.

1.88 Ontvangsten

Evolutie van de algemene middelen, naar oorsprong, in realites, van 2006 tot 2014, in miljoen euro.

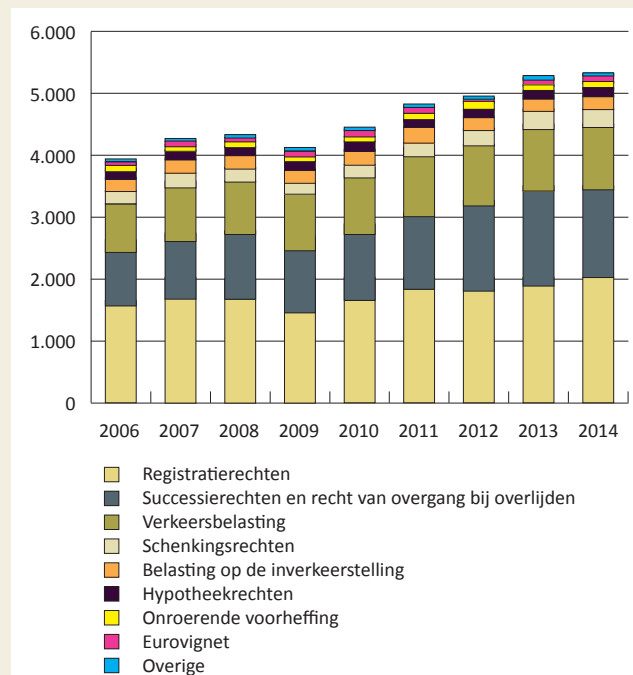

Bron: Departement FB, afdeling Financiële Diensten en Rapportering.

De verkeersbelasting bekleedt de derde plaats onder de gewestbelastingen (19%). De groei blijft met 1% in 2014 positief maar is minder groot dan in 2013 (+3%), na een daling van 2% in 2012. De **kilometerheffing voor vrachtwagens** zal worden ingevoerd in het voorjaar van 2016. Hiervoor werkt het

1.89 Gewestbelastingen

Evolutie van de gewestbelastingen, van 2006 tot 2014, realites, in miljoen euro.

Bron: Departement FB, afdeling Financiële Diensten en Rapportering.

Vlaamse Gewest samen met de overige gewesten. De kilometerheffing moet ervoor zorgen dat de wegen betaald worden door wie ze gebruikt. Het tarief is afhankelijk van gewicht, wegtype en emissieklasse. De zwaarste en de meest vervuulende vrachtwagens betalen het hoogste tarief. De binnenlandse transportsector krijgt een compensatie. Zo wordt het eurovignet afgeschaft en wordt de verkeersbelasting verlaagd of afgeschaft voor de kleinste vrachtwagens. De heffing is enkel op de belangrijkste hoofdwegen van toepassing. Ook wordt de invoering van een **kilometerheffing voor personenwagens** onderzocht, maar hierover is de besluitvorming nog niet afgerond. Het regeerakkoord stelt een vergroening van de autofiscaliteit voor, die rekening zal houden met de milieukeurmerken van de auto's. De **belasting op de inverkeerstelling (BIV)** voor personenwagens is reeds 'vergroend'. Bij aankoop van een milieuvriendelijke auto betaalt de bezitter minder BIV dan bij aankoop van een meer vervuulende wagen.

Voor de **onroerende voorheffing (OV)** wordt voor de jaren 2014-2016 een dubbele vrijstelling van de nieuwe investeringen in materieel en outillage toegekend. Dat wil zeggen dat in aanvulling op de reeds bestaande vrijstelling, van het nog belastbare kadastraal inkomen, het KI van de nieuwe bedrijfsinvesteringen gedurende 2014-2016 een tweede maal kan worden afgetrokken. Net als in de huidige regeling worden de lokale en provinciale overheden voor die vrijstelling volledig gecompenseerd.

De **overige middelen zijn** in 2014 goed voor 1,7 miljard euro of 7% van de totale ontvangsten. Deze middelen dalen in 2014 met bijna de helft.

Naast de bovenvermelde gewestbelastingen (krachtens de Financieringswet) beschikt de regionale overheid over een fiscale bevoegdheid die rechtstreeks is ingesteld door de grondwet. Ze kan binnen haar bevoegdheidsdomeinen autonoom belastingen heffen, voor zover de federale overheid op deze materies geen belastingen vordert. Deze bevoegdheid wordt vooral door de verzelfstandigde agentschappen van de Vlaamse overheid uitgeoefend. Voorbeelden zijn de **milieuheffingen** (waterheffingen, afvalheffing en de mestheffing), de **leegstandsheffing** op bedrijfsruimten, de **heffing op ongeschikte en/of onbewoonbare woningen** en de **planbatenheffing**.

Uitgaven

De (geconsolideerde) uitgaven van de Vlaamse overheid bedragen 29,7 miljard euro in 2014. Dit is een groei van 6,0% tegenover 2013. In 2013 was er nog een nulgroei. In 2009 stegen de uitgaven uitzonderlijk met 10,9% omwille van een toename in kredietverleningen en participaties in het kader van de reddingsoperaties in de financiële sector, waarop de uitgaven in 2010 met 13,0% daalden. De regering heeft er zich toe verbonden opnieuw een begrotingsevenwicht aan te houden.

De uitgaven kunnen opgesplitst worden volgens de economische hoofdgroepen en volgens de internationale functionele **COFOG-indeling**. Die economische hoofdgroepen (Europese ESR-indeling) kunnen worden samengevoegd tot een drietal grotere delen: lopende uitgaven, kapitaaluitgaven en schuld-

uitgaven. Zowel de economische als de functionele COFOG-classificatie worden hierna besproken.

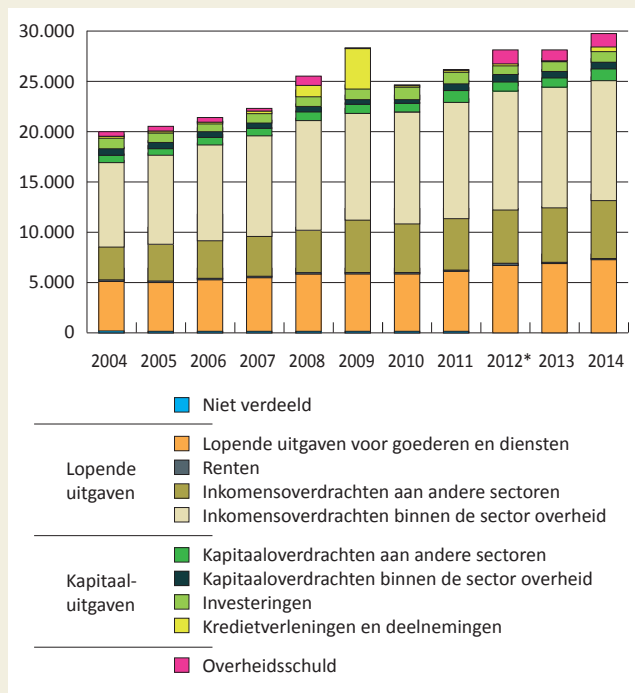
Opmerkelijk voor de Vlaamse uitgaven is het grote overwicht van de **lopende uitgaven**. Deze uitgaven zijn in 2014 goed voor liefst 84% van het totaal. De lopende uitgaven vallen uiteen in lopende **uitgaven voor goederen en diensten** (24% van de totale uitgaven), inkomensoverdrachten binnen de sector overheid (40%) en **inkomensoverdrachten** aan andere sectoren (19%).

De **kapitaaluitgaven** zijn goed voor slechts 11% van de uitgaven. Deze categorie werd in 2009 opgeblazen door de reddingsoperaties in de financiële sector (**kredietverleningen en deelnemingen**), waardoor de kapitaaluitgaven een aandeel bereikten van 23% van de totale uitgaven. De kapitaaluitgaven bestaan voorts uit **investeringen** (4% van de totale uitgaven) en **kapitaaloverdrachten** (6%).

De **schulduitgaven** (schuldaflossingen) bedragen 5% van de totale uitgaven in 2014. Ook in 2012 en 2013 waren deze uitgaven relatief hoog. Deze hoge bedragen in 2012-2014 zijn te verklaren door aflossingen van de schuld die ter financiering van de steunverlening aan KBC in 2009 door de Vlaamse overheid was aangegaan. In 2012 heeft KBC gebruik gemaakt van de optie om eerst de steun van de federale overheid terug te betalen. Vlaanderen heeft een deel van zijn schuld toen

1.90 Uitgaven

Evolutie van de uitgaven naar hoofdgroepen (ESR-codes 2 digits), geconsolideerd, van 2004 tot 2014, in miljoen euro.

* exclusief overflow ten gevolge van gewijzigde aanrekeningsregels Rekendecreet.

Bron: Departement FB, afdeling Financiële Diensten en Rapportering.

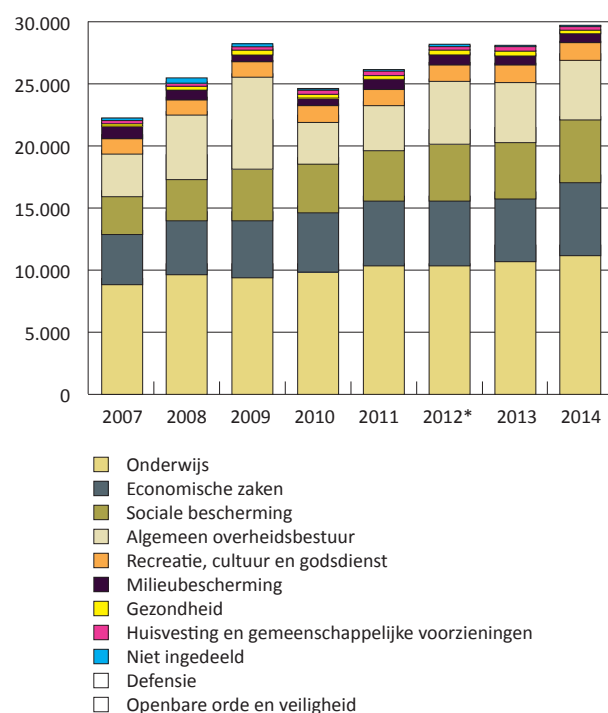
zelf terugbetaald. De terugbetaling door KBC van de Vlaamse steun (in totaal 3,5 miljard euro) wordt gespreid over de jaren 2013 tot en met 2017. In 2013 werd 1,75 miljard euro ontvangen van KBC (inclusief terugbetalingspremie) en 298 miljoen dividendbetaling. In 2014 werd 500 miljoen euro van KBC ontvangen (inclusief terugbetalingspremie).

De **functionele opdeling** van de uitgaven op basis van de internationale **COFOG98-indeling** toont een duidelijk overwicht van het domein Onderwijs. Dat is goed voor 37% van de totale uitgaven in 2014. Dan volgen Economische zaken (inclusief mobiliteit en openbare werken) met 20%, Sociale bescherming (17%), Algemeen overheidsbestuur (16%) en Recreatie, cultuur en godsdienst (5%). In 2008 en 2009 kwam Algemeen overheidsbestuur op plaats twee (21% en 26%). Dit hoge cijfer was vooral toe te schrijven aan de reddingsoperaties voor de financiële instellingen en aan de Vlaamse jobkorting. De jobkorting werd in 2010 alleen nog aan de laagste inkomens toegekend en is vanaf 2011 volledig afgeschaft.

Een vergelijking met de uitgaven van de andere regionale overheden is een onderdeel van het Pact 2020 van de Vlaamse overheid. De benchmark met de andere deelstaten leert ons dat de Vlaamse overheid wat gemeenschapsbevoegdheden betreft (3.070 euro per inwoner of 8,2% bbp in 2013) ongeveer even veel uitgeeft als de Duitstalige Gemeenschap, en duidelijk meer dan de Franse Gemeenschap. De gewestuitgaven van de Vlaamse overheid (1.160 euro per inwoner of 3,2% bbp) liggen duidelijk onder die van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en vooral onder die van het Waalse Gewest.

1.91 Uitgaven naar functie

Evolutie van de uitgaven volgens de functionele COFOG-classificatie, geconsolideerd, van 2007 tot 2014, in miljoen euro.

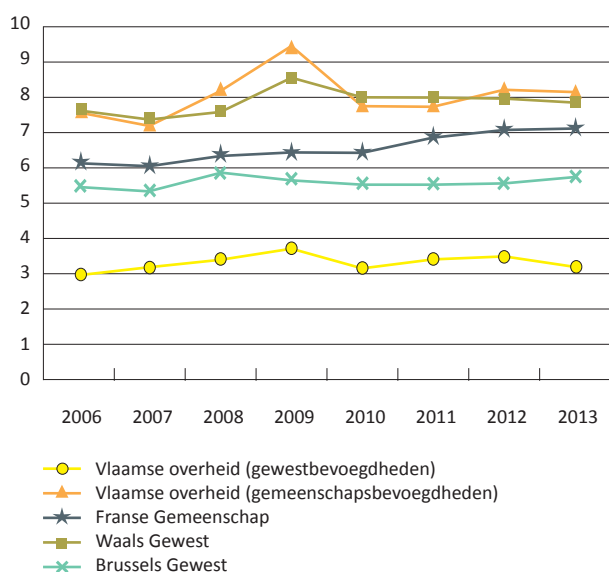

* Exclusief overflow ten gevolge van gewijzigde aanrekeningsregels Rekendecreet.

Bron: Departement FB, afdeling Financiële Diensten en Rapportering.

1.92 Overheidsuitgaven volgens deelstaat in % bbp

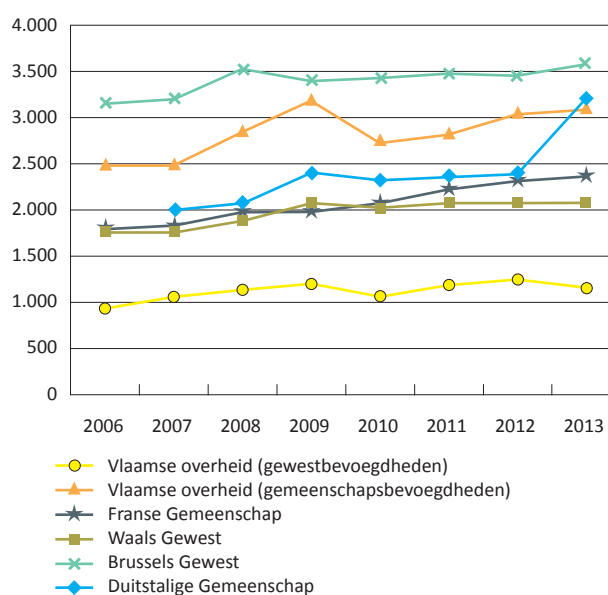
Uitgaven van de afzonderlijke Belgische regionale overheden*, van 2006 tot 2013, in % van het bbp.

* 30% van de bevolking van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is versleuteld naar de Vlaamse Gemeenschap en 70% naar de Franse Gemeenschap.
Bron: FOD Budget, bewerking SVR.

1.93 Overheidsuitgaven volgens deelstaat

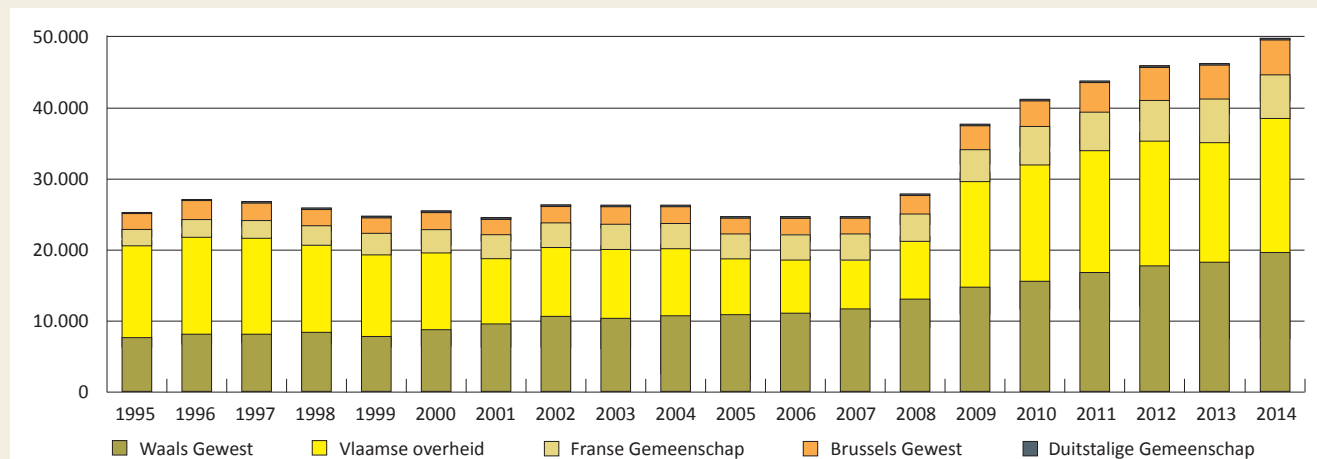
Uitgaven van de afzonderlijke Belgische regionale overheden*, van 2006 tot 2013, in euro per inwoner.

* 30% van de bevolking van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is versleuteld naar de Vlaamse Gemeenschap en 70% naar de Franse Gemeenschap.
Bron: FOD Budget, bewerking SVR.

1.94 Schuld deelstaten

Evolutie van de bijdrage van de deelstaten tot de geconsolideerde brutoschuld, van 1995 tot 2014, in miljoen euro.

Bron: INR.

Schuld en rating

De bijdrage van de Vlaamse overheid aan de geconsolideerde brutoschuld bedraagt 18,5 miljard euro eind 2014. Vlaanderen bereikte zijn laagste schuld net voor de financiële crisis. In 2009 nam de schuld van de Vlaamse overheid sterk toe door de overheidssteun verleend aan KBC en het begrotingstekort als gevolg van de financieel-economische crisis. Om die redenen nam de Vlaamse schuld in 2009 veel sterker toe dan bij de andere regio's

In 2014 bedraagt de geconsolideerde bruto-schuld van Vlaanderen 18,7 miljard euro. Het Instituut voor Nationale

Rekeningen heeft in 2014 verschillende entiteiten bijkomend toegewezen aan de Vlaamse consolidatieperimeter. Deze herklassificaties worden met terugwerkende kracht toegepast zodat ook de schuld van de vorige jaren aangepast werd. De entiteiten die de grootste impact op de geconsolideerde schuld hebben, situeren zich in de huisvestingssector (Vlaamse Maatschappij Sociaal Wonen en Vlaams Woningfonds). Ook de schulden als gevolg van de alternatief gefinancierde subsidies die VIPA verstrekt en verschillende PPS-schulden zijn toegenomen. De PPS-schulden situeren zich voornamelijk in wegeaanleg en scholenbouw. De herklasseringen (buiten de PPS-schulden) bedragen in 2014 13,2 miljard euro. De PPS-schulden vertegenwoordigen in 2014 711 miljoen euro.

Ook de overige regionale overheden hun schuld neemt toe tot 2014. Het Waalse Gewest heeft de grootste schuld (19,8 miljard in 2014).

Vlaanderen behoudt sinds 2011 zijn AA-rating bij Standard & Poor's (S&P). Begin 2014 wijzigde S&P wel de "outlook" (vooruitzichten) van negatief naar stabiel. Ook de AA-rating van het bureau Fitch blijft behouden. Begin 2012 gaf het voor het eerst een beoordeling van de Vlaamse kredietwaardigheid. Fitch veranderde wel de outlook van stabiel naar negatief in november 2014, na een zelfde aanpassing van de Belgische outlook.

1.95 Herklasseringen en PPS

Herklasseringen en PPS-schuld in de geconsolideerde brutoschuld van de Vlaamse overheid, in 2014, in miljoen euro.

	2014
Herklasseringen	
Vlaamse Maatschappij Sociaal Wonen	5.969
Vlaams Woningfonds	3.041
Vlaams Infrastructuurfonds voor Persoonsgebonden Aangelegenheden (VIPA)	2.130
Overige	2.072
Totaal	13.213
PPS	
Noord-Zuid Kempen (wegenaanleg)	196
DBFM "Scholen voor Morgen"	173
R4 (Gent)	106
Overige	236
Totaal	711
ALGEMEEN TOTAAL	13.924

Bron: Departement Financiën en Begroting, rapport Kas-, Schuld en Waarborgbeheer 2014.

Prestatiegericht begroten

De Vlaamse overheid wil bij het toekennen van financiële middelen een duidelijker zicht krijgen op de outputs of prestaties (performance) die de begrotingsmiddelen tot stand brengen. De output van de overheid is het geheel van de geleverde diensten. De doelstelling is de efficiëntie te verhogen overeenkomstig het Pact 2020.

De vorderingen inzake prestatiegericht begroten worden gemeten aan de hand van de scores op een internationaal aanvaarde vragenlijst van de OESO. Deze evalueert de gebruikte soorten performance-informatie, het proces inzake het stellen

1.96 Prestatiegericht begroten

Scores prestatiegericht begroten, van 2011 tot 2014, in %.

Vlaanderen	Score	Benchmark 2011	Score
Begrotingsopmaak 2011	18	België	9
Begrotingsopmaak 2012	20	Duitsland	23
Begrotingsopmaak 2013	22	Frankrijk	38
Begrotingsopmaak 2014	22	Verenigd Koninkrijk	54
		Nederland	57

Bron: OESO, Departement FB.

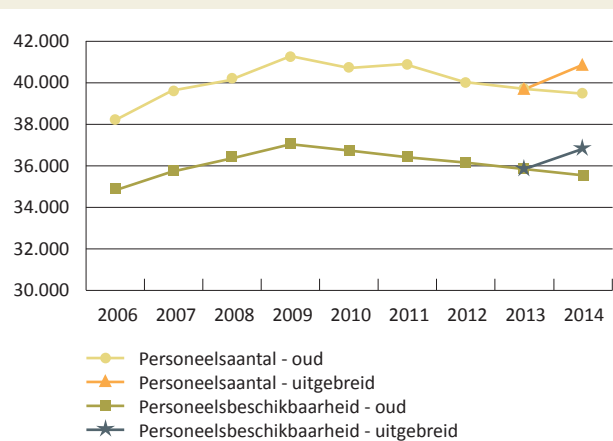
van prestatiedoelstellingen, de opvolging ervan en de mate waarin deze informatie wordt benut tijdens het begrotingsproces. Op basis van deze vragenlijst haalt Vlaanderen in 2014 een score van 22% op een schaal van 0% tot 100%. In 2013 bedroeg de score eveneens 22%. Vlaanderen doet het daarmee beter dan België (9%), maar minder goed dan de buurlanden (23% voor Duitsland tot 57% voor Nederland). Finland heeft binnen de OESO-landen de beste score met 58% (2011). Vlaanderen maakt met andere woorden vorderingen maar heeft nog een lange weg te gaan om tegen 2020 de streefwaarde van 100% te bereiken.

Vlaams overheidsperoneel

In het kader van deze bestuurlijke context, willen we op het vlak van het Vlaamse overheidsperoneel stilstaan bij twee aspecten: het personeelsaantal en het welzijn van dat personeel. Beide aspecten komen hierna achtereenvolgens aan bod.

1.97 Personeelsaantal en -beschikbaarheid

Evolutie van het aantal (in koppen) en de beschikbaarheid (in VTE) van het personeel van de Vlaamse overheid*, naar oude en uitgebreide ESR-definitie, situatie 31 december, van 2006 tot 2014.

* Vlaamse overheid volgens ESR-toepassingsgebied, deze wijzigde in belangrijke mate in september 2014.

Bron: Ago - HR Technologie en Data.

Personeelsaantal

Het **aantal personeelsleden** en de personeelsbeschikbaarheid is toegenomen, maar dit is volledig te verklaren door een andere telwijze opgelegd door de Europese begrotingsregels. In de loop van 2014 werd het ESR-toepassingsgebied uitgebreid: zo zijn nu onder andere de VMSW, Stichting Vlaamse Schoolsport, Limburgse Investeringsmaatschappij, mee opgenomen in de cijfers van de Vlaamse overheid. In totaal stelt de Vlaamse overheid 40.607 personen te werk. De nieuwe entiteiten die door de wijziging in de methodologie eind 2014 bij het toepassingsgebied van de Vlaamse overheid zijn bijgekomen, stellen 1.083 personeelsleden tewerk. Dit betekent een verdere daling van het personeelsaantal (-227) indien op de oude wijze geteld wordt, waarbij enkel rekening gehouden wordt met de entiteiten die vóór de uitbreiding ook al deel uitmaakten van de Vlaamse overheid.

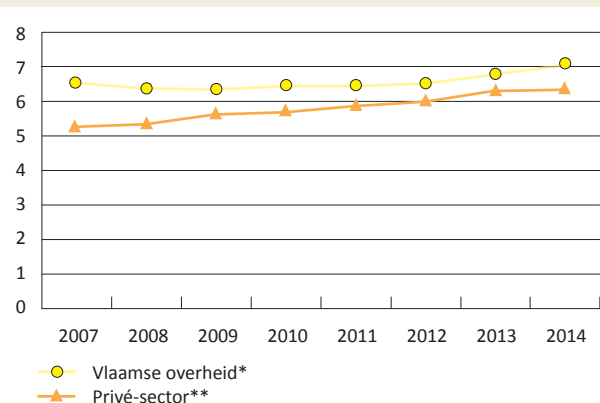
In termen van **personeelsbeschikbaarheid** stelt de Vlaamse overheid 36.611,5 voltijdse equivalenten (VTE) tewerk. Dit komt neer op een toename van 1.012,2 bruto VTE. De entiteiten die reeds vorig jaar tot het ESR-toepassingsgebied behoren stellen 241,7 bruto VTE minder tewerk. De verhouding tussen de personeelsbeschikbaarheid en het personeelsaantal is de voorbije jaren iets gedaald (van 91% in 2006 naar 90% in 2014), omdat er in 2014 meer personeelsleden deeltijds werken of voltijdse/halfzijdse loopbaanonderbreking nemen. Het werk wordt dus over iets meer personeelsleden verdeeld in 2014 dan in 2006.

Welzijn op het werk

Om de afwezigheid als gevolg van ziekte te beperken, voert de Vlaamse overheid een integraal aanwezigheidsbeleid, ge-

1.98 Ziekteafwezigheid

Evolutie van het ziekteafwezigheid, naar verschillende sectoren, van 2007 tot 2014, in %.

* Diensten van de Vlaamse overheid, alle entiteiten die ressorteren onder het Vlaams personeelsstatuut (VPS) van 13 januari 2006. In totaal gaat het om ongeveer 27.000 personeelsleden. Entiteiten die niet onder het toepassingsgebied vallen, zijn onder andere De Lijn, SERV, VRT, UZ Gent en De Watergroep. Het instructiepersoneel van de VDAB en het buitenlandpersoneel van Toerisme Vlaanderen en FIT agency zijn mee opgenomen in de cijfers.

** Meetmethode niet volledig dezelfde als deze van de Vlaamse overheid. Bron: Ago - HR Technologie en Data, Securex.

baseerd op preventie, controle en re-integratie. Om het aantal arbeidsongevallen te beperken, voert de Vlaamse overheid een preventief welzijnsbeleid, gebaseerd op de regelgeving in verband met Welzijn op het Werk.

Het **ziektafwezigheidspercentage** is sinds 2008, met uitzondering van 2009, elk jaar toegenomen van 6,37% in 2008 tot 7,05% in 2014. Deze toename doorheen de jaren wordt ook vastgesteld in de private sector. De meetmethodes zijn wel niet identiek.

Relatie burger-overheid

De Vlaamse overheid plaatst kwaliteitsvolle regelgeving hoog op de agenda. In samenwerking met de dienst Wetsmatiging streeft ze naar goede regels, eenvoudige procedures en minder administratieve lasten. Daarnaast wil de Vlaamse overheid door innovatie van haar werkwijze en instrumenten ook de dienstverlening aan de burger verbeteren. Deze sectie behandelt achtereenvolgens het reguleringsmanagement, de overheidscampagnes, de Vlaamse Infolijn en de klachtenbehandeling door de Vlaamse overheid. Dit luik wordt afgesloten met de e-government ontwikkelingen. Voor aspecten rond vertrouwen en tevredenheid zie hoofdstuk 1.1.

Reguleringsmanagement

Onnodige administratieve lasten zetten een rem op de economische groei. Ze vormen een aantasting van de rechtszekerheid en het vertrouwen in de overheid. Een optimaal reguleringsklimaat daarentegen biedt ruimte voor initiatief aan zowel burgers, ondernemingen als organisaties.

Uit een tweejaarlijkse enquête bij bedrijven en zelfstandigen blijkt dat de planlasten in het Vlaamse Gewest de voorbije 2 jaar gedaald zijn met 16% bij de ondernemingen en 13% bij de zelfstandigen. Dit stemt niet overeen met de perceptie die leeft bij de ondernemingen en zelfstandigen, die zelf menen dat de administratieve kosten de voorbije 2 jaar zijn toegenomen. Bij de ondernemingen vindt iets meer dan de helft dat de lasten (veel) zijn toegenomen, en bijna alle overige dat het stabiel is gebleven. Bij de zelfstandigen ligt dat eerste percentage zelfs nog iets hoger.

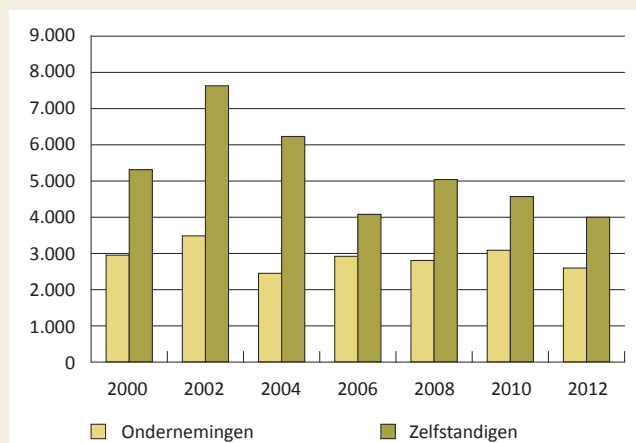
Een overzichtelijk aanbod van vlot te interpreteren overheidsformulieren vermindert ook de opzoek- en invullasten van burgers en bedrijven. Sinds oktober 2006 staat de Vlaamse formulierensite www.vlaanderen.be/formulieren online. Via deze website zijn de formulieren vlot toegankelijk. Ze zijn gecategoriseerd volgens thema's en doelgroepen en kunnen ook door middel van zoektermen opgezocht worden. De kwaliteit van formulieren wordt verbeterd aan de hand van de formulierenleidraad, de checklist formulieren en het formulierensjabloon. Aan kwaliteitsvolle formulieren wordt het kwaliteitslabel 'eenvoudig formulier' toegekend. Eind 2014 voldeden 1.125 van de 1.373 aangeboden formulieren aan deze kwaliteitseisen.

Overheidscampagnes

De overheid communiceert zeker niet alleen via campagnes in de media. De meeste overheidscommunicatie verloopt via nieuwsbrieven, websites, folders, publicaties, infossessies, ... In 2014 steeg het bedrag voor aangekochte mediaruimte door de Vlaamse overheidsdiensten in vergelijking met 2013 met 25% tot bijna 17 miljoen euro. Wel dient vermeld te worden dat iets meer dan helft van dit bedrag afkomstig is uit promotiefondsen die door de VLAM geïnd worden bij de verschillende geleidingen uit de land- en tuinbouwsectoren en de visserijsector. Dat is dus geen overheidsgeld.

1.99 Planlasten

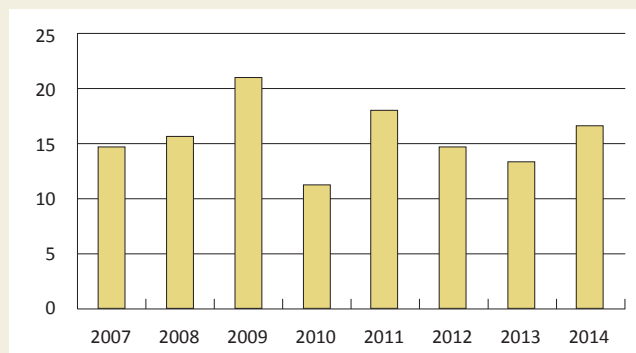
Evolutie van de gemiddelde administratieve lasten per werknemer per jaar, van 2000 tot 2012, in euro.

Noot: Administratieve lasten zijn bij ondernemingen de som van de administratieve lasten in verband met tewerkstelling, fiscaliteit en milieu. Bij de zelfstandigen is dit de som van fiscaliteit en milieu.
Bron: Federaal Planbureau.

1.100 Overheidscampagnes

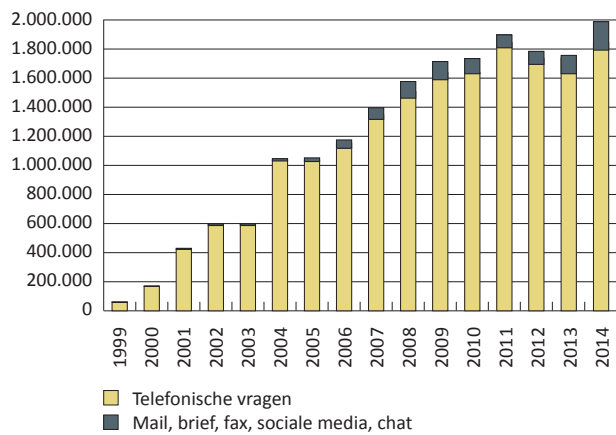
Evolutie aankoop mediaruimte voor overheidscampagnes, van 2007 tot 2014, in miljoen euro.

Bron: Departement KB, afdeling Communicatie.

1.101 Vlaamse Infolijn

Evolutie van het aantal oproepen Vlaamse Infolijn, van 1999 tot 2014.

De aantallen van 1999 hebben slechts betrekking op 10 maanden (in maart 1999 is de Vlaamse Infolijn van start gegaan).
Bron: Vlaamse Infolijn.

Vlaamse Infolijn

De Vlaamse Infolijn is het centrale aanspreekpunt van de Vlaamse overheid dat burgers, bedrijven en organisaties wegwijs maakt in de overheid en een antwoord geeft op hun vragen. Dat gebeurt hoofdzakelijk via het gratis telefoonnummer 1700, elke werkdag bereikbaar tussen 9 en 19 uur, en de website www.vlaanderen.be.

Het gratis nummer van de Vlaamse Infolijn werd aan het publiek voorgesteld op 10 maart 1999. Sindsdien groeide de

bekendheid van het infonummer, alsook de samenwerking met nieuwe klanten, zoals o.m. met Vlabel (2000), de Zorgkas (2001), Studietoelagen (2002), De LijnInfo, Kind en Gezin (2003) en het Zorgfonds (2005). Het aantal contacten kende daardoor snel een hoge vlucht. Aldus bemannen de voorlichters van de Vlaamse Infolijn in het contactcenter niet alleen het infonummer 1700, ze beantwoorden ook de oproepen van een 9-tal andere domeingebonden infonummers en infolijnen.

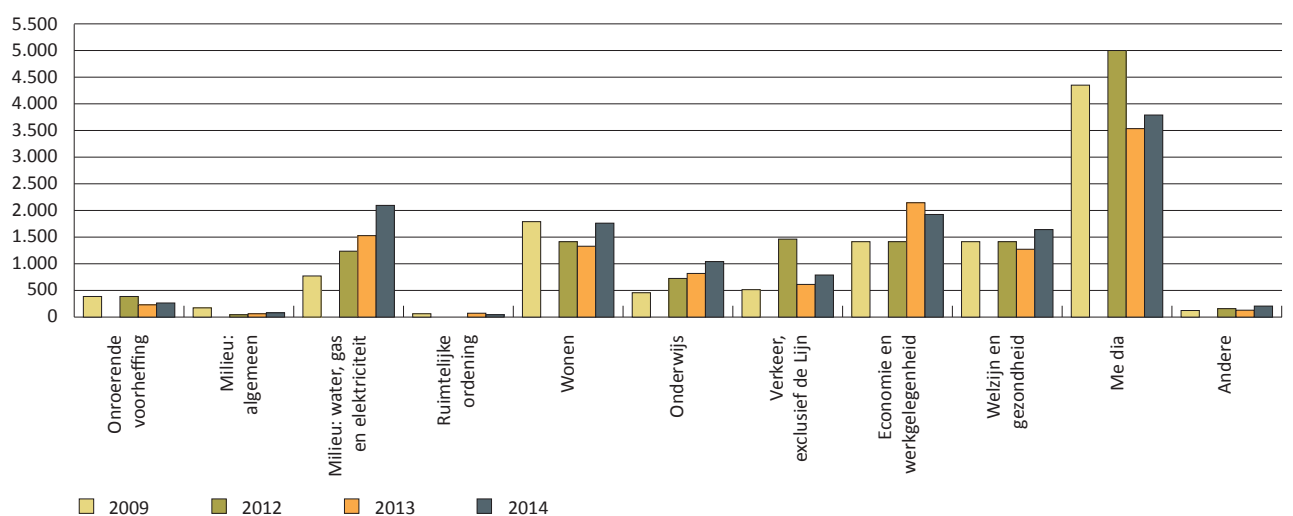
In 2014 ontving de Vlaamse Infolijn 1,99 miljoen contacten, zo'n 14% meer dan in 2013. De twee grote partners, De Lijn (de LijnInfo) en het algemene informatienummer van Kind en Gezin, krijgen elk ongeveer een vijfde van al deze oproepen binnen. Naar andere lijnen, zoals de Taaltelefoon en het nummer van de Vlaamse Zorgkas en het Vlaams Zorgfonds, is het aantal oproepen veeleer beperkt. Voor de directe contacten, blijft de telefoon het belangrijkste kanaal.

De zomer van 2014 was een mijlpaal voor Vlaanderen. Met de zesde staatshervorming kreeg de Vlaamse overheid op 1 juli heel wat extra bevoegdheden. En later die maand legde een nieuwe Vlaamse Regering de eed af. Die verkiezingen en de staatshervorming hadden een directe impact op het aantal oproepen bij 1700 en op het aantal bezoekers op Vlaanderen.be. Zo kwamen er onder andere veel vragen binnen over de gevolgen van de zesde staatshervorming op de woonbonus of op de kinderbijslag.

Vlaanderen.be was in 2014 meer dan ooit de toegangspoort tot informatie van en over de Vlaamse overheid. De website werd 4,5 miljoen keer bezocht. Ten opzichte van 2013 steeg het aantal pageviews met 31%. Als we de home-, de zoek-, de contactpagina en de publicatiedatabank buiten beschouwing laten, waren dit de populairste pagina's: 1.Succesierechten, 2.Inschrijven en schrappen van voertuigen bij DIV, 3.Woonbonus, 4.Vlaamse Regering, 5.Renovatiepremie.

1.102 Ontvankelijke eerstelijnsklachten

Evolutie van het aantal ontvankelijke eerstelijnsklachten, naar domein, van 2009 tot 2014.

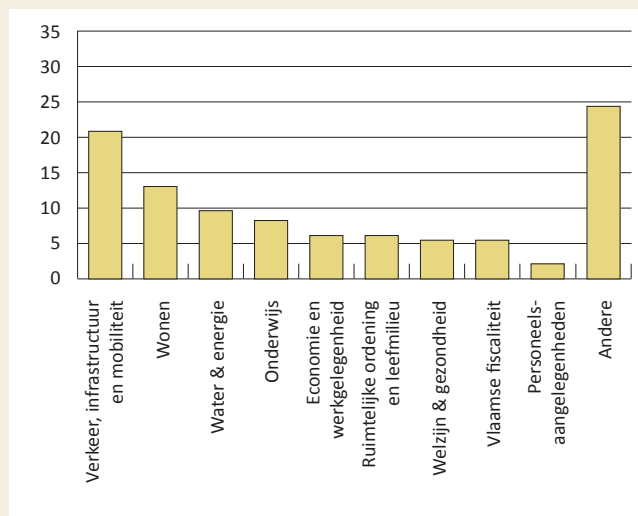
Het aantal klachten voor het thema Verkeer, infrastructuur en mobiliteit is exclusief klachten van De Lijn. De door hen gerapporteerde klachten bleken ook meldingen en gewone klantenreacties te bevatten en werden daarom niet opgenomen.

Bron: Vlaamse Ombudsdienst.

1.103 Behandelde verzoeken

Verdeling van het aantal behandelde verzoeken bij de Vlaamse Ombudsdienst in 2014, naar thema, in %.

De categorie 'andere' slaat vooral op verzoeken die niet over de overheid handelen, met name consumentklachten.
Bron: Vlaamse Ombudsdienst.

Klachtenbehandeling

Een behoorlijke dienstverlening veronderstelt een goed uitgebouwd systeem van klachtenbehandeling. Binnen de Vlaamse overheid is die georganiseerd op twee niveaus. Wanneer iemand zich onterecht behandeld voelt door de Vlaamse overheid, stapt hij eerst naar de klachtendienst van de betrokken instantie. Dit noemt men eerstelijnsklachtenbehandeling. Pas wanneer de klager vindt dat hij onvoldoende gehoor krijgt, kan hij terecht bij de Vlaamse Ombudsdienst. Deze Ombuds-

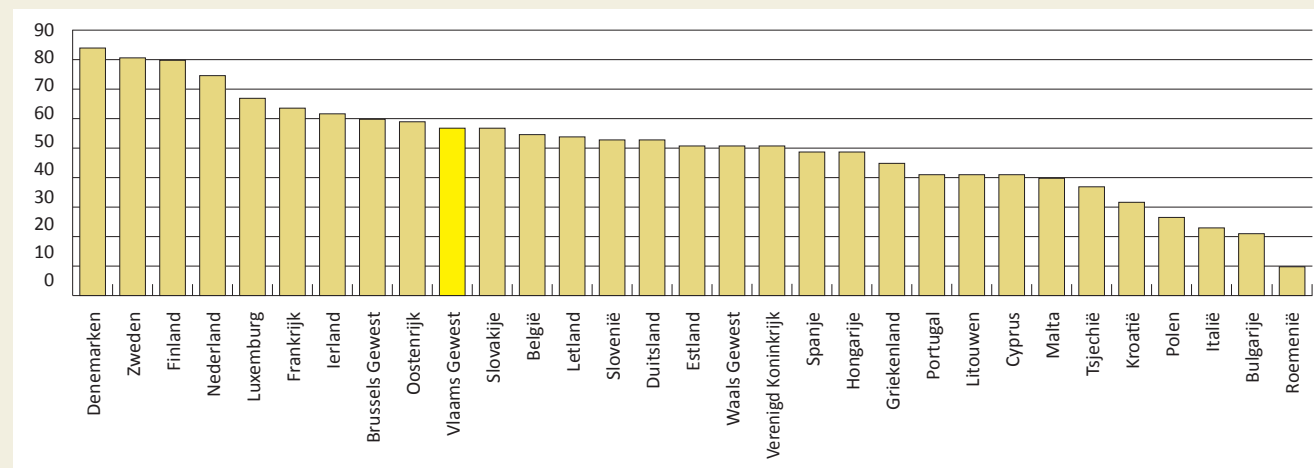
dienst, een aan het Vlaams Parlement verbonden onafhankelijke instelling, treedt op als tweedelijnsklachtenbehandeling.

In 2014 liepen 13.865 ontvankelijke **eerstelijnsklachten** binnen, een toename van 16% ten opzichte van het jaar voordien. Variatie in het aantal klachten betekent niet noodzakelijk dat de diensten beter of slechter presteren dan voorheen, maar kan te wijten zijn aan een betere en meer toegankelijke klachtenregistratie. Ook komen soms pieken voor in het aantal klachten na het ingaan van nieuwe regelgeving. Toen de VREG op 18 december 2014 besliste om het prosumentarief in te voeren voor eigenaars van een kleine PV-installatie, leverde dit op enkele dagen tijd onmiddellijk 213 vragen en klachten op bij de VREG, terwijl in de rest van het jaar slechts 29 klachten ontvangen werden.

In 2014 behandelde de Vlaamse Ombudsdienst 6.735 verzoeken, wat gezien kan worden als **tweedelijnsklachten**. De algemene naam "Vlaams ombudsman" of "Vlaamse Ombudsdienst" doet nogal wat mensen gemakkelijk bij de Vlaamse Ombudsdienst belanden. Vandaar het hoge percentage 'Andere' thema's. Zo komen er onder meer consumentklachten en klachten over telecommunicatie en over energieleveranciers binnen, waarvoor de Ombudsdienst, noch de Vlaamse overheid bevoegd is. Bij 95% van de verzoeken kan de Vlaamse Ombudsdienst een "onmiddellijke dienst" verlenen: de dienst wijst de burger er dan op dat zijn verzoek geen betrekking heeft op een Vlaamse overheidsdienst of dat hij zich eerst tot de klachtendienst van de betrokken overheidsinstantie moet wenden. Bij verzoeken die louter vragen om informatie zijn, krijgt de verzoeker meteen het correcte antwoord of een doorverwijzing naar 1700. De Ombudsdienst behandelde in 2014 470 dossiers, bij 349 dossiers kwam het tot een beoordeling. Een derde ervan eindigde in een verzoening tussen de betrokken partijen.

1.104 E-government: burgers

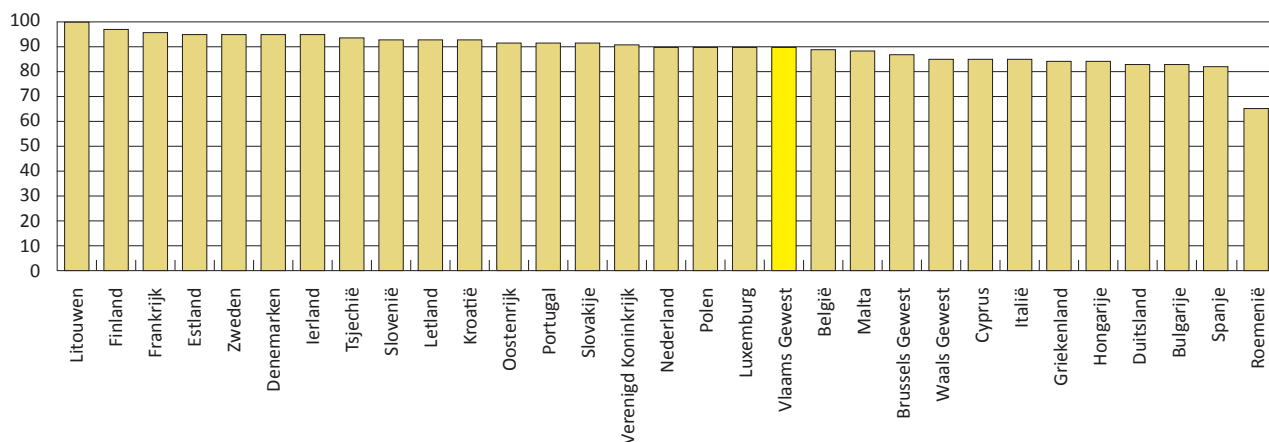
Europese vergelijking van het aantal inwoners (tussen 16 en 74 jaar) die internet gebruiken voor interactie* met de overheid in 2014, in %.

* Interactie met de overheid omvat minstens één van deze activiteiten: informatie verkrijgen van een officiële overheidswebsite, downloaden van formulieren van overheidswebsite of ingevulde formulieren verzenden via een overheidswebsite.
Bron: Eurostat.

1.105 E-government: bedrijven

Europese vergelijking van het aandeel bedrijven (met minimum 10 werknemers) dat internet gebruikt voor interactie* met de overheid in 2013, in %.

* Interactie met de overheid omvat minstens één van volgende activiteiten: informatie verkrijgen, formulieren downloaden, invullen van web-formulieren, full electronic case handling.
Bron: Eurostat.

E-government

Op Vlaams niveau werd tijdens de voorbije jaren vooral gefocust op de integratie van 'front- en backoffices'. De Vlaamse overheid evolueert zo verder naar een omgeving waar gegevens ontsloten worden uit authentieke gegevensbronnen en waarbij deze informatie onderling uitgewisseld wordt. Daardoor moeten burgers en bedrijven steeds minder lastig gevallen worden met vragen om gegevens die al bekend zijn.

Het IT-platform (vonet) dat al deze eilandjes van informatie integreert, kent reeds tientallen toepassingen zoals het online aanvragen van studietoelagen, het vergelijken van elektriciteitsprijzen, de premiezoeker bouwen en wonen, het e-loket voor landbouw, ...

Aan de gebruikerszijde kennen de e-governmenttoepassingen nog niet zo een overweldigend succes. Uit de SCV-survey blijkt dat in 2014 4 op 5 Vlamingen al internet heeft gebruikt. Van deze groep gebruikte ruim een kwart nog nooit het internet om met de overheid in contact te komen (informatie opzoeken, formulieren online invullen, ...). Ruim de helft maakt slechts sporadisch gebruik van deze mogelijkheid. 20% van de Vlamingen, die al met internet werkten, beweren minstens één keer per maand online in contact te komen met de overheid (alle beleidsniveaus). Hoger opgeleiden maken vaker gebruik van de mogelijkheden tot online contact met de overheid dan lager opgeleiden.

Een Europees vergelijkend onderzoek geeft een iets positiever resultaat. In 2014 treedt bijna 6 op de 10 Vlamingen op elektronische wijze in interactie met de overheid. Hiermee zit Vlaanderen bij de betere middenmoot, 10 procentpunten boven het Europese gemiddelde.

Bedrijven gebruiken het internet vaker dan individuen voor interactie met de overheid. Van de Vlaamse bedrijven gebruikten

ken 9 op 10 e-governmentdiensten. Dat is net iets meer dan het Europese gemiddelde.

Lokale overheid

Een slanke, transparante en daadkrachtige overheid stimuleert de welvaart en het welzijn van haar burgers. Dit is ook het leidmotief van de Vlaamse regering ten opzichte van de lokale overheden. De Vlaamse regering beoogt een overheidslandschap dat bestaat uit sterke steden en gemeenten met meer bevoegdheden en autonomie. Zij zijn immers het eerste aanspreekpunt voor burgers, bedrijven en verenigingen. De steden en gemeenten krijgen vertrouwen en ondersteuning om met hun eigen klemtonen te bouwen aan de toekomst. De Vlaamse overheid bepaalt daarbij de grote doelstellingen van het beleid. De gemeenten krijgen het vertrouwen om deze doelstellingen binnen hun eigen lokale context te realiseren en bepalen zelf welke middelen en mensen ze daartoe inzetten.

Samen met de toename van de beleidsvrijheid en de bevoegdheidsuitbreiding, moet ook de bestuurskracht van de steden en gemeenten verhogen. Dit zijn, aldus de Vlaamse regering, twee zijden van één en dezelfde medaille. Inzake vereenvoudiging worden de OCMW's tegen het einde van de legislatuur volledig geïntegreerd in de gemeentebesturen. De provincies focussen vanaf nu op de grondgebonden bevoegdheden, de persoonsgebonden bevoegdheden verliezen ze. De provincies worden dus afgeslankt.

Het is, overeenkomstig het regeerakkoord, de bedoeling dat gemeenten de bestaande samenwerkingsverbanden zoveel mogelijk zouden samenvoegen en afstemmen op een regionale schaal. Meervoudige doelstellingen zijn vandaag enkel toegestaan als zij een inhoudelijke of functionele samenhang verto-

nen. Dat betekent dat niet telkens een nieuw samenwerkingsverband opgericht moet worden om nieuwe doelstellingen in een samenwerkingsverband te realiseren.

De drie aspecten van lokale besturen die hierna meer in detail worden belicht zijn: de financiën van de lokale overheden, hun personeel en hun samenwerkingsverbanden.

Financiën lokale overheden

Deze sectie behandelt de financiën van de steden en gemeenten. De cijfers komen uit de digitale rapporteringen van de gemeenten over hun jaarrekeningen tot en met het boekjaar 2013 en zijn opgesteld conform de regels van de **beleids- en beheerscyclus (BBC)**. In 2013 was een groot aantal gemeenten al ingestapt in de BBC maar het gros van de gemeenten volgde nog de regels van de nieuwe gemeenteboekhouding (NGB). Om de gegevens van beide groepen besturen correct samen te kunnen analyseren, werden de NGB-jaarrekeningen geconverteerd naar de BBC-indeling. Dat geldt zowel voor de jaarrekeningen 2013 als voor die van de voorgaande jaren. Voor alle boekjaren zijn de gegevens van alle gemeenten beschikbaar. Dat was niet het geval in de vorige editie, wat tot lichte afwijkingen met de cijfers in de vorige editie kan leiden.

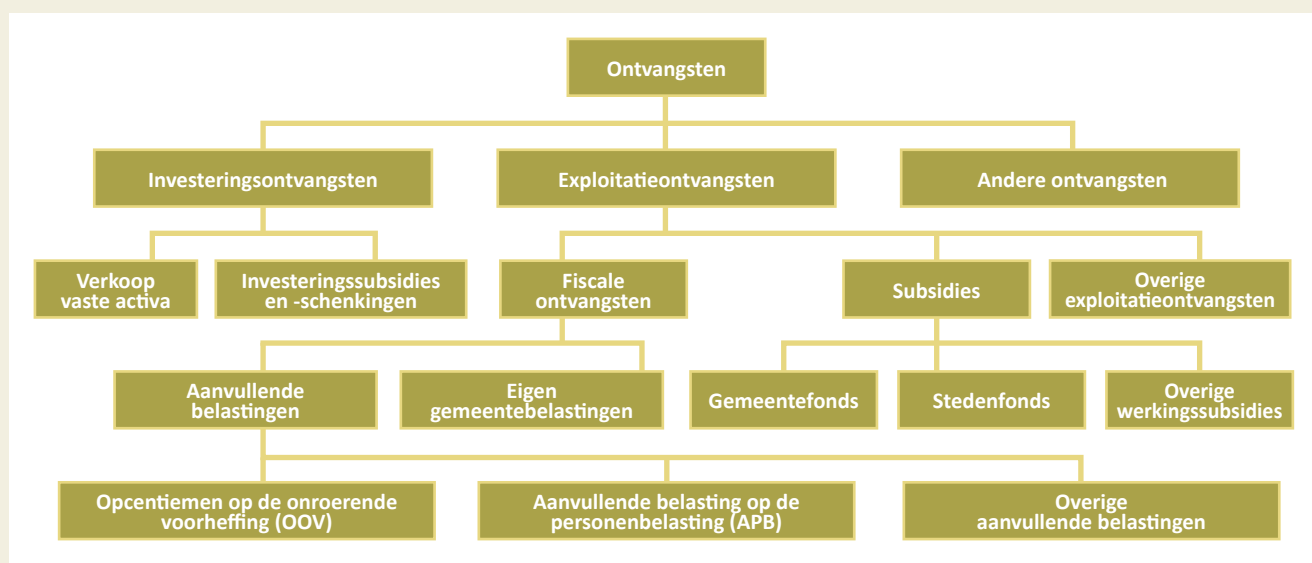
De OCMW's en provincies worden in deze VRIND-editie niet belicht door een gebrek aan digitale gegevens over hoofdzakelijk de budgettaire boekhouding vóór het boekjaar 2014. Vanaf het boekjaar 2014 moeten alle gemeenten, OCMW's en provincies de BBC toepassen, zodat vanaf de volgende editie ook gegevens over OCMW's en provincies beschikbaar zullen zijn. Ook de politiezones werden niet opgenomen bij gebrek aan digitale gegevens uit de jaarrekeningen. De politiezones volgen ook de BBC niet.

In de BBC-boekhouding wordt geen onderscheid meer gemaakt tussen een gewone en een buitengewone dienst, zoals in de NGB. BBC kent daarentegen de **exploitatie-, investerings- en liquiditeitenrekening**. Vergelijkbaar met de gewone dienst, geeft de exploitatierekening de ontvangsten en uitgaven weer betreffende de dagelijkse werking van het bestuur. Aan de ontvangstenzijde gaat het vooral om belastingen, ontvangen fondsen en werkingssubsidies; aan uitgavenzijde betreft het voornamelijk personeelsuitgaven, toegestane werkingssubsidies en andere dagelijkse uitgaven. In tegenstelling tot de vroegere gewone dienst, worden de opname en aflossingen van leningen niet opgenomen in de exploitatierekening, maar wel in de liquiditeitenrekening. De rentelasten zijn wel opgenomen in de exploitatierekening.

De investeringsrekening geeft de uitgaven en ontvangsten weer "die verbonden zijn aan de aanschaf, het gebruik en de vervreemding van duurzame middelen" (verkoop van vaste activa, ontvangen investeringssubsidies en schenkingen; investeringen en toegestane investeringssubsidies). De liquiditeitenrekening omvat zowel de exploitatierekening als de investeringsrekening en voegt daaraan de **"andere" ontvangsten en uitgaven** toe, zoals de ontvangen leningen en de aflossingen daarvan, het resultaat van vorige jaren en eventuele bestemde gelden. De hier gepresenteerde BBC-cijfers slaan op de daadwerkelijk aangerekende ontvangsten en uitgaven. De ontvangsten en uitgaven van de Antwerpse districten worden in de cijfers niet opgenomen.

Wanneer we de gemeenten indelen volgens hun verstedelijingsgraad, gebruiken we de zogenaamde VRIND- (of SVR-) typologie. Deze classificatie omvat 9 categorieën, gaande van de grootsteden Antwerpen en Gent, de 11 centrumsteden, tot de plattelandsgemeenten. In het methodologisch hoofdstuk wordt de verdeling van de gemeenten volgens deze classificatie weergegeven.

1.106 Structuur van de gemeenteontvangsten

Bron: SVR.

1.107 Evolutie gemeentelijke ontvangsten

Evolutie van de gemeentelijke ontvangsten, van 2007 tot 2013, in euro per inwoner.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
A. Fiscale ontvangsten	635	625	693	697	707	688	698
Opcentiemen op de onroerende voorheffing	271	286	292	309	307	318	336
Aanvullende belasting op de personenbelasting	259	234	299	283	293	263	251
Andere belastingen	105	105	103	105	106	107	112
B. Werkingsubsidies	517	529	549	546	533	541	560
Gemeentefonds	273	282	288	296	304	313	323
Overige werkingsubsidies	244	248	261	250	229	228	237
C. Overige exploitatieontvangsten	205	212	204	200	181	180	184
Totaal exploitatieontvangsten	1.357	1.366	1.447	1.443	1.421	1.410	1.443
A. Verkoop van vaste activa	27	60	95	89	132	45	35
B. Investeringsubsidies en -schenkingen	35	36	44	35	42	32	28
Totaal investeringsontvangsten	62	96	140	124	174	77	63
A. Op te nemen leningen en leasings	122	98	103	118	135	125	108
B. Overige transacties	5	8	14	22	7	8	10
Totaal overige ontvangsten	127	106	116	140	142	133	118
TOTAAL	1.547	1.568	1.703	1.707	1.737	1.619	1.624

Bron: Agentschap Binnenlands Bestuur.

Ontvangsten

Figuur 1.24 geeft de structuur van de gemeenteontvangsten weer. De totale ontvangsten omvatten de **exploitatie-, investerings- en andere ontvangsten**.

De ontvangsten zijn in 2013 vrijwel gelijk gebleven, na een forse daling van 7% het jaar voordien. De crisis deed zich dus het sterkst in 2012 voelen, met een zwakkere groei in 2010 en 2013. Ondanks de stabilisatie van de ontvangsten gaan de opbrengsten uit de aanvullende belasting op de personenbelasting en de investeringsontvangsten in 2012 nog steeds in dalende lijn. De daling van de investeringsontvangsten is wel normaal aan het begin van een legislatuur. In 2013 ontvangen de gemeenten per inwoner 1.620 euro, net als in 2012. In absolute cijfers bedragen de ontvangsten in 2013 een kleine 10,4 miljard euro (cijfers van alle 308 gemeenten).

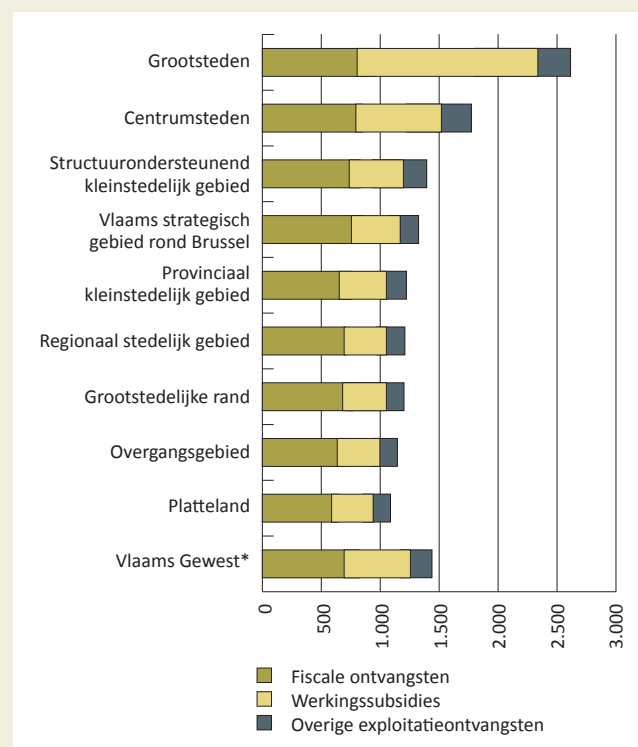
Exploitatieontvangsten

De **exploitatieontvangsten** bestaan uit fiscale ontvangsten, werkingssubsidies en overige exploitatieontvangsten. We bespreken eerst de globale exploitatieontvangsten, daarna gaat bijzondere aandacht naar de belangrijkste fiscale ontvangsten: de opcentiemen op de onroerende voorheffing (OOV) en de aanvullende belasting op de personenbelasting (APB). De OOV en de APB zijn in 2013 respectievelijk goed voor 21% en 15% van de totale ontvangsten. Ook de belangrijkste fondsen, het Gemeentefonds en het Stedenfonds, worden extra belicht.

De exploitatieontvangsten vertegenwoordigen in 2013 met 89% het gros van de totale ontvangsten. Dit percentage ligt

1.108 Exploitatieontvangsten volgens verstedelijkingsgraad

Gemeentelijke exploitatieontvangsten volgens verstedelijkingsgraad, naar soort, in 2013, in euro per inwoner.

*Met "Vlaams Gewest" wordt in deze en volgende figuren het gemiddelde van de gemeenten in het Vlaamse Gewest bedoeld.

Bron: Agentschap Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

hoger dan het gemiddelde van de jongste zes jaar (86%). In tegenstelling tot de andere grote ontvangstencategorieën (investeringsontvangsten en andere ontvangsten) stijgen de exploitatieontvangsten (+2%). De ontvangsten als geheel blijven nagenoeg stabiel. In 2010, 2011 en 2012 was voor de exploitatieontvangsten een lichte daling vast te stellen. De exploitatieontvangsten per inwoner bedragen 1.440 euro in 2013.

De exploitatieontvangsten per inwoner stijgen naarmate de verstedelijkingsgraad toeneemt. Door hun centrumfunctie reikt de stedelijke dienstverlening immers verder dan de eigen gemeentegrenzen, wat bij eerder landelijke gemeenten veel minder het geval is. Bovendien concentreren zich in de steden problematieken, zoals armoede, die aanvullende gemeentemiddelen vergen. De exploitatieontvangsten per inwoner van de grootsteden Antwerpen en Gent liggen 81% hoger dan het Vlaamse gemiddelde. Ook de 11 centrumsteden ontvangen meer dan het gemiddelde (+22%). De minst verstedelijkte gemeenten - behorend tot het overgangsgebied en het platteland - ontvangen het minst per inwoner. De ontvangsten in het platteland liggen een kwart onder het gemiddelde.

De **fiscale ontvangsten of belastingen** maken bijna de helft van de exploitatieontvangsten uit en nemen in 2013 43% van de totale ontvangsten voor hun rekening. De belastingopbrengsten stijgen weer (+1,5% in 2013), na een daling in 2012. De daling in 2012 is volledig toe te schrijven aan een daling van de ontvangsten uit de aanvullende belasting op de personenbelasting wegens een vertraagde inkohiering. De stijging in 2013 is minder sterk dan die van de exploitatieontvangsten als geheel, wat erop wijst dat de subsidies en overige exploitatieontvangsten sterker stijgen. De belastingstijging is wel sterker dan die van de totale ontvangsten. De belastingdaling in 2012 was de eerste sinds 2008. In 2013 betaalt de gemiddelde inwoner van het Vlaamse Gewest 700 euro gemeentebelastingen.

De belastingen vallen uiteen in twee groepen: de **aanvullende belastingen** en de andere belastingen (eigen gemeentebelastingen). Aanvullende belastingen worden berekend als een percentage op een belasting ten bate van een hogere overheid. Die hogere overheid int de totaliteit van de belasting en stort vervolgens de aanvullende belasting door aan de gemeente. De gemeente beslist over het belastingtarief (van haar eigen aandeel). Dit tarief is het percentage van het aandeel ten bate van de hogere overheid. Alleen bij de aanvullende belasting op de verkeersbelasting wordt het tarief door de hogere overheid vastgesteld (10% van de belasting ten bate van het gewest). De belangrijkste gemeentebelastingen zijn de opcentiemen op de onroerende voorheffing (OOV) en de aanvullende belasting op de personenbelasting (APB). Beide zijn aanvullende belastingen. De **opcentiemen op de onroerende voorheffing (OOV)** genereren in 2013 de grootste ontvangsten met een aandeel van 48% in de fiscale ontvangsten. De inkomsten hieruit konden zich, in tegenstelling tot de APB, goed handhaven door de crisis heen. In 2013 stijgen ze met 6%. Alleen in 2011 daalden ze voor het eerst sinds het begin van de crisis (-0,6% tegenover 2010). Ze brengen in 2013 340 euro per inwoner op. De **aanvullende belasting op de personenbelasting (APB)** is in 2013 na de OOV de belangrijkste gemeentebelasting (met een aandeel van 36% in de fiscale ontvangsten). De ontvangsten uit de APB vertonen over de beschouwde periode een grilliger verloop en worden in grote mate bepaald door het inkohieringsritme bij de federale overheid. Per inwoner brengt de APB in 2013 gemiddeld 250 euro op.

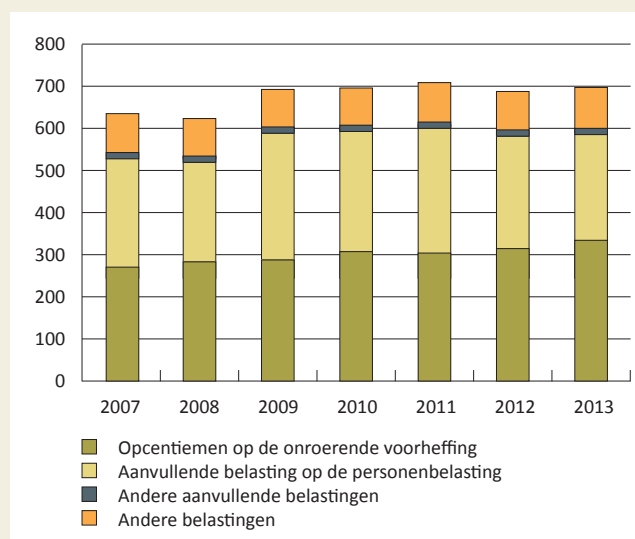
Daarnaast zijn er de aanvullende belastingen op de verkeersbelasting, op de milieuheffing (OVAM) en de opcentiemen op de gewestbelasting op leegstand en verkrotting. Samen hebben ze een aandeel van 2%. De andere belastingen zijn de "eigen gemeentebelastingen". Ze worden autonoom vastgesteld en geïnd door de gemeente en hebben een aandeel van 14% in de totale belastingopbrengsten.

De **werkingsubsidies** (waaronder fondsen) vormen na de fiscale ontvangsten de belangrijkste categorie van de exploitatieontvangsten. Ze zijn in 2013 goed voor 39% van de exploitatieontvangsten en een derde van de totale ontvangsten. In 2013 kennen de werkingsubsidies opnieuw een toename van 3,4%, na een lichte stijging in 2012 (+1,5%) en dalingen in 2010 en 2011. In de jaren daarvoor was echter nog sprake van sterke stijgingen. De werkingsubsidies per inwoner bedragen in 2013 560 euro.

De werkingsubsidies vallen uiteen in het **Gemeentefonds** en de **overige werkingsubsidies**, waaronder het **Stedenfonds** en het **Plattelandsfonds**. Daarnaast zijn er ook nog federale middelen, zoals de middelen van het grootstedenbeleid. Alle voornoemde fondsen worden gestijfd door de Vlaamse overheid. Zij verschaffen aanvullende inkomsten en zorgen er zo voor dat niet alleen de eigen gemeentebestuur deze gemeentelijke uitgaven moet dragen, zodat de gemeentebelastingen er op een aanvaardbaar peil kunnen worden gehouden. Het Stedenfonds richt zich uitsluitend tot de groot- en centrumsteden en de Vlaamse Gemeenschapscommissie in het Brussels Hoofdstedelijke Gewest. De Vlaamse begroting 2015 wijst 2,3 miljard euro toe aan het Gemeentefonds en 152 miljoen

1.109 Belastingen

Gemeentebelastingen naar de belangrijkste belastingen, van 2007 tot 2013, in euro per inwoner.

Bron: Agentschap Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

1.110 Evolutie gemeentelijke uitgaven

Evolutie van de gemeentelijke uitgaven, van 2007 tot 2013, in euro per inwoner.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
A. Bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen	519	533	556	554	549	573	589
B. Toegestane werkingssubsidies	334	347	368	379	397	411	421
C. Overige exploitatie-uitgaven	269	280	288	291	295	302	304
Totaal exploitatie-uitgaven	1.123	1.160	1.212	1.224	1.242	1.286	1.313
A. Eigen investeringen	211	213	293	278	330	266	225
B. Toegestane investeringsubsidies	29	30	30	39	36	34	37
Totaal investeringsuitgaven	241	243	323	317	366	300	262
A. Aflossing financiële schulden	110	124	100	96	106	105	114
B. Overige transacties	19	17	29	33	13	26	13
Totaal overige uitgaven	129	141	129	129	119	131	127
TOTAAL	1.493	1.545	1.664	1.670	1.726	1.717	1.702

Bron: Agentschap Binnenlands Bestuur.

aan het Stedenfonds. Decretaal is voor beide fondsen een jaarlijkse groei van 3,5% bepaald. Het Plattelandsfonds voorziet in ongeveer 8 miljoen euro, voor maximaal 50 plattelandsgemeenten.

De liberalisering van de elektriciteitsmarkt veroorzaakte een daling van de dividenden die de elektriciteitsintercommunales aan de gemeenten uitkeerden. Om dit inkomstenverlies gedeeltelijk te compenseren, voerde de federale overheid vanaf 2004 de zogenaamde Eliaheffing in. De Eliaheffing belaste het elektriciteitsverbruik van bedrijven en gezinnen. De Vlaamse Regering besliste daarom deze heffing vervroegd af te schaffen vanaf 1 januari 2008. In de plaats daarvan werd aan het Gemeentefonds een aanvullende dotatie toegevoegd. Die bedraagt 83 miljoen euro in 2015, zoals in 2013 en 2014.

Investeringsontvangsten

De investeringsontvangsten omvatten de opbrengsten uit de verkoop van vaste activa en de investeringsubsidies en -schenkingen. Samen zijn ze in 2013 goed voor 4% van de ontvangsten of 63 euro per inwoner.

De investeringsontvangsten zijn sterk gelinkt aan de investeringsuitgaven en die vertonen geen constant verloop. In het begin van de legislatuur zijn de gemeenten immers nog bezig met de verdere uitvoering van de investeringsplannen van de vorige legislatuur. Vervolgens wordt de tijd van de gemeente in beslag genomen door studie, planning en aanbestedingsprocedures, zodat eerst in de latere jaren van de bestuursperiode de investeringsprojecten kunnen worden gerealiseerd.

Daarnaast laten de financiële toestand van de gemeenten en de effecten van de crisis zich eveneens voelen.

Uitgaven

In deze sectie komen achtereenvolgens aan bod: een algemene evolutie van de uitgaven van gemeenten en vervolgens een uitvoeriger bespreking van de hoofdcategoryën exploitatie- en investeringsuitgaven.

De uitgaven zijn in 2013 met bijna 1% afgenomen. In 2012 was er een daling van 0,5%. Vóór 2012 stegen de uitgaven nog. De daling komt voornamelijk op het conto van de dalende investeringsuitgaven. De exploitatie-uitgaven daarentegen blijven toenemen. Per inwoner bedragen de uitgaven 1.700 euro in 2013. In absolute cijfers belopen ze 10,9 miljard euro uitgaven.

Exploitatie-uitgaven

De exploitatie-uitgaven bestaan uit **bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen, toegestane werkingssubsidies en overige exploitatie-uitgaven**.

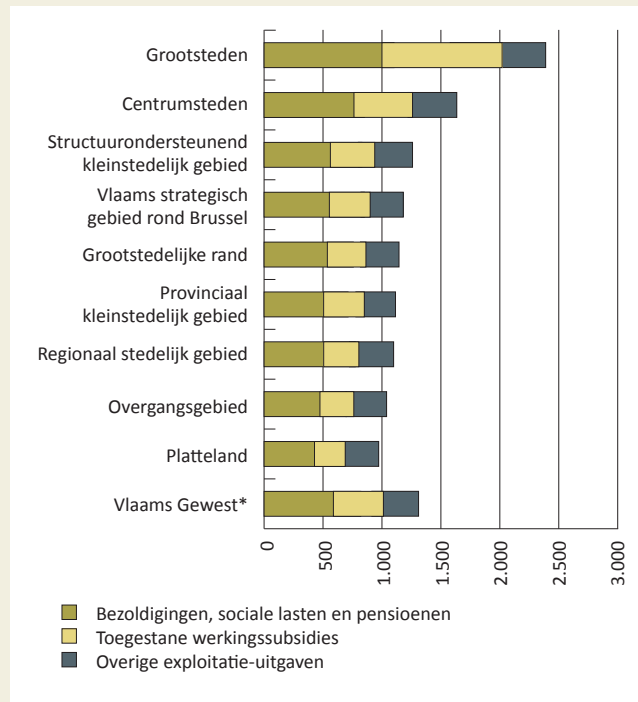
De exploitatie-uitgaven vertegenwoordigen 77% van de totale uitgaven in 2013, tegenover 15% voor de investeringsuitgaven. Bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen overwegen binnen de exploitatie-uitgaven met een aandeel van 45%. De toegestane werkingssubsidies hebben een aandeel van 32%. De groei van de exploitatie-uitgaven vertraagde in 2010 en 2011, maar bleef positief. In 2012 bedroeg de groei per inwoner 4%, in 2013 vertraagde ze tot 2%.

Zoals de exploitatieontvangsten stijgen de exploitatie-uitgaven per inwoner naarmate de verstedelijkingsgraad van de gemeenten toeneemt. Opnieuw staan de groot- en centrumsteden vooraan en het platteland en het overgangsgebied achteraan. Zelfs de verhouding tot het Vlaamse gemiddelde uitgavenniveau is vrijwel identiek. De exploitatie-uitgaven van de grootsteden Antwerpen en Gent zijn 82% groter dan het Vlaamse gemiddelde, die van de centrumsteden 24%. De

1.111 Exploitatie-uitgaven volgens verstedelijkingsgraad

Gemeentelijke exploitatie-uitgaven volgens verstedelijkingsgraad, naar soort, in 2013, in euro per inwoner.

Bron: Agentschap Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

exploitatie-uitgaven van het platteland zijn het laagst en een kwart lager dan het gemiddelde.

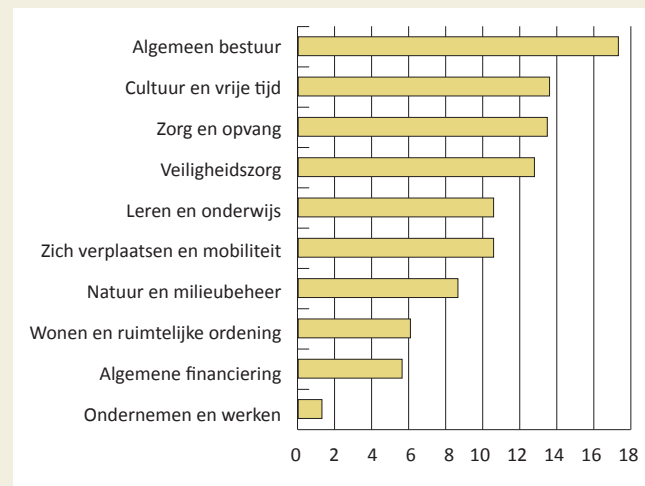
Zowel de bezoldigingen als de werkingsubsidies volgen hetzelfde patroon en stijgen naarmate de verstedelijkingsgraad toeneemt. Bij de werkingsubsidies is de spreiding echter duidelijk groter dan bij de bezoldigingen en de exploitatie-uitgaven als geheel. Dit wijst erop dat de grote steden meer diensten "uitbesteden" aan gesubsidieerde entiteiten die niet meer tot de steden stricto sensu behoren. Bij de bezoldigingen zijn de verhoudingen ongeveer gelijk aan die van de totale exploitatie-uitgaven. Bij de werkingsubsidies geven de grootsteden - in verhouding tot het Vlaamse gemiddelde - duidelijk meer uit en het platteland duidelijk minder in vergelijking met de exploitatie-uitgaven in globlo. Per inwoner zijn de werkingsubsidies van de grootsteden in 2013 bijna 2,5 keer zo hoog als het Vlaamse gemiddelde, die van het platteland 38% lager.

Investeringsuitgaven

De investeringsuitgaven bestaan uit de **eigen investeringen** en de **toegestane investeringsubsidies**. Zoals de investeringsontvangsten vertonen de investeringsuitgaven normaal een stijgende trend van het begin tot het eind van de bestuursperiode om bij het begin van de volgende legislatuur opnieuw te dalen. Dit "klassieke" patroon wordt echter ook aan de uitgavenzijde doorkruist door de crisis. Op een groei van 15% in 2011 volgde een forse teruggang van de investeringsactiviteit in 2012 (nota bene het einde van de legislatuur) van liefst

1.112 Uitgaven naar beleidsdomein

Gemeentelijke exploitatie- en investeringsuitgaven, naar hoofdgroepen (beleidsdomeinen), gemiddelde 2008-2013, in totaal.

Bron: Agentschap Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

18%. In 2013 dalen de investeringsuitgaven nogmaals met 13%. De eigen investeringen dalen in 2013 met 15%, terwijl de toegestane investeringsubsidies een stijging laten optekenen (+9%).

De investeringsuitgaven zijn met een aandeel van 15% in de totale uitgaven veel minder belangrijk dan de exploitatie-uitgaven, die 77% voor hun rekening nemen. Binnen de investeringsuitgaven overwegen de eigen investeringen met een aandeel van 86%. Per inwoner bedragen de investeringsuitgaven 260 euro in 2013, de eigen investeringen 225 euro en de toegestane investeringsubsidies 40 euro.

In de volgende functionele analyse bekijken we de investeringsuitgaven naar bestemming, met andere woorden volgens het onderwerp waarop ze betrekking hebben. Die functionele indeling is in de BBC-regels gestandaardiseerd op het niveau van "beleidsvelden". Het staat de besturen vrij om die beleidsvelden te combineren, maar voor de onderstaande analyse gebruiken wij de indeling van beleidsvelden in de 10 "beleidsdomeinen" of hoofdgroepen zoals vermeld in het BBC-besluit. Om de grote cyclische fluctuaties van de investeringsuitgaven binnen de bestuursperiode te neutraliseren is het gemiddelde van de zes laatst beschikbare jaren genomen (2008-2013). De belangrijkste groepen beleidsvelden binnen de exploitatie- en investeringsuitgaven zijn: Algemeen bestuur (17% van het totaal), Cultuur en vrije tijd (14%), Zorg en opvang (14%), Veiligheidszorg (13%) en Leren en onderwijs (11%).

Financiële toestand

De gemeentebesturen zijn decretaal verplicht in het eerste jaar van de legislatuur een meerjarenplan in te dienen dat moet voldoen aan een dubbel evenwichtscriterium: een toestandsevenwicht (korte termijn) en een structureel evenwicht (lange termijn).

- Toestandsevenwicht: wordt bepaald door het **resultaat op kasbasis**. De besturen moeten jaarlijks aantonen dat de totale ontvangsten volstaan om de totale uitgaven te dekken, rekening houdend met eventuele kasoverschotten van vorige jaren;
- Structureel evenwicht op lange termijn: wordt bepaald door de **autofinancieringsmarge (AFM)**. De besturen moeten kunnen aantonen dat op het einde van de planingsperiode de exploitatie-ontvangsten zullen volstaan om de exploitatie-uitgaven én de interesten en aflossingen te financieren.

Het is logisch dat het resultaat op kasbasis elk jaar moet positief zijn maar de grootte van dit resultaat op zich is geen indicator van de financiële gezondheid van de gemeente. De autofinancieringsmarge is wel een goede graadmeter van die financiële gezondheid omdat ze aangeeft welke marge de gemeente nog heeft om bijkomende investeringen hetzij rechtstreeks te financieren, hetzij om bijkomende leningen aan te gaan om die investeringen te financieren. De AFM vertoont sinds 2008 een dalende trend en bedraagt 30 euro per inwoner in 2013.

Om de financiële gezondheid van de gemeentefinanciën te beoordelen presenteert deze sectie naast de autofinancieringsmarge nog twee andere indicatoren: enerzijds het **saldo van de exploitatie- en investeringsverrichtingen**, hier **financieel saldo** genoemd. Dit saldo geeft aan hoeveel het verschil bedraagt tussen wat een bestuur werkelijk heeft uitgegeven en werkelijk heeft ontvangen voor haar activiteiten. Dit financieel saldo is een sterke benadering van het ESR-saldo van de lokale besturen.

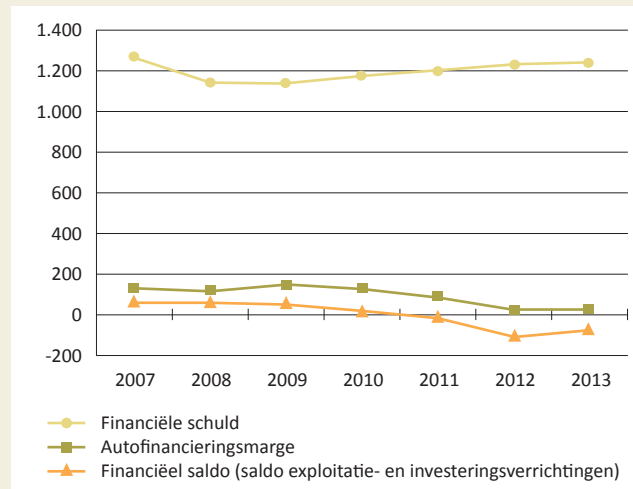
De andere ontvangsten en uitgaven (leningen en aflossingen) zijn maar verschuivingen in de tijd.

Gezien het onregelmatige verloop van de investeringsuitgaven is het normaal dat ook het gecumuleerde saldo van de exploitatie- en investeringsverrichtingen geen continu verloop kent en sommige jaren zelfs negatief is. Dit saldo zou echter niet over een langere tijd negatief mogen zijn. In 2013 vertoonde deze indicator een tekort van 69 euro per inwoner.

De tweede indicator is de **financiële schuld** per inwoner. Ze verliep stabiel tot 2007 en daalde in 2008 met 10% als gevolg van het Lokaal Pact, waarbij de Vlaamse overheid een deel van de gemeenteschulden op zich nam. Vanaf 2010 stegen de gemeenteschulden echter. In 2010 nam de schuld toe met 3%,

1.113 Financiële toestand

Evolutie van de financiële toestand van de gemeenten, naar financieel saldo, autofinancieringsmarge en financiële schuld, van 2007 tot 2013, in euro per inwoner.

Bron: Agentschap Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

om daarna af te vlakken tot een 1%-groei in 2013. Eind 2013 bedragen de financiële gemeenteschulden 1.240 euro per inwoner. In absolute cijfers gaat het over 7,9 miljard euro.

Personeel lokale overheden

Alle lokale besturen samen bieden werk aan ongeveer 175.000 **personeelsleden** of circa 135.000 **voltijdse equivalenten** (VTE). De sector van de lokale besturen omvat een brede waaier van overheidsbesturen. De gemeenten en de OCMW's zijn veruit de grootste werkgevers. De autonome gemeente- en provinciebedrijven stellen het minste mensen te werk.

In 2013 stellen de lokale besturen samen 4,7% meer voltijds equivalenten te werk dan in 2006. De procentueel grootste toename is er bij de autonome provinciebedrijven en de autonome gemeentebedrijven, dit wijst op het toenemend belang van dit 'nieuw' soort bedrijven. De daling van 5% tussen 2012 en 2013 bij de gemeenten is een administratieve correctie,

1.114 Personeel lokale besturen

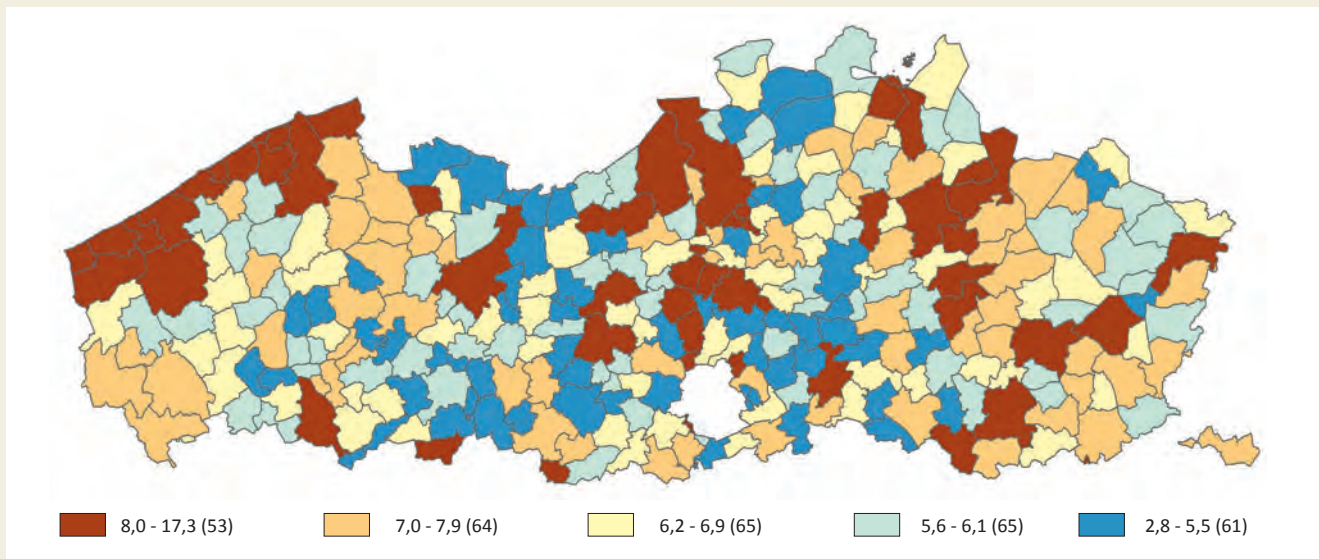
Personeel bij de lokale besturen, in 2006, 2012 en 2013, in VTE, telkens cijfers 2de kwartaal.

	In aantal VTE			Verschil			
	2006	2012	2013	2006-2013	%	2012-2013	%
Gemeenten	49.762,5	52.767,4	50.100,8	338,3	100,7	-2.666,6	94,9
OCMW's	37.136,4	37.096,1	37.330,5	194,0	100,5	234,4	100,6
Politiezones	15.426,3	16.339,7	16.314,3	888,0	105,8	-25,4	99,8
OCMW-vereniging	10.236,7	12.610,8	12.804,4	2.567,7	125,1	193,7	101,5
Intergemeentelijke samenwerkingsverbanden	7.731,9	8.068,3	8.147,8	415,9	105,4	79,6	101,0
Provincies	4.966,4	4.903,9	4.932,9	-33,5	99,3	29,0	100,6
Autonome gemeentebedrijven	1.968,1	3.176,1	3.178,5	1.210,3	161,5	2,3	100,1
Autonome provinciebedrijven	194,5	565,9	601,0	406,5	308,9	35,1	106,2
Totaal	127.423,0	135.528,1	133.410,2	5.987,2	104,7	-2.117,9	98,4

Bron: DIBISS.

1.115 Gemeentepersoneel

Aantal personeelsleden bij gemeente per 1.000 inwoners, 2de kwartaal 2013, in VTE.

Bron: DIBISS, bewerking SVR.

tussen 2011 en 2012 nam het aantal VTE bij de gemeenten onverklaarbaar toe met 5%. Wel kan gesteld dat de gemeenten tussen 2006 en 2013 amper een stijging kenden.

Naargelang de verstedelijkingsgraad bestaat een grote verscheidenheid in de **omvang** van het gemeentepersoneel. De grootsteden tellen gemiddeld 12 VTE per 1.000 inwoners, de plattelandsgemeenten iets meer dan 6. Dit verschil heeft te maken met de centrumfunctie van de grotere steden, waarbij een uitgebreidere dienstverlening wordt aangeboden en waar ook de inwoners van de omliggende gemeenten gebruik van maken. De kustgemeenten hebben met meer dan 13 VTE het hoogste aantal voltijds equivalenten per 1.000 inwoners. Ook dat is te verklaren door het specifieke karakter van de kustgemeenten en de extra dienstverlening die ze voor niet-inwoners dienen te voorzien.

Samenwerking tussen lokale overheden

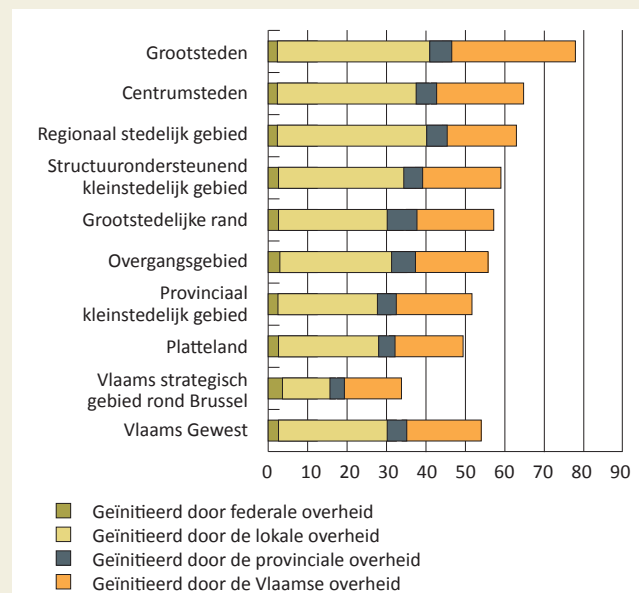
Het aantal **samenwerkingsverbanden** waar een gemeente aan deelneemt geeft een indicatie van de mate waarin de gemeente delen van haar takenpakket samen met andere gemeenten of partners organiseert of net in eigen handen houdt. Belangrijk hierbij is wel een onderscheid te maken in soort van samenwerkingsverbanden. Enerzijds zijn er samenwerkingsverbanden die door de gemeente zelf worden in het leven geroepen, anderzijds nemen gemeenten ook deel aan samenwerkingsverbanden die andere bestuursniveaus initiëren, vaak om eigen beleid lokaal te laten uitvoeren.

Een gemiddelde Vlaamse gemeente neemt deel aan 54 samenwerkingsverbanden. Ongeveer de helft daarvan initiëren ze zelf. Van de andere helft is vooral de Vlaamse overheid de initiatiefnemer: ongeveer 1 op de 3 samenwerkingsverbanden van de gemeenten wordt door de Vlaamse overheid geïnitieerd.

De mate van verstedelijking speelt een rol. De 2 grootsteden nemen gemiddeld deel aan 78 samenwerkingen. Het aantal samenwerkingen neemt af met de stedelijkheid. Zo neemt een gemiddelde plattelandsgemeente deel aan 50 samenwerkingen. De gemeenten van het stedelijk gebied rond Brussel tellen gemiddeld het minst aantal samenwerkingen, met name 34. Zij nemen opmerkelijk minder deel aan door gemeente geïnitieerde samenwerkingen.

1.116 Samenwerkingen van gemeenten

Aantal samenwerkingen waar de gemeente aan deelneemt, naar initiator en naar stedelijkheid, situatie maart 2015, ongewogen gemiddelde, van hoog naar laag gesorteerd.

Bron: Databank lokale samenwerkingsverbanden, ABB, bewerking SVR.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Agentschap Binnenlands Bestuur. *BinnenBand, de tweemaandelijke publicatie van de administratie*, downloadbaar via <http://www.binnenland.vlaanderen.be/binnenband/index.htm>

Agentschap Binnenlands Bestuur (verschillende jaren). *Jaarbeeld*. Downloadbaar via <http://www.binnenland.vlaanderen.be/publicaties/>

Belfius (verschillende jaren). *Jaarlijkse studies over lokale financiën*. Geeft een beeld van de financiën van de diverse lokale besturen in België. Downloadbaar via <https://www.belfius.be/www.dexia.be/Nl/smallsites/research/PublicFinance/>

Bourgeois, G. (2009). *Beleidsnota Binnenlands Bestuur 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.

Bourgeois, G. (2014). *Beleidsnota Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking 2014-2019*. Brussel: Vlaams Parlement.

Turtelboom, A. (2014). *Beleidsnota Financiën en Begroting 2014-2019*. Brussel: Vlaams Parlement.

Homans, L. (2014). *Beleidsnota Bestuurszaken 2014-2019*. Brussel: Vlaams Parlement.

Homans, L. (2014). *Binnenlands Bestuur en Stedenbeleid 2014-2019*. Brussel: Vlaams Parlement.

Jaarlijkse publicaties van de Sociaal-Economische raad van Vlaanderen (SERV): Evaluatierapport Begroting (januari) en Advies Begrotingsadvies (juli). Brussel: SERV. <http://www.serv.be>

Jaarverslag Vlaamse Infolijn

Jaarverslag Vlaamse Ombudsdienst

Omzetting van EU-richtlijnen en rapportering aan de Vlaamse Regering: http://www410.vlaanderen.be/iv/div/EU_rapportering/Forms/Maandelijkse%20mededelingen.aspx

Scorebord Europese Commissie omzetting richtlijnen door lidstaten: http://ec.europa.eu/internal_market/score/index_en.htm

Turtelboom, A. (2014). *De Vlaamse Begroting 2015*. Brussel: Departement Financiën en Begroting.

Vereniging Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG) *Lokaal*. Het maandelijks blad van de Vereniging voor Vlaamse Steden en Gemeenten.

Agentschap Binnenlands Bestuur:
<http://www.binnenland.vlaanderen.be>

Algemene Directie Statistiek:
<http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/index.jsp>

Bestuurszaken – wetsmatiging:
<http://www.bestuurszaken.be/wetsmatiging>

Departement internationaal Vlaanderen: <http://www.vlaanderen.be/int/>

Dienst voor de Bijzondere Socialezekerheidsstelsels (DIBISS):
<https://www.dibiss.fgov.be/>

E-government Vlaamse overheid:
<http://www.vlaanderen.be/egovernment>

Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>

Portaal Lokale Statistieken:
http://aps.vlaanderen.be/lokaal/lokale_statistieken.htm

Vereniging van Vlaamse Provincies (VVP):
<http://www.vlaamseprovincies.be/>

Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG):
<http://www.vvsg.be/Pages/default.aspx>

Vlaamse Infolijn: <http://www.vlaamseinfolijn.be/>

Vlaamse Ombudsdienst:
<http://www.vlaamseombudsdienst.be/>

Vlaamse overheidscommunicatie:
<http://www.vlaanderen.be/communicatie>

Vlaamse overheid – begroting: <http://www.vlaanderen.be/nl/vlaamse-overheid/werking-van-de-vlaamse-overheid/de-vlaamse-begroting-cijfers>

Vlaamse overheid – personeel: <http://www.bestuurszaken.be/bedrijfsinformatie?thematerm=2616>

Vlaamse overheid – staatsvorming: <http://www.vlaanderen.be/nl/vlaamse-overheid/staatsvorming/staatsvorming>

DEFINITIES

Aanvullende belastingen Bij aanvullende belastingen wordt de grondslag (de belastbare materie) bepaald door een hogere overheid (Vlaamse Gemeenschap of federale overheid), die ook de inning op zich neemt. De gemeente beslist echter over het belastingtarief. De belangrijkste aanvullende belastingen zijn de opcentiemen op de onroerende voorheffing (OOV) en de aanvullende belasting op de personenbelasting (APB). De onroerende voorheffing (OV) wordt berekend op het kadastraal inkomen van onroerende goederen. Aangezien het kadastraal inkomen sterk verschilt naargelang van het gebied, kan een zelfde OOV-tarief leiden tot verschillende belastingopbrengsten in de onderscheiden gebieden. Het gaat over een van de gewestbelastingen die geïnd wordt door de Vlaamse Belastingdienst. Gemeenten stellen de opcentiemen autonoom vast bovenop het gewestaandeel van de OV. Een OOV-tarief van 1.500 opcentiemen (in feite procenten) betekent dat, bovenop de onroerende voorheffing ten bate van het gewest, 1.500% van gewestaandeel ten bate van de gemeente wordt geheven. De gemeente ontvangt in dat geval dus 15 maal zoveel als het gewest. De APB wordt berekend op de personenbelasting en is bestemd voor de gemeente waar de belastingplichtige woont. Zowel de personenbelasting als de APB worden geïnd door de Federale Overheidsdienst Financiën. Een APB-tarief van 7% betekent dat, bovenop de personenbelasting ten bate van de federale overheid, 7% hiervan ten bate van de gemeente wordt geheven.

Afbakening Vlaamse overheid Jaarlijks past de Nationale Bank van België (NBB) de ESR-criteria toe op de Belgische administraties en stelt onder andere een lijst van publieke eenheden op die onder controle staan van de Vlaamse Gemeenschap. Welke publieke eenheden in deze lijst worden opgenomen, kan jaar na jaar licht wijzigen (zie ook ESR-criteria).

Cluster De FOD Binnenlandse Zaken deelt de 196 zones van het land (118 in het Vlaamse Gewest) in 5 groepen of “clusters”, die gekenmerkt worden door een dalende verstedelijkingsgraad. Cluster 1 komt overeen met de zones van de 5 grote steden van het land (Antwerpen en Gent in het Vlaamse Gewest), terwijl cluster 5 uit de meest landelijke gemeenten bestaat.

ESR-criteria De ESR-criteria zijn gebaseerd op juridische en financiële criteria, afkomstig van Eurostat. (zie ook afbakening Vlaamse overheid).

Exploitatierkening De ontvangsten en uitgaven betreffende de dagelijkse werking van het bestuur (belastingen, ontvangen fondsen en werkingsubsidies; personeelsuitgaven, toegestane werkingsubsidies en andere dagelijkse uitgaven). In tegenstelling tot de gewone dienst uit de NGB, worden de opname en aflossingen van leningen niet opgenomen in de exploitatierkening (maar wel in de liquiditeitsrekening). De rentelasten zijn wel opgenomen in de exploitatierkening.

Financieringswet De Financieringswet geeft de gewesten slechts een beperkte beslissingsbevoegdheid over de gedeelde en samengevoegde belastingen (personenbelasting en BTW); die wordt in de zesde staatshervorming vergroot. De belangrijkste uitbreiding is de bevoegdheid om de fiscale wetgeving inzake de woonbonus aan te passen. Een andere niet te verwaarlozen nieuwe Vlaamse bevoegdheid is de belastingwetgeving omtrent het gebruik van dienstencheques en PWA-cheques.

De Financieringswet verdeelt tot 2014 de personenbelasting volgens het opbrengstaandeel in elke regio. Daarnaast ontvangen de gewesten aanvullende middelen voor de aan hen overgedragen bevoegdheden. Sinds 2002 komen deze in mindering van de toegewezen personenbelasting. De verdeling van de BTW onder de gemeenschappen is tot dusver in hoofdzaak gebaseerd op de verhouding van het aantal leerlingen van 6 tot en met 17 jaar in de Vlaamse en Franse Gemeenschap. De door het Lambermontakkoord toegekende aanvullende middelen worden sinds 2012 verdeeld volgens de verdeelsleutel van de opbrengst van de personenbelasting.

In principe zijn de gewesten bevoegd om de tarieven, de grondslagen waarop de belastingen worden berekend en de vrijstellingen van gewestbelastingen te bepalen. Toch legt de Financieringswet een aantal uitzonderingen op. Zo bepaalt het federale niveau het kadastraal inkomen, de basis van de onroerende voorheffing. De verkeersbelasting op vennootschappen kan alleen gewijzigd worden na akkoord van de andere gewesten.

Investeringsrekening De uitgaven en ontvangsten weer “die verbonden zijn aan de aanschaf, het gebruik en de vervreemding van duurzame middelen” (verkoop van vaste activa, ontvangen investeringssubsidies; investeringen en toegestane investeringssubsidies).

Liquiditeitsrekening Zowel de exploitatierkening als de investeringsrekening en voegt daaraan de overige kasstromen toe, zoals de ontvangen leningen en de aflossingen daarvan, het resultaat van vorige jaren en eventuele bestemde gelden.

VTE of Voltijds Equivalenten Alle bezoldigde tewerkstelling wordt binnen een bepaald jaar herrekend naar voltijdse jobs. Onbetaalde verlofstelsels, zoals loopbaanonderbreking en deeltijdse afwezigheden, worden herrekend.

Verstedelijkingsgraad Zie methodologische nota achteraan.

Vorderingensaldo Het vorderingensaldo (of financieringssaldo) wordt uniform over de EU berekend volgens de regels van de “procedure inzake buitensporige overheidstekorten” (excessive deficit procedure of EDP) uit het Verdrag van Maastricht. Dit maakt dus interregionale of internationale vergelijkingen mogelijk. Een belangrijk verschilpunt met het begrotingssaldo is dat het vorderingensaldo niet alleen voor de departementen van de Vlaamse overheid wordt berekend, maar voor een veel ruimere kring van Vlaamse overheidsinstellingen en verzelfstandigde agent-schappen. Anderzijds worden onder andere kredietverleningen en deelnemingen en aflossingen van de schuld, in tegenstelling tot het begrotingssaldo, niet meegenomen in de berekening van het vorderingensaldo.

Werkingskosten Deze groep omvat voornamelijk de aankoop van niet-duurzame goederen en diensten en de uitgaven voor het onderhoud van wegen en waterlopen.

Ziekteafwezigheidspercentage Het aantal dagen op 100 dat een werknemer afwezig is wegens ziekte. Het percentage wordt berekend door het aantal ziektedagen af te zetten tegenover het totaal aantal te presteren dagen.

FIGUREN

Onderwijs en vorming

2.1	Schoolbevolking basis- en secundair onderwijs	90
2.2	Leerlingen buitengewoon onderwijs	90
2.3	Geïntegreerd onderwijs	90
2.4	Hoger beroepsonderwijs	91
2.5	Studenten hoger onderwijs	91
2.6	Aantal inschrijvingen met een diplomacontract	92
2.7	Uitgaven in % bbp	92
2.8	Uitgaven per leerling kleuteronderwijs	93
2.9	Uitgaven per leerling lager onderwijs	93
2.10	Uitgaven per leerling secundair onderwijs	93
2.11	Uitgaven per student hoger onderwijs	93
2.12	Leerling-leerkracht-ratio kleuteronderwijs	93
2.13	Leerling-leerkracht-ratio lager onderwijs	93
2.14	Leerling-leerkracht-ratio secundair onderwijs	94
2.15	Student-docent-ratio hoger onderwijs	94
2.16	Scholingsgraad	94
2.17	Evolutie scholingsgraad	95
2.18	Kortgeschoolden	95
2.19	Gemiddeld schoolprofiel - basisonderwijs	96
2.20	Gemiddeld schoolprofiel - secundair onderwijs	96
2.21	Deelname 5-jarigen aan kleuteronderwijs	97
2.22	Leerlingen ASO	97
2.23	Leerlingen TSO	97
2.24	Leerlingen BSO	97
2.25	Leerlingen KSO	97
2.26	Aantal leerlingen in het DBSO	98
2.27	Percentage leerlingen in het DBSO	98
2.28	Percentage leerlingen in het DBSO per fase	98
2.29	Unieke leerlingen deeltijds onderwijs	99
2.30	Schoolse vertraging gewoon onderwijs	99
2.31	Schoolse vertraging naar onderwijsvorm	99
2.32	Problematische afwezigheden	100
2.33	Evolutie problematische afwezigheden	100
2.34	Vroegtijdige schoolverlaters	100
2.35	VSV-indicator	101
2.36	Levenslang leren	101
2.37	Volwassenenonderwijs	102
2.38	Nederlands tweede taal	102
2.39	Onthaalklas anderstalige nieuwkomers	103
2.40	Opleidingsparticipatie werknemers	103
2.41	Opleidingsuren werknemers	103
2.42	Ervaringsbewijzen	104
2.43	Ervaringsbewijzen in de beroepsbevolking	104
2.44	Competentiegericht ondernemen	104
2.45	Deeltijds kunstonderwijs	105
2.46	Vreemde talen lager onderwijs	105
2.47	Vreemde talen secundair onderwijs	105
2.48	Starters hoger onderwijs	106
2.49	Diploma hoger onderwijs	106
2.50	Diploma hoger onderwijs internationaal	106
2.51	Erasmusstudenten	107
2.52	Studentenmobiliteit Erasmus	107
2.53	Inkomende mobiele studenten	107
2.54	Personeel	108
2.55	Salarissen lager onderwijs	109
2.56	Salarissen lager secundair onderwijs	110
2.57	Salarissen hoger secundair onderwijs	110
2.58	Evolutie inschrijvingen lerarenopleiding	110
2.59	Inschrijvingen lerarenopleiding	111
2.60	Brussel - gewoon onderwijs	112
2.61	Brussel - kleuteronderwijs	112
2.62	Brussel - lager onderwijs	112
2.63	Brussel - secundair onderwijs	112
2.64	Brussel - Nederlandstalig onderwijs	112
2.65	Vlaamse Rand	113
2.66	Gebouwen	113
2.67	Aanwezigheid lokalen	113
2.68	Bezettingsgraad	114
2.69	Vestigingsplaatsen	115
2.70	Bouwwerven	115
Werk en sociale economie		
2.71	Bevolking op arbeidsleeftijd	118
2.72	Profiel bevolking op arbeidsleeftijd	118
2.73	Werkzaamheidsgraad globaal	119
2.74	Werkzaamheidsgraad ouderen	119
2.75	Werkzaamheidskloven	120
2.76	Werkzaamheidsgraad internationaal	120
2.77	Uittredeleeftijd	121
2.78	Tijdelijke arbeid	122
2.79	Deeltijdarbeid	122
2.80	Atypische arbeid	123
2.81	Werkenden naar sector	122
2.82	Werknemers naar sector	123
2.83	Werkbaarheidsgraad	124
2.84	Werkbaarheidsindicatoren	124
2.85	ILO-werkloosheidsgraad globaal	125
2.86	Werkloosheidskloven	125

2.87	ILO-werkloosheidsgraad internationaal	126
2.88	Langdurige werkloosheid	126
2.89	Niet-werkende werkzoekenden verloop	127
2.90	VDAB-werkloosheidsgraad naar gemeente	127
2.91	VDAB-werkloosheidsgraad	128
2.92	Niet-werkende werkzoekenden naar kenmerken	128
2.93	Openstaande vacatures	129
2.94	Spanningsratio	129
2.95	Opleidingscheques werknemers	130
2.96	Tewerkstellingscellen	131
2.97	Loopbaanonderbreking en tijdskrediet	131
2.98	Vlaamse aanmoedigingspremies	131
2.99	Uitstroom naar werk	132
2.100	IBO	132
2.101	Bereik kansengroepen in IBO	133
2.102	Werkervaring	133
2.103	Tewerkstellingspremie 50-plus	133
2.104	Bereik sociale economie	134
2.105	Kansengroepen in de sociale economie	135
2.106	Uitstroom naar reguliere arbeidsmarkt	135
Ondernemen en internationale handel		
2.107	Groei ondernemingen	140
2.108	Spreiding ondernemingen	140
2.109	Geboorte en sterften	140
2.110	Overlevingsgraad	141
2.111	Ondernemerschap	141
2.112	Doelgroepen ondernemen	141
2.113	Gazellen	141
2.114	Houding tegenover ondernemerschap	142
2.115	Investeringsratio	142
2.116	Vraag, voorraden en capaciteitsbezetting	142
2.117	Kennisintensieve sectoren	143
2.118	Creativiteit	143
2.119	Nieuwe goederen en diensten	144
2.120	Innovatieve bedrijven Vlaams	144
2.121	Innovatieve bedrijven internationaal	144
2.122	Technologische industrie / bruto toegevoegde waarde	145
2.123	Technologische industrie / werkgelegenheid	145
2.124	Kennisintensieve diensten / bruto toegevoegde waarde	146
2.125	Kennisintensieve diensten / werkgelegenheid	146
2.126	Doorbraaksectoren	146
2.127	ICT bij bedrijven	147
2.128	In- en uitvoer	148
2.129	Exporterende bedrijven	149
2.130	Goederen en diensten	149
2.131	Competitiviteit	149
2.132	Belang opkomende landen	150
2.133	Uitvoer en invoer	150
2.134	Uit- en invoerpakket	150
2.135	Uitvoer high-techgoederen	151
2.136	Marktaandeelen	151
2.137	Directe buitenlandse investeringen	152
Ontwikkelingssamenwerking		
2.138	Hulpafhankelijkheid	156
2.139	Vlaamse ODA partnerlanden	156
2.140	ODA	157
2.141	Kennis extreme armoede	157
2.142	Evolutie belang ontwikkelingshulp	157
2.143	Correcte kennis extreme armoede	158
2.144	Belang ontwikkelingshulp	158
2.145	Aankoopgedrag eerlijke producten	159
Innovatie		
2.146	O&O-intensiteit in Vlaanderen	161
2.147	Internationale vergelijking	162
2.148	O&O-uitgaven - BERD	162
2.149	O&O-uitgaven - non-BERD	162
2.150	Aandeel niet-gericht versus gericht onderzoek	163
2.151	Wetenschapsbudget	163
2.152	Overheidsbudget internationaal	163
2.153	O&O personeel	164
2.154	Diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie	164
2.155	Belangstelling exacte en toegepaste wetenschappen	165
2.156	Mobiliteit van onderzoekers naar statuut	165
2.157	Tewerkstelling van gedoctoreerden	166
2.158	Publicatieoutput	166
2.159	Publicatieprofiel (specialisatie)	166
2.160	Octrooiaanvragen	167
2.161	Europese octrooikaart	167
2.162	Regionale octrooikaart (Vlaanderen)	168
2.163	Technologische specialisatie Vlaanderen	169
2.164	Economische specialisatie Vlaanderen	169
2.165	Technologie versus exportperformantie	170
2.166	Innovatie-Output-Indicator	171

ONDERWIJS EN VORMING

2.1

BLIKVANGERS

- In het zesde leerjaar lager onderwijs heeft circa 1% van de leerlingen minstens 2 jaar schoolse vertraging opgelopen. In het tweede jaar van de derde graad secundair onderwijs hebben 1 op de 10 leerlingen minstens 2 jaar schoolse achterstand. Deze cijfers zijn door de tijd weinig veranderd (figuur 2.30).
- Het aandeel vroegtijdige schoolverlaters of het aandeel jongeren dat niet meer leerplichtig is en dat het Vlaams secundair onderwijs verlaat zonder voldoende kwalificatie, bedraagt 12% in 2012-2013 (figuur 2.35).
- 7,5% van de 20-64-jarige Vlamingen neemt aan levenslang leren deel in 2014. In Europese context (11%) is dit niet zo goed (figuur 2.36).
- De centra voor volwassenenonderwijs telden 80.461 unieke inschrijvingen voor Nederlands tweede taal (NT2), goed voor een stijging van 1,2% ten opzichte van 2012-2013. In de Centra voor Basiseducatie waren er 24.626 unieke inschrijvingen in het studiegebied NT2 (figuur 2.38).
- Het Vlaamse Gewest heeft 45% hooggeschoolde 30-34-jarigen in 2014. Daarmee wordt de EU2020-doelstelling van 40% nu reeds gehaald (figuur 2.50).
- Naast een verouderde schoolinfrastructuur wordt het onderwijs in Vlaanderen geconfronteerd met een groeiende schoolpopulatie. Dit vertaalt zich in het steeds vaker bereiken van een maximum bezetting tot zelfs overbezetting of acuut plaatsgebrek. Op 88% van de vestigingsplaatsen zijn de gewone leslokalen maximaal tot overbezet (figuur 2.68).

In dit hoofdstuk komen na de kencijfers en de scholingsgraad de strategische doelstellingen van de beleidsnota onderwijs aan bod. In de lopende regeerperiode wil het beleid zich concentreren op deze doelen: talenten van elke lerende ten volle ontwikkelen, voldoende, deskundig en gemotiveerd onderwijspersoneel garanderen, onderwijsinstellingen versterken en werk maken van het Masterplan Scholenbouw.

Kercijfers

In dit eerste deel worden kercijfers aangaande leerlingen en studenten, personeel en onderwijsbudget gepresenteerd. Ook een aantal indicatoren in internationale context zijn hier terug te vinden.

Per onderwijsniveau wordt weergegeven hoeveel leerlingen of studenten er zijn. Daarbij komen relevante onderverdelingen aan bod: gewoon of buitengewoon onderwijs, de onderwijsvormen in het secundair onderwijs, het geïntegreerd onderwijs en de onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers. Een aantal indicatoren omtrent onderwijsuitgaven en leerling-leerkracht-ratio worden internationaal vergeleken.

Leerlingen basis- en secundair onderwijs

In het Vlaamse onderwijs volgen meer dan 1,1 miljoen leerlingen basis- en secundair onderwijs. Bijna 271.000 kleuters bezoeken 2.310 kleuterscholen. In 2.412 lagere scholen volgen dagelijks ruim 428.000 leerlingen les. In totaal zijn er in het basisonderwijs 2.577 scholen die enkel kleuteronderwijs, enkel lager onderwijs of de beide samen aanbieden. In het voltijds secundair onderwijs volgen bijna 438.000 scholieren les in 1.067 scholen.

Voor het achtste jaar op rij is er een toename van de leerlingpopulatie in het kleuteronderwijs. Ten opzichte van het schooljaar 2012-2013 stijgt het aantal kleuters met 3.263 (+ 1,2%). Deze stijging is nagenoeg volledig terug te vinden in het gewoon kleuteronderwijs. In het buitengewoon kleuteronderwijs stijgt het aantal kleuters met 19, een toename van bijna 1%. Ook in het lager onderwijs is er een stijging van het aantal leerlingen merkbaar. Deze toename manifesteert zich enkel in het gewoon lager onderwijs (+ 7.378 of + 1,9%). In het buitengewoon onderwijs is er een lichte daling (- 174 of - 0,6%).

In het voltijds gewoon secundair onderwijs begon in het schooljaar 2007-2008 een dalende trend. Het aantal leerlingen in het gewoon onderwijs neemt nog steeds af, evenwel in

2.1 Schoolbevolking basis- en secundair onderwijs

Aantal leerlingen in het voltijds basis- en secundair onderwijs, per onderwijsniveau en geslacht, gewoon en buitengewoon onderwijs, in schooljaar 2013-2014.

	Aantal	% jongens	% meisjes
Kleuteronderwijs			
Gewoon	269.197	51,1	48,9
Buitengewoon	2.042	68,4	31,6
Totaal	271.239	51,3	48,7
Lager onderwijs			
Gewoon	399.729	50,3	49,7
Buitengewoon	28.307	63,4	36,6
Totaal	428.036	51,1	48,9
Secundair onderwijs			
Gewoon	417.469	50,7	49,3
Buitengewoon	20.495	64,4	35,6
Totaal	437.964	51,4	48,6

Om dubbelstellingen te vermijden, zijn in deze data de leerlingen in het buitengewoon onderwijs van het type 5 niet opgenomen.

Bron: Departement O&V.

mindere mate dan de voorgaande schooljaren (- 1.348 of - 0,3%), terwijl het aantal leerlingen in het buitengewoon onderwijs toeneemt (+ 318 of + 1,6%).

Buitengewoon onderwijs

Leerlingen uit het buitengewoon onderwijs zitten zowel absoluut als relatief het vaakst in het lager onderwijs: 6,6% van de schoolbevolking bevindt zich in het buitengewoon lager onderwijs. In het kleuteronderwijs ligt dat percentage een heel stuk lager (0,8%); in het secundair bedraagt dit 4,7%.

2.2 Leerlingen buitengewoon onderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het buitengewoon onderwijs per onderwijsniveau en van het aandeel t.o.v. het totaal aantal leerlingen in dat onderwijsniveau, van het schooljaar 2001-2002 tot 2013-2014.

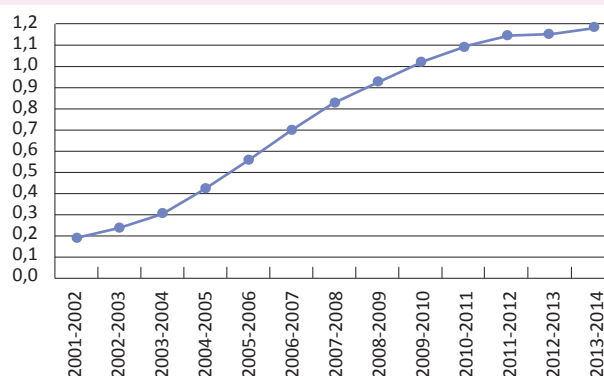
Schooljaar	Kleuter-onderwijs		Lager onderwijs		Secundair onderwijs	
2001 - 2002	1.686	0,7	26.794	6,2	16.084	3,7
2002 - 2003	1.726	0,7	26.901	6,2	16.402	3,8
2003 - 2004	1.720	0,7	26.952	6,3	16.792	3,8
2004 - 2005	1.791	0,8	26.768	6,4	17.393	3,8
2005 - 2006	1.821	0,8	26.753	6,4	17.801	3,9
2006 - 2007	1.907	0,8	26.794	6,5	18.189	4,0
2007 - 2008	1.950	0,8	27.140	6,6	18.263	4,0
2008 - 2009	1.977	0,8	27.543	6,7	18.548	4,1
2009 - 2010	1.962	0,8	27.705	6,8	19.015	4,2
2010 - 2011	1.975	0,8	28.225	6,9	19.487	4,4
2011 - 2012	1.986	0,8	28.566	6,9	19.835	4,5
2012 - 2013	2.023	0,8	28.481	6,8	20.177	4,6
2013 - 2014	2.042	0,8	28.307	6,6	20.495	4,7

Om dubbelstellingen te vermijden, zijn in deze data de leerlingen in het buitengewoon onderwijs van het type 5 niet opgenomen.

Bron: Departement O&V.

2.3 Evolutie geïntegreerd onderwijs

Evolutie van het aandeel GON-leerlingen ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in het gewoon basis- en secundair onderwijs, van 2001-2002 tot 2013-2014.

Bron: Departement O&V.

Het totaal aantal leerlingen dat les volgt in het buitengewoon onderwijs neemt over de jaren heen toe. In het lager onderwijs (met uitzondering van de twee laatste schooljaren) en het secundair onderwijs is een geleidelijke stijging merkbaar.

Geïntegreerd onderwijs

Het geïntegreerd onderwijs (GON) biedt leerlingen met een handicap of leer- of opvoedingsmoeilijkheden de kans om naar een school voor gewoon onderwijs te gaan. Een school voor buitengewoon onderwijs biedt daarbij ondersteuning. Steeds meer leerlingen maken hiervan gebruik. In het schooljaar 2013-2014 kregen 12.768 leerlingen (dit komt overeen met 1,2% van de totale schoolbevolking in het gewoon onderwijs) GON-ondersteuning.

Hoger beroepsonderwijs

Op 1 september 2009 werd het hoger beroepsonderwijs (HBO5) ingevoerd in het Vlaams onderwijsbestel. HBO5 behoort tot het niveau hoger onderwijs. De opleidingen zijn beroepsgericht en situeren zich tussen het secundair onderwijs en de professionele bacheloropleidingen. De opleidingen kunnen worden ingericht door centra voor volwassenenonderwijs of door hogescholen. HBO5 verpleegkunde wordt als enige uitzondering enkel ingericht door instellingen van het voltijds secundair onderwijs.

De opleiding verpleegkunde, die vroeger behoorde tot de vierde graad van het beroepssecundair onderwijs, ging vanaf dan over naar het hoger beroepsonderwijs (HBO5 verpleegkunde). De driejarige opleiding HBO5 verpleegkunde (= 6 semesters) wordt modulair ingericht en leidt tot het diploma van gegradueerde. Op 1 februari 2014 werden er 7.383 cursisten geteld; ruim 86% daarvan zijn vrouwen.

In de referentieperiode 1 april 2013 - 31 maart 2014 waren er in hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs (ingericht door de centra voor volwassenenonderwijs) 17.989 unieke inschrijvingen in een opleiding. 53% hiervan zijn vrouwen.

Studenten hoger onderwijs

In het academiejaar 2013-2014 stijgt de totale studentenpopulatie in de basisopleidingen met 2% ten opzichte van het academiejaar 2012-2013. Zowel aan de universiteiten als aan de hogescholen zijn vrouwen in de meerderheid.

In het academiejaar 2013-2014 is het hoger onderwijs in Vlaanderen grondig hervormd. De hogescholen hebben hun academische bachelor- en masteropleidingen, met uitzondering van de kunstopleidingen en de academische opleidingen van Hogere Zeevaartschool, overgedragen aan de universiteiten. Na de integratie bieden de hogescholen nog verder hun professionele opleidingen aan en binnen het kader van een "School of Arts" ook nog academische kunstopleidingen (in de studiegebieden Audiovisuele en beeldende kunst, en Muziek en podiumkunsten). Een School of Arts is een afzonderlijke structuur binnen een hogeschool of over verschillende hogescholen heen met een grote mate van autonomie. De universiteiten zijn vertegenwoordigd in het bestuur van de Schools of Arts. De Hogere Zeevaartschool blijft binnen het studiegebied Nautische wetenschappen ook nog zowel professionele als academische opleidingen aanbieden.

2.4 Hoger beroepsonderwijs

Het aantal unieke inschrijvingen in een opleiding in het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs in de referentieperiode 1/4/2013-31/3/2014 en evolutie van het aantal cursisten in HBO5 verpleegkunde van 2009-2010 tot 2013-2014.

Aantal unieke inschrijvingen*			
Studiegebied	Mannen	Vrouwen	Totaal
Biotechniek	157	106	263
Gezondheidszorg	20	66	86
Handelwetenschappen en bedrijfskunde	5.072	4.869	9.941
Industriële wetenschappen en technologie	1.590	156	1.746
Sociaal-agogisch werk	1.621	4.332	5.953
Totaal	8.460	9.529	17.989

Evolutie			
Aantal cursisten in HBO5 verpleegkunde	Mannen	Vrouwen	Totaal
2009-2010	727	4.544	5.271
2010-2011	804	5.033	5.837
2011-2012	827	5.428	6.255
2012-2013	915	5.954	6.869
2013-2014	999	6.384	7.383

Unieke inschrijving in een opleiding: iemand die zich gedurende een referentieperiode twee of meer keer inschrijft in dezelfde opleiding en binnen hetzelfde stelsel, wordt slechts éénmaal geteld. Wanneer hij/zij zich twee (of meer) keer inschrijft in dezelfde opleiding, maar in een verschillend stelsel (de ene keer lineair, de andere keer modulair), dan wordt hij/zij tweemaal geteld. Wanneer hij/zij zich in twee verschillende opleidingen –al dan niet binnen hetzelfde studiegebied– inschrijft, wordt hij/zij tweemaal geteld.
Bron: Departement O&V.

2.5 Studenten hoger onderwijs

Evolutie van het aantal studenten in het hogescholenonderwijs en in het universitair onderwijs, naar geslacht, van 2001-2002 tot 2013-2014.

Academiejaar	Studenten hogescholen (1)			Studenten universiteiten (1)		
	Aantal studenten	% mannen	% vrouwen	Aantal studenten	% mannen	% vrouwen
2001 - 2002	99.339	46,1	53,9	56.693	45,2	54,8
2002 - 2003	99.661	46,3	53,7	56.839	44,7	55,3
2003 - 2004	100.178	45,9	54,1	56.839	44,6	55,4
2004 - 2005 (2)	101.185	45,7	54,3	57.005	44,5	55,5
2005 - 2006 (3)	102.367	45,8	54,2	59.172	44,8	55,2
2006 - 2007	102.477	45,7	54,3	60.866	44,9	55,1
2007 - 2008	104.174	45,9	54,1	64.372	44,6	55,4
2008 - 2009 (4)	107.332	45,9	54,1	68.601	44,4	55,6
2009 - 2010	114.174	45,8	54,2	72.355	44,7	55,3
2010 - 2011	120.839	45,5	54,5	75.063	44,6	55,4
2011 - 2012	125.586	45,1	54,9	77.135	44,4	55,6
2012 - 2013	129.140	45,2	54,8	78.717	44,4	55,6
2013 - 2014 (5)	110.770	42,0	58,0	101.324	48,0	52,0

(1) Bij de hogescholen zijn inbegrepen in de cijfers: professioneel en academisch gerichte bacheloropleidingen, masteropleidingen, basisopleidingen en initiële lerarenopleidingen; bij de universiteiten zijn inbegrepen in de cijfers: academische gerichte bachelor en kandidaturen en licenties.

(2) Hogescholen: vanaf 2004-2005 zijn de professioneel en academisch gerichte bachelors, de masters, en de basisopleidingen in afbouw, inclusief HOKT SP, opgenomen. Universiteiten: vanaf 2004-2005 zijn de academisch gerichte bachelors en masters inbegrepen.

(3) Vanaf 2005-2006: het betreft de eerste inschrijving van de studenten met een diplomacontract; en dit in een instelling van het hoger onderwijs in het huidige academiejaar. Daarnaast kunnen de studenten zich nog inschrijven in een andere opleiding. Dit zijn dan tweede of volgende inschrijvingen. Alle onderwijstalen worden opgenomen. Tot 2004-2005 gaat het om het aantal hoofdschrijvingen in de Nederlandse onderwijstaal.

(4) Vanaf 2008-2009 wordt het concept 'eerste inschrijving' verlaten. Een student kan in meerdere opleidingen ingeschreven zijn. Een student die met een diplomacontract in verschillende opleidingen ingeschreven is, wordt meerdere keren meegeteld in de tabel. De teldatum voor het hoger onderwijs is 30 september (in plaats van 1 februari vóór 2008-2009).

(5) In academiejaar 2013-2014 hebben de hogescholen hun academische bachelor- en masteropleidingen, met uitzondering van de kunstopleidingen en de academische opleidingen van Hogere Zeevaartschool, overgedragen aan de universiteiten. Na de integratie bieden de hogescholen nog verder hun professionele opleidingen aan en binnen het kader van een "School of Arts" ook nog academische kunstopleidingen (in de studiegebieden Audiovisuele en beeldende kunst, en Muziek en podiumkunsten).

Bron: Departement O&V.

De studentenpopulatie in het hogescholenonderwijs daalt hierdoor met 14,2% (of – 18.370 studenten); de studentenpopulatie in het universitair onderwijs stijgt met 28,7% (+ 22.607 studenten).

Bij de inschrijvingen met een diplomacontract in een professioneel gerichte bachelor zijn vrouwen in de meerderheid. Dit geldt tevens voor de academisch gerichte bachelor en de masteropleiding. Bij de professioneel gerichte bachelor trekt Handelswetenschappen en bedrijfskunde de meeste inschrijvingen aan, gevolgd door Onderwijs. In de academisch gerichte opleidingen trekken de opleidingen in de studiegebieden Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen en Economische en toegepaste economische wetenschappen de meeste inschrijvingen aan. Het studiegebied Psychologie en pedagogische wetenschappen is vooral populair bij vrouwen. De studiegebieden Industriële wetenschappen en technologie en Toegepaste wetenschappen zijn procentueel gezien de populairste studiegebieden bij de mannen.

2.6 Aantal inschrijvingen met een diplomacontract

Aantal inschrijvingen met een diplomacontract in de 5 grootste studiegebieden van de professioneel gerichte opleidingen en de 10 grootste studiegebieden in de academische gerichte opleidingen, naar studiegebied en geslacht, in 2013-2014, in absolute cijfers en %.

Professioneel gerichte opleidingen - 5 grootste studiegebieden	Totaal	% mannen	% vrouwen
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	30.800	54,2	45,8
Onderwijs	22.224	29,0	71,0
Gezondheidszorg	17.776	17,7	82,3
Sociaal-agogisch werk	14.817	21,0	79,0
Industriële wetenschappen en technologie	13.751	85,1	14,9
Overige studiegebieden	6.110	47,3	52,7
Totaal	105.478	41,7	58,3

Academisch gerichte opleidingen - 10 grootste studiegebieden	Totaal	% mannen	% vrouwen
Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen	11.624	39,5	60,5
Economische en toegepaste economische wetenschappen	11.420	61,2	38,8
Industriële wetenschappen en technologie	8.769	88,1	11,9
Psychologie en pedagogische wetenschappen	8.343	16,2	83,8
Geneeskunde	6.679	42,5	57,5
Bewegings- en revalidatiewetenschappen	6.401	44,4	55,6
Wetenschappen	6.331	66,2	33,8
Toegepaste wetenschappen	5.898	77,8	22,2
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	5.797	58,3	41,7
Politieke en sociale wetenschappen	5.673	41,4	58,6
Overige studiegebieden	38.287	39,1	60,9
Totaal	115.222	48,4	51,6

Eén opleiding kan onder meerdere studiegebieden vallen. Deze werden opgenomen onder de noemer 'Overige studiegebieden'.

Bron: Departement O&V.

Budget

De Vlaamse onderwijsbegroting bedraagt 10,904 miljard euro in 2014. Tegenover 2013 stijgt het budget met 2,2%. Gezuiverd van inflatie geeft dit een stijging van het budget met 1,7%.

Onderwijsuitgaven in % bbp

In 2011 bedroegen de Vlaamse onderwijsuitgaven, volgens de OESO-berekening, 6,2% van het bruto binnenlands product. Daarmee zit de Vlaamse Gemeenschap boven het EU19-gemiddelde. Wanneer enkel de gependeerde overheidsmiddelen worden beschouwd, geeft Vlaanderen 0,7% méér uit dan het gemiddelde EU21-land.

Overheidsuitgaven per leerling/student

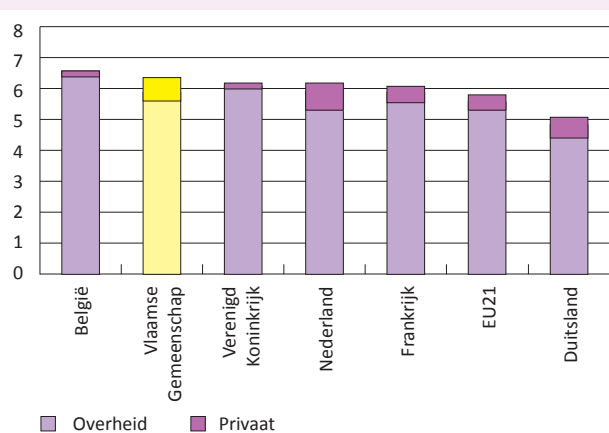
Vlaanderen gaf in 2011 voor alle onderwijsniveaus meer uit per leerling of student dan een gemiddeld EU21-land, behalve voor het kleuteronderwijs. Er wordt meer uitgegeven per leerling of student naarmate ze in een hoger onderwijsniveau zitten. Zo krijgt een kleuter in verhouding het minst overheidsmiddelen. Deze vaststelling moet wel gerelativeerd worden. Nergens in Europa – met uitzondering van Frankrijk – bestaat immers zo een uitgebreid kleuteronderwijs als in Vlaanderen (en België).

Leerling-leerkracht-ratio

De leerling-leerkracht-ratio geeft weer per hoeveel leerlingen één onderwijzend personeelslid bezoldigd wordt. Deze ratio geeft geen beeld van klasgrootte, maar is eerder een investeringsindicator.

2.7 Uitgaven in % bbp

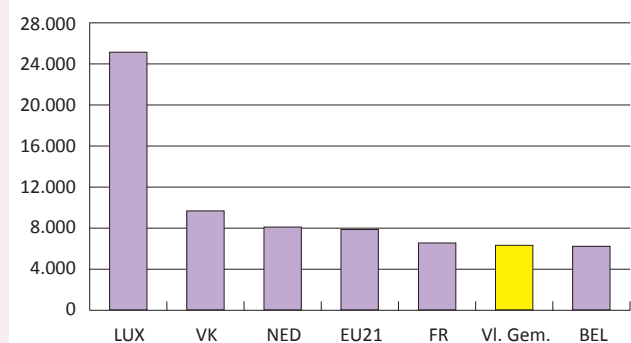
Uitgaven voor onderwijsinstellingen als % van het bbp, volgens de OESO-berekening, naar private en overheidsuitgaven, in %, internationale vergelijking, 2011.

Deze berekening omvat het Vlaamse onderwijsbudget, de financiële inspanning voor onderwijs en opleiding van gemeenten en provincies, de middelen van Syntra Vlaanderen, de kinderbijslag die ouders ontvangen voor kinderen boven de 18 jaar, de kost van de onderwijsadministratie, de Europese middelen, de pensioenen en alle uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling. Bron: Departement O&V, OESO.

2.8 Uitgaven per leerling kleuteronderwijs

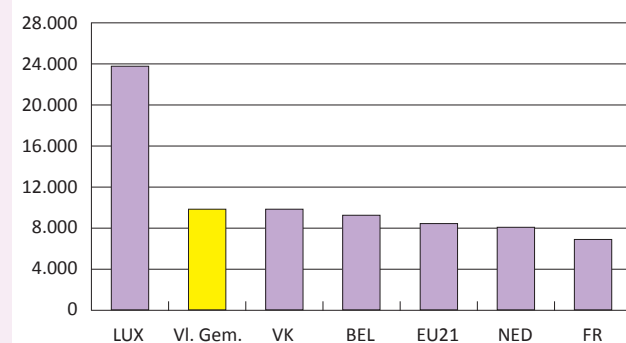
Uitgaven voor onderwijsinstellingen per kleuter in het kleuteronderwijs, in USD-equivalenten, internationale vergelijking, in 2011.

Bron: Departement O&V, OESO.

2.9 Uitgaven per leerling lager onderwijs

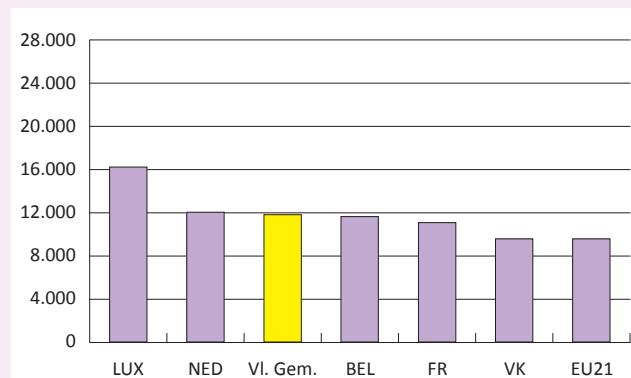
Uitgaven voor onderwijsinstellingen per leerling in het lager onderwijs, in USD-equivalenten, internationale vergelijking, in 2011.

Bron: Departement O&V, OESO.

2.10 Uitgaven per leerling secundair onderwijs

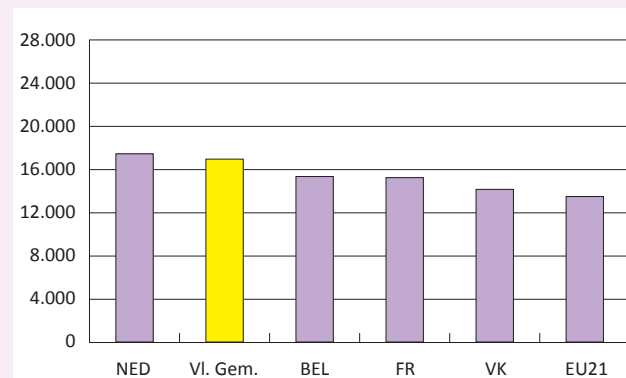
Uitgaven voor onderwijsinstellingen per leerling in het secundair onderwijs, in USD-equivalenten, internationale vergelijking, in 2011.

Bron: Departement O&V, OESO.

2.11 Uitgaven per student hoger onderwijs

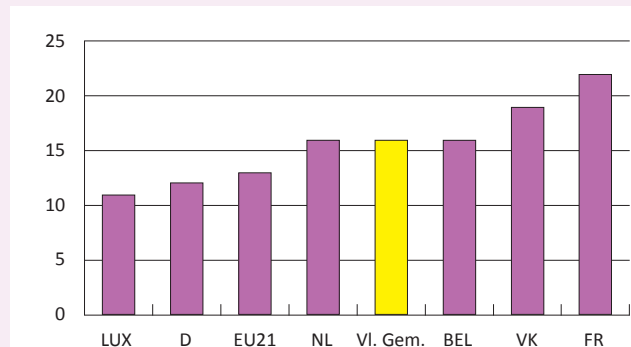
Uitgaven voor onderwijsinstellingen per student in het hoger onderwijs, in USD-equivalenten, internationale vergelijking, in 2011.

Bron: Departement O&V, OESO.

2.12 Leerling-leerkracht-ratio kleuteronderwijs

Leerling-leerkracht-ratio in het kleuteronderwijs, internationale vergelijking, in 2011-2012.

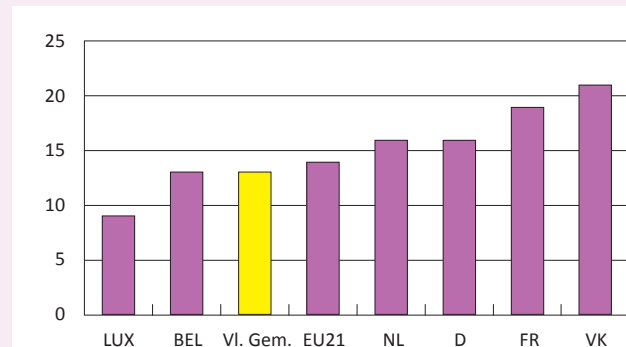

Voor Nederland zit de ratio voor het kleuteronderwijs vervat in die voor het lager onderwijs.

Bron: Departement O&V, OESO.

2.13 Leerling-leerkracht-ratio lager onderwijs

Leerling-leerkracht-ratio in het lager onderwijs, internationale vergelijking, in 2011-2012.

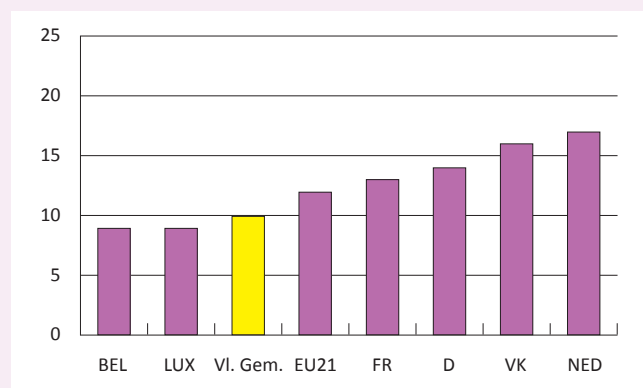

Voor Nederland zit de ratio voor het kleuteronderwijs vervat in die voor het lager onderwijs.

Bron: Departement O&V, OESO.

2.14 Leerling-leerkracht-ratio secundair onderwijs

Leerling-leerkracht-ratio in het secundair onderwijs, internationale vergelijking, in 2011-2012.

Bron: Departement O&V, OESO.

Voor het kleuteronderwijs situeert Vlaanderen zich boven het EU21-gemiddelde van 13. De ratio van Luxemburg, het buurland met de laagste leerling-leerkracht-ratio in het kleuteronderwijs, bedraagt 11 en die van Frankrijk, het buurland met de hoogste ratio in dit onderwijsniveau, 22.

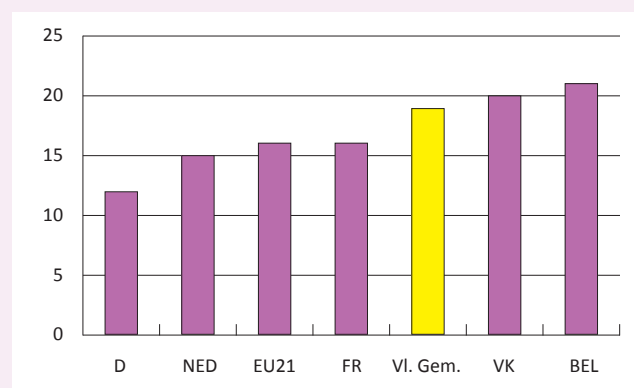
Wat het lager onderwijs betreft, positioneert Vlaanderen zich duidelijk onder het EU21-gemiddelde (14). Luxemburg heeft de laagste ratio van de buurlanden (9) en het Verenigd Koninkrijk de hoogste (21).

Vlaanderen behoort in het secundair onderwijs tot de landen met de laagste ratio's. Het EU21-gemiddelde bedraagt 12. België en Luxemburg hebben de laagste ratio van de buurlanden met 9 en Nederland de hoogste met 17.

In het hoger onderwijs heeft Vlaanderen een ratio boven het EU21-gemiddelde (16). Duitsland scoort laag met een ratio van 12 en België als geheel hoog met een ratio van 21.

2.15 Student-docent-ratio hoger onderwijs

Student-docent-ratio in het hoger onderwijs, internationale vergelijking, in 2011-2012.

Bron: Departement O&V, OESO.

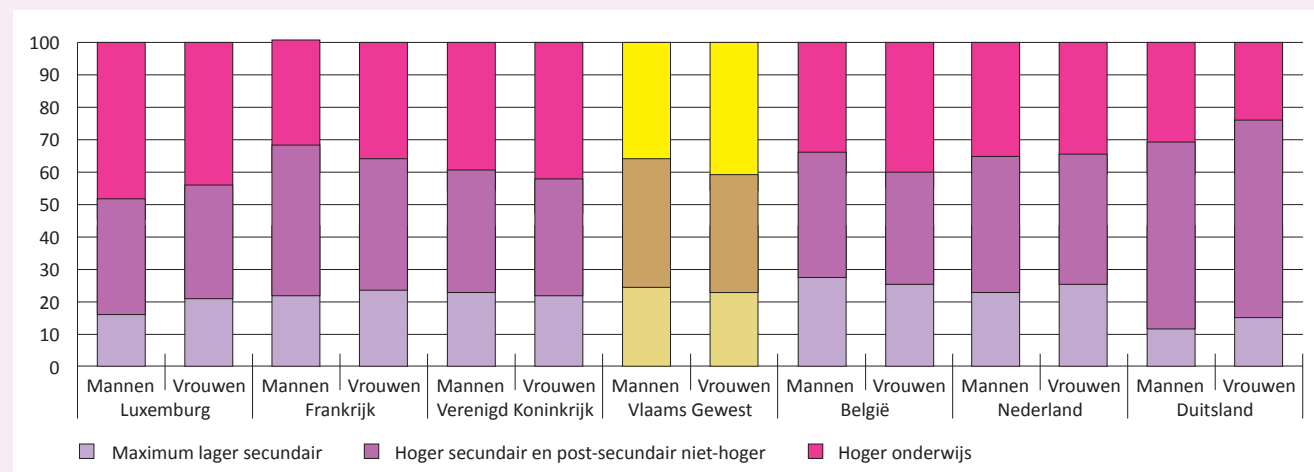
Scholingsgraad

De scholingsgraad staat prominent op de politieke agenda. Het Pact 2020 van de Vlaamse Regering stelt een halvering van het aandeel kortgeschoolden op de arbeidsmarkt tegen 2020 voorop. Hetzelfde Pact vereist een aanzienlijke stijging (niet gekwantificeerd) van het aandeel hooggeschoolden in de leeftijdscategorie 20-29 jaar. Op Europees niveau is wel een gekwantificeerde doelstelling over de hooggeschoolden afgesproken. De Europa 2020-strategie wil dat tegen 2020 de hooggeschoolden 40% van de 30-34-jarigen uitmaken.

Er wordt eerst nagegaan hoe het vandaag gesteld is met de scholingsgraad van de Vlaamse bevolking in vergelijking met de situatie in de buurlanden. De scholingsgraad is in het recente verleden ook sterk geëvolueerd. Tot slot komt de arbeidsmarktdeelname van kortgeschoolden, de meest kwetsbare groep, aan bod.

2.16 Scholingsgraad

Scholingsgraad van de 25-64-jarigen in 2014, naar geslacht, internationale vergelijking, in %.

Bron: Departement O&V, ADS EAK, Eurostat LFS.

Wat het hoogst behaald diploma (of de scholingsgraad) betreft, zijn er 3 grote groepen:

- kortgeschoolden of laaggeschoolden (maximaal lager secundair onderwijs);
- middengeschoolden (secundair onderwijs afgewerkt);
- hooggeschoolden (diploma hoger onderwijs).

In het Vlaamse Gewest in 2014 is 26% van de 25-64-jarige bevolking kortgeschoold, bijna 37% middengeschoold en 37% hooggeschoold. Er zijn duidelijk meer hooggeschoolde vrouwen dan mannen. In Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk zien we diezelfde situatie opduiken. In Nederland is het verschil tussen mannen en vrouwen klein en in Duitsland en Luxemburg zijn de hooggeschoolde mannen in het voordeel. Verder zien we dat Duitsland een kleine groep laaggeschoolden (13% in 2014) heeft en relatief veel middengeschoolden (60% in 2014).

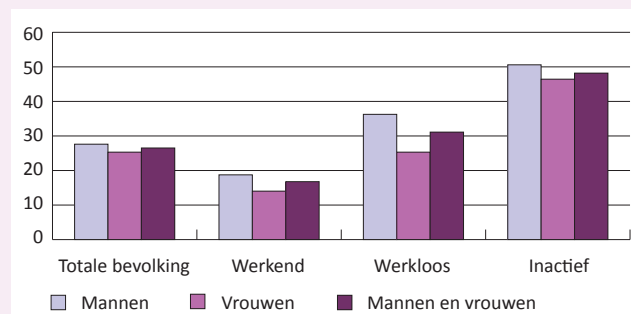
De evolutie in het jongste decennium geeft een zelfde beeld in het Vlaamse Gewest als in onze buurlanden. De groep kortgeschoolden neemt stelselmatig af, de groep middengeschoolden blijft vrij stabiel en de groep hooggeschoolden groeit aan. Toch valt op dat in Vlaanderen, net zoals in Luxemburg en het Verenigd Koninkrijk, de daling van het aandeel kortgeschoolden in de periode 2005-2014 behoorlijk fors is. Als we bijvoorbeeld vergelijken met Nederland, is de Vlaamse situatie in 2005 beduidend minder goed. In 2011 telt het Vlaamse Gewest relatief evenveel kortgeschoolden als Nederland. Voor het aandeel hooggeschoolden geldt dit ook: de evolutie in Vlaamse Gewest gaat duidelijk sneller dan in Nederland.

De scholingsgraad heeft een duidelijk verband met de arbeidsmarktpositie: kortgeschoolden zijn vaker inactief. Als ze zich toch op de arbeidsmarkt begeven, zijn ze vaker werkloos. Terwijl in de gehele bevolking (15-64-jarigen) 26,5% kortgeschoold is, blijkt dit onder de inactieven bijna de helft te zijn. Bij de werklozen is 31% kortgeschoold. De groep werkenden toont noodzakelijkerwijs het spiegelbeeld: daar is slechts 16,5% kortgeschoold.

2.18 Kortgeschoolden

Aandeel kortgeschoolden in 2014, 15-64-jarigen, naar arbeidsmarktstatus en geslacht, in %.

Bron: Departement O&V, ADS EAK.

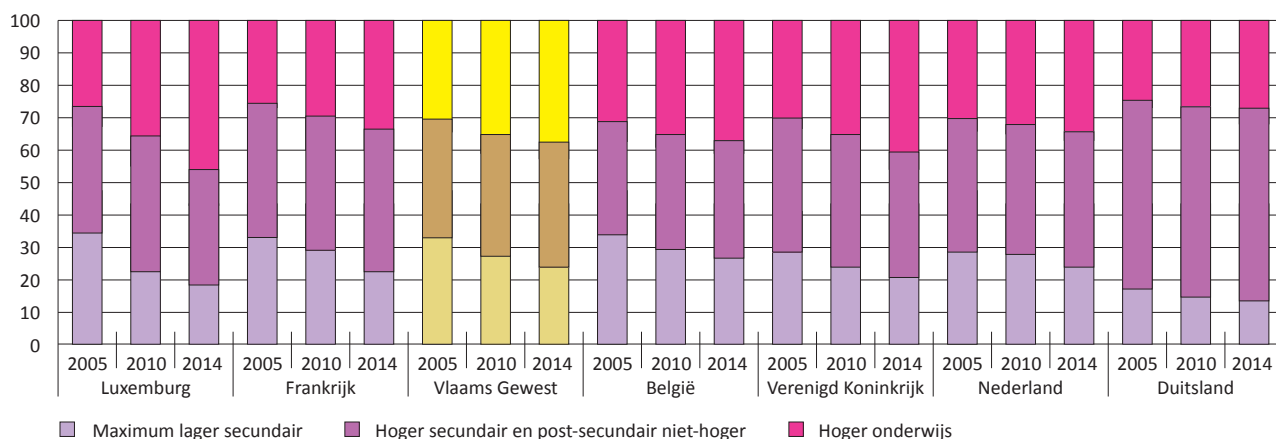
Talenten van elke lerende tenvolle ontwikkelen

Het succesvol doorlopen van het leerplichtonderwijs wordt vaak beschouwd als een basisvoorwaarde voor een goede start; hetzij op de arbeidsmarkt, hetzij in de verdere onderwijsloopbaan. Het is dan ook een doelstelling van het Pact 2020 om tegen 2020 het aantal schoolverlaters dat het secundair onderwijs zonder voldoende startkwalificaties verlaat, te halveren. De Europa 2020-strategie van de Europese Unie wil het aandeel van deze vroegtijdige schoolverlaters tegen 2020 onder de 10% brengen. Vlaanderen heeft deze laatste doelstelling al bereikt.

In dit gedeelte wordt het leerplichtonderwijs vanuit verschillende invalshoeken bekeken. We starten met de stap vóór de leerplicht: de deelname aan het kleuteronderwijs. Daarna bekijken we het sociaal profiel van de scholen waarin de schoolloopbaan van de leerlingen zich afspeelt en wordt er ook gekeken hoe de Vlaamse overheid de gezinnen onder-

2.17 Evolutie scholingsgraad

Evolutie van de scholingsgraad van de 25-64-jarigen, internationale vergelijking, van 2005 tot 2014, in %.

Bron: Departement O&V, ADS EAK, Eurostat LFS.

steunt door het toekennen van schooltoelagen. De schoolloopbaan verloopt echter niet altijd even vlot. Leerlingen krijgen te maken met schoolse vertraging en er worden problematische afwezigheden genoteerd. Beide kunnen leiden tot het (te) vroeg verlaten van het leerplichtonderwijs.

Gemiddeld schoolprofiel

Het sociaal profiel van een school wordt bepaald op basis van 4 leerlingenkenmerken. De leerlingen die hieraan voldoen worden ook wel GOK-leerlingen genoemd. GOK staat voor gelijke onderwijskansen. Deze zijn opgenomen als indicator van het Pact 2020 van de Vlaamse Regering (zonder streefwaarde):

- het opleidingsniveau van de moeder (wat iets zegt over de culturele bagage van de leerling);
- het ontvangen van een schooltoelage (wat iets zegt over de financiële draagkracht van het gezin van de leerling);
- de taal die de leerling spreekt in het gezin (wat iets zegt over het taalkundige en culturele kapitaal van het gezin);
- de buurt waar de leerling woont (wat iets zegt over het sociaal kapitaal van het gezin).

Het zijn ook deze 4 leerlingenkenmerken die, sinds het nieuwe financieringsbeleid, in het kleuter- en leerplichtonderwijs worden gebruikt bij het berekenen van de werkingsmiddelen die de scholen ontvangen.

Kleuterparticipatie

Sinds het schooljaar 2007-2008, het 'Jaar van de Kleuter', heeft de Vlaamse overheid heel wat maatregelen genomen om zoveel mogelijk kleuters te laten participeren aan het kleuteronderwijs. Uit onderzoek kan men immers afleiden dat deelname aan het kleuteronderwijs een gunstige invloed heeft op de gelijke onderwijskansen en de slaagkansen van kinderen in hun verdere schoolloopbaan. Met kleuterparticipatie bedoelt men niet alleen de inschrijving in het kleuteronderwijs, maar ook een zo groot en zo regelmatig mogelijke aanwezigheid.

Op basis van de beschikbare cijfergegevens van 2014 kunnen een aantal vaststellingen gemaakt worden.

Zowel het percentage in het kleuteronderwijs ingeschreven 5-jarigen als de effectieve aanwezigheid van de ingeschreven 5-jarigen is (zeer) hoog.

In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is het aandeel kinderen dat de 220 halve dagen niet bereikt het hoogst, gevolgd door de provincie Antwerpen. De verschillen tussen de provincies zijn niet zo groot: van maximum 3% leerlingen onvoldoende aanwezig (Brussels Hoofdstedelijk Gewest) tot minimum 2% onvoldoende aanwezig (Vlaams-Brabant).

Bij de 5-jarige kleuters die gedurende het schooljaar 2012-2013

2.19 Gemiddeld schoolprofiel – basisonderwijs

Leerlingen die de verschillende leerlingenkenmerken bezitten, gewoon basisonderwijs, van schooljaar 2008-2009 tot 2013-2014, naar gewest, in %.

Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurt-indicator	Schooltoelage
Schooljaar 2008-2009				
Brussels Gewest	68	37	88	33
Vlaams Gewest	12	21	23	22
Vlaamse Gemeenschap	14	22	25	23
Schooljaar 2009-2010				
Brussels Gewest	69	37	89	35
Vlaams Gewest	13	21	22	22
Vlaamse Gemeenschap	15	21	25	23
Schooljaar 2010-2011				
Brussels Gewest	69	36	90	35
Vlaams Gewest	14	20	22	21
Vlaamse Gemeenschap	16	21	25	22
Schooljaar 2011-2012				
Brussels Gewest	69	36	89	34
Vlaams Gewest	14	20	22	20
Vlaamse Gemeenschap	17	21	25	21
Schooljaar 2012-2013				
Brussels Gewest	70	36	89	36
Vlaams Gewest	15	20	22	20
Vlaamse Gemeenschap	18	21	25	21
Schooljaar 2013-2014				
Brussels Gewest	70	36	90	35
Vlaams Gewest	16	20	22	20
Vlaamse Gemeenschap	18	21	25	21

Bron: Departement O&V.

2.20 Gemiddeld schoolprofiel – secundair onderwijs

Leerlingen die de verschillende leerlingenkenmerken bezitten, gewoon secundair onderwijs, van schooljaar 2007-2008 tot 2013-2014, naar gewest, in %.

Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurt-indicator	Schooltoelage
Schooljaar 2007-2008				
Brussels Gewest	50	34	66	24
Vlaams Gewest	8	25	24	22
Vlaamse Gemeenschap	9	26	25	22
Schooljaar 2008-2009				
Brussels Gewest	52	35	68	31
Vlaams Gewest	8	25	24	26
Vlaamse Gemeenschap	9	25	25	26
Schooljaar 2009-2010				
Brussels Gewest	54	36	69	32
Vlaams Gewest	8	25	24	26
Vlaamse Gemeenschap	10	25	25	27
Schooljaar 2010-2011				
Brussels Gewest	56	37	70	33
Vlaams Gewest	9	24	24	26
Vlaamse Gemeenschap	10	25	25	26
Schooljaar 2011-2012				
Brussels Gewest	57	37	71	32
Vlaams Gewest	10	24	24	25
Vlaamse Gemeenschap	11	24	25	25
Schooljaar 2012-2013				
Brussels Gewest	58	38	72	35
Vlaams Gewest	10	24	24	26
Vlaamse Gemeenschap	12	24	25	26
Schooljaar 2013-2014				
Brussels Gewest	60	39	75	35
Vlaams Gewest	11	24	23	25
Vlaamse Gemeenschap	13	24	25	26

Bron: Departement O&V.

niet aan 220 halve dagen aanwezigheid komen ligt het percentage GOK-leerlingen opmerkelijk hoger dan het Vlaamse gemiddelde. Het gaat hier dus om de meest kansarme leerlingen.

Opwaarderen technisch en beroeps onderwijs

In het schooljaar 2013-2014 zijn 417.469 leerlingen ingeschreven in het gewoon secundair onderwijs. De onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers telt 2.333 leerlingen. 132.329 leerlingen zijn ingeschreven in de eerste graad. Na de eerste graad

2.22 Leerlingen ASO

Evolutie van het aantal leerlingen in het algemeen secundair onderwijs, totaal, naar geslacht en ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in de 2de, 3de en 4de graad (incl. modulair onderwijs), van het schooljaar 2001-2002 tot 2013-2014.

Schooljaar	Aantal leerlingen	% jongens	% meisjes	% ASO in populatie secundair onderwijs 2 ^{de} , 3 ^{de} , 4 ^{de} graad en modulair onderwijs
2001-2002	107.243	44,0	56,0	39,1
2002-2003	107.519	44,0	56,0	39,0
2003-2004	109.896	44,3	55,7	39,1
2004-2005	112.951	44,6	55,4	39,3
2005-2006	116.265	44,9	55,1	39,7
2006-2007	118.226	44,8	55,2	39,9
2007-2008	118.586	44,8	55,2	39,7
2008-2009	117.212	45,0	55,0	39,4
2009-2010	115.837	45,1	54,9	39,9
2010-2011	114.798	45,3	54,7	40,0
2011-2012	114.524	45,3	54,7	40,3
2012-2013	114.581	45,1	54,9	40,4
2013-2014	113.879	44,8	55,2	40,3

Bron: Departement O&V.

2.23 Leerlingen TSO

Evolutie van het aantal leerlingen in het technisch secundair onderwijs, totaal, naar geslacht en ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in de 2de, 3de graad en 4de graad (incl. modulair onderwijs), van het schooljaar 2001-2002 tot 2013-2014.

Schooljaar	Aantal leerlingen	% jongens	% meisjes	% TSO in populatie secundair onderwijs 2 ^{de} , 3 ^{de} , 4 ^{de} graad en modulair onderwijs
2001-2002	87.890	58,2	41,8	32,1
2002-2003	88.343	57,8	42,2	32,0
2003-2004	89.127	57,7	42,3	31,7
2004-2005	90.452	57,4	42,6	31,5
2005-2006	91.554	57,2	42,8	31,3
2006-2007	92.885	57,0	43,0	31,3
2007-2008	93.941	56,6	43,4	31,4
2008-2009	93.143	56,6	43,4	31,3
2009-2010	92.426	56,7	43,3	31,8
2010-2011	90.404	56,5	43,5	31,5
2011-2012	88.645	56,4	43,6	31,2
2012-2013	88.591	56,6	43,4	31,3
2013-2014	88.975	56,7	43,3	31,5

Bron: Departement O&V.

2.21 Deelname 5-jarigen kleuteronderwijs

Deelname van 5-jarigen aan het kleuteronderwijs

Schooljaar	% in het kleuteronderwijs ingeschreven vijfjarigen	% ingeschreven vijfjarigen die minimum 220 halve dagen aanwezig waren
2009-2010	99,1	97,3
2010-2011	99,1	97,4
2011-2012	99,0	97,5
2012-2013	97,8	97,0
2013-2014	98,6	96,2

Bron: Departement O&V.

2.24 Leerlingen BSO

Evolutie van het aantal leerlingen in het beroepssecundair onderwijs, totaal, naar geslacht en ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in de 2de, 3de en 4de graad (incl. modulair onderwijs), van het schooljaar 2001-2002 tot 2013-2014.

Schooljaar	Aantal leerlingen	% jongens	% meisjes	% BSO in populatie secundair onderwijs 2 ^{de} , 3 ^{de} , 4 ^{de} graad en modulair onderwijs
2001-2002	74.253	50,6	49,4	27,1
2002-2003	74.996	50,9	49,1	27,2
2003-2004	76.604	51,5	48,5	27,3
2004-2005	78.138	51,8	48,2	27,2
2005-2006	79.161	51,9	48,1	27,0
2006-2007	79.695	51,6	48,4	26,9
2007-2008	80.150	51,7	48,3	26,8
2008-2009	80.830	51,5	48,5	27,2
2009-2010 (1)	76.084	54,0	46,0	26,2
2010-2011	75.430	54,1	45,9	26,3
2011-2012	74.712	53,8	46,2	26,3
2012-2013	73.954	53,8	46,2	26,1
2013-2014	73.697	54,0	46,0	26,1

(1) In 2009-2010 werd de vroegere opleiding verpleegkunde van de 4de graad omgevormd tot hoger beroepssecundair onderwijs (HBO5 verpleegkunde).

Bron: Departement O&V.

2.25 Leerlingen KSO

Evolutie van het aantal leerlingen in het kunstsecundair onderwijs, totaal, naar geslacht en ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in de 2de, 3de graad en 4de graad (incl. modulair onderwijs), van het schooljaar 2001-2002 tot 2013-2014.

Schooljaar	Aantal leerlingen	% jongens	% meisjes	% KSO in populatie secundair onderwijs 2 ^{de} , 3 ^{de} , 4 ^{de} graad en modulair onderwijs
2001-2002	4.782	38,3	61,7	1,7
2002-2003	5.018	35,8	64,2	1,8
2003-2004	5.446	36,7	63,3	1,9
2004-2005	5.555	36,6	63,4	1,9
2005-2006	5.694	36,1	63,9	1,9
2006-2007	5.753	36,1	63,9	1,9
2007-2008	6.023	36,4	63,6	2,0
2008-2009	6.191	35,5	64,5	2,1
2009-2010	6.170	35,1	64,9	2,1
2010-2011	6.243	34,7	65,3	2,2
2011-2012	6.317	34,3	65,7	2,2
2012-2013	6.318	35,4	64,6	2,2
2013-2014	6.256	35,3	64,7	2,2

Bron: Departement O&V.

2.26 Aantal leerlingen in het DBSO

Aantal leerlingen in het DBSO naar voltijds of geen voltijds engagement, in het schooljaar 2013-2014.

Aantal leerlingen in DBSO	Voltijds engagement							Geen voltijds engagement				Geen registratie bij VDAB
	NEC	Thuis-helper	Brug	Voor-traject	Andere	POT	Totaal VE	Niet onmiddellijk beschikbaar	Te oriënteren	Tewerkstelling < 13 u	Totaal geen VE	
8.854	2.585	157	1.046	678	654	570	5.690	732	1.820	6	2.558	606
100%	29,2	15,0	11,8	7,7	7,4	6,4	64,3	8,3	20,6	0,1	28,9	6,8

Bron: Departement O&V.

volgen 40% van de leerlingen algemeen secundair onderwijs. Meisjes zijn hier duidelijk in de meerderheid. Ruim 31% volgt technisch secundair onderwijs, met een duidelijk overwicht van jongens. Iets meer dan 26% van de leerlingen volgt beroepssecundair onderwijs, waarvan meer jongens dan meisjes. Het kunstsecundair onderwijs trekt iets meer dan 2% van de leerlingen aan. Bijna 65% daarvan zijn meisjes.

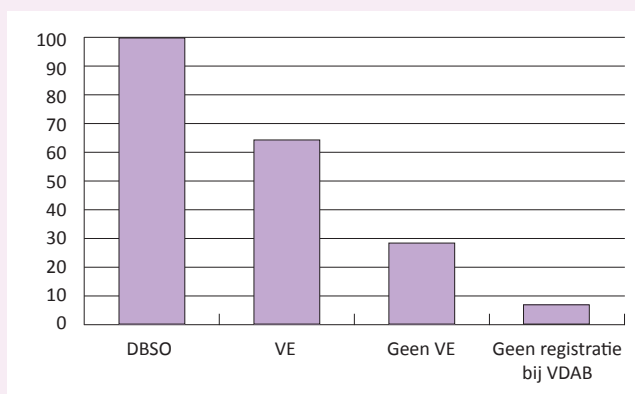
Studieaanbod voltijds gewoon secundair onderwijs

Volgens het masterplan hervorming secundair onderwijs van 4 juni 2013 zijn er te veel studierichtingen in het voltijds gewoon secundair onderwijs. Leerlingen en ouders weten niet altijd in welke beroeps- en/of onderwijskwalificaties een studierichting uitmondt en welke vervolgmogelijkheden ze al dan niet biedt.

Het Agentschap voor Kwaliteitszorg in Onderwijs en Vorming heeft het studieaanbod van het voltijds gewoon secundair onderwijs gescreend. De resultaten van deze screening zullen mee de basis vormen voor de actualisering en de reductie van het studieaanbod van het voltijds gewoon secundair onderwijs, zoals voorzien in de beleidsnota Onderwijs 2014-2019. Elke studierichting moet een goede aansluiting verzekeren met het hoger onderwijs en/of de arbeidsmarkt.

2.27 Percentage leerlingen in het DBSO

Percentage leerlingen in het DBSO naar voltijds of geen voltijds engagement, in het schooljaar 2013-2014.

Bron: Departement O&V.

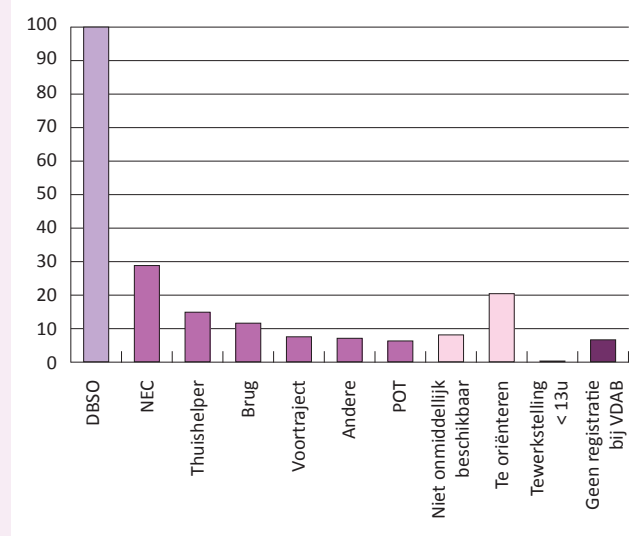
Deeltijds onderwijs

Vanaf 15 of 16 jaar kan de leerling overstappen naar het stelsel van leren en werken. Alle leerlingen in het deeltijds onderwijs moeten minimum 28 uren per week leren en werken. Deeltijds leren en werken wordt op twee manieren ingericht: in een centrum voor deeltijds onderwijs (CDO) of in een Syntra (leertijd).

In een CDO volgen de leerlingen 15 uren les per week. Zij vullen dit aan met een werkervaring die aansluit bij de opleiding. Leerlingen die niet klaar zijn om te werken, kunnen de overige 13 uren invullen met een voortraject of brugproject bij een erkende promotor of een persoonlijk ontwikkelingstraject in een Centrum voor Deeltijdse Vorming (CDV). Het aantal jongeren in centra voor deeltijds onderwijs blijft jaar na jaar stijgen. In het schooljaar 2013-2014 volgden 8.854 leerlingen het deeltijds beroepssecundair onderwijs (DBSO), ; hiervan zijn 67,5% jongens. Het voltijds engagement in 2013-2014 bedraagt 64,3%, in absolute cijfers 5.690 jongeren. Een voltijds engagement kan de jongere realiseren op diverse manieren; arbeidsdeelname (in brede zin) is het einddoel.

2.28 Percentage leerlingen in het DBSO per fase

Percentage leerlingen in het DBSO per fase, in het schooljaar 2013-2014.

Bron: Departement O&V.

2.29 Unieke leerlingen deeltijds onderwijs

Aantal leerlingen in het deeltijds secundair onderwijs en in de leertijd, naar geslacht, in 2013-2014.

	Aantal leerlingen	Jongens	Meisjes
Deeltijds secundair onderwijs	8.867	67,5	32,5
Leertijd Syntra Vlaanderen	2.536	66,5	33,5

De gegevens over de leertijd hebben betrekking op alle leerovereenkomsten (sommige leerlingen sloten er meerdere).

Bron: Departement O&V, Syntra Vlaanderen.

In de leertijd kunnen leerlingen een leerovereenkomst afsluiten die voorziet in 4 dagen praktijkopleiding in een organisatie die voldoet aan de voorwaarden als opleidingsplaats (onder andere opleiding moet kunnen aangeleerd worden, vooropleiding en maturiteit opleider...) en 1 dag theoretische vorming per week. Syntra telde in het jaar 2013-2014 4.759 leerovereenkomsten, waarvan ruim 64,4% jongens.

Via deze onderwijsvormen kunnen jongeren naast een certificaat van een opleiding, een getuigschrift van de tweede graad, de derde graad of een diploma van het secundair onderwijs behalen. Deze getuigschriften zijn gelijkwaardig met de studiebekrachtiging die wordt uitgereikt in het voltijds beroepssecundair onderwijs.

Schoolse vertraging

Schoolse vertraging is een belangrijk aandachtspunt in het onderwijsbeleid. Het Pact 2020 van de Vlaamse Regering bevat de indicator 'aandeel scholieren secundair onderwijs met een schoolse vertraging van 2 jaar of meer'. Het Pact stelt geen streefwaarde voorop. De schoolse vertraging is een belangrijke risicofactor voor het niet beëindigen van het secundair onderwijs.

Schoolse vertraging of schoolse achterstand is het aantal leerjaren vertraging dat een leerling oploopt ten aanzien van het leerjaar waarin hij zich zou bevinden als hij normaal zou vorderen. Het wordt berekend door een vergelijking tussen

2.31 Schoolse vertraging naar onderwijsvorm

Aandeel leerlingen met schoolse vertraging van twee jaar of meer in het tweede jaar van de derde graad secundair onderwijs, naar onderwijsvorm en geslacht, in 2013-2014.

	Totaal	Jongens	Meisjes
ASO	2,3	2,9	1,7
TSO	12,0	13,9	9,6
KSO	15,0	19,7	12,5
BSO	19,1	21,3	16,4

Bron: Departement O&V.

het leerjaar waarin de leerling is ingeschreven en het leerjaar waarin de leerling op grond van zijn geboortjaar bij normale studievordering ingeschreven zou moeten zijn. Het is niet noodzakelijk een gevolg van zittenblijven, maar kan ook veroorzaakt worden door bijvoorbeeld verlate instap in het lager onderwijs, ziekte, ... Schoolse vertraging geeft een beeld van de achterstand die een leerling in zijn totale schoolloopbaan heeft opgelopen. Schoolse voorsprong is het aantal leerjaren voorsprong dat een leerling heeft ten aanzien van het leerjaar waarin hij zich zou bevinden als hij normaal zou vorderen.

In het zesde leerjaar lager onderwijs heeft 1,12% van de leerlingen minstens 2 jaar schoolse vertraging opgelopen (schooljaar 2013-2014). 1,2% van de jongens heeft minstens 2 jaar schoolse vertraging opgelopen; bij de meisjes is dat 1,03%. In het tweede jaar van de derde graad secundair onderwijs heeft 1 leerling op de 10 minstens 2 jaar schoolse achterstand. Hier is het verschil tussen jongens en meisjes veel groter: 11,93% bij jongens tegenover 7,51% bij meisjes. Op beide momenten in de schoolcarrière doet schoolse vertraging zich veel vaker voor bij niet-Belgische leerlingen.

Binnen het secundair onderwijs komen grote verschillen tussen de onderwijsvormen naar voor. In het BSO hebben leerlingen veel vaker schoolachterstand opgelopen dan in het TSO of KSO. TSO & KSO doen het op hun beurt minder goed dan het ASO. Meisjes doen het in alle onderwijsvormen beter dan jongens.

2.30 Schoolse vertraging gewoon onderwijs

Evolutie van het aandeel leerlingen met schoolse vertraging van twee jaar of meer in het 6de leerjaar lager onderwijs en in het tweede leerjaar van de derde graad secundair onderwijs, van schooljaar 2004-2005 tot schooljaar 2013-2014.

		2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014
Zesde leerjaar lager onderwijs	Jongens	1,20	1,19	1,20	1,11	1,00	1,11	1,24	1,20	1,26	1,20
	Meisjes	1,19	1,16	1,17	0,98	1,10	1,07	1,19	1,04	1,25	1,03
	Totaal	1,19	1,18	1,19	1,05	1,05	1,09	1,21	1,12	1,25	1,12
Tweede leerjaar derde graad voltijds secundair onderwijs	Jongens	13,18	13,04	12,28	12,28	11,64	12,09	12,27	12,22	11,95	11,93
	Meisjes	6,84	6,93	6,83	6,95	6,87	6,72	7,18	7,44	7,43	7,51
	Totaal	10,02	9,97	9,54	9,61	9,25	9,39	9,72	9,84	9,69	9,71

Bron: Departement O&V.

2.32 Problematische afwezigheden

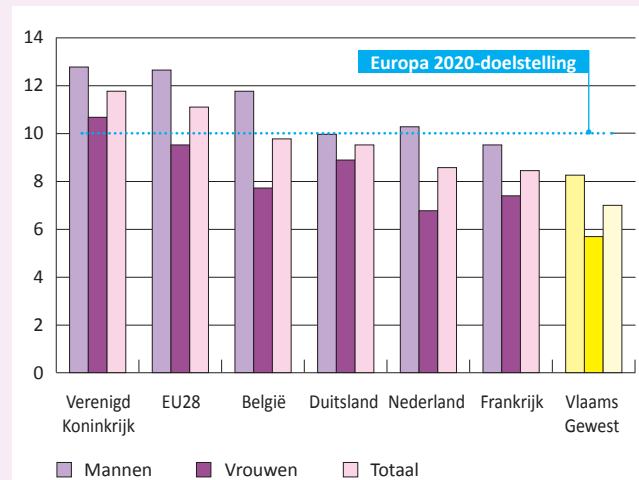
Aantal meldingen van problematische afwezigheden ten opzichte van de schoolbevolking in het secundair onderwijs, naar soort secundair onderwijs en naar geslacht, schooljaar 2013-2014.

Aantal meldingen van problematische afwezigheid	% t.o.v. de schoolbevolking		
	Volgtijds	Deeltijds	BuSO
Mannen	1,0	40,8	6,2
Vrouwen	0,9	41,7	7,4
Totaal	1,0	41,1	6,6
Volgtijds gewoon secundair onderwijs			
Eerste graad	0,6		
A-stroom	0,2		
B-stroom	3,1		
ASO	0,1		
KSO	0,9		
TSO	0,6		
BSO	4,1		
Onthaalklas	9,6		

Bron: Departement O&V.

2.34 Vroegtijdige schoolverlaters

Vroegtijdige schoolverlaters in 2014, internationale vergelijking, naar geslacht, in %.

Bron: Departement O&V, ADS EAK, Eurostat LFS.

Problematische afwezigheden

In het schooljaar 2013-2014 was, over het volledige secundair onderwijs genomen, 1,7% van de leerlingen problematisch afwezig, dat wil zeggen ten minste 30 halve dagen. Binnen het secundair onderwijs bestaan echter grote verschillen. In het deeltijds onderwijs is 41,1% van de schoolbevolking problematisch afwezig; in het voltijds gewoon secundair onderwijs gaat het over 1%; in het buitengewoon secundair onderwijs over 6,6%. Zowel in het deeltijds als in het buitengewoon onderwijs zijn meisjes beduidend vaker problematisch afwezig dan jongens.

Binnen het voltijds gewoon secundair onderwijs zijn er eveneens aanzienlijke verschillen. De B-stroom van de eerste graad, het BSO en de onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers tellen relatief veel problematisch afwezige leerlingen.

2.33 Evolutie problematische afwezigheden

Evolutie van het aantal meldingen van problematische afwezigheden ten opzichte van de schoolbevolking in het secundair onderwijs, van schooljaar 2007-2008 tot schooljaar 2013-2014.

	% problematische afwezigheden
2007-2008	1,2
2008-2009	1,2
2009-2010	1,4
2010-2011	1,5
2011-2012	1,5
2012-2013	1,6
2013-2014	1,7

Bron: Departement O&V.

Als we de evolutie van het aandeel problematisch afwezige leerlingen bekijken (voor het volledige secundair onderwijs), zien we dat er een (kleine) stijging merkbaar is als we terugkijken naar het schooljaar 2007-2008.

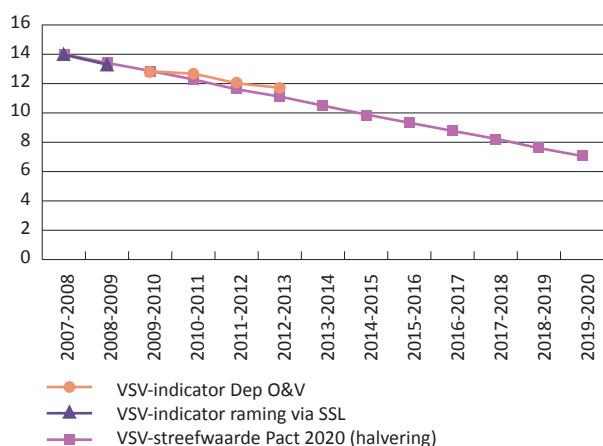
Vroegtijdig schoolverlaten

Het is een doelstelling van het Pact 2020 om tegen 2020 het aantal schoolverlaters dat het secundair onderwijs zonder voldoende startkwalificaties verlaat, te halveren. De Europa 2020-strategie van de Europese Unie wil het aandeel vroegtijdige schoolverlaters (VSV) tegen 2020 onder de 10% brengen. Dit was ook de Lissabondoelstelling voor 2010. Vlaanderen heeft deze laatste doelstelling al bereikt, althans volgens de Europese indicator. De groep jongeren die het leerplichtonderwijs verlaat voordat zij een diploma of getuigschrift behalen wordt op twee manieren opgevolgd: enerzijds via de Europese indicator Early Leavers from Education and Training, anderzijds via een eigen Vlaamse invulling van het Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen (SSL).

Een vroege schoolverlater wordt Europees gedefinieerd als een 18-24-jarige die maximaal beschikt over een kwalificatie van het lager secundair onderwijs en geen onderwijs of opleiding meer volgt. De berekening gebeurt op basis van steekproefgegevens. In 2014 bedraagt de omvang van deze groep in het Vlaamse Gewest 7%. Het Vlaamse gemiddelde verbergt wel een aanzienlijk verschil tussen de geslachten: 5,7% bij jonge vrouwen tegenover 8,3% bij jonge mannen. De Pact 2020-streefwaarde bedraagt 4,3%, een halvering tegenover 2008. De Europese doelstelling is echter wel gehaald. Vlaanderen doet het duidelijk beter dan de gemiddelde EU-lidstaat. Ook Nederland, Frankrijk en Duitsland duiken onder de 10%-grens, zij het wat nipter dan het Vlaamse Gewest. In België als geheel wordt de EU2020-doelstelling voor het eerst bereikt in 2014.

2.35 VSV-indicator

indicator Vroegtijdig Schoolverlaten van het Departement O&V, evolutie van 2007-2008 (nulmeting Pact 2020) tot 2012-2013 ten opzichte van de doelstellingswaarde van het Pact 2020.

Bron: Departement O&V,

Volgens het Pact 2020 moet het percentage VSV in 2020 gehalveerd zijn ten opzichte van de nulmeting in 2008. De nieuwe VSV-indicator van het Departement O&V is beschikbaar vanaf het schooljaar 2009-2010 tot en met het schooljaar 2012-2013. Om de nulmeting te reconstrueren werd de nieuwe indicator geraamd via extrapolatie van een vroegere indicator van het Steunpunt SSL. De waarde van de nulmeting bedraagt 14% (2007-2008). De streefwaarde is 7%. In 2012-2013 bedraagt het percentage VSV 11,7%, terwijl de tussentijdse streefwaarde 11,1% bedraagt.

Levenslang leren

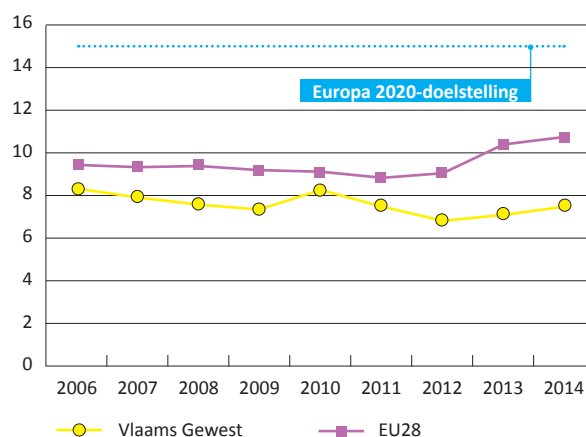
Leren stopt niet wanneer jongvolwassenen de poorten van de school, hogeschool of universiteit achter zich dichttrekken. In een snel veranderende maatschappij is het noodzakelijk te blijven leren. We denken hier zowel aan opleidingen in het kader van de arbeidsmarkt als aan de verdere persoonlijke of sociale ontwikkeling van individuen.

Levenslang leren (Europese benchmark)

Als we de inwoners van het Vlaamse Gewest vragen of zij recent deelnamen aan onderwijs of opleiding blijkt het antwoord vaak 'nee' te zijn. Het Vlaamse Gewest (en ook België) scoort daarmee in Europese context niet zo goed. In het kader van de Pact 2020- en Europa 2020-strategie werd bepaald dat de deelname aan levenslang leren in 2020 15% moet bedragen. Niet enkel het Vlaamse Gewest is in 2014 met een deelname van 7,5% ver van deze doelstelling verwijderd. In het Vlaamse Gewest is sinds 2013 wel een kleine stijging vast te stellen. Het gemiddelde van alle EU-lidstaten blijft steken op 10,7%. Het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Nederland behalen de doelstelling in 2014; Luxemburg komt in de buurt. Van onze buurlanden komt enkel Duitsland vlakbij het Vlaamse cijfer.

2.36 Levenslang leren

Aandeel dat in de 4 weken voorafgaand aan de survey deelnam aan onderwijs of opleiding, internationale vergelijking, van 2006 tot 2014, in %.

Bron: Departement O&V, ADS EAK, Eurostat LFS.

Volwassenenonderwijs

In de referentieperiode 1 april 2013 - 31 maart 2014 waren er in het secundair volwassenenonderwijs 324.903 unieke inschrijvingen in een opleiding.

In het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs telde men in dezelfde referentieperiode 17.989 unieke inschrijvingen. De gegevens van het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs zijn eveneens geïntegreerd in de kerncijfers rond het hoger beroepsonderwijs.

Vanaf 1 september 2009 werden de vroegere GPB-opleidingen (getuigschrift pedagogische bekwaamheid, studiegebied Onderwijs) vervangen door de specifieke lerarenopleiding. In tegenstelling tot de GPB-opleidingen behoort de specifieke lerarenopleiding niet tot het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs. In de referentieperiode 1 april 2013 - 31 maart 2014 waren er 9.425 unieke inschrijvingen in een opleiding in de specifieke lerarenopleiding.

De CBE (centra voor basiseducatie) bieden volwassenen de mogelijkheid om hun basisvaardigheden aan te scherpen. Vanaf 1 september 2008 is het decreet Volwassenenonderwijs in werking getreden voor de basiseducatie; het aantal centra werd teruggebracht van 29 naar 13. Tijdens de referentieperiode 1 april 2013 - 31 maart 2014 waren er in de CBE 47.861 unieke inschrijvingen in een opleiding.

Nederlands voor anderstaligen

Nederlands voor anderstaligen (NT2) neemt een belangrijke plaats in het volwassenenonderwijs in.

De CVO (centra voor volwassenenonderwijs) telden in de referentieperiode 1 april 2013 tot 31 maart 2014 80.461 unieke inschrijvingen ('koppen') voor NT2, goed voor een stijging van 1,2%

2.37 Volwassenenonderwijs

Evolutie van het aantal unieke inschrijvingen in een opleiding in het secundair volwassenenonderwijs, in het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs en in de specifieke lerarenopleiding, referentieperiodes 1/4/2008-31/3/2009 tot en met 1/4/2013-31/3/2014.

Secundair volwassenenonderwijs	Lineair			Modulair		
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
Referteperiode 1/4/2008 - 31/3/2009	2.726	5.246	7.972	118.144	173.977	292.121
Referteperiode 1/4/2009 - 31/3/2010	1.730	1.995	3.725	124.830	175.357	300.187
Referteperiode 1/4/2010 - 31/3/2011	1.278	1.665	2.943	129.233	182.400	311.633
Referteperiode 1/4/2011 - 31/3/2012	739	1.100	1.839	131.751	189.154	320.905
Referteperiode 1/4/2012 - 31/3/2013	1	47	48	133.459	194.580	328.039
Referteperiode 1/4/2013 - 31/3/2014	-	-	-	130.709	194.194	324.903
Hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs	Lineair			Modulair		
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
Referteperiode 1/4/2008 - 31/3/2009	1.167	789	1.956	9.800	13.309	23.109
Referteperiode 1/4/2009 - 31/3/2010	1.016	693	1.709	7.466	9.020	16.486
Referteperiode 1/4/2010 - 31/3/2011	883	571	1.454	7.416	8.887	16.303
Referteperiode 1/4/2011 - 31/3/2012	755	535	1.290	7.763	9.182	16.945
Referteperiode 1/4/2012 - 31/3/2013	703	439	1.142	7.826	8.945	16.771
Referteperiode 1/4/2013 - 31/3/2014	683	383	1.066	7.777	9.146	16.923
Specifieke lerarenopleiding	Modulair					
	Mannen	Vrouwen	Totaal			
Referteperiode 1/4/2009 - 31/3/2010	3.009	5.305	8.314			
Referteperiode 1/4/2010 - 31/3/2011	3.154	5.943	9.097			
Referteperiode 1/4/2011 - 31/3/2012	3.097	6.102	9.199			
Referteperiode 1/4/2012 - 31/3/2013	3.085	6.220	9.305			
Referteperiode 1/4/2013 - 31/3/2014	3.163	6.262	9.425			

Unieke inschrijving in een opleiding: iemand die zich gedurende een referentieperiode twee of meer keer inschrijft in dezelfde opleiding en binnen hetzelfde stelsel, wordt slechts eenmaal geteld. Wie hij/zij zich twee (of meer) keer inschrijft in dezelfde opleiding, maar in een verschillend stelsel (de ene keer lineair, de andere keer modulair), dan wordt hij/zij tweemaal geteld. Wie hij/zij zich in twee verschillende opleidingen –al dan niet binnen hetzelfde studiegebied– inschrijft, wordt hij/zij tweemaal geteld.

Bron: Departement O&V.

2.38 Nederlands tweede taal

Evolutie van het aantal unieke inschrijvingen per vestigingsplaats in het studiegebied NT2 naar geslacht, in het secundair volwassenenonderwijs (referteperiode van 1/2/2007 – 31/3/2008 tot 1/4/2013 – 31/3/2014) en in de basiseducatie (referteperiodes van 1/4/2010-31/3/2011 tot 1/4/2013-31/3/2014).

Secundair volwassenenonderwijs	Nederlands tweede taal					
	Mannen	Vrouwen	Totaal			
Referteperiode 1/2/2007 - 31/1/2008	26.056	36.404	62.460			
Referteperiode 1/4/2008 - 31/3/2009	26.646	35.994	62.640			
Referteperiode 1/4/2009 - 31/3/2010	29.825	36.477	66.302			
Referteperiode 1/4/2010 - 31/3/2011	33.259	40.279	73.538			
Referteperiode 1/4/2011 - 31/3/2012	35.207	43.545	78.752			
Referteperiode 1/4/2012 - 31/3/2013	34.763	44.720	79.483			
Referteperiode 1/4/2013 - 31/3/2014	34.605	45.856	80.461			
Basiseducatie	Nederlands tweede taal			Alfabetisering Nederlands tweede taal		
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
Referteperiode 1/4/2010 - 31/3/2011	8.556	7.750	16.306	4.580	5.427	10.007
Referteperiode 1/4/2011 - 31/3/2012	8.204	7.734	15.938	4.458	5.629	10.087
Referteperiode 1/4/2012 - 31/3/2013	7.842	7.509	15.351	4.411	5.567	9.978
Referteperiode 1/4/2013 - 31/3/2014	7.424	7.433	14.857	4.158	5.611	9.769

Bron: Departement O&V.

ten opzichte van de voorafgaande referentieperiode. Uitgedrukt in financierbare cursisten ('inschrijvingen') gaat het om 189.573 inschrijvingen, een stijging van 4,2%.

In de CBE waren er in dezelfde referentieperiode 24.626 unieke inschrijvingen in het studiegebied NT2 (inclusief Alfa NT2), of 46.653 financierbare cursisten (stijging ten opzichte van de voorgaande referentieperiode met 5,3%).

In de referentieperiode 2013-2014 is NT2 goed voor 24,76% van het aantal unieke cursisten in het secundair volwassenenonderwijs georganiseerd door de CVO en 51,5% van het aantal unieke cursisten in de CBE.

Onthaalklas anderstalige nieuwkomers

In het schooljaar 2013-2014 werden 2.333 leerlingen geteld in de onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers (1.218 jongens en 1.115 meisjes). Dit is een daling ten opzichte van het vorig schooljaar. De onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers is verbonden met het secundair onderwijs, maar wordt niet ingedeeld bij een bepaalde graad of leerjaar.

Opleiding in ondernemingen

De participatie aan formele opleidingen is in 2012 gestegen tot 36% van de werknemers, zoals het Pact 2020 voorschrijft. In verhouding tot het totaal aantal gewerkte uren is de vormingsactiviteit echter beperkt: slechts 0,7% ervan werd aan formele vorming besteed. Naar de grootte van de onderneming zijn er grote verschillen. In de kleine ondernemingen (minder dan 10 werknemers) bedraagt de participatie amper 4% van de werknemers. In de grote ondernemingen (meer dan 200 werknemers) daarentegen stijgt de participatie tot 55%.

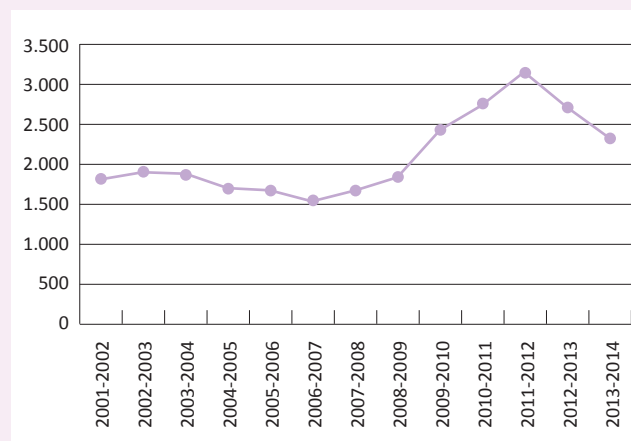
De participatie aan informele opleidingen is kleiner dan die aan formele opleidingen, maar is in 2012 eveneens toegenomen, tot 23% van de werknemers. Van het aantal gewerkte uren wordt slechts 0,45% aan informele opleidingsactiviteiten besteed. Ook hier zijn zeer grote verschillen naar ondernemingsgrootte vast te stellen. In de kleine ondernemingen (minder dan 10 werknemers) bedraagt de participatie amper 4% van de werknemers. In de grote ondernemingen (meer dan 200 werknemers) daarentegen stijgt de participatie tot 35%. Het valt dus op dat het verschil tussen kleine en grote ondernemingen inzake informele opleidingen veel kleiner is dan wat formele opleidingen betreft. In de kleine ondernemingen is het verschil zelfs verwaarloosbaar, tenminste wat de participatie aangaat.

Ervaringsbewijzen

In de stimulering van het levenslang leren speelt de erkenning van competenties een belangrijke rol. De erkenning van competenties die mensen via niet-formeel leren hebben verworven, kan leiden tot een vlottere toegang tot onderwijs en opleiding en de leer- en opleidingstrajecten verkorten. Vandaar ook dat deze indicator in het Pact 2020 wordt opgevolgd.

2.39 Onthaalklas anderstalige nieuwkomers

Evolutie van het aantal leerlingen in de onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers, van 2001-2002 tot 2013-2014.

Bron: Departement O&V.

2.40 Opleidingsparticipatie werknemers

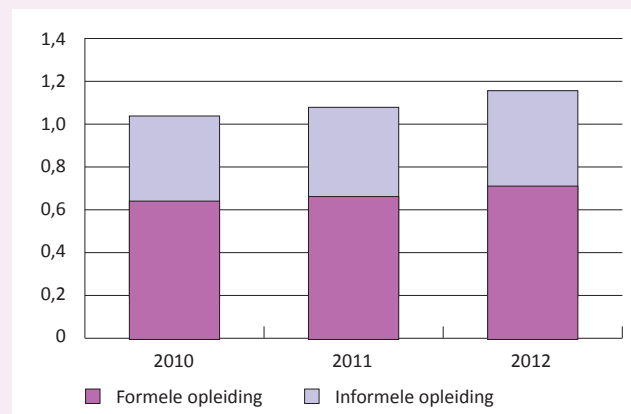
Evolutie van het aandeel werknemers dat gedurende het boekjaar één of meer formele of informele opleidingen heeft gevolgd, in het Vlaamse Gewest, van 2010 tot 2012, in %.

	2010		2011		2012	
	Formele opl.	Informele opl.	Formele opl.	Informele opl.	Formele opl.	Informele opl.
Totaal	32,4	19,9	33,6	20,6	36,2	23,1
0 tot 9 werknemers	2,7	2,1	2,7	2,5	4,0	3,6
10-49 werknemers	10,7	6,3	12,2	7,1	13,9	8,8
50-199 werknemers	32,0	19,5	33,2	19,8	36,7	22,4
200+ werknemers	51,4	31,7	52,4	32,3	55,3	35,4

Bron: Steunpunt WSE, op basis van Balanscentrale (NBB) en RSZ.

2.41 Opleidingsuren werknemers

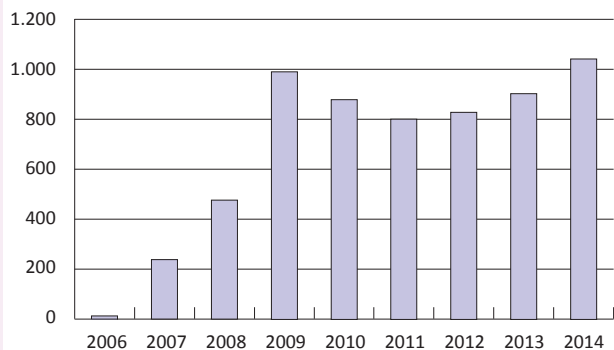
Evolutie van het aandeel gewerkte uren dat gedurende het boekjaar aan formele of informele opleidingen werd besteed, in het Vlaamse Gewest, van 2010 tot 2012, in %.

Bron: Steunpunt WSE, op basis van Balanscentrale (NBB) en RSZ.

2.42 Ervaringsbewijzen

Evolutie van het aantal titels van beroepsbekwaamheid/aantal uitgereikte ervaringsbewijzen, van 2006* tot 2014

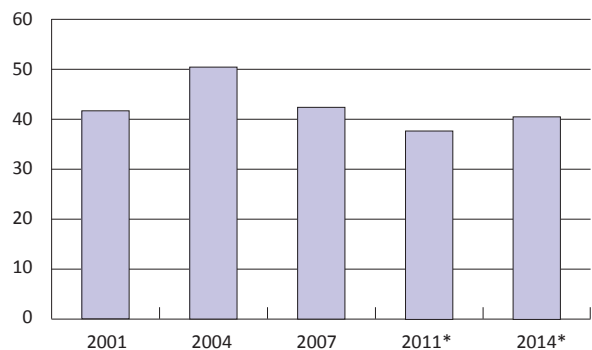

* Geen volledig jaar voor 2006.
Bron: Departement WSE.

In oktober 2006 werd er voor het eerst ervaringsbewijzen afgegeven, namelijk voor 11 call center operators. Sindsdien is het aantal snel toegenomen. In 2007, het eerste volledige jaar waarvoor cijfers beschikbaar zijn, werden 240 ervaringsbewijzen uitgereikt. In 2010 en 2011 is het cijfer gedaald, maar vanaf 2012 stijgt het weer om in 2014 uit te komen op 1.045. Het aantal beroepen steeg tussen 2006 en 2014 van 1 tot 26. De belangrijkste in 2014 zijn: poetshulp (229 ervaringsbewijzen),

2.44 Competentiegericht ondernemen

Evolutie van de indicator competentiegericht ondernemen (ICO/ICO 2020), in 2001, 2004, 2007, 2011 en 2014.

* Nieuwe manier van berekenen.
Bron: SERV, Stichting Innovatie & Arbeid.

heftruckchauffeur (164), opleider-begeleider in bedrijven en organisaties (92), helpdeskoperator (90) en arbeidsconsulent (84). In verhouding tot de beroepsbevolking blijven de aantallen echter laag: in verhouding tot de werkenden tussen 15 en 64 jaar werden in 2014 0,04% ervaringsbewijzen afgegeven. In verhouding tot de werkzoekenden 15-64 jaar werden er 0,71% ervaringsbewijzen afgegeven.

Competentiegericht ondernemen

In het Pact 2020 stelt het beleid zich tot doel dat tegen 2020 meer bedrijven en sectoren een strategisch competentiebeleid voeren. In 2014 slaagde 40,3% van de bevroegde ondernemingen en organisaties (overheid, onderwijs en non-profit) met 10 werknemers of meer erin te voldoen aan minstens 8 van de 15 criteria inzake hun competentiebeleid (ICO 2020). In 2011 was dit 37,6%. Statistisch betekent dit een status-quo. Aangezien de criteria sinds 2011 gebaseerd zijn op een grondig herziene vragenlijst, is er een breuk in de reeks.

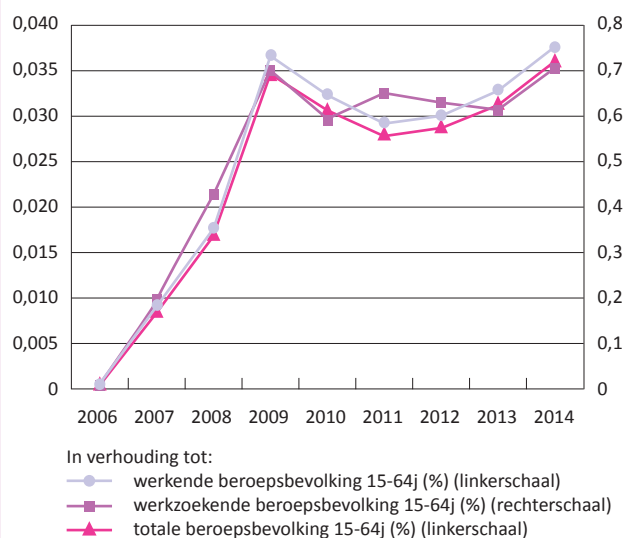
Naarmate de grootte van de onderneming toeneemt, stijgt ook de ICO 2020-score. Ondernemingen met 10 tot 49 werknemers halen een score van 34%, ondernemingen met meer dan 200 werknemers een score van 72%. Organisaties (overheid, onderwijs en non-profit) doen het ook duidelijk beter dan ondernemingen.

Deeltijds kunstonderwijs

De schoolbevolking in het deeltijds kunstonderwijs neemt sinds het schooljaar 1994-1995 sterk toe. Met uitzondering van het schooljaar 2008-2009 is er sindsdien ieder jaar een toename van het aantal financierbare leerlingen. In 2013-2014 nam het aantal toe met 1.149 (of + 0,6%). 61.948 leerlingen volgen les in de studierichting Beeldende Kunst; 113.303 leerlingen zitten in de studierichtingen Muziek, Woordkunst en Dans.

2.43 Ervaringsbewijzen in de beroepsbevolking

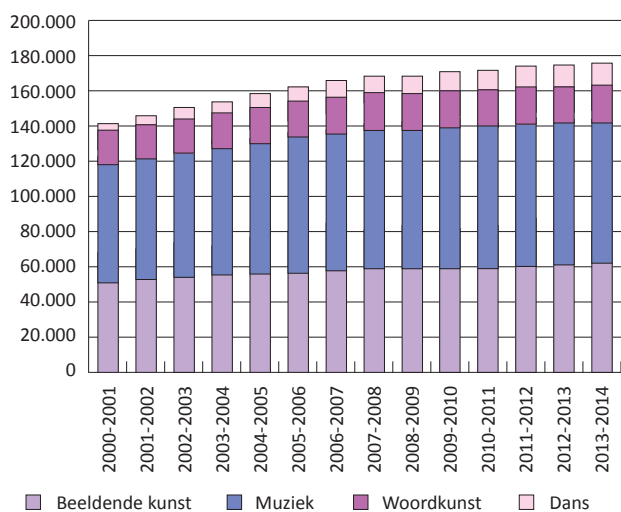
Evolutie van de verhouding afgegeven titels van beroepsbekwaamheid/aantal uitgereikte ervaringsbewijzen tot de werkende, werkzoekende en totale beroepsbevolking, van 2006* tot 2014.

* Geen volledig jaar voor 2006.
Bron: Departement WSE, ADS EAK, Eurostat LFS.

2.45 Deeltijds kunstonderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het deeltijds kunstonderwijs, van 2001-2002 tot 2013-2014, naar studierichting.

De telling is gebaseerd op het aantal financierbare leerlingen, geteld op 1 februari. Wie meer dan één studierichting volgt, wordt meer dan éénmaal geteld.

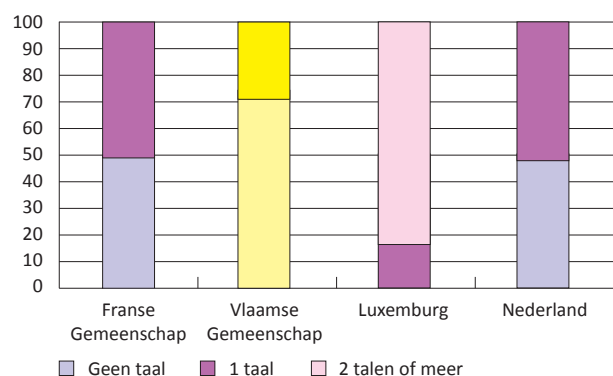
Bron: Departement O&V.

Vreemde talen lager onderwijs

In het gewoon lager onderwijs leert in Vlaanderen gemiddeld 1 leerling op de 3 een vreemde taal. Naast de leerlingen die verplicht Frans volgen zijn in dit cijfermateriaal ook de leerlingen opgenomen die een taalinitiatie volgen. In Vlaanderen en in de gemeenten met een speciaal statuut (Brussel, randgemeenten en taalgrensgemeenten) kan in het gewoon basisonderwijs gekozen worden voor taalinitiatie in een andere taal dan het Nederlands, vroeger dan of naast het verplicht onderwijs in het Frans. Indien hiervoor gekozen wordt, moet steeds eerst

2.46 Vreemde talen lager onderwijs

Aantal leerlingen die geen, één of twee of meer vreemde talen volgt in het lager onderwijs, internationale vergelijking, in 2012-2013.

Bron: Departement O&V, Eurostat (website op 18/08/2015).

taalinitiatie in het Frans aangeboden worden. Leerlingen die een dergelijke taalinitiatie volgen, zijn nu opgenomen in de cijfergegevens. Dit verklaart waarom een heel klein percentage leerlingen 2 talen of meer volgt.

Vreemde talen secundair onderwijs

Een leerling in de eerste graad secundair leert in Vlaanderen gemiddeld 1,5 vreemde talen. De toestand in onze buurlanden is gelijkaardig, enkel Luxemburg doet beduidend beter (2,5 vreemde talen). In het hoger algemeen secundair onderwijs scoort Vlaanderen met gemiddeld 2,5 vreemde talen wel duidelijk beter; Luxemburg (3) heeft hier eveneens een nog hoger cijfer.

Hoger onderwijs

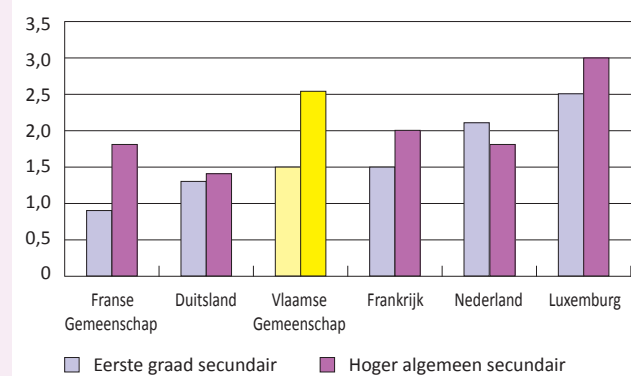
Het afwerken van het secundair onderwijs wordt vaak gezien als het veroveren van een behoorlijke startpositie. Meer en meer mensen proberen hun positie nog verder te versterken door een diploma te behalen in het hoger onderwijs. We starten dit onderdeel met meer informatie over de jongeren die na het secundair onderwijs de overstap maken naar het hoger onderwijs. Vooral in de jongere bevolkingsgroepen zijn de effecten daarvan op de scholingsgraad duidelijk zichtbaar. We bekijken hoe groot deze groep in Vlaanderen is en we proberen een zicht te krijgen op de verdeling van deze diploma's over de bevolkingsgroepen.

Wie begint aan hoger onderwijs?

In het Pact 2020 werd als doelstelling opgenomen dat 60% van de kinderen van niet-hooggeschoolde ouders deelnemen aan het hoger onderwijs. Concreet bekijken we dit door na te gaan hoeveel leerlingen in (minstens 1 van) de 3 academiejaren volgend op het uitstromen uit het secundair onderwijs opdui-

2.47 Vreemde talen secundair onderwijs

Gemiddeld aantal vreemde talen per leerling in het secundair onderwijs, naar niveau, internationale vergelijking, in 2012-2013.

Bron: Departement O&V, Eurostat (website op 18/08/2015).

2.48 Starters hoger onderwijs

Evolutie van starters in hoger onderwijs, naar scholingsgraad van de moeder en geslacht, uitstroomjaren van 2008-2009 tot en met 2012-2013.

Totaal	2008 -2009	2009 -2010	2010 -2011	2011 -2012	2012 -2013
Laaggeschoolde moeder	45	41	42	41	41
Middengeschoolde moeder	66	65	64	64	62
Hooggeschoolde moeder	86	86	86	85	83
Indicator Pact 2020	57	55	55	55	54
Totaal	67	66	66	66	65
Mannen	2008 -2009	2009 -2010	2010 -2011	2011 -2012	2012 -2013
Laaggeschoolde moeder	36	33	33	33	32
Middengeschoolde moeder	59	56	55	55	54
Hooggeschoolde moeder	82	82	81	81	79
Indicator Pact 2020	49	47	46	46	45
Totaal	61	59	59	59	58
Vrouwen	2008 -2009	2009 -2010	2010 -2011	2011 -2012	2012 -2013
Laaggeschoolde moeder	53	49	51	49	50
Middengeschoolde moeder	73	74	74	72	71
Hooggeschoolde moeder	90	90	91	90	87
Indicator Pact 2020	65	64	65	63	63
Totaal	73	72	74	73	72

Opmerking: enkel de gegevens tot en met uitstroomjaar 2010-2011 zijn definitief in de zin dat voor 3 academiejaren volgend op het uitstroommoment nagegaan kon worden wie heeft deelgenomen aan het hoger onderwijs.
Bron: Departement O&V.

ken als student in het Vlaams hoger onderwijs. Hierbij wordt geen rekening gehouden met de kwalificatie die ze behaalden in het secundair onderwijs en de toegang tot het hoger onderwijs die vasthangt aan die kwalificatie. De doelstelling heeft betrekking op de democratisering van het hoger onderwijs en richt zich daarom op de jongeren van wie de ouders (in dit geval de moeder) geen diploma hoger onderwijs heeft.

Voor de eerste 3 schooljaren uit de periode 2008-2013 kunnen we een volledig beeld schetsen. De daling van de parti-

cipatiegraden tijdens het laatste en het voorlaatste jaar kan gedeeltelijk te wijten zijn aan het feit dat deze jongeren nog geen 3 schooljaren de kans hebben gehad om door te stromen naar hoger onderwijs. Toch kunnen we duidelijk concluderen dat de participatie van jongeren met een niet-hooggeschoolde moeder de laatste jaren niet toeneemt. De intergenerationale overdracht van het opleidingsniveau van de ouders op de kinderen blijft ongewijzigd. Terwijl de participatiegraad bij kinderen met een laaggeschoolde moeder iets meer dan 40% bedraagt, ligt de participatiegraad ruim dubbel zo hoog bij kinderen met een hoogopgeleide moeder. Ook het geslacht van de leerling heeft een invloed: meisjes stromen meer door naar hoger onderwijs dan jongens.

Jongeren met een diploma hoger onderwijs

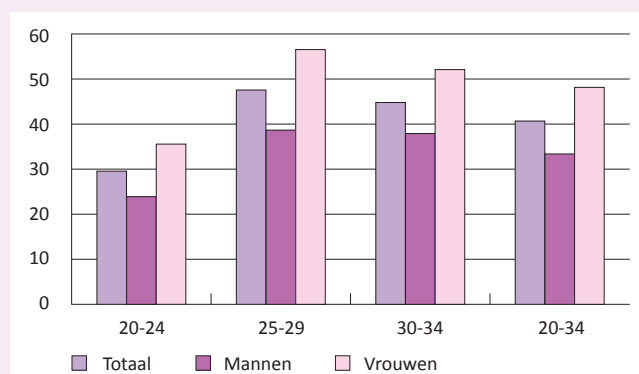
In de groep 20-34-jarigen beschikt vandaag iets meer dan 40% van de inwoners van het Vlaamse Gewest over een kwalificatie van het niveau hoger onderwijs. Bij de cijfers voor de 20-24-jarigen (waar bijna 30% een kwalificatie uit het hoger onderwijs bezit) hoort een belangrijke kanttekening. De leeftijd waarop men vandaag in Vlaanderen zijn eerste diploma in het hoger onderwijs kan behalen is immers vaak 21. In dat opzicht geven de 25-29- en 30-34-jarigen een correcter beeld. Wanneer we die groepen bekijken, stijgt het aandeel aanzienlijk. We kunnen stellen dat 46% van de 25-34-jarigen beschikt over een diploma uit het hoger onderwijs. Vrouwen doen het daarbij duidelijk beter dan mannen: meer dan de helft van de 25-34-jarige vrouwen heeft een diploma uit het hoger onderwijs. Bij mannen is dat ongeveer 38%.

Het behalen van een diploma hoger onderwijs staat ook prominent op de Europese agenda: in de 2020-strategie van

2.49 Diploma hoger onderwijs

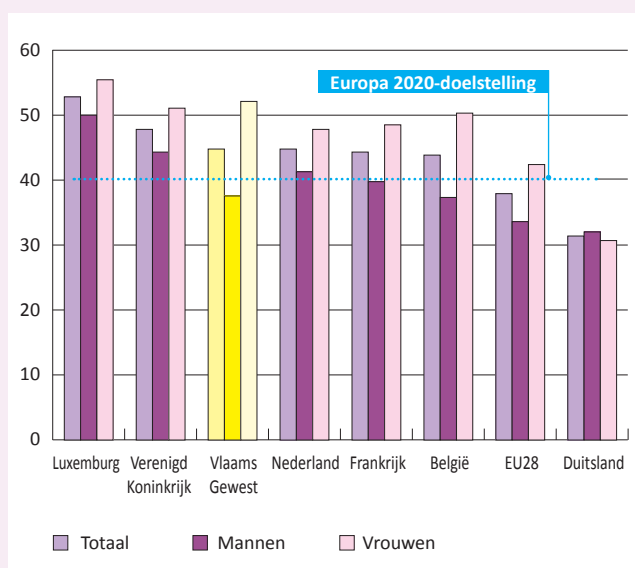
Proportie 20-34-jarigen die een diploma hoger onderwijs bezitten, naar leeftijd en geslacht, Vlaams Gewest, in 2014, in %.

Bron: Departement O&V, ADS EAK.

2.50 Diploma hoger onderwijs internationaal

Proportie 30-34-jarigen die een diploma hoger onderwijs bezitten, naar geslacht, internationale vergelijking, in 2014.

Bron: Departement O&V, ADS EAK, Eurostat LFS.

de EU is bepaald dat tegen 2020 40% van de 30-34-jarigen hooggeschoold moet zijn. Het Vlaamse Gewest behaalt in 2014 deze doelstelling met 45% hooggeschoolde 30-34-jarigen. Dat is ook het geval voor België als geheel en voor onze buurlanden. Duitsland is hierbij de enige uitzondering; de groep jonge hooggeschoolden bedraagt er 31%.

Erasmus: studenten

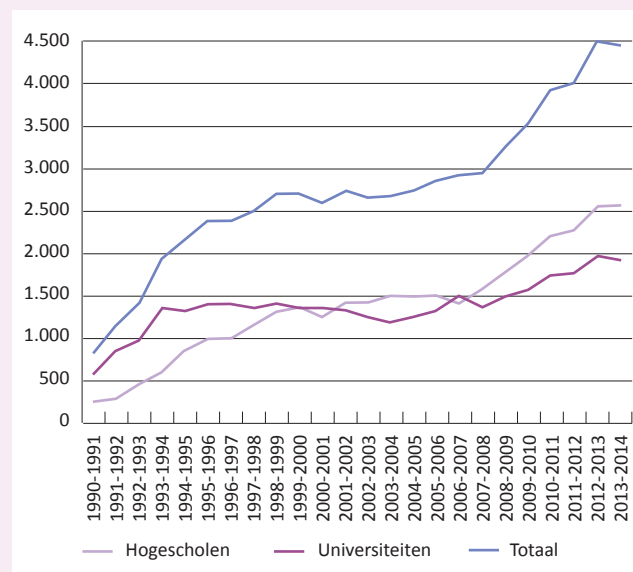
Het Erasmus-programma werd in 1987 gelanceerd en is het vlaggenschip van de Europese onderwijs- en opleidingsprogramma's voor mobiliteit en samenwerking binnen het hoger onderwijs in Europa. De verschillende acties van dit programma bieden niet alleen mogelijkheden voor studenten die in het buitenland willen studeren of een stage doen, maar ook voor onderwijzend en ander personeel, zelfs uit bedrijven, die in het buitenland college willen geven en voor personeel uit het hoger onderwijs dat in het buitenland een opleiding wil volgen. Bovendien ondersteunt het programma ook de samenwerking van hogeronderwijsinstellingen via intensieve programma's, academische netwerken en multilaterale projecten en hun inspanningen voor een betere band met het bedrijfsleven. Erasmus-studenten kunnen gedurende een periode van drie tot twaalf maanden naar het buitenland gaan om er te studeren of een stage te doen in een bedrijf of organisatie. Na afloop van hun buitenlandse studies of stage krijgen de Erasmus-studenten een erkenning van de behaalde studiepunten (credits).

De uitgaande studentenmobiliteit is in 2013/2014 lichtjes gedaald. Er waren 3.578 studenten die mobiel waren voor studiedoeleinden (SMS) en 878 voor stagedoeleinden (SMP). De daling is enkel voor rekening van de SMS studenten.

Er waren weinig of geen verschuivingen in de patronen betreffende populaire bestemmingslanden. Frankrijk is de populairste bestemming bij de Vlaamse Erasmusstudenten gevolgd door Spanje. De studentenmobiliteit voor studiedoeleinden (SMS) ging vooral naar zuiderse landen. De studentenmobiliteit voor

2.51 Erasmusstudenten

Evolutie van het aantal Vlaamse Erasmusstudenten, naar soort instelling hoger onderwijs, van 1990-1991 tot 2013-2014.

Bron: Departement O&V, VZW Epos.

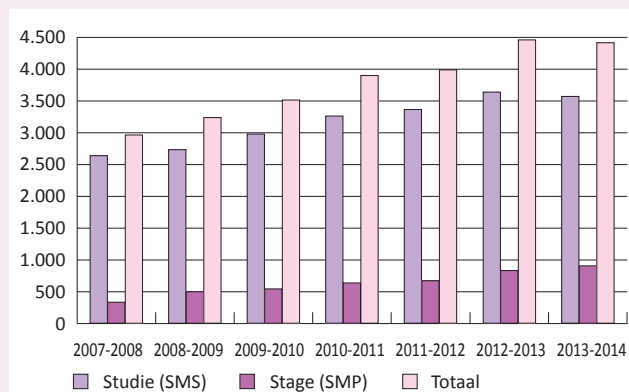
stages (SMP) was veel meer gericht op onze buurlanden. Net zoals in 2012/2013, waren de populairste studiegebieden voor Erasmus de studies Sociale Wetenschappen, Handelswetenschappen en Rechten. Bij de stages waren de meest populaire sectoren bedrijfskunde en beheerswetenschappen.

Studentenmobiliteit

Naast Europese en andere uitwisselingsprogramma's is diplomobiliteit ook een mogelijkheid om buitenlandse studieveraring op te doen. 'Inkomende mobiele studenten' waren in het academiejaar 2011-2012 goed voor 5,9% van de studenten-

2.52 Studentenmobiliteit Erasmus

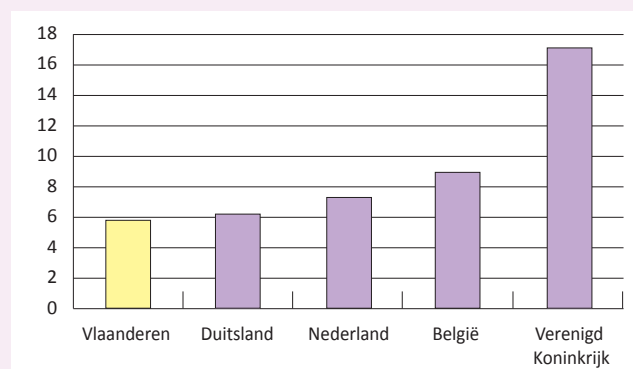
Evolutie van het aantal Vlaamse Erasmusstudenten, naar soort mobiliteit, van 2007-2008 tot 2013-2014.

Bron: Departement O&V, VZW Epos.

2.53 Inkomende mobiele studenten

Percentage inkomende mobiele studenten ten opzichte van de totale populatie hoger onderwijs van het gastland, internationale vergelijking, in 2011-2012.

Bron: Departement O&V, Eurostat.

populatie in het Vlaamse hoger onderwijs. Dit zijn studenten die niet de Belgische nationaliteit hebben en die hun vorig diploma (secundair onderwijs) niet in België behaald hebben. Wat België betreft, ligt het percentage mobiele studenten beduidend hoger, namelijk 9%. In 2011-2012 bedroeg het aandeel Belgische studenten, die ingeschreven waren in het hoger onderwijs binnen de Europese Hoger Onderwijsruimte, 2%.

Voldoende, deskundig en gemotiveerd onderwijspersoneel garanderen

Personeel

Onze leerkrachten zijn het bindmiddel tussen de leerstof en de leerlingen. Zij hebben ongetwijfeld een groot aandeel in de goede leerresultaten van de Vlaamse leerlingen in internationaal perspectief. In wat volgt bekijken we het personeelsbestand van het Vlaamse onderwijs.

Het Vlaams onderwijs stelt een groot aantal mensen tewerk. In 2014 bestond het onderwijsbudget voor 68% uit lonen (exclusief de lonen in het hoger onderwijs). De omvang van het onderwijspersoneel is niet alleen een gevolg van schommelingen in de leerlingenaantallen; ook het beleid speelt een belangrijke rol. In het schooljaar 2013-2014 stonden in totaal

157.212 voltijdse equivalenten op de betaalrol van het beleidsdomein Onderwijs en Vorming. Dat is een stijging van 6% ten opzichte van 2003-2004. Daarnaast zijn er ook nog personeelsleden die niet door het beleidsdomein worden betaald.

Het onderwijspersoneel wordt onderverdeeld in enerzijds het bestuurs- en onderwijzend personeel en anderzijds de andere personeelscategorieën. Het personeel van de universiteit wordt apart besproken.

Bestuurs- en onderwijzend personeel

Het bestuurspersoneel bestaat uit directeurs, adjunct-directeurs en enkele selectieambten. Het onderwijzend personeel heeft een lesopdracht of is ter beschikking gesteld voorafgaand aan het rustpensioen. Het aantal voltijdse equivalenten in het bestuurs- en onderwijzend personeel op de betaalrol van het beleidsdomein Onderwijs en Vorming is tussen 2003-2004 en 2013-2014 met 4,4% toegenomen. Deze aangroei is terug te vinden op elk onderwijsniveau, behalve in het hogescholenonderwijs. Een zelfde beeld zien we bij de vergelijking van 2011-2012 met 2013-2014. Hier dalen echter ook het hoger beroepsonderwijs en het gewoon secundair onderwijs. Het aantal tijdelijken in het Vlaams onderwijs blijft echter stabiel tegenover 2003-2004, maar daalt tegenover 2011-2012 indien we de basiseducatie niet meetellen. In 2013-2014 bedroeg het 27,5%.

2.54 Personeel

Evolutie van alle personeelscategorieën naar onderwijsniveau en statuut, in budgettaire voltijdse equivalenten, van 2003-2004 tot 2013-2014.

	2003-2004	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014
Totaal personeel	147.798	148.723	148.455	149.496	151.340	154.707	156.174	155.882	154.942	157.850	157.212
Gewoon basisonderwijs	34,6	34,1	34,0	33,4	33,3	33,0	32,8	32,9	33,0	34,1	34,7
Buitengewoon basisonderwijs	5,2	5,3	5,5	5,5	5,6	5,1	5,2	5,3	5,4	5,4	5,4
Gewoon secundair onderwijs	42,1	42,3	41,8	41,9	41,7	41,4	40,6	40,1	39,8	38,7	38,5
Buitengewoon secundair onderwijs	3,8	3,9	4,0	4,2	4,3	4,3	4,5	4,6	4,8	4,9	5,1
HBO5 verpleegkunde (1)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7
Hogescholenonderwijs	6,2	6,2	6,2	6,3	6,3	6,4	6,4	6,4	6,3	6,3	5,5
Basiseducatie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Secundair volwassenonderwijs	2,7	2,9	2,9	3,0	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,2
Hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Deeltijds kunstonderwijs	2,4	2,5	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7
Andere (2)	2,5	2,5	2,6	2,6	2,6	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3
Vastbenoemden	71,8	71,5	72,5	72,2	71,7	70,7	70,9	71,6	72,8	72,9	73,4
Tijdelijken	28,2	28,5	27,5	27,8	28,3	29,3	29,1	28,4	27,2	27,1	26,6

Cijfers in januari. De cijfers bevatten het bestuurs- en onderwijzend personeel en andere personeelscategorieën (administratief personeel, werkliedenpersoneel van het gemeenschapsonderwijs, opvoedend hulppersoneel, paramedisch personeel, CLB-personeel, inspectiepersoneel, pedagogische begeleiding, internaat personeel, kinderverzorgsters in het kleuteronderwijs), alle vervangingen, TBS+ en Bonus. Bij de hogescholen worden personeel met een mandaatvergoeding en gastprofessoren niet in de statistieken opgenomen. Het universitair personeel is niet in de cijfers inbegrepen.

Vanaf 1 september 2000 werden de taken van de Psycho-Medisch-Sociale centra en de Centra voor Medisch Schooltoezicht overgenomen door de Centra voor Leerlingenbegeleiding (CLB's). Het personeel, dat behoorde tot het departement Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, werd overgeheveld naar het departement Onderwijs.

De toename in 'Andere' voor het schooljaar 2008-2009 is het gevolg van de opname van de personeelsleden in de internaten in deze categorie. Vroeger werden deze geteld bij het onderwijsniveau van de school waaraan het internaat verbonden was.

Vanaf 1 september 2008 wordt de betaling van het personeel van de Centra voor Basiseducatie overgenomen door het Beleidsdomein Onderwijs en Vorming. In uitvoering van het decreet Volwassenenonderwijs (15 juni 2007) treedt het Beleidsdomein op als 'derde betaler' voor personeelsleden die met een arbeidsovereenkomst verbonden zijn aan een Centrum voor Basiseducatie (Contractueel door Onderwijs) en niet op een andere manier worden betaald.

Bron: Departement O&V.

Verschillende maatregelen, zoals het decreet Gelijke Onderwijskansen, het onderwijsvoorrrangsbeleid en de inzet van ICT-coördinatoren leidden tot een toename van het aantal leerkrachten. Naarmate het onderwijsniveau stijgt, daalt het aandeel vrouwen. Een uitzondering hierop vormt het HBO5 verpleegkunde.

Andere personeelscategorieën

Deze groep van niet-onderwijzend personeel stijgt continu sinds 2003-2004. In het volwassenenonderwijs is er een grote toename.

Het aandeel vrouwelijk personeel neemt toe in de meeste onderwijsniveaus, van 78,3% in 2003-2004 tot 80,4% in 2013-2014. De grootste toename is te merken in het deeltijds kunst- onderwijs. Bij het gewoon basisonderwijs en het secundair volwassenenonderwijs is er een daling.

Het procentuele aantal vastbenoemden daalt sinds 2007-2008, maar het tij lijkt nu gekeerd. Na de stijging in 2010-2011 is er weer een toename in 2013-2014 ten opzichte van 2012-2013.

Personeel universiteiten

Op 1 februari 2014 waren er bij de Vlaamse universiteiten 24.681 voltijdse eenheden aan het werk, waarvan 3.008 bij het Zelfstandig Academisch Personeel (ZAP) en 7.787 bij het Administratief en Technisch Personeel (ATP). De junior en postdoctorale onderzoekers zijn de grootste groep met 12.788 voltijdse eenheden. Het totale personeelsbestand aan de universiteiten kende een stijging met 11,6% tegenover 2013. Deze toename is mee het gevolg van het feit dat met ingang van het academiejaar 2013-2014 de academische hogeschoolopleidingen volledig zijn geïntegreerd in de universiteiten en personeelsleden van het onderwijzend en administratief personeel op dat moment overgekomen zijn naar de universiteiten. Zo tellen de Vlaamse universiteiten op 1 februari 2014 1.099 leden van het Onderwijzend Personeel (OP). Deze personeelsleden kunnen op termijn overgaan naar universitaire statuten.

Aan de universiteiten werken in 2014 globaal gezien 48% vrouwen. Er zijn echter wel verschillen tussen de verschillende personeelsstatuten. Uit de cijfers voor man/vrouw-verhoudingen binnen de Vlaamse universiteiten blijkt dat in 2014 46% van de 9.608 junior onderzoekers en 40% van de 3.180 postdoctorale onderzoekers vrouw is. Binnen de categorie (tenure track) docenten vermindert dit percentage verder tot 35%. Bij de gewoon hoogleraren is 14% vrouw. De academische pijplijn blijft nog altijd genderlekken vertonen vanaf het postdoctorale niveau.

De cijfers geven wel aan dat er zich een positieve evolutie aftekent met betrekking tot de doorstroom naar het ZAP-kader: het aandeel vrouwen binnen het totale ZAP-personeelsbestand (op basis van VTE's) steeg immers van 20% in 2010 tot 24% in 2014. Hoewel de kloof almaar kleiner wordt, is hij nog steeds pertinent aanwezig, zeker op de hoogste treden van de academische ladder.

Bij het ATP blijft de stijging van het aantal tewerkgestelde vrouwen aanhouden, met een aandeel van 62% in 2014. Ook hier valt hetzelfde patroon op als bij het ZAP: hoe hoger op de functieladder, hoe kleiner het aandeel van vrouwelijke werknemers. Vrouwen zijn oververtegenwoordigd in de lagere graden (niveau B) van het ATP, vanaf niveau C is ook bij het ATP een glazen plafond merkbaar.

Verloning van leerkrachten

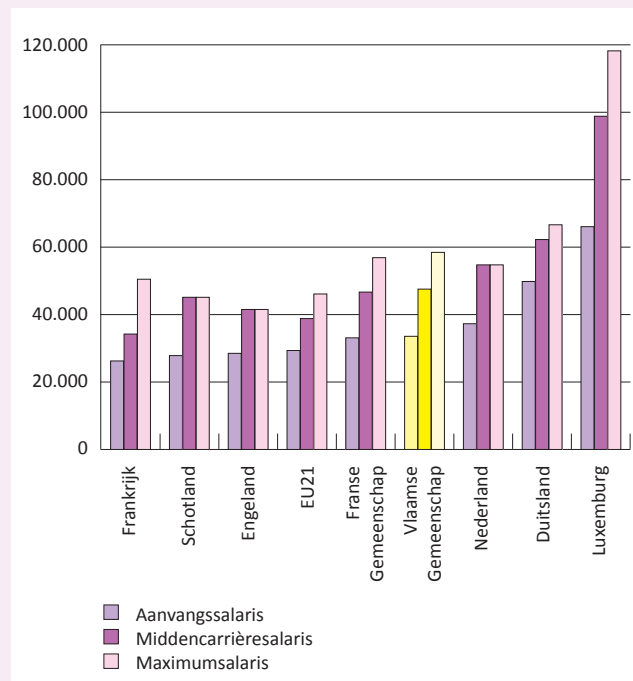
De salarissen van leerkrachten verschillen sterk van land tot land. Zo kiezen Engeland en Schotland er bijvoorbeeld voor om hun leerkrachten, ongeacht het onderwijsniveau waarin ze werkzaam zijn, gelijk te bezoldigen.

Wat het lager onderwijs betreft, situeert zowel het aanvangssalaris als het maximumsalaris in Vlaanderen zich boven het EU19-gemiddelde. Bij het maximumsalaris behoort de verloning in Vlaanderen zelfs tot de koplopers onder onze buurlanden. Qua aanvangssalaris heeft Frankrijk het laagste en Luxemburg het hoogste bedrag. Wat het maximumsalaris betreft, heeft Engeland het laagste en Luxemburg het hoogste bedrag.

Voor het lager secundair onderwijs zit Vlaanderen eveneens boven het EU21-gemiddelde. Schotland heeft het laagste aanvangssalaris en Luxemburg het hoogste. Engeland heeft het laagste maximumsalaris terwijl Luxemburg nogmaals het hoogste heeft.

2.55 Salarissen lager onderwijs

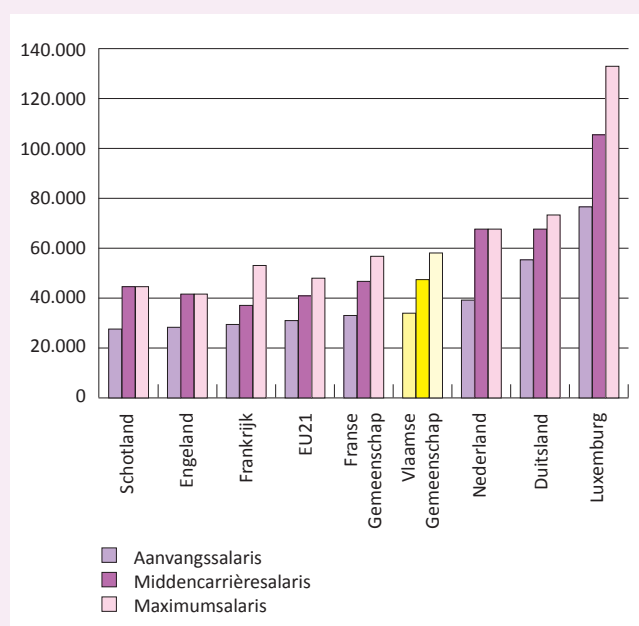
Salarissen van leerkrachten in het lager onderwijs naar carrière-moment, internationale vergelijking, in 2011-2012.

Bron: Departement O&V, OESO.

2.56 Salarissen lager secundair onderwijs

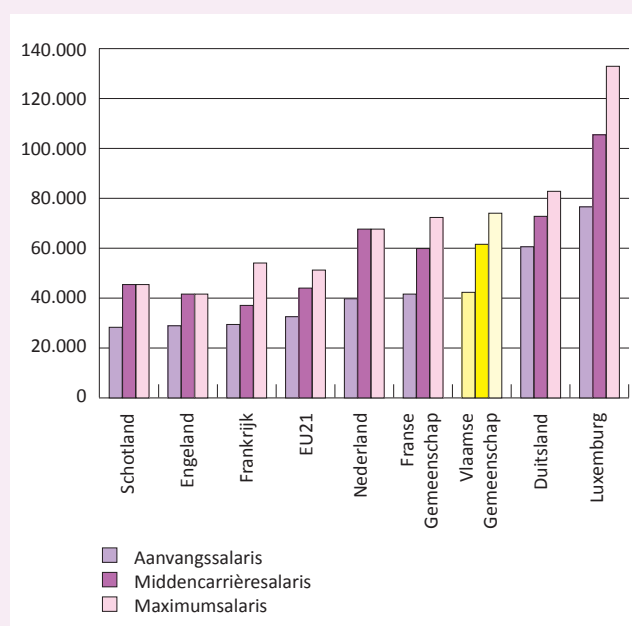
Salarissen van leerkrachten in het lager secundair onderwijs naar carrière-moment, internationale vergelijking, in 2011-2012.

Bron: Departement O&V, OESO.

2.57 Salarissen hoger secundair onderwijs

Salarissen van leerkrachten in het hoger secundair onderwijs naar carrière-moment, internationale vergelijking, in 2011-2012.

Bron: Departement O&V, OESO.

In het hoger secundair onderwijs behoort Vlaanderen tot de landen met het hoogste aanvangssalaris en het hoogste maximumsalaris. Schotland heeft het laagste aanvangssalaris en Luxemburg het hoogste. Engeland heeft het laagste maximumsalaris en Luxemburg het hoogste.

Lerarenopleiding

In de lerarenopleiding zijn 2 verschillende soorten opleidingen: de geïntegreerde lerarenopleiding en de specifieke lerarenopleiding. De geïntegreerde lerarenopleiding leidt tot een professionele bachelor en kan gevolgd worden aan een hogeschool. Hierbij kan men kiezen voor een opleiding leraar kleuteronderwijs, leraar lager onderwijs en leraar secundair onderwijs.

2.58 Evolutie inschrijvingen lerarenopleiding

Evolutie aantal inschrijvingen met een diplomacontract in een lerarenopleiding in het hogescholen- en universitair onderwijs, 2009-2010 tot en met 2013-2014. Evolutie aantal inschrijvingen in de specifieke lerarenopleiding.

Aantal inschrijvingen in het hoger onderwijs								
Academiejaar	Professionele bachelor				Bachelor na bachelor	Specifieke lerarenopleiding na professioneel gerichte bachelor	Specifieke lerarenopleiding na master	Totaal
	Onderwijs: kleuteronderwijs	Onderwijs: lager onderwijs	Onderwijs: secundair onderwijs	Totaal				
2009-2010	4.091	5.781	10.049	19.921	1.203	4	1.928	23.056
2010-2011	4.511	6.446	10.777	21.734	1.260	17	2.034	25.045
2011-2012	4.844	6.877	10.838	22.559	1.307	20	1.945	25.831
2012-2013	4.781	7.006	10.555	22.342	1.270	19	1.905	25.536
2013-2014	4.856	7.100	10.268	22.224	1.407	26	1.926	25.583

Aantal unieke inschrijvingen in het volwassenenonderwijs	
Referteperiode	Totaal
Referteperiode 1/4/2009 - 31/3/2010	8.314
Referteperiode 1/4/2010 - 31/3/2011	9.097
Referteperiode 1/4/2011 - 31/3/2012	9.199
Referteperiode 1/4/2012 - 31/3/2013	9.305
Referteperiode 1/4/2013 - 31/3/2014	9.425

Bron: Departement O&V.

Verscheidende hogescholen bieden bachelor na bachelor opleidingen aan die aansluiten bij de opleiding tot professionele bachelor in het onderwijs. In het academiejaar 2013-2014 waren er 22.224 inschrijvingen met een diplomacontract in de professionele gerichte bachelor, in de bachelor na bachelor opleidingen gaat het om 1.270 inschrijvingen.

In de specifieke lerarenopleiding, die wordt aangeboden door de hogescholen, universiteiten en CVO's, wordt enkel gefocust op het pedagogisch aspect. Het eerder behaald hoofddiploma, in het hoger of secundair onderwijs, bepaalt in welke vakken men les mag geven. In de referentieperiode 1/4/2013 – 31/3/2014 waren er 9.425 unieke inschrijvingen in de CVO's voor deze opleiding. In de specifieke lerarenopleiding na professioneel gerichte bachelor waren er in het academiejaar 2013-2014 26 inschrijvingen met een diplomacontract; in de specifieke lerarenopleiding na master 1.926.

Onderwijsinstellingen versterken

Leerlingen Brussel en Rand

In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest bieden zowel de Franse Gemeenschap als de Vlaamse Gemeenschap onderwijs aan. In het gewoon kleuter-, lager en secundair onderwijs vinden we in het schooljaar 2013-2014 in totaal 234.337 leerlingen. Daarvan zit 17,9% in een school van de Vlaamse Gemeenschap. Het aandeel van de Vlaamse Gemeenschap vertoont belangrijke verschillen naargelang het onderwijsniveau:

- 21,2% in het gewoon kleuteronderwijs;
- 18,2% in het gewoon lager onderwijs;
- 15,4% in het gewoon secundair onderwijs.

Het leerlingenpubliek van de Vlaamse scholen in Brussel is zeer divers, zowel qua culturele achtergrond als qua gezinstaal. Verder valt op dat in elk onderwijsniveau iets meer dan

2.59 Inschrijvingen lerarenopleiding

Aantal inschrijvingen met een diplomacontract in een lerarenopleiding in het hogescholen- en universitair onderwijs, academiejaar 2013-2014. Aantal unieke inschrijvingen in de specifieke lerarenopleiding georganiseerd door de CVO's, referentieperiode 1/4/2013 – 31/3/2014.

Aantal inschrijvingen in het hoger onderwijs	Mannen	Vrouwen	Totaal
Professioneel gerichte bachelor			
Onderwijs: kleuteronderwijs	150	4.706	4.856
Onderwijs: lager onderwijs	1.235	5.865	7.100
Onderwijs: secundair onderwijs	5.064	5.204	10.268
<i>Totaal</i>	<i>6.449</i>	<i>15.775</i>	<i>22.224</i>
Bachelor na bachelor			
Buitengewoon onderwijs	105	608	713
Onderwijs: schoolontwikkeling	32	79	111
Zorgverbreding en remediërend leren	39	544	583
<i>Totaal</i>	<i>176</i>	<i>1.231</i>	<i>1.407</i>
Specifieke lerarenopleiding na professioneel gerichte bachelor			
Muziek en podiumkunsten	4	22	26
<i>Totaal</i>	<i>4</i>	<i>22</i>	<i>26</i>
Specifieke lerarenopleiding na master			
Archeologie en kunstwetenschappen	6	15	21
Audiovisuele en beeldende kunst	65	112	177
Bewegings- en revalidatiewetenschappen	26	27	53
Biomedische wetenschappen	29	58	87
Economische en toegepaste economische wetenschappen	18	32	50
Gecombineerde studiegebieden	241	604	845
Geschiedenis	21	16	37
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	11	36	47
Muziek en podiumkunsten	113	134	247
Politieke en sociale wetenschappen	12	15	27
Psychologie en pedagogische wetenschappen	13	90	103
Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen	1	11	12
Taal- en letterkunde	30	103	133
Toegepaste biologische wetenschappen	7	14	21
Wetenschappen	25	31	56
Wijsbegeerte en moraalwetenschappen	5	5	10
<i>Totaal</i>	<i>623</i>	<i>1.303</i>	<i>1.926</i>
Algemeen totaal	7.252	18.331	25.583
Aantal unieke inschrijvingen in het volwassenenonderwijs			
Specifieke lerarenopleiding	3.163	6.262	9.425

Bron: Departement O&V.

2.60 Brussel - gewoon onderwijs

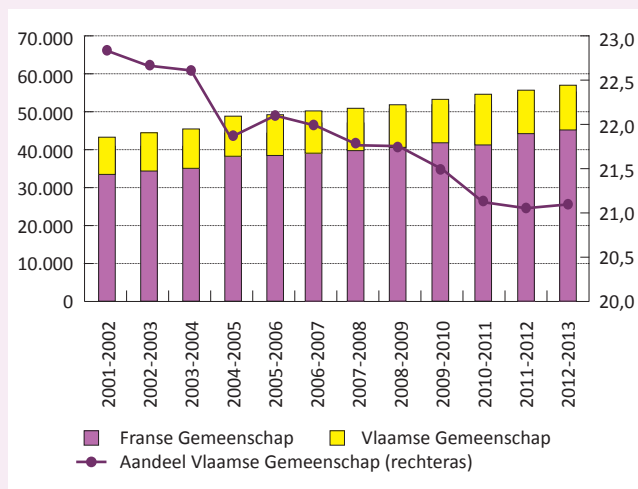
Aantal leerlingen in het gewoon onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau en Gemeenschap, totaal, naar geslacht, in het schooljaar 2013-2014.

	Franse Gemeenschap			Vlaamse Gemeenschap			Brussels Gewest
	Totaal	% jongens	% meisjes	Totaal	% jongens	% meisjes	Totaal
Kleuteronderwijs	45.097	51,1	48,9	12.056	51,0	49,0	57.153
Lager onderwijs	70.250	50,8	49,2	15.369	49,2	50,8	85.619
Secundair onderwijs	74.588	49,9	50,1	13.262	48,1	51,9	87.850

Bron: ETNIC, Departement O&V.

2.61 Brussel - kleuteronderwijs

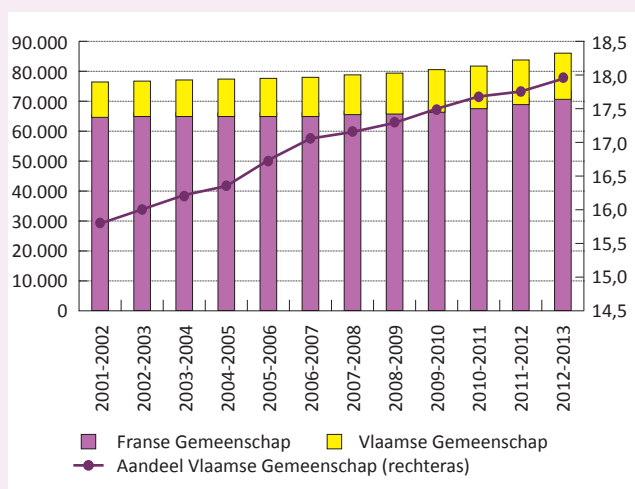
Evolutie van het aantal leerlingen in het gewoon kleuteronderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau en naar Gemeenschap, van het schooljaar 2001-2002 tot 2013-2014.

Bron: ETNIC, Departement O&V.

2.62 Brussel - lager onderwijs

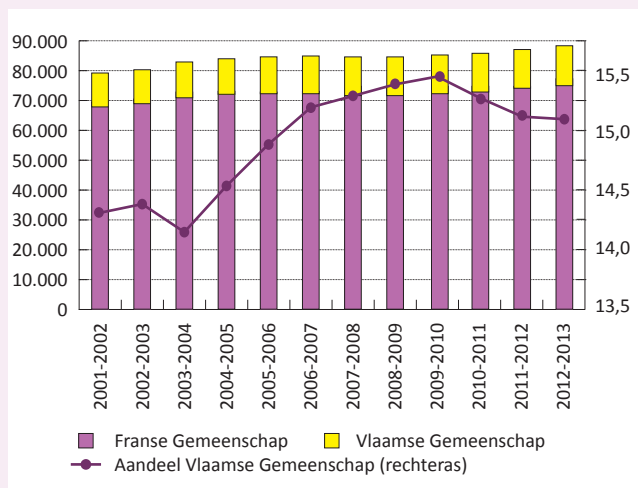
Evolutie van het aantal leerlingen in het gewoon lager onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau en naar Gemeenschap, van het schooljaar 2001-2002 tot 2013-2014.

Bron: ETNIC, Departement O&V.

2.63 Brussel - secundair onderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het gewoon secundair onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau en naar Gemeenschap, van het schooljaar 2001-2002 tot 2013-2014.

Bron: ETNIC, Departement O&V.

2.64 Brussel - Nederlandstalig onderwijs

Aantal leerlingen in het Nederlandstalig gewoon onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau, culturele achtergrond en gezinstaal, in het schooljaar 2013-2014 (aantal leerlingen op 1 februari 2014).

	% westerse achtergrond	% homogeen Nederlandstalig	% taalgemengd	% homogeen Franstalig	% homogeen anderstalig
Kleuteronderwijs	41,6	8,8	29,9	30,6	30,8
Lager onderwijs	42,3	9,1	30,7	30,9	29,3
Secundair onderwijs	65,2	22,5	30,9	25,1	21,4

Niet alle SO-scholen konden gegevens over de culturele achtergrond bezorgen, daarom is dit percentage niet berekend op het totaal aantal getelde leerlingen. Het gaat om 678 'missings' (2 scholen).

Bron: VGC, Departement O&V.

2.65 Vlaamse Rand

Aantal leerlingen in de Vlaamse Rand, naar onderwijsniveau en naar geslacht, in het schooljaar 2013-2014.

	Jongens	Meisjes	Totaal
Nederlandstalig onderwijs			
Gewoon kleuteronderwijs	7.293	6.948	14.241
Gewoon lager onderwijs	10.907	10.638	21.545
Buitengewoon lager onderwijs	338	233	571
Voltijds gewoon secundair onderwijs	8.490	7.846	16.336
Buitengewoon secundair onderwijs	79	59	138
Totaal Nederlandstalig	27.107	25.724	52.831
Franstalig onderwijs (1)			
Gewoon kleuteronderwijs	558	571	1.129
Gewoon lager onderwijs	889	905	1.794
Totaal Franstalig	1.447	1.476	2.923
Totaal	28.554	27.200	55.754

De leerlingen zijn geteld in de fusiegemeente waar de hoofdzetel (administratieve zetel) van de school gevestigd is. Om dubbeltellingen te vermijden zijn de leerlingen in het buitengewoon onderwijs van het type 5 niet inbegrepen in de data.

(1) Franstalig onderwijs = Franstalige scholen en Franstalige afdelingen van Nederlandstalige scholen die onder de bevoegdheid van de Vlaamse overheid ressorteren in de faciliteitengemeenten van de Vlaamse Rand.
Bron: Departement O&V.

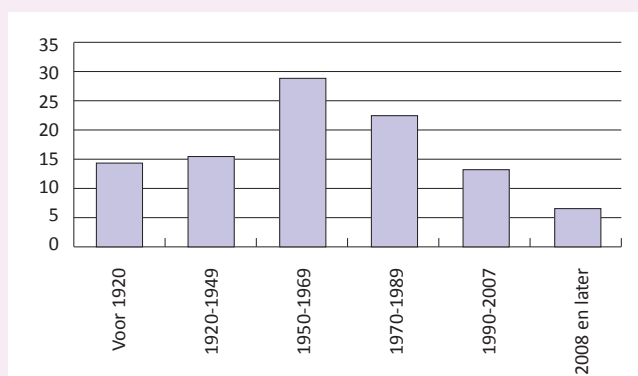
een kwart van de leerlingen afkomstig is uit een taalgemengd gezin (één van beide ouders is dus Nederlandstalig).

Werk maken van het masterplan scholengebouw

Het schoolgebouwenpark in Vlaanderen is bijzonder omvangrijk. Een berekende schatting gaat uit van een totale bebouwde oppervlakte van 16,6 miljoen m². De Schoolgebouwenmonitor van het Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs (AGION) analyseert het gebruik en het beheer van het schoolgebouwenpark in Vlaanderen. Het is een grootschalige studie die om de 5 jaar wordt uitgevoerd. Schooldirecties worden bevraagd over het gebruik en de kwaliteit van hun schoolgebouwen. Een eerste meting in 2008 werd gevolgd door een tweede meting in 2013. Zo wordt er onder andere nagegaan uit welke bouwjaren de Vlaamse schoolgebouwen afkomstig zijn.

2.66 Gebouwen

Aparte gebouwen naar bouwjaar in 2013, in %.

Bron: AGION.

Vervolgens geven de schooldirecties aan over welke lokalen de scholen beschikken en wat de bezettingsgraad is. Tot slot komen de verschillende aspecten van kwaliteit ook aan bod.

Vlaanderen heeft te kampen met een verouderde schoolinfrastructuur. Een klein deel (6%) van het gebouwenpark bestaat uit zeer recente gebouwen die sinds 2008 werden gebouwd. Een overige 13% van de gebouwen werd opgetrokken in de jaren 1990 tot 2008. Tussen 1970 en 1990 werd 22% van de huidige schoolgebouwen gebouwd. Ongeveer 58% van de schoolgebouwen dateert van voor 1970, waarvan 14% in de periode vóór 1920. Meer dan de helft van de schoolgebouwen in Vlaanderen is dus meer dan 44 jaar oud. Naarmate een schoolgebouw een hogere leeftijd bereikt, stijgt het aantal gerapporteerde problematische situaties. Om een antwoord te bieden aan deze problematiek ontwikkelen heel wat schoolbesturen renovatie- en nieuwbouwplannen.

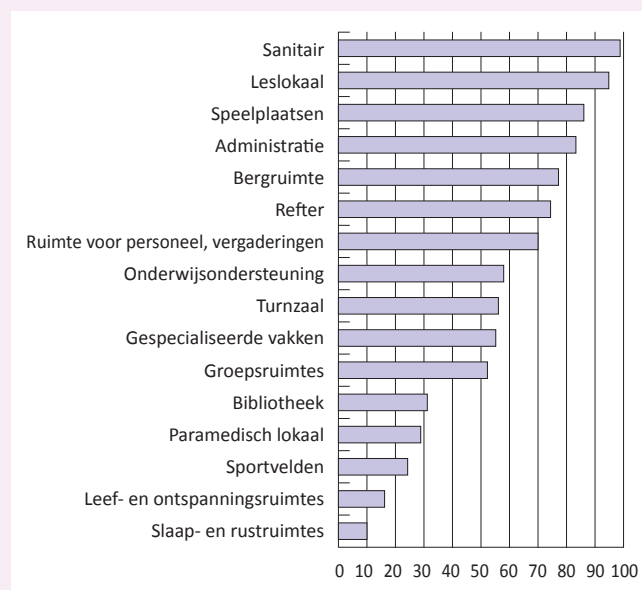
Naast een verouderde schoolinfrastructuur wordt het onderwijs in Vlaanderen geconfronteerd met een groeiende schoolpopulatie. Dit vertaalt zich in het steeds vaker bereiken van een maximum bezetting tot zelfs overbezetting of acuut plaatsgebrek.

Een gelijkaardig patroon van lokaaltypes is terug te vinden in meer dan 80% van de vestigingsplaatsen, namelijk: leslokalen, sanitaire voorzieningen, speelplaats en administratie. Deze kern wordt aangevuld met andere functies zoals refers, turnzaal, een ruimte voor het personeel, lokalen voor onderwijsondersteuning, lokalen voor gespecialiseerde vakken en groepsruimtes. Deze lokalen zijn in meer dan de helft van de vestigingsplaatsen aanwezig.

Sommige lokaaltypes zijn vandaag in een klein aantal schoolgebouwen aanwezig: bibliotheek/mediatheek, sportvelden, paramedische lokalen, leef- en ontspanningsruimtes en rust- en slaapruidtes. Bepaalde lokalen komen evenwel vooral in

2.67 Aanwezigheid lokalen

Aanwezigheid lokalen per vestigingsplaats naar type lokaal in 2013, in %.

Bron: AGION

minder frequent voorkomende onderwijsinstellingen aan bod, zoals slaap- en rustruimtes in internaten.

Op 60% van de vestigingsplaatsen zijn de gewone leslokalen volledig bezet. Een overbezetting of acuut plaatsgebrek wordt gerapporteerd in 28% van de vestigingsplaatsen. Dit betekent dat op 88% van de vestigingsplaatsen de gewone leslokalen maximaal tot overbezet zijn. Ook administratielokalen, bergruimtes, lokalen voor onderwijsondersteuning, sanitair, refters, speelplaatsen en turnzalen hebben een hoge graad van volledige bezetting tot overbezetting. Voor de bergruimtes, refters en turnzalen blijkt overbezetting en acuut plaatsgebrek het geval te zijn op minstens een derde van de vestigingsplaatsen. De lokalen waar nog het meest vrije ruimte beschikbaar is zijn bibliotheken, groepsruimtes, sportvelden en paramedische lokalen. Niet toevallig gaat het om ruimtes met een functie die slechts voor bepaalde activiteiten of in bepaalde omstandigheden worden ingezet.

De kwaliteit van schoolgebouwen omvat meerdere dimensies:

- de veiligheid en hygiëne;
- het gebruikscomfort;
- de bouwfysieke staat;
- de functionaliteit;
- de belevingswaarde;
- de kosten;
- de kwaliteit van het schooldomein en de schoolomgeving.

Het sterkste punt van het schoolgebouwenpatrimonium in Vlaanderen blijkt de veiligheid en hygiëne van de schoolgebouwen te zijn. Deze kwaliteitsdimensie behaalt een gemiddelde score van 73%. Op de tweede plaats komt het gebruikscomfort, gevolgd door de kwaliteit van het schooldomein, de functionaliteit en de bouwfysieke staat van de gebouwen. Deze dimensies worden als bovengemiddeld beoordeeld. Twee dimensies scoren onder het gemiddelde, de belevingswaarde van de gebouwen en in sterke mate de omvang van de kosten van de gebouwen. De kwaliteitscores die verwijzen naar de basiscriteria zoals woonbaarheid, veiligheid en hygiëne liggen hoger dan de scores die verwijzen naar de nieuwe uitdagingen van de 21ste eeuw zoals bijvoorbeeld tot uiting komt in de belevingswaarde van het gebouw. Over het algemeen kan gesteld worden dat de Vlaamse schoolgebouwen gemiddeld scoren op vlak van kwaliteit.

Er is een groot tekort aan middelen voor scholenbouw. In 2014 werden tussen 1 januari en 31 december 6 bouwerven opgeleverd voor een bedrag van 12.571.456 euro (publiek-private samenwerking) en werden tevens 12 subsidies goedgekeurd voor uitrusting in het scholen secundair onderwijs voor een totaal van 1.060.613 euro. Toch blijft er een grote vraag bestaan. In april 2015 heeft AGION, het Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs, 20,3 miljoen euro subsidies goedgekeurd voor reguliere scholenbouwprojecten in het gesubsidieerd onderwijs. Iets meer dan 3,4 miljoen euro gaat naar grote (ver)bouwprojecten. Het overige deel gaat naar kleinere verbouwings- en renovatiewerken voor de vernieuwing van het bestaande schoolpatrimonium. Deze investeringen resulteren in een betere schoolinfrastructuur.

Daarnaast is de Vlaamse overheid op zoek gegaan naar een alternatieve manier om de lange wachtlister in scholenbouw in te korten. De inhaalbeweging voor schoolinfrastructuur werd zo in het leven geroepen en per decreet vastgelegd.

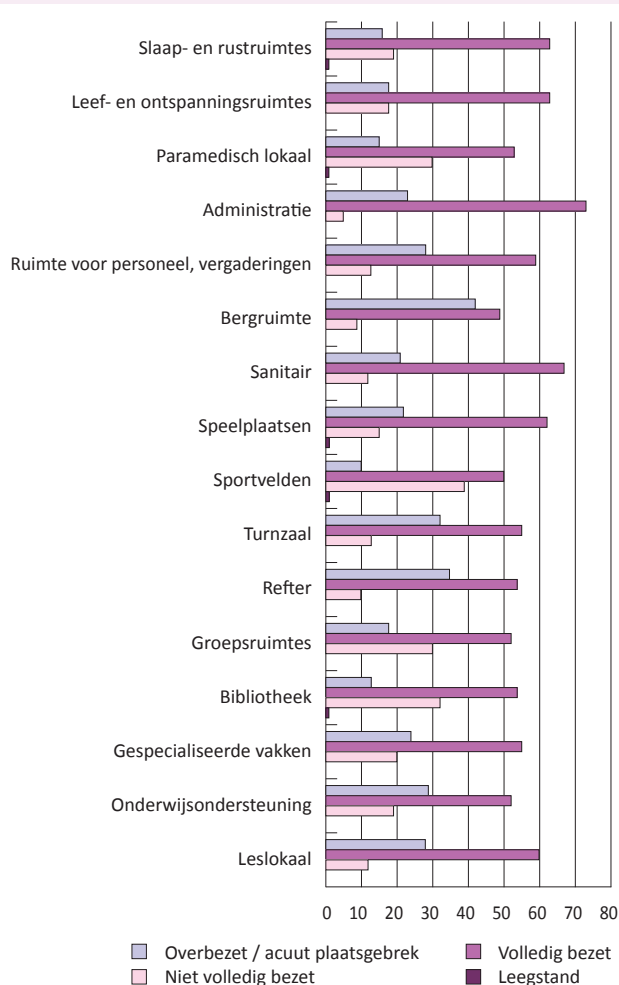
Na een openbare procedure heeft de overheid een private partner aangeduid die instaat voor het ontwerp, de bouw, het onderhoud en de financiering van de scholen. Deze private partner is een samenwerking tussen AG Real Estate en BNP Paribas Fortis. De publieke en private partner vormen samen de DBFM-vennootschap, genaamd "DBFM Scholen van Morgen nv". Deze is verantwoordelijk voor de concrete uitwerking van het programma.

Het programma bestaat uit 165 projecten, goed voor meer dan 200 nieuwe of gerenoveerde schoolgebouwen. Vooraf werd door de overheid een lijst van scholen opgesteld die tot dit unieke programma kunnen toetreden. Momenteel zijn er binnen het DBFM-programma Scholen van Morgen 2 projecten opgeleverd en bevinden 98 projecten zich in de bouwfase.

Na realisatie kunnen de inrichtende machten de gebouwen inzetten voor hun pedagogisch project. De DBFM-vennootschap staat ook in voor het onderhoud van de gerealiseerde schoolinfrastructuur gedurende 30 jaar. Tijdens deze periode betalen de inrichtende machten een beschikbaarheidsvergoeding. Na 30 jaar wordt de gerealiseerde infrastructuur aan de inrichtende machten overgedragen.

2.68 Bezettingsgraad

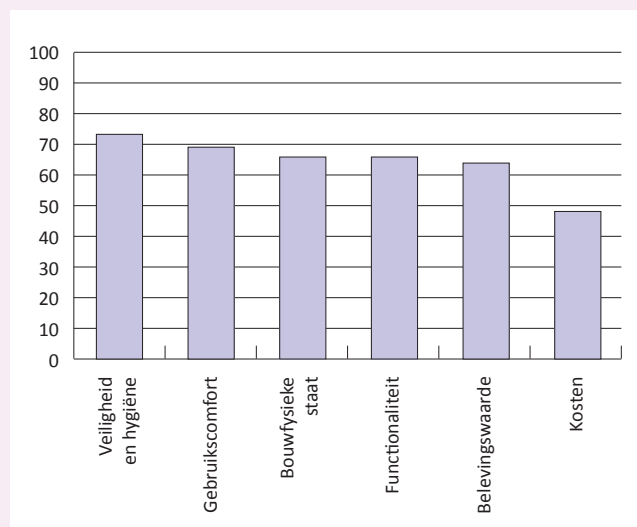
Bezettingsgraad naar type lokaal in 2013, in %.

Bron: AGION

2.69 Vestigingsplaatsen

Vestigingsplaatsen naar kwaliteit van de gebouwen in 2013, in %.

Bron: AGIO

2.70 Bouwwerven

Aantal geschatte op te starten en geleverde bouwwerven (toestand 1/6/2015), in aantallen.

	Aantal bouwwerven
Per 01/01/2014	2
Per 01/01/2015	53
Per 01/01/2016	129
Per 01/01/2017	37
Per 01/01/2018	5

	Aantal opleveringen
2014	1
2015	28
2016	112
2017	38
2018	6

Het aantal opleveringen zijn inclusief faseringen.
Bron: AGIO

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

OECD (2014). *Education at a Glance 2014 OECD Indicators*. Parijs.

Vlaams Ministerie van Onderwijs & Vorming (2014). *Statistisch Jaarboek van het Vlaams onderwijs Schooljaar 2013-2014*. Brussel.

ETNIC: www.statistiques.cfwb.be

Organisatie voor Economische Samenwerking & Ontwikkeling (OESO): www.oecd.org

Vlaamse Interuniversitaire Raad: www.vlir.be

DEFINITIES

Leerlingen De leerlingenaantallen hebben betrekking op het aantal ingeschreven leerlingen en studenten op 1 februari 2014. De leerlingen en studenten die ingeschreven zijn in Franstalige afdelingen van Nederlandstalige scholen of in Franstalige scholen onder de bevoegdheid van de Vlaamse overheid worden niet in dit cijfermateriaal opgenomen. In het hoger onderwijs wordt (tenzij anders vermeld) het aantal actieve inschrijvingen weergegevens op 30 september 2013. Eén student kan meerdere inschrijvingen hebben in het hoger onderwijs. In het volwassenenonderwijs wordt het aantal inschrijvingen in opleidingen gestart binnen de referentieperiode geteld. In het deeltijds kunstonderwijs wordt het aantal inschrijvingen van financieerbare leerlingen geteld. In beide onderwijsniveaus ligt het aantal inschrijvingen hoger dan het aantal fysieke personen, omdat een leerling voor meerdere cursussen ingeschreven kan zijn. Leerlingen die omwille van een langdurige ziekte les volgen in het buitengewoon onderwijs (de zogenaamde type-5-leerlingen) worden, om dubbelstellingen te vermijden, niet in het cijfermateriaal opgenomen.

Leerling-leerkracht-ratio De leerling-leerkracht-ratio geeft aan hoeveel leerlingen er zijn per bezoldigd onderwijzend personeelslid. Het geeft dus geen beeld van de gemiddelde klasgrootte. Ook het buitengewoon onderwijs werd in het Vlaamse cijfermateriaal geïntegreerd. De omkadering is er groter dan in het gewoon onderwijs. Ook

het deeltijds onderwijs en het volwassenenonderwijs zijn in de cijfergegevens vervat. Voor de personeelsgegevens moet er op gewezen worden dat al het onderwijzend personeel (budgettaire fulltime-equivalenten) opgenomen is. Zo zitten er personeelsleden in de cijfers die geen klasleerkracht zijn, bijvoorbeeld taakleerkrachten. Ook personeelsleden die zorgen voor vervangingen van minder dan een jaar werden in de basisgegevens opgenomen. We volgen daarmee de OESO-instructies over de 'coverage' en hun definities over leerkrachten.

Overheidskost per leerling Op internationaal vlak worden de kosten per leerling op basis van het aantal financierbare studenten berekend en uitgedrukt in US-dollar-equivalenten. Uitgaven voor onderwijsinstellingen per student in vergelijking met het bbp per capita worden berekend door de onderwijsuitgaven per student in de nationale munteenheid af te zetten als percentage van het bbp per capita, ook in de nationale munteenheid. In de gevallen waarbij de onderwijsuitgaven en de bbp-data een andere referentieperiode beslaan, worden de onderwijsdata aan de referentieperiode van de bbp-data aangepast. Men maakt daarbij gebruik van de inflatieratio's.

Personeel

Gegevens afkomstig van het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming:

In de personeelsstatistieken wordt enkel het personeel geregistreerd dat ofwel rechtstreeks door het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming wordt betaald, ofwel waarvan de lonen ten laste van de werkingsenveloppen van het hoger onderwijs zijn. Het personeel dat geniet van het stelsel 'terbeschikkingstelling voorafgaand aan het rustpensioen' (TBS55+) is dus opgenomen in de statistieken. Het meester-, vak- en dienstpersoneel van het gesubsidieerd onderwijs komt niet aan bod in de statistieken. De gesubsidieerde contractuelen worden ook buiten beschouwing gelaten omdat zij niet volledig door het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming worden betaald. De personeelsgegevens hebben betrekking op de maand januari zoals gekend in juni, tenzij anders aangegeven.

Gegevens afkomstig van de VLIR:

De personeelsgegevens voor het universitair onderwijs zijn afkomstig van de Vlaamse Interuniversitaire Raad (VLIR), en hebben betrekking op 1 februari 2014.

Salariëring van leerkrachten Deze indicator geeft een beeld van de salarissen van leerkrachten in het onderwijs. De gegevens zijn afkomstig uit de OESO-databank. De salarissen zijn aangepast volgens de 'Purchasing Power Parity' (PPP), zodat vergelijkingen tussen de landen verantwoord zijn. Deze PPP-index wordt jaarlijks door de OESO samengesteld en is een coëfficiënt die per land de koopkracht weergeeft. Er wordt een onderscheid tussen het aanvangs-, het midden carrière- en het maximumsalaris van leerkrachten gemaakt. Het aanvangssalaris is het brutosalaris per jaar voor een voltijds aangestelde

leerkracht in het begin van zijn/haar loopbaan met het minimum opleidingsniveau dat vereist is om volledig gekwalificeerd te zijn. Het midden carrière-salaris verwijst naar het brutosalaris per jaar na 15 jaar loopbaan voor een voltijds aangestelde leerkracht met het minimum opleidingsniveau dat vereist is om volledig gekwalificeerd te zijn. Hetzelfde geldt voor het maximumsalaris, met dit verschil dat de berekening gebeurt op basis van 27 jaar dienstanciënniteit voor leerkrachten in het kleuter-, lager en in de 1ste graad secundair onderwijs en 25 jaar loopbaan voor geaggregeerden in het secundair onderwijs - groep 2. De term 'brutosalaris' verwijst naar de geïndexeerde bruto jaarwedge, verhoogd met de eindejaarstoelage en het vakantiegeld. Het brutojaarsalaris wordt berekend uitgaande van het salaris van de maand januari. Dit wordt getransponeerd tot een volledig jaarsalaris. Voor het 'hoger technisch en beroepssecundair onderwijs' - wat overeenkomt met de 2de en 3de graad secundair onderwijs BSO/KSO/TSO - zijn er geen cijfergegevens in de internationale dataverzameling geïntegreerd. In dit soort onderwijs komen te veel verschillende salarisschalen voor om zinvolle gemiddelden te berekenen. Dat is ook in het buitenland het geval, waardoor de OESO besliste om hiervoor geen indicator te berekenen.

Schoolse vertraging Schoolse vertraging wordt berekend op basis van een vergelijking tussen het leerjaar waarin de leerling is ingeschreven en het leerjaar waarin de leerling op grond van zijn geboortjaar en bij normale studievordering ingeschreven zou moeten zijn. Het is niet noodzakelijk een gevolg van zittenblijven, maar kan ook veroorzaakt worden door bijvoorbeeld verlate instap in het lager onderwijs, ziekte, ... Door atypische studieovergangen kan een leerling schoolse vertraging oplopen die niet blijkt uit deze indicator (bijvoorbeeld overgang van 5de leerjaar lager onderwijs naar 1B secundair onderwijs op basis van het leeftijds criterium). Scholen die lager onderwijs inrichten volgens een specifieke pedagogische methode registreren leerlingen niet altijd per leerjaar. In het verleden vertekende dit de cijfers licht. Vanaf het schooljaar 2007-2008 worden de leerlingen uit het methodeonderwijs niet in rekening gebracht in de analyses.

Vroegtijdige schoolverlater (SSL/Departement O&V) Deze indicator werd door het Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen (SSL) ontwikkeld en berekend. Recent werd de indicator door het Departement Onderwijs & Vorming herzien en geactualiseerd. Het betreft jongeren die niet meer leerplichtig zijn en die het Vlaamse secundair onderwijs verlaten zonder voldoende kwalificatie. De percentages worden jaarlijks berekend op de gehele cohorte van vroegtijdige schoolverlaters en de jongeren die zich wel kwalificeren.

WERK EN SOCIALE ECONOMIE

2.2

BLIKVANGERS

- Nog voor de kloof met het precrisisniveau uit 2008 gedicht was, begon de werkzaamheidsgraad in 2011 opnieuw af te brokkelen en ook in 2012 was er een lichte terugval. Anno 2013 volgt er opnieuw beterschap en in 2014 zijn er net geen 72 op 100 Vlamingen op beroepsactieve leeftijd (20-64 jaar) aan het werk. De laatste jaren kan men spreken van een status quo (figuur 2.73).
- Groepen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt boekten gemengde resultaten op vlak van werkzaamheid in 2014. Zo zet de toename in de werkzaamheidsgraad van 50- en 55-plussers zich onverminderd voort. Ook de werkzaamheidsgraad van personen met een arbeidshandicap is substantieel gegroeid. De werkzaamheid van personen met een niet-EU herkomst en van laaggeschoolden daarentegen nam af (figuren 2.73, 2.74 en 2.75).
- Waar de werkbaarheidsgraad bij de werknemers lichtjes toeneemt tussen 2010 en 2013 tot 54,6%, stijgt het aandeel zelfstandige ondernemers met een kwaliteitsvolle job aanzienlijk in dezelfde periode tot 51,4%. Net zoals bij de loontrekkenden is werkstress ook bij zelfstandigen het belangrijkste knelpunt om te komen tot meer werkbaar werk (figuren 2.83 en 2.84).
- Net zoals in 2013 neemt ook de werkloosheid toe in 2014, weliswaar aan een lager tempo. Groepen binnen de niet-werkende werkzoekenden zoals ouderen, midden- en hogeschoolden, langdurig werkzoekenden en arbeidsgehandicapten groeien bovengemiddeld. Sinds 2014 is de jeugdwerkloosheid gedaald (figuren 2.89 en 2.92).
- Eind 2013 stelden de verschillende werkvormen van de sociale economie in totaal 25.688 doelgroepwerknemers te werk. Dit komt overeen met 0,9% van de totale werkende bevolking. De jaarlijkse stijging van het totale aantal doelgroepwerknemers in de sociale economie die de laatste jaren al was afgenomen van 5% in de periode 2008-2009 tot 1% in de periode 2011-2012, is tussen 2012 en 2013 veranderd in een daling van het aantal doelgroepwerknemers met 0,5% (figuur 2.104).

Dit hoofdstuk begint met een schets van de situatie op de Vlaamse arbeidsmarkt in ruime zin. Om een accurater beeld te krijgen van de huidige arbeidsmarkttoestand en de grootste uitdagingen voor het beleid, komen in eerste instantie de bevolking op arbeidsleeftijd, de werkenden en de werkzoekenden aan bod. De aansluitingsproblemen tussen vraag en aanbod maken vervolgens het plaatje compleet. De Vlaamse Regering heeft een aantal lange termijn doelstellingen bepaald in het Pact 2020 en in het regeerakkoord 2014-2019. Bedoeling is om fors in te zetten op de versterking van competenties en de ondersteuning van loopbanen en de activering van werkzoekenden. De Vlaamse Regering wil ook werk maken van een versterkte sociale economie. In het tweede deel van dit hoofdstuk komen een aantal beleidsmaatregelen en -programma's aan bod die werden opgezet om deze doelstellingen te realiseren.

Situatie Vlaamse arbeidsmarkt

Hier volgt een overzicht van de ruime omgeving waarin de Vlaamse arbeidsmarkt en het arbeidsmarktbeleid is ingebed. Vooreerst wordt de bevolking op arbeidsleeftijd en een aantal onderliggende componenten besproken. Nadien wordt dieper ingegaan op de werkenden, de werklozen en de aansluitingsproblemen tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt.

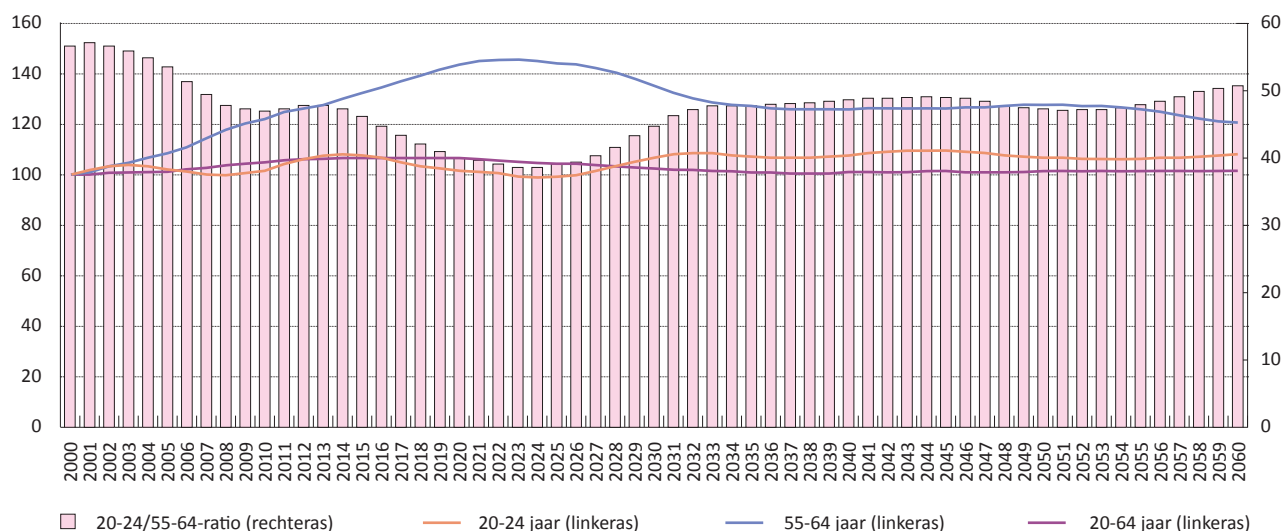
Bevolking op arbeidsleeftijd

Vooruitzichten geven aan dat een verdere groei van de Vlaamse bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar) niet zal blijven duren. Volgens prognoses zou het aantal 20-64-jarigen in Vlaanderen in 2017 oplopen tot circa 3,8 miljoen om nadien af te brokkelen tot ongeveer 3,6 miljoen in 2060. Bovendien blijkt de kleiner wordende groep personen op arbeidsleeftijd ook te ontgroenen en te vergrijzen. Dit proces is nu reeds aan de gang: terwijl het aantal jongeren (20-24-jarigen) sinds 2000 min of meer stabiel is gebleven, neemt het aantal ouderen (55-64-jarigen) tot begin jaren 2020 sterk toe. Waar er in 2000 nog goed 56 jongeren per 100 ouderen waren, zou deze jongeren/ouderen-ratio in 2024 een dieptepunt bereiken met nagenoeg 38 jongeren op 100 ouderen.

De bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar) kan volgens de internationaal geldende definitie van de International Labour Organization (ILO) naar socio-economische positie in 3 grote categorieën ingedeeld worden: de werkenden, de werklozen of werkzoekenden en de niet-beroepsactieven. Voor Vlaanderen komen we in 2014 aan 71,9% werkenden, 3,7% werklozen en 24,4% niet-beroepsactieven. De eerste 2 vormen samen de **beroepsbevolking**.

2.71 Bevolking op arbeidsleeftijd

Evolutie/prognose* (index 2000 = 100) van de bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar), de jongeren (20-24 jaar), de ouderen (55-64 jaar) en de jongeren/ouderen-ratio, van 2000 tot 2060.

* Op basis van bevolkingsaantallen 2000-2013 en bevolkingsprognoses 2014-2060.
Bron: ADS, FPB, bewerking SVR.

Net zoals in 2013 is er ook in 2014 een lichte toename van het aantal **werkende** 20-64-jarigen. De werkenden bestaan voor meer dan de helft uit mannen, circa 2 op de 3 is tussen de 25 en 49 jaar, 1 op de 6 is laaggeschoold en zeker 4 op de 10 is hooggeschoold. Bijna 9 op de 10 werkenden zijn geboren in

België; ruim 1 op de 20 is geboren buiten de EU27.

In 2014 daalt het aantal **ILO-werklozen** op jaarbasis. De mannelijke werkzoekenden hebben een overwicht, 2 op de 10 is jong, ruim 4 op de 10 is middengediplomeerd en 3 op de 10 is laaggeschoold, meer dan 7 op de 10 is Belg van geboorte en bijna 2 op de 10 is geboren buiten de EU27.

Het aantal **niet-beroepsactieven** kent in 2014 een status quo ten aanzien van 2013. Vrouwen blijven nog steeds in de meerderheid net zoals de ouderen. Het grootste deel van de niet-beroepsactieven bestaat uit laag- en middengediplomeerden.

2.72 Profiel bevolking op arbeidsleeftijd

Bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar) naar socio-economische positie in 2014, naar geslacht, leeftijd, onderwijsniveau, nationaliteit en geboorteland, jaargemiddelde, N x 1.000 (totaal) en in %.

	Werkend	Werkzoekend	Niet-beroepsactief	Totaal bevolking op arbeidsleeftijd
Totaal	2.733,9	139,5	927,1	3.800,5
Mannen	53,4	54,6	40,9	50,4
Vrouwen	46,6	45,4	59,1	49,6
20-24	6,5	21,4	19,3	10,2
25-49	65,8	59,6	23,3	55,2
50-64	27,7	19,0	57,5	34,7
Laaggeschoold	16,2	30,4	40,0	22,5
Middengediplomeerd	41,0	43,7	40,6	41,0
Hooggeschoold	42,8	25,9	19,5	36,5
Belgen	93,8	83,0	90,5	92,6
EU28-burger (exclusief Belgen)	4,3	7,1	4,3	4,4
Niet-EU28-burger	1,8	10,0	5,2	2,9
Geboren in België	89,9	72,9	84,0	87,9
Geboren in ander land EU27	4,6	7,5	4,7	4,7
Geboren buiten EU27	5,5	19,6	11,3	7,4

Bron: ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

Werkenden

We beginnen met de voorstelling van de werkzaamheidsgraad, zowel globaal als naar verschillende achtergrondkenmerken. Vervolgens wordt er even stilgestaan bij de uittredeleeftijd. Nadien worden er verscheidene arbeidsregimes besproken en wordt er gekeken naar de werkenden per sector en naar statuut. Tot slot komt ook werkbaar werk aan bod.

Werkzaamheidsgraad

Vlaanderen wil met de arbeidsmarkt tegen 2020 een stuk verder staan dan vandaag. Een reeks doelstellingen, opgesteld in het kader van het Pact 2020 en de Europa 2020-strategie, geven deze ambitie vorm. De kerndoelstelling is het bereiken van een **werkzaamheidsgraad** van ruim 76% bij de Vlaamse 20-64-jarigen tegen 2020. Op die manier levert het Vlaamse Gewest een bijdrage aan de Europese strategie om voor de ganse EU een werkzaamheidsgraad van 75% te realiseren. Om de globale werkzaamheid op te krikken, moet de werkzaamheidsgraad van alle bevolkingsgroepen omhoog.

2.73 Werkzaamheidsgraad globaal

Evolutie van de werkzaamheidsgraad (20-64 jaar), van 2008 tot 2014, naar geslacht, leeftijd, onderwijsniveau, nationaliteit*, geboorteland* en arbeidshandicap**, jaargemiddelde, in %.

	Vlaams Gewest							Waaals Gewest	Brussels Gewest	België	EU28
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2014	2014	2014	
Totaal (20-64 jaar)	72,3	71,5	72,1	71,8	71,5	71,9	71,9	61,8	58,7	67,3	69,2
Mannen	78,3	77,2	77,4	77,0	76,7	76,8	76,2	65,9	63,8	71,6	75,0
Vrouwen	66,1	65,7	66,7	66,4	66,2	66,9	67,6	57,8	53,7	62,9	63,5
20-24 jaar	56,1	49,6	50,8	50,0	48,6	48,1	46,1	33,1	26,7	39,6	48,5
25-49 jaar	87,9	86,8	86,8	86,4	85,9	85,7	85,8	74,7	66,5	79,9	77,4
50-64 jaar	49,1	50,9	53,1	53,6	54,6	56,5	57,5	50,1	52,6	54,7	60,6
55-64 jaar	34,3	35,8	38,2	38,9	40,5	42,9	44,3	38,8	46,6	42,7	51,8
Laaggeschoold	53,4	52,6	53,3	52,0	51,7	52,0	51,8	41,4	40,4	46,6	51,9
Middengeschoold	74,8	73,2	74,1	74,0	72,9	73,4	72,0	61,9	52,9	67,2	70,1
Hooggeschoold	85,0	84,2	84,1	83,8	83,9	83,2	84,4	79,5	76,5	82,0	82,1
Belgen	72,8	72,2	72,9	72,7	72,4	72,7	72,9	63,2	58,6	68,6	69,8
EU-burger (exclusief Belgen)	71,5	68,0	70,1	68,5	70,3	69,3	70,3	56,3	70,1	65,7	72,0
Niet-EU-burger	47,2	46,9	44,4	46,3	42,7	46,4	44,6	32,1	40,6	40,5	56,5
Geboren in België	73,3	72,9	73,5	73,3	73,3	73,4	73,6	63,8	63,3	69,8	69,9
Geboren in ander land EU	68,4	67,0	68,6	69,0	69,0	70,0	70,0	56,9	70,8	65,8	70,0
Geboren buiten EU	56,3	53,4	53,4	53,0	51,8	54,9	53,3	43,9	44,6	48,1	59,9
Personen met arbeidshandicap	-	37,5	33,5	38,6	38,7	40,4	42,7	33,7	31,2	38,1	-
Personen zonder arbeidshandicap	-	75,7	76,8	76,8	76,7	76,8	76,7	67,9	63,7	72,5	-

* Vanaf 2013 EU28, voordien EU27.

** Personen met hinder in dagelijkse bezigheid door langdurige handicap of ziekte.

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

De Vlaamse werkzaamheidsgraad stakte naar aanleiding van de conjuncturele verzwakking. Nog voor de kloof met het pre-crisisniveau uit 2008 gedicht was, begon de werkzaamheidsgraad in 2011 opnieuw af te brokkelen en ook in 2012 was er een lichte terugval. Anno 2013 volgt er opnieuw beterschap en in 2014 zijn er net geen 72 op 100 Vlamingen op beroepsactieve leeftijd (20-64 jaar) aan het werk. De laatste jaren kan men spreken van een status quo.

In 2014 bereiken Malta, Duitsland, Zweden en Kroatië reeds de nationale doelstelling die ze tegen 2020 naar voren hebben geschoven. Met het groeiritme dat tijdens de afgelopen jaren gerealiseerd werd, wordt het bereiken van de 76%-doelstelling tegen 2020 nog een hele uitdaging voor Vlaanderen. Niet

alleen laat de economische crisis sporen na en remt de vergrijzing van de bevolking op arbeidsleeftijd de vooruitgang af, ook blijven een aantal specifieke groepen (ouderen, personen afkomstig van buiten de EU, personen met een handicap, vrouwen, ...) ondervertegenwoordigd op de arbeidsmarkt. Vandaar dat Vlaanderen een aantal bijkomende doelstellingen tegen 2020 geformuleerd heeft met het oog op de activering van deze kwetsbare groepen.

Kende de mannelijke werkzaamheidsgraad een overwegend negatieve evolutie, dan steeg de arbeidsdeelname van vrouwen aanzienlijk de afgelopen decennia. Ook in 2014 verkleint de werkzaamheidskloof tussen Vlaamse mannen en vrouwen verder.

2.74 Werkzaamheidsgraad ouderen

Evolutie van de werkzaamheidsgraad (50-64 jaar), van 2000 tot 2014, naar geslacht en leeftijdsklassen, jaargemiddelde, in %.

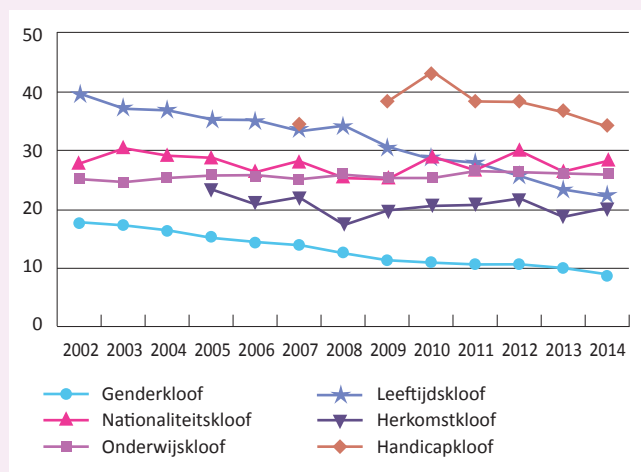
		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
50-54 jaar	Mannen	81,4	81,8	82,1	82,8	80,9	84,8	85,1	86,8	85,1	85,5	87,5	87,0	86,3	87,4	86,4
	Vrouwen	44,8	48,3	47,9	52,5	54,3	57,8	57,8	63,3	63,7	67,8	69,4	70,1	70,6	71,9	73,8
	Totaal	63,4	65,3	65,3	67,9	67,9	71,5	71,6	75,2	74,5	76,8	78,6	78,7	78,5	79,7	80,2
55-59 jaar	Mannen	56,3	52,9	51,3	51,9	55,4	57,4	56,7	62,8	62,4	61,7	65,7	66,7	66,8	68,9	70,1
	Vrouwen	23,9	23,5	25,0	25,7	29,7	30,2	34,2	38,8	40,0	42,6	45,3	48,0	51,0	55,4	55,4
	Totaal	40,1	38,2	38,2	38,9	42,7	43,9	45,5	50,9	51,3	52,2	55,6	57,4	59,0	62,2	62,8
60-64 jaar	Mannen	17,1	16,9	17,1	17,6	18,6	20,3	20,8	22,0	21,8	23,3	25,3	23,6	24,1	25,8	25,7
	Vrouwen	5,5	4,5	5,7	5,4	7,2	7,7	8,2	8,9	9,7	12,4	13,2	13,2	15,5	16,3	16,8
	Totaal	11,2	10,6	11,3	11,4	12,8	13,9	14,5	15,5	15,7	17,9	19,2	18,4	19,8	21,1	21,2

Bron: ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.75 Werkzaamheidskloven

Evolutie van het verschil in de werkzaamheidsgraad* tussen mannen en vrouwen, tussen 20-49-jarigen en 50-64-jarigen, tussen Belgen en niet-EU-burgers**, tussen personen geboren in België en geboren buiten de EU**, tussen personen zonder handicap en personen met handicap***, en tussen midden/hooggeschoolden en laaggeschoolden, van 2002 tot 2014, in procentpunten.

* Het gaat telkens om alle 20-64-jarigen.

** Tot en met 2004 is de EU gelijk aan EU15, in 2005 en 2006 EU25, vanaf 2007 EU27 en vanaf 2013 EU28.

*** Tussen 2007 en 2009 is er een tijdreeksbreuk. Vanaf 2009 worden jaargegevens gebruikt, voordien tweede kwartaalgegevens.

Bron: ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

Vlaamse Gewest toch nog een eind af van de 75%-doelstelling tegen 2020.

De Vlaamse arbeidsmarkt wordt nog steeds gekarakteriseerd door een 'citroenmodel' met een erg hoge arbeidsdeelname in de middelste leeftijdsgroep, een late intrede bij het begin van de loopbaan en een sterk vervroegde uittrede aan het einde van de loopbaan. De grote kloof tussen de werkzaamheid van de mensen jonger en ouder dan 50 jaar is de voorbije jaren wel steeds kleiner geworden, maar blijft anno 2014 toch nog uitgesproken met 22,1 procentpunten.

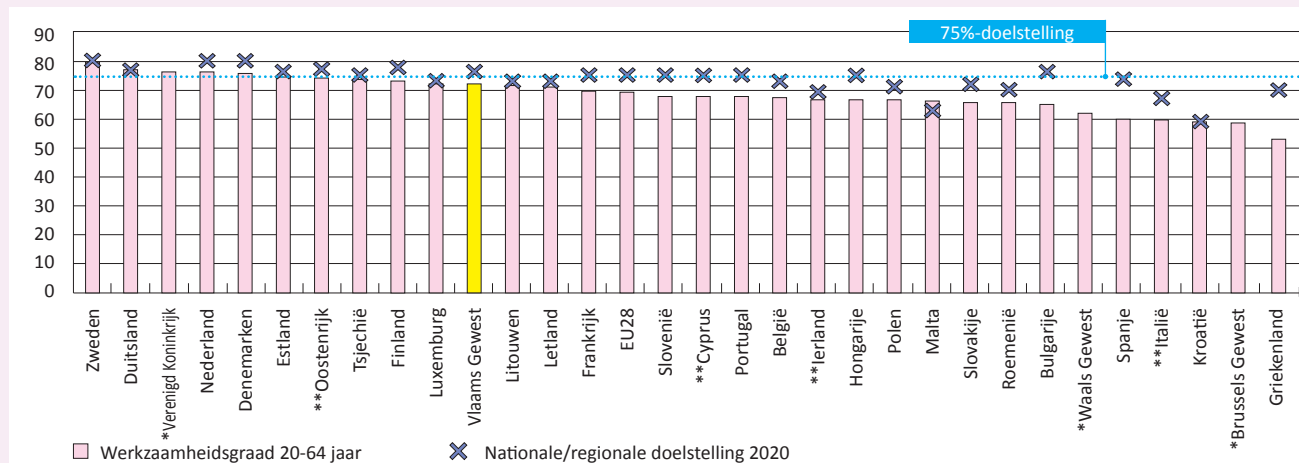
De jongerenwerkzaamheid (20-24 jaar) is tussen 2008 en 2014 met 10 procentpunten aanzienlijk gedaald van 56,1% naar 46,1%. Dit is deels te wijten aan de crisisjaren; jongeren zijn erg kwetsbaar in tijden van economische laagconjunctuur. Anderzijds hebben de democratisering en het hervormingsproces van het hoger onderwijs geleid tot een verlenging van de studieduur en het uitstellen van de arbeidsmarktintrede. De lage werkzaamheid bij ouderen blijft één van de belangrijkste pijnpunten op de Vlaamse arbeidsmarkt. Om dit aan te pakken wil Vlaanderen tegen 2020 respectievelijk 60% en 50% van de 50-plussers en 55-plussers aan het werk. De 50- en 55-plussers zijn de laatste jaren steeds vaker aan het werk, ook tijdens de crisis. Ze hebben de afgelopen periode substantiële vooruitgang geboekt en ook in 2014 is dat het geval. Er zijn dan 57,5% van de 50-plussers aan de slag; dat zijn er 1 procentpunt meer dan in 2013. Bij de 55-plussers ligt de arbeidsdeelname lager met 44,3%; dat zijn er 1,4 procentpunten meer dan het jaar voordien. De afgesproken werkzaamheidsdoelstellingen tegen 2020 komen zo weer een stapje dichterbij.

Na een onderbreking van de jarenlange groei in de vrouwelijke werkzaamheidsgraad in 2009 en 2011-2012, lijkt de werkzaamheid van de Vlaamse vrouwen in 2013 en ook in 2014 terug aan te knopen met stijgende cijfers. Met ruim 2 op de 3 vrouwelijke 20-64-jarigen die een betaalde job hebben zit het

De werkzaamheidsgraad van de Vlaamse laaggeschoolden blijft veel lager dan die van de midden- en hooggeschoolden. Het lage opleidingsniveau of het tekort aan ervaring of specifieke competenties hypothekeren de kansen op werk voor laaggeschoolden. Anno 2014 is slechts iets meer dan de helft

2.76 Werkzaamheidsgraad internationaal

Werkzaamheidsgraad (20-64 jaar) in 2014 met nationale/regionale* streefdoelen**, naar gewesten en Europese vergelijking, jaargemiddelde, in %.

* Geen nationale/regionale doelstelling bepaald.

** Doelstelling tussen 69-71% (Ierland), 67-69% (Italië), 75-77% (Cyprus) en 77-78% (Oostenrijk).

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

van de laaggeschoolden op arbeidsleeftijd aan het werk. Het verschil in arbeidsdeelname tussen laag- en hogergeschoolden komt dan op 26 procentpunten en is het laatste decennium weinig veranderd.

Na een flinke toename van de werkzaamheidsgraad van de personen afkomstig van buiten de EU tussen 2005 en 2008, werd deze groep hard getroffen door de economische crisis. De werkzaamheidsgraad van personen met een niet-EU-nationaliteit is in 2014 gedaald met 1,8 procentpunten tot 44,6%. Zo is de nationaliteitskloof opnieuw toegenomen en komt deze in 2014 op 28,3 procentpunten. De afstand met de 58%-werkzaamheidsdoelstelling voor personen met een niet-EU-nationaliteit blijft groot.

Het niveau van de werkzaamheid van de personen geboren buiten de EU is sinds 2008 voortdurend afgenomen, met uitzondering van 2013, en klokt af op 53,3% in 2014.

In 2014 was slechts 42,7% van de Vlaamse bevolking met een arbeidshandicap aan het werk. In vergelijking met 2013 nam de werkzaamheidsgraad wel verder toe met 2,3 procentpunten. Hiermee komt het streefdoel, om tegen 2020 een werkzaamheidsgraad van 43% bij personen met een arbeidshandicap te halen, erg dichtbij.

Uittredeleeftijd

Het opkrikken van de werkzaamheidsgraad van 50-plussers betekent dat de uittrede uit de arbeidsmarkt uitgesteld wordt en dat er meer oudere werklozen aan het werk gezet worden. In 1999 bedroeg de gemiddelde **uittredeleeftijd** in het Vlaamse Gewest 58,3 jaar, in 2013 loopt dit op tot 59,6 jaar. Dit komt in deze periode neer op een jaarlijkse toename van de gemiddelde uittredeleeftijd met 1 maand. De gemiddelde groeivoet ligt bij de vrouwen (1,4 maanden per jaar) wel hoger dan bij de mannen (0,9 maanden per jaar), waardoor de vrouwelijke achterstand in de gemiddelde uittredeleeftijd deels ingehaald is. Ook in de andere gewesten is de gemiddelde uittredeleeftijd gestegen.

Arbeidsregime

Een meer flexibele arbeidsmarkt wordt naar voren geschoven als een instrument om het aanpassingsvermogen van werknemers en ondernemingen te bevorderen. Een blik op het gebruik van een aantal vormen van contractuele en temporele flexibiliteit in Vlaanderen verschaft een gemengd beeld.

Het aandeel **tijdelijk loontrekkende werkenden** kent in het Vlaamse Gewest de voorbije jaren een schommelend verloop en fluctueert tussen de 6,5 à 8%. Dat is een stuk lager dan het EU28-gemiddelde van 13,7% in 2013. Het contract voor onbepaalde duur blijkt meer de norm te zijn in Vlaanderen dan in de rest van Europa. Tijdelijke arbeid is net als deeltijdarbeid een overwegend vrouwelijke aangelegenheid, maar minder uitgesproken. In 2013 waren 74 op de 1.000 van de Vlaamse loontrekkende werkende vrouwen met een tijdelijk contract aan de slag, tegenover circa 58 op de 1.000 loontrekkende werkende mannen. Tijdelijke arbeid is ook sterk leeftijdsgebonden en blijkt vooral een jongerenzaak te zijn. Bij Vlaamse jongeren komen tijdelijke arbeidsovereenkomsten relatief meer voor dan bij de totale bevolking op arbeidsleeftijd, maar minder dan bij tal van hun Europese leeftijdsgenoten. Dit onderlijnt het belang van tijdelijk werk als intredekanaal op de arbeidsmarkt.

Het aandeel **deeltijds werkenden** is in het Vlaamse Gewest doorheen de jaren overwegend blijven stijgen en komt op 23,2% in 2013. Daarmee ligt het aandeel van deeltijdarbeid duidelijk hoger dan het EU28-gemiddelde van 19,5%. Het toenemende succes van deeltijdse jobs is deels te verklaren door de tertiaïrisering van de werkgelegenheid. Deeltijdarbeid is overigens nog steeds in hoge mate een vrouwelijk verschijnsel. De meerderheid van de Vlaamse vrouwen die een deeltijdse baan hebben, geeft aan dit te doen omwille van de combinatie arbeid-gezin. In 2013 waren 43,7% van de werkende vrouwen deeltijds aan de slag tegen 8,3% bij de mannen.

Er is ook nog de **arbeid volgens een afwijkend uurrooster** (atypische arbeid). Opvallend is dat vrouwen meer op zater-

2.77 Uittredeleeftijd

Evolutie van de gemiddelde uittredeleeftijd, van 1999 tot 2013*, naar geslacht, andere gewesten en België, in aantal jaren.

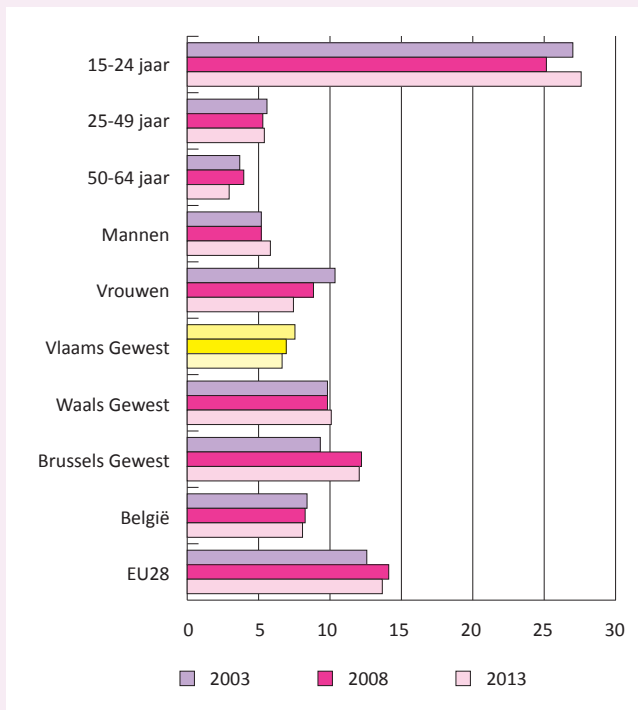
		1999	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	*2013
Vlaams Gewest	Mannen	58,7	58,8	59,2	59,4	59,5	59,5	59,5	59,6	59,8	59,6	59,8
	Vrouwen	57,4	57,5	58,3	58,0	58,7	58,8	58,2	58,9	59,0	59,2	59,2
	Totaal	58,3	58,4	58,8	58,9	59,2	59,2	59,1	59,3	59,5	59,4	59,6
Waals Gewest	Mannen	58,2	58,7	58,9	59,1	59,3	59,4	59,3	59,7	59,7	59,5	59,9
	Vrouwen	57,6	57,6	58,2	58,2	58,9	59,1	58,5	59,3	59,1	59,6	59,6
	Totaal	58,0	58,3	58,7	58,8	59,1	59,3	59,0	59,5	59,4	59,5	59,8
Brussels Gewest	Mannen	59,3	59,2	59,3	59,4	59,6	59,8	59,5	59,8	59,8	59,9	59,7
	Vrouwen	58,0	58,1	58,7	58,7	59,1	59,5	58,7	59,5	59,5	59,8	59,7
	Totaal	58,8	58,7	59,0	59,1	59,4	59,7	59,2	59,7	59,7	59,8	59,7
België	Mannen	58,7	58,8	59,1	59,3	59,4	59,5	59,5	59,7	59,8	59,6	59,8
	Vrouwen	57,5	57,6	58,3	58,1	58,8	59,0	58,3	59,1	59,1	59,4	59,4
	Totaal	58,3	58,4	58,8	58,9	59,2	59,3	59,1	59,4	59,5	59,5	59,6

* Raming voor het jaar 2013 op basis van onvolledige gegevens.

Bron: Datawarehouse Arbeidsmarkt & Sociale Bescherming van de KSZ, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.78 Tijdelijke arbeid

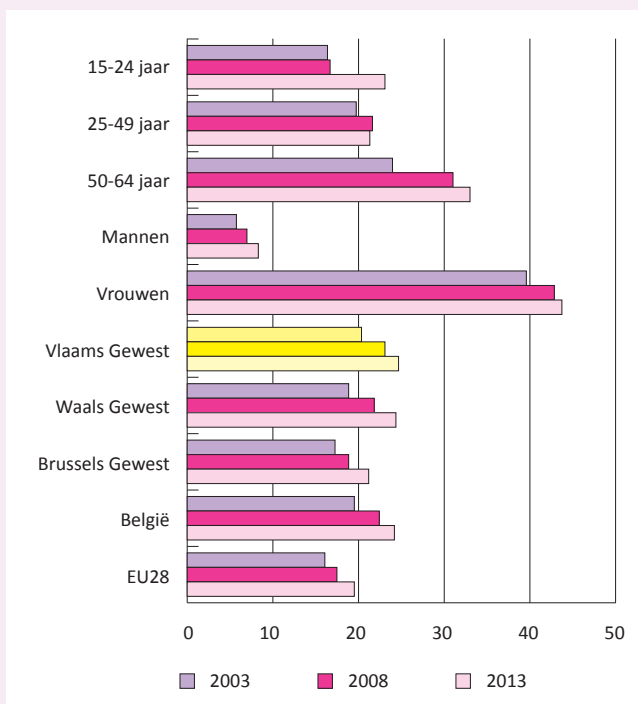
Evolutie van het aandeel tijdelijke arbeid bij loontrekkenden (15-64 jaar), van 2003 tot 2013, naar geslacht, leeftijd, gewesten, België en Europese vergelijking, jaargemiddelde, in %.

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.79 Deeltijdarbeid

Evolutie van het aandeel deeltijdarbeid bij werkenden (15-64 jaar), van 2003 tot 2013, naar geslacht, leeftijd, gewesten, België en Europese vergelijking, jaargemiddelde, in %.

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

dag en zondag werken dan mannen. Beide vormen van atypisch werk zijn de voorbije jaren overwegend toegenomen. Nachtwerk, avondwerk en ploegenarbeid komt dan weer meer voor bij mannen. Deze drie atypische werkvormen zijn de laatste jaren een beetje aan het afbrokkelen. Opvallend is dat de Vlamingen gemiddeld genomen minder in afwijkende arbeidsvormen tewerkgesteld zijn dan hun collega's elders in de Europese Unie.

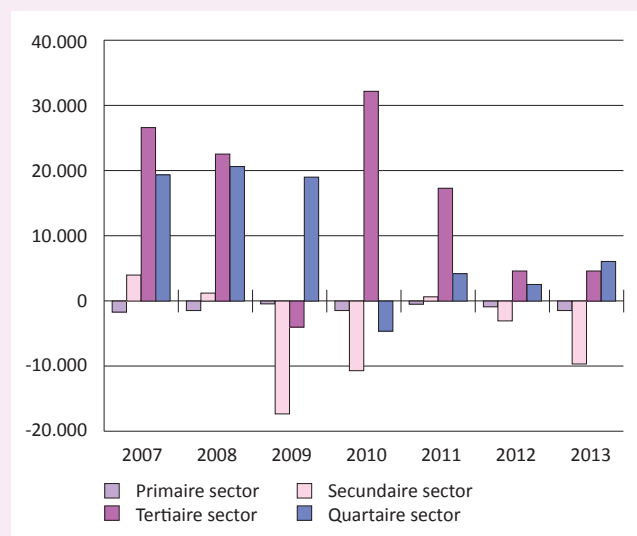
Werkenden naar sector en statuut

Er zijn ongeveer 2.710.829 werkenden in Vlaanderen anno 2013. Dat zijn er quasi evenveel als in 2012. Daarvan zijn er 84% aan de slag als loontrekkende en de resterende 16% werkt als zelfstandige of helper.

In vergelijking met 2006 zijn er 5,5% meer werkenden in 2013. De tewerkstellingsevolutie kent een verschillend patroon naar gelang de hoofdsector. Terwijl het aantal werkenden in de primaire en secundaire sectoren afkalft over de periode 2006-2013, neemt de werkzaamheid nog toe in de dienstensectoren. In de quartaire sector, waar initieel weinig te merken viel van de crisis, kende het aantal werkenden in 2010 een negatief groeicijfer om nadien nog maar lichtjes uit te breiden. Dit is wellicht het gevolg van besparingen en rationalisering bij de overheid. Ook in de conjunctuurgevoeligere tertiaire sector is de toename van het aantal werkenden in 2012 en 2013 gering. De verdeling van het aantal werkenden naar hoofdsector toont aan dat Vlaanderen een diensteneconomie is waar 46% aan het werk is in de tertiaire sector en 31,7% in de quartaire sector. De industrie en bouw is goed voor 20,2% van de werkenden en de rest is werkzaam in de landbouw.

2.81 Werkenden naar sector

Evolutie van het aantal werkenden (20-64 jaar), van 2007 tot 2013, naar hoofdsector (op basis van NACE-Bel 2008), jaar-op-jaar wijziging, in absolute aantallen.

Bron: Vlaamse Arbeidsrekening, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.80 Atypische arbeid

Evolutie aandeel loontrekkenden met een atypisch contract (15-64 jaar), van 2003 tot 2013, naar geslacht, gewesten, België en Europese vergelijking, jaargemiddelde, in %.

		Vlaams Gewest			Waals Gewest	Brussels Gewest	België	EU28
		2003	2008	2013	2013	2013	2013	2013
Nachtarbeid	Mannen	5,9	5,9	4,1	4,6	3,3	4,2	8,5
	Vrouwen	2,7	2,7	1,6	2,0	-	1,7	4,6
	Totaal	4,5	4,4	2,9	3,4	2,6	3,0	6,6
Avondwerk	Mannen	14,4	13,9	10,3	10,0	12,1	10,3	16,5
	Vrouwen	9,8	9,4	6,8	7,3	7,7	7,0	14,1
	Totaal	12,4	11,8	8,6	8,7	9,9	8,7	15,4
Zaterdagwerk	Mannen	10,8	12,9	14,3	16,2	17,8	15,2	22,5
	Vrouwen	14,8	16,6	18,4	19,1	15,5	18,3	23,6
	Totaal	12,6	14,6	16,2	17,6	16,6	16,7	23,1
Zondagwerk	Mannen	7,0	8,2	8,7	9,5	10,5	9,1	12,8
	Vrouwen	7,6	8,9	10,3	9,7	7,7	9,9	13,0
	Totaal	7,3	8,5	9,4	9,6	9,1	9,5	12,9
Ploegenarbeid	Mannen	12,4	11,7	10,1	6,4	5,5	8,6	19,3
	Vrouwen	7,7	6,7	5,7	4,2	2,9	5,0	16,6
	Totaal	10,3	9,3	8,0	5,4	4,2	6,9	18,0

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

In 2013 zijn ongeveer 2 op de 3 van de loontrekkenden actief in de privé-sector. Iets minder dan 2 op de 10 werkt in een social profit sector en ruim 1 op de 6 is aan de slag in een overheidssector. In vergelijking met 2012 daalde het aantal werknemers in de privé-sector lichtjes, daar waar er in de social profit en overheidssector nog een minieme toename was.

Werkbaar werk

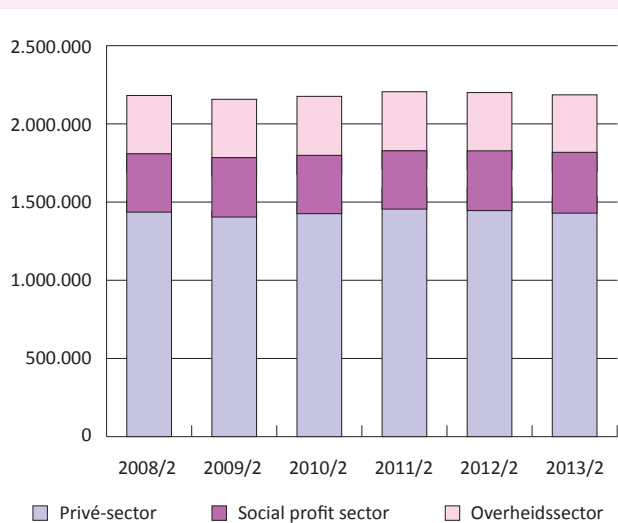
Om de uitstroom uit de arbeidsmarkt te beperken en werknemers langer actief te houden, is ook aandacht vereist voor **werkbaar werk** of een kwaliteitsvolle job. Het Pact 2020 voorziet dat de werkbaarheidsgraad, die het aandeel werknemers met een kwaliteitsvolle baan weergeeft, bij zowel werknemers als zelfstandige ondernemers jaarlijks gemiddeld met 0,5 procentpunt groeit. De **werkbaarheidsgraad** zou daardoor tegen 2020 verhogen tot minstens 60% voor werknemers en zo dicht mogelijk bij 55% komen voor zelfstandigen.

Het aandeel van de Vlaamse werknemers dat een kwaliteitsvolle job heeft op het vlak van psychische vermoeidheid (werkstress), welbevinden in het werk, leermogelijkheden en werk-privé-balans is gestegen van 52,3% in 2004 naar 54,6% in 2013. Tussen 2004 en 2007 nam de werkbaarheidsgraad toe met 1,8 procentpunt; nadien bleef de groei stekken met de komst van de economische crisis. De afstand (5,4 procentpunten in 2013) ten opzichte van het streefdoel tegen 2020 is de laatste jaren slechts beperkt afgenomen. Werkstress blijft het grootste knelpunt voor de werkbaarheid van loontrekkende jobs. Tussen 2004 en 2013 is er een beduidende toename van zowel het aandeel jobs dat voldoende leermogelijkheden biedt als het percentage jobs dat een evenwichtige werk-privé-balans waarborgt.

Ook in 2013 wijkt de werkbaarheidsgraad voor vrouwen en sommige kansengroepen af van de globale werkbaarheid bij de werknemers. Zowel voor de vrouwen als voor de laaggeschoolde loontrekkenden, de personen met een handicap en de 50-54-jarigen ligt de werkbaarheidsgraad lager dan het algemeen gemiddelde. Enkel bij de 55-plussers is dat net andersom.

2.82 Werknemers naar sector

Evolutie van het aantal werknemers werkend in het Vlaamse Gewest, van 2008 tot 2013, op 30 juni, naar sector (op basis van NACE-Bel 2008).

Bron: RSZ DMFA, bewerking Departement WSE.

2.83 Werkbaarheidsgraad

Evolutie van de werkbaarheidsgraad, van 2004 tot 2013, naar beroepsstatuut en kansengroepen, in %.

	Werknemers				Zelfstandigen		
	2004	2007	2010	2013	2007	2010	2013
Globaal	52,3	54,1	54,3	54,6	47,7	47,8	51,4
Vrouwen	51,4	52,6	53,1	52,6	46,9	47,7	50,3
50-54-jarigen	47,1	52,2	51,5	53,7	53,0	53,1	53,9
55-plussers	58,5	54,6	56,5	55,3	53,4	52,1	56,3
Laaggeschoolden	44,6	46,1	47,5	49,1	43,3	48,4	48,3
Personen met een arbeidshandicap (erg)	-	19,2	23,9	22,0	-	-	-
Personen met een arbeidshandicap (in zekere mate)	-	36,2	38,1	41,3	-	-	-

Bron: SERV-Stichting Innovatie & Arbeid.

Anno 2013 wordt een werkbaarheidsgraad bij de zelfstandige ondernemers opgetekend van 51,4%. Waar er tussen 2007 en 2010 nauwelijks evolutie was in de werkbaarheidsgraad van de zelfstandigen, is er in 2013 een toename met 3,6 procentpunten in vergelijking met de meting in 2010. Daarmee wordt de afstand tegenover de 55%-doelstelling bij de zelfstandigen in 2013 flink ingekort. Bij de zelfstandige 50-plussers ligt de werkbaarheidsgraad hoger dan globaal; bij vrouwen en laaggeschoolden is dat niet zo. Net zoals bij de loontrekkenden is werkstress ook bij de zelfstandigen het belangrijkste knelpunt kort gevolgd door de werk-privé-balans.

Werkloosheid

Om de werkloosheid nader te belichten wordt zowel gebruik gemaakt van enquêtegegevens (EAK/LFS) als van administratieve VDAB-data. Enige voorzichtigheid is hierbij geboden aangezien de werkloosheidsgegevens uit de EAK niet noodzakelijk overeenkomen met de administratieve werkloosheids-situatie. De meetmethode van de EAK heeft als gevolg dat een aantal werklozen die administratief 'niet-werkend werkzoekend' zijn, beschouwd worden als 'niet beschikbaar voor de arbeidsmarkt', daardoor tot de niet-beroepsactieve bevolking gerekend worden en bijgevolg ook niet meegenomen in de berekening van de werkloosheidsgraad. Dit leidt tot een onderschatting in vergelijking met de administratieve situatie op basis van de inschrijving bij de VDAB.

ILO-werkloosheidsgraad

In 2014 blijft de globale ILO-werkloosheidsgraad (15-64 jaar) in het Vlaamse Gewest hangen op 5,1%. De Vlaamse werkloosheidsgraad blijft daarmee ruim onder het niveau van België en de andere gewesten. Net zoals de voorgaande jaren waren Vlamingen op beroepsactieve leeftijd minder vaak op zoek naar een job dan gemiddeld genomen in de Europese Unie. Vlaanderen scoort ex aequo met Duitsland dat in 2014 de laagste werkloosheidsgraad laat optekenen in de EU. Duitsland is, samen met Malta en Hongarije, één van de weinige lidstaten die in 2014 een lagere werkloosheidsgraad laat optekenen dan in 2008. In landen die erg hard door de crisis getroffen werden zoals onder meer Griekenland, Spanje en Cyprus, neemt de werkloosheid aanzienlijk toe tussen 2008 en 2014.

De vrouwelijke werkloosheidsgraad ligt in 2014 dicht bij de mannelijke, zodat de genderkloof nagenoeg verdwenen is. In Vlaanderen zijn de vrouwen ook minder vaak werkloos dan in de andere gewesten en gemiddeld genomen in de EU28.

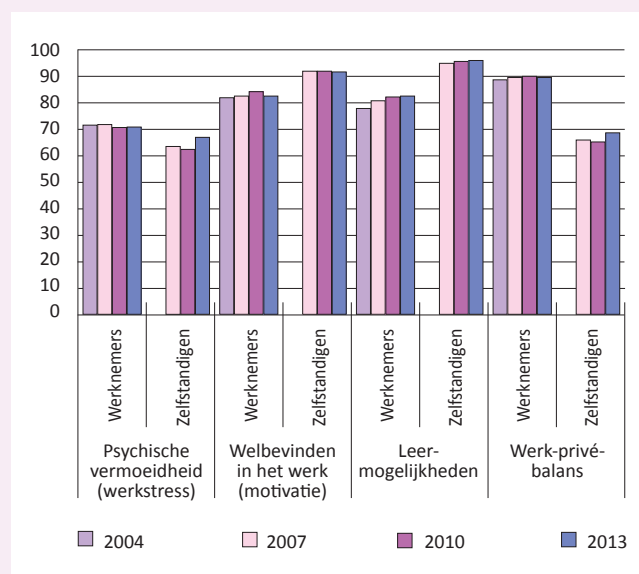
Meer dan 16 op de 100 jongeren (15-24 jaar) die zich aanbieden op de arbeidsmarkt hebben geen baan in 2014. De werkloosheidsgraad bij de jongeren ligt ruim 3 keer hoger dan het globale gemiddelde. Bovendien werd deze groep hard getroffen door de gevolgen van de economische crisis met een sterke groei van de werkloosheidsgraad in 2009 en 2010 ten opzichte van 2008. Gebrek aan werkervaring en te lage of verkeerde scholing speelt de jongeren parten. Maar bij het aantrekken van de arbeidsmarkt behoren zij doorgaans bij de eersten die terug aan de slag kunnen gaan. Bij de 50-plussers blijft de werkloosheidsgraad beperkt tot 3,4%. Dit wil niet zeggen dat deze leeftijdsgroep volop aan het werk is, maar veeleer dat heel wat ouderen zich niet langer op de arbeidsmarkt aanbieden.

Ook de laaggeschoolden lopen naast de ondervetegenwoordiging op het vlak van werkzaamheid, een hoger risico op werkloosheid. In vergelijking met de andere gewesten en de meeste Europese landen ligt de werkloosheidsgraad bij de Vlaamse laaggeschoolden eerder aan de lage kant.

De achterstand van personen met een nationaliteit van buiten de Europese Unie op de Vlaamse arbeidsmarkt komt ook sterk

2.84 Werkbaarheidsindicatoren

Evolutie van de werkbaarheidsindicatoren, van 2004 tot 2013, naar beroepsstatuut, % niet-problematisch.

Bron: SERV-Stichting Innovatie & Arbeid.

2.85 ILO-werkloosheidsgraad globaal

Evolutie* van de ILO-werkloosheidsgraad (15-64 jaar), van 2008 tot 2014, naar geslacht, leeftijd, onderwijsniveau**, nationaliteit*** en geboorteland***, jaargemiddelde, in %.

	Vlaams Gewest							Waals Gewest	Brussels Gewest	België	EU28
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2014	2014	2014	2014
Totaal	3,9	5,0	5,2	4,3	4,6	5,1	5,1	12,0	18,5	8,6	10,3
Mannen	3,7	5,0	5,2	4,2	4,6	5,1	5,2	12,8	20,3	9,1	10,2
Vrouwen	4,2	5,0	5,1	4,4	4,5	5,0	5,0	11,0	16,2	8,0	10,4
15-24 jaar	10,5	15,7	15,6	12,7	12,8	16,6	16,1	32,1	39,5	23,2	21,9
25-49 jaar	3,2	3,9	4,3	3,5	4,1	4,3	4,4	11,2	18,0	8,0	9,8
50-64 jaar	3,6	3,9	4,0	3,4	3,0	3,4	3,4	7,5	13,1	5,5	7,4
55-64 jaar	3,6	4,3	4,0	3,4	3,0	3,8	3,3	7,7	11,0	5,4	7,3
Laaggeschoold	6,0	6,9	8,0	7,1	7,1	7,3	7,7	18,9	28,5	14,3	17,3
Middengespoold	3,2	3,8	3,9	3,1	3,9	3,8	4,3	10,5	19,9	7,3	8,1
Hooggeschoold	1,9	2,5	2,6	2,1	2,8	2,7	2,5	5,3	9,7	4,2	5,6
Belgen	3,5	4,5	4,7	3,8	3,9	4,5	4,5	11,1	17,5	7,5	9,8
EU-burger (exclusief Belgen)	6,8	8,6	8,8	8,2	8,9	9,3	8,0	13,6	13,0	11,4	11,7
Niet-EU-burger	23,3	21,6	24,7	19,9	24,6	22,6	22,0	41,4	35,0	31,0	20,3
Geboren in België	3,3	4,2	4,3	3,5	3,5	4,2	4,2	10,6	14,8	6,9	9,7
Geboren in ander land EU	6,1	8,0	8,4	6,7	7,9	7,1	7,9	12,0	12,6	10,7	12,7
Geboren buiten EU	14,8	16,9	17,7	15,0	17,4	16,0	15,6	29,3	29,3	23,5	18,9

* In 2011 wijzigde de bevraging waardoor een deel van de werkzoekenden verschoof naar de niet-beroepsactieven. Hierdoor zijn de data vanaf 2011 niet volledig vergelijkbaar met die van de jaren voordien.

** 25-64 jaar.

*** Vanaf 2013 EU28, voordien EU27.

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

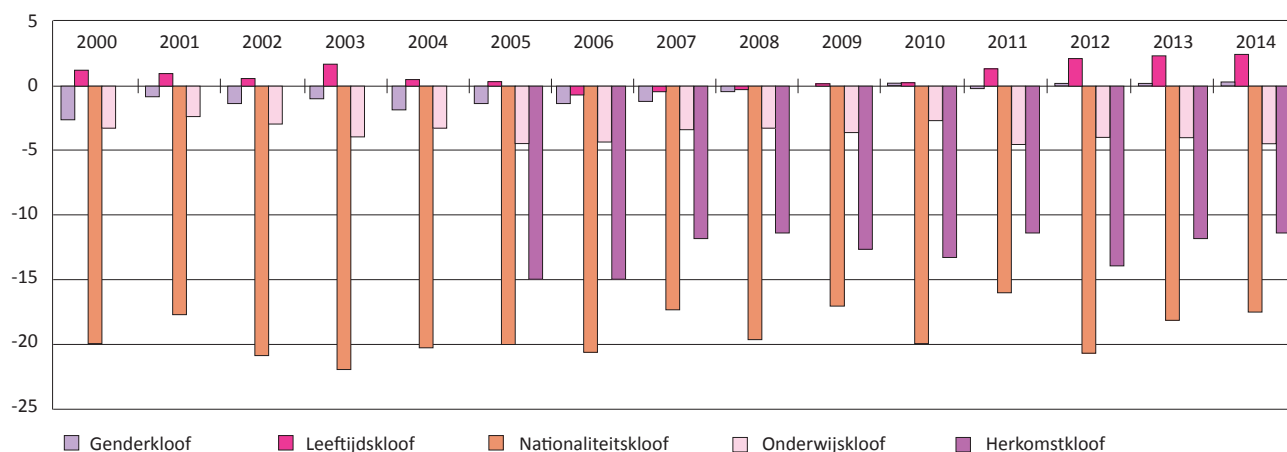
tot uiting in de werkloosheidscijfers. De ILO-werkloosheidsgraad ligt bij hen in 2014 ruim 4 keer hoger dan bij personen met de Belgische nationaliteit. Op basis van het geboorteland noteren de personen geboren buiten de Europese Unie (15,6%) een hogere werkloosheidsgraad dan de in België geboren per-

sonen (4,2%), doch een stuk lager dan die van personen met een nationaliteit van buiten de EU28 (22%).

In het Vlaamse Gewest is het aandeel langdurige werklozen binnen het totale aantal ILO-werklozen (+15-jarigen) in 2014

2.86 Werkloosheidskloven

Evolutie van het verschil in de ILO-werkloosheidsgraad tussen mannen en vrouwen, tussen 15-49-jarigen en 50-64-jarigen, tussen Belgen en niet-EU-burgers*, tussen personen geboren in België en geboren buiten de EU* en tussen midden/hooggeschoolden en laaggeschoolden, van 2000 tot 2014, in procentpunten.

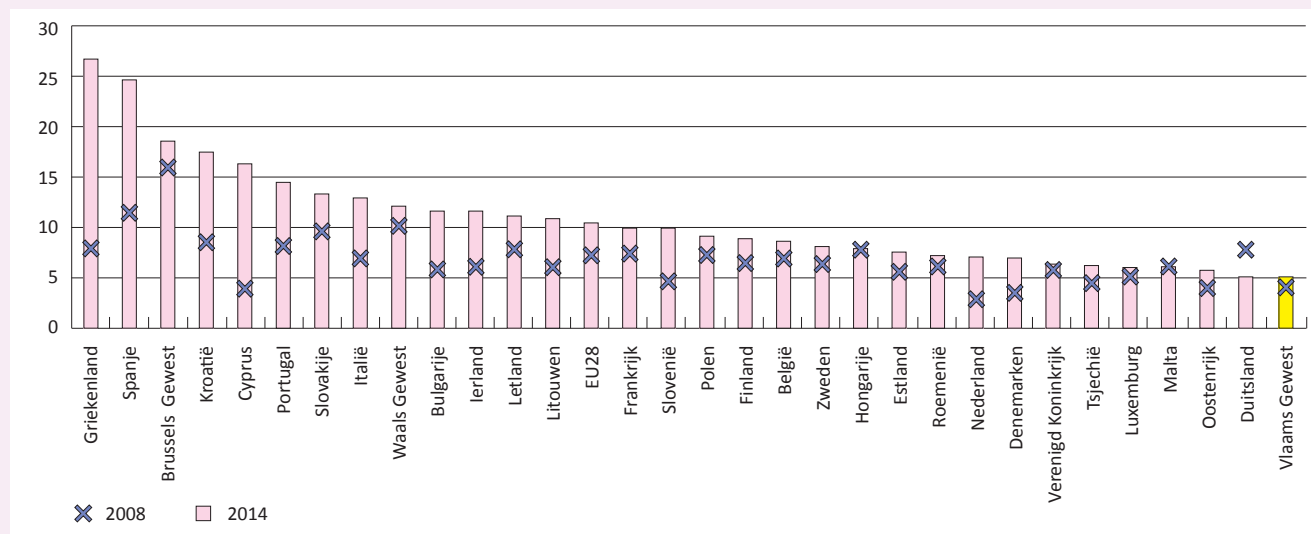
* EU: tot 2004 EU15, in 2005 en 2006 EU25, vanaf 2007 EU27 en vanaf 2013 EU28.

Bron: ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.87 ILO-werkloosheidsgraad internationaal

Evolutie van de ILO-werkloosheidsgraad (15-64 jaar), van 2008 tot 2014, naar gewesten en Europese vergelijking, jaargemiddelde, in %.

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

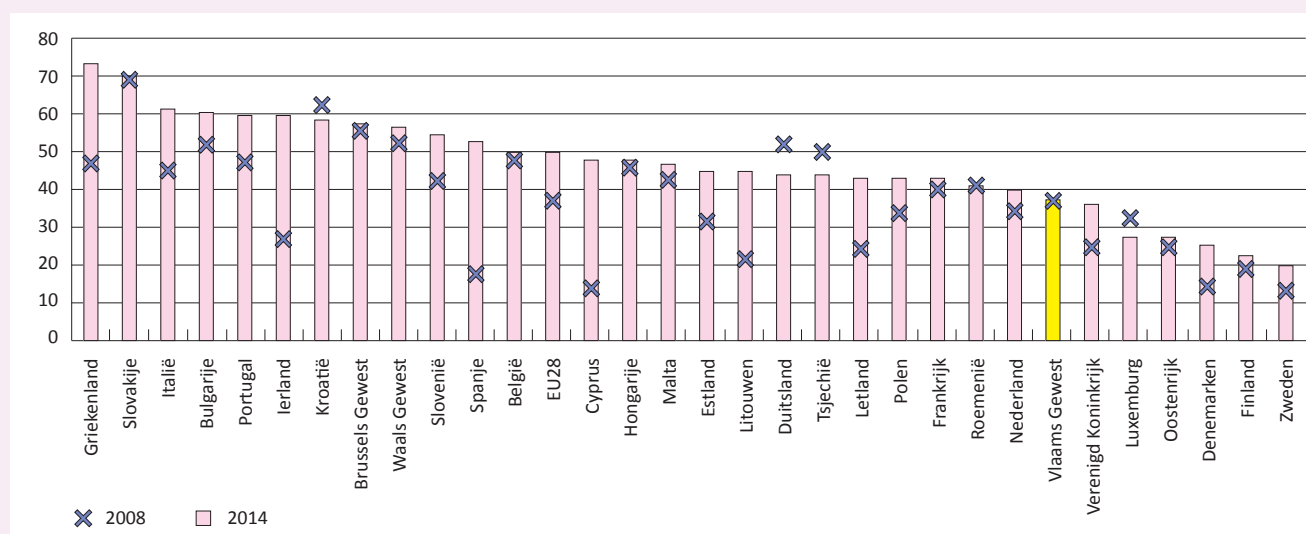
maar lichtjes hoger in vergelijking met 2008. In Vlaanderen is het aandeel werklozen die langer dan 12 maanden op zoek zijn naar een job, een stuk lager in vergelijking met de andere gewesten en met het EU28-gemiddelde. Het merendeel van de EU-lidstaten heeft in 2014 een groter aandeel langdurig werklozen dan in 2008. Tot de sterkste groeiers behoren onder meer Griekenland, Spanje, Cyprus en Ierland; stuk voor stuk landen waar de crisis ongenadig toesloeg.

Werkzoekenden VDAB

De Vlaamse werkloosheid blijkt bijzonder conjunctuurgevoelig te zijn. Zo stijgt de werkloosheid in 2009 (+20,1%) en 2010 (+2,7%), daalt ze in 2011 (-6,4%) om vervolgens opnieuw toe te nemen vanaf 2012 (+4,8%). Ook in 2014 (+5,2%) klimt de werkloosheid, maar aan een trager tempo dan in 2013 (+8,5%). Vlaanderen telt anno 2014 gemiddeld 233.349 **niet-werkende werkzoekenden** (NWWZ); dat komt neer op een **VDAB-werkloosheidsgraad** van 7,9%. De werkloosheidsevolutie is evenwel niet overal en voor alle groepen dezelfde.

2.88 Langdurige werkloosheid

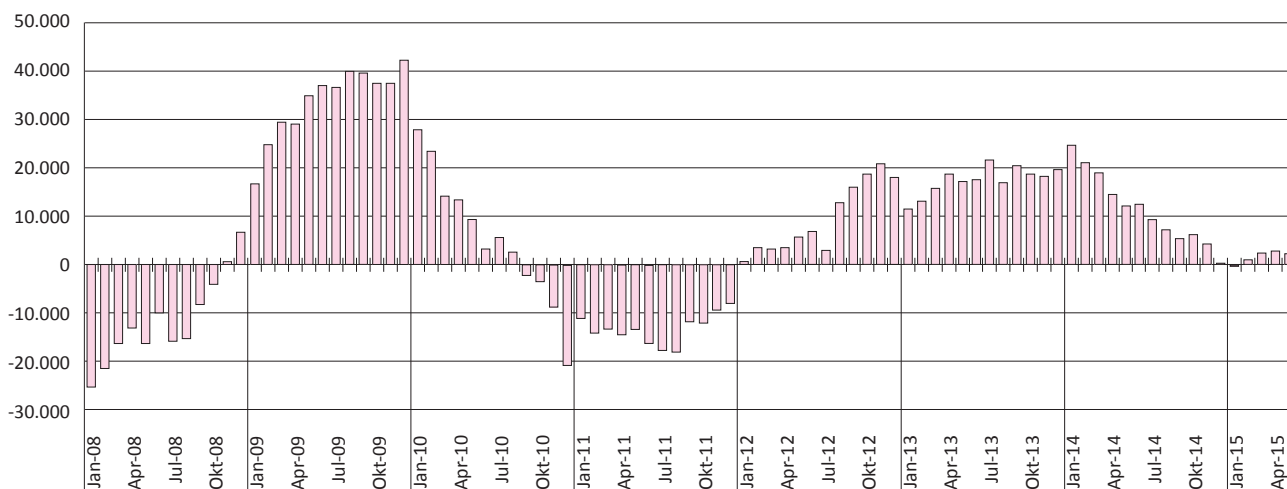
Aandeel langdurig werklozen (langer dan 12 maanden) binnen de totale groep ILO-werklozen (+15 jaar), in 2008 en 2014, naar gewest en Europese vergelijking, jaargemiddelde, in %.

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.89 Niet-werkende werkzoekenden verloop

Evolutie van de niet-werkende werkzoekenden, van 2008 tot 2015, maandcijfers, jaar-op-jaar verschillen in absolute aantallen.

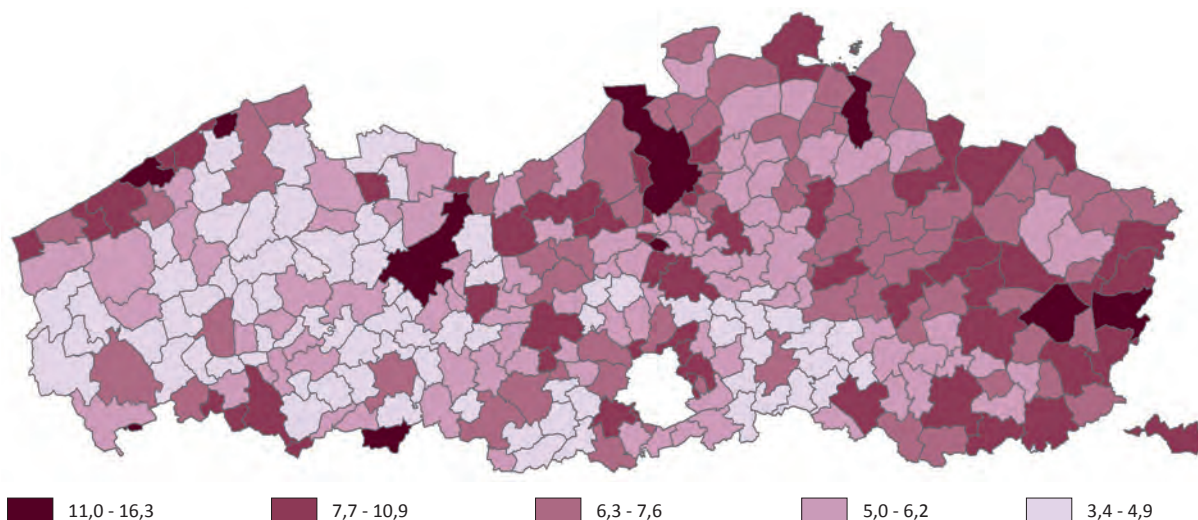
Bron: VDAB.

In 2014 steeg de mannelijke werkloosheid (+5%) aan een vergelijkbaar groeiritme als de vrouwelijke (+5,4%). Dat was anders in het crisisjaar 2009 toen de mannelijke NWWZ aangroeienden met 30,7% en de vrouwelijke werkzoekenden hun rangen zagen uitbreiden met 10,3%. Sinds dat jaar zijn de mannelijke werkzoekenden in de meerderheid. Deze ommekeer wordt mee gevoed door sectorale ontwikkelingen, banengroei in de dienstensectoren en het verlies van jobs in de conjunctuurgevoelige industrie. Net zoals in 2013 is ook in 2014 de vrouwelijke VDAB-werkloosheidsgraad even hoog als de mannelijke, waarmee de genderkloof gedicht is.

Waar de conjunctuurgevoelige jeugdwerkloosheid in 2013 nog aangroeide met 9,3%, is het aantal jongere niet-werkende werkzoekenden in 2014 gedaald met 1,7%. Jongeren zijn bij de eersten om te genieten van een verbeterde economische situatie. Dit hangt onder meer samen met het herstel van de uitzendactiviteit, waarin jongeren meer dan evenredig vertegenwoordigd zijn. Het aantal oudere werkzoekenden nam in 2014 verder toe. Zij moeten immers nu langer beschikbaar blijven voor de arbeidsmarkt.

2.90 VDAB-werkloosheidsgraad naar gemeente

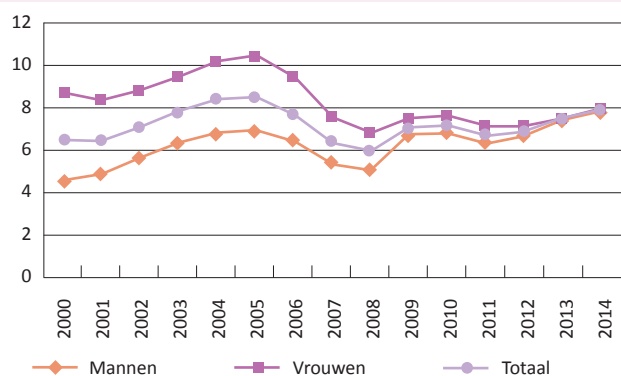
Globale VDAB-werkloosheidsgraad, naar gemeente, 2014, jaargemiddelde, in %.

Bron: VDAB.

2.91 VDAB-werkloosheidsgraad

Evolutie van de VDAB-werkloosheidsgraad, naar geslacht, van 2000 tot 2014, jaargemiddelde, in %.

Bron: VDAB.

Net zoals in 2013 is het aantal laaggeschoolde werkzoekenden ook in 2014 met minder toegenomen dan het aantal werkzoekende midden- en hogeschoolden. De VDAB wijst er op dat de tragere toename van de werkzoekende laaggeschoolden onder meer het gevolg is van de wisseling van de generaties. Oudere leeftijdsgroepen die de arbeidsmarkt verlaten, hadden minder studiekansen dan de generaties die hen volgden.

Het aantal kortdurig werkzoekenden neemt in 2014 beperkt toe (+1,1%). Dit wijst op een trager groeiritme van de werkloosheid. Het aantal personen die langer dan 1 jaar werkzoek-

kend zijn, stijgt nog wel aanzienlijk. Het cohorte-effect drijft de langdurige werkloosheid op omdat werkzoekenden die in tijden van zwakke conjunctuur de arbeidsmarkt betreden moeilijker aan een job geraken.

De werkloosheid van personen afkomstig van buiten de EU vermeerderd op jaarbasis met 3,7% in 2014. Dat is minder dan de werkzoekenden afkomstig van binnen de EU (+5,7%). De VDAB wijt de tragere toename aan de huidige kleinere inkomende migratie en een groeiende groep als Belg geboren derde generatie.

Het aantal werkzoekenden met een arbeidshandicap stijgt in 2014 met 7,5% op jaarbasis. Dat is meer dan het globale werkloosheidscijfer of dat van de niet-gehandicapte werkzoekenden (+4,8%).

Op vlak van werkloosheidscijfers zijn er grote intergemeentelijke verschillen; ook in 2014. Stedelijke gebieden scoren doorgaans minder gunstig dan landelijke gebieden. Antwerpen en Gent bijvoorbeeld kennen een hoge werkloosheidsgraad. Ook Limburg met de voormalige mijngemeenten noteert hoge werkloosheidsgraden in onder andere Maasmechelen en Genk.

Aansluitings(problemen) tussen vraag en aanbod

De (mis)match tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt wordt hier belicht aan de hand van de openstaande vacatures, de spanningsratio en de knelpuntberoepen.

2.92 Niet-werkende werkzoekenden naar kenmerken

Evolutie van het aantal niet-werkende werkzoekenden, van 2002 tot 2014, naar enkele kenmerken, jaargemiddelde.

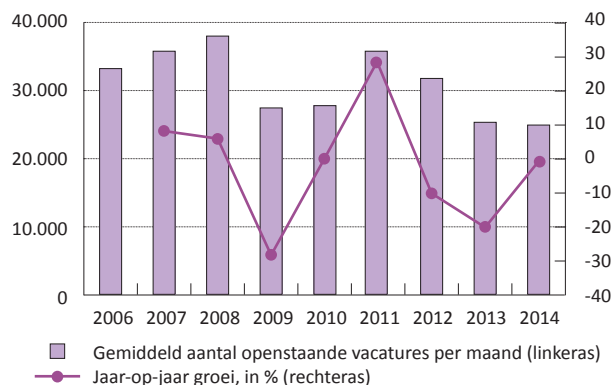
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Totaal (aantal)	187.023	207.806	225.633	235.344	216.762	180.396	168.890	202.808	208.242	195.008	204.437	221.901	233.349
Aandeel in %													
Geslacht													
mannen	46,2	47,0	46,7	46,2	46,5	46,6	47,8	52,0	51,9	51,2	52,7	53,7	53,6
vrouwen	53,8	53,0	53,3	53,8	53,5	53,4	52,2	48,0	48,1	48,8	47,3	46,3	46,4
Leeftijd													
< 25 jaar	26,9	27,1	25,7	24,0	21,8	20,4	20,6	22,4	21,8	21,1	22,0	22,2	20,7
25-49 jaar	65,4	64,3	62,1	59,1	57,0	54,3	52,5	53,3	53,0	52,4	53,1	54,0	54,1
+ 50 jaar	7,7	8,6	12,2	17,0	21,2	25,3	26,8	24,3	25,2	26,6	24,9	23,8	25,2
Studieniveau													
laaggeschoold	53,5	51,5	51,0	51,3	51,5	51,8	52,6	51,1	50,5	50,1	49,0	47,1	45,7
middengeschoold	32,1	33,2	33,1	33,4	33,4	32,8	32,4	33,4	33,5	33,9	34,9	36,0	36,7
hogeschoold	14,3	15,3	15,9	15,3	15,2	15,4	14,9	15,5	16,0	16,0	16,2	17,0	17,6
Werkloosheidsduur													
kortdurig (< 1 jaar)	64,9	62,8	58,9	56,9	52,0	53,4	57,6	61,0	56,9	56,1	57,8	58,3	56,0
langdurig (≥ 1 jaar)	35,1	37,2	41,1	43,1	48,0	46,6	42,4	39,0	43,1	43,9	42,2	41,7	44,0
Origine*													
EU	85,0	84,1	83,9	83,7	83,4	80,3	79,3	78,4	77,2	75,7	74,4	74,4	74,8
niet-EU	15,0	15,9	16,1	16,3	16,6	19,7	20,7	21,6	22,8	24,3	25,6	25,6	25,2
Arbeidshandicap													
neen	90,0	89,9	89,3	88,2	87,1	84,7	83,1	84,8	85,7	85,7	87,0	86,8	86,5
ja	10,0	10,1	10,7	11,8	12,9	15,3	16,9	15,2	14,3	14,3	13,0	13,2	13,5

* Vóór 2007 was de indeling naar origine gebaseerd op nationaliteit, vrijwillige registratie als en een door de studiedienst van de VDAB ontwikkeld naamherkenningprogramma. Vanaf 2007 is de indeling naar origine gebaseerd op de huidige en de geboorte nationaliteit. Vanaf 2013, met de toetreding van Kroatië tot de EU, wordt er gewerkt met EU28.

Bron: VDAB.

2.93 Openstaande vacatures

Evolutie van het gemiddeld (aantal) openstaande vacatures rechtstreeks aan de VDAB gemeld in het NEC zonder uitzendopdrachten (exclusief vacatures van de sector arbeidsbemiddeling en selectiekantoren)* per maand en van de jaar-op-jaar wijziging (in %), van 2006 tot 2014.

* Vacatures voor studentenjobs worden niet meer meegeteld bij het NEC zonder uitzendopdrachten. Herrekenende cijfers zodanig dat vergelijkingen met het verleden correct zijn.
Bron: VDAB.

Openstaande vacatures

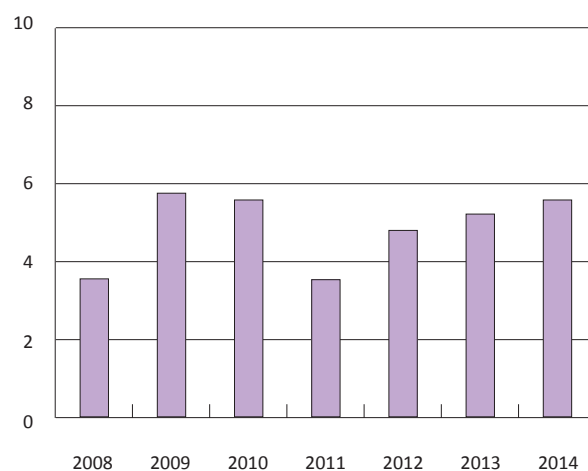
De impact van de economische conjunctuur op de vacaturestatistiek van de VDAB weerspiegelt zich, zij het met vertraging, in de evolutie van het aantal **openstaande jobaanbiedingen** die de voorraad van beschikbare vacatures op een bepaald ogenblik weergeven. De Vlaamse vacaturemarkt kende de afgelopen jaren een uiterst wisselend verloop. In 2008 beleefde deze markt het laatste topjaar vóór de financieel-economische crisis. Na de terugval in 2009 volgden er 2 jaren van stabilisatie en herstel. In 2012 begon het aantal openstaande vacatures te dalen, hoewel het globale vacaturepeil nog steeds vrij hoog bleef in vergelijking met de periode voor de crisis. Er werden dan nog 31.754 openstaande vacatures per maand geteld. In 2013 werd de terugval intenser en zijn er gemiddeld 25.325 openstaande werkaanbiedingen per maand. In 2014 blijft het aantal openstaande vacatures, in vergelijking met het jaar voordien, stabiel met gemiddeld 25.035 jobaanbiedingen per maand.

Spanningsratio

In tijden van laagconjunctuur of crisis neemt de krapte op de arbeidsmarkt gewoonlijk af. Een vermindering van de krapte komt tot uiting in een stijgende **spanningsratio**, die de verhouding weergeeft van het aantal niet-werkende werkzoekenden per openstaande VDAB-vacature. In het crisisjaar 2009 en ook in 2010 wordt de Vlaamse arbeidsmarkt wat minder krap. Anno 2011 wordt de krapte terug wat opgevoerd en klokt de spanningsratio af op 3,8. In 2012, toen economie en arbeidsmarkt temperden, wordt de krapte lichtjes teruggebracht tot 4,4 niet-werkende werkzoekenden per openstaande werkaanbieding. Die stijgende tendens zet zich door in 2013 wanneer de spanningsratio verder opklimt naar 5,4. In 2014 leidt de

2.94 Spanningsratio

Evolutie van de verhouding tussen het aantal niet-werkende werkzoekenden en het aantal openstaande VDAB-vacatures, van 2008 tot 2014, gemiddelde januari-september.

Bron: VDAB, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

combinatie van het stabiele aantal openstaande VDAB-vacatures met een toegenomen aantal niet-werkende werkzoekenden eveneens tot een hogere spanningsratio (5,8). Dit wijst op een verdere ontspanning van de Vlaamse arbeidsmarkt aangezien er gemiddeld genomen meer werkzoekenden beschikbaar zijn per openstaande vacature.

Knelpuntberoepen

Uit de vacatures van de VDAB worden de zogenaamde **knelpuntberoepen** geselecteerd. Dat zijn beroepen waarvoor er moeilijk geschikte kandidaten gevonden worden. Mogelijke oorzaken kunnen zijn: een te klein aantal afgestudeerden in bepaalde studierichtingen, onvoldoende competenties bij de arbeidsreserve of specifieke werkomstandigheden die het beroep minder aantrekkelijk maken.

De knelpuntenlijst 2015 verschilt hier en daar van die van 2014. Enerzijds verdwijnen er een aantal (bouw)beroepen zoals metselaar, wegenwerker en leerkracht. Anderzijds zijn er nieuw op de knelpuntenlijst het beroep van arts (met specialisaties als geriater, neuroloog, urgentiearts en kinderarts) en opticien. Structureel blijft de lijst bijna dezelfde als die van de voorgaande jaren. Er blijft een groot tekort op de arbeidsmarkt aan technisch geschoold personeel: onderhoudsmechanici, technici, teknaars en ingenieurs.

Vlaams arbeidsmarktbeleid

De Vlaamse arbeidsmarkt staat voor belangrijke uitdagingen: een lage werkzaamheidsgraad, de nood aan een betere afstemming van vraag en aanbod (de aanpak van knelpuntvacatures), de vraag naar nieuwe en andere competenties, veranderende loopbanen, ... Daarom is het van belang elk

talent te benutten, meer mensen aan de slag te krijgen en ze langer aan het werk te houden in meer werkbaar loopbanen. De Vlaamse Regering wil daartoe onder meer binnen een loopbaangerichte aanpak de nadruk leggen op individuele talenten en ambities, mensen met een grotere afstand tot de arbeidsmarkt op maat ondersteunen en ook mensen versterken in hun loopbaan. Om een geslaagd activerings- en competentiebeleid te voeren wordt er zowel met de Vlaamse sociale partners als de federale overheid overleg gepleegd.

Competenties versterken en loopbanen ondersteunen

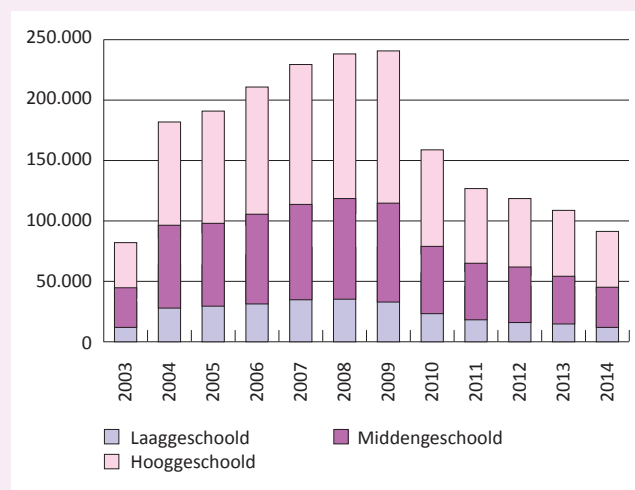
In Vlaanderen trekken nog te veel jongeren de schoolpoort achter zich dicht met ten hoogste een diploma van het lager secundair onderwijs op zak. Ook op het vlak van deelname aan permanente vorming is er nog een lange weg af te leggen. De steeds wijzigende competentievereisten vergroten de noodzaak voor de werkenden en de werkzoekenden om zich tijdig bij te scholen. Het beschikken over aangepaste competenties stelt mensen in staat een crisis beter het hoofd te bieden en om hun loopbaan proactief op te pakken. De Vlaamse overheid is er zich terdege van bewust dat er moet ingezet worden op meer toekomstgerichte competentie- en loopbaanontwikkeling en heeft een aantal ondersteunende maatregelen en programma's lopen: opleidingscheques, loopbaanbegeleiding, activerend herstructureringsbeleid en aanmoedigingspremies voor loopbaanonderbreking en tijdskrediet.

Opleidingscheques werknemers

Om werknemers ertoe aan te zetten een leven lang te leren, geeft de overheid een financieel duwtje in de rug. Sinds september 2003 kunnen, naast bedrijven, ook werknemers

2.95 Opleidingscheques werknemers

Evolutie van het aantal gehonoreerde en nog openstaande aanvragen naar opleidingscheques voor werknemers, van september 2003 tot december 2014, naar opleidingsniveau.

Bron: VDAB.

opleidingscheques aanvragen om een opleiding te volgen. Van bij de start was het systeem erg succesvol. Een wijziging in de regelgeving betreffende de opleidingscheques midden 2010 leidde tot een terugval in het aantal aanvragen. Het aantal aangevraagde cheques daalde van 238.987 in 2009 naar 91.597 in 2014.

Vrouwen blijven relatief meer opleidingscheques aanvragen. Hun aandeel schommelt rond de 60% en blijft stabiel doorheen de jaren (ook na de bijsturing). 20-29-jarigen maken het meeste gebruik van opleidingscheques, gevolgd door de 30-39-jarigen. De grootste daling sinds de gewijzigde reglementering wordt bij de groep -30-jarigen vastgesteld. Hooggeschoolden maken veruit het meeste gebruik van opleidingscheques. Zij nemen ruim de helft voor hun rekening (51% in 2014). Sinds de bijsturing kende de groep middengediplomden de kleinste daling.

Loopbaanbegeleiding

Vanaf 2005 tot midden 2013 kon een werkende elke 6 jaar terecht bij een erkend centrum voor loopbaandienstverlening of bij de VDAB voor een intensieve **loopbaanbegeleiding**. Vanaf juli 2013 werd het systeem hervormd. Elke werknemer en zelfstandige kan sindsdien bij de VDAB terecht voor een loopbaancheque waarmee men 4 uur loopbaanbegeleiding kan volgen. Dat kan bij één van de door de VDAB erkende loopbaancentra in heel Vlaanderen. Elke gebruiker heeft om de 6 jaar recht op 2 loopbaancheques (of 2x4 uur).

In 2014 zijn 11.663 loopbaanbegeleidingen gestart. Vergeleken met zo'n 6.000 loopbaanbegeleidingen per jaar in de periode 2008-2012, betekent dit bijna een verdubbeling ten opzichte van de periode voor de hervorming van de loopbaancheques. Vooral hooggeschoolden (62,8%), 25-49-jarigen (65,5%) en vrouwen (56,2%) vragen loopbaancheques aan. Daarentegen maken kansengroepen steeds minder vaak gebruik van loopbaancheques: 21,7% van de aanvragers behoorde tot één van de kansengroepen, tegenover circa 26% voor de hervorming. De kansengroepen dalen relatief gezien, maar in absolute aantallen worden er meer bereikt in het nieuwe systeem.

Activerend herstructureringsbeleid

Indien voor werknemers ontslag onontkoombaar is, worden ze zo snel mogelijk begeleid naar een nieuwe job. Dat gebeurt in Vlaanderen via een activerend herstructureringsbeleid, dat de bruggen van werkloosheid naar werk versterkt. Er zijn verscheidene maatregelen in dat kader, waaronder actieve begeleiding naar werk in de tewerkstellingscellen.

Sinds de start van de werking van **tewerkstellingscellen** in 2006 werden er 63.700 werknemers na collectief ontslag geregistreerd als werkzoekende bij de VDAB. Bijna 57% van alle ingeschreven werkzoekenden werd ook effectief ingeschreven in een tewerkstellingscel en van die ingeschrevenen volg(d)en circa 86% outplacement. Tussen mei 2006 en december 2013 stroomde ruim 48% van de totale groep geregistreerde collectief ontslagen werknemers uit naar werk. In de afgelopen jaren is de uitstroomkans naar werk gedaald als gevolg van de economische instabiliteit: van 59% in 2006 naar 50% in 2013.

2.96 Tewerkstellingscellen

Evolutie van het bereik in en de uitstroom uit de tewerkstellingscellen, van 2006 tot 2013.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Totaal
Doelgroep collectief ontslag	1.782	6.869	7.921	10.397	9.979	8.738	8.600	9.434	63.720
- waarvan ingeschreven in tewerkstellingscel	719	4.033	4.431	6.119	6.644	4.869	4.304	4.980	36.099
- waarvan in outplacement	574	2.814	3.764	5.247	5.442	4.435	3.813	4.288	30.377
Uitstroom naar werk na 6 maanden									
- aantal	1.057	3.832	3.642	4.354	4.382	4.353	4.419	4.746	30.785
- in %	59%	56%	46%	42%	44%	50%	51%	50%	48%

Bron: VDAB, bewerking Departement WSE.

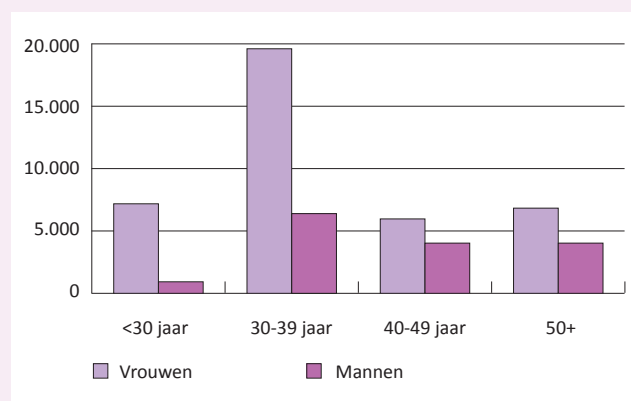
Loopbaanonderbreking

Steeds meer Vlamingen onderbreken hun loopbaan of verminderen tijdelijk hun arbeidsprestaties. Ze doen hiervoor een beroep op de verschillende **federale stelsels van loopbaanonderbreking en tijdskrediet** die per sector en statuut uitgewerkt werden. Sinds een aantal jaren zijn er ook bijzondere stelsels ingevoerd rond ouderschapsverlof, medische bijstand en palliatief verlof. In januari 2002 trad ook het nieuwe federale systeem van tijdskrediet voor de privé-sector in werking. Ondanks de gestage groei van het aandeel mannen in bepaalde stelsels van loopbaanonderbreking, is dit nog steeds een overwegend vrouwelijke aangelegenheid. In 2004 waren 7 op de 10 loopbaanonderbrekers vrouwen; in 2014 zijn er dat nog steeds 2 op de 3.

Werknemers die loopbaanonderbreking of tijdskrediet opnemen, kunnen sinds 1994 onder bepaalde voorwaarden een **bijkomende aanmoedigingspremie** krijgen van de **Vlaamse overheid**. Ook bij de Vlaamse aanmoedigingspremies verschilt de reglementering al naargelang de sector. In 2014 zijn er 54.608

2.98 Vlaamse aanmoedigingspremies

Personen die in de loop van 2014 een Vlaamse aanmoedigingspremie goedgekeurd kregen, naar geslacht en leeftijd, in aantal.

Bron: Departement WSE.

2.97 Loopbaanonderbreking en tijdskrediet

Evolutie van het aantal werknemers in loopbaanonderbreking en tijdskrediet, van 2004 tot 2014, naar geslacht en stelsel, in fysieke eenheden, jaargemiddelde.

	2004	2006	2008	2010	2012	2014
Loopbaanonderbreking						
Volledige onderbreking (aantal)	5.298	5.539	5.042	4.045	3.753	3.021
mannen (%)	18,9	29,0	27,8	19,8	24,3	24,7
vrouwen (%)	81,1	71,0	72,2	80,2	75,7	75,3
Vermindering van prestaties (aantal)	46.342	41.918	45.545	42.858	45.044	44.035
mannen (%)	20,4	25,6	26,2	29,3	27,0	26,9
vrouwen (%)	79,6	74,4	73,8	70,7	73,0	73,1
Ouderschapsverlof, medische bijstand, palliatieve zorgen (aantal)	20.127	26.483	32.459	44.109	44.645	53.103
mannen (%)	17,9	21,6	24,6	29,4	30,3	30,6
vrouwen (%)	82,1	78,4	75,4	70,6	69,7	69,4
Tijdskrediet*						
Volledige onderbreking (aantal)	8.885	8.198	6.914	5.516	4.455	3.723
mannen (%)	28,4	27,7	25,6	24,8	22,8	24,4
vrouwen (%)	71,6	72,3	74,4	75,2	77,2	75,6
Vermindering van prestaties** (aantal)	43.796	65.164	78.162	88.584	93.039	93.039
mannen (%)	43,1	39,7	39,6	39,6	39,2	38,2
vrouwen (%)	56,9	60,3	60,4	60,4	60,8	61,8

* Sinds 1 januari 2002 in voege in de privé-sector.

** In 2010 is ook crisistijdskrediet meegeteld.

Bron: RVA.

personen met een aanvraag die werd goedgekeurd. Daarvan werkt 48,6% in de privé, 41,8% bij de overheid en 9,7% in de social profit. Gegroepeerd naar hoofdcategorieën blijkt ruim 4 op de 5 een premie in verband met zorg te krijgen. De gewone loopbaanonderbreking vormt de tweede grote groep. Slechts weinig mensen krijgen een premie enkel voor opleiding en ook het aantal personen met een landingsbaan is in verhouding erg laag. Daarnaast varieert het gebruik van de aanmoedigingspremie naar geslacht en leeftijd. Vrouwen nemen met circa 72% het leeuwendeel van de aanmoedigingspremies voor hun rekening. Bijna de helft van de premieontvangers is tussen de 30 en 39 jaar, de andere helft is gelijkmatiger verdeeld over de overige leeftijdsklassen.

Versterkt activeringsbeleid

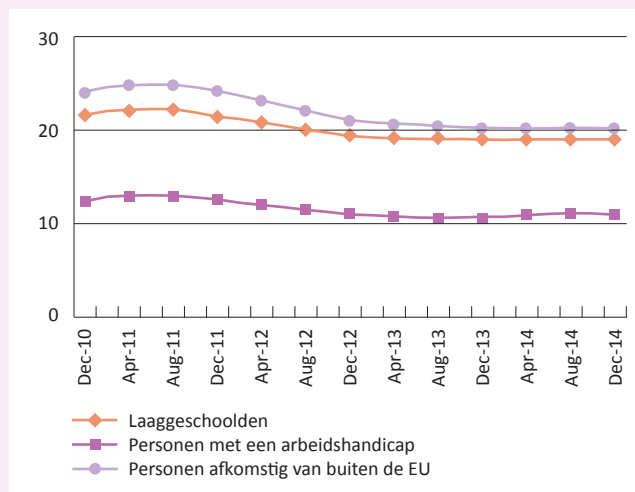
Het Vlaamse regeerakkoord 2014-2019 spreekt de ambitie uit om het activerend arbeidsmarktbeleid te versterken. Wie zijn job verliest, moet kunnen rekenen op een begeleiding naar werk op maat. De Vlaamse overheid gebruikt daarvoor ook specifieke tewerkstellingsstimuli. Worden verder besproken: het sluitende maatpak voor werkzoekenden en enkele specifieke tewerkstellings- en opleidingsmaatregelen.

Sluitend maatpak voor werkzoekenden

De VDAB en haar partners bieden verschillende vormen van begeleiding en competentieversterking aan om werkzoekenden te ondersteunen in hun zoektocht naar werk. In de doelstellingen van de beheersovereenkomst van de VDAB wordt gefocust op de uitstroom naar werk 12 maanden na inschrijving als werkzoekende. Er wordt niet alleen gestreefd naar een maximale activering van alle werkzoekenden met bijzondere aandacht voor kansengroepen, maar ook voor langdurige werkzoekenden wordt er een specifieke aanpak opgezet.

2.99 Uitstroom naar werk

Uitstroom naar werk, naar enkele kansengroepen, van 2010 tot 2014, in %.

Bron: VDAB, bewerking Departement WSE.

In 2014 blijft het economisch klimaat onzeker en het zuinige aanwervingsbeleid drukt de tewerkstellingskansen voor jongeren. Toch vonden er in het laatste kwartaal van 2014 opnieuw meer jongeren een job (57,9%), 12 maanden na instroom in de werkloosheid. Dat is een lichte stijging op jaarbasis met 0,8 procentpunten.

In 2014 was 47,8% van de werkzoekende 25-49-jarigen 12 maanden na inschrijving weer aan het werk. Daarmee blijft de uitstroom stabiel ten opzichte van vorig jaar (47,6%).

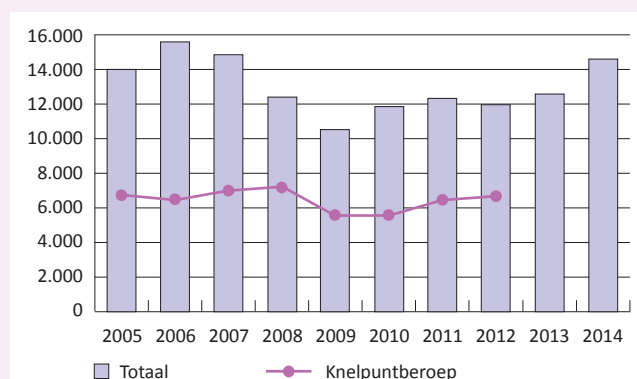
In 2014 was 33,7% van de werkzoekende 50-plussers 1 jaar na hun inschrijving terug aan het werk. De uitstroom naar werk van 50-plussers is in de tweede helft van 2014 opnieuw beperkt gestegen, ondanks de stijging van het aantal werkzoekende 50-plussers door de verhoging van de leeftijdsgrens voor de vrijstelling van beschikbaarheid.

Na een lange periode van bestendige daling is de uitstroom naar werk van werkzoekenden uit enkele kansengroepen (laaggeschoolden, personen van buiten de EU, arbeidsgehandicapten) terug gestabiliseerd. De uitstroom naar werk blijft bij deze kansengroepen vrij constant: de dalende trend bij de laaggeschoolden en personen van buiten de EU lijkt voorbij. Ook bij de personen met een arbeidshandicap is de evolutie stabiel. Binnen de totaliteit van de kansengroepen hebben de personen van buiten de EU gemiddeld de grootste kans (20,2%) om uit te stromen naar werk. Deze groep is ook het meest conjunctuurgevoelig. De uitstroom van de laaggeschoolden ligt ruim een procentpunt lager. Er is een grote kloof met de uitstroom van de personen met een arbeidshandicap. De uitstroom van die laatste begint voorzichtig terug toe te nemen na een lange periode van daling.

Hoopgevend is dat de uitstroom naar werk van werkzoekenden die langer dan 1 jaar werkloos zijn, voor het 7de kwartaal op rij niet verder daalt. In december 2014 bedraagt deze 14,7%. De lage uitstroom heeft te maken met de kenmerken van de doelgroep: langdurige werkzoekenden kampen immers met meer moeilijkheden om opnieuw aan de slag te gaan dan andere werkzoekenden.

2.100 IBO

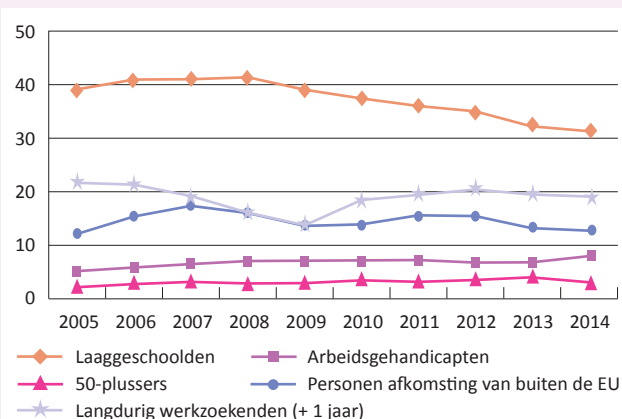
Evolutie van het aantal gestarte individuele beroepsopleidingen in de onderneming, totaal en in een knelpuntberoep, van 2005 tot 2014.

Bron: VDAB, bewerking Departement WSE.

2.101 Bereik kansengroepen in IBO

Evolutie van het aandeel deelnemers in een individuele beroepsopleiding in de onderneming, naar kansengroepen*, van 2005 tot 2014, in %.

* Voor 2007 baseerde VDAB zich bij de indeling naar origine op nationaliteit, zelfregistratie en een naamherkennings-programma. Sinds 2007 wordt dit geoperationaliseerd via de huidige nationaliteit en de geboortenationaliteit. Bron: VDAB.

Tewerkstellings- en opleidingsmaatregelen

In 2014 werden er 14.788 **individuele beroepsopleidingen in de onderneming** (IBO) opgestart. Dit zijn er 2.065 of 16,2% meer dan in 2013. Sinds oktober 2013 kan na een IBO ook een arbeidsovereenkomst van bepaalde duur worden afgesloten, wanneer de werkgever aantoonbaar dat dit de gangbare praktijk is bij aanwervingen. Arbeidsovereenkomsten van onbepaalde duur blijven evenwel de regel.

Op vlak van kansengroepen blijft het aandeel laaggeschoolden, 50-plussers, personen van buiten de EU en langdurig werkzoekenden vrij stabiel ten opzichte van het voorgaande jaar. Het aandeel personen met een arbeidshandicap neemt lichtjes toe tot bijna 8%.

Langdurig werkzoekenden kunnen via een tijdelijke opleiding en begeleiding een **werkervaringstraject** volgen dat voor hen de opstap naar vast werk moet vergemakkelijken. Eind 2013 zijn er 2.314 doelgroepwerknemers. Van de bereikte werknemers is iets meer dan de helft man, zijn bijna 4 op de 6 laaggeschoold, is circa 1 op de 6 vijftigplusser, zijn nagenoeg 2 op de 5 een persoon afkomstig van buiten de EU en hebben bijna 6 op de 100 een arbeidshandicap. 33,7% van de deelnemers is 6 maanden na het einde van de werkervaring aan het werk. Daarmee daalt de uitstroom naar werk in 2013 naar het laagste niveau sinds 2005.

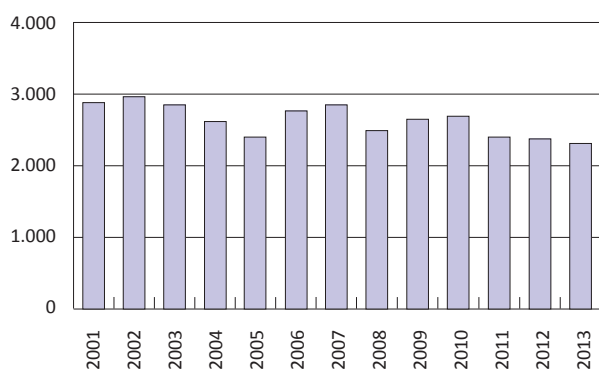
Tot 1 oktober 2008 bestonden 2 types loonkostensubsidies voor werkgevers die personen met een arbeidshandicap in dienst nemen: de Vlaamse Inschakelingspremie (VIP) en de tegemoetkoming aan werknemers in het kader van CAO26. Beide premies zijn nu vervangen door de **Vlaamse Ondersteuningspremie** (VOP).

Anno 2013 waren er 12.605 personen met minimaal 1 betaalde VOP premie in de loop van het jaar. Dat zijn er lichtjes meer dan in 2012.

Vanaf april 2006 kunnen werkgevers die een niet-werkende werkzoekende 50-plusser met een contract van onbepaalde duur aanwerven, genieten van een loonkostenvermindering. De **tewerkstellingspremie 50-plus** is sinds 2008 op kruissnelheid. Elk jaar worden er ongeveer 5.000 premies aangevraagd, waarvan er circa 3.500 worden toegekend. Net als voorgaande jaren blijkt de premie anno 2014 het meest succesvol bij de aanwerving van 50-54-jarigen (64,9%) en kortdurig werkzoekenden (78,2%). Om deze reden werd de tewerkstellingspremie 50-plus vanaf 1 januari 2013 hervormd en hoger voor langdurig werkzoekenden en 55-plussers. Het leeuwendeel van de premies wordt uitbetaald voor mannen (65,7%). Het aandeel van sommige kansengroepen in de toegekende premies ligt een stuk lager: personen afkomstig van buiten de EU (4,8%), arbeidsgehandicapten (4,1%) en laaggeschoolden (43,2%).

2.102 Werkervaring

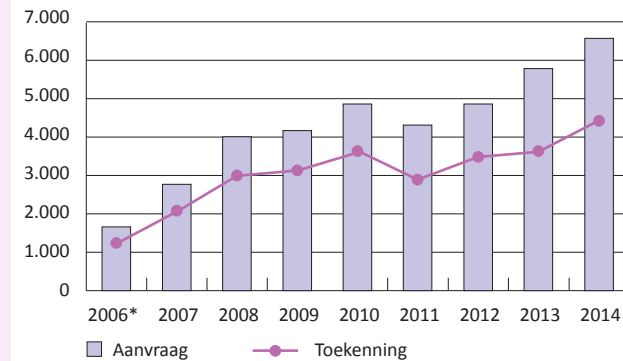
Evolutie van het aantal doelgroepwerknemers in werkervaring, van 2001 tot 2013, op 31 december.

Bron: Departement WSE.

2.103 Tewerkstellingspremie 50-plus

Evolutie van het aantal aangevraagde en toegekende tewerkstellingspremies 50-plus, van 2006 tot 2014.

* Laatste 3 kwartalen van 2006.

Bron: VDAB, bewerking Departement WSE.

Werk maken van een versterkte sociale economie

De Vlaamse overheid heeft het afgelopen decennium via de sociale economie heel wat inspanningen geleverd om duurzame banen te creëren voor mensen die op de reguliere arbeidsmarkt moeilijk aan de slag kunnen. Maar de sociale economie is meer dan alleen maar een instrument voor de tewerkstelling van kansengroepen. De sector bestaat uit een reeks van bedrijven en initiatieven die bepaalde maatschappelijke meerwaarden willen realiseren en zich daarbij laten leiden door de beginselen van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Door oog te hebben voor principes als voorrang van arbeid op kapitaal, democratische besluitvorming, maatschappelijke inbedding, transparantie, kwaliteit en duurzaamheid, proberen de bedrijven uit de sociale economie de juiste balans te vinden tussen economische, sociale en ecologische waarden. De overheid wil via de sociale economie ook reguliere ondernemingen stimuleren om deze principes een centrale plaats te geven in de bedrijfsvoering.

In wat volgt, komen eerst de verschillende werkvormen en doelgroepen van de sociale economie aan bod. Vervolgens wordt ingegaan op de effectieve tewerkstelling binnen de sector, op de vertegenwoordiging van een aantal kansengroepen in de sector en op de uitstroom van de sociale economie naar de reguliere arbeidsmarkt.

Werkvormen en doelgroepen

De belangrijkste werkvormen van de sociale economie zijn de sociale werkplaatsen, de beschutte werkplaatsen en de invoegbedrijven. Daarnaast zijn er de arbeidszorginitiatieven en de initiatieven in het kader van de lokale diensteneconomie. Elk van deze werkvormen richt zich op een specifieke groep van personen met een grote afstand tot de reguliere arbeidsmarkt.

In de loop van 2015 wordt de sociale economie sterk hervormd. De beschutte en sociale werkplaatsen smelten samen tot maatwerkbedrijven. De invoegbedrijven doven uit en worden vervangen door maatwerkafdelingen. De cijfers die hierna gepresenteerd worden slaan op de situatie in 2014 en voorgaande jaren en hebben dus betrekking op de situatie vóór deze hervormingen.

De **sociale werkplaatsen** verschaffen werkgelegenheid aan zeer moeilijk inzetbare werkzoekenden in een beschermde arbeidsomgeving. In de praktijk gaat het om mensen met een laag opleidingsniveau, die minstens vijf jaar inactief zijn en fysieke, psychische of sociale beperkingen of moeilijkheden hebben. In de **beschutte werkplaatsen** kunnen werkzoekende personen met een arbeidshandicap terecht die door hun handicap voorlopig of definitief niet aan de slag kunnen op de gewone arbeidsmarkt.

Ook de **invoegbedrijven** zorgen voor duurzame werkgelegenheid voor kansengroepen, maar in tegenstelling tot de eerder genoemde werkvormen doen zij dat binnen de reguliere economie. Ondernemingen die de principes van maatschappelijk verantwoord ondernemen onderschrijven, krijgen tijdelijke en degressieve subsidies voor de tewerkstelling van invoegwerk-

nemers. Het gaat hierbij om laag- en middengediplome langdurig werklozen, werkzoekende personen met een arbeidshandicap, leefloontrekkers en werkzoekende leerlingen van het deeltijds beroepssecundair onderwijs.

Arbeidszorginitiatieven richten zich op personen die omwille van persoons- en/of maatschappijgebonden redenen niet (meer) kunnen werken onder een arbeidscontract in het reguliere of beschermende tewerkstellingscircuit. Hoewel ook hier de arbeidsdeelname centraal staat, besteden deze initiatieven tegelijk uitgebreid aandacht aan de zorgbegeleiding van de werknemer. Het gaat om vrijwillig onbetaald werk onder begeleiding en met behoud van een uitkering.

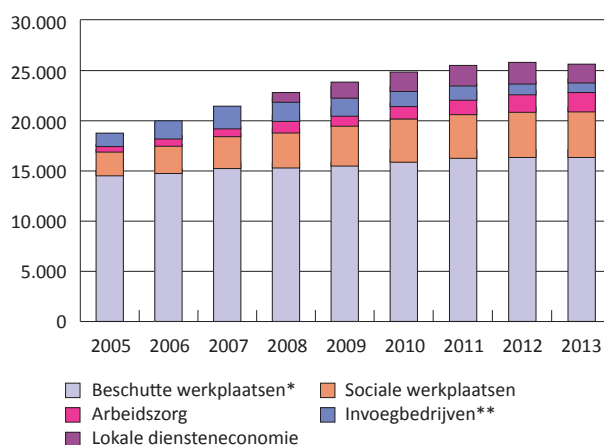
Met de **lokale diensteneconomie** ten slotte wil de overheid een aanvullend dienstenaanbod realiseren dat inspeelt op maatschappelijke noden en behoeften die niet of onvoldoende beschikbaar zijn op de markt of via de reguliere dienst- en hulpverlening. Deze diensten koppelen duurzame tewerkstelling aan het verhogen van de leefbaarheid en leefkwaliteit van een buurt of wijk. Het gaat onder meer om huishoudelijke hulp, kinderopvang en groenonderhoud. De lokale diensteneconomie mikt op de tewerkstelling van laag- en middengediplome langdurig werklozen, leefloontrekkers en rechthoudenden op financiële maatschappelijke hulp.

Bereik sociale economie

Eind 2013 stelden de verschillende werkvormen van de sociale economie (beschutte en sociale werkplaatsen, invoegbedrijven, arbeidszorginitiatieven en lokale diensteneconomie) in

2.104 Bereik sociale economie

Raming van het totale aantal doelgroepwerknemers in de sociale economie op 31 december, van 2005 tot 2013, in personen.

* Cijfers afkomstig uit de enquête die het VSAWSE jaarlijks organiseert en betreffen de personen met een arbeidshandicap in de productie.

** Tot en met 2007 omvatten de gegevens over invoegbedrijven ook de collectieve invoegbedrijven. Vanaf 2008 vallen de collectieve invoegbedrijven onder de lokale diensteneconomie.

Bron: Monitor Werk en Sociale Economie (Departement WSE).

totaal 25.688 doelgroepwerknemers te werk. Dat komt overeen met 0,9% van de totale werkende bevolking tussen 20 en 64 jaar. De jaarlijkse stijging van het totale aantal doelgroepwerknemers in de sociale economie die de laatste jaren al was afgenomen van 5% tussen 2008 en 2009 tot 1% tussen 2011 en 2012, is tussen 2012 en 2013 veranderd in een daling van het aantal doelgroepwerknemers met 0,5%. De daling in 2013 is relatief gezien het grootst bij de invoegbedrijven (-30%) en de lokale diensteneconomie (-7%). Bij de arbeidszorginitiatieven (+16%) en de sociale werkplaatsen (+3%) is er het laatste jaar sprake van een relatieve stijging van het aantal doelgroepwerknemers.

Eind 2013 werkte 64% van de doelgroepwerknemers in een beschutte werkplaats, 18% in de sociale werkplaatsen. De lokale diensteneconomie en de arbeidszorginitiatieven zijn elk goed voor 8% van het aantal doelgroepwerknemers, de invoegbedrijven voor 3%.

Kansengroepen in de sociale economie

Opgesplitst naar kansengroepen blijken personen met een arbeidshandicap en laaggeschoolden duidelijk oververtegenwoordigd in de meeste werkvormen. Vrouwen zijn eerder ondervertegenwoordigd, behalve in de invoegbedrijven. De situatie van personen afkomstig van buiten de EU en ouderen varieert per werkvorm.

Dat vrouwen sterk in de meerderheid zijn in de invoegbedrijven houdt verband met het feit dat een aanzienlijk aantal invoegbedrijven met dienstencheques werkt. Deze cheques worden voornamelijk gebruikt voor de vergoeding van activiteiten in sectoren waar traditioneel vooral vrouwen werken. In de andere werkvormen zijn vrouwen eerder ondervertegenwoordigd ten opzichte van hun aandeel in de totale werkende bevolking.

Het aandeel van de 50-plussers in de verschillende werkvormen komt min of meer overeen met hun aandeel in de werkende bevolking. Bij de sociale werkplaatsen en de lokale diensteneconomie ligt het er iets boven, bij de invoegbedrijven iets onder.

Het aandeel laaggeschoolden ligt in alle werkvormen veel hoger dan het aandeel laaggeschoolden in de totale werkende bevolking. Dat is weinig verwonderlijk aangezien bij alle werkvormen de laaggeschoolden een prioritaire doelgroep zijn. Personen afkomstig van buiten de Europese Unie zijn in de invoegbedrijven, de lokale diensteneconomie en de sociale werkplaatsen oververtegenwoordigd, in de beschutte werkplaatsen ondervertegenwoordigd.

De personen met een arbeidshandicap ten slotte zijn in alle werkvormen vrij sterk aanwezig. Enkel in de invoegbedrijven zijn ze licht ondervertegenwoordigd. De beschutte werkplaatsen, waar een handicap een noodzakelijk tewerkstellingscriterium is, halen uiteraard een percentage van 100%.

Uitstroom naar werk

Voor personen die uittreden uit de sociale economie wordt in de maanden daarna door de VDAB onderzocht of ze al dan niet aan het werk zijn. Bij de analyse van het aantal personen

2.105 Kansengroepen in de sociale economie

Procentueel aandeel van vrouwen, 50-plussers, laaggeschoolden, personen afkomstig van buiten de EU en personen met een arbeidshandicap in het aantal doelgroepwerknemers op 31 december in de sociale economie en hun aandeel in de totale werkende bevolking, in 2013, in %.

	% vrouwen	% 50-plussers	% laaggeschoolden	% personen afkomstig van buiten de EU **	% personen met een handicap ***
Beschutte werkplaatsen	37	27	nb	3	100
Sociale werkplaatsen	38	41	77	24	15
Arbeidszorg	33	28	78	7	41
Invoegbedrijven	66	18	60	30	6
Lokale diensteneconomie	40	33	72	27	8
% in werkende bevolking *	46	27	17	6	8

* Op basis van EAK-gegevens van 2013 voor personen van 20 tot 64 jaar (jaargemiddelde).

** Bij de aandelen in de sociale economie gaat het om personen met een huidige of geboorte nationaliteit van buiten de EU, bij het aandeel in de werkende bevolking om de personen geboren buiten de EU.

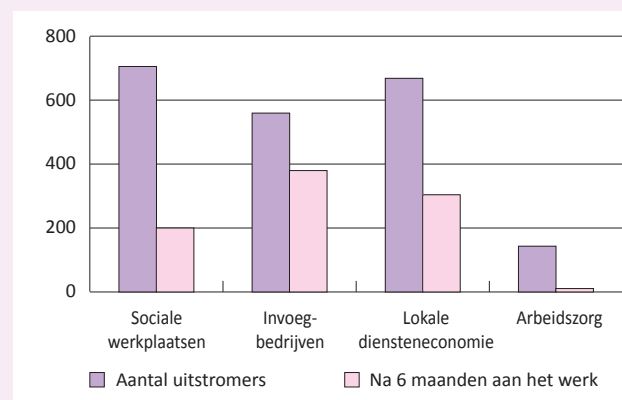
*** Bij de aandelen in de sociale economie gaat het om de door de overheid erkende personen met een arbeidshandicap (pmah). Bij het aandeel in de werkende bevolking gaat het om de personen die zelf aangeven hinder te ondervinden door een handicap of langdurig gezondheidsprobleem.

Bron: Monitor Werk en Sociale Economie (Departement WSE), ADS EAK.

dat uitstroomt moet ermee rekening worden gehouden dat het bij de sociale werkplaatsen en de lokale diensteneconomie gaat om programma's waaraan men voor onbepaalde duur kan deelnemen. Bij de invoegbedrijven is die periode beperkt, waardoor er dus sprake is van een 'automatische' uitstroom als de subsidiëring eindigt.

2.106 Uitstroom naar reguliere arbeidsmarkt

Aantal doelgroepwerknemers dat uitstroomt uit de sociale economie in de loop van 2013 en aantal uitstromers dat 6 maanden na het einde van het arbeidscontract of de subsidie aan het werk is.

Bron: Departement WSE.

Het is gezien de doelstellingen van het invoegprogramma niet verwonderlijk dat 69% van de uitstromers uit de invoegbedrijven een half jaar na het aflopen van de subsidie nog steeds aan het werk is. Bij de lokale diensteneconomie ligt het aandeel werkenden zes maanden na het einde van het arbeidscontract op 47%, bij de sociale werkplaatsen op 29% en bij de arbeidszorginitiatieven op 11%.

De uitstroom naar werk vanuit de beschutte werkplaatsen kan niet op dezelfde manier gemeten worden gemeten. Uit de jaarlijkse enquête van het VSAWSE bij de beschutte werkplaatsen blijkt echter dat de uitstroom naar regulier werk zeer gering is. In 2013 ging het slechts om 30 personen op een totaal van bijna 16.400 in de beschutte werkplaatsen tewerkgestelde doelgroepwerknemers.

DEFINITIES

Arbeidsgehandicapte niet-werkende werkzoekenden

Voor 2009 bestond de doelgroep van arbeidsgehandicapten uit drie categorieën van werkzoekenden;

- werkzoekenden erkend door het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap;
- werkzoekenden uit het buitengewoon onderwijs;
- werkzoekenden met beperkte of zeer beperkte geschiktheid (op basis van een medisch onderzoek).

Vanaf 2009 wordt een werkzoekende als arbeidsgehandicapt beschouwd wanneer na een administratief onderzoek, uit attesten of verslagen, blijkt dat hij:

- ingeschreven is bij het VAPH (Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap);
- een kwalificatie of getuigschrift heeft uit het buitengewoon onderwijs, of ex-BUSO of BLO-leerling is zonder dat er kwalificaties of getuigschriften behaald zijn;
- recht heeft op een inkomensvervangende of integratietegemoetkoming;
- in het bezit is van een afschrift van een definitief geworden gerechtelijke beslissing of van een attest van een bevoegde federale instelling waaruit een blijvende graad van arbeidsongeschiktheid blijft;
- recht heeft op bijkomende kinderbijslag of recht heeft op verhoogde kinderbijslag (als ouder met een handicap);
- recht heeft op een invaliditeitsuitkering in het kader van de ziekteverzekering;
- een attest heeft van een arbeidshandicap, afgeleverd door een door de VDAB erkende dienst of arts.

Avondwerk Loontrekkenden die 50% of meer van de werkdagen tijdens de referentiemaand van de enquête tussen 19 uur en 23 uur gewerkt hebben.

Beroepsbevolking Personen op arbeidsleeftijd die actief zijn op de arbeidsmarkt, hetzij als werkzoekende, hetzij als werkende.

Bevolking op arbeidsleeftijd Iedereen in de leeftijdscategorie van 20 tot en met 64 jaar.

Deeltijdarbeid bij de werkenden Aandeel deeltijds werkenden binnen de totale groep werkenden. Er bestaan verschillende modaliteiten van deeltijds werk: minder dagen per week werken, minder uren per dag werken, een halve dag minder per week werken, ...

Hooggeschoolden Personen met een diploma hoger onderwijs (van het korte of het lange type) of met een diploma universitair onderwijs.

(ILO-) niet-beroepsactieven Personen die niet tot de werkenden, noch tot de werkzoekenden behoren.

(ILO-) werkenden Personen die in de referentieweek van bevraging minstens één uur arbeid hebben verricht.

ILO-werkloosheidsgraad Aandeel ILO-werklozen in de beroepsbevolking (berekend op basis van enquête-cijfers).

(ILO-) werklozen Personen zonder betrekking die werk zoeken, daarvoor concrete stappen hebben gezet gedurende de laatste vier weken en bovendien binnen de twee weken kunnen beginnen werken, en de personen zonder betrekking die een job hebben die binnen de drie maanden begint. De ILO-definitie van werklozen wijkt af van de definitie van niet-werkende werkzoekenden bij de VDAB.

Laaggeschoolden Personen zonder diploma of met hoogstens een diploma lager (secundair) onderwijs.

Loontrekkenden Personen die betaalde arbeid verrichten in dienstverband.

Middengeschoolden Personen met hoogstens een diploma hoger secundair onderwijs of met een diploma post-secundair niet-hoger onderwijs.

Nachtarbeid Loontrekkenden die 50% of meer van de werkdagen tijdens de referentiemaand van de enquête tussen 23 uur en 05 uur gewerkt hebben.

Niet-werkende werkzoekenden Werkzoekenden met werkloosheidsuitkeringsaanvraag (WZUA) + jongeren in Beroepsinschakelingstijd (BIT) + vrij ingeschreven niet-werkende werkzoekenden + andere.

Niet-werkende werkzoekende van buitenlandse herkomst (VDAB) Werkzoekenden met een herkomst van buiten de EU. Voor 2007 was de indeling naar etniciteit gebaseerd op nationaliteit, de vrijwillige registratie in het AMI-systeem en een door de VDAB-studiedienst ontwikkeld naamherkenningsprogramma. Er wordt een indeling gemaakt in etnisch EU en etnisch niet-EU. Vanaf 2007 is de indeling naar herkomst gebaseerd op de huidige en de vorige nationaliteit.

Normaal Economisch Circuit De werkaanbiedingen worden naargelang de aard van de arbeidsovereenkomst of subsidieregeling ingedeeld in 'circuits'. Een van deze circuits is het 'Normaal Economisch Circuit', naast onder meer de tewerkstellingsmaatregelen. Het Normaal Economisch Circuit (zonder uitzendopdrachten) bestaat uit de vaste en tijdelijke (zonder uitzendopdrachten) circuits. In januari 2015 werd het Normaal Economisch Circuit (zonder uitzendopdrachten) opgesplitst in NEC (zonder uitzendopdrachten) rechtstreeks aan VDAB gemeld en NEC (zonder uitzendopdrachten) via wervings- en selectiekantoren. De rapportering spitst zich vanaf nu toe op het NEC (zonder uitzendopdrachten) rechtstreeks aan VDAB gemeld. Alle cijfers van voor januari 2015 werden herrekend.

Ploegenarbeid Loontrekkenden die tijdens de referentiemaand van de enquête in een stelsel van twee, drie, vier of meer ploegen gewerkt hebben.

Tijdelijk werkenden bij de loontrekkenden Aandeel tijdelijk werkende loontrekkenden binnen de volledige groep van loontrekkenden. Tijdelijke arbeid omvat contracten van beperkte duur, voor een bepaalde taak of seizoen, voor stage of uitzendarbeid.

VDAB-werkloosheidsgraad Niet-werkende werkzoekenden ingeschreven bij de VDAB/beroepsbevolking (berekend op basis van administratieve data).

Werkzaamheidsgraad Aandeel werkenden in de bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar).

Zaterdagwerk Loontrekkenden die twee of meer zaterdagen tijdens de referentiemaand van de enquête hebben gewerkt.

Zelfstandigen Personen die zelfstandig zijn in hoofdberoep of als helper, aangesloten bij de sociale verzekeringsfondsen voor zelfstandigen.

Zondagwerk Loontrekkenden die twee of meer zondagen tijdens de referentiemaand van de enquête hebben gewerkt.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Boey, R. & Herremans, W. (2014). De Vlaamse werkloosheid bereikt haar kantelpunt. *Over. Werk. Tijdschrift van het Steunpunt WSE*, 24(4), 21-28. Leuven: Steunpunt WSE / Uitgeverij Acco.
- Herremans, W., Vanderbiesen, W., Rober, A., Vansteenkiste, S., Neefs, B., Theunissen, G., Sels, L. & Sourbron, M. (2015). *Terugblik op de Vlaamse arbeidsmarkt. Ontwikkelingen sinds de jaren tachtig*. WSE Report 1-2015. Leuven: Steunpunt WSE.
- Homans, L. (2014). *Beleidsnota Sociale Economie 2014-2019*. Brussel: Vlaamse Regering.
- Muyters, P. (2014). *Beleidsnota 2014-2019 Werk, Economie, Wetenschap en Innovatie*. Brussel: Vlaams Parlement.
- RVA (2015). *Jaarverslag 2014*. Brussel: RVA.
- Samoy, E. (2015). *Handicap en arbeid. Deel I: definities en statistieken*. Brussel: Departement WSE.
- Samoy, E. (2015). *Handicap en arbeid. Deel II: beleidsontwikkelingen*. Brussel: Departement WSE.
- Vanderbiesen, W. & Herremans, W. (2014). Broos herstel van de Vlaamse arbeidsmarkt. *Over. Werk. Tijdschrift van het Steunpunt WSE*, 24(4), 8-20. Leuven: Steunpunt WSE / Uitgeverij Acco.
- VDAB (2015). *Lijst knelpuntberoepen 2015*. Brussel: VDAB.
- VDAB (2015). *Jaarverslag 2014*. Brussel: VDAB.
- VDAB (2015). *Halfjaarlijkse Arbeidsmarktbalans mei 2015*. Brussel: VDAB.
- Enquête naar de arbeidskrachten (EAK), FOD Economie, Algemene Directie Statistiek: <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/gegevensinzameling/enquetes/eak/>
- Labour Force Survey (LFS), Eurostat: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/data/database>
- Monitor Werk en Sociale Economie: <http://www.werk.be/cijfers/het-beleid-cijfers/monitor-werk-en-sociale-economie>
- Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening (RVA): <http://www.rva.fgov.be>
- Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen (SERV): <http://www.serv.be/stichting>
- Steunpunt Werk en Sociale Economie (Steunpunt WSE): <http://www.steunpuntwse.be>
- Vlaams Ministerie voor Werk en Sociale Economie, Departement Werk en Sociale Economie (WSE): <http://www.werk.be> (luik cijfers en onderzoek)
- Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB): <http://www.vdab.be/trends>
<http://arvastat.vdab.be>

ONDERNEMEN EN INTERNATIONALE HANDEL 2.3

BLIKVANGERS

- Een aantal indicatoren tonen dat Vlaanderen evolueert naar een polyvalente kenniseconomie. De aandelen van de technologische industrie en kennisintensieve diensten in de bruto toegevoegde waarde nemen toe (figuren 2.122 en 2.124). Ook het aandeel van de creatieve tewerkstelling (15,4% in 2013) zit de laatste jaren in de lift (figuur 2.118)). Ten slotte kan 49% van de Vlaamse bedrijven innovatief genoemd worden, een relatief hoog cijfer (figuur 2.120). Maar aan de andere kant is het aandeel werkenden in kennisintensieve sectoren met 8,9% in 2013 wat gedaald de laatste jaren, maar dat is een algemeen Europees fenomeen (figuur 2.117).
- De investeringsratio blijft vrij constant (25,2% in 2014). Maar de voorwaarden om te investeren worden gunstiger (figuur 2.116).
- Het totale wereldmarktaandeel brokkelt de jongste jaren af, maar dat is ook zo voor andere Westerse economieën. Het beeld voor een aantal specifieke verre of groeiemarkten is gemengd (figuur 2.136).
- In 2014 zijn er 184 buitenlandse investeringsprojecten, goed voor 2,77 miljard euro investeringen. Dat zijn relatief hoge cijfers (figuur 2.137).
- Er zijn 18.300 exporterende ondernemingen in 2014, iets minder dan in 2013. Vooral in 2009 en 2010 was het aantal nog hoger (figuur 2.129).
- De EU28 zijn goed voor 68,1% van de Vlaamse uitvoer in 2014. Het belang van de opkomende handelsblokken nam toe tot in 2012. In 2014 zijn de BRIC en de N11 goed voor 7,4% en 3,7% van de Vlaamse uitvoer (figuur 2.133).
- Het aandeel van de omzet uit goederen en diensten die nieuw zijn voor de afzetmarkt of voor de onderneming kwam in 2012 op 8%. Dat is ongeveer evenveel als in 2010, maar lager dan in 2008 (figuur 2.119).
- Ongeveer 10% van de bevolking op beroepsactieve leeftijd is zelfstandige (figuur 2.111). De jongste jaren is deze indicator vrij constant. Het is lager bij vrouwen en personen met een niet EU-herkomst (figuur 2.112). De Vlamingen werden de laatste jaren iets minder enthousiast over ondernemerschap (figuur 2.114).
- Van alle ondernemingen die in 2009 opgericht werden is 5 jaar later, in 2014, nog 72,5% in leven. Deze ratio ging in 2014 achteruit (figuur 2.110).

Dit hoofdstuk bevat 2 delen: 'ondernemen' en 'internationaal ondernemen'. 'Ondernemen' bespreekt de diverse facetten van ondernemerschap (aantal ondernemingen, investeren, kapitaal) maar ook innovatie en creativiteit (innoverende Vlamingen, producten, processen en sectoren, ICT). 'Internationaal ondernemen' handelt over de evolutie van uit- en invoer, de structuur ervan naar handelspartner en product, marktaandelen en directe buitenlandse investeringen.

Ondernemen

In het Pact 2020 handelen 3 luiken over economie. Het eerste luik gaat over de voorwaarden om te komen tot een duurzame topregio (bbp, arbeidsproductiviteit,...). Dat komt aan bod in het deel over economische en sociale ontwikkelingen. Het luik 'innovatie' benadrukt de noodzaak om de omzet uit nieuwe of verbeterde producten te verhogen, de speerpunt domeinen verder te ontwikkelen en meer mensen tewerk te stellen in kennisintensieve sectoren. In het derde luik gaat het over 'ondernemerschap'. Dit heeft niet enkel betrekking op louter meer ondernemen, inclusief ondernemen bij doelgroepen (vrouwen, ouderen,...), maar eveneens op doorgroei van starters.

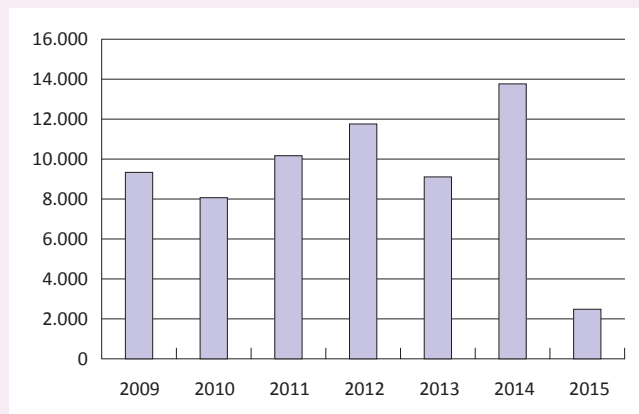
De beleidsnota 2014-2019 van de bevoegde minister voor economie legt de klemtoon op het versterken van ondernemerschap, onder meer door opleiding en het verminderen van administratieve lasten. De Vlaamse overheid heeft een rol te vervullen in het creëren van de randvoorwaarden voor ondernemerschap. Dat behelst het opvolgen en faciliteren van kredietverlening door banken, het invullen van specifieke financieringsnoden door de Participatiemaatschappij Vlaanderen en het inzetten op een clusterbeleid waarbij ondernemingen, onderzoekers en overheid zich engageren om rond specifieke domeinen waardeketens te scheppen. Verder staat het industrieel ondernemen in de focus. Slimme specialisatie moet de synergie bevorderen tussen performante economische en kennisactoren. Het reconversiebeleid ondersteunt gebieden die getroffen zijn door belangrijke collectieve ontslagen. Ten slotte is er aandacht voor het concurrentievermogen van de ondernemingen.

Ondernemerschap

Ondernemerschap is een steunpijler van de Vlaamse economie. Dit behelst aantal en groei van ondernemingen, overlevingsgraden en snelle groeiers. Ondernemerschap uit zich ook in het aantal zelfstandigen en de houding van de bevolking tegenover ondernemen. Investeren is geloven in de toekomst. Naast de investeringsratio worden ook enkele randvoorwaarden besproken.

2.107 Groei ondernemingen

Evolutie van de jaarlijkse groei het aantal BTW-plichtige ondernemingen, van 1 januari 2009 tot 1 januari 2015, in absolute aantallen.

Bron: ADS, KBO, verwerking SVR.

Ondernemen

In het Vlaamse Gewest zijn er op 1 januari 2015 500.700 BTW-plichtige **ondernemingen** waarvan 261.200 vennootschappen en 239.500 zelfstandigen. Dat zijn er circa 2.400 meer dan op 1 januari 2014. De aangroei was een jaar eerder veel sterker doordat de prestaties van advocaten aan de BTW onderworpen werden en deze beroepsgroep dus opgenomen werd in de statistiek. Echter, ook in vergelijking met de jaren daarvoor is de recente aangroei zwak.

Het merendeel van de Vlaamse ondernemingen heeft minder dan vijf werknemers in dienst. Maar het aandeel van de grotere ondernemingen neemt de laatste jaren iets toe.

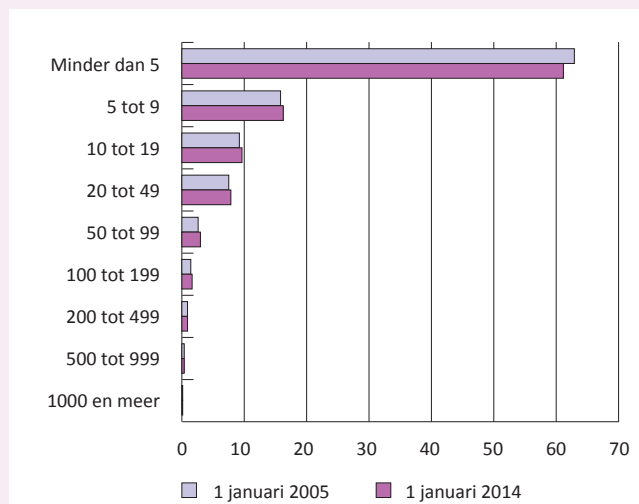
De **geboortegraad** van alle Vlaamse ondernemingen duidt op het aantal nieuw opgerichte ondernemingen in een jaar ten opzichte van het bestaande aantal bij het begin van het jaar. Analooq geeft de **sterftegraad** het aantal verdwenen ondernemingen weer door stopzetting of faillissement. De geboortegraad (alle ondernemingen) komt op 6,5% in 2014. Dat is een stijging ten opzichte van 2013, maar in 2010 en 2011 was de indicator iets hoger. De sterftegraad (alle ondernemingen) is lager, maar nam de laatste 2 jaren toch toe. Beide indicatoren convergeren naar elkaar toe. De netto-groeiratio van het totaal aantal ondernemingen bedraagt in 2014 dan ook 0,7%, de laagste waarde van de afgelopen 5 jaren. De totale turbulentie, of de som van geboorte- en sterftegraad, is een indicatie in welke mate het economisch weefsel zich vernieuwt. Deze indicator noteert aan 12,3%, en nam de laatste jaren iets toe, te wijten aan hogere sterftegraden. De geboorte- en sterftegraden voor ondernemingen met personeel liggen op een lager niveau. De jaren van zwakke economische conjunctuur hebben duidelijk een weerslag op de loop van het aantal ondernemingen.

Ondernemerschap slaat niet enkel op bijkomende ondernemingen, maar ook op doorgroei van bedrijven die er al zijn. Van alle ondernemingen die in 2009 het levenslicht zagen is 72,5% 5 jaar later nog in leven. Ook deze indicator is dalende in de tijd. Bemerkt dat veranderingen van vennootschapsvormen en overnames gezien worden als stopzetting. De **overlevingsgraden** dalen logischerwijs met het verstrijken van de jaren. Startende ondernemingen hebben het soms moeilijk om verder door te groeien. Er kunnen zich problemen voordoen op het vlak van liquiditeit, bedrijfsvoering, betalingsachterstand of de lancering van producten. Circa 5% van de starters houdt het geen jaar vol. Maar ook in de jaren daarna is de uitval nog opvallend.

Ondernemerschap kan niet los gezien worden van personen die een zelfstandige activiteit uitoefenen of ondernemer zijn.

2.108 Spreiding ondernemingen

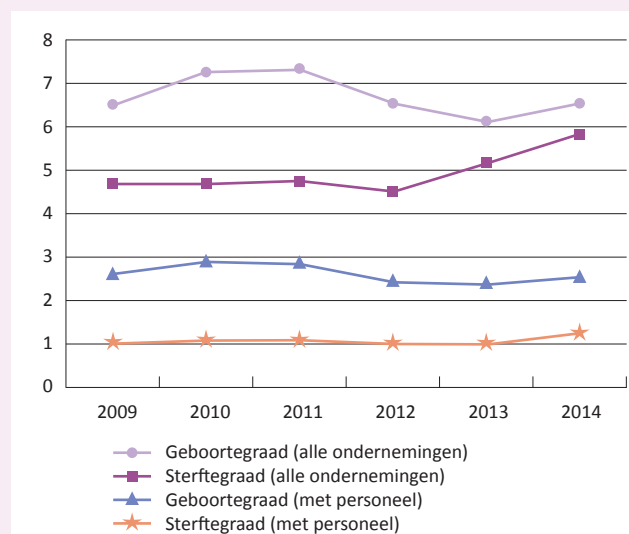
Spreiding van het aantal bedrijven met personeel in dienst naar grootteklasse van het personeel, 1 januari 2005 en 1 januari 2014, in %.

Bron: ADS, KBO, RSZ, verwerking SVR.

2.109 Geboorten en sterften

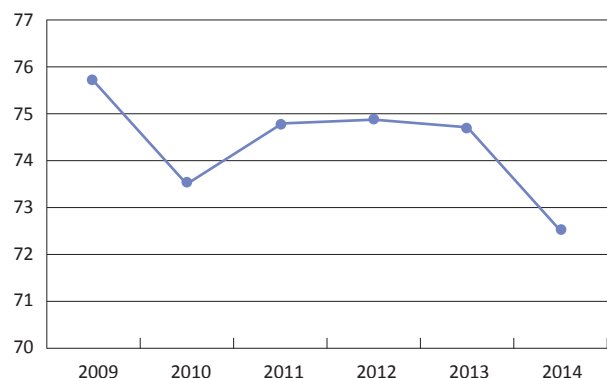
Evolutie van de sterfte- en geboortegraad van ondernemingen met en zonder personeel, van 2009 tot 2014, in %.

Bron: ADS, KBO, verwerking SVR.

2.110 Overlevingsgraad

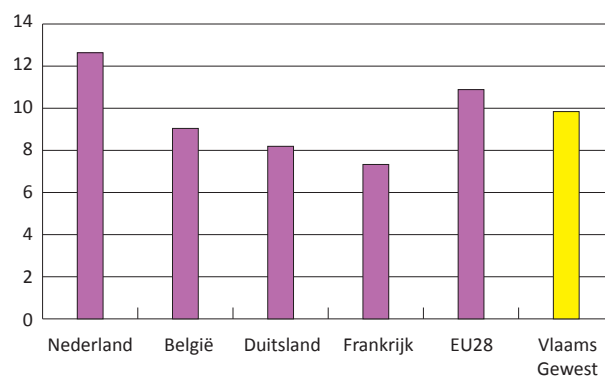
Evolutie van het aandeel starters dat 5 jaar later nog actief is, van 2009 tot 2014, in %.

Bron: ADS, KBO, bewerking SVR.

2.111 Ondernemerschap

Aandeel van de zelfstandigen in de bevolking van 15-64 jaar, in het Vlaamse Gewest, België, EU28 en de buurlanden, in 2014, in %.

Bron: ADS EAK, Eurostat.

Anno 2014 telt de Vlaamse bevolking (15-64 jaar) 9,9% **zelfstandigen**. Deze indicator is de laatste jaren vrij constant. Het aandeel zelfstandigen ligt lager bij de vrouwen (7% in 2014). Het aantal zelfstandigen in de oudere bevolking van 50-64 jaar is daarentegen iets hoger (11,6%). De indicator ligt ongeveer de helft lager bij personen van niet EU-herkomst (6,2% in 2013 ten opzichte van de bevolking 18-64 jaar, KSZ definitie). Vooral de categorieën niet-EU Europa (4,6%) en Maghreb (3,9%) scoren laag. Bij de allochtonen van Turkse herkomst is de waarde van de indicator hoger (8,4%).

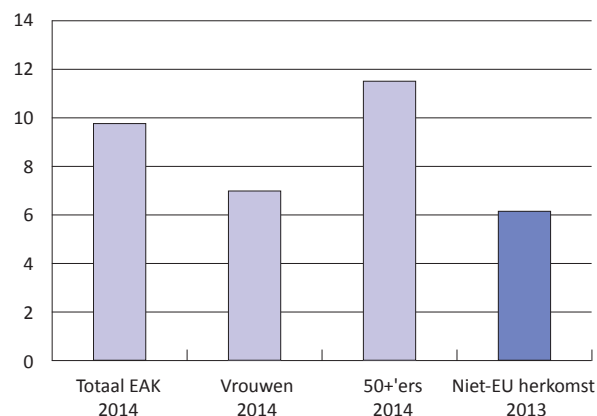
Op 1 januari 2014 zijn er 2,4% snelgroeiende ondernemingen of **gazellen** onder de Vlaamse ondernemingen met 10 of meer

werknemers. De laatste jaren gaat deze indicator in dalende lijn. Het Waalse Gewest noteert een lager cijfer; het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest scoort hoger.

Gazellen zijn belangrijk omwille van hun voorbeeldfunctie voor beginnende bedrijven. Onderzoek wijst uit dat het grotereels op toeval berust of een onderneming een hoge groei realiseert. Er zijn factoren die een invloed hebben, maar dat is vrij marginaal: investeringen in menselijk kapitaal kunnen groei in de hand werken. O&O bestedingen vergroten de kans op zeer hoge groei, maar kunnen ook een omgekeerd effect ressorteren. Dat komt omdat dergelijke investeringen een hoog risicogehalte dragen en de resultaten niet altijd meteen zichtbaar zijn.

2.112 Doelgroepen ondernemen

Aandeel van de zelfstandigen, totaal, vrouwen, personen van 50 jaar of ouder en personen van niet-EU herkomst** in de bevolking 15-64 jaar*, in 2014, in %.

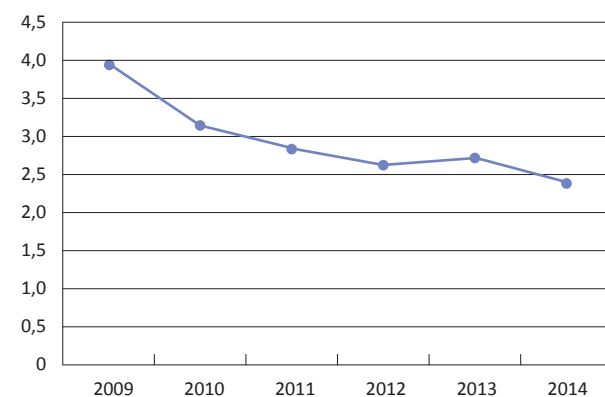
* Bevolking 50-64 jaar voor zelfstandigen van 50 jaar of ouder.

** 1 januari 2013.

Bron: ADS EAK, KSZ, bewerking SVR.

2.113 Gazellen

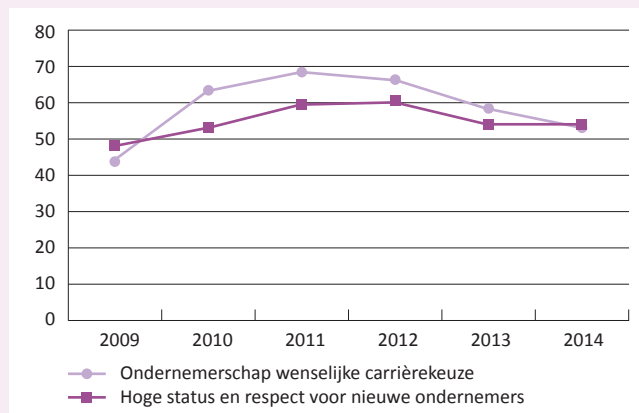
Evolutie van het aandeel van de ondernemingen met 10 of meer werknemers in het basisjaar die op 3 jaar tijd een groei kenden van het personeelsbestand van minstens 20% op jaarbasis, van 1 januari 2009 tot 1 januari 2014, in %.

Bron: ADS, KBO, verwerking SVR.

2.114 Houding tegenover ondernemerschap

Evolutie van het aandeel volwassen Vlamingen dat vindt dat ondernemerschap een wenselijke carrièrekeuze is en aandeel dat vindt dat nieuwe ondernemers een hoge status hebben en respect verdienen, van 2009 tot 2014, in %.

Bron: GEM.

Ondernemerschap kan maar goed gedijen als het breed gedragen wordt door de bevolking. In 2014 is 53% van de Vlamingen van mening dat **ondernemerschap** een wenselijke carrièrekeuze is. De indicator daalt hiermee voor het derde jaar op rij. De aanhoudende matige economische groeicijfers zijn daar vermoedelijk niet vreemd aan. Verder vindt 54% van de Vlamingen in 2014 dat ondernemers een hoge status hebben en respect verdienen. Dat is evenveel als het jaar voordien. De houding tegenover ondernemerschap was beter in 2010 en 2011, de jaren na de economische recessie van 2009. Blijkbaar zagen de Vlamingen dan opnieuw meer mogelijkheden in het ondernemen als broodwinning. Maar dat zwakte de laatste jaren dus weer af.

Investeren

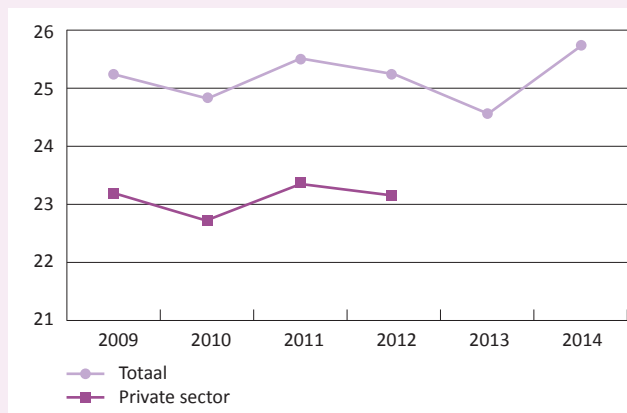
De totale **investeringsratio** komt in het Vlaamse Gewest op 25,2% van het bbp in 2014. Deze indicator blijft de jongste jaren ongeveer constant op dat niveau. De private sector alleen is goed voor een investeringsratio van 22,6% van het bbp in 2012. Ook dit is vrij constant in de tijd.

De investeringsbeslissing hangt af van vele factoren. Daarbij zijn belangrijk: het niveau van de voorraden, de bezettingsgraad van het productievermogen en de vraagvooruitzichten.

Het **voorraadniveau** nam gaandeweg toe in 2014. Maar vanaf de start van 2015 loopt het voorraadniveau opnieuw terug, wat betekent dat het vroeg of laat moet aangevuld worden. Dat vergt machines en uitrusting. De **bezettingsgraad van het productievermogen** in de Vlaamse industrie (exclusief voeding) staat in het tweede kwartaal van 2015 op 81,6%. Sedert het dieptepunt van het eerste kwartaal van 2013 ging deze indicator bijna onafgebroken in stijgende lijn. Hij bevindt zich nu trouwens boven het lange termijngemiddelde van 80,8% (sedert voorjaar 1988). Verder zitten de **vraagvoor-**

2.115 Investeringsratio

Evolutie van de investeringsratio, totale economie en private sector, van 2009 tot 2014, in %.

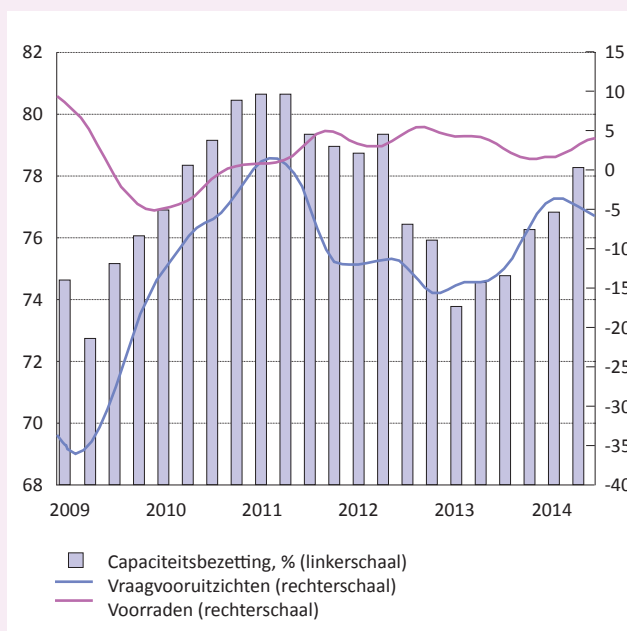
Bron: HERMREG, bewerking SVR.

uitzichten in de industrie gestaag in de lift sedert augustus 2014. Al deze indicatoren wijzen erop dat het investeringsklimaat verbetert.

De Nationale Bank van België (NBB) voert halfjaarlijks een investeringsenquête uit bij Belgische industriële ondernemers. Daaruit blijkt dat zij hun investeringen voor 2015 met 11,5%

2.116 Vraag, voorraden en capaciteitsbezetting

Evolutie van het verloop van de capaciteitsbezettingsgraad (in %), de vraagvooruitzichten en het voorraadniveau in de Vlaamse industrie (kloof tussen de positieve en de negatieve antwoorden in procentpunten), van januari 2009 tot mei 2015.

Bron: NBB.

wensen uit te breiden. Dat is iets meer dan een jaar eerder. Toch moeten deze resultaten voorzichtig geïnterpreteerd worden omdat ze meestal te optimistisch zijn vergeleken met de resultaten nadien.

Kapitaal

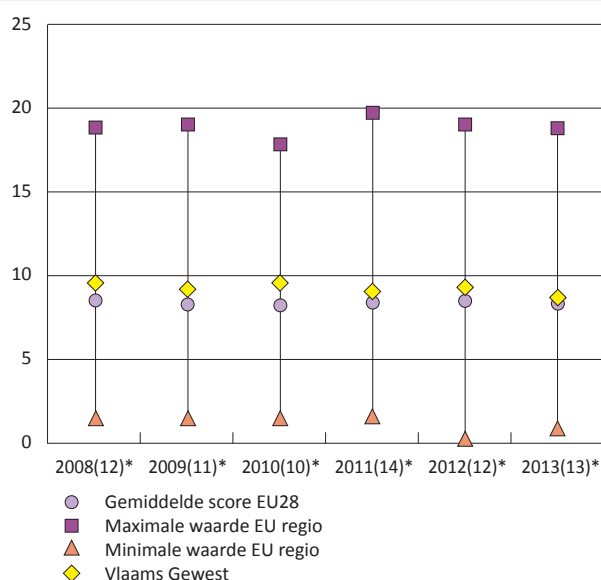
De Vlaamse Regering ziet het invullen van financieringsnoden als één van de randvoorwaarden voor ondernemerschap.

In het laatste kwartaal van 2014 zijn er 23 procentpunten meer Belgische ondernemers van oordeel dat de algemene voorwaarden voor het bekomen van **krediet** gunstig zijn als dat er bedrijfsleiders waren die ze als ongunstig zien. Dat is een duidelijke verbetering ten opzichte van een jaar eerder. Dit komt vooral door de gedaalde rentevoeten. De gevraagde waarborgen en de kosten van krediet worden als belangrijkste knelpunten aangestipt, maar kunnen het algemene oordeel over de kredietvoorwaarden niet negatief beïnvloeden.

Met **risicokapitaal** worden investeringsprojecten met een hoog risicogehalte gefinancierd. Een risicokapitaalverschaffer kan een tijdelijke participatie nemen in het kapitaal van een onderneming via aandelen of (converteerbare) obligaties. De investeringen in risicokapitaal zijn in België goed in 2014 voor 0,24% van het bbp. Dat is ongeveer op het niveau van Duitsland, maar Frankrijk en Nederland hebben een hoger percentage (tussen 0,30 en 0,50). Hetzelfde geldt voor het Verenigd Koninkrijk en de Scandinavische EU landen. In de zuidelijke en nieuwe EU-lidstaten is het aandeel van het risicokapitaal in

2.117 Kennisintensieve sectoren

Aandeel van de tewerkstelling* in kennisintensieve sectoren (technologische industrie en hoogtechnologische diensten). Positie van het Vlaamse Gewest ten opzichte van de benchmarkregio's (tussen haakjes), in 2013, in %.

* Het gaat om personen wonend in een land (of regio), ongeacht waar ze werken.

Bron: Eurostat, bewerking SVR.

het bbp lager dan 0,20%. Deze cijfers kunnen van jaar tot jaar nogal schommelen.

Innovatie en creativiteit

Innovatie en creativiteit zijn belangrijk voor een economie omdat dit de bronnen zijn die voor meer toegevoegde waarde, en dus welvaart kunnen zorgen. De toepassing van innovatie gaat over de aanwezigheid van kennisintensieve en creatieve sectoren, het aandeel van nieuwe en vernieuwde producten of diensten in de omzet en het aandeel innovatieve bedrijven. Andere aspecten, zoals levenslang leren, O&O en octrooien, komen verder in VRIND aan bod. Ook is er een luik gewijd aan ICT.

Innovatie en creativiteit kunnen bekeken worden vanuit meerdere invalshoeken: de werkende, het product/ proces of de bedrijfstak.

Innovatieve Vlamingen

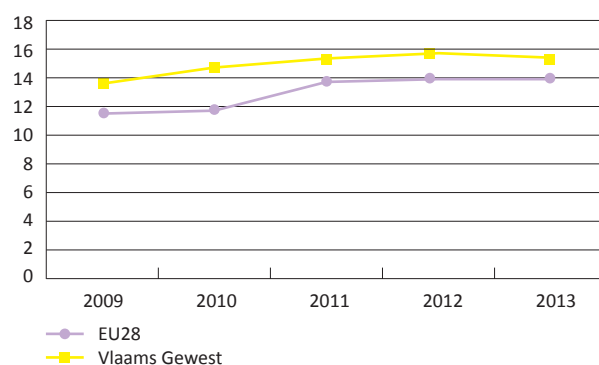
Anno 2013 telt het Vlaamse Gewest 8,9% werkenden in **kennisintensieve sectoren**. Dat is een minder groot aandeel dan de laatste jaren (9,4% in 2012). Het gemiddelde voor de EU28 is evenwel nog iets lager (8,4%).

In een vergelijking met 17 benchmarkregio's die excellent presteren op het vlak van innovatie staat het Vlaamse Gewest op een 13de plaats. Dat is ongeveer op het niveau van 2011 of 2012, maar minder goed dan in 2010 (10de). Onze regio presteert in de rangschikking beter voor de industriecomponent (5,5%, 9de) dan voor de dienstencomponent (3,4%, 8ste).

Van onze buurlanden heeft enkel Duitsland een hogere score (12,1%). Een aantal nieuwe EU lidstaten scoren hoog, met Tsjechoïë op kop (13,8%). Cyprus en Griekenland hebben met elk 3,2% het laagste aandeel.

2.118 Creativiteit

Evolutie van het aandeel van de creatieve beroepen in de beroepsbevolking*, EU28 en het Vlaamse Gewest, van 2009 tot 2013, in %**.

* Het gaat om personen wonend in een land (of regio), ongeacht waar ze werken.

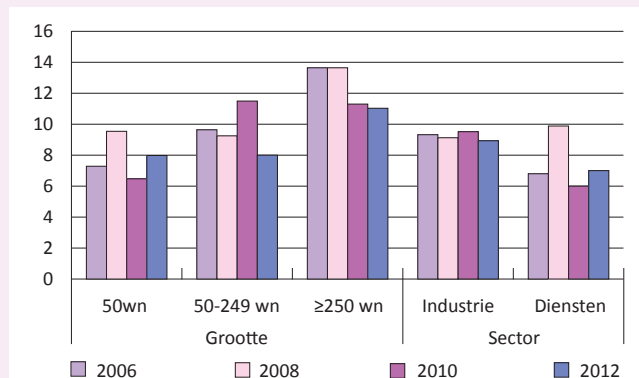
** De definitie werd gewijzigd (verengd) in vergelijking met vorige edities. Bron: Eurostat, bewerking SVR.

2.119 Nieuwe goederen en diensten

Aandeel van de omzet gerealiseerd door nieuwe of verbeterde producten of diensten naar personeelsklasse en hoofdbedrijfs-tak, in 2012, in %.

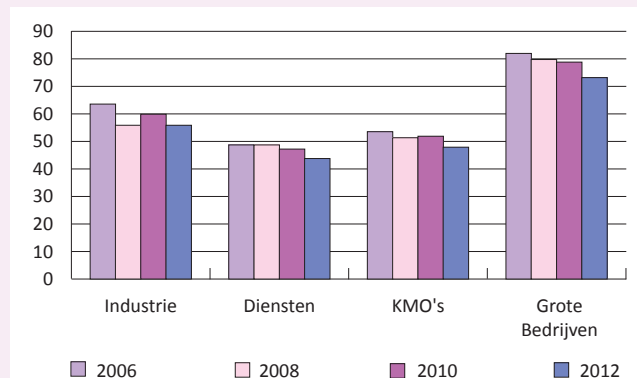

Bron: CIS-2013, ECOOM.

2.120 Innovatieve bedrijven Vlaams

Aandeel van bedrijven dat bezig was met de ontwikkeling van nieuwe of verbeterde producten of diensten, naar hoofdsector en bedrijfsgroote, 2012, in %.

Bron: CIS-2013, ECOOM.

Innovatie en creativiteit zijn in ontwikkelde economieën de belangrijkste kracht van economische groei. Dat is des te belangrijker daar de toenemende vergrijzing en de kosten van de sanering van de overheidsfinanciën een domper zetten op het groeipotentieel voor de komende jaren. Creativiteit slaat op het combineren van bestaande toepassingen of procedés en de omzetting daarvan in een origineel product of proces. Daaruit kan meerwaarde gecreëerd worden. Een indicator om dit te meten is het aandeel van creatieve beroepen in de actieve bevolking. De definitie werd dit jaar gewijzigd in vergelijking met vorige edities.

Anno 2013 is 15,4% van de Vlaamse actieve bevolking tewerkgesteld in een **creatief beroep**. Dit omvat naast wetenschappers ook personen die werken in de kunstsector, onderwijzend personeel en dergelijke. De laatste tien jaar nam de waarde

van deze indicator in het Vlaamse Gewest geleidelijk aan toe, net zoals in de meeste andere landen. Maar in 2013 alleen is er een lichte terugval ten opzichte van 2012. De waarde voor het Vlaamse Gewest ligt hoger dan die voor de EU28 (13,9%).

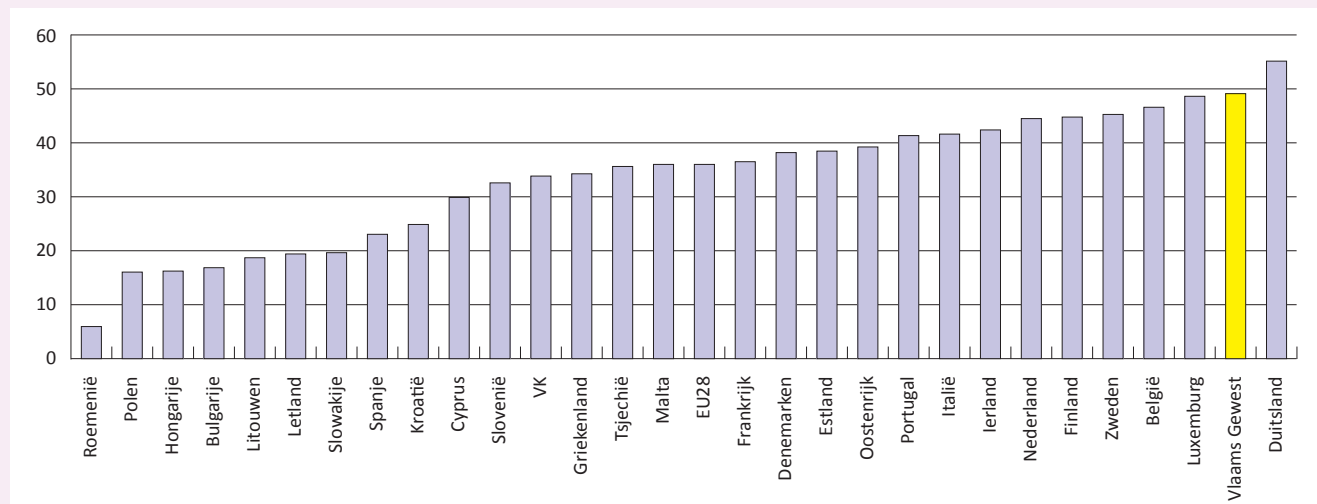
Innovatieve producten en processen

Anno 2012 bestond 8% van de omzet van Vlaamse bedrijven uit **goederen en diensten die nieuw waren voor de afzetmarkt of voor de onderneming**. Dat is ongeveer evenveel als in 2010, maar lager dan in 2008 (9,5%). Het omzetaandeel uit deze goederen en diensten ligt hoger bij de industrie (9%) dan bij de dienstensector (7%). KMO's van minder dan 250 werknemers (8%) scoren lager dan grote bedrijven (11%).

2.121 Innovatieve bedrijven internationaal

Aandeel van bedrijven dat bezig was met de ontwikkeling van nieuwe of verbeterde producten of diensten, het Vlaamse Gewest en EU28-landen, 2012, in %.

Bron: CIS-2013, ECOOM.

Verder was in 2012 49% van de Vlaamse bedrijven **innovatief**. Dat betekent dat ze bezig waren met de ontwikkeling van nieuwe of verbeterde producten of processen. De industrie doet het daarbij beter (56%) dan de dienstensector (44%). Ook hier scoren KMO's lager (48%) dan grote bedrijven (73%). Dit resultaat is internationaal gezien zeer goed: in de EU28 doet enkel Duitsland (55%) het beter.

Innovatieve sectoren

Innovatieve sectoren hebben een gemiddeld hoog aandeel O&O. In wat volgt komen de technologische industrietakken en de kennisintensieve marktdiensten aan bod. Deze sectoren zullen in kaart gebracht worden op basis van de bruto toegevoegde waarde en de totale werkgelegenheid.

Industrie

De industrie is vandaag minder prominent aanwezig in het economisch weefsel dan twintig of dertig jaar geleden. Dat komt door efficiëntiewinsten in de industrie waardoor het werkgelegenheidsaandeel van andere sectoren automatisch toeneemt. Ook de grotere vraag naar tertiaire diensten eigen aan een stijgende welvaart speelt een rol. Toch vormt de industrie nog steeds een belangrijke component voor de Vlaamse economie. Het Nieuw Industrieel Beleid hecht er dan ook de nodige aandacht aan. De industrie van de toekomst is gebaseerd op innovatie en creëert op duurzame wijze welvaart. De indicatoren hierna zijn gebaseerd op het nieuwe ESR 2010 raamwerk.

In 2013 bedroeg het aandeel van de **technologische industrie** in de Vlaamse bruto toegevoegde waarde 8,6%. Het gaat voornamelijk over chemie, farmacie, productie van computers en elektronische apparaten, machines en transportmiddelen.

Voor de medium-laagtechnologische industrie (aardolieaffinage, kunststofnijverheid, metaalproducten,...) en de laagtechnologische industrie (voeding, textiel, papier- en meubelindustrie,...) is dit respectievelijk 4,2% en 4,8%. Het aandeel van de hele industrie in de bruto toegevoegde waarde is traditioneel dalende. Dat komt enkel door de medium-laagtechnologische en laagtechnologische industrie. De technologische industrie daarentegen kent een licht groeiend aandeel (vooral door de toename van de bruto toegevoegde waarde in de bedrijfstakken van de productie van machines en elektronische producten). De recentste evolutie 2012-2013 is niet anders.

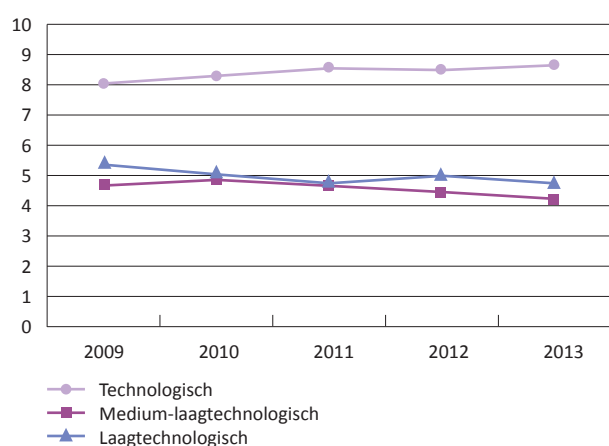
De industrie komt zwakker aan bod in de bruto toegevoegde waarde van de EU28 dan in het Vlaamse Gewest. Voor de technologische industrie noteerde het aandeel in de EU28 anno 2011 6,8%. De medium-laagtechnologische industrie en de laagtechnologische industrie waren telkens goed voor 4,4%. De technologische industrie is relatief goed vertegenwoordigd in de bruto toegevoegde waarde van Duitsland en sommige nieuwe EU-lidstaten, met name Tsjechië, Hongarije, Slovenië en Slowakije.

De technologische industrie telde anno 2013 4,7% van de totale Vlaamse werkgelegenheid. De medium-laagtechnologische en laagtechnologische industrie komen op 4,1% en 5,2%. De aandelen van elk van deze industrietakken dalen geleidelijk met de tijd.

Het werkgelegenheidsaandeel van de technologische industrie is iets hoger in de EU27 (4,9% in 2011), in tegenstelling tot de bruto toegevoegde waarde. Dat illustreert meteen ook het hogere Vlaamse productiviteitsniveau. Doorheen de jaren is er ook voor de EU27 een daling. Binnen de Europese Unie scoort Tsjechië het hoogst (9,4% in 2011). Duitsland (8% in 2012) en een aantal nieuwe EU-lidstaten (Hongarije, Slowakije, Slovenië) behoren opnieuw tot de top.

2.122 Technologische industrie / Bruto toegevoegde waarde

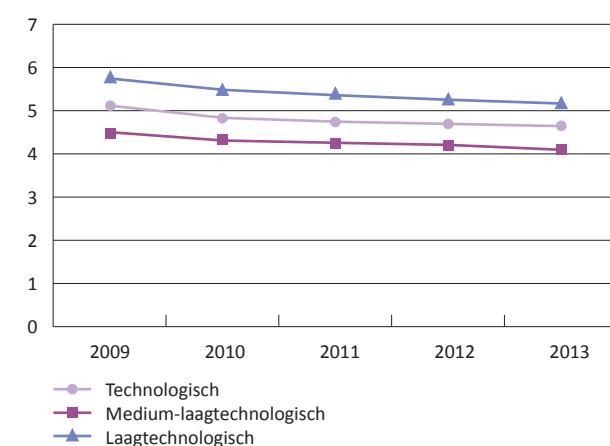
Evolutie van het aandeel van de industrietakken naar technologie-intensiteit in de totale bruto toegevoegde waarde, van 2009 tot 2013, in %.

Bron: INR, bewerking SVR.

2.123 Technologische industrie / Werkgelegenheid

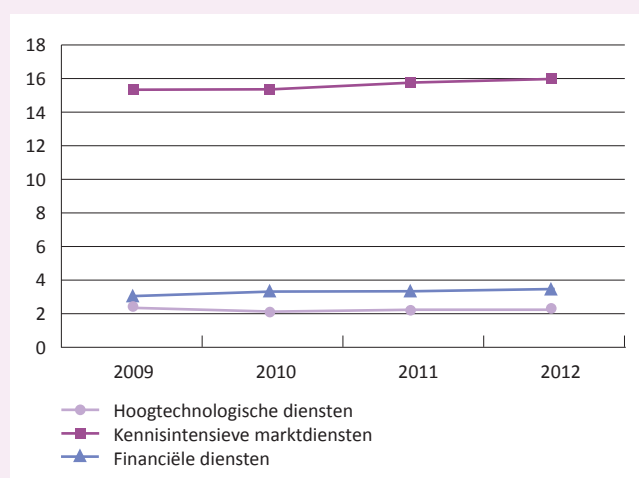
Evolutie van het aandeel van de industrietakken naar technologie-intensiteit in de totale werkgelegenheid, van 2009 tot 2013, in %.

Bron: INR, bewerking SVR.

2.124 Kennisintensieve diensten / Bruto toegevoegde waarde

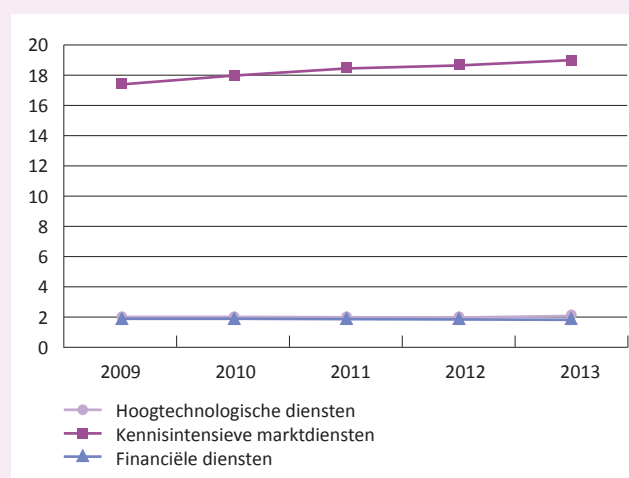
Evolutie van het aandeel van de marktdiensten naar kennisintensiteit in de totale bruto toegevoegde waarde, van 2009 tot 2012, in %.

Bron: INR, bewerking SVR.

2.125 Kennisintensieve diensten / Werkgelegenheid

Evolutie van het aandeel van de marktdiensten naar kennisintensiteit in de totale werkgelegenheid, van 2009 tot 2013, in %.

Bron: INR, bewerking SVR.

Marktdiensten

Er is een onderscheid tussen 3 types kennisintensieve diensten: **hoogtechnologische diensten**, marktdiensten en financiële diensten.

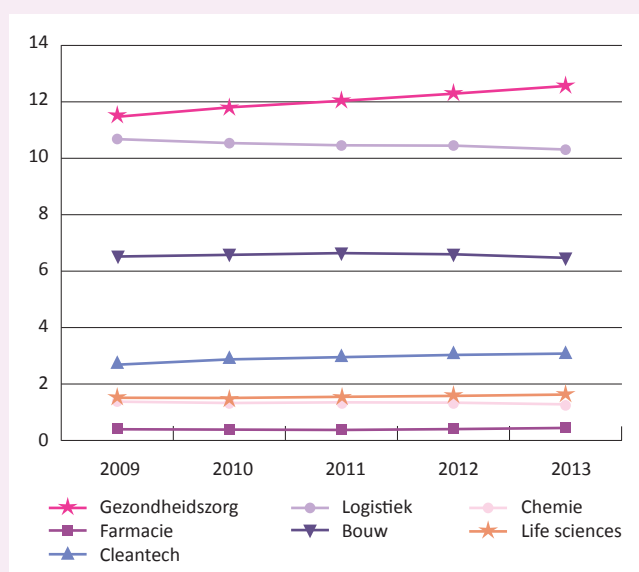
De kennisintensieve diensten vormden in het totaal 21,6% van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde in 2012. De belangrijkste component zijn de kennisintensieve marktdiensten (15,9%),

waaronder de zakelijke diensten. De financiële en hoogtechnologische diensten (3,4% en 2,2%) zijn minder belangrijke componenten. Het aandeel van de kennisintensieve diensten groeide stelselmatig de laatste jaren.

De kennisintensieve diensten in de EU28 waren in 2011 goed voor 18,9% van de bruto toegevoegde waarde, wat minder is dan in het Vlaamse Gewest. Nederland (25,1% in 2013) heeft een hoger cijfer dan het Vlaamse Gewest. Frankrijk (20,0% in 2013) en vooral Duitsland (17,5% in 2012) scoren lager. Verder hebben ook het Verenigd Koninkrijk en Cyprus relatief hoge aandelen.

2.126 Doorbraak-sectoren

Evolutie van het aandeel van de doorbraak-sectoren in de Vlaamse werkgelegenheid*, van 2009 tot 2013, in %.

* Het gaat om de werkgelegenheid aangeboden in het Vlaamse Gewest, ongeacht waar de arbeidskrachten vandaan komen.

Bron: INR, bewerking SVR.

Ten slotte vertegenwoordigden de kennisintensieve diensten in hun totaliteit 22,8% van de totale Vlaamse werkgelegenheid in 2013. Met 18,9% van de totale werkgelegenheid zijn de kennisintensieve marktdiensten opnieuw de belangrijkste groep, vergeleken met de financiële diensten of de hoogtechnologische diensten (telkens circa 2%). Met de tijd groeit het belang van de kennisintensieve diensten in de Vlaamse werkgelegenheid lichtjes. In de EU27 kwam het aandeel van de kennisintensieve diensten in de totale werkgelegenheid op 16,3% in 2011, minder hoog dan in het Vlaamse Gewest. Nederland scoort vrij hoog (24,5% in 2013). Duitsland en Frankrijk hebben lagere aandelen.

Doorbraak-sectoren

Gezondheidszorg, logistiek, life sciences en cleantech hebben een groot ontwikkelingspotentieel mits er voldoende aandacht is voor innovatie in deze sectoren. Ook chemie, farmacie en bouw zijn belangrijke Vlaamse bedrijfstakken. Dit worden doorbraak-sectoren genoemd. Het succesvol introduceren van innovatieve toepassingen in deze sectoren leidt ertoe dat bedrijven er producten of processen ontwikkelen die moeilijk imiteerbaar zijn. Dat verhoogt de concurrentiekracht en zorgt voor meer toegevoegde waarde en jobs.

Gezondheidszorg genereerde in 2013 7,5% van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde en 12,5% van de werkgelegenheid. Deze sector is minder gevoelig voor conjunctuur- of structuurschokken. Ook is er een stijgende vraag naar gezondheidsdiensten met het ouder worden van de bevolking. Dat maakt dat het aandeel in beide indicatoren toenam de laatste jaren. Het is een typisch arbeidsintensieve sector.

Logistiek was in 2012 goed voor 13% van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde en 10,3% van de werkgelegenheid. Beide aandelen liepen de laatste jaren enigszins terug.

Chemie heeft een groter aandeel in de bruto toegevoegde waarde (3% in 2013) dan in de werkgelegenheid (1,3%). Het gewicht van de chemie bleef de laatste jaren ongeveer constant.

Farmacie is een minder omvangrijke doorbraak-sector (1,7% van de bruto toegevoegde waarde en 0,4% van de werkgelegenheid in 2013). Het belang in de bruto toegevoegde waarde neemt toe, maar dit van de werkgelegenheid niet.

Bouwactiviteiten maken 6,3% uit van de bruto toegevoegde waarde en 6,5% van de Vlaamse werkgelegenheid in 2013. Het aandeel in de bruto toegevoegde waarde liep iets terug in 2013.

Life sciences of biowetenschappen waren in 2013 goed voor 1,6% van de bezoldigde tewerkstelling uit. Dat is een lichte toename op 5 jaar tijd. Biotechnologisch onderzoek en de ontwikkeling van specifieke geneeskundige artikelen zullen aan belang winnen naarmate de bevolking vergrijsd en dus meer verzorging nodig heeft.

Cleantech gaat eerder over processen dan over activiteiten en laat zich daarom moeilijk in een bedrijfstakken vatten. Het zijn wetenschappelijke, ecologische toepassingen die zorgen voor duurzame productieprocessen. Cleantech-activiteiten vertegenwoordigden anno 2013 3,0% van de totale bezoldigde tewerkstelling. Doorheen de tijd is er een licht toenemend belang. Investerings in milieu- en energietechnologie horen bij een modern productieproces. Vandaar dat ook deze sector toekomstkansen heeft.

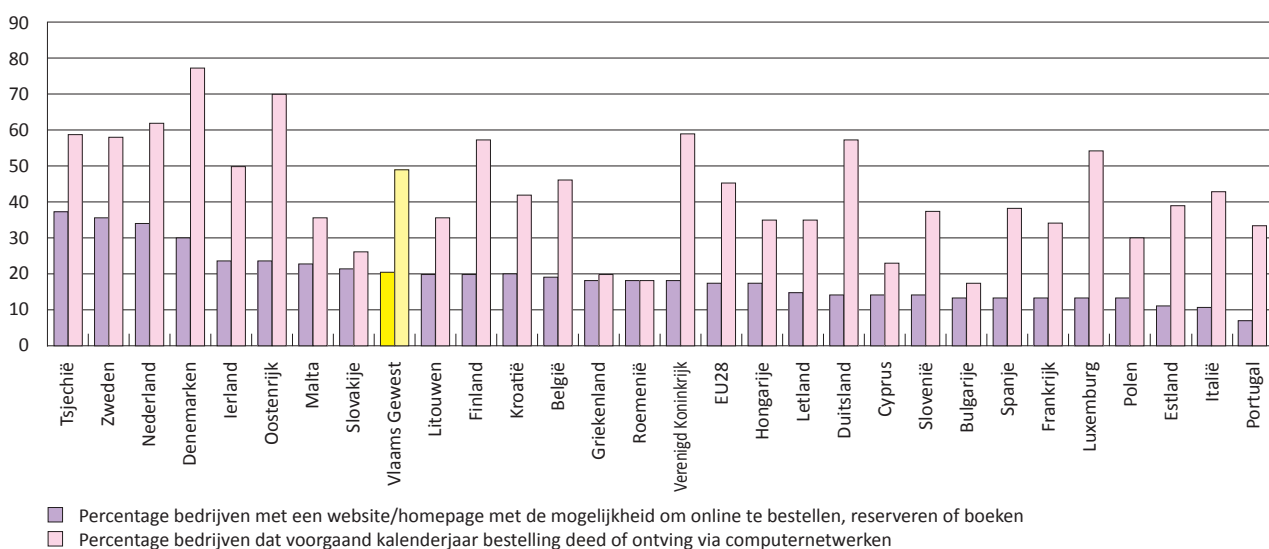
ICT

Anno 2014 heeft 20% van de Vlaamse bedrijven met 10 of meer werknemers een website met de mogelijkheid om **online** te bestellen, te reserveren of te boeken. Dat percentage neemt toe met de omvang van het bedrijf. Zo is het 16% bij bedrijven met 5 tot 9 werknemers en 31% bij bedrijven die 250 werknemers of meer in dienst hebben. Het Vlaamse cijfer situeert zich in de buurt van het Belgische (Brusselse bedrijven scoren hoger, Waalse lager). Het EU28-gemiddelde is 17%. Tsjechië, Zweden, Nederland en Denemarken scoren alle tussen 30 en 40%. De buurlanden Duitsland en Frankrijk (14% en 13%) halen lagere scores.

Elektronische gegevensuitwisseling (EDI) wordt gebruikt bij transacties tussen aankopers en leveranciers. In 2014 realiseert 24% van de Vlaamse bedrijven met ten minste 10 werknemers minstens 1% van de **omzet** via een website of EDI. Ook hier neemt dat toe met de grootte van het bedrijf (51% voor bedrijven met 250 of meer werknemers). In België gaat het om 23% van de bedrijven. Het EU28 gemiddelde staat op 15%. De toplanden met een score tussen 25 en 30% zijn Tsjechië, Dene-

2.127 ICT bij bedrijven

Aandeel bedrijven met 10 of meer werknemers met een website die de mogelijkheid biedt online te bestellen, reserveren of boeken en aandeel dat het vorige jaar een bestelling deed of ontving via computernetwerken, Vlaams Gewest en EU28-landen, in 2014, in %.

Bron: Eurostat, FOD Economie, bewerking SVR.

marken, Kroatië en Zweden. Duitsland noteert 23%. Nederland en Frankrijk doen het minder goed met respectievelijk 13% en 12%.

Nog in 2014 doet of ontvangt 49% van de Vlaamse bedrijven met 10 of meer werknemers een bestelling via een **computernetwerk**. Bij Vlaamse bedrijven met 5 tot 9 werknemers is dat 43%. Dit loopt op tot 77% bij bedrijven die 250 of meer werknemers tewerk stellen. Het Belgische gemiddelde (46%) ligt in de buurt van het Europese (45%). Denemarken (77%) en Oostenrijk (70%) zijn de koplopers onder de EU-landen. Maar ook de buurlanden Nederland en Duitsland doen het goed.

De meeste Vlaamse bedrijven met 10 of meer werknemers gebruiken het internet voor contacten met de **overheid** (90% in 2013). Wederom is dat hoger voor grotere bedrijven. Het Vlaamse cijfer ligt dicht in de buurt van het Belgische of dit van de EU28. De meeste EU-landen doen het goed op dit vlak. Bulgarije (65%) haalt een opvallend laag cijfer. Onder onze buurlanden scoort Duitsland betrekkelijk matig (83%).

In 2014 ontvangt ten slotte 18% van de Vlaamse werknemers (in bedrijven met 10 of meer tewerkgestelden) een **mobiele telefoon** van het werk. Voor deze indicator zijn er geen noemenswaardige verschillen volgens omvang van het bedrijf.

Internationaal ondernemen

Exporteren is een belangrijke factor die bijdraagt tot onze welvaart. Dat komt dan ook tot uiting in het Pact 2020 waar een luik aan Internationalisering is gewijd, met 4 subdoelstellingen.

1. Vlaanderen herwint tegen 2020 zijn in de afgelopen tien jaar verloren marktaandeel in de wereldexportmarkt en exploreert in veel sterkere mate dan vandaag onbenut potentieel op het vlak van internationalisatie (zowel in goederen als in diensten).
2. Het aantal buitenlandse directe investeringen in het Vlaamse Gewest neemt toe, evenals het ermee gepaard gaande investeringsbedrag.
3. Tegen 2020 neemt het aantal exporterende bedrijven toe, het aantal exporterende kmo's verdubbelt (tegenover 2007).
4. Het aandeel van de totale Vlaamse uitvoer naar snelgroeiende markten groeit tegen 2020 tot 10%.

De beleidsnota 'Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking' 2014-2019 vertrekt van deze doelstellingen, en onderstreept het belang van internationalisatie van de economie en van de uitbouw van Vlaanderen als een sterke en innovatieve economie omdat dit onze concurrentiepositie versterkt.

De onderstaande indicatoren handelen over de evolutie van de in- en uitvoer en de structuur ervan, alsook de uitvoer-ratio, het aantal exporterende bedrijven, het belang van goederen en diensten in de buitenlandse handel, de geharmoniseerde competitiviteitsindicator en de directe buitenlandse investeringen.

Belang uit- en invoer

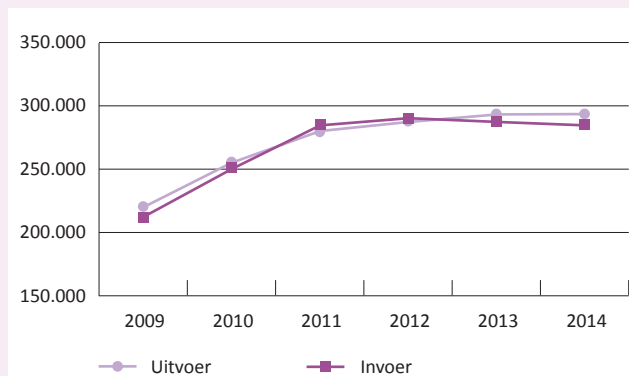
De Vlaamse **export** ontwikkelt zich in 2014 voor het derde jaar op rij aan een matig tempo (+ 0,5% in werkelijke prijzen). Dit gaat hand in hand met de zwakke conjunctuurontwikkeling hier en bij onze belangrijkste handelspartners. In 2014 komt de Vlaamse goederenuitvoer op 293,5 miljard euro. De **buitenlandse orderpositie** van de Vlaamse industrie liep gaandeweg terug in de loop van 2014, maar doet het opnieuw beter in de eerste maanden van 2015. Dat zou het verloop van de export ten goede moeten komen. De Vlaamse **invoer** van goederen belooft 286,4 miljard euro in 2014, en loopt voor het tweede jaar op rij lichtjes terug (-0,4%).

De **uitvoerratio** bedraagt in 2014 125,4%. Dit cijfer is hoog omdat in het bbp de netto-uitvoer (of het verschil tussen uitvoer en invoer) inbegrepen is. Er is ook veel doorvoer door niet-ingezetenen via Vlaamse wegen en havens. In vergelijking met vorige VRIND-edities is de uitvoerratio lager omwille van een gewijzigde berekening van het bbp.

De Nationale Bank van België (NBB) telt in 2014 circa 18.300 Vlaamse **exporterende ondernemingen**. Voor het deel EU handel worden enkel grotere transacties geregistreerd. Het zijn er 2% minder dan in 2013 en dit staat in contrast met de toename van 5% die nog in 2013 gerealiseerd werd.

2.128 In- en uitvoer

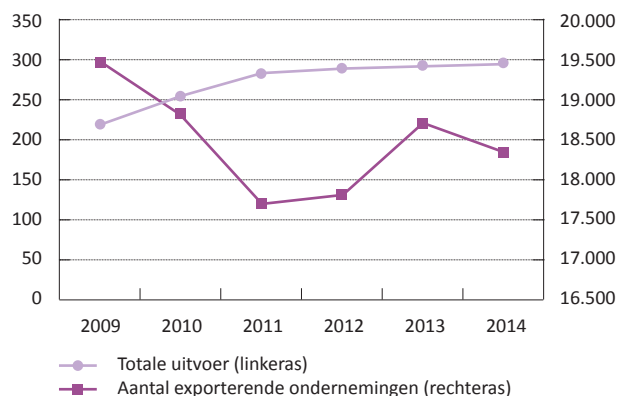
Evolutie van de waarde van de Vlaamse in- en uitvoer van goederen volgens het communautaire concept (exclusief Belgische interregionale handel), van 2009 tot 2014, in miljoenen euro.

Bron: INR.

2.129 Exporterende bedrijven

Evolutie van het aantal exporterende ondernemingen en uitvoerbedrag (in miljard euro), van 2009 tot 2014.

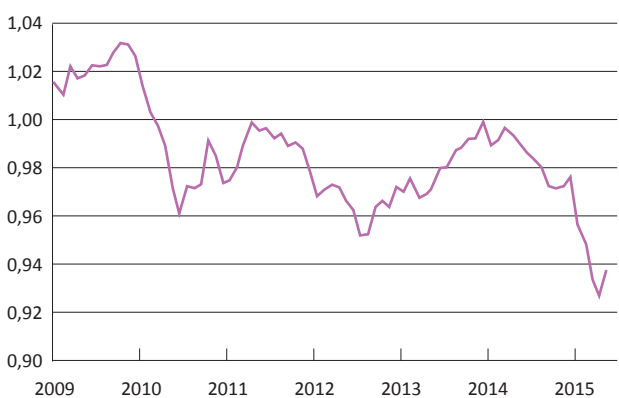
Bron: INR.

De **diensten** waren anno 2011 goed voor 19,1% van de Vlaamse uitvoer en voor 17,7% van de Vlaamse invoer. Diensten vertegenwoordigen een steeds groter deel van de buitenlandse handel. In het midden van de jaren 1990 vertegenwoordigden zij immers net geen 15% van de totale buitenlandse handel.

De industrie nam in 2011 het grootste deel (61,7%) van de goederenuitvoer voor zijn rekening. Het betreft vooral de bedrijfstakken van de chemie, de metaalindustrie, machines en apparaten, de transportmiddelen, de voedingsnijverheid en de aardolieraffinage. De handel heeft een exportaandeel van 32,2%. De dienstenuitvoer is dan weer vooral een zaak van de tertiaire sector waaronder vooral de bedrijfstak van het vervoer en de opslag, de horeca, de handel en de zakelijke diensten. Bij de invoer is de handel de voornaamste goederenimporteur (47,1%), net voor een reeks industriële bedrijfstakken (46%). De invoer van diensten is vooral bestemd voor consumptieve bestedingen, vervoer en opslag, en handel.

2.131 Competitiviteit

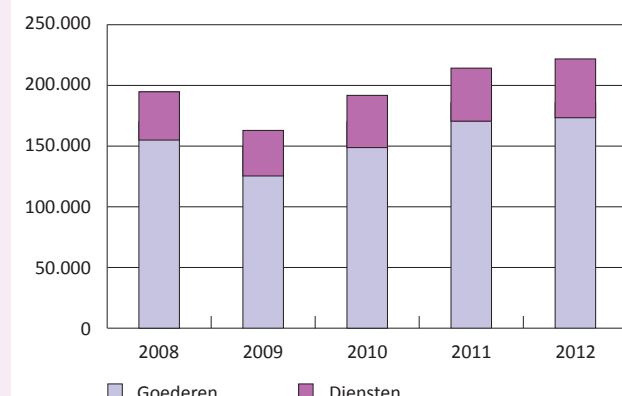
Evolutie van de Vlaamse geharmoniseerde competitiviteitsindicator ten opzichte van de euro, januari 2009 – mei 2015.

Bron: SVR op basis van UNCTAD, Eurostat, INR, OESO.

2.130 Goederen en diensten

Aandeel van de goederen en de diensten in de Vlaamse buitenlandse handel, van 2008 tot 2012, in %.

Bron: NBB, BISA, IWEPS, SVR.

De Vlaamse exportprestaties hangen nauw samen met de concurrentiekracht van de Vlaamse economie. De **geharmoniseerde competitiviteitsindicator** (HCI) is een maatstaf voor de prijs- en kostencompetitiviteit. Een toename van de HCI duidt op een verslechtering van de competitiviteit en een daling op een verbetering ervan. Vanaf de zomer 2013 tot en met maart 2014 verzwakte de Vlaamse HCI. Toch bevond het niveau van de Vlaamse HCI zich nog steeds onder dit van 2008-2009. De competitiviteitspositie was in die jaren dus nog slechter. Vanaf april 2014 tot oktober 2014 was er opnieuw een positieve kentering. Dit was te wijten aan de waardedaling van de euro ten opzichte van de munten van de voornaamste niet-euro handelspartners (Amerikaanse dollar, Japanse yen, Britse pond, Chinese yuan, Indische roepia...). Nadien, en tot het einde van 2014 zorgden de waardevermindering van de roebel en in mindere mate van de yen voor een verzwakking van de HCI. Maar vanaf januari 2015 tot heden verbetert de Vlaamse HCI opnieuw duidelijk. Dit was te danken aan de daling van de koers van de euro ten opzichte van de Amerikaanse dollar, de Chinese yuan en het Britse pond.

De mate waarin de export afkomstig is van eigen productie, dan wel berust op onderdelen die van elders ingevoerd worden en tot een (uitvoer)product samengesteld worden is van belang voor de welvaart van een land. In België was 68% van de bruto toegevoegde waarde uit de export afkomstig uit het binnenland in 2009. Dat verschilt niet zoveel van Nederland (66,1%), maar in Duitsland (74,6%) en Frankrijk (74,3%) is de binnenlandse productie belangrijker voor de welvaartscreatie door export. Positief is dat deze indicator steeg in België tussen 2005 en 2009. De Nederlandse indicator daarentegen nam af. In Duitsland en Frankrijk bleef hij constant.

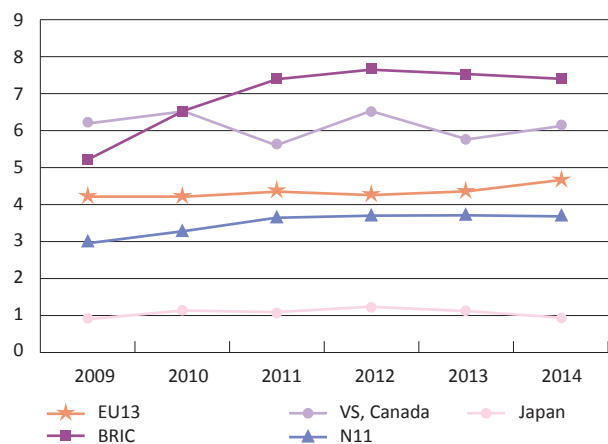
Partners en producten

Door de ligging tussen grote, welvarende economieën is de Vlaamse uitvoer in de eerste plaats gericht op de buurlanden en op de Europese Unie in het algemeen.

2.132 Belang opkomende landen

Evolutie van het aandeel van de EU13, Noord-Amerika, Japan, BRIC en N11 in de Vlaamse uitvoer, van 2009 tot 2014, in % van de totale uitvoer.

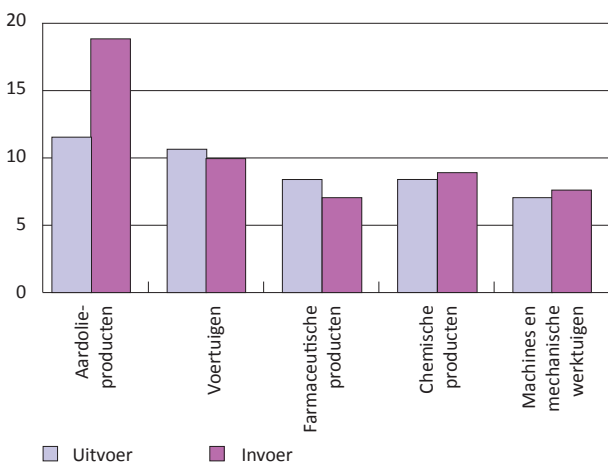

* EU15, EU13, 3 buurlanden, Noord-Amerika, Japan, BRIC, Aziatische Tijgers, ASEAN, N11.
Bron: INR.

De EU28 is in 2014 met 68,1% de belangrijkste afnemer van de Vlaamse export. Daarvan zijn onze 3 buurlanden, Duitsland, Frankrijk en Nederland goed voor 41,7%. De 13 nieuwste EU-lidstaten maken 4,7% uit van de Vlaamse uitvoer. Noord-Amerika en Japan zijn goed voor 6% en 1%. De opkomende verder gelegen handelsblokken zijn eveneens afnemers van de Vlaamse export: BRIC (7,4%), N11 (3,7%) en Aziatische Tijgers (1,9%). Tot omstreeks 2012 werden deze nieuwe handelsmogendheden steeds belangrijker in het Vlaamse uitvoerpakket. Maar de laatste jaren is er geen toename meer van hun aandeel.

2.134 Uit- en invoerpakket

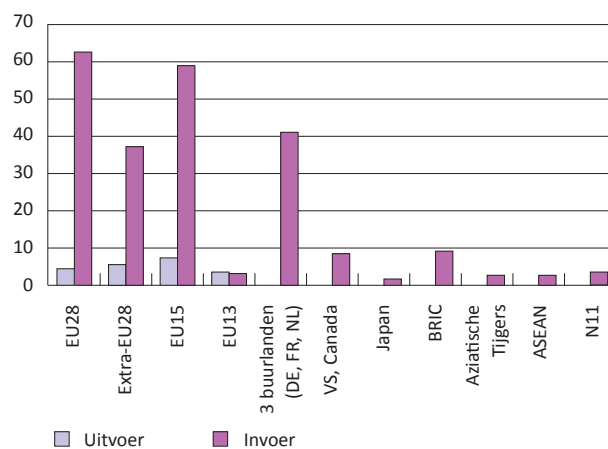
Aandeel van de 5 belangrijkste uit- en invoerproducten van het Vlaamse Gewest, in 2014, in %.

Bron: INR.

2.133 Uitvoer en invoer

Aandeel van de EU28, de rest van de wereld en de voornaamste handelsblokken* in de Vlaamse uitvoer en invoer, in 2014, in %.

* EU15, EU13, 3 buurlanden, Noord-Amerika, Japan, BRIC, Aziatische Tijgers, ASEAN, N11.
Bron: INR.

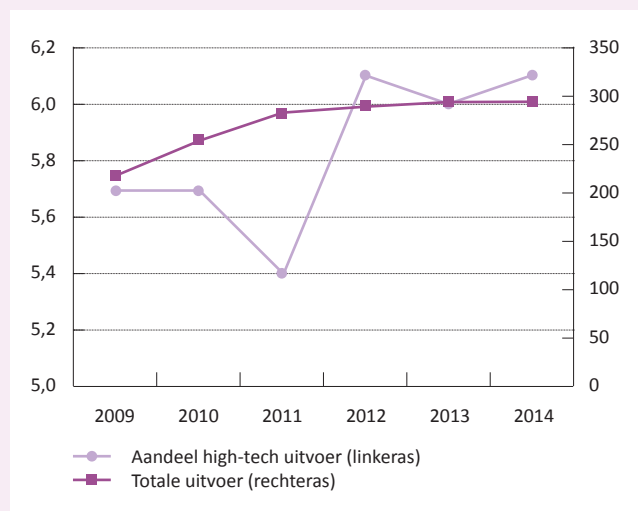
Ook aan de kant van de invoer is de EU28 de belangrijkste handelspartner (62,8% in 2014), zij het minder sterk dan bij de uitvoer. Ook hier komt dat vooral op naam van de 3 buurlanden (41,3%). De EU13 zijn goed voor 3,5%. De verder gelegen handelspartners hebben een groter aandeel in de in- dan in de uitvoer. Zo komt 9,7% van de Vlaamse import uit de BRIC, 3,6% uit de N11 en 2,8% is afkomstig van de Aziatische Tijgers. Op vijf jaar tijd kalfde het belang van de oorspronkelijke EU15 af, ten voordele van Noord-Amerika, de N11, Aziatische Tijgers en EU13. De BRIC wonnen tot 2010 aan belang, maar nadien niet meer. Het aandeel van Japan is dalende.

De 5 belangrijkste **producten** zijn in 2014 goed voor 46,2% van de Vlaamse export. Dit zijn aardolieproducten, voertuigen, farmaceutische producten, chemische producten, en machines en mechanische werktuigen. Het belang van de top-5 nam lichtjes af tussen 2002 en 2011. In 2012 en 2013 was er opnieuw een lichte toename door het stijgende belang van de (waarde van) aardolieproducten. In 2014 kalfde het belang van deze laatste goederencategorie opnieuw af. De 5 belangrijkste importproducten hebben anno 2014 een belang van 52,3%. De top bestaat uit dezelfde productcategorieën als aan de uitvoerkant, maar het belang van aardolie is er groter (19% in 2014). In vergelijking met 2002 is de productsamenstelling bij de invoer iets meer geconcentreerder geworden, ook hier door toedoen van de aardolieproducten. En ook hier nam het belang ervan in 2014 iets af.

Hoogtechnologische goederen bevatten een belangrijke technologische component en zijn daarom moeilijker imiteerbaar. Door zich meer toe te leggen op deze categorie van goederen kan Vlaanderen producten met hoge toegevoegde waarde produceren en exporteren. Daardoor kan Vlaanderen zijn marktpositie uitbreiden of op zijn minst behouden.

2.135 Uitvoer high-techgoederen

Evolutie van het aandeel van de high-tech uitvoer in de totale uitvoer (in %) en totale uitvoer (in miljard euro), van 2009 tot 2014.

Bron: INR.

In 2014 voert het Vlaamse Gewest voor 17,9 miljard euro **hoog-technologische goederen** uit, of 6,1% van de totale uitvoer. Dit ligt ongeveer op hetzelfde niveau als in 2012 of 2013. Goed 61% van de hoogtechnologische uitvoer bestaat uit farmaceutische producten. Dat wijst op een zekere productconcentratie.

Marktaandelen

Marktaandelen zijn een veel gebruikte indicator voor het concurrentievermogen van landen.

Er zijn evenwel 2 kanttekeningen bij deze indicator. De nieuwe groeilanden (voornamelijk in Azië) kenden de afgelopen jaren een sterkere economische ontwikkeling dan de rest van de wereld. Een en ander betekent dat zij ook meer onderling handel beginnen te voeren. Daardoor alleen al verliezen de Westerse landen marktaandeel in deze landen. Verder is de omvang van een marktaandeel ook functie van de grootte van een economie. De prestaties van het Vlaamse Gewest worden vergeleken met deze van de buurlanden Duitsland, Frankrijk en Nederland. Dat zijn grotere economieën en om die reden alleen al hebben ze meer kans een groter marktaandeel te verwerven op een groeiemarkt.

Het Vlaamse totale wereldmarktaandeel is 2,1% in 2014. Dat brokkelt de laatste jaren vrij stelselmatig af, net zoals ook bij onze buurlanden. Omdat de focus van het beleid georiënteerd is op snelgroeiende markten of markten met veel potentieel gaat het hierna om de handelsblokken buiten de EU15. Het beeld voor de periode 2008-2014 is gemengd: het Vlaamse Gewest won marktaandeel in de Aziatische Tijgers, de N11 en Japan. Maar er was verlies in de BRIC, de EU12 en Noord-Amerika. Deze evolutie is in grote lijnen gelijkaardig in Duitsland en Nederland. Frankrijk verloor over die jaren overal terrein.

2.136 Marktaandelen

Marktaandelen van het Vlaamse Gewest, Duitsland, Frankrijk en Nederland in een aantal handelsblokken in 2008, in 2011 en in 2014, in %.

Vlaams Gewest	2008	2011	2014	2014, Index (2008=100)	2011-14 (%)
EU12	2,30	2,17	2,27	98,6	4,4
BRIC	1,05	1,05	0,96	92,1	-7,8
N11	0,74	0,83	0,77	104,4	-6,2
Aziatische Tijgers	0,39	0,44	0,42	106,2	-4,0
Noord-Amerika	0,88	0,81	0,82	93,9	1,9
Japan	0,40	0,50	0,45	112,5	-10,6
Sub-Sahara Afrika	-	2,11	2,71	-	28,5
Wereld	2,54	2,18	2,10	82,5	-3,9

Duitsland	2008	2011	2014	2014, Index (2008=100)	2011-14 (%)
EU12	22,30	22,01	23,13	103,7	5,1
BRIC	6,96	6,08	5,54	79,5	-9,0
N11	4,37	4,21	4,27	97,7	1,5
Aziatische Tijgers	2,54	2,49	2,61	102,6	4,6
Noord-Amerika	4,42	4,10	4,85	109,8	18,4
Japan	2,52	2,45	2,76	109,5	13,0
Sub-Sahara Afrika	-	4,72	4,11	-	-12,9
Wereld	9,87	8,59	8,52	86,4	-0,8

Frankrijk	2008	2011	2014	2014, Index (2008=100)	2011-14 (%)
EU12	4,09	3,87	3,91	95,6	1,2
BRIC	1,91	1,41	1,36	71,0	-4,0
N11	1,78	1,70	1,60	90,3	-5,9
Aziatische Tijgers	1,26	1,31	1,21	96,0	-7,3
Noord-Amerika	1,53	1,35	1,41	92,1	4,1
Japan	1,11	1,07	1,11	99,5	3,2
Sub-Sahara Afrika	-	4,53	3,80	-	-16,0
Wereld	4,07	3,37	3,20	78,4	-5,2

Nederland	2008	2011	2014	2014, Index (2008=100)	2011-14 (%)
EU12	4,52	4,81	5,05	111,7	5,1
BRIC	1,17	0,91	0,89	75,8	-2,7
N11	1,54	1,48	1,34	86,8	-9,4
Aziatische Tijgers	0,78	0,88	0,93	119,7	5,7
Noord-Amerika	1,06	1,11	1,02	96,3	-8,0
Japan	0,60	0,56	0,56	93,0	-1,1
Sub-Sahara Afrika	-	3,73	3,28	-	-12,0
Wereld	4,18	3,74	3,67	87,8	-2,0

Bron: Eurostat, UNCTAD, INR, bewerking SVR.

Het Vlaamse Gewest noteert in 2014 een marktaandeel van 2,27% in de **EU12** lidstaten. Duitsland, Nederland en Frankrijk scoren hoger, vooral Duitsland (23,13%). De ligging van Duitsland in de nabijheid van de nieuwe lidstaten verklaart een en ander. Tussen 2008 en 2014 bleef het Vlaamse marktaandeel quasi constant. Nederland en Duitsland wisten hun marktaandeel in de EU12 uit te breiden over deze periode. Dat was niet het geval voor Frankrijk.

Het marktaandeel van het Vlaamse Gewest in de **BRIC** komt in 2014 op 0,96%. Duitsland heeft een fors hoger marktaandeel (5,54%), maar Nederland scoort iets lager (0,89%). Het Vlaamse marktaandeel in de BRIC is iets gedaald sedert 2011, maar dat was ook zo voor de buurlanden.

In de **Aziatische Tijgers** realiseert het Vlaamse Gewest een marktaandeel van 0,42% in 2014. Ook hier ligt de waarde van de indicator hoger voor de 3 buurlanden. Sedert 2008 won het Vlaamse Gewest er lichtjes marktaandeel. Dat was

ook het geval voor Nederland en Duitsland. Wederom verloor Frankrijk terrein.

Het marktaandeel van het Vlaamse Gewest in de **N11** bedraagt 0,77% in 2014, lager dan de 3 buurlanden. In vergelijking met 2008 is dit iets meer voor het Vlaamse Gewest. De drie buurlanden daarentegen verloren marktaandeel in de N11.

Het Vlaamse Gewest bereikt een marktaandeel van 2,71% in **Sub-Sahara Afrika**. De (grotere) buurlanden scoren hoger. Zuid-Afrika alleen is goed voor een Vlaams marktaandeel van 1,34%.

Het Vlaamse marktaandeel in **Japan** belooft 0,45% anno 2014. Dat is amper minder dan dit van Nederland, en duidelijk lager dan dit van Duitsland en Frankrijk. Op 6 jaar tijd evolueerde het Vlaamse marktaandeel in Japan niet zoveel.

Ten slotte bedraagt het Vlaamse marktaandeel in **Noord-Amerika** 0,82% in 2014. Opnieuw scoren de 3 buurlanden hoger. Tussen 2008 en 2014 was er een licht verlies van het Vlaamse marktaandeel. Van de drie buurlanden kon enkel Duitsland winst boeken in Noord-Amerika over deze periode.

In 2014 kan het Vlaamse Gewest 184 buitenlandse investeringsprojecten aantrekken. Op 2013 na is dat het hoogste van de afgelopen tien jaren. Deze projecten vertegenwoordigen een bedrag van 2,77 miljard euro, een topbedrag net zoals in 2006. De buitenlandse directe investeringen zouden in 2014 goed zijn voor 4.164 jobs, ook hier een recordbedrag.

Greenfield projecten vormen nog steeds de voornaamste categorie. In 2014 zijn ze goed voor 45% van de buitenlandse directe investeringen. De rest is afkomstig van uitbreidingen (28%) en van fusies en overnames (27%). Naar activiteit blijken de verwerkende nijverheid en verkoop en marketing het belangrijkste (33% en 27%). De buitenlandse directe investeringen in de verwerkende nijverheid nemen aan belang toe. Zij prijken de laatste twee jaren aan de top. Andere belangrijke sectoren zijn logistiek en onderzoek en ontwikkeling.

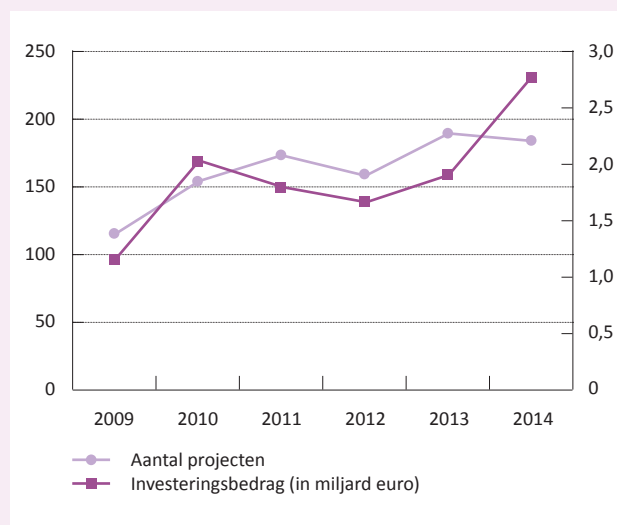
Europa is goed voor 49% van de buitenlandse investeringsprojecten. De laatste jaren daalt dit aandeel wat. Het aandeel van Amerika klimt tot 32% in 2014, dat van Azië zakte wat tot 19%. Naar land voert de VS de rangschikking aan. Dan komen de 3 buurlanden Frankrijk, Nederland en Duitsland. China staat op de vijfde plaats wat het aantal investeringsprojecten betreft.

Buitenlandse directe investeringen

Directe buitenlandse investeringen zijn belangrijk voor de economische ontwikkeling van een land. Ze zorgen voor nieuwe vestigingen of uitbreidingen en jobs. Maar daarnaast wordt ook technische en managementkennis binnengebracht. Die kennis vindt dikwijls zijn weg naar andere, toeleverende firma's en clusters van gelijkaardige bedrijven.

2.137 Directe buitenlandse investeringen

Evolutie van het aantal en het bedrag (in miljard euro) van de buitenlandse directe investeringsprojecten, van 2009 tot 2014.

Bron: FIT.

DEFINITIES

- Cleantech** Een ruime groep van bedrijfstakken en toepassingen rond hernieuwbare energie en energie-efficiëntie, waterzuivering en -hergebruik, sensoren en controlesystemen in industriële toepassingen, materiaalconversie en recycling, afval- en afvalwaterzuivering en -behandeling en monitoring en controle van energie-opwekking.
- Communautair concept** Een meetconcept voor de buitenlandse handel waarbij alle intra- en extracommunautaire in- en uitvoerbewegingen in aanmerking genomen worden. Er wordt ook rekening gehouden met in- en uitvoertransacties van niet-ingezetenen die in België BTW-plichtig zijn en waarbij geen ingezetenen betrokken zijn. Dit laatste is niet zo in het nationale concept.
- Creatieve beroepen** ISCO 08 codes 21, 221, 225, 226, 23, 25, 262, 263, 264, 265, 342 en 343: wetenschappers, ontwerpers, architecten, onderwijzend personeel, ICT personeel, bibliothecarissen, journalisten, kunstenaars, sportbeoefenaars.
- Directe buitenlandse investeringen** Directe investering in de productiecapaciteit van een land met fysische verwerking van infrastructuur of gronden tot gevolg. Indirecte buitenlandse investeringen slaan op investeringen in aandelen of obligaties.
- ESR2010** Dit is het nieuwe raamwerk voor de opmaak van de nationale en regionale rekeningen. De belangrijkste wijziging met het oude ESR95 is de activatie van O&O uitgaven, waardoor het niveau van het bbp substantieel verhoogt.
- Financiële diensten** NACE rev.2 64-66: financiële instellingen, verzekeringswezen, hulpbedrijven van financiële instellingen.
- Gazellen** Aandeel van de bedrijven met 10 werknemers in het startjaar dat gedurende drie opeenvolgende jaren een tewerkstellingsgroei van minstens 20% op jaarbasis heeft gekend.
- Geboortegrade** Aantal nieuw opgerichte BTW-plichtige natuurlijke en rechtspersonen in % van het aantal bestaande op 1 januari van het jaar (heropstart wordt niet meegerekend).
- Gezondheidszorg** NACE rev.2 86 (menselijke gezondheidszorg) en 87-88 (maatschappelijke dienstverlening).
- HCI (geharmoniseerde competitiviteitsindicator)** De HCI wordt berekend voor het Vlaamse Gewest ten opzichte van een ruime set van 56 handelspartners. Een daling van deze indicator wijst op een verbeterende concurrentiekracht. Dat kan doordat de inflatie lager is in het Vlaamse Gewest in vergelijking met de meeste van de partnerlanden, of omdat wisselkoers van de euro gunstig evolueert ten opzichte van de niet-eurolanden of omdat er zich wijzigingen voordoen in het handelspatroon (meer handel met landen die qua inflatie en wisselkoers ongunstiger evolueren). Het omgekeerde is uiteraard waar voor een stijging van de HCI. De berekeningen voor de Vlaamse HCI nemen een aanvang in januari 2004. De Vlaamse HCI is in sterke mate afgestemd op de berekeningen van de HCI's voor de eurolanden door de Europese Centrale Bank (ECB). Een exacte vergelijkbaarheid is niet mogelijk daar de ECB het basismateriaal voor de berekeningen niet vrijgeeft, en enkel de methode in een aantal papers omschrijft.
- Hoogtechnologische diensten** NACE rev.2 59-63 en 72: Audio- en videoproductie, telecommunicatie, programmering, consultancy, diensten op het vlak van informatieverlening.
- Innovatief bedrijf** Een bedrijf dat a) nieuwe of verbeterde producten of diensten op de markt heeft gebracht, b) nieuwe of duidelijk verbeterde productieprocessen heeft geïntroduceerd, c) lopende of afgebroken innovatieactiviteiten heeft verricht.
- Investeringsratio** Investerings van de totale / private sector in % van het bbp.
- Kennisintensieve marktdiensten** NACE rev.2 50-51, 69-71, 73-74, 78 en 80: vervoer over water, luchtvaart, diverse consultancy, technische testen en dergelijke, arbeidsbemiddeling, beveiligingsdiensten.
- Laagtechnologische industrie** NACE rev.2 10-18, 31-32: voeding, tabak, textiel, confectie, leer, houtindustrie, papier, drukkerijen, meubelindustrie, overige industrie.
- Life sciences** NACE rev.2 20.590 (vervaardiging van andere chemische producten), 21.100 (vervaardiging van farmaceutische grondstoffen), 21.201 (vervaardiging van geneesmiddelen), 46.460 (groothandel in farmaceutische producten), 47.740 (detailhandel in medische en orthopedische artikelen), 72.110 (speur- en ontwikkelingswerk op biotechnologisch gebied), 72.190 (speur- en ontwikkelingswerk op natuurwetenschappelijk gebied).
- Logistiek** NACE rev.2 46 (groothandel en handelsbemiddeling), 49 (vervoer over land), 50 (vervoer over water), 51 (luchtvaart) en 52 (opslag en vervoersondersteunende activiteiten).
- Marktaandeel** Aandeel van de export van een land of regio in de totale invoer van een landengroep.

Medium-laagtechnologische industrie NACE rev.2 19, 22-25 en 33: aardolieraffinage, rubber en kunststofnijverheid, keramische nijverheid, vervaardiging van metaalproducten, reparatie en installatie van machines.

Netto-groeiratio Verschil tussen geboortegraad en sterftegraad.

Onderneming BTW-plichtige entiteit hetzij als vennootschap, hetzij als zelfstandige. Dit volgens de SVR-definitie (heropstarters worden niet meegeteld).

Oprichtingsratio Aantal oprichtingen in % van het aantal actieve ondernemingen.

Overlevingsgraad Index van het aantal startende ondernemingen dat na 1, 2, ..., 5 jaar nog in leven is (aantal starters in basisjaar = 100).

Risicokapitaal Geld dat aan een onderneming verstrekt wordt (via aandelenparticipatie of een converteerbare obligatie) in ruil voor een bepaald belang in die onderneming. Meestal geven de risicokapitaalverstrekkers ook managementondersteuning.

Sterftegraad Aantal geschrapte BTW-plichtige natuurlijke en rechtspersonen in % van het aantal bestaande op 1 januari van het jaar.

Technologie-enquêtes Is op basis van de Community Innovation Survey (CIS) van de Europese Commissie. De recentste CIS dateert van 2012. De CIS wordt schriftelijk afgenomen bij productieverantwoordelijken.

Technologische industrie NACE rev.2 20, 21, 26, 27-30: chemie, farmacie, productie van computers, elektronische en optische producten, productie van elektrische uitrusting, van machines, wagens en andere transportmiddelen.

Turbulentie Som van geboortegraad en sterftegraad.

Uittredingsratio Aantal stopzettingen en faillissementen in % van het aantal actieve ondernemingen.

Uitvoerratio Verhouding van de export tot het bbp (in %).

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

www.plan.be

<http://stat.nbb.be/>

<http://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx>

ONTWIKKELINGS- SAMENWERKING

2.4

BLIKVANGERS

- In 2013 gaf de Vlaamse overheid samen met de Vlaamse gemeenten en provincies ongeveer 65 miljoen euro uit aan ontwikkelingssamenwerking. Dat komt overeen met 3,8% van de Belgische officiële ontwikkelingshulp (figuur 2.140).
- Anno 2013 vinden 4 op de 5 Vlamingen dat hulp aan ontwikkelingslanden belangrijk is. Dat zijn er haast evenveel als in het crisisjaar 2009. Ruim de helft denkt zelfs dat ontwikkelingshulp erg belangrijk is (figuur 2.144).

In wat volgt schetsen we de context voor de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking. Nadien wordt er stilgestaan bij de hulpafhankelijkheid van de Vlaamse partnerlanden en komt de plaats van Vlaanderen op de donorrangking in deze landen aan bod. Vervolgens wordt de officiële ontwikkelingshulp besproken. Om af te sluiten wordt er gepolst naar diverse aspecten van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking bij de bevolking.

Vlaamse partnerlanden internationale samenwerking

Tal van mondiale problemen en bedreigingen zoals honger of ziekte vinden hun oorzaak in structurele armoede en ongelijkheid. Deze kwesties kunnen niet effectief aangepakt worden zonder deze structurele armoede te bestrijden en de vicieuze cirkel van ontwikkelingsachterstand te doorbreken. De Vlaamse Regering wil een actieve bijdrage leveren om de internationale armoede verder te doen afnemen. Daarbij wordt het beleid gericht op het nieuwe wereldwijde kader voor duurzame ontwikkeling en armoedebestrijding dat na 2015 de Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling (MDG's) van de Verenigde Naties (VN) zal opvolgen.

Internationale ontwikkelingshulp is maar een aspect in de strijd tegen armoede, naast economische ontwikkeling, handel, buitenlandse investeringen,... Om een zo groot mogelijke impact te hebben, wil Vlaanderen als kleine donor de ontwikkelingshulp zo efficiënt mogelijk inzetten. Daarom wordt de directe samenwerking op 3 landen in zuidelijk Afrika geconcentreerd: Malawi, Mozambique en Zuid-Afrika.

Hulpafhankelijkheid wordt weergegeven door de verhouding tussen de ontvangen officiële ontwikkelingshulp of ODA (Official Development Assistance) en het bruto nationaal inkomen (BNI) van de ontwikkelingslanden. Deze hulpafhankelijkheid vertoont de laatste decennia over het algemeen een dalende trend als gevolg van meer binnenlands kapitaal, internationale handel, zuid-zuid-samenwerking, enzovoort. Deze afnemende hulpafhankelijkheid is ook (deels) waar te nemen in Mozambique, 1 van de 3 Vlaamse partnerlanden. In dit land, waar de hulpafhankelijkheid tot 2010 op een hoog peil bleef hangen, daalde het aandeel toch duidelijk in 2011 en 2012 om in 2013 opnieuw lichtjes te verhogen. Een grote hulpafhankelijkheid, in combinatie met een grote volatiliteit van de internationale hulp, bemoeilijkt de lange termijnplanning en -uitvoering van het beleid in dit land.

In Zuid-Afrika blijft de, weliswaar lage, hulpafhankelijkheid vrij stabiel hangen rond 0,3 à 0,4% van het BNI. Internationale hulp speelt er eerder een geringe rol in de totale welvaart van het land.

2.138 Hulpafhankelijkheid

Evolutie van de hulpafhankelijkheid van de partnerlanden van de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking, van 2008 tot 2013, in miljoen dollar en in %.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Malawi						
ODA (miljoen US dollars)	924	771	1.023	800	1.175	1.126
hulpafhankelijkheid (ODA/BNI, in %)	22,8	16,6	19,4	14,6	28,4	31,5
Mozambique						
ODA (miljoen US dollars)	1.996	2.012	1.952	2.085	2.097	2.314
hulpafhankelijkheid (ODA/BNI, in %)	21,6	21,3	21,2	16,8	14,4	15,1
Zuid-Afrika						
ODA (miljoen US dollars)	1.125	1.075	1.031	1.403	1.067	1.293
hulpafhankelijkheid (ODA/BNI, in %)	0,4	0,4	0,3	0,4	0,3	0,4

Bron: OESO, Wereldbank.

In het derde partnerland van Vlaanderen, Malawi, is de hulpafhankelijkheid het hoogste en is er ook geen afnemende trend. Tussen 2008 en 2013 kende de hoge hulpafhankelijkheid van Malawi een schommelend verloop, maar de jongste 2 jaar was er toch een sterke toename te zien.

De bijdrage van de Vlaamse bilaterale ODA kan binnen de partnerlanden van de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking vergeleken worden met die van andere bilaterale donoren. In Malawi stond Vlaanderen anno 2013 op de 9de plaats in de **donorranking**, goed voor 1,50% van de officiële ontwikkelingshulp via het kanaal van de bilaterale samenwerking met donoren aan dat land. Net zoals in voorgaande jaren voeren de VSA en het Verenigd Koninkrijk het klassement aan. Voor Mozambique gaat het om een 19de stek op de ranglijst, goed voor 0,67% van de totale bilaterale ODA die dat land ontvangt. Daar voeren de VSA en Japan de donorranglijst aan in 2013. In Zuid-Afrika staat Vlaanderen op de 14de plaats in de rangorde van bilaterale donoren, goed voor 0,53% van de totale bilaterale ODA aan dit partnerland. Net zoals in 2012 zijn de VSA en Frankrijk er ook in 2013 de grootste donoren.

Officiële ontwikkelingshulp

Vlaanderen wil een solidaire deelstaat zijn. Daarom engageerde de Vlaamse Regering zich onder andere via het Pact 2020 tot een sterke toename van de middelen voor ontwikkelingssamenwerking. Daartoe werden 2 doelstellingen geformuleerd waarin gesteld wordt dat Vlaanderen de **totale officiële ontwikkelingshulp of ODA** zal verdubbelen en samen met andere decentrale entiteiten 7% van de totale Belgische ODA zal leveren.

De ODA van de Vlaamse overheid, de uitgaven die voldoen aan de internationale criteria voor ontwikkelingssamenwerking, groeide het afgelopen decennium aan. Alleen in 2010 en 2012, mee onder invloed van de financieel-economische crisis, bleef de Vlaamse ODA steken op een lager niveau. Anno 2014 bedraagt de Vlaamse officiële ontwikkelingshulp ruim 56,5 miljoen euro. Dit betekent een lichte stijging van 0,8% tegenover 2013. Om een verdubbeling van de uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking te realiseren tegen 2020, dient de Vlaamse

2.139 Vlaamse ODA partnerlanden

Evolutie Vlaamse ODA (in miljoen euro), plaats donorranking en aandeel van de Vlaamse ODA in de totale bilaterale ODA dat partnerland ontvangt (in %), van 2004 tot 2013.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Malawi										
Vlaamse ODA (in miljoen euro)	-	-	0,75	1,64	0,71	5,57	7,82	4,92	9,31	7,39
plaats donorranking	-	-	18	13	16	9	8	9	8	9
% van de totale bilaterale ODA	-	-	0,21	0,57	0,23	1,70	1,98	1,51	1,85	1,50
Mozambique										
Vlaamse ODA (in miljoen euro)	1,29	4,79	2,82	5,57	7,00	5,33	4,97	7,93	2,95	8,71
plaats donorranking	21	18	19	19	19	19	20	18	21	19
% van de totale bilaterale ODA	0,20	0,69	0,33	0,71	0,75	0,57	0,52	0,64	0,25	0,67
Zuid-Afrika										
Vlaamse ODA (in miljoen euro)	6,29	4,47	6,50	3,36	4,51	3,92	3,85	3,54	5,46	4,67
plaats donorranking	13	15	14	15	15	12	15	16	12	14
% van de totale bilaterale ODA	1,47	0,98	1,10	0,78	0,74	0,65	0,64	0,51	0,81	0,53

Bron: Departement IV, DGD, CRS OESO.

2.140 ODA

Evolutie van de ODA van de Vlaamse overheid, van de Vlaamse gemeenten en provincies en van België, van 2001 tot 2014, in 1.000 euro.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Vlaanderen (Vlaamse overheid)	22.654,8	21.453,1	26.856,8	28.901,4	30.241,1	32.043,0	40.619,8	43.400,3	49.544,2	48.117,3	54.037,4	51.470,9	56.090,2	56.547,2
Vlaanderen (gemeenten en provincies)	7.416,2	6.057,9	8.167,4	8.157,3	9.421,1	7.523,1	7.655,8	8.136,8	8.966,0	10.430,0	10.349,8	9.492,6	9.085,2	
België	935.839	1.066.847	1.591.270	1.176.012	1.573.973	1.575.720	1.426.543	1.654.753	1.873.797	2.268.828	2.018.494	1.815.270	1.731.510	
% aandeel Vlaamse ODA in totale Belgische ODA	3,2	2,6	2,2	3,2	2,5	2,5	3,4	3,1	3,1	2,6	3,2	3,4	3,8	

Bron: Departement iv, DGD.

overheid vanaf 2015 jaarlijks zeker 5 miljoen euro extra te voorzien voor structurele armoedebestrijding in het Zuiden.

In 2013 gaven de Vlaamse gemeenten en provincies bijna 9,1 miljoen euro uit aan ontwikkelingssamenwerking. Samen met de ODA van de Vlaamse overheid komt de totale Vlaamse ODA daarmee op circa 65 miljoen euro of 3,8% van de officiële ontwikkelingssamenwerking van België. Dit percentage kende de voorbije jaren een schommelend verloop en ligt nog een eindje af van de beoogde 7%.

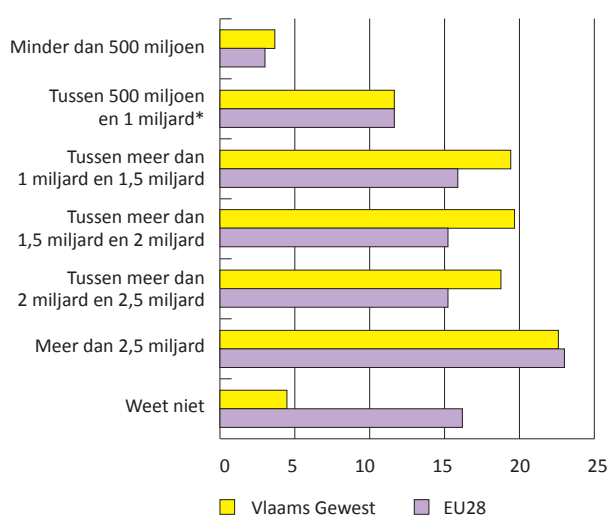
Draagvlak ontwikkelingssamenwerking

De Vlaamse Regering is er zich van bewust dat ontwikkelingssamenwerking maar succesvol kan zijn als er een breed maatschappelijk draagvlak voor is en tracht dit dan ook te versterken. Belangrijke aspecten van het draagvlak bij de bevolking zijn kennis, houding en gedrag.

In de lente 2013 werd er gepeild naar de kennis over extreme armoede in de wereld. Circa 12% van de Vlaamse inwoners kon correct inschatten dat er op een totale wereldbevolking van 7 miljard tussen 500 miljoen en 1 miljard mensen in extreme armoede leven, dat wil zeggen rondkomen met minder dan 1

2.141 Kennis extreme armoede

Kennis van het aantal mensen in de wereld die in extreme armoede (dit is met minder dan 1 dollar per dag) leven, in 2013, Europese vergelijking, in %.

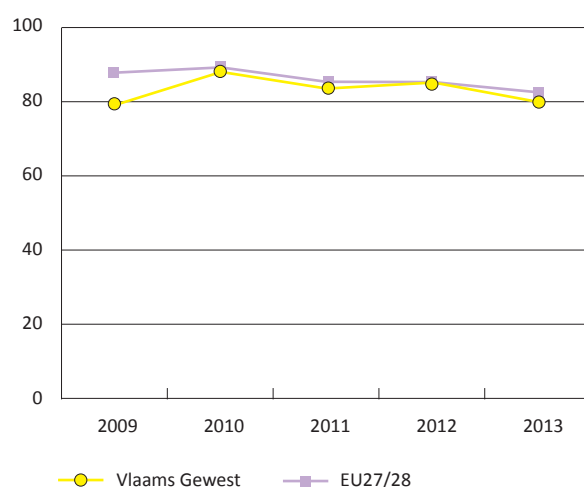

* Correcte schatting.

Bron: Eurobarometer 79.4 (lente 2013), bewerking SVR.

2.142 Evolutie belang ontwikkelingshulp

Evolutie in de mening over de belangrijkheid van hulp aan mensen in ontwikkelingslanden, van 2009 tot 2013, Europese vergelijking*, % dat het 'redelijk' of 'erg belangrijk vindt'.

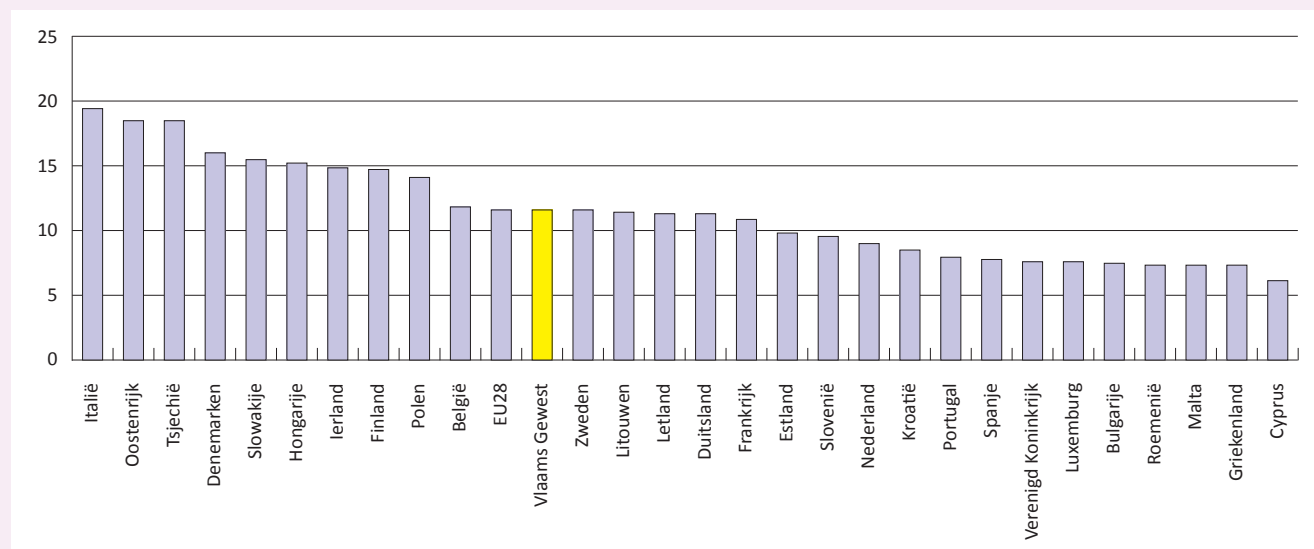

* Vanaf 2013 EU28; voordien EU27.

Bron: Eurobarometer 71.2 (lente 2009) - 79.4 (lente 2013), bewerking SVR.

2.143 Correcte kennis extreme armoede

Correcte kennis van het aantal mensen in de wereld die in extreme armoede (dit is met minder dan 1 dollar per dag) leven, in 2013, Europese vergelijking, % dat correct schat.

Bron: Eurobarometer 79.4 (lente 2013), bewerking SVR.

dollar per dag. Bijna 7 op de 10 Vlamingen overschat dit aantal en denkt dat meer dan 1 miljard mensen in extreme armoede leeft. Minder dan 4% onderschat het aantal mensen die het moeten redden met minder dan 1 dollar per dag.

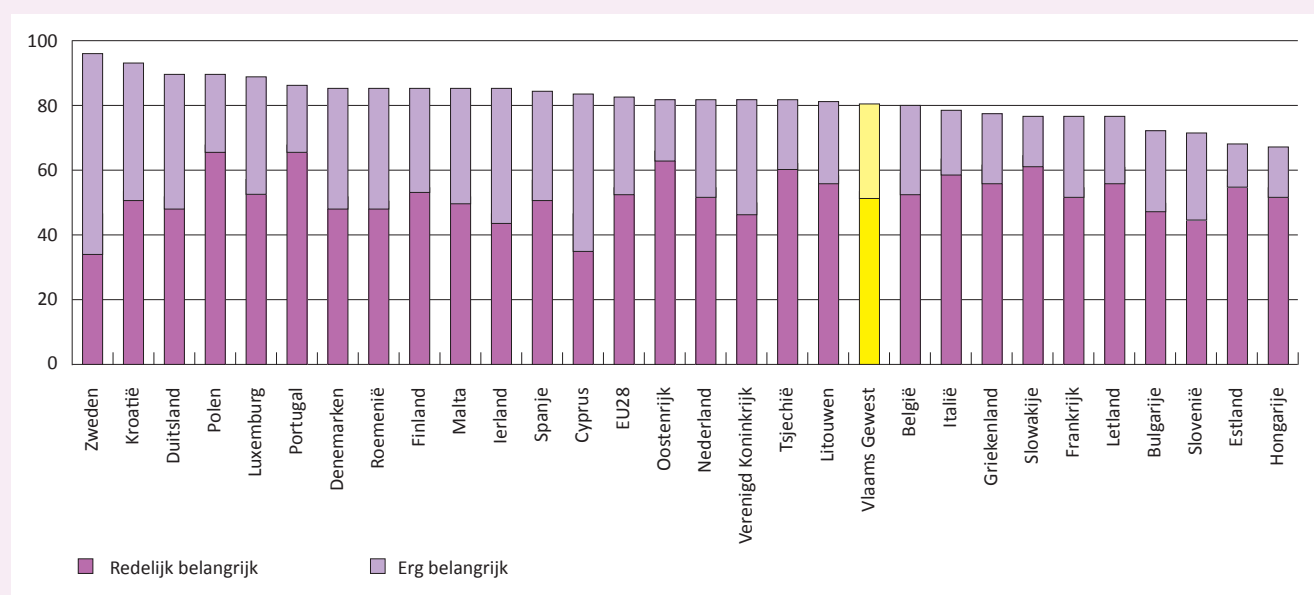
Net zoals in Vlaanderen, raamt ongeveer 12% van EU28-inwoners het juiste aantal mensen die in extreme armoede leven. Tussen de lidstaten onderling zijn er wel wat verschillen. Zo

schat bijna 20% van de Italianen dat er nagenoeg tussen de 500 miljoen en 1 miljard mensen in extreme armoede leven; in Cyprus zijn dat er 6%.

In 2013 vinden 4 op de 5 Vlamingen dat hulp aan ontwikkelingslanden belangrijk is. Dat zijn er haast evenveel als in het crisisjaar 2009. Ruim de helft denkt zelfs dat ontwikkelings-

2.144 Belang ontwikkelingshulp

Mening over de belangrijkheid van hulp aan mensen in ontwikkelingslanden, in 2013, Europese vergelijking, % dat het (redelijk of erg) belangrijk vindt.

Bron: Eurobarometer 79.4 (lente 2013), bewerking SVR.

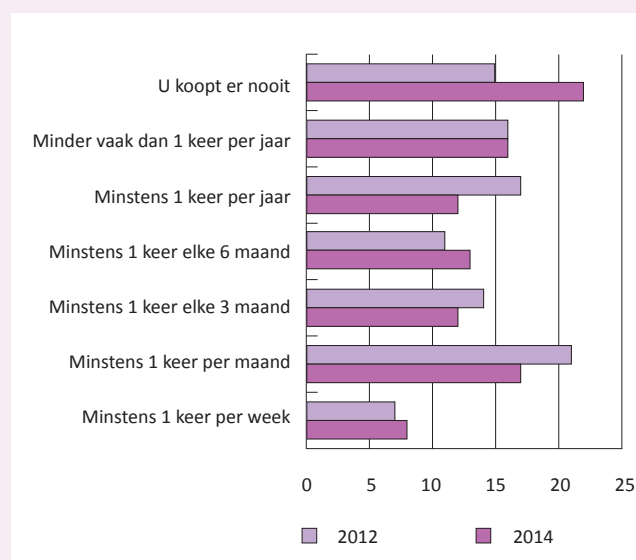
hulp erg belangrijk is.

Ook in de Europese Unie wordt een positieve houding ten aanzien van ontwikkelingshulp geïllustreerd door een hoog steunniveau anno 2013. In alle lidstaten denken minstens 2 op de 3 respondenten dat hulp bieden aan mensen in ontwikkelingslanden belangrijk is. In Zweden en Kroatië loopt dit zelfs op tot 9 op de 10. Het aandeel van personen dat hulp aan ontwikkelingslanden erg belangrijk vindt loopt wel meer uiteen. Zo meent 62% van de Zweden dat hulp geven aan ontwikkelingslanden erg belangrijk is tegen 13,7% bij de inwoners uit Estland.

Er zijn verschillende manieren om mensen in ontwikkelingslanden te helpen. Eén daarvan is het kopen van fair-trade of eerlijke producten. In 2014 geeft 8% van de Vlamingen aan minstens 1 keer per week eerlijke producten te kopen; 17% doet dat minstens 1 keer per maand en 12% koopt minstens 1 keer elke 3 maand eerlijke producten. Daarmee wordt de groep trouwe klanten voor eerlijke handel producten op 37% geschat; dat zijn er 5 procentpunten minder dan in 2012. Ruimschoots 1 op de 5 koopt nooit fair-trade producten; dat zijn er meer dan in 2012 toen circa 1 op de 6 aangaf er nooit te kopen. De top 3 van aangekochte producten uit eerlijke handel blijft bestaan uit koffie, fruit en chocolade.

2.145 Aankoopgedrag eerlijke producten

Evolutie van het aankoopgedrag van eerlijke handel producten op basis van de vraag 'Koopt u soms eerlijke producten? Zo ja, hoe vaak?', in 2012 en in 2014 in %.

Bron: BTC, Trade for Development Centre, bewerking SVR.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Bourgeois, G. (2014). *Beleidsnota Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking 2014-2019*. Brussel: Vlaams Parlement.

Dedicated Research (2014). *Gedrag, attitudes en opinies van personen die in België wonen ten aanzien van producten uit eerlijke handel. Kwantitatieve barometer - golf 4*. Brussel: BTC Trade for Development.

TNS Opinion & Social (2013). *EU Development Aid and the Millennium Development Goals*. Special Eurobarometer 405.

Departement internationaal Vlaanderen:

<http://www.vlaanderen.be/int/>

Eurobarometer:

http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm

Millennium Ontwikkelingsdoelstellingen:

<http://www.un.org/millenniumgoals/>

Vlaamse ontwikkelingssamenwerking:

<http://www.vlaanderen.be/ontwikkelingssamenwerking>

BLIKVANGERS

- In 2013 besteedt Vlaanderen 2,54% van het bruto binnenlands product aan onderzoek en ontwikkeling (figuur 2.146).
- Het totaal aan O&O-personeel neemt onafgebroken toe. In 2013 zijn ongeveer 41.800 voltijdse equivalenten actief in Vlaanderen (figuur 2.153).
- Ten opzichte van de Europese referentielanden, behoort Vlaanderen tot de top op het vlak van publicatie-output. In 2013 worden in Vlaanderen 22,2 publicaties per 10.000 inwoners geteld (figuur 2.158).
- Vlaanderen staat op Europees niveau in de subtop voor de octrooiaanvragen. In 2011 bedraagt het aantal aangevraagde octrooien in het Vlaamse Gewest 230 per miljoen inwoners. (figuur 2.160).

In een ontwikkelde economie is het des te belangrijker om maatschappelijke uitdagingen aan te pakken door innovatieve oplossingen. Deze zorgen voor nieuwe jobs, stellen onze bedrijven in staat om internationaal door te groeien en moeten Vlaanderen zo bij de top van de Europese regio's brengen. Onderzoekers, bedrijven en de overheid werken hiertoe heel nauw samen.

In het Pact 2020 wordt dit vertaald in 4 doelstellingen.

- Vanuit een oogpunt van economische en maatschappelijke valorisatie besteedt Vlaanderen 3% van zijn bruto binnenlands product (bbp) aan onderzoek en ontwikkeling (O&O).
- Dat uit zich in een verdubbeling (vanaf 2007) van de omzet uit nieuwe of verbeterde producten en diensten, een hogere vertegenwoordiging van de speerpunt domeinen, zoals ICT en gezondheidszorg, logistiek en een slim elektriciteitsnetwerk en een hoger aandeel werkenden in kennisintensieve sectoren tot op een gelijk niveau als de Europese topregio's.
- Ook het aantal patentaanvragen stijgt jaar op jaar. Innovatie wordt meer en beter verspreid over alle sectoren, bedrijfstypes en maatschappelijke geledingen heen, mede met het oog op het bevorderen van duurzame ontwikkeling.
- De overheidssteun voor eco-innovatie staat tegen 2020 op het niveau van de top 5 van de Europese regio's.

In dit hoofdstuk gaat de aandacht naar maatregelen en inspanningen die wetenschap, technologie en innovatie stimuleren (input) en het menselijk potentieel. Ook de daaruit voortvloeiende resultaten worden in kaart gebracht (output). Deze elementen zijn immers cruciaal voor het in stand houden en verder versterken van onze kenniseconomie en welvaart.

Het eerste luik van dit hoofdstuk belicht de inputzijde, waar de O&O-intensiteit of de financiële inspanningen van zowel de private als de publieke sector aan bod komen. Daarna worden de overheidsinspanningen voor O&O gedetailleerd onder de loep genomen. Het menselijk potentieel voor het uitvoeren van de O&O-activiteiten is eveneens opgenomen in dit luik. Het tweede luik concentreert zich op de effectieve output van het onderzoek dat uitgevoerd werd. Verder is ook een deel over slimme specialisatie in Vlaanderen opgenomen.

Input

De economische ontwikkeling is een dynamisch proces waarbij landen en regio's doorheen de tijd genoodzaakt worden om steeds op een andere manier competitief te blijven en economische groei te creëren. Dit proces verloopt in 3 fasen.

In de eerste ontwikkelingsfase kunnen landen en regio's hun economische groei vooral realiseren door een hogere inzet van goedkope productiefactoren (arbeid en kapitaal). In deze **factorgedreven economieën** worden vooral gestandaardiseerde goederen en diensten geproduceerd.

In de tweede ontwikkelingsfase is economische groei hoofdzakelijk het resultaat van efficiëntieverhoging in de (massa-) productie van goederen en diensten. **Efficiëntiegedreven economieën** kenmerken zich door een hoge mate van industrialisatie. In dit stadium is het belangrijk dat de beroepsbevolking voldoende opgeleid is zodat zij de beste en meest efficiënte technologieën kunnen toepassen in het productieproces.

In de derde fase van economische ontwikkeling is economische groei hoofdzakelijk het resultaat van innovatie. Regio's die zich in deze fase bevinden, worden **innovatiegedreven economieën** genoemd. Ze kunnen niet langer concurreren op basis van lage prijzen door de hoge kosten van de aanwezige productiefactoren. Efficiëntieverhoging behoort evenmin tot de mogelijkheden omdat men steeds dichterbij de grens van de technologische mogelijkheden zit. Landen en regio's die zich zoals Vlaanderen in deze ontwikkelingsfase bevinden, zijn verplicht 'anders' te gaan concurreren. Hierbij ligt de nadruk op innovatie en de creatie van kennis en innovatieve producten. Eén van de belangrijkste voorwaarden voor innovatie, is een voldoende hoog niveau van uitgaven voor O&O.

Innovatie op zich is echter niet voldoende om tot economische groei te komen. Pas als innovatieve ideeën effectief omgezet worden in producten creëren ze een belangrijke toegevoegde waarde voor de economie. Daarom is het belangrijk dat de O&O-inspanningen gepaard gaan met voldoende ondernemerschap en creativiteit. In hoofdstuk 2.3 Ondernemen en internationale handel wordt het ondernemerschap in Vlaanderen in kaart gebracht.

O&O-intensiteit

Het totaal van de O&O-uitgaven van een land of regio worden in de internationale nomenclatuur aangeduid als de 'Gross Expenditure on Research & Development' (bruto binnenlandse uitgaven voor O&O) of kortweg GERD. De GERD is de som van de O&O-uitgaven van de 4 grote sectoren waar dat onderzoek wordt uitgevoerd (los van de herkomst van de middelen):

1. de O&O-uitgaven in de ondernemingen, inclusief de met haar verbonden collectieve onderzoekscentra (BERD);
2. de O&O-uitgaven in de publieke onderzoekscentra (GO-VERD);
3. de O&O-uitgaven in het hoger onderwijs (universiteiten, hogescholen en de hiermee verbonden onderzoeksinstellingen) (HERD);
4. de O&O-uitgaven in de semi-publieke, private non-profit organisaties (PNP).

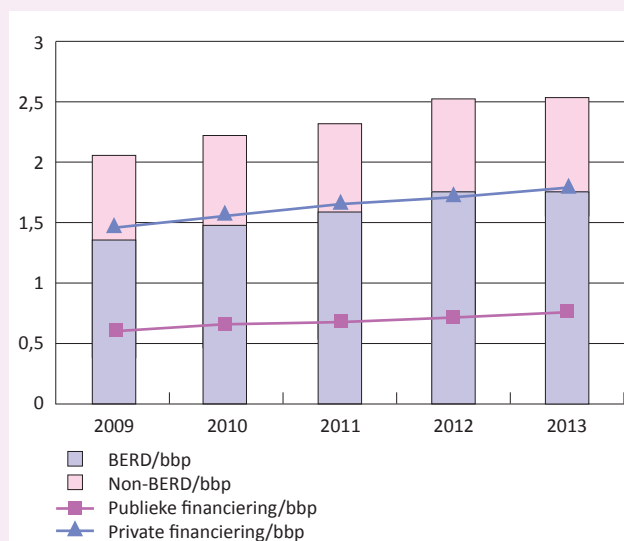
Een van de meest gebruikte indicatoren om de O&O-activiteit weer te geven, is de **O&O-intensiteit**: het percentage van het bruto binnenlandse product (bbp) dat besteed wordt aan O&O. Het bbp wordt vanaf deze editie berekend volgens het nieuwe ESR 2010 rekenstelsel. Dit in tegenstelling tot het ESR95 dat voorheen gebruikt werd voor de berekening van de O&O-intensiteit. Een belangrijke wijziging is dat O&O-uitgaven in het ESR 2010 geactiveerd worden, dus deel uitmaken van het bbp. Daardoor verhoogt de noemer van de indicator en daalt de O&O-intensiteit dus in de nieuwe berekeningswijze nu en voor de vroegere jaren (vorige VRIND-edities).

De 3%-norm is een Europees streefcijfer, ook gekend als de Barcelonadoelstelling. Dit cijfer werd vastgelegd in 2002, en stelde dat de O&O-uitgaven tegen 2010 3% van het bbp moesten bedragen (O&O-intensiteit). Deze doelstelling bleek al snel te ambitieus voor de meeste lidstaten. Maar dit cijfer blijft als headline indicator internationaal van groot belang en werd daarom bekrachtigd in de nieuwe toekomstagenda Europa 2020 van de Europese Commissie. Voldoende hoge O&O is één van de kernvereisten opdat de EU haar plaats tussen de innovatieve economieën kan behouden, dan wel versterken. Ook nationaal en regionaal blijft dit streefcijfer enorm belangrijk. Vlaanderen engageert zich in het Pact 2020 voluit om de 3%-norm te halen. De private sector zou daarbij moeten instaan voor 2/3 van de inspanningen, de publieke sector voor 1/3.

In het Vlaamse Gewest bedraagt de O&O-intensiteit volgens de vernieuwde berekening in 2013 2,54%. Sedert 2009 (2,06%) is de O&O intensiteit voortdurend gestegen. De publieke sector (=nonBERD) draagt voor 0,78 procentpunt bij aan de O&O-intensiteit in Vlaanderen, de private sector (=BERD) voor

2.146 O&O intensiteit in Vlaanderen

Evolutie van het de O&O-uitgaven (BERD en non-BERD) ten opzichte van het bbp in Vlaanderen en de herkomst van de financiering ervan (privaat of publiek) van 2009 tot 2013, in %.

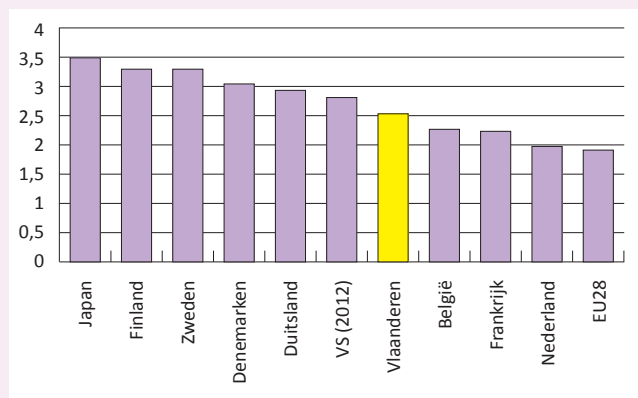

Bron: EWI, ECOOM, 3% nota 2015

2.147 Internationale vergelijking

Internationale vergelijking van de totale O&O-intensiteit, in 2013, in % bbp.

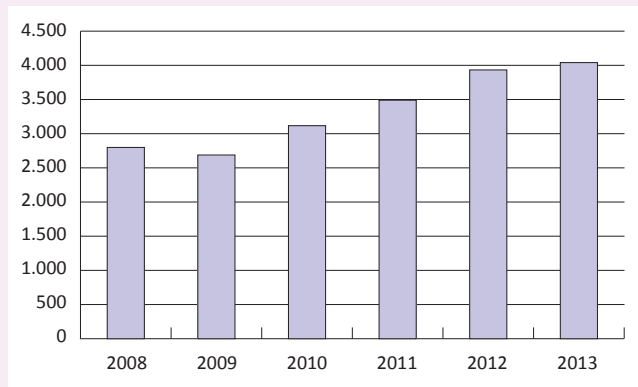
Noot: Denemarken en Duitsland: voorlopig en nationale schatting; Zweden: onderschatting; Frankrijk, Nederland en België: voorlopig cijfer; VS: voorlopig en meeste kapitaaluitgaven niet meegerekend; Japan: samengesteld volgens het systeem van de Nationale Rekeningen; EU28: schatting door EU-secretariaat. Bron: EWI, ECOOM: 3% nota 2015 en OECD database - Main Science and Technology Indicators 2014/2.

1,75 procentpunt. Tussen 2009 en 2013 situeert de sterkste stijging zich bij de private sector. Wanneer de O&O-intensiteit van het Vlaamse Gewest voor 2013 wordt opgesplitst naar de herkomst van middelen in plaats van naar de plaats van uitvoering van het onderzoek hierboven, dan resulteert dit in 1,78% (of ongeveer 70% van de totale O&O-intensiteit) private financiering en 0,75% (of ongeveer 30% van de totale O&O-intensiteit) publieke financiering.

Er is een onderscheid tussen de gewest- en de gemeenschapsbenadering. De gewestbenadering heeft louter betrekking op alle inspanningen geleverd op het grondgebied van het Vlaamse Gewest. Bij de gemeenschapsbenadering worden ook de O&O-uitgaven meegenomen van de Vlaamse instellingen uit het hoger onderwijs (universiteiten en hogescholen) gelegen in

2.148 O&O-uitgaven – BERD

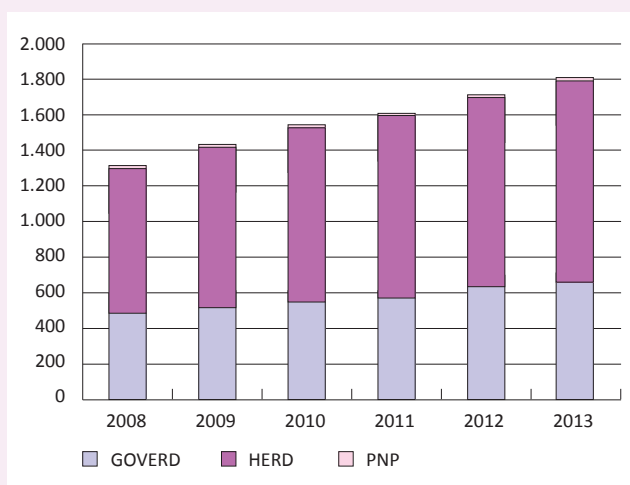
Evolutie van de Vlaamse O&O-uitgaven door de bedrijven (BERD), van 2008 tot 2013, in miljoen euro (lopende prijzen).

Bron: EWI, ECOOM: 3% nota 2015.

2.149 O&O-uitgaven – non-BERD

Evolutie van de non-BERD en de opsplitsing naar de verschillende subsectoren, van 2008 tot 2013, in miljoen euro (lopende prijzen).

Bron: EWI, ECOOM 3% nota 2015.

het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Volgens de gewestbenadering bedroeg de O&O-intensiteit 2,54% in 2013. Een berekening volgens de gemeenschapsbenadering voor 2013 resulteert in een O&O-intensiteit van 2,59% in 2013.

Europees vergeleken scoort Vlaanderen een pak hoger dan het EU28-gemiddelde, Nederland en Frankrijk. Toch volgt het Vlaamse Gewest nog steeds op afstand van Finland, Zweden en Denemarken die deze 3%-norm wel halen en Duitsland die dit streefcijfer sterk benadert. De Europese Unie als geheel (1,92%) blijft nog altijd duidelijk achter bij de voornaamste concurrenten, zoals de VS (2,81%) en Japan (3,49%).

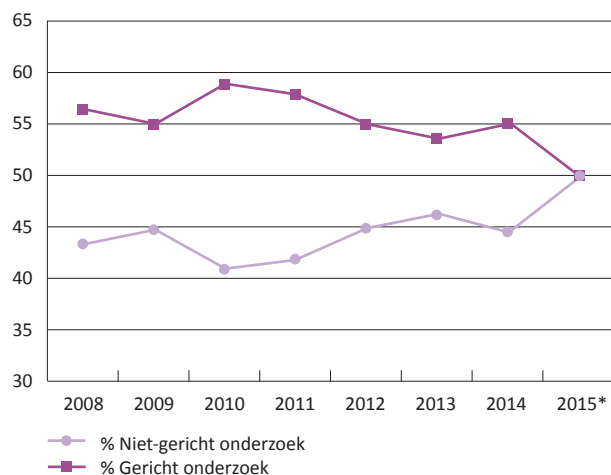
O&O private sector

In 2013 werd in de bedrijven 4.025 miljoen euro gespenseerd aan O&O-activiteiten (in lopende of werkelijke prijzen), wat correspondeert met een O&O-intensiteit van 1,75%. Dat is een sterke stijging ten opzichte van 2009 (1,35%). Ook de absolute O&O-uitgaven liggen zowel in 2012 als in 2013 een pak hoger dan in 2011. Het gros van de O&O-inspanningen in Vlaanderen is geconcentreerd bij grote bedrijven, in het bijzonder bij multinationale ondernemingen die hier actief zijn. Dat wil niet zeggen dat kleinere binnenlandse ondernemingen in hun productieproces geen gebruik kunnen maken van technologie elders ontwikkeld.

De O&O-uitgaven in het hoger onderwijs (HERD) kennen diverse financieringsbronnen. Het deel van de HERD gefinancierd met private middelen (binnenlandse bedrijven) bedroeg in 2013 15,8%. Dat is internationaal gezien een hoog cijfer. Vlaanderen scoort bijgevolg goed op het vlak van interactie tussen ondernemingen en hoger onderwijs. Enkel Duitsland komt in de buurt (14%). Het percentage ligt ook ruim boven dat van de Scandinavische landen en is dubbel zo hoog als het cijfer voor

2.150 Aandeel niet-gericht versus gericht onderzoek

Evolutie aandeel niet-gericht versus gericht onderzoek, van 2008 tot 2015, in %.

* Initiële kredieten 2015.

Bron: Speurgids Ondernemen en Innoveren 2015.

de EU28. De bedrijven zijn dus een belangrijke opdrachtgever en financieringsbron van het onderzoek aan de Vlaamse universiteiten. Wanneer ook nog de onderzoeksmiddelen gefinancierd door de buitenlandse bedrijven meegenomen worden bij deze vergelijking stijgt het percentage nog licht naar 16%.

O&O publieke sector

De O&O-uitgaven in de publieke sector (non-BERD = GOVERD + HERD +PNP) bedroegen in 2013 1.803 miljoen euro volgens de gewestbenadering. Ruim een derde van de uitgaven gebeurt door de publieke onderzoekscentra (GOVERD) en bijna 63% zijn uitgaven in het hoger onderwijs (HERD). In absolute cijfers blijven de O&O-uitgaven uit de publieke sector verder toenemen. De O&O-intensiteit in de publieke sector is met 0,78% in 2013 iets hoger dan in 2012 en stijgt al gedurende een langere periode. Het aandeel van de O&O-uitgaven in de publieke sector binnen de totale O&O-uitgaven bedraagt ongeveer 31%, ongeveer evenveel als in 2012.

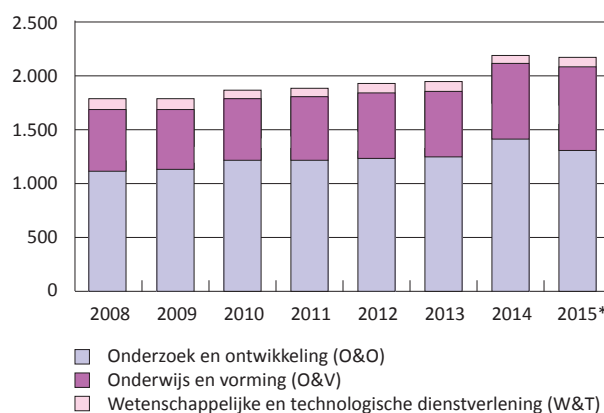
O&O-overheidskredieten

Bij de begrotingsopmaak in 2015 werd er een budget van 2.189 miljoen euro voorzien voor wetenschaps- en innovatiebeleid. Hiervan werd 1.308 miljoen euro voorzien voor O&O, 791 miljoen euro voor onderwijs en vorming (O&V) en 90 miljoen euro voor wetenschappelijke en technologische dienstverlening (W&T). Het budget voorzien voor O&O in het bijzonder en dat voor wetenschaps- en innovatiebeleid in het algemeen daalt ten opzichte van 2014. De stijgende trend van de vorige jaren wordt daarmee doorbroken.

Van de 1.308 miljoen euro voorzien voor **wetenschappelijk onderzoek** (O&O) is 652 miljoen euro voor het niet-gericht

2.151 Wetenschapsbudget

Evolutie van de verdeling van het Vlaamse wetenschaps- en innovatiebudget voor O&O, O&V en W&T, afgeleid uit het Horizontaal Begrotingsprogramma Wetenschapsbeleid (HB-PWB), van 2008 tot 2015, in miljoen euro.

* Initiële kredieten 2015.

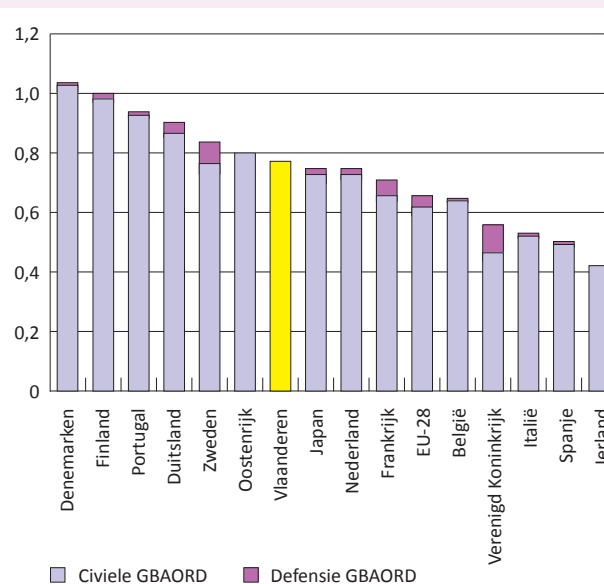
Bron: Speurgids Ondernemen & Innoveren 2015.

onderzoek en 656 miljoen euro voor het gericht onderzoek; dit betekent een verhouding van gericht ten opzichte van niet-gericht onderzoek van ongeveer 50/50. Niet-gericht onderzoek wordt gedreven door wetenschappelijke ambitie en nieuwsgierigheid, terwijl gericht onderzoek een economisch of maatschappelijk doel nastreeft.

Het **O&O-budget** van de Vlaamse overheid in strikte zin (Vlaamse uitgavenbegroting) bedraagt voor 2015 0,56% van

2.152 Overheidsbudget internationaal

Internationale vergelijking van de O&O-overheidsbudgetten (GBAORD), in 2013, uitgedrukt in % van het bbp.

Bron: Speurgids Ondernemen & Innoveren 2015.

het bbp in Vlaanderen. Met toevoeging van het Vlaams aandeel van de federale O&O-kredieten loopt dit op tot 1.609 miljoen euro (of 0,69% van het bbp) en na optellen van de middelen van het EU-Kaderprogramma tot 1.769 miljoen euro (of 0,75% van het bbp). Internationaal vergeleken scoort Vlaanderen gemiddeld op het vlak van O&O-overheidskredieten. In 2013 scoort Vlaanderen met 0,77% boven het Europese gemiddelde (0,66%).

Menselijk potentieel

Als Vlaanderen zijn ambitie van topkennisregio wil waarmaken, moet ze blijven investeren in voldoende, kwalitatief en mobiel O&O-personeel. Het is van belang dat Vlaanderen concurrentieel blijft op de internationale arbeidsmarkt voor onderzoekers. In dit deel komen ook de studenten en hun studiekeuze, het aantal doctoraten en de mobiliteit van onderzoekers aan bod.

O&O-personeel

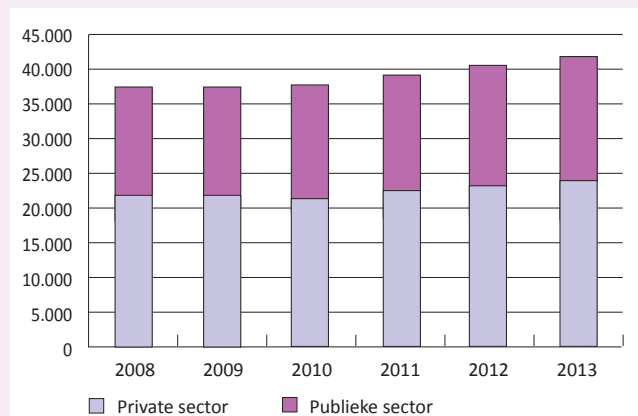
Het totaal **O&O-personeel** in het Vlaamse Gewest bedraagt 41.806 voltijdse equivalenten (VTE) in 2013. De absolute personeelsinspanningen stegen de voorbije vijf jaar zowel in de ondernemingen als in de publieke sector. Het merendeel van het O&O-personeel (57,5%) is werkzaam in de private sector. Het aandeel van de publieke sector steeg jarenlang maar sinds 2011 stagneert het relatieve aandeel tot 42,5%.

Studenten en studiekeuze

In het academiejaar 2013-2014 schreven 46.135 **studenten** (of 62,9% van de Vlaamse 18-jarigen) zich voor het eerst in aan een Vlaamse hogeschool of universiteit. Meer dan de helft van deze generatiestudenten startte een professionele bachelopleiding aan een hogeschool. Zie ook 1.5 kerncijfers hoger onderwijs in hoofdstuk 2.1.

2.153 O&O-personeel

Evolutie van het O&O-personeel in de private en de publieke sector, van 2008 tot 2013, in voltijdse equivalenten.

Bron: ECOOM: 3% nota 2015.

Ongeveer 32% of 6.200 generatiestudenten aan de universiteit kiest voor een wetenschappelijke opleiding (deze hergroepering bevat de studiegebieden wetenschappen, toegepaste wetenschappen, toegepaste biologische wetenschappen, farmacie, biomedische wetenschappen, biotechniek, industriële wetenschappen en technologie en productontwikkeling). Ten opzichte van het vorig academiejaar is dit een lichte daling. Vooral de biomedische wetenschappen, de toegepaste wetenschappen en de toegepaste biologische wetenschappen tekenen minder generatiestudenten op, terwijl de industriële wetenschappen en technologie aanzienlijk meer generatiestudenten aantrekken.

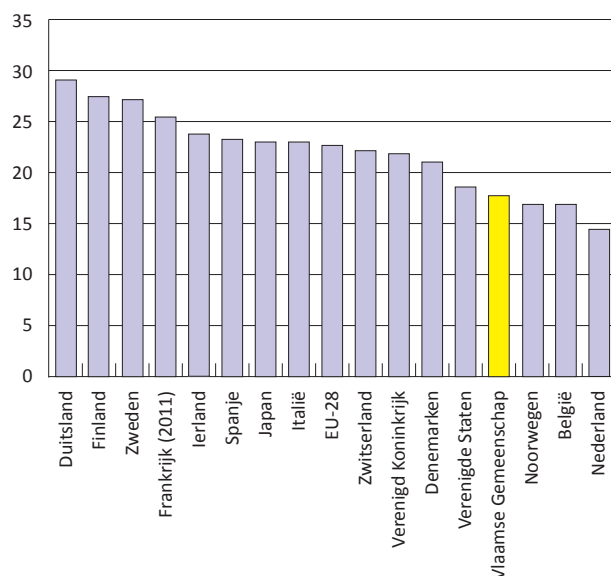
Bij de academisch en professioneel gerichte bachelors aan de hogescholen kiest ongeveer een derde (16,4%) van de nieuwe studenten voor een opleiding in één van de volgende technologische studiegebieden: biotechniek, industriële wetenschappen en technologie, nautische wetenschappen en productontwikkeling.

Diploma's

In 2012 bedraagt het aantal diploma's in **wiskunde, wetenschappen en technologie** in het Vlaamse hoger onderwijs 17,8% van het totaal aantal diploma's. Dit is een lage score in vergelijking met het Europese gemiddelde (22,8%) en is ook gelijk aan het cijfer uit 2011. Voor België als geheel ligt dit percentage nog lager (16,9%). Enkel Nederland en Noorwegen scoren lager dan Vlaanderen.

2.154 Diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie

Internationale vergelijking van diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie in het hoger onderwijs ten opzichte van alle diploma's in het hoger onderwijs, in 2012, in %.

Bron: Eurostat en departement O&V (cijfer Vlaamse Gemeenschap).

Doctoraten

De instroom in onderzoeksfuncties van het hoger onderwijs verschilt van discipline tot discipline. De wetenschappen en technologierichtingen voorzien nog altijd de grootste doorstroming naar onderzoekscarrières. Het aantal afgeleverde doctoraten ten opzichte van het potentieel aan onderzoekers (het aantal afgestudeerden in een 2de cyclus binnen eenzelfde studiegebied) bedraagt voor de wetenschappen, de toegepaste wetenschappen, de toegepaste biologische wetenschappen en geneeskunde meer dan 25%.

Het totaal aantal uitgereikte **doctoraten** neemt al geruime tijd toe. Tijdens het academiejaar 2013-2014 werden aan de Vlaamse universiteiten 1.724 doctoraten uitgereikt; een lichte stijging in vergelijking met het academiejaar 2012-2013. Tijdens het jongste decennium steeg het aantal afgestudeerden met een doctoraat met ongeveer twee derden en het aantal afgestudeerden met een masterdiploma met een derde. Het aantal doctoraatsdiploma's uitgereikt aan vrouwen is in deze periode toegenomen van 294 (academiejaar 2002-2003) naar 778 (academiejaar 2013-2014) en is dus meer dan verdubbeld.

Een internationale vergelijking van het aantal nieuw gedoctoreerden toont dat Vlaanderen eerder laag scoort, maar dat de situatie tussen 2008 en 2010 verbeterd is.

Internationale mobiliteit van onderzoekers

Het aantal buitenlandse onderzoekers aan de Vlaamse universiteiten zit al een aantal jaren in de lift, vooral bij de extern gefinancierde personeelscategorieën. Voor het Zelfstandig Academisch Personeel (ZAP) en het Assisterend Academisch Personeel (AAP) is een vergelijkbare, maar veel minder uitgesproken stijging van buitenlandse personeelsleden merkbaar. Het totale aandeel niet-Belgen is toegenomen van 8% in 2003 naar meer dan 22% in 2014. Omwille van de vergelijking met de voorgaande jaren werd het personeel uit het integratiekader, dat is overkomen uit de hogeschoolen, niet meegerekend. Het aandeel buitenlanders in deze personeelscategorieën (OP1, OP2 en OP3) bedraagt slechts 3%.

Niet onverwacht komt de grootste groep buitenlanders uit andere EU-landen zoals Nederland, Italië en Duitsland. Maar ook China en India zijn sterk vertegenwoordigd. Wanneer we het verschil tussen EU- en niet-EU-nationaliteiten per personeelsgroep nader beschouwen valt op dat het aandeel niet-EU-onderzoekers nauwelijks boven de 1,5% uit komt voor het ZAP en AAP. Bij de extern gefinancierde onderzoekers nemen de niet-EU'ers een aandeel in van meer dan 14%.

Intersectorale mobiliteit van onderzoekers

In Vlaanderen worden onderzoekers niet enkel opgeleid voor een academische carrière – integendeel. De niet-academische arbeidsmarkt is sinds een aantal jaren de grootste werkgever van doctoraathouders in Vlaanderen. De Careers of Doctorate Holders Survey, een internationale bevraging van doctoraathouders in OESO-landen, peilde begin 2014 naar de arbeids-

2.155 Belangstelling exacte en toegepaste wetenschappen

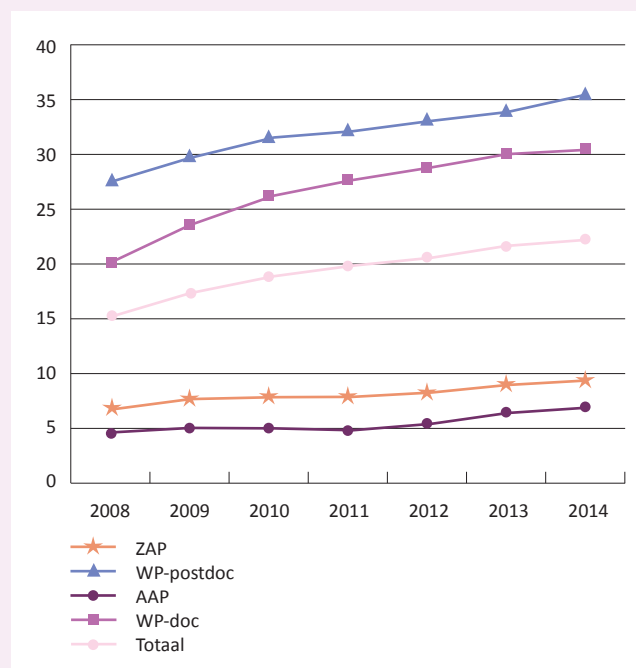
Spreiding van het aantal generatiestudenten aan Vlaamse universiteiten ingeschreven bij de exacte en toegepaste wetenschappen, verdeling per discipline, in het academiejaar 2013-2014, in absolute cijfers.

Bron: Vlaams Indicatorenboek WTI 2015; Statistisch jaarboek van het Vlaams onderwijs 2013-2014.

2.156 Mobiliteit van onderzoekers naar statuut

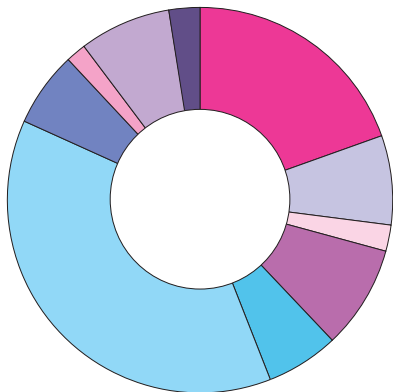
Evolutie van het aandeel buitenlandse onderzoekers aan Vlaamse universiteiten naar statuut, van 2008 tot 2014, in %.

Bron: VLIR Personeelsstatistieken. Bewerking: ECOOM.

2.157 Tewerkstelling van gedoctoreerden

Spreiding van de gedoctoreerden naar sector van tewerkstelling, 3 jaar na behalen van het doctoraat, in 2013, in %.

- Privé sector: industrie
- Privé sector: diensten
- Privé sector (overige)
- Overheid
- Ziekenhuis
- Universiteit
- HO Buiten Univ
- Onderwijs (overige)
- Publieke onderzoeksinstituten
- Private Non-Profit Sector

Bron: Belspo / OECD: Careers of Doctorate Holders Survey 2013/14. Bewerking: ECOOM.

marktsituatie van doctoraathouders. Ruim een derde van de doctoraathouders is 3 jaar na het behalen van een doctoraat nog steeds tewerkgesteld aan de universiteit, maar een job in de industrie komt op de tweede plaats (1 op 5) in de rij van tewerkstellingssectoren. De overheid, publieke onderzoeksinstituten en de dienstensector nemen een aandeel van respectievelijk 8,7%, 7,7% en 7,5% in. Aangezien de responsratio bij deze survey vrij laag ligt, moeten deze cijfers met de nodige voorzichtigheid worden gehanteerd.

Output

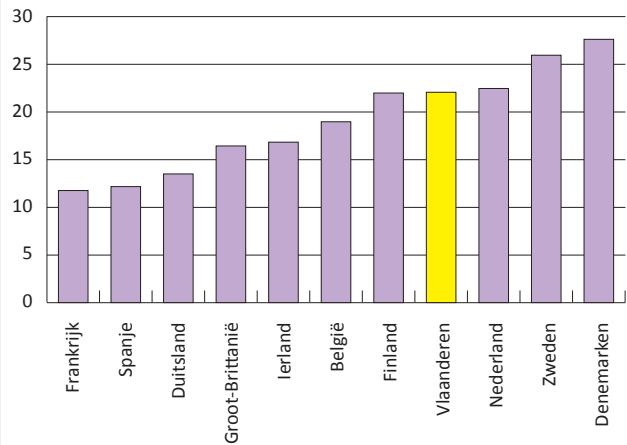
Dit deel bespreekt de output of de resultaten van de maatregelen en inspanningen die wetenschap, technologie en innovatie stimuleren. Daarbij wordt zowel ingegaan op de wetenschappelijke publicaties als op het aantal octrooien. Ook de slimme specialisatie en de spin-offs komen aan bod. Om af te ronden wordt ook de Innovatie-Output Indicator gepresenteerd.

Wetenschappelijke publicaties

De Vlaamse wetenschappelijke publicatieactiviteit (tijdschriften- en proceedings-literatuur) is de voorbije jaren sterk gestegen. In 2013 bedraagt deze output 22,2 **publicaties** per 10.000 inwoners terwijl dit cijfer in 1998 nog 11,7 was. In een rangschikking van Europese landen klimt het Vlaamse Gewest met dit cijfer in 2013 van de vijfde naar de vierde plaats, scoort het

2.158 Publicatieoutput

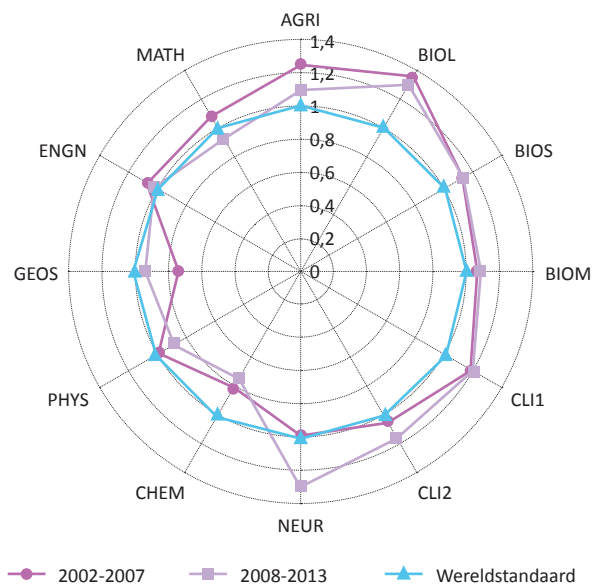
Aantal publicaties per 10.000 inwoners in Vlaanderen en Europese referentielanden, in 2013.

Bron: ECOOM. Vlaams Indicatorenboek WTI 2015

2.159 Publicatieprofiel (specialisatie)

Het publicatieprofiel van het Vlaamse onderzoek op basis van de activiteitsindex AI, perioden 2002-2007 en 2008-2013.

Noot:

- AGRI= Agronomie en Omgevingswetenschappen
- BIOL= Biologie (op het organisme en het supraorganismevlak)
- BIOS= Biowetenschappen (algemene, cellulaire en subcellulaire biologie, genetica)
- BIOM= Biomedisch onderzoek
- CL11= Klinisch en experimentele geneeskunde (algemene en interne geneeskunde)
- CL12= Experimentele geneeskunde II (niet-interne vlakken)
- NEUR= Neuro- en Gedragwetenschappen
- CHEM= Chemie
- PHYS= Fysica
- GEOS= Aard- en Ruimtetwetenschappen
- ENGN= Technische wetenschappen
- MATH= Wiskunde

Bron: ECOOM (SCIE), Vlaams Indicatorenboek WTI 2015.

beter dan Finland en halen enkel Nederland, Denemarken en Zweden hogere cijfers. Het aandeel van Belgische publicaties met een Vlaamse bijdrage, vertoont ook een licht stijgende tendens: van 66% in 2002 tot bijna 70% in 2013.

Citaties weerspiegelen de erkenning van gepubliceerde onderzoeksresultaten door de wetenschappelijke gemeenschap. Het aantal citaties van een publicatie vormt geen rechtstreekse kwaliteitsmaat, maar een groot aantal ontvangen citaties per publicatie drukt wel een bepaalde impact uit. In vergelijking met een tiental Europese referentielanden en China positieert Vlaanderen zich op het vlak van de relatieve citatiekaart tot de wetenschappelijke top samen met Zweden, Denemarken, Nederland en het Verenigd Koninkrijk.

Daarnaast zijn Vlaamse wetenschappelijke publicaties almaar meer het resultaat van een sterke internationale samenwerking. In 2013 had 64,9% van de opgenomen publicaties een buitenlandse coauteur. Vlaanderen neemt op het vlak van copublicaties samen met België, Zweden en Denemarken een leidende positie in ten opzichte van een reeks referentielanden.

De specialisatie van het Vlaamse onderzoek tijdens de perioden 2002-2007 en 2008-2013 wordt in de activiteitsindex weergegeven. Deze activiteitsindex is een evenwichtsindicator die de relatieve activiteit in een vakgebied met betrekking tot de wereldstandaard weergeeft. Als de activiteit van een land in enkele gebieden boven de wereldstandaard ligt, moet de activiteit in andere gebieden noodzakelijkerwijs beneden de standaard liggen. Het diagram beschrijft het profiel van Vlaanderen eenduidig als type 1. Dit is het Westerse onderzoeksmodel met bio- en medische wetenschappen als overheersende gebieden. Tussen 2008 en 2013 valt de sterke groei van het onderzoek in de aard- en ruimtewetenschappen (GEOS) en de neuro- en gedragswetenschappen (NEUR) op en een daling bij de wiskunde (MATH) en agronomie en omgevingswetenschappen (AGRI). Toch blijft het globaal beeld eerder onveranderd.

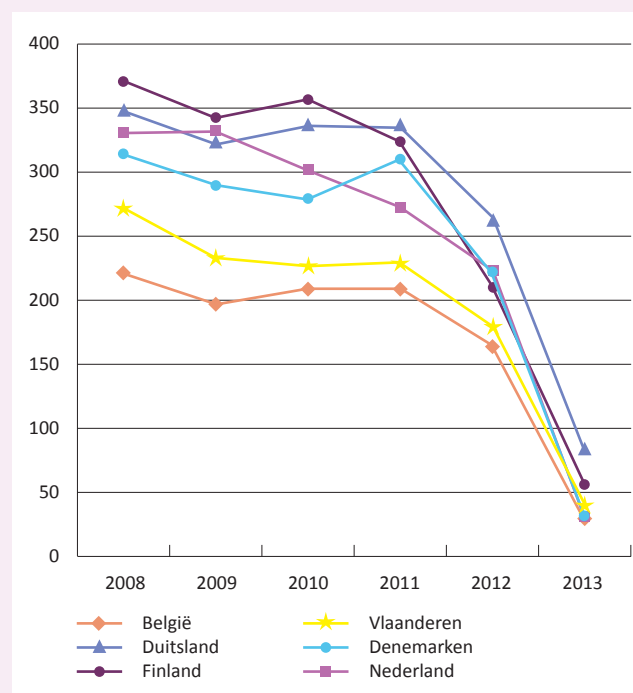
Octrooien

Octrooien hebben als doelstelling de uitvinder(s) te beschermen en hen een tijdelijk monopolie toe te kennen voor het gebruik. Dit laat de aanvragers toe voldoende te kunnen putten uit de innovatieve inspanningen. Daarnaast geven octrooigegevens een inzicht in de technologische vooruitgang. Ze vormen immers een indicator die gebruikt wordt om een beeld te krijgen van de innovatiegraad binnen een organisatie, een regio of een innovatiesysteem.

Het Vlaamse cijfer voor 2011 komt op 230 octrooiaanvragen per miljoen inwoners naar origine van uitvinder of aanvrager. De internationale vergelijking van het aantal octrooiaanvragen geeft aan dat Vlaanderen zich in de subtop bevindt. Voor octrooiaanvragen in Vlaanderen is een stijgende trend zichtbaar tot medio jaren 2000. Na 2007 valt een wat fluctuerende, maar eerder dalende, trend op. Dit is ook het geval voor België en Nederland. Deze fluctuerende trend is ook observeerbaar in de andere referentielanden (Duitsland, Denemarken, Finland), zij het minder uitgesproken. Vooral (multinationale) bedrijven zijn actief in het aanvragen van octrooien. Daarnaast profile-

2.160 Octrooiaanvragen

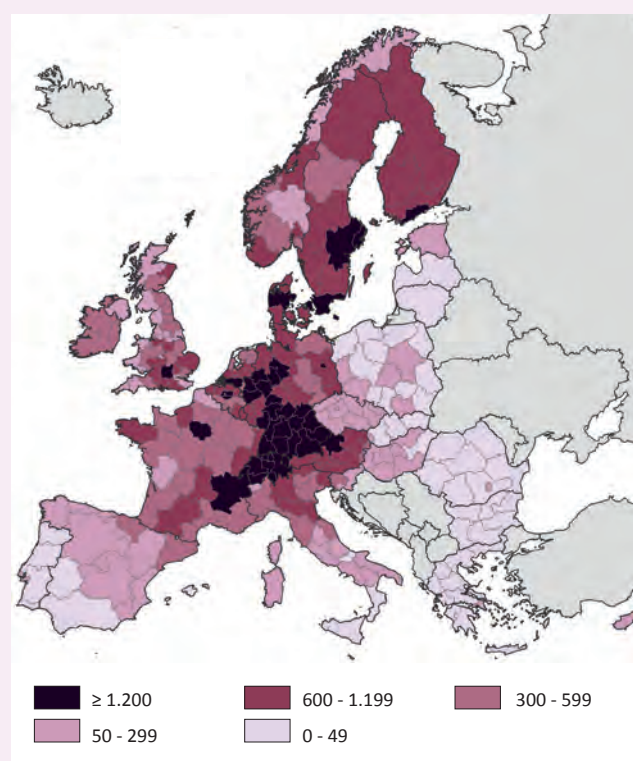
Internationale vergelijking EPO-octrooiaanvragen naar herkomst van uitvinder of aanvrager, van 2008 tot 2013, in aantal per miljoen inwoners.

Bron: ECOOM, Vlaams Indicatorenboek WTI 2015.

2.161 Europese octrooikaart

Aantal EPO-patenten (uitvinder) in de Europese NUTS2 regio's, van 2009 tot 2013, per miljoen inwoners.

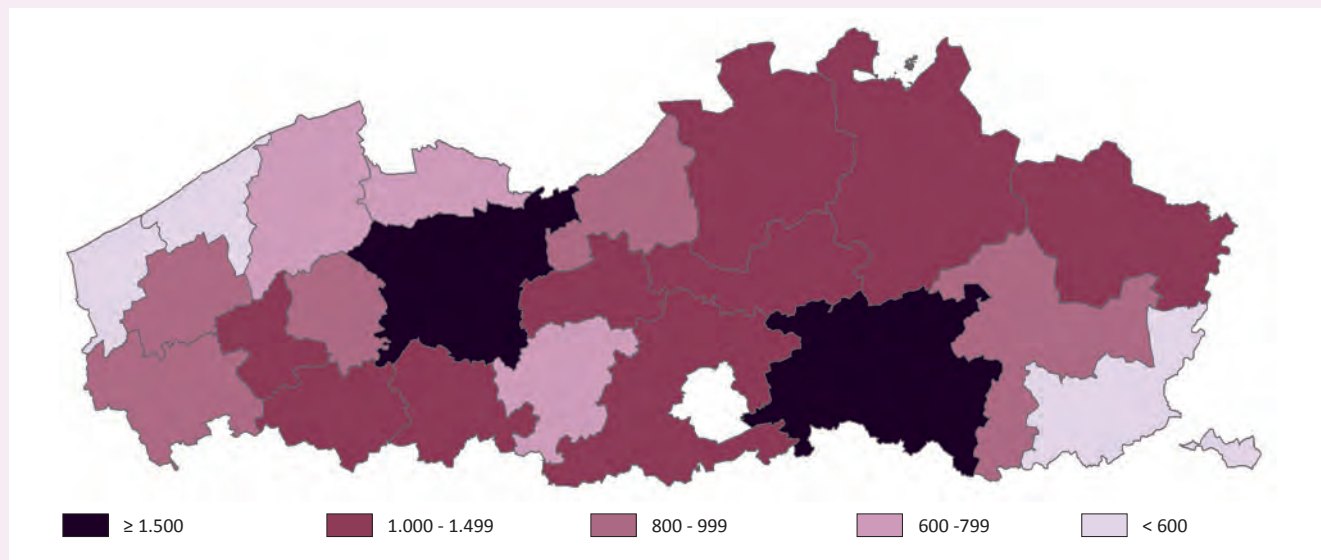

Bron: Eurostat, ECOOM.

2.162 Regionale octrooikaart (Vlaanderen)

Aantal EPO-patenten (uitvinder) in de arrondissementen, van 2009 tot 2013, per miljoen inwoners.

Bron: Eurostat, ECOOM.

ren kenniscentra (bijvoorbeeld IMEC en VIB) en universiteiten zich meer en meer als octrooiaanvragers.

De terugval voor de laatste jaren (2012 en 2013) heeft te maken met de vertraging waarmee octrooiaanvragen bij EPO worden gepubliceerd (18 maanden na aanvraag).

De regionale octrooikaart voor Vlaanderen (versie 2015) splitst de octrooien op naar arrondissementeel niveau. Op basis van informatie van de uitvinder wordt de top 5 samengesteld uit Leuven, Gent, Halle-Vilvoorde, Roeselare en Mechelen. De top-regio's op basis van informatie van de aanvrager zijn Leuven, Gent en Kortrijk. Daarna volgen Brugge en Tielt.

De Europese octrooikaart (versie 2015) deelt de EPO octrooi-activiteit op naar 272 Europese regio's op NUTS2 niveau. De top 5 op basis van informatie van de aanvrager bestaat uit: Noord-Brabant (NL), Oberbayern (DE), Stuttgart (DE), Helsinki-Uusimaa (FI) en Stockholm (SE). Vlaams-Brabant staat in deze rangschikking op plaats 31, West-Vlaanderen op 48, Oost-Vlaanderen op 64, Antwerpen op 67 en Limburg op 100. Op basis van informatie van de uitvinder is de top 5 als volgt samengesteld: Noord-Brabant (NL), Voralberg (AT), Karlsruhe (DE), Stuttgart (DE) en Mittelfranken (DE). De Vlaamse provincies nemen de volgende plaatsen in: Vlaams-Brabant op 21, Oost-Vlaanderen op 46, Antwerpen op 53, Limburg op 67 en West-Vlaanderen op 77.

Slimme specialisatie

'**Slimme specialisatie**' is een recent Europees beleidsconcept dat staat voor een sterkere prioritering van de overheidsmiddelen voor innovatie en transformatie in regio's, voor het stimuleren van nieuwe groeipolen in tijden van structurele groeivertraging. In Vlaanderen is het nieuwe innovatiebeleid

gericht op 'innovatieknooppunten' die moeten focussen op toekomstgerichte clusters met een internationaal onderscheidend profiel, die nieuwe internationale niches kunnen innemen met hoge maatschappelijke en toegevoegde waarde.

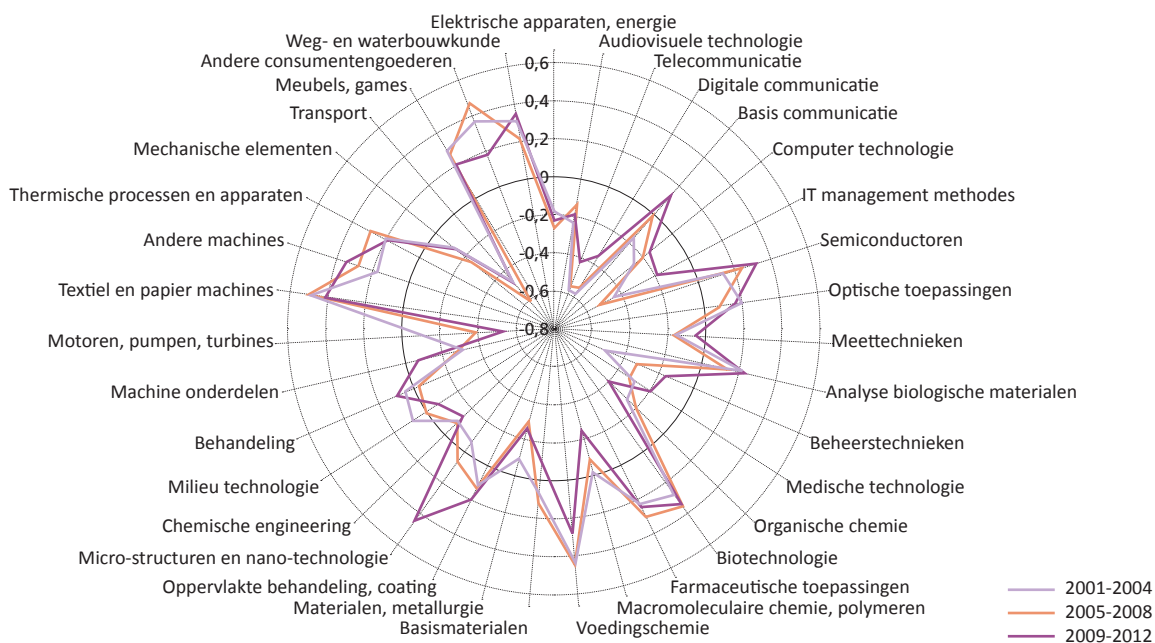
Slimme specialisatiestrategieën zijn erop gefocust regionale innovatiesystemen te optimaliseren, door op innovatie gerichte sterktes te exploiteren en zwaktes gericht aan te pakken. Slimme specialisatie wordt beschouwd als een essentieel beleidsinstrument voor het behoud van welvaart en werkgelegenheid binnen regio's en voor een competitief en economisch slagkrachtig Europa, en maakt als dusdanig een belangrijk deel uit van de Europa 2020-strategie. Het vraagt bovendien een uitgesproken internationaal perspectief en stimuleert hechte samenwerking tussen aangrenzende regio's en tussen regio's met vergelijkbare specialisaties. Het cluster-concept, waarbij bedrijven en kennisinstellingen nauw samenwerken, is uitermate geschikt tijdens de design- en implementatiefase van slimme specialisatie strategieën. Het in kaart brengen van clusters en benchmarking is daarom een waardevol instrument om patronen van slimme specialisatie te identificeren en mogelijk bij te sturen. Hiervoor worden de unieke kenmerken en kwaliteiten van elk land en elke regio op een rij gezet, de concurrentievoordelen van elke regio worden onderstreept en de nodige middelen en betrokken instanties worden samengebracht.

In wat volgt wordt een beknopt overzicht geboden van relevante specialisatiepatronen voor Vlaanderen. De basisindicatoren hebben betrekking op technologische specialisatie en economische specialisatie.

Voor technologische specialisatie wordt de RTA (**Relative Technological Advantage**) gebruikt. Deze relatieve index is de ratio van het aandeel octrooien voor een bepaald technologiedomein in Vlaanderen ten opzichte van het aandeel voor

2.163 Technologische specialisatie Vlaanderen

Evolutie van RTAN op basis van EPO octrooien, 2001-2004, 2005-2008 en 2009-2012, index tussen -1 en +1.

Bron: Vlaams Indicatorenboek WTI 2015.

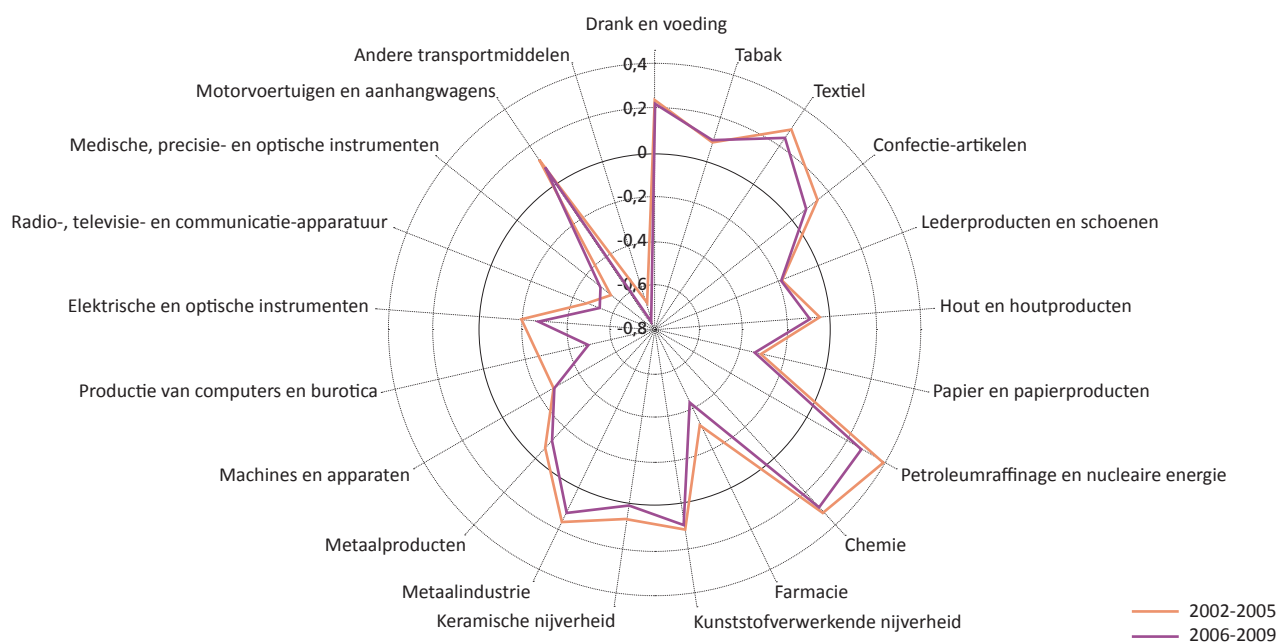
datzelfde technologiedomein wereldwijd. De index (RTAN) varieert tussen -1 (onderspecialisatie) en +1 (maximale specialisatie) met 0 als neutrale waarde. Voor de economische specialisatie wordt de RCA genomen (Relative Competitive Advantage). Deze index (RCAN) wordt op dezelfde manier berekend

als de RTA, maar met gebruik van export per sector (NACE) in plaats van octrooivolumes per technologiedomein.

Vlaanderen toont over de ganse periode 2001-2012 de sterkste technologische specialisatie in de domeinen textiel en papier,

2.164 Economische specialisatie Vlaanderen

Evolutie van RCAN op basis van export, 2002-2005 en 2006-2009, index tussen -1 en +1.

Bron: Vlaams Indicatorenboek WTI 2015.

biotechnologie, voedingschemie en andere consumptiegoederen. Domeinen van onderspecialisatie voor Vlaanderen situeren zich in hoofdzaak binnen ICT (IT methodes voor management, digitale communicatie, telecommunicatie) en in transport. Wat trends betreft is een verhoging van de specialisatiegraad zichtbaar voor nanotechnologie. Een parallelle analyse voor België resulteert grotendeels in een overlappend profiel, al is er op nationaal niveau een specialisatie in macromoleculaire chemie en polymeren, die binnen Vlaanderen minder uitgesproken is.

Het **economische specialisatieprofiel** voor Vlaanderen toont een specialisatie (RCAN > 0,2) in de chemische industrie (exclusief de farmaceutische sector), de sector van cokes, geraffineerde aardolieproducten en nucleaire brandstof, de textielindustrie en tenslotte de voedingsmiddelen- en drankensector. Sectoren met een uitgesproken economische onderspecialisatie in Vlaanderen (RCAN < 0,4) zijn de farmaceutische sector, kantoormachines en computers, medische precisie- en optische instrumenten, radio- en telecommunicatie uitrusting en transport uitrusting. Dit economisch specialisatieprofiel voor Vlaanderen blijft stabiel over de beschouwde perioden 2002-2005 en 2006-2009, waarbij in het algemeen kan gesteld worden dat de specialisatiegraden stabiel blijven of lager worden.

Voor de meeste domeinen liggen de technologische en economische specialisatiegraden in elkaars verlengde (hoog voor chemie en voedingsmiddelen en dranken; laag voor telecom, kantoormachines en computers, andere transportmiddelen).

Uitzonderingen zijn farmacie, alsook pulp- en papierproducten: de technologische specialisatie in Vlaanderen is voor deze sectoren aanzienlijk, maar lijkt zich niet in dezelfde mate te vertalen naar een economische specialisatie. Voor motorvoertuigen, kleding, en tabak wordt het omgekeerde geobserveerd: de economische specialisatie binnen deze sectoren contrasteert met een relatief beperkte technologische specialisatie in Vlaanderen.

Spin-offs

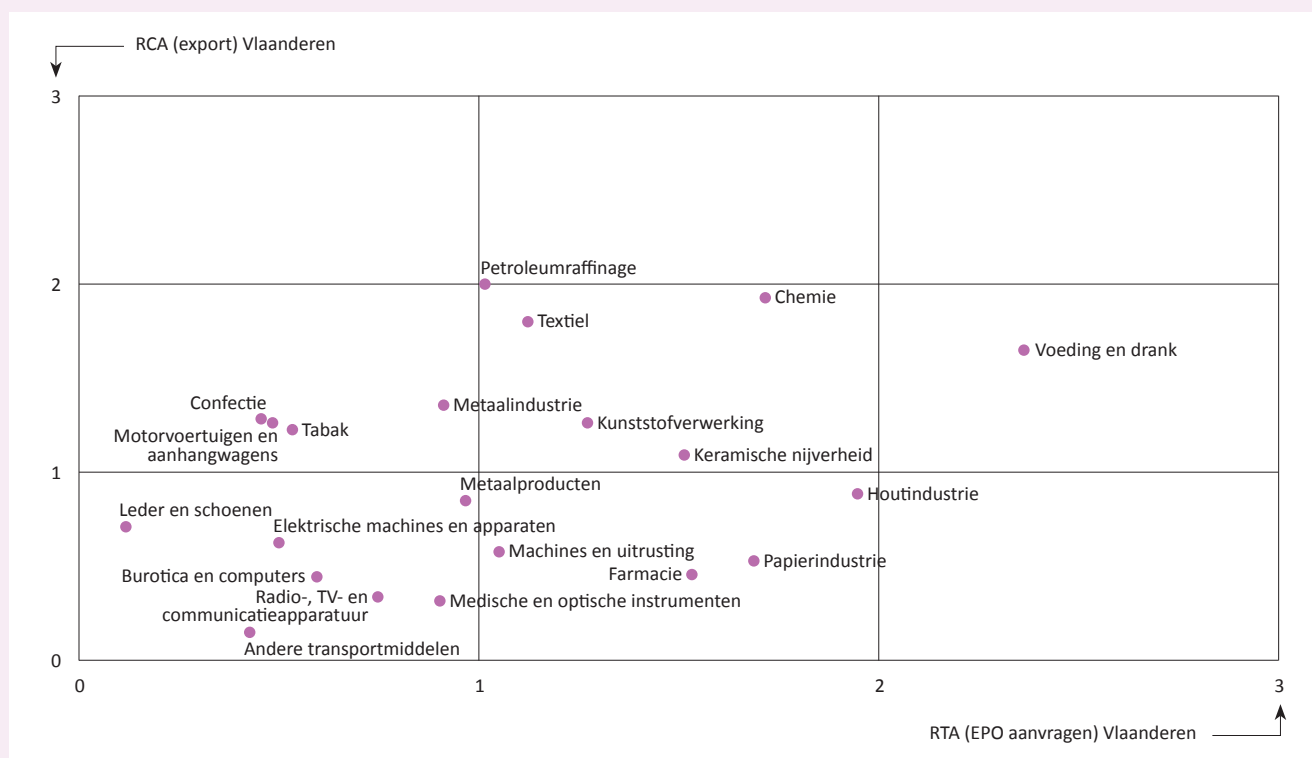
Jaarlijks worden door het Expertisecentrum O&O Monitoring (ECCOM) ook cijfers berekend voor het aantal nieuw gecreëerde **spin-offs**. Het betreft hier nieuwe ondernemingen waarvan de oprichting afhankelijk is van het gebruik van kennis en intellectuele eigendom die gecreëerd of ontwikkeld wordt aan een universiteit. In de periode 2009-2013 zijn er 74 spin-offs opgestart.

Innovatie –Output Indicator

De **Innovatie-Output Indicator** (IOI) is een samenvattende maat voor het meten van de resultaten van innovatie. Deze is gebaseerd op patenten in verhouding tot het bbp, het aandeel van de tewerkstelling in kennisintensieve sectoren, het aandeel van de uitvoer van technologische goederen en diensten en het aandeel van de tewerkstelling in snelgroeiende, innovatieve bedrijfstakken. Het Vlaamse Gewest heeft een gemiddel-

2.165 Technologie versus exportperformantie

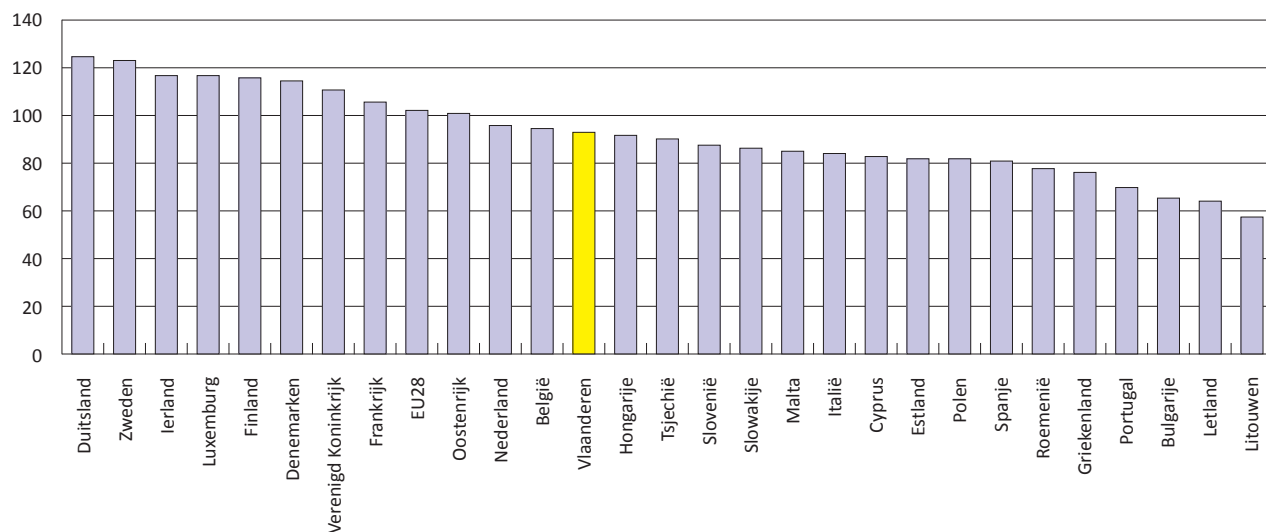
Verband tussen technologische en economische specialisatie, RTA (2004-2013) en RCA (2002-2009).

Bron: Vlaams Indicatorenboek WTI 2015.

2.166 Innovatie-Output-Indicator

Innovatie-Output Indicator, Europese vergelijking, in 2012, indices (met waarde voor EU28 in 2010 = 100).

Bron: ECOOM, EWI, ADS, RSZ, Eurostat, verwerking SVR.

de score op de IOI (93,2) voor 2012. Vooral de Scandinavische landen, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk presteren beter. Dat zijn dan ook de toplanden op een aantal innovatie-indicatoren. De zuidelijke en oostelijke lidstaten doen het minder goed. Ook het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest scoort naar behoren. De samenstelling van de indicator verklaart dit voor een deel: er zijn naar verhouding meer kennisintensieve bedrijfstakken in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Ook qua snelgroeiende bedrijfstakken doet dit laatste gewest het naar verhouding beter. De uitdrukking van het aantal patenten ten opzichte van het bbp in plaats van de bevolking is dan weer voordelig voor het Waalse Gewest. De IOI voor het Vlaamse Gewest bleef de laatste jaren quasi constant (93,4 in 2010 en 94,2 in 2011).

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Hahn, J. (2013). *Innovatiepotentieel voor groei benutten: Commissaris Hahn zet EU regio's aan tot actie*. Persbericht Europese Commissie. Brussel.

DEFINITIES

GERD Bruto binnenlandse uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling. Het is gelijk aan de O&O uitgaven van bedrijven, overheid, instellingen voor hoger onderwijs en private non-profitinstellingen ($GERD = BERD + GOVERD + HERD + PNP$).

IOI De Innovatie-Output Indicator is een samenvattende maat voor de resultaten van innovatie-inspanningen, gebaseerd op het aantal aangevraagde patenten in verhouding tot het bbp, het aandeel tewerkstelling in kennisintensieve sectoren, het aandeel uitvoer van technologische producten en kennisintensieve diensten en het aandeel tewerkstelling in snelgroeiende, innovatieve bedrijfstakken.

FIGUREN

Zorg

3.1	Tele-Onthaal	178
3.2	Hulplijnen	178
3.3	Aard van de problemen CAW	179
3.4	Kenmerken cliënteel CAW	179
3.5	Justitiehuisen	180
3.6	Opvangplaatsen baby's en peuters	180
3.7	Aantal plaatsen en opgevangen baby's en peuters	181
3.8	Opvangplaatsen schoolgaande kinderen	181
3.9	Opgevangen schoolgaande kinderen	181
3.10	Preventieve gezinsondersteuning	182
3.11	Huizen van het Kind	182
3.12	Opvoedingsondersteuning	182
3.13	Centra voor Kindzorg en Gezinsondersteuning	183
3.14	Vertrouwenscentra Kindermishandeling	183
3.15	Adoptie	183
3.16	Ondersteuningscentra en gerechtelijke jeugdhulp	184
3.17	Intersectorale toegangspoort	184
3.18	Jongeren op wachtlijst	184
3.19	Capaciteit private voorzieningen Jongerenwelzijn	185
3.20	Langdurige aandoening en hinder	185
3.21	Eerste aanvragen	186
3.22	Toegekende hulpmiddelen	186
3.23	Voorzieningen voor personen met een handicap	186
3.24	Actieve zorgvragen	187
3.25	Persoonlijke-assistentiebudget	187
3.26	Gezinszorg	188
3.27	Thuiszorgvoorzieningen	188
3.28	Mantelzorg	188
3.29	Tijdelijke opvang	189
3.30	Permanente opvang ouderen	189
3.31	Zorgverzekering	189
3.32	Leeftijd Zorgverzekering	190
3.33	Capaciteit van de voorzieningen	190
3.34	Investerings VIPA	191
3.35	Stedelijkheid en zorgvoorzieningen	192

Gezondheid

3.36	Evolutie borstkankerscreening	195
3.37	Borstkankerscreening per gemeente	195
3.38	Baarmoederhalskankerscreening	196
3.39	Dikke darmkankerscreening	196
3.40	Vaccinatiegraad jonge kinderen	197
3.41	Vaccinatiegraad adolescenten	197
3.42	Vaccinatiegraad griep	197
3.43	Tabak, alcohol, drugs	198
3.44	Rookgedrag jongeren	199
3.45	Evolutie rookgedrag jongeren	199
3.46	Roken	199
3.47	Alcoholgebruik jongeren	200
3.48	Evolutie alcoholgebruik jongeren	200
3.49	Overconsumptie alcohol	200
3.50	Cannabisgebruik	200

3.51	Cannabisgebruik jongeren	201
3.52	Evolutie cannabisgebruik jongeren	201
3.53	Ongevallensterfte	201
3.54	Europese vergelijking ongevallensterfte	202
3.55	Fysieke activiteit	202
3.56	Consumptie fruit en groenten	203
3.57	Overgewicht en zwaarlijvigheid	203
3.58	Zelfdoding	204
3.59	Suïcidepogingen	204
3.60	Europese vergelijking zelfdoding	204
3.61	Zelfgerapporteerde depressie	205
3.62	Diagnoses CGG	205
3.63	Wachttijden CGG	206
3.64	Belangrijkste doodsoorzaken	206
3.65	Vermijdbare sterfte	207
3.66	Verloren potentiële jaren	208
3.67	Levensverwachting	208
3.68	Foeto-infantiele sterfte	208
3.69	Europese vergelijking zuigelingensterfte	209
3.70	HIV en AIDS	209
3.71	SOI	209
3.72	TBC	210
3.73	Maternale leeftijd	210
3.74	Medisch begeleide voortplanting	211
3.75	Inducties, epidurales en keizersnedes	211
3.76	Borstvoeding	211

Inkomen, armoede en sociale uitsluiting

3.77	Beschikbaar inkomen per inwoner	214
3.78	Evolutie beschikbaar inkomen	214
3.79	Netto belastbaar inkomen	214
3.80	Bevolking onder de armoededrempel	215
3.81	Bevolkingsgroepen onder de armoededrempel	216
3.82	Aantal personen onder de armoededrempel	216
3.83	Armoede in Europa	217
3.84	Langdurige armoede in Europa	217
3.85	Subjectieve armoede en ernstige materiële deprivatie	218
3.86	Bevolkingsgroepen in subjectieve armoede en ernstige materiële deprivatie	219
3.87	Subjectieve armoede en ernstige materiële deprivatie in Europa	219
3.88	Afzonderlijke items deprivatiemaat	220
3.89	Armoede en sociale uitsluiting volgens EU2020-definitie	220
3.90	Inkomensongelijkheid	221
3.91	Achterstallige betalingen	221
3.92	Achterstallige betalingen: regionale verschillen	222
3.93	Sociale zekerheid	223
3.94	Sociale bijstand: RMI en RMH	223
3.95	Leeftijd naar leeftijd	223
3.96	Sociale bijstand: ouderen, personen met een handicap en kinderen	224
3.97	Sociale uitkeringen per 1.000 volwassenen	224

3.98	Sociale uitkeringen per 1.000 volwassenen: regionale verschillen	225	3.144	Personen met een handicap in de Vlaamse overheid	248
3.99	Opleidingsniveau	225	3.145	Houding tegenover personen met een handicap	249
3.100	Laaggeletterdheid	225	3.146	Opvattingen tegenover personen met een handicap	249
3.101	Activiteitenstatus	226	3.147	Maatschappelijke participatie van kansengroepen	250
3.102	Zeer lage werkintensiteit	226	Diversiteit, integratie en inburgering		
3.103	Eigenaars en huurders	227	3.148	Vreemdelingen naar gewest	253
3.104	Woonkosten en woonkwaliteit	227	3.149	Top 10 van de vreemdelingen	253
3.105	Energiearmoede	228	3.150	Leeftijd Belgen, vreemdelingen en immigranten	254
3.106	Evolutie woonkwaliteit	228	3.151	60-plussers bij Belgen en vreemdelingen	254
3.107	Gezondheid	228	3.152	Vreemdelingen per gemeente	254
3.108	Uitstel gezondheidszorg	229	3.153	Vreemdelingen in West-Europa	255
3.109	Maatschappelijke participatie	229	3.154	Nationaliteitsverwervingen	255
3.110	Kinderen onder de armoederempel	229	3.155	Buitenlandse herkomst en vreemde nationaliteit	255
3.111	Kinderen onder de armoederempel naar achtergrondkenmerken	230	3.156	Buitenlandse herkomst per gemeente	256
3.112	Kinderen in een gezin zonder betaald werk	230	3.157	Internationale migratie van vreemdelingen	256
3.113	Deprivatie bij kinderen	231	3.158	Top 10 van de immigrerende vreemdelingen	257
3.114	Kansarmoede-index	231	3.159	Asielaanvragen, erkenningen, subsidiaire bescherming en regularisaties	257
3.115	Kansarmoede-index per gemeente	231	3.160	Asielzoekers in West-Europa	258
Gelijke kansen			3.161	Reden van verblijf immigranten	258
3.116	Loonkloof	235	3.162	Persoonlijk contact met personen van andere herkomst	258
3.117	Loonkloof in Europa	235	3.163	Samenstelling van de buurt	259
3.118	Werkzaamheidsgraad naar leeftijd	236	3.164	Houding tegenover diversiteit	259
3.119	Kloof werkzaamheidsgraad naar opleiding	236	3.165	Intolerantie-index	260
3.120	Evolutie werkzaamheidsgraad vrouwen	236	3.166	Houding tegenover migratie in EU15-landen	260
3.121	Loonkloof naar leeftijd	236	3.167	Werkzaamheid naar herkomst	261
3.122	Onderwijsniveau	237	3.168	Werkzaamheid naar herkomst en geslacht	261
3.123	Seksesegregatie in het secundair onderwijs	237	3.169	Werkloosheid naar herkomst	262
3.124	Seksesegregatie in het hoger onderwijs	237	3.170	Dagloonklasse naar herkomst	263
3.125	Sectorsegregatie	238	3.171	Lage werkintensiteit naar herkomst	263
3.126	Verticale segregatie	239	3.172	Positie van personen van buitenlandse herkomst: regionale verschillen	263
3.127	Verticale segregatie in Europa	239	3.173	Armoede en sociale uitsluiting naar geboorteland	264
3.128	Tijd besteed aan huishouden en opvoeding kinderen	239	3.174	Sociale participatie naar herkomst	265
3.129	Evolutie werkzaamheidsgraad vrouwen naar gezinssituatie	240	3.175	Maatschappelijke participatie van personen van niet-EU-herkomst	265
3.130	Deeltijdwerk naar gezinssituatie	240	3.176	Nieuwkomers	266
3.131	Deeltijdwerk van vrouwen in EU	241	3.177	Nieuwkomers per gemeente	267
3.132	Evolutie werkzaamheidsgraad in VTE	241	3.178	Inburgeringstrajecten	267
3.133	Loopbaanonderbreking	241			
3.134	Gebrek aan opvang	242			
3.135	Houding tegenover rollen van mannen en vrouwen	242			
3.136	Evolutie van de houding tegenover rollen van mannen en vrouwen	243			
3.137	M/V-verschillen anno 2015	244			
3.138	Seksuele oriëntatie	245			
3.139	Leeftijdsverdeling holebi's	246			
3.140	Sociale contacten holebi's	246			
3.141	Houding tegenover holebiseksualiteit	246			
3.142	Evolutie van de houding tegenover holebi's	247			
3.143	Leeftijdsverdeling personen met een functiebeperking	248			

BLIKVANGERS

- Het aantal hulpvragen dat terecht komt bij het algemeen welzijnswerk is hoog. In 2014 gaat het om meer dan 70.000 hulpvragen of begeleidingen bij de Centra voor Algemeen Welzijnswerk en meer dan 135.000 oproepen bij alle hulplijnen samen (figuur 3.2).
- De Justitiehuisen startten in 2014 met geen 30.000 nieuwe dossiers. In ongeveer de helft van deze dossiers ligt de klemtoon op een snelle en efficiënte uitvoering van straffen, onder andere door uitbreiding van elektronisch toezicht en thuisdetentie (figuur 3.5).
- Het Pact 2020 stelt dat tegen 2020 voor minstens de helft van de kinderen jonger dan 3 jaar kwaliteitsvolle en formele kinderopvang aangeboden wordt. Eind 2014 zijn er 411 plaatsen per 1.000 kinderen. Omwille van deeltijdse opvang kan 1 plaats door meerdere kinderen benut worden. Tellingen in 2014 leren dat 516 op 1.000 kinderen gebruik maken van de formele opvang (figuur 3.7).
- Het bereik van de preventieve gezinsondersteuning is hoog en neemt nog licht toe, dit is een indicatie voor een grotere toegankelijkheid van de zorgverlening voor jonge gezinnen (figuur 3.10).
- In 2014 trad de Integrale jeugdhulp in werking. 12.600 kinderen en jongeren meldden zich aan bij de toegangspoort. Eind 2014 stonden iets meer dan 7.400 kinderen en jongeren aangemeld op een wachtlijst van een voorziening (figuren 3.17 en 3.18).
- Het aantal geregistreerde meerderjarige personen met een handicap met een actieve zorgvraag is de voorbije 2 jaren gestabiliseerd. Meer dan de helft van deze personen met een actieve zorgvraag krijgen al een of andere vorm van ondersteuning (figuur 3.24).
- Het aantal gezinnen dat minimaal 4 u gezinszorg krijgt stijgt jaar na jaar (figuur 3.26).
- Het Pact 2020 voorziet erin dat Vlaanderen tegen 2020 een toegankelijk en betaalbaar kwaliteitsvol aanbod aan hulp- en zorgverlening uitbouwt, dat toereikend is in het licht van de zich wijzigende maatschappelijke behoeften en sociaal-demografische ontwikkelingen. Er is in alle zorgsectoren een vooruitgang van de capaciteit, enkel in de algemene en psychiatrische ziekenhuizen is er een afname. (figuur 3.33).

Gezinnen en mensen verdienen zorg en ondersteuning op maat. De overheid wil daartoe bijdragen door een consistent geheel van beleidsacties, gekoppeld aan 6 strategische doelstellingen. Participatie aan een zorgzame samenleving staat daarbij centraal. De strategische doelstellingen uit de beleidsnota van de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin (WVG) zijn:

- *Mensen versterken in hun welbevinden door gezondheids- en welzijnsproblemen te voorkomen en door een laagdrempelige eerstelijns hulp, die ingebed is in de samenleving;*
- *Vertrekkend van de mogelijkheden van mensen, zorg op maat realiseren;*
- *De ondersteuning van gezinnen versterken door essentiële elementen van het Vlaamse gezinsbeleid beter op elkaar af te stemmen;*
- *De justitiehuisen herkenbaar positioneren in het beleidsdomein WVG en gericht investeren op het raakvlak tussen hulpverlening en justitie om tot een betere samenwerking te komen;*
- *Door middel van diverse regelgevende en maatschappelijke instrumenten de kwaliteit van zorg stimuleren en sociaal ondernemerschap kansen geven;*
- *Om de toenemend complexe zorgvragen te kunnen beantwoorden, dient het beleidsdomein WVG samen te werken met andere Vlaamse beleidsdomeinen, de verschillende bestuursniveaus, de wetenschap, de actoren op het terrein en de gebruikers.*

De hulp en zorgverlening die Vlaanderen organiseert, komt in dit hoofdstuk aan bod. Als eerste wordt het algemeen welzijnswerk besproken. Dat is het aanbod dat voor iedereen toegankelijk is. Nadien volgt de hulp- en zorgverlening voor specifieke doelgroepen, zoals gezinnen met kleine kinderen, jongeren met problemen, personen met een handicap en hulpbehoevende ouderen. Dit hoofdstuk eindigt met een deel over investeringen in voorzieningen en een beschouwing over de link met stedelijkheid.

Algemeen welzijnswerk

Het algemeen welzijnswerk (AWW) onderscheidt zich van de andere welzijnssectoren door de laagdrempeligheid: iedereen kan met een zorgvraag bij het AWW aankloppen. Het AWW heeft dan ook tot taak in te staan voor het onthaal van alle hulpvragers en heeft een belangrijke preventieve opdracht, namelijk de instroom van hulpvragen naar de zwaardere zorgsectoren filteren en kanaliseren. Allereerst wordt Tele-Onthaal besproken, nadien enkele andere hulplijnen, dan volgen de Centra Algemeen Welzijnswerk en dit deeltje eindigt met een bespreking van de Justitiehuisen.

Tele-Onthaal

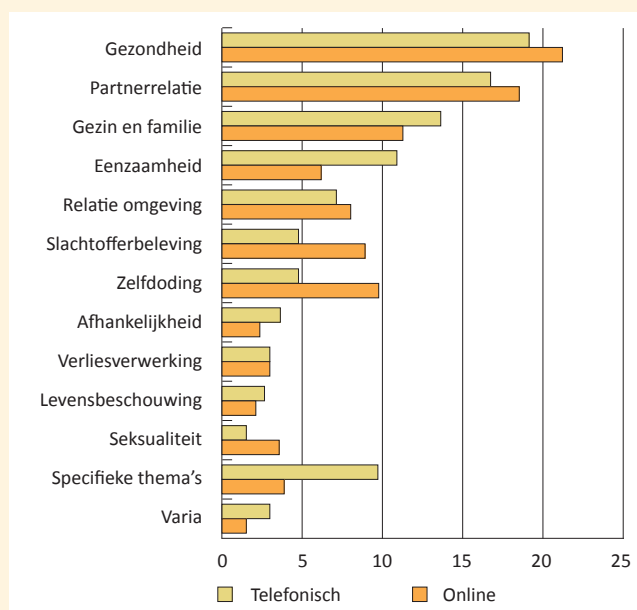
Onder het motto 'praten is de eerste stap' biedt Tele-Onthaal een universele en laagdrempelige preventielijn waar iedereen de kans krijgt om in vertrouwen met iemand te praten, over de meest uiteenlopende onderwerpen, anoniem, gratis en de klok rond. Door de nodige tijd en aandacht te krijgen, door beluisterd te worden of door verwezen te worden naar de meest geschikte professionele hulpverlening, zetten de oproepers vaak een eerste stap om bij zichzelf kracht te hervinden.

Hoewel het aantal telefonische oproepen voor het vierde jaar op rij daalt, blijven veel personen naar het 106-nummer van **Tele-Onthaal** bellen. In 2014 kreeg Tele-Onthaal 105.000 oproepen, dat zijn er meer dan 300 per dag, maar wel ongeveer 3.500 minder dan in 2013. Vrouwen vinden doorgaans makkelijker de weg naar het 106-nummer (67%). Bijna 1 op 4 oproepers is tussen de 50 en 59 jaar, gevolgd door de veertigers en de zestigers. Het aantal jongeren dat contact zoekt, blijft gering. In 6 gesprekken op de 10 is de oproeper alleenwonend. De meeste oproepers hebben voorheen reeds contact gehad met Tele-Onthaal (58%). In 22% van de gesprekken wordt de oproeper doorverwezen naar andere welzijnsactoren (Centra Algemeen Welzijnswerk, huisarts of Centra voor Geestelijke Gezondheid).

Sinds 2002 is Tele-Onthaal ook bereikbaar via internetchat. Het aantal online-contacten blijft stijgen (+119 contacten in 2014). Het online-publiek is duidelijk jonger dan het publiek dat telefonisch contact zoekt. Bijna 90% van de online-oproepers is jonger dan 40. De overgrote meerderheid van het online-publiek heeft voor de eerste keer contact met Tele-Onthaal. Het is duidelijk een complementaire dienstverlening aan de telefoondienst.

3.1 Tele-Onthaal

Aandeel van de gespreksonderwerpen van de telefonische en online-contacten bij Tele-Onthaal, in 2014, in %.

Bron: Federatie van Tele-Onthaaldiensten.

Zowel in de telefoongesprekken als in de chat zijn relaties het voornaamste gespreksonderwerp: van partnerrelaties over relaties met gezin en familie tot de relatie met de bredere omgeving. Gezondheid is het tweede belangrijke gespreksthema, dit kan gaan van depressies over angsten en fobieën tot ziektes en pijn. Meer gevoelige thema's als zelfdoding en slachtofferbeleving (seksueel misbruik, pesterijen) komen beduidend meer online aan bod dan aan de telefoon.

Zelfmoordlijn 1813

Naast de universele hulplijn van Tele-Onthaal zijn er in Vlaanderen ook een aantal hulplijnen die specifieke hulpverlening en ondersteuning bieden. Zo organiseert het Centrum voor Preventie van Zelfdoding de **Zelfmoordlijn 1813**. Het is een anonieme hulplijn voor iedereen die aan zelfdoding denkt, zich zorgen maakt om iemand anders, of nabestaande is. De noodlijn is bereikbaar via telefoon, chat en e-mail en wordt beantwoord door vrijwilligers. In 2014 werden 14.536 oproepen beantwoord. De meeste oproepen komen binnen via de telefoon, al zit de online hulpverlening in de lift (17% van de oproepen). Via de verschillende media bereikt de Zelfmoordlijn 1813 verschillende doelgroepen. De chat is vooral populair bij jongeren, de helft van de oproepers is jonger dan 20 jaar.

Hulplijn Geweld

Elke burger die vragen heeft over geweld, misbruik en kindermishandeling kan contact opnemen met de **Hulplijn Geweld**. Hulpverleners van de Centra voor Algemeen Welzijnswerk en de Vertrouwenscentra Kindermishandeling geven informatie en advies. Van maart 2012 tot en met september 2013 registreerde de hulplijn 6.242 meldingen. 1.966 daarvan gingen over kindermishandeling (31,5%) en 89 over geweld tussen minderjarigen (1,4%). 2.926 meldingen (46,9%) gingen over een meer-voudige problematiek.

Holebifoon

Iedereen die vragen heeft over holebiseksualiteit kan telefonisch, via e-mail of chat zijn/haar verhaal kwijt of naar extra informatie vragen. De dienstverlening is anoniem. In 2014 steeg het aantal oproepen licht tot 939. Vier keer meer

3.2 Hulplijnen

Aantal contacten (telefoon, mail en chat) bij de verschillende hulplijnen, in 2014, absolute aantallen.

	2014
Tele-Onthaal	113.405
Zelfmoordlijn 1813	14.536
Hulplijn Geweld*	6.242
Holebifoon	939

* cijfers over periode van maart 2012 tot september 2013.

Bron: Federatie van Tele-Onthaal, Centrum ter Preventie van Zelfdoding, Cavaria, 1712.be.

mannen dan vrouwen contacteren de Holebifoon. Vooral jongeren nemen contact, 14-15 jarigen zijn goed voor 22% van de contacten, de 16-17 jarigen voor 20%. Thema's die het meest aanbod komen zijn coming out, verliefdheid en genderidentiteit – transgenders zijn naast mannen en vrouwen een derde categorie die contact opnemen met de **Holebifoon**. Vrouwen stellen vooral vragen over adoptie, geboorteverlof en in 2014 ook over meemoederschap. Bij de mannen zijn het vooral vragen over in verband met veilig vrijen en hiv.

Autonome Centra Algemeen Welzijnswerk

De **Centra voor Algemeen Welzijnswerk** (CAW) bieden professionele hulp voor iedereen die dat wenst. Er gaat extra aandacht naar personen, gezinnen en bevolkingsgroepen met een verhoogd risico op verminderde welzijnskansen. In 2014 werd bij de CAW's het elektronisch dossier ingevoerd en is vergeleken met vorige jaren niet mogelijk: de eenheid van registratie is immers gewijzigd. In totaal werden meer dan 50.000 elektronische dossiers aangemaakt en waren er bijna 20.000 1-onthaal-contacten. De helft van de hulpverlenende contacten zijn bureaugesprekken, een derde is telefonisch en 1 op de 7 gebeurt via mail.

De CAW's bieden voor uiteenlopende problemen een brede waaier van hulpverlening. De belangrijkste problematieken van de cliënten zijn 'materiële/financiële problemen' en 'geestelijk welzijn', gevolgd door 'relatie problemen' en 'administratief/juridische problemen'. Meer dan 6 op de 10 keer bestaat de hulpverlening in het geven van Informatie of advies. In 3 op de 10 hulpverleningen wordt ondersteuning of opvang geboden.

Het totale cliënteel van de CAW's bestaat uit iets meer vrouwen dan mannen. Naar leeftijd zijn er grote verschillen. Zestigplussers en minderjarigen vinden moeilijker de weg naar de CAW's, 2 op de 3 cliënten zijn tussen de 25 en 60 jaar. Eén op de 3 cliënten zijn personen van vreemde origine.

3.4 Kenmerken cliënteel CAW

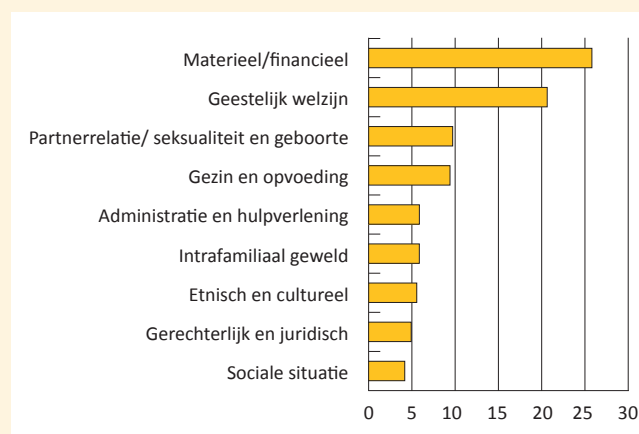
Kenmerken van cliënten in van de CAW's*, in 2014, in %.

	Clënten
Geslacht	
Mannen	44,4
Vrouwen	55,6
Leeftijd	
0-11 jaar	1,1
12-17 jaar	6,7
18-25 jaar	19,3
25-59 jaar	66,7
60 + jaar	6,1
Vreemde origine	33,3
N	70.711

* Op basis van elektronisch dossiers en 1-onthaal-contacten.
Bron: Steunpunt Algemeen Welzijnswerk.

3.3 Aard van de problemen CAW

Verdeling van de geregistreeerde* problematieken bij de CAW's, in 2014, in %.

* elektronisch dossier met meerdere contacten of 1-onthaal-contact waarin 1 anoniem onthaalcontact is geregistreerd.
Bron: Steunpunt Algemeen Welzijnswerk.

Justitiehuizen

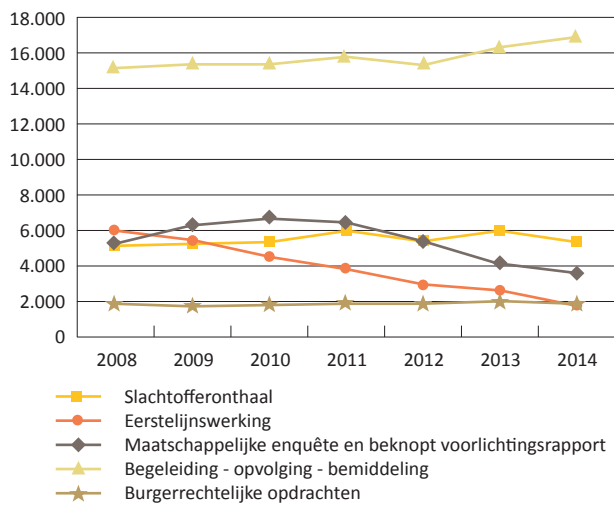
Met de zesde staatshervorming werden de bevoegdheden van de **Justitiehuizen** overgeheveld naar de gemeenschappen. Het werk van de justitieassistenten kent talrijke raakvlakken met de hulp- en dienstverlening aan daders en slachtoffers van misdrijven, met de jeugdhulp- en de eerstelijns hulpverlening. De regering ziet het toevoegen van een justitieel luik aan het welzijns-, gezondheids- en gezinsbeleid dan ook als een belangrijke uitdaging van deze regeerperiode.

De Justitiehuizen zorgen voor het onthaal, de ondersteuning en het informeren van slachtoffers van strafbare feiten in het kader van de gerechtelijke procedure. Jaarlijks zijn er 5 à 6.000 nieuwe dossiers waarin de tussenkomst van slachtofferonthaal gevraagd wordt. De Justitiehuizen verzorgen ook een eerstelijnswerking voor alle burgers met vragen over of problemen met justitie. In 2014 waren er 1.811 eerstelijnsinterventies. Over de jaren heen is er een afname van deze interventies. Dit is het gevolg van de beleidskeuze om het aantal permanentieuren te verminderen en meer de focus te leggen op de opdrachten onder mandaat van een opdrachtgevende overheid. Verder stellen de Justitiehuizen verslagen op om in het kader van lopende opdrachten de gerechtelijke en administratieve overheden te helpen adequate beslissingen te nemen. Die verslagen passen in een strafrechtelijk kader (de maatschappelijke enquête en het beknopt voorlichtingsrapport) of in een burgerrechtelijk kader. In 2014 werden 3.626 rapporten opgesteld in het kader van strafrecht, dit aantal neemt af sinds 2011. Het aantal rapporten in het burgerrechtelijk kader (1.867 in 2014) stabiliseert de jongste jaren. Veruit de grootste taak van Justitiehuizen is de begeleiding van verdachte of veroordeelde daders van strafbare feiten. De begeleiding heeft als doel dat minder nieuwe strafbare feiten worden gepleegd en dat de slaagkans op sociale integratie van meerderjarigen wordt bevorderd. De opvolging van daders houdt een controlerend en een begeleidend aspect in: de justitieassistent houdt

3.5 Justitiehuizen

Evolutie van de dossiers van de justitiehuizen, naar kerntaak, van 2008 tot 2014, in aantal.

Bron: Departement WVG, Afdeling Justitiehuizen.

toezicht op de naleving van de voorwaarden en biedt waar nodig ondersteuning zodat de dader rond de voorwaarden kan werken. Concreet gaat het hierbij om werkstraffen, probatiebegeleidingen, begeleidingen elektronisch toezicht, begeleidingen beperkte detentie, begeleidingen vrijheid op proef in het kader van de internering, begeleidingen van de voorlopige en voorwaardelijke invrijheidstelling of invrijheidgestelden onder toezicht, de vrijheid onder voorwaarden als alternatief voor de voorlopige hechtenis en de bemiddeling in strafzaken. In 2014 werden 16.913 van dit soort begeleidingen opgestart. Het aantal begeleidingen neemt jaar na jaar toe. Deze toename is het gevolg van het huidig strafrechtelijk beleid. Dat trekt de kaart van diversificatie van het straffenarsenaal, waarbij de klemtoon ligt op een snelle en efficiënte uitvoering van straffen, door onder andere de uitbreiding van het elektronisch toezicht en thuisdetentie. Beide doen meer beroep op begeleiding van de afdeling Justitiehuizen waar ook het Vlaams Centrum voor Elektronisch Toezicht toe behoort.

Kinderen en gezinnen

In dit deel over kinderen en gezinnen komt zowel het formele aanbod aan opvang voor baby's en peuters aanbod, als het aanbod voor schoolgaande kinderen. Nadien wordt de preventieve gezinsondersteuning, de bijzondere hulpverlening voor kinderen, de kindermishandeling besproken. Dit deeltje eindigt met een paragraaf over adoptie.

Opvang van baby's en peuters

Met het decreet Kinderopvang van baby's en peuters wil de Vlaamse overheid stap voor stap voldoende, kwaliteitsvolle kinderopvang realiseren die voor iedereen toegankelijk is. De opvang moet zowel betaalbaar zijn voor de ouders als finan-

cieel leefbaar zijn voor de opvangsector. Het decreet trad in werking op 1 april 2014.

Met het decreet wordt ingezet op de uitbreiding van het aantal plaatsen, een beter kwaliteitsbeleid en meer pedagogische en bedrijfsmatige ondersteuning. Zolang het aanbod voor baby's en peuters niet volstaat, bepaalt de overheid in functie van de toegankelijkheid welke groepen bij voorrang kunnen gebruik maken van het aanbod. Verder wordt de uitbouw van de kinderopvang voor baby's en peuters met een specifieke zorgbehoefte gestimuleerd.

Eind 2014 waren er in totaal 91.838 plaatsen voor de opvang van baby's en peuters. Het hoogste aantal plaatsen voor baby's en peuters wordt voorzien in de groepsofopvang. De gezinsondersteuning telt wel het hoogste aantal opvanglocaties, maar heeft omwille van haar kleinschaligheid in totaal minder capaciteit. Omwille van de inwerkingtreding van het decreet in april 2014 kunnen oude reeksen niet meer voortgezet worden. 2014 is te beschouwen als start van een nieuwe reeks.

In 3 op de 4 opvangplaatsen voor baby's en peuters wordt de bijdrage die betaald dient te worden, bepaald aan de hand van het inkomen van het gezin van het opgevangen kind, het aantal kinderen ten laste en de duur van de kinderopvang.

Het Pact 2020 stelt dat tegen 2020 voor minstens de helft van de kinderen jonger dan 3 jaar kwaliteitsvolle en formele kinderopvang aangeboden wordt. Eind 2014 waren er 411 plaatsen per 1.000 kinderen. Aangezien de berekeningswijze sinds 2014 gewijzigd is, kan de evolutie in deze reeks niet zuiver meer geïnterpreteerd worden.

De Vlaamse Regering voorziet om verder in de groei van het aanbod te investeren. Het decreet voorziet 2 fases, binnen een afgesproken budgettair kader. Tegen 2016 wil men een aanbod voor minstens de helft van de kinderen jonger dan 3 jaar. In deze fase is er nog geen kinderopvangrecht. Vanaf 2020 wil men aan elk gezin met een behoefte aan kinderopvang binnen een redelijke termijn en binnen een redelijke afstand een

3.6 Opvangplaatsen baby's en peuters

Aantal opvanglocaties en aantal plaatsen in de kinderopvang van baby's en peuters in het Vlaams Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, naar opvangvorm en naar inkomens-tarief, op 31/12/2014.

	Aantal opvanglocaties	Aantal opvangplaatsen
Gezinsondersteuning	5.827	31.253
Zonder inkomens-tarief	726	5.039
Met inkomens-tarief	5.101	26.214
Groepsofopvang	2.058	56.679
Zonder inkomens-tarief	949	19.523
Met inkomens-tarief	1.109	37.156
Groepsofopvang (samenwerking)	328	3.906
Zonder inkomens-tarief		
Met inkomens-tarief	328	3.906
Totaal	8.213	91.838

Bron: Kind en Gezin.

kwaliteitsvolle en betaalbare opvangplaats kunnen aanbieden. Vanaf dan is er een recht op kinderopvang. Een belangrijke nuance hierbij is dat dit recht niet overal kan worden uitgevoerd zolang er geen dekkend aanbod is.

De evolutie van het aandeel kinderen aanwezig in de formele vergunde opvang toont aan dat de helft (516 per 1.000) van de kinderen jonger dan 3 jaar reeds gebruik maakte van formele opvang in februari 2014. Het aandeel opgevangen baby's en peuters ligt hoger dan het aandeel beschikbare plaatsen doordat heel wat kinderen deeltijds opgevangen worden. De eerste doelstelling is op Vlaams niveau dus al behaald. Voor kinderen tussen 1 en 2 jaar bedraagt het aandeel kinderen in de formele opvang zelfs al 628 per 1.000.

Opvang van schoolgaande kinderen

Eind 2014 waren er in totaal 41.024 plaatsen voor de opvang van schoolgaande kinderen. Het gaat vooral om plaatsen groepsopvang. Enkel een beperkt aantal plaatsen biedt opvang aan waar gezinnen volgens hun inkomen kunnen betalen.

Ook bij kinderen tussen 3 en 12 jaar kunnen we op basis van tellingen in de eerste week van februari nagaan hoeveel kinderen worden opgevangen in opvanglocaties die een erkenning of attest van Kind en Gezin hebben. Bij de 3 tot 6-jarigen gaat het om 17,3%, bij de 6 tot 12-jarigen ligt het aandeel lager. Als we de evolutie van het aandeel bekijken, dan zien we dat het aandeel schoolkinderen dat gebruikmaakt van opvang sinds 2006 is toegenomen met meer dan 3 procentpunten.

Preventieve gezinsondersteuning

De preventieve gezinsondersteuning bestaat uit een prenataal en postnataal aanbod dat verstrekt wordt door Kind en Gezin en tal van andere organisaties. Aanstaande ouders kunnen via volgende kanalen informatie vinden: de website van Kind en Gezin, zwangerschapsnieuwsbrieven, zwangerschapsboekje, Informatieavonden Kind op Komst, Kind en Gezin-lijn, ... Bij kwetsbare zwangere vrouwen en hun partner kan er een prenataal huisbezoek gebracht worden en in de grootsteden kunnen zij voor medische en psychosociale begeleiding terecht bij de prenatale steunpunten. De preventieve gezinsondersteuning na de geboorte verloopt in belangrijke mate via Kind en Gezin.

De dienstverlening die Kind en Gezin postnataal aanbiedt start meestal met een bezoek aan de moeder in de kraamkliniek en wordt daarna gevolgd door een of meer huisbezoeken,

3.9 Opgevangen schoolgaande kinderen

Evolutie van het gebruik van opvang met erkenning of attest van toezicht door Kind en Gezin en kleuterschool voor kinderen van 3 tot 12 jaar, naar leeftijdsgroep sinds 2006, Vlaams Gewest, in %.

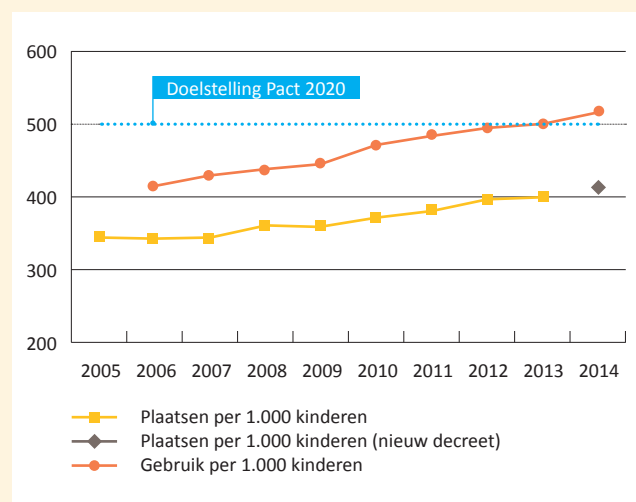
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kinderen van 3 tot 6 jaar	13,7	14,7	14,9	16,1	15,9	15,9	16,3	16,1	17,3
Kinderen van 6 tot 12 jaar	8,4	9,3	9,7	10,2	10,4	10,5	10,9	10,9	11,7

Bron: Kind en Gezin, Registratie aanwezige kinderen (week 1 februari)

3.7 Aantal plaatsen en opgevangen baby's en peuters

Het aantal kinderen die gebruikmaken* van en het aantal plaatsen** voor baby's en peuters, per 1.000 kinderen van 0 tot 3 jaar, van 2005 tot 2014***.

* Vlaams Gewest

** Vlaams Gewest en Brussels Hoofdstedelijk Gewest

*** De berekeningswijze is sinds 2014 gewijzigd, waardoor de evolutie in deze reeks niet zuiver meer geïnterpreteerd worden. Daarom maken we de trendbreuk in de reeks visueel duidelijk.

Bron: Kind en Gezin.

3.8 Opvangplaatsen schoolgaande kinderen

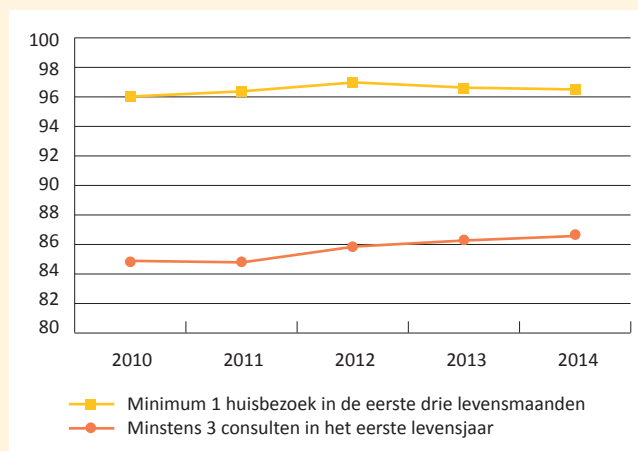
Aantal opvanglocaties en aantal plaatsen in de kinderopvang voor schoolgaande kinderen in het Vlaams Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, naar opvangvorm en naar inkomenstarief, op 31/12/2014.

	Aantal opvanglocaties	Aantal opvangplaatsen
Gezinsopvang	214	1.131
Zonder inkomenstarief	15	90
Met inkomenstarief	199	1.041
Groepsopvang	889	39.621
Zonder inkomenstarief	889	39.621
Met inkomenstarief		
Groepsopvang (samenwerking)	24	272
Zonder inkomenstarief		
Met inkomenstarief	24	272
Totaal	1.127	41.024

Bron: Kind en Gezin.

3.10 Preventieve gezinsondersteuning

Evolutie van het aandeel kinderen met minimum 1 huisbezoek in de eerste 3 levensmaanden en het aandeel kinderen met minstens 3 consulten in het eerste levensjaar, van 2010 tot 2014, Vlaams Gewest, in %.

Bron: Kind en Gezin.

afhankelijk van de behoefte van het gezin. Deze **huisbezoeken** worden zoveel mogelijk gebracht in de eerste weken na de geboorte. De taken van de verpleegkundige en de gezinsondersteuner tijdens deze bezoeken zijn gericht op het ondersteunen van de ouders op alle domeinen van de opvoeding en verzorging van het kind, het informeren over het zorgaanbod en het voorbereiden op het consult in het consultatiebureau. Het bereik van de huisbezoeken ligt al vele jaren boven de 95%, zodat bijna alle gezinnen minstens 1 huisbezoek krijgen tijdens de eerste 3 levensmaanden van het pasgeboren kind.

Naast de huisbezoeken nemen de consulten op het **consultatiebureau** een centrale plaats in binnen de preventieve gezinsondersteuning van Kind en Gezin. Ouders kunnen op het consultatiebureau terecht voor 10 leeftijdsgebonden consulten. Op 8 van deze momenten bestaat een consult uit een medisch-preventief consult bij een arts en een sociaal-verpleegkundig consult bij een regioverpleegkundige van Kind en Gezin. Op de leeftijd van 6 en 30 maanden bestaat het consult

3.11 Huizen van het Kind

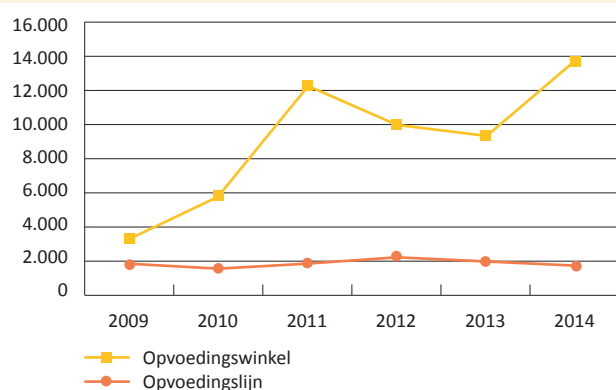
Aantal kenmerken van de Huizen van het Kind, naar provincie, 31 december 2014.

	Aantal erkend	Aantal gemeenten	% gemeenten gedekt	% van minderjarigen
Antwerpen	28	45	64,3	80,5
Vlaams-Brabant	22	31	47,7	60,3
Limburg	21	30	68,2	79,4
Oost-Vlaanderen	26	33	51,6	70,1
West-Vlaanderen	20	31	48,4	64,9
Vlaams Gewest	117	170	55,4	71,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1	nvt		

Bron: Kind en Gezin.

3.12 Opvoedingsondersteuning

Aantal contacten* van de Opvoedingswinkels** en de Opvoedingslijn, van 2009 tot 2014.

* Bij de opvoedingswinkels zijn dit niet noodzakelijk unieke gezinnen, ze registreren immers geen persoonsgegevens. Bij de opvoedingstelefoon gaat het om het aantal contacten, het aantal unieke gezinnen is niet gekend.

** Het cijfer voor de opvoedingswinkels is de som van het aantal keer dat basisinformatie werd gegeven en het aantal adviesgesprekken.

Bron: Kind en Gezin

enkel uit een sociaal-verpleegkundig consult. 6 consulten vinden plaats in het eerste levensjaar, 2 in het tweede en 2 in het derde levensjaar. De minimale vooropgestelde frequentie is ten minste 3 consulten tijdens het eerste levensjaar. Meer dan 85% van de kinderen gaat tijdens het eerste levensjaar minimaal 3 keer op consultatie, opnieuw een lichte stijging.

De **preventieve gezinsondersteuning** door Kind en Gezin in de eerste levensjaren is als indicator opgenomen in het Pact 2020. De evolutie van het bereik ervan is een indicatie van de toegankelijkheid van de zorgverlening voor gezinnen met pasgeboren kinderen. Door de recente lichte toename van het bereik kunnen we zeggen dat de toegankelijkheid ervan gestegen is. Omwille van onder meer de vaccinaties en de steun bij opvoedingsvragen, is het belangrijk dat ook voor oudere kinderen een hoog bereik gehaald wordt.

Naast het aanbod preventieve gezinsondersteuning van Kind en Gezin zijn tal van andere organisaties actief die (aanstaande) gezinnen met kinderen en jongeren, en de kinderen en jongeren zelf, ondersteunen in het opvoeden en opgroeien. Met de Huizen van het Kind, een nieuwe beleidslijn, is het de bedoeling in te zetten op samenwerking tussen deze verschillende organisaties.

De **Huizen van het Kind** zijn lokale samenwerkingsverbanden. Via zo'n samenwerkingsverband wordt lokaal een geïntegreerd aanbod uitgebouwd dat aansluit op de noden en verwachtingen van ouders en kinderen, met daarbij bijzondere aandacht voor maatschappelijk kwetsbare gezinnen en de toenemende diversiteit. In het Vlaams Gewest zijn 117 Huizen van het Kind erkend, deze "bedienen" 170 gemeenten. 7 op de 10 minderjarigen wonen in een gemeente waar reeds een Huis van het Kind is of waar het initiatief voor de oprichting ervan is genomen. In de provincies Antwerpen en Limburg ligt deze verhouding nog iets hoger.

In de Huizen van het Kind krijgen minimaal volgende pijlers vorm: preventieve gezondheidszorg, acties ter bevordering van sociale cohesie, en ook opvoedingsondersteuning. **Opvoedingsondersteuning** heeft als doel om opvoedingsverantwoordelijken in hun opvoedingsproces te verrijken alsook om ondersteuning te bieden bij opvoedingsvragen en – problemen.

Daarnaast bieden nog andere diensten opvoedingsondersteuning. De **opvoedingswinkels** helpen ouders aan algemene informatie over opvoeding en ontwikkeling. Ouders kunnen hier ook terecht voor een gesprek over de opvoedings situatie. Verder organiseren ze allerlei activiteiten over opvoeding. 24 opvoedingswinkels doorheen Vlaanderen en Brussel worden door Kind en Gezin erkend. Aan de opvoedingslijn kunnen opvoedingsverantwoordelijken telefonische vragen stellen over de opvoeding van kinderen, tijdens de kantooruren en aan zonaal tarief. In 2014 behandelden ze samen meer dan 15.000 oproepen en vragen.

Bijzondere hulpverlening voor kinderen

Bij problemen of crisissituaties met jonge kinderen kunnen ouders een beroep doen op de **Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning** (CKG). Deze centra focussen zich op risicosituaties voor een problematische opvoedings situatie, een afgelijnde opvoedingscrisis en/of een acute crisis en dit voor kinderen van 0 tot 12 jaar. Het aanbod vertrekt van een vrijwillig engagement en is tijdelijk van aard. Bedoeling is dat ouders na de intensieve ondersteuning op eigen kracht verder kunnen. In 2014 werden meer dan 3.500 gezinnen begeleid of getraind door de CKG's, een stijging tegenover het voorgaande jaar.

Kindermishandeling

De **Vertrouwenscentra Kindermishandeling** (VK) zijn een aanspreekpunt voor alle mogelijke situaties van kindermishandeling. De VK stellen daarbij de veiligheid en het belang van het kind centraal. De toegang tot het VK verloopt voor burgers via 1712, daar waar professionals zich rechtstreeks wenden tot de VK. In 2014 noteerden de vertrouwenscentra

3.14 Vertrouwenscentra Kindermishandeling

Leeftijd van de kinderen gemeld bij de vertrouwenscentra kindermishandeling, Vlaams Gewest, van 2012 tot 2014, in %.

	2012	2013	2014
Ongeboren	0,4	0,4	0,4
Jonger dan 3 jaar	15,7	14,5	14,9
Tussen 3 en 6 jaar	18,6	18,7	17,7
Tussen 6 en 12 jaar	35,7	35,9	36,2
Tussen 12 en 18 jaar	27,3	27,6	27,2
Verlengd minderjarig	0,1	0,0	0,1
Onbekend	2,2	2,8	3,5
Totaal	100,0	100,0	100,0
	(N=9 954)	(N=10 017)	(N=9 472)

Bron: Kind en Gezin.

3.13 Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning

Aantal gezinnen in begeleiding en aantal plaatsen in de Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning (CKG), Vlaamse Gemeenschap, situatie op 31 december, in 2013 en 2014.

	2013	2014
Aantal gezinnen mobiele begeleiding	2.060	2.160
Aantal gezinnen ambulante training	1.430	1.372
Aantal plaatsen ambulante opvang	93	96
Aantal plaatsen residentiële opvang	448	451

Bron: Kind en Gezin.

meldingen over 9.472 kinderen. 1 op de 3 aangemelde kinderen is tussen 6 en 12 jaar.

De meeste meldingen (71%) komen uit de hoek van de hulpverleners, de scholen of de kinderopvang. Bijna een kwart van de meldingen komt uit de primaire omgeving van het kind. Het gaat daarbij meestal om meldingen door de biologische moeder, de grootouders of de bureu. Slechts een zeer beperkt aantal meldingen komt uit de omgeving van de dader of gebeurt anoniem. Uit de vermelde problematiek blijkt dat kinderen het vaakst aangemeld worden omwille van (een vermoeden van) lichamelijke mishandeling of verwaarlozing (30%) en emotionele mishandeling of verwaarlozing (29%). 15% van de kinderen werd aangemeld voor (een vermoeden van) seksueel misbruik, merendeels door een familielid.

Adoptie

In de loop van 2014 hebben de door Kind en Gezin erkende adoptiediensten in totaal 84 kinderen geplaatst voor **adoptie**. Dit zijn er 15 minder dan in 2013. De meeste geadopteerde kin-

3.15 Adoptie

Landen van herkomst van de adoptiekinderen, 2013 en 2014.

	2013		2014	
	Aantal	%	Aantal	%
In België geboren	26	26,3	23	27,4
Burkina Faso	0	0,0	2	2,4
China	6	6,1	4	4,8
Ethiopië	48	48,5	18	21,4
Filipijnen	3	3,0	7	8,3
Guinea	0	0,0	4	4,8
Haïti	0	0,0	1	1,2
India	2	2,0	3	3,6
Kenia	3	3,0	0	0,0
Marokko	1	1,0	0	0,0
Oeganda	2	2,0	2	2,4
Polen	0	0,0	12	14,3
Thailand	3	3,0	2	2,4
Togo	0	0,0	1	1,2
Zuid-Afrika	5	5,1	5	6,0
Totaal uit buitenland afkomstig	73	73,7	61	72,6
Totaal	99	100,0	84	100,0

Bron: Kind en Gezin

deren komen uit Ethiopië (21,4%) en Polen (14,3%). Iets meer dan een kwart van de geadopteerde kinderen is geboren in België. Op het moment van de plaatsing in het gezin is 65,5% van de kinderen jonger dan 3 jaar, 15,5% van de kinderen is 5 jaar of ouder. Opmerkelijk verschil is dat kinderen die via binnenlandse adoptie geplaatst worden allemaal jonger dan 1 jaar zijn, alleen bij buitenlandse adoptie zijn de kinderen soms ouder. Van de 84 kinderen die door bemiddeling van een adoptiedienst in Vlaanderen geadopteerd werden, kwamen er 5 terecht bij een alleenstaande ouder. 79 kinderen werden geadopteerd door koppels, waarvan 70 door heteroparen. 9 kinderen werden via binnenlandse adoptie geplaatst bij mannenparen.

Jeugdzorg

Op 1 maart 2014 trad het decreet **Integrale Jeugdhulp** in werking, dat een vergaande samenwerking verankert tussen alle sectoren die betrokken zijn bij jeugdhulp. Dat moet ertoe leiden dat kinderen en jongeren steeds ergens terecht kunnen en dat er geen breuken zijn in de hulpverlening. De regering wil hierop voort bouwen met een duidelijk plan van aanpak. Centraal in de versterkte, vereenvoudigde, integrale en innovatieve jeugdhulp staan de kinderen en de jongeren en hun gezinscontext. Het actieplan jeugdhulp wordt verder uitgevoerd en daarbij ligt de prioriteit bij de rechtstreeks toegankelijke hulp, de crisisjeugdhulp en de residentiële hulp voor adolescente meisjes.

De werking van het agentschap Jongerenwelzijn wordt door de invoering van integrale jeugdhulp niet langer beperkt tot kinderen of jongeren in een moeilijke leefsituatie, maar reikt naar alle kinderen en jongeren in Vlaanderen. Omwille van deze verandering kan niet teruggerepen worden naar cijfers uit het verleden. In deze editie wordt gestart met de opbouw van nieuwe gegevensreeksen.

In de jeugdhulp wordt een onderscheid gemaakt tussen rechtstreeks toegankelijke en niet-rechtstreeks toegankelijke jeugdhulp. De voor iedereen toegankelijke hulp zijn diensten waar een kind, jongere of zijn ouder zelf naartoe kan stappen voor informatie, hulp, ondersteuning, ... Het gaat onder andere over huisartsen, politie, preventieteams van Kind & Gezin, Centra voor Leerlingenbegeleiding, Jongeren Adviescentra. Over het

3.16 Ondersteuningscentra en gerechtelijke jeugdhulp

Aantal meldingen bij ondersteuningscentra en sociale diensten van de jeugdrechtbank, van 1 maart tot 31 december 2014.

	Ondersteuningscentrum Jeugdzorg	Sociale dienst gerechtelijke jeugdhulp
Antwerpen	855	1.012
Limburg	429	496
Oost-Vlaanderen	812	590
Vlaams-Brabant - Brussel	377	552
West-Vlaanderen	536	456

Bron: Agentschap Jongerenwelzijn.

3.17 Intersectorale toegangspoort

Aantal aangemelde minderjarigen bij de intersectorale toegangspoort naar ITP-regio, van 1 maart tot 31 december 2014.

	Aanmeldingen toegangspoort
Antwerpen	3.724
Limburg	1.555
Oost-Vlaanderen	3.327
Vlaams-Brabant - Brussel	1.589
West-Vlaanderen	2.434
<i>Totaal</i>	<i>12.600</i>

Bron: Agentschap Jongerenwelzijn.

aantal jongeren of kenmerken van deze jongeren bestaan geen eenduidige cijfers.

De niet-rechtstreeks toegankelijke jeugdhulpverlening kan enkel ingezet worden met het akkoord en de tussenkomst van de intersectorale toegangspoort. De hulpverlening die zich hier situeert is erg gespecialiseerd.

Hulpverleners uit de rechtstreeks toegankelijke hulpverlening proberen zoveel mogelijk zelf om te gaan met verontrustende situaties en ze trachten de begeleiding binnen de vrijwillige hulpverlening te houden. Soms lukt dat evenwel niet en is de situatie zo onveilig of bedreigend dat de hulpverlener het Ondersteuningscentrum Jeugdzorg (OCJ) inschakelt om hem bij te staan in de hulpverlening. Ook het kind of de jongere zelf, zijn ouders of zijn vertrouwenspersoon kunnen rechtstreeks bij het OCJ aankloppen wanneer de hulpverlening vast gelopen is. Zolang de hulp via het OCJ loopt, is er sprake van vrijwillig aanvaarde jeugdhulp. Als er gevaar dreigt en/of als het echt niet meer lukt om vrijwillig samen verder te werken kan het OCJ het dossier naar het parket doorsturen. Het parket kan beslissen om de jeugdrechter te vorderen. Deze opereren binnen de gedwongen hulpverlening. Er waren 3.009 meldingen bij het OCJ en 3.106 bij de sociale diensten van de gerechtelijke jeugdhulp. Antwerpen heeft als grootste provincie ook het hoogste aantal meldingen. Het relatief lage Oost-Vlaamse aantal meldingen bij de sociale diensten van het jeugdrechtbank is opvallend.

3.18 Jongeren op wachtlijst

Aantal kinderen en jongeren aangemeld en/of op een wachtlijst van een voorziening naar ITP-regio, op 31 december 2014.

	Wachtlijst
Antwerpen	2.514
Limburg	736
Oost-Vlaanderen	1.643
Vlaams-Brabant - Brussel	890
West-Vlaanderen	1.644
<i>Totaal</i>	<i>7.427</i>

Bron: Agentschap Jongerenwelzijn.

3.19 Capaciteit private voorzieningen Jongerenwelzijn

Erkende capaciteit in modules in de private voorzieningen, in 2014, aantallen.

	2014
Organisaties voor bijzondere jeugdzorg contextbegeleiding i.f.v. positieve heroriëntering	459
Organisaties voor bijzondere jeugdzorg contextbegeleiding laagintensief	3960
Organisaties voor bijzondere jeugdzorg contextbegeleiding breedsporig	1.297
Organisaties voor bijzondere jeugdzorg contextbegeleiding kortdurend intensief	331
Organisaties voor bijzondere jeugdzorg contextbegeleiding i.f.v. autonoom wonen basisintensiteit	280
Organisaties voor bijzondere jeugdzorg contextbegeleiding i.f.v. autonoom wonen middenintensiteit	474
Organisaties voor bijzondere jeugdzorg dagbegeleiding in groep	635
Organisaties voor bijzondere jeugdzorg verblijf	2.906
Organisaties voor bijzondere jeugdzorg ondersteunende begeleiding	85
Centra integrale gezinszorg verblijf	126
Centra integrale gezinszorg contextbegeleiding	223
Onthaal- oriëntatie- en observatiecentra verblijf in het kader van diagnostiek	256
Onthaal- oriëntatie- en observatiecentra diagnostiek in het kader van een problematische leefsituatie	354
Diensten voor crisishulp aan huis (= begeleidingen)	540
Perspectief biedende en perspectief zoekende pleegzorg (= aantal pleegzorgsituaties op 31/12/2014)	4.906
Perspectief biedende en perspectief zoekende pleegzorg (= aantal pleegzorgsituaties op 31/12/2014) volwassenen	350
Ondersteunende pleegzorg (= aantal pleegzorgsituaties op 31/12/2014)	419

Bron: Agentschap Jongerenwelzijn.

In 2014 waren de sociale diensten voor gerechtelijke jeugdhulpverlening betrokken bij in totaal 16.776 kinderen en jongeren met een maatregel. Het gaat om 2.547 kinderen of jongeren met een maatregel in het kader van een als misdrijf omschreven feit (MOF) en 14.615 kinderen en jongeren met een maatregel in het kader van een verontrustende situatie (VOS). Het aantal minderjarigen met een MOF-maatregel daalt al verschillende jaren op rij.

Sinds 1 maart 2014 is er in elke regio één intersectorale toegangspoort die de brug vormt tussen de rechtstreeks en de niet-rechtstreeks toegankelijke jeugdhulp. Van 1 maart tot 31 december 2014 werden er 12.600 kinderen en jongeren aangemeld. Op 31 december 2014 waren in totaal 7.427 kinderen en jongeren aangemeld die en/of op een wachtlijst van een voorzetting stonden.

Het private aanbod van Jongerenwelzijn is fundamenteel hertekend. Door een gemoduleerd aanbod kunnen de voorzieningen een hulpverleningstraject op maat van de hulpvraag van het kind, de jongere en zijn context aanbieden en kunnen kinderen, jongeren en hun context sneller en gericht gebruik maken van noodzakelijke ondersteuning. Bovendien creëert dit meer mogelijkheden voor een naadloze samenwerking tussen de brede instap en de rechtstreeks en niet-rechtstreeks toegankelijke hulpverlening, waardoor flexibel ingespeeld kan worden op veranderende hulpvragen.

Personen met een beperking

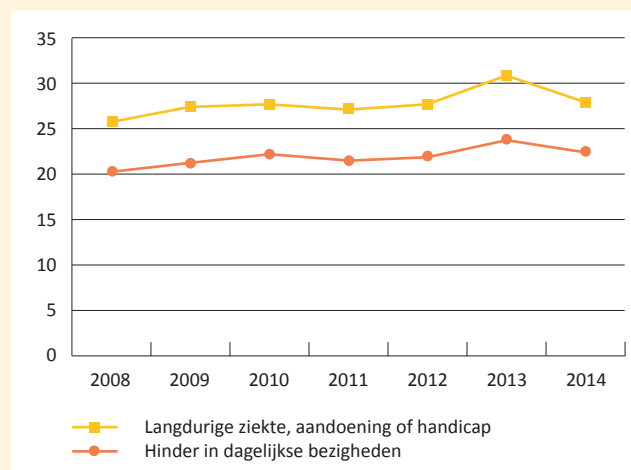
Verbinden voor zorg gaat bij uitstek over noden van **personen met een beperking**. De regering wil dat zij kunnen rekenen op extra ondersteuning. De inspanningen om mensen met de grootste ondersteuningsnoden te helpen worden opgedreven. Mensen met een beginnende zorgnood moeten zo

lang mogelijk zelf beslissingen kunnen nemen met betrekking tot de invulling van hun zorgnoden en vragen. De regering wil mensen zo lang mogelijk in staat stellen om in hun thuisomgeving te blijven wonen. Dit deel behandelt het aantal personen met beperkingen, de nieuwe inschrijvingen, de materiële hulpverlening, de voorzieningen en het persoonlijke-assistentiebudget.

Ongeveer een derde van de meerderjarige bevolking lijdt aan een langdurige ziekte, aandoening of handicap. Een kwart geeft aan dat ze omwille van die aandoening hinder onder-

3.20 Langdurige aandoening en hinder

Aandeel respondenten dat aangeeft last te hebben van langdurige ziekte, aandoening of handicap en aandeel dat aangeeft door die aandoening hinder te ondervinden in de dagelijkse bezigheden, van 2008 tot 2014, in %.

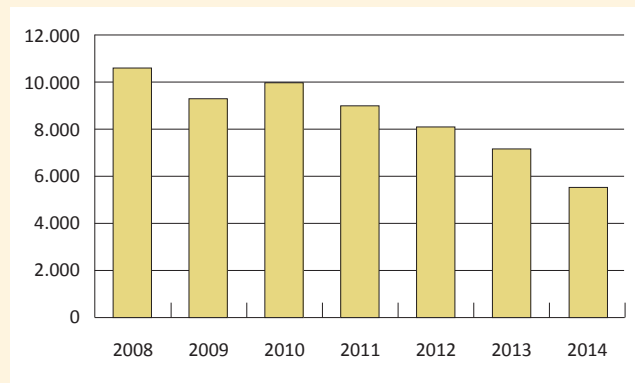

Bron: SCV-survey.

3.21 Eerste aanvragen

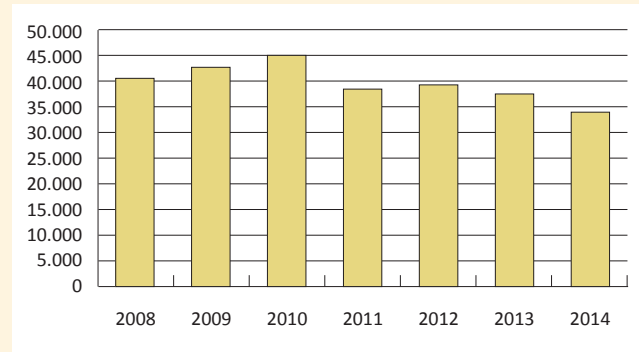
Aantal eerste aanvragen bij het VAPH, van 2008 tot 2014.

Bron: VAPH.

3.22 Toegekende hulpmiddelen

Aantal goedgekeurde aanvragen voor tussenkomsten voor hulpmiddelen, van 2008 tot 2014.

Bron: VAPH.

vinden bij de dagelijkse bezigheden. De overige groep (5%) bestaat uit mensen die weliswaar een langdurige aandoening hebben, maar die daarvan geen hinder ondervinden in hun dagelijkse leven. Een vergelijking over de jaren maakt duidelijk dat zowel het voorkomen van langdurige aandoeningen als het ondervinden van hinder omwille van die aandoeningen vrij stabiel is.

Meerderjarige personen met een handicap die in Vlaanderen wonen, jonger zijn dan 65 jaar en behoefte hebben aan bepaalde zorgen of hulp, kunnen deze aanvragen bij het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (VAPH) en een **aanvraag** doen voor de zorg of ondersteuning. In 2014 deden 16.658 personen een aanvraag voor ondersteuning. Daarvan stelden 5.535 personen voor het eerst een hulpvraag. De andere hulpvragen zijn afkomstig van personen die reeds vroeger aanvragen indienden. Belangrijk om te vermelden is dat de meeste vragen naar ondersteuning van een minderjarige voortaan ingediend worden bij de intersectorale toegangspoort (zie deel Jeugdzorg). Dit heeft uiteraard zijn invloed op het aantal aanvragen van minderjarigen bij het VAPH.

Hulpmiddelen

Een belangrijke pijler van de werking van het VAPH is de rechtstreekse ondersteuning van personen met een handicap. Er wordt tussengekomen in de kosten van **hulpmiddelen**, zoals aanpassingen aan de woning of de auto, of de kosten voor bijstand, zoals de assistentie van een doventolk. In 2014 deden 13.353 personen een aanvraag voor het verkrijgen van dit soort hulpmiddelen. Dat zijn er 520 minder dan het jaar voordien.

Een vraag van een persoon met een handicap kan over verschillende hulpmiddelen handelen. Concreet werden 34.065 hulpmiddelen toegekend. Dit aantal neemt de laatste jaren af. Het vaakst worden hulpmiddelen voor aanpassing van de woning aangevraagd, gevolgd door incontinentiemateriaal en hulpmiddelen voor mobiliteit en communicatiemateriaal.

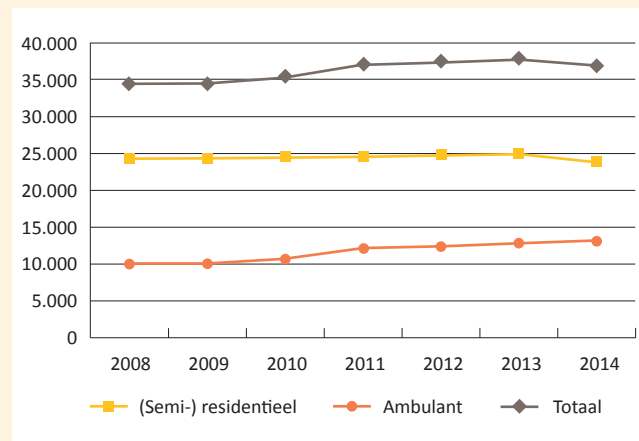
Voorzieningen

Een tweede belangrijke pijler van de werking van het VAPH zijn de **voorzieningen**. Het VAPH programmeert, vergunt, erkent en subsidieert voorzieningen die instaan voor de opvang, ondersteuning en begeleiding van personen met een handicap. In 2014 stelden 3.513 personen een vraag om begeleiding of opvang. Dit is een forse daling (-3.193) ten opzichte van het jaar voordien, volledig toe te schrijven aan de opstart van de intersectorale toegangspoort, waardoor de vragen van minderjarigen niet meer via het VAPH passeren.

Het totaal aantal plaatsen dat ter beschikking staat van personen met een handicap voor opvang, behandeling of begeleiding op residentiële basis (dag en nachtopvang), op semi-residentiële basis (dagopvang) of op ambulante basis daalt voor het eerst sinds lang. Er zijn 37.140 erkende plaatsen, een vermindering

3.23 Voorzieningen voor personen met een handicap

Evolutie van de erkende capaciteit van de ambulante en de (semi-)residentiële voorzieningen voor personen met een handicap, van 2008 tot 2014.

Bron: VAPH.

van bijna 600 plaatsen. Deze daling situeert zich volledig in de (semi-)residentiële voorzieningen en is toe te schrijven aan de overdracht van de diensten voor pleegzorg naar het agentschap Jongerenwelzijn in uitvoering van het decreet op de pleegzorg. Het aantal plaatsen in de ambulante sector is ook in 2014 toegenomen. Bij de diensten voor thuisbegeleiding wordt erkenning uitgedrukt in begeleidingen. Binnen de erkenning van 123.740 thuisbegeleidingen (= aantal begeleidingsmomenten) werd ingeschat dat 8.249 personen en hun gezin begeleid werden. Dit aantal werd, om een beeld te geven van de beschikbare capaciteit, toegevoegd bij het aantal plaatsen.

Elke vraag naar een voorziening wordt genoteerd in de **Centrale Registratie van Zorgvragen**. Op 31 december 2014 waren in totaal 11.122 meerderjarige personen met een actieve zorgvraag geregistreerd. De minderjarigen worden niet meer bij het VAPH geregistreerd. Na de stijging bij de invoering van het systeem is er de voorbije twee jaren een stabilisatie van het aantal geregistreerde zorgvragers.

Het is niet omdat personen met een actieve zorgvraag geregistreerd staan dat ze geen enkele vorm van ondersteuning krijgen. Meer dan de helft krijgt al een of andere ondersteuning. Hiervoor zijn diverse verklaringen mogelijk. Het kan gaan om een migratievraag, waarbij de persoon ondersteuning aanvraagt binnen dezelfde zorgvorm, maar door een andere dienst. Het kan gaan om een vraag naar meer intensieve begeleiding, bijvoorbeeld van deeltijds naar voltijds. Het betekent echter ook dat de anderen helft van de geregistreerden nog geen ondersteuning van het VAPH krijgt.

Persoonlijke-assistentiebudget

Met een **persoonlijke-assistentiebudget** (PAB) kan een persoon met een handicap iemand in dienst nemen die hem of haar thuis, op school of op het werk praktisch en organisa-

torisch helpt. Eind 2014 hebben 2.545 personen effectief een PAB opgestart. Hun aantal neemt jaar na jaar toe. De vraag naar een PAB blijft evenwel groot. In 2014 vroegen meer dan 800 personen met een handicap een PAB aan, waardoor op het einde van het jaar 2.848 meerderjarige personen met een actieve PAB-vraag geregistreerd stonden.

Ouderen

De Vlaamse regering wil dat Vlamingen met een (beginnende) zorgnood zo lang mogelijk zelf beslissingen kunnen nemen met betrekking tot de invulling van hun zorgnoden en vragen. Ze wil de mensen helpen om zo lang mogelijk in hun thuisomgeving te blijven wonen. Hierbij wordt de nadruk gelegd op ondersteuning en zorg van mensen in hun thuisomgeving. Er wordt een groeipad voorzien voor de verschillende thuiszorgdiensten.

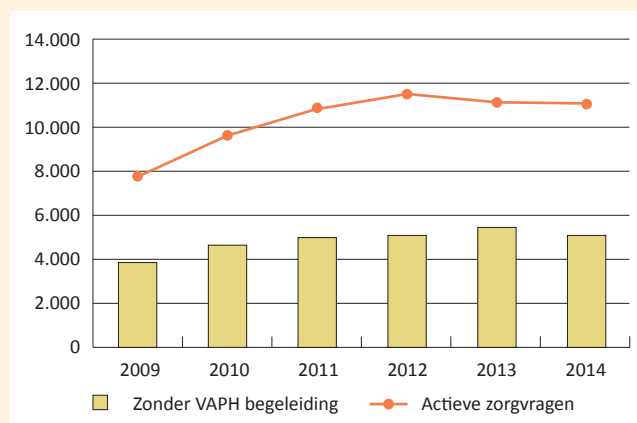
De overheid wil dat het aantal bedden in de residentiële ouderenzorg toeneemt. Mensen die zorg opnemen voor familie en/of vrienden moeten zich meer ondersteund en gewaardeerd weten. Deze mantelzorgers moeten zich geen zorgen meer maken over het moment waarop de zorg hun draagkracht overstijgt of waarop zij die zorg niet meer kunnen opnemen. Om dit te realiseren wordt geïnvesteerd in tijdelijke opvangmogelijkheden die het toelaten dat de zorg voor de mantelzorgers dragelijk wordt. Achtereenvolgens wordt de thuiszorg, de mantelzorg, de tijdelijke opvang, de permanente opvang en de zorgverzekering besproken.

Thuiszorg

De **thuiszorg** verwijst naar de zorg aan huis of de zorg die er specifiek op gericht is de gebruiker te handhaven in of te laten terugkeren naar zijn natuurlijke thuisomgeving. Deze voorzieningen staan open voor alle leeftijdsgroepen. Het merendeel

3.24 Actieve zorgvragen

Het aantal in de Centrale Registratie van Zorgvragen opgenomen actieve zorgvragen van meerderjarigen en het aantal van hen dat momenteel geen ondersteuning van het VAPH krijgt, van 2009 tot 2014.

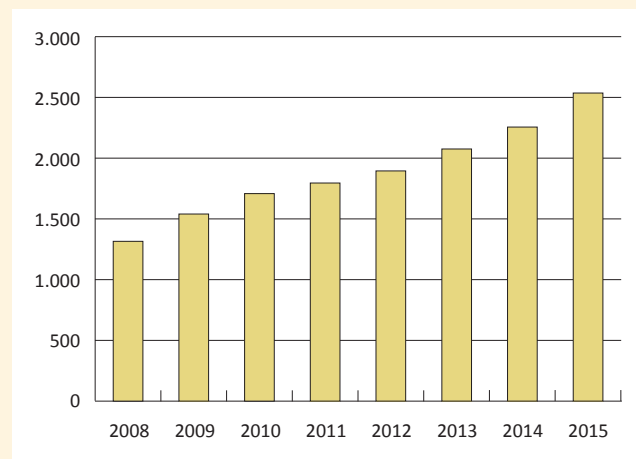

Bron: VAPH.

3.25 Persoonlijke-assistentiebudget

Effectieve PAB-gebruikers, situatie op 1 januari*, van 2008 tot 2015.

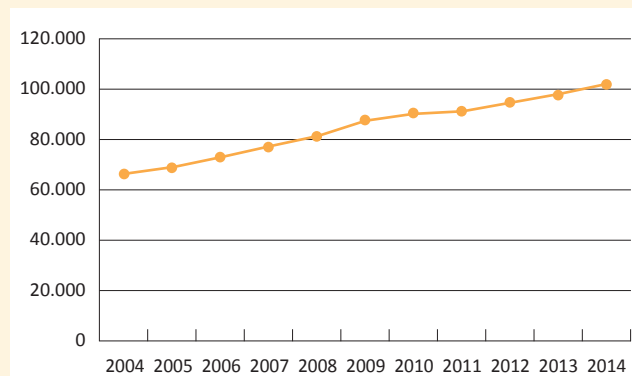

* 2015 is situatie van december 2014.

Bron: VAPH.

3.26 Gezinszorg

Evolutie van het aantal gezinnen dat minimaal 4 uur gezinszorg krijgt, van 2004 tot 2014.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

van de gebruikers zijn ouderen. Wanneer de zelfzorg en de informele zorg de noden niet meer kunnen lenigen, is thuiszorg de eerste schakel in de formele hulpverlening aan ouderen. Er is een brede waaier aan diensten ontstaan. Deze worden hoofdzakelijk georganiseerd door private non-profitorganisaties, ziekenfondsen, OCMW's en andere openbare besturen.

Het aanbod van diensten voor **gezinszorg** en aanvullende thuiszorg neemt toe, alsook het aantal geholpen gezinnen. Deze diensten bieden aan gebruikers met een verminderd zelfzorgvermogen persoonsverzorging, huishoudelijke hulp en aanvullende thuiszorg. In 2014 werden door alle diensten samen 16,4 miljoen uren gezinszorg gepresteerd en kregen meer dan 100.000 gezinnen minimaal 4 uur hulp. Het aantal gezinnen dat jaarlijks geholpen wordt, neemt jaar na jaar toe.

Naast de diensten voor gezins- en aanvullende thuiszorg zijn er nog heel wat diensten die ondersteuning bieden voor thuisverblijvende zorgbehoevenden. In tegenstelling tot de gezinszorg zijn er geen gegevens beschikbaar over het aantal personen of gezinnen dat deze diensten bereiken. Er zijn enkel gegevens beschikbaar over de evolutie van het aantal erkende of gesubsidieerde diensten. Er is een ruim verspreid en gevarieerd aanbod aan diensten. Vooral het aantal lokale dienstencentra is de voorbije jaren toegenomen.

3.27 Thuiszorgvoorzieningen

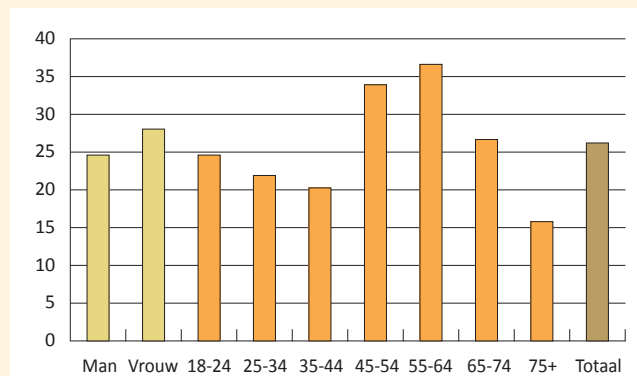
Evolutie van het aantal erkende en/of gesubsidieerde thuiszorgvoorzieningen, van 2008 tot 2015.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Regionale dienstencentra	51	57	59	59	60	60	61	60
Lokale dienstencentra	163	172	182	189	192	204	212	221
Vereniging van gebruikers en mantelzorgers	5	5	6	6	6	5	6	6
Diensten voor oppashulp	49	49	49	47	46	48	50	53
Diensten voor gastopvang							3	3
Diensten maatschappelijk werk van het ziekenfonds							28	28
Diensten voor thuisverpleging							195	195

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.28 Mantelzorg

Kenmerken van de mantelzorg, naar geslacht en leeftijd, in 2014, in %.

Bron: SCV-survey 2014.

Mantelzorg

Meer dan 1 op de 4 Vlamingen verleent **mantelzorg**. De vrouwen zijn licht oververtegenwoordigd als mantelzorgers. De grote oververtegenwoordiging zien we bij de leeftijdscategorieën tussen 45 en 64 jaar, binnen die leeftijdsgroep biedt maar liefst 1 op de 3 mantelzorg.

Van de mantelzorgers biedt 8% dagelijks hulp en ondersteuning en 13% verschillende keren per week. Een kwart van de mantelzorgers ervaart het geven van mantelzorg als meer dan neutraal belastend. Het zijn deze intensieve mantelzorgers waarvoor de regering extra ondersteuning wil bieden. Een andere doelstelling van de regering is de waardering die mantelzorgers ervaren. Op dat vlak geeft 38% van de mantelzorgers aan dat ze zich niet (erg) gewaardeerd voelen.

Tijdelijke opvang

Om de mantelzorg te ondersteunen zijn 2 zogenaamde 'transmurale' voorzieningen in het leven geroepen die gebruikers hetzij overdag, hetzij voor een korte aansluitende periode opvangen. Een **dagverzorgingscentrum** biedt de 65-plusser buitenshuis en enkel overdag verzorging, persoonsverzorging

3.29 Tijdelijke opvang

Evolutie van het aantal gerealiseerde (=erkende en erkende in onderzoek) plaatsen en het aantal geprogrammeerde plaatsen in centra voor kortverblijf en het aantal dagverzorgingscentra, van 2011 tot 2015.

	2011	2012	2013	2014	2015
Centra voor kortverblijf					
Gerealiseerde plaatsen	1.271	1.450	1.640	1.815	2.063
Programmaticcijfers	2.596	2.679	2.728	2.779	3.060
Dagverzorgingscentra					
Aantal voorzieningen	117	131	155	168	222

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

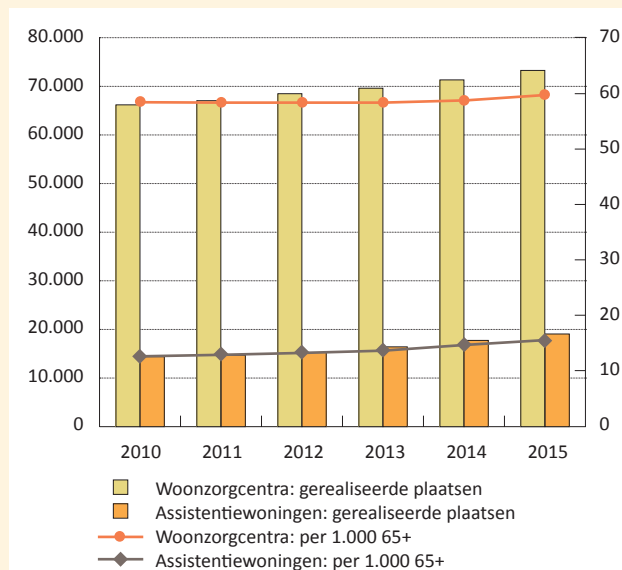
en huishoudelijke hulp. Vorig jaar kwamen er 54 dagverzorgingscentra bij. In een **centrum voor kortverblijf** kan een 65-plusser ofwel gedurende een beperkte periode dag en nacht ofwel alleen 's nachts huisvesting en zorg krijgen. Vorig jaar werden 248 extra plaatsen gecreëerd, waardoor begin dit jaar 67% van de voorziene programmatie gerealiseerd was.

Permanente opvang

Wanneer in het zorgcontinuüm de zelfzorg, mantelzorg, thuiszorg en andere ondersteuningsvormen niet meer volstaan om de zorgbehoevende op een kwalitatieve manier thuis te laten wonen, zijn er 2 permanente opvangvoorzieningen: een woonzorgcentrum en een assistentiewoning.

3.30 Permanente opvang ouderen

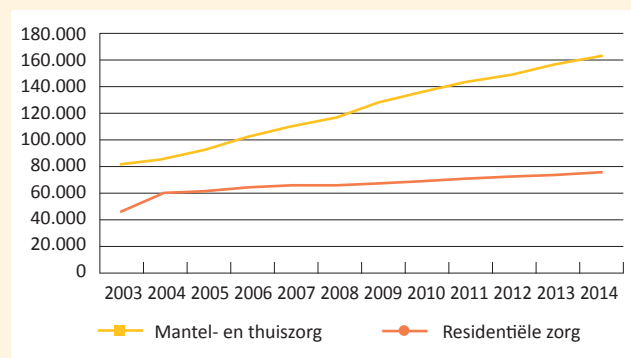
Evolutie van het aantal gerealiseerde plaatsen in woonzorgcentra en in assistentiewoningen (linkeras) en van het aantal plaatsen per 1.000 65-plussers (rechteras), van 2010 tot 2015.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.31 Zorgverzekering

Evolutie van het aantal personen dat een uitkering krijgt in het kader van de zorgverzekering, naar aard van de tussenkomst, van 2003 tot 2014.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

Een **woonzorgcentrum** is een voorziening waar aan de gebruikers van 65 jaar of ouder, die er permanent verblijven, huisvesting en zorg wordt aangeboden. Begin 2015 telde het Vlaams Gewest 73.611 plaatsen in woonzorgcentra. Dit aantal neemt jaar na jaar toe. Tussen 2010 en 2015 kwamen er 7.174 plaatsen bij. Ondanks deze stijging bleef het aandeel plaatsen per 1.000 65-plussers stabiel op 59. Dit betekent dat de stijging van het aantal plaatsen net voldoende is om de aangroei van het aantal 65-plussers omwille van de vergrijzing bij te houden.

Een **assistentiewoning** is een voorziening waar de 65-plusser permanent verblijft met hulp- en zorgomkadering, maar deze is minder intensief dan in een woonzorgcentrum. Begin dit jaar waren er in het Vlaams Gewest 19.179 plaatsen in assistentiewoningen. Dit aantal neemt jaar na jaar toe. Sedert 2010 kwamen er 4.778 plaatsen bij. De toename van het aantal plaatsen is groter dan de toename van het aantal 65-plussers. In 2010 waren er 13 plaatsen per 1.000 65-plussers, en dit aandeel steeg tot 15 plaatsen per 1.000.

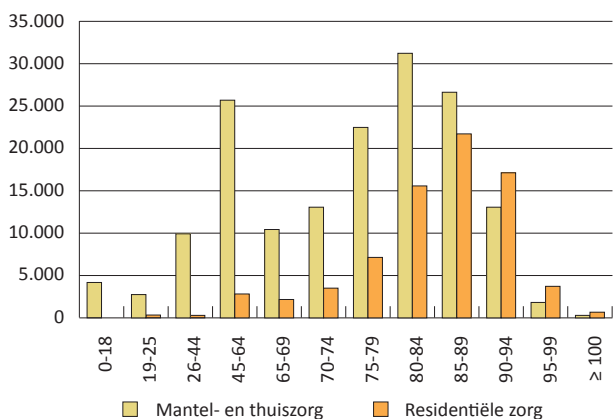
Zorgverzekering

Vertrekkende van de mogelijkheden van de zorgbehoevende mensen zelf, wil de regering zorg op maat realiseren. De **zorgverzekering** biedt een tegemoetkoming in de kosten voor niet-medische zorg en de ontvangers ervan kunnen zelf bepalen hoe ze dat bedrag spenderen. De zorgbehoevende heeft daarbij de regie zelf in handen. De Vlaamse Zorgverzekering is ook een belangrijke eerste pijler van de verder uit te bouwen Vlaamse sociale bescherming.

Het aantal gerechtigden op de zorgverzekering blijft stijgen. De zorgverzekering biedt een tegemoetkoming in de kosten voor niet-medische zorg. Iedereen ouder dan 25 jaar betaalde tot en met 2014 25 euro per jaar, personen die recht hebben op een verhoogde tegemoetkoming in de ziekteverzekering 10 euro. Deze bedragen werden in 2015 verhoogd naar 50 euro en 25 euro voor personen die recht hebben op de verhoogde

3.32 Leeftijd Zorgverzekering

Aantal personen dat een uitkering krijgt in het kader van de zorgverzekering, naar aard van de tussenkomst en naar leeftijd, in 2014.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

tegemoetkoming in de ziekteverzekering. Bewoners van een woonzorgcentrum, een rust- en verzorgingstehuis of een psychiatrisch verzorgingstehuis ontvangen een maandelijkse uitkering van 130 euro. Zorgbehoevenden die in de thuissituatie verzorgd worden, ontvangen eveneens een uitkering van 130 euro per maand, als zij kunnen aantonen dat ze lijden aan een ernstig en langdurig verminderd zelfzorgvermogen.

Ouderen (65-plussers) hebben recht op 80% van de uitkeringen en meer dan de helft van de uitkeringen gaat naar 80-plussers. Omdat de leeftijd waarop ouderen de stap zetten naar een

woonzorgcentrum stijgt, is het niet onverwacht dat de leeftijd van de rechthebbenden op basis van residentiële zorg hoger ligt dan die van de rechthebbenden die nog thuis wonen.

Investeringen in voorzieningen

Het Pact 2020 voorziet erin dat Vlaanderen tegen 2020 een toegankelijk en betaalbaar kwaliteitsvol aanbod aan hulp- en zorgverlening uitbouwt, dat toereikend is in het licht van de zich wijzigende maatschappelijke behoeften en sociaal-demografische ontwikkelingen. Er is in alle zorgsectoren een vooruitgang van de capaciteit, enkel in de algemene en psychiatrische ziekenhuizen is er een afname. De afname bij de kinderopvang en de personen met een handicap in 2014 is te wijten aan de start van de intersectorale toegangspoort waardoor heel wat voorzieningen voor minderjarigen overgingen naar Jongerenwelzijn.

Om de capaciteit te verhogen en de kwaliteit te verbeteren, waardoor het zorgaanbod meer gedifferentieerd wordt, is er financiële ondersteuning van de infrastructuurwerken in de zorgsector nodig. Het Vlaams Infrastructuurfonds voor Persoonsgebonden Aangelegenheden (VIPA) geeft financiële steun aan zorg- en gezondheidsvoorzieningen die infrastructuurwerken willen uitvoeren. Over alle sectoren heen is in 2014 voor 265,5 miljoen euro geïnvesteerd, wat geleid heeft tot ongeveer 2.300 plaatsen, dat is iets meer dan de helft van het jaar voordien. Er is minder geïnvesteerd in extra capaciteit, zowel uitgedrukt in absolute cijfers (273 in 2014 t.o.v. 828 in 2013) als procentueel (12% t.o.v. 25% in 2013).

3.33 Capaciteit van de voorzieningen

Evolutie van de totale capaciteit van de verschillende zorg- en gezondheidsvoorzieningen, van 2010 tot 2014.

		2010	2011	2012	2013	2014
Kinderopvang	Baby's en peuters (nieuw decreet vanaf 1 april 2014)	78.945	80.989	82.208	93.601	91.838
	Buitenschools	32.308	33.184	34.003	34.679	41.024
Jeugdhulp	Private voorzieningen (vanaf 1 maart 2014 erkende capaciteit in modules)	6.569	6.716	6.922	7.128	17.251
Personen met een handicap	(Semi-)residentieel	24.511	24.703	24.809	24.897	23.909
	Ambulant	10.748	12.324	12.524	12.841	13.231
Ouderen	Regionale dienstencentra	59	60	60	61	60
	Lokale dienstencentra	189	192	204	212	221
	Vereniging van gebruikers en mantelzorgers	6	6	5	6	6
	Diensten voor oppashulp	47	46	48	50	53
	Diensten voor gastopvang				3	3
	Diensten maatschappelijk werk van het ziekenfonds				28	28
	Diensten voor thuisverpleging				195	195
	Centra voor kortverblijf	1.271	1.450	1.640	1.815	2.063
	Dagverzorgingscentra - aantal voorzieningen	117	131	155	168	222
	Woonzorgcentra	67.282	68.667	69.902	71.611	73.611
Assistentiewoningen	14.958	15.645	16.664	17.997	19.179	
Gezondheidsvoorzieningen	Psychiatrische ziekenhuisbedden	10.196	10.184	10.202	10.185	10.175
	Algemene ziekenhuisbedden	30.763	30.807	30.709	30.689	30.653

Bron: Kind & Gezin, Jongerenwelzijn, VAPH, Zorg en Gezondheid.

Verstedelijking

Steden hebben een centrumfunctie. Dit veronderstelt onder meer dat een aantal voorzieningen beter is uitgebouwd in de steden dan in de omliggende regio. Daarbij gaat de aandacht naar voorzieningen die op oudere bevolkingsgroepen zijn gericht, zoals de residentiële voorzieningen, de gezinszorg en de zorgverzekering. Ook de gezondheidsvoorzieningen worden in beeld gebracht door te kijken naar de spreiding van zieken-

huisbedden. Daarnaast komt kinderopvang aan bod en ten slotte nemen we de Brusselse situatie onder de loep.

De zorgvoorzieningen zijn niet gelijkmatig verspreid over de Vlaamse gemeenten. Proportioneel zijn de meeste rusthuisbedden in woonzorgcentra te vinden in en rond Antwerpen en Gent en in de grootstedelijke randgemeenten. Ook plattelandsgemeenten zijn iets beter voorzien dan gemiddeld. Assistentiewoningen zijn iets meer geconcentreerd in de grotere steden. De gezinszorg is dan weer beter uitgebouwd in de

3.34 Investerings VIPA

Capaciteit in de verschillende zorgvoorzieningen die onder het toepassingsgebied van het VIPA vallen en het aandeel nieuwbouw en renovatie van de effectief gesubsidieerde capaciteit, per zorgvorm, in 2014.

Sector	Soort voorziening	Totale capaciteiten per voorzieningstype en volgens bouwtypologie					
		Totale erkende capaciteit van voorzieningen die een VIPA-subsidie aanvragen			Totale capaciteit die effectief gesubsidieerd wordt door VIPA, per bouwtypologie		
		Voor realisatie project	Na realisatie project	Vershil voor en na (extra capaciteit)	Totaal	% nieuwbouw	% renovatie
Algemeen welzijnswerk							
	Autonoom centrum - VTE	9,3	9,3	0,0	9,3	0,0	100,0
	Autonoom centrum - resid. plaatsen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	<i>Totaal</i>	<i>9,3</i>	<i>9,3</i>	<i>0,0</i>	<i>9,3</i>	<i>0,0</i>	<i>100,0</i>
Algemene ziekenhuizen							
	Acuut	507,0	521,0	14,0	521,0	100,0	0,0
	Dagziekenhuis	0,0	66,0	66,0	66,0	100,0	0,0
	Sp	44,0	44,0	0,0	44,0	100,0	0,0
	<i>Totaal</i>	<i>551,0</i>	<i>631,0</i>	<i>80,0</i>	<i>631,0</i>	<i>100,0</i>	<i>0,0</i>
Gezinnen met kinderen							
	Crèche	279,0	279,0	0,0	279,0	51,0	49,0
	CKG	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	<i>Totaal</i>	<i>279,0</i>	<i>279,0</i>	<i>0,0</i>	<i>279,0</i>	<i>51,0</i>	<i>49,0</i>
Ouderen- en thuiszorgvoorzieningen							
	Woonzorgcentrum	601,0	690,0	89,0	690,0	94,0	6,0
	Kortverblijf	4,0	23,0	19,0	23,0	100,0	0,0
	Dagverzorgingscentrum	0,0	30,0	30,0	30,0	100,0	0,0
	Lokaal dienstencentrum	0,0	2,0	2,0	2,0	100,0	0,0
	<i>Totaal</i>	<i>605,0</i>	<i>745,0</i>	<i>140,0</i>	<i>745,0</i>	<i>95,0</i>	<i>5,0</i>
Preventieve en ambulante gezondheidszorg							
	Centrum geestelijke gezondheidszorg - VTE	24,4	24,4	0,0	24,4	0,0	100,0
	Wijkgezondheidscentrum - centrum	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	Aanloopadres beschut wonen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	<i>Totaal</i>	<i>24,4</i>	<i>24,4</i>	<i>0,0</i>	<i>24,4</i>	<i>0,0</i>	<i>100,0</i>
Voorzieningen van de bijzondere jeugdbijstand							
	Begeleidingstehuis	67,0	66,0	-1,0	66,0	82,0	18,0
	Dagcentrum	10,0	10,0	0,0	10,0	0,0	100,0
	Dienst gezinsbegeleiding	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	OOC	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	Herstelgerichte en constructieve afhandeling - VTE	18,3	18,3	0,0	18,3	100,0	0,0
	Crisishulp aan huis	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	Verblijfsmodules	0,0	11,0	11,0	11,0	0,0	100,0
	Dagbegeleiding	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	Contextbegeleiding	48,0	48,0	0,0	48,0	100,0	0,0
	Contextbegeleiding autonoom wonen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	Ondersteuning	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	<i>Totaal</i>	<i>143,3</i>	<i>153,3</i>	<i>10,0</i>	<i>153,3</i>	<i>78,0</i>	<i>22,0</i>
Voorzieningen voor personen met een handicap							
	Internaat	122,0	132,0	10,0	132,0	58,0	42,0
	Semi-internaat	40,0	40,0	0,0	40,0	0,0	100,0
	Tehuis niet-werkenden	159,0	192,0	33,0	192,0	74,0	26,0
	Tehuis werkenden	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	Tehuis kortverblijf	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	Dagcentrum	78,0	78,0	0,0	78,0	63,0	37,0
	Observatiecentrum en revalidatiecentrum	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	COS - VTE	20,5	20,5	0,0	20,5	100,0	0,0
	<i>Totaal</i>	<i>419,5</i>	<i>462,5</i>	<i>43,0</i>	<i>462,5</i>	<i>63,0</i>	<i>37,0</i>
Totaal		2.031,5	2.304,5	273,0	2.304,5		

Bron: VIPA.

3.35 Stedelijkheid en zorgvoorzieningen

Proportionele aanwezigheid van zorgvoorzieningen.

Eenheid	Woonzorg-centra %65+	Assistentie-woningen %65+	Aantal zieken-huisbedden per 1.000 inwoners	Uren Gezinszorg per inwoner	Zorg-verzekering % inw.	Kinderopvang % 0-2 jaar	Buitenschoolse opvang % 3-11 jaar
Jaar	2015	2015	2014	2014	2013	2014	2014
Grootsteden	6,9	2,3	8,3	2,4	2,7	32,0	1,6
Centrumsteden	6,2	2,0	12,3	2,7	3,9	44,4	5,1
Grootstedelijke rand	6,7	1,3	13,5	2,3	3,1	50,7	5,1
Regionaal stedelijke rand	5,5	1,5	12,9	2,5	3,6	45,9	7,1
Strategisch gebied rond Brussel	5,3	1,3	5,4	1,2	2,1	34,1	1,4
Structuurondersteunende steden	6,0	1,2	9,0	3,0	4,0	39,8	5,6
Kleinstedelijk provinciaal	5,7	1,3	6,3	2,5	4,1	34,3	6,8
Overgangsgebied	5,5	1,5	10,1	2,4	3,6	41,3	7,1
Platteland	6,4	1,3	0,4	2,9	3,9	44,6	8,1
Vlaams Gewest	6,0	1,6	9,6	2,5	3,6	40,2	5,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,0	0,1	2,2	0,4	1,1	43,9	5,6

* voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest werd 30% van de Brusselse bevolking als doelgroep beschouwd.
Bron: www.lokalestatistieken.be.

kleinere steden en de plattelandsgemeenten. Wat het aandeel ziekenhuisbedden betreft, zijn de centrumsteden en de stedelijke rand beter voorzien dan de grootsteden. Het aanbod aan opvang voor baby's en peuters en de buitenschoolse kinderopvang is het laagst in de grootsteden en het hoogst in de stedelijke rand en op het platteland. Uitzondering hierop vormt de Brusselse rand, die trouwens ook voor de andere zorg- en gezondheidsvoorzieningen duidelijk minder uitgerust is dan andere gebieden.

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wordt 30% van de bevolking als doelgroep van de Vlaamse zorg- en gezondheidsvoorzieningen beschouwd. Wanneer deze Brusselnorm gehanteerd wordt, kunnen enkel de opvangvoorzieningen voor baby's en peuters van deze voor schoolgaande kinderen de vergelijking met het Vlaamse niveau doorstaan. De opvangvoorzieningen voor baby's en peuters zijn in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zelfs beter uitgebouwd dan in het Vlaams Gewest. Alle andere zorg- en gezondheidsvoorzieningen (ouderenzorg, gezondheidszorg, ...) hinken qua aanbod in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest ver achter op het Vlaamse Gewest.

DEFINITIES

Ambulante hulpverlening Hulpverlening waarbij de cliënt in de eigen woon- of werkomgeving blijft.

Brusselnorm Een principe dat staat voor de politieke wil van de Vlaamse Regering om in Brussel loyaal en royaal te investeren. Grosso modo kan gesteld worden dat 30% van de Brusselaars welkom is om gebruik te maken van het Nederlandstalig aanbod in Brussel.

Intersectorale Toegangspoort Om de toegang tot de niet-rechtstreeks toegankelijke jeugdhulp in één paar handen te brengen, is een intersectorale toegangspoort opgericht. Deze vervangt de vroegere aparte toegangspoor-ten van Bijzondere Jeugdzorg, Algemeen Welzijnswerk, Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap, Geestelijke Gezondheidszorg, Kind en Gezin en Onderwijs.

Mantelzorg Zorg die vrijwillig en niet-professioneel geboden wordt aan langdurig hulpbehoevende familieleden, vrienden of bureu.

Residentiële hulpverlening Hulpverlening aan mensen die niet meer thuis kunnen wonen en daarom dag en nacht hulp/verzorging krijgen in een instelling.

Semi-residentiële hulpverlening Ondersteuning van cliënten gedurende een deel van de dag. Een cliënt heeft gedurende de dag (of de nacht) hulp nodig maar gaat daarna weer naar huis.

Transmurale voorziening (ouderen) Hulpverlening door een keten van verschillende hulpverleners. Hier gebruikt in het kader van de tijdelijke ondersteuning van de hulpverlening die geboden wordt door mantelzorgers.

VOOR MEER INFORMATIE:

Publicaties en websites

Federatie van Tele-Onthaaldiensten in Vlaanderen (2015). *Jaarverslag 2014*. Gent.

Jongerenwelzijn (2015). *Jaarverslag 2014*. Brussel.

Justitiehuisen (2014). *Jaarverslag 2013*. Brussel

Mostinkx, J. & Deven, F. (red.). (2014). *Welzijn en zorg in Vlaanderen 2014-2015*. Mechelen: Wolters Kluwer.

Vlaamse Regering (2014). *Regeerakkoord 2014-2019*. Brussel.

Van Deurzen, J. (2014). *Beleidsnota Welzijn, Volksgezondheid en Gezin*. Brussel.

Kind en Gezin: <http://www.kindengezin.be>

Vlaams Agentschap Personen met een Handicap: <http://www.vaph.be>

Steunpunt Algemeen Welzijnswerk: <http://www.steunpunt.be>
Agentschap Jongerenwelzijn:

<http://www.wvg.vlaanderen.be/jongerenwelzijn/>

Ouderenzorg:

<http://www.zorg-en-gezondheid.be/ouderenzorg.aspx>

Thuiszorg: <http://www.zorg-en-gezondheid.be/thuiszorg.aspx>

Tele-onthaal: <http://www.teleonthaal.be/>

Zorgverzekering: <http://www.zorg-en-gezondheid.be/Cijfers/Vlaamse-zorgverzekering/Lopende-dossiers-tenlastenemingen/>

VIPA: <http://www.vipa.be>

Gemeentelijke cijfers: www.lokalestatistieken.be

BLIKVANGERS

- In 2013 is de Vlaamse overheid gestart met een veralgemeend bevolkingsonderzoek naar baarmoederhalskanker. 57% van de vrouwen tussen 25 en 64 jaar heeft zich de afgelopen drie jaar preventief laten onderzoeken (figuur 3.38). Eveneens in 2013 startte het Vlaams bevolkingsonderzoek naar dikke darmkanker voor mannen en vrouwen van 56 t.e.m. 74 jaar. Hier bedraagt de participatiegraad 49% in 2013 (figuur 3.39).
- De vaccinatiegraad bij jonge kinderen is hoog genoeg om groepsimmunitet te verkrijgen (figuur 3.40). Bij adolescenten wordt voor de meeste vaccins een vaccinatiegraad van ongeveer 90% gehaald. Sinds 2004 neemt het aandeel van de doelpopulatie dat tegen griep gevaccineerd is in de loop van het laatste vaccinatie seizoen niet meer toe (figuur 3.42).
- Het aandeel volwassen rokers vermindert duidelijk over de tijd: tussen 1997 en 2013 daalde het percentage rokers van 29% tot 22% (figuur 3.46). Dit lijkt een goede stap op weg naar de gezondheidsdoelstelling die stelt dat er tegen 2015 maximaal 20% volwassen rokers mogen zijn. Ook het tabaks- en alcoholgebruik bij jongeren loopt terug.
- Bij mannen ligt de sterfte door vervoersongevallen in 2012 61% lager dan in 1998, het aantal vrouwelijke verkeersslachtoffers krimpt met 65% (figuur 3.53). Zowel bij mannen als vrouwen blijft de algemene doelstelling rond ongevallensterfte bereikt.
- 48% van de Vlamingen is te zwaar: 35% valt in de categorie overgewicht (BMI tussen 25 en 30) en 13% van de bevolking is zwaarlijvig (BMI hoger dan 30). Zowel overgewicht als zwaarlijvigheid nemen toe doorheen de tijd (figuur 3.57).
- Iedere dag sterven 3 Vlamingen door zelfdoding, bijna 3 op de 4 zijn mannen (figuur 3.58). Binnen de EU15 bevinden we ons bij de landen met hogere zelfdodingscijfers. Toch is er een dalende trend sinds 2000.

Het Vlaams gezondheidsbeleid heeft als doel om op bevolkingsniveau gezondheidswinst te realiseren en de performantie van de gezondheidszorg te vergroten. Ziektepreventie, gezondheidspromotie en vroegdetectie zijn daarvoor cruciale instrumenten. Het gestructureerd werken met uitdagende, maar realistische en door stake-holders gedragen gezondheidsdoelstellingen maakt een verschil en deze werkwijze wordt dan ook verder uitgebreid.

Het eerste deel gaat dan ook dieper in op de in dit kader geformuleerde gezondheidsdoelstellingen. Het tweede deel bevat een aantal omgevingsindicatoren rond sterfte en ziekten. In een derde deel komen zwangerschap en geboorte aan bod.

Gezondheidsdoelstellingen

In navolging van de Wereldgezondheidsorganisatie (WGO) is de Vlaamse overheid in 1998 gestart met het formuleren van Vlaamse gezondheidsdoelstellingen. Door het stellen van specifieke, meetbare en algemeen aanvaarde doelstellingen die men in een bepaalde periode wil realiseren, worden accenten gelegd binnen het preventieve gezondheidsbeleid. Het preventieve gezondheidsbeleid is decretaal verankerd. Een gezondheidsconferentie formuleert de voorstellen voor gezondheidsdoelstellingen. De Vlaamse Regering en het Vlaams Parlement nemen beslissingen over de doelstelling en de aan te wenden strategieën. Op deze wijze wordt gezocht naar een breed maatschappelijk draagvlak voor de doelstelling in kwestie. Deze gezondheidsdoelstellingen zijn eveneens opgenomen in het Pact 2020.

In dit deel komen de gezondheidsdoelstellingen rond bevolkingsonderzoeken naar kanker, vaccinaties, tabak, alcohol en drugs, ongevallen, voeding en beweging en depressie en zelfdoding aan bod.

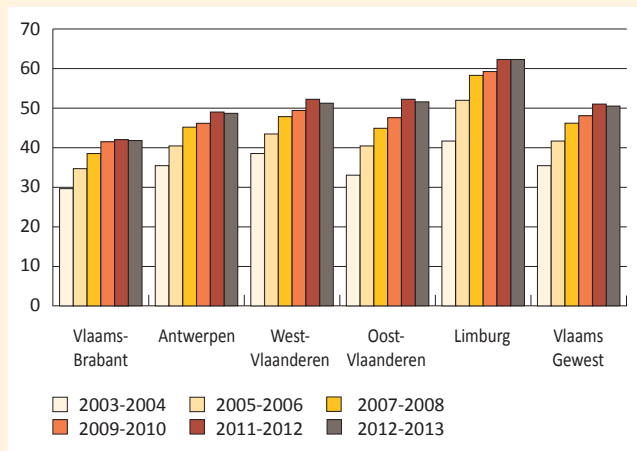
Bevolkingsonderzoeken naar kanker

De gezondheidsdoelstelling voor bevolkingsonderzoek naar kanker van de baarmoederhals, borst en dikke darm luidt als volgt: 'Tegen 2020 zijn de Vlaamse bevolkingsonderzoeken naar kanker van de baarmoederhals, borst en dikke darm efficiënt georganiseerd, rekening houdend met kosteneffectiviteit en met maatschappelijke en wetenschappelijke evoluties op vlak van bevolkingsonderzoek, en dragen ze bij tot gezondheidswinst voor de bevolking van Vlaanderen.'

Deze doelstelling is opgesplitst in een aantal concrete subdoelstellingen, onder andere: 'Het bevolkingsonderzoek naar borstkanker realiseert voor de deelnemers maximale voordelen

3.36 Evolutie borstkankerscreening

Evolutie van de deelnamegraad van vrouwen van 50 tot 69 jaar aan het borstkankerscreeningsprogramma, van 2003-2004 tot 2012-2013, in %.

Opmerking: licht gewijzigde berekeningsmethode vanaf 2011-2012.
Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

en minimale nadelen, d.w.z. bij zo veel mogelijk vrouwen uit de doelgroep wordt borstkanker in een vroeger stadium ontdekt, er gebeuren zo weinig mogelijk overbodige medische interventies, het resultaat wordt tijdig meegedeeld en er vindt passend vervolgonderzoek plaats in geval van afwijkend resultaat.'

Uit de gegevens van de centra voor borstkankeropsporing blijkt dat in de periode 2012-2013 51% van de vrouwen in de doelgroep (50 tot 69 jaar) zich liet screenen in het kader van het bevolkingsonderzoek naar borstkanker. De deelnamegraad neemt toe over de verschillende periodes, maar de jongste jaren is de stijging minder sterk.

Deze cijfers zijn een onderschatting van het totale aantal vrouwen dat een mammografie ondergaat. Het gaat hier enkel om vrouwen die hebben deelgenomen aan het bevolkingsonderzoek. Een deel van de vrouwen uit de doelgroep wordt echter door hun arts voor een diagnostische mammografie doorverwezen buiten het bevolkingsonderzoek.

Dit verklaart voor een deel het verschil tussen de cijfers aangeleverd door de centra voor borstkankeropsporing en de cijfers uit de gezondheidsenquête of die van het Internu-tualistisch Agentschap. Hierin verklaarde in 2008 71% van de Vlaamse vrouwen uit de doelgroep (50 tot 69 jaar) dat zij een mammografie lieten uitvoeren in de afgelopen twee jaar. Dit aandeel vertoont een significante stijging over de tijd, van 46% in 1997 tot 71% in 2008.

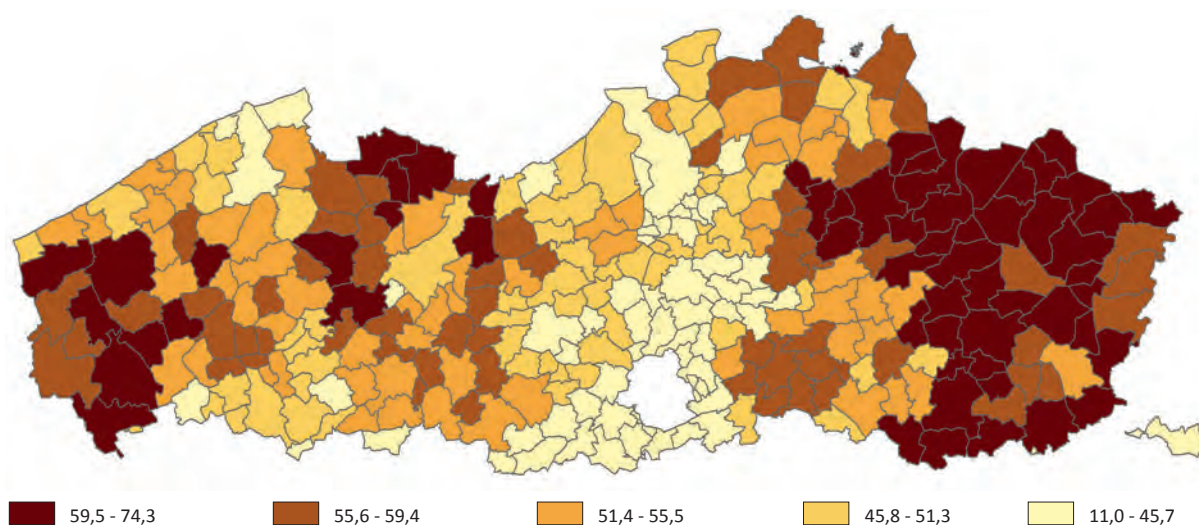
Binnen Vlaanderen verschilt de spreiding naar provincie. In Limburg is de deelname aan het bevolkingsonderzoek het meest succesvol, met een participatie van 63% in de periode 2012-2013. In Vlaams-Brabant wordt maar 42% van de vrouwen uit de doelgroep gemobiliseerd, mede door de lage deelnamegraad in het gebied rond Brussel. De streek van Leuven kent een hoge deelnamegraad.

Een tweede subdoelstelling luidt als volgt: 'Het bevolkingsonderzoek naar baarmoederhalskanker realiseert voor de deelnemers maximale voordelen en minimale nadelen, d.w.z. bij zo veel mogelijk vrouwen uit de doelgroep wordt baarmoederhalskanker in een vroeger stadium ontdekt, er gebeuren zo weinig mogelijk overbodige medische interventies en er vindt passend vervolgonderzoek plaats in geval van afwijkend resultaat.'

In juni 2013 is de Vlaamse overheid gestart met een veralgemeend bevolkingsonderzoek naar baarmoederhalskanker. Daarbij wordt de aanbeveling gevolgd van de Wereldgezondheidsorganisatie en de Europese Unie om vrouwen van 25 tot

3.37 Borstkankerscreening per gemeente

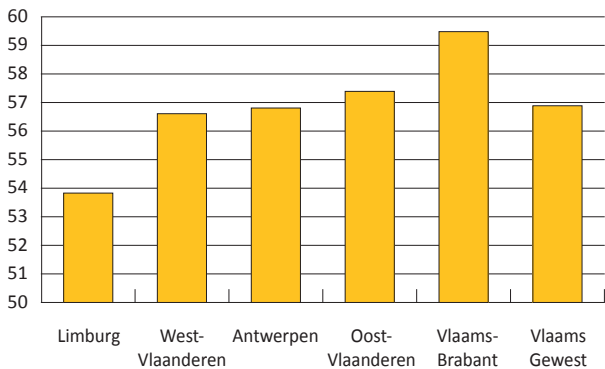
Indeling van de gemeenten in kwintielen naar gelang de deelnamegraad van vrouwen van 50 tot 69 jaar aan het borstkankerscreeningsprogramma in de periode 2012-2013, in %.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.38 Baarmoederhalskankerscreening

Driejaarlijkse dekking per provincie (gebaseerd op de Heraclesdatabank) in 2013, in %.

Bron: Centrum voor Kankeropsporing.

en met 64 jaar om de drie jaar een uitstrijkje te laten nemen. 57% van de vrouwen tussen 25 en 64 jaar heeft zich de afgelopen drie jaar preventief laten onderzoeken. Echter, vorig jaar werd als gezondheidsdoelstelling een participatie aan baarmoederhalskankerscreening van 65% gedefinieerd. Bovendien zien we dat naarmate vrouwen ouder worden, ze zich steeds minder preventief laten onderzoeken. Minder dan de helft van vrouwen ouder dan 50 laat zich driejaarlijks onderzoeken (47%) terwijl dit voor vrouwen ouder dan 55 zelf daalt tot onder de 40%. Bijna 8 op de tien (78%) uitstrijkjes werden afgenomen door de gynaecoloog en 18% door de huisarts. In 2013 vertoonde 10% van de afgenomen uitstrijkjes een afwijkend resultaat.

De geografische verdeling van deelname aan het bevolkingsonderzoek is geen duplicaat van die van de borstkankerscreening. De provincie Limburg, veruit de beste leerling bij de borstkankeropsporing is de slechtst scorende provincie op het gebied van baarmoederhalskankerscreening.

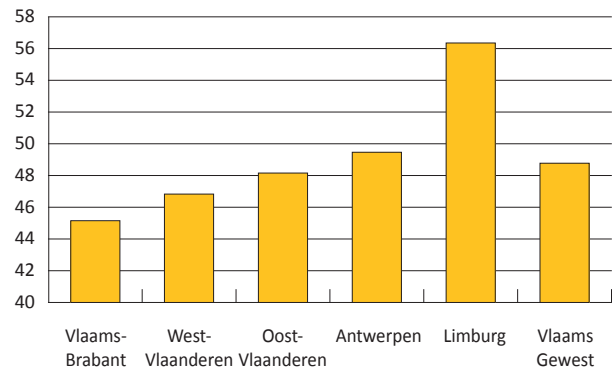
En tot slot een derde subdoelstelling: 'Het bevolkingsonderzoek naar dikke darmkanker realiseert voor de deelnemers maximale voordelen en minimale nadelen, d.w.z. bij zoveel mogelijk mannen en vrouwen uit de doelgroep wordt dikke darmkanker in een vroeger stadium ontdekt, het resultaat wordt tijdig meegedeeld en er vindt passend vervolgonderzoek plaats in geval van afwijkend resultaat.'

Eind oktober 2013 startte het Vlaams bevolkingsonderzoek naar dikke darmkanker voor mannen en vrouwen van 56 t.e.m. 74 jaar. In 2013 werden de 66-, 68-, 70-, 72- en 74-jarigen uitgenodigd. In 2014 en 2015 worden ook de 56-, 58-, 60-, 62- en 64-jarigen uitgenodigd.

De deelname per provincie schommelt. Koploper is Limburg (56%), de laagste participatiegraad is er in Vlaams Brabant (45%). Mannen nemen meer deel dan vrouwen (49,4% versus 48,1%). Van de onderzochte stalen bleken er 10% afwijkend (onzichtbaar bloed in de stoelgang ≥ 75 ng/ml). Dit is hoger dan verwacht. De kans op bloed in de stoelgang neemt significant toe met de leeftijd. Mannen hebben – zoals verwacht op

3.39 Dikke darmkankerscreening

Participatiegraad per provincie in 2013, in %.

Bron: Centrum voor Kankeropsporing.

basis van de hogere incidentie op dikke darmkanker bij mannen - een hoger aantal afwijkende laboresultaten dan vrouwen, 12,5% versus 7,8%.

Vaccinaties

De gezondheidsdoelstelling rond vaccinaties luidt als volgt: 'Tegen 2020 moet een kwaliteitsvol vaccinatiebeleid in Vlaanderen erop gericht zijn de bevolking gedurende het hele leven doeltreffend te beschermen tegen vaccineerbare infectieziekten die een ernstige impact kunnen hebben op de levenskwaliteit.'

Deze doelstelling is opgesplitst in een aantal concrete subdoelstellingen, onder andere moet tegen 2020:

- voor kinderen en jongeren voor elk van de vaccinatiemomenten de vaccinatiegraad bereikt worden die nodig is voor het garanderen van groepsimmunititeit;
- minstens 50% van de risicogroepen voor complicaties van griep jonger dan 65 jaar gevaccineerd worden tegen seizoensgriep;
- minstens 75% van de 65-plussers gevaccineerd zijn tegen seizoensgriep.

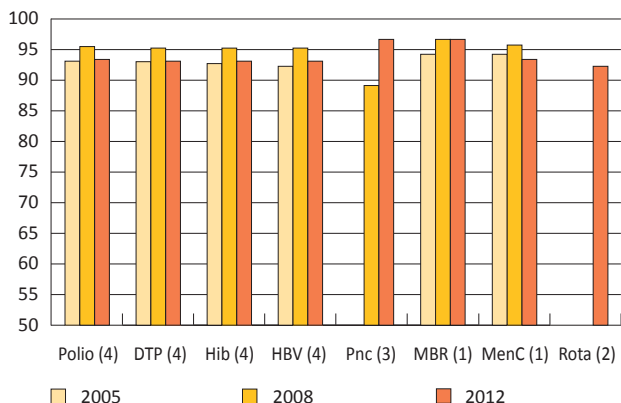
De vaccinatiegraadstudie 2012 onderzocht hoeveel jonge kinderen (18-24 maanden) en adolescenten (geboren in 1998) gevaccineerd zijn met de in Vlaanderen aanbevolen vaccins. Alleen het vaccin tegen polio is wettelijk verplicht. Het vaccin wordt meestal gegeven in een zesvoudig vaccin, samen met difterie, tetanus, kinkhoest, Haemophilus influenzae type b en hepatitis B. De vaccinatiegraad voor volledige vaccinatie (4 dosissen) met dit zesvoudige vaccin blijft stabiel op 93%. Voor de eliminatie van mazelen is een vaccinatiegraad van minimaal 95% nodig (WHO-doelstelling). Voor de eerste dosis op de leeftijd van 12 maanden is dat percentage bereikt. Ook voor de andere gratis vaccins is de vaccinatiegraad bij jonge kinderen hoog genoeg om groepsimmunitet te verkrijgen en de circulatie van de ziekte te doorbreken. Het vaccin tegen het rotavirus werd in 2008 aanbevolen door

3.40 Vaccinatiegraad jonge kinderen

Evolutie van de vaccinatiegraad bij kinderen tussen de 18 en 24 maanden, in 2005, 2008 en 2012, in %.

Pact
2020

Opmerking: Vaccin (dosis), dus Polio (4) is vaccin tegen polio, vierde dosis. DTP: Difterie-Tetanus-Kinkhoest; Hib: H. influenzae type b; HBV: Hepatitis B; Pnc: Pneumokokken; MBR: Mazelen-Bof-Rode hond; MenC: Meningokokken van serogroep C; Rota: Rotavirus.
Bron: Hoppenbrouwers, K. & Van Damme, P. (2013).

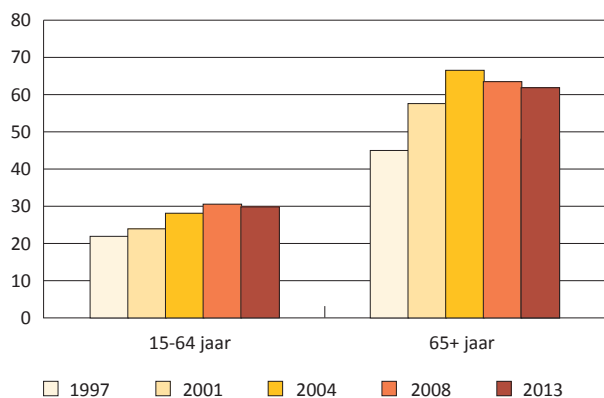
de Hoge Gezondheidsraad. Hoewel het niet gratis is maar deels terugbetaald wordt door het RIZIV, is de vaccinatiegraad toch al heel sterk gestegen tot een niveau dat dicht tegen de andere vaccins aanleunt.

Bij adolescenten wordt voor de meeste vaccins een vaccinatiegraad van ongeveer 90% gehaald. De vaccinatiegraad tegen mazelen, bof en rode hond stijgt met bijna 2% tot 92,5%, net onder de WHO-doelstelling van 95% voor de eliminatie van mazelen.

3.42 Vaccinatiegraad griep

Aandeel van de doelpopulatie dat tegen griep gevaccineerd is in de loop van het laatste vaccinatie seizoen in 1997, 2001, 2004, 2008 en 2013, naar leeftijd, in %.

Pact
2020

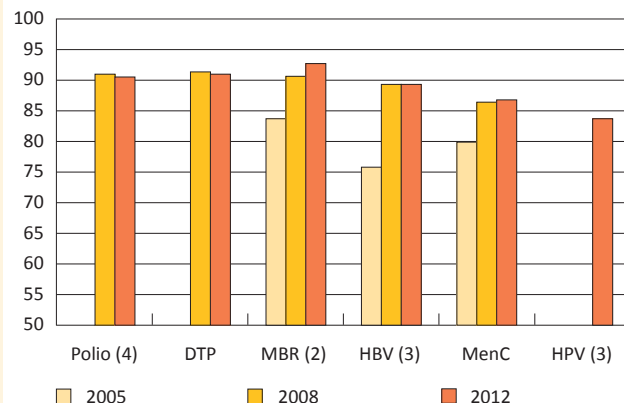
Doelpopulatie: personen van 15 jaar en ouder met een specifieke chronische aandoening (astma, chronische bronchitis, een cardiovasculaire pathologie, hoge bloeddruk, nierproblemen of diabetes) en personen van 65 jaar en ouder.

Bron: Gezondheidsenquête WIV.

3.41 Vaccinatiegraad adolescenten

Evolutie van de vaccinatiegraad bij adolescenten, in 2005, 2008 en 2012, in %.

Pact
2020

Opmerking: Vaccin (dosis), dus Polio (4) is vaccin tegen polio, vierde dosis. DTP: Difterie-Tetanus-Kinkhoest; MBR: Mazelen-Bof-Rode hond; HBV: Hepatitis B; MenC: Meningokokken van serogroep C; HPV: Humaan papillomavirus.
Bron: Hoppenbrouwers, K. & Van Damme, P. (2013).

Het nieuwe vaccin tegen het humaan papillomavirus, het virus dat baarmoederhalskanker veroorzaakt, haalt bij zijn introductie al een vaccinatiegraad van 83,5% (alle 3 de doses) bij de meisjes in het eerste jaar secundair. Dit bewijst de positieve houding van de Vlaming ten opzichte van vaccinatie en de doeltreffende organisatie van het vaccinatiebeleid.

Ouders van kinderen die niet volledig zijn gevaccineerd, zijn zich daar in 8 op de 10 gevallen niet van bewust. Die onwetendheid lijkt dan ook de belangrijkste reden voor niet-vaccinatie.

De meeste jonge kinderen worden gevaccineerd via Kind en Gezin (84%). Andere belangrijke vaccinatoren zijn de kinderarts (12%) en de huisarts (4%).

Bij de adolescenten zijn de centra voor leerlingenbegeleiding de belangrijkste vaccinator (87%). De huisartsen zijn de vaccinator voor 10% van de adolescenten.

In 2013 is 30% van de doelpopulatie tussen 15 en 64 jaar gevaccineerd tegen griep in de loop van het laatste vaccinatie seizoen. Bij de 65 plussers loopt dit aandeel op tot 62%. De gezondheidsdoelstelling stelt tegen 2020 vaccinatiegraden van respectievelijk 50% en 75% voorop.

Er is omzeggens geen verschil tussen mannen en vrouwen en ook opleidingsniveau speelt geen rol van betekenis. Tussen 1997 en 2004 is er een duidelijke toename van het percentage risicopersonen dat wordt gevaccineerd in het afgelopen vaccinatie seizoen, daarna volgt een stabilisering.

Tabak, alcohol, drugs

Een derde gezondheidsdoelstelling wil gezondheidswinst op bevolkingsniveau realiseren door tegen het jaar 2015 het gebruik van tabak, alcohol en illegale drugs terug te dringen.

3.43 Tabak, alcohol, drugs

Aandelen per middel en doelstelling 2015, naar geslacht en leeftijd, in %.

Jongeren	Schooljaar 2004-2005	Schooljaar 2012-2013	Doel 2015
percentage rokers tot 15 jaar	14,4	9,1	max 11
percentage dat meer dan 1 keer per maand alcohol drinkt tot 15 jaar	26,8	13,9	max 20
percentage dat ooit cannabis of een andere illegale drug heeft gebruikt tot 17 jaar	19,0	15,8	max 14
percentage dat 12 maanden voor de bevraging cannabis of een andere illegale drug heeft gebruikt tot 17 jaar	9,9	9,9	max 7
Volwassenen	2004	2013	Doel 2015
percentage rokers vanaf 16 jaar	26,8	21,8	max 20
percentage mannen vanaf 16 dat meer dan 21 eenheden per week drinkt	12,8	7,8	max 10
percentage vrouwen vanaf 16 dat meer dan 14 eenheden per week drinkt	5,4	4,2	max 4
percentage dat 12 maanden voor de bevraging cannabis of een andere illegale drug heeft gebruikt bij de 18-35 jarigen	10,7	6,7	max 8

Bron: Leerlingenbevraging VAD, Gezondheidsenquête WIV.

Deze doelstelling wordt verder specifiek omschreven per middel.

Tabak:

- bij personen van 15 jaar en jonger is het percentage rokers niet hoger dan 11%;
- bij personen van 16 jaar en ouder is het percentage rokers niet hoger dan 20%.

Alcohol:

- bij personen van 15 jaar en jonger is het percentage dat meer dan 1 keer per maand drinkt niet hoger dan 20%;
- bij mannen van 16 jaar en ouder is het percentage dat meer dan 21 eenheden per week drinkt niet hoger dan 10%;
- bij vrouwen van 16 jaar en ouder is het percentage dat meer dan 14 eenheden per week drinkt niet hoger dan 4%.

Illegale drugs:

- bij personen van 17 jaar en jonger is het percentage dat 12 maanden voor de bevraging cannabis of een andere illegale drug heeft gebruikt niet hoger dan 7%;
- bij 18- tot 35-jarigen is het percentage dat 12 maanden voor de bevraging cannabis of een andere illegale drug heeft gebruikt niet hoger dan 8%.

De gezondheidsdoelstelling over roken stelt dat tegen 2015 bij personen van 15 jaar en jonger het percentage rokers niet hoger dan 11% mag zijn. Bij de basismeting in 2004-2005 bedroeg het percentage laatstejaarsgebruikers van tabak 14,4%. In de eerstvolgende jaren bleven de resultaten rond dit percentage schommelen. Sinds 2010/2011 daalt het laatstejaarsgebruik. In het schooljaar 2012/2013 gaf 9,1% van de jongeren onder de 16 jaar aan het laatste jaar tabak te hebben gerookt. Hiermee wordt voor de eerste keer een cijfer lager dan de doelstelling genoteerd. Komende bevragingen zullen duidelijk maken of deze nieuwe trend stand houdt.

Het percentage rokers vanaf de leeftijd van 16 jaar moet tegen 2015 minder dan 20% bedragen. De Gezondheidsenquête 2013 telt nog 22% rokers in Vlaanderen, een duidelijke daling tegenover 2004.

Wat alcohol betreft zou tegen 2015 bij personen van 15 jaar en jonger het percentage dat meer dan 1 keer per maand drinkt niet hoger mogen zijn dan 20%. Bij de basismeting dronk 26,8% van de leerlingen jonger dan 16 vaker dan 1 keer per maand alcohol. Dit percentage kende de afgelopen jaren een geleidelijke daling. Sinds het schooljaar 2009-2010 werd de doelstelling nipt bereikt en ook voor het schooljaar 2012-2013 wordt met 13,9% de daling in het alcoholgebruik doorgezet.

Het percentage volwassen mannen dat wekelijks meer dan 21 eenheden drinkt zou in 2015 nog maximaal 10% mogen bedragen, in 2013 was dit 7,8%. Het percentage volwassen vrouwen dat wekelijks meer dan 14 eenheden drinkt moet terug naar 4% en bedroeg 4,2% in 2013.

Rond illegale drugs is het doel tegen 2015 dat bij personen van 17 jaar en jonger het percentage dat ooit cannabis of een andere illegale drug heeft gebruikt niet hoger dan 14% is, het percentage dat 12 maanden voor de bevraging cannabis of een illegale drug heeft gebruikt, mag niet hoger zijn dan 7%. Hoewel het ooit-gebruik gedaald is naar 15,8%, is de doelstelling tot dusver nog niet behaald. Ook het laatstejaarsgebruik blijft schommelen rond hetzelfde niveau. De huidige prevalentie van 9,9% ligt nog ver af van de beoogde doelstelling van 7%.

6,7% van de 18-35 jarigen gebruikte in 2008 het jaar voor de bevraging cannabis, dus minder dan de doelstelling van maximaal 8% in 2015.

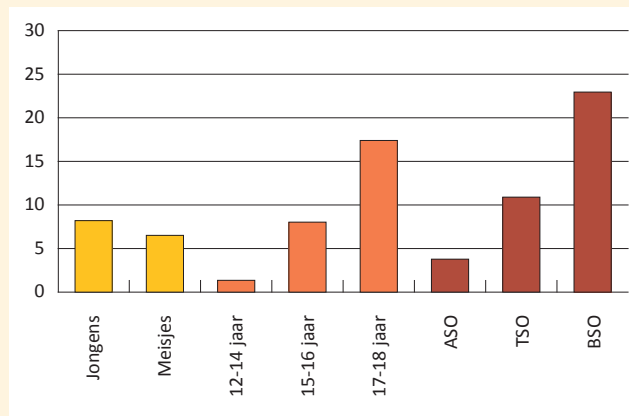
In 2013 is 22% van de bevolking van 15 jaar en ouder roker (18% dagelijks en 4% occasioneel). Mannen roken vaker dan vrouwen (25% tegenover 19%). De prevalentie van roken varieert weinig in functie van de leeftijd, alhoewel bij de senioren deze prevalentie iets minder hoog ligt. Het opleidingsniveau speelt zeker een rol met betrekking tot het gebruik van tabak, zo zijn rokers proportioneel minder talrijk in hoger opgeleide milieus.

Het percentage rokers daalde tussen 1997 en 2013 van 29% tot 22%.

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest telt 23% rokers.

3.44 Rookgedrag jongeren

Dagelijkse rokers bij leerlingen in het secundair onderwijs, naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm, schooljaar 2012-2013, in %.

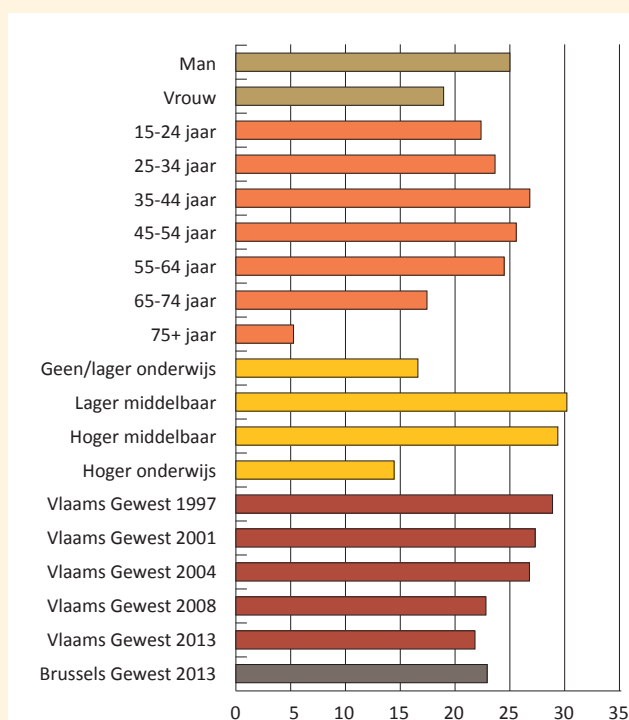

Bron: Leerlingenbevraging VAD.

Tijdens het schooljaar 2012-2013 heeft 30% van alle middelbare scholieren ooit tabak gerookt, 7% rookt dagelijks. Twee derde van deze dagelijkse rokers, rookt minder dan 10 sigaretten per dag, een derde rookt meer. De gemiddelde leeftijd waarop jongeren hun eerste sigaret hebben opgestoken, was 14,5 jaar.

3.46 Roken

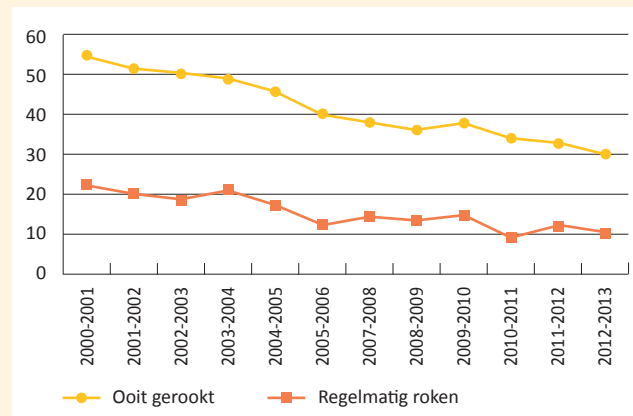
Aandeel rokers (15 jaar en ouder) in 2013, naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, in %.

Bron: Gezondheidsenquête WIV.

3.45 Evolutie rookgedrag jongeren

Evolutie in tabaksgebruik van leerlingen in het secundair onderwijs, van schooljaar 2000-2001 tot schooljaar 2012-2013, in %.

Bron: Leerlingenbevraging VAD.

Tussen jongens en meisjes is er maar weinig verschil meer: het ooit gebruik van tabak verschilt 4% en het dagelijks gebruik 2%. Het dagelijks roken neemt sterk toe met de leeftijd, bij de 17 tot 18-jarigen rookt 17% dagelijks. Leerlingen in het TSO en vooral BSO roken beduidend meer dan leerlingen in het ASO.

Tussen schooljaar 2000-2001 en 2012-2013 is een sterke daling te merken in het tabaksgebruik bij jongeren. De grootste daling doet zich voor in het 'ooit gebruik' met een daling van bijna 25 procentpunt. Toch is er blijvende aandacht nodig voor de 30% jongeren die wel experimenteren en verder evolueren naar regelmatig gebruik: 1 op 10 leerlingen is namelijk een regelmatige roker.

In 2013 drinkt 6% van de bevolking teveel alcohol. Overconsumptie van alcohol (meer dan 14 glazen per week voor vrouwen en meer dan 21 glazen voor mannen) komt meer voor bij mannen (8%) dan bij vrouwen (4%).

De overconsumptie vertoont een piek in de leeftijdsgroep 15-24 jaar en in de leeftijdsgroep 45-64 jaar, terwijl het opleidingsniveau niet meteen een rol lijkt te spelen.

Het percentage overconsumptie daalt sinds 2001.

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest drinkt 7% teveel alcohol.

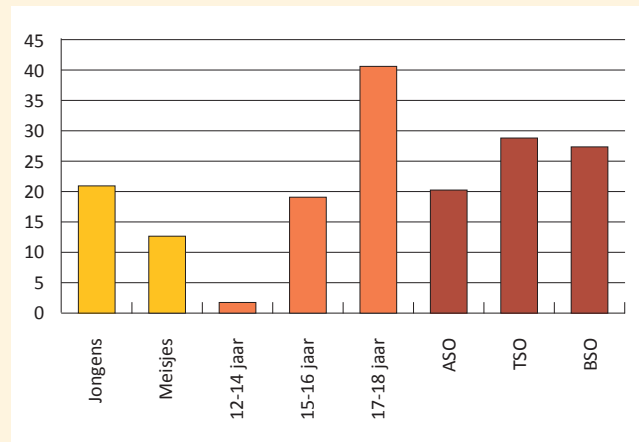
Aan het einde van het secundair onderwijs gebruikten bijna alle leerlingen ooit alcohol: onder de 17 tot 18-jarigen heeft 89,5% ooit alcohol gedronken. De gemiddelde leeftijd waarop men een eerste glas drinkt, is 14 jaar.

Van alle leerlingen in het secundair onderwijs in het schooljaar 2012-2013 drinkt 17% regelmatig alcohol, meer jongens dan meisjes. Met de leeftijd neemt de frequentie van alcoholgebruik snel toe: 19% van de 15 tot 16-jarigen en 41% van de 17 tot 18-jarigen drinkt regelmatig alcohol. In het ASO is de groep regelmatig drinkers kleiner dan in het TSO en het BSO.

De voorbij 10 jaar daalde zowel het ooit gebruik als het regelmatig gebruik. De 17% regelmatige gebruikers tijdens schooljaar 2012-2013 betekenen bijna een halvering tegenover de

3.47 Alcoholgebruik jongeren

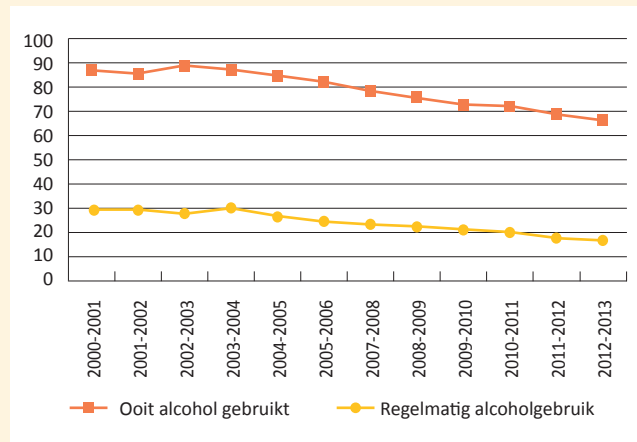
Regelmatig alcoholgebruik bij leerlingen in het secundair onderwijs, naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm, schooljaar 2012-2013, in %.

Bron: Leerlingenbevraging VAD.

3.48 Evolutie alcoholgebruik jongeren

Evolutie in alcoholgebruik van leerlingen in het secundair onderwijs, van schooljaar 2000-2001 tot schooljaar 2012-2013, in %.

Bron: Leerlingenbevraging VAD.

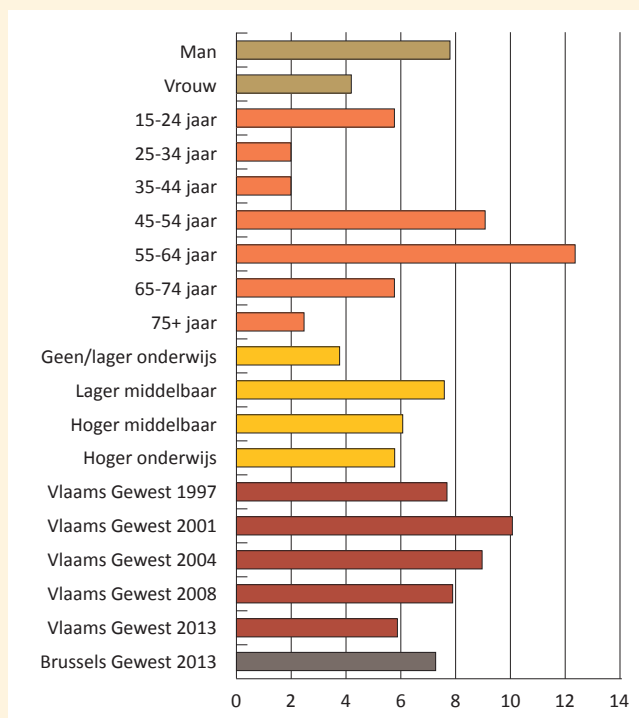
29% regelmatige gebruikers tijdens schooljaar 2000-2001. Deze daling is grotendeels toe te schrijven aan een sterke daling van het alcoholgebruik bij de jongste leerlingen. De cijfers wijzen erop dat meer en meer jongeren hun eerste glas alcohol pas op latere leeftijd drinken.

In de leeftijdsgroep van 18 tot 35 jaar geeft 7% aan minstens eenmaal cannabis gebruikt te hebben in de 12 maanden voorafgaand aan de enquête (2013). Een duidelijk lager percentage dan in 2008. Mannen (10%) geven meer dan vrouwen (3%) aan recent cannabis gebruikt te hebben. Het recent gebruik van cannabis varieert niet significant in functie van het opleidingsniveau.

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft 15% cannabis gebruikt in het jaar voorafgaand aan de enquête.

3.49 Overconsumptie alcohol

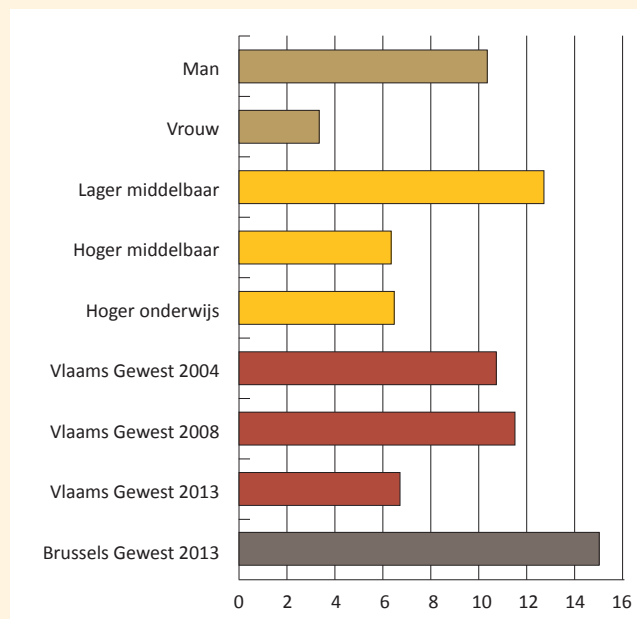
Aandeel overconsumptie alcohol (>21 eenheden/week bij mannen en >14 eenheden/week bij vrouwen) bij personen van 15 jaar en ouder in 2013, naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, in %.

Bron: Gezondheidsenquête WIV.

3.50 Cannabisgebruik

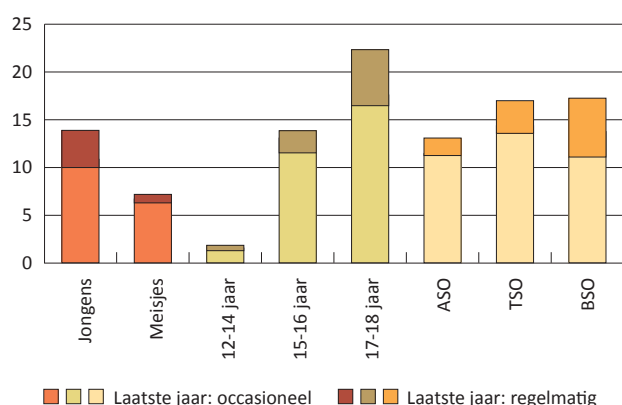
Aandeel cannabisgebruik in de 12 maanden voor de bevraging bij personen van 18 tot 35 jaar in 2013, naar geslacht en opleidingsniveau, in %.

Bron: Gezondheidsenquête WIV.

3.51 Cannabisgebruik jongeren

Laatstejaarsgebruik van cannabis bij leerlingen in het secundair onderwijs, naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm, schooljaar 2012-2013, in %.

Bron: Leerlingenbevraging VAD.

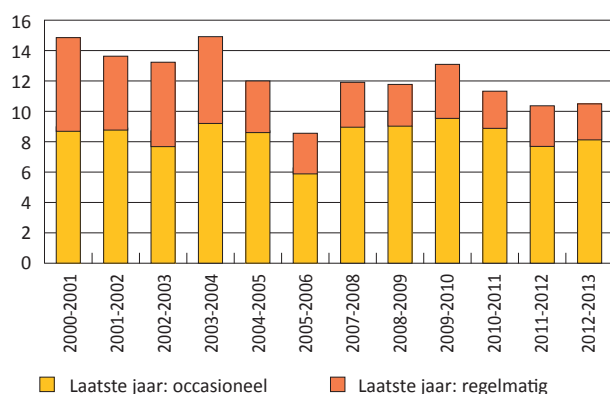
Cannabis blijft de meest populaire onder de illegale drugs bij jongeren: in het schooljaar 2012-2013 heeft 17,3% van alle leerlingen ooit cannabis geprobeerd tegenover 3,7% die ooit een andere illegale drug hadden geprobeerd. De gemiddelde leeftijd waarop een eerste keer cannabis werd gebruikt, was 15,4 jaar.

In het schooljaar 2012-2013 heeft 10,5% van alle leerlingen het jaar voor de bevraging cannabis gebruikt: 8,2% occasioneel, 2,4% regelmatig.

Cannabis is populairder bij jongens dan bij meisjes en het gebruik neemt gradueel toe met de leeftijd. In de groep 17 tot 18-jarigen heeft 22% het voorbije jaar cannabis gebruikt, 6% deed dit regelmatig. De verschillen in laatstejaarsgebruik tussen de onderwijsvormen zijn beperkt, wel gebruiken in het TSO en het BSO 2 tot 3 maal zoveel leerlingen regelmatig can-

3.52 Evolutie cannabisgebruik jongeren

Evolutie in laatstejaarsgebruik van cannabis bij leerlingen in het secundair onderwijs, van schooljaar 2000-2001 tot schooljaar 2012-2013, in %.

Bron: Leerlingenbevraging VAD.

nabis dan in het ASO.

Onder de gebruikers van cannabis zijn er meer occasionele dan regelmatige gebruikers, en dit in alle leeftijdscategorieën, in de drie onderwijsvormen en zowel bij jongens als meisjes.

De jongste jaren is er een daling, zowel van het ooitgebruik en als van het laatstejaarsgebruik. Het regelmatig gebruik ligt voor het derde jaar op rij rond de 2,5%, een duidelijke afname tegenover een aantal jaren geleden.

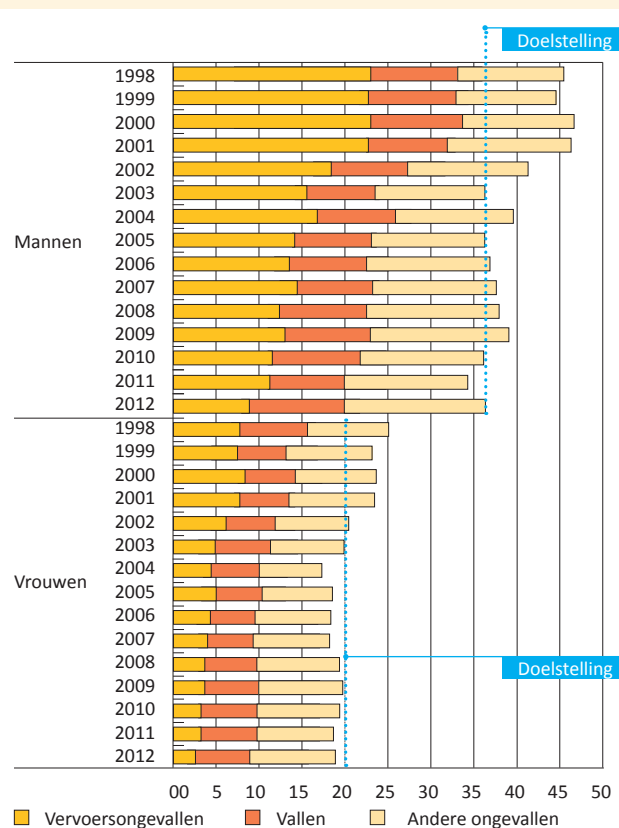
Ongevallensterfte

Een vierde gezondheidsdoelstelling stelt dat het aantal dodelijke ongevallen in de privésfeer en het verkeer moet afnemen met 20% (ten opzichte van 1998).

Sinds 1998 is de gestandaardiseerde sterfte door ongevallen bij mannen gedaald met 20%. Daarmee is voor mannen de globale doelstelling bereikt. Voor vervoersongevallen is de doelstelling duidelijk bereikt. De sterfte bij mannen door vervoersongevallen daalt met 61%. De sterfte door overige ongevallen nam echter toe bij mannen: de sterfte door te vallen steeg met 8% ten opzichte van 1998, de sterfte door andere niet-vervoersongevallen steeg met 33%.

3.53 Ongevallensterfte

Evolutie van de direct gestandaardiseerde sterfte door ongevallen, naar geslacht, van 1998 tot 2012, per 100.000 inwoners.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

Over dezelfde periode is de sterfte door ongevallen bij vrouwen gedaald met 25%. Daarmee blijft de globale doelstelling voor vrouwen bereikt. Het aantal vrouwelijke vervoerslachtoffers krimpt met 65% en het aantal sterfgevallen door een ongelukkige val neemt af met 19%. De sterfte bij vrouwen door andere ongevallen steeg met 2% ten opzichte van 1998.

Vergeleken met de andere EU15-landen bevindt Vlaanderen zich eerder in de middenmoot.

Bij thuiswonende ouderen valt ongeveer 1 op de 3 minstens 1 maal per jaar; één derde onder hen valt zelfs meerdere keren per jaar. Het risico om te vallen neemt toe met de leeftijd: 32 tot 42% van de 75-plussers valt jaarlijks minstens 1 maal. Gemiddeld vallen 65-plussers 3 keer per jaar, maar hoe ouder men wordt, hoe meer men valt. In de groep 65-75 jarigen is de prevalentie ongeveer 15%, terwijl die vanaf 75 jaar toeneemt tot ongeveer 37% op 85 jaar. Dit is waarschijnlijk een onderschatting van de problematiek. Heel wat valincidenten zonder letsel worden niet gemeld, voornamelijk uit vrees voor een opname in een woonzorgcentrum. In de residentiële zorg ligt de valincidentie nog hoger: ongeveer 50 tot 70% van de bewoners valt minstens 1 keer per jaar. Bij ouderen met dementie kan het percentage vellers zelfs oplopen tot 66%.

Voeding en beweging

Een vijfde gezondheidsdoelstelling wil gezondheidswinst realiseren op bevolkingsniveau door een stijging van het aantal

mensen dat voldoende fysiek actief is, evenwichtig eet en een gezond gewicht nastreeft.

Deze doelstelling is opgesplitst in een aantal concrete subdoelstellingen, onder andere dient tegen 2015:

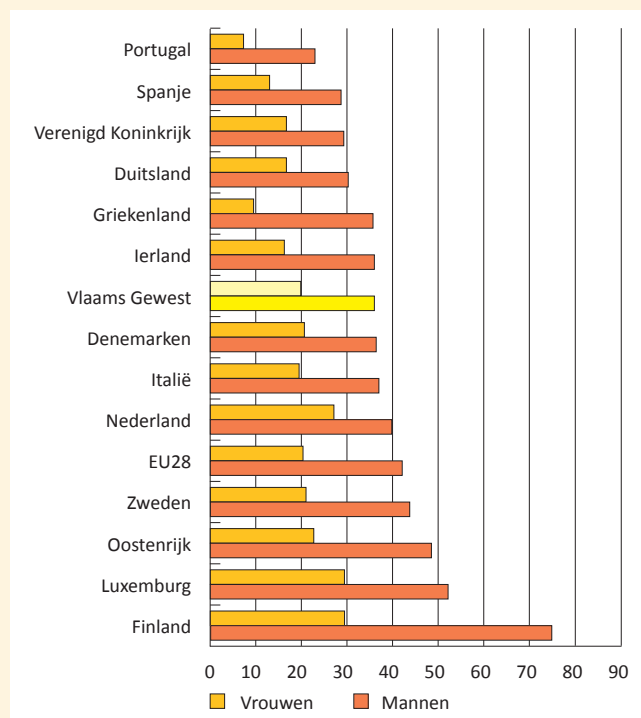
- het percentage personen dat voldoende fysiek actief is om gezondheidswinst te behalen met 10 procentpunten te stijgen;
- meer mensen evenwichtig te eten overeenkomstig de aanbevelingen van de actieve voedingsdriehoek;
- het percentage personen met een gezond gewicht minstens behouden te blijven.

In 2013 besteedt 40% van de Vlamingen minstens 30 minuten per dag aan matige of intensieve lichaamsbeweging. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gaat het slechts om 29%. Het percentage mannen dat minstens 30 minuten per dag aan lichaamsbeweging besteedt (52%) is bijna twee keer zo hoog dan het percentage vrouwen (28%). Dit percentage daalt gestaag met de leeftijd: van 56% bij de jongvolwassenen (15-24 jaar) tot 38% in de leeftijdsgroep van 65-74 jaar, om vervolgens sterk af te nemen tot slechts 13% in de oudste leeftijdsgroep (75-plussers). Na correctie voor leeftijd en geslacht zijn er geen verschillen voor wat betreft het opleidingsniveau. Tegenover 2008 (45%) is er een afname van het aandeel mensen met minstens 30 minuten lichaamsbeweging per dag.

In totaal zou men minstens 5 porties fruit en groenten per dag moeten eten. Dit komt overeen met minstens 400g per dag wat door de Wereldgezondheidsorganisatie wordt aanbevolen.

3.54 Europese vergelijking ongevallensterfte

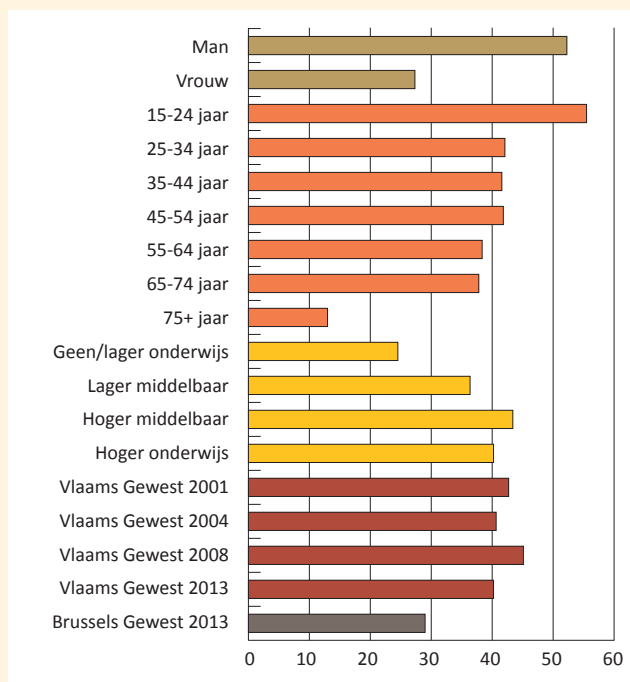
Gestandaardiseerde sterfte door ongevallen, Europese vergelijking, naar geslacht, in 2012, per 100.000 inwoners.

Bron: Eurostat, Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.55 Fysieke activiteit

Aandeel van de bevolking (15 jaar en ouder) dat minstens 30 minuten per dag aan lichaamsbeweging doet in 2013, naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, in %.

Bron: Gezondheidsenquête WIV.

In 2013 eet slechts 11% van de Vlamingen de aanbevolen dagelijkse hoeveelheid fruit en groenten, waarbij meer vrouwen (13%) dan mannen (9%) de aanbeveling halen. Het percentage ligt het laagst bij kinderen en jongvolwassenen waarna het toeneemt met de leeftijd en het hoogst is in de leeftijdsgroep van 65-74 jaar, om daarna terug sterk te dalen. Er is een duidelijk verband tussen het opleidingsniveau en de consumptie van de aanbevolen dagelijkse hoeveelheid fruit en groenten. Mensen met een diploma hoger onderwijs geven vaker aan dagelijks minstens 5 porties fruit en groenten te eten dan mensen met een lager opleidingsniveau.

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest eet 18% van de bevolking de aanbevolen dagelijkse hoeveelheid.

In 2013 heeft 50% van de volwassen bevolking een gezond gewicht (BMI tussen 18,5 en 25). Niet minder dan 48% is te zwaar: 35% valt in de categorie overgewicht (BMI tussen 25 en 30) en 13% van de bevolking is zwaarlijvig (BMI hoger dan 30). Anderzijds is 3% van de volwassen bevolking te mager. Het percentage overgewicht is veel hoger bij mannen dan bij vrouwen. Wordt de aandacht toegespitst op zwaarlijvigheid, dan blijken ongeveer evenveel vrouwen dan mannen zwaarlijvig, respectievelijk 13% en 12%.

Zowel overgewicht als zwaarlijvigheid nemen toe met de leeftijd en dit tot de leeftijdsgroep 65 tot 74 jaar. Verontrustend is dat vanaf de leeftijdsgroep van 55 tot 64 jaar al meer dan de helft van de volwassen bevolking een overgewicht heeft en dat in de leeftijdsgroep van 55 tot 74 jaar bijna één persoon op vijf te maken heeft met zwaarlijvigheid.

Hoe lager het opleidingsniveau is, hoe hoger de prevalentie van overgewicht en zwaarlijvigheid. Over de verschillende meetpunten doorheen de tijd was er een stijgende trend waar te nemen, zowel voor overgewicht als zwaarlijvigheid.

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gaat het om 31% van de mensen met overgewicht en 13% zwaarlijvigen.

Zelfdoding en depressie

Een laatste gezondheidsdoelstelling geeft aan dat het aantal zelfdodingen tegen 2020 met 20% moet dalen ten opzichte van 2000.

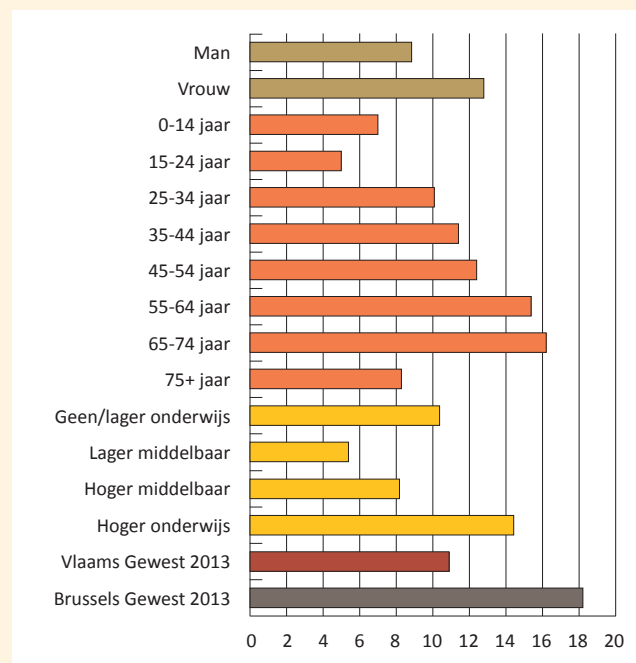
In 2012 stierven 1.112 Vlamingen door zelfdoding. Bijna 3 op de 4 van hen zijn mannen: 814 mannen tegenover 298 vrouwen. Zelfdoding is een van de meest voorkomende doodsoorzaken bij jonge volwassenen tussen 20 en 54 jaar. De gemiddelde leeftijd van mannen die suïcide plegen is 50 jaar en die van vrouwen 53 jaar. De meest voorkomende methode is verhangen. De helft van de zelfdodingen gebeurt bij mannen en vrouwen jonger dan 50. Dit grote aantal overlijdens op relatief jonge leeftijd zorgt ervoor dat zelfdoding voor bijna evenveel verloren jaren verantwoordelijk is als longkanker of ischemische hartziekten.

De gezondheidsdoelstelling bepaalt dat het aantal zelfdodingen in 2020 met 20% moet dalen t.o.v. 2000. Deze doelstelling is nog niet gehaald, noch bij mannen noch bij vrouwen. In 2012 overleden er iets minder mensen door suïcide dan in 2011.

Wanneer er rekening gehouden wordt met de veranderende

3.56 Consumptie fruit en groenten

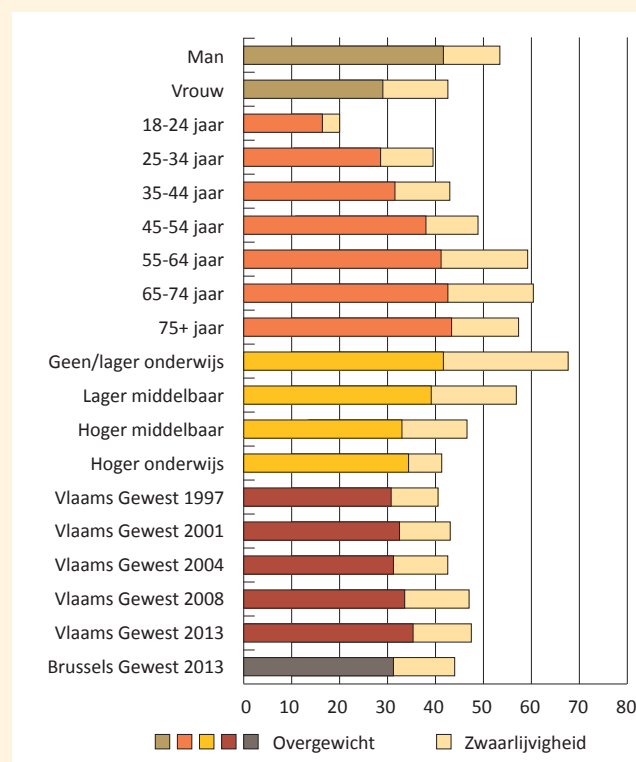
Aandeel van de bevolking dat de aanbevolen dagelijkse hoeveelheid fruit en groenten eet (5 porties of 400g) in 2013, naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, in %.

Bron: Gezondheidsenquête WIV.

3.57 Overgewicht en zwaarlijvigheid

Aandeel van de volwassen bevolking (18 jaar en ouder) met overgewicht (BMI >= 25) en zwaarlijvigheid (BMI >= 30) in 2013, naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, in %.

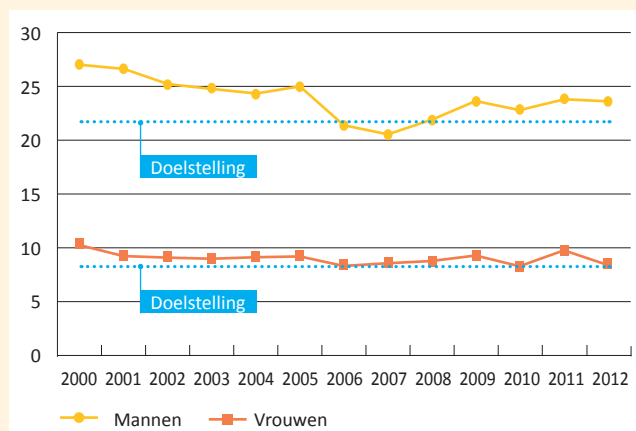

Bron: Gezondheidsenquête WIV.

3.58 Zelfdoding

Evolutie van de direct gestandaardiseerde sterftcijfers door zelfdoding, naar geslacht, van 2000 tot 2012, per 100.000 inwoners.

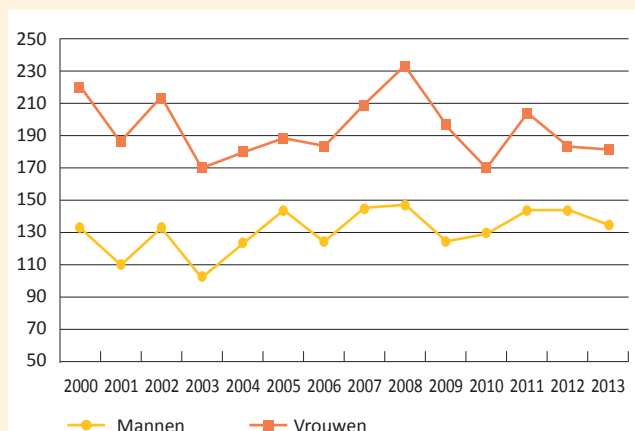
Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

leeftijdverdeling, waren er in 2012 duidelijk minder overlijdens dan in 2000 (gestandaardiseerd aantal o.b.v. de Europese standaardbevolking).

Voor mannen is er een daling van 12% tussen het gestandaardiseerde aantal overlijdens in 2000 en dat in 2012. Dat is nog niet de vooropgestelde 20% maar wel al een statistisch signi-

3.59 Suïcidepogingen

Evolutie van het gestandaardiseerd aantal personen dat een suïcidepoging ondernam, van 2000 tot 2013, per 100.000 inwoners.

Bron: Eenheid voor Zelfmoordonderzoek, UGent.

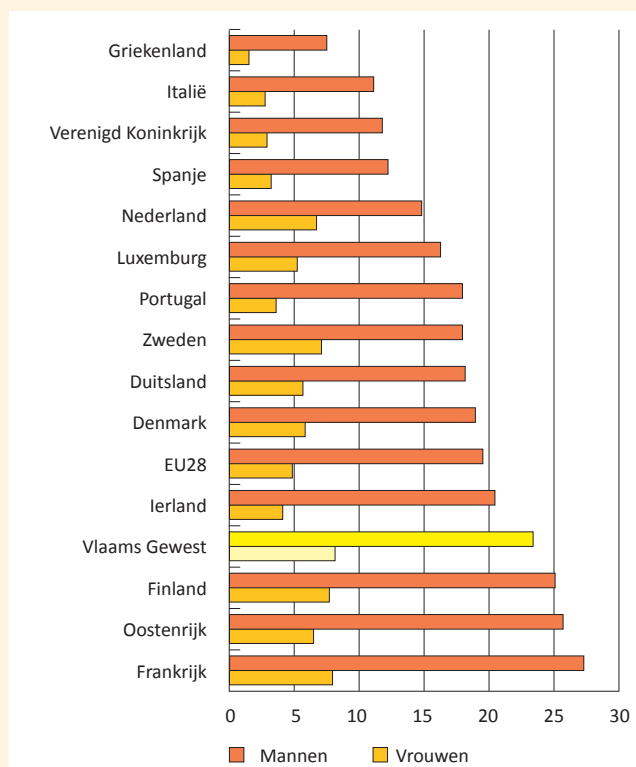
ficant verschil. Voor vrouwen daalde het gestandaardiseerde aantal overlijdens in 2012 met 17% ten opzichte van 2000.

Tijdens de hele periode zijn de sterftcijfers voor vrouwen beduidend lager dan deze voor mannen.

Binnen de EU15 bevindt Vlaanderen zich in 2012 in het gezelschap van landen met hoge suïcidecijfers: enkel Frankrijk, Oostenrijk en Finland hebben hogere zelfdodingscijfers.

3.60 Europese vergelijking zelfdoding

Gestandaardiseerde sterfte door zelfdoding, Europese vergelijking, naar geslacht, in 2012, per 100.000 inwoners.

Bron: Eurostat, Agentschap Zorg en Gezondheid.

In 2013 registreerden 33 spoeddiensten van Vlaamse ziekenhuizen in het totaal 2.167 suïcidepogingen ondernomen door 2.091 personen. Dat komt neer op 157 pogers per 100.000 inwoners van 10 jaar of ouder, een daling van 1,3% ten opzichte van 2012.

Wordt dit doorgetrokken naar Vlaanderen dan waren er naar schatting 28 pogingen per dag in 2013. Deze cijfers tonen vooral aan dat er veel meer suïcidepogingen dan zelfdodingen zijn.

Meer vrouwen dan mannen ondernemen een suïcidepoging, 6 op de 10 pogingen wordt door een vrouw ondernomen. De helft van de aangemelde suïcidepogers heeft reeds één of meerdere suïcidepogingen ondernomen in het verleden. Bijna de helft van hen ondernam een poging gedurende het afgelopen jaar.

Het hoogste absolute aantal suïcidepogers is tussen de 20 en 24 jaar en tussen 40 en 49 jaar oud, de gemiddelde leeftijd is 41 jaar.

Ruim drie op vier suïcidepogingen (77%) gebeuren aan de hand van zelfvergiftiging (voornamelijk door middel van benzodiazepines of andere sedatieven), 18% van de suïcidepogingen gebeurt door middel van zelfverwonding (voornamelijk door middel van een scherp voorwerp of verhangings), en 5% door een combinatie van zelfverwonding en zelfvergiftiging. Tijdens ongeveer een kwart (27%) van de suïcidepogingen is er alcohol ingenomen.

De grootste subgroep van de suïcidepogers is ongehuwd (36%). Significant meer mannen (41%) dan vrouwen (33%).

In 2013 rapporteert 6% van de bevolking van 15 jaar en ouder in het jaar voorafgaand aan de enquête een depressie. 78% raadpleegt hiervoor een gezondheidswerker, 67% neemt geneesmiddelen en 23% volgt psychotherapie. Meer vrouwen (8%) dan mannen (4%) rapporteren een depressie.

Depressie komt minder voor bij jongeren en neemt dan toe tot de leeftijd van 55-64 jaar. Zoals de meeste van de andere indicatoren met betrekking tot geestelijke gezondheid zijn er relatief minder personen van 65-74 jaar die hebben aangegeven een depressie te hebben gehad in het afgelopen jaar in vergelijking met de aangrenzende leeftijdsgroepen. Zelfgerapporteerde depressie komt minder voor bij de hoger opgeleiden. De prevalentie van depressie is constant sinds 1997. De lichte stijging waargenomen in 2013 ten opzichte van de voorgaande jaren is statistisch niet significant. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest rapporteert bijna 8% een depressie in het jaar voorafgaand aan de enquête.

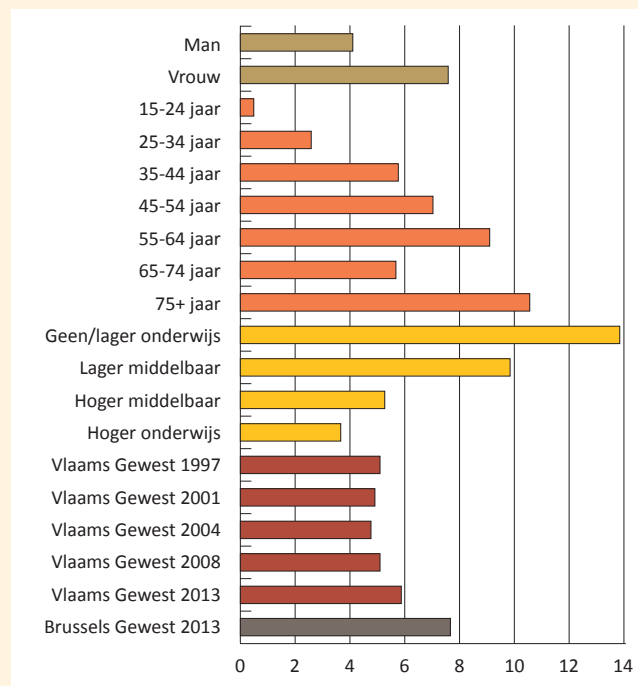
In 2013 kregen 56.711 personen hulp in een Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg (CGG), een stijging voor het vijfde jaar op rij. In 2008 ging het nog om 49.832 personen. De grootste groep cliënten van een CGG is tussen 18 en 59 jaar (66%), gevolgd door jongeren tot 17 jaar (24%). Ouderen zijn met 10% minimaal vertegenwoordigd. Enkel bij jongeren zijn er meer jongens dan meisjes: 12 tegenover 10. In de andere leeftijdsgroepen is er steeds een overwicht van vrouwen. In de leeftijdscategorie 18-59 jaar zijn er 10 mannen tegenover 13 vrouwen, bij de 60-plussers 10 mannen tegenover 19 vrouwen.

Jongeren komen vooral vanuit de gezondheidszorg (29%) en via onderwijsactoren (28%) terecht bij een CGG. 21% komt zonder gespecialiseerde verwijzing.

Bij volwassenen wordt de grootste groep (44%) doorverwezen door gezondheidswerkers. Eveneens een grote groep (31%)

3.61 Zelfgerapporteerde depressie

Aandeel van de bevolking (15 jaar en ouder) dat een depressie in de 12 maanden voor de bevraging heeft gerapporteerd in 2013, naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, in %.

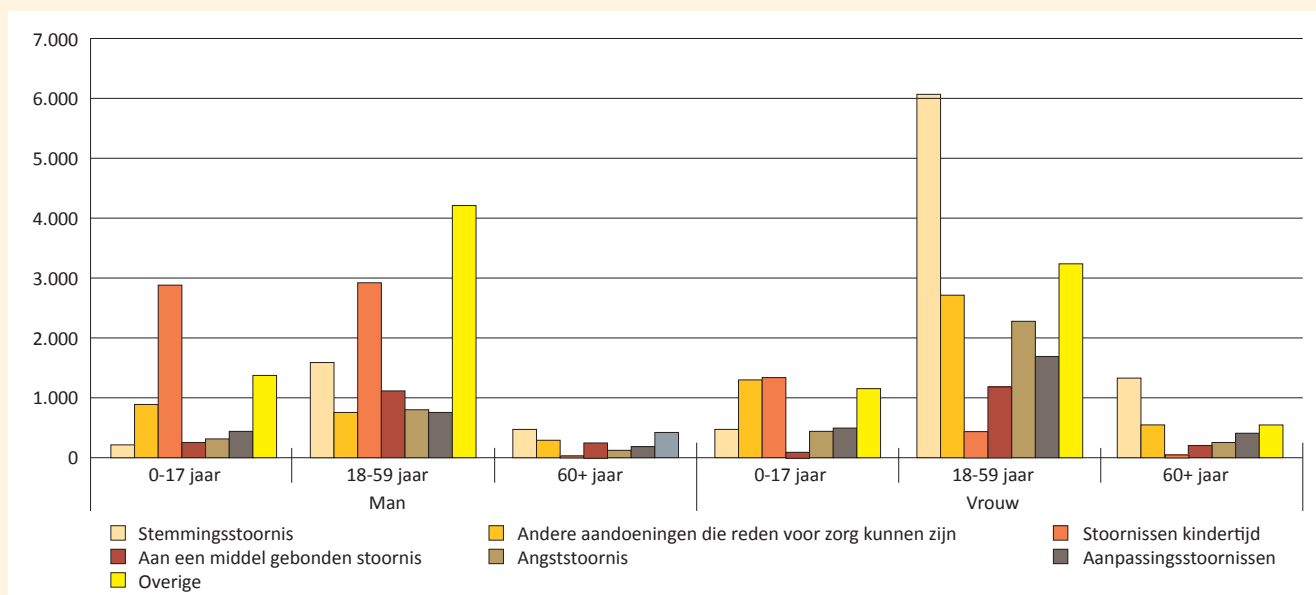

Bron: Gezondheidsenquête WIV.

komt zonder een gespecialiseerde verwijzing, uit eigen beweging of op aanraden van familie of vrienden. 10% wordt doorverwezen door de justitionele sector. 41% van de 60-plussers wordt doorverwezen vanuit de ge-

3.62 Diagnoses CGG

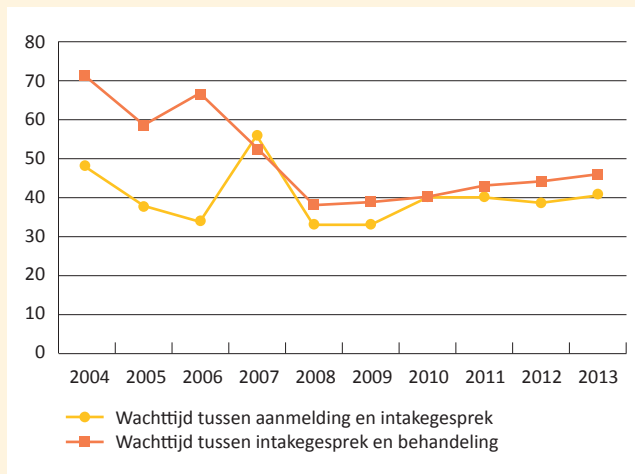
Belangrijkste diagnoses bij de Centra Geestelijke Gezondheidszorg in 2013, naar leeftijd en geslacht, aantal zorgperiodes in behandelingsfase.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.63 Wachttijden CGG

Gemiddelde wachttijden bij de Centra Geestelijke Gezondheidszorg, van 2004 tot 2013, in dagen.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

zondheidszorg, 25% komt zonder gespecialiseerde verwijzing en dan vooral uit eigen beweging. Daarnaast wordt nog 18% vanuit de ouderenzorg doorverwezen.

De gemiddelde wachttijd tussen aanmelding en het intakegesprek bij de Centra Geestelijke Gezondheidszorg bedraagt in 2013 40 dagen, een lichte stijging tegenover 2012. De wachttijd tussen het intakegesprek en de start van de behandeling bedraagt 46 dagen in 2013, eveneens een lichte toename. Over de jaren heen was er een afname van de wachttijden, vooral bij deze tussen het intakegesprek en de start van de behandeling, wat op een grotere toereikendheid wijst. De meest recente jaren is er een stagnatie van de wachttijden. In de

kinder- en jeugdzorg moeten cliënten gemiddeld het langste wachten op een eerste gesprek, de ouderenzorg kent de kortste wachttijden.

Bij volwassen vrouwen zijn stemmingsstoornissen de belangrijkste diagnose, bij mannen stoornissen gebonden aan midde-gebruik. Bij jongeren maken stoornissen uit de kinderjaren het leeuwendeel uit. Deze verhoudingen blijven quasi constant doorheen de tijd.

Mortaliteit en morbiditeit

Dit deel gaat in op een aantal cijfers rond algemene sterfte, vermijdbare sterfte, verloren potentiële jaren en foeto-infantiele sterfte. Daarnaast komen ook seksueel overdraagbare aandoeningen en tbc aan bod.

Algemene sterfte

In 2012 stierven 60.335 inwoners van het Vlaamse Gewest. Dat zijn er 2.669 meer dan in 2011.

Door de toenemende vergrijzing verwacht men met de jaren steeds meer overlijdens. Door voor leeftijd te standaardiseren wordt er rekening gehouden met de veroudering van de bevolking. Deze gestandaardiseerde sterfte vertoont de voorbije 15 jaar een continue, geleidelijke daling, vooral bij de mannen maar ook bij de vrouwen.

De daling van de gestandaardiseerde sterftecijfers is voor een groot deel toe te schrijven aan de daling van de sterfte door kanker (bij mannen) en door hart- en vaat-aandoeningen (bij mannen en vrouwen).

In de wintermaanden overlijden meer mensen dan in de zomer. Dit is voornamelijk te wijten aan de winterse kwalen als

3.64 Belangrijkste doodsoorzaken

Belangrijkste doodsoorzaken per leeftijdsgroep in 2012, naar geslacht, absoluut aantal en relatief belang in de leeftijdsgroep.

	Mannen	Vrouwen
0 jaar	Aangeboren afwijkingen (44 / 28%)	Aangeboren afwijkingen (41 / 33%)
1-4 jaar	Aangeboren afwijkingen (4 / 17%)	Niet-vervoersongevallen (5 / 23%)
5-9 jaar	Aangeboren afwijkingen (2 / 12%)	Verschillende doodsoorzaken (1 / 10%)
10-14 jaar	Aangeboren afwijkingen (3 / 13%)	Suicide (2 / 17%)
15-19 jaar	Vervoersongevallen (23 / 33%)	Suicide (11 / 33%)
20-24 jaar	Suicide (40 / 35%)	Suicide (10 / 28%)
25-29 jaar	Suicide (59 / 47%)	Suicide (13 / 33%)
30-34 jaar	Suicide (55 / 31%)	Suicide (16 / 24%)
35-39 jaar	Suicide (60 / 33%)	Suicide (16 / 16%)
40-44 jaar	Suicide (81 / 27%)	Borstkanker (32 / 17%)
45-49 jaar	Suicide (93 / 17%)	Borstkanker (57 / 17%)
50-54 jaar	Suicide (100 / 11%)	Borstkanker (82 / 13%)
55-59 jaar	Longkanker (224 / 17%)	Longkanker (109 / 14%)
60-64 jaar	Longkanker (343 / 18%)	Longkanker (137 / 13%)
65-69 jaar	Longkanker (383 / 15%)	Borstkanker (158 / 11%)
70-74 jaar	Longkanker (436 / 14%)	Cerebrovasculaire aandoeningen (158 / 8%)
75-79 jaar	Longkanker (468 / 10%)	Cerebrovasculaire aandoeningen (261 / 8%)
80-84 jaar	Ischemische hartziekten (539 / 9%)	Cerebrovasculaire aandoeningen (539 / 10%)
85+ jaar	Hartdecompensatie (933 / 11%)	Hartdecompensatie (2.006 / 14%)

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

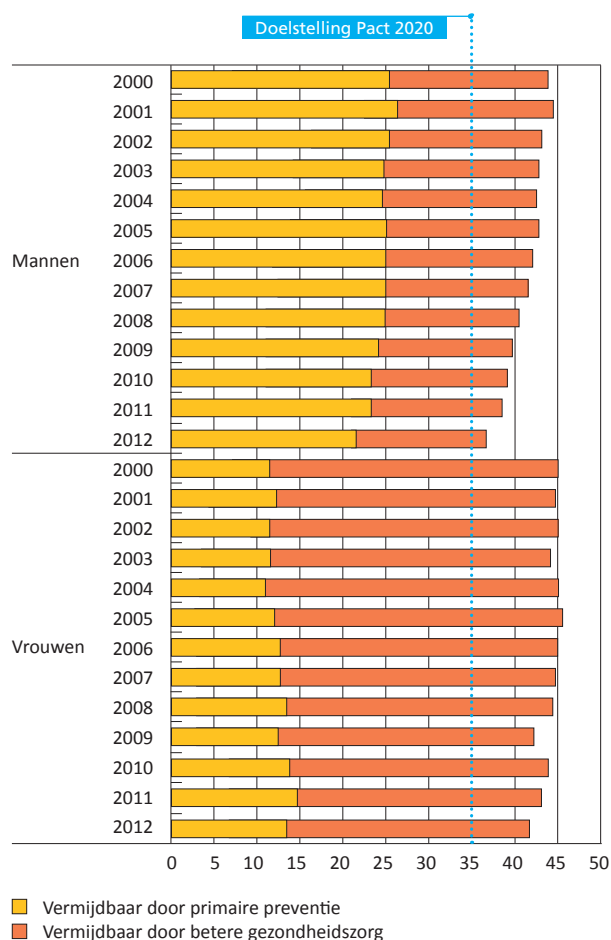
longontstekingen en griep. Januari kent de jongste 10 jaar gemiddeld het hoogste aantal sterfgevallen, september het laagste.

Het ziekenhuis is zowel voor mannen als voor vrouwen de meest voorkomende plaats van overlijden. In 2012 vinden respectievelijk 51% (mannen) en 44% (vrouwen) van alle overlijdens daar plaats. Omdat mannen vaker op jongere leeftijd overlijden, sterven zij meer in het eigen huis dan vrouwen: 27% van alle overlijdens bij mannen tegenover 19% bij vrouwen. Vrouwen sterven dan weer vaker in een woonzorgcentrum dan mannen: 35% bij vrouwen tegenover 17% bij mannen.

Het sterfterisico, de kans dat iemand sterft op een bepaalde leeftijd, is vooral hoog in het eerste levensjaar en vanaf 50 jaar. Vanaf 25 jaar voor vrouwen en 35 jaar voor mannen stijgen de sterftekansen exponentieel. Bij jonge mannen (15-34 jaar) zijn de belangrijkste doodsoorzaken vervoersongevallen en suïcide. Ook bij jonge vrouwen (15-24 jaar) is er een kleine relatieve oversterfte. De belangrijkste doodsoorzaak is hier suïcide.

3.65 Vermijdbare sterfte

Evolutie van het percentage vermijdbare sterfte door primaire preventie en door een betere gezondheidszorg, leeftijdsgroep 0 tot 74 jaar, naar geslacht, van 2000 tot 2012.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

Tot de leeftijd van 39 jaar sterven mannen en vrouwen in grote lijnen door gelijkaardige oorzaken: aangeboren afwijkingen, ongevallen en zelfdoding. Vanaf de leeftijd van 40 tot en met 54 jaar sterven vrouwen in de eerste plaats aan borstkanker, ook bij 65-69 jarigen is borstkanker de belangrijkste oorzaak. In 2012 stierven er echter vaker 55-64 jarige vrouwen door longkanker dan door borstkanker.

Mannen vanaf 40 jaar stierven in de eerste plaats door suïcide (tot 54 jaar) en longkanker (55 tot 79 jaar). Daarna volgen voor zowel mannen als vrouwen hart- en vaatziekten. Vele van deze doodsoorzaken zijn gedeeltelijk vermijdbaar, zoals (vervoers)ongevallen en longkanker.

Vermijdbare sterfte

Vermijdbare sterfte betreft enerzijds doodsoorzaken die door primaire preventie zouden kunnen vermeden worden (door de bevolking goed in te lichten en te sensibiliseren voor de gevolgen van ongezonde voedings- en leefstijlfactoren) en anderzijds doodsoorzaken die zich bij een perfect georganiseerde gezondheidszorg nog amper zouden mogen voordoen (door vaccinatie, vroegtijdige opsporing of gepaste behandeling).

Bijna 2 op de 5 overlijdens voor de leeftijd van 75 jaar zou theoretisch op één of andere manier te vermijden zijn. Bij mannen is er in 2012 37% vermijdbare sterfte. Het grootste deel hiervan is vermijdbaar door primaire preventie, met name de sterfte door ongezonde leefgewoonten (longkanker en ischemische hartziekten) of verkeersongevallen. Bij vrouwen is er 42% vermijdbare sterfte, waarvan het grootste deel te wijten was aan doodsoorzaken die sterk samenhangen met de kwaliteit van de gezondheidszorg. Hierin heeft borstkanker, verantwoordelijk voor 36% van de medisch vermijdbare sterfgevallen, een belangrijk aandeel.

Het voorbije decennium is er bij mannen een dalende trend vast te stellen zowel in de evolutie van sterfte vermijdbaar door primaire preventie als in de sterfte vermijdbaar door een optimale gezondheidszorg. Bij de vrouwen is er enkel een dalende trend voor de sterfte vermijdbaar door een optimale gezondheidszorg.

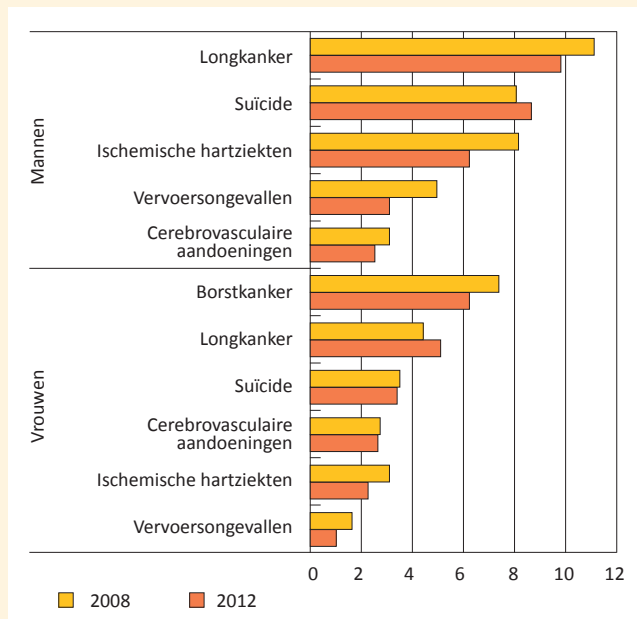
Verloren potentiële jaren

Er is sprake van verloren potentiële jaren (VPJ) als iemand sterft voor zijn 75ste verjaardag. Hoeveel jaren er verloren gaan, hangt af van zijn of haar levensverwachting.

In 2012 veroorzaakten drie doodsoorzaken bij mannen een derde van de verloren potentiële jaren: longkanker, zelfdoding en ischemische hartziekten. Het totale aantal verloren potentiële jaren is bij mannen 1,5 maal groter dan bij vrouwen. Bij vrouwen bestaat de top 3 uit borstkanker (11% van het totale VPJ-cijfer), longkanker en zelfdoding. Een kwart van de verloren potentiële jaren bij vrouwen is te wijten aan deze drie doodsoorzaken. Bij vrouwen is na borstkanker, longkanker de tweede oorzaak van verloren jaren geworden. Het VPJ-cijfer voor longkanker is de laatste jaren namelijk sterk gestegen, en het cijfer voor ischemische hartziekten is sterk gedaald.

3.66 Verloren potentiële jaren

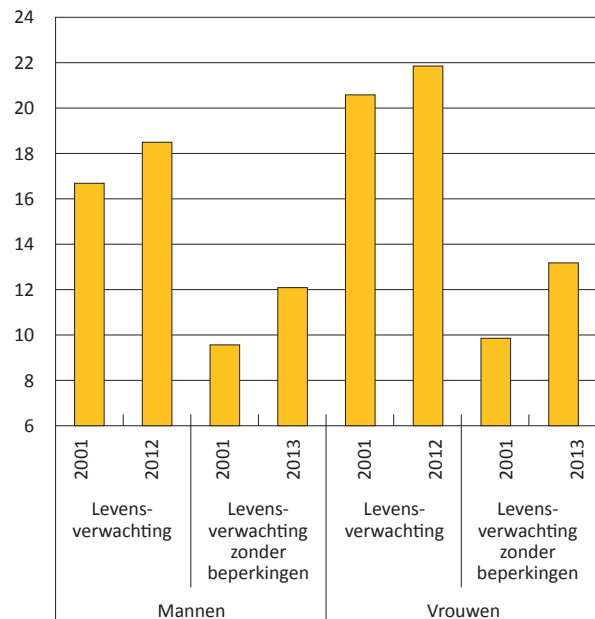
Verloren potentiële jaren voor enkele belangrijke doodsoorzaken in 2008 en 2012, leeftijdsgroep 1 tot 74 jaar, berekend ten opzichte van de levensverwachting, naar geslacht, per 1.000 persoonsjaren.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.67 Levensverwachting

Levensverwachting en levensverwachting zonder beperkingen op 65 jarige leeftijd, naar geslacht.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid, WIV.

Sommige doodsoorzaken hebben veel impact wegens sterfte op jonge leeftijd, waarbij er bij elk overlijden vele jaren verloren gaan. Andere doodsoorzaken hebben veel impact wegens het grote aantal overlijdens op latere leeftijd. Hier gaan minder jaren per overlijden verloren, maar het grote aantal overlijdens geeft de doorslag.

Zo spelen vervoersongevallen en suicide een belangrijke rol door de sterfte op relatief jonge leeftijd en zijn kankers en (ischemische) hartziekten belangrijk omwille van het grote aantal overlijdens dat zij veroorzaken op latere leeftijd.

Tussen 2008 en 2012 daalt het totale VPI-cijfer wel bij mannen, maar nauwelijks bij vrouwen. Het totale VPI-cijfer bij mannen daalt van 88,9 in 2008 naar 84,8 per 1.000 persoonsjaren in 2012. De daling is vooral te danken aan de daling van de sterfte door vervoersongevallen, door ischemische hartziekten, door long- en andere kankers en door beroertes. Het totale VPI-cijfer bij vrouwen daalt in de periode 2008-2012 licht van 59,5 naar 57,8 per 1.000 persoonsjaren. Er is wel een daling van de sterfte door borstkanker, door ischemische hartziekten en door vervoersongevallen. Maar deze daling wordt voor een deel teniet gedaan door de verhoging van de VPI-cijfers voor longkanker.

Levensverwachting

De levensverwachting van de Vlamingen op 65 jaar neemt toe en ook de levensverwachting zonder beperkingen (in goede gezondheid) op 65 stijgt. Vrouwen hebben op 65 jaar nog een levensverwachting van 22 jaar, mannen van 65 leven doorgaans nog 18,5 jaar.

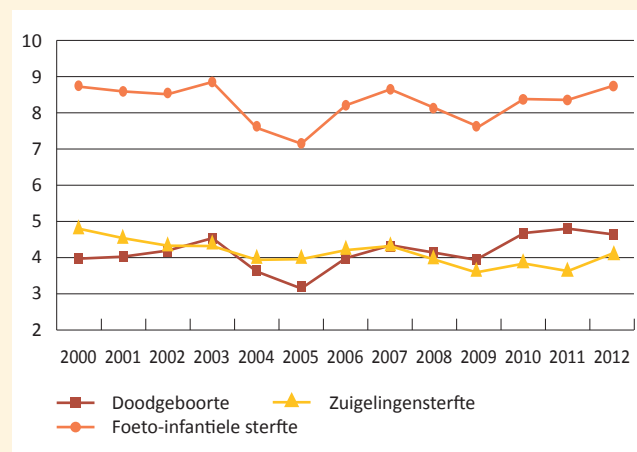
Foeto-infantiele sterfte

Het aantal foeto-infantiele overlijdens blijft schommelen rond de 8 per 1.000 geboortes.

Het cijfer voor doodgeboorte steeg opmerkelijk in 2010 omdat vanaf dan ook de in het Brusselse Gewest niet-officieel aangegeven doodgeborenen zijn opgenomen. In Vlaanderen gebeurt dit al vanaf 2007.

3.68 Foeto-infantiele sterfte

Evolutie van de foeto-infantiele sterftcijfers per 1.000 geboortes, van 2000 tot 2012.

Opm.: Vanaf 2007 ook met niet officieel aangegeven doodgeboortes bij SPE, vanaf 2010 ook met niet officieel aangegeven doodgeboortes bij CEPiP.
Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

De zuigelingensterfte bedraagt 4,1 per 1.000 geboortes in 2012. Hiermee bevindt Vlaanderen zich samen met het Verenigd Koninkrijk bij de landen met een hogere zuigelingensterfte. In de meeste EU15-landen ligt de zuigelingensterfte lager dan 4 per 1.000.

HIV en andere SOI

In 2013 worden er 1.115 nieuwe HIV-infecties gediagnosticeerd, of gemiddeld 3,1 gevallen per dag. Dit betekent een daling met 9% tegenover 2012. In 2012 werd het hoogste aantal nieuwe diagnoses opgetekend sinds het begin van de epidemie. Deze daling kan hoofdzakelijk worden toegeschreven aan een daling van het aantal diagnoses in de populatie afkomstig van Sub-Saharaans Afrika.

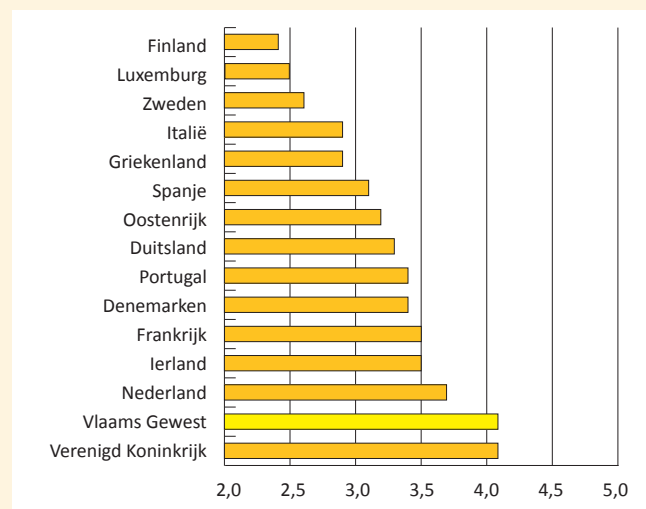
Bij 47% van de nieuwe gevallen in 2013 ging het om personen met de Belgische nationaliteit. Bij hen zijn bijna 9 keer meer mannen dan vrouwen. De gemiddelde leeftijd voor seropositive personen stijgt licht met de tijd. Tijdens de periode 1992-1996 bedroeg dit gemiddelde 37 jaar, in de periode 2011-2013 is dit 39 jaar. 79% van de Belgische mannen vermelden homo- of biseksuele contacten als waarschijnlijke overdrachtswijze. Na een forse toename in de loop van de jaren 2000 lijkt het aandeel van de homo- en biseksuele overdrachtswijze te stabiliseren. Bij vrouwen gaat het in 93% van de gevallen om heteroseksuele overdracht.

53% van de nieuwe geïnfecteerden hebben een andere nationaliteit. Aangezien de virusoverdracht bij hen vooral via heteroseksuele weg gebeurt, zijn er hier ongeveer evenveel mannelijke als vrouwelijke geïnfecteerden. Toch wordt ook in deze groep een toename van de homo- en biseksuele overdrachtswijze vastgesteld (van ongeveer 10% in 2000 tot 33% in 2013). 58% van de niet-Belgische geïnfecteerden in de periode 2011-2013 komt uit Sub-Saharaans Afrika.

In 2012 worden er 93 nieuwe AIDS-diagnoses gerapporteerd. Sinds 1983 gaat het om een totaal van 4.460 gediagnosticeerden waarvan er 2.054 overleden zijn.

3.69 Europese vergelijking zuigelingensterfte

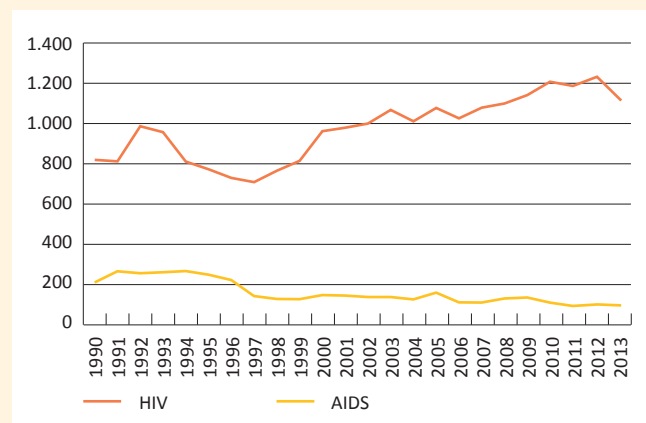
Aantal sterfgevallen van kinderen beneden de leeftijd van 1 jaar, Europese vergelijking, in 2012, per 1.000 levendgeborenen.

Bron: Eurostat.

3.70 HIV en AIDS

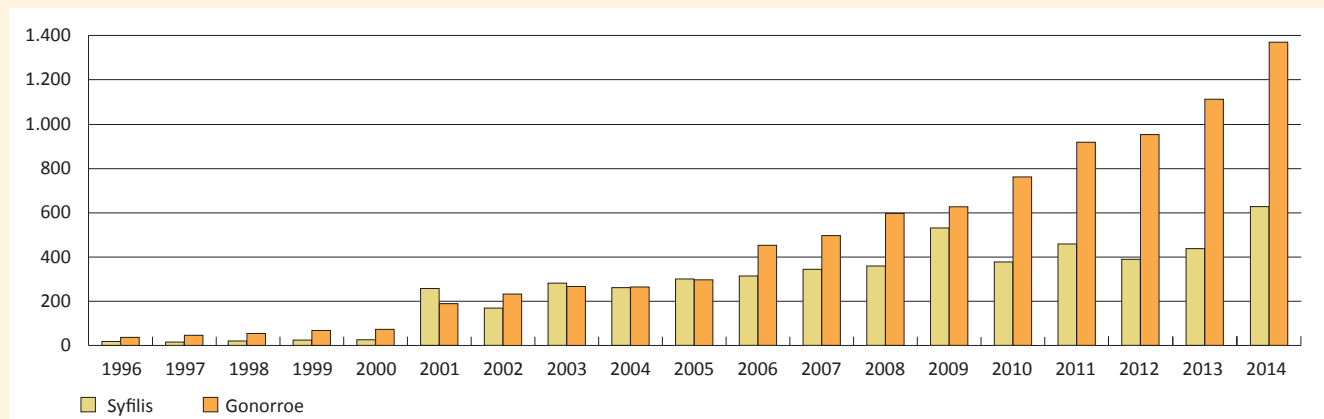
Evolutie van het aantal nieuwe HIV-seropositieven en AIDS-gevallen, België, van 1990 tot 2013.

Bron: WIV.

3.71 SOI

Evolutie van het aantal meldingen van syfilis en gonorrhoe, van 1996 tot 2014.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

Het aantal nieuwe AIDS-patiënten stabiliseert tussen 1991 en 1995 tot gemiddeld 250 gevallen per jaar. De incidentie daalt sterk in 1996 en 1997 dankzij het gebruik van nieuwe AIDS-remmers. Sindsdien is een nieuwe stabilisatie opgetreden. Dit kan deels verklaard worden doordat een belangrijk deel van de AIDS-patiënten de diagnose van een HIV-infectie pas krijgt op het ogenblik dat AIDS doorbreekt en dus een behandeling met AIDS-remmers minder efficiënt is. In 1995 was deze late diagnose het geval bij 20% van de HIV-diagnoses, in 2013 bedraagt dit 46%. Deze verschuiving is te merken bij zowel homo- en biseksuele als heteroseksuele patiënten.

Het aantal sterfgevallen ten gevolge van de ziekte is sterk gedaald. In de periode 1992-1995 waren er jaarlijks gemiddeld 176 sterfgevallen. In 2013 zijn 32 sterfgevallen gemeld. Deze daling is het gevolg van de nieuwe therapieën bij seropositieven sinds 1996. Het gevolg is dat het aantal personen dat nog in leven is met de infectie toeneemt.

De voorbije jaren neemt het aantal gevallen van syfilis en vooral gonorrhoe fors toe. De oorzaak is meer onveilig vrijgedrag, zowel bij holebi's als bij hetero's. Dit heeft uiteraard ook mogelijke repercussies bij de verspreiding van HIV.

TBC

De tuberculose-incidentie in het Vlaams Gewest is 6,6/100.000 inwoners in 2013 en blijft dus gehandhaafd op een zeer laag niveau, in het Waals Gewest bedraagt de incidentie 7,2/100.000. In het Brussels Gewest daalt de incidentie in 2013 voor het derde jaar op rij en komt uit op 26,2/100.000 inwoners.

Zoals in andere Europese landen worden ook in ons land de hoogste incidenties gezien in de grootste steden: Brussel, Luik, Antwerpen en Charleroi. In Brussel schommelt de incidentie al 25 jaar rond de grens van 30 tot ze in 2013 voor het eerst significant onder de 30 zakt. In Antwerpen bleef de incidentie de laatste jaren relatief stabiel maar toch beduidend hoger dan het nationale of Vlaamse gemiddelde. In 2013 bedraagt deze 18,4/100.000.

Een verhoogd risico voor tuberculose is sterk afhankelijk van armoede en armoedige levensomstandigheden. In 2013 gaat het in België in 7,8% van de gemelde gevallen om asielzoekers en 8,5% zijn mensen zonder papieren. Verder zijn er 2,2% gedetineerden, 3,7% dak- of thuislozen en 1% intraveneuze druggebruikers.

Zwangerschap en geboorte

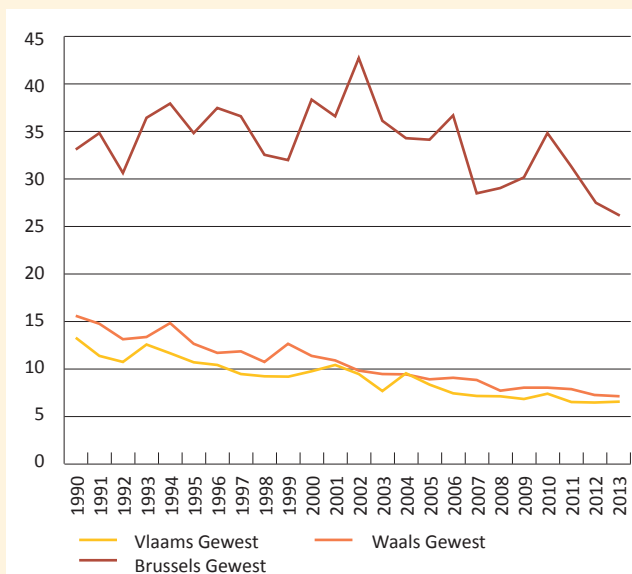
In 2013 daalt het aantal geboortes (67.424) voor het derde jaar op rij. Het aantal pasgeborenen daalt in alle Vlaamse provincies.

De gemiddelde leeftijd van zowel de eerst- als meerbarende vrouw is een fractie gestegen en bedraagt nu respectievelijk 28,6 jaar en 31,3 jaar. Vlaamse vrouwen stellen hun kinderwens uit. Voor de eerste keer zijn er meer geboortes bij moeders tussen 35-39 jaar (12,8%) dan tussen 20-24 jaar (12,1%). Het aantal tienermoeders is nog nooit zo laag geweest (1,4%) als in 2013. Maar het percentage moeders van veertig of ouder is onder-tussen wel gestegen naar 2,5%, wat minder goed is.

Mede als gevolg van deze hogere maternale leeftijd wordt de medisch begeleide bevruchting alsmear belangrijker (de

3.72 TBC

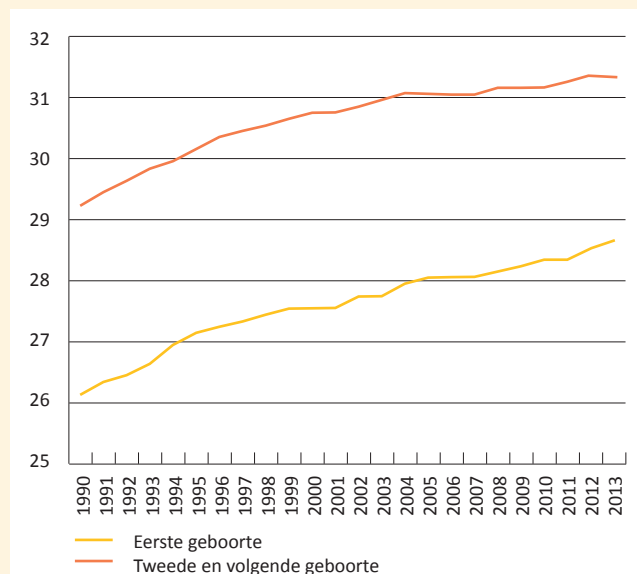
Evolutie van de tuberculose-incidentie in de drie Belgische Gewesten, van 1990 tot 2013, per 100.000 inwoners.

Bron: VRGT.

3.73 Maternale leeftijd

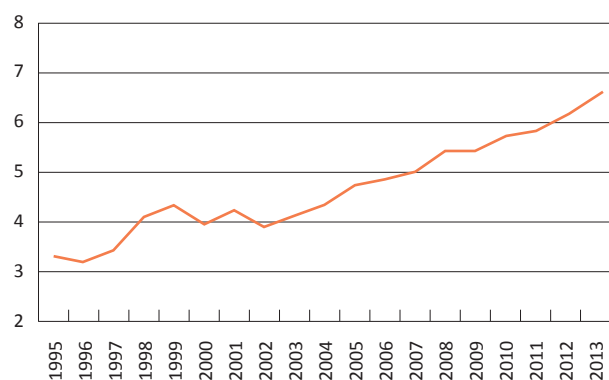
Evolutie van de gemiddelde maternale leeftijd bij een eerste, een tweede en volgende geboorten, van 1990 tot 2013, in jaren.

Bron: SPE.

3.74 Medisch begeleide voortplanting

Evolutie van de medisch begeleide voortplanting, van 1995 tot 2013, in %.

Bron: SPE.

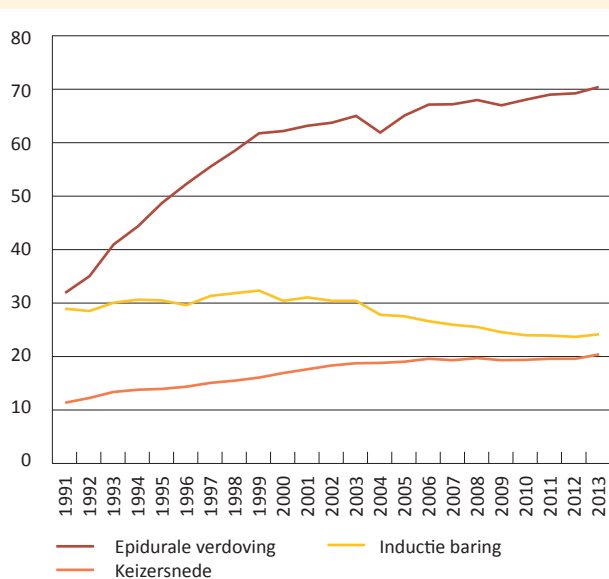
vruchtbaarheid neemt immers af met de leeftijd).

In 2013 komt 6,6% van de zwangerschappen tot stand na gebruik van vruchtbaarheidsbevorderende technieken, een toename met 60% op 10 jaar. Dat leidde bij 446 vrouwen (10,3% uit deze groep) tot de geboorte van een meerling: 37% van de meerlingen is een gevolg van artificiële reproductietechnieken.

Voor de eerste keer is de kaap van de 20% keizersneden gerond. Vooral de sectio bij de eenling stijgt aanzienlijk, van 19% in 2012 naar 19,7% in 2013. Hoewel het percentage sectio's bij meerlingen ietwat daalt van 58% in 2012 naar 56,7% in 2013,

3.75 Inducties, epidurales en keizersneden

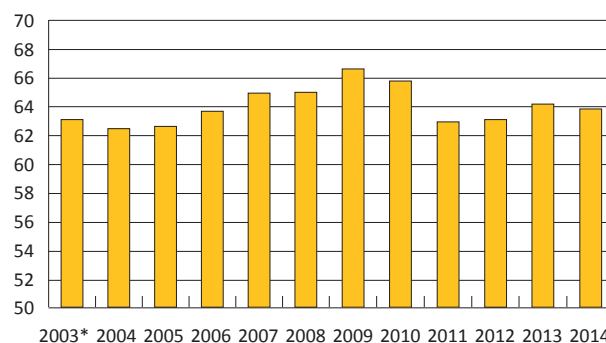
Evolutie van het aantal inducties, epidurales en keizersneden bij bevallingen, van 1991 tot 2013, in %.

Bron: SPE.

3.76 Borstvoeding

Evolutie van het percentage kinderen dat op dag 6 als startvoeding uitsluitend borstvoeding krijgt, van 2003 tot 2013.

*: april-december 2003

Bron: Kind en Gezin.

kon niet worden verhinderd dat het globale cijfer de twintig procent overschrijdt en afklokt op 20,3%.

Bij 23,9% van de zwangerschappen wordt de baring ingeleid. De voorbije 5 jaar is er hier een stabilisatie.

De epidurale verdoving is populairder dan ooit. Vanaf begin jaren 90 kent de epidurale pijnstilling een opmars van 32% in 1991 naar 70% in 2013.

Zowel het aantal geboortes met een laag geboortegewicht (<2,5 kg) als vroeggeboortes (<37 weken) zijn sinds 2000 bijna ongewijzigd gebleven en hun aandelen bedragen 6,8% en 7,4% in 2013.

In 2013 lieten vijf vrouwen het leven in het kraambed. Over het algemeen is de moedersterfte laag en bedraagt doorheen de jaren ongeveer 1 op 19.000 bevallingen.

In 2014 krijgt 64% van de pasgeboren kinderen op dag 6 als startvoeding uitsluitend borstvoeding. Een status quo tegenover 2013. De daling van het aandeel borstgevoede kinderen vanaf 2010 kan gedeeltelijk verklaard worden door de overschakeling naar het nieuwe registratiesysteem van Kind en Gezin.

Borstvoeding heeft niet alleen een grotere biologische waarde, het verteert ook beter, het beschermt tegen infecties en draagt bij tot het voorkomen van koemelkeiwitalergie. Kinderen met een moeder van niet-Belgische origine krijgen op dag 6 veel vaker borstvoeding (om en nabij de 75%) dan kinderen met een moeder van Belgische origine, en dit ongeacht of het gezin leeft in kansarmoede of niet. Bij kinderen met een moeder die bij haar geboorte de Belgische nationaliteit had, doet er zich wel een groot verschil voor naargelang het gezin al dan niet in kansarmoede leeft. Deze kinderen krijgen veel minder borstvoeding dan de kinderen die niet in kansarmoede leven (36% versus 62%).

VOOR MEER INFORMATIE

Cammu, H., Martens, E., Martens, G., Van Mol, C. & Jacquemyn, Y. (2014). Perinatale activiteiten in Vlaanderen 2013. Brussel: Studiecetrum voor Perinatale Epidemiologie.

Kind & Gezin (2014). Het kind in Vlaanderen 2013. Brussel.

Sasse, A., Deblonde, J. & Van Beckhoven, D. (2014). Epidemiologie van AIDS en HIV-infectie in België - Toestand op 31 december 2013. Brussel: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid.

Hoppenbrouwers, K. & Van Damme, P. (2013). Studie van de vaccinatiegraad bij jonge kinderen en adolescenten in Vlaanderen in 2012. Brussel: Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

Melis, S., Rosiers, J. & Geirnaert, M. (2014). VAD-leerlingenbevraging in het kader van een drugbeleid op school. Syntheserapport schooljaar 2012-2013. Brussel: VAD.

Centrum voor Kankeropsporing (2014). Jaarrapport Centrum voor Kankeropsporing 2013. Brussel.

VRGT (2015). Tuberculoseregister België 2013. Brussel.

Agentschap Zorg en gezondheid:

<http://www.zorg-en-gezondheid.be/Cijfers/>

Gezondheidsenquête door middel van interview, Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid - Afdeling Epidemiologie:

www.gezondheidsenquête.be

Kind en Gezin: <http://www.kindengezin.be>

Beleidsdomein Welzijn, Volksgezondheid en Gezin:

<http://www.vlaanderen.be/welzijnegezondheid>

Vlaams Infectieziektebulletin:

<http://www.infectieziektebulletin.be>

Centrum voor Kankeropsporing:

<https://www.bevolkingsonderzoek.be>

Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen:

<http://www.vad.be/>

Vlaamse Vereniging voor Respiratoire Gezondheidszorg en

Tuberculosebestrijding: <http://www.vrgt.be/>

DEFINITIES

Directe standaardisatie Gezondheidsparameters hangen sterk samen met de leeftijd van de individuen. Daarom is het voor vergelijkingen in de tijd en in de ruimte belangrijk rekening te houden met de leeftijdsamenstelling van de bevolking. Het effect van een verschillende leeftijdsverdeling wordt uitgeschakeld door voor een populatie de sterfte te berekenen die zou bestaan indien deze leeftijdsverdeling overal gelijk zou zijn. Een direct gestandaardiseerd sterftecijfer is in die zin een theoretisch cijfer dat alleen nut heeft bij vergelijkingen in de tijd of tussen verschillende populaties. Men kan hiervoor verschillende standaardpopulaties gebruiken: van een welbepaalde bestaande populatie tot een volledig theoretische populatie (bv. de Europese Standaardbevolking).

Verloren Potentiële Jaren Het totaal aantal jaren dat in de bevolking verloren is gegaan door voortijdige sterfte, dit is sterfte voor een bepaalde leeftijd, bijvoorbeeld voor de leeftijd van 75 jaar.

Vermijdbare sterfte Onder vermijdbare doodsoorzaken worden die doodsoorzaken verstaan die hetzij door preventieve maatregelen, hetzij door medische interventies theoretisch zouden kunnen voorkomen worden. Vermijdbaar door primaire preventie: hiermee worden de doodsoorzaken bedoeld die te voorkomen zijn indien de volledige bevolking er een gezonde levenswijze op na zou houden en alle voertuigen, wegen en bestuurders 100% betrouwbaar zouden zijn. Vermijdbaar door meer volkomen gezondheidszorg: hiermee worden de doodsoorzaken bedoeld die theoretisch te voorkomen zijn door vaccinatie, vroegtijdige opsporing en/of een gepaste behandeling.

Ischemische hartziekten Ischemische hartklachten zijn klachten van het hart die ontstaan doordat de bloedtoevoer naar de hartspier zelf onvoldoende is, meestal door vernauwingen of verstoppingen van de kransslagaders.

Foeto-infantiele sterfte Foeto-infantiele sterfte betreft elk sterfgeval van een kind tijdens het eerste levensjaar, levend- of doodgeboren, en is dus in feite de som van doodgeboorte (het aantal kinderen dat als doodgeboren wordt aangegeven met een geboortegewicht van minstens 500 gram of, als het gewicht niet gekend is, een zwangerschapsduur van minstens 22 weken) en infantiele sterfte (sterfte die zich voordoet tussen de geboorte en het bereiken van de leeftijd van 1 jaar).

INKOMEN, ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING

3.3

BLIKVANGERS

- Vlaanderen haalt inzake beschikbaar inkomen per inwoner de top 5 van de best presterende EU-landen (figuur 3.77). Vergeleken met andere EU-regio's bezet het de 22ste plaats. De daling van het beschikbaar inkomen die in 2010 werd ingezet heeft zich in 2011 en 2012 verder doorgezet (figuur 3.78). Het gemiddeld belastbaar inkomen ligt het hoogst in de gemeenten in Vlaams-Brabant en in de rand rond Brussel, Antwerpen en Gent.
- Iets meer dan 1 op de 10 Vlamingen of 680.000 personen leeft in een huishouden met een inkomen onder de armoederisicodrempel (figuur 3.80). Het aandeel personen onder de armoederisicodrempel is de afgelopen jaren vrij stabiel gebleven. Bij ouderen, alleenstaanden, leden van eenoudergezinnen, werklozen en niet-actieven, leden van gezinnen waar niet of weinig wordt gewerkt, laagopgeleiden, huurders en personen geboren buiten de EU ligt het risico op armoede beduidend hoger dan gemiddeld (figuur 3.81).
- 2 op de 3 personen met een huishoudinkomen onder de armoederisicodrempel leeft in langdurige armoede (figuur 3.84).
- 90.000 Vlamingen die werken, hebben toch een huishoudinkomen onder de armoederisicodrempel (figuur 3.81). Bij zelfstandigen, werknemers met een tijdelijk contract en laaggeschoolde werknemers ligt het armoederisico duidelijk hoger dan bij andere werkenden.
- 14% van de Vlamingen of 850.000 personen leven in een huishouden dat zelf aangeeft (zeer) moeilijk rond te komen (figuur 3.85). Deze cijfers zijn tussen 2012 en 2013 iets gedaald.
- Bijna 1 op de 3 volwassen Vlamingen ontvangt een vervangingsinkomen of sociale bijstandsuitkering (figuur 3.98). Als de pensioenen niet worden meegerekend, gaat het om 1 op de 10 Vlamingen. Dat laatste aandeel ligt het hoogst in de grootsteden Antwerpen en Gent.
- Het aantal leefloontrekkers is na een daling in 2011 en 2012, in 2013 en 2014 weer iets gestegen (figuur 3.94). Het aantal ouderen en personen met een handicap met inkomensondersteuning neemt de jongste jaren duidelijk toe (figuur 3.96).
- In 2013 leefde ongeveer 150.000 Vlaamse kinderen in een gezin met een inkomen onder de armoederisicodrempel (figuur 3.110). Het armoederisico ligt het hoogst bij kinderen in een gezin waar niet of nauwelijks wordt gewerkt (figuur 3.111). Goed 1 op de 10 geboorten vindt plaats in een kansarm gezin (figuur 3.114).

*De strijd tegen armoede is voor de Vlaamse Regering een top-prioriteit. Zij wil de inkomenssituatie van de armste gezinnen verbeteren en ervoor zorgen dat alle Vlamingen volwaardig aan alle domeinen van de samenleving kunnen participeren. In het **Pact 2020** heeft zij er zich toe verbonden om de armoede tegen 2020 sterk te verminderen. Tegen 2020 moet het aandeel Vlamingen dat leeft in armoede of geconfronteerd wordt met sociale uitsluiting laag liggen in vergelijking met de best presterende EU-landen. Daarnaast beoogt het Pact 2020 een halvering van het aantal kinderen dat geboren wordt in armoede, een sterke reductie van het aandeel laaggeletterden en een duidelijke verbetering van de woonkwaliteit in Vlaanderen. In het kader van de **Europa 2020-strategie** heeft de Vlaamse Regering zich als doel gesteld om de armoede en sociale uitsluiting tegen 2020 te reduceren met 30% en de kinderarmoede te halveren. Om deze doelstellingen te halen, maakte de nieuwe Vlaamse Regering recent een Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2015-2019 op.*

Armoede is meer dan een tekort aan inkomen. Het verwijst naar een geheel van onderling verbonden vormen van uitsluiting op verschillende domeinen van het individuele en sociale leven. Financiële moeilijkheden zijn tegelijk vaak oorzaak en gevolg van achterstelling op het vlak van onder meer tewerkstelling, onderwijs, huisvesting, gezondheid en maatschappelijke participatie.

In een eerste deel komen de financiële aspecten van armoede aan bod en de wijze waarop het beschikbare inkomen over de bevolking is verdeeld. De preciaire positie van mensen met een laag inkomen op het vlak van onderwijs, arbeidsdeelname, huisvesting, gezondheid en maatschappelijke participatie komt aan bod in deel 2. In deel 3 wordt ten slotte ingegaan op de specifieke situatie van kinderen.

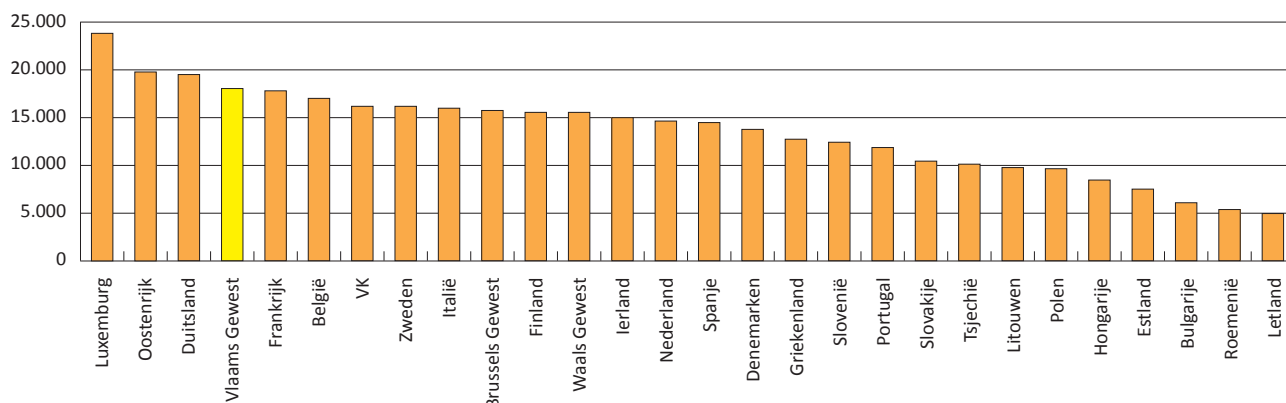
Welvaartsverdeling en armoede

Beschikbaar inkomen

Het bruto binnenlands product (bbp) wordt vaak gebruikt om de geproduceerde welvaart in een land of regio te meten. Het geeft inzicht in de totale waarde van goederen en diensten die worden geproduceerd, maar is geen goede indicator voor het inkomen dat de inwoners daadwerkelijk in handen hebben. Daarvoor kijkt men best naar het **beschikbaar inkomen**. Dat bekomt men door van het geheel aan inkomsten van de inwoners (inkomsten uit economische activiteit, uit vermogen en uit sociale transfers) de door hen verschuldigde belastingen en

3.77 Beschikbaar inkomen per inwoner

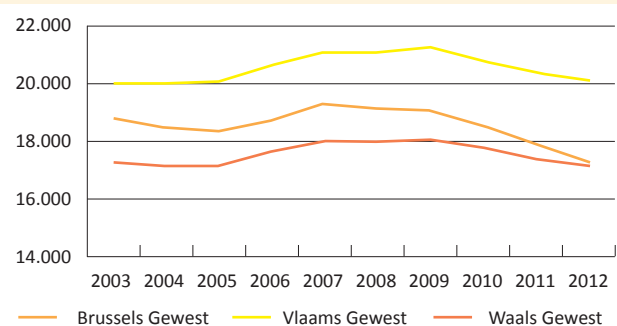
Beschikbaar inkomen per inwoner in euro koopkrachtpariteiten gebaseerd op de finale consumptie, in de Belgische gewesten en de EU27-landen (geen cijfers voor Cyprus), in 2011.

Bron: Eurostat.

3.78 Evolutie beschikbaar inkomen

Evolutie van het beschikbaar inkomen per inwoner in de gewesten in euro en prijzen van 2012, van 2003 tot 2012.

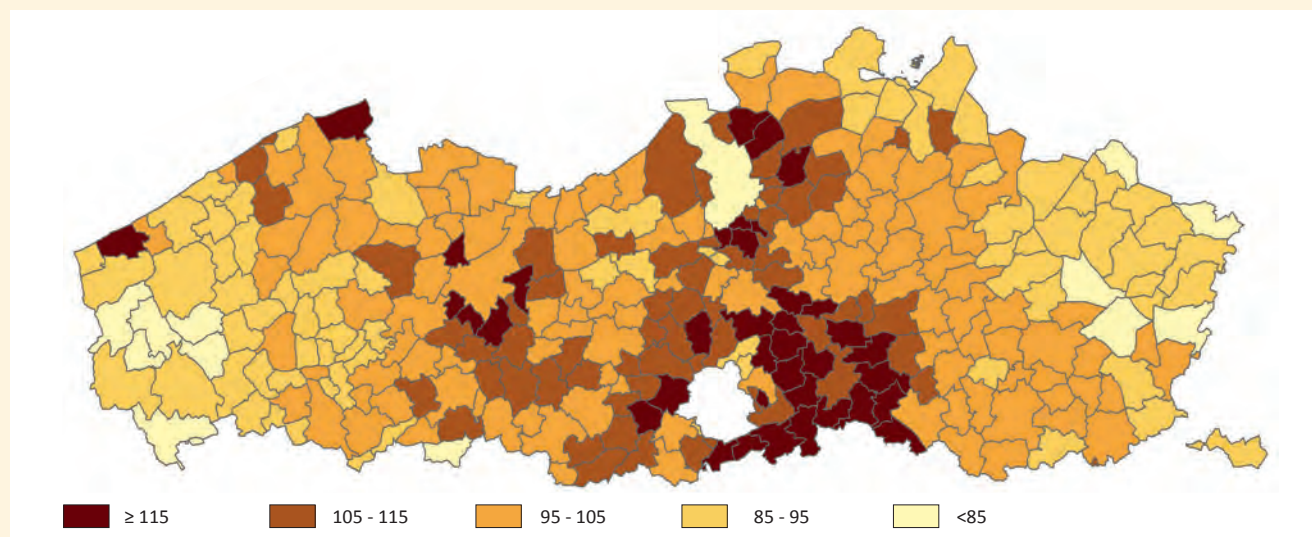
Bron: INR, bewerking SVR.

sociale bijdragen af te trekken. Door dat inkomen uit te drukken in koopkrachtpariteiten wordt het mogelijk internationaal te vergelijken.

Het Vlaamse Gewest scoort inzake beschikbaar inkomen behoorlijk hoog in Europa. Het haalt een 4de plaats in de rangschikking van de EU-landen. De EU-lidstaten uit Oost-Europa bereiken duidelijk niet het welvaartsniveau van de EU15-lidstaten. Als niet op landenniveau gekeken wordt, maar op het niveau van met Vlaanderen vergelijkbare regio's (NUTS 1-niveau), dan haalt het Vlaamse Gewest een 22ste plaats op 95 regio's waarvoor informatie beschikbaar is. Luxemburg, Île de France en de Duitse deelstaten Beieren, Baden-Württemberg en Hamburg vormen de top 5 van EU-regio's met het hoogste beschikbaar inkomen per inwoner.

3.79 Netto belastbaar inkomen

Vergelijking van het gemiddeld netto belastbaar inkomen per inwoner per gemeente met het Vlaamse gemiddelde, 2012 (Vlaams Gewest=100).

Bron: ADS, bewerking SVR.

Het gemiddelde beschikbaar inkomen ligt in Vlaanderen hoger dan in Brussel en Wallonië. Opvallend is dat de daling van het beschikbaar inkomen in de 3 gewesten die in 2010 werd ingezet, zich in 2011 en 2012 verder heeft doorgezet.

Maar ook binnen Vlaanderen bestaan er opvallende regionale inkomensverschillen. Op basis van de fiscale statistieken blijkt dat het gemiddeld netto belastbaar inkomen het hoogst ligt in Vlaams-Brabant en de rand rond Brussel, Antwerpen en Gent. Sint-Martens-Latem is de gemeente met het hoogste gemiddelde netto belastbaar inkomen. Daarna volgen Keerbergen, De Pinte, Oud-Heverlee en Knokke-Heist. In Noord-Limburg, Noord-Antwerpen, Zuid-West-Vlaanderen en de stad Antwerpen ligt het gemiddeld fiscaal inkomen het laagst.

Bevolking onder de armoededrempel

Om zicht te krijgen op de armoedesituatie van een land of regio wordt traditioneel aangegeven hoeveel mensen moeten rondkomen met een inkomen onder de **armoederisicodrempel**. Deze drempel is bepaald op 60 procent van het mediaan netto beschikbaar gestandaardiseerde huishoudinkomen in het land. Er wordt vanuit gegaan dat personen die leven in een huishouden dat moet rondkomen met een inkomen onder de armoededrempel een verhoogd risico op armoede lopen. Door het huishoudinkomen te standaardiseren wordt rekening gehouden met de grootte en samenstelling van het huishouden.

De Belgische armoederisicodrempel lag volgens de EU-SILC-survey van 2013 voor een alleenstaande op 12.890 euro per jaar of 1.074 euro per maand. Omgerekend is dat voor een gezin met 2 volwassenen en 2 kinderen 2.255 euro per maand. Iets meer dan 1 op de 10 Vlamingen moest in 2013 zien rond te komen met een inkomen onder deze armoederisicodrempel. Dat komt overeen met ongeveer 680.000 personen. Deze indicator wordt

berekend op basis van het beschikbare huishoudinkomen in het jaar voor de survey. De cijfers van de survey van 2013 hebben dus eigenlijk betrekking op het huishoudinkomen van 2012. Bij deze cijfers dient te worden opgemerkt dat bepaalde kwetsbare bevolkingsgroepen zoals personen in collectieve huishoudens, personen zonder wettige verblijfsvergunning of dak- en thuislozen in surveyonderzoek niet of nauwelijks vertegenwoordigd zijn. De hier vermelde armoedecijfers zijn dus eerder een onderschatting van de werkelijkheid.

Het **armoederisicopercentage** (= het aandeel personen onder de armoederisicodrempel) is de afgelopen jaren vrij stabiel gebleven, al lijkt er na een beperkte daling tussen 2010 en 2011 weer sprake van een stijging tussen 2011 en de periode 2012-2013. Deze schommelingen zijn echter statistisch niet significant. Een vergelijking met de periode vóór 2004 is moeilijk wegens een wijziging in de databron.

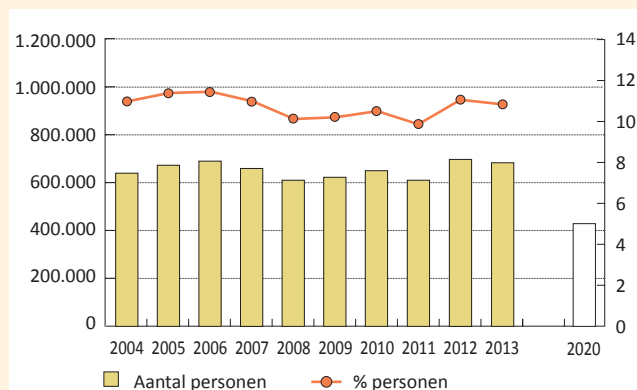
In het Vlaamse Hervormingsprogramma voor de Europa 2020-strategie heeft de Vlaamse Regering zich ertoe verbonden om het aantal personen met een inkomen onder de armoederisicodrempel tussen 2008 en 2020 met 30% te verminderen. Dat betekent dat in 2020 het aantal personen met een huishoudinkomen onder de armoederisicodrempel gedaald moet zijn tot maximaal 430.000 personen.

Het verschil in armoederisico tussen vrouwen en mannen blijft beperkt. Naar leeftijd scoren de leeftijdsgroepen tussen 18 en 64 jaar het best. Vooral personen ouder dan 65 jaar scoren opvallend minder goed dan het gemiddelde. De minder goede positie van de Vlaamse ouderen blijkt tegelijk uit het feit dat bijna 1 op de 3 van het totaal aantal personen onder de armoederisicodrempel 65 jaar of ouder is. Dit kan deels verklaard worden door het feit dat het armoederisicopercentage enkel rekening houdt met het ontvangen inkomen uit arbeid, vermogen, eigendom en sociale transfers, niet met de volledige waarde van eventueel beschikbare spaartegoeden of eigendommen of met de eventuele afwezigheid van woonuitgaven doordat de eigen woning al is afbetaald. Maar ook in Europees opzicht scoren de Vlaamse ouderen niet goed. Terwijl Vlaanderen bij de leeftijdsgroepen tot 50 jaar telkens de top haalt van de Europese rangschikking, zakt ze bij de personen van 65 jaar en ouder naar een 19de plaats in de ranglijst. Personen in eenoudergezinnen, alleenstaanden en oudere koppels lopen een hoger risico op armoede dan gemiddeld. Bij deze groepen moet ongeveer een vijfde zien rond te komen met een inkomen onder de armoederisicodrempel. Naar aantal vormen de alleenstaanden de grootste groep bij de personen onder de armoederisicodrempel, gevolgd door de oudere koppels.

Werk vormt een belangrijke buffer tegen armoede. Het armoederisicopercentage ligt bij werkenden een pak lager dan bij werklozen, gepensioneerden en andere niet-actieven. Naar aantal vormen de gepensioneerden en de niet-actieven de grootste groepen onder de armoederisicodrempel. Als gekeken wordt naar de werkintensiteit op gezinsniveau blijkt het risico op armoede het hoogst te liggen bij leden van gezinnen waar niet of slechts zeer beperkt wordt gewerkt (werkintensiteit < 0,2). Bijna de helft van de personen in deze gezinnen loopt een verhoogd risico op armoede.

3.80 Bevolking onder de armoededrempel

Evolutie van de bevolking met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Belgische armoederisicodrempel na sociale transfers, van 2004 tot 2013 en doelstelling 2020, in aantal personen (linkse as) en in % (rechtse as).

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

Een job vormt echter geen sluitende bescherming tegen armoede. Dat blijkt uit het feit dat 3% van de werkenden toch moeten rondkomen met een huishoudinkomen onder de armoederisicodrempel. Dat komt overeen met 90.000 Vlamingen. Het armoederisicopercentage ligt duidelijk hoger bij laaggeschoolde werkenden (7%), bij deeltijds werkenden (5%), bij zelfstandigen (11%) en bij werkenden met een tijdelijk contract (8%).

Naast tewerkstelling beperkt ook scholing het armoederisico. Het armoederisicopercentage van personen met een diploma hoger onderwijs ligt 4 keer lager dan dat van personen met hoogstens een diploma lager secundair onderwijs. Het armoederisicopercentage ligt bij huurders goed 3 keer hoger dan bij eigenaars. Daarnaast scoren ook personen geboren buiten de Europese Unie duidelijk minder goed. Het armoederisicopercentage ligt bij deze groep 4 keer hoger dan bij personen geboren binnen de EU (inclusief België).

Het armoederisicopercentage ligt ook duidelijk hoger bij personen die hinder ondervinden in hun dagelijkse bezigheden

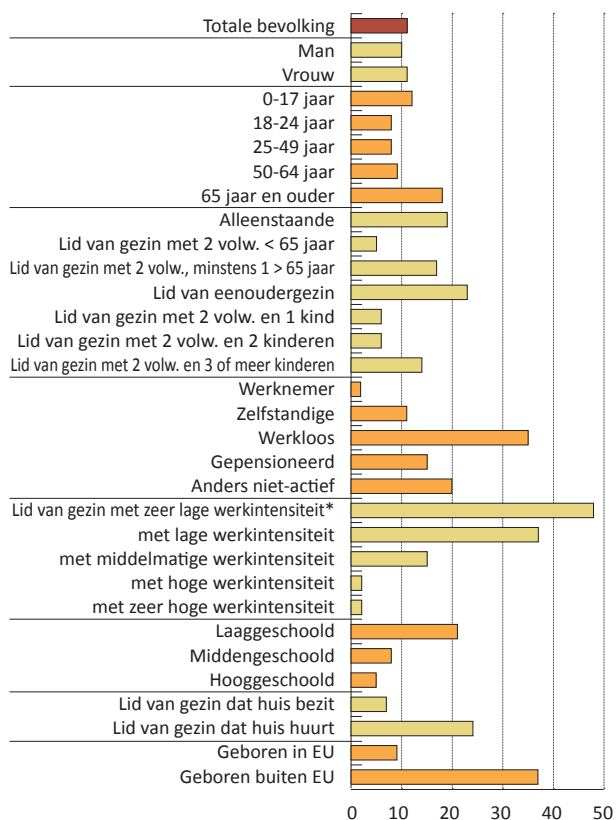
door een langdurige ziekte, aandoening of handicap. Het armoederisicopercentage ligt bij deze groep (21%) meer dan dubbel zo hoog als bij personen zonder hinder (8%).

Ten slotte kan Vlaanderen op basis van de EU-SILC-survey opgedeeld worden in stedelijke en niet-stedelijke gebieden. Het stedelijke gebied omvat de steden met minstens 50.000 inwoners en een bevolkingsdichtheid van meer dan 500 inwoners per km². Het armoederisicopercentage ligt iets hoger in de stedelijke gebieden (12%) dan in de niet-stedelijke gebieden (9%). Onderzoek op basis van administratieve gegevens bevestigt dat de hoogste percentages van armoede en sociale achterstelling gemeten worden in de meest dichtbebouwde stedelijke gebieden, zeker als ook andere dan financiële aspecten in rekening worden gebracht (Marissal e.a., 2012). Op basis van deze administratieve gegevens kan ook het niet-stedelijke gebied verder worden opgesplitst. Daaruit blijkt dat de armoede en sociale achterstelling op het platteland hoger ligt dan in de meer bevolkte niet-stedelijke gebieden.

3.81 Bevolkingsgroepen onder de armoededrempel

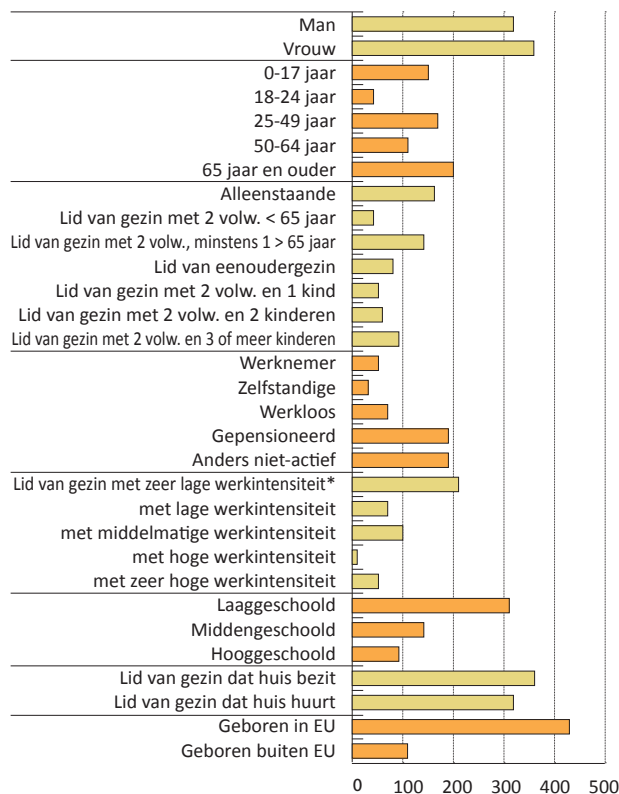
Bevolking met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Belgische armoederisicodrempel na sociale transfers, naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, activiteitenstatus, werkintensiteit* van het huishouden, opleiding, woonsituatie en geboorteland, in 2013, in %.

* Werkintensiteit: het aantal werkelijk gewerkte maanden door alle volwassen leden van het huishouden ten opzichte van het aantal werkbare maanden tijdens het referentiejaar.
Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

3.82 Aantal personen onder de armoededrempel

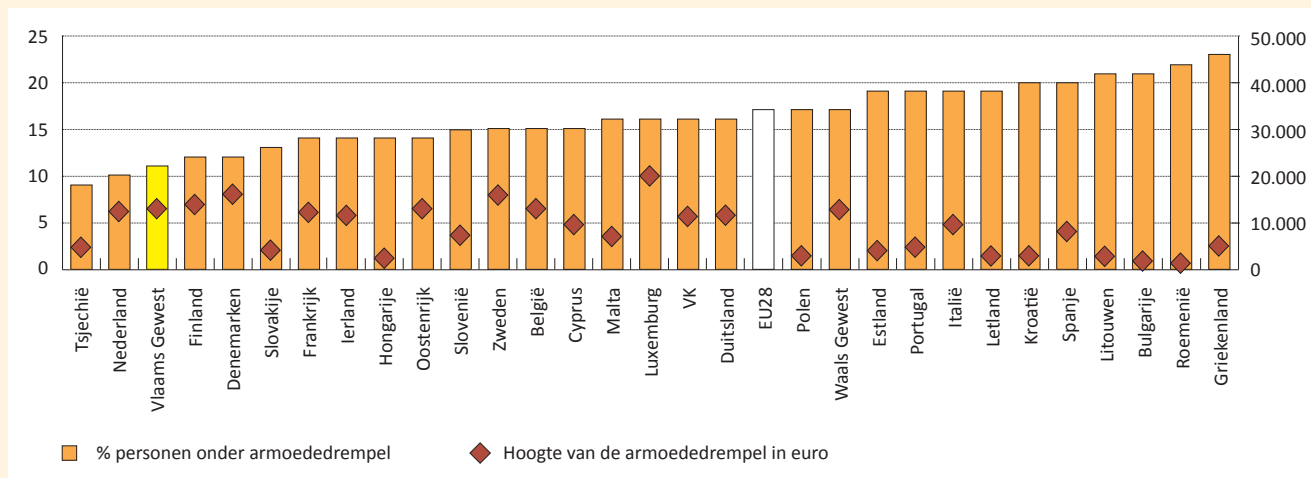
Aantal personen met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Belgische armoederisicodrempel na sociale transfers, naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, activiteitenstatus, werkintensiteit* van het huishouden, opleiding, woonsituatie en geboorteland, in 2013, x 1.000.

* Werkintensiteit: het aantal werkelijk gewerkte maanden door alle volwassen leden van het huishouden ten opzichte van het aantal werkbare maanden tijdens het referentiejaar.
Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

3.83 Armoede in Europa

Bevolking met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de nationale armoederisicodrempel in % (linkse as) en hoogte van de armoederisicodrempel voor een alleenstaande per jaar in euro (rechtse as), in het Vlaamse en Waalse Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie, in 2013.

Bron: EU-SILC ADS, Eurostat.

Het Vlaamse armoederisicopercentage (11%) lag in 2013 duidelijk lager dan het EU28-gemiddelde (17%). Vlaanderen haalde daarmee een derde plaats in de EU-rangschikking na Tsjechië en Nederland. Sinds 2008 haalde Vlaanderen steeds een plaats binnen de top 3 van EU-lidstaten. Het Pact 2020 stelt voorop dat het aandeel inwoners in Vlaanderen dat leeft in armoede in 2020 laag moet liggen in vergelijking met de best presterende EU-landen. Die doelstelling wordt op basis van de meest recente cijfers gehaald.

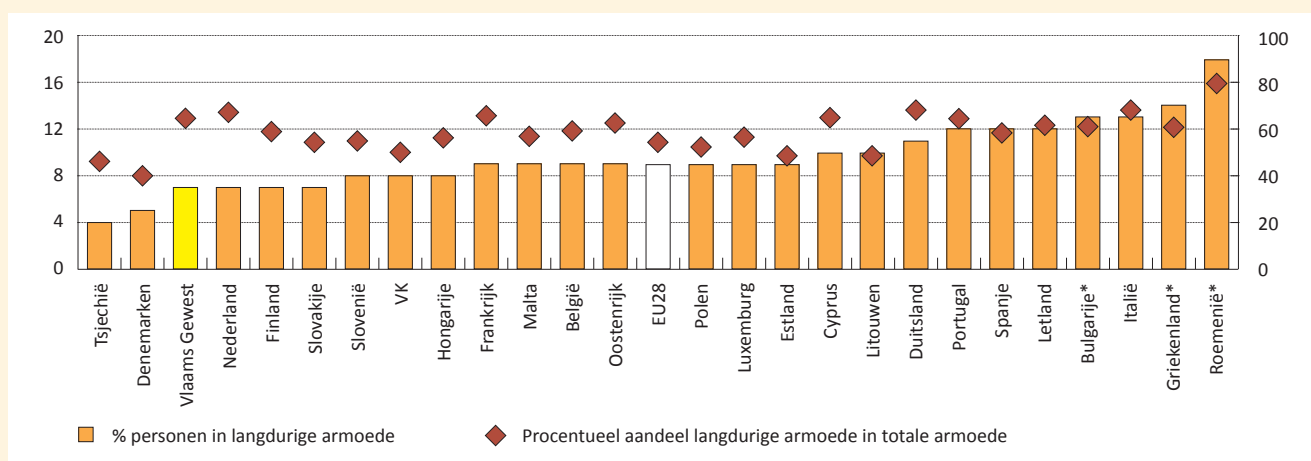
Het is opvallend dat verschillende Oost- en Centraal-Europese landen (Tsjechië, Slovakije, Hongarije en Slovenië) niet bedui-

dend slechter scoren dan de West- en Noord-Europese landen, terwijl de levensstandaard in die eerste groep landen toch lager ligt. Dat heeft te maken met het feit dat het hier gaat om een relatieve armoedemaat, berekend op basis van het mediaaninkomen in elk land afzonderlijk. Dat gebeurt vanuit de redenering dat een minimaal aanvaardbare levensstandaard - en dus ook de armoederisicodrempel - afhankelijk is van de specifieke sociaaleconomische situatie van het land in kwestie.

Als Vlaanderen niet met de EU-landen maar met andere regio's (NUTS 1-niveau) uit de EU28-landen wordt vergeleken,

3.84 Langdurige armoede in Europa

Bevolking met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de nationale armoederisicodrempel in 2013 en in minstens 2 van de 3 voorgaande jaren (langdurige armoede) in % (linkse as) en het procentueel aandeel personen in langdurige armoede in het totaal aantal personen onder de armoederisicodrempel (rechtse as), in het Vlaamse Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie (geen cijfers voor Ierland, Kroatië en Zweden), in 2013.

* Cijfers voor 2012.

Bron: EU-SILC ADS, Eurostat.

haalt Vlaanderen een 6de plaats op 59 regio's waarvoor in de periode 2010-2013 EU-SILC-gegevens beschikbaar zijn. Midden-Hongarije, de Nederlandse regio's Zuid- en Oost-Nederland, de Duitse deelstaat Beieren en Oost-Noord Italië scoren nog beter.

Als de inkomenssituatie van de bevolkingsgroepen die in het Vlaamse Gewest een duidelijk hoger risico lopen op armoede vergeleken wordt met de situatie van deze groepen in de 28 EU-lidstaten, dan blijkt een diffuus beeld. Bij de meeste groepen haalt Vlaanderen een plaats binnen de top 10 van de best presterende landen. Bij de oudere bevolkingsgroepen (65-plussers en leden van koppels waarvan minstens 1 partner ouder is dan 65 jaar) zakt Vlaanderen met een score onder het EU-gemiddelde weg naar de (lagere) middenmoot. Ook bij de personen geboren buiten de EU valt Vlaanderen met een 24ste plaats ver terug in de Europese rangschikking.

Doordat de EU-SILC-survey werkt met een roterend panel - dezelfde gezinnen worden verschillende jaren na elkaar bevroegd -, is het mogelijk om de inkomenssituatie van gezinnen over een aantal jaren heen te volgen. In 2013 leefde 7% van de Vlamingen in een gezin met een inkomen onder de armoederisicodrempel in het jaar van de bevraging en in minstens 2 van de 3 voorgaande jaren. Dat komt overeen met goed 430.000 personen. Als dat vergeleken wordt met het totale aandeel personen onder de armoederisicodrempel in 2013 dan blijken 2 op de 3 personen onder de armoederisicodrempel in Vlaanderen zich in een positie van langdurige armoede te bevinden. Het aandeel personen in **langdurige armoede** is na een afname tussen 2010 en 2011, sinds 2012 opnieuw gestegen. Ook op vlak van de langdurige armoede haalt Vlaanderen een plaats in de top 5 van de best presterende EU-lidstaten. Het

procentueel aandeel van de langdurige armoede in de totale armoede ligt in Vlaanderen wel hoger dan in de meeste andere landen met een relatief lage score op het aandeel personen in langdurige armoede.

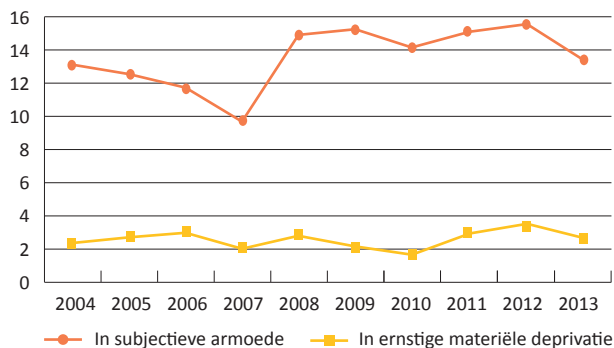
Subjectieve armoede

In bovenstaande cijfers wordt op een objectieve manier nagegaan of het inkomen waarover mensen beschikken al dan niet boven een bepaalde drempel ligt. Maar de inkomensgerelateerde verwachtingen en behoeften verschillen van gezin tot gezin. De objectieve vergelijking van het beschikbare inkomen met de armoederisicodrempel wordt daarom best aangevuld met een subjectieve inschatting van het inkomen door de betrokkenen zelf.

In 2013 leefde 14% van de Vlamingen in een huishouden dat zelf aangeeft (zeer) moeilijk rond te komen met het beschikbare inkomen. Dat komt overeen met ongeveer 850.000 personen. Deze cijfers lagen tussen 2008 en 2012 duidelijk hoger dan in de jaren daarvoor, maar zijn tussen 2012 en 2013 weer iets gedaald. De evolutie op het vlak van **subjectieve armoede** wijkt dus enigszins af van de evolutie van het percentage personen met een inkomen onder de armoederisicodrempel. Hierbij dient wel opgemerkt te worden dat in tegenstelling tot het percentage personen onder de armoederisicodrempel dat berekend wordt op basis van het totale huishoudinkomen in het jaar voorafgaand aan de survey, deze subjectieve armoedemaat betrekking heeft op de situatie op het moment zelf waarop de survey wordt afgenomen (de EU-SILC-survey van 2013 werd afgenomen medio 2013).

3.85 Subjectieve armoede en ernstige materiële deprivatie

Evolutie van de bevolking in een huishouden dat volgens de referentiepersoon (zeer) moeilijk rondkomt met het beschikbare inkomen (subjectieve armoede) en bevolking in een huishouden dat minstens 4 van 9 items* mist/niet kan omwille van financiële redenen (ernstige materiële deprivatie), van 2004 tot 2013, in %.

* Deze 9 items zijn: 1 week vakantie buitenshuis per jaar, een maaltijd met vis, vlees, kip of vegetarisch alternatief om de 2 dagen, een wasmachine, een kleuren-tv, een telefoon, een auto, het huis degelijk kunnen verwarmen, een onverwachte financiële uitgave van 1.000 euro kunnen doen, de rekeningen voor huur/hypotheek, nutsvoorzieningen of leningen/aankopen op afbetaling kunnen betalen.

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

In tegenstelling tot de objectieve armoederisicopercentages zijn de verschillen tussen de leeftijdsgroepen bij deze indicator beperkt. Naar huishoudtype zijn het de personen in eenoudergezinnen en de alleenstaanden die het vaakst aangeven (zeer) moeilijk rond te komen. Wat socio-economische positie, opleiding en geboorteland betreft, lopen de resultaten van deze indicator grotendeels gelijk met de resultaten van de objectieve armoederisicopercentages. Werklozen en niet-actieven (exclusief gepensioneerden) en leden van gezinnen waar niet of beperkt wordt gewerkt, hebben het moeilijker om rond te komen, net als laagopgeleiden, huurders en personen geboren buiten de EU. Het is ten slotte weinig verwonderlijk dat het aandeel personen in subjectieve armoede afneemt naarmate het inkomensniveau stijgt. Tegelijk geven de scores per inkomenskwintiel aan dat subjectieve armoede niet beperkt blijft tot de personen onder de armoederisicodrempel (die allen in het laagste inkomenskwintiel zitten). Ook in andere inkomenskwintielen geeft telkens een (beperkte) groep aan moeilijk rond te komen.

Er zijn in Vlaanderen relatief gezien minder personen die hun inkomenssituatie negatief beoordelen dan in de meeste EU-landen. Het Vlaamse Gewest haalt in de Europese rangschikking een 6de plaats na de Scandinavische landen, Duitsland en Luxemburg. De verschillen tussen de lidstaten zijn opvallend groter dan bij de objectieve armoederisicopercentages. In Zweden en Finland leeft 7% van de inwoners in een huishouden dat moeite heeft om financieel rond te komen. In Griekenland

loopt dat op tot bijna 80%. De Zuid-, Centraal- en Oost-Europese landen scoren op deze indicator, in tegenstelling tot bij de objectieve armoederisicopercentages, wel duidelijk minder goed dan de West- en Noord-Europese landen.

Ernstige materiële deprivatie

Op Europees niveau werd enkele jaren geleden een armoede-indicator ontwikkeld die niet zozeer focust op het inkomen zelf, maar op het feit of men mede dankzij dit inkomen kan genieten van een minimale levensstandaard. Dat gebeurt door na te gaan hoeveel items uit een lijst van 9 basisitems elk gezin moet missen omwille van financiële redenen. Vervolgens wordt per land of regio het percentage individuen berekend dat leeft in een gezin dat niet beschikt over minstens 4 van deze 9 items.

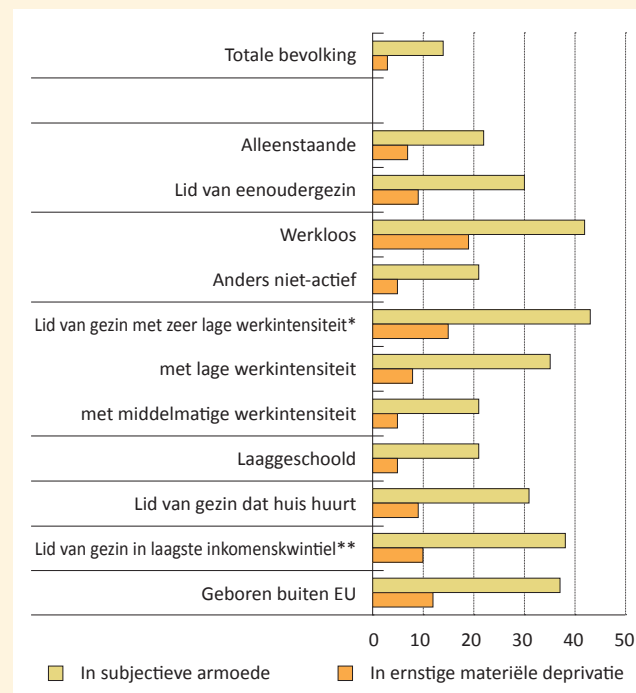
Volgens de EU-SILC-survey van 2013 leefde 3% van de Vlamingen in een ernstig materieel gedepriveerd gezin (mist minstens 4 van 9 basisitems om financiële redenen). Dat komt overeen met ongeveer 170.000 personen. Het aandeel ernstig gedepriveerden is na een duidelijke stijging tussen 2010 en 2012, tussen 2012 en 2013 weer iets gedaald.

In het Vlaamse Hervormingsprogramma voor de EU2020-strategie heeft de Vlaamse Regering zich ertoe verbonden om het aantal personen in een ernstig materieel gedepriveerd gezin tussen 2008 en 2020 met 30% te verminderen. Dat betekent dat in 2020 het aantal personen dat leeft in een ernstig materieel gedepriveerd gezin moet dalen tot maximaal 120.000 personen.

Als wordt gekeken naar de afzonderlijke items van de deprivatiemaat dan blijken op vakantie gaan en onverwachte uitgaven aankunnen voor de meeste problemen te zorgen. 1,2 miljoen Vlamingen kunnen zich omwille van financiële redenen

3.86 Bevolkingsgroepen in subjectieve armoede en ernstige materiële deprivatie

Bevolking in een huishouden dat volgens de referentiepersoon (zeer) moeilijk rondkomt (subjectieve armoede) en in een huishouden dat minstens 4 van 9 items*** mist/niet kan omwille van financiële redenen (ernstige materiële deprivatie), groepen waarvan het percentage minstens 1,5 keer hoger ligt dan het gemiddelde, in 2013, in %.

* Werkintensiteit: het aantal werkelijk gewerkte maanden door alle volwassen leden van het huishouden ten opzichte van het aantal werkbare maanden tijdens het referentiejaar.

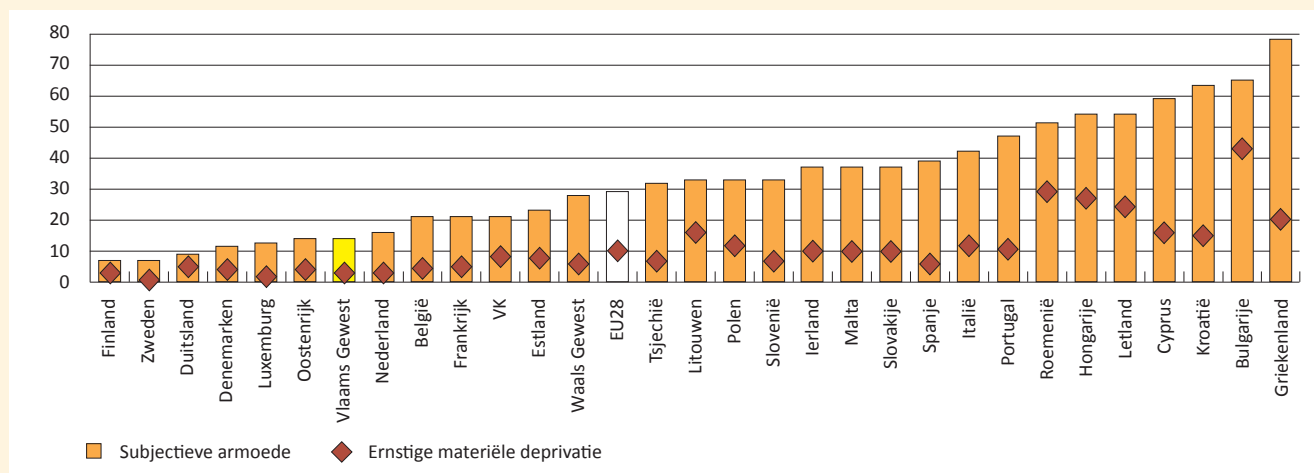
** Kwintiel: opdeling van bevolking in 5 gelijke groepen, gerangschikt van 20% laagste inkomens naar 20% hoogste inkomens.

*** Zie figuur 3.85.

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

3.87 Subjectieve armoede en ernstige materiële deprivatie in Europa

Bevolking in een huishouden dat volgens de referentiepersoon (zeer) moeilijk rondkomt met het beschikbare inkomen (subjectieve armoede) en bevolking in een huishouden dat minstens 4 van 9 items* mist/niet kan omwille van financiële redenen (ernstige materiële deprivatie), in het Vlaamse en Waalse Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie, in 2013, in %.

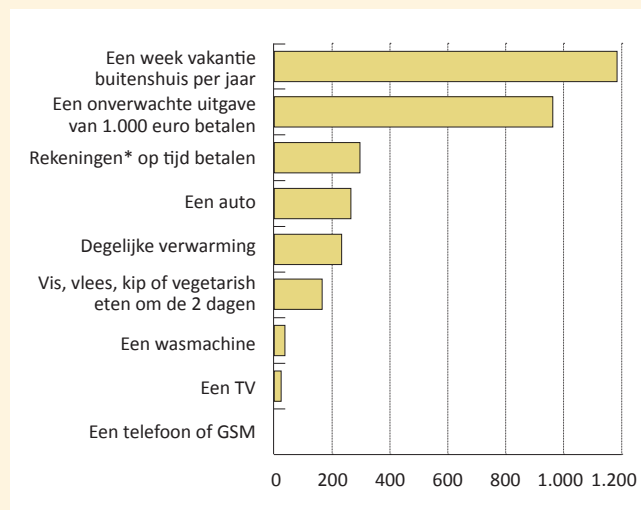

* Zie figuur 3.85.

Bron: EU-SILC ADS, Eurostat.

3.88 Afzonderlijke items deprivatiemaat

Aantal personen in een huishouden dat genoemd item moet missen/niet kan omwille van financiële redenen, in 2013, x 1.000.

* Rekeningen voor huur/hypotheek, nutsvoorzieningen of leningen/aankopen op afbetaling.
Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

geen week vakantie buitenshuis per jaar veroorloven. Bijna 1 miljoen Vlamingen leeft in een gezin dat een onverwachte uitgave van 1.000 euro niet aankan.

Groepen die minder goed scoren bij de objectieve armoederisicopercentages en de subjectieve armoede, doen dat ook op vlak van ernstige materiële deprivatie. Het gaat om leden van

eenoudergezinnen en alleenstaanden, werklozen, gezinnen waar niet of slechts beperkt wordt gewerkt, huurders, personen in de laagste inkomensgroep en personen geboren buiten de EU.

In Europees opzicht scoort Vlaanderen op het vlak van ernstige materiële deprivatie behoorlijk goed. Het haalt een 3de plaats na Zweden en Luxemburg. De hoogste deprivatiescores worden opgetekend in de EU-lidstaten uit Centraal- en Oost-Europa.

Armoede volgens de Europa 2020-definitie

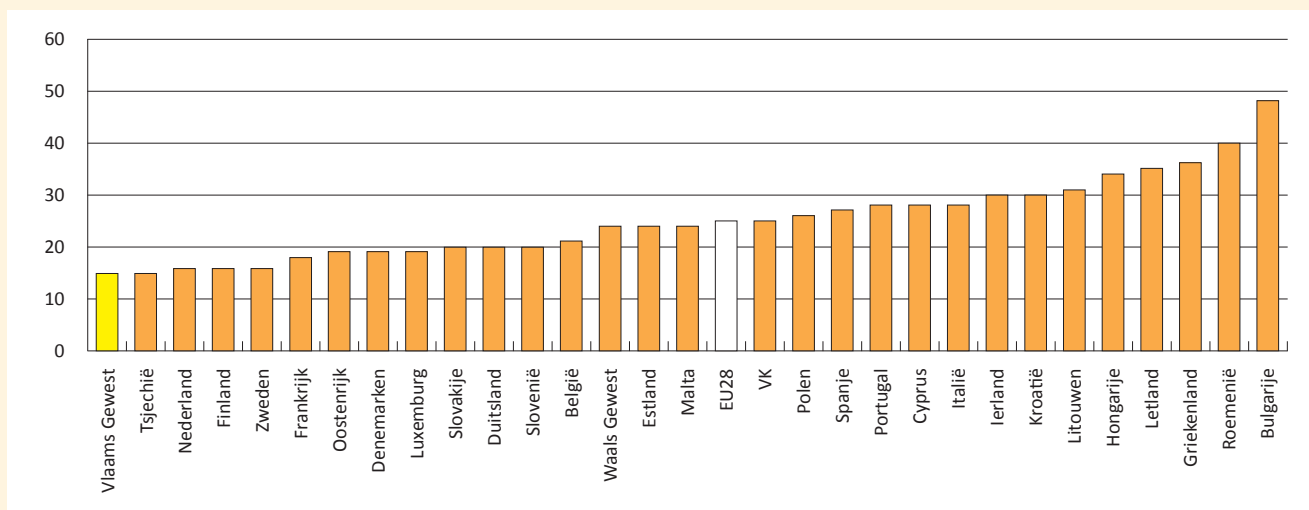
In 2010 werd door de Europese Unie een plan opgesteld om van de Unie tegen 2020 een slimme, duurzame en inclusieve economie te maken: de zogenaamde **Europa 2020-strategie** (EU2020-strategie). Eén van de doelstellingen van deze strategie heeft betrekking op armoede en sociale uitsluiting. Bedoeling is om tegen 2020 het aantal armen of sociaal uitgesloten in de hele Unie met 20 miljoen te verminderen. Daarvoor werd ook een nieuwe armoede-indicator uitgewerkt die verschillende bestaande armoede-indicatoren samenvoegt. Deze samengestelde indicator beschouwt iemand als arm of sociaal uitgesloten als hij of zij voldoet aan minstens 1 van volgende voorwaarden:

1. leeft in een gezin met een inkomen onder de nationale armoederisicodrempel;
2. leeft in een ernstig materieel gedepriveerd gezin;
3. is jonger dan 60 jaar en leeft in een gezin met een zeer lage werkintensiteit.

Gemeten aan de hand van deze samengestelde EU2020-indicator leefde in 2013 15% van de Vlaamse bevolking in armoede

3.89 Armoede en sociale uitsluiting volgens EU2020-definitie

Bevolking die voldoet aan minstens 1 van volgende voorwaarden: leeft in een gezin met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Belgische armoederisicodrempel, leeft in een huishouden in ernstige materiële deprivatie (zie figuur 3.85), is jonger dan 60 jaar en leeft in een huishouden met werkintensiteit* lager dan 0,2, in het Vlaamse en Waalse Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie, in 2013, in %.

* Werkintensiteit: het aantal werkelijk gewerkte maanden door alle volwassen leden van het huishouden ten opzichte van het aantal werkbare maanden tijdens het referentiejaar.
Bron: EU-SILC ADS, Eurostat.

of sociale uitsluiting. Dat komt neer op iets minder dan 1 miljoen personen. Daarmee haalt Vlaanderen een gedeelde 1ste plaats in de Europese rangschikking. De afgelopen jaren bezette Vlaanderen steeds een plaats in de top 5 van de EU-rangschikking. De Pact 2020-doelstelling die stelt dat het aandeel personen in armoede of sociale uitsluiting in Vlaanderen laag moet liggen in vergelijking met de best presterende EU-landen wordt op basis van de meest recente cijfers gehaald.

Een deel van de personen in armoede of sociale uitsluiting voldoet tegelijk aan 2 of 3 van de genoemde voorwaarden. Bijna 1% van de Vlamingen (50.000 personen) scoort negatief op alle 3 de criteria. Dat wil zeggen dat ze leven in een huishouden met een inkomen onder de armoederempel, dat ernstig materieel gedepriveerd is en waar sprake is van een zeer lage werkintensiteit.

In het Vlaamse Hervormingsprogramma voor de EU2020-strategie heeft de Vlaamse Regering zich ertoe verbonden om het aantal personen in armoede of sociale uitsluiting volgens de EU2020-definitie tussen 2008 en 2020 met 30% te verminderen. Dat betekent dat in 2020 het aantal personen in armoede of sociale uitsluiting in Vlaanderen moet gedaald zijn tot maximaal 650.000 personen. Voorlopig is er geen sprake van een significante stijging of daling van dit cijfer sinds 2008.

Inkomensverdeling

Bovenstaande gegevens hebben vooral betrekking op de situatie van de minst gegoede groepen maar zeggen weinig over de wijze waarop het beschikbare inkomen verdeeld is over de gehele bevolking. Een vaak gebruikte maat om de inkomensverdeling in een land of regio in kaart te brengen, is de **inkomenskwieltverhouding** die het aandeel van het inkomen van de 20% rijksten in het totale inkomen vergelijkt met dat van de 20% armsten. Deze verhouding lag in Vlaanderen in 2013 op 3,4. Dat betekent dat het totale inkomen van de 20% rijksten 3,4 keer hoger ligt dan het totale inkomen van de 20% armsten.

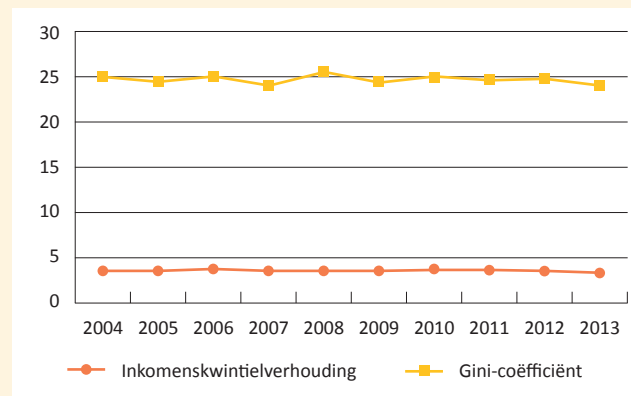
Een andere maat voor de inkomensongelijkheid is de gini-coëfficiënt. Deze coëfficiënt kijkt niet alleen naar de inkomens van de 20% rijksten en armsten, maar brengt de inkomens van de gehele bevolking in rekening. De maat geeft een waarde tussen 0 en 100 waarbij 0 staat voor een samenleving waar iedereen een gelijk inkomen heeft en 100 voor een samenleving waar al het inkomen toekomt aan 1 persoon. Vlaanderen haalde in 2013 een waarde van 24.

In het Pact 2020 heeft de Vlaamse Regering zich als doel gesteld dat de inkomensongelijkheid tegen 2020 merkbaar moet dalen. Sinds 2004 is noch de inkomenskwieltverhouding, noch de gini-coëfficiënt merkbaar gestegen of gedaald.

In Europees perspectief blijft de Vlaamse inkomensongelijkheid beperkt. Vlaanderen scoort zowel op basis van de inkomenskwieltverhouding als op basis van de gini-coëfficiënt op hetzelfde niveau als de best presterende EU-landen.

3.90 Inkomensongelijkheid

Evolutie van de inkomenskwieltverhouding en de gini-coëfficiënt, van 2004 tot 2013.

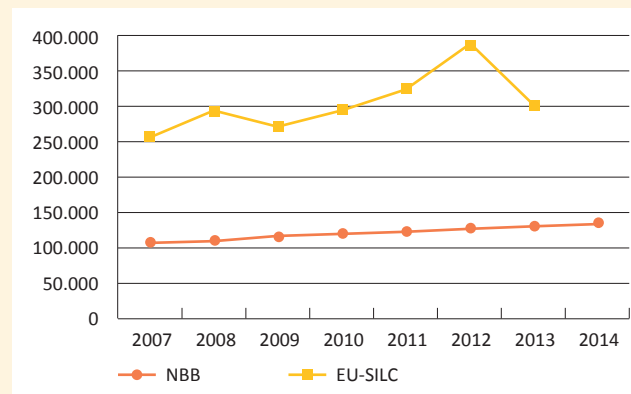
Bron: EU-SILC ADS.

Betalingsproblemen en schulden

Betalingsproblemen en schuldoverlast vormen vaak een belangrijk probleem voor mensen met een laag inkomen. Eind 2014 stonden 132.962 Vlamingen met afbetalingsmoeilijkheden geregistreerd bij de Centrale voor Kredieten aan Particulieren van de Nationale Bank van België. Dat komt overeen met bijna 3% van de meerderjarige bevolking. Deze Centrale registreert alle kredieten die door natuurlijke personen worden afgesloten en de eventuele wanbetalingen met betrekking tot deze kredieten. Het aantal geregistreerde personen met betalingsachterstand is de afgelopen jaren duidelijk gestegen. In deze cijfers wordt enkel rekening gehouden met kredieten (voor consumptie of hypotheek) en niet met schulden voor

3.91 Achterstallige betalingen

Aantal met betalingsmoeilijkheden geregistreerde personen bij de Kredietcentrale van de Nationale Bank van België (NBB) en aantal personen in een huishouden met minstens 1 achterstallige betaling inzake hypotheek/huur, nutsvoorzieningen (gas, elektriciteit, water) en leningen (aankopen op afbetaling of andere leningen) tijdens het afgelopen jaar (EU-SILC), van 2007 tot 2014.

Bron: NBB, EU-SILC ADS, bewerking SVR.

huur, energiefacturen, gezondheidskosten, telefoon/internet of fiscale schulden.

In de EU-SILC-survey wordt jaarlijks gevraagd naar achterstallige betalingen voor huur of hypotheek, elektriciteit, water of gas of aankopen op afbetaling of een andere lening. In 2013 leefde 5% van de Vlamingen in een gezin met minstens 1 achterstallige betaling in het afgelopen jaar. Dat komt overeen met ongeveer 300.000 personen. In tegenstelling tot de bovenstaande cijfers van de Nationale Bank wordt hier niet alleen rekening gehouden met kredieten maar ook met andere mogelijke schulden. Het percentage personen in een gezin met achterstallen is na een stijging tussen 2009 en 2012, tussen 2012 en 2013 weer iets gedaald.

Het aandeel personen met achterstallige betalingen verschilt niet naar geslacht. Er is wel een opvallende afname naarmate de leeftijd stijgt. Naar huishoudtype hebben leden van eenoudergezinnen het vaakst achterstallige betalingen. Werklozen hebben vaker achterstallen dan gepensioneerden, werkenden en niet-actieven. Personen in gezinnen waar niet of beperkt wordt gewerkt, hebben vaker achterstallen dan personen in andere gezinnen, laagopgeleiden vaker dan hoogopgeleiden, huurders vaker dan eigenaars, de lagere inkomensgroepen vaker dan de hogere inkomensgroepen, personen geboren buiten de EU vaker dan personen geboren binnen de EU.

In vergelijking met de andere Europese landen blijft het aandeel personen met betalingsproblemen in Vlaanderen beperkt. Enkel het Verenigd Koninkrijk scoort nog iets beter dan Vlaanderen.

Het aantal met betalingsmoeilijkheden geregistreerde personen ligt relatief gezien het hoogst in de grootsteden Antwerpen en Gent, op enige afstand gevolgd door de centrumsteden. De gemeenten in de grootstedelijke rand, in het overgangsgebied en op het platteland scoren relatief gezien

3.92 Achterstallige betalingen: regionale verschillen

Aantal met betalingsmoeilijkheden geregistreerde personen bij de Kredietcentrale van de Nationale Bank van België en aandeel ten opzichte van het aantal meerderjarige inwoners (in %), 2014.

	Aantal	In %
Grootsteden	24.685	4,1
Centrumsteden	20.855	3,0
Grootstedelijke rand	4.341	1,9
Regionaal stedelijk gebied	6.413	2,1
Stedelijk gebied rond Brussel	5.561	2,6
Structuurondersteunende steden	15.678	2,8
Provinciaal kleinstedelijk gebied	15.159	2,8
Overgangsgebied	24.381	2,0
Platteland	15.883	2,0
Totaal Vlaams Gewest	132.956	2,6
Brussels Gewest	47.672	5,3

Bron: NBB, ADS, bewerking SVR.

het laagst. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest ligt het relatief aantal personen met achterstallen nog duidelijk hoger dan in de Vlaamse grootsteden.

Wie geconfronteerd wordt met overmatige schuldenlast of ernstige financiële moeilijkheden kan een beroep doen op budget- en schuldhulpverlening bij één van de 332 erkende instellingen voor **schuldbemiddeling** in Vlaanderen. In totaal werden door deze instellingen in de loop van 2013 65.894 gezinnen begeleid via budgethulpverlening (zonder schulden) en/of schuldhulpverlening. Dat aantal ligt nagenoeg op hetzelfde niveau als in 2012.

Sociale zekerheid en bijstand

Sociale transfers spelen een belangrijke rol bij de bestrijding van armoede. Zonder sociale uitkeringen zou 37% van de bevolking onder de armoederisicodrempel terecht komen. Als de pensioenen gezien worden als primaire inkomens en niet als transfers, gaat het nog steeds om 20% van de bevolking. Die aandelen blijven de laatste jaren min of meer stabiel.

De sociale zekerheid zorgt vooreerst voor een vervangingsinkomen bij loonverlies door pensionering, werkloosheid of arbeidsongeschiktheid. Begin 2014 ontvingen bijna 1,2 miljoen Vlamingen een **pensioenuitkering**. Het is gezien de vergrijzing van de bevolking weinig verwonderlijk dat dit aantal jaarlijks gestaag toeneemt.

Het totale aantal RVA-uitkeringen steeg, voor het eerst sinds 2010, licht tussen 2014 en 2015. Deze stijging is te wijten aan een stijging van het aantal door de RVA ondersteunde werknemers bij tijdelijke werkloosheid, opleiding of deeltijdse tewerkstelling met behoud van rechten en een stijging van het aantal werknemers dat met steun van de RVA de werktijd aanpast via loopbaanonderbreking of tijdskrediet. Het aantal door de RVA vergoede **werklozen** daalde tussen 2014 en 2015. Begin 2013 ontvingen goed 110.000 Vlamingen een ziekte- of invaliditeitsuitkering wegens volledige arbeidsongeschiktheid.

Daarnaast biedt de sociale zekerheid een aanvulling op het inkomen als men bepaalde 'sociale lasten', zoals het opvoeden van kinderen of ziektekosten moet dragen.

Voor bijna 1,5 miljoen kinderen werd begin 2013 **kinderbijslag** uitgekeerd. Dat aantal is de laatste jaren duidelijk gestegen.

Om de toegang tot de gezondheidszorg te verzekeren, bestaat er voor bepaalde groepen een **verhoogde tegemoetkoming in de ziekteverzekering**. Het geeft recht op een hogere terugbetaling voor geneeskundige verzorging en geneesmiddelen, een derdebetalersregeling bij artsen die daarmee instemmen en een gunstiger stelsel voor het persoonlijk aandeel (remgeld) in geval van hospitalisatie. Begin 2014 genoten goed 830.000 personen van dit recht. Dit statuut wordt toegekend aan personen die een bepaald sociaal voordeel ontvangen (leefloon of gelijkaardige OCMW-hulp, IGO of GIB, uitkering voor personen met een handicap...), personen met een specifieke hoedanigheid van wie het gezinsinkomen een bepaalde grens niet overschrijdt (wezen, gepensioneerden, invaliden, weduwen/weduwnaars, personen met een erkende handicap die geen uitkering ontvangen, ...) en sinds midden 2007 ook aan personen uit gezinnen met een bescheiden inkomen (**OMNIO-**

statuut). Vanaf juli 2010 komen ook personen die minstens 1 jaar werkloos zijn en leden van eenoudergezinnen in aanmerking, vanaf maart 2011 ook de rechthebbenden op een verwaringsstoeilage toegekend door het OCMW.

Enkel bij diegenen die een recht op verhoogde tegemoetkoming krijgen op basis van een bepaald sociaal voordeel gebeurt de toekenning automatisch. De andere personen die denken recht te hebben op de verhoogde tegemoetkoming moeten dit statuut zelf aanvragen. Een bepaald deel van de doelgroep heeft dit nog niet gedaan.

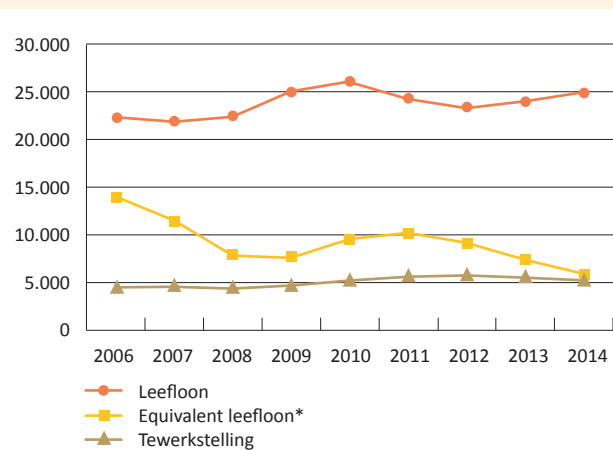
Naast de klassieke sociale uitkeringen probeert de overheid via de **sociale bijstandsuitkeringen** de inkomensituatie van de minst geegoede groepen te verbeteren.

Het gaat in eerste instantie om het leefloon dat men ontvangt in het kader van het **Recht op Maatschappelijke Integratie** (RMI) en het equivalent leefloon in het kader van het **Recht op Maatschappelijke Hulp** (RMH). Het RMH is er voor mensen die niet in aanmerking komen voor het RMI omdat ze niet voldoen aan bepaalde voorwaarden betreffende leeftijd, nationaliteit en arbeidsbereidheid. In de praktijk gaat het vooral om kandidaat-vluchtelingen en vreemdelingen met een verblijfsvergunning die niet ingeschreven zijn in het bevolkingsregister.

In 2014 ontvingen in Vlaanderen per maand gemiddeld 24.873 personen een **leefloon**. Dat aantal is na een duidelijke stijging in 2009 en 2010 en een daling in 2011 en 2012, in 2013 en 2014 weer iets gestegen. Die stijging in de meest recente jaren is vooral te zien bij de groepen van 18 tot 24 jaar en van 25 tot 44 jaar. Het aantal leefloners in de andere leeftijdsgroepen is min of meer constant gebleven. Dat is ook het geval bij het aantal studenten met een leefloon.

3.94 Sociale bijstand: RMI en RMH

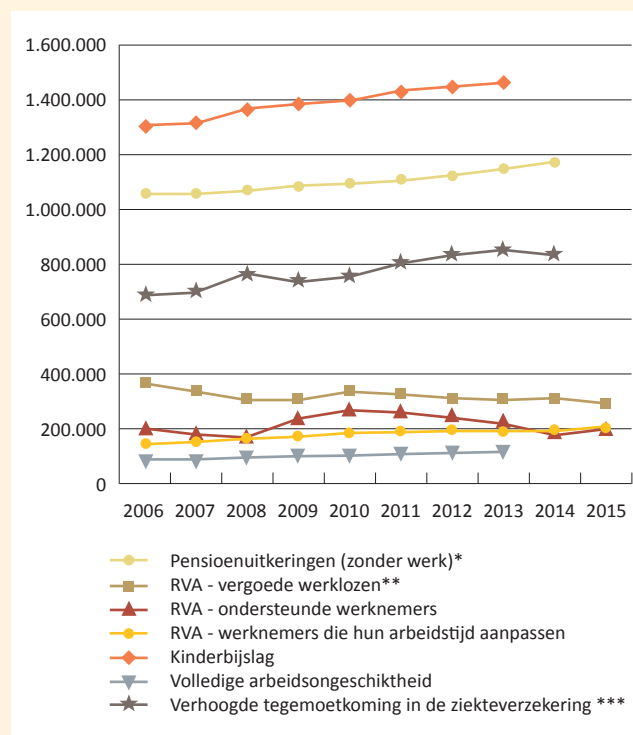
Evolutie van het gemiddeld maandelijks aantal begunstigden van het (equivalent) leefloon en/of een tewerkstellingsmaatregel in het kader van het Recht op Maatschappelijke Integratie (RMI) of het Recht op Maatschappelijke Hulp (RMH), van 2006 tot 2014.

* Cijfers van equivalent leefloon in 2014 gebaseerd op eerste 9 maanden van het jaar.
Bron: POD MI.

3.93 Sociale zekerheid

Evolutie van het aantal begunstigden van een aantal sociale zekerheidsuitkeringen bij begin van het jaar, van 2006 tot 2015.

* Inclusief IGO/GIB.

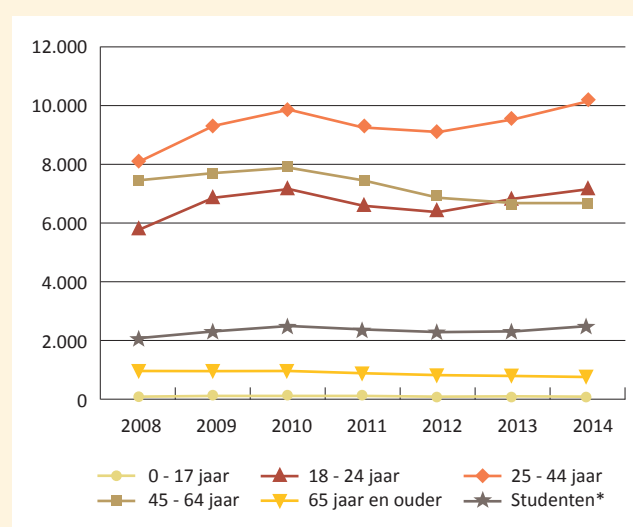
** Inclusief voltijds brugpensioen.

*** Titularissen en personen ten laste.

Bron: KSZ, RVA.

3.95 Leefloon naar leeftijd

Evolutie van het gemiddeld maandelijks aantal begunstigden van het leefloon naar leeftijd en aantal studenten* met een leefloon, van 2008 tot 2014.

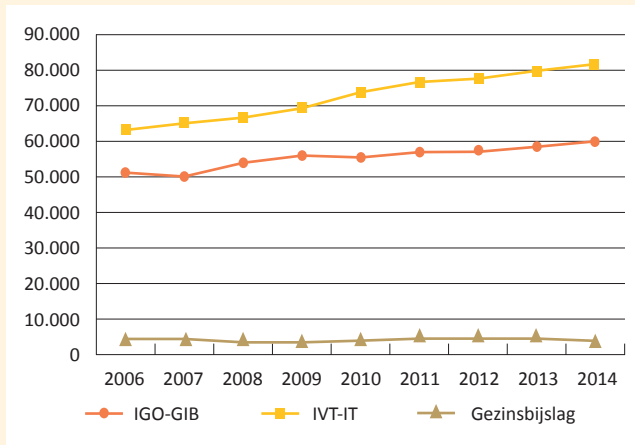
* Studenten met een leefloon zitten afhankelijk van hun leeftijd ook vervat in de cijfers van de verschillende leeftijdsgroepen.

Bron: POD MI.

3.96 Sociale bijstand:

ouderen, personen met een handicap en kinderen

Evolutie van het aantal begunstigden van de Inkomensgarantie voor Ouderen (IGO) en het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden (GIB), de Inkomensvervangende Tegemoetkoming aan Personen met een Handicap (IVT) en/of Integratietegemoetkoming (IT) en het aantal rechtgevendende kinderen op gewaarborgde gezinsbijslag, bij het begin van het jaar, van 2006 tot 2014.

Bron: RVP, FOD SZ, RKW.

Gemiddeld 6.038 personen per maand ontvingen in 2014 een equivalent leefloon. Tegenover 2011 is dat aantal duidelijk gedaald.

Het RMI en het RMH kan ook ingevuld worden via een tewerkstellingsmaatregel met tussenkomst van het OCMW. Het aantal tewerkstellingsmaatregelen is sinds 2012 weer iets gedaald tot gemiddeld 5.401 per maand in 2014.

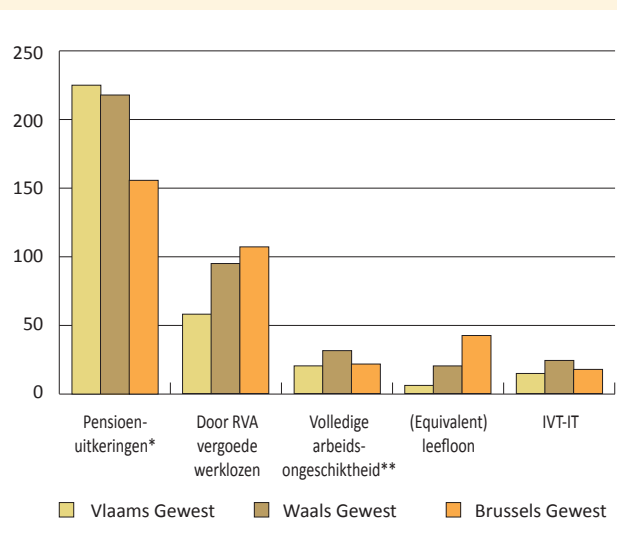
Slechts een beperkt aantal 65-plussers ontvangt een leefloon omdat zij aparte regelingen kennen: het **Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden** (GIB) dat sinds 2002 geleidelijk vervangen wordt door de **Inkomensgarantie voor Ouderen** (IGO). Meestal gaat het om een toeslag bovenop het pensioen, zodat men een bedrag bekommt dat vergelijkbaar is met het leefloon. Het wordt toegekend aan personen die de pensioengerechtigde leeftijd hebben bereikt maar die door omstandigheden geen of geen voldoende loopbaan hebben kunnen opbouwen. Begin 2014 ging het samen om 59.897 ouderen.

Personen met een handicap kunnen een beroep doen op een **Inkomensvervangende Tegemoetkoming** (IVT) indien zij geen arbeid kunnen verrichten en/of een **Integratietegemoetkoming** (IT) indien zij bijkomende kosten te dragen hebben vanwege een vermindering van hun zelfredzaamheid. Begin 2014 werd in Vlaanderen aan 81.139 personen een IVT en/of een IT uitgekeerd. Het aantal personen met een IVT en/of IT neemt de jongste jaren opvallend toe. Factoren die hierin mogelijk een rol spelen zijn de vergrijzing van de bevolking, een betere bekendheid van het stelsel en een snellere behandeling van de aanvragen.

De **gewaarborgde gezinsbijslag** ten slotte is bedoeld voor

3.97 Sociale uitkeringen per 1.000 volwassenen

Het aantal begunstigden van een vervangingsinkomen of sociale bijstandsuitkering per 1.000 personen van 18 jaar en ouder, begin 2014.

* Inclusief IGO/GIB.

** Cijfers voor 2013.

Bron: KSZ, RVA, POD MI, FOD SZ, ADS, bewerking SVR.

gezinnen die op basis van hun beroepsactiviteit geen enkel recht kunnen doen gelden op kinderbijslag, of slechts een recht genieten op een bedrag dat lager ligt dan de gewaarborgde gezinsbijslag. Begin 2014 ging het om 4.368 rechtgevendende kinderen.

Begin 2014 kregen in het Vlaamse Gewest 329 op de 1.000 volwassen personen een vervangingsinkomen (werkloosheidsuitkering, pensioenuitkering of uitkering voor volledige arbeidsongeschiktheid) of een bijstandsuitkering (leefloon, equivalent leefloon, IGO/GIB of IVT-IT). In het Waalse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest gaat het respectievelijk om 389 en 346 personen per 1.000 inwoners van 18 jaar en ouder. Als geen rekening gehouden wordt met de pensioenen worden de verschillen tussen de gewesten groter. In het Vlaamse Gewest gaat het dan om 103 op 1.000 personen, in het Waalse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest om respectievelijk 170 en 190 op 1.000 personen.

Het aantal pensioenuitkeringen per 1.000 inwoners ligt het hoogst in het Vlaamse Gewest, kort gevolgd door het Waalse Gewest. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest ligt dat aantal opvallend lager. Het relatieve aantal personen met een werkloosheidsuitkering ligt het hoogst in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, net als het aantal personen dat een (equivalent) leefloon trekt. Het relatieve aantal personen met een uitkering voor arbeidsongeschiktheid en een tegemoetkoming voor personen met een handicap (IVT-IT) ligt dan weer iets hoger in het Waalse Gewest dan in de andere gewesten.

Het relatieve aantal personen dat leeft van een vervangingsinkomen of bijstandsuitkering is in het Vlaamse Gewest tussen 2006 en 2014 nagenoeg constant gebleven. In het Waalse

3.98 Sociale uitkeringen per 1.000 volwassenen: regionale verschillen

Het aantal begunstigen van een vervangingsinkomen of sociale bijstandsuitkering per 1.000 personen van 18 jaar en ouder, begin 2014.

	Pensioen- uitkeringen*	Door RVA vergoede werklozen	Volledige arbeidsonge- schiktheid**	(Equivalent) leefloon	IVT-IT	Totaal zonder pensioen- uitkeringen	Totaal met pensioen- uitkeringen
Grootsteden	206	82	25	18	17	142	348
Centrumsteden	240	63	25	10	18	117	357
Grootstedelijke rand	233	54	15	4	12	85	318
Regionaal stedelijk gebied	234	56	20	3	16	95	330
Stedelijk gebied rond Brussel	219	48	15	5	9	77	296
Structuurondersteunende steden	239	60	25	5	19	109	348
Provinciaal kleinstedelijk gebied	227	62	25	5	17	109	337
Overgangsgebied	225	55	20	3	14	92	316
Platteland	219	52	18	2	15	88	307
Vlaams Gewest	226	60	22	6	16	103	329
Brussels Gewest	155	107	23	42	18	190	346

* Inclusief IGO/GIB.

** Cijfers voor 2013.

Bron: KSZ, RVA, POD MI, FOD SZ, ADS, bewerking SVR.

Gewest steeg het relatieve aantal in dezelfde periode met 3 op 1.000 personen, in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest nam dat aantal af met 30 op 1.000 personen.

Als geen rekening gehouden wordt met de pensioenen, ligt het relatief aantal personen met een vervangingsinkomen of bijstandsuitkering het hoogst in de grootsteden. De gemeenten in het stedelijk gebied rond Brussel, de grootstedelijke rand, het platteland en het overgangsgebied scoren het laagst. Als ook de pensioenen worden meegeteld, worden de regionale verschillen kleiner. Het relatief aantal personen met een vervangingsinkomen of uitkering ligt dan het hoogst in de centrumsteden.

Sociale uitsluiting

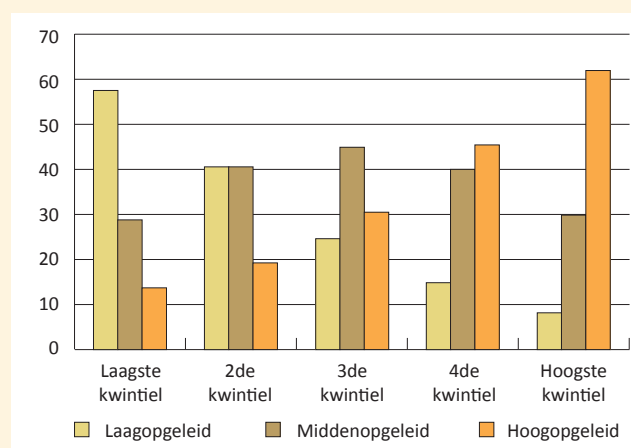
Armoede uit zich niet alleen op financieel vlak maar gaat veelal gepaard met uitsluiting en achterstelling op heel wat andere domeinen. Hierna wordt ingegaan op de mindere positie van personen met een laag inkomen op vlak van onderwijs, tewerkstelling, huisvesting, gezondheid en maatschappelijke participatie.

Onderwijs

Wie laag geschoold is, loopt meer kans op een mindere inkomenspositie dan wie hoger geschoold is. Dat bleek al uit de uiteenlopende scores van hoog- en laagopgeleiden op de verschillende armoede-indicatoren. Dat blijkt ook duidelijk uit het opleidingsniveau van de bevolking per inkomensgroep. Van de personen in de laagste inkomensgroep is bijna 60% laagopgeleid (hoogstens een diploma lager secundair onderwijs), bij de hoogste inkomensgroep ligt dat aandeel net iets onder de 10%. Omgekeerd is slechts 14% van de laagste inkomensgroep hoogopgeleid (diploma hoger onderwijs) tegenover 62% van de personen in de hoogste inkomensgroep.

3.99 Opleidingsniveau

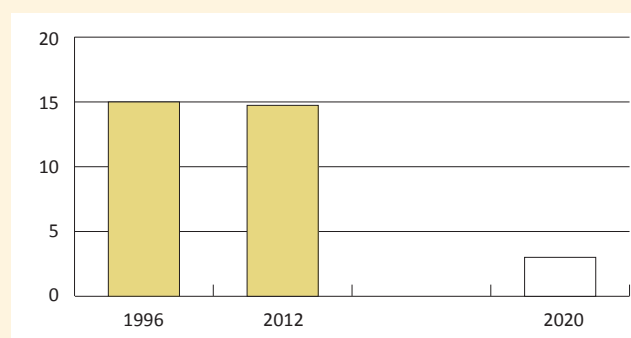
Bevolking van 18 jaar en ouder naar opleidingsniveau, per inkomensgroep, in 2013, in %.

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

3.100 Laaggeletterdheid

Bevolking van 16 tot 65 jaar die onder niveau 2 scoren op de geletterdheidsschaal, in 1996 en 2012 en doelstelling 2020, in %.

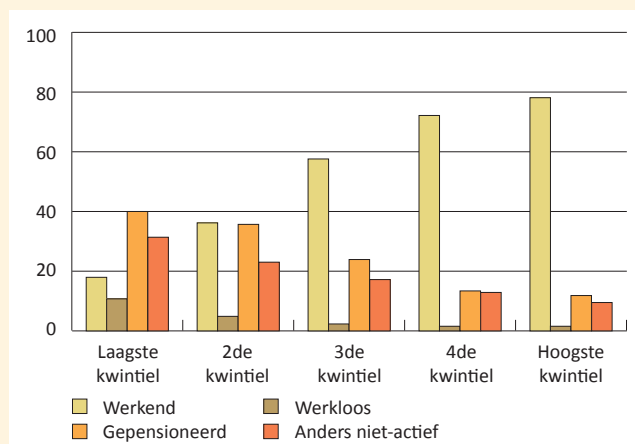

Bron: IALS 1996 & PIAAC 2012, OESO.

Tewerkstelling

3.101 Activiteitsstatus

Bevolking van 18 jaar en ouder naar activiteitsstatus, per inkomensgroep, in 2013, in %.

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

Een basisniveau van geletterdheid is vereist om volwaardig maatschappelijk te kunnen functioneren. In 2012 bleek 15% van de Vlamingen tussen 16 en 65 jaar laaggeletterd. Het gaat om personen die scoren onder niveau 2 op de PIAAC-geletterdheidsschaal, wat beschouwd wordt als de drempel voor functionele geletterdheid. In vergelijking met de IALS-enquête uit 1996 is dat aandeel nauwelijks gewijzigd. In het Pact 2020 heeft de Vlaamse Regering er zich toe verbonden om de laaggeletterdheid in Vlaanderen tegen 2020 te doen dalen tot 3% van de bevolking.

Werk vormt een belangrijke buffer tegen armoede. Het risico om in armoede terecht te komen ligt bij personen met een job beduidend lager (zie hoger). Ook de activiteitsstatus van de bevolking per inkomensgroep wijst duidelijk op het sterk positieve effect van tewerkstelling op de inkomenssituatie. Van de personen in de laagste inkomensgroep is minder dan 20% aan het werk, bij de hoogste inkomensgroep ligt dat aandeel op bijna 80%. Omgekeerd ligt het aandeel werklozen, gepensioneerden en anders niet-actieven beduidend hoger bij de laagste inkomensgroepen.

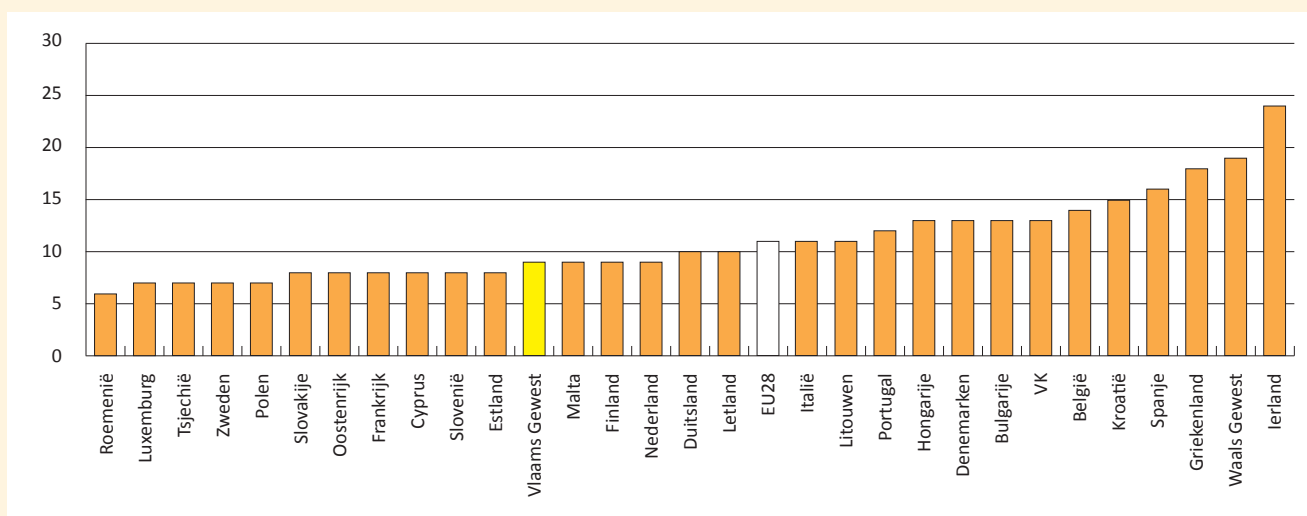
Bij de gezinnen waar niet of slechts beperkt wordt gewerkt, worden de hoogste armoederisicopercentages gemeten. Bijna de helft van de leden van gezinnen met een zeer lage werkintensiteit moet rondkomen met een inkomen onder de armoederisicodrempel. In 2013 leefde 9% van de Vlamingen tot 60 jaar in een dergelijk gezin. Dat komt overeen met ongeveer 430.000 personen. Dat aandeel is tussen 2004 en 2008 beperkt gedaald maar tussen 2010 en 2012 weer iets gestegen. De schommelingen in de meest recente jaren zijn echter statistisch niet significant.

Wat het percentage personen in gezinnen met een **zeer lage werkintensiteit** betreft, bevindt Vlaanderen zich in de Europese rangschikking met een 12de plaats in de middenmoot. Het Pact 2020 stelt als doelstelling voorop dat het aandeel personen in zeer lage werkintensiteit tegen 2020 laag moet liggen in vergelijking met de best presterende EU-landen.

In het Vlaamse Hervormingsprogramma voor de EU2020-strategie heeft de Vlaamse Regering er zich toe verbonden om het aantal personen in een gezin met zeer lage werkintensiteit

3.102 Zeer lage werkintensiteit

Bevolking van 0 tot 59 jaar in een huishouden met werkintensiteit* lager dan 0,2, in het Vlaamse en Waalse Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie, in 2013, in %.

* Werkintensiteit: het aantal werkelijk gewerkte maanden door alle volwassen leden van het huishouden ten opzichte van het aantal werkbare maanden tijdens het referentiejaar.

Bron: EU-SILC ADS, Eurostat.

tussen 2008 en 2020 met 30% te verminderen. Dat betekent dat in 2020 dat aantal gedaald moet zijn tot maximaal 250.000 personen.

Huisvesting

Wie over een laag inkomen beschikt, kan moeilijker een eigen woning aankopen en is daardoor vaker aangewezen op de (private) huurmarkt. Het is bekend dat op de private huurmarkt de situatie op het vlak van betaalbaarheid en kwaliteit minder goed is dan op de eigendomsmarkt en de sociale huurmarkt. Uiteraard ligt het aandeel sociale huurders (huurders beneden de marktprijs) wel duidelijk hoger in de laagste inkomensgroepen.

In 2013 leefde 7% van de Vlamingen - ongeveer 420.000 personen - in een huishouden met te zware woonkosten in verhouding tot het huishoudbudget. Door het Europese statistiekbureau Eurostat wordt de grens voor te zware woonkosten gelegd op 40% van het beschikbare huishoudinkomen. Het aandeel personen met te zware woonkosten is na een stijging tussen 2009 en 2012 recent weer licht gedaald. Bij gezinnen met een laag inkomen gaat een relatief groter aandeel van het budget op aan woonkosten. Het is dan ook weinig verwonderlijk dat bij deze gezinnen de **woonkosten** vaker boven de grens van 40% liggen dan bij de andere gezinnen.

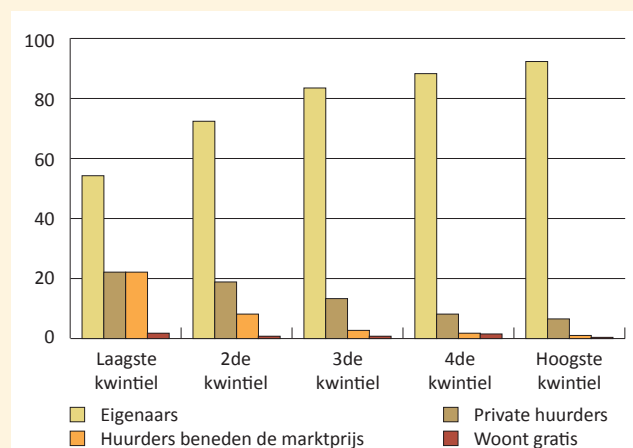
Dat de woonkost behoorlijk kan doorwegen op het gezinsbudget blijkt ook uit het feit dat een aanzienlijke groep gezinnen problemen heeft met het betalen van de elektriciteits- of gasfactuur. Een klant die zijn energiekosten niet tijdig betaalt, krijgt een herinneringsbrief in de bus. Wie daarop binnen een bepaalde termijn niet reageert, krijgt een aangetekende ingebrekestelling. Reageert de klant ook hier niet op of komt hij de in een afbetalingsplan gemaakte afspraken niet na, dan mag de commerciële leverancier het contract met zijn klant opzeggen. Als de klant geen nieuwe commerciële leverancier vindt, dan neemt de netbeheerder in zijn rol van sociale leverancier de levering van elektriciteit en/of gas over. Eind 2014 ging het om bijna 78.000 huishoudens voor elektriciteit en goed 57.000 voor gas. Dat komt overeen met respectievelijk 2,9% en 3,3% van het totaal aantal huishoudelijke afnemers. Het aantal door de netbeheerders van elektriciteit en gas voorziene huishoudens is de jongste jaren iets afgenomen.

Bij wanbetaling bij de sociale leverancier plaatst de netbeheerder een **budgetmeter** die de klant verplicht om vooraf te betalen voor de levering van elektriciteit en/of gas. Indien de klant niet vooraf betaalt, valt de stroomlevering terug op een minimale levering van 10 ampère. Het wordt dan moeilijk om meerdere toestellen tegelijk te gebruiken. Bij gas wordt in het geval van niet-betaling via de budgetmeter de levering helemaal afgesloten. Het aantal budgetmeters voor elektriciteit lag in 2014 iets lager dan in de voorgaande jaren. Eind 2014 verbruikte goed 42.000 huishoudens stroom via een budgetmeter. In de loop van 2009 werden ook de eerste budgetmeters geplaatst voor de levering van gas. Eind 2014 ging het om iets meer dan 28.000 huishoudens. Dat aantal iets hoger dan in 2013.

Bij blijvende wanbetaling kan een vraag tot volledige afsluiting voorgelegd worden aan de **Lokale Adviescommissie**

3.103 Eigenaars en huurders

Bevolking naar bewonerstitel, per inkomensgroep, in 2013, in %.

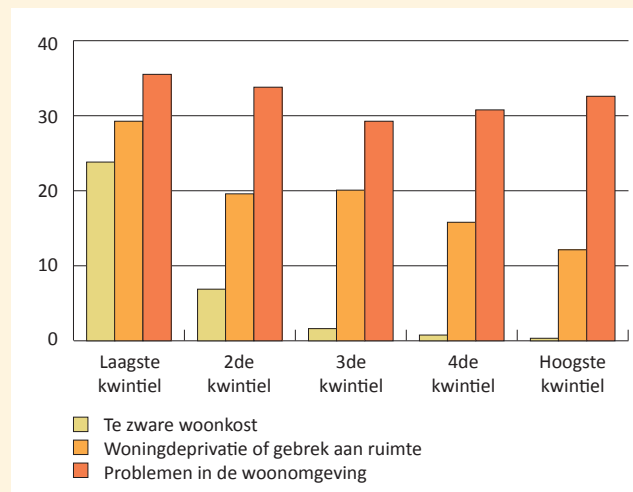

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

(LAC) van de gemeente. In de wintermaanden worden in dergelijke situatie elektriciteit en gas niet afgesloten. In de loop van 2014 werden na LAC-advies 1.247 afnemers volledig afgesloten van de elektriciteitsvoorzieningen en 1.763 gezinnen van aardgastoevoer. Het aantal afgesloten afnemers voor elektriciteit en gas lag in 2014 iets hoger dan in 2013.

3.104 Woonkosten en woonkwaliteit

Bevolking met te zware woonkosten (leeft in een huishouden waar de totale woonkosten voor huur/aflossing van de lening, verzekering, taksen, onderhoud en nutsvoorzieningen meer dan 40% bedragen van het beschikbare huishoudinkomen), met woningdeprivatie (gebrek aan elementair comfort, een structureel probleem of een te donkere woning) of een gebrek aan ruimte en met problemen in de woonomgeving (hinder door lawaai, vervuiling of criminaliteit), per inkomensgroep, in 2013, in %.

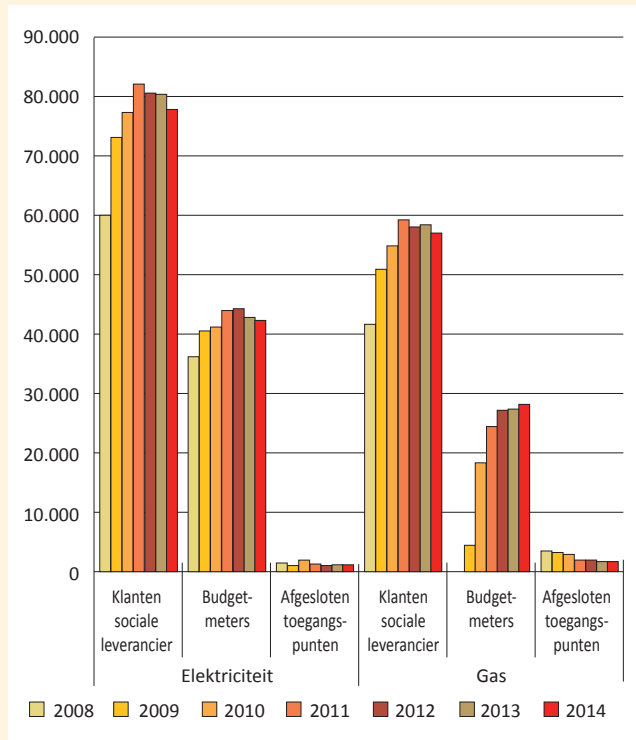

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

3.105 Energiearmoede

Evolutie van het aantal klanten van de netbeheerders als sociale leverancier en het aantal geplaatste budgetmeters op het einde van het jaar en van het aantal wegens wanbetaling na LAC-advies afgesloten afnemers in de loop van het jaar, van 2008 tot 2014.

Bron: VREG.

Het aantal gezinnen waarvan de watertoevoer is afgesloten na LAC-advies, is tussen 2012 en 2013 beperkt gestegen. In 2013 ging het in totaal om 3.137 gezinnen.

Huishoudens met een laag inkomen wonen vaker in huizen van mindere kwaliteit. Het gaat om huizen met woningdeprivatie (zonder elementair comfort, met structurele problemen of te donkere huizen) of met een gebrek aan ruimte. Bij het laagste inkomenskwintiel gaat om 29%, bij het hoogste inkomenskwintiel om 12%.

In totaal leefde 20% van de Vlaamse bevolking in 2013 in een huis van mindere kwaliteit. Dat komt overeen met goed 1,2 miljoen personen. Dat aandeel is na een stijging tot 2011, in de meest recente jaren weer iets gedaald.

In het Pact 2020 heeft de Vlaamse Regering zich ertoe verbonden om het aantal personen dat woont in een huis van mindere kwaliteit tussen 2006 en 2020 met 50% te verminderen. Dat betekent dat in 2020 het aantal bewoners van dergelijke huizen gedaald moet zijn tot maximaal 620.000 personen.

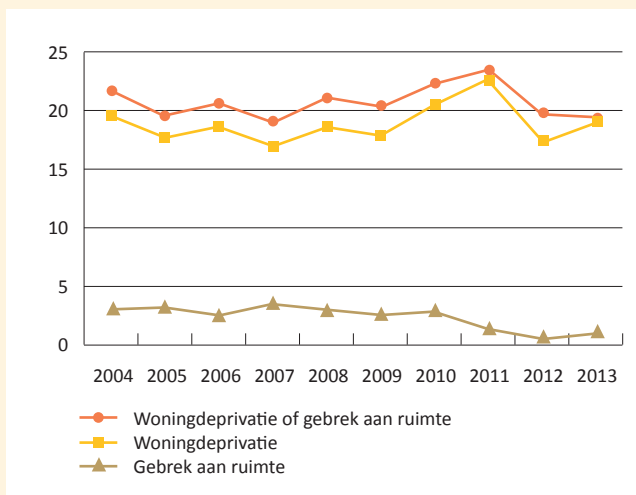
Ten slotte valt op dat de verschillen naar inkomensgroep op vlak van de woonomgeving relatief beperkt blijven. Het aandeel personen dat hinder ondervindt door lawaai van burens of de straat, door vervuiling door verkeer of industrie of door criminaliteit, geweld of vandalisme ligt slechts beperkt hoger in de laagste inkomensgroep dan in de andere groepen.

Gezondheid

Ook op vlak van gezondheid bestaan er nog steeds opvallende sociale ongelijkheden. Mensen met een laag inkomen zeggen beduidend vaker over een (zeer) slechte **gezondheid** te be-

3.106 Evolutie woonkwaliteit

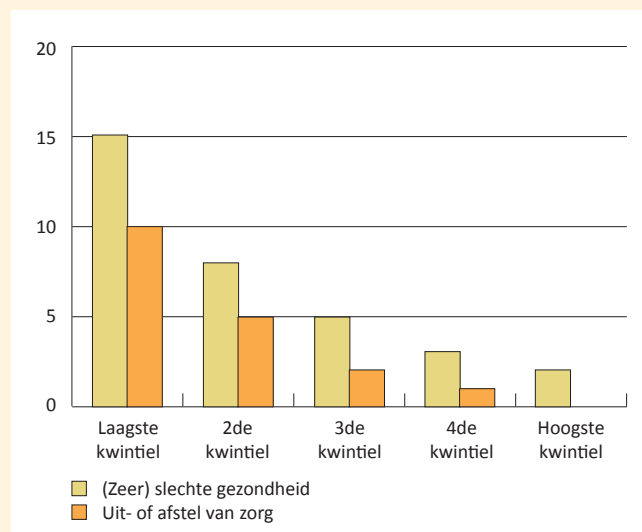
Evolutie van de bevolking met woningdeprivatie (gebrek aan elementair comfort, een structureel probleem of een te donkere woning) of een gebrek aan ruimte (aangepast aan de grootte en samenstelling van het gezin), met enkel woningdeprivatie en met enkel gebrek aan ruimte, van 2004 tot 2013, in %.

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

3.107 Gezondheid

Bevolking van 16 jaar en ouder die de eigen gezondheidstoestand als (zeer) slecht omschrijft en bevolking in een huishouden waar 1 van de leden het voorbije jaar een bezoek aan de (tand)arts heeft moeten uit- of afstellen om financiële redenen, per inkomensgroep, in 2013, in %.

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

schikken. Het geeft aan dat de gezondheidssituatie van een individu samenhangt met diens sociaaleconomische situatie.

Daarbij komt dat er voor een beperkt deel van de bevolking nog steeds sprake is van een probleem van toegang tot de **gezondheidszorg**. In 2013 leefde 4% van de Vlamingen in een gezin dat in het voorgaande jaar minstens 1 keer een bezoek aan de arts of tandarts heeft moeten uitstellen omwille van financiële redenen. Dat komt overeen met ongeveer 230.000 personen. Dat aantal is tegenover de periode tot 2010 duidelijk gestegen. Ook hier scoren de personen uit de laagste inkomensgroep opvallend minder goed.

Maatschappelijke participatie

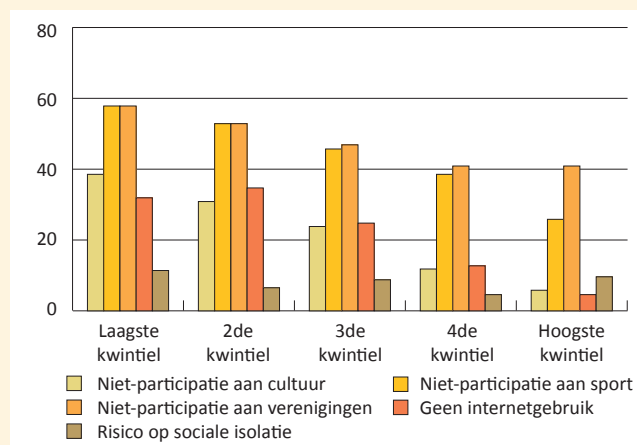
Armoede en bestaansonzekerheid gaan ook gepaard met achterstelling op het vlak van maatschappelijke integratie en **participatie**. Lagere inkomensgroepen participeren duidelijk minder aan cultuur, doen minder aan sport, nemen minder actief deel aan het verenigingsleven en maken minder gebruik van het internet (zie ook hoofdstukken Cultuur, Sport en Media). De verschillen tussen de inkomensgroepen zijn minder uitgesproken als het gaat om de intensiteit van de **sociale contacten** met burens, familie en vrienden.

Armoede bij kinderen

Aangezien kinderen een belangrijke aandachtsgroep vormen voor het Vlaamse armoedebeleid, worden hier ten slotte nog enkele indicatoren opgenomen die focussen op de specifieke situatie van deze groep.

3.109 Maatschappelijke participatie

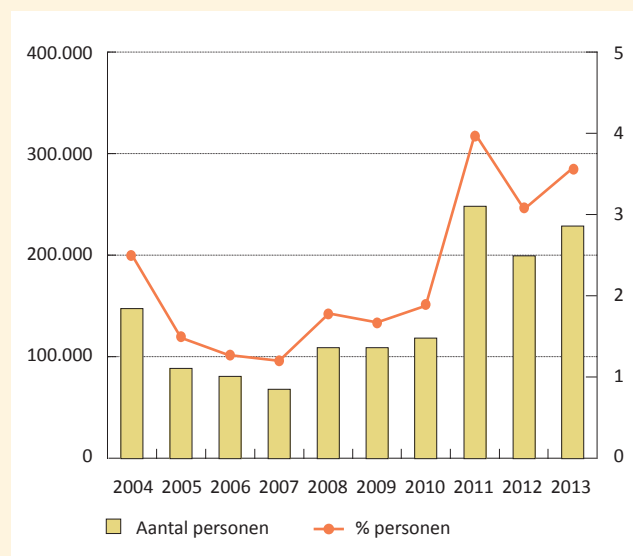
Bevolking van 18 tot 85 jaar die het afgelopen jaar niet heeft deelgenomen aan minstens 1 van lijst van 9 cultuuractiviteiten, die niet aan sport doet (inclusief wandelen of fietsen), die van geen enkele vereniging actief lid is, die minder dan wekelijks contact heeft met burens, niet-inwonende familie of vrienden of kennissen, die tijdens de laatste 3 maanden geen internet heeft gebruikt, per inkomensgroep, in 2014, in %.

Bron: SCV 2014.

3.108 Uitstel gezondheidszorg

Evolutie van de bevolking in een huishouden waar 1 van de leden het voorbije jaar een bezoek aan de (tand)arts heeft moeten uit- of afstellen om financiële redenen, van 2004 tot 2013, in aantal personen (linkse as) en in % (rechtse as).

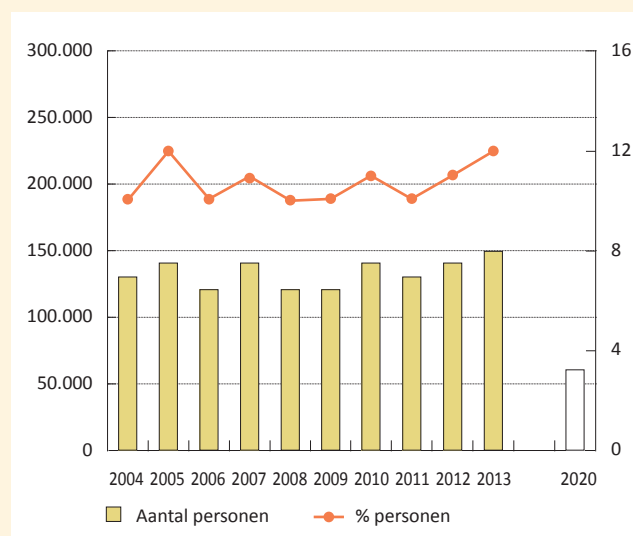

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

Als het huishoudinkomen afgezet wordt ten opzichte van de Belgische armoederisicodrempel, blijkt de situatie van de Vlaamse kinderen niet opvallend af te wijken van de situatie van de totale bevolking. In 2013 leefde 12% van de Vlamingen van 0 tot 17 jaar in een gezin met een inkomen onder de ar-

3.110 Kinderen onder de armoededrempel

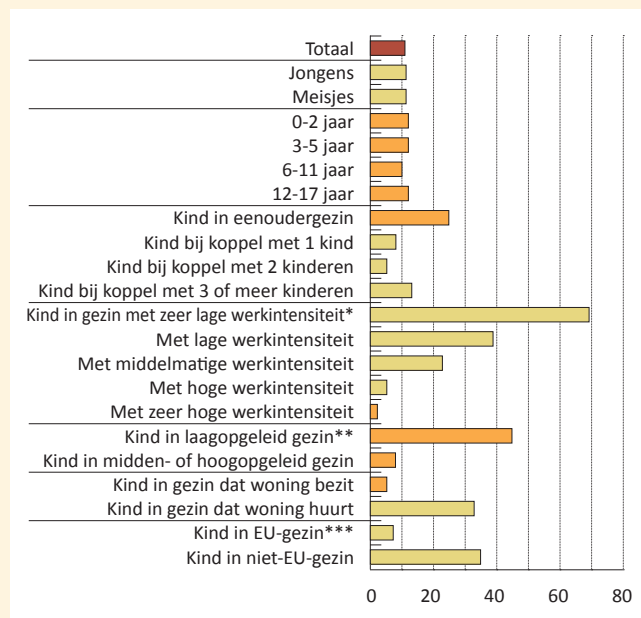
Evolutie van de bevolking van 0 tot 17 jaar met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Belgische armoederisicodrempel na sociale transfers, van 2004 tot 2013 en doelstelling 2020, in aantal personen (linkse as) en in % (rechtse as).

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

3.111 Kinderen onder de armoededrempel naar achtergrondkenmerken

Bevolking van 0 tot 17 jaar met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Belgische armoederisicodrempel na sociale transfers, naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, werkintensiteit* van het huishouden, woonsituatie, opleidingsniveau en geboorteland van de ouders, in 2011-2013, in %.

* Werkintensiteit: het aantal werkelijk gewerkte maanden door alle volwassen leden van het huishouden ten opzichte van het aantal werkbare maanden tijdens het referentiejaar.

** Laagopgeleid gezin: geen van de volwassen leden van het gezin heeft een diploma hoger secundair onderwijs.

*** EU-gezin: alle volwassen leden van het gezin zijn geboren binnen de EU; niet-EU-gezin: minstens 1 volwassene is geboren buiten de EU.

Bron: EU-SILC ADS 2011-2013 (gepoolde dataset), bewerking SVR.

3.112 Kinderen in een gezin zonder betaald werk

Aantal personen van 0 tot 17 jaar dat leeft in een tweeoudergezin waar beide ouders niet werken of in een eenoudergezin waar de enige ouder niet werkt en aandeel tegenover het totaal aantal personen van 0 tot 17 jaar, in 2013, in %.

	Aantal	In %
Grootsteden	33.555	21,2
Centrumsteden	20.635	13,2
Grootstedelijke rand	3.904	7,0
Regionaal stedelijk gebied	4.701	6,6
Stedelijk gebied rond Brussel	8.302	13,9
Structuurondersteunende steden	13.546	10,5
Provinciaal kleinstedelijk gebied	15.723	12,3
Overgangsgebied	25.263	8,7
Platteland	14.330	7,2
Vlaams Gewest	139.959	11,2
Brussels Gewest	90.940	34,7

Bron: KSZ, bewerking SVR.

moederisicodrempel. Dat komt overeen met ongeveer 150.000 kinderen. Dat aandeel lijkt sinds 2011 iets gestegen, maar deze stijging is statistisch niet significant. In Europees opzicht haalt Vlaanderen op dit vlak een plaats in de top 5 van de best presterende EU-landen.

In het Vlaamse Hervormingsprogramma voor de EU2020-strategie heeft de Vlaamse Regering er zich toe verbonden om de kinderarmoede te halveren. Dat betekent dat het aantal kinderen in een gezin met een inkomen onder de armoederisicodrempel tussen 2008 en 2020 gedaald moet zijn tot maximaal 60.000 kinderen.

Inzake armoederisico blijken er bij de kinderen geen grote verschillen naar geslacht en leeftijd. Naar huishoudtype zijn vooral de kinderen in eenoudergezinnen er minder goed aan toe. Ook kinderen in een laagopgeleid gezin, kinderen in een gezin dat de eigen woning huurt en kinderen in een gezin waarvan minstens 1 ouder geboren is buiten de EU, scoren duidelijk minder goed. De hoogste armoedecijfers worden echter gemeten bij kinderen in gezinnen waar niet of slechts beperkt wordt gewerkt. Het armoederisicopercentage loopt bij deze groep op tot bijna 70%. Het is daarom belangrijk op te volgen hoeveel kinderen in een gezin met zeer lage werkintensiteit leven. In het Vlaamse Gewest ging het in 2013 om 7% van de kinderen. Dat aandeel is de jongste jaren iets gestegen.

Administratieve data van de KSZ geven aan dat het hoogste aandeel kinderen in gezinnen zonder betaald werk te vinden is in de grootsteden. De laagste percentages zijn er in de gemeenten in het regionaal stedelijk gebied, de grootstedelijke rand, het platteland en het overgangsgebied. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest loopt het aandeel kinderen in een gezin zonder arbeid op tot goed 1 op de 3.

Het aandeel kinderen dat leeft in een gezin dat zelf aangeeft (zeer) moeilijk rond te komen (15%), ligt beperkt hoger dan het aandeel in de totale bevolking (14%).

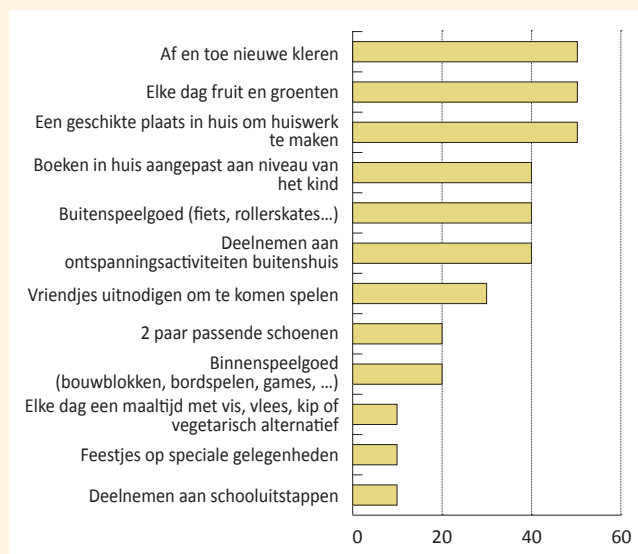
3% van de Vlaamse kinderen leeft in een ernstig materieel gedepriveerd gezin. Dat komt overeen met ongeveer 40.000 kinderen. De totaalscore op de samengestelde ernstige materiële deprivatiemaat mag dan wel relatief laag liggen, toch leven bijna 300.000 Vlaamse kinderen in een gezin dat zich geen week vakantie buitenshuis kan veroorloven of dat een onverwachte uitgave van 1.000 euro niet aankan.

Naast de algemene deprivatiemaat werden in de EU-SILC-survey van 2013 ook een aantal items bevestigd die specifiek betrekking hebben op de leefsituatie van kinderen. Daaruit blijkt dat 50.000 kinderen zich niet af en toe nieuwe kleren kunnen permitteren. Een even grote groep kan omwille van financiële redenen niet elke dag groenten en fruit eten of mist een geschikte plaats in huis om huiswerk te maken. 40.000 kinderen moeten het doen zonder aan hun leeftijd aangepaste boeken in huis of buitenspeelgoed of kunnen niet op regelmatige basis deelnemen aan ontspanningsactiviteiten buitenshuis.

Een alternatieve indicator die verschillende aspecten van de armoedesituatie bij kinderen tegelijk in rekening brengt, werd begin jaren 1990 ontwikkeld door Kind en Gezin. Aan de hand van het maandinkomen van het gezin, de opleiding en de

3.113 Deprivatie bij kinderen

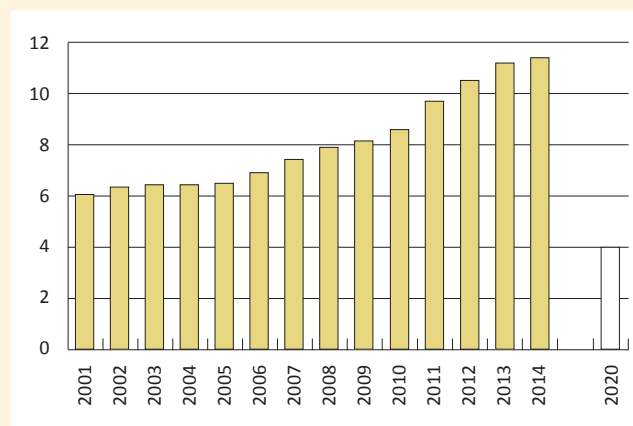
Aantal kinderen (1 tot 15 jaar) dat genoemd item mist/niet kan omwille van financiële redenen, in 2013, x 1.000.

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

3.114 Kansarmoede-index

Evolutie van aantal kinderen geboren in een kansarm gezin in jaar X en de jaren X-1 en X-2 en dat woont in het Vlaamse Gewest op 31 december van jaar X, gedeeld door het totaal aantal kinderen geboren in die 3 jaar en dat woont in het Vlaamse Gewest op 31 december van jaar X * 100, van 2001 tot 2014 en doelstelling 2020.

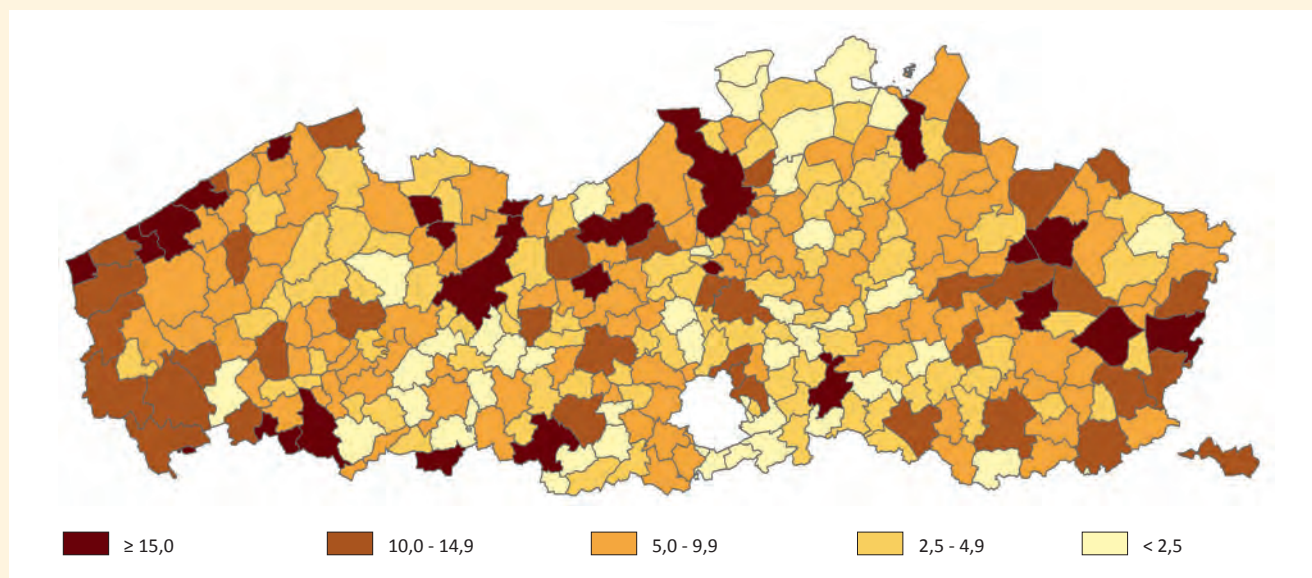
Bron: Kind en Gezin.

arbeidsituatie van de ouders, de ontwikkeling van de kinderen, de huisvesting en de gezondheidssituatie van het gezin, wordt nagegaan hoeveel kinderen geboren worden in een kansarm gezin. Een gezin wordt als kansarm beschouwd als het op minstens 3 van de voorgenoemde criteria zwak scoort. Sinds 2010 wordt niet meer gewerkt met jaarcijfers maar met het gemiddelde van het jaar en de 2 voorgaande jaren. Dat zorgt voor robuustere resultaten. Om de verandering in de

berekening te accentueren, spreekt Kind en Gezin nu van een **kansarmoede-index**. In 2014 haalde de index een score van 11,4. Dat betekent dat 11,4% van de geboorten in de periode 2012-2014 plaatsvond in een kansarm gezin. Ook voor de voorgaande jaren werd een indexscore berekend volgens de nieuwe formule. Daaruit blijkt dat de kansarmoede-index sinds 2005 behoorlijk sterk is toegenomen, maar dat de toename tussen 2013 en 2014 relatief beperkt is.

3.115 Kansarmoede-index per gemeente

Aantal kinderen geboren in een kansarm gezin in 2012-2014 en dat woont in het Vlaams Gewest op 31 december 2014, gedeeld door het totaal aantal kinderen geboren in 2012-2014 en dat woont in het Vlaams Gewest op 31 december 2014 x 100.

Bron: Kind en Gezin.

In het Pact 2020 heeft de Vlaamse Regering zich geëngageerd om het aantal kinderen dat geboren wordt in een kansarm gezin tussen 2008 en 2020 met 50% te verminderen. Dat betekent dat in 2020 de kansarmoede-index van Kind en Gezin gedaald moet zijn tot maximaal 4%.

De kansarmoede-index ligt bij kinderen met een moeder met een Belgische geboortenationaliteit (5%) beduidend lager dan bij kinderen met een moeder die bij haar geboorte niet de Belgische nationaliteit had (29%). Dat zorgt ervoor dat bijna 2 op de 3 kinderen die in kansarmoede geboren worden (64%), een moeder hebben van niet-Belgische herkomst.

Het aandeel geboorten in kansarme gezinnen verschilt sterk van gemeente tot gemeente. Meer dan de helft van de kinderen die in kansarmoede worden geboren, woont in 1 van de 13 centrumsteden. De kansarmoede-index lag in 2014 in Boom op 33%. De top 10 van slechtst scorende gemeenten bestaat naast Boom uit Antwerpen, Oostende, Blankenberge, Genk, Menen, Maasmechelen, Gent, Ronse en Heusden-Zolder.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Marissal, P., May, X. & Mesa-Lombillo, D. (2012). *Stedelijke en plattelandsarmoede*. Brussel: Federaal Wetenschapsbeleid.

Studiedienst van de Vlaamse Regering (2015). *Vlaamse Armoedemonitor 2015*. Brussel.

Vlaams Centrum Schuldenlast (2015). *Cijfer- en profielgegevens van de Vlaamse huishoudens in budget- en/of schuld-hulpverlening anno 2014*. Brussel.

VREG (2015). *Statistieken 2014 met betrekking tot huishoudelijke afnemers in het kader van de sociale openbaardienstverplichtingen*. Brussel.

Algemene Directie Statistiek - Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC): <http://statbel.fgov.be/silc>

Eurostat: <http://www.ec.europa.eu/eurostat>

Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid (FOD SZ): <http://www.socialsecurity.fgov.be/>

Instituut voor Nationale Rekeningen (INR): <http://inr-icn.fgov.be/>

Kind en Gezin: <http://www.kindengezin.be/cijfers-en-rapporten/cijfers>

Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid (KSZ): <http://ksz-bcss.fgov.be>

Nationale Bank van België (NBB): <http://www.nbb.be>

POD Maatschappelijke Integratie (POD MI): <http://www.mi-is.be/be-nl/start>

Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening (RVA): <http://www.rva.be>

Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers (RKW): <http://www.rkw.be/nl/index.php>

Rijksdienst voor Pensioenen (RVP): <http://www.onprvp.fgov.be>

Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteit- en Gasmarkt (VREG): <http://www.vreg.be>

DEFINITIES

Armoederisicodrempel De armoederisicodrempel wordt bepaald op 60% van het mediaan gestandaardiseerde netto beschikbaar huishoudinkomen van een land.

Armoederisicopercentage Het aandeel personen dat leeft in een huishouden dat moet rondkomen met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de armoederisicodrempel.

EU-SILC-survey De 'European Union Statistics on Income and Living Conditions' (EU-SILC) is een enquête naar inkomens en andere levensomstandigheden, met als voornaamste doel het opstellen van vergelijkbare indicatoren in het kader van armoede en sociale insluiting binnen de Europese Unie. De uitvoering van de EU-SILC-survey is sinds 2004 bij Europese verordening verplicht voor alle lidstaten. De SILC wordt gecoördineerd door Eurostat en voor België uitgevoerd door de Algemene Directie Statistiek (ADS) van de FOD Economie (<http://statbel.fgov.be/silc>).

Het betreft een enquête die wordt afgenomen bij een steekproef van private huishoudens uit het Rijksregister, waarbij de referentiepersoon van het huishouden (gezinshoofd) wordt geïnterviewd evenals elk huishoudlid van 16 jaar en ouder. Deze aanpak resulteert in een dataset op huishoud- en individueel niveau. Vanaf 2004 is de SILC opgebouwd als een 4 jaar durend roterend panel. Dat betekent dat elk jaar een kwart van de huishoudens vervangen wordt door een nieuwe steekproef van huishoudens.

In de EU-SILC-survey van 2013 werden in het Vlaamse Gewest in totaal via de huishoud- en individuele vragenlijst gegevens verzameld voor 7.752 personen. In het Waalse Gewest ging het om 4.612 personen, in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest om 2.259 personen. Omwille van de beperkte steekproefomvang zijn in deze VRIND geen EU-SILC-resultaten voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest opgenomen.

Gestandaardiseerd huishoudinkomen Om het mogelijk te maken het inkomen van huishoudens van verschillende grootte en samenstelling met elkaar te vergelijken, wordt het totale huishoudinkomen gestandaardiseerd. Dat gebeurt door het totale huishoudinkomen te delen door een equivalentiefactor. Het eerste huishoudlid krijgt een gewicht van 1. Voor elke bijkomende persoon van 14 jaar en ouder in het huishouden wordt die factor verhoogd met 0,5, voor elk kind jonger dan 14 jaar met een factor 0,3. Vervolgens wordt aan elk lid van het gezin een gelijk deel van het huishoudinkomen toegewezen, met name het totale huishoudinkomen gedeeld door de equivalentiefactor.

Inkomenskwintielverhouding De verhouding van het aandeel van de 20% van de bevolking met het hoogste inkomen in het totale inkomen, tot het aandeel van de 20% van de bevolking met het laagste inkomen in het totale inkomen. Het gaat telkens om het gestandaardiseerde netto beschikbare huishoudinkomen.

Koopkrachtpariteiten Wisselkoers gecorrigeerd voor het verschil in prijsniveau tussen 2 landen. Wordt berekend op basis van de kostprijs van een korf van gelijkaardige producten en diensten in beide landen.

Kwintiel Wanneer de inkomens van laag naar hoog worden gerangschikt, kunnen zij worden opgedeeld in 5 gelijke groepen of kwintielen. Het laagste kwintiel omvat dan de 20% laagste inkomens, het hoogste kwintiel de 20% hoogste inkomens.

Mediaan inkomen Het middelste inkomen wanneer de inkomens van laag naar hoog worden gerangschikt.

Werkintensiteit van het huishouden Het aantal werkelijk gewerkte maanden door alle volwassen leden van het huishouden ten opzichte van het aantal werkbare maanden tijdens het referentiejaar.

BLIKVANGERS

- Het gemiddeld uurloon van mannen ligt nog steeds bijna 10% hoger dan dat van vrouwen. De loonkloof tussen mannen en vrouwen is sinds 1999 wel gehalveerd (figuur 3.116).
- De werkzaamheidsgraad van vrouwen is de voorbije 2 decennia met 17 procentpunten gestegen (figuur 3.120). Een groot deel van deze groei werd echter gerealiseerd via deeltijdse jobs (figuur 3.132)
- Vrouwen hebben hun opleidingsachterstand tegenover mannen opgehaald. In alle leeftijdsgroepen tot 50 jaar zijn zij nu hoger opgeleid dan mannen (figuur 3.122). Maar vrouwen volgen wel andere studierichtingen. Daardoor komen vrouwen vaker terecht in sectoren waar het gemiddeld loon lager ligt (figuur 3.125).
- Mannen besteden nog steeds duidelijk minder uren aan het huishouden en de zorg voor kinderen dan vrouwen. Dat verschil komt terug in alle leeftijdsgroepen. De kloof tussen mannen en vrouwen is tussen 1999 en 2013 wel afgenomen (figuur 3.128).
- Naarmate vrouwen meer kinderen hebben, zijn ze minder aan het werk of werken ze vaker deeltijds (figuren 3.129 en 3.130). Bij mannen is dat verband er niet.
- De houding bij de bevolking tegenover een gelijke taakverdeling voor mannen en vrouwen in het huishouden en bij de opvoeding van kinderen is de voorbije 20 jaar positiever geworden (figuur 3.136). Wel is het zo dat de positieve evolutie van de houding tegenover een gelijke taakverdeling in het huishouden, sinds 2006 is gestopt.
- De maatschappelijke positie van holebi's is op de meeste domeinen even goed als die van hetero's. Ze zijn wel minder actief in het verenigingsleven en hebben iets minder frequent contact met de familie (figuur 3.140).
- Ondanks een op het eerste zicht brede, algemene aanvaarding, blijft een meer impliciete negatieve houding tegenover holebiseksualiteit toch nog steeds behoorlijk verspreid. Goed een vijfde van de Vlamingen zou het een probleem vinden als zijn of haar kind zou samenleven met iemand van hetzelfde geslacht (figuur 3.141).
- De maatschappelijke positie van personen met een functiebeperking is minder goed dan die van personen zonder functiebeperking: ze zijn vaker laagopgeleid, beschikken over een lager inkomen, zijn minder vaak aan het werk en participeren minder aan cultuur, sport en het verenigingsleven (figuur 3.147).

De Vlaamse overheid streeft naar een samenleving waarin achterstellingsmechanismen geen kans krijgen, waar gelijkwaardigheid, gelijke kansen en respect centraal staan. Een dergelijke samenleving is vandaag nog geen realiteit voor iedereen. Ook in Vlaanderen niet. Achterstellingsmechanismen en discriminatie zorgen er nog steeds voor dat mensen of groepen ongelijk behandeld worden en niet de kans krijgen om volwaardig te participeren aan het maatschappelijke leven. Uit onder meer de Pact 2020-doelstellingen blijkt dat de Vlaamse Regering de maatschappelijke positie van tal van kansengroepen wil verbeteren. Daarbij wordt aandacht besteed aan de situatie van vrouwen, ouderen, alleenstaanden en alleenstaande ouders, holebi's, laaggeschoolden, personen met een handicap en personen met een niet-EU-herkomst. In het Vlaamse gelijkekansenbeleid ligt de focus meer specifiek op het bestrijden van achterstellingen op basis van gender, seksuele identiteit, handicap en een gebrek aan toegankelijkheid.

In wat volgt, wordt eerst ingegaan op de genderproblematiek met onder meer een uitvoerige bespreking van de verschillende aspecten en oorzaken van de nog steeds bestaande loopbaankloof tussen mannen en vrouwen. Daarna wordt aandacht besteed aan de maatschappelijke positie van holebi's en personen met een handicap en de houding van de Vlamingen ten opzichte van deze groepen. Stereotype beeldvorming is namelijk een belangrijke belemmerende factor om te komen tot volwaardige maatschappelijke participatie van kansengroepen. Ten slotte wordt ook kort ingegaan op de maatschappelijke participatie van de andere genoemde kansengroepen.

Gender

Loopbaankloof

Mannen verdienen vandaag nog steeds meer dan vrouwen. Het loon van voltijds werkende mannen ligt gemiddeld een tiende hoger dan dat van voltijds werkende vrouwen. Deze kloof is niet volledig toe te schrijven aan loondiscriminatie op basis van geslacht. Een behoorlijk deel van het verschil hangt samen met typische loopbaanverschillen tussen mannen en vrouwen. Vrouwen zijn ondervetegenwoordigd in sectoren waar hogere lonen worden uitbetaald, staan lager op de carrière ladder en stappen vaker (tijdelijk) uit de arbeidsmarkt. Gezien de complexiteit van de problematiek, is het dan ook meer aangewezen te spreken over een **loopbaankloof** dan over een loonkloof.

Loonverschil

Het verschil tussen het gemiddelde uurloon van een voltijds werkende vrouw en man bedroeg in 2012 9%. Dit cijfer is berekend op basis van de lonen van voltijdse werknemers in de privésector in bedrijven met 10 medewerkers of meer. Vlaamse cijfers voor alle werknemers – voltijds en deeltijds en voor alle sectoren – zijn voor de recente jaren niet beschikbaar. Belgische cijfers tonen voor alle werknemers in 2012 een verschil in het uurloon van 9%. Daarbij blijkt een duidelijk hogere loonkloof in de private sector dan in de overheidssector. Vergelijken met begin jaren 2000 is de situatie merkkelijk verbeterd. De **loonkloof** is tussen 1999 en 2012 gekrompen van 19% naar 9%.

De loonkloof wordt nog groter als niet gekeken wordt naar het gemiddelde uurloon van mannen en vrouwen, maar naar het maand- of jaarloon. Dat heeft te maken met de duidelijke verschillen in premies bovenop het loon en in arbeidsduur tussen mannen en vrouwen. Cijfers voor heel België wijzen op een verdubbeling van de loonkloof op basis van het jaarloon.

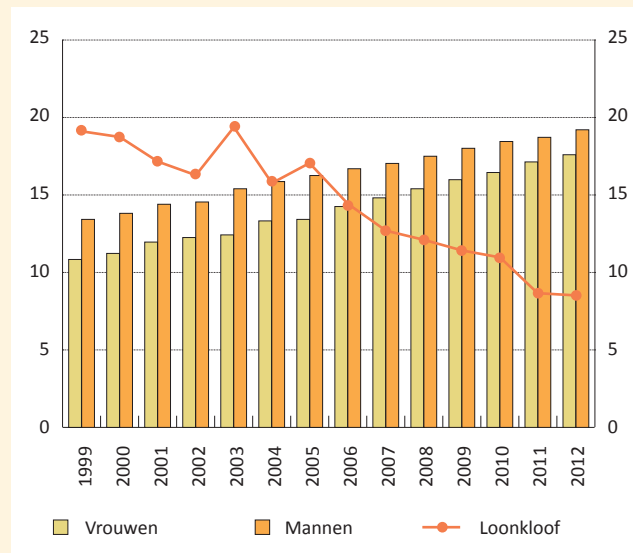
Op Europees niveau scoort ons land behoorlijk. In 2010 lag enkel in Roemenië, Kroatië en Slovenië de loonkloof lager dan in België. In de buurlanden ligt de loonkloof duidelijk hoger. In het Vlaamse Gewest ligt het verschil tussen de lonen van mannen en vrouwen iets hoger dan in België in zijn geheel.

Arbeidsdeelname

Een eerste belangrijke factor die een gedeelte van de bestaande loonkloof tussen mannen en vrouwen kan verklaren, heeft betrekking op de jongere leeftijdsstructuur van het vrouwelijke segment van de arbeidsmarkt. In de oudere leeftijdsklassen zijn veel minder vrouwen beroepsactief. Bij de vrouwen van 25 tot 49 jaar ligt de **werkzaamheidsgraad** telkens op 80% of hoger. Bij de oudere leeftijdsgroepen daalt de werkzaamheidsgraad echter snel.

3.116 Loonkloof

Evolutie van het gemiddeld bruto uurloon van mannelijke en vrouwelijke voltijdse werknemers in bedrijven met 10 medewerkers of meer in de private sector in euro (linkse as) en het verschil tussen beide uurlonen in % van het uurloon van mannen (loonkloof - rechtse as), van 1999 tot 2012.

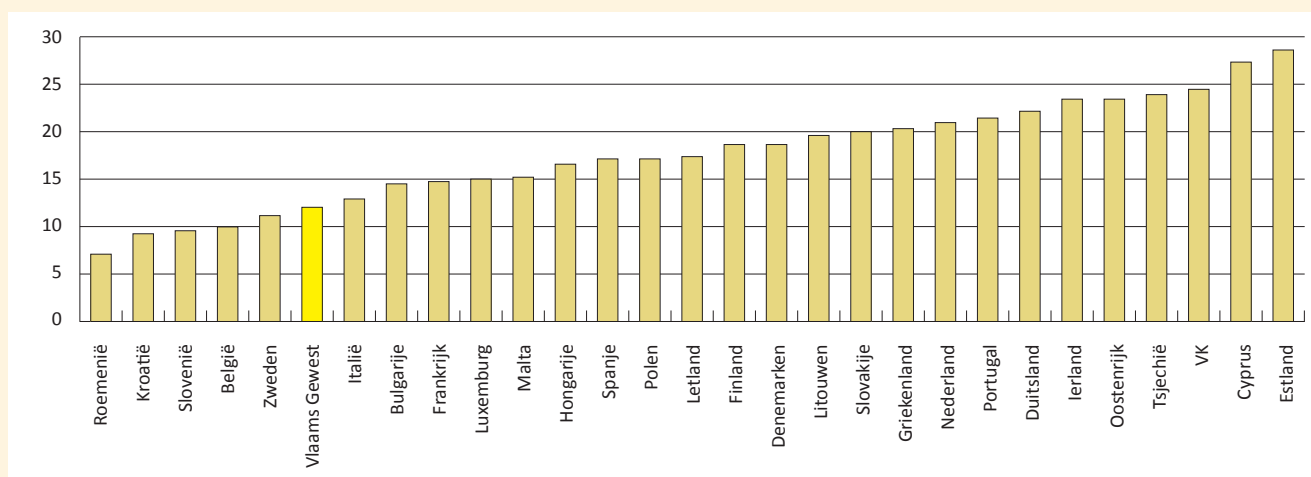

Bron: ADS - SES, bewerking Steunpunt WSE.

Er bestaat een duidelijk verband tussen de werkzaamheidsgraad van vrouwen en hun opleidingsniveau. Bij de hoogopgeleide vrouwen blijft de genderkloof, berekend als de verhouding tussen de werkzaamheidsgraad van mannen en van vrouwen, in nagenoeg alle leeftijdsgroepen beperkt (lager dan 1,20). Enkel bij de groep van 60 tot 64 jaar loopt de kloof duidelijk hoger op. Bij de laaggeschoolden is er in alle leeftijdsgroepen sprake van een duidelijke kloof tussen de werkzaamheidsgraad van mannen en vrouwen (hoger dan 1,20).

3.117 Loonkloof in Europa

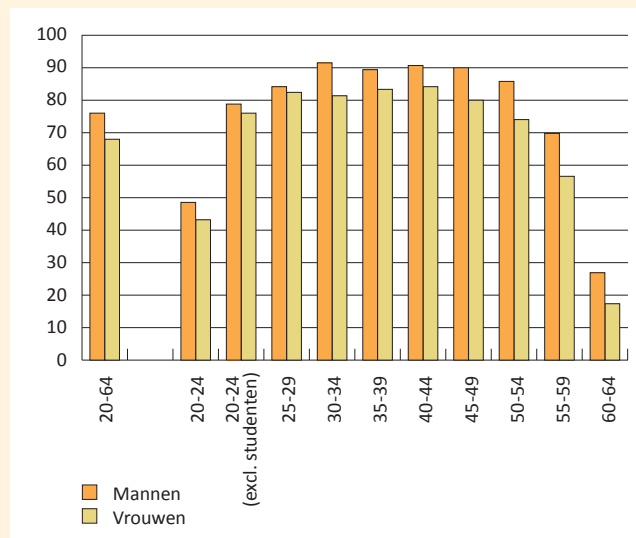
Het verschil tussen bruto maandlonen van mannelijke en vrouwelijke voltijdse werknemers in de private sector in euro in % van het maandloon van mannen, in het Vlaamse Gewest en de EU28-landen, in 2010.

Bron: Eurostat - SES.

3.118 Werkzaamheidsgraad naar leeftijd

Werkzaamheidsgraad naar leeftijd en geslacht, in 2014, in %.

Bron: ADS – EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

Terwijl algemeen genomen de arbeidsdeelname van mannen tussen 1994 en 2014 min of meer constant is gebleven, is de werkzaamheidsgraad van vrouwen er de voorbije 2 decennia duidelijk op vooruit gegaan. De totale vrouwelijke werkzaamheidsgraad ligt in Vlaanderen in 2014 op 68%. Dat is 17 procentpunten hoger dan in 1994. De stijging van de vrouwelijke werkzaamheidsgraad in de voorbije decennia was relatief gezien het grootst bij de oudere leeftijdsgroepen. Bij de vrouwen van 50 tot 54 jaar ligt de werkzaamheidsgraad in 2014 2,5 keer hoger dan in 1994, bij de groep van 55 tot 59 jaar 3 keer hoger en bij de groep van 60 tot 64 jaar zelfs 4 keer hoger.

De werkzaamheidsgraad van vrouwen mag de laatste decennia dan wel duidelijk zijn toegenomen, toch blijft er vandaag nog steeds een achterstand ten opzichte van de mannelijke arbeidsdeelname. Vrouwen stappen vaker dan mannen (tijde-

3.119 Kloof werkzaamheidsgraad naar opleiding

Verhouding van de werkzaamheidsgraad van mannen en van vrouwen per leeftijdsgroep en opleidingsniveau, in 2014.

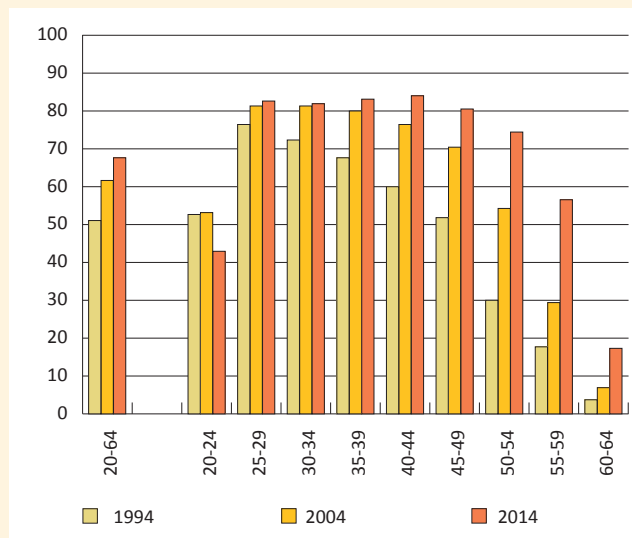
	Totaal	Laag opgeleid	Midden opgeleid	Hoog opgeleid
Totaal	1,13	1,40	1,18	1,04
20-24*	1,04	1,35	1,08	0,99
25-29	1,02	1,35	1,09	0,99
30-34	1,12	1,55	1,20	1,03
35-39	1,08	1,40	1,11	1,04
40-44	1,08	1,34	1,06	1,05
45-49	1,12	1,26	1,13	1,10
50-54	1,16	1,27	1,20	1,07
55-59	1,25	1,42	1,22	1,12
60-64	1,58	1,34	1,31	1,88

* Exclusief studenten.

Bron: ADS – EAK, bewerking Departement WSE.

3.120 Evolutie werkzaamheidsgraad vrouwen

Evolutie van de werkzaamheidsgraad van vrouwen per leeftijdsgroep, van 1994 tot 2014, in %.

Bron: ADS – EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

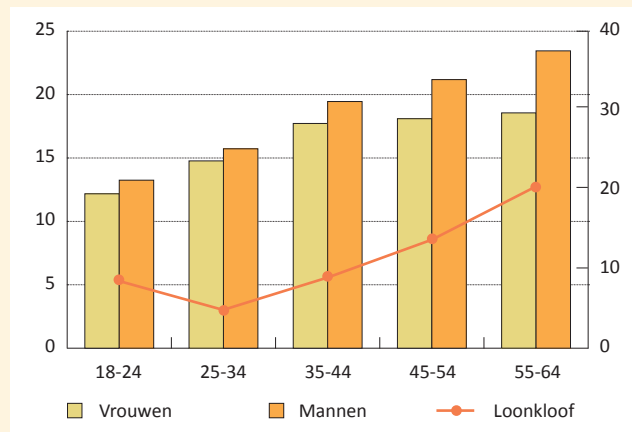
lijk) uit de arbeidsmarkt. Daardoor ligt de gemiddelde **opgebouwde anciënniteit** bij vrouwen lager dan bij mannen, wat resulteert in een lager gemiddeld loon. De loonkloof neemt dan ook toe met de leeftijd. Terwijl het uurloon van mannen blijft toenemen met de leeftijd, is dat bij vrouwen in de oudere leeftijdsgroepen niet meer het geval.

Scholingsgraad

Zou het kunnen dat mannen hoger geschoold zijn dan vrouwen en daarom beter betaald worden? Enkel bij de oudste

3.121 Loonkloof naar leeftijd

Gemiddeld bruto uurloon van mannelijke en vrouwelijke voltijdse werknemers in euro (linkse as) en het verschil tussen beide uurlonen in % van het uurloon van mannen (loonkloof - rechtse as) per leeftijdsgroep, België, in 2012.

Bron: ADS – SES, bewerking IGVM & FOD WASO.

leeftijdsgroep (60-64 jaar) is dat nog het geval. In de groepen tot 49 jaar zijn vrouwen telkens beduidend hoger geschoold dan mannen.

Dat jongere vrouwen beter geschoold zijn dan mannen wordt ook geïllustreerd door het feit dat de **ongekwalificeerde uitstroom** bij mannen hoger ligt dan bij vrouwen. Het gaat om jongeren tussen 18 en 24 jaar die kortgeschoold zijn en geen verdere opleiding volgen. Volgens de EAK-survey lag dat aandeel in 2014 bij de vrouwen op 5,7%, bij de mannen op 8,3%. Een gelijkaardig verschil tonen de administratieve data van het departement onderwijs over het aandeel **vroegtijdige schoolverlaters**. Bij de vrouwen gaat het in 2013 om 9,4%, bij de mannen om 13,8%.

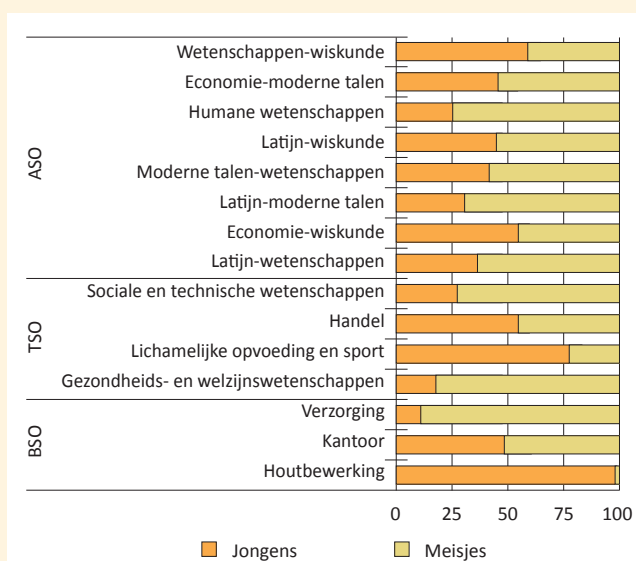
Vrouwen mogen hun opleidingsachterstand dan wel omgebo-gen hebben in een voorsprong, het blijft wel zo dat vrouwen andere opleidingen volgen dan mannen. Zowel in de laatste jaren van het secundair onderwijs als in het hoger onderwijs is er duidelijk sprake van een opsplitsing naar geslacht.

In het secundair onderwijs zijn meisjes sterk in de minderheid in studierichtingen die voorbereiden op traditioneel man-nelijke beroepen en omgekeerd. In het algemeen secundair onderwijs (ASO) is deze segregatie nog het minst aanwezig, al kennen ook hier de menswetenschappelijke en taalrichtin-gen een eerder vrouwelijk publiek terwijl de wiskundige en exact-wetenschappelijke richtingen meer mannelijke leerlingen aantrekken.

Deze **seksesegregatie** is ook terug te vinden in het hoger onderwijs. Vrouwen zijn oververtegenwoordigd in 'zachtere' richtingen als onderwijs, gezondheidszorg, taal- en letterkunde en de menswetenschappelijke richtingen. In de wetenschap-

3.123 Seksesegregatie in het secundair onderwijs

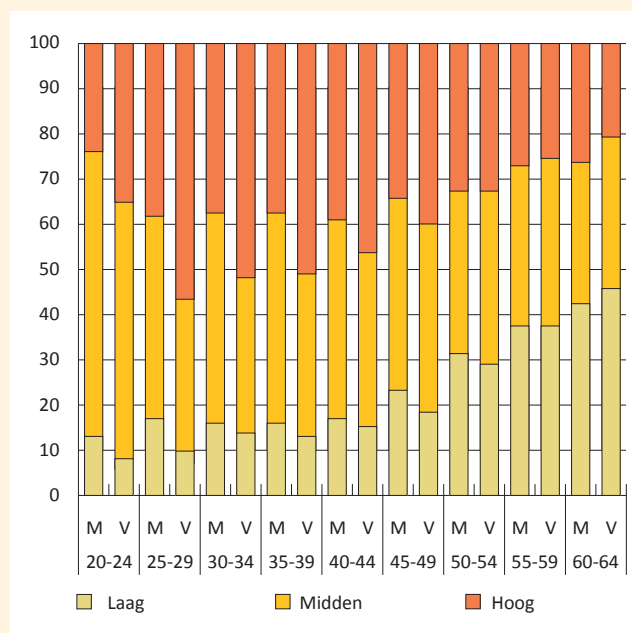
Aandeel jongens en meisjes in de 15 meest gevolgde studie-richtingen van de derde graad van het secundair onderwijs, schooljaar 2013-2014.

Bron: Departement O&V.

3.122 Onderwijsniveau

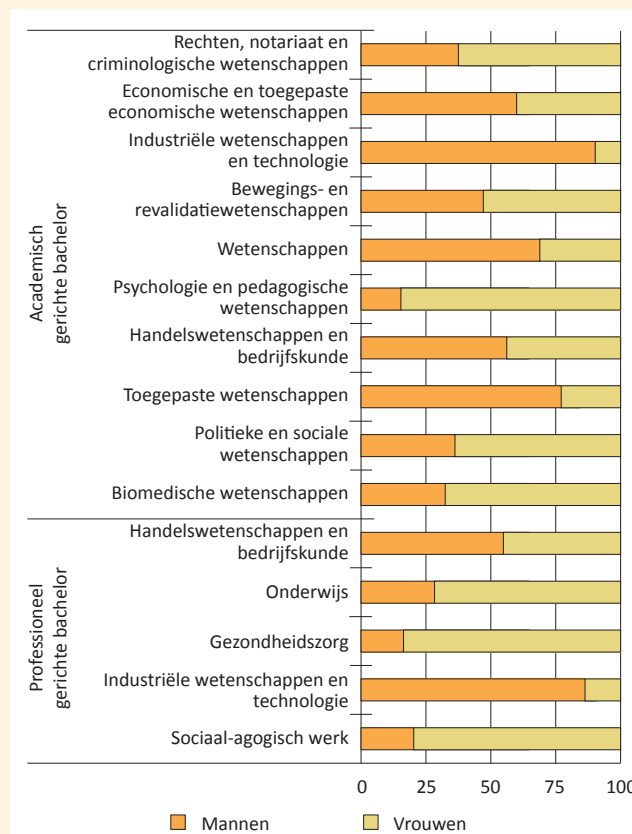
Onderwijsniveau naar geslacht en leeftijd, in 2014, in %.

Bron: ADS – EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

3.124 Seksesegregatie in het hoger onderwijs

Aandeel mannen en vrouwen in de 15 meest gevolgde studie-richtingen van het hoger onderwijs, academiejaar 2013-2014.

Bron: Departement O&V.

3.125 Sectorsegregatie

Aandeel vrouwen bij de loontrekkenden in % en het gemiddelde brutojaarloon in euro, volgens sector, in 2012.

	Aandeel vrouwen	Gemiddeld loon
Primaire sector	33,0	24.085
Vervaardiging van dranken, voeding en tabak	37,0	49.836
Textiel en kleding	47,4	44.193
Grafische nijverheid	28,0	55.056
Chemische industrie	26,6	95.142
Rubber- en kunststofnijverheid	22,1	59.243
Vervaardiging van bouwmaterialen	12,4	56.140
Metallurgie	9,2	80.315
Vervaardiging van metaalproducten	13,0	48.154
Vervaardiging van informatica en elektronische producten	32,4	77.974
Vervaardiging van (elektrische) apparaten en werktuigen	17,1	61.813
Vervaardiging van transportmiddelen	14,1	57.368
Houtindustrie en vervaardiging van meubels	17,9	45.519
Overige industrie	38,3	nb
Energie en water	26,2	99.715
Afval en recyclage	16,9	56.628
Bouw	9,2	50.411
Totaal secundaire sector	19,3	58.892
Reparatie en installatie van machines en consumentenartikelen	17,1	57.713
Garagewezen	20,6	55.388
Groothandel en handelsbemiddeling	34,3	66.575
Kleinhandel	57,6	35.194
Transport	15,9	51.647
Logistiek	33,4	60.548
Post	33,4	nb
Horeca en toerisme	47,6	30.549
Informatie en media	46,3	66.434
Telecommunicatie	31,6	57.180
Informaticatechnologie	22,5	81.739
Financiële diensten	51,8	72.521
Consultancy en wetenschappelijke activiteiten	42,3	68.354
Uitzendbureaus en arbeidsbemiddeling	47,1	35.888
Onderhoud van gebouwen, tuinen en landschapsverzorging	74,3	nb
Overige zakelijke dienstverlening	43,3	34.960
Overige diensten aan personen	75,9	16.546
Totaal tertiaire sector	44,5	49.262
Recreatie, cultuur en sport	46,0	43.625
Openbare besturen	67,2	51.942
Onderwijs	70,1	57.373
Gezondheidszorg	77,8	47.345
Maatschappelijke dienstverlening	81,4	35.213
Belangenvertegenwoordiging	60,5	49.379
Totaal quartaire sector	67,5	48.725
Algemeen totaal	46,5	51.138

Bron: Vlaamse Arbeidsrekening, Instituut voor de Nationale Rekeningen, bewerking SVR.

pelijke en economische richtingen zijn mannen in de meerderheid. Opvallend is dat de segregatie bij verschillende van de meest gevolgde richtingen in het hoger onderwijs de afgelopen 10 jaar nog is toegenomen. Bij de professionele bachelors is dat het geval bij de richting sociaal-agogisch werk (van 77% naar 80% vrouwen). Bij de academische bachelors is dat zo bij rechten, notariaat en criminologie (van 58% naar 63% vrouwen), psychologie en pedagogie (van 81% vrouwen naar 85% vrouwen), politieke en sociale wetenschappen (van 55% naar 64% vrouwen) en bij wetenschappen (van 64% naar 69% mannen).

Horizontale segregatie

De seksesegregatie uit het onderwijs zet zich voort op de arbeidsmarkt. Mannen en vrouwen zijn niet evenredig gespreid over de verschillende hoofdtakken en subsectoren van de economie. Deze **horizontale segregatie** speelt een belangrijke rol in de loonkloof: in sectoren waar vrouwen oververtegenwoordigd zijn, liggen de lonen vaak lager, en omgekeerd. Globaal genomen ligt het aandeel vrouwen het laagst in de secundaire sector – de sector met het hoogste gemiddelde loon – terwijl vrouwen behoorlijk tot sterk vertegenwoordigd zijn in de niet-commerciële dienstensector. Als gekeken wordt naar de indeling in subsectoren blijken vrouwen minder aan de slag in sectoren met hogere lonen (de sector van energie, de chemische industrie, de informaticabranche en de metallurgie). Omgekeerd zijn vrouwen oververtegenwoordigd in minder goed betaalde sectoren (de maatschappelijke dienstverlening, overige diensten aan personen en de gezondheidszorg).

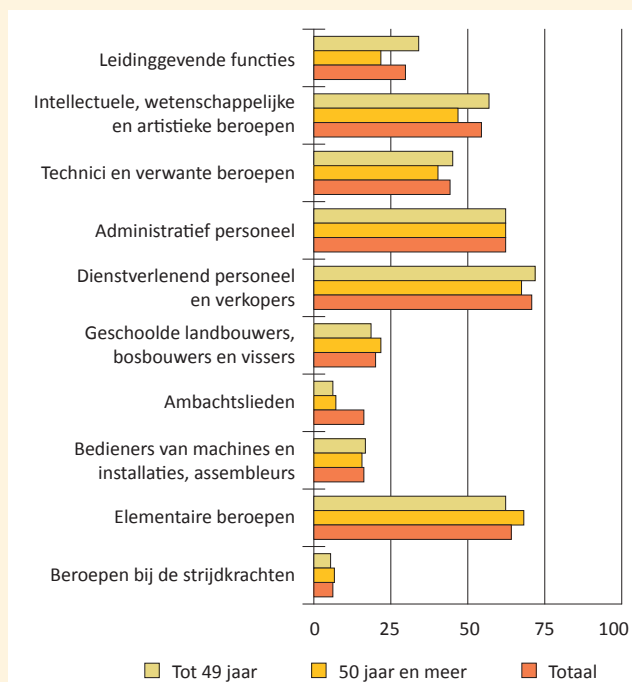
Verticale segregatie

Als men de aanwezigheid van mannen en vrouwen op de verschillende hiërarchische niveaus bekijkt, blijkt de arbeidsmarkt ook verticaal opgesplitst. Bij de personen met een leidinggevende functie van 50 jaar en ouder is slechts 1 op de 5 een vrouw. Deze ondervertegenwoordiging van vrouwen bij de leidinggevenden hangt deels samen met de lagere werkzaamheid van oudere vrouwen en daarmee samenhangend de lagere ervaring en anciënniteit. Toch kan de leeftijdsstructuur maar een deel van het verschil verklaren want ook bij de jongere leeftijdsgroepen (tot 49 jaar) blijven vrouwen – zij het in mindere mate – nog steeds ondervertegenwoordigd in hogere functies. Dat heeft vooreerst te maken met het feit dat de arbeidsparticipatie ook bij jongere vrouwen veelal lager ligt dan bij mannen. Vrouwen werken vaker deeltijds of nemen sneller loopbaanonderbreking of tijdskrediet. Maar daarnaast spelen ook andere, minder becijferbare factoren een rol. Vaak wordt verwezen naar het zogenaamde **glazen plafond**: een barrière die vrouwen verhindert even vlot door te stromen naar hogere functies als mannen. Het plafond is het cumulatieve gevolg van allerhande organisatiestructuren en gedragspatronen die – vaak onbedoeld of onbewust – discriminerend zijn voor vrouwen.

Naast een ondervertegenwoordiging van vrouwen bij leidinggevenden ligt het aandeel vrouwen bij de meer uitvoerende

3.126 Verticale segregatie

Aandeel vrouwen per beroepsgroep volgens ISCO-indeling naar leeftijd, in 2014, in %.

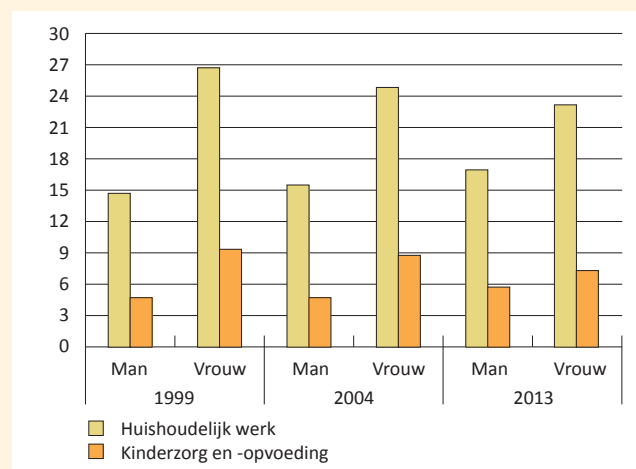
Bron: ADS – EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

beroepsgroepen zoals administratief personeel, dienstverlenend personeel en elementaire beroepen (schoonmakers, ongeschoolde arbeiders...) duidelijk boven de 50%.

Het beperkte aandeel **vrouwen in leidinggevende functies** vindt men terug in heel wat EU-landen. Gemiddeld werd in 2014 slechts 35% van de managementfuncties ingevuld door een vrouw. Toch halen verschillende – veelal Oost-Europese

3.128 Tijd besteed aan huishouden en opvoeding kinderen

Aantal uren per week per participant van 18 tot 75 jaar besteed aan huishoudelijk werk en aan kinderopvoeding naar geslacht, van 1999 tot 2013.

Bron: TOR 1999-2013.

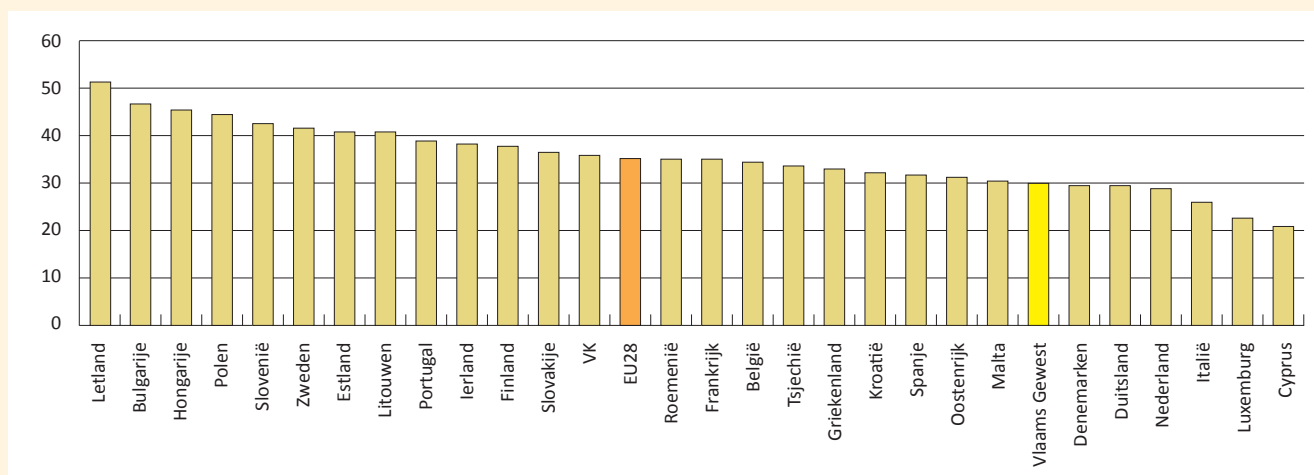
– landen een aandeel vrouwen van bijna 50%. Letland is het enige EU-land dat die grens overschrijft. De West-Europese landen doen het opvallend minder goed. Het aandeel vrouwen in leidinggevende functies ligt in het Vlaamse Gewest (30%) lager dan het EU-gemiddelde (35%).

Combinatie gezin en arbeid

Er werd reeds gesteld dat mannen meer actief zijn op de arbeidsmarkt dan vrouwen en dat dit onder meer via de daarmee verbonden anciënniteitopbouw een belangrijke rol speelt in de loonkloof tussen mannen en vrouwen. De mindere arbeidsparticipatie van vrouwen hangt sterk samen met de nog

3.127 Verticale segregatie in Europa

Aandeel vrouwen in ISCO-beroepsgroep van leidinggevend, in 2014, in %.

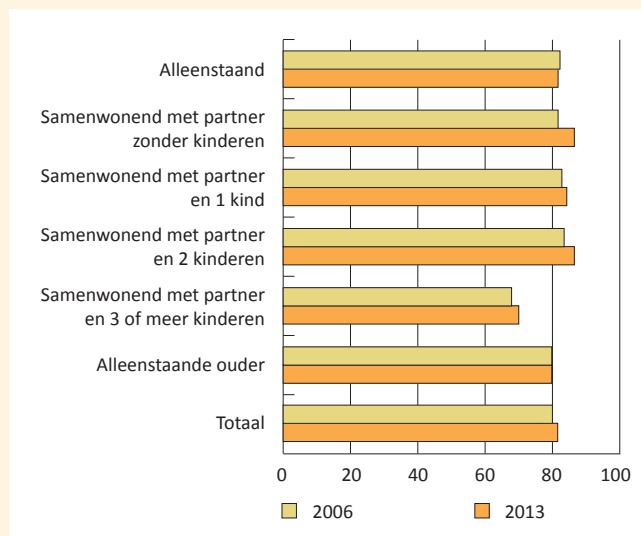
Bron: Eurostat – LFS.

3.129 Evolutie werkzaamheidsgraad vrouwen naar gezinssituatie

Werkzaamheidsgraad van vrouwen tussen 25 en 49 jaar naar gezinssituatie, in 2006 en 2013, in %.

Bron: ADS – EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

steeds bestaande **traditionele rolverdeling** binnen heel wat gezinnen. Vrouwen spenderen gemiddeld meer tijd aan het huishouden en de opvoeding van de kinderen, werken vaker deeltijds om zorgtaken op te nemen binnen het gezin en stappen vaker (tijdelijk) uit de arbeidsmarkt.

Er bestaat vandaag nog altijd een duidelijk verschil tussen het aantal uren dat mannen en vrouwen besteden aan huishoudelijk werk en kinderopvoeding en -zorg. Vrouwen zijn goed 6 uur per week meer bezig met het huishouden dan mannen. Bij kinderopvoeding en -zorg gaat het om een verschil van ongeveer 1,5 uur. Wel is het zo dat beide verschillen sinds 1999 duidelijk zijn afgenomen. Mannen besteden nu meer uren aan huishoudelijke taken, vrouwen minder. Hetzelfde geldt bij de uren gespenseerd aan de zorg en opvoeding van kinderen.

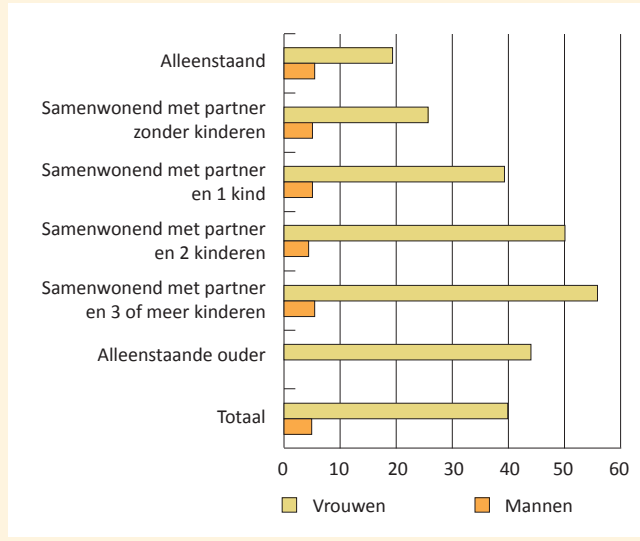
Het nog steeds bestaande verschil in tijd gespenseerd door mannen en vrouwen aan het huishouden en de zorg en opvoeding voor kinderen, is terug te vinden bij nagenoeg alle leeftijdsgroepen vanaf 25 jaar. Het is dus niet zo dat er bij de jongere leeftijdsgroepen sprake is van een gelijkere taakverdeling tussen mannen en vrouwen.

Naar opleiding is er wel een duidelijk verschil. Bij laagopgeleiden ligt het verschil tussen het aantal uren door mannen en vrouwen gespenseerd aan huishoudelijk werk dubbel zo hoog als bij hoogopgeleiden. Maar dat heeft vooral te maken met het feit dat laagopgeleide vrouwen veel meer uren aan het huishouden besteden dan hoogopgeleide vrouwen. Bij de opvoeding en zorg voor de kinderen zijn de verschillen naar opleiding minder groot. Wel is het zo dat zowel mannen als vrouwen hieraan meer uren besteden naarmate ze hoger opgeleid zijn.

Dat vrouwen nog steeds meer tijd besteden aan het huishouden en de opvoeding van kinderen zorgt ervoor dat de werkzaamheidsgraad van vrouwen tussen 25 en 49 jaar opvallend

3.130 Deeltijdwerk naar gezinssituatie

Aandeel deeltijds werkende mannen en vrouwen tussen 25 en 49 jaar naar gezinssituatie, in 2013, in %.

* Geen cijfers beschikbaar over deeltijdarbeid bij alleenstaande vaders.
Bron: ADS – EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

afneemt naarmate ze meer kinderen hebben. Dat is vooral het geval wanneer er in het gezin minstens 3 kinderen aanwezig zijn. Bij mannen is dat veel minder het geval. De mannelijke werkzaamheidsgraad van deze leeftijdsgroep ligt als er kinderen in het gezin aanwezig zijn steeds boven de 90%. In het Pact 2020 werd vooropgesteld om de werkzaamheidsgraad van vrouwen met kinderen te doen stijgen. Dat is tussen 2006 en 2013 slechts beperkt het geval geweest. Het gaat bij de vrouwen met kinderen en een partner telkens om een stijging van 2 tot 3 procentpunten. Bij de alleenstaande moeders is de werkzaamheidsgraad niet gestegen.

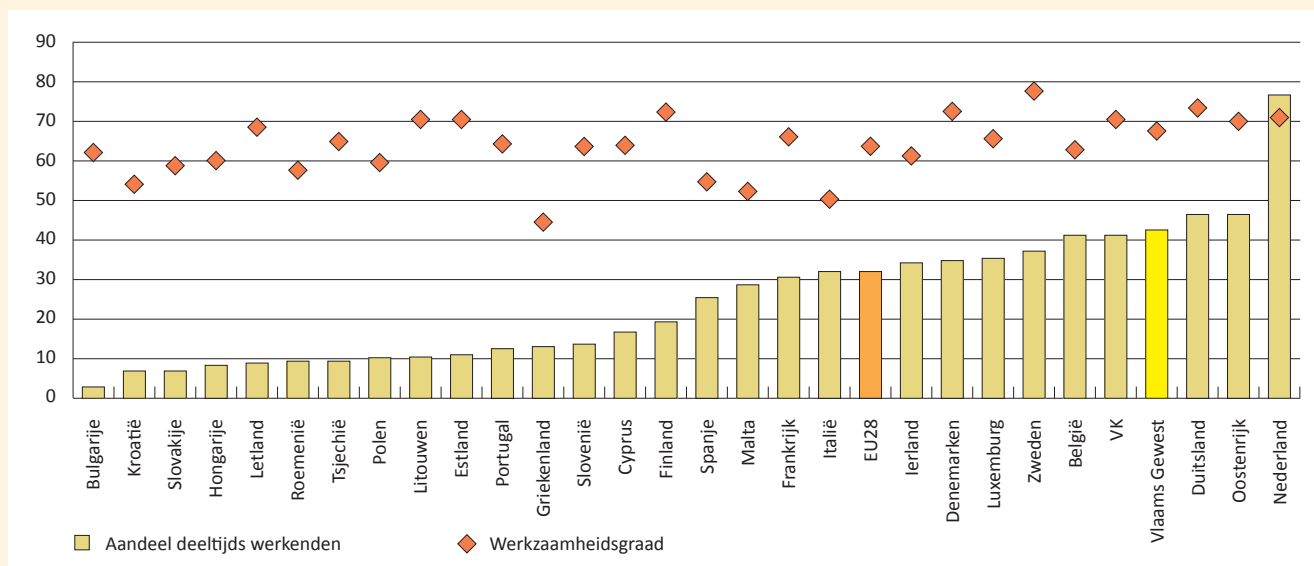
Daarnaast werken vrouwen veel vaker deeltijds dan mannen. Bij vrouwen gaat het om 40%, bij mannen slechts om 5%. Ook hier is er een duidelijk verband tussen **deeltijds werk** bij vrouwen en het aantal kinderen binnen het gezin. Bij mannen is dat verband er niet.

Gemiddeld werkt in de EU28 bijna 1 op de 3 vrouwen deeltijds. Bij de mannen is dat maar 8%. Vlaanderen scoort op hetzelfde niveau als de top 5 van landen met het hoogste aandeel deeltijds werkende vrouwen. Enkel in Duitsland, Oostenrijk en Nederland ligt het aandeel deeltijds werkende vrouwen nog hoger dan in Vlaanderen. Buitenbeentje is Nederland waar bijna 8 op de 10 vrouwen deeltijds werken. De relatief hoge werkzaamheidsgraad van Nederlandse vrouwen (71%) hangt dus samen met een hoge graad van deeltijdse tewerkstelling.

Het aandeel deeltijds werkende vrouwen is de afgelopen decennia duidelijk gestegen. In 1994 ging het om 29% van de werkende vrouwen. In 2014 is dat opgelopen tot 43%. In dezelfde periode steeg de werkzaamheidsgraad van vrouwen met 17 procentpunten. Dat betekent dat een groot deel van de groei in de werkzaamheid van vrouwen werd gerealiseerd in deeltijdse jobs. Omwille van het groot aandeel deeltijds

3.131 Deeltijdwerk van vrouwen in EU

Aandeel deeltijds werkende vrouwen in het totaal aantal werkende vrouwen tussen 15 en 64 jaar en de werkzaamheidsgraad van vrouwen van 20 tot 64 jaar, in 2014, in %.

Bron: Eurostat – LFS.

werkende vrouwen is het van belang om naast de traditionele werkzaamheidsgraad die geen rekening houdt met gepresterde uren, ook te kijken naar de evolutie van de **werkzaamheidsgraad in voltijdse equivalenten (VTE)**.

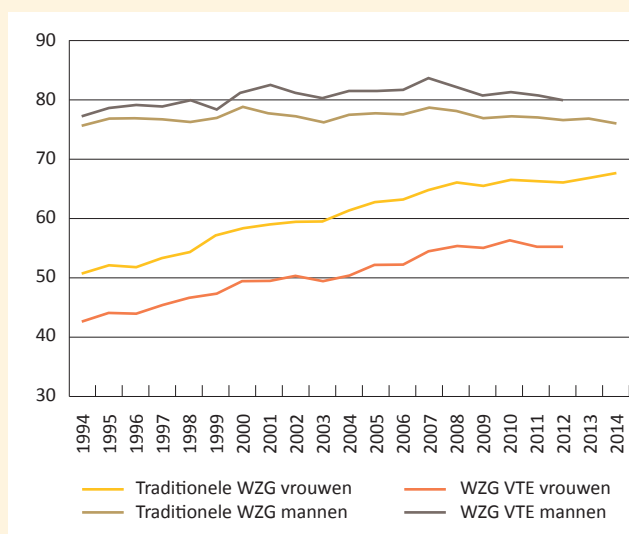
Op basis van de traditionele werkzaamheidsgraad zien we een sterke daling van het verschil in de werkzaamheidsgraad van mannen en vrouwen tijdens de afgelopen decennia tot 11 procentpunten in 2014. Die daling wordt echter een pak minder groot als de werkzaamheidsgraad wordt uitgedrukt in VTE en

thus het arbeidsvolume mee in rekening wordt gebracht. In dat geval ligt de mannelijke werkzaamheidsgraad iets hoger en de vrouwelijke opvallend lager. De meest recente cijfers over de werkzaamheidsgraad in VTE wijzen op een verschil van 25 procentpunten tussen mannen en vrouwen.

Naast meer deeltijdwerk stappen vrouwen ook vaker tijdelijk geheel of gedeeltelijk uit de arbeidsmarkt. Het absolute aantal mannelijke werknemers dat gebruik maakt van **loopbaanonderbreking**

3.132 Evolutie werkzaamheidsgraad in VTE

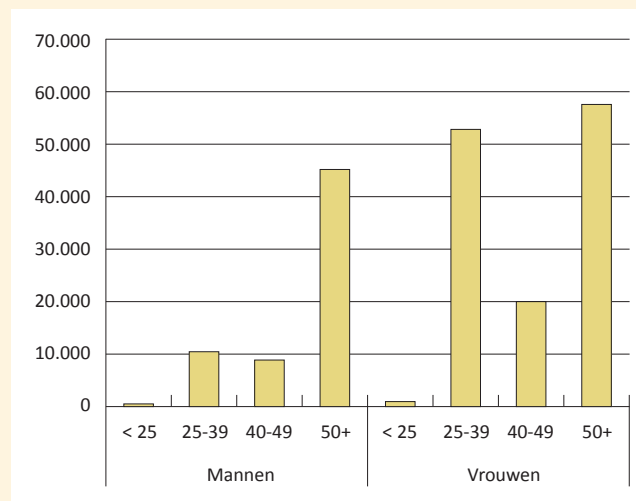
Evolutie van de werkzaamheidsgraad van mannen en vrouwen van 20 tot 64 jaar in personen (traditionele WZG) en in voltijds equivalenten (WZG VTE), van 1994 tot 2014, in %.

Bron: ADS – EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

3.133 Loopbaanonderbreking

Aantal mannen en vrouwen in loopbaanonderbreking, tijdscrediet of één van de thematische verloven (ouderschapsverlof, verlof voor medische redenen of palliatief verlof) per leeftijdsgroep, jaargemiddelden voor 2014.

Bron: RVA.

3.134 Gebrek aan opvang

Evolutie van het aandeel mannen en vrouwen van 15 tot 64 jaar dat niet of deeltijds werkt omwille van zorgverantwoordelijkheden en gebrek aan gepaste opvang, van 2008 tot 2013, in %.

	2008	2009	2010	2011	*2012	2013
Man	nb	nb	nb	nb	nb	nb
Vrouw	40,7	45,0	47,0	44,6	39,2	27,9
Totaal	38,9	44,0	46,6	44,5	39,2	28,1

* Definitie is gewijzigd.

Nb: aandeel niet bekend wegens een te laag aantal respondenten in de EAK-survey.

Bron: ADS – EAK, bewerking FOD WASO & Steunpunt WSE/Departement WSE.

derbreking, tijdskrediet of één van de specifieke thematische verlopen (ouderschapsverlof, verlof voor medische redenen of palliatief verlof) is de voorbije 10 jaar weliswaar bijna verdubbeld, toch blijft het mannelijke aandeel in het totaal aantal werknemers in een of andere vorm van loopbaanonderbreking beperkt tot 1 op de 3.

Daarnaast blijken mannen en vrouwen op verschillende momenten in hun loopbaan gebruik te maken van deze mogelijkheden. Beide groepen doen dat vooral op het einde van de

loopbaan, maar vrouwen daarnaast ook in het begin om meer tijd te kunnen investeren in het gezin en de kinderen.

Een belangrijk aspect in de mindere arbeidsprestatie van vrouwen is de mate waarin dit een gevolg is van een gebrek aan opvangmogelijkheden voor de kinderen of andere afhankelijke personen. In het Pact 2020 wordt als doel gesteld dat het aandeel personen dat niet of deeltijds werkt omwille van **zorgverantwoordelijkheden** en gebrek aan gepaste opvangdiensten tegen 2020 duidelijk moet afnemen. De cijfers wijzen voorlopig op een daling van dit aandeel sinds 2010.

Maatschappelijke opvattingen over de rolverdeling tussen mannen en vrouwen

De complexe problematiek van de loopbaankloof tussen mannen en vrouwen staat niet op zichzelf maar is onlosmakelijk verbonden met een bredere maatschappelijke context. Het begrip 'gender' speelt daarbij een cruciale rol. Daarmee wordt verwezen naar het geheel van sociale verwachtingen over gedragingen, rollen en levenspatronen van mannen en vrouwen. Die verwachtingen vormen een kader waarbinnen ideeën over mannen en vrouwen tot stand komen en hebben een grote impact op de ontwikkelingskansen van individuele mannen en vrouwen.

3.135 Houding tegenover rollen van mannen en vrouwen

Aandeel respondenten dat het (helemaal) eens is met de uitspraken, naar geslacht, 18-85 jaar, in 2014, in %.

	Totaal	Mannen	Vrouwen	Verskil tussen mannen en vrouwen in ppt.
Algemeen				
Voor een meisje is het niet zo belangrijk als voor een jongen om een goede schoolopleiding te hebben.	4	5	4	1
Jongens kun je nu eenmaal in het algemeen vrijer opvoeden dan meisjes.	19	21	17	5
Een man is beter geschikt om een leuke band te vervangen dan een vrouw.	59	59	59	ns
Gelijke taakverdeling in het huishouden				
Strijken is evengoed een taak van de man als van de vrouw.	74	71	77	-7
De vaat doen is evengoed een taak van de man als van de vrouw.	93	92	94	-2
Gelijke taakverdeling bij de opvoeding van kinderen				
Een vrouw is beter geschikt om kinderen op te voeden dan een man.	33	41	25	16
Mannen en vrouwen zijn even geschikt om kleine kinderen op te voeden.	78	76	81	-5
Gelijke aanwezigheid in topfuncties				
Het is onnatuurlijk als een vrouw in een bedrijf leiding uitoefent over mannen.	5	6	4	ns
Vrouwen hebben te weinig invloed op de besluitvorming over belangrijke maatschappelijke kwesties.	39	33	45	-12
Het aantal vrouwen in topfuncties zou de komende vijf jaar minstens moeten verdubbelen.	50	41	60	-19
Tegenwoordig hebben vrouwen evenveel kansen als mannen om een topfunctie te bereiken.	49	54	43	10
Het zou goed zijn als de volgende eerste minister een vrouw is.	51	48	54	-6
Om vrouwen de kans te geven hun achterstand in besluitvormende posities in te halen, zouden bedrijven hen voorrang moeten geven bij het deelnemen aan management-trainingen.	34	30	38	-8
Ook als er in een bedrijf of organisatie maar weinig vrouwen een topfunctie bekleden, is een voorkeursbeleid voor vrouwen ongewenst.	34	38	30	8
Het is goed te begrijpen dat vrouwenorganisaties zich inspinnen om het aandeel van vrouwen in topfuncties te vergroten.	75	73	76	-3

Ns: verschil in opvattingen tussen mannen en vrouwen niet significant op niveau $p \leq 0,05$.

Bron: SCV-survey 2014.

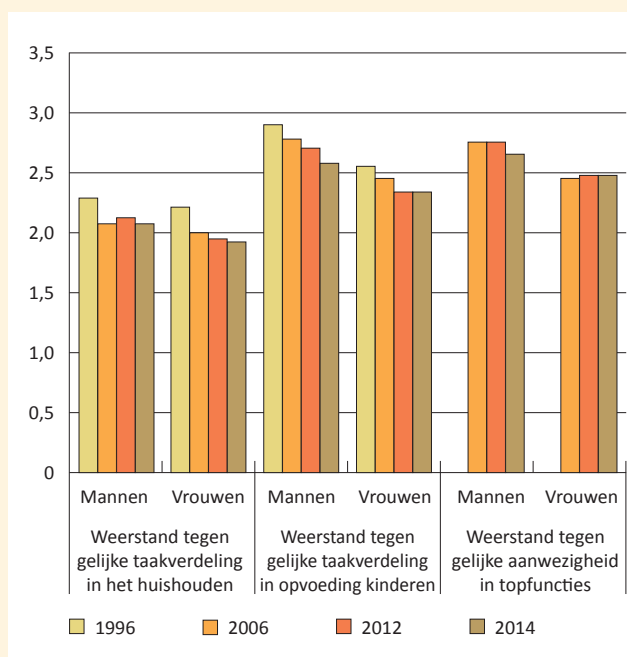
De SCV-survey brengt periodiek de opvattingen bij de bevolking over de rollen van mannen en vrouwen in het gezin en in de samenleving in kaart. Daartoe worden aan de respondenten 15 uitspraken voorgelegd. Een **gelijke rolverdeling** vindt meer aanhangers bij vrouwen dan bij mannen, al verdedigt op een aantal stellingen de grote meerderheid – zowel mannen als vrouwen – een standpunt pro 'gendergelijkheid'. Zo is ongeveer 9 op de 10 het oneens met de stelling dat een goede schoolopleiding voor een meisje minder belangrijk is dan voor een jongen. Ook vindt slechts een kleine minderheid het onnatuurlijk als een vrouw in een bedrijf leiding uitoefent over mannen. Andere stellingen geven een ander beeld. Slechts 3 op de 10 zijn het oneens met de uitspraak dat mannen beter geschikt zijn om een leuke band te vervangen dan vrouwen. Blijkbaar zijn heel wat Vlamingen – vrouwen weliswaar minder dan mannen – ervan overtuigd dat taken waarvoor fysieke kracht vereist is, mannelijke taken zijn.

Kinderen opvoeden lijkt dan weer beschouwd te worden als een vrouwelijke taak. Dat vrouwen beter geschikt zijn voor de opvoeding van kinderen wordt door slechts de helft van de Vlamingen betwist. Opvallend meer vrouwen dan mannen zijn het oneens met deze stelling. Ietwat eigenaardig is wel dat heel wat meer respondenten het eens zijn met de stelling dat mannen en vrouwen even geschikt zijn om kleine kinderen op te voeden.

3.136 Evolutie van de houding tegenover rollen van mannen en vrouwen

Pact 2020

Evolutie in de houding van de bevolking tegenover gelijke taakverdeling in het huishouden en bij de opvoeding van kinderen en tegenover gelijke aanwezigheid in topfuncties naar geslacht, 18-85 jaar, van 1996 tot 2014, index met schaal van 1 tot 5 (hoe hoger, hoe negatiever).

Bron: SCV-survey.

Bij de zuiver huishoudelijke taken, met name de vaat en de strijk, blijkt de vaat voor mannen een minder grote drempel te vormen dan de strijk. Terwijl 9 op de 10 mannen de vaat even goed een taak voor de man als voor de vrouw vinden, zakt dit bij de strijk tot 7 op de 10. Ook de vrouwen vinden de strijk duidelijk meer een vrouwentaak dan de vaat.

Drie kwart vindt het goed te begrijpen dat vrouwenorganisaties zich inspinnen om het aandeel van vrouwen in topfuncties te vergroten. Maar slechts de helft wil het aantal topfuncties voor vrouwen in 5 jaar tijd zien verdubbelen. En vooral op deze laatste stelling is het verschil tussen mannen en vrouwen erg groot. Nog eens de helft zou het goed vinden als de volgende eerste minister een vrouw zou zijn. Wat nog opvalt, zijn de relatief lage scores – ook bij vrouwen – van de stellingen die expliciet een voorraangs- of voorkeursbeleid voor vrouwen voorstellen.

Om verschillen naar leeftijd en opleiding in beeld te brengen, worden op basis van de stellingen over de rollen van mannen en vrouwen een aantal indices berekend. Op basis van de 15 stellingen kunnen 3 verschillende samengestelde variabelen worden geconstrueerd: een index die de houding in beeld brengt tegenover een gelijke taakverdeling in het huishouden, een index betreffende een gelijke taakverdeling bij de opvoeding van kinderen en een index die betrekking heeft op de houding tegenover een gelijke vertegenwoordiging in topfuncties. De berekeningen geven aan dat de weerstand tegen een gelijke taakverdeling tussen mannen en vrouwen in het huishouden en in de opvoeding van kinderen tussen 1996 en 2014 significant is afgenomen, al is de daling bij de weerstand tegen een gelijke taakverdeling in het huishouden sinds 2006 gestopt. De weerstand tegen de gelijke aanwezigheid van mannen en vrouwen in topfuncties is niet significant gewijzigd tussen 2006 en 2014. Deze houding werd niet gemeten vóór 2006.

Mannen staan op de 3 aspecten significant negatiever tegenover gendergelijkheid dan vrouwen. De weerstand tegen een gelijke verdeling van de huishoudelijke taken en de opvoeding van kinderen ligt het laagst in de leeftijdsgroep van 35 tot 44 jaar en neemt daarna toe met de leeftijd. Wel is het zo dat bij de leeftijdsgroepen tot 44 jaar het verschil in de houding tussen mannen en vrouwen groter is dan bij de oudere leeftijdsgroepen. Dat is vooral een gevolg van het feit dat oudere vrouwen negatiever staan tegenover een gelijke taakverdeling dan jongere vrouwen. Bij de weerstand tegen vrouwen in topfuncties valt op dat jongeren negatiever staan tegenover meer gendergelijkheid dan ouderen.

Hoogopgeleiden ten slotte staan positiever tegenover een gelijke taakverdeling in het huishouden en de opvoeding van kinderen, maar dat is niet het geval bij de opvattingen over de vertegenwoordiging van vrouwen in topfuncties.

3.137 M/V-verschillen anno 2015

Situatie van mannen en vrouwen op vlak van onderwijs, werk en welzijn.

	Einheid	Mannen	Vrouwen	Genderkloof (mannen/vrouwen)*
Onderwijs				
Onderwijsresultaten 15-jarigen leesvaardigheid wiskundige geletterdheid	Punten Punten	503 537	532 525	0,95 1,02
Algemeen secundair onderwijs (ASO)	N	51.019	62.860	0,81
Technisch secundair onderwijs (TSO)	N	50.479	38.496	1,31
Kunst secundair onderwijs (KSO)	N	2.209	4.047	0,55
Beroepssecundair onderwijs (BSO)	N	39.813	33.884	1,17
Deeltijds beroepssecundair onderwijs	N	5.987	2.880	2,08
Buitengewoon secundair onderwijs	N	13.191	7.304	1,81
Schoolse vertraging derde graad secundair	%	39,3	30,0	1,31
Vroegtijdige schoolverlaters	%	13,8	9,4	1,47
Generatiestudenten hoger onderwijs professioneel gerichte bachelor academisch gerichte bachelor	N N	10.700 10.026	14.695 10.721	0,73 0,94
Uitgereikte diploma's hoger onderwijs professioneel gerichte bachelor academisch gerichte bachelor master	N N N	7.864 6.747 8.551	13.618 7.982 10.122	0,58 0,85 0,84
Hooggeschoolden bij 30- tot 34-jarigen bij 20- tot 64-jarigen	% %	37,7 29,2	52,0 31,0	0,73 0,94
Bestuurs- en onderwijzend personeel basisonderwijs secundair onderwijs hoger onderwijs	N N N	8.211 24.066 2.954	47.789 36.742 3.642	0,17 0,65 0,81
Levenslang leren	%	6,9	7,3	0,95
Werk				
Werkzaamheidsgraad	%	76,2	67,6	1,13
ILO-werkloosheidsgraad	%	5,2	5,0	1,04
Niet-werkende werkzoekenden (VDAB)	N	125.173	108.176	1,16
Niet-beroepsactieven	N	379.000	548.000	0,69
Zelfstandigen/helpers	N	465.712	237.188	1,96
Deeltijdse arbeid	%	5,0	39,9	0,13
Tijdelijke arbeid	%	5,8	7,4	0,78
Loopbaanonderbreking en tijdskrediet volledige onderbreking vermindering van prestaties	N N	1.654 47.386	5.089 89.688	0,33 0,53
Thematische verloven	N	16.267	36.836	0,44
Gemiddeld bruto uurloon voltijdse werknemers	Euro	19,16	17,53	1,09
Vlaams overheidspersoneel: middenmanagement topfuncties	% %	66,4 75,6	33,6 24,4	1,98 3,10
Leidinggevende functies bij de werkenden	%	70,1	29,9	2,34
Uittredeleeftijd	Jaren	59,8	59,2	1,01
Welzijn				
Levensverwachting bij geboorte	Jaren	78,9	83,6	0,94
Rokers	%	25,0	18,9	1,32
Overmatig alcoholgebruik	%	7,8	4,2	1,86
Cannabisgebruik bij 18- tot 35-jarigen	%	10,3	3,3	3,12
Overgewicht	%	53,6	42,2	1,27
Voldoende lichaamsbeweging	%	52,4	27,5	1,91
Zelfgerapporteerde depressies	%	4,1	7,6	0,54
Zelfmoorden per 100.000 inwoners	N	23,5	8,3	2,83
Leefloontrekkenden	N	10.993	13.880	0,79
Aandeel onder de armoededrempel	%	10	11	0,91
Komt moeilijk rond	%	13	14	0,93
Gebrekkige kwaliteit van de huisvesting	%	19	20	0,95
Te zware woonkosten	%	6	8	0,75

* De 'genderkloof' wordt berekend door per item de mannelijke score te delen door de vrouwelijke score. Een cijfer groter dan 1 wijst er op dat de mannelijke score hoger ligt dan die van de vrouwen. De cijfers na de komma geven tegelijk aan hoeveel hoger, uitgedrukt in procenten. Een genderkloof tussen 0 en 1 duidt op het omgekeerde: een hoger cijfer voor vrouwen dan voor mannen. Let op: een hogere score van mannen is voor hen niet altijd positief.

Bron: zie elders in VRIND.

M/V-verschillen anno 2015

Als gekeken wordt naar een hele lijst van indicatoren die de maatschappelijke positie van mannen en vrouwen in kaart brengen, blijkt dat op een aantal terreinen de achterstand van vrouwen op mannen verkleind of (quasi) verdwenen is. Een reeds besproken voorbeeld daarvan is de scholingsgraad: jonge vrouwen zijn tegenwoordig hoger geschoold dan hun mannelijke leeftijdsgenoten. In bepaalde traditioneel mannelijke sectoren zoals de ambtenarij of de academische wereld neemt het aantal vrouwen toe, al stokt de instroom van vrouwen naarmate het functieniveau stijgt. Op verschillende domeinen blijven niettemin hardnekkige verschillen bestaan. Een meer uitgebreide bespreking per thema is te vinden in de andere hoofdstukken in VRIND.

De verschillen in maatschappelijke participatie tussen vrouwen en mannen komen achteraan in dit hoofdstuk aan bod. Zie figuur 3.147.

Holebiseksualiteit

Vandaag de dag kunnen in ons land personen van hetzelfde geslacht met elkaar huwen en staat het hen net als heterokop-pels vrij om kinderen te adopteren. Daardoor lijken belangrijke strijdpunten in de emancipatiestrijd van homo's, lesbiennes en biseksuelen verworven. Maar daarmee is niet alles geregeld. Tolerantie is immers niet hetzelfde als aanvaarding. Een maatschappelijk klimaat creëren waarin men zonder problemen kan uitkomen voor de eigen seksuele oriëntatie is minstens even belangrijk als de strijd voor juridische gelijkberechtiging.

Maatschappelijke positie holebi's

In de SCV-survey wordt sinds een aantal jaren gevraagd naar de seksuele oriëntatie van de respondenten. Op basis daarvan kan een algemene inschatting gemaakt worden van het demografische en sociaaleconomische profiel van holebi's. Personen

die zichzelf 2 of meer geven op de zogenaamde Kinseyschaal worden daarbij beschouwd als holebi's. Deze schaal loopt van 0 (exclusief heteroseksueel), over 3 (biseksueel) tot 6 (exclusief homoseksueel).

Op basis van een gepoolde dataset van de SCV-survey (bundeling van de 3 meest recente edities) kan 5% van de meerderjarige Vlamingen beschouwd worden als holebi. Naar geslacht is er geen significant verschil. Naar leeftijd is dat er wel. Het aandeel van de oudste leeftijdsgroepen ligt bij holebi's opvallend lager dan bij hetero's. Mogelijk houdt dit verband met een lagere 'coming out' in deze leeftijdsgroepen. Wat gezinstype betreft, blijven de verschillen beperkt: holebi's wonen in vergelijking met hetero's iets meer in bij de ouders en iets meer samen met een partner zonder kinderen.

De SCV-gegevens geven aan dat de verschillen op vlak van **sociaaleconomische positie** tussen holebi's en hetero's relatief beperkt blijven. Naar opleiding en inkomen zijn er geen significante verschillen. Holebi's zijn iets vaker dan hetero's aan het werk en minder vaak op pensioen, maar dat hangt samen met het jongere leeftijdsprofiel van holebi's. Ook naar subjectieve inschatting van de eigen gezondheid zijn er geen opvallende verschillen.

Wat **maatschappelijke participatie** betreft, blijken holebi's iets minder vaak actief lid te zijn van een vereniging dan hetero's. Daartegenover staat dat ze meer politiek actief zijn en dat ze vaker regelmatig het internet gebruiken. Op vlak van sociale contacten is er enkel een verschil op vlak van contacten met familie. Dat ligt iets lager bij holebi's dan bij hetero's. Bij contacten met burens en vrienden of kennissen zijn er geen verschillen.

Als de groep holebi's opgedeeld wordt naar geslacht, vinden we geen opvallende verschillen. Vrouwelijke holebi's zijn iets minder vaak actief op de arbeidsmarkt en omschrijven de eigen gezondheid iets vaker als niet goed dan mannelijke holebi's, maar een gelijkaardig verschil is er ook tussen vrouwelijke en mannelijke hetero's.

Kijken we naar de **tevredenheid** met het leven in het algemeen dan is er op basis van de SCV-resultaten geen verschil vast te stellen tussen holebi's en hetero's. Beide groepen halen een gemiddelde score van 7,7 op een schaal van 0 (uiterst ontevreden) tot 10 (uiterst tevreden). Daarnaast werd ook de tevredenheid bevraagd met verschillende specifieke aspecten van het dagelijkse leven zoals de woning, de buurt waarin men woont, het inkomen, het werk, de besteding van de vrije tijd, de gezondheid en de sociale contacten. Ook daar werden geen significante verschillen opgetekend tussen holebi's en hetero's.

Bij mannelijke holebi's ligt de levenstevredenheid iets hoger dan bij vrouwelijke holebi's, al blijft het verschil zeer beperkt (7,7 tegenover 7,4). Vrouwelijke holebi's zijn ook iets minder tevreden met het inkomen, de levensstandaard en de gezondheid.

Bij dit alles dient opgemerkt te worden dat bovenstaande bevindingen gebaseerd zijn op de resultaten van de SCV-survey die gericht is op de bevolking van 18 jaar en ouder. De situatie

3.138 Seksuele oriëntatie

Inschatting van de eigen seksuele oriëntatie op de Kinseyschaal, in 2012-2014, in %.

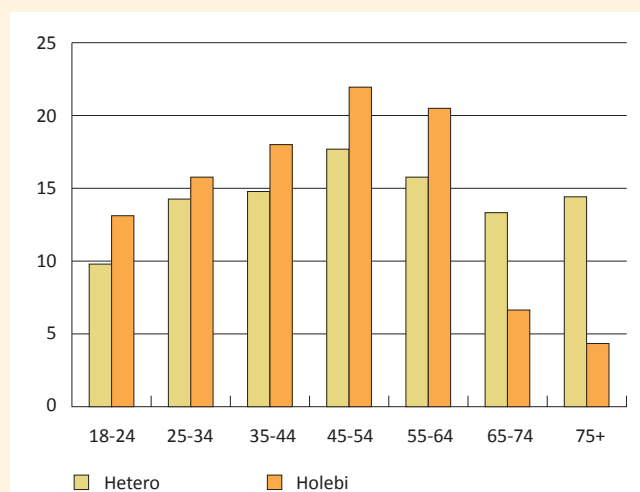
	Mannen	Vrouwen	Totaal
0 - exclusief heteroseksueel	87	87	87
1	5	6	5
2	2	2	2
3 - biseksueel	2	1	1
4	0	0	0
5	1	0	0
6 - exclusief homoseksueel	2	1	1
Totaal hetero (0-1)	92	92	92
Totaal holebi (2-6)	5	5	5
<i>Weet niet/geen antwoord</i>	3	3	3
Algemeen totaal	100	100	100

Bron: SCV-survey (gepoolde dataset 2012-2014).

3.139 Leeftijdverdeling holebi's

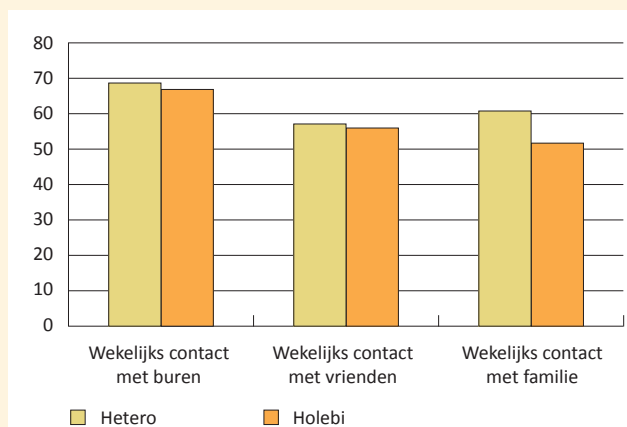
Leeftijdverdeling van holebi's en hetero's, in 2012-2014, in %.

Bron: SCV-survey (gepoolde dataset 2012-2014).

3.140 Sociale contacten holebi's

Aandeel personen dat minstens wekelijks contact heeft met burens, vrienden of familie naar seksuele oriëntatie, in 2012-2014, in %

Bron: SCV-survey (gepoolde dataset 2012-2014).

van jongere holebi's komt daardoor niet in beeld. Europees onderzoek maakt duidelijk dat het welbevinden van jonge holebi's lager ligt dan dat van hun heteroseksuele leeftijdsgenoten. Een grote meerderheid van de holebi's geeft onder meer aan tijdens hun schoolloopbaan slachtoffer of getuige geweest te zijn van discriminerend gedrag (European Union Agency for Fundamental Rights, 2013).

Houding tegenover holebiseksualiteit

De meest recente SCV-gegevens over de houding van de Vlamingen tegenover holebi's geven aan dat holebiseksualiteit tegenwoordig breed aanvaard wordt en dat de aanvaarding van gelijke rechten voor holebi's de laatste jaren ook is toegenomen. Slechts een kleine minderheid spreekt zich expliciet

3.141 Houding tegenover holebiseksualiteit

Aandeel respondenten dat het (helemaal) eens en (helemaal) oneens is met de uitspraken, 18-85 jaar, in 2013, in %.

	% eens	% oneens
Algemene aanvaarding van holebiseksualiteit		
Homoseksuelen moeten hun leven kunnen leiden zoals zij dat willen.	85	4
Kinderen zouden moeten leren dat het normaal is holebi te zijn.	47	27
Het is niet goed dat mannen seks hebben met mannen.	16	56
Het is niet goed dat vrouwen seks hebben met vrouwen.	13	62
Gelijke huwelijks- en adoptierechten voor holebi's		
Het is goed dat paren van hetzelfde geslacht nu ook kunnen trouwen.	72	13
Koppels van 2 mannen moeten dezelfde rechten krijgen als koppels van verschillend geslacht om kinderen te adopteren.	57	26
Koppels van 2 vrouwen moeten dezelfde rechten krijgen als koppels van verschillend geslacht om kinderen te adopteren.	64	20
Aandacht voor holebiseksualiteit in de samenleving		
Er is in het algemeen te veel aandacht voor homoseksualiteit.	33	37
Homoseksuelen moeten niet zo overdreven doen.	35	33
Als homoseksuelen net zo behandeld willen worden als iedereen, moeten ze niet zo veel ophef maken over hun seksuele voorkeur.	40	30
Al die aandacht voor homoseksuelen gaat u op den duur vervelen.	36	37
Documentaires op televisie over homoseksuelen vindt u onnodig.	28	42
Aanwezigheid holebiseksualiteit in de naaste omgeving		
U vindt het aanstootgevend als 2 mannen in het openbaar zoenen.	33	46
U vindt het aanstootgevend als 2 vrouwen in het openbaar zoenen.	25	55
U zou het een probleem vinden als uw kind op school les krijgt van een homoseksuele leraar of lerares.	7	82
U zou het een probleem vinden als er een homoseksueel koppel in het huis naast u zou komen wonen.	6	86
U zou het een probleem vinden als uw kind zou samenwonen met een partner van hetzelfde geslacht.	21	62

Bron: SCV-survey.

negatief uit over holebiseksualiteit. Maar tegelijk doet een grotere groep dat wel op een meer impliciete en indirecte manier.

Meer dan 8 op de 10 Vlamingen vinden dat holebi's hun leven moeten kunnen leiden zoals zij dat willen. Ongeveer 6 op de 10 hebben er geen probleem mee dat mannen seksuele betrekkingen hebben met mannen en vrouwen met vrouwen. Het homohuwelijk, ingevoerd in België in 2006, wordt goedgekeurd door bijna drie kwart van de Vlamingen. En een ruime meerderheid gaat akkoord met gelijke rechten voor holebikoppels om kinderen te adopteren.

Daartegenover staat wel nog steeds een relatief klein deel van de bevolking dat zich expliciet verzet tegen holebiseksualiteit. 4% van de Vlamingen vindt niet dat holebi's hun leven zouden moeten kunnen leiden zoals zij dat willen. 7% wil geen holebi-leerkracht voor zijn of haar kind. 6% wil geen homokoppel als buur. Respectievelijk 16% en 13% vindt seksuele betrekkingen tussen 2 mannen of tussen 2 vrouwen niet ok.

Maar naast deze beperkte groep die holebiseksualiteit expliciet afwijst, is er ook een grotere groep die weliswaar op de meeste stellingen een positieve, sociaal aanvaarde houding aanneemt, maar op andere, meer subtiele stellingen zich eerder negatief opstelt tegenover holebiseksualiteit. Zo vindt ongeveer een derde van de Vlamingen dat er in onze samenleving te veel aandacht is voor holebiseksualiteit en dat holebi's niet zo overdreven moeten doen. 4 op de 10 stelt dat als holebi's net zo behandeld willen worden als iedereen, ze niet zoveel ophef moeten maken over hun seksuele voorkeur. Nog een derde van de bevolking vindt het aanstootgevend als 2 mannen in het openbaar zoenen, een kwart vindt hetzelfde als 2 vrouwen dat doen. Ter vergelijking: slechts 15% vindt het aanstootgevend als een man en een vrouw in het openbaar

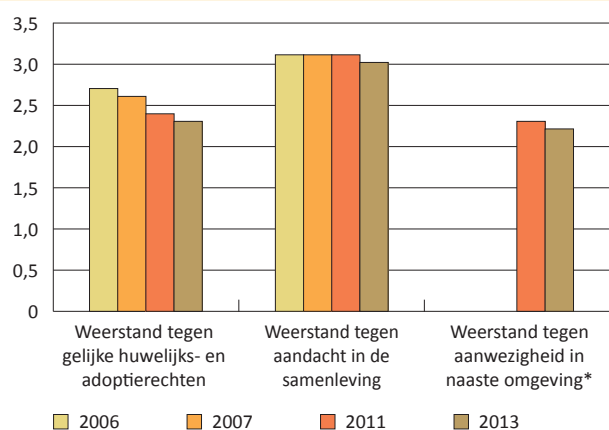
zoenen. Een kwart van de Vlamingen verzet zich tegen de stelling dat kinderen zouden moeten leren dat het normaal is om holebi te zijn. Goed een vijfde van de Vlamingen zou het een probleem vinden als zijn of haar kind zou samenleven met iemand van hetzelfde geslacht. Deze resultaten geven aan dat ondanks een op het eerste zicht brede, algemene aanvaarding, een meer impliciete negatieve houding tegenover holebiseksualiteit toch nog steeds behoorlijk verspreid is.

Het bovenstaande maakt duidelijk dat de houding ten opzichte van holebiseksualiteit niet eenduidig is, maar verschillende dimensies omvat. Personen kunnen een verschillende houding aannemen naargelang het gaat om huwelijks- en adoptierechten, de aandacht voor holebiseksualiteit in de samenleving of de aanwezigheid van holebiseksualiteit in de naaste omgeving. Voor elk van deze dimensies werden stellingen in de SCV-survey opgenomen. Door de antwoorden op stellingen die betrekking hebben op dezelfde dimensie samen te nemen, kan de houding van Vlamingen per dimensie in kaart gebracht worden en kunnen vergelijkingen gemaakt worden over de tijd en tussen bevolkingsgroepen.

Uit deze berekeningen blijkt dat de houding tegenover **huwelijks- en adoptierechten** voor holebi's tussen 2006 en 2013 duidelijk positiever is geworden. De houdingen tegenover de andere aspecten zijn over de jaren nagenoeg onveranderd gebleven. De houding tegenover de aanwezigheid van holebi's in de naaste omgeving wordt wel pas bevraagd sinds 2011.

Uit de analyses blijkt ook dat mannen iets negatiever staan tegenover holebiseksualiteit dan vrouwen, dat de houding negatiever wordt naarmate de leeftijd toeneemt en dat hoger opgeleiden een positievere houding aannemen dan lager opgeleiden. Ten slotte staan personen die holebi's persoonlijk kennen positiever tegen holebiseksualiteit dan personen die geen holebi's kennen.

3.142 Evolutie van de houding tegenover holebi's
Evolutie in de houding van de bevolking tegenover gelijke huwelijks- en adoptierechten voor holebi's, tegenover aandacht voor holebiseksualiteit in de samenleving en tegenover aanwezigheid van holebiseksualiteit in de naaste omgeving, 18-85 jaar, van 2006 tot 2013, index met schaal van 1 tot 5 (hoe hoger, hoe negatiever).

* Niet bevraagd in 2006 en 2007.
Bron: SCV-survey.

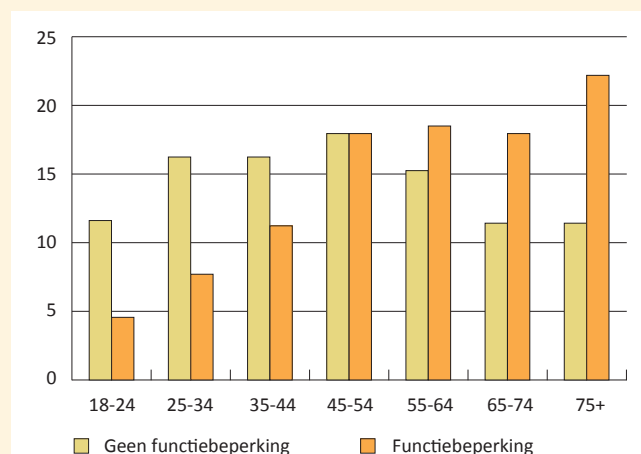
Handicap

Maatschappelijke positie personen met een handicap

Om zicht te krijgen op de positie en de mate van maatschappelijke participatie van personen met een handicap wordt hier gebruik gemaakt van de gegevens van de SCV-survey. De afbakening van de groep gebeurt op basis van het feit of respondenten al dan niet aangeven hinder te ondervinden in hun dagelijkse bezigheden door een langdurige ziekte, aandoening of handicap. Er zijn een aantal bemerkingspunten te maken bij deze operationalisering van de doelgroep. Het gaat ten eerste om een subjectieve inschatting van de persoon zelf en komt dus niet noodzakelijk overeen met een beleidsdefinitie van handicap, zoals gebruikt wordt in wetteksten of administratieve procedures. Daarnaast ontbreekt informatie over het soort aandoening en de aard van de beperkingen die voortvloeien uit de stoornis. Ook is het zo dat personen met ernstige beperkingen vaak verblijven in collectieve huishoudens en net die groep met surveys moeilijk bereikt wordt. En tot slot is het uiterst moeilijk om mensen met een verstandelijke beperking

3.143 Leeftijdsverdeling personen met een functiebeperking

Leeftijdsverdeling van personen met en zonder een functiebeperking, in 2012-2014, in %.

Bron: SCV-survey (gepoolde dataset 2012-2014).

via een survey te bereiken. Met deze bemerkingen moet bij de interpretatie van de volgende cijfers zeker rekening worden gehouden.

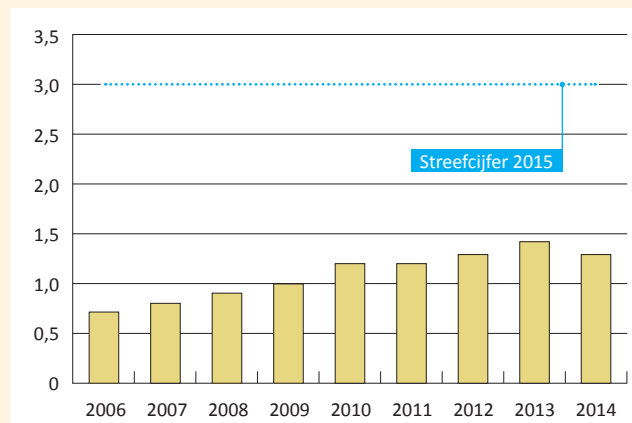
In de periode 2012 tot 2014 geeft volgens de SCV-survey 24% van de bevolking aan af en toe of voortdurend hinder te ondervinden van een langdurige ziekte, aandoening of handicap in hun dagelijkse bezigheden. Bij deze **personen met een functiebeperking** zijn er opvallend meer vrouwen dan mannen (58% tegenover 42%). Naar leeftijd zijn de oudste leeftijdsgroepen oververtegenwoordigd. Daarmee samenhangend zijn er relatief gezien meer personen met een functiebeperking bij de alleenstaanden en de koppels zonder kinderen.

De SCV-gegevens wijzen op een duidelijke achterstand op **sociaaleconomisch** vlak. Personen met een functiebeperking zijn vaker dan personen zonder beperking laagopgeleid (47% tegenover 30%) en bevinden zich vaker in het laagste inkomenskwintiel (27% tegenover 18%). Dat is niet alleen een gevolg van de oudere leeftijdsstructuur van de groep personen met een functiebeperking, want ook de groep tot 65 jaar bevindt zich een vergelijkbare mindere sociaaleconomische positie. Het hangt deels samen met het feit dat personen met een functiebeperking minder vaak aan het werk zijn dan personen zonder functiebeperking. De werkzaamheidsgraad van de personen met een functiebeperking lag volgens de EAK-enquête in 2014 op 43%. Dat is 29 procentpunten lager dan de werkzaamheidsgraad van de totale bevolking van 20 tot 65 jaar.

De Vlaamse overheid heeft zich voorgenomen om op vlak van tewerkstelling van personen met een handicap een voorbeeldfunctie te bekleden. Zij heeft zichzelf tot doel gesteld dat in 2015 minstens 3% van het totaal aantal **personeelsleden** personen met een handicap zouden zijn. In 2014 ging het echter slechts om 1,3% van de personeelsleden. Dat aandeel is voor de eerste keer sinds 2006 - weliswaar beperkt - gedaald ten opzichte van het jaar voordien. Daarmee is de afstand tot het streefcijfer van 3% nog iets groter geworden.

3.144 Personen met een handicap in de Vlaamse overheid

Evolutie van het aandeel personen met een handicap tewerkgesteld in de Vlaamse overheid en streefcijfer in 2015, van 2006 tot 2014, in %.

Bron: Dienst Diversiteitsbeleid.

Wat **maatschappelijke participatie** betreft, blijken personen met een functiebeperking op de meeste domeinen minder actief te zijn dan personen zonder functiebeperking. Ze participeren minder aan cultuur, doen minder vaak aan sport, zijn minder vaak actief lid van een vereniging en gebruiken minder vaak het internet. Op vlak van politieke participatie en sociale contacten zijn er geen duidelijke verschillen met de personen zonder functiebeperking. Op de meeste van deze domeinen is de participatie van personen met een beperking in de afgelopen jaren niet opvallend toe- of afgenomen. Enkel de internetparticipatie van deze groep is net als bij de totale bevolking duidelijk gestegen. De politieke participatie van personen met een functiebeperking nam dan weer net zoals bij de totale bevolking af.

Dit alles resulteert in een lagere **tevredenheid** van personen met een functiebeperking met het leven in het algemeen. De personen met een functiebeperking geven zichzelf gemiddeld 7,1 op 10 op een schaal van 0 (uiterst ontevreden) tot 10 (uiterst tevreden). Bij de personen zonder functiebeperking is dat gemiddeld 7,8. Ook voor alle specifieke aspecten die worden bevestigd in de SCV-survey zoals de woning, de buurt waarin men woont, het inkomen, het werk, de besteding van de vrije tijd, de gezondheid en de sociale contacten, ligt de tevredenheid bij personen met een functiebeperking telkens lager dan bij personen zonder functiebeperking.

Houding tegenover personen met een handicap

In de SCV-survey worden 3 verschillende aspecten van de houding tegenover personen met een handicap bevestigd: de houding tegenover gelijke rechten voor personen met een handicap, de houding tegenover contacten met personen met een handicap en de houding tegenover overheidssteuning voor personen met een handicap.

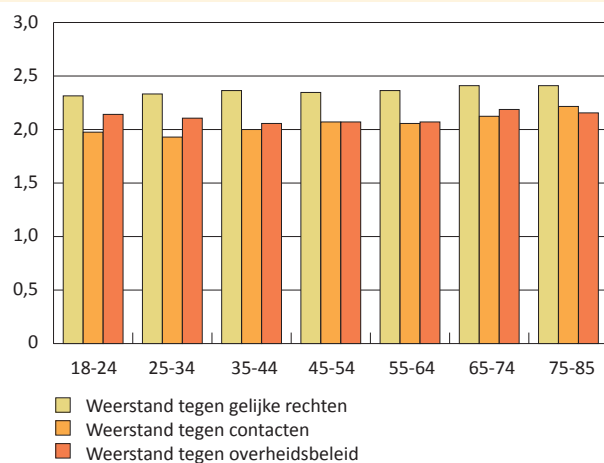
Gelijke rechten voor personen met een handicap worden op het eerste zicht breed gesteund. 8 op de 10 Vlamingen vinden dat personen met een handicap hun leven moeten kunnen leiden zoals zij dat willen. Nog een groter aandeel ondersteunt de stelling dat mensen met een handicap evenveel kansen zouden moeten krijgen als mensen zonder handicap. Maar de aard van de handicap bepaalt mee de houding. Het recht op inclusief onderwijs en op het stichten van een gezin wordt veel meer ondersteund voor personen met een lichamelijke handicap dan voor personen met een verstandelijke handicap. Een minderheid staat negatief tegenover inclusief onderwijs voor personen met een lichamelijke handicap (11%). Ook tegenover het recht om een gezin te stichten voor personen met een lichamelijke handicap verzet slechts een kleine minderheid zich openlijk (5%). In het geval van personen met een verstandelijke handicap liggen die aandelen respectievelijk 4 en 5 keer hoger.

Als gevraagd wordt naar de houding tegenover **contacten met personen met een handicap**, blijkt de overgrote meerderheid het niet lastig te vinden als ze op straat worden aangesproken door een persoon met een handicap. Toch vinden 2 op de 10 Vlamingen het een probleem als een persoon met een handicap zijn of haar buur zou worden. Daarbij blijkt telkens weinig of geen verschil naar de aard van de handicap. Goed 1 op de 10 geeft aan het een probleem te vinden als hun kind zou samenwonen met een persoon met een lichamelijke handicap.

Ten slotte vinden 6 op de 10 Vlamingen dat werkgevers meer aangespoord moeten worden om meer personen met een handicap aan te nemen. Daartegenover staat dat 1 op de 10 vindt dat de speciale parkeerplaatsen voor personen met een handicap moeten opengesteld worden voor iedereen als de andere plaatsen volzet zijn. Een even grote groep is van mening dat

3.146 Opvattingen tegenover personen met een handicap

Houding van de bevolking tegenover gelijke rechten voor personen met een handicap, tegenover contacten met personen met een handicap en tegenover overheidssteuning voor personen met een handicap naar leeftijd, 18-85 jaar, in 2014, index met schaal van 1 tot 5 (hoe hoger, hoe negatiever).

Bron: SCV-survey.

personen met een handicap belastinggeld krijgen dat andere groepen beter zouden kunnen gebruiken.

In het Pact 2020 wordt de SCV-meting van de houding tegenover personen met een handicap gebruikt om op te volgen of de vooroordelen tegenover deze groep toe- of afnemen. Daar-

3.145 Houding tegenover personen met een handicap

Aandeel respondenten dat het (helemaal) eens en (helemaal) oneens is met de uitspraken, 18-85 jaar, in 2014, in %.

	% eens	% oneens
Gelijke rechten		
Mensen met een handicap moeten hun leven kunnen leiden zoals zij dat willen.	81	5
Mensen met een handicap zouden in onze samenleving evenveel kansen moeten krijgen als mensen zonder handicap.	88	4
Kinderen met een lichamelijke handicap moeten naar dezelfde scholen kunnen gaan als andere kinderen.	71	11
Kinderen met een verstandelijke handicap moeten naar dezelfde scholen kunnen gaan als andere kinderen.	29	44
Mensen met een lichamelijke handicap hebben het recht om een gezin te stichten.	80	5
Mensen met een verstandelijke handicap hebben het recht om een gezin te stichten.	40	27
Contacten in naaste omgeving		
U vindt het lastig als een persoon met een lichamelijke handicap u op straat aanspreekt.	4	92
U zou het geen probleem vinden als er een persoon met een lichamelijke handicap in het huis naast u zou komen wonen.	78	19
U vindt het lastig als een persoon met een verstandelijke handicap u op straat aanspreekt.	7	87
U zou het geen probleem vinden als er een persoon met een verstandelijke handicap in het huis naast u zou komen wonen.	73	21
U zou het een probleem vinden als uw kind zou samenwonen met een persoon met een lichamelijke handicap.	12	68
Overheidssteuning		
Werkgevers zouden meer aangespoord moeten worden om meer mensen met een handicap aan te werven, ook al leidt dit tot extra kosten.	61	11
De speciale parkeerplaatsen voor mensen met een handicap, moeten voor iedereen beschikbaar zijn als alle andere parkeerplaatsen bezet zijn.	9	86
Mensen met een handicap krijgen van ons belastinggeld voordelen die anderen beter kunnen gebruiken.	9	75

Bron: SCV-survey.

toe worden 3 indices berekend voor de 3 gemeten verschillende aspecten van de houding. Aangezien in 2014 pas voor de eerste keer deze verschillende aspecten werden gemeten, kan voorlopig nog geen vergelijking in de tijd worden gemaakt. Wel kan via deze indices de houding van verschillende groepen met elkaar worden vergeleken. Daaruit blijkt dat er weinig of geen verschil is tussen de houding van mannen en vrouwen. Naar leeftijd is er enkel tegenover contacten met personen met een handicap een duidelijk verschil: de jongere leeftijdsgroepen staan positiever tegenover contacten met personen met een handicap dan de oudere leeftijdsgroepen. Ten slotte blijken hoog opgeleiden op 2 van de 3 aspecten positiever te staan dan laagopgeleiden. Bij de houding tegenover gelijke rechten is er weinig of geen verschil naar opleiding. Maar al bij al zijn de gevonden verschillen naar geslacht, leeftijd en opleiding steeds vrij beperkt.

Maatschappelijke participatie van kansengroepen

Tot slot wordt in wat volgt nog kort ingegaan op de maatschappelijke participatie van alle kansengroepen: niet alleen vrouwen, holebi's en personen met een handicap, maar ook laagopgeleiden, alleenstaanden en alleenstaande ouders en personen met een niet-EU-herkomst. De maatschappelijke positie van personen van buitenlandse herkomst en de houding van de bevolking tegenover vreemdelingen en migratie komt ook uitgebreid aan bod in hoofdstuk 3.5 over diversiteit, inburgering en integratie.

In het Pact 2020 heeft de Vlaamse Regering zich tot doel gesteld om de maatschappelijke participatie van al deze kansengroepen te verbeteren en dit op vlak van cultuur, sport, het verenigingsleven, internetgebruik en politieke participatie. De vorderingen worden gemeten door het aandeel van elke kansengroep bij de participanten te vergelijken met het aandeel van de kansengroep in de totale bevolking. Is die verhouding gelijk aan 1 dan is er sprake van een **proportionele deelname** van de kansengroep in kwestie. Is die verhouding lager dan 1 dan neemt de kansengroep te weinig deel.

Bij nagenoeg alle groepen en op quasi alle domeinen wijzen de resultaten van de SCV-survey op een achterstand. Enige uitzondering hierop zijn de holebi's die op nagenoeg alle domeinen - behalve aan het verenigingsleven - meer dan proportioneel participeren. Ook de alleenstaande ouders halen op verschillende domeinen een score hoger dan 1. Hetzelfde geldt voor de cultuurparticipatie bij vrouwen en voor de internetparticipatie van personen met een niet-EU-herkomst. Maar bij alle andere groepen en alle andere aspecten is er telkens sprake van een achterstand. Algemeen genomen ligt de achterstand het hoogst bij de laaggeschoolden en de ouderen.

3.147 Maatschappelijke participatie van kansengroepen

Verhouding van het aandeel in de participatie van elke kansengroep tegenover het aandeel in de bevolking van elke kansengroep, 2012-2014.

	Vrouwen	Laaggeschoolden	Ouderen (55+)	Personen met een functiebeperking
Cultuurparticipatie	1,01	0,38	0,59	0,71
Sportbeoefening	0,90	0,69	0,81	0,79
Lidmaatschap vereniging	0,91	0,79	0,93	0,84
Internetgebruik	0,95	0,63	0,63	0,82
Politieke participatie	0,96	0,64	0,82	0,94
Gemiddelde score	0,95	0,63	0,76	0,82

	Niet EU-herkomst*	Holebi's	Alleenstaande ouders	Alleenstaanden
Cultuurparticipatie	0,77	1,08	1,05	0,81
Sportbeoefening	0,93	1,02	0,80	0,82
Lidmaatschap vereniging	0,70	0,86	0,82	0,86
Internetgebruik	1,14	1,16	1,05	0,71
Politieke participatie	0,61	1,16	1,10	0,90
Gemiddelde score	0,83	1,06	0,96	0,82

* Herkomst wordt bepaald op basis van de huidige nationaliteit van de persoon, de geboortenationaliteit van de persoon en de geboortenationaliteit van de ouders. Is 1 van deze 4 criteria een niet-EU-nationaliteit, dan wordt de persoon beschouwd als een persoon van niet-EU-herkomst.

Bron: SCV-survey (gepoolde dataset 2012-2014).

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Departement Onderwijs en Vorming (O&V) (2015). *Statistisch Jaarboek van het Vlaams onderwijs – schooljaar 2013-2014*.

European Union Agency for Fundamental Rights (2013). *EU LGBT survey - European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey - Results at a glance*.

Homans, L. (2014). *Beleidsnota Gelijke Kansen 2014-2019*. Brussel: Vlaams Parlement.

IGVM & FOD WASO (2015). *De loonkloof tussen vrouwen en mannen in België. Rapport 2015*.

Algemene Directie Statistiek: <http://statbel.fgov.be>

Dienst Diversiteitsbeleid:

<http://www.bestuurszaken.be/diversiteitsbeleid>

European Union Agency for Fundamental Rights:

<http://fra.europa.eu/en>

Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Gelijke Kansen in Vlaanderen: <http://www.gelijkekansen.be>

Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen (IGVM):

<http://igvm-iefh.belgium.be/nl>

Onderwijsstatistieken van het Departement O&V:

<http://onderwijs.vlaanderen.be/onderwijsstatistieken>

Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening: <http://www.rva.be>

Steunpunt Werk en Sociale Economie:

<http://www.steunpuntwse.be>

Vlaams Tijdsbestedingsonderzoek van de Onderzoeksgroep

TOR (VUB): www.tijdsbestedingsonderzoek.be

DEFINITIES

Werkzaamheidsgraad Aandeel werkenden in de bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar).

Ongekwalificeerde uitstroom Aandeel personen tussen 18 en 24 jaar dat ten hoogste een diploma van het lager secundair onderwijs behaald heeft en dat niet deelgenomen heeft aan een opleiding tijdens een referentieperiode van vier weken voorafgaand aan de bevraging.

Levenslang leren Aandeel personen tussen 25 en 64 jaar dat een opleiding heeft gevolgd tijdens een referentieperiode van vier weken voorafgaand aan de bevraging.

Laaggeschoolden Personen zonder diploma of met hoogstens een diploma lager (secundair) onderwijs.

Middengeschoolden Personen met hoogstens een diploma hoger secundair onderwijs of met een diploma post-secundair niet-hoger onderwijs.

Hooggeschoolden Personen met een diploma hoger onderwijs (van het korte of het lange type) of met een diploma universitair onderwijs.

Holebi's Verzamelterm voor homoseksuelen, lesbiennes en biseksuelen. In de SCV-survey wordt ter beschrijving van de eigen seksualiteit de zogenaamde Kinseyschaal gebruikt. Deze 7-puntenschaal loopt van 0 (exclusief heteroseksueel), over 3 (biseksueel) tot 6 (exclusief homoseksueel). De respondenten die zichzelf in de categorieën 2 tot en met 6 plaatsen, worden beschouwd als holebi's.

Personen met een functiebeperking Personen die aangeven af en toe of voortdurend gehinderd te worden in hun dagelijkse bezigheden door een langdurige ziekte, aandoening of handicap.

DIVERSITEIT, INBURGERING EN INTEGRATIE

3.5

BLIKVANGERS

- Het aantal vreemdelingen in het Vlaamse Gewest is de voorbije 20 jaar bijna onafgebroken gestegen. Vooral tijdens de meest recente jaren is de stijging van het aantal vreemdelingen telkens behoorlijk groot. Begin 2015 ging het om 504.130 personen of 7,8% van de totale bevolking (figuur 3.148).
- Bijna 2 op de 3 vreemdelingen zijn EU-burgers. Het opvallend Europese karakter van de vreemde bevolking in Vlaanderen en België wordt in de buurlanden enkel overtroffen in Luxemburg (figuur 3.153).
- Het aantal vreemdelingen dat jaarlijks naar Vlaanderen immigrereert, is tussen 2000 en 2014 verdubbeld (figuur 3.157). In 2014 kwamen 46.811 vreemdelingen zich in Vlaanderen vestigen. De stijging van het aantal immigranten is relatief gezien het grootst bij de Polen, de Roemenen en de Bulgaren (figuur 3.158). Bij de Marokkanen neemt het aantal immigranten vanaf 2012 opvallend af.
- In 2013 was 18,4% van de Vlaamse bevolking van buitenlandse herkomst. Dat aandeel ligt 2,5 keer hoger dan het aandeel vreemdelingen (figuur 3.163). Bij de jongste groep Vlamingen (0 tot 5 jaar) ligt het aandeel het hoogst: daar is 1 op de 3 van buitenlandse herkomst.
- 2 op de 3 Vlamingen zegt zelf iemand van een andere herkomst of cultuur persoonlijk te kennen (figuur 3.162).
- De samenstelling van de buurt verschilt sterk naar verstedelijingsgraad. Bijna de helft van de inwoners in de grootsteden woont in een buurt met minstens evenveel personen van buitenlandse herkomst als van Belgische herkomst. Op het platteland gaat het slechts om 4% van de bevolking (figuur 3.163).
- De sociaal-economische positie van personen afkomstig van buiten de EU is nog steeds een pak slechter dan de positie van personen van Belgische of EU-herkomst. Dat blijkt onder meer uit gegevens over werkzaamheid, werkloosheid, sector van tewerkstelling, dagloonklasse en werkintensiteit op huishoudniveau van de verschillende herkomstgroepen (figuren 3.167 tot 3.171).
- Personen van niet-EU-herkomst participeren duidelijk minder aan cultuur, het verenigingsleven, sport en de politiek dan personen van Belgische en EU-herkomst. Bij internet zijn het de personen van Belgische herkomst die het minst participeren (figuur 3.174).

De Vlaamse samenleving is de voorbije decennia grondig veranderd. Diversiteit is een dagelijkse realiteit geworden. De Vlaamse Regering kiest voor een maatschappijmodel waarin mensen samenleven op grond van gelijkwaardigheid, binnen een kader van normen en waarden eigen aan de Vlaamse samenleving en met respect voor ieders eigenheid. Het einddoel is een actieve participatie van allen en de creatie van voldoende sociale samenhang.

Dit hoofdstuk beschrijft achtereenvolgens de omvang van de vreemde bevolking en de bevolking van buitenlandse herkomst, de wijze waarop wordt samengeleefd, het Vlaamse inburgeringsbeleid en de bijzondere groep van de woonwagengebruikers.

Aanwezigheid en instroom

De huidige diversiteit van de Vlaamse samenleving is een gevolg van de verschillende migratiegolven van de voorbije decennia. In de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog ging het vooral om Italianen en Polen die kwamen werken in de steenkoolmijnen. Vanaf halverwege de jaren 1950 werden die groepen aangevuld met personen uit Spanje, Griekenland, Marokko en Turkije. In 1974 werd een immigratiestop ingesteld die officieel nog steeds van kracht is. Deze immigratiestop is echter niet van toepassing op een aantal groepen. Zo genieten EU-burgers vrij verkeer binnen de Europese Unie. Daarnaast is nog migratie mogelijk vanuit landen van buiten de EU in het kader van gezinshereniging of gezinsvorming. De immigratiestop is ook niet van toepassing op asielzoekers die op basis van de bepalingen van het Verdrag van Genève als vluchteling erkend worden. Ten slotte kunnen buitenlandse studenten en arbeidsmigranten via een systeem van specifieke verblijfs- en arbeidsvergunningen tijdelijk in ons land verblijven.

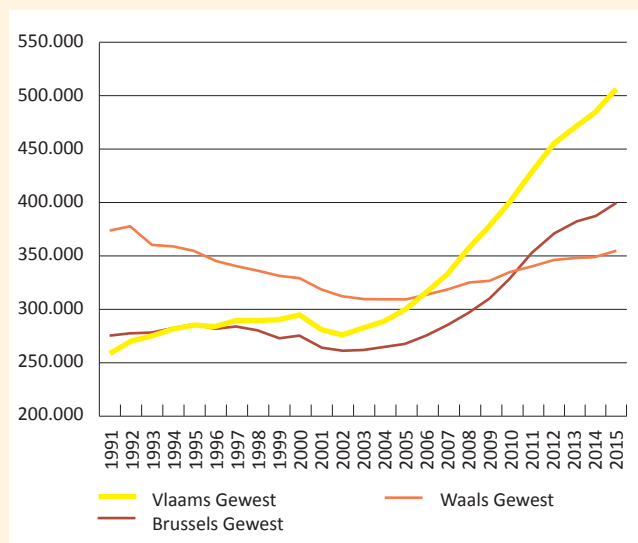
De instroom van al deze groepen en hun nakomelingen zorgen voor een toenemende verkleuring van de Vlaamse samenleving. Hierna wordt eerst ingegaan op het aantal personen met een huidige vreemde nationaliteit. Daarna komt het aantal personen van buitenlandse herkomst aan bod. Ten slotte wordt ingegaan op de jaarlijkse instroom van vreemdelingen in Vlaanderen.

Personen met een vreemde nationaliteit

Begin 2015 woonden er in het Vlaamse Gewest 504.130 **vreemdelingen** (= personen met een huidige vreemde nationaliteit), goed voor 7,8% van de bevolking. Het aantal vreemdelingen is de voorbije 20 jaar bijna onafgebroken gestegen. Enkel begin jaren 2000 daalde dat aantal in beperkte mate. Vooral in de meest recente jaren is de stijging van het aantal vreemdelingen telkens behoorlijk groot.

3.148 Vreemdelingen naar gewest

Evolutie van het aantal personen met een huidige vreemde nationaliteit in de gewesten, van 1991 tot 2015, telkens op 1 januari.

Bron: ADS, bewerking SVR.

Het Vlaamse Gewest is vandaag het gewest met het hoogste aantal vreemdelingen. Het relatieve aandeel vreemdelingen ligt in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (33,9%) en het Waalse Gewest (9,8%) wel nog duidelijk hoger. Alles samen woonden er begin 2015 in België 1.255.286 vreemdelingen wat overeenkomt met 11,2% van de totale bevolking.

Bijna 3 op de 10 vreemdelingen in het Vlaamse Gewest zijn Nederlanders (28%). Daarna volgen de Polen (8%), de Marokkanen (6%), de Italianen (5%), de Roemenen, de Fransen, de Turken en de Spanjaarden (elk 4%). Bijna 2 op de 3 vreemdelingen hebben de nationaliteit van een lidstaat van de Europese Unie (65%).

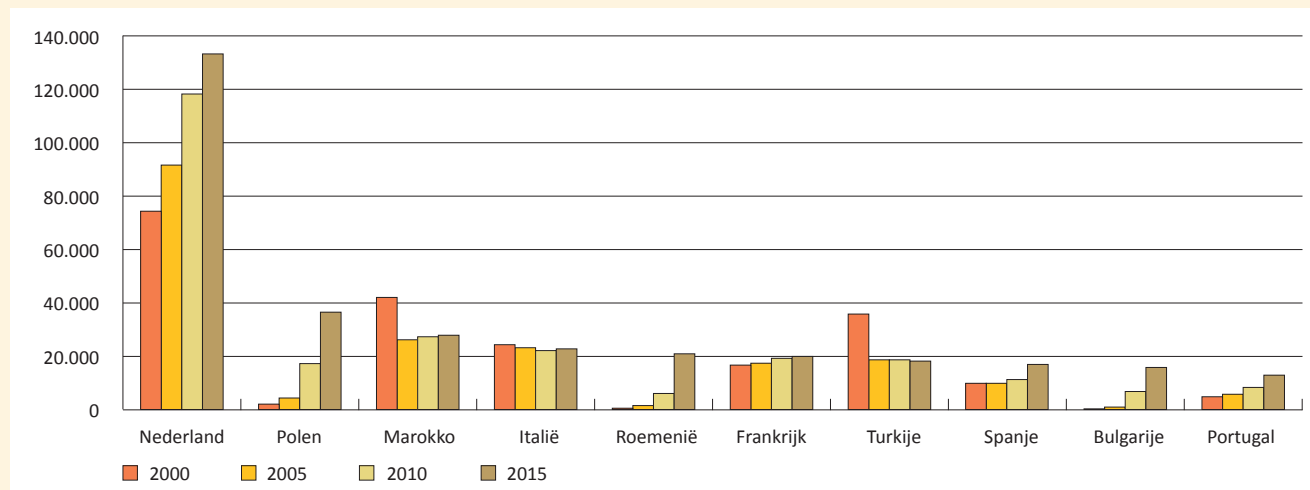
De algemene toename van het aantal vreemdelingen tijdens de voorbije decennia heeft zich niet gelijkmatig voorgedaan bij alle nationaliteiten. Het aantal Nederlanders is sinds 2000 bijna verdubbeld. Ook het aantal Polen, Roemenen en Bulgaren is sterk gestegen, maar in tegenstelling tot de Nederlanders situeert de toename van deze groepen zich vooral tijdens de meest recente jaren. Ook het aantal Spanjaarden en Portugezen is de jongste jaren duidelijk toegenomen. Daar staat tegenover dat het aantal Marokkanen en Turken aanzienlijk is gedaald doordat een groot deel van hen sinds de versoepeling van de nationaliteitswetgeving in 2000 Belg is geworden.

Het profiel van de vreemdelingen verschilt duidelijk van dat van de Belgen. Bij de vreemde bevolking zijn de mannen in de meerderheid (52%), bij de Belgen lichtjes in de minderheid (49%). Maar vooral naar leeftijd is het verschil opvallend. Bij de Belgen zijn de leeftijdsgroepen van 35 tot 64 jaar relatief gezien het grootst, bij de vreemdelingen zijn dat de groepen van 25 tot 49 jaar. Bovendien ligt het aandeel van de oudere leeftijdsgroepen opvallend lager bij de vreemdelingen dan bij de Belgen. Het aandeel 65-plussers is bij de Belgen (20%) dubbel zo hoog als bij de vreemdelingen (8%). Bij de personen met een nationaliteit van één van de buurlanden ligt dat aandeel het hoogst (15%). Bij de personen met een nationaliteit van één van de recenter toegetreden EU-landen (EU13) gaat het slechts om 1%.

Het aandeel vreemdelingen ligt in het Vlaamse Gewest het hoogst in de grensstreek met Nederland in de provincies Antwerpen en Limburg, in de rand rond Brussel, in de grootsteden Antwerpen en Gent en in Midden-Limburg. Ook de centrumsteden scoren vrij hoog. De nationaliteit van de vreemdelingen verschilt van regio tot regio. Aan de grens met Nederland gaat het vooral om Nederlanders, in de rand rond Brussel om EU-burgers. De niet-Europese vreemdelingen wonen hoofdzakelijk in Antwerpen, Gent en de centrumsteden.

3.149 Top 10 van de vreemdelingen

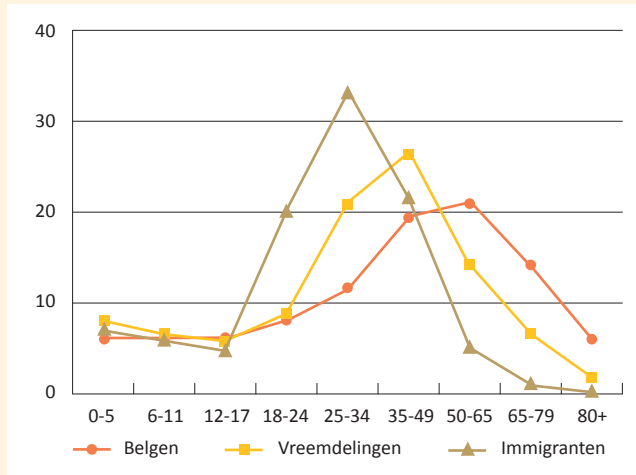
Aantal personen van de 10 talrijkste vreemde nationaliteiten in 2015 en het aantal personen met deze nationaliteiten in 2000, 2005 en 2010, telkens op 1 januari.

Bron: ADS, bewerking SVR.

3.150 Leeftijd Belgen, vreemdelingen en immigranten

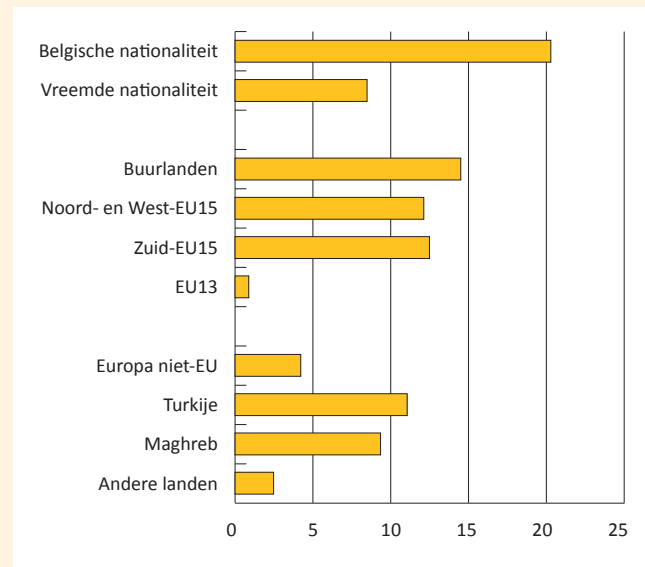
Aandeel van elke leeftijdsgroep in de bevolking met Belgische nationaliteit (Belgen), in de bevolking met vreemde nationaliteit (vreemdelingen) en in de vanuit het buitenland immigrerende personen met vreemde nationaliteit (immigranten), in %, bij Belgen en vreemdelingen op 1 januari 2015, bij immigranten in de loop van 2014.

Bron: ADS, bewerking SVR.

3.151 65-plussers bij Belgen en vreemdelingen

Aandeel personen van 65 jaar en ouder in de Belgische en vreemde bevolking en bij de verschillende vreemde nationaliteitsgroepen, op 1 januari 2015, in %.

Bron: ADS, bewerking SVR.

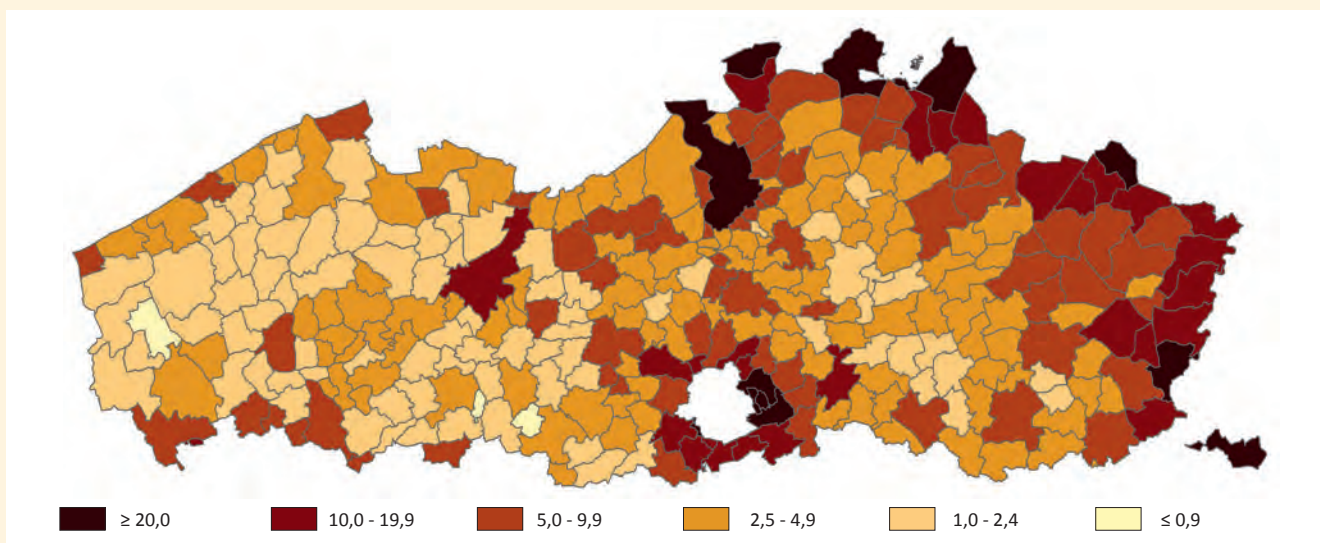
Vergeleken met de buurlanden ligt het aandeel vreemdelingen in Vlaanderen ongeveer op het niveau van het Verenigd Koninkrijk, iets boven dat van Frankrijk en Nederland en onder dat van Duitsland en Luxemburg. In Luxemburg heeft 45% van de inwoners een vreemde nationaliteit. Het opvallend Europese karakter van de vreemde bevolking in Vlaanderen en België wordt in de buurlanden enkel overtroffen in Luxemburg.

Personen van buitenlandse herkomst

Bovenstaande cijfers slaan enkel op de personen met een huidige vreemde nationaliteit en dus niet op alle **personen van buitenlandse herkomst**. Zo hebben heel wat vreemdelingen in de loop van de voorbije decennia de Belgische nationaliteit verworven. Het aantal nationaliteitswijzigingen kende door wijzigingen aan de procedures een piek in de jaren 1985, 1992 en 2000-2001. In 2014 daalde het aantal **nationaliteitsver-**

3.152 Vreemdelingen per gemeente

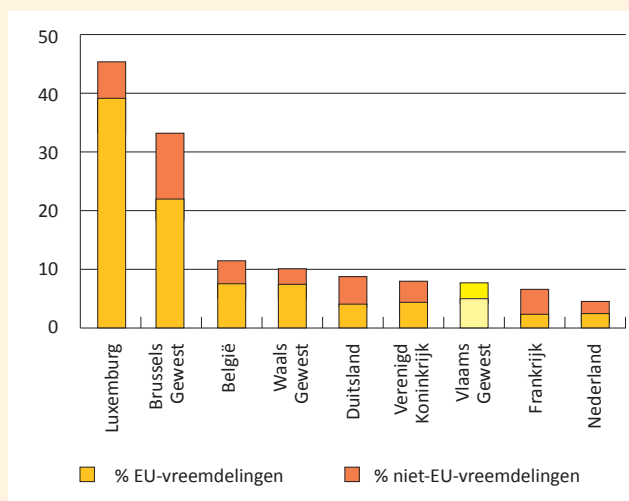
Aandeel van de bevolking met een vreemde nationaliteit per gemeente, op 1 januari 2015, in %.

Bron: ADS, bewerking SVR.

3.153 Vreemdelingen in West-Europa

Aandeel vreemdelingen met EU-nationaliteit en aandeel vreemdelingen met nationaliteit van buiten de EU, telkens in de totale bevolking op 1 januari 2014, in %.

Bron: Eurostat, ADS, bewerking SVR.

wervingen voor het eerst sinds 1999 weer onder de 10.000. Ook in de andere gewesten is er in 2014 sprake van een opvallende daling. Dat hangt samen met een verstrenging van de voorwaarden voor de toekenning van de Belgische nationaliteit vanaf 2013. Sindsdien wordt meer aandacht besteed aan kennis van één van de landstalen en mate van maatschappelijke integratie.

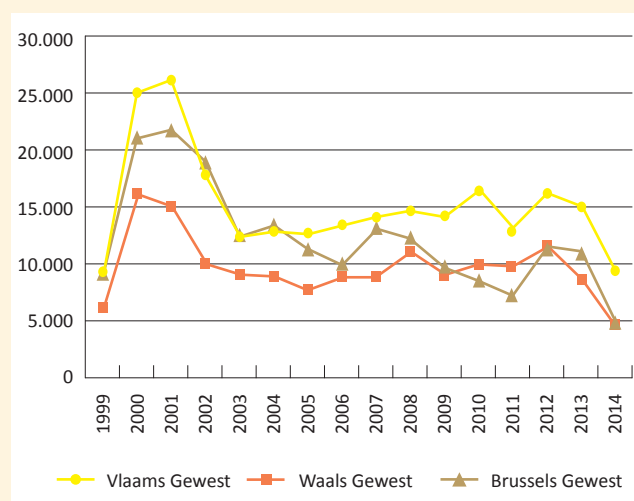
Als bij het aandeel vreemdelingen (personen met een huidige vreemde nationaliteit) ook de personen worden geteld die de Belgische nationaliteit hebben verworven, komt men tot het aandeel personen dat geboren is met een andere dan de Belgische nationaliteit. Begin 2013 ging het samen om 12% van de Vlaamse bevolking. Telt men daarbij ook de personen die Belg zijn vanaf hun geboorte maar een vader of moeder hebben die zelf bij hun geboorte een niet-Belgische nationaliteit hadden, dan komt men tot de doelgroep van het Vlaamse integratiebeleid zoals omschreven in artikel 3 van het Vlaamse Integratiedecreet van 2013: de personen van buitenlandse herkomst. Begin 2013 ging het in totaal om 1,2 miljoen personen of 18,4% van de Vlaamse bevolking. Bij de jongste groep Vlamingen (0 tot 5 jaar) ligt dat percentage het hoogst: daar is 1 op de 3 van buitenlandse herkomst.

Een kwart van de personen van buitenlandse herkomst is afkomstig uit de buurlanden, met als grootste groep daarin de personen van Nederlandse herkomst (17%). Daarna volgen de personen afkomstig uit de Maghrebijnse landen (15%), de personen afkomstig uit Turkije (11%) en de personen afkomstig uit de Zuid-EU15-landen (10%). In totaal is net iets minder dan de helft van de personen van buitenlandse herkomst in Vlaanderen afkomstig van binnen de Europese Unie (46%).

Het aandeel personen van buitenlandse herkomst ligt 2,5 keer hoger dan het aandeel personen met een huidige vreemde nationaliteit. Dat verschil varieert echter sterk naar herkomst-

3.154 Nationaliteitsverwervingen

Evolutie van het aantal vreemdelingen dat de Belgische nationaliteit heeft verworven naar gewest, telkens in de loop van het jaar, van 1999 tot 2014.

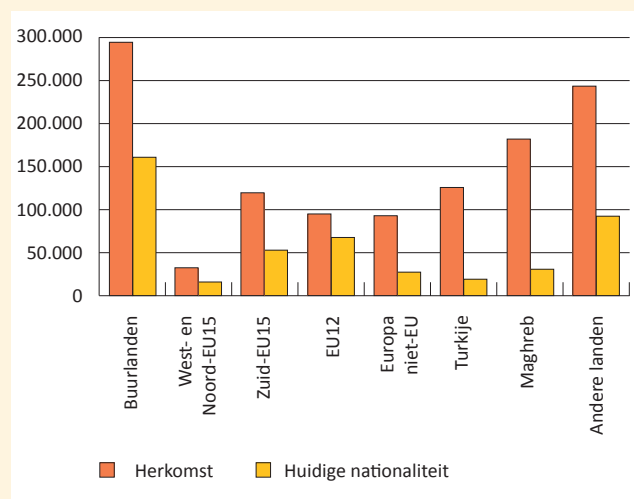
Bron: ADS.

groep. Vooral het grote verschil bij personen afkomstig uit Turkije en de Maghrebijnse landen valt hierbij op. Het aantal personen met herkomst uit deze landen ligt 6 tot 7 keer hoger dan het aantal personen met een huidige nationaliteit van deze landen.

Het aandeel personen van buitenlandse herkomst varieert sterk van gemeente tot gemeente. In Baarle-Hertog, Maasmechelen en Genk ligt dat boven de 50%, in Horebeke gaat het om minder dan 3% van de totale bevolking. Als geen rekening gehouden wordt met de personen van Nederlandse herkomst,

3.155 Buitenlandse herkomst en vreemde nationaliteit

Aantal personen van buitenlandse herkomst per herkomstgroep en aantal personen met een huidige nationaliteit van deze landengroepen, op 1 januari 2013.

Bron: DWH AM&SB, bewerking SVR.

3.156 Buitenlandse herkomst per gemeente

Top 10 van gemeenten met hoogste aandeel personen van buitenlandse herkomst (totaal), aandeel personen van buitenlandse herkomst zonder Nederlandse herkomst en aandeel personen met een niet-EU-herkomst, telkens in % van de totale bevolking, op 1 januari 2013.

	Totaal buitenlandse herkomst	%	Buitenlandse herkomst zonder Nederlanders	%	Niet-EU-herkomst	%
1	Baarle-Hertog	67	Genk	52	Antwerpen	32
2	Maasmechelen	55	Maasmechelen	45	Machelen	32
3	Genk	55	Kraainem	44	Vilvoorde	31
4	Hamont-Achel	48	Vilvoorde	43	Genk	27
5	Kraainem	46	Drogenbos	43	Heusden-Zolder	26
6	Vilvoorde	45	Machelen	43	Mechelen	24
7	Machelen	45	Zaventem	40	Zaventem	22
8	Antwerpen	45	Antwerpen	40	Beringen	21
9	Drogenbos	44	Houthalen-Helchteren	40	Drogenbos	21
10	Voeren	43	Wezembeek-Oppem	37	Boom	21

Bron: DWH AM&SB KSZ, bewerking SVR.

springt Genk als enige gemeente over de 50%-drempel. Antwerpen scoort dan weer het hoogst als het gaat over het aandeel personen afkomstig van buiten de EU.

In de vermelde cijfers over personen met een vreemde nationaliteit wordt enkel rekening gehouden met diegenen die langdurig en legaal in het land verblijven. Daardoor blijven asielzoekers waarvan de procedure loopt en personen die onwettig in ons land verblijven buiten beeld. Begin 2013 lag het aantal asielzoekers in de procedure met woonplaats in het Vlaamse Gewest op bijna 23.000. Zij zijn wel opgenomen in de cijfers over personen van buitenlandse herkomst. Over de personen zonder wettige verblijfsvergunning zijn geen Vlaamse cijfers beschikbaar.

Instroom van vreemdelingen

Vreemdelingen komen om verschillende redenen naar België: om een gezin te vormen of er zich mee te herenigen, om te studeren, om te werken of om als vluchteling asiel aan te vragen.

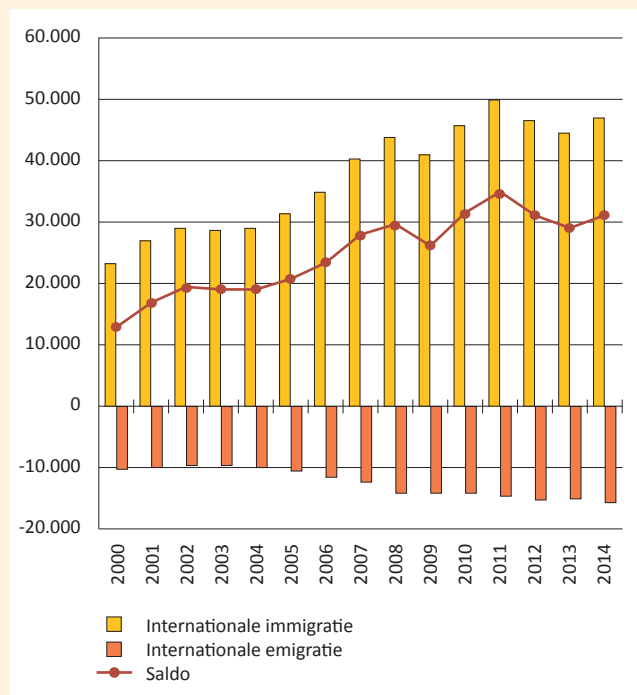
In de loop van 2014 kwamen 46.811 vreemdelingen (personen met een huidige vreemde nationaliteit) zich vanuit het buitenland langdurig (meer dan 3 maanden) in het Vlaamse Gewest vestigen. De **internationale immigratie** is tussen 2000 en 2014 verdubbeld. Het aantal vreemdelingen dat jaarlijks vanuit het Vlaamse Gewest naar het buitenland vertrekt, is in dezelfde periode veel minder sterk gestegen en blijft sinds 2008 min of meer stabiel. Het ging in 2014 om 15.898 personen.

Het aantal immigranten is sinds 2000 bij bijna alle nationaliteiten gestegen maar niet bij alle groepen in dezelfde mate en op hetzelfde moment. Bij de Nederlanders is er sprake van een grote stijging tot 2008, maar een daling in de meest recente jaren. Daartegenover staat dat het aantal inwijkelingen uit Roemenië, Polen en Bulgarije en in mindere mate ook uit Spanje en Italië juist tijdens de meest recente jaren sterk is toegenomen. Bij de Marokkanen nam het aantal immigranten vanaf 2012 opvallend af.

Het profiel van de immigrerende vreemdelingen verschilt van de totale vreemde bevolking in Vlaanderen. Weliswaar zijn net als bij de totale groep vreemdelingen ook bij de immigranten de mannen licht in de meerderheid (51%). Maar inzake leeftijd is er sprake van een duidelijk verschil (zie figuur 3.150). De im-

3.157 Internationale migratie van vreemdelingen

Evolutie van het aantal personen met vreemde nationaliteit dat zich vanuit het buitenland in het Vlaamse Gewest is komen vestigen (exclusief asielzoekers, erkende vluchtelingen/registerwijzigingen en herinschrijvingen na schrappingen), aantal personen met een vreemde nationaliteit dat vanuit het Vlaamse Gewest naar het buitenland is vertrokken (exclusief schrappingen en registerwijzigingen) en saldo van beide bewegingen, telkens in de loop van het jaar, van 2000 tot 2014.

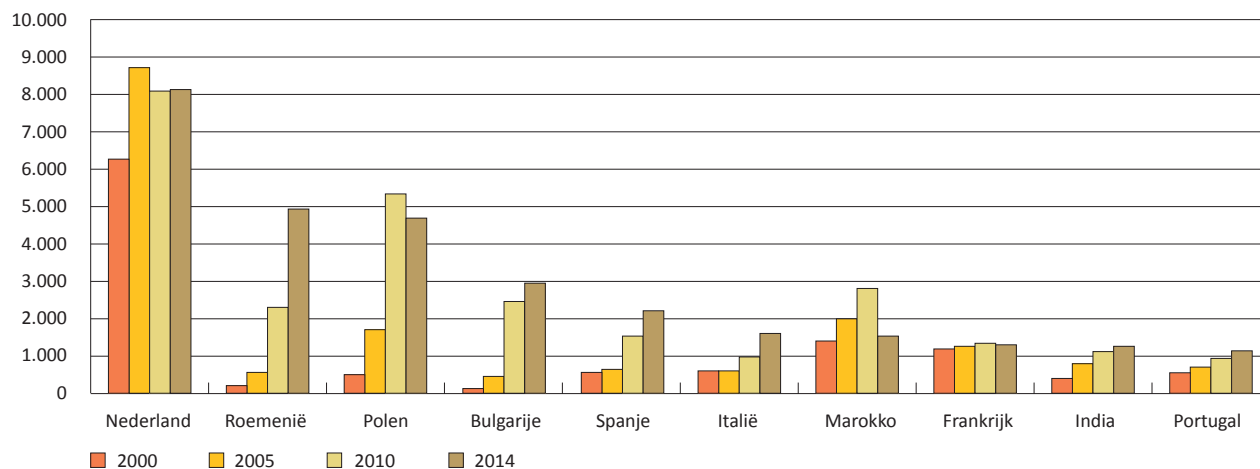

Bron: ADS, bewerking SVR.

3.158 Top 10 van immigrerende vreemdelingen

Aantal vanuit het buitenland immigrerende personen met vreemde nationaliteit van de 10 talrijkste immigrerende nationaliteiten in de loop van 2014 en het aantal immigranten met deze nationaliteiten in de loop van 2000, 2005 en 2010.

Bron: ADS, bewerking SVR.

migranten zijn opvallend jonger dan de totale vreemde bevolking. Bij de vreemdelingen is de leeftijdsgroep tussen 35 en 49 jaar relatief gezien het grootst, bij de immigranten is dat de groep tussen 25 en 34 jaar. Het aandeel 65-plussers bedraagt bij de immigranten amper 1% tegenover 8% bij de totale groep vreemdelingen.

Bovenstaande cijfers over immigratie van vreemdelingen houden geen rekening met **asielzoekers** en erkende vluchtelingen. In 2014 werden in België 17.213 asielaanvragen ingediend. Daarmee werd de daling van het aantal asielaanvragen sinds 2011 omgebogen in een lichte stijging. Aangezien slechts één aanvraag per gezin wordt ingediend, ligt het aantal betrokken personen hoger. Eenzelfde persoon kan ook meerdere keren na elkaar een aanvraag indienen. Als enkel rekening wordt gehouden met nieuwe aanvragen, daalt het aantal tot 10.975 asielaanvragen. De nationaliteit van de betrokken personen is zeer divers. In 2014 werden vooral aanvragen ingediend door personen uit Afghanistan en Syrië (telkens 11%), Irak (7%), Guinee en Rusland (telkens 6%).

Een bijzondere groep vormen de 804 niet-begeleide minderjarige asielzoekers. Deze groep is in 2014 in omvang bijna verdubbeld tegenover het voorgaande jaar. Een kwart is jonger dan 16 jaar. Het gaat vooral om jongeren uit Afghanistan (27%), Guinee (13%) en Eritrea (10%).

In 2014 vroegen in België relatief gezien meer personen asiel aan dan in Nederland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, maar minder dan in Luxemburg en Duitsland. In absolute aantallen haalt België ongeveer hetzelfde niveau als Nederland. Behalve in Luxemburg en België is het aantal asielaanvragen in alle West-Europese landen tegenover 2012 duidelijk toegenomen waardoor het relatieve verschil tussen België en de buurlanden recent is gedaald.

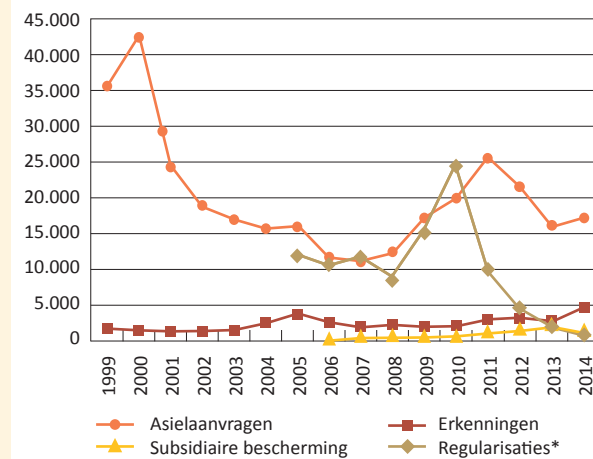
Slechts een minderheid van de asielzoekers wordt uiteindelijk ook als **vluchteling** erkend. In 2014 werden in België 4.805

dossiers positief beoordeeld, wat duidelijk hoger ligt dan in voorgaande jaren. Het gaat vooral om dossiers van personen die afkomstig zijn uit Syrië (20%), Afghanistan (11%) en Guinee (9%).

In 1.341 asioldossiers werd het **subsidiare beschermingsstatuut** toegekend. Het gaat om personen die geen beroep kunnen doen op de gewone asielprocedure, maar waarvan gedacht wordt dat zij bij terugkeer naar hun eigen land gevaar

3.159 Asielaanvragen, erkenningen, subsidiare bescherming en regularisaties

Evolutie van het aantal dossiers met asielaanvragen, erkenningen als vluchteling, toekenningen van het subsidiare beschermingsstatuut en het aantal geregulariseerde personen, België, van 1999 tot 2014.

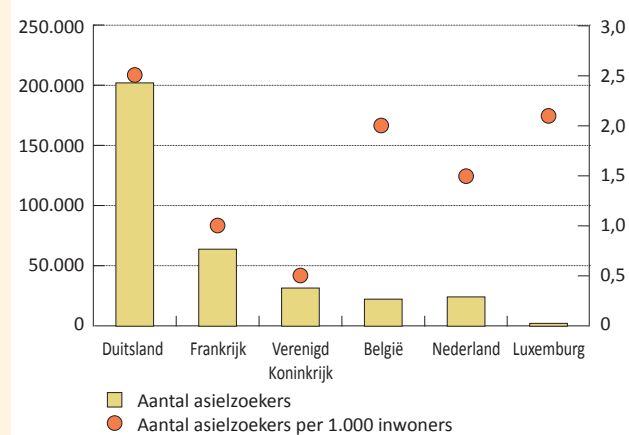

* Geen jaarcijfers vóór 2005 beschikbaar. Van 2000 (start procedure) tot 2005 gaat het in totaal om 40.000 tot 45.000 geregulariseerde personen. Bron: CGVS, DVZ.

3.160 Asielzoekers in West-Europa

Absoluut aantal asielzoekers (linkse as) en aantal asielzoekers per 1.000 inwoners (rechtse as), in 2014.

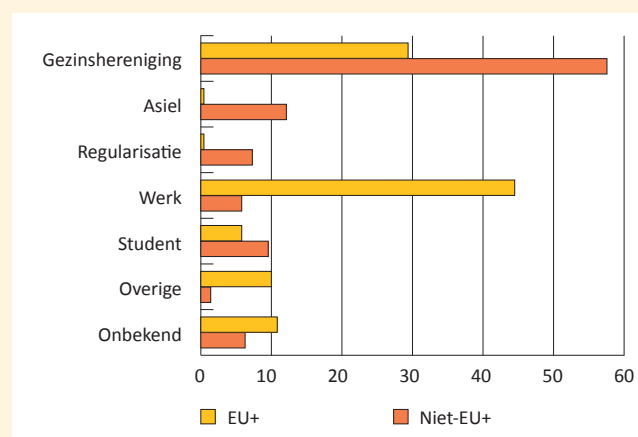
Bron: Eurostat, bewerking SVR.

lopen. Zij krijgen slechts een tijdelijk verblijfsrecht al wordt dat na 5 jaar verblijf in ons land omgezet in een verblijfsrecht van onbepaalde duur. Bij de personen die in 2014 dergelijk subsidiair beschermingsstatuut kregen, vormen de Afghanen (33%), de Irakezen (30%) en de Syriërs (25%) de grootste groep.

In 2014 werden ten slotte 996 personen geregulariseerd. Een **regularisatie** geeft de betrokkene een tijdelijk of definitief verblijfsrecht omwille van een onredelijk langdurige asielpcedure of om medische of andere humanitaire redenen. Na een opvallende stijging in de periode 2009-2010 omwille van de regularisatiecampagne van personen met 'een duurzame lokale verankering' eind 2009, is het aantal betrokken personen in de meest recente jaren weer sterk gedaald.

3.161 Reden van verblijf van immigranten

Reden van verblijf van immigranten met vreemde nationaliteit die in de loop van 2011 voor het eerst in het Vlaams Gewest als inwoner zijn ingeschreven en begin 2013 nog steeds in het Vlaams Gewest verblijven, naar nationaliteitsgroep*, situatie op 1 januari 2013, in %.

* EU+: Europese Unie, Liechtenstein, IJsland, Noorwegen en Zwitserland.
Bron: Rijksregister, bewerking SVR.

Als voor de hele groep immigranten gekeken wordt naar de officieel geregistreerde reden van verblijf, blijkt een duidelijke tweedeling tussen Europese en niet-Europese migranten. Bij de Europese immigranten domineert werk als migratiereden (44%), gevolgd door gezinshereniging (9%). Bij de niet-Europese immigranten is gezinshereniging de belangrijkste migratieredenen (58%), naast asiel (12%), studeren (10%) en regularisatie (7%).

Samenleven in diversiteit

De Vlaamse Regering kiest voor een maatschappijmodel waarbij iedereen – autochtone en 'nieuwe' Vlamingen – met elkaar samenleeft op grond van gelijkwaardigheid, binnen een kader van normen en waarden eigen aan de Vlaamse samenleving en met respect voor ieders eigenheid. Het einddoel is te komen tot een actief en gedeeld burgerschap. Dat vereist een actieve participatie van allen en de creatie van voldoende sociale samenhang. In wat volgt, komen eerst verschillende elementen aan bod die van invloed zijn op de sociale samenhang in de samenleving: contacten tussen personen van verschillende herkomst, houdingen en discriminatie. Daarna wordt ingegaan op de mate waarin vreemdelingen en personen van buitenlandse herkomst participeren aan de verschillende domeinen van het maatschappelijke leven.

Sociale samenhang

Bijna 2 op de 3 Vlamingen geeft zelf aan een persoon van een andere herkomst of uit een andere cultuur persoonlijk te kennen. Persoonlijk kennen wordt hier heel ruim opgevat: het gaat om een persoon waarmee men het afgelopen jaar minstens 1 keer in contact is gekomen. Wie aangeeft iemand van een andere herkomst of cultuur te kennen, omschrijft die persoon in ongeveer 6 op 10 gevallen als een vriend of kennis. In goed 4 op de 10 gevallen gaat het om een collega of buur. Slechts in 2 op 10 gevallen gaat het om een lid van een vereniging waar de respondent lid van is.

3.162 Persoonlijk contact met personen van andere herkomst

Aandeel personen dat aangeeft een persoon van andere herkomst of cultuur persoonlijk te kennen (contact afgelopen 12 maanden) en aard van die relatie, 18-85 jaar, in 2014, in %.

	%
Persoonlijk contact met persoon van andere herkomst of uit andere cultuur, in % van alle respondenten	64
Relatie met persoon van andere herkomst, in % van personen met contact:	
vriend	57
kennis	66
buur	42
collega	45
professioneel contact (excl. collega)	28
medeleerling of -student	15
medelid vereniging	19

Bron: SCV-survey.

De helft van de Vlamingen woont in een buurt met bijna alleen mensen van Belgische herkomst. Goed 3 op de 10 woont in een buurt met meer personen van Belgische herkomst dan van buitenlandse herkomst en 1 op de 10 in een buurt met ongeveer evenveel personen van buitenlandse als van Belgische herkomst. Tegenover 2011 is het aandeel personen in een buurt met bijna alleen personen van Belgische herkomst gedaald (58%). De aandelen in de andere categorieën zijn beperkt toegenomen.

De **samenstelling van de buurt** verschilt sterk naar verstedelijkingsgraad. In de grootsteden woont slechts 1 op de 10 inwoners in een buurt met bijna alleen personen van Belgische herkomst. In de centrumsteden gaat het om 3 op de 10 inwoners. Op het platteland loopt dat op tot 7 op de 10 inwoners. Bijna de helft van de inwoners in de grootsteden woont in een buurt met minstens evenveel personen van buitenlandse herkomst als van Belgische herkomst. Op het platteland gaat het slechts om 4% van de bevolking.

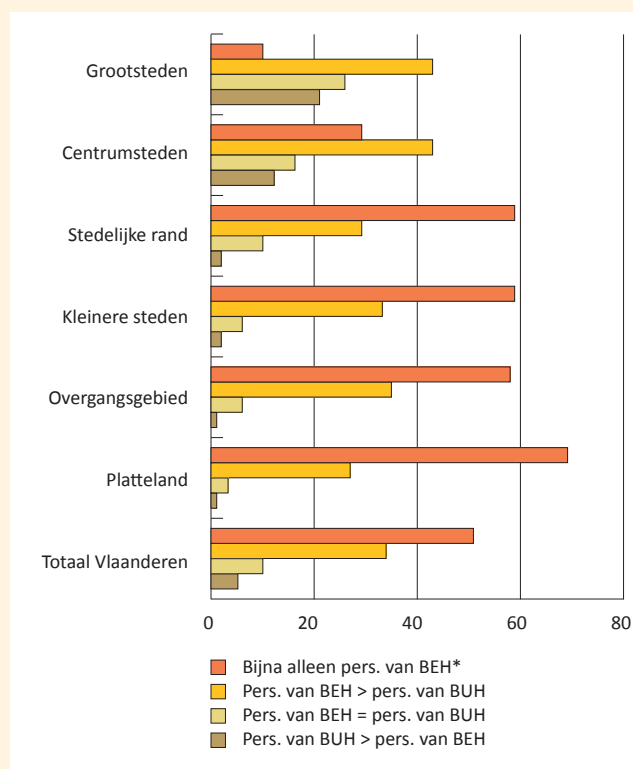
In het Pact 2020 engageert de Vlaamse Regering er zich toe om discriminatie tegen 2020 uit te bannen. Aangezien attitudes aan de basis liggen van discriminerend gedrag is het belangrijk om de aanwezigheid van vooroordelen en negatieve gevoelens ten aanzien van kansengroepen na te gaan en te zien of deze gevoelens toe- of afnemen. Uit de resultaten van de SCV-survey van 2013 blijkt dat de helft van de bevolking de aanwezigheid van andere culturen een verrijking vindt voor onze samenleving. Een kwart is het daar niet mee eens. Nog een kwart vertrouwt migranten niet. Ongeveer 4 op de 10 Vlamingen is van oordeel dat migranten profiteren van de sociale zekerheid en vindt dat moslims een bedreiging zijn voor onze cultuur en gebruiken. Dat laatste aandeel is tussen 1998 en 2008 duidelijk toegenomen en daarna weer beperkt afgenomen. Anderzijds is ook het aandeel personen dat de aanwezigheid van verschillende culturen beschouwt als een verrijking voor onze samenleving in dezelfde periode toegenomen en is het aandeel personen dat vindt dat migranten hier komen profiteren van de sociale zekerheid iets afgenomen.

Globaal genomen is de **houding tegenover vreemdelingen** sinds de eerste meting in 1998 nauwelijks gewijzigd. Dat blijkt als de verschillende stellingen uit de SCV-survey worden samengebracht tot één samengestelde intolerantie-index. Hoe hoger de score op deze index, hoe negatiever de houding. De intolerantie neemt toe met de leeftijd en neemt af naarmate men hoger opgeleid is. Inwoners van de grootsteden zijn het meest tolerant. Ook hangt de samenstelling van de buurt samen met de houding tegenover diversiteit: personen die wonen in een gemengde buurt zijn toleranter dan personen die wonen in een buurt met bijna alleen personen van Belgische herkomst.

Internationale vergelijking op basis van de ESS-survey maakt duidelijk dat de plaats van Vlaanderen inzake de houding tegenover vreemdelingen en migranten afhankelijk is van het bevroegde thema. Op de stelling dat migranten een verrijking vormen voor de cultuur, haalt het Vlaamse Gewest een score in de middenmoot. Finland en Zweden voeren op die stelling de rangschikking aan. Op de stelling dat migranten goed zijn voor de economie, zakt het Vlaamse Gewest weg naar de staart van de EU-landen. Opvallend is dat Duitsland hier de

3.163 Samenstelling van de buurt

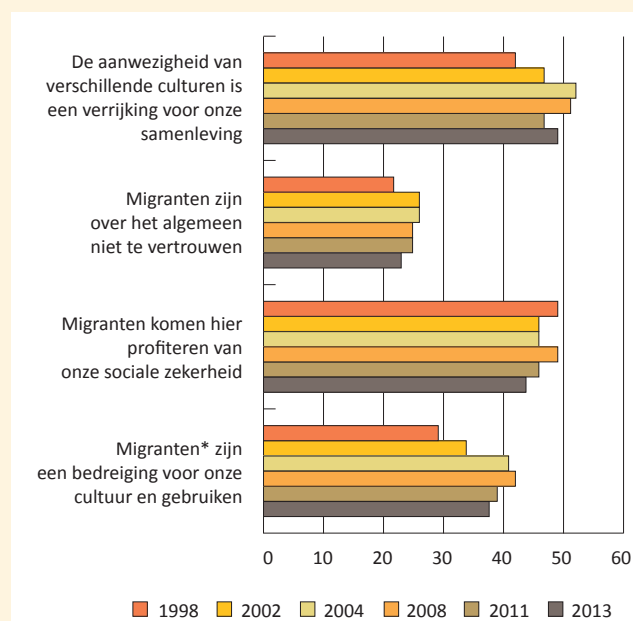
Samenstelling van de huidige buurt naar groep van gemeenten, in 2014, in %.

* BEH = personen van Belgische herkomst, BUH = personen van buitenlandse herkomst.
Bron: SCV-survey.

3.164 Houding tegenover diversiteit

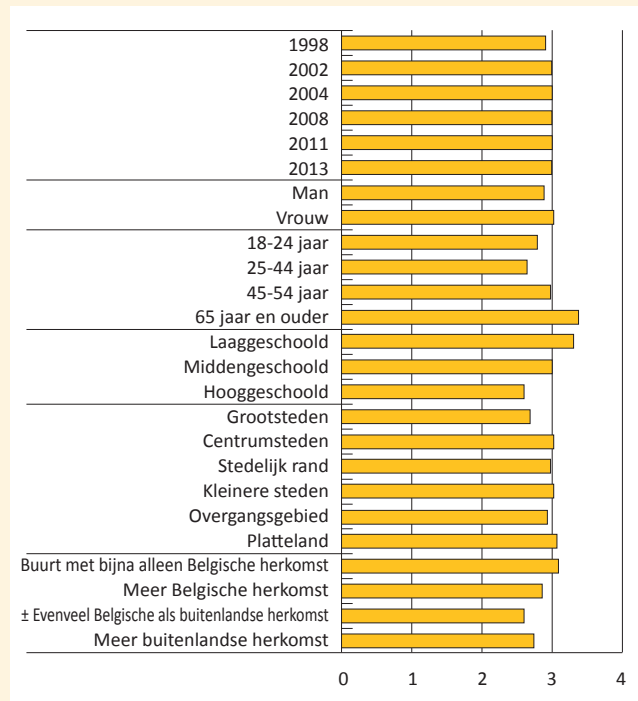
Aandeel personen dat het (helemaal) eens is met de stellingen, 18-85 jaar, van 1998 tot 2013, in %.

* Tot en met 2008 werd bij deze stelling de term 'moslims' gebruikt in plaats van 'migranten'.
Bron: SCV-survey.

3.165 Intolerantie-index

Houding tegenover vreemdelingen en migratie van 1998 tot 2013 en naar geslacht, leeftijd, opleiding, woonplaats en samenstelling van de buurt in 2013, samengestelde variabele (gemiddelde score van 4 stellingen) met schaal van 1 tot 5 (hoe hoger de score, hoe negatiever de houding).

Bron: SCV-survey.

rangschikking aanvoert, terwijl het op de voorgaande stelling niet in de top 5 staat van best presterende landen.

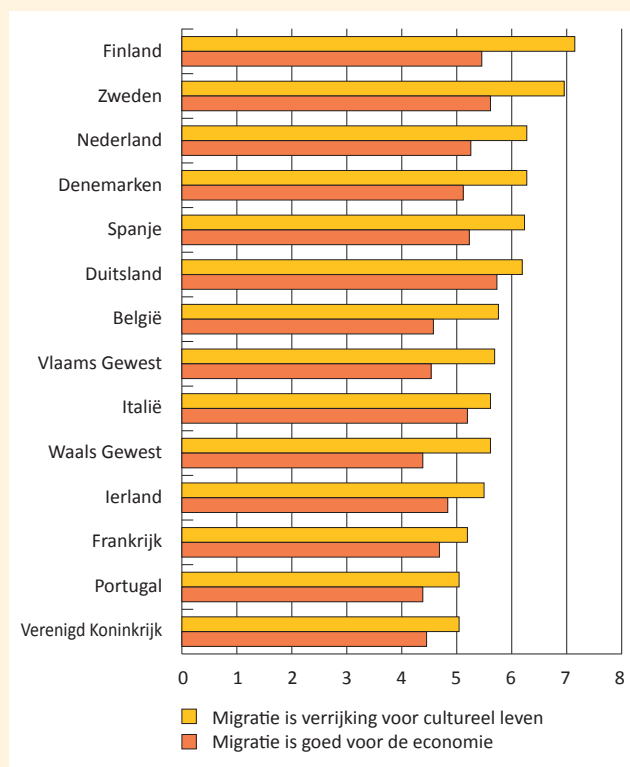
Discriminatie is nog niet uitgebannen. Dat blijkt uit het aantal racismeklachten ingediend bij het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding en de 13 Vlaamse Meldpunten Discriminatie. In 2014 kwamen 1.421 Nederlandstalige meldingen binnen over discriminatie op basis van 'raciale' discriminatiegronden of geloof/levensbeschouwing. Het aantal meldingen ligt daarmee iets hoger dan in 2013 (1.276) maar lager dan in de jaren 2011 en 2012 (respectievelijk 1.905 en 1.552 Nederlandstalige klachten). In 2014 hadden de meeste meldingen betrekking op media en internet. Het gaat vooral over racistische en islamofobe uitlatingen op het internet.

Participatie

Met elkaar samenleven impliceert ook dat iedereen actief en volwaardig aan de Vlaamse samenleving kan participeren. Nog steeds blijkt de maatschappelijke positie van vreemdelingen en personen van buitenlandse herkomst op een aantal belangrijke levensdomeinen minder gunstig. En ook binnen deze groepen bestaan duidelijke verschillen: personen van buiten de EU zijn veelal nog duidelijk slechter af dan personen van binnen de EU.

3.166 Houding tegenover migratie in EU15-landen

Houding tegenover migratie, gemiddelde score met schaal van 0 tot 10 (hoe hoger de score, hoe positiever de houding), Vlaamse en Waalse Gewest en EU15-landen, in 2012.

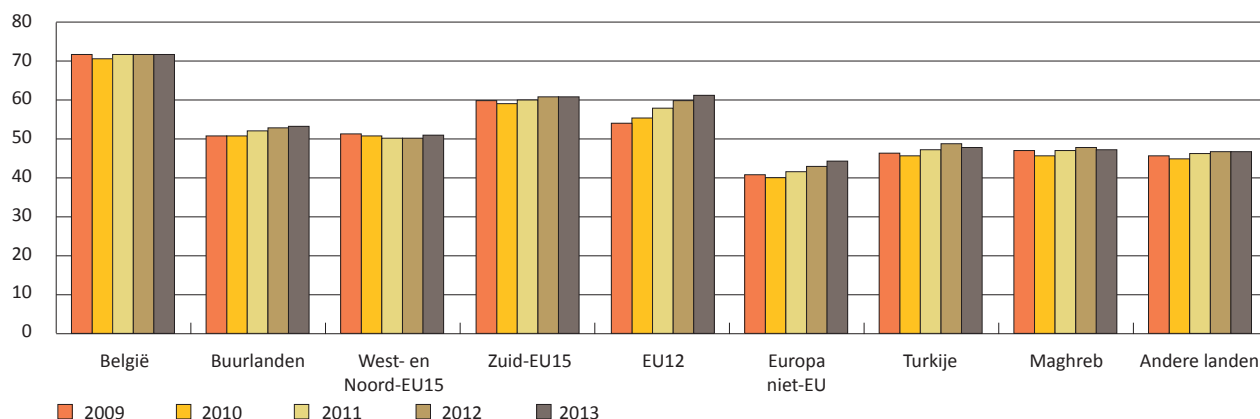
Bron: ESS.

Nationaliteit speelt nog steeds een belangrijke rol op de arbeidsmarkt, vooral dan voor mensen van buiten de Europese Unie. Uit de gegevens van de EAK-survey blijkt dat in 2013 46% van de niet-EU-burgers tussen 20 en 64 jaar aan het werk was. Daarmee lag de **werkzaamheidsgraad** van niet-EU-burgers 26 procentpunten lager dan bij Belgen en 23 procentpunten lager dan bij personen met een nationaliteit van binnen de Europese Unie (exclusief Belgen). De kloof tussen niet-EU-burgers en Belgen schommelt sinds 2008 tussen 25 en 30 procentpunten.

Door te kijken naar het geboorteland in plaats van de huidige nationaliteit kan een deel van de groep personen die in de loop der jaren Belg is geworden, mee in rekening worden gebracht. De werkzaamheidsgraad van personen geboren buiten de Europese Unie (55%) ligt bijna 10 procentpunten hoger dan de werkzaamheidsgraad van personen met een nationaliteit van buiten de EU. Maar ook bij deze groep blijft er nog steeds een kloof van respectievelijk 19 en 15 procentpunten bestaan met de werkzaamheidsgraad van personen geboren in België en personen geboren binnen de Europese Unie (buiten België). Internationale vergelijking maakt duidelijk dat in de meeste EU28-landen de werkzaamheidsgraad van personen geboren buiten de EU hoger ligt dan in Vlaanderen. Vlaanderen haalt een 24ste plaats in de rangschikking van de EU28-landen en Belgische gewesten. Enkel in Kroatië, Griekenland, België en de andere Belgische gewesten ligt de werkzaamheidsgraad van personen geboren buiten de EU lager.

3.167 Werkzaamheid naar herkomst

Werkzaamheidsgraad van personen van 18 tot 64 jaar naar herkomstgroep, van 2009 tot 2013, in %.

Bron: DWH AM&SB KSZ, bewerking SVR.

De precaire positie op de arbeidsmarkt van personen van buiten de EU blijkt ook uit de werkloosheidscijfers. De **werkloosheidsgraad** op basis van de EAK-survey ligt bij niet-EU-burgers 5 keer hoger dan bij Belgen en meer dan dubbel zo hoog als bij personen met een EU-nationaliteit (exclusief Belgen). De werkloosheidsgraad van personen geboren buiten de EU ligt bijna 4 keer hoger dan bij de personen geboren in België en dubbel zo hoog als bij personen geboren binnen de EU (buiten België).

Bovenstaande EAK-surveygegevens worden bevestigd door de administratieve gegevens van de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid (KSZ). Sinds kort kunnen de sociaaleconomische gegevens van de KSZ gekoppeld worden aan de Rijksregistergegevens over de nationaliteitshistoriek van de persoon en diens ouders. Dat maakt het mogelijk om op basis van gegevens van de gehele bevolking de tewerkstellingspositie van de verschillende herkomstgroepen in beeld te brengen en doorheen de tijd op te volgen. De operationalisering van herkomst gebruikt door de KSZ komt overeen met de doelgroep zoals omschreven in artikel 3 van het Vlaamse Integratiedecreet van 2013.

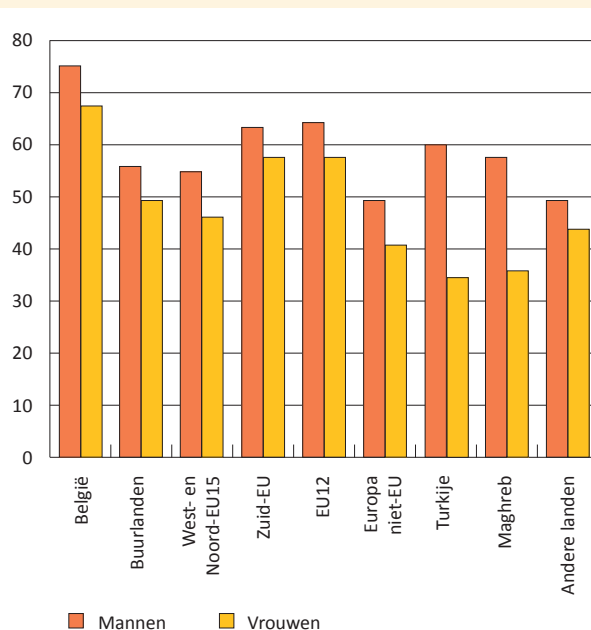
De KSZ-gegevens geven een duidelijk verschil aan tussen de werkzaamheidsgraad van personen van Belgische herkomst en personen van buitenlandse herkomst, vooral dan personen afkomstig van buiten de EU. In 2013 lag de werkzaamheidsgraad bij de personen van Belgische herkomst op 72%. Dat is 16 procentpunten hoger dan bij personen met een EU-herkomst en 25 procentpunten hoger dan bij personen met een niet-EU-herkomst. Bij de relatief lage werkzaamheidsgraad van de personen met een EU-herkomst dient opgemerkt te worden dat een deel van deze groep tewerkgesteld is voor een organisatie of onderneming die geen bijdragen verschuldigd is aan de Belgische sociale zekerheid of als Europees ambtenaar en daardoor door de KSZ niet beschouwd wordt als werkend. Mogelijk is dit ook een verklaring voor het feit dat de werkzaamheid duidelijk lager ligt bij personen afkomstig van de buurlanden en de West- en Noord-EU-landen dan bij de personen afkomstig van de Zuid-EU-landen en de EU12-landen. Bij alle niet-EU-groepen ligt de werkzaamheidsgraad onder 50%.

Bij de personen van Turkse en Maghrebijnse herkomst gaat het om 48%, bij de personen afkomstig van een Europees land van buiten de EU om 45%.

Bij nagenoeg alle herkomstgroepen is de werkzaamheidsgraad na een kleine daling tussen 2009 en 2010 in de daaropvolgende jaren gestegen. De grootte van de stijging varieert wel sterk. Algemeen genomen is de werkzaamheidsgraad bij de EU-groepen met 2,5 procentpunten gestegen, bij de niet-EU-groepen met 1,2 procentpunten. Dat ligt duidelijk hoger dan de stijging van 0,3 procentpunten bij de personen van Belgische

3.168 Werkzaamheid naar herkomst en geslacht

Werkzaamheidsgraad van mannen en vrouwen van 18 tot 64 jaar naar herkomstgroep, in 2013, in %.

Bron: DWH AM&SB KSZ, bewerking SVR.

herkomst. Daardoor zijn de werkzaamheidskloven tussen de personen van Belgische en EU-herkomst en tussen de personen van Belgische en niet-EU-herkomst tussen 2009 en 2013 iets gedaald.

De werkzaamheidsgraad ligt bij alle herkomstgroepen beduidend lager bij vrouwen dan bij mannen. Het grootste verschil is te vinden bij de herkomstgroepen van buiten de EU. Daar ligt de werkzaamheidsgraad van vrouwen slechts op 40%. Dat is 14 procentpunten lager dan bij mannen. De vrouwen van Turkse herkomst scoren met 35% het laagst. Bij deze herkomstgroep is de kloof tussen de werkzaamheidsgraad van mannen en vrouwen ook het grootst (26 procentpunten). Bij de personen van Maghrebijnse herkomst is die kloof slechts beperkt kleiner (22 procentpunten). Bij alle andere herkomstgroepen is die kloof kleiner dan 10 procentpunten. Positief is wel dat de werkzaamheidsgraad van vrouwen in de periode 2009-2013 bij alle herkomstgroepen sterker is gestegen dan bij de mannen, waardoor de genderkloof in alle groepen is afgenomen.

Naar leeftijd zijn de grootste verschillen te vinden bij de oudste leeftijdsgroep. Bij de personen van Belgische herkomst van 50 tot en met 64 jaar ligt de werkzaamheidsgraad in 2013 op 59%. Dat is bijna 3 keer hoger dan bij de personen met een Turkse herkomst en dubbel zo hoog als bij de personen met een Maghrebijnse herkomst. De werkzaamheidsgraad van deze leeftijdsgroep is bij alle herkomstgroepen tussen 2009 en 2013 sterk gestegen. Enkel bij de personen met een West- of Noord-EU15-herkomst blijft die stijging relatief beperkt.

En net zoals bij de EAK-surveygegevens ligt ook de KSZ-werkloosheidsgraad van personen van buitenlandse herkomst duidelijk hoger dan bij de personen van Belgische herkomst, zeker bij de groepen afkomstig van buiten de EU. In tegenstelling tot bij de EAK-gegevens gaat het hier enkel om uitkeringsgerechtigde werklozen. Bij de personen van Belgische herkomst ligt de werkloosheidsgraad het laagst (4% in 2013). Bij de personen van niet-EU-herkomst ligt de werkloosheidsgraad bijna 4 keer hoger (15%). Opgesplitst naar herkomstgroep ligt de werkloosheidsgraad het hoogst bij personen met een

Maghrebijnse herkomst (18%), Turkse herkomst (17%) en Europese niet-EU-herkomst (15%). De werkloosheidsgraad is bij de meeste buitenlandse herkomstgroepen sinds 2009 licht gestegen, met telkens een piek in 2010. Die stijging is het grootst bij de personen afkomstig van de Europese niet-EU-landen.

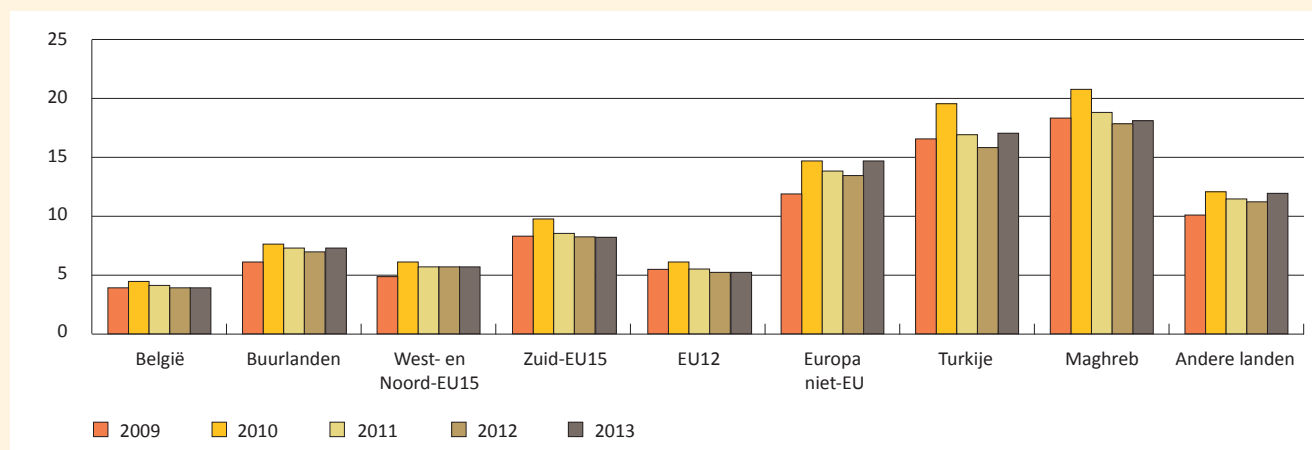
Bij de werkloosheidsgraad van jongeren (18-24 jaar) zijn gelijkaardige verschillen te zien als bij de totale bevolking. De werkloosheidsgraad ligt bij jongeren van Maghrebijnse herkomst in 2013 bijna 4 keer hoger dan bij jongeren van Belgische herkomst (22% tegenover 6%). De werkloosheidsgraad bij jongeren van Turkse herkomst (19%) en van de Europese landen buiten de EU (18%) ligt 3 keer hoger dan de werkloosheidsgraad van jongeren van Belgische herkomst. Bij de jongeren afkomstig van een Zuid-EU15-land en de restgroep 'andere' landen (telkens 11%) ligt de werkloosheidsgraad bijna dubbel zo hoog als bij jongeren van Belgische herkomst.

De KSZ-gegevens geven ook informatie over de sector van tewerkstelling, het arbeidsregime en de dagloonklasse van de personen van buitenlandse herkomst. Daaruit blijkt onder meer dat het aandeel loontrekkenden tewerkgesteld in de **uitzendingsector** duidelijk verschilt naar herkomstgroep. Bij de personen van Belgische herkomst gaat het om 2%, bij de personen van Maghrebijnse en Turkse herkomst loopt dat aandeel telkens op tot 8%. Bij de EU12-landen en 'andere' landen gaat het om 7%, bij de Europese landen van buiten de EU om 5%. Naar arbeidsregime blijven de verschillen relatief beperkt, al zijn er wel duidelijk verschillen bij de loontrekkenden in een speciaal regime (uitzendarbeid, seizoensarbeid, gelegenheidsarbeid in land- en tuinbouw of in de horeca). Het aandeel personen met een niet-EU-herkomst in dit regime ligt 4 keer hoger dan het aandeel personen van Belgische herkomst.

Ten slotte blijkt er inzake dagloonklasse een tweedeling te bestaan tussen de groepen met een Belgische herkomst, een herkomst van de buurlanden of van de andere West- en Noord-EU15-landen enerzijds en de groepen met een herkomst van de EU12-landen of een niet-EU-herkomst anderzijds. Het aandeel van de laagste **dagloonklasse** (<100 euro) ligt bij de EU12- en

3.169 Werkloosheid naar herkomst

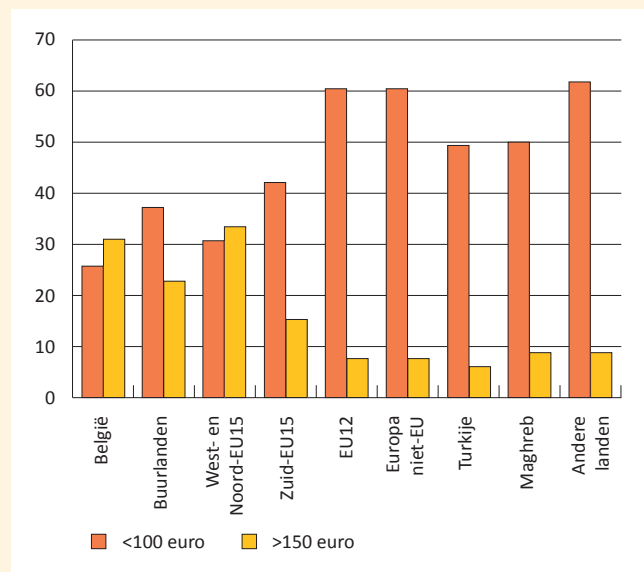
Werkloosheidsgraad van personen van 18 tot 64 jaar naar herkomstgroep, van 2009 tot 2013, in %.

Bron: DWH AM&SB KSZ, bewerking SVR.

3.170 Dagloonklasse naar herkomst

Aandeel personen in laagste en hoogste dagloonklasse* van 18 tot 64 jaar naar herkomstgroep, van 2009 tot 2013, in %.

* Het gaat hier niet om het werkelijke loon, maar om het brutoloon dat de werknemer zou ontvangen wanneer hij of zij de job in kwestie één dag voltijds zou uitvoeren.

Bron: DWH AM&SB KSZ, bewerking SVR.

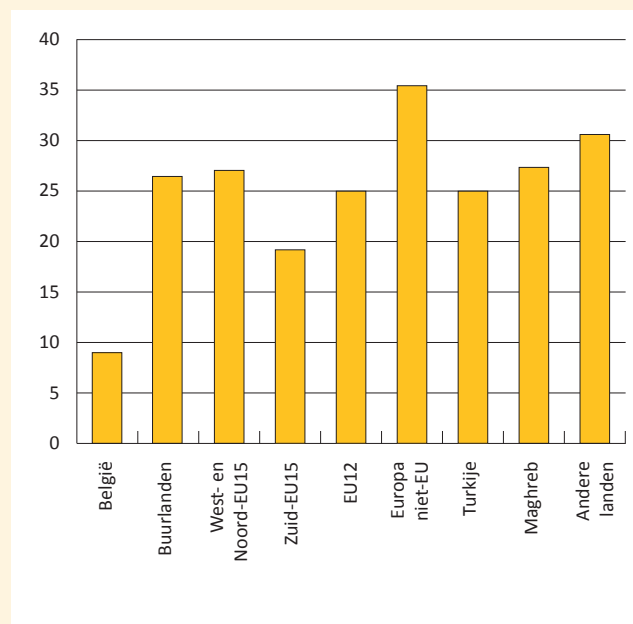
niet-EU-groepen beduidend hoger. Bij de personen met Belgische herkomst en de personen afkomstig uit de buurlanden of de andere West- en Noord-EU15-landen ligt het aandeel van de hoogste dagloonklasse (>150 euro) duidelijk hoger. De personen afkomstig van de Zuid-EU15-landen nemen een middenpositie in tussen beide groepen.

Bij de hierboven besproken indicatoren werd telkens gekeken naar de arbeidssituatie van het individu. In wat volgt wordt de arbeidssituatie bekeken op huishoudniveau. Dat kan door te kijken naar het aantal volwassenen in het huishouden dat aan het werk is en in welk arbeidsregime zij tewerkgesteld zijn. Op basis daarvan wordt de werkintensiteit van het huishouden berekend. Deze werkintensiteit varieert tussen 0 (geen enkel volwassen lid van het gezin werkt) tot 1 (alle volwassen leden van het gezin werken voltijds). Er bestaat tussen de verschillende herkomstgroepen een duidelijk verschil inzake het aandeel personen in een gezin met **zeer lage werkintensiteit** (werkintensiteit lager dan 0,2). Bij de personen van Belgische herkomst ging het in 2013 om 9%. Bij de personen met een EU-herkomst loopt dat op tot 25%, bij de personen met een niet-EU-herkomst tot 29%. Het aandeel personen in een gezin met zeer lage werkintensiteit ligt het hoogst bij de groep personen afkomstig van de Europese niet-EU-landen (35%). De personen afkomstig van de Zuid-EU15-landen is de buitenlandse herkomstgroep met het laagste aandeel personen in een gezin met zeer lage werkintensiteit (19%).

Tussen de 308 Vlaamse steden en gemeenten loopt de tewerkstellingsituatie van personen van buitenlandse herkomst wel behoorlijk uiteen. De werkzaamheidsgraad van personen met een niet-EU-herkomst is het laagst in de grootsteden. Wat de werkloosheidsgraad van personen van niet-EU-herkomst be-

3.171 Lage werkintensiteit naar herkomst

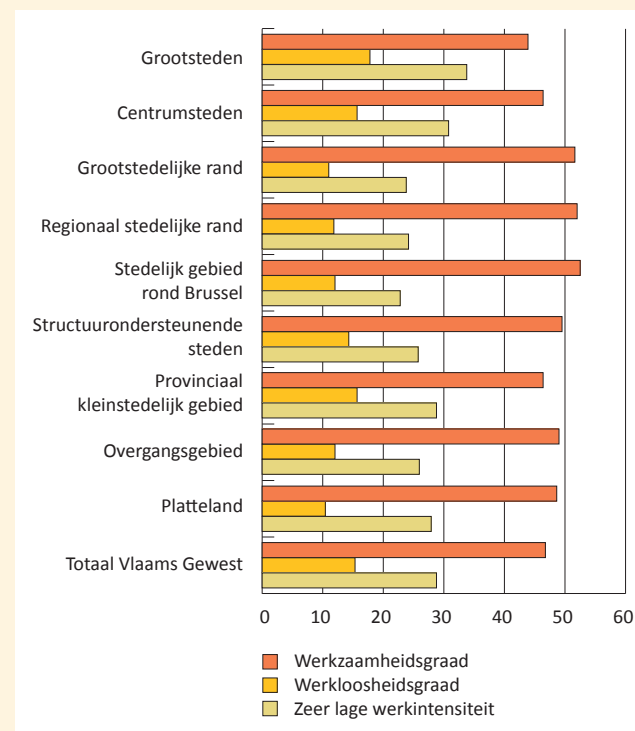
Aandeel personen van 0 tot 59 jaar in gezin met zeer lage werkintensiteit (WI<0,2) naar herkomstgroep, in 2013, in %.

Bron: DWH AM&SB KSZ, bewerking SVR.

3.172 Positie personen van buitenlandse herkomst: regionale verschillen

Werkzaamheidsgraad*, werkloosheidsgraad* en aandeel personen in een gezin met zeer lage werkintensiteit** van personen van niet-EU-herkomst, in 2013, in %.

* Personen van 18 tot 64 jaar.

** Personen van 0 tot 59 jaar.

Bron: DWH AM&SB KSZ, bewerking SVR.

treft, scoren de grootsteden het hoogst. Het is dan ook weinig verwonderlijk dat ook de situatie van personen van niet-EU-herkomst op huishoudniveau het meest precair is in de grootsteden. De sociaaleconomische positie van personen met niet-EU-herkomst is het best in de gemeenten in de grootstedelijke en regionaal stedelijke rand en in de rand rond Brussel. Daar ligt de werkzaamheidsgraad van deze groep het hoogst en de werkloosheidsgraad en het aandeel personen in een gezin met zeer lage werkintensiteit het laagst.

De algemene cijfers over de **onderwijsdeelname** van vreemdelingen wijzen niet direct op achterstelling. Het aandeel leerlingen met een vreemde nationaliteit in het kleuter, lager en secundair onderwijs lag in het schooljaar 2013-2014 respectievelijk op 9%, 8% en 7%, wat telkens ongeveer overeenkomt met het aandeel vreemdelingen in de betreffende leeftijdsgroep. In het buitengewoon kleuter, lager en secundair onderwijs liggen die percentages echter telkens 3 tot 4 procentpunten hoger. In het secundair onderwijs blijken er daarnaast duidelijk verschillen naar studierichting. In de 2de en 3de graad van het ASO en TSO ligt het aandeel vreemdelingen telkens tussen 4% en 5%. In het BSO ligt dat aandeel op 11%. In het deeltijds beroepssecundair onderwijs stijgt het aandeel vreemdelingen tot 22%.

Meer nog dan nationaliteit bepaalt de aan- of afwezigheid van een taalachterstand iemands slaagkansen in het onderwijs. Daarom is het zinvol om ook te kijken naar de taal van het gezin waarin de leerlingen opgroeien. Het gewoon kleuter- en lager onderwijs telde begin 2014 respectievelijk 20% en 17% leerlingen met een niet-Nederlandse **thuis taal**. In het secundair onderwijs gaat het om 12% van de leerlingen. In het KSO gaat het om 7% van de leerlingen, in het ASO en TSO om 9%. In het BSO stijgt dat aandeel tot 17%, in het deeltijds beroepssecundair onderwijs tot 25%.

De Vlaamse resultaten van de PISA-onderzoek over de **onderwijsprestaties** van 15-jarigen geven aan dat autochtone leerlingen (zelf en minstens 1 ouder in België geboren) veel beter scoren dan leerlingen die zelf of wiens beide ouders in het buitenland geboren zijn. De resultaten van 2012 op de wiskundige geletterdheidsschaal wijzen op een verschil van bijna 100 punten: het grootste verschil van alle geteste OESO-landen. Van de autochtone leerlingen haalt 12% het basisvaardigheidsniveau niet, bij de allochtone leerlingen loopt dat op tot 41%. Ook als rekening gehouden wordt met de verschillen in sociaaleconomische achtergrond van beide groepen, blijven de autochtone leerlingen beduidend beter scoren.

Ook andere indicatoren die dieper ingaan op de schoolloopbaan van leerlingen wijzen op achterstand bij personen met een niet-Nederlandse thuis taal. In 2014 had 34% van de leerlingen met een niet-Nederlandse thuis taal in het laatste jaar van het gewoon lager onderwijs al één of meerdere jaren vertraging opgelopen. Bij de leerlingen met Nederlands als thuis taal is dat slechts 12%. In het secundair onderwijs loopt de **schoolse achterstand** verder op. 65% van de leerlingen in het 2de leerjaar van de 3de graad van het gewoon secundair onderwijs met een vreemde thuis taal heeft één of meerdere jaren vertraging opgelopen. Bij de leerlingen met Nederlands als thuis taal gaat het om 31%.

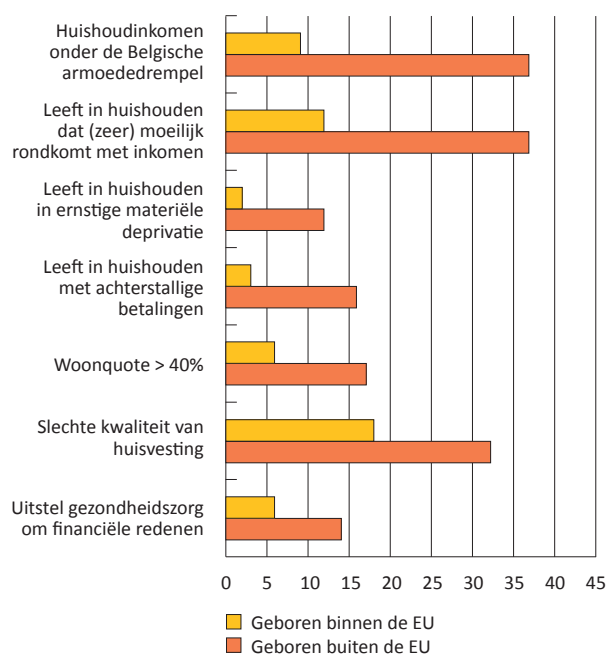
Uiteindelijk verlaten jongeren met een andere thuis taal dan het Nederlands veel vaker het secundair onderwijs zonder diploma. In 2013 verliet 25% van de leerlingen met een niet-Nederlandse thuis taal het secundair onderwijs zonder diploma. Bij de leerlingen met Nederlands als thuis taal ligt het aandeel **vroegtijdige schoolverlaters** 3 keer lager (8%).

Ook wat het **hogere onderwijs** betreft, lijkt het aandeel personen met een vreemde nationaliteit (7% in 2013-2014) niet direct te wijzen op achterstand. Maar een aanzienlijk deel van de vreemdelingen ingeschreven in het Vlaamse hoger onderwijs komt hier enkel om te studeren en vertrekt daarna weer. Als enkel gekeken wordt naar de deelname aan het hoger onderwijs van de personen die in Vlaanderen secundair onderwijs hebben gevolgd, blijkt een ander beeld. Zo volgde 7 op de 10 leerlingen met een Belgische nationaliteit die in Vlaanderen in 2013 een diploma secundair onderwijs hebben gehaald in het daaropvolgende academiejaar een professionele of academische bachelor opleiding. Bij de niet-Belgen gaat het om de helft van de leerlingen.

Als ten slotte naar de volledige volwassen bevolking wordt gekeken, blijkt een duidelijke opleidingsachterstand van personen van buiten de EU. In 2013 was 44% van de niet-EU-burgers tussen 20 en 64 jaar laag opgeleid. Bij de Belgen en de EU-burgers gaat het respectievelijk om 21% en 26%. Een vergelijkbare kloof naar geboorteland: bij de personen geboren buiten de EU bedraagt het aandeel laagopgeleiden 46%, bij de personen geboren in België 22% en bij de personen geboren in een ander EU-land 27%.

3.173 Armoede en sociale uitsluiting naar geboorteland

Positie van personen geboren in een EU-land (incl. België) en personen geboren buiten de EU op vlak van inkomen, huisvesting en gezondheid, in 2013, in %.

Zie hoofdstuk 3.8 voor meer informatie over de verschillende indicatoren. Bron: ADS EU-SILC, bewerking SVR.

Personen geboren buiten de EU moeten ook vaker rondkomen met een inkomen onder de armoeddrempel, geven vaker zelf aan **financiële problemen** te hebben, leven vaker in een materieel gedepriveerd huishouden en hebben vaker problemen met de betaling van rekeningen. Ook het aandeel van het inkomen dat aan **huisvesting** wordt besteed, ligt bij personen van buiten de EU beduidend vaker boven de kritische drempel van 40%. Bovendien zijn de huizen waarin zij wonen doorgaans van mindere kwaliteit.

De KSZ-herkomstgegevens geven ook aan dat het aandeel personen dat een (equivalent) **leefloon** ontvangt sterk verschilt naar herkomstgroep. Bij de personen van Belgische herkomst en de meeste EU-herkomstgroepen blijft dat aandeel in 2013 beperkt tot maximaal 0,5%. Bij de personen afkomstig van de EU12-landen ligt dat aandeel duidelijk hoger (1,1%). Dat is ook het geval bij de personen afkomstig uit Turkije en de Maghreblanden (respectievelijk 1,4% en 2,0%). Maar het zijn de personen afkomstig uit de Europese landen buiten de EU en de 'andere' landen die veruit de hoogste percentages kennen (respectievelijk 7,9% en 5,9%).

De zwakkere socio-economische positie van personen van buitenlandse herkomst blijkt ook uit de cijfers van Kind en Gezin over geboorten in kansarme gezinnen. Aan de hand van een aantal criteria, wordt bij elke geboorte nagegaan of het gezin kansarm is (zie hoofdstuk 3.3). Op basis daarvan wordt een kansarmoede-index berekend die aangeeft hoeveel kinderen in de afgelopen 3 jaar geboren werden in een kansarm gezin. Deze index lag in 2014 bij kinderen met een moeder met een

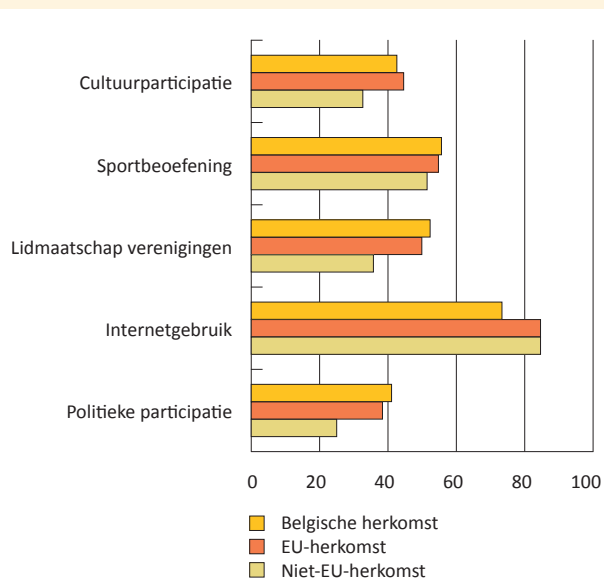
Belgische geboortenationaliteit (5%) beduidend lager dan bij kinderen met een moeder die bij haar geboorte niet de Belgische nationaliteit had (29%). Dat zorgt ervoor dat bijna 2 op de 3 kinderen die in kansarmoede worden geboren, een moeder hebben met een vreemde geboortenationaliteit.

Tot slot is het op basis van de resultaten van de SCV-survey mogelijk om de mate van **sociale participatie** van de verschillende herkomstgroepen in beeld te brengen. Sinds een aantal jaar wordt in deze survey niet alleen gevraagd naar de huidige nationaliteit van de persoon, maar ook naar de geboortenationaliteit en de geboortenationaliteit van de ouders, zodat een herkomstafbakening mogelijk wordt overeenkomstig artikel 3 van het Vlaamse Integratiedecreet van 2013. Door 3 edities van de survey samen te nemen, worden de aantallen van de verschillende herkomstgroepen groot genoeg om betrouwbare uitspraken te doen. Uit deze analyse blijkt dat personen met een niet-EU-herkomst beduidend minder vaak dan personen van Belgische en EU-herkomst participeren aan cultuur, sport, het verenigingsleven en de politiek. Op vlak van internet is het net omgekeerd: daar zijn het de personen van Belgische herkomst die minder participeren dan de personen van buitenlandse herkomst. Er dient hierbij opgemerkt te worden dat aangezien de SCV-survey wordt afgenomen in het Nederlands, personen van buitenlandse herkomst die onvoldoende Nederlands begrijpen automatisch afvallen als mogelijke respondenten.

In het Pact 2020 heeft de Vlaamse Regering er zich toe verbonden om de participatie van kansengroepen – waaronder personen van niet-EU-herkomst – op bovengenoemde domeinen substantieel te verhogen en dit proportioneel tot hun aandeel in de bevolking. De vorderingen op dit vlak worden gemeten door het aandeel van elke kansengroep bij de participanten te vergelijken met het aandeel van de kansengroep in de totale bevolking. Is die verhouding gelijk aan 1 dan is er sprake van een **proportionele deelname** van de kansengroep in kwestie. Is die verhouding lager dan 1 dan neemt de kansengroep te weinig deel. Bij de personen van niet-EU-herkomst wijzen de SCV-resultaten op nagenoeg alle domeinen op een duidelijke achterstand. Enige uitzondering hierop is de internetparticipatie. Op dat vlak halen de personen van niet-EU-herkomst een score hoger dan 1.

3.174 Sociale participatie naar herkomst

Bevolking die het afgelopen jaar geparticipeerd heeft aan cultuur, die aan sport doet (inclusief wandelen of fietsen), die actief lid is van minstens één vereniging, die tijdens de laatste 3 maanden internet heeft gebruikt en die politiek participeert, naar herkomstgroep, in 2012-2014, in %.

Bron: SCV-survey 2012-2014 (gepoolde dataset).

3.175 Maatschappelijke participatie van personen van niet-EU-herkomst

Verhouding van het aandeel van personen van niet-EU-herkomst in het totaal aantal participanten tegenover het aandeel van personen van niet-EU-herkomst in de totale bevolking, 2012-2014.

	Niet EU-herkomst
Cultuurparticipatie	0,77
Sportbeoefening	0,93
Lidmaatschap vereniging	0,70
Internetgebruik	1,14
Politieke participatie	0,61
Gemiddelde score	0,83

Bron: SCV-survey (gepoolde dataset 2012-2014).

Inburgering als opstap naar integratie

Ook de 'nieuwe' Vlaming zelf wordt door de Vlaamse overheid aangesproken op zijn of haar individuele verantwoordelijkheid. Er wordt van hem of haar gevraagd actief deel te nemen aan de samenleving door onder meer de taal en de omgangsvormen te leren kennen en te respecteren.

Inburgering brengt inburgeraars via een zo kort mogelijk **inburgeringstraject** aan de drempel van de reguliere voorzieningen door hun zelfredzaamheid te verhogen. Er worden 3 dimensies van zelfredzaamheid onderscheiden:

- sociale zelfredzaamheid is bereikt wanneer de betrokkene voldoende vertrouwd is met onze samenleving om er zelfstandig zijn weg te vinden;
- professionele zelfredzaamheid is bereikt wanneer de betrokkene kan instromen in de arbeidsmarkt met het oog op duurzame tewerkstelling of in staat is een beroepsopleiding te volgen;
- educatieve zelfredzaamheid is bereikt wanneer de betrokkene in staat is om aan het reguliere onderwijsaanbod deel te nemen. Educatieve redzaamheid kan na het behalen van het diploma leiden tot professionele zelfredzaamheid.

Iedereen die een inburgeringstraject doorlopen heeft, moet een zekere mate van sociale zelfredzaamheid bereikt hebben, naast de keuze om prioritair te werken aan educatieve of professionele zelfredzaamheid.

Het inburgeringstraject bestaat uit een vormingsprogramma ondersteund door individuele begeleiding (trajectbegeleiding). Het vormingsprogramma omvat een cursus maatschappelijke oriëntatie, een opleiding Nederlands als tweede taal en loopbaanoriëntatie. De concrete invulling van de onderdelen is afhankelijk van het specifieke profiel van de inburgeraar en wordt vastgelegd in een inburgeringscontract.

Het Vlaamse inburgeringsbeleid richt zich op vreemdelingen van 18 jaar en ouder die zich langdurig (meer dan 3 maanden)

of definitief in Vlaanderen of Brussel komen vestigen. Ook Belgen die in het buitenland geboren zijn en minstens één ouder hebben die in het buitenland geboren is, behoren tot de doelgroep van het inburgeringsbeleid. Iedereen die tot de doelgroep behoort, heeft recht op een inburgeringstraject. Een aantal groepen zijn echter verplicht om dergelijk traject te volgen. Het gaat vooreerst om zogenaamde '**nieuwkomers**': personen met een vreemde nationaliteit die voor het eerst meer dan 3 maanden in Vlaanderen verblijven en Belgen die hoogstens een jaar in België wonen. Ook asielzoekers die meer dan 4 maanden geleden hun asielaanvraag hebben ingediend worden als nieuwkomers beschouwd. Hun verplichting om een inburgeringstraject te volgen, gaat echter pas in van zodra zij als vluchteling erkend worden. Naast de nieuwkomers zijn ook bedienaars van de erkende erediensdiensten verplicht om een inburgeringstraject te volgen.

Een aantal groepen is vrijgesteld van de plicht tot het volgen van een inburgeringstraject. Het gaat om de niet-Belgische staatsburgers van een EU-lidstaat, Noorwegen, IJsland, Liechtenstein of Zwitserland (de zogenaamde 'EU+-landen') en hun familieleden, om inburgeraars die al een inburgeringsattest hebben gehaald en om arbeidsmigranten die een tijdelijk verblijfsstatuut hebben dat kan leiden tot een definitief verblijf. Ook nieuwkomers van 65 jaar en ouder of nieuwkomers die ernstig ziek zijn of een handicap hebben, zijn niet verplicht een inburgeringstraject te volgen, net zomin als diegenen die een diploma kunnen voorleggen van het Belgische of Nederlandse onderwijs of die een volledig schooljaar hebben gevolgd in het onthaalonderwijs. De inburgeringsplicht geldt niet voor nieuwkomers in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Ook minderjarige nieuwkomers behoren tot de doelgroep van inburgering. Bij hen wordt erop toegezien dat ze effectief worden toegeleid naar een onderwijsinstelling.

Wie inburgeringsplichtig is, moet zich binnen de 3 maanden aanmelden bij een onthaalbureau en moet met regelmaat deelnemen aan de verschillende onderdelen van het inburgeringstraject (minstens 80% van de lessen). Verplichte inburgeraars die hun plicht niet nakomen en rechthebbende inburgeraars die hun inburgeringscontract niet naleven, kunnen een administratieve geldboete krijgen.

3.176 Nieuwkomers

Aantal meerderjarige nieuwkomers in het Vlaams Gewest en profiel, van 2009 tot 2014.

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Totaal	30.573	40.902	40.875	36.696	32.413	33.903
Profiel nieuwkomers (in %)						
Man	50,2	52,1	53,8	54,4	53,7	52,6
Vrouw	49,8	47,9	46,2	45,6	46,3	47,4
18-24 jaar	21,3	20,1	23,0	23,0	22,9	22,2
25-64 jaar	76,5	78,0	75,3	75,9	75,8	76,5
65 jaar en ouder	2,2	1,9	1,7	1,1	1,3	1,3
EU	46,8	50,2	54,7	60,1	63,7	65,5
Niet-EU	52,9	49,2	44,8	39,0	34,8	33,6
Onbepaald	0,3	0,6	0,4	0,9	1,6	0,9
Verplichte doelgroep	23,7	35,3	35,9	21,3	19,1	15,3
Rechthebbende doelgroep	50,6	54,2	59,0	73,8	74,3	77,7
Onbepaald	25,7	10,4	5,0	4,9	6,7	7,0

Bron: Kruispuntbank Inburgering.

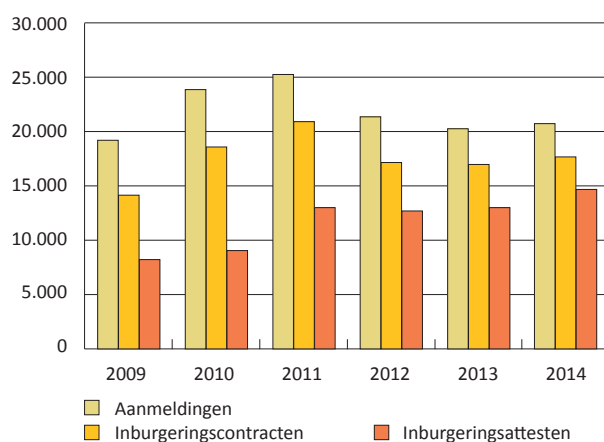
Het decreet van 7 juni 2013 betreffende het Vlaamse integratie- en inburgeringsbeleid wijzigt het bestaande inburgeringsbeleid op enkele punten. Sinds 1 september 2014 is het taalniveau opgetrokken van richtgraad A1 naar richtgraad A2. Voor inburgeraars die de opleiding alfabetisering Nederlands tweede taal volgen, blijft het taalniveau beperkt tot richtgraad A1. De overige wijzigingen zullen pas in 2016 in werking treden. Tot zolang blijft het Inburgeringsdecreet van 28 februari 2003 van toepassing.

In 2014 stroomden 33.903 meerderjarige nieuwkomers in. Dit is iets meer dan in 2013 maar duidelijk minder dan in de jaren 2010 tot 2012. De stijging tussen 2009 en 2010 is deels te wijten aan een betere selectie van de doelgroep uit het Rijksregister. Naar geslacht gaat het om iets meer mannen dan vrouwen. Goed een vijfde van de meerderjarige nieuwkomers is tussen 18 en 24 jaar oud, slechts 1% is 65 jaar of ouder. 2 op de 3 van de meerderjarige nieuwkomers zijn afkomstig uit een EU-land. Dit aandeel is tegenover de voorgaande jaren duidelijk gestegen. 15% van de meerderjarige nieuwkomers is verplicht een inburgeringstraject te volgen. Dat aandeel is de voorbije jaren merklijk afgenomen.

Deze cijfers slaan niet op het aantal vreemdelingen dat zich in een bepaald jaar vanuit het buitenland in Vlaanderen komt vestigen (zie daarvoor de cijfers over de internationale immigratie van vreemdelingen), maar op de personen die voor het eerst behoren tot de doelgroep van het Vlaamse inburgeringsbeleid. Deze groepen komen niet helemaal overeen. Zo worden bijvoorbeeld asielzoekers niet meegenomen in de cijfers over immigratie van vreemdelingen, maar wel bij de nieuwkomers (vanaf 4 maanden na hun asielaanvraag). Arbeidsmigranten met een buitenlandse werkgever worden dan weer niet meegeteld bij de nieuwkomers, maar wel bij de internationale immigratie.

3.178 Inburgeringstrajecten

Aantal inburgeraars dat zich op een onthaalbureau heeft aangemeld, een inburgeringscontract heeft getekend en een inburgeringsattest heeft behaald, in het Vlaams en Brussels Hoofdstedelijk Gewest, van 2009 tot 2014.

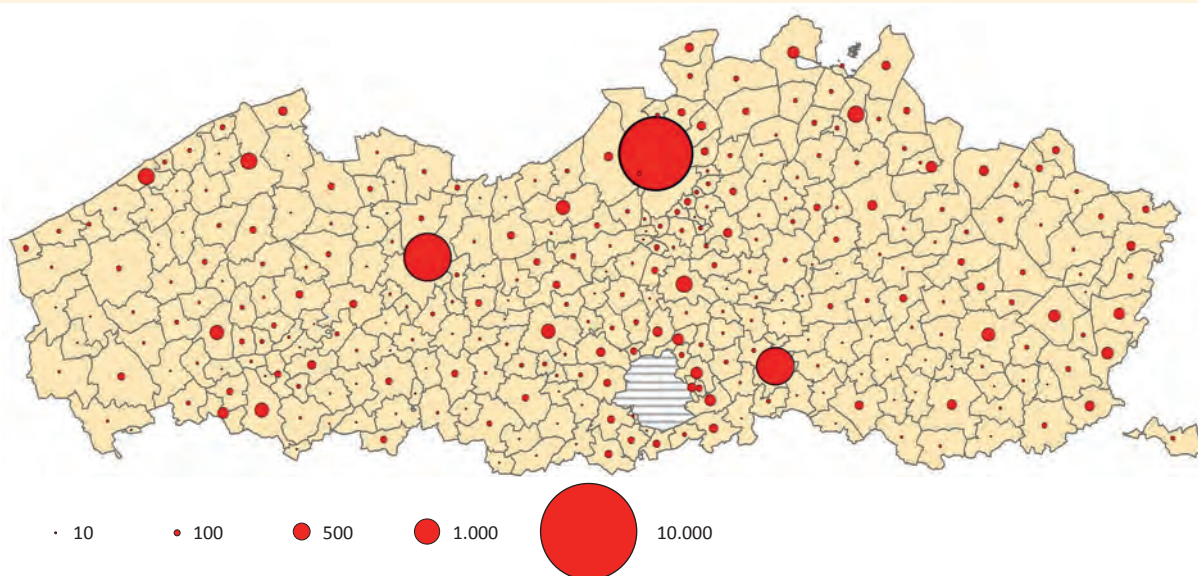
Bron: Kruispuntbank Inburgering.

22% van de meerderjarige nieuwkomers zijn gezinsherenigers, 18% zijn arbeidsmigranten, 5% van de nieuwkomers hebben een asielaanvraag ingediend en 4% zijn studenten uit de EU. Daarnaast zijn 39% van de nieuwkomers Europese onderdanen waarvan de migratiereden op dat moment nog onbekend was.

De nieuwkomers wonen vooral in de steden, op de eerste plaats in Antwerpen en Gent. Ook Leuven scoort behoorlijk

3.177 Nieuwkomers per gemeente

Aantal meerderjarige nieuwkomers per gemeente, in 2014.

Bron: Kruispuntbank Inburgering.

hoog. Daarna volgen de andere centrumsteden, de rand rond Brussel, Midden-Limburg en de grensstreek met Nederland in de provincies Antwerpen en Limburg.

In 2014 hebben 20.576 inburgeraars zich voor het eerst aangemeld in een onthaalbureau in Vlaanderen of Brussel. 29% daarvan behoorde tot de verplichte doelgroep. Er werden 17.665 **inburgeringscontracten** afgesloten, waarvan 31% met verplichte inburgeraars. In de loop van 2014 werden 14.815 **inburgeringsattesten** afgeleverd.

Het aantal aanmeldingen en contracten lag in 2014 ongeveer op hetzelfde niveau als in 2013. Het aantal afgeleverde attesten lag iets hoger.

De inburgering van minderjarige anderstalige nieuwkomers gebeurt vooral door school te lopen. In het secundair onderwijs krijgen de anderstalige minderjarige nieuwkomers een jaar lang een Nederlands taalbad om daarna over te stappen naar het regulier onderwijs. In het schooljaar 2013-2014 zaten 2.333 leerlingen in de **onthaalklas** voor anderstalige nieuwkomers in het secundair onderwijs. In het basisonderwijs worden de anderstalige nieuwkomers deels afzonderlijk onderwezen en deels in de reguliere klas.

Woonwagengewoners

Binnen het Vlaamse integratiebeleid is er ook aandacht voor **woonwagengewoners**: mensen met een eigen, nomadische cultuur die traditioneel in een woonwagen wonen of gewoond hebben. Zij kunnen zowel in een woonwagen wonen als in een huis of appartement. In die zin mag de term 'woonwagengewoners' niet strikt geïnterpreteerd worden. Deze groep is zeer heterogeen. Volgens de meest recente ramingen die dateren van 2003, leven er in het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest 8.000 Voyageurs, 1.200 Manoesjen en 800 Roms. De Manoesjen arriveerden in de 15de eeuw in onze streken en spreken naast het Nederlands hun eigen Manoesj-taal. De Roms zijn afkomstig uit Oost-Europa. Zij zijn sinds het einde van de 19de eeuw in verschillende golven naar West-Europa gekomen, leven sterk nomadisch en spreken Romanés met als tweede taal Frans. De Roma spreken ook Romanés zoals de Roms, maar ze zijn recent vanuit Oost-Europa geïmmigreerd waar ze in huizen of appartementen woonden, niet in woonwagens. Zij behoren daardoor niet tot de groep woonwagengewoners zoals bepaald in het Vlaamse Integratiedecreet. Het aantal Roma in het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest wordt geraamd op zowat 20.000.

De meeste woonwagengewoners die permanent in het Vlaamse of Brusselse Hoofdstedelijke Gewest wonen, hebben de Belgische nationaliteit. De woonwagengewoosking is opvallend jong: bijna de helft is minderjarig.

In 2011 leefden in het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest naar schatting 967 gezinnen of ongeveer 2.600 personen effectief in een woonwagen. Bij iets minder dan een kwart van deze gezinnen gaat het om Roms. De andere gezinnen zijn Voyageurs en Manoesjen. Tegenover 2003 is het aantal gezinnen dat leeft in een woonwagen met 15% gestegen.

Woonwagengewoners leven in familieverband op **woonwagenterreinen**. Begin 2014 zijn er 486 standplaatsen op 31 residentiële woonwagenterreinen (ingericht voor permanente bewoning) in Vlaanderen en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Slechts de helft van de permanente woonwagengewozinnen kan dus terecht op een openbaar gemeentelijk woonwagenterrein. De andere gezinnen zijn aangewezen op privéterreinen die ze huren of kopen. Voor de ongeveer 1.000 doortrekkende gezinnen die in Vlaanderen jaarlijks halt houden, zijn er momenteel 5 doortrekkerterreinen (4 in het Vlaamse Gewest, 1 in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest) met 102 standplaatsen. Daarnaast hebben enkele gemeenten een regeling voor de opvang van doortrekkers op pleisterplaatsen.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en Staatlozen (CGVS) (2015). *Asielstatistieken: overzicht 2014*. Brussel: CGVS.
- Dienst Vreemdelingenzaken (2015). *Asielaanvragen: maandelijkse statistieken 2014*. Brussel: IBZ – Federale Overheidsdienst Binnenlandse Zaken.
- De Meyer, I., Warlop, N. & Van Camp, S. (2014). *Wiskundige geleerdheid bij 15-jarigen: Vlaamse resultaten van PISA 2012*. Gent: UGent.
- Departement Onderwijs en Vorming (O&V) (2015). *Statistisch Jaarboek van het Vlaams Onderwijs. Schooljaar 2013-2014*. Brussel: O&V.
- Kind en Gezin (2015). *Het Kind in Vlaanderen 2014*. Brussel: Kind en Gezin.
- Studiedienst van de Vlaamse Regering (2015). *Vlaamse Armoedemonitor 2015*. Brussel.
- Vanduynslager, L., Wets, J., Noppe, J. & Doyen, G. (2013). *Vlaamse Migratie- en Integratiemonitor 2013*. Brussel: Steunpunt Inburgering en Integratie/Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Agentschap voor Binnenlands Bestuur (ABB):

<http://www.integratiebeleid.be/>

<http://www.inburgering.be>

Algemene Directie Statistiek (ADS): <http://statbel.fgov.be/nl>

Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen (CGVS): <http://www.belgium.be/cgvs>

Dienst Vreemdelingenzaken (DVZ): <http://dofi.ibz.be>

Departement Onderwijs en Vorming (O&V):

<http://www.ond.vlaanderen.be/onderwijsstatistieken>

Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Lokale Inburgerings- en Integratiemonitor:

www.lokalestatistieken.be

Steunpunt Werk en Sociale Economie (WSE):

<http://www.steunpuntwse.be>

DEFINITIES

Armoederisicodrempel De armoederisicodrempel wordt bepaald op 60% van het mediaan gestandaardiseerde netto beschikbaar huishoudinkomen van een land.

Ernstige materiële deprivatie Een ernstig materieel gedepriveerd huishouden mist minstens 4 van volgende 9 items omwille van financiële redenen: 1 week vakantie per jaar, een maaltijd met vis, vlees, kip of vegetarisch alternatief om de 2 dagen, een wasmachine, een kleurentv, een telefoon, een auto, de rekeningen voor huur of hypotheek en nutsvoorzieningen kunnen betalen, het huis degelijk kunnen verwarmen, beperkte onverwachte financiële uitgave van 1.000 euro kunnen doen.

Nieuwkomer Een persoon is een nieuwkomer als hij een vreemde nationaliteit heeft en voor het eerst meer dan 3 maanden in België verblijft, als hij de Belgische nationaliteit heeft en hoogstens een jaar in België woont of als hij een asielzoeker is die meer dan 4 maanden geleden zijn asielaanvraag heeft ingediend. Elke nieuwkomer is in principe verplicht een inburgeringstraject te volgen, al zijn verschillende groepen van deze verplichting vrijgesteld. Het gaat dus niet om het aantal vreemdelingen dat zich in een bepaald jaar in Vlaanderen komt vestigen, maar om diegenen die voor het eerst behoren tot de doelgroep van het Vlaamse inburgeringsbeleid.

Thuis taal Volgens het Departement Onderwijs en Vorming is de thuistaal niet het Nederlands als de leerling in het gezin met niemand of in een gezin met 3 gezinsleden (zonder de leerling) met maximum 1 gezinslid Nederlands spreekt. Broers en zussen worden als 1 gezinslid beschouwd.

Vreemdeling Persoon met een huidige vreemde (= niet-Belgische) nationaliteit.

Persoon van buitenlandse herkomst De afbakening van het begrip 'buitenlandse herkomst' is gebaseerd op de omschrijving van de doelgroep van het Vlaamse integratiebeleid in het artikel 3 van het Vlaamse Integratiedecreet (2013): "personen die legaal en langdurig in het land verblijven en die bij hun geboorte niet de Belgische nationaliteit bezaten of van wie minstens één van de ouders bij geboorte niet de Belgische nationaliteit bezat". In de praktijk worden om de herkomst van een persoon te bepalen 4 criteria in rekening gebracht: de huidige nationaliteit van de persoon, de geboortenationaliteit van de persoon, de geboortenationaliteit van de vader en de geboortenationaliteit van de moeder. Is 1 van deze 4 criteria een niet-Belgische nationaliteit, dan wordt de persoon beschouwd als een persoon van buitenlandse herkomst.

Vluchteling/asielzoeker/subsidiaire bescherming Een asielzoeker is een vreemdeling die in België een aanvraag indient om erkend te worden als vluchteling die voldoet aan de voorwaarden van artikel 1 van het Internationaal Vluchtelingenverdrag van 1951. Een vluchteling wordt daarin gedefinieerd als “de persoon die een gegronde vrees heeft voor vervolging om reden van zijn of haar ras, religie, nationaliteit, politieke overtuiging of het behoren tot een bepaalde sociale groep, die zich buiten zijn of haar land van herkomst bevindt en die omwille van die vrees de bescherming van dat land niet kan of wil inroepen.” Om als vluchteling erkend te worden moet een asielaanvraag worden ingediend bij de Dienst Vreemdelingenzaken. Het is het Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en Staatlozen dat de vluchtelingenstatus toekent of weigert.

Indien een asielzoeker geen vluchteling is die voldoet aan de voorwaarden van artikel 1 van het Internationaal Vluchtelingenverdrag maar toch een reëel risico op ‘ernstige schade’ loopt in geval van terugkeer naar zijn land, wordt hem het subsidiaire beschermingsstatuut toegekend. In tegenstelling tot bij erkende vluchtelingen omvat het subsidiaire beschermingsstatuut slechts een tijdelijk verblijfsrecht al wordt dat na 5 jaar verblijf in België omgezet in een verblijfsrecht van onbepaalde duur.

Werkzaamheidsgraad Aandeel werkenden in de bevolking op arbeidsleeftijd.

Werkenden Volgens de ILO-definitie zijn werkenden personen die in de referentieweek van de bevraging minstens één uur arbeid hebben verricht. Dat verschilt van de definitie van werkenden zoals gebruikt door de KSZ. Daar gaat het om personen die werken in loondienst (zowel in de privésector als in de overheidssector), personen die tewerkgesteld zijn als zelfstandige, personen die tewerkgesteld zijn als helper bij een werkgever die het statuut van zelfstandige heeft en personen die tegelijk werken in loondienst en als zelfstandige of helper bij een zelfstandige.

Werkloosheidsgraad Aandeel werklozen in de beroepsbevolking (= werkenden en werklozen).

Werklozen Volgens de ILO-definitie zijn werklozen personen zonder betrekking die werk zoeken, daarvoor concrete stappen hebben gezet gedurende de laatste 4 weken en bovendien binnen de 2 weken kunnen beginnen met werken en de personen zonder betrekking die een job hebben die binnen de 3 maanden begint. Dat verschilt van de definitie van werklozen zoals gebruikt door de KSZ. Daar gaat het om werkzoekenden na voltijdse tewerkstelling met werkloosheidsuitkering, werkzoekenden

na een vrijwillig deeltijdse job met werkloosheidsuitkering, werkzoekenden na studies, met wachtuitkering of overbruggingsuitkering en werkzoekenden met begeleidingsuitkering. Het gaat bij de KSZ dus enkel om uitkeringsgerechte werkzoekenden.

Woonquote Aandeel van het inkomen dat aan huisvestingskosten wordt besteed.

FIGUREN

Cultuur en jeugd

4.1	Cultuur- en vrijetijdsaanbod	274
4.2	UiTpas	274
4.3	E-commerce	274
4.4	Cultuurparticipatie	275
4.5	Publieksgroepen	275
4.6	Cultuurparticipatie en verstedelijking	275
4.7	Internetgebruik voor culturele doeleinden	275
4.8	Culturele doeleinden	276
4.9	Actief lidmaatschap	276
4.10	Lidmaatschap naar opleiding	277
4.11	Deelname activiteiten	277
4.12	Cultuur- en vrijetijdsaanbod	277
4.13	Podiumkunsten in cultuurcentra	278
4.14	Voorstellingen en toeschouwersaantallen gesubsidieerde podiumorganisaties	278
4.15	Deelnemers podiumkunsten in cultuurcentra	279
4.16	Deelname podiumkunsten	279
4.17	Ratio hoog- over laagopgeleide deelnemer	280
4.18	Internationalisering	280
4.19	Bioscoopaanbod	281
4.20	Toeschouwers bioscopen	281
4.21	Bioscoopbezoek	281
4.22	Toeschouwersaantallen Vlaamse films	281
4.23	Boekenverkoop	282
4.24	Lezen	282
4.25	Erkende erfgoedorganisaties	283
4.26	Cultureel erfgoed	283
4.27	Topstukken	284
4.28	Immaterieel cultureel erfgoed	284
4.29	Museumbezoek naar opleiding en leeftijd	284
4.30	Bezoekersaantallen	285
4.31	Erfgoedactiviteiten	285
4.32	Deelname Erfgoeddag	285
4.33	Sociaal-cultureel werk	286
4.34	Sociaal-culturele verenigingen	286
4.35	Aanbod sociaal-cultureel werk	287
4.36	Sociaal-cultureel aanbod Brussel	287
4.37	Deelname sociaal-cultureel werk	287
4.38	Amateurkunsten	288
4.39	Deelname amateurkunsten	288
4.40	Gedrukte materialen	289
4.41	Audiovisuele materialen	289
4.42	Leners	289
4.43	Leners naar gemeente	290
4.44	Ontleningen	290
4.45	Bibliotheekbezoek	290
4.46	Cultuurcentra	291
4.47	Aanbod cultuurcentra	292
4.48	Aanbod VGC	292
4.49	Aanbod vzw "deRand"	292
4.50	Cultuurcentra deelnemers	293
4.51	Gemeenschapscentra vzw "de Rand"	293
4.52	Gemeenschapscentra in Brussel	293
4.53	Gemeentelijke jeugdwerkinitiatieven	293
4.54	Jeugdwerkindex	294
4.55	Jeugdwerkindex	294
4.56	Afdelingen jeugdbewegingen	295
4.57	Jeugdverblijfcentra	295
4.58	Speelbossen	295
4.59	Jeugdorganisaties in Brussel	296
4.60	Leden jeugdbewegingen	296
4.61	Participatie aan jeugdverenigingen	296
4.62	Participatie aan jeugdverenigingen	297
4.63	Uitwisselingsprogramma's JINT	297
4.64	Cultuurbudget	297
4.65	Aantal vestigingen	298
4.66	Tewerkstelling cultuursector	298
4.67	Bedrijven cultuursector	299
4.68	Uitgaven aan cultuur	299

Sport

4.69	Sportclubs	304
4.70	Grootte sportclubs	304
4.71	Gemiddeld ledenaantal	304
4.72	Sporthallen	304
4.73	Overdekte zwembaden	305
4.74	Evolutie van de voornaamste sportaccomodaties	305
4.75	Module-organisaties	306
4.76	Professionalisering sportclubs	306
4.77	VTS-kwalificatie	306
4.78	VTS-gekwallificeerden	306
4.79	Sportbeoefening	307
4.80	Sportbeoefening naar leeftijd	307
4.81	Sportieve tijdsbesteding naar opleiding	307

4.82	Sportieve tijdsbesteding naar leeftijd	307
4.83	Sportfrequentie	308
4.84	Sportdiversiteit	308
4.85	Top 10 sporten	308
4.86	Sportdeelname EU28	309
4.87	Actief lidmaatschap	309
4.88	Leden sportclubs	310
4.89	Jeugdleden sportclubs	310
4.90	Oudere leden	310
4.91	Bijwonen sportwedstrijd	311
4.92	Fysieke fitheid	311
4.93	Schoolsportactiviteiten	312
4.94	Schoolsportevenementen	312
4.95	Sportkampen	313
4.96	Sportklassen	313
4.97	Sportkampen sportfederaties	313
4.98	Topsporscholen	314
4.99	Trainers	314
4.100	Ondersteuning topsporters (BLOSO)	315
4.101	Tewerkstellingscontracten	315
4.102	Medailles en finaleplaatsen - olympisch	316
4.103	Medailles en finaleplaatsen - paralympisch	316
4.104	Topsportindex	316
4.105	Dopingovertreders	317
4.106	Dopinggebruik	317
4.107	Vestigingen	318
4.108	Tewerkstelling	318
4.109	Bedrijven sportsector	319

Media

4.110	Bezitsprofiel	322
4.111	Internetaansluiting	322
4.112	Reden geen internettoegang	322
4.113	Internetgebruik	323
4.114	Computer- en internetvaardigheden	323
4.115	Breedte internetgebruik	324
4.116	Nieuwsgaring	324
4.117	ICT-toepassingen	325
4.118	VRT-bereik	325
4.119	VRT-bereik naar relevante doelgroep	326
4.120	Ondertiteling VRT	326
4.121	Ondertiteling MEDIALAAN	327
4.122	Ondertiteling De Vijver Media	327
4.123	Investeringen telecomsector	328
4.124	Snelheid vast breedband	328
4.125	Onlinemuziek	329
4.126	Marktaandeel radio's	330
4.127	Websitebezoek radio's	330
4.128	Televisiediensten	331
4.129	Marktaandeel tv-zenders	331
4.130	Websitebezoek televisie	332
4.131	Marktaandeel uitgevers kranten	332
4.132	Nieuwsportalen	333
4.133	Mediaconcentratie	333
4.134	Reclamedruk	334
4.135	Uitgesteld tv-kijken	335
4.136	Inkomsten VRT	336
4.137	Vertrouwen in media	336
4.138	Cultuur en criminaliteit in het nieuws	337
4.139	Binnen- en buitenlandse nieuwssitem	337
4.140	Vlaamse identiteit op VRT	338
4.141	Eigen productie VRT	338
4.142	Doelgroepen in beeld	339
4.143	Mediagebruik nieuwe Vlamingen	339

Toerisme

4.144	Omzet	342
4.145	Overlevingsgraad	343
4.146	Werkgelegenheid	343
4.147	Omzet horeca	343
4.148	Werkgelegenheid horeca	344
4.149	Overnachtingen	344
4.150	Logiescapaciteit	344
4.151	Spreading overnachtingen	345
4.152	Overnachtingen naar macrobestemming	345
4.153	Verblijfsmotief	346
4.154	Binnenlandse overnachtingen	346
4.155	Buitenlandse overnachtingen	346
4.156	Overnachtingen naar herkomstland	347
4.157	Aankomsten naar aantal inwoners	347
4.158	Attracties	348
4.159	Reden niet-vakantie	348
4.160	Vakantie-armoede	349
4.161	Steunpunt Vakantieparticipatie	349
4.162	Vakantieparticipatie	349

CULTUUR EN JEUGD

4.1

BLIKVANGERS

- Het percentage dat online participeert aan cultuur ligt in Vlaanderen boven het gemiddelde van de EU28 en Wallonië. De frequentie van deze online-participatie ligt echter wel lager in Vlaanderen (figuur 4.3).
- In totaal bereiken de podiumvoorstellingen van de gesubsidieerde en erkende organisaties in 2013 2,6 miljoen toeschouwers, een duidelijke afname ten opzichte van 2012 (figuur 4.14).
- De internationale dimensie van de professionele podiumproducties is de voorbije jaren sterk toegenomen (figuur 4.18).
- In 2013 is er een lichte daling van het aantal verkochte tickets in Vlaamse bioscopen (figuur 4.20).
- De boekenverkoop in Vlaanderen is er de voorbije 5 jaar wat op achteruit gegaan. De daling manifesteert zich bij verschillende genres. De kinderboeken zitten wel in de lift met een groei van 5% in 2014 en ook de e-books beginnen door te breken (figuur 4.23).
- De voorbije jaren is het aantal beschermde topstukken sterk toegenomen (figuur 4.27).
- De bezoekersaantallen van de erkende musea en de musea van de Vlaamse Gemeenschap kennen een sterke stijging in 2014 (figuur 4.30).
- De erkende verenigingen tellen ongeveer 2,2 miljoen leden. Het aantal leden is de voorbije jaren licht gedaald. Het aantal vrijwilligers in deze verenigingen is stabiel, het aantal bestuursvrijwilligers lijkt echter te dalen. Volgens de SCV-survey is de situatie behoudens lichte schommelingen stabiel (figuur 4.37).
- Het aantal leners bij de Vlaamse openbare bibliotheken neemt geleidelijk af de voorbije jaren. Opvallend is wel dat in een derde van de Vlaamse gemeenten de lenersaantallen tegen deze trend in stijgen (figuur 4.42).
- Het aantal jeugdwerkinitiatieven per 1.000 jongeren kende een hoogtepunt in 2004. Daarna daalde de jeugdwerkindex, maar in 2014 is er opnieuw een lichte stijging (figuur 4.54).
- Ten opzichte van de voorgaande jaren kent de culturele tewerkstelling in 2014 een terugval (figuur 4.66).

De Vlaamse minister van Cultuur wil een cultuurbeleid uitbouwen dat vertrekt vanuit de kracht van de Vlaamse culturele actoren en het publiek. Een beleid dat wegen opent en ruimte geeft. Een duurzame en ambitieuze cultuurbeleidsvisie vertrekt daarbij van de waarde van cultuur voor de samenleving. Door zich cultureel te engageren doen mensen competenties op die hen houvast bieden binnen andere levensdomeinen.

Een eerste deel van dit hoofdstuk beschrijft het globale culturele aanbod en participatie. Een tweede deel bespreekt de kunsten en erfgoed. Een derde deel gaat in op het sociaal-cultureel werk. Hierbij worden telkens het aanbod en de participatie besproken en aandacht geschonken aan belangrijke transversale thema's zoals cultuureducatie, digitalisering of internationaal cultuurbeleid. Een laatste deel behandelt enkele economische aspecten van cultuur.

Globale participatie en aanbod

De Vlaamse Regering wil inzetten op een emanciperend cultuurbeleid. Het is belangrijk dat iedereen binnen een superdiverse samenleving kansen krijgt en uitgedaagd wordt om levenslang en levensbreed te participeren aan cultuur. In het Pact 2020 wordt een verhoging van de cultuurparticipatie en een evenredige participatie van de kansengroepen vooropgesteld. Een eerste deel van deze sectie geeft een beeld van het cultuuraanbod. Het tweede deel bekijkt de algemene deelname aan cultuur.

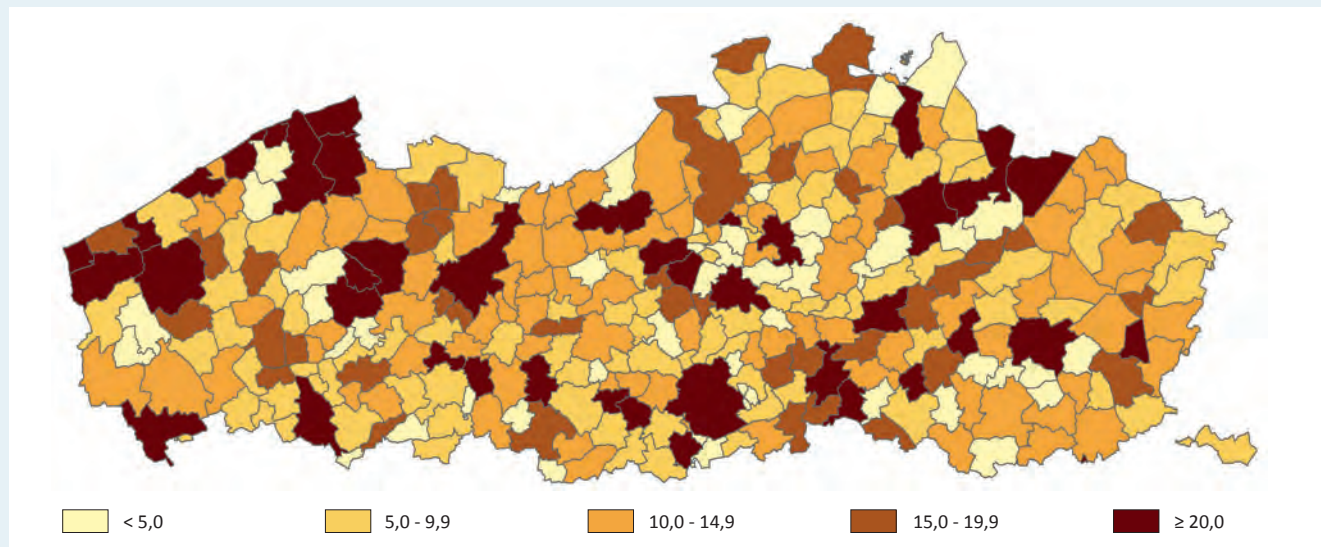
Algemeen aanbod

De UiT-databank, een opdracht van CultuurNet Vlaanderen, geeft een beeld van het globale aanbod in de culturele en vrijetijdsector in Vlaanderen en Brussel. Deze databank bevat gegevens over bijna 115.000 culturele evenementen. De volledigheid van deze databank verbetert jaarlijks. De volledigheid van deze databank verbetert jaarlijks. De invoer gebeurt decentraal en activiteiten van grote gemeenten zijn vaak vollediger opgenomen dan activiteiten in middelgrote en kleine gemeenten. Hierbij is het al dan niet partner zijn van het Uit-netwerk bepalend voor de kwaliteit en volledigheid van de gegevens. Op dit moment zijn meer dan 80% van de gemeenten lid van het Uit-netwerk. Er is een vrij goede spreiding van de culturele en vrijetijdsevenementen over Vlaanderen. Wel ligt het aanbod per 1.000 inwoners duidelijk hoger in en rond de steden. Grote steden als Antwerpen, Gent en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest hebben een ruim aanbod. Dit geldt ook voor heel wat centrumsteden.

De beleidsnota Cultuur stelt de beschikbaarheid van de UiTpas in heel Vlaanderen als doel zodat de veelheid aan

4.1 Cultuur- en vrijetijdsaanbod

Aantal ingevoerde evenementen in de UiTdatabank, in 2014, per 1.000 inwoners.

Bron: UiTdatabank.

kortings-, voordeel-, klanten- en kansenpassen teruggebracht wordt tot één geautomatiseerd systeem. Mensen in armoede kunnen zo op een niet-stigmatiserende manier participeren. Een aantal eerste cijfers over de verspreiding van de **UiTpas** zijn beschikbaar.

De vertrouwdheid met **e-commerce** kan de toegankelijkheid van het aanbod verhogen. Vlamingen scoren boven het gemiddelde van de EU28 wat het uitvoeren van online aankopen

betreft. Voor het online aankopen voor meer specifieke culturele doeleinden zoals de aankoop van boeken, film en muziek scoren ze echter onder het gemiddelde van de EU. Voor de online aankoop van tickets voor evenementen scoren ze dan weer boven het gemiddelde.

Algemene participatiegraad

Bij de berekening van de algemene cultuurparticipatiegraad spelen 10 activiteiten een rol: bijwonen of bezoeken van een concert (4 aparte genres), van een museum, een bibliotheek, een bioscoop, een dans- of balletvoorstelling, een theater- en een operavoorstelling.

Jaarlijks neemt meer dan driekwart van de bevolking deel aan minstens één van deze culturele activiteiten. De algemene **participatiegraad** blijft de voorbije jaren redelijk stabiel. Voor bijna de helft van de participanten gaat het om een eenmalige deelname. Daarom wordt deze algemene participatiegraad verder verfijnd in vier publieksgroepen.

4.2 UiTpas

Aantal pashouders op 28/05/2015.

	Lancering	MIA	Niet-MIA	Totaal
UiTpas regio Aalst	jun/12	5.332	9.661	14.993
Paspartoe	feb/14	4.123	2.037	6.160
UiTPAS Gent	sep/14	6.501	2.533	9.034
UiTPAS Oostende	apr/15	19	231	250

*MIA=Mensen in Armoede

Bron: Cultuurnet.

4.3 E-commerce

Evolutie van online aankoop, online aankoop van muziek/film, online aankoop boeken/magazines/e-leren en online aankoop van tickets voor evenementen, gedurende de laatste twaalf maanden in %, van 2010 tot 2014.

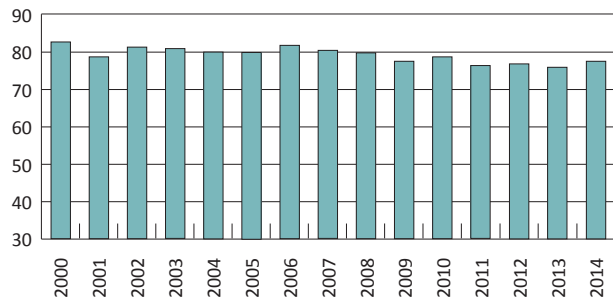
	Online aankoop		Online aankoop film/muziek		Online aankoop boeken/magazines/e-leren		Tickets voor evenementen	
	EU28	Vlaams Gewest	EU28	Vlaams Gewest	EU28	Vlaams Gewest	EU28	Vlaams Gewest
2010	40	38	13	8	15	10	14	18
2011	42	44	12	9	16	11	16	20
2012	45	48	13	11	18	13	17	23
2013	47	51	15	11	20	14	18	20
2014	51	59	14	13	20	15	20	27

Bron: ICT-survey.

4.4 Cultuurparticipatie

Evolutie algemene cultuurparticipatiegraad, van 2000 tot 2014, in %.

Bron: SCV-survey.

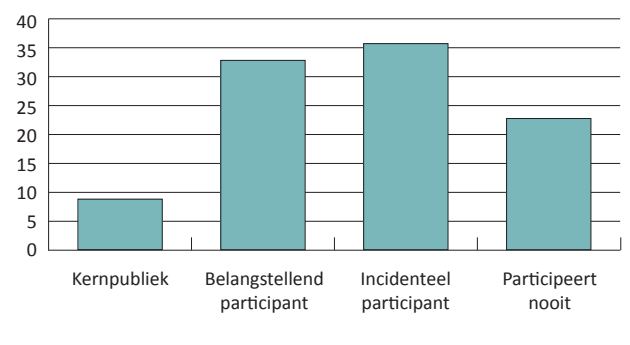
De opdeling in vier publieksgroepen gebeurt op basis van de frequentie en diversiteit van de participatie. Het kernpubliek participeert minstens 3 keer per jaar aan 3 van de 10 activiteiten. De belangstellende participanten nemen minstens 1 keer per jaar aan 3 verschillende soorten activiteiten deel. Ruim 4 op de 10 Vlamingen zit in één van deze twee groepen en kan als regelmatig cultuurparticipant worden omschreven. Een derde groep zijn de incidentele participanten, die minder intensief en divers aan cultuur deelnemen. Deze cultuurpassanten bestrijken ruim een derde van de bevolking. Ten slotte is er de groep die aan geen enkele activiteit participeert. Deze groep omvat minder dan een kwart van de bevolking. De verdeling van de Vlaamse bevolking over deze publieksgroepen is vrij stabiel in de tijd. Cultuurparticipatie als gedrag verandert slechts traag. Het effect van maatregelen om de cultuurparticipatie te bevorderen, is daarom zelden meteen zichtbaar.

Het beleid wil niet alleen een toename van een regelmatige cultuurparticipatie, maar wil ook alle lagen van de bevolking bereiken. Een steeds terugkerende vaststelling is dat vooral laagopgeleiden weinig uithuiszorg aan cultuur deelnemen. Het aandeel dat helemaal niet participeert is bij de laagopgeleiden ruim het dubbele van het Vlaamse gemiddelde. Bij de hoogopgeleiden participeert slechts een klein percentage helemaal niet en hoogopgeleiden hebben een groot aandeel in het kernpubliek en de belangstellende participanten. Opleiding heeft het sterkste unieke effect wanneer andere variabelen zoals geslacht of leeftijd in de analyse worden betrokken. Het effect van geslacht en leeftijd blijft beperkter, al neemt het aantal non-participanten duidelijk toe met de leeftijd en zijn er maar weinig 75-plussers die regelmatig deelnemen aan een cultuurevenement buitenshuis. In de steden ligt de cultuurparticipatie wat hoger, vooral het kernpubliek is er meer aanwezig.

Uit onderzoek van het steunpunt Cultuur, Jeugd en Sport blijkt dat de socio-economische situatie en de cultuurparticipatie van de ouders zeer belangrijk zijn bij het verklaren van participatieverschillen (Lievens & Waeye) en het sterke effect van het opleidingsniveau deels verklaren. Daarnaast hebben iemands vrijetijdsnetwerk en de cultuureducatie op school een duidelijke invloed. Dit wijst erop dat individuele ontplooiing wel degelijk een deel van de meer structurele effecten kan opvangen. Cultuureducatie bijvoorbeeld heeft

4.5 Publieksgroepen

Cultuurparticipatie in vier publieksgroepen, in 2014.

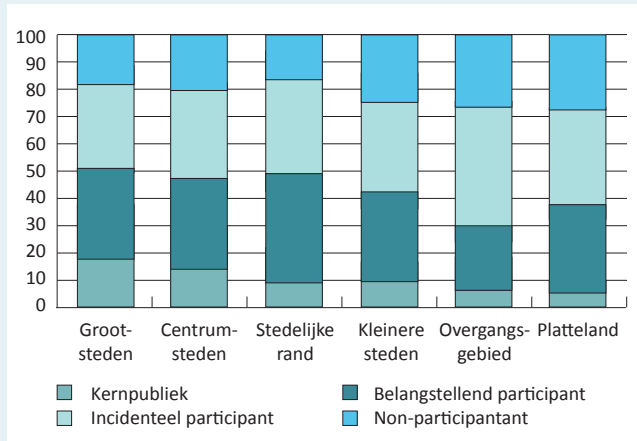

Bron: SCV-survey.

4.6 Cultuurparticipatie en verstedelijking

Cultuurparticipatie naar verstedelijkingsgraad*, in 2014, in %.

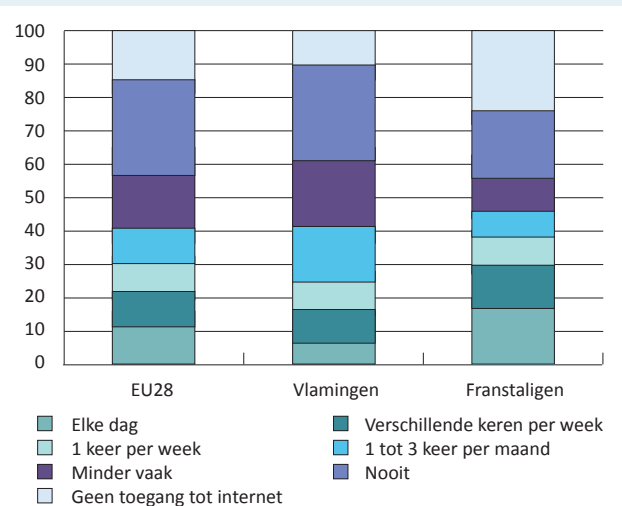
Bron: SCV-survey 2014.

* zie figuur verstedelijkingsgraad bijlage 1.
Bron: SCV-survey 2014.

4.7 Internetgebruik voor culturele doeleinden

Het gebruik van internet voor culturele doeleinden door Vlamingen, franstaligen en de EU 28, in %.

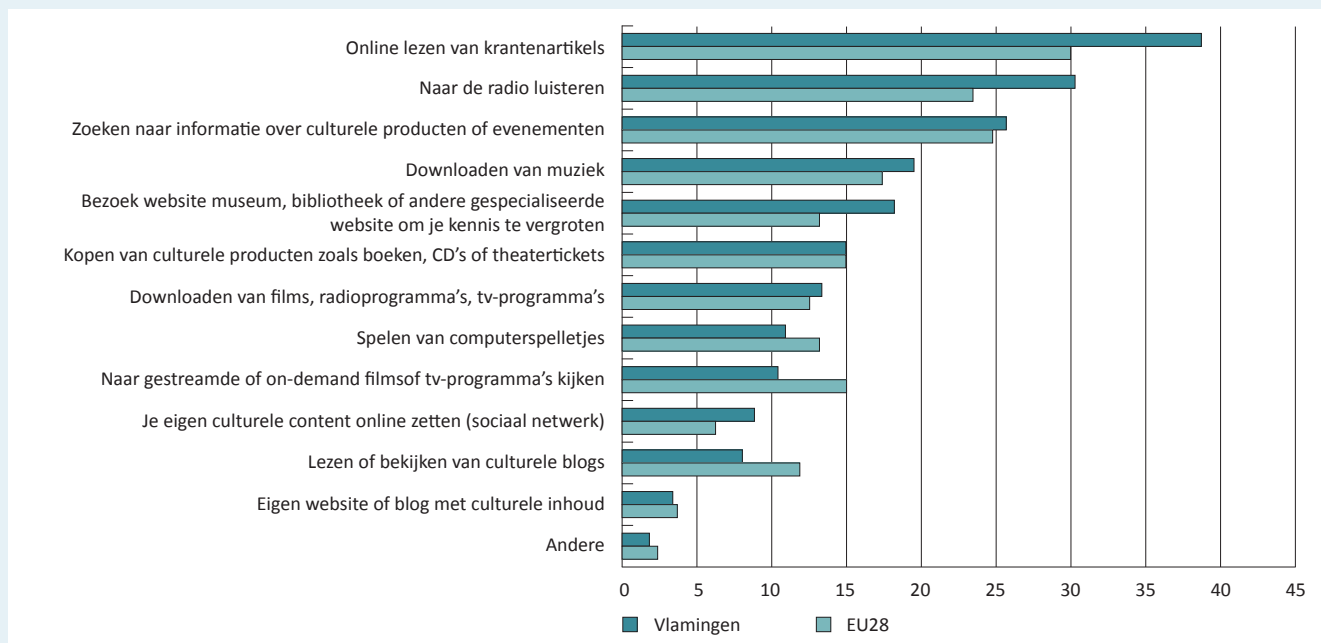

Bron: Eurobarometer 79.2 (lente 2013).

4.8 Culturele doeleinden

Aandeel van de bevolking dat het internet gebruikt heeft voor een bepaald cultureel doeleinde, in 2013, in %.

Bron: Eurobarometer 79.2 (lente 2013).

ongeacht opleidingsniveau, ouderlijk milieu en eigen kapitaalvormen, een gunstig effect op cultuurdeelname.

Vlaanderen scoort, Europees vergeleken, gemiddeld op vlak van cultuurparticipatie. Koplopers zijn enkele Scandinavische landen en Nederland (zie VRIND 2014, figuur 3.3).

Digitalisering is een belangrijk aandachtspunt voor het Vlaamse beleid. Het percentage dat online participeert aan cultuur ligt in Vlaanderen boven het gemiddelde van de EU28 en Wallonië. De frequentie van deze online-participatie ligt in Vlaanderen wel lager. Voor een aantal toepassingen zoals het bezoeken van een website van bibliotheek of museum of het zelf online zetten van culturele content op een sociaal netwerk scoort de Vlaming boven het gemiddelde. Voor andere zaken zoals het spelen van computerspelletjes of het lezen van een culturele blog scoort Vlaanderen onder het Europese gemiddelde.

Iedereen die actief lid of bestuurslid is in minstens één vereniging wordt meegeteld in de participatiegraad in het **verenigingsleven**. Een actief lid is iemand die aan de activiteiten van de vereniging deelneemt en een bestuurslid is iemand die binnen de vereniging een officiële functie vervult zoals voorzitter, secretaris, penningmeester. Dit lidmaatschap aan het verenigingsleven was de voorbije jaren vrij stabiel. Ongeveer de helft van de bevolking is actief lid. Sportverenigingen hebben een belangrijk aandeel in deze participatiegraad. Indien ze buiten beschouwing gelaten worden, zakt de deelname tot vier op tien.

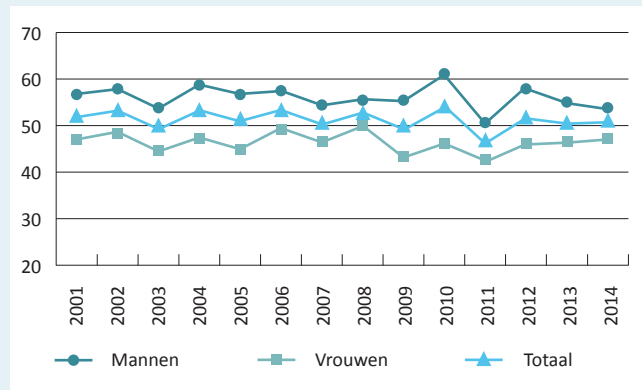
Ongeveer 2 op de 10 van de actieve leden of 1 op de 10 volwassen Vlamingen is bestuurslid. Dit cijfer kent lichte schommelingen doorheen de tijd.

Het lidmaatschap aan het verenigingsleven verschilt over bevolkingsgroepen. Vrouwen zijn in 2014 nog steeds minder actief lid dan mannen. Dit verschil naar geslacht verdwijnt nagenoeg volledig wanneer men de sportverenigingen buiten beschouwing laat.

Leeftijd heeft minder effect op de participatie aan verenigingen, al is er vanaf 75 jaar een zekere afname. Toch is 4 op de 10 van de 75-plussers nog een actief verenigingslid. De verschillen naar opleiding zijn in vergelijking met andere sectoren (bijvoorbeeld kunstenparticipatie) minder groot: bijna 4 op de 10 laagopgeleiden, ruim de helft van de personen met een gemiddeld opleidingsniveau en ongeveer 6 op de 10 hoogopgelei-

4.9 Actief lidmaatschap

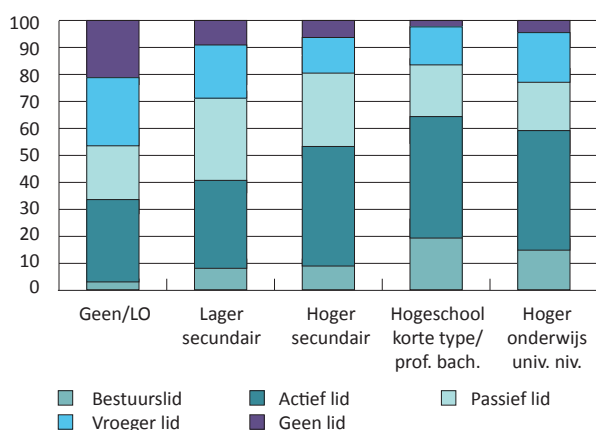
Evolutie van het actief lidmaatschap* van een vereniging, naar geslacht, van 2001 tot 2014, in %.

*Actief lidmaatschap= actief lid of bestuurslid.
Bron: SCV-survey.

4.10 Lidmaatschap naar opleiding

Lidmaatschap van een vereniging, naar opleiding, in 2014, in %.

Bron: SCV-survey 2014.

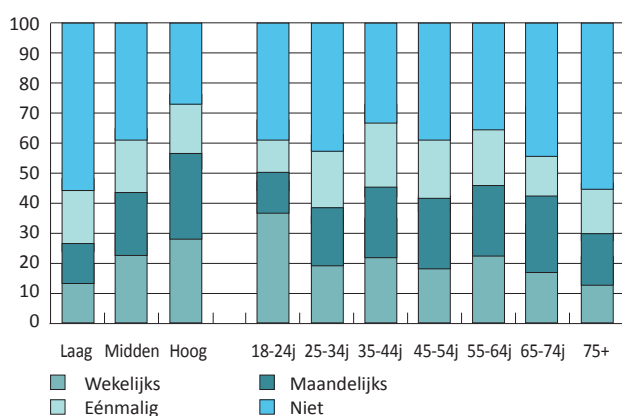
den zijn actief lid van een vereniging. Urbanisatiegraad heeft nauwelijks invloed op de deelname aan het verenigingsleven.

Ruim een kwart van de Vlamingen zegt online te participeren in verenigingen, bewegingen, hobby- of sportclubs, buurtcomité, een vrijwilligersorganisatie of een oudervereniging. Deze **online participatie** ligt hoger bij jongeren en hogeropgeleiden.

Je hoeft niet noodzakelijk lid te zijn om aan de activiteiten van verenigingen deel te nemen. 6 op de 10 volwassen Vlamingen nam het voorbije jaar deel aan de activiteiten van minstens één vereniging, 4 op de 10 deed dit minstens maandelijks en ruim een vijfde nam op wekelijkse basis deel. Naar achtergrondkenmerken is er ongeveer hetzelfde beeld als bij het actieve lidmaatschap: iets meer mannen dan vrouwen nemen deel aan de activiteiten van verenigingen, meer hoogopgeleiden dan laagopgeleiden en de deelname aan activiteiten vermindert vanaf de leeftijd van 65 jaar.

4.11 Deelname activiteiten

Deelname aan activiteiten van verenigingen, naar opleiding en naar leeftijd, in 2014, in %.

Bron: SCV-survey 2014.

Kunsten en Erfgoed

Het Vlaamse cultuurbeleid wil een professionele en kwalitatieve kunstensector die de maatschappelijke en culturele diversiteit in de samenleving aanspreekt en weerspiegelt. Voor het relatief jonge beleidsveld cultureel erfgoed wil men werk maken van een langetermijnvisie. Deze visie moet rekening houden met de actuele ontwikkelingen in de maatschappij en met een duurzame en kwaliteitsvolle benadering van cultureel erfgoed. De collecties en organisaties die vandaag en morgen voor Vlaanderen van belang zijn, staan daarbij centraal.

Achtereenvolgens worden in dit deel de podiumkunsten, de filmsector, de letteren en het cultureel erfgoed behandeld. De verschillende componenten van het aanbod en de participatie worden in beeld gebracht.

Podiumkunsten

Op basis van de Uitdatabank van Cultuurnet kan een inschatting gemaakt worden van het globale aanbod aan podiumkunsten in Vlaanderen. Het kunstenaarsaanbod is de meest volledig ingevulde sector in de Uitdatabank. Bijna de helft van de ingevoerde activiteiten heeft rechtstreeks betrekking op het kunstenaarsaanbod. De categorieën muziek en podium gaan er duidelijk op vooruit.

Het **podiumaanbod** dat zich in de **gesubsidieerde cultuurcentra** afspeelt, kan zeer accuraat in kaart gebracht worden. Jaarlijks vinden ongeveer 16.000 podiumactiviteiten plaats in de cultuurcentra (ASCW, 2013). In 2013 ligt het totaal aantal activiteiten op bijna 16.700. Vooral de stijging voor de amateurkunstenaars bij de eigen activiteiten valt op. In dit hoofdstuk wordt alleen het podiumaanbod van de cultuurcentra en de deelname eraan behandeld. Een vollediger overzicht van de activiteiten en deelnemers van de cultuurcentra volgt in hoofdstuk 3.

4.12 Cultuur- en vrijetijdsaanbod

Aantal activiteiten op basis van thema's in de Uitdatabank, van 2010 tot 2014.

	2010	2011	2012	2013	2014
Film	13.210	13.829	9.534	11.554	11.321
Muziek	13.902	15.499	11.127	11.701	13.454
Podium	7.095	8.817	7.718	8.978	9.735
Expo	6.492	7.497	6.238	6.023	6.024
Cursussen en voordrachten	20.546	23.022	25.585	29.779	34.043
Evenementen*	5.470	7.732	8.884	9.671	
Festival*					1.482
Sport	1.815	4.610	5.449	6.413	7.278
Uitgaan	4.582	5.409	5.388	6.155	2.657
Uitstappen	6.878	8.840	11.096	13.834	8.019

* Het type 'evenementen' is sinds eind 2013 geschrapt. De naamgeving 'evenementen' was nogal ambig en vertoonde teveel overlap met vele andere types. Nieuw is het type 'festival'.
Bron: Uitdatabank.

4.13 Podiumkunsten in cultuurcentra

Aantal podiumactiviteiten in cultuurcentra, eigen en receptief, naar uitvoerder en genre, in 2013.

	Professionele uitvoerders		Amateurkunstenaars	
	Eigen activiteiten	Receptieve activiteiten	Eigen activiteiten	Receptieve activiteiten
Theater	3.977	343	106	1.070
Dans	544	13	49	595
Populaire muziek (incl. musical)	1.304	260	208	543
Klassieke muziek (incl. opera)	546	130	44	337
Wereldmuziek, jazz, folk	487	151	74	67
Muziektheater	516	60	19	96
Literatuur	215	63	54	82
Amusement (incl. humor, cabaret)	1.253	163	91	196
Film, audiovisuele en nieuwe media	2.386	430	19	204
Totaal	11.228	1.613	664	3.190

Bron: Departement CJSM, afdeling Sociaal-Cultureel Werk.

In 2013 zijn er in totaal bijna 2,6 miljoen toeschouwers voor deze podiumvoorstellingen (eigen activiteiten) in de cultuurcentra, een duidelijke toename ten opzichte van de ongeveer 2,3 miljoen toeschouwers in 2005. Er is een lichte afname ten opzichte van 2012. Vooral de daling van toeschouwers bij de amateurkunstenaars is opvallend omdat het aantal activiteiten daar juist toegenomen is. Het merendeel woont voorstellingen van professionele uitvoerders bij. Theater, film, audiovisuele en nieuwe media en populaire muziek trekken de meeste toeschouwers. Elk genre bereikt een vijfde tot een kwart van de deelnemers. De Brusselse gemeenschapscentra

trekken in 2014 ongeveer 86.000 toeschouwers voor podiumvoorstellingen (VGC, 2014). De Brusselnorm kan hier moeilijk op toegepast worden aangezien het niet noodzakelijk om unieke deelnemers gaat.

De **gesubsidieerde en erkende organisaties** zorgen in 2013 voor meer dan 17.000 voorstellingen, wat een toename is ten opzichte van 2012. Een kwart hiervan vinden in het buitenland plaats. Van de voorstellingen in Vlaanderen kadert bijna de helft binnen het kunstendecreet

In totaal bereikten de voorstellingen van deze gesubsidieerde en erkende organisaties in 2013 2,6 miljoen toeschouwers (Departement CJSM, afdeling kunsten), een duidelijke afname ten opzichte van 2012. Ondanks een toename van het aantal voorstellingen, nam het aantal toeschouwers af.

Ongeveer 70% van deze toeschouwers woont een voorstelling in Vlaanderen en Brussel bij. De overige 30% betreft toeschouwers die een internationale voorstelling van een Vlaamse podiumorganisatie hebben bijgewoond. Het aandeel van de internationale voorstellingen neemt daarmee af ten opzichte van 2012. Ongeveer een vijfde van de toeschouwers in Vlaanderen ging daarvoor naar een cultuurcentrum. De gesubsidieerde organisaties hebben daarmee wellicht een belangrijk aandeel in de deelname aan het receptieve aanbod van de cultuurcentra. De toeschouwers betreffen geen unieke bezoekers. Dus mogelijk wordt een breed publiek bereikt maar het is ook mogelijk dat een beperkt publiek heel intensief participeert.

De bovenstaande cijfers behandelen enkel het erkende en gesubsidieerde aanbod. Grote verschuivingen in de algemene participatie aan podiumkunsten zijn de voorbije jaren niet opgetreden. In 2014 is de **participatie** aan de diverse genres

4.14 Voorstellingen en toeschouwersaantallen gesubsidieerde podiumorganisaties

Aantal voorstellingen en aantal toeschouwers voor de gesubsidieerde en erkende podiumorganisaties, van 2011 tot 2013.

Presentatiecircuit	2011		2012		2013	
	Voorstellingen	Toeschouwers	Voorstellingen	Toeschouwers	Voorstellingen	Toeschouwers
Binnen Kunstendecreet	5.618	1.062.609	5.758	1.065.524	7.892	872.913
Cultuur- en gemeenschapscentra	2.273	421.133	2.477	394.865	2.487	366.419
Andere	2.114	352.002	2.292	340.245	2.752	588.591
Onbekend	274	51.754	177	126.552	62	16.536
Voorstellingen in Vlaanderen	10.279	1.887.498	10.704	1.927.186	13.193	1.844.459
Wallonië	184	42.650	197	38.957	231	43837
Nederland	928	172.234	1.074	172.255	963	125127
Frankrijk	892	281.930	935	278.981	1165	232164
Duitsland	257	61.666	522	533.132	445	83672
Andere Europese landen	1.219	200.594	1.155	223.757	1179	187484
Noord-Amerika (+Mexico)	516	147.734	143	43.032	167	26856
Zuid-Amerika	70	18.141	80	19.830	59	17345
Azië	85	23.959	89	28.926	94	33021
Afrika	29	4.597	33	6.059	25	5334
Australië (+ Nieuw Caledonië)	21	4.991	83	23.657	43	12673
Onbekend	0	0	1	65	2	0
Voorstellingen internationaal	4.201	958.496	4.312	1.368.651	4.373	767.513
Totaal aantal voorstellingen	14.480	2.845.994	15.016	3.295.837	17.566	2.611.972

Bron: Departement CJSM, afdeling Sociaal-Cultureel Werk.

4.15 Deelnemers podiumkunsten in cultuurcentra

Evolutie van het aantal toeschouwers aan podiumactiviteiten georganiseerd door een cultuurcentrum, naar uitvoerders en genre, in 2005 en van 2010 tot 2013.

	2005	2010	2011	2012	2013	2005	2010	2011	2012	2013
	Professionele uitvoerders					Amateurkunstenaars				
Theater	609.445	636.218	642.890	653.705	626.027	27.435	20.283	16.881	19.178	15.995
Dans	73.350	83.916	99.106	85.941	82.665	6.355	5.728	8.863	10.985	11.421
Populaire muziek (incl. musical)	414.739	520.985	541.201	524.789	545.969	79.331	55.396	36.069	52.146	38.390
Klassieke muziek (incl. opera)	93.833	104.633	93.833	98.932	92.520	8.241	11.255	14.741	19.396	17.907
Wereldmuziek, jazz, folk	143.077	119.658	120.084	109.265	93.177	12.510	13.868	20.815	26.392	22.736
Muziektheater	92.005	103.087	90.047	108.595	83.994	3.172	2.936	15.989	3.014	4.551
Literatuur	18.847	20.240	28.971	29.159	26.909	1.066	1.031	2.236	1.765	4.090
Amusement (incl. humor, cabaret)	232.372	351.130	321.809	345.431	375.930	25.321	120.278	121.033	85.057	58.497
Film, audiovisuele en nieuwe media	417.496	481.800	493.671	493.285	475.638	10.965	7.597	1.586	2.668	3.291
Totaal	2.095.164	2.421.667	2.431.612	2.449.102	2.402.829	174.396	238.372	238.213	220.601	176.878

Bron: Departement CJS, afdeling Kunsten en Erfgoed.

in grote mate vergelijkbaar met de andere jaren in de periode 2009-2014.

In het algemeen ligt het bijwonen van concerten wat hoger bij mannen (38%) dan bij vrouwen (36%). In 2014 is dit verschil echter niet statistisch significant. Enkel voor de deelname aan een concert of festival met house, techno of

drum'n bass zijn er duidelijk meer mannelijke deelnemers. Het bijwonen van een dans- of theatervoorstelling ligt wat hoger bij vrouwen. Maar uiteindelijk zijn er weinig verschillen in podiumkunstenparticipatie tussen mannen en vrouwen.

Sommigen genres zijn hoofdzakelijk populair bij de jonge leeftijdscategorieën zoals een stand up comedian, pop- of rock-

4.16 Deelname podiumkunsten

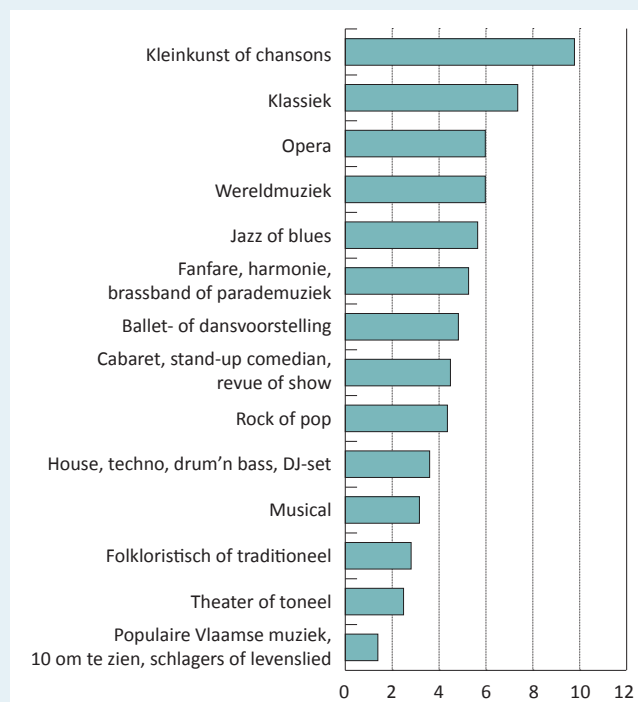
Evolutie van het aandeel van de bevolking dat deelneemt aan de podiumkunsten, naar soort en frequentie, van 2009 tot 2014, in %.

	2009			2010			2011			2012			2013			2014		
	Nooit	1 of 2 keer	Meer dan 3 keer	Nooit	1 of 2 keer	Meer dan 3 keer	Nooit	1 of 2 keer	Meer dan 3 keer	Nooit	1 of 2 keer	Meer dan 3 keer	Nooit	1 of 2 keer	Meer dan 3 keer	Nooit	1 of 2 keer	Meer dan 3 keer
Klassiek concert/festival	89	10	2	89	8	3	91	7	2	91	6	3	90	7	3	91	7	3
Rock- of popconcert/festival	76	18	6	77	17	6	77	18	5	78	17	5	76	18	6	77	17	6
Jazz- of bluesconcert/festival	93	6	1	93	5	2	94	5	1	95	5	1	93	6	2	94	5	1
Folkloristisch of traditioneel concert/festival	93	6	1	93	7	1	94	5	1	95	4	1	94	5	1	95	4	1
Opera	93	6	1	95	4	1	94	5	1	93	5	2	93	6	1	93	6	1
Ballet- of dansvoorstelling	83	15	3	85	13	2	87	11	1	86	13	1	86	12	2	86	12	2
Theater- of toneelvoorstelling	61	30	9	61	28	11	65	27	9	63	28	9	66	26	9	65	26	10
Cabaret, stand-up comedian, revue of show	82	16	2	81	17	2	82	15	3	84	14	3	84	14	3	84	14	2
Musical	86	13	1	85	14	2	85	14	1	84	14	2	87	12	1	87	12	1
Concert of festival met wereldmuziek	91	9	0	89	10	1	92	7	1	93	6	1	91	8	1	94	6	1
Concert met kleinkunst of chansons	90	10	0	93	7	1	94	5	1	95	5	0	94	5	1	95	5	1
Concert of festival met fanfare, harmonie, brassband of parademuziek	94	5	1	5	1	95	4	1	94	5	1	94	5	1	94	5	1	1
Concert of festival met house, techno, drum'n bass, DJ-set	96	3	1	94	5	2	94	5	1	93	5	2	93	4	3	93	6	1
Concert of festival met populaire Vlaamse muziek, 10 om te zien, schlagers of levenslied	96	4	0	94	6	1	95	5	1	95	5	0	95	4	1	96	4	1

Bron: SCV-survey.

4.17 Ratio hoog over laagopgeleide deelnemer

Verhouding tussen het aandeel hoogopgeleide en laagopgeleide deelnemers* aan podiumkunsten, in 2014.

*Hoogopgeleid = universitair + niet universitair hoger onderwijs, laag opgeleid = geen of lager onderwijs + lager secundair. Indien deze verhouding 1 is, is er geen verschil.

Bron: SCV-survey 2014.

concerten en concerten met house, techno of drum'n bass. De leeftijdsgrens schuift voor een aantal genres wel op. Zo ligt de participatiegraad bij 25-44-jarigen voor de deelname aan pop- of rockconcerten in 2014 dicht in de buurt bij die van de 18-24-jarigen. Hetzelfde geldt voor het bijwonen van een voorstelling van een stand up comedian. Daarnaast zijn er ook enkele genres die 18-24-jarigen weinig bijwonen zoals een klassiek concert of een voorstelling van een kleinkunstenaar. Jazz of blues, opera en fanfaremuziek en folkloristische concerten zijn minder leeftijdsgevoelig.

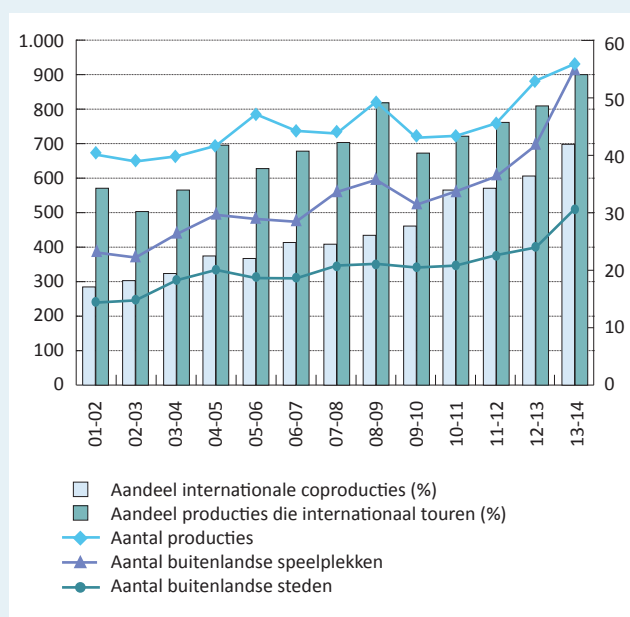
Het bijwonen van theatervoorstellingen is vrij goed gespreid over de leeftijdscategorieën. De 55-74 jarigen tellen het meeste regelmatige participanten.

Musical- en dansvoorstellingen worden dan weer het vaakst bijgewoond door de 25-44-jarigen. Het hebben van kinderen lijkt soms een invloed op de keuze van podiumvoorstelling te hebben. Voor de dansvoorstellingen scoren ook de 45-64-jarigen nog goed.

Naar opleiding blijven er net als de voorbije jaren grote verschillen voor de meeste genres. Alleen voor concerten met populaire Vlaamse muziek is er bijna geen verschil. Voor het bezoek aan een theatervoorstelling en een folkloristisch concert blijft het verschil nog beperkt tot minder dan drie participerende hoogopgeleiden voor elke laagopgeleide die deelneemt. Voor alle andere genres zijn er dit meer dan drie.

4.18 Internationalisering

Aantal (linkeras) en aandeel (rechteras) internationale (co-)producties en aantal bezochte steden en speelplekken, van 2001-2002 tot 2013-2014.

Bron: VTI.

Zeer grote participatieverschillen zijn er voor klassieke concerten, kleinkunst, opera, concerten met wereldmuziek met zes of meer participerende hoogopgeleiden voor elke laagopgeleide deelnemer.

Het concertbezoek en het bezoek aan dansvoorstellingen ligt in het algemeen hoger in de grotere steden.

Internationaal vergeleken zijn Vlamingen een middenmoter wat de participatie aan theater en concerten betreft. Nederland, enkele Scandinavische landen en enkele Baltische staten scoren het best voor theaterbezoek (zie VRIND 2014, figuur 3.44). Ook voor concertbezoek (zie VRIND 2014, figuur 3.45) zijn het vooral de Scandinavische landen en de Baltische staten die goed scoren.

De voorbije jaren is **internationalisering** een belangrijk beleidsthema. Het Vlaamse internationale cultuurbeleid wil zich positioneren op het internationale veld en wil Vlaanderen alle mogelijkheden van groei en ontplooiing aanreiken. Voor het professionele podiumkunstenveld (theater, dans, performance, muziektheater, opera,...) zijn een aantal indicatoren ter beschikking. De internationale dimensie van de producties is doorheen de jaren sterk toegenomen. Het aandeel internationale producties (een Vlaamse productie die in het buitenland speelt) stijgt voor het seizoen 2013-2014 opnieuw sterk. Ook het aandeel internationale coproducties blijft verder stijgen. Het aantal bezochte buitenlandse steden en buitenlandse speelplekken stagneerde sinds het seizoen 2008-2009, maar gaat er de voorbije seizoenen weer duidelijk op vooruit.

4.19 Bioscoopaanbod

Evolutie van het aantal bioscoopzalen, zitplaatsen en vertoningen in België en de gewesten, in 2004 en van 2011 tot 2013.

	2004			2011			2012			2013		
	Zalen	Zitplaatsen	Vertoningen	Zalen	Zitplaatsen	Vertoningen	Zalen	Zitplaatsen	Vertoningen	Zalen	Zitplaatsen	Vertoningen
Vlaams Gewest	239	51.905	285.645	227	51.716	283.830	246	52.858	295.456	238	51.464	293.228
Brussels Gewest	67	15.281	107.796	63	14.289	101.535	63	14.434	99.988	65	14.863	99.288
Waals Gewest	187	40.564	230.291	167	38.917	240.249	171	37.903	232.269	173	37.796	236.903
Totaal	493	107.750	623.732	457	104.922	625.614	480	105.195	627.713	476	104.123	629.419

Bron: ADS.

4.20 Toeschouwers bioscopen

Evolutie van het aantal filmtoeschouwers per jaar, in België en de gewesten, van 2004 tot 2013.

Aantal toeschouwers per jaar	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
België	24.116.224	22.096.786	23.929.057	22.676.549	21.922.504	21.336.257	21.313.998	22.275.859	21.764.317	20.871.645
Vlaams Gewest	11.641.621	10.640.291	11.657.279	11.235.858	10.844.070	10.426.437	10.223.991	10.574.967	10.236.597	10.128.943
Brussels Gewest	4.606.013	4.084.643	4.322.277	4.023.630	3.947.458	3.720.327	3.787.573	3.752.513	3.866.677	3.657.869
Waals Gewest	7.868.590	7.371.852	7.949.501	7.417.061	7.130.976	7.189.493	7.302.434	7.948.379	7.661.044	7.084.832

Bron: ADS.

Film

Dat er zich voor de bioscopen een sterke concentratie heeft voltrokken, blijkt uit de cijfers over het aantal bioscoopzalen. In 2013 worden 476 zalen in België geteld, waarvan ongeveer de helft in Vlaanderen. In de jaren 1960 was dit ongeveer het drievoudige, begin jaren 1990 werd de negatieve trend omgebogen. De voorbije jaren is het aantal zalen in Vlaanderen vrij stabiel. Hetzelfde geldt voor het aantal vertoningen. In een zaal lopen in 2013 gemiddeld 1.200 vertoningen.

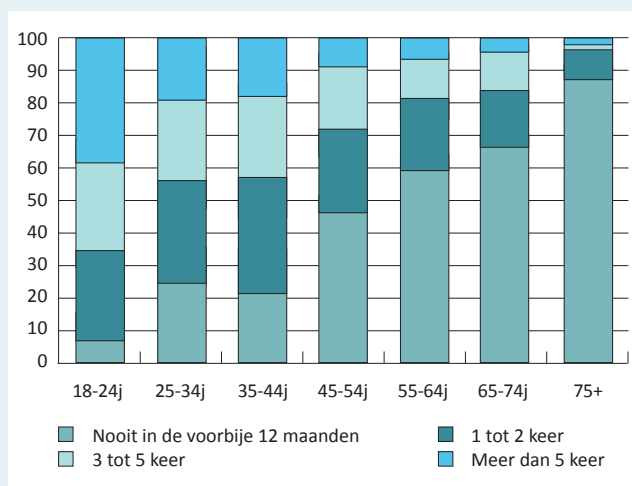
In 2013 verkochten de Vlaamse bioscopen ongeveer 10,1 miljoen **tickets**, een lichte daling ten opzichte van de vorige

jaren. Het Vlaamse Gewest blijft de Belgische regio met het minste aantal bioscoopbezoeken per inwoner.

Meer dan de helft van de Vlamingen gaat in 2014 naar een bioscoop. Dit cijfer is de afgelopen 10 jaar min of meer stabiel. De meerderheid van de bezoekers participeert meermaals. Naar geslacht is er geen verschil. Vooral jongeren bezoeken een bioscoop. Bijna elke 18- tot 24-jarige is participant. Bij toenemende leeftijd neemt dit stelselmatig af. Naar opleidingsniveau zijn er grote verschillen. Bij de lageropgeleiden (maximaal lager secundair)

4.21 Bioscoopbezoek

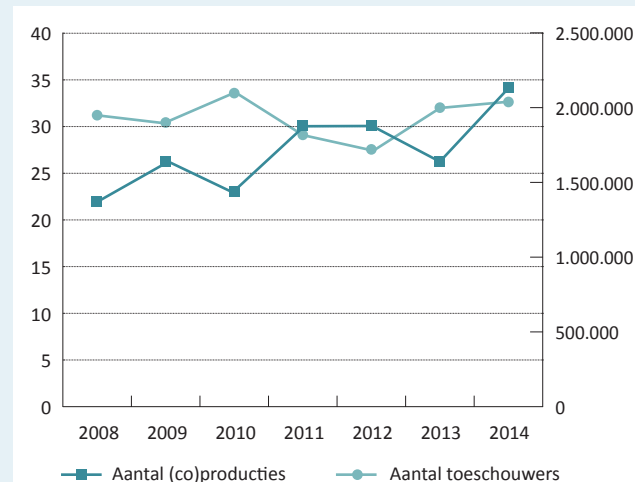
Frequentie van het bioscoopbezoek, naar leeftijd, in 2014, in %.

Bron: SCV-survey 2014.

4.22 Toeschouwersaantallen Vlaamse films.

Evolutie aantal Vlaamse (co)producties per releasejaar (linkeras) en aantal toeschouwers Vlaamse films (incl. overloop, excl. korte of middellange films) (rechteras), van 2008 tot 2014.

Bron: Jaarverslag VAF 2014.

4.23 Boekenverkoop

Aandeel verkochte boeken en omzet naar genre, totaal aantal verkochte stuks en omzet over de genres, van 2009 tot 2014.

	% van totaal aantal stuks						% van totale waarde					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Strips	14,0	14,1	12,9	12,8	14,0	13,4	5,8	6,5	6,0	6,1	6,8	6,7
Non-Fictie Informatief	13,2	13,3	13,2	12,8	12,8	12,8	19,7	20,0	19,3	18,8	18,7	18,8
Non-Fictie Vrije Tijd	22,0	19,4	20,8	19,4	19,0	18,8	25,8	23,9	26,3	24,3	24,3	24,4
Fictie en Literaire Non-Fictie	21,8	22,3	23,3	26,5	25,6	26,7	24,8	24,2	25,1	28,2	28,0	26,5
Kinderboeken	22,0	23,8	22,4	22,1	22,9	24,2	17,7	19,0	17,3	17,1	17,5	18,8
Anderen	7,0	7,3	7,3	6,3	5,6	4,2	6,2	6,4	5,9	5,5	4,7	4,8
Absoluut aantal en waarde	16.770.000	16.217.000	16.698.000	16.399.000	15.613.000	14.998.000	207.400.000	205.000.000	210.550.000	207.624.000	200.619.000	195.834.564

Bron: boek.be, GfK-jaarrapportage.

dair) is ongeveer een derde participant en 14% een regelmatig bezoeker, bij de Hogeropgeleiden (hogeschool + universitair) is driekwart participant en ruim 4 op de 10 regelmatig bezoeker.

In totaal gaan in 2014 meer dan 2 miljoen bioscoopbezoekers naar 34 Vlaamse (co)producties. Dit aantal ligt dicht in de buurt van het recordjaar 2010.

Vlamingen zijn een goede middenmoter voor het bioscoopbezoek. Denemarken, Zweden en Nederland zijn de koplopers (zie VRIND 2014, figuur 3.49).

Letteren

De **boekenverkoop** in Vlaanderen is er de voorbije 5 jaar wat op achteruit gegaan. De daling manifesteert zich bij verschillende genres. De kinderboeken zitten wel in de lift met een groei van 5% in 2014. Het belang van e-books kent een doorbraak. De verkoop van e-books stijgt van 1,2% naar 2,9% van

de totale boekenmarkt. Vooral in de categorie fictie worden meer en meer papieren boeken vervangen door e-books. Ongeveer 70% van alle verkochte e-books zijn literatuur.

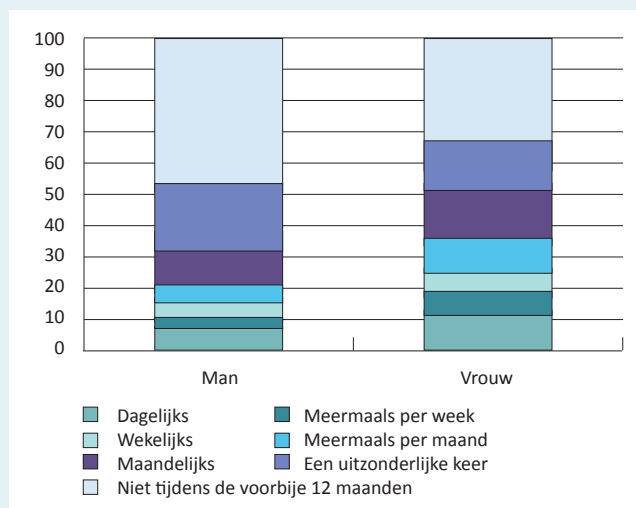
Bijna alle verkoopkanalen kennen een lichte daling de voorbije jaren, maar vooral de boekhandel verliest terrein. Alleen de verkoop bij de internetwinkels gaat erop vooruit. Inmiddels worden 1 op de 8 boeken via dit kanaal verkocht.

Er worden de voorbije jaren meer boeken gelezen. Ruim 6 op de 10 Vlamingen leest in 2014 minstens één boek. In 1998 was dit 55%. Er is een verschil naar geslacht. Vrouwen **lezen** meer en frequenter een boek. Bij Hogeropgeleiden ligt het percentage lezers veel hoger dan bij laagopgeleiden. In de oudere leeftijdscategorieën zijn er minder lezers, maar het aandeel dagelijkse lezers is er wel hoog.

Vlamingen scoren internationaal matig wat het lezen van een boek betreft. In Nederland, Zweden, Denemarken, Verenigd Koninkrijk, Duitsland en Estland leest bijna 8 op 10 een boek gedurende het jaar. In Vlaanderen is dat zoals gezegd 6 op de 10 (zie VRIND 2014, figuur 3.51).

4.24 Lezen

Frequentie van het lezen van een boek naar geslacht, in 2014, in %.

Bron: SCV-survey 2014.

Cultureel erfgoed

De meest uiteenlopende voorwerpen, maar ook gebruiken en tradities kunnen als erfgoed beschouwd worden. Cultureel erfgoed is een gemeenschappelijk goed voor de samenleving. Het vormt onze geheugens, levert een bijdrage aan onze individuele en collectieve identiteitsvorming, geeft inzichten in maatschappijen en mensen uit het verleden, maar ook uit het heden. Cultureel erfgoed is een relatief jong beleidsveld en nog in volle ontwikkeling. Het aantal erkende of ondersteunde organisaties maakt een sterke groei door de voorbije jaren. Het gaat hier enkel om het roerend en immaterieel erfgoed. Het onroerend erfgoed komt aan bod in hoofdstuk 4.1.

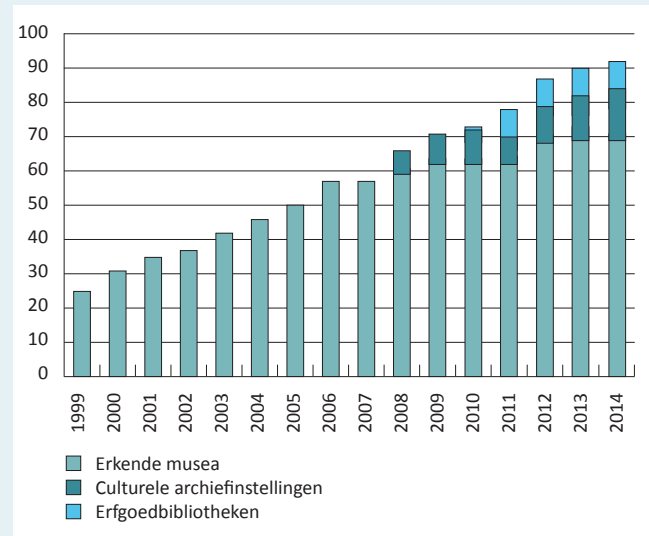
Het aantal erkende musea, culturele archiefinstellingen en erfgoedbibliotheken is de voorbije jaren geleidelijk toegenomen. Sinds 1998 kunnen musea een erkenning aanvragen. Sinds 2008 bestaat in Vlaanderen ook een kwaliteitslabel voor culturele archiefinstellingen en erfgoedbibliotheken. Het cultureel-erfgoedbeleid wil zich hiermee verder inschakelen in

de internationale kwaliteitscriteria. In 2014 zijn er in totaal 92 collectiebeherende cultureel-erfgoedorganisaties met een kwaliteitslabel, waarvan 69 musea, 15 culturele archiefinstellingen en 8 erfgoedbibliotheken. Daarnaast zijn er nog de instellingen van de Vlaamse Gemeenschap: het Kasteel van Gaasbeek, het Museum van Hedendaagse Kunst (M HKA) en het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten (KMSKA). Tot slot zijn er nog heel wat niet-erkende musea. Een overzicht (erkend + niet-erkend) van de belangrijkste musea is te vinden op de website van okv.be. Deze website bevat informatie over meer dan 600 Vlaamse en Brusselse musea en daarnaast ook info over musea in de voornaamste Europese steden.

In uitvoering van een complementair cultureel-erfgoedbeleid in samenwerking en afstemming met de provincies en de steden en gemeenten, subsidieert de Vlaamse overheid de cultureel-erfgoedorganisaties met een landelijk-internationale werking en uitstraling. In 2014 waren dit 21 musea, 5 cultureel archiefinstellingen, 1 archiefinstelling die het culturele leven in het tweetalig gebied Brussel-Hoofdstad documenteert, de Vlaamse Erfgoedbibliotheek en Archiefbank Vlaanderen. Archiefbank Vlaanderen is een geautomatiseerd register dat het privaatrechtelijk archivalisch cultureel erfgoed integraal in kaart brengt. Archiefbank Vlaanderen moet dit archivalisch erfgoed vrijwaren door te sensibiliseren en door het zichtbaar te maken. Archiefbank Vlaanderen is eigendom van de Vlaamse Gemeenschap. De databanken zijn openbaar. Daarnaast ondersteunt de Vlaamse lokale en provinciale besturen in de uitvoering van hun respectieve lokale of regionale cultureel-erfgoedbeleid. Daarbij is een verschillende regeling uitgewerkt voor de provincies en de steden Antwerpen, Brugge, Gent, Leuven en Mechelen enerzijds en voor intergemeentelijke samenwerkingsverbanden en de Vlaamse Gemeenschapscommissie anderzijds. Een cultureel-erfgoed-

4.25 Erkende erfgoedorganisaties

Evolutie van het aantal erkende musea, culturele archiefinstellingen en erfgoedbibliotheken van 1999 tot 2014.

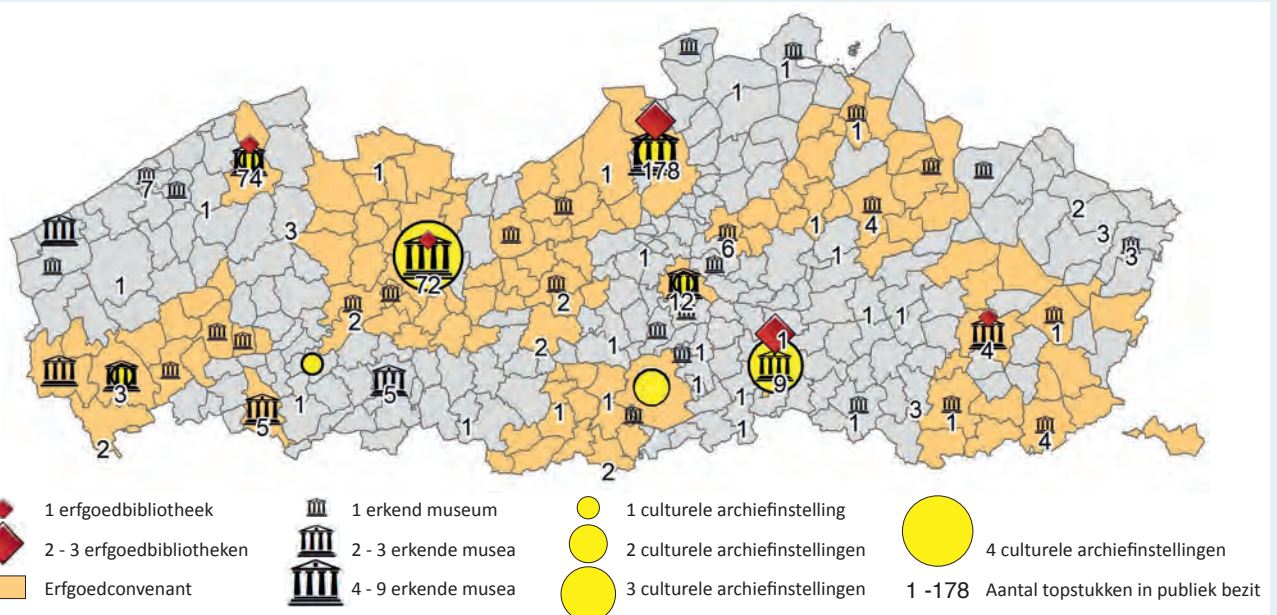

Bron: Departement CJSM, afdeling Cultureel Erfgoed.

convenant wordt gesloten met een samenwerkingsverband tussen gemeenten (totaal inwonersaantal minimaal 20.000) met een voldoende hoog gehalte aan cultureel erfgoed. Door deze overeenkomst met resultaatsverbintenis beoogt men een duurzaam en integraal beleid met betrekking tot het culturele erfgoed op lokaal niveau. Het aantal afgesloten cultureel-erfgoedconvenants is de voorbije jaren geleidelijk gestegen. De huidige cultureel-erfgoedconvenants met intergemeentelijke

4.26 Cultureel erfgoed

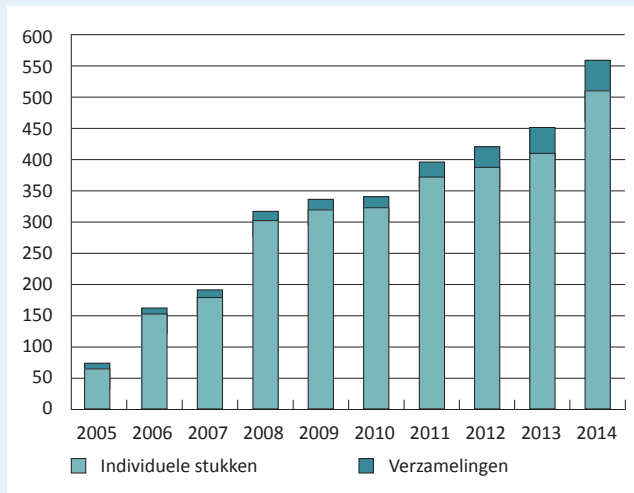
Spreiding erkende musea, deelnemende gemeenten erfgoedconvenants, erkende archiefinstellingen en topstukken in publiek bezit, in 2014.

Bron: Departement CJSM, afdeling Cultureel Erfgoed.

4.27 Topstukken

Evolutie van het aantal topstukken, van 2005 tot 2014.

Bron: Departement CJSM, afdeling Cultureel Erfgoed.

samenwerkingsverbanden zijn gesloten voor de beleidsperiode 2015-2020. Er zijn er 16.

Het beleid wil het roerend cultureel erfgoed van uitzonderlijk belang beschermen: dit staat op een beperkte lijst van zeldzame en onmisbare topstukken. Voor deze **topstukken** gelden beschermingsmaatregelen met betrekking tot fysieke ingrepen en zijn er subsidies voorzien indien deze werken gerestaureerd moeten worden. Daarenboven is er een uitvoerreglementering voor deze topstukken en een aankoopverplichting door de Vlaamse overheid bij weigering van de aankoopvergunning. In totaal staan er in 2014 508 individuele stukken en 47 verzamelingen op de lijst. Het betreft 432 topstukken in publiek bezit en 123 topstukken in privébezit. De voorbije jaren is het aantal beschermde topstukken sterk toegenomen.

Vanuit de verdere professionalisering van het veld enerzijds en vanuit de groeiende aandacht voor cultureel erfgoed anderzijds stijgt de vraag naar begeleiding en expertise. Landelijke expertisecentra voor cultureel erfgoed zijn organisaties die ondersteuning geven en kennis genereren over een specifiek erfgoedaspect. Landelijke organisaties voor volkscultuur geven dienstverlening aan hun netwerk van voornamelijk vrijwilligers of focussen op bepaalde historische praktijken zoals de heemkunde. De voorbije jaren zijn er 19 landelijke expertisecentra voor cultureel erfgoed en landelijke organisaties voor volkscultuur.

4.28 Immaterieel cultureel erfgoed

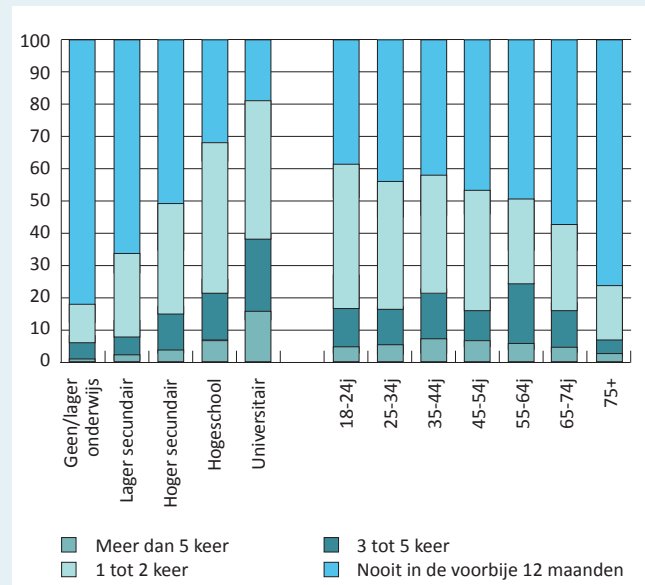
Evolutie van het aantal beschermde elementen immaterieel cultureel erfgoed, van 2007 tot 2014.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Aantal op inventaris Vlaanderen	0	8	18	19	26	33	38	41
Aantal op Representatieve Lijst UNESCO	0	0	2	6	6	6	6	8
Aantal in het Register van voorbeeldpraktijken UNESCO	0	0	0	0	1	1	1	2

Bron: Departement CJSM, afdeling Cultureel Erfgoed.

4.29 Museumbezoek naar opleiding en leeftijd.

Aandeel van de bevolking dat een museum, tentoonstelling of galerij bezoekt, naar opleiding en leeftijd, in 2014, in %.

Bron: SCV-survey 2014.

Het aantal beschermde elementen op de Inventaris Vlaanderen voor **Immaterieel Cultureel Erfgoed** stijgt jaar na jaar. Elementen die opgenomen zijn in deze inventaris kunnen voorgedragen worden voor opname in de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid van Unesco. In 2014 staan 8 beschermde elementen van de Vlaamse inventaris op deze lijst en staan twee elementen in het Register van voorbeeldpraktijken van de UNESCO. www.immaterieelerfgoed.be is het digitaal platform voor immaterieel erfgoed in Vlaanderen. De website geeft immaterieel erfgoed een gezicht, sensibiliseert over erfgoedzorg en ondersteunt het netwerk. De databank inventariseert immaterieel erfgoed, bundelt erfgoedzorgvoorbeelden en informatie over gemeenschappen en organisaties betrokken bij immaterieel erfgoed. Dat stimuleerde het gebruik van het platform en verhoogde de kwaliteit van de gedocumenteerde elementen op het vlak van borging en gedragenheid. Tapis plein vzw modereert het platform.

Bijna de helft van de bevolking bezoekt in 2014 een museum, een tentoonstelling of een galerij. Dit cijfer is over de jaren vrij stabiel. Naar geslacht zijn er geen significante verschillen. De participatie van ouderen ligt onder het gemiddelde: bij de

4.30 Bezoekersaantallen

Evolutie van de bezoekersaantallen van musea met een Vlaamse indeling en de musea van de Vlaamse Gemeenschap, van 2009 tot 2014.

	2009		2010		2011		2012		2013		2014	
	Totaal	waarvan -26 jaar	Totaal	waarvan -26 jaar	Totaal	waarvan -26 jaar	Totaal	waarvan -26 jaar	Totaal	waarvan -26 jaar	Totaal	waarvan -26 jaar
Musea met een Vlaamse indeling	1.904.810	490.838	1.964.856	507.315	2.009.310	469.994	2.154.640	470.198	2.210.444	513.519	2.747.603	660.830
Museum van Hedendaagse Kunst Antwerpen (M HKA)	62.844	4.155	71.598	11.850	63.886	16.335	80.068	11.935	68.408	n.b.	84.145	n.b.
Koninklijk museum voor Schone Kunsten Antwerpen (KMSKA)*	134.388	41.212	246.906	49.762	73.121*	17.443*						
Kasteel van Gaasbeek	30.245	6.339	35.206	17.783	42.972	14.187	11.263	1.078	51.817	n.b.	32.566	16.873
Totaal	2.132.287	542.544	2.318.566	586.710	2.116.168	500.516	2.234.708	483.211	2.330.669	513.519	2.864.314	677.703

* Sinds 1 mei 2011 is het KMSKA gesloten voor renovatie, maar is de collectie op specifieke locaties nog te bezichtigen.
Bron: Departement CJSM, afdeling Cultureel Erfgoed.

65- tot 74-jarigen heeft nog wel 4 op de 10 een museum, tentoonstelling of galerij bezocht, bij de 75-plussers is dit maar een kwart. Naar opleidingsniveau is er een duidelijk onderscheid: bijna 8 op de 10 universitairers heeft minstens één museum bezocht het voorbije jaar. Bij de laagst geschoolden bezocht slechts een vijfde minstens één museum. 4 op de 10 van de bevolking bezocht een museum, een tentoonstelling of een galerij in België. Ongeveer een derde van de bevolking bezocht een museum in het buitenland. Het museumbezoek ligt hoger in de steden.

De erkende musea en de musea van de Vlaamse Gemeenschap trekken in 2014 meer dan 2,8 miljoen **bezoekers**. Dit is een forse toename ten opzichte van de voorbije jaren. Bijna een kwart van de bezoekers is jonger dan 26 jaar.

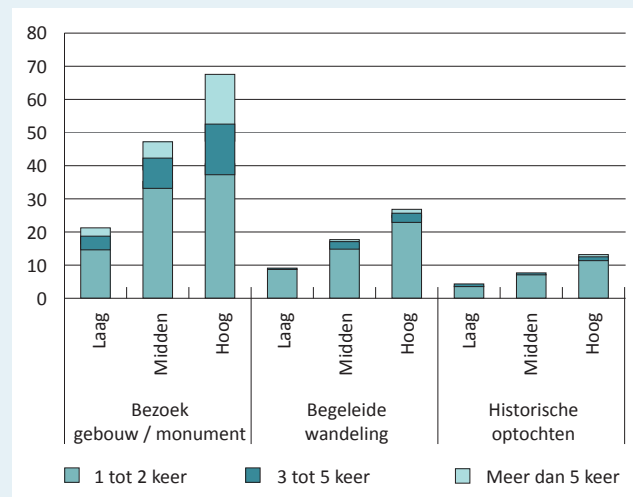
Vlamingen staan in de top 10 van de EU28 wat het museumbezoek betreft. Zweden is afgetekend koploper (zie VRIND 2014, figuur 3.54).

Minder dan de helft van de Vlaamse bevolking zegt in 2014 een **bezienswaardig gebouw** of monument bezocht te hebben, bijna 1 op de 5 neemt deel aan een **historische wandeling** en bijna 1 op de 10 woont een herdenkingsfeest of **historische optocht** bij. Deze deelnamecijfers zijn vrij stabiel de voorbije jaren. Er zijn weinig verschillen naar geslacht voor deelname aan erfgoedactiviteiten. Mannen bezoeken wel iets vaker een bezienswaardig gebouw of monument. Voor het bezoek van een bezienswaardig gebouw of monument

valt de lage participatie van de 75-plussers op. Wat het maken van een historische wandeling betreft, valt vooral een sterke en regelmatige deelname van de 55- tot 64-jarigen op. Bij de 75-plussers ligt participatie veruit het laagst. Voor het bijwonen van een historische optocht zijn er nauwelijks leeftijdsverschillen. Naar opleidingsniveau zijn de verschillen

4.31 Erfgoedactiviteiten

Aandeel deelnemers en frequentie deelname aan drie erfgoedactiviteiten, naar opleiding, in 2014, in %.

Bron: SCV-survey 2014.

4.32 Deelname Erfgoeddag

Evolutie van het aantal deelnemende organisaties, aantal activiteiten en schatting van de bezoekers aan de Erfgoeddag, van 2005 tot 2014.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Aantal deelnemende organisaties	436	507	460	400	471	400	393	517	544	511
Aantal activiteiten	738	814	692	600	648	600	542	800	746	669
Schatting aantal bezoekers	220.000	210.000	210.000	210.000	220.000	235.000	240.000	250.000	220.000	250.000

Bron: FARO, Vlaams Steunpunt voor cultureel erfgoed.

4.33 Sociaal-cultureel werk

Kerncijfers sociaal-cultureel werk voor volwassenen, van 2013 tot 2015.

Organisaties	2013	2014	2015
Sociaal-culturele verenigingen	57	56	56
Reguliere verenigingen	54	54	55
Startsubsidie	1	1	1
Niet erkende migrantenverenigingen	2	1	
Sociaal-culturele bewegingen	31	31	31
Sociaal-culturele vormingsinstellingen	36	36	35
Volkshogescholen	13	13	13
Landelijke vormingsinstellingen	23	23	22
Gespecialiseerde vormingsinstellingen	17	17	16
Syndicale vormingsinstellingen	3	3	3
Vormingsinstellingen voor personen met een handicap	3	3	3
Federatie van vormingsdiensten voor personen met een handicap – Vijftact	1	1	1
Steunpunt SoCiuS	1	1	1
Belangenorganisatie FOV	1	1	1
Totaal	127	126	125

Bron: Departement CJSM, afdeling Sociaal-Cultureel Werk.

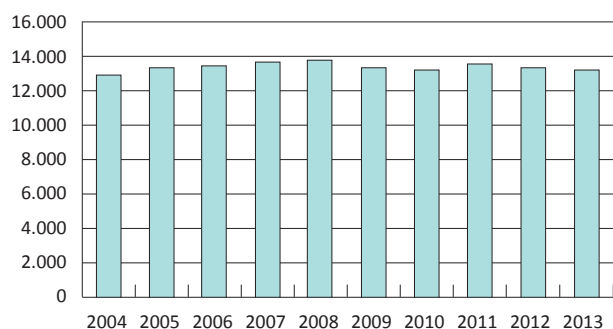
het duidelijkst. Voor alle drie de activiteiten participeren de lager opgeleiden duidelijk minder dan de hogeropgeleiden. Het bezoeken van een bezienswaardig gebouw of monument ligt hoger in de steden.

De Erfgoeddag trekt de voorbije jaren meer dan 200.000 bezoekers. In 2014 waren ze zelfs een kwart miljoen bezoekers. Het aantal georganiseerde activiteiten nam in 2014 wel terug af ten opzichte van de voorbije jaren.

Vlaanderen zit in de middenmoot in de EU28 wat het bezoeken van een historische site betreft. Zweden, Denemarken en Nederland voeren de ranglijst aan (zie VRIND 2014, figuur 3.57).

4.34 Sociaal-culturele verenigingen

Evolutie van het aantal afdelingen van de erkende verenigingen* (inclusief Brussel), van 2004 tot 2013.

Bron: Departement CJSM, afdeling Sociaal-Cultureel Werk.

Sociaal-cultureel werk en lokaal cultuurbeleid

Het sociaal-cultureel werk is historisch één van de belangrijkste instrumenten in de democratisering van cultuur. Het Vlaamse cultuurbeleid wil dan ook dat het sociaal-cultureel werk zijn voortrekkersrol als bruggenbouwer in een superdiverse samenleving kan blijven spelen en op deze manier kan zorgen voor sociale cohesie, maatschappelijk engagement, diversiteit en burgerschap. Ook de amateurkunsten, als motor voor creativiteit en verbinding, en de circuskunsten, als participatieve en gemeenschapsvormende kunstvorm, verdienen de nodige aandacht. De Vlaamse Gemeenschap blijft de lokale besturen aanmoedigen in te zetten op cultuur. Bibliotheken en cultuurcentra zorgen voor een fijnmazig netwerk van infrastructuur. Voor het jeugdwerk blijft de focus gericht op een inclusief en integraal beleid. Kinderen en jongeren ruimte geven is een belangrijke doelstelling van het lokale jeugdbeleid. Hierbij moeten alle jongeren bereikt worden. Groepen die nu ondervertegenwoordigd zijn in het jeugdwerk zoals meisjes, jongeren met een beperking, jongeren met een lagere opleiding, of een migratie-achtergrond moeten meer bereikt worden door het jeugdwerk.

Het sociaal-cultureel werk, de amateurkunsten, het bibliotheekbezoek, de cultuurcentra en het jeugdwerk komen hieronder achtereenvolgens aan bod. Hierbij worden telkens aspecten van het aanbod en participatie bekeken.

Sociaal-cultureel werk

In 2015 subsidieerde de Vlaamse overheid 125 organisaties in het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Dit aantal is de voorbije jaren vrij stabiel. Er worden 3 werksoorten onderscheiden: de verenigingen, de bewegingen en de vormingsinstellingen. Eerst wordt het aantal organisaties in elke vorm besproken, vervolgens hun aanbod.

4.35 Aanbod sociaal-cultureel werk

Evolutie van het aanbod van de verschillende organisaties voor sociaal-cultureel werk, van 2007 tot 2013.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Verenigingen							
Aantal publieksgerichte activiteiten	265.826	279.645	279.492	265.362	256.691	261.937	270.722
Vormingplus-centra							
Activiteiten	3.910	4.324	5.289	5.805	6.048	6.360	6.278
Uren	31.012	35.023	36.739	35.237	36.354	35.460	35.005
Landelijke vormingsinstellingen							
Aantal educatieve activiteiten	11.869	11.981	11.805	10.454	11.406	12.915	12.776
Aantal uren educatieve activiteiten (formeel en niet-formeel)	117.219	111.128	109.820	103.246	108.719	109.825	111.207

Bron: bevraging Boekstaven van FOV.

In 2015 zijn 56 landelijke **sociaal-culturele verenigingen** erkend en gesubsidieerd (b.v. Davidsfonds, Federatie van Marokkaanse Verenigingen, VTBKultuur,...). In 2013 telden de gesubsidieerde sociaal-culturele verenigingen in totaal meer dan 13.000 afdelingen (inclusief afdelingen in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest), wat een lichte daling is ten opzichte van de voorbije jaren. Vooral de afdelingen van de etnisch-culturele federaties kenden in de tweede helft van de jaren 2000 een sterke stijging.

In 2015 zijn er verder 35 sociaal-culturele **vormingsinstellingen** (de Halewynstichting, Natuurpunt Educatie...) en 31 **bewegingen** (Pax Christi Vlaanderen, De Wakkere Burger...) erkend.

De voorbije jaren organiseerden de verenigingen tussen de 250.000 en 280.000 publieksgerichte activiteiten, hun aantal blijft vrij stabiel. De Vormingplus-centra organiseren in 2013 meer dan 6.000 activiteiten, hun aantal stijgt. Een derde van hun aanbod is gericht op belangrijke aandachtspunten van het beleid: digitale geletterdheid, interculturaliteit en duurzaamheid. De activiteiten van de landelijke vormingsinstellingen kennen een lichte stijging de voorbije jaren en ook het aantal gepresteerde uren van deze instellingen gaat er wat op vooruit.

De erkende verenigingen tellen ongeveer 2,2 miljoen **leden**. Het aantal leden is de voorbije jaren licht gedaald. Een verkla-

ring hiervoor ligt in het feit dat het concept lidmaatschap op verschillende manieren wordt ingevuld. Heel wat organisaties kiezen voor andere participatiemodellen met meer nadruk op actieve deelname en vrijwillige inzet. Hun ledenaantallen krimpen. Andere zetten wel in op een actieve ledenwerking en -werving. Hun ledenaantallen groeien. Maar globaal genomen is er, wat de formele lidmaatschappen betreft, een licht dalende trend. De verenigingen kunnen rekenen op ongeveer 180.000 vrijwilligers waarvan ongeveer 126.000 bestuursleden. Het aantal vrijwilligers is daarmee de voorbije jaren vrij sta-

4.36 Sociaal-cultureel aanbod in Brussel

Evolutie van het aantal door de VGC erkende en gesubsidieerde lokale en bovenlokale verenigingen, volgens type, van 2008 tot 2014.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Sociaal-culturele verenigingen	188	218	204	198	219	211	203
Amateurkunstenverenigingen	87	80	83	75	95	82	74
Seniorenverenigingen	77	75	77	88	97	85	83
Zelforganisaties*	49	92	112	147	174	182	155
Totaal	401	465	476	508	585	560	515

*Zelforganisaties zijn verenigingen met mensen met een bepaalde etnisch-culturele achtergrond die sociaal-culturele activiteiten organiseren.
Bron: VGC.

4.37 Deelname sociaal-cultureel werk

Evolutie van het aantal deelnemers aan erkende sociaal-culturele verenigingen en vormingsinstellingen, van 2007 tot 2013.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Verenigingen							
Aantal leden erkende sociaal-culturele verenigingen	2.578.382	2.252.874	2.276.456	2.225.655	2.210.457	2.195.108	2.172.084
Aantal deelnemers aan publieksgerichte activiteiten	8.559.077	9.158.272	9.312.179	9.234.969	9.426.585	9.073.952	8.972.130
Aantal vrijwilligers	184.173	173.490	173.621	181.656	184.288	182.619	184.382
Bestuursleden	132.107	138.667	135.280	134.583	129.732	126.044	124.846
Vormingplus-centra							
Deelnames	63.317	72.274	79.497	87.970	95.657	98.719	101.496
Unieke deelnames			47.000	48.800	56.275	51.302	62.882
De landelijke vormingsinstellingen							
Deelnemers	188.104	234.990	242.027	228.127	222.130	247.803	228.704

Bron: bevraging Boekstaven van FOV.

4.38 Amateurkunsten

Evolutie van het aantal aangesloten en geregistreerde groepen amateurkunsten voor de verschillende koepels, van 2003 tot 2014.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Creatief Schrijven						28	30	30	30	30	31	31
Centrum voor Beeldexpressie	315	333	342	335	329	328	326	333	325	319	325	338
Danspunt	275	300	299	339	341	355	379	368	383	370	381	390
Koor en Stem*	778	819	811	841	822	841	817	852	947	962	1.000	969
Kunstwerk(t)*	128	125	171	155	116	131	163	154	376	370	369	361
Muziekmozaïek	194	247	268	284	297	124	135	182	163	223	330	303
Opendoek*	790	786	807	801	823	839	897	904	913	2.256	2.349	2.452
Vlamo	1.016	1.128	1.645	1.681	1.180	1.189	1.202	1.210	1.208	1.208	1.208	1.203
Poppunt*	4.431	3.755	4.080	4.737	5.551	5.939	5.100	7.707	10.968	12.944	14.760	6.310
Totale	7.927	7.493	8.423	9.173	9.459	9.774	9.049	11.740	15.313	18.682	20.753	12.357

* De som van aangesloten groepen en geregistreerde groepen (groepen die actief en regelmatig gebruik maken van de dienstverlening en dus tot het bereik van de organisatie behoren); aantal geregistreerde groepen zijn deze die zich op de website van de koepel aanmelden.
Bron: Departement CISM, afdeling Sociaal-Cultureel Werk.

biel. Het aantal vrijwilligers voor bestuursfuncties, die de rug-gengraat van de verenigingen vormen, daalt nog verder. Het aantal deelnemers aan de publieksgerichte activiteiten van deze verenigingen daalt in 2013 onder de 9 miljoen.

Naast de deelname aan het verenigingsleven is er een ruime deelname aan de activiteiten van vormingsinstellingen. De landelijke vormingsinstellingen tellen de voorbije jaren ongeveer 230.000 deelnemers. Daarnaast zijn er in 2013 meer dan 60.000 unieke deelnemers aan de activiteiten van de Vormingplus-centra, een duidelijke toename. Samen met het Minderhedenforum stimuleert Vormingplus ook de participatie van etnisch-culturele minderheden aan het beleid (Boekstaven, 2013).

In Brussel erkende de VGC in 2014 in totaal 515 lokale en bovenlokale verenigingen. Dit aantal is wat afgenomen ten opzichte van de voorgaande jaren.

Amateurkunsten

De sector van de amateurkunsten wordt gedragen door 9 grote spelers met meer dan 12.000 **aangesloten of geregistreerde groepen**. Vooral het aantal geregistreerde groepen bij Opendoek is de voorbije jaren sterk gestegen. De sterke daling bij Poppunt heeft te maken met een nieuwe registratie (voor 2014 konden bandleden zich individueel registreren).

Het aantal actieve leden van een **vereniging voor amateurkunstbeoefening** schommelt de voorbije jaren rond 5% van de Vlamingen. Naar geslacht zijn er geen noemenswaardige verschillen voor het actieve lidmaatschap. Er is een vrij goede spreiding over de leeftijdsgroepen, uitgezonderd de 75-plussers die een wat lager participatiecijfer kennen. Hoogopgeleiden zijn veel vaker actief lid van een amateurkunstenvereniging dan laagopgeleiden.

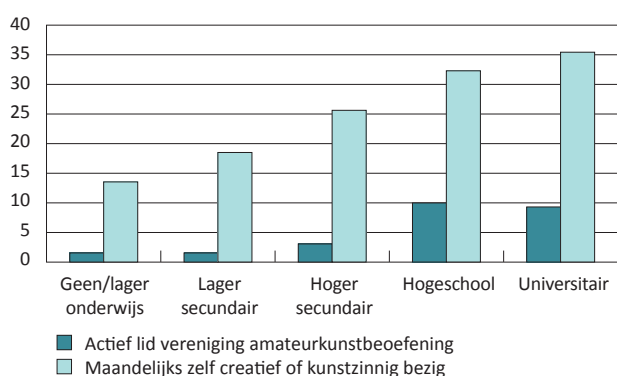
Ook buiten de context van een vereniging kunnen Vlamingen creatief zijn. Ongeveer een kwart van de bevolking geeft de voorbije jaren aan maandelijks **creatief/kunstzinnig bezig** te zijn. Het percentage ligt wat hoger bij vrouwen dan bij mannen. Bij de laagopgeleiden zegt bijna 1 op de 6 maandelijks creatief/kunstzinnig bezig te zijn, bij de hoogopgeleiden ongeveer een derde. Mensen jonger dan 45 jaar zijn het vaakst maandelijks zelf creatief/kunstzinnig bezig.

Vergeleken met ander Europeanen beoefenen Vlamingen relatief vaak een artistieke activiteit. Voor elk type activiteit scoren ze boven het gemiddelde van de EU 28 (zie VRIND 2014, figuur 3.10).

De Vlaamse overheid geeft sinds enkele jaren sterke impulsen aan de creatie en verspreiding van de **Vlaamse circuskunst**. In 2014 bezoekt ongeveer 8% van de Vlamingen een circus, een vergelijkbaar cijfer met de voorgaande jaren. Hoogopgeleiden gaan bijna drie keer zo veel dan laagopgeleiden. Voor de 25- tot 44-jarigen ligt, waarschijnlijk door de aanwezigheid van jonge kinderen in het gezin, de participatiegraad duidelijk het hoogst (SCV, 2014).

4.39 Deelname amateurkunsten

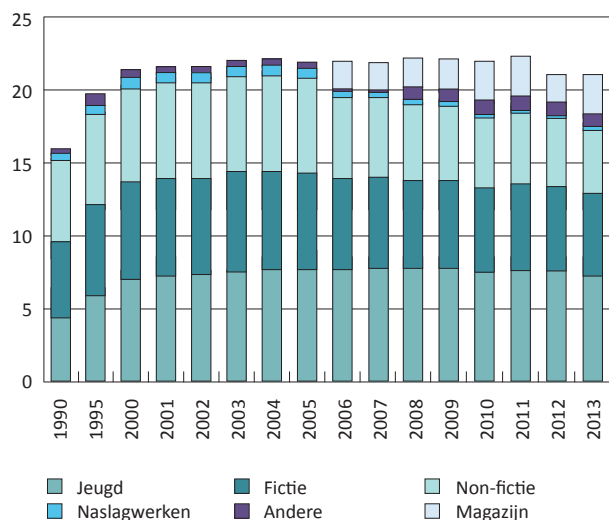
Aandeel van de bevolking dat actief lid is van een amateurkunstenvereniging en zelf creatief/kunstzinnig bezig is, naar opleiding, in 2014, in %.

Bron: SCV-survey 2014.

4.40 Gedrukte materialen

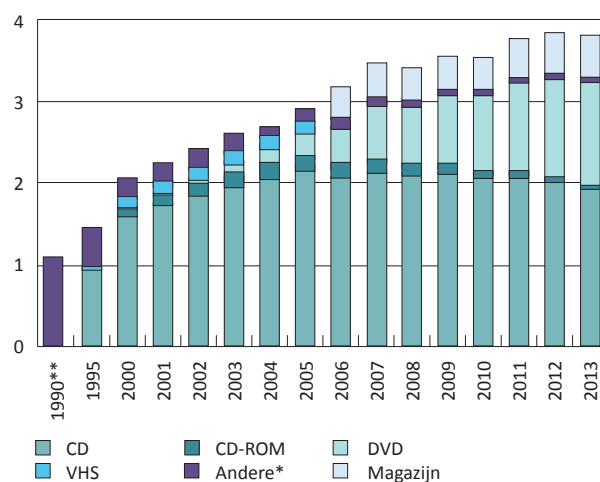
Evolutie van de gedrukte materialen in de openbare bibliotheken, van 1990 tot 2013, in miljoen exemplaren.

Opmerkingen: de categorie magazijn wordt sinds 2006 apart geregistreerd. Sinds 2008 vallen de tijdschriften onder de categorie andere. Bron: Departement CJSM, afdeling Sociaal-Cultureel Werk.

4.41 Audiovisuele materialen.

Evolutie van de audiovisuele materialen in de openbare bibliotheken, van 1990 tot 2013, in x miljoen exemplaren.

* De VHS-cassettes worden van 2006 bij andere geteld omdat ze grotendeels uit de collectie zijn.

** CD's werden niet uitgesplitst en werden bij andere geteld in 1990. Wegens het voorlopig kleine aantal werden de daisy-documenten (content managementsysteem) bij de categorie andere geteld.

Bron: Departement CJSM, afdeling Sociaal-Cultureel Werk.

Bibliotheken

In het Vlaamse Gewest richten 286 gemeenten en 8 intergemeentelijke verenigingen een openbare bibliotheek in. In de faciliteitengemeenten Drogenbos en Kraainem hebben de cultuurraden een Nederlandstalig privaatrechtelijke bibliotheek opgericht. Zodoende beschikken inmiddels 304 van de 308 Vlaamse gemeenten over een bibliotheekvoorziening. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest richten de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC) en alle gemeentebesturen van de Brusselse gemeenten een Nederlandstalige bibliotheek in. Naast de gewone bibliotheken worden ook vier gespecialiseerde organisaties voor bibliotheekwerk (bibliotheken voor blinden, slechtzienden en personen met een andere leesbeperking) ondersteund.

De totale **collectie** van de Vlaamse en Brusselse openbare bibliotheken blijft vrij stabiel rond de 25 miljoen stuks. Ruim een derde van de gedrukte materialen zijn gericht op de jeugd, bij de audiovisuele materialen is dit ongeveer een tiende. De audiovisuele materialen maken inmiddels meer dan 15% van de totale collectie uit. Na jaren gestegen te zijn blijft dit aandeel de voorbije jaren stabiel.

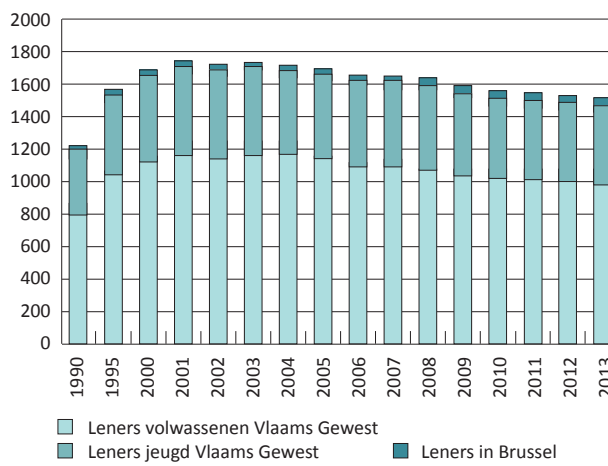
Er zijn verschillende indicatoren om een idee te krijgen van de relatieve grootte en kwaliteit van de collectie van een bibliotheek. Een eerste indicator is de collectie per inwoner. In 2013 bedraagt de collectie bijna 4 stuks per inwoner. Een andere indicator is de bezitscoëfficiënt of de verhouding tussen het aantal werken in de collectie en het aantal leners. Het Vlaamse gemiddelde bedraagt in 2012 bijna 17 stuks per gebruiker en daalt voor het eerst sinds jaren. Het vernieuwingsritme toont het percentage nieuwe werken in de totale collectie.

Dit bedroeg 8,2% in 2013. Het vernieuwingsritme ligt hoger voor de audiovisuele materialen (9,7%) dan voor de gedrukte materialen (8,3%). Het vernieuwingsritme van de audiovisuele materialen neemt de voorbije jaren wel duidelijk af terwijl dit van de gedrukte materialen stabiel blijft.

In Vlaanderen en Brussel is een openbare bibliotheek gemiddeld 25 uur per week open. Dit aantal heeft betrekking op de hoofdbibliotheken, inclusief de bedieningspunten en stijgt

4.42 Leners

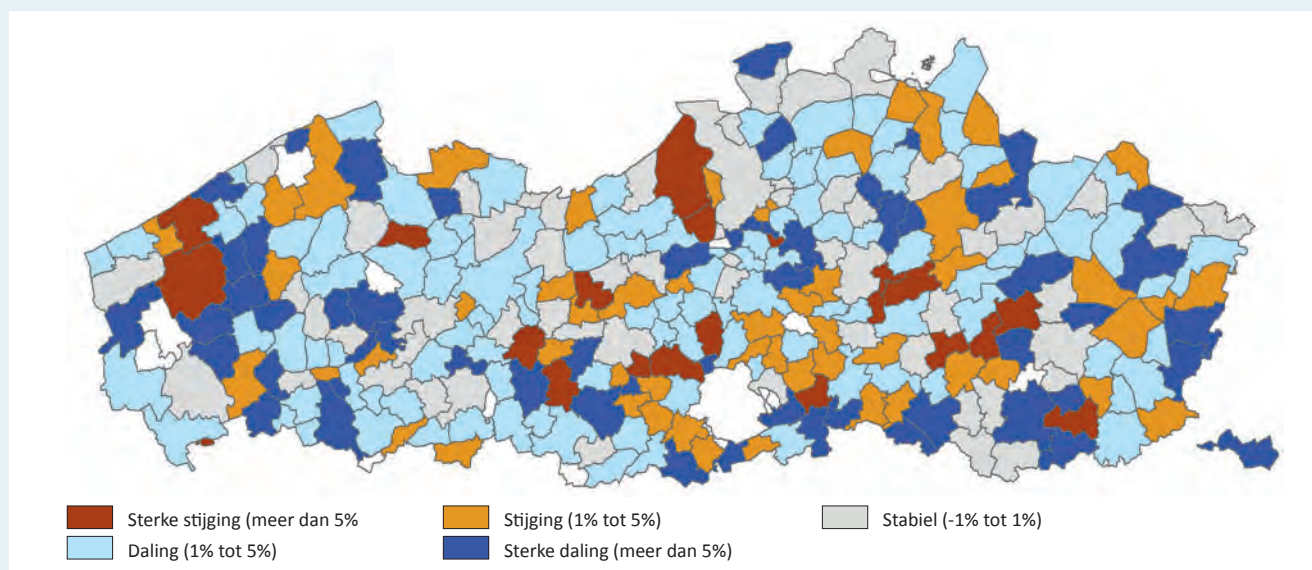
Evolutie van het lenersaantal in bibliotheken, volwassenen en jeugd, van 1990 tot 2013, in 1.000 leners.

Bron: Departement CJSM, afdeling Sociaal-Cultureel Werk.

4.43 Leners naar gemeente

Evolutie van het aantal leners naar gemeente, in 2013.

Bron: Departement CJSM, afdeling Sociaal-Cultureel Werk.

in Vlaanderen tot ongeveer 35 uur per week. Bijna een derde van de openingsuren zijn 's avonds of in het weekend. Bijna de helft van de bibliotheken beschikt over een inleverbox en meer dan 4 op de 10 over zelfuitleenbalies. 47% van de bibliotheken heeft een aangepaste dienstverlening voor anderstaligen of personen van buitenlandse herkomst, 67% heeft dit voor mindermobielen en 89% voor senioren. Op de openingsuren na zitten al deze indicatoren rond toegankelijkheid in stijgende lijn.

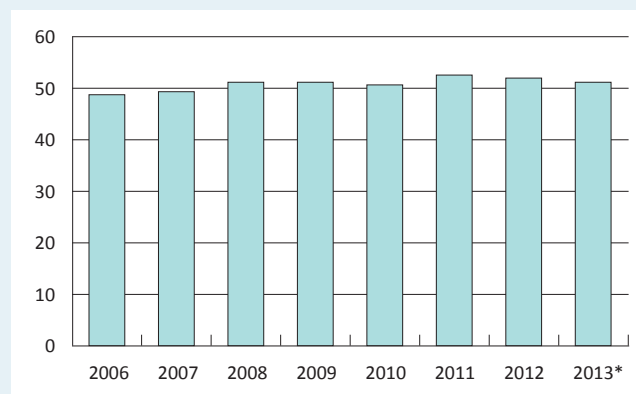
Bijna elke bibliotheek beschikt inmiddels over internet. Gemiddeld zijn 8 pc's per bibliotheek hierop aangesloten. Het gemiddeld aantal uren internetgebruik in een openbare bibliotheek

bedraagt op jaarbasis meer dan 5.000 uur of gemiddeld een kwart van de totale openingstijd.

In 2013 is bijna een kwart van de bevolking geregistreerd als een **lener** bij een openbare bibliotheek. Dit komt neer op ongeveer 1,5 miljoen leners waarvan circa 44.500 in het Brussels Hoofdstedelijke Gewest. Tussen 1990 en 2000 was er een duidelijke stijging van het aantal leners, nadien stabiliseerde het aantal leners en sinds 2007 is er een lichte daling. De evolutie van het aantal leners verschilt naargelang de gemeente. In ongeveer een derde van de gemeenten neemt in 2013 het lenersaantal toe.

4.44 Ontleningen

Evolutie van het aantal ontleningen van gedrukte en audiovisuele materialen, van 1990 tot 2013, in miljoen ontleningen.

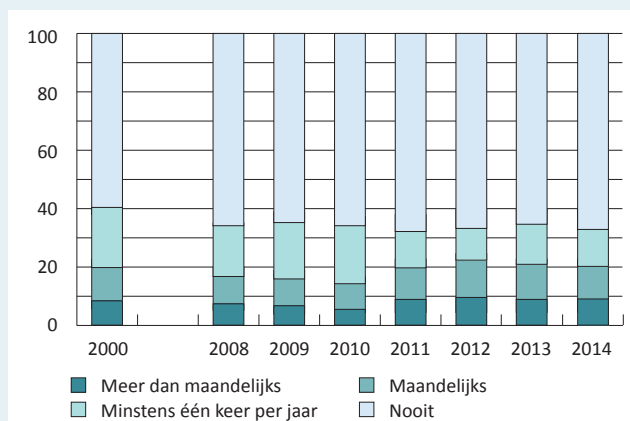

Opm: Vanaf 2013 exclusief uitleningen magazijncollectie, daardoor moeilijk te vergelijken in de tijd.

Bron: Departement CJSM, afdeling Sociaal-Cultureel Werk.

4.45 Bibliotheekbezoek

Evolutie van het aandeel van de bevolking dat een bibliotheek bezoekt, van 2000 tot 2014, in %.

Bron: SCV-survey.

Het grootste deel van de leners komt uit het eigen werkgebied van de bibliotheek. Bij de jeugd komt een vijfde van buiten het werkgebied, bij de volwassenen loopt dit op tot bijna een derde. In totaal werden er ruim 18 miljoen bezoeken geteld.

Het aantal **uitleningen** daalt licht ten opzichte van de voorgaande jaren. Het gemiddeld aantal uitgeleende stuks per lener blijft in 2013 wel stabiel op ongeveer 35 stuks. De gebruiksefficiënt, die toont hoe vaak de items gemiddeld de deur uitgaan, blijft in 2013 zowel voor de gedrukte materialen als de audiovisuele materialen, stabiel op iets meer dan 2 keer.

Men moet niet noodzakelijk geregistreerd zijn als lener om een bibliotheek binnen te stappen. Er kan gebruik gemaakt worden van de leeszaal of de kaart van iemand anders. De openbare bibliotheken tellen in 2013 dan ook meer dan 1,9 miljoen gebruikers.

Naast de openbare bibliotheken kan er gebruik gemaakt worden van een bibliotheek op het werk, in de school of in een instelling. In 2014 blijkt 32,5% van de bevolking een bibliotheek bezocht te hebben. Het **bibliotheekbezoek** neemt licht af.

Bij de vrouwen (36%) ligt het bibliotheekbezoek hoger dan bij de mannen (30%). De jongste leeftijdscategorie (18 tot 24-jarigen) scoort het best voor bibliotheekbezoek. De oudste leeftijdscategorieën kennen lage bezoekcijfers, maar dit is waarschijnlijk sterk gerelateerd met het opleidingsniveau.

Vlaanderen staat net in de top 10 wat het bibliotheekbezoek in de EU28 betreft. De Scandinavische landen scoren het best (zie VRIND 2014, figuur 3.15).

Cultuurcentra

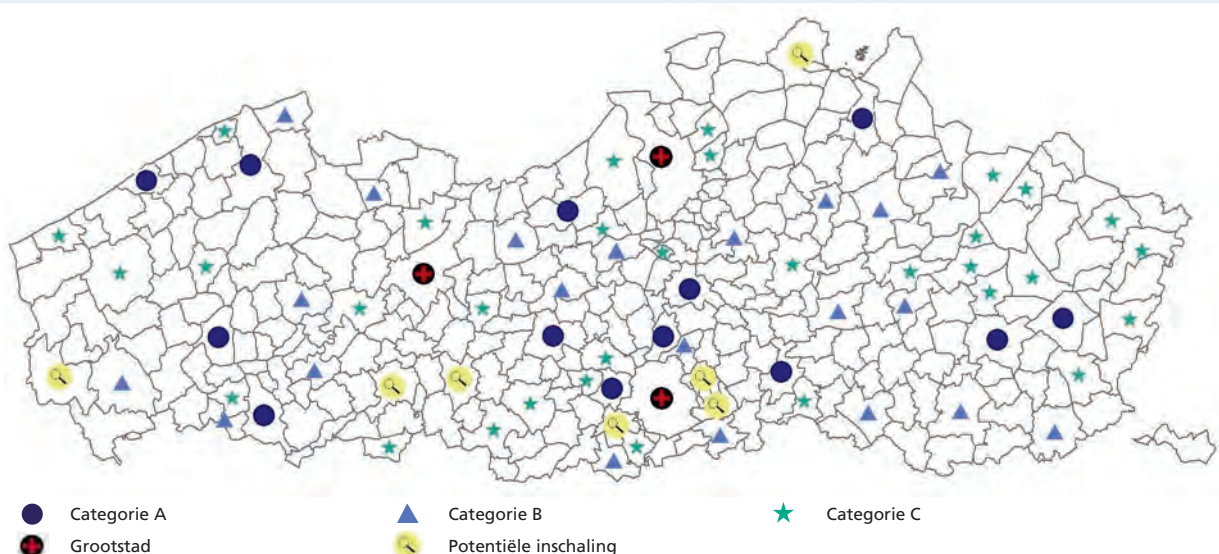
In 2015 subsidieerde de Vlaamse overheid 69 cultuurcentra. Er zijn drie grootstedelijke cultuurcentra: Antwerpen, Gent en Brussel. De andere cultuurcentra kennen een onderverdeling in categorie A, B of C. Cultuurcentra van categorie A, die moeten voldoen aan de hoogste infrastructuureisen, zijn er in de centrumsteden. Voor categorie B en C zijn er aangepaste infrastructuurvereisten, zowel op het vlak van grootte als uitrusting.

Met de grootsteden Antwerpen, Gent en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest werd geopteerd voor een convenant tussen de Vlaamse overheid en de steden (VGC voor Brussel). Er zijn nog 7 gemeenten die volgens het decreet subsidie kunnen krijgen voor een cultuurcentrum maar nog niet van deze mogelijkheid gebruik maken (potentiële inschaling).

Waar de opdracht van cultuurcentra traditioneel bestond uit verhoging van cultuurparticipatie, gemeenschapsvorming en cultuurspreiding, wordt die sinds 2014 in de vorm van een beleidsprioriteit met beleidsaccenten geformuleerd: inzetten op kunst- en cultuureducatie, ondersteunen van amateurkunsten en (sociaal-)culturele verenigingen en tot slot een cultuuraanbod realiseren met oog voor spreiding van Vlaamse gezelschappen. Deze laatste opdracht laat zich vooral meten aan de hand van cijfers over het aantal activiteiten en deelnemers. Bijna een kwart daarvan zijn 'eigen activiteiten' waarbij het cultuurcentrum de organisator is of een beduidend inhoudelijke en financiële inbreng heeft. Het ruime receptieve aanbod wordt georganiseerd door individuele of georganiseerde gebruikers (verenigingen, clubs...) in de infrastructuur van het cultuurcentrum. Heel vaak ondersteunen de cultuurcentra dit receptieve aanbod door het ter beschikking stellen van technische en organisatorische kennis. In het eigen aanbod is het aanbod aan podiumactiviteiten (theater, dans, muziek...)

4.46 Cultuurcentra

Spreiding cultuurcentra, naar categorie, in 2015.

Bron: Departement CISM, afdeling Sociaal-Cultureel Werk.

4.47 Aanbod cultuurcentra

Evolutie van het aantal activiteiten (eigen, receptief en omkadering) van de cultuurcentra en de procentuele verdeling naar soort, van 2006 tot 2013.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Eigen activiteiten	%	%	%	%	%	%	%	%
podium	56,9	54,4	52,4	47,2	53,5	56,5	56,4	55,8
educatieve activiteiten	25,8	27,7	23,3	33,3	17,7	24,8	25,6	25,4
tentoonstellingen	3,6	3,4	3,7	3,0	25,5	3,2	3,0	3,0
andere activiteiten	13,7	14,5	20,5	16,4	3,3	15,6	15,0	15,8
Totaal eigen activiteiten (N)	18.138	20.391	22.021	24.810	21.795	21.159	21.061	21.305
Receptieve activiteiten	%	%	%	%	%	%	%	%
podium	6,9	7,0	7,0	6,9	7,0	6,5	6,6	6,6
educatieve activiteiten	22,2	19,5	19,2	17,4	17,8	18,9	17,8	18,2
tentoonstellingen	0,7	0,8	0,7	0,7	0,7	0,6	0,5	0,5
andere activiteiten	70,3	72,7	73,0	75,0	74,5	74,1	75,1	74,7
Totaal receptieve activiteiten (N)	64.274	65.364	66.824	65.650	66.777	70.786	73.234	73.245
Totaal eigen en receptieve activiteiten	82.412	82.412	88.845	90.460	88.572	91.945	94.295	94.550
Omkadering	%	%	%	%	%	%	%	%
inleiding, nabespreking, lezing, interview	23,3	22,9	23,0	28,0	21,2	20,6	19,2	20,7
atelier, workshop	36,8	38,9	41,6	37,1	42,1	45,0	44,7	44,7
rondleiding, sfeerscheppende activiteit	24,0	32,0	28,0	28,5	29,7	26,7	28,8	27,2
vernissage bij tentoonstelling	15,9	6,3	7,3	6,4	7,0	7,7	7,3	7,5
Totaal omkaderingsactiviteiten (N)	3.727	4.090	4.109	4.488	4.213	3.881	3.763	3.847

Bron: Departement CJSM, afdeling Sociaal-Cultureel Werk.

opvallend. Ruim de helft van het aantal eigen activiteiten valt onder 'podium'. De voorbije jaren is het totaal aantal activiteiten gestegen. Vooral de receptieve activiteiten nemen toe, het eigen aanbod blijft vrij stabiel. Daarnaast worden nog activiteiten opgezet door de Brusselse gemeenschapscentra (22) en de gemeenschapscentra beheerd door vzw 'deRand' (7). De activiteiten van de Brusselse gemeenschapscentra zijn veel minder op de podiumkunsten gericht dan de Vlaamse cultuurcentra. De activiteiten van de gemeenschapscentra beheerd door vzw 'deRand' stijgen in 2014 verder.

De **eigen activiteiten** van de cultuurcentra, waarbij het cultuurcentrum de organisator is of een beduidend inhoudelijke en financiële inbreng heeft, trekken de voorbije jaren ongeveer 3 miljoen deelnemers (exclusief omkaderingsactiviteiten). Vooral het podiumaanbod binnen de eigen activiteiten trekt veel volk, met 9 op de 10 van het totale aantal deelnemers. De deelname aan dit podiumaanbod lijkt in 2013 wel lichtjes terug te lopen. Het gaat hier niet om unieke deelnemers. Mogelijk wordt een ruim publiek bereikt, maar het kan evengoed om een kleiner, intensief participierend publiek gaan.

4.48 Aanbod VGC

Activiteiten Brusselse Gemeenschapscentra, in 2013.

	Receptief	Eigen	Totaal
Activiteiten	%	%	%
Podiumactiviteiten	2,7	21,3	8,2
Andere activiteiten	78,0	30,0	63,6
Educatieve activiteiten	19,4	48,7	28,1
Totaal activiteiten (N)	7.519	3.200	10.719
Omkadering	%	%	%
Inleidingen, nabesprekingen, lezingen, interviews	43,3	11,6	19,8
Ateliers en workshops	50,0	50,0	50,0
Rondleidingen, sfeerscheppende activiteiten	3,3	18,6	14,7
Vernissages bij tentoonstelling:	3,3	19,8	15,5
Totaal omkaderingsactiviteiten(N)	30	86	116

Bron: VGC.

4.49 Aanbod vzw "deRand"

Evolutie van de activiteiten in de gemeenschapscentra die beheerd worden door vzw 'deRand', van 2003 tot 2014.

Aantal activiteiten	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Sint-Genesius-Rode	18	20	15	18	15	28	37	42	46	37	45	31
Overijse	19	22	14	17	13	23	30	35	48	40	46	62
Wezembeek-Oppem	26	21	18	18	21	21	43	42	46	42	44	44
Kraainem	17	19	11	13	11	14	22	42	33	24	48	50
Linkebeek*	14	17	17	16	16	11	22	28	37	33	33	36
Wemmel	40	45	37	36	37	47	52	52	82	60	67	76
Totaal	134	144	112	118	113	144	206	241	292	236	283	299

* inclusief de Muse in Drogenbos.

Bron: Jaarbeeld vzw "deRand" 2014.

4.50 Cultuurcentra deelnemers

Evolutie van het aantal deelnemers* aan de eigen activiteiten van cultuurcentra, van 2006 tot 2013.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Podiumactiviteiten	2.407.406	2.597.523	2.653.274	2.619.150	2.660.039	2.669.825	2.669.703	2.579.707
Totaal educatieve activiteiten (per titel)	87.155	90.838	87.769	136.434	95.949	97.998	87.130	87.804
Andere activiteiten	136.860	158.485	201.048	230.322	188.650	274.518	224.207	227.809
<i>Totaal deelnemers activiteiten</i>	<i>2.631.421</i>	<i>2.846.846</i>	<i>2.942.091</i>	<i>2.985.906</i>	<i>2.944.638</i>	<i>3.042.341</i>	<i>2.981.040</i>	<i>2.897.333</i>

*Voor tentoonstellingen worden geen deelnemers geregistreerd. 'Eigen activiteiten': activiteiten waarvan het cultuurcentrum de organisator is of toch zeker een beslissende inhoudelijke en financiële inbreng had. Exact getelde en geraamde deelnemers. Deelnemers omkaderingsactiviteiten werden niet meegeteld.
Bron: Departement CJSM, afdeling Sociaal-Cultureel Werk.

4.51 Gemeenschapscentra vzw "de Rand"

Evolutie van het aantal deelnemers aan activiteiten in de gemeenschapscentra die beheerd worden door vzw 'de Rand', van 2003 tot 2014.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Sint-Genesius-Rode	2.334	2.971	2.103	2.595	1.583	2.877	5.356	6.159	6.120	6.241	6.263	4.562
Overijse	3.070	3.602	1.943	1.882	2.387	4.196	3.445	5.302	6.235	5.118	6.797	7.137
Wezembeek-Oppem	2.186	1.581	1.489	1.375	1.745	2.057	3.632	4.135	4.589	4.271	4.333	4.299
Kraainem	2.300	2.096	1.846	2.150	1.545	1.931	3.365	4.178	4.300	3.455	3.516	4.057
Linkebeek*	2.155	2.849	2.653	2.581	2.291	1.155	3.153	3.530	3.783	4.426	4.486	4.933
Wemmel	8.456	8.731	7.279	8.431	7.104	9.226	9.271	8.632	12.539	11.243	10.503	11.038
<i>Totaal</i>	<i>20.501</i>	<i>21.830</i>	<i>17.313</i>	<i>19.014</i>	<i>16.655</i>	<i>21.442</i>	<i>28.222</i>	<i>31.936</i>	<i>37.566</i>	<i>34.754</i>	<i>35.898</i>	<i>36.026</i>

* inclusief de Muse in Drogenbos.
Bron: Jaarbeeld vzw "de Rand" 2014.

Om de beleving van de cultuurbezoeker waardevoller, intenser en kwaliteitsvoller te maken, organiseren heel wat cultuurcentra **omkaderingsinitiatieven**. Dit zijn flankerende activiteiten die een inhoudelijk opstapje zijn naar de geplande activiteit. Ongeveer een vijfde van de eigen activiteiten wordt voorzien van dergelijke, inhoudelijk verdiepende, omkaderingsactiviteiten, zoals een inleiding, een nabespreking, een workshop. In 2013 waren er in totaal ongeveer 243.000 deelnemers aan deze initiatieven. De deelname aan deze omkaderingsactiviteiten zit de voorbije jaren in stijgende lijn

De Brusselse gemeenschapscentra trekken ruim 360.000 deelnemers.

Aangezien het niet noodzakelijk om unieke deelnemers gaat, kan de Brusselnorm hier moeilijk op toegepast worden. De deelnemersaantallen bij de gemeenschapscentra van vzw 'de Rand' zijn de voorbije jaren duidelijk gestegen.

4.52 Gemeenschapscentra in Brussel

Aantal deelnemers aan activiteiten van de gemeenschapscentra in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, in 2013.

	Receptief	Eigen	Totaal
Podiumactiviteiten	21.326	63.739	85.065
Andere activiteiten	155.437	56.381	211.818
Totaal educatieve activiteiten (per titel)	29.809	35.712	65.521
<i>Totaal deelnemers activiteiten</i>	<i>206.572</i>	<i>155.832</i>	<i>362.404</i>

Bron: VGC.

Jeugdwerk

Jeugdwerkaanbod

Dit deel bespreekt volgende aspecten van het jeugdwerkaanbod: de vertegenwoordiging van jongeren in jeugdleden, de gemeentelijk en particuliere jeugdwerkinitiatieven, de jeugdwerkindex, de afdelingen van jeugdbewegingen, het aantal fuifzalen, de speelbossen, de jeugdverblijfscentra en de jongereninformatiepunten.

4.53 Gemeentelijke jeugdwerkinitiatieven

Evolutie van het percentage gemeenten met gemeentelijke jeugdwerkinitiatieven, tussen 2007 en 2014.

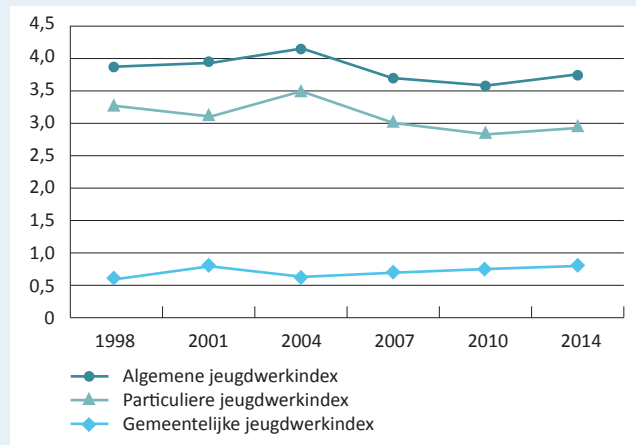
	2007	2010	2014
Speelpleinwerking	78	80	80
Gemeentelijke spelanimatie-initiatieven	25	28	23
Grabbelpas	54	52	40
SWAP	49	38	23
Tienerwerking (niet SWAP)	27	35	33
Kleuterwerking	15	23	25
Jeugdhuizen, jeugdclubs	22	20	22
Jeugdateliers	16	16	13
Jeugdmuziekateliers	10	13	10
Kinder- en jeugdboerderij	5	8	8
(Tijdelijke) jeugdwerkinitiatieven			13
<i>Totaal gemeenten (N)</i>	<i>287</i>	<i>279</i>	<i>287</i>

Bron: Cijferboek lokaal jeugdbeleid 2014.

4.54 Jeugdwerkindex

Evolutie jeugdwerkindex naar initiatiefnemer, tussen 1998 en 2014.

Bron: Cijferboek lokaal jeugdwerkbeleid 2014.

Stimulering van de **inspraak van kinderen en jongeren** in het lokale jeugdbeleid is een belangrijk aandachtspunt voor het beleid. De mate waarin de -25 jarigen vertegenwoordigd worden op de algemene vergadering van de lokale jeugdraden (alle gemeenten die antwoordden gaven aan een jeugdraad te hebben) kan hier deels een beeld over geven. Deze vertegenwoordiging is omgekeerd evenredig met de inwonersklasse. Hoe groter het aantal inwoners, hoe kleiner de vertegenwoordiging op de jeugdraad per 1.000 inwoners jonger dan 25 jaar. Gemiddeld telt de algemene vergadering van de jeugdraad 5 vertegenwoordigers per 1.000 jongeren. Maar liefst 70% van de adviezen van de jeugdraad hebben betrekking op jeugdwerkbeleid. Dit aandeel is de voorbije 10 jaar vrijwel ongewijzigd gebleven. In de JOP-monitor 2013 zegt ongeveer 2,5% van de jongeren (14-30 jaar) actief betrokken te zijn bij een jeugdraad, (kinder)gemeenteraad, cultuurraad of sportraad. Ongeveer 4 %

zegt actief betrokken te zijn bij een leerlingenraad, scholierenparlement, studentenraad, of schoolraad.

In maar liefst 8 op de 10 Vlaamse gemeenten organiseert het gemeentebestuur speelpleinwerking. Grabbelpas en SWAP worden door steeds minder gemeenten georganiseerd. **Publieke initiatieven** voor kleuters worden in steeds meer gemeenten opgestart.

Gemiddeld telt een Vlaamse gemeente 16 **particuliere jeugdwerkinitiatieven**. Dit aantal is over de voorbije jaren vrij constant gebleven.

De **jeugdwerkindex** geeft het aantal jeugdwerkinitiatieven per 1.000 jongeren. Het jeugdwerk kende zijn hoogtepunt in 2004, toen er gemiddeld 4,14 jeugdwerkinitiatieven waren per 1.000 inwoners van 0 t.e.m. 24 jaar. Daarna daalde de jeugdwerkindex, maar in 2014 is er opnieuw een lichte stijging.

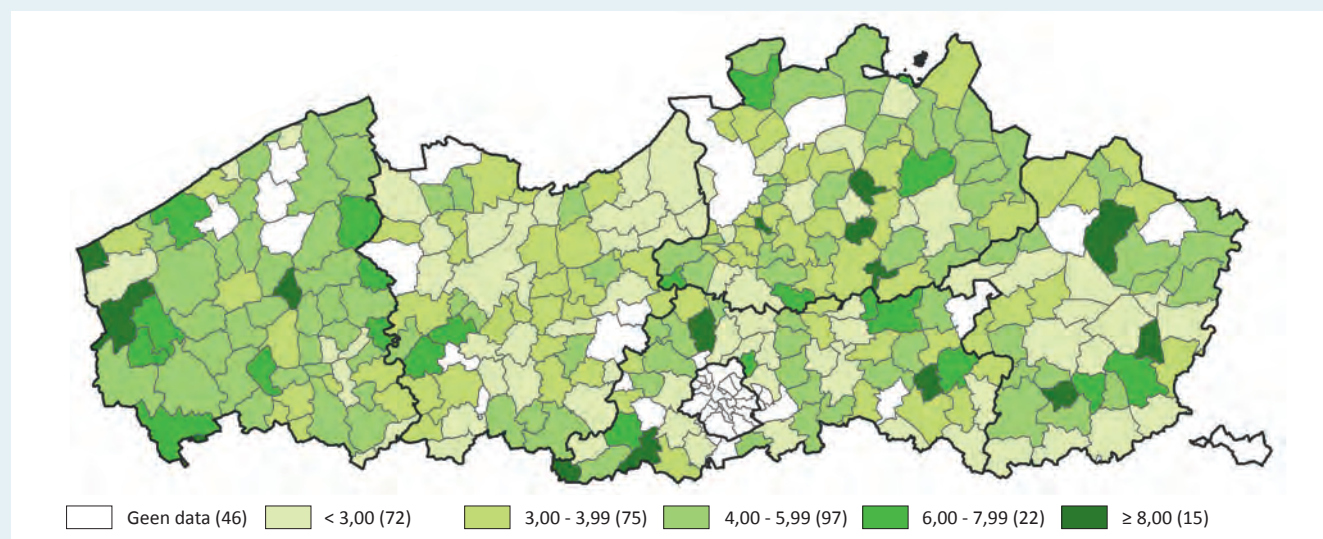
De jeugdwerkinitiatieven zijn redelijk goed gespreid over Vlaanderen. Opvallend is het groot aantal gemeenten in West-Vlaanderen met een algemene jeugdwerkindex groter dan 4. Een duidelijke invloed van verstedelijkingsgraad is er niet.

Het aantal afdelingen van jeugdbewegingen neemt geleidelijk af. Naast fusies, speelt ook schaalvergroting en de toegenomen mobiliteit van de jeugd (en hun ouders) een rol. Dit fenomeen hangt nauw samen met schaalvergroting in andere domeinen, zoals in het onderwijs. Als kinderen niet in het eigen dorp naar school kunnen, en zich hiervoor verder moeten verplaatsen, wordt de stap kleiner om dit ook in de vrije tijd te doen. De Chiro- en scoutsverenigingen kennen nog steeds een ruime spreiding over Vlaanderen. Gemiddeld zijn er bij de grote jeugdbewegingen ongeveer 5 kinderen per begeleider.

Gemiddeld is het aantal **fuifzalen** per gemeente in het Vlaamse Gewest de voorbije jaren gestegen van 2,8 in 2007 naar 3,7 in 2014.

4.55 Jeugdwerkindex

Spreiding van de jeugdwerkindex, in 2014.

Bron: Cijferboek lokaal jeugdwerkbeleid 2014.

4.56 Afdelingen Jeugdbewegingen

Evolutie van het aantal afdelingen van de jeugdbewegingen, van 2000 tot 2013.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Chiro	1.110	1.026	995	1.002	985	985	968	961	961	949	946	938	926	913
FOS	53	53	55	55	55	56	56	54	52	51	50	50	50	49
KSA-VKSJ-KSJ	306	309	302	299	314	297	288	288	288	284	289	287	285	283
VVKSM / Scouts en Gidsen	603	628	654	588	583	656	575	560	565	575	566	573	550	553
VNJ	78	66	60	54	58	36	36	30	28	28	28	28	28	28
KLJ	314	307	301	298	296	295	291	285	309	281	278	275	275	271
Totaal	2.464	2.389	2.367	2.296	2.291	2.325	2.214	2.178	2.203	2.168	2.157	2.151	2.114	2.097

Bron: Departement CJSM, afdeling Jeugd.

4.57 Jeugdverblijfscentra

Aantal erkende jeugdverblijfscentra naar type en erkende overnachtingscapaciteit (in bedden), van 2009 tot 2014.

	2009		2010		2011		2012		2013		2014	
	Aantal centra	Aantal erkende overnachtingscapaciteit (per dag)	Aantal centra (def. erkend)	Aantal erkende overnachtingscapaciteit (per dag) (def. erkend)	Aantal centra (def. erkend)	Aantal erkende overnachtingscapaciteit (per dag) (def. erkend)	Aantal centra (def. erkend)	Aantal erkende overnachtingscapaciteit (per dag) (def. erkend)	Aantal centra (def. erkend)	Aantal erkende overnachtingscapaciteit (per dag) (def. erkend)	Aantal centra (def. erkend)	Aantal erkende overnachtingscapaciteit (per dag) (def. erkend)
Jeugdverblijven type A	113	6.164	129	7.022	122	6.820	142	8.042	166	9.476	179	10.555
Jeugdverblijven type B	139	8.391	139	8.239	138	8.117	155	8.778	155	8.870	155	8.941
Jeugdverblijven type C	141	12.611	141	12.339	136	12.619	141	12.990	148	14.224	148	13.919
Hostels	13	1.229	14	1.308	20	1.987	26	2.598	30	2.919	37	3.681

Noot: Type C zijn de best uitgeruste jeugdverblijven, aan type A worden de minste eisen gesteld.

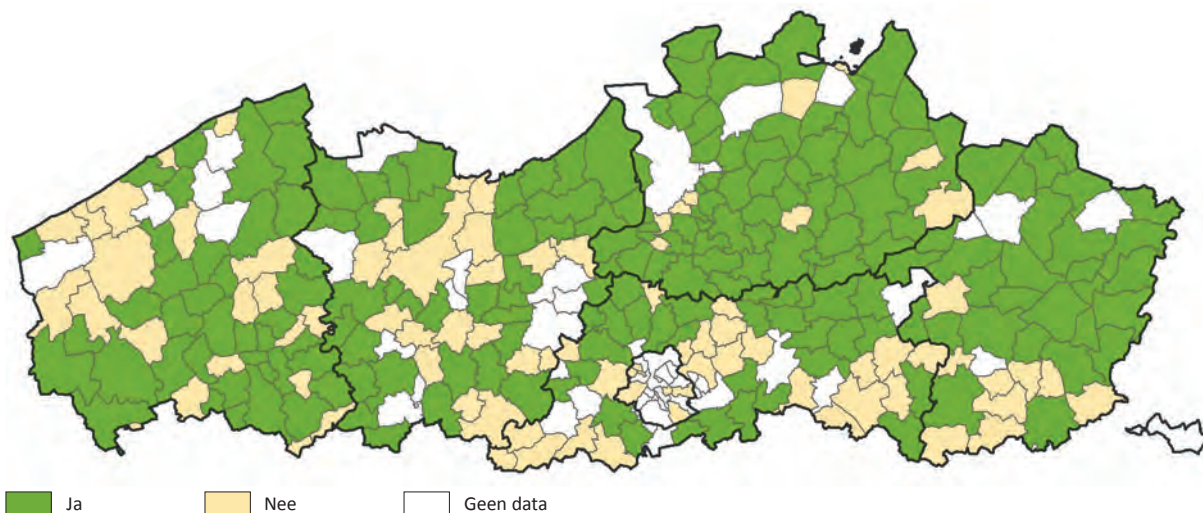
Bron: Departement CJSM, afdeling Jeugd.

Speelruimte voor jongeren blijft een belangrijk aandachtspunt voor het beleid. In 2014 had 61% van de gemeenten een speelbos op zijn grondgebied, een stabilisatie ten opzichte van 2010. Vooral in de provincie Antwerpen en het noorden van Limburg zijn er veel gemeenten met een speelbos.

Naast de spreiding is de kwaliteit van het aanbod van de erkende landelijke georganiseerde jeugdverenigingen een belangrijk aandachtspunt voor het beleid. Vanaf 1 oktober 2015 zullen er nieuwe criteria voor het toekennen van attesten aan jeugdwerkers zijn. Deze criteria zijn in de eerste plaats be-

4.58 Speelbossen

Spreiding van speelbossen over Vlaanderen, in 2014.

Bron: Cijferboek lokaal jeugdwerkbeleid 2014.

4.59 Jeugdorganisaties in Brussel

Evolutie van het aantal jeugdwerkorganisaties in Brussel, van 2002 tot 2013.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Jeugdbewegingen	27	27	30	28	27	26	27	26	27	26	25	25
Jongerenbewegingen	28	26	26	26	29	25	24	19	23	21	20	21
Kinderclubs en jeugdateliers	11	13	14	17	16	18	21	22	21	22	22	20
Jeugthuizen en -clubs	12	12	11	11	11	11	10	10	9	9	8	8
WMKJ's	10	9	9	8	9	8	9	10	9	10	11	10
Totaal	88	87	90	90	92	88	91	87	89	88	86	84

Bron: VGC.

doeld om de cursussen kadervorming van de erkende landelijk georganiseerde jeugdverenigingen kwalitatief en eenvormig te onderbouwen. In 2014 zijn 6.264 attesten uitgereikt, wat een lichte daling is ten opzichte van de voorbije jaren.

In totaal zijn er in 2013 meer dan 500 **erkende jeugdverblijfscentra** met een totale overnachtingcapaciteit van meer dan 37.000 bedden. Deze aantallen zitten de voorbije jaren in stijgende lijn. In de best uitgeruste jeugdverblijven (type C) en de hostels (jeugdherbergen) worden het aantal overnachtingen geregistreerd. Ook deze zitten in stijgende lijn. In 2013 waren dit ongeveer 463.000 overnachtingen.

Jongereninformatiepunten (JIP) zijn laagdrempelige voorzieningen waar kinderen, tieners en jongeren met hun vragen terecht kunnen. In 2014 zijn er 62 erkende JIP's. Samen beantwoorden ze ongeveer 14.000 vragen per jaar.

Het aantal door de VGC ondersteunde jeugdorganisaties in Brussel is vrij stabiel het afgelopen decennium, maar loopt de voorbije jaren lichtjes terug.

Deelname aan jeugdwerk

Bijna de helft van de bevolking is of was lid van een **jeugdbeweging**. Meer dan de helft van de 18-24-jarigen is minstens voormalig lid van een jeugdvereniging. Bij de 75-plussers is dit maar 4 op de 10. Ook naar opleidingsniveau is er een duidelijk verschil. Bijna 7 op de 10 van de laagopgeleiden was nooit lid, tegenover 4 op de 10 van de hoogopgeleiden (SCV-survey 2014).

Op basis van administratieve registratiegegevens kan de evolutie van ledenaantallen van de grote jeugdbewegingen

4.60 Leden jeugdbewegingen

Evolutie van de ledenaantallen van de grote jeugdbewegingen, van 2000 tot 2013.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Fos	6.388	5.472	6.037	6.336	7.244	7.246	9.412	8.100	8.019	7.721	7.800	8.054	8.096	8.322
Chirojeugd Vlaanderen	93.187	94.119	91.668	94.331	93.714	93.665	95.378	94.870	92.605	92.865	94.712	97.888	99.135	103.458
KSJ-KSA-VKSJ	33.414	32.026	33.079	31.803	32.753	31.845	39.855	40.648	36.403	32.338	32.368	32.756	32.989	33.555
KLJ	20.947	20.309	20.463	20.898	21.164	24.411	26.707	24.932	26.842	24.858	24.114	23.894	23.881	19.708
VNJ	1.953	1.627	1.756	1.548	1.678	1.008	1.008	1.155	1.110	1.032	1.118		907	907
VVKSM/Scouts en Gidsen	69.667	70.239	68.476	71.110	71.721	71.721	72.563	74.128	72.500	69.726	71.923	71.216	74.582	71.717
Totaal	225.556	223.792	221.479	226.026	228.274	229.896	244.923	243.833	237.479	228.540	232.035	233.808	239.590	237.667

Bron: Departement CJSM, afdeling Jeugd.

4.61 Participatie aan jeugdverenigingen

Aandeel van de 14- tot 30-jarigen dat participeert aan jeugdverenigingen, naar soort-, in 2013, in %.

	Nooit deelnemer geweest	Vroeger deelnemer geweest	Nu passief deelnemer	Nu actief deelnemer	Nu organiserend deelnemer
Jeugdbeweging of jongerenbeweging	46	41	2	7	5
Jeugdhuis of jeugdclub	80	12	3	4	1
Jongerenafdeling van een mutualiteit	85	10	2	3	1
Speelplein, grabbelpas/Swappas, Roefel... of andere gemeentelijke jeugdwerkinitiatieven	54	41	1	2	2
Tienerwerking, meisjeshuis, jeugdwerkwijns-werking of werking voor kansarme jeugd	91	6	1	1	1

Bron: JOP-monitor 3.

4.62 Participatie aan jeugdverenigingen

Aandeel van de 12 en 13-jarigen dat participeert aan jeugdverenigingen, naar soort, in 2013, in %.

	Ken ik niet	Nooit gedaan	Vroeger gedaan	Doe ik nu
Jeugdbeweging of jongerenbeweging	3	37	33	27
Jeugdhuis of jeugdclub	16	59	11	14
Jongerenafdeling van een mutualiteit	6	35	46	13
Speelplein, grabbelpas/Swappas, Roefel...of andere gemeentelijke jeugdwerkinitiatieven	12	80	5	4
Tienerwerking, meisjeshuis, jeugdwelzijnswerking of werking voor kansarme jeugd	45	48	4	2

Bron: JOP-monitor 3.

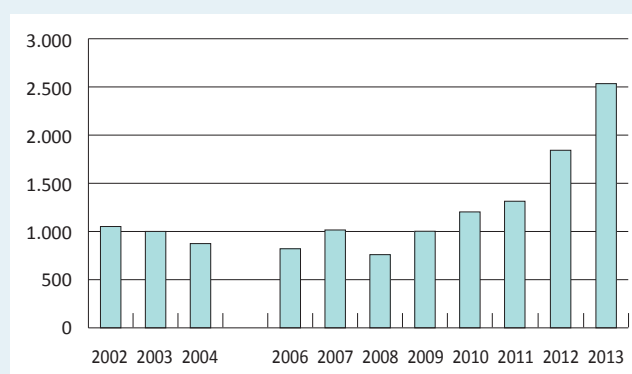
worden bekeken. Deze grote jeugdbewegingen tellen in 2013 bijna 238.000 leden. Bijna de helft van hun leden is jonger dan twaalf jaar. De ledenaantallen bereikten in 2006 een piek. Daarna was er een kleine terugval. De jongste jaren liggen de ledenaantallen opnieuw wat hoger.

Uit de **JOP-monitor 3** (Bradt, Pleysier, Put, Siongers en Spruyt, 2014) blijkt dat ongeveer 57% van de jongeren (14- tot 30-jarigen) actief of organiserend deelnemer in het verenigingsleven is. Voor ongeveer een derde van de verenigingsparticipanten participeert aan een of meerdere jeugdwerkverenigingen. Dit komt neer op ongeveer een vijfde van de Vlaamse jongeren. Binnen de jeugdwerkverenigingen hebben de jeugd- en jongerenbewegingen het grootste aandeel. De verenigingsdeelname van de 12-13-jarigen ligt opvallend hoger dan bij de 14- tot 30-jarigen. In totaal is meer dan 80% lid van een of andere vereniging en meer dan 4 op de 10 is lid van een jeugdbeweging.

In 2013 tellen de door VGC ondersteunde jeugdbewegingen in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest 1.989 leden. In 2005 waren dit nog maar 1.700 kinderen en jongeren. Jongerenbewegingen (vanaf 14 jaar, vorming staat centraal) in Brussel bereikten in 2013 768 leden, een stijging opzichte van 2010 toen dit er 646 waren. De Vlaamse Gemeenschapscommissie richt ook zelf speelpleinwerkingen in. Het totaal aantal kinderen dat wordt bereikt, daalt de afgelopen jaren.

4.63 Uitwisselingsprogramma's JINT

Aantal deelnemende jongeren aan internationale uitwisselingsprogramma's van JINT, van 2002 tot 2013.

Bron: JINT.

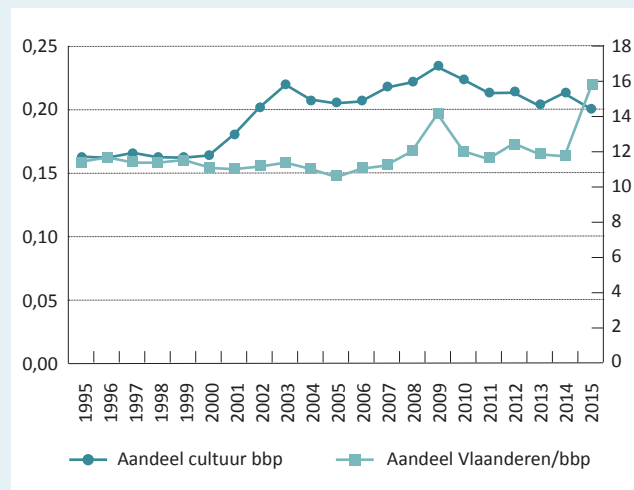
Het beleid wil contacten van jongeren met leeftijdgenoten in het buitenland stimuleren via **uitwisselingsprogramma's**. In 2013 nemen meer dan 2.500 jongeren deel aan de internationale uitwisselingprogramma's ondersteund door JINT. Het aantal deelnemende jongeren neemt de jongste jaren sterk toe.

Economische cijfers

Cultuur heeft een belangrijke economische waarde en heeft daarnaast multiplicatoreffecten binnen de bredere economie en positieve spillovereffecten binnen sectoren zoals media, toerisme, buitenlandse handel, innovatie. De culturele sector vormt ook een motor van lokale en regionale ontwikkeling. Deze bijdrage behandelt het budget voor cultuur in relatie tot het Vlaamse bruto binnenlands product (bbp), de werkgelegenheid in de culturele sector, de bedrijven in de culturele sector, de bestedingen van de huishoudens aan cultuur en sport en de resultaten van Cultuurinvest.

4.64 Cultuurbudget

Aandeel van het budget cultuur in het Vlaamse bbp (linkeras) en aandeel van het globale Vlaamse budget in het Vlaamse bbp (rechteras), van 1995 tot 2015.

Bron: Instituut voor beeldende, audiovisuele en mediakunst + SVR-update.

4.65 Aantal vestigingen

Evolutie van het aantal vestigingen in de culturele sector, van 2005 tot 2014.

	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Drukkerijen	961	885	852	818	787	752	712	673
Uitgeverijen	301	306	307	287	273	265	262	254
Films, Video, Geluidsopnamen	213	222	226	213	210	220	232	239
Radio	57	52	49	50	51	49	46	47
Architecten	593	698	740	744	729	733	748	743
Educatie	287	346	334	389	398	393	413	421
Creatieve activiteiten, kunst en amusement	683	734	710	814	802	815	793	803
Bibliotheken, archieven, musea	456	487	519	689	681	692	684	697
Ontspanning en recreatie	399	402	376	381	380	361	372	351
Verenigingen	1.011	1.214	1.242	1.229	1.195	1.178	1.191	1.151
Totaal cultuur	4.961	5.346	5.355	5.614	5.506	5.458	5.453	5.379
Alle sectoren	151.660	156.696	157.628	159.653	159.612	158.935	158.512	158.895
Groei-index cultuur	100,0	107,8	107,9	113,2	111,0	110,0	109,9	108,4
Groei-index alle bedrijven	100,0	103,3	103,9	105,3	105,2	104,8	104,5	104,8

Bron: RSZ.

Budget cultuur

Het aandeel van het cultuurbudget ten opzichte van het bbp is vrij stabiel de voorbije jaren. Tussen 2000 en 2003 steeg dit aandeel. Daarna was er tussen 2006 en 2009 een verdere stijging. Na de piek in 2009 neemt het aandeel geleidelijk terug af, maar het ligt nog altijd hoger dan in de periode voor het jaar 2002. Het aandeel van het totale Vlaamse budget ten opzichte van het bbp bleef daarentegen grotendeels stabiel tot 2014. Door de verdere federalisering is er in 2015 wel een sterke stijging voor dit aandeel.

Bedrijven cultuursector

De jaarrekeningen van bedrijven laten toe om een aantal economische kerncijfers van bedrijven in de cultuursector te

schetsen. Er kan wel enkel een uitspraak gedaan worden over jaarrekeningplichtige bedrijven.

Het uitbreken van de financieel-economische crisis liet in 2008 duidelijk zijn sporen na. In 2010 was er echter een duidelijk herstel merkbaar, dat zich in de jaren daarna handhaaft. De toegevoegde waarde, de netto-rendabiliteit van het eigen vermogen en de schuldgraad blijven stabiel. Ook voor de subsectoren is er in grote lijnen een status-quo ten opzichte van 2010.

Werkgelegenheid

Meer dan vijfduizend RSZ-plichtige vestigingen tellen begin 2014 ruim 48.000 werknemers in de cultuursector. Ten opzichte van de voorbije jaren is dit voor de tewerkstelling een terugval. De groei-index voor cultuur is in 2014 ook duidelijk

4.66 Tewerkstelling cultuursector

Evolutie van het aantal VTE's in de cultuursector, van 2005 tot 2014.

	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Drukkerijen	11.467	10.811	11.073	10.262	9.852	9.603	9.304	8.681
Uitgeverijen	6.017	6.260	6.035	5.918	5.624	5.437	5.440	5.433
Films, Video, Geluidsopnamen	2.423	2.350	2.387	2.428	2.497	2.479	2.435	2.477
Radio	1.076	1.135	1.280	1.244	1.239	1.156	1.095	1.055
Architecten	1.474	1.843	1.978	1.925	1.974	1.949	2.019	2.072
Educatie	6.794	7.073	7.463	8.050	8.386	8.166	8.304	7.217
Creatieve activiteiten, kunst en amusement	5.226	5.760	5.643	6.138	6.299	6.629	6.036	5.864
Bibliotheken, archieven, musea	7.500	6.500	6.802	7.262	7.426	7.149	7.215	7.228
Ontspanning en recreatie	1.535	1.872	1.945	2.176	2.059	1.801	1.911	1.796
Verenigingen	4.489	6.215	6.352	6.585	6.962	6.891	6.956	6.712
Totaal cultuur	48.001	49.819	50.958	51.988	52.318	51.260	50.715	48.535
Alle sectoren	2.013.754	2.139.878	2.160.072	2.146.956	2.170.097	2.183.163	2.186.590	2.181.218
Groei-index cultuur	100,0	103,8	106,2	108,3	109,0	106,8	105,7	101,1
Groei-index totale tewerkstelling	100,0	106,3	107,3	106,6	107,8	108,4	108,6	108,3

Bron: RSZ.

4.67 Bedrijven cultuursector.

Enkele economisch kerncijfers voor de culturele sector, van 2006 tot 2012. De ratio's zijn gebaseerd op gemiddelden.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
TOTAAL CULTUUR							
Bruto toegevoegde waarde (€ mln)	2894,6	3246,6	3336,5	3294,3	3425,4	3376,3	3401,3
Algemene schuldgraad (%)	60,8	59,5	65,7	61,9	55,0	54,7	55,2
Netto rendabiliteit eigen vermogen (%)	8,7	8,5	-27,2	3,3	17,4	15,1	16,4
Drukkerijen							
Bruto toegevoegde waarde (€ mln)	942,3	1011,4	1024,1	973,4	977,8	936,0	982,4
Algemene schuldgraad (%)	64,3	62,1	62,2	60,4	59,6	57,1	58,9
Netto rendabiliteit eigen vermogen (%)	10,9	10,4	5,0	2,8	6,0	5,8	6,3
Uitgeverijen, films, video, geluidsopnamen, radio							
Bruto toegevoegde waarde (€ mln)	1123,4	1248,5	1254,0	1188,0	1261,2	1245,8	1255,8
Algemene schuldgraad (%)	69,0	67,4	84,1	75,9	59,5	60,1	61,4
Netto rendabiliteit eigen vermogen (%)	9,0	8,8	-150,5	-1,3	36,7	30,3	33,8
Architecten							
Bruto toegevoegde waarde (€ mln)	249,9	307,3	312,7	336,0	358,8	382,5	374,0
Algemene schuldgraad (%)	53,3	53,8	54,0	56,0	56,7	58,4	55,8
Netto rendabiliteit eigen vermogen (%)	10,8	14,7	11,0	7,9	8,1	9,6	9,4
Creative activiteiten, kunst en amusement, educatie							
Bruto toegevoegde waarde (€ mln)	255,6	272,7	313,0	321,3	336,2	327,0	378,4
Algemene schuldgraad (%)	56,0	56,8	57,4	58,0	56,8	53,2	56,4
Netto rendabiliteit eigen vermogen (%)	7,5	7,4	7,5	4,1	3,5	8,3	4,5
Bibliotheken, archieven, musea							
Bruto toegevoegde waarde (€ mln)	73,0	82,4	86,6	99,0	101,3	103,6	99,2
Algemene schuldgraad (%)	28,2	19,1	24,9	23,3	23,7	22,3	23,4
Netto rendabiliteit eigen vermogen (%)	4,6	1,5	-37,8	2,0	2,1	1,1	2,4
Ontspanning en recreatie							
Bruto toegevoegde waarde (€ mln)	197,3	252,2	261,4	282,1	272,7	256,0	265,4
Algemene schuldgraad (%)	57,1	63,7	60,2	58,1	59,5	58,3	60,1
Netto rendabiliteit eigen vermogen (%)	17,0	9,8	7,1	8,0	6,0	8,5	7,0
Verenigingen							
Bruto toegevoegde waarde (€ mln)	184,3	217,5	247,0	263,2	288,4	287,7	288,1
Algemene schuldgraad (%)	22,7	24,9	23,4	23,8	24,4	24,0	24,1
Netto rendabiliteit eigen vermogen (%)	4,0	2,5	3,5	3,7	1,8	0,4	0,6

Bron: Bureau Van Dijk.

minder goed dan die voor de totale werkgelegenheid in Vlaanderen. Het aantal vestigingen blijft stabiel.

Huishoudbudget

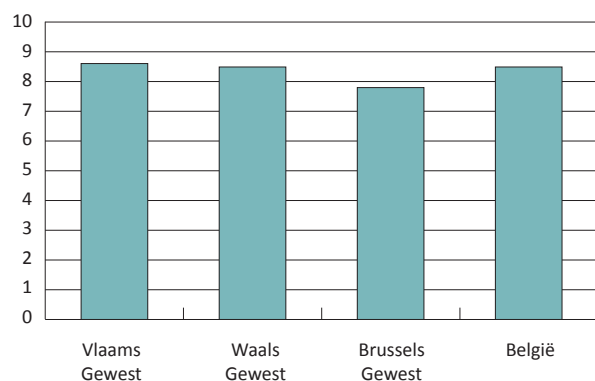
Een Vlaams gezin besteedt in 2012 bijna 9% van het totale huishoudbudget aan cultuur en vrije tijd. In het Waalse Gewest besteedt men een vergelijkbaar aandeel aan cultuur en vrije tijd. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is dit minder dan 8%. Naargelang van het inkomen zit hier wel variatie op. Het kwartiel met de laagste inkomens besteedt minder dan 7% aan cultuur en vrije tijd, het kwartiel met de hoogste inkomens bijna 10%.

CultuurInvest

Met CultuurInvest wil de Vlaamse overheid nieuwe perspectieven bieden aan beloftevolle cultuurondernemers. De keuze om CultuurInvest operationeel onder te brengen bij de

4.68 Uitgaven aan cultuur

Aandeel van het totale huishoudbudget dat aan de cultuur en vrije tijd uitgegeven wordt, in 2012, in %.

Noot: Door een grondige wijziging van de gehanteerde categorieën in de huishoudbudgetenquête 2012 ten opzichte van eerdere edities is een vergelijking in de tijd momenteel niet mogelijk.

Bron: ADSEI, huishoudbudgetenquête 2012.

ParticipatieMaatschappij Vlaanderen (PMV) moest de markt duidelijk maken dat het instrument verschilt van het gebruikelijke subsidie-instrumentarium. CultuurInvest investeert en verstrekt geen subsidies. Investerings vereisen een financieel rendement en terugbetaling op de eventuele vervaldag.

De financiële impact van CultuurInvest op de markt omvat zowel de middelen die CultuurInvest zelf investeert als de middelen die andere partijen samen met CultuurInvest besteden, zowel in aandelen als in leningen. De totale impact van de investeringen van CultuurInvest op de Vlaamse markt zit in stijgende lijn en bedraagt eind 2014 reeds 25,3 miljoen euro. CultuurInvest staat in voor 11,9 miljoen euro en de overige 13,4 miljoen euro wordt ingevuld door banken, andere investeerders of de ondernemers zelf.

CultuurInvest kreeg eind 2014 al 826 dossiers aangemeld en investeerde in 61 ondernemingen. De dossiers zitten mooi gespreid over de verschillende cultuursectoren. Ondertussen zijn ook de eerste terugbetalingen van de leningen een feit. Het fonds is dus aan het 'rollen'.

DEFINITIES

Uitdatabank De Uitdatabank, een opdracht van CultuurNet Vlaanderen, verzamelt alle gegevens over vrije tijd en cultuur in Vlaanderen en Brussel. Sinds haar lancering in 2005 is het platform uitgegroeid tot het meest volledige en kwalitatieve agendasysteem met meer dan 6.000 personen en organisaties die activiteiten invoeren. De Uitdatabank is dé bron voor de vrijetijdsagenda's van UitinVlaanderen.be, lokale besturen en de meeste Vlaamse dagbladen, magazines en (sites van) televisiezenders.

Erfgoedconvenant Een cultureel-erfgoedconvenant is een onderhandelde overeenkomst met resultaatsverbintenis tussen de Vlaamse Gemeenschap en een gemeente, een intergemeentelijk samenwerkingsverband of een provincie. Door het sluiten van een cultureel-erfgoedconvenant neemt het lokale of regionale bestuur de verantwoordelijkheid op zich voor de ontwikkeling van een lokaal of regionaal cultureel-erfgoedbeleid en ligt de uitvoering van dat beleid bij haar. De open formule van dit instrument zorgt ervoor dat de afsprakenregeling op maat van elke partner kan worden gesloten, zodat de gemeente, het intergemeentelijk samenwerkingsverband of de provincie zelf haar cultureel-erfgoedbeleid kan invullen binnen de krijtlijnen opgesteld door de Vlaamse Gemeenschap.

Immaterieel cultureel erfgoed Het immaterieel cultureel erfgoed betekent zowel de praktijken, voorstellingen, uitdrukkingen, kennis, vaardigheden als de instrumenten, objecten, artefacten en culturele ruimtes die daarmee worden geassocieerd, die gemeenschappen, groepen en, in sommige gevallen, individuen erkennen als deel van hun cultureel erfgoed. Dit immaterieel cultureel erfgoed, overgedragen van generatie op generatie, wordt altijd herschapen door gemeenschappen en groepen als antwoord op hun omgeving, hun interactie met de natuur en hun geschiedenis, en geeft hen een gevoel van identiteit en continuïteit, en bevordert dus het respect voor culturele diversiteit en menselijke creativiteit. In deze conventie wordt uitsluitend rekening gehouden met het immaterieel cultureel erfgoed dat zowel compatibel is met bestaande internationale instrumenten voor mensenrechten als met de vereiste van wederzijds respect tussen de gemeenschappen, groepen en individuen, en met duurzame ontwikkeling.

Definitie culturele tewerkstelling NACE-codes 2008: 18.120, 18.130, 18.140, 18.200, 58.110, 58.130, 58.140, 58.190, 58.210, 59.111, 59.112, 59.113, 59.114, 59.120, 59.130, 59.140, 59.201, 59.202, 59.203, 59.209, 60.100, 60.200, 71.111, 71.112, 71.113, 85.520, 85.593, 90.011, 90.012, 90.021, 90.022, 90.023, 90.029, 90.031, 90.032, 90.041, 90.042, 91.011, 91.012, 91.020, 91.030, 91.041, 91.042, 93.211, 93.212, 93.291, 93.292, 93.299, 94.991, 94.992, 94.933, 94.994, 94.995, 94.999.

Categorie-indeling cultuurcentra

Categorie C

- a) een schouwburg met ten minste 300 zitplaatsen of een polyvalente zaal met 300 zitplaatsen waarvan ten minste 150 op een uitschuifbare tribune of op vaste gradinen;
- b) een andere polyvalente ruimte van ten minste 150 m²;
- c) één of meerdere tentoonstellingsruimten met een totale oppervlakte van ten minste 150 m²;
- d) vier lokalen voor cultureel gebruik.

Categorie B

- a) een schouwburg met ten minste 350 zitplaatsen of een polyvalente zaal met 350 zitplaatsen waarvan ten minste 200 op een uitschuifbare tribune;
- b) een andere polyvalente ruimte van ten minste 200 m²;
- c) één of meerdere tentoonstellingsruimten met een totale oppervlakte van ten minste 200 m²;
- d) vijf lokalen voor cultureel gebruik.

Categorie A

- a) een schouwburg met ten minste 400 zitplaatsen en een toneeltoren;
- b) een polyvalente ruimte van ten minste 250 m²;
- c) één of meerdere tentoonstellingsruimten met een totale oppervlakte van ten minste 300 m²;
- d) zes lokalen voor cultureel gebruik.

JOP-monitor 3 en JOP-schoolmonitor 2013 Enquêtes die de leefwereld van jongeren in kaart brengen. De derde afname van de JOP-monitor gebeurde bij 3.675 jongeren. De eerste afname van de JOP-schoolmonitor bij 6.688 jongeren.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Bradt, L., Pleysier, S., Put, J., Siongers, J. en Spruyt, B. (2014). *Jongeren in cijfers en letters*. Bevindingen uit de JOP-Monitor 3 en de JOP-School-Monitor 2013. Leuven/Den Haag: Acco.
- CJSM (2015). *Cijferboek lokaal jeugdbeleid 2014*. Brussel: Departement CJSM.
- FOV (2013). *Boekstaven 2013*. Grafische editie. Brussel: FOV.
- Janssens, J. (2011). *De 'ins & outs' van podiumland*. Een veldanalyse. Brussel: Vlaams Theater Instituut vzw.
- Vzw 'de Rand' (2015). *Jaarbeeld 2014*. Wemmel: Vzw 'de Rand'.
- VGC (2014). *Jaarverslag 2014: 25 jaar in de weer voor Brussel*. Brussel: Vlaamse Gemeenschapscommissie.
- BAM (2011). *Frisse lucht-lange adem*. Historiek, cijfers en scenario's v/h beeldende kunstveld in Vlaanderen. Gent: BAM.
- BAM (2011). *Voorbij de vertoning*. Analyse van het Vlaams audiovisueel vertoning- en distributieveld. Gent: BAM.
- VAF (2015). *Jaarverslag 2014 Vlaams Audiovisueel Fonds vzw*. Brussel: VAF.
- Gatz, S. (2014). *Beleidsnota cultuur, 2014-2019*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Gatz, S. (2014). *Beleidsnota jeugd, 2014-2019*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Lievens, J. en Waeye, H. (Red.) (2011). *Participatie in Vlaanderen 1*. Basisgegevens van de Participatiesurvey 2009. Leuven/Den Haag: Acco.
- Lievens, J. en Waeye, H. (Red.) (2011). *Participatie in Vlaanderen 2*. Eerste analyse van de Participatiesurvey 2009. Leuven/Den Haag: Acco.

www.vlaanderen.be/cultuur
www.re-creatievlaanderen.be/srv/
www.vub.ac.be/TOR
www.cultuurnet.be
www.cultuurlokaal.be
www.ambrassade.be
www.muzykcentrum.be
www.vti.be
www.vca.be
www.socius.be
www.vcob.be
www.cultureelerfgoed.be
www.vcv.be
www.iak.be
www.stichtinglezen.be
www.ibknet.be
www.poppunt.be
www.vai.be
www.tento.be
www.vaf.be
www.bibliotheekstatistieken.be
<http://www.cultuurnet.be/uitdatabank>

BLIKVANGERS

- In 2014 zegt meer dan de helft van de Vlamingen aan sport te doen. Sport wordt hierbij ruim opgevat, ook recreatief wandelen en fietsen worden meegeteld (figuur 4.79). De sportparticipatie blijft stabiel de voorbije jaren. Europees vergeleken behoren de Vlamingen tot de betere middenmoot (figuur 4.86).
- Het aantal jeugdleden van sportclubs stijgt in 2013 met 4%. Voor de jongste leeftijdscategorie (<12 jaar) is de toename van het aantal aangesloten leden in de sportclubs van de erkende en de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties de voorbije jaren het sterkst. Maar ook voor de andere leeftijdscategorieën (12-15 jarigen en 16-18 jarigen) is er sinds 2013 een stijging (figuur 4.89).
- Momenteel telt de Sportdatabank Vlaanderen gegevens over meer dan 23.000 sportclubs die aangesloten zijn bij een erkende Vlaamse sportfederatie (figuur 4.69). Een toename ten opzichte van 2014.
- Vlaanderen telt in 2014 meer dan 21.000 sportaccommodaties. Het aantal sportlokalen en openlucht sportvelden blijft verder toenemen. Het aantal sporthallen vertoont na een daling in 2012 de afgelopen 2 jaar opnieuw een stijgende trend. Het aantal overdekte zwembaden en openlucht zwembaden bleef status quo ten opzichte van 2013 (figuur 4.74).
- De zogenaamde 'lichte sportinfrastructuur' wint aan belang. Vlaanderen telt momenteel 158 mountainbikeroutes en 15 mountainbikenetwerken, samen goed voor meer dan 7.000 km. Daarnaast zijn er 158 Finse pistes, 96 fit-o-meterparcours en 47 loopomlopen.
- De Vlaamse toptrainers begeleiden in 2013 meer dan 1.800 topsporters of topsporttalenten (figuur 4.99). Dit is een lichte afname.
- In 2014 bedraagt het aantal vastgestelde dopingpraktijken bij sporters binnen wedstrijdverband 3,7% (figuur 4.106).

In het regeerakkoord stelt de Vlaamse Regering iedereen te willen stimuleren om een leven lang te sporten. Het Vlaamse sportbeleid wil er voor zorgen dat dit kan op een kwaliteitsvolle, gezonde en democratische manier. De sportparticipatie verhogen, de fysieke fitheid bevorderen en de sociale cohesie versterken staan centraal in dit beleid. De bedoeling is om in samenwerking met diverse partners zoals sportfederaties, sportclubs, gemeentelijke sportdiensten, scholen en bedrijven een gezonde sportmentaliteit te ontwikkelen en te bouwen aan een sportvriendelijke leefomgeving.

Dit hoofdstuk is opgebouwd rond volgende invalshoeken: een kwaliteitsvol sportaanbod, de sportparticipatie, het topsportbeleid, het medisch verantwoord sporten of gezond sporten en enkele economische aspecten van de sportsector.

Kwaliteitsvol sportaanbod

Om de sportparticipatie te faciliteren wil het Vlaamse beleid verder bouwen aan een kwaliteitsvol sportaanbod. Samen met of via de ondersteuning van sportactoren wil de Vlaamse overheid kwalitatieve sportproducten en een sportaanbod op maat van iedereen aanbieden. Dit aanbod moet rekening houden met het veranderende sportgedrag en speelt in op specifieke noden en maatschappelijke en sportieve trends. Bijvoorbeeld door het aanbieden van innovatieve vormen van anders georganiseerd sporten.

Sportclubs

De sportclubs blijven het kloppend hart van het georganiseerde sportaanbod. De nodige aandacht zal dan ook blijven uitgaan naar de ondersteuning van sportclubs en de verhoging van de kwaliteit van hun aanbod.

De Sportdatabank Vlaanderen beschikt vandaag (april 2015) over gegevens van 23.334 clubs. Dit is een toename ten opzichte van 2014. De overgrote meerderheid van de sportclubs is bij een sportfederatie aangesloten (82,5%), slechts een fractie hiervan (1,2%) bij een niet erkende sportfederatie. Daarnaast zijn nog meer dan 4.000 clubs nergens bij aangesloten.

Wat de grootte van de sportclubs van de gesubsidieerde sportfederaties (70% van het totaal aantal sportclubs) betreft, telt 66% van de sportclubs minder dan 60 leden, 22% heeft een ledenaantal tussen de 60 en de 200 en 12% zijn grote sportclubs (>200 leden). Ten opzichte van 2012 bleef het aandeel van de middelgrote sportclubs status quo en is het aandeel van de grote sportclubs licht gestegen en dat van de kleine licht gedaald.

4.69 Sportclubs

Aantal sportclubs op basis van de Sportdatabank Vlaanderen, in 2014 en 2015.

Sportclubs aangesloten bij	2014		2015	
	Aantal	%	Aantal	%
Erkende sportfederaties	18.074	80,8	18.962	81,3
Niet erkende sportfederaties	267	1,2	276	1,2
Nergens aangesloten	4.018	18,0	4.096	17,6
Totaal	22.359	100,0	23.334	100,0

Bron: Bloso.

4.70 Grootte sportclubs

Evolutie van de omvang van sportclubs, in 2003-2004, 2012 en 2013.

Omvang	2003-2004*	2012**	2013***
% kleine sportclub <60 leden	51,0%	67,2%	66,0%
% gemiddelde sportclub 60-200 leden	29,5%	22,1%	22,0%
% grote sportclubs > 200 leden	19,5%	10,7%	12,0%

* 2003-2004: bevraging 'Hoe goed zit je bij de Vlaamse sportclubs?' Bloso.

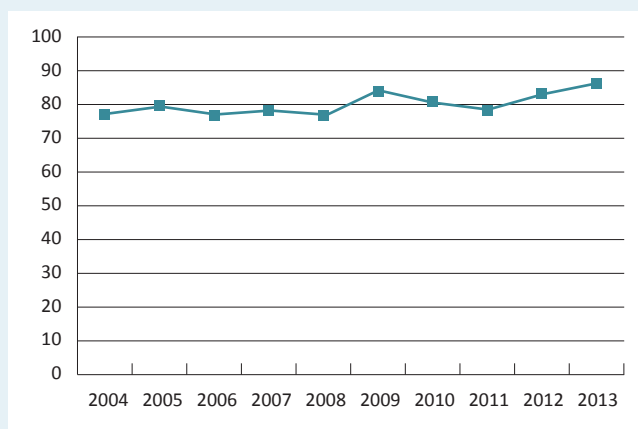
** 2012: De Grote Sportclubenquête, Bloso.

***2013: data sportclubs van de gesubsidieerde sportfederaties, Bloso.

Bron: Bloso.

4.71 Gemiddeld ledenaantal

Evolutie van het gemiddeld ledenaantal voor de sportclubs van de gesubsidieerde sportfederaties, tussen 2004 en 2013.

Bron: Bloso.

Het gemiddeld aantal sportende leden in de sportclubs aangesloten bij de gesubsidieerde sportfederaties schommelt de voorbije 10 jaar rond de 80 leden, maar vertoont de laatste jaren een licht stijgende tendens. In 2013 stond het gemiddelde ledenaantal op 86. De mediaan, minder gevoelig aan uitschieters dan het gemiddelde, ligt op 31 leden.

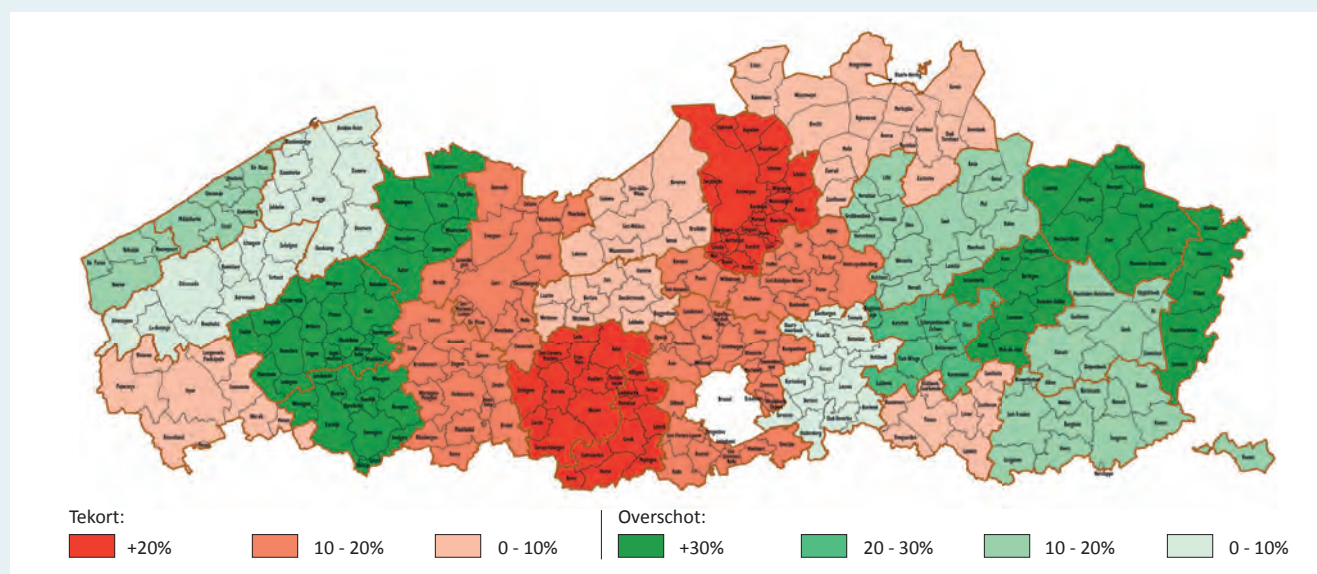
Sportinfrastructuur

De sportclubs moeten beschikken over een kwaliteitsvolle en goede infrastructuur. De nabijheid van kwalitatieve, functionele en up-to-date sportinfrastructuur is nog steeds een essentiële vereiste en een kritische succesfactor voor sportparticipatie.

De inventaris van Bloso geeft een totaalbeeld van de voornaamste sportaccommodaties. Vlaanderen telt meer dan 21.000 sportaccommodaties.

4.72 Sporthallen

Tekorten/overschotten aan netto-sportzaaloppervlakte (sporthallen) in Vlaanderen, 1/1/2015.

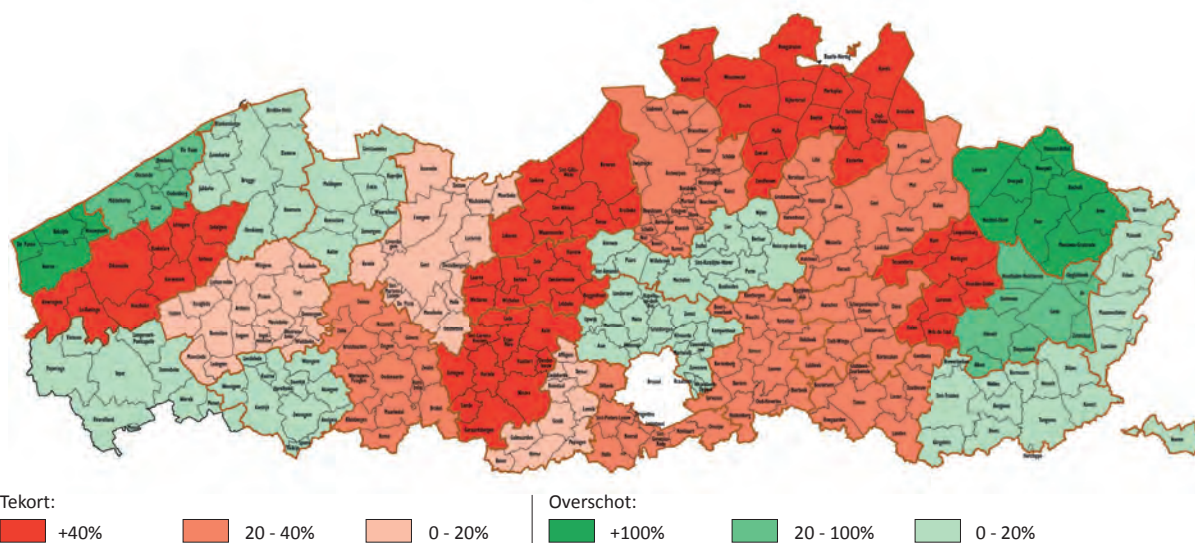
Norm sporthallen (overdekte sportaccommodaties met een minimale netto-sportoppervlakte van 22m x 13m x 7m-hoogte): 0,16m² netto-sportoppervlakte per inwoner.

Bron: Bloso.

4.73 Overdekte zwembaden

Tekorten/overschotten aan netto-overdekte wateroppervlakte (overdekte zwembaden) in Vlaanderen, 1/1/2015.

Norm overdekte zwembaden: 0,014 m² wateroppervlakte per inwoner.

Bron: Bloso.

Het aantal sporthallen vertoont na een daling in 2012 de voorbije 2 jaar opnieuw een stijgende trend. Het aantal overdekte zwembaden en openlucht zwembaden bleef status quo ten opzichte van 2013.

Het aantal sportlokalen en openlucht sportvelden blijft verder toenemen. Sinds 2005 is er een duidelijke stijging merkbaar van sporthallen (+9,2%) en van openlucht sportvelden (+13,6%). Het aantal sportlokalen stijgt met 3,5% minder snel. Opmerkelijk blijft de daling van zowel het aantal overdekte (-11,3%) als het aantal openlucht zwembaden (-28,1%).

Volgens de meest recente behoeftenormen (2008) voldoet Limburg en het grootste gedeelte van de provincie West-Vlaanderen aan de behoeftenorm van sporthallen. De provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant vertonen vooral in het westen tekorten, terwijl Oost-Vlaanderen het minst goed scoort. Naast grote delen van de provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant en de volledige provincie Oost-Vlaanderen, scoren ook mid-

den West-Vlaanderen en het westen van Limburg slecht op de aanwezigheid van overdekte zwembaden.

De algemene maatschappelijke ontwikkelingen en toenemende individualisering laten zich ook in de sportsector voelen: naast sporten in clubverband wordt er ook meer individueel en in niet of lichtgeorganiseerd verband gesport, waarbij sporten niet afhankelijk is van de deelname van anderen, van een vast engagement of van vaste tijdstippen. De belangrijkste randvoorwaarde bij het faciliteren van deze sportvormen is uitnodigende en laagdrempelige sportvoorzieningen. Vlaanderen telt momenteel 158 mountainbikeroutes en 15 mountainbikenetwerken, samen goed voor meer dan 7.000 km mountainbikeplezier, 158 Finse pistes, 96 fit-o-meterparcours en 47 loopomlopen.

Kwalitatieve begeleiding

Via een kwaliteitsvol aanbod aan opleidingen en bijscholingen wil het sportbeleid het niveau van trainers en sportbegeleiders verhogen. De Vlaamse Trainersschool (VTS), een samenwerkingsverband tussen het Bloso, de universiteiten en hogescholen met een opleiding lichamelijke opvoeding en de erkende Vlaamse sportfederaties, is hierbij de belangrijkste actor.

De Vlaamse Trainersschool (VTS) richt zich in de eerste plaats tot de vele vrijwilligers die in de sportclubs actief zijn. De sportclubs moeten over goed gevormde lesgevers, trainers en begeleiders beschikken. Zo zal de dienstverlening aan de competitief en aan de recreatief gerichte sporters verbeteren en zal de kwaliteit van de sportbeoefening er op vooruit gaan.

In 2014 werden in totaal 1.255 modules georganiseerd. In de on-even jaren vinden er meer module-organisaties plaats, doordat

4.74 Evolutie van de voornaamste sportaccommodaties

De voornaamste sportaccommodaties op basis van de inventaris van Bloso, naar soort, in 2005 en van 2010 tot 2014.

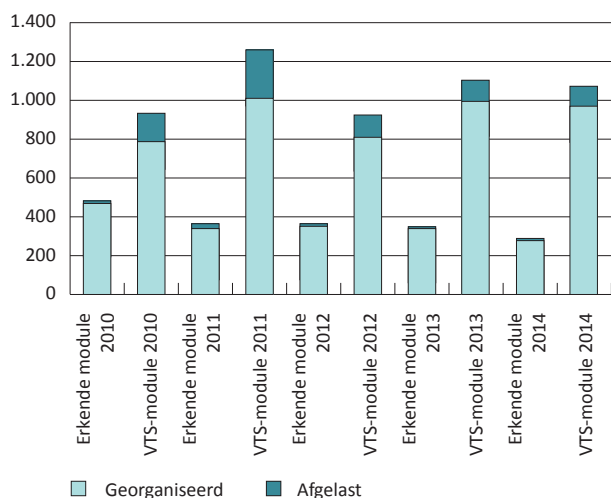
	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Sporthallen	1.247	1.337	1.342	1.322	1.333	1.362
Sportlokalen	4.629	4.580	4.500	4.561	4.670	4.792
Overdekte zwembaden	275	249	247	241	244	244
Openlucht zwembaden	96	70	70	70	69	69
Openlucht sportvelden	11.204	11.948	12.157	12.449	12.497	12.731

Bron: Bloso.

4.75 Module-organisaties

Evolutie van het aantal module-organisaties door de Vlaamse Trainersschool, van 2010 tot 2014.

Bron: Bloso.

er dan telkens heel wat opleidingen Voetbal doorgaan. Indien hiermee rekening wordt gehouden, is er de voorbije jaren, op een kleine terugval in 2012 na, een stijging van het aantal door de Vlaamse Trainersschool (VTS) georganiseerde modules. De Vlaamse Trainersschool levert alle mogelijke inspanningen om de cursussen te laten doorgaan, waardoor het aantal afgelaste cursussen daalt.

Jaarlijks behalen ongeveer 7.000 personen een VTS-kwalificatie. Tussen 2010 en 2014 behaalde de meerderheid (68,5%) hiervan een VTS-kwalificatie via een cursusorganisatie. Ongeveer één derde (31,5%) behaalde een VTS-kwalificatie op basis van inschaling, (generieke) assimilatie of via een EVC- of EVK-procedure.

Bij de dataverzameling van het aantal actieve trainers in de sportclubs, is voor de cijfers van 2013 sterk ingezet op een meer correcte registratie. Dit heeft ten opzichte van de vorige jaren een aanzienlijke uitzuivering van de cijfers tot gevolg. Het aantal door de gesubsidieerde sportfederaties opgegeven

4.77 VTS-kwalificatie

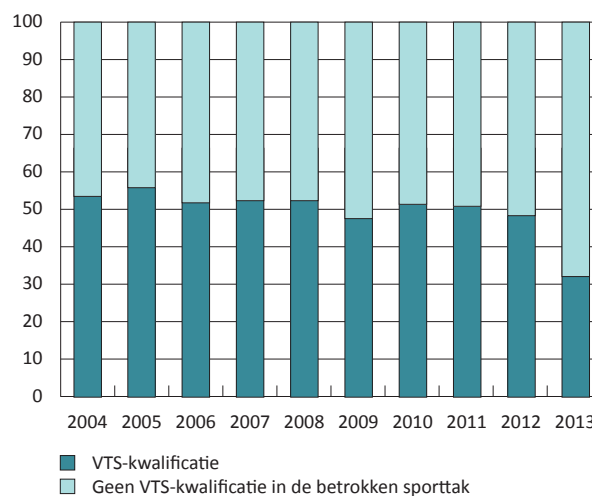
Aantal lesgevers/trainers naar sporttakgerichte VTS-kwalificatie, in 2013.

	2013
Geen VTS-kwalificatie in de betrokken sporttak	36.570
VTS-initiator in de betrokken sporttak	11.532
VTS-instructeur B in de betrokken sporttak	1.314
VTS-trainer B in de betrokken sporttak	2.837
VTS-trainer A in de betrokken sporttak	1.672
Totaal aantal lesgevers/trainers in de sportclubs	53.925

Bron: Bloso.

4.76 Professionalisering sportclubs

Evolutie van de professionalisering in de sportclubs, van 2005 tot 2014, in %.

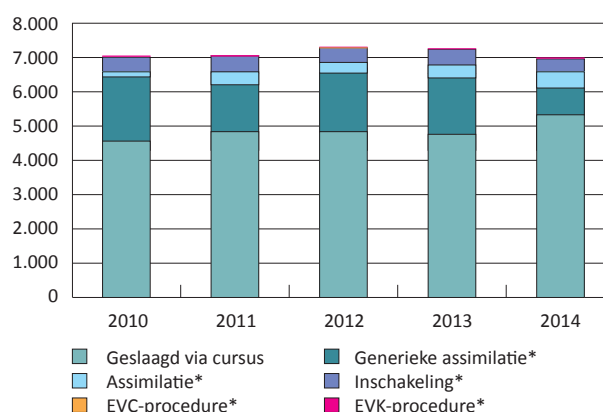
Bron: Bloso.

actieve trainers in de clubs valt hierdoor terug tot ongeveer 54.000 (ruim 61.000 in 2012). De VTS-kwalificatiegraad van de trainers daalde door de uitzuivering van het cijfermateriaal van 48,5% naar 32,2% in 2013. Binnen het totaal aantal actieve trainers in de sportclubs zijn 1.405 bachelors LO en 1.096 masters LO actief, waarvan het grootste deel ook een VTS-kwalificatie bezit.

Van alle VTS-gekwalficeerde trainers heeft 66,5% een initiator diploma of hiermee gelijkgestelde kwalificatie.

4.78 VTS-gekwalficeerden

Evolutie van het aantal gekwalficeerden via de Vlaamse Trainersschool, van 2010 tot 2014.

Opmerking: In 2011 werden extra 10.041 gediplomeerden van de KBVB geassimileerd met een VTS-kwalificatie Voetbal en in 2013 werden extra 852 gediplomeerden van Nelos geassimileerd met een VTS-kwalificatie Duiken. In 2014 zijn er een 900-tal minder generieke assimilaties omwille van het in voege treden van de 2-jarige Master LO.

* Zie de definitielijst achteraan het hoofdstuk voor extra toelichting bij deze begrippen.

Bron: Bloso.

Sportparticipatie

De Vlaamse Regering wil een gezonde sportmentaliteit ontwikkelen, waarbij sport een vaste gewoonte wordt in het leven van elke Vlaming. Bijzondere aandacht gaat uit naar de fysieke fitheid van jongeren en de participatie van kansengroepen zoals personen met een handicap en mensen in armoede. Om de sportparticipatie structureel te verhogen, is het van belang voldoende aandacht te hebben voor de kwaliteit van de sportbeoefening. Achtereenvolgens komen de algemene sportparticipatie, het sporten in clubverband, de passieve deelname en de jeugdsport aan bod.

Algemene sportdeelname

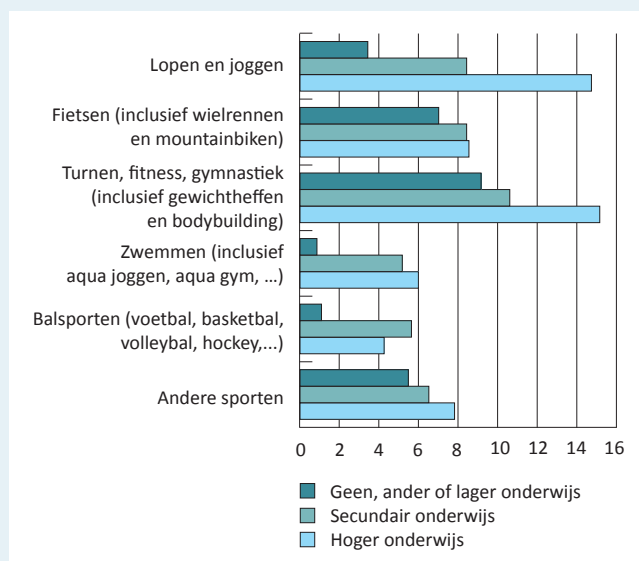
Tussen 1969 en 2009 is het actief sportcontact (d.i. jaarlijks minimum 2 keer gesport hebben) verviervoudigd (Scheerder, 2013). De grootste stap voorwaarts vond plaats in de jaren 1970. In de jaren 1990 en begin 2000 nam de participatie geleidelijk verder toe.

In de SCV-survey zegt ongeveer 55% van de Vlamingen in 2014 aan sport te doen (inclusief wandelen en fietsen). Zowel voor mannen als vrouwen is dit een stagnatie van de participatie.

De participatie ligt het hoogst bij de jongste leeftijdsgroep. De participatie daalt wat bij de 25-34-jarigen waarna er een remonte is bij de groep 35-44 jaar. Daarna blijft de participatie geruime tijd op een behoorlijk niveau, een echte sterke daling is er pas bij de 75-plussers. De studie van Scheerder (2013) toont aan dat de daling van de participatiegraad zich op steeds latere leeftijd inzet.

4.81 Sportieve tijdsbesteding naar opleiding

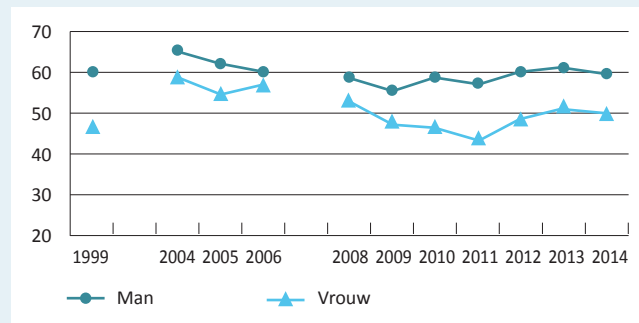
Percentage van de Vlaamse bevolking van 18-75 jaar dat sport naar verschillende sporten en opleidingsniveau voor 2013, participatiegraad (%).

Bron: Tijdsbestedingsonderzoek TOR13 (n=3260) – onderzoeksgroep TOR (Vrije Universiteit Brussel).

4.79 Sportbeoefening

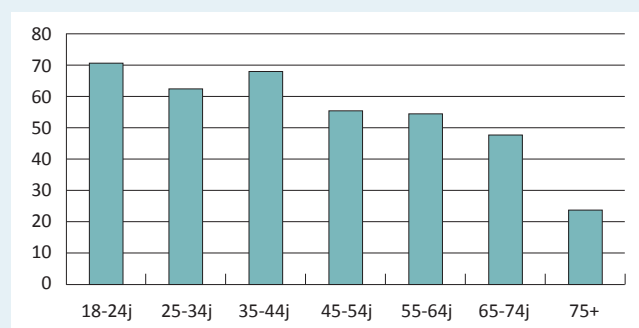
Evolutie aandeel sportbeoefenaars, naar geslacht, in 1999 en van 2004 tot 2014, in %.

Bron: SCV-survey.

4.80 Sportbeoefening naar leeftijd

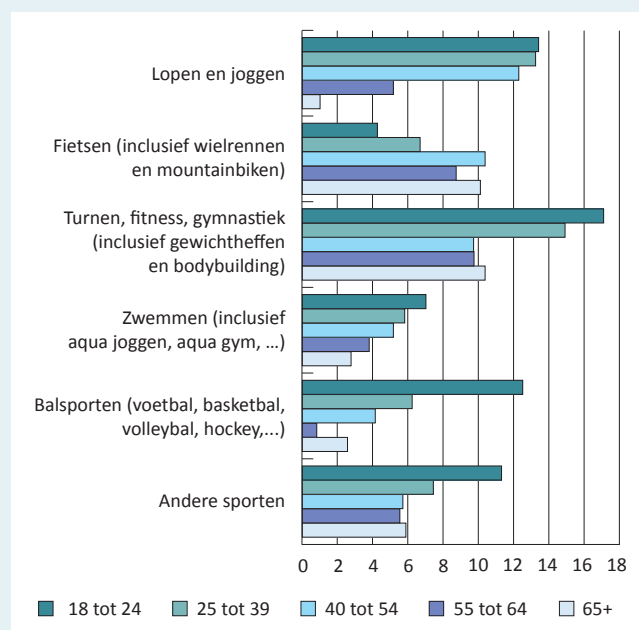
Percentage sportbeoefenaars, naar leeftijd, in 2014, in %.

Bron: SCV-survey 2014.

4.82 Sportieve tijdsbesteding naar leeftijd

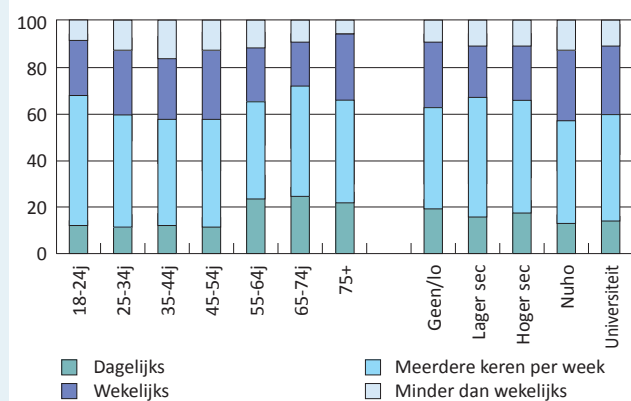
Percentage van de Vlaamse bevolking van 18-75 jaar dat sport naar verschillende sporten en leeftijdscategorieën voor 2013, participatiegraad (%).

Bron: Tijdsbestedingsonderzoek TOR13 (n=3260) – onderzoeksgroep TOR (Vrije Universiteit Brussel).

4.83 Sportfrequentie

Frequentie van de sportbeoefening bij sporters naar leeftijd en opleidingsniveau, in 2014, in %.

Bron: SCV-survey 2014.

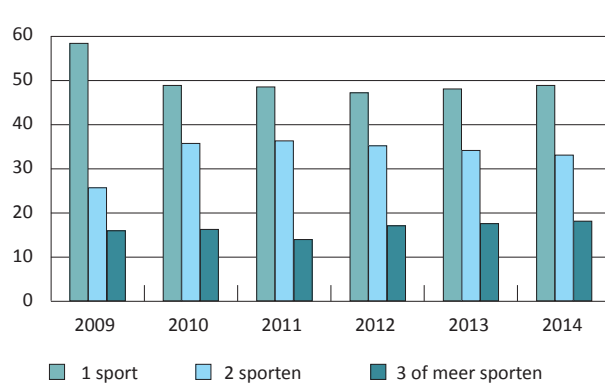
Naar opleidingsniveau blijven er duidelijke verschillen. Er zijn dubbel zoveel sporters bij de hoogopgeleiden dan bij de laagopgeleiden. Mensen met een functiebeperking hebben een lagere sportdeelname. Vooral bij mensen die voortdurend last hebben van een ziekte of functiebeperking ligt de sportdeelname lager. Slechts een derde van deze groep is sportactief. Naar urbanisatiegraad zijn de verschillen beperkt, in de grootsteden ligt de participatie met 2 op 3 wel duidelijk hoger dan elders.

Ook het tijdsbestedingsonderzoek van de onderzoeksgroep TOR (Vrije Universiteit Brussel) geeft aan dat we minder aan sport participeren naarmate we ouder zijn en meer participeren naarmate we hoger opgeleid zijn, maar afhankelijk van de sport zijn er belangrijke verschillen.

Voor balsporten daalt de participatiegraad van sport in een willekeurige week al snel na de leeftijdscategorie van 18-24 jaar, terwijl bij fietsen de participatiegraad toeneemt bij de oudere leeftijdscategorieën. Bij turnen, fitness, gymnastiek (inclusief gewichtheffen en bodybuilding) daalt de participatiegraad, maar blijft vanaf de 40-jarigen vrij constant. Hoger opgeleiden participeren het meest aan alle sporten

4.84 Sportdiversiteit

Evolutie van het aandeel sporters in functie van het aantal beoefende sporten, van 2009 tot 2014, in %.

Bron: SCV-survey.

uitgezonderd balsporten. Wat daarnaast opvalt is dat de verschillen naar opleidingsniveau het kleinst zijn voor het fietsen. Dit doet vermoeden dat fietsen de sportactiviteit is waarbij het opleidingsniveau het minst een invloed heeft op de participatiegraad.

Het overgrote deel van de sporters beoefent zijn **sport regelmatig**, onafgezien de leeftijd of het opleidingsniveau. Bijna 9 op de 10 mannelijke en vrouwelijke sporters zegt wekelijks aan sport te doen. Bij de 55-plussers en de lageropgeleiden is de groep dagelijkse sporters het grootst.

Bijna de helft van de sporters beperkt zich tot het beoefenen van 1 sport. Een derde doet 2 sporten en ongeveer 1 op de 6 doet 3 of meer sporten. Hoger opgeleiden beoefenen het vaakst meerdere sporten. Naar geslacht zijn er slechts beperkte verschillen. Personen tussen 25 en 64 jaar kennen een wat meer diverse sportparticipatie. Bij de leeftijdsgroep 25-34 jaar doet een kwart minstens 3 verschillende sporten. Het aantal mensen die minstens 3 sporten beoefenen lijkt de voorbije jaren op een hoger peil te liggen dan de jaren daarvoor.

4.85 Top 10 sporten

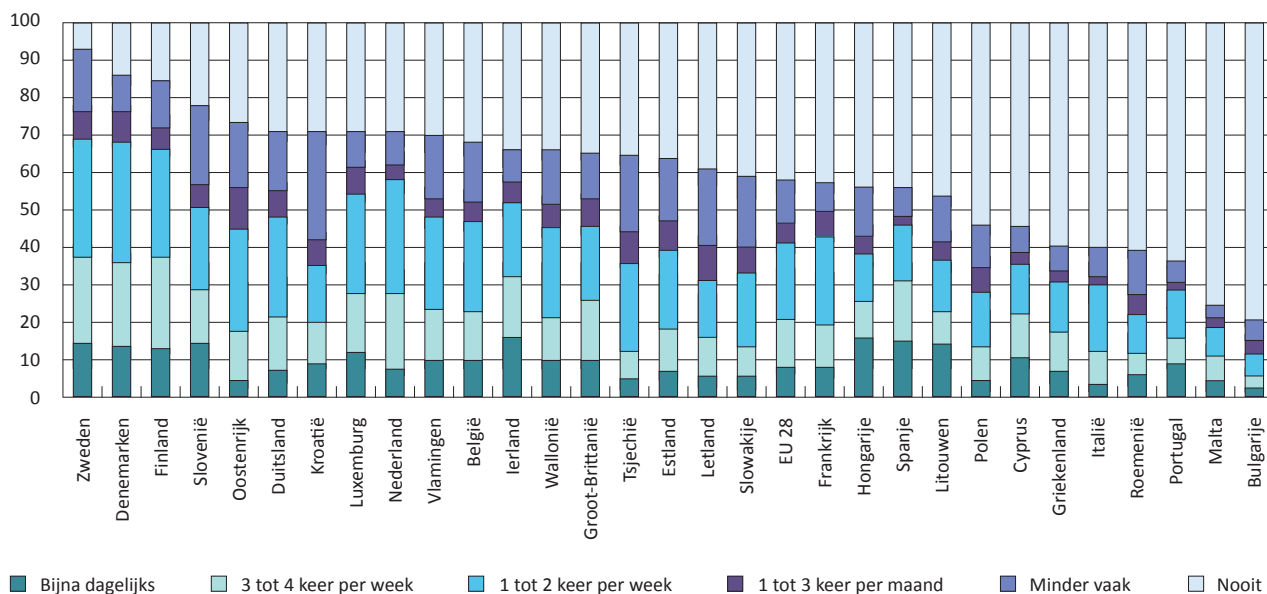
Evolutie van de rangschikking van de meest beoefende sporten, van 2004 tot 2014, in % van de bevolking.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen
2	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen
3	zwemmen	zwemmen	fitness	lopen/joggen	lopen/joggen	lopen/joggen	lopen/joggen	lopen/joggen	lopen/joggen	lopen/joggen	lopen/joggen
4	fitness	fitness	zwemmen	fitness	fitness	zwemmen	fitness	fitness	fitness	fitness	fitness
5	joggen/lopen	joggen/lopen	joggen/lopen	zwemmen	zwemmen	fitness	zwemmen	zwemmen	zwemmen	zwemmen	zwemmen
6	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal
7	tennis	tennis	tennis	tennis	tennis	tennis	tennis	tennis	tennis	tennis	tennis
8	squash	squash	turnen	dansen	dansen	dansen	gevechtssport	dansen	dansen	turnen	dansen
9	turnen	skieën	skieën	turnen	volleybal	turnen	skieën	badminton	badminton	dansen	gevechtssport
10	badminton	dansen	dansen	badminton	turnen	squash	paardrijden	volleybal	skieën	paardrijden	turnen

Bron: SCV-survey en ISSP 2007.

4.86 Sportdeelname EU28.

Frequentie van de sportdeelname in de EU28, in 2013.

Bron: Eurobarometer 80.2 (lente 2013).

Wat **sportvoorkeur** betreft zijn er beperkte verschuivingen tussen 2004 en 2014. Lopen is een paar plaatsen opgeschoven in de ranglijst. Daarnaast wisselden zwemmen en fitness soms van plaats, maar de voorbije jaren ziet de top 7 er steeds hetzelfde uit. Dansen lijkt min of meer een vaste waarde te worden in de top 10 (uitgezonderd in 2010). Gevechtssport is de enige nieuwkomer in de top 10. Voetbal blijft de enige teamsport bij de eerste 10.

1 op de 7 sporters beoefent een sport in competitieverband, 4 op de 10 beoefent minstens 1 sport in een sportclub en nog eens 1 op de 7 doet dit in een sociale of culturele vereniging. Daarnaast sport ongeveer de helft met zijn partner en kinderen, 6 op de 10 met vrienden. Ruim 7 op de 10 doet aan sport op individuele basis. Deze cijfers zijn vrij stabiel in de voorbije jaren. Slechts 2% geeft in 2014 aan zijn sport als bedrijfsport te beoefenen.

Europees vergeleken behoren de Vlamingen qua sportparticipatie tot de betere middenmoot. Vooral de Scandinavische

landen scoren heel goed op dit vlak. Het verbeteren van gezondheid en fitheid zijn de vaakst genoemde redenen om te sporten zowel in Vlaanderen als de EU28. Daarnaast wordt ook het plezier maken en het ontspannende element van sport vaak als motivatie genoemd. Geen tijd en gebrek aan interesse in sport zijn de voornaamste redenen om niet te sporten zowel in Vlaanderen als in de EU28.

Sporten in clubverband

De voorbije jaren gaf een vijfde van de bevolking aan **actief lid** te zijn van een sportvereniging en ongeveer 2% van de bevolking neemt een bestuursfunctie op. Mannen zijn vaker actief lid en bestuurslid van een sportvereniging dan vrouwen. Deze genderkloof blijft vrij duidelijk aanwezig.

Het actieve lidmaatschap bij hoogopgeleiden ligt in 2014 bijna 3 keer zo hoog dan bij laagopgeleiden. Voor het bestuurslidmaatschap is het verschil naar opleidingsniveau beperkter.

4.87 Actief lidmaatschap

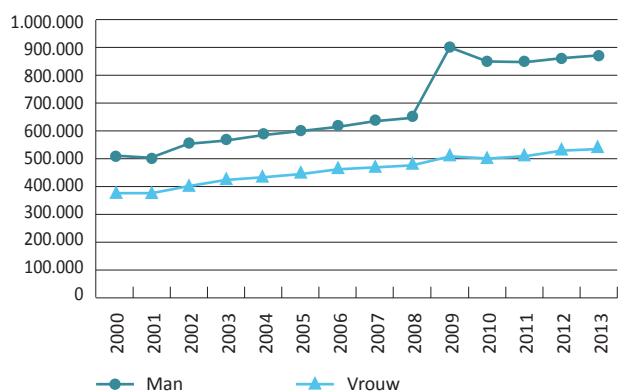
Evolutie van het actieve lidmaatschap in een sportvereniging, naar geslacht, van 2004 tot 2014, in %.

		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Actief lid	Man	25	24	25	26	23	21	26	22	26	23	24
	Vrouw	16	15	19	16	20	13	17	17	16	17	17
	Totaal	20	20	22	21	21	17	21	19	21	20	20
Bestuurslid	Man	4	5	5	5	5	5	4	5	3	4	4
	Vrouw	1	1	1	0	1	0	1	1	1	1	0
	Totaal	2	3	3	2	3	3	2	3	2	2	2

Bron: SCV-survey.

4.88 Leden sportclubs

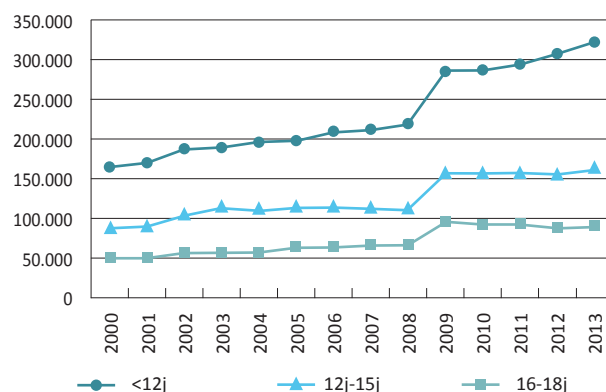
Evolutie van het aantal aangesloten leden in de sportclubs van de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties, naar geslacht, van 2000 tot 2013.

* De grote stijging van het aantal leden en jeugdleden in 2009 is het gevolg van de subsidiëring van de Voetbalfederatie Vlaanderen. Bron: Bloso.

4.89 Jeugdleden sportclubs

Evolutie van het aantal aangesloten kinderen en jongeren tot 18 jaar in de sportclubs van de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties, van 2000 tot 2013.

* De grote stijging van het aantal leden en jeugdleden in 2009 is het gevolg van de subsidiëring van de Voetbalfederatie Vlaanderen. Bron: Bloso.

Slechts 1 op de 7 personen met een functiebeperking is actief lid, voor diegenen die voortdurend last hebben van hun functiebeperking daalt dit tot 1 op de 10. Het lidmaatschap ligt ook duidelijk lager bij de ouderen. In 2014 daalt pas vanaf 65 jaar het actieve lidmaatschap onder het Vlaamse gemiddelde. Van de 65- tot 74-jarigen is nog steeds 18% actief lid, bij de 75-plussers is er een serieuze terugval tot slechts 4%.

Europees vergeleken doet Vlaanderen het goed wat betreft het lidmaatschap van een sportclub. Het behoort tot de betere landen na Duitsland, Nederland, Zweden, Denemarken en Luxemburg.

4.90 Oudere leden

Evolutie van het aantal aangesloten leden uit de leeftijdscategorie 55 jaar en ouder (senioren) in de sportclubs van de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties, naar geslacht, van 2008 tot 2013.

Bron: Bloso.

In 2013 doen ongeveer 1,5 miljoen leden aan sport bij een door Bloso erkende sportfederatie. Hierbij dient opgemerkt dat het niet altijd om unieke leden gaat. Sommige leden zijn immers lid van meer dan één vereniging.

Het aantal leden van de door Bloso **gesubsidieerde sportfederaties** stijgt in 2013 opnieuw met 2%. Procentueel is de stijging bij de vrouwen (2,2%) groter dan bij de mannen, zodat de genderkloof verder verkleint. Hoewel het aandeel van de vrouwen de voorbije 5 jaar van 35,6 naar 38% steeg, blijft het echter beduidend lager dan dat van de mannen.

Het aantal **jeugdleden** stijgt in 2013 met 4%. Bij de <12 jarigen was de stijging het grootst met opnieuw een toename van bijna 5%. De ledenaantallen bij de 12-15 jarigen en de 16-18 jarigen stijgen nu ook respectievelijk met 3,6% en 1,1% terwijl ze in 2012 voor deze groepen nog daalden.

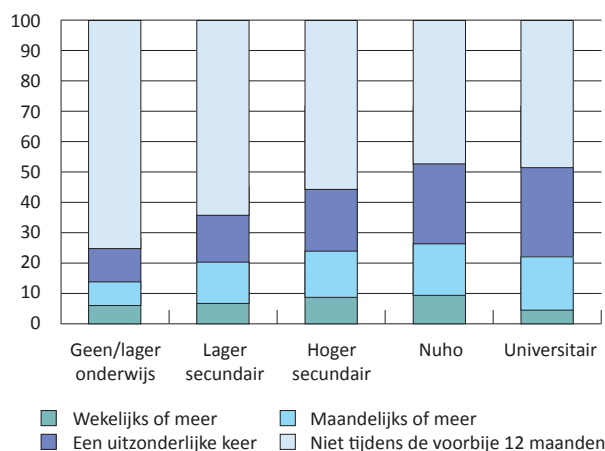
De voorbije jaren werd binnen het beleid de nadruk gelegd op het **activeren van senioren** met onder andere de Sportelcampagne. De ledenaantallen van de 55-plussers zaten dan ook in stijgende lijn. In 2013 is er echter een lichte daling. Het aandeel van de vrouwelijke 55-plussers blijft wel stijgen en evolueerde de laatste 5 jaar van 38,2 naar 42,5%. De genderkloof is bij de 55-plussers minder groot dan voor de sport in het algemeen.

Passieve deelname

Ruim 4 op de 10 volwassen Vlamingen heeft in 2014 een **sportevenement** bijgewoond. Deze passieve betrokkenheid bij sport hangt vrij sterk samen met de eigen sportbeoefening. Meer dan de helft van de mannen ging naar een sportwedstrijd. Bij de vrouwen ongeveer een derde. Hoe jonger, hoe meer men minstens één maal naar een sportwedstrijd is gaan kijken de afgelopen 12 maanden. De frequentste bezoekers zijn echter wel terug te vinden bij de leeftijdscategorieën van 35

4.91 Bijwonen sportwedstrijd

Het bijwonen van een sportwedstrijd naar opleiding, in 2014, in %.

Bron: SCV-survey 2014.

tot 64 jaar. Naar opleidingsniveau zijn de verschillen vrij duidelijk: bij de laagopgeleiden woont minder dan een derde een sportwedstrijd bij, bij hoogopgeleiden is dit meer dan de helft. Deze verschillen tussen diverse bevolkingsgroepen zijn vrij stabiel de voorbije jaren.

Jeugdsport

Hieronder komen de fysieke fitheid, de schoolsport, de sportkampen en de sportklassen aan bod.

Fysieke fitheid

De **fysieke fitheid** van de jeugd is al geruime tijd een belangrijk aandachtspunt voor het beleid. Begin jaren 1990 werd daarom een 'barometer van de fysieke fitheid' afgenomen bij de schoolgaande jeugd van 6 tot 18 jaar. Tussen 1993 en 2009 kwamen er verschillende vervolgonderzoeken voor het secundair onderwijs. In 2011 werd er, voor het eerst in 20 jaar, een nieuwe barometer uitgevoerd bij leerlingen van het basisonderwijs (6 tot 11 jaar).

De meest uitgesproken vaststelling bij de 6- tot 11-jarigen is het lichaamsgewicht: voor alle leeftijdscategorieën is er een stijging van het lichaamsgewicht bij de mediaanwaarden. Ook voor het hoogste percentiel (P90) is er een duidelijke stijging. Dit wil zeggen dat de 10% zwaarste jongens en meisjes zwaarder worden in 2011 ten opzichte van 1990. Dit wordt bevestigd door de resultaten voor de vetpercentages die ook hoger liggen bij deze groep. Opvallend is dat de groep met de laagste scores (P10) in 2011 minder onderhuids vet heeft dan in 1990. Dus de extreme waarden nemen toe.

Wat de motorische tests betreft is er een vooruitgang in de snelheid van de bovenste ledematen en van het uithoudings-

4.92 Fysieke fitheid

Evolutie van de lichaamsmetingen en motorische tests van de Vlaamse jongens en meisjes van 6 tot en met 11 jaar, 2011 ten opzichte van 1990.

Jongens	P10	P50	P90
Lichaamslengte	(dalend)	status-quo	stijgend
Lichaamsgewicht	status-quo	stijgend	stijgend
Som huidplooiën	dalend	status-quo	stijgend
Evenwicht	status quo	status quo	status quo
Snelheid ledematen	stijgend	Stijgend	stijgend
Lenigheid	status quo	Stijgend	stijgend
Explosieve kracht	dalend	dalend	dalend
Statische kracht	dalend	dalend	dalend
Rompkracht	dalend	dalend	dalend
Functionele kracht	(dalend)	dalend	(dalend)
Loopsnelheid	status quo	status quo	status quo
Uithoudingsvermogen	status quo	stijgend	stijgend
Meisjes	P10	P50	P90
Lichaamslengte	(dalend)	status-quo	(stijgend)
Lichaamsgewicht	status-quo	stijgend	stijgend
Som huidplooiën	dalend	status-quo	stijgend
Evenwicht	status quo	status quo	status quo
Snelheid ledematen	stijgend	stijgend	stijgend
Lenigheid	stijgend	stijgend	stijgend
Explosieve kracht	dalend	dalend	dalend
Statische kracht	dalend	dalend	dalend
Rompkracht	status quo	status quo	status quo
Functionele kracht	status quo	status quo	status quo
Loopsnelheid	status quo	status quo	status quo
Uithoudingsvermogen	status quo	stijgend	stijgend

Bron: Bloso /steunpunt CJS.

vermogen voor zowel jongens als meisjes. Voor meisjes gaat de lenigheid ook globaal vooruit. Bij jongens gaat de lenigheid er ook op vooruit behalve bij de zwakste groep. Voor kracht is er in het algemeen een achteruitgang. Voor rompkraft en functionele kracht is dit bij meisjes minder duidelijk. Voor de evenwichtstest en de loopsnelheid worden er geen verschillen tussen 1990 en 2011 vastgesteld.

Voor de 10- en 11-jarigen werd ook de mate van fysieke activiteit en sporten nagegaan: jongens blijken meer aan sport te doen dan meisjes.

Schoolsport

Voor 2014 is er een lichte stijging van het aantal deelnemende scholen (+1,7%) aan de diverse **schoolsportinitiatieven**. Er zijn wel wat significante verschuivingen: zo stijgt het aantal deelnemende secundaire scholen fors met 17%, daartegenover daalt het aantal basisscholen (-2%), het aantal BLO-scholen (-7%) en het aantal BUSO-scholen (-5%). Het aantal deelnames lag ook dit jaar weer boven het miljoen. De voorbije 10 jaar zijn globaal gezien het aantal deelnemende scholen en aantal deelnames er op vooruitgegaan.

4.93 Schoolsportactiviteiten

Evolutie van deelnemende scholen en aantal deelnames aan schoolsportactiviteiten, in 2000-2001, 2004-2005 en 2008-2009 tot 2013-2014.

		2004-2005	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014
Aantal scholen	3.091	3.185	3.310	3.359	3.566	3.571	3.582	3.643
Basisonderwijs	2.156	2.245	2.325	2.342	2.431	2.431	2.434	2.380
BLO	170	179	185	198	210	210	211	196
Secundair	662	669	694	712	803	809	816	952
BUSO	103	92	106	107	122	121	121	115
Aantal deelnames	902.090	1.051.212	1.203.614	1.169.74	1.017.449	1.026.143	1.045.185	1.035.908
Basisonderwijs	740.047	859.838	1.000.684	977.045	852.326	856.000	870.399	867.425
Secundair	160.074	191.374	202.930	192.696	165.123	170.143	174.786	168.483

Bron: Bloso.

Het aantal deelnemende jongeren aan de Vlaamse Veldloopweek voor scholen stijgt in 2014 verder tot een nieuw record. Dit evenement, een initiatief van Bloso en de Stichting Vlaamse Schoolsport (SVS), waaraan ISB, de Vlaamse Atletiekliga en tal van Vlaamse gemeentebesturen hun medewerking verlenen, blijft met nu reeds 236.600 deelnemers het meest succesvolle schoolsportevenement.

Het deelnemersaantal aan de Gordel voor Scholen in Tervuren blijft nagenoeg stabiel. In 2014 werden de 'Avonturentrophy's voor scholen' vervangen door een meer uitdagende formule onder de naam 'SurvivaltrophY'. Een vernieuwde formule die duidelijk aansloeg en die het aantal deelnemers op de 3 actiedagen ten opzichte van 2013 deed stijgen met 17% tot meer dan 1000 deelnemers. Ook het aantal deelnemers aan de 'Sportprikkels' stijgt met 10% in 2014.

Sportkampen en sportklassen

De Bloso-sportkampen worden georganiseerd tijdens de schoolvakanties. Het aantal georganiseerde sportkampen en deelnemers situeert zich de voorbije jaren respectievelijk rond 1.000 kampen en 9.500 deelnemers. Het bezettingspercentage bedraagt 92,9%. Vanaf 2009 wordt een gedifferentieerde prijzenpolitiek toegepast voor kansarmen. Er wordt een korting van 50% toegekend aan gezinnen met een laag inkomen. Om de efficiëntie van deze gedifferentieerde prijzenpolitiek te verhogen werkt Bloso sinds eind 2013 samen met het Steunpunt Vakantieparticipatie van Toerisme Vlaanderen.

Eenzijds werd het aanbod van de Bloso-sportkampen 2014 door het Steunpunt bekend gemaakt aan 1.300 sociale organisaties. Anderzijds onderzoekt het Steunpunt in hoeverre de kandidaat deelnemers in aanmerking komen om van 50% korting te genieten. Het Steunpunt baseert zich daarbij op de Europese normen voor het bepalen van de armoedegrens. Het aantal deelnemers met korting steeg van 174 in 2009 naar 376 in 2014.

Het Bloso organiseert ook sportklassen. De klas verhuist dan van maandag tot vrijdag naar de internaatafdeling van een Bloso-centrum en krijgt naast de gewone vakken van de eigen leraar minstens twee uur sport per dag van sportgekwaliificeerde Bloso-lesgevers. In 2014 namen ongeveer 18.000 leerlingen deel aan een sportklasse, het aantal leerlingen lag daarmee wat lager dan in het recordjaar 2013. Vanaf het schooljaar 2009-2010 wordt een korting van 50% toegekend aan leerlingen die een studietoelage genieten. Het aantal leerlingen die hiervan genoten blijft verder stijgen.

De Vlaamse sportfederaties kunnen aanvullend gesubsidieerd worden voor de organisatie van sportkampen in internaatsverband van minimaal vijf dagen, waarbij iedere deelnemer minstens vier uur begeleide sportactiviteiten per dag krijgt door gekwalificeerde lesgevers.

Binnen dit kader werden er door de Vlaamse sportfederaties 349 sportkampen georganiseerd met in totaal circa 9.500 deelnemers. De licht dalende trend van de laatste jaren zet zich

4.94 Schoolsportevenementen

Evolutie van het aantal deelnemers aan grote schoolsportevenementen, in 2000 en van 2004 tot 2014.

	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Vlaamse Veldloopweek	136.783	163.001	181.335	188.886	177.487	203.304	210.883	207.556	217.122	219.866	229.982	236.600
Gordel voor Scholen	29.952	32.612	32.252	29.703	25.588	25.588	26.073	27.807	25.108	22.137	18.596	18.163
AvonturentrophY voor scholen/ SurvivaltrophY	1.248	1.434	1.290	1.068	1.064	1.116	1.026	990	1.014	1.086	894	1.048
100 sportkriebels/ sportprikkels	4.846	4.611	4.458	4.480	4.435	5.216	5.516	5.506	6.657	5.877	4.960	5.478

Bron: Bloso.

4.95 Sportkampen

Evolutie van het aantal ingerichte sportkampen en deelnemers aan sportkampen van Bloso, van 2004 tot 2014.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Aantal ingerichte sportkampen	792	816	859	872	924	908	864	856	954	1.016	1.037
Totaal aantal deelnemers sportkampen	9.500	9.470	9.716	10.201	10.172	9.786	9.365	9.074	9.475	9.492	9.859
waarvan deelnemers uit gezinnen met een laag inkomen						174	200	209	268	231	376

Bron: Bloso.

4.96 Sportklassen

Evolutie van het aantal sportklassen en het aantal deelnemers, van 2003-2004 tot 2013-2014.

	2003-2004	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014
Aantal sportklassen	351	370	373	377	375	389	396	387	392	405	395
Aantal deelnemers sportklassen	17.156	17.847	17.190	17.325	17.429	18.065	17.839	17.543	17.724	19.238	17.969
waarvan aantal deelnemende leerlingen met studietoelage							722	992	932	955	1.027

Bron: Bloso.

4.97 Sportkampen sportfederaties

Evolutie van het aantal ingerichte sportkampen en deelnemers aan sportkampen van de Vlaamse sportfederaties, van 2003 tot 2013.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Aantal Vlaamse sportfederaties die worden gesubsidieerd voor het organiseren van sportkampen	18	18	18	17	17	17	18	17	16	14	15
Aantal ingerichte sportkampen	444	552	526	437	450	451	408	386	361	374	349
Aantal deelnemers	11.164	10.250	10.657	11.075	11.156	11.257	11.009	10.299	10.373	10.080	9.449
waarvan aanwezige deelnemers uit kansengroepen (personen in armoede en personen met een handicap) op de georganiseerde sportkampen							334	389	247	346	331
waarvan aanwezige deelnemers (personen in armoede) op de georganiseerde sportkampen							181	243	122	195	187
waarvan aanwezige deelnemers (personen met een handicap) op de georganiseerde sportkampen							153	146	125	151	144

Bron: Bloso.

door: het aantal ingerichte sportkampen en deelnemers daalde met bijna 14% ten opzichte van 2009.

Sinds 2009 worden de sportfederaties gestimuleerd om ook mensen uit kansengroepen (personen in armoede en mensen met een handicap) toe te leiden naar hun sportkampen. In 2013 organiseerde een derde van de sportfederaties samen bijna 100 sportkampen waar mensen uit kansengroepen aan deelnamen. In totaal namen 331 jongeren uit kansengroepen deel.

Topsport

Het Vlaams Regeerakkoord wil een ambitieus Vlaams topsportbeleid voeren. Samen met het nastreven van topsportresultaten worden maximale inspanningen geleverd om een ruimer begrip en draagvlak te creëren voor het maatschappelijk

belang van topsport. Topsport moet ook een voorbeeldfunctie vervullen voor jong talent. De Vlaamse topsporters en hun omkadering dienen als ambassadeurs positief bij te dragen tot het imago van Vlaanderen in de wereld. Belangrijk voor een succesvol topsportbeleid blijft ook het detecteren van talent en een daar aan gekoppelde goede begeleiding.

Topsportscholen

Vlaanderen telt 6 topsportscholen met de specifieke studierichting Topsport, zowel op ASO-, TSO- als BSO-niveau. In deze studierichting krijgen de leerlingen binnen het uurrooster wekelijks 4, 6 of 10 uur training in hun sport en 2 uren lichamelijke opvoeding, aangepast aan hun sport. De sportieve opleiding en begeleiding gebeurt door trainers aangesteld door de sportfederaties, die een bijzonder convenant met de

4.98 Topsportscholen

Evolutie van de kerncijfers topsportscholen, van schooljaar 2004-2005 tot 2014-2015.

	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015
Aantal participerende sportfederaties in topsportscholen	17	16	16	17	17	17	17	17	17	17	16
Sportfederatie											
Voor topsport erkend en gesubsidieerd	14	13	13	14	15	16	17	17	17	15	15
Niet voor topsport erkend en gesubsidieerd	3	3	3	3	2	1	0	0	0	2	1
Leerlingen in Topsportschool											
Man	314	341	355	398	512	508	530	493	475	433	372
Vrouw	112	166	158	163	211	179	195	195	187	189	182
Uitgereikte topsportstatuten											
Man	357	378	389	434	534	547	625	618	580	475	452
Vrouw	157	200	179	188	245	212	249	311	259	215	257

Bron: Bloso.

topsportschool en de Vlaamse minister van Onderwijs ondersteunden hebben.

In het schooljaar 2014-2015 participeren 16 sportfederaties in de verschillende topsportscholen, waarvan 15 sportfederaties topsportsubsidies ontvangen.

Het aantal leerlingen nam tot 2011 toe. Vanaf dan daalt het aantal leerlingen ten opzichte van de voorgaande jaren. Ook in het schooljaar 2014-2015 wordt deze dalende trend voortgezet, deels omwille van de beëindiging van de topsportschoolwerking handbal.

Om in een studierichting topsport te kunnen inschrijven, dienen de leerlingen over een topsportstatuut te beschikken dat wordt uitgereikt door de selectiecommissie van het topsportconvenant op basis van strenge selectiecriteria. De verhouding tussen het aantal leerlingen in een topsportschool en het aantal uitgereikte topsportstatuten was in 2008 geëvolueerd tot een percentage boven 90%. Op een uitschieter in 2013 (90%) na, ligt dit percentage de voorbije schooljaren lager. In het schooljaar 2014-2015 bedroeg de verhouding 78%.

De topsportscholen zijn een belangrijk instrument in het topsportbeleid, maar zeker niet het enige. Via bijvoorbeeld de pool van jeugdtrainers en het pilootproject "Flexibel leertraject buiten de topsportschool" (sinds het schooljaar 2013-2014) zijn ook alternatieve trajecten naast de topsportscholen mogelijk.

Topsporters

De stuurgroep Topsport heeft in 2004 vastgesteld dat er in een groot aantal sporttakken in Vlaanderen te weinig expertise en competentie van toptrainers aanwezig is en/of ingeschakeld wordt. Vanuit de afdeling Topsport van Bloso worden daarom toptrainers en jeugdtrainers ad hoc gefinancierd om beloftevolle jongeren en elitesporters optimaal te omkaderen en voor te bereiden op topsportprestaties. Daarnaast zijn er nog de trainers verbonden aan de topsportscholen en de trainers in het 'Be Gold-project'. Het in 2004 opgerichte 'Be Gold-project' biedt ondersteuning over de gemeenschappen heen. Talentvolle jonge sporters worden zo voorbereid op de Olympische

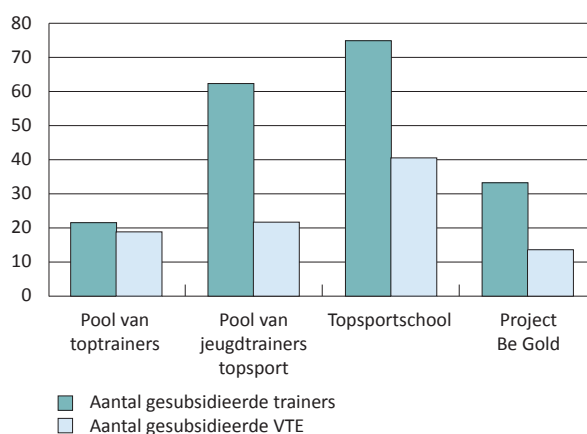
Spelen op middellange en lange termijn. Het gaat in dit project dus uitsluitend over olympische en paralympische disciplines. In totaal werden in 2014 192 topsporttrainers ondersteund, goed voor 94,5 VTE. Het aantal VTE ligt hiermee iets hoger dan in 2013. Deze topsporttrainers begeleiden in 2014 in totaal meer dan 1.800 topsporters of topsporttalenten. In ruim 60% van de gevallen gaat het om geïdentificeerde topsporttalenten en nog eens 19% zijn beloftevolle jongeren. Ongeveer 1 op 6 zijn elitesporters (18%).

Om de doorstroming vanuit het secundair naar het hoger onderwijs mogelijk te maken en de combinatie topsport en studies te optimaliseren, werd in 2003 het Bloso Topsportstudentenproject Hoger Onderwijs opgestart voor de categorie Elitesporters en een jaar later voor de categorie Beloftevolle Jongeren.

Eenmaal de studies achter de rug, blijkt vaak dat topsport moeilijk te combineren is met werk. Daarom werd reeds in 1995 het Bloso Tewerkstellingsproject Topsport in het leven

4.99 Trainers

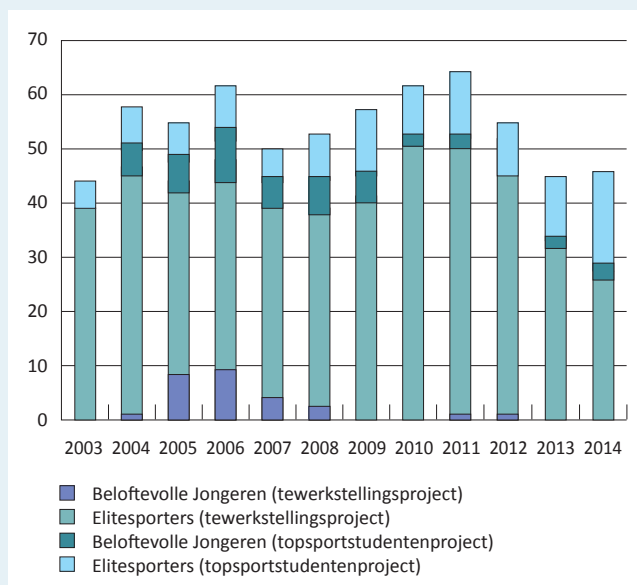
Aantal gesubsidieerde trainers, aantal gesubsidieerde VTE, in 2014.

Bron: Bloso.

4.100 Ondersteuning topsporters (BLOSO).

Evolutie van het aantal atleten opgenomen in het Tewelkstellingsproject en Topsportstudentenproject van Bloso, van 2003 tot 2014.

Bron: Bloso.

geroepen, waarbij topsporters zich aan hun discipline kunnen wijden zonder financiële besommeringen.

De voorbije jaren daalde het aantal tewerkgestelde topsporters sterk (van 51 in 2010 naar 26 in 2014), terwijl het aantal contractuele topsporters/studenten aanzienlijk toenam (van 11 in 2010 naar 20 in 2014).

Sinds 2007 worden beloftevolle jongeren en elitesporters begeleid voor de combinatie topsport en studie, topsport en werk en de nacarrière. De Vlaamse topsporter kan beroep doen op een variëteit aan ondersteuningsmogelijkheden en bij specifieke noden worden projecten opgestart. Vlaamse atleten krijgen dan niet alleen een tewerkstellingscontract maar worden ook begeleid om tijdens en na hun sportcarrière optimaal te functioneren in de maatschappij.

Naast Bloso zijn er diverse andere actoren zoals het departement CJSJ en het ministerie van Defensie die topsporters ondersteunen. Het aantal ondersteunde sporters via deze contracten ligt sinds 2009 duidelijk lager.

Medailles

Medailles op grote internationale wedstrijden vormen een graadmeter voor het succes van het topsportbeleid. Deze graadmeter blijft natuurlijk beperkt tot sporten waarvoor in die jaren Europese Kampioenschappen (EK), Wereldkampioenschappen (WK) en Olympische Spelen (OS) of Paralympische Spelen (PS) worden georganiseerd.

Topsportprestaties in Olympische en Paralympische disciplines worden gemeten via de Vlaamse Topsportindex. Voor de Olympische disciplines wordt deze Topsportindex berekend op basis van punten die worden toegekend aan medailles en top 8-plaatsen op de EK, WK en OS. Het totale aantal toe te kennen indexpunten in de Olympische disciplines bedroeg zowel in Londen als in Beijing ongeveer 127.500 punten over de volledige Olympiade. Het aantal sporters en landen kan variëren, het aantal medailles en top 8-plaatsen blijft echter zo goed als constant. Voor de Paralympische sporttakken steeg het aantal toe te kennen punten in de Paralympische disciplines van 87.500 punten in de Paralympiade Beijing naar 110.000 punten in de Paralympiade Londen. Hierbij komen alle medailles en top-5 plaatsen in aanmerking op EK, WK en PS.

België scoorde 608 punten in de Olympiade Beijing en 636 punten in de Olympiade Londen, respectievelijk de 39ste en 42ste plaats in de wereldrangschikking. Vlaanderen scoorde 565 punten in de Olympiade Beijing en 488 punten in de Olympiade Londen. Het marktaandeel van Vlaanderen (0,09% van de wereldbevolking) daalde van 0,44% in de Olympiade Beijing naar 0,37% in de Olympiade Londen. In de lopende Olympiade Rio is het marktaandeel van Vlaanderen voorlopig opnieuw gestegen naar 0,42%.

België scoorde 300 punten in de Paralympiade Beijing en 532 punten in de Paralympiade Londen, respectievelijk de 46ste en 42ste plaats in de wereldrangschikking. Vlaanderen scoorde

4.101 Tewerkstellingscontracten

Evolutie van de tewerkstellingscontracten door andere actoren dan Bloso, van 2003 tot 2015.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Koninklijke Belgische Wielrijdersbond	22	22	23	23	23	23	22	20	21	23	25	25	24
Wielierclub Eddy Merckxvrienden	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	9	9	8
Ladies Sprint	12	12,5	12,5	13	13	9	7	8	12	10	11	9	10
Wielierpromotie Cycli Prom (Jong Vlaanderen)	1	5	6	7	7	8	6	2	2	3	0	0	0
Beloftevolle renners							5	7	4	0	0	0	0
Atletiek Vlaanderen	13,5	15	15	12	12,5	19	16	7	6	11	12	12	8
Basket	5	5	5	5	3	3	3	0	0	0	0	0	0
Departement CJSJ (beach, eventing, jumping,...)					10	12	8	0	0	0	0	0	0
Administratieve ondersteuning						1	1	1	1	1	1	1	1
Totaal	61,5	67,5	69,5	68	76,5	70	53	53	54	56	58	56	51

Bron: departement CJSJ.

4.102 Medailles en finaleplaatsen - olympisch

Behaalde medailles en top-8plaatsen op Olympische Spelen, Wereldkampioenschappen en Europese Kampioenschappen in olympische disciplines door en met Vlaamse topsporters, voor de periode 2000-2014.

Olympische Spelen				
	Goud	Zilver	Brons	Top 8
2000	0	2	3	5
2002	0	0	0	3
2004	0	0	2	12
2006	0	0	0	1
2008	1	1	0	10
2010	0	0	0	0
2012	0	0	1	9
2014	0	0	0	3
Totaal	1	3	6	43
Wereldkampioenschap				
	Goud	Zilver	Brons	Top 8
2000	0	2	2	6
2001	2	2	2	13
2002	1	1	3	7
2003	4	4	4	7
2004	1	1	0	4
2005	2	0	2	9
2006	1	0	4	9
2007	0	2	2	6
2008	0	0	0	5
2009	1	1	3	6
2010	2	0	3	15
2011	2	1	1	9
2012	0	0	1	1
2013	0	0	2	7
2014	0	0	1	7
Totaal	16	14	30	111
Europees Kampioenschap				
	Goud	Zilver	Brons	Top 8
2000	3	2	3	10
2001	3	4	2	9
2002	1	3	2	12
2003	0	2	6	12
2004	1	2	1	8
2005	1	0	2	16
2006	4	2	2	9
2007	1	1	3	11
2008	1	2	2	14
2009	2	1	5	15
2010	1	0	5	15
2011	1	0	0	14
2012	1	0	0	17
2013	0	1	4	14
2014	1	1	1	17
Totaal	21	21	38	193

Bron: Bloso.

222 punten in de Paralympiade Beijing, in de Paralympiade Londen bedroeg het aantal punten 431. Het marktaandeel van Vlaanderen steeg van 0,25% in de Paralympiade Beijing naar 0,39% in de Paralympiade Londen. In de lopende Paralympiade Rio is het marktaandeel van Vlaanderen voorlopig gedaald naar 0,20%.

4.103 Medailles en finaleplaatsen - paralympisch

Behaalde medailles en top-8plaatsen op olympische spelen, Wereldkampioenschappen en Europese Kampioenschappen in paralympische disciplines door en met Vlaamse topsporters, voor de periode 2000-2014.

Paralympische Spelen				
	Goud	Zilver	Brons	Top 5
2004	2	1	2	3
2006	0	0	0	4
2008	0	0	1	5
2010	0	0	0	2
2012	1	1	3	6
2014	0	0	0	0
Totaal	3	2	6	20
Wereldkampioenschap				
	Goud	Zilver	Brons	Top 5
2006	1	2	2	2
2007	2	0	0	5
2008	0	0	0	0
2009	0	0	1	5
2010	0	1	5	2
2011	2	2	1	8
2012	0	0	1	0
2013	0	0	0	3
2014	0	0	3	2
Totaal	5	5	13	27
Europees Kampioenschap				
	Goud	Zilver	Brons	Top 5
2005	1	3	1	3
2006	0	0	0	0
2007	1	0	0	2
2008	0	0	0	0
2009	1	2	0	6
2010	0	0	0	0
2011	1	0	4	3
2012	0	0	1	1
2013	0	0	1	4
2014	0	2	1	6
Totaal	4	7	8	25

Bron: Bloso.

4.104 Topsportindex

Behaalde indexpunten door Vlaamse topsporters in Olympische disciplines en in Paralympische disciplines, laatste 4 olympiades.

	Europees Kampioenschap	Wereldkampioenschap	Olympische/Paralympische Spelen	Totaal
Behaalde indexpunten door Vlaamse topsporters in olympische disciplines				
Olympiade Athene (2000-2004)	200	208	188	597
Olympiade Beijing (2004-2008)	209	180	176	565
Olympiade Londen (2008-2012)	205	163	120	488
Olympiade Rio (2012-2016)	125 *	122 *	28 *	275 *
Behaalde indexpunten door Vlaamse topsporters in paralympische disciplines				
Olympiade Beijing (2004-2008)	31	59	32	122
Olympiade Londen (2008-2012)	43	102	77	223
Olympiade Rio (2012-2016)	36 *	71 *	0 *	107 *

* voorlopig totaal (dd. 24/04/2015)

Bron: Bloso.

Gezond sporten

Het Vlaamse beleid zet volop in op een actieve 'gezond sporten'-attitude bij de Vlamingen en promoot ethiek in de sport. Bij het sporten moet zorg worden besteed aan de fysieke en psychische integriteit van de sporter, maar ook aan maatschappelijke verantwoordelijkheid en sociaal welzijn. Een kwaliteitsvolle sportmedische advisering, letselpreventie en een ethisch sportbeleid zijn hierbij belangrijke factoren.

Gezond sporten

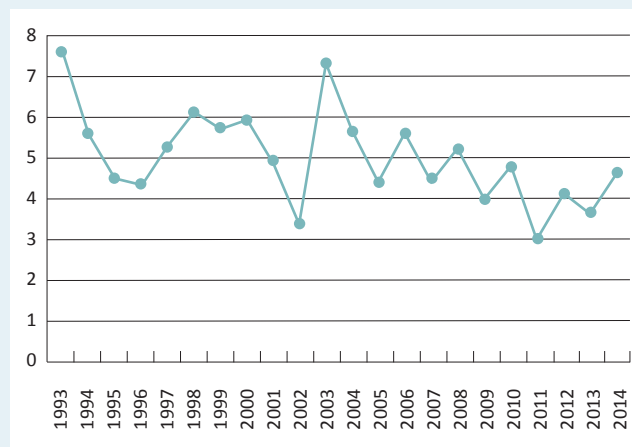
In 2014 erkende de minister 8 keuringscentra. Deze keuringscentra ontvangen een toelage voor de sportmedische keuring en begeleiding van getalenteerde sporters. In 2014 kwamen 1.123 sporters hiervoor in aanmerking. 553 van hen maakten gebruik van het gesubsidieerde aanbod van de erkende keuringscentra. Nog 4.850 andere sporters, zowel recreatieve als competitieve, maakten in 2014 gebruik van de diensten van één van de 8 erkende keuringscentra. Een ander deel van deze sporters deed voor zijn sportmedisch onderzoek een beroep op een erkend keuringsarts. Eind 2014 telden we 232 erkende keuringsartsen. In 2013 lanceerde de Vereniging voor Sport- en Keuringsartsen een online platform voor sportmedische onderzoeken volgens de Vlaamse Aanbeveling Sportmedisch Onderzoek (VASO). Tijdens dit opstartjaar werden 708 sporters onderzocht en geregistreerd volgens deze aanbeveling.

Anti-Doping

In 2014 voerde de Vlaamse Gemeenschap 2.447 dopingcontroles uit, waarvan 1.704 binnen wedstrijdverband, 621 buiten wedstrijdverband en 122 in fitnesscentra. Het aandeel sporters

4.105 Dopingovertreders

Evolutie van het aandeel dopingovertreders ten opzichte van het totaal aantal controles, van 1993 tot 2014, in %.

Bron: NADO Vlaanderen.

dat positief test, stijgt in 2014 tot 4,5%. Voor de controles binnen wedstrijdverband is er weinig evolutie, 3,7% in 2014 tegenover 3,6% in 2013. Buiten wedstrijdverband begingen slechts 2 sporters een dopingpraktijk. In de fitnesscentra neemt het percentage overtredingen sterk toe van 19,3% naar 37,7%. Het totaal aantal gecontroleerden in overtreding is daarmee verontrustend hoog. Het percentage is waarschijnlijk wel hoger dan het algemene gemiddelde in fitnesscentra omdat de tests vooral gericht zijn uitgevoerd in die fitnesscentra waarvan ernstig vermoed wordt dat er doping gebruikt wordt. Toch is het aantal afwijkende resultaten zorgwekkend vanwege het massale gebruik van anabolen en de grote bedrei-

4.106 Dopinggebruik

Evolutie van het aantal geteste en aandeel positief bevonden personen bij de meest gecontroleerde sporttakken, van 2009 tot 2014.

	Controles										% Positief				
	In wedstrijd verband					Buiten wedstrijdverband									
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Bodybuilding	38	33	24	36	38	0	0	0	0	1	42,1	30,3	33,3	16,7	23,1
Kickboksen	48	60	72	66	90	0	0	0	0	0	12,5	6,7	13,9	15,2	6,7
Atletiek	138	142	161	141	167	81	102	72	49	39	1,4	0,8	1,3	0,5	1,9
Wielrennen	488	448	421	478	522	324	434	295	317	292	3,0	1,0	2,4	1,9	2,1
Basketbal	36	46	36	48	42	42	30	18	24	42	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Boksen	77	66	59	83	59	0	1	6	3	4	9,1	10,4	6,2	9,3	11,1
Tennis	66	18	24	26	22	17	12	10	8	6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Powerlifting	24	24	48	42	30	0	0	0	0	0	0,0	4,2	2,1	0,0	13,3
Triatlon	36	36	42	36	42	32	37	35	24	44	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Zwemmen	42	30	18	24	17	22	33	25	30	22	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Volleybal	44	42	36	36	30	66	54	56	30	54	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Voetbal	102	192	108	156	162	97	77	72	60	54	1,5	0,4	0,6	0,5	0,5
Judo	30	54	24	18	36	12	14	9	11	10	7,1	0,0	3,0	0,0	4,3
IJshockey	12	18	24	18	24	0	0	0	0	0	16,7	5,6	0,0	11,1	16,7
Motorsport	18	18	24	18	28	0	0	0	0	0	0,0	0,0	4,2	0,0	3,6
Paardenrensport	6	6	0	7	30	6	0	0	0	0	0,0	16,7	0,0	28,6	3,3

Bron: NADO Vlaanderen.

4.107 Vestigingen

Evolutie van het aantal vestigingen in de sportsector, van 2005 tot 2014.

	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kernproducten	1.383	1.305	1.244	1.466	1.425	1.362	1.357	1.393
Sport- en recreatieonderwijs	24	24	23	22	22	24	27	23
Exploitatie van sportaccommodaties	736	742	687	877	852	835	840	863
Activiteiten van voetbalclubs	288	151	129	153	137	112	103	102
Fitnesscentra	217	253	273	277	274	263	261	262
Overige sportactiviteiten, n.e.g.	73	96	103	107	108	103	103	113
Exploitatie van snooker- en biljartenzalen	45	39	29	30	32	25	23	30
Toegeleverde producten	671	672	658	625	638	592	578	570
Vervaardiging van andere kleding en toebehoren, n.e.g.	33	30	28	26	25	23	21	18
Vervaardiging van sportartikelen	6	6	6	4	4	4	5	5
Reparatie en onderhoud van schepen	78	73	70	63	64	57	56	55
Groothandel in sport- en kampeerartikelen, met uitzondering van fietsen	222	221	218	204	202	185	180	172
Detailhandel in sport- en kampeerartikelen in gespecialiseerde winkels	316	325	318	311	325	305	299	297
Verhuur en lease van sport- en recreatieartikelen	16	17	18	17	18	18	17	23
Totaal sport	2.054	1.977	1.902	2.091	2.063	1.954	1.935	1.963
Alle sectoren	151.660	156.696	157.628	159.653	159.612	158.935	158.512	158.895
Groei sport (index)	100,0	96,3	92,6	101,8	100,4	95,1	94,2	95,6
Groei alle sectoren (index)	100,0	103,3	103,9	105,3	105,2	104,8	104,5	104,8

Bron: RSZ.

ging die deze stoffen vormen voor de fysieke en psychische gezondheid van de sporter.

Het hoogste aantal overtredingen binnen wedstrijdverband hebben in 2014 betrekking op anabolica en testosteron (spierversterkend en bevorderen recuperatievermogen). Bijna een derde van de overtredingen vallen onder deze categorie. Ook stimulantia (helpen om de maximale pijngrens te verleggen en alerter te reageren) blijven sterk vertegenwoordigd. Ruim een kwart van de overtredingen vallen onder deze categorie. Daarnaast gaat het in een kwart van de vastgestelde dopingpraktijken om een geweigerde dopingcontrole. De overtredingen op het gebruik van cannabis dalen in 2014 verder tot slechts 6 %

van de overtredingen. De verhoogde toegelaten grenswaarde voor cannabis speelt daarbij ongetwijfeld een rol.

Economische aspecten

Naast een zinvolle vrijetijdsbesteding is sport steeds meer een bron van economische activiteit en werkgelegenheid. De economische relevantie van sport is groot en neemt nog toe.

In bijna 2.000 RSZ-plichtige **vestigingen** worden bijna 14.000 mensen tewerkgesteld. Het aantal tewerkgestelde mensen neemt de voorbije jaren wat af.

4.108 Tewerkstelling

Evolutie van de tewerkstelling in de sportsector, van 2005 tot 2014.

	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kernproducten	10.604	10.181	10.252	10.057	10.013	9.682	9.742	9.759
Sport- en recreatieonderwijs	153	131	151	159	167	136	170	168
Exploitatie van sportaccommodaties	6.741	6.751	6.912	6.457	6.315	6.144	6.116	6.284
Activiteiten van voetbalclubs	2.385	1.556	1.546	1.818	1.722	1.660	1.700	1.680
Fitnesscentra	983	1.284	1.139	1.134	1.243	1.185	1.188	1.024
Overige sportactiviteiten, n.e.g.	241	373	424	426	506	505	512	537
Exploitatie van snooker- en biljartenzalen	101	86	80	63	60	52	56	66
Toegeleverde producten	4.228	4.576	4.610	4.660	4.632	4.482	4.422	4.164
Vervaardiging van andere kleding en toebehoren, n.e.g.	315	309	259	247	232	204	206	186
Vervaardiging van sportartikelen	60	52	46	35	33	33	36	41
Reparatie en onderhoud van schepen	1.184	990	999	968	854	809	762	665
Groothandel in sport- en kampeerartikelen, met uitzondering van fietsen	1.194	1.031	1.023	1.051	919	812	788	726
Detailhandel in sport- en kampeerartikelen in gespecialiseerde winkels	1.398	2.091	2.174	2.244	2.477	2.516	2.515	2.434
Verhuur en lease van sport- en recreatieartikelen	77	103	109	115	117	108	115	112
Totaal sport	14.832	14.757	14.862	14.717	14.645	14.164	14.164	13.923
Alle sectoren	2.013.754	2.139.878	2.160.072	2.146.956	2.170.097	2.183.163	2.186.590	2.181.218
Groei sport (index)	100,0	99,5	100,2	99,2	98,7	95,5	95,5	93,9
Groei alle sectoren (index)	100,0	106,3	107,3	106,6	107,8	108,4	108,6	108,3

Bron: RSZ.

4.109 Bedrijven sportsector

Evolutie van enkele economische kerncijfers voor de sportsector, van 2006 tot 2013. De ratio's zijn gebaseerd op gemiddelden.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kernproducten sport								
Bruto toegevoegde waarde (€ mln)	201,0	282,5	312,8	332,0	368,5	375,3	389,4	392,1
Algemene schuldgraad (%)	71,1	72,0	69,9	70,9	71,3	71,4	72,0	72,0
Netto-rendabiliteit van het eigen vermogen, na belastingen (%)	6,6	6,0	2,2	-0,8	-2,9	1,3	1,8	1,7
Toegeleverde producten sport								
Bruto toegevoegde waarde (€ mln)	391,1	423,4	441,3	449,6	470,5	436,4	455,2	489,2
Algemene schuldgraad (%)	61,7	66,1	62,2	64,4	65,9	56,6	58,4	59,3
Netto-rendabiliteit van het eigen vermogen, na belastingen (%)	9,8	32,2	8,4	4,5	5,1	2,6	2,9	3,1
Totaal sport								
Bruto toegevoegde waarde (€ mln)	587,2	701,7	748,9	776,1	807,7	834,4	844,6	881,3
Algemene schuldgraad (%)	65,4	68,4	65,4	67,0	62,5	68,0	68,3	68,6
Netto-rendabiliteit van het eigen vermogen, na belastingen (%)	8,7	23,1	6,0	2,7	2,3	2,2	2,3	2,3

Bron: Bureau Van Dijk.

Ongeveer 2 op de 3 vestigingen leveren kernproducten (fitnesscentra, exploitatie sportaccommodaties). Het overige derde van de vestigingen betreft toegeleverde producten (vervaardiging sportartikelen). De daling in de tewerkstelling ten opzichte van 2013 is volledig toe te schrijven aan de toegeleverde producten. Bij de kernproducten is de tewerkstelling stabiel ten opzichte van 2013 maar wel lager dan in 2005.

De jaarrekeningen van bedrijven laten toe om een aantal kerncijfers van bedrijven in de sportsector te schetsen. Er kan wel enkel een uitspraak gedaan worden over jaarrekeningplichtige bedrijven. De kleinere zelfstandige en eenpersoonsbedrijven komen er niet in voor, evenmin als de VZW's of de overheidsinstellingen.

De toegevoegde waarde is de afgelopen jaren duidelijk toegenomen. De schuldgraad verbeterde in 2011 sterk maar neemt terug lichtjes toe. De rendabiliteit op het eigen vermogen blijft op een vrij laag niveau liggen.

DEFINITIES

Assimilatie Is een gelijkstelling met een VTS-kwalificatie op basis van een buiten- of binnenlandse kwalificatie, vermeld op de assimilatietafel van de VTS. De persoon die geassimileerd wordt, ontvangt hiervoor van de VTS een schriftelijk bewijs van zijn kwalificatie doch geen VTS-diploma.

Generieke assimilatie Sinds het academiejaar 2010-2011 worden alle afgestudeerde Masters Lichamelijke Opvoeding van UGent, VUB en KU Leuven nominatief geassimileerd voor 8 kwalificaties Initiator. Het verschil met een gewone assimilatie is dat dit generiek voor 8 kwalificaties gebeurt, waar een gewone assimilatie slechts individueel voor 1 kwalificatie en op vraag van de betrokkene wordt toegekend.

Inschaling Is een gelijkstelling met een VTS-kwalificatie op basis van het succesvol beëindigen van een opleidings-traject aan een universiteit of hogeschool met een opleiding Lichamelijke Opvoeding. De persoon die wordt ingeschaald, ontvangt hiervoor een VTS-diploma.

EVC-procedure EVC staat voor Erkenning van Verworven Competenties, een systeem met als doel het onderscheiden en waarderen van de zichtbare en onzichtbare competenties waarover men beschikt en dat kan resulteren in het toekennen van een gelijkstelling met een VTS-kwalificatie of vrijstelling(en) voor delen van een VTS-opleiding.

EVK-procedure EVK staat voor Eerder Verworven Kwalificatie. Deze eerder verworven kwalificaties behaald via andere opleidingsverstrekkers (bijvoorbeeld in het buitenland), kunnen door de VTS worden erkend indien deze voldoen aan bepaalde inhoudelijke voorwaarden.

Tewerkstelling, vestigingen en bedrijven sportsector Omvat voor kernproducten (NACE-classificatie 2008): 85.510, 93.110, 93.121, 93.130, 93.199, 93.291. Voor toegeleverde producten (NACE-classificatie 2008): 14.199, 32.300, 33.150, 46.496, 47.640, 77.210.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Galle, C. (2012). *De Grote Sportclubenquête. De Resultaten-14 september 2012*. Antwerpen: Bloso.

Lefevre, J., Phillipaerts, R., De Martelaer, K., Van der Aerschot, H. (2011). *Fysieke fitheid en fysieke activiteit van de Vlaamse Jeugd, 6-11 jaar, anno 2011*. Brussel: Bloso en CJS.

Muyters, P. (2014). *Beleidsnota sport, 2014-2019. "Door samenspel winnen"*. Brussel: Vlaamse Regering.

TOR13, onderzoeksgroep TOR, Vrije Universiteit Brussel

Van Lierde, A. en Willems, T. (2004) *Hoe goed zit het met de Vlaamse sportclubs?* Bloso: Brussel.

Scheerder, J., Vandermeerschen, H., Borgers, J., Thibaut, E., Vos, S. (2013). *Vlaanderen sport! Vier decennia sportbeleid en sportparticipatie*. Sociaalwetenschappelijk onderzoek naar Beweging & Sport, 5. Gent: Academia Press.

www.bloso.be

www.dopinglijn.be

www.cjssm.be/gezondsporten

www.topsportvlaanderen.be

BLIKVANGERS

- In 2014 heeft 16% van de huishoudens geen computer (inclusief tablet), smartphone of e-reader, waardoor bijna 1 Vlaming op 6 thuis digitaal onbereikbaar blijft (figuur 4.110). Alle buurlanden, uitgezonderd Frankrijk, hebben een sterkere internetpenetratie binnen hun huishoudens (figuur 4.111).
- Wat het individuele mediagebruik betreft, heeft 79% van de Vlaamse bevolking in de voorbije maanden gebruik gemaakt van het internet en 45% gebruikte mobiel internet (figuur 4.113). Van de internetgebruikers maakte 30% een zeer beperkt gebruik van dit medium (p.324). Toch wijzen de cijfers er ook op dat de ICT-vaardigheden bij de Vlamingen toenemen (figuur 4.114).
- Als Vlaanderen wil behoren tot de Europese top van de informatiemaatschappij zal er een inhaalbeweging moeten gemaakt worden voor het bezit van nieuwe media (figuur 4.111), mediavaardigheden (figuur 4.114) en van mediatoepassingen (figuur 4.117).
- De digitale distributie-infrastructuur ontwikkelt zich sterk in Vlaanderen. Almaar snellere vaste en mobiele netwerken met een steeds hogere capaciteit maken nieuwe diensten en spelers mogelijk die een impact op de traditionele mediemarkt kunnen hebben (figuren 4.123 en 4.124). DAB+-radio zet zijn eerste stappen in en rond Brussel.
- Er is een sterke opkomst van streamingdiensten voor muziek (figuur 4.125) en televisiecontent (p. 331), waarbij zich de vraag stelt welk de impact zal zijn op de radio- en de televisiemarkt.
- De inkomsten via advertenties staan onder druk voor de televisiemarkt en de geschreven pers (figuur 4.134). Terwijl de reclamedruk voor de kranten het voorbije jaar terug wat toeneemt, blijft de neerwaartse trend voor de magazines en de gratis regionale pers behouden.
- Bepaalde uitgevers van magazines zoals Sanoma en Think Media verliezen een groot stuk van hun mediaproducten (figuur 4.133 en p.334).

In de beleidsnota Media 2014-2019 worden 4 strategische doelstellingen voor het mediabeleid naar voor geschoven:

- aandacht voor de mediagebruiker in het mobiele en digitale tijdperk;
- inzetten op digitale technologie als motor van groei en verandering;
- verzekeren van een divers en kwaliteitsvol aanbod; en
- transparante, effectieve en afdwingbare spelregels.

Dit hoofdstuk gaat dieper in op de eerste 3 strategische doelstellingen. We bespreken achtereenvolgens het mediagebruik, de technologische ontwikkelingen en het media-aanbod.

De mediagebruiker in het mobiele en digitale tijdperk

Wat de mediaparticipatie betreft, onderscheidt de beleidsnota Media 2014-2019 twee operationele doelstellingen. Vooreerst wordt mediawijsheid gezien als een essentiële factor. Vervolgens wil men zorgen voor een toegankelijk en betaalbaar aanbod. Wat de tweede doelstelling betreft, beperken we ons tot de toegankelijkheid.

Mediawijsheid

Volgens de beleidsnota Media 2014-2019 moet de burger bewust en kritisch met media kunnen omgaan, zeker in de hedendaagse digitale breedbandomgeving, waar gebruikers de media niet enkel passief ondergaan maar er ook actief aan participeren. Actieve deelname aan de media veronderstelt toegankelijke en betaalbare media. Ook kwetsbare doelgroepen moeten voldoende mediatoegang hebben en mediageletterd zijn. Mediagebruikers moeten bovendien de nodige vaardigheden verwerven om met nieuwe (sociale) media om te gaan. Het beleidsdoel bestaat er in om de Vlaamse burgers actief en kritisch te leren omgaan met de media van vandaag en tegelijkertijd voor te bereiden op de nieuwe media van morgen.

We bespreken hierbij de mediatoegang en het mediagebruik, alsook de mediavaardigheden. Doorheen deze bespreking hebben we oog voor de verschillen tussen bevolkingsgroepen.

Mediabezit

Het is de ambitie van de Vlaamse Regering dat elke Vlaming toegang heeft tot een divers en kwalitatief hoogstaand media-aanbod waarin technologische innovaties en nieuwe mediatoepassingen zijn geïntegreerd.

4.110 Bezitsprofiel

Aandeel personen die een combinatie aan media bezit binnen de Vlaamse bevolking ouder dan 18 jaar en aandeel krantbezitters per digitaal profiel, in 2014, in %.

	Zonder krant	Met krant	Totaal
Geen computer, smartphone, e-reader	8	7	16
Wel computer, geen smartphone, e-reader	17	14	31
Wel computer en smartphone, geen e-reader	27	15	43
Wel computer en smartphone en e-reader	5	3	8
Totaal	57	40	97

Toelichting: 2,6% van de bevolking kan niet toegewezen worden aan één van bovenstaande categorieën.
Bron: SCV-survey 2014.

4.111 Internetaansluiting

Internationale vergelijking van het bezit van een internet- en een breedbandaansluiting (totaal, vast, mobiel) in 2014, in % van de huishoudens van 16- tot 74-jarigen.

	Internet	Breedband	Vast BB	Mobiel BB
EU28	81	78	70	31
Vlaams Gewest	86	85	84	22
Waals Gewest	78	77	76	11
Brussels Gewest	80	78	78	16
Maximaal	96	95	91	78
Buurlanden				
Nederland	96	95	84*	25*
Luxemburg	96	93	91	17
Verenigd Koninkrijk	90	88	82	24
Duitsland	89	87	83	43
Frankrijk	83	77	74	23

Toelichting: * Nederland vast breedband cijfers 2012, mobiel breedband cijfers 2013; BB: breedband.
Bron: ADS, Eurostat, ICT-survey burgers 2014, bewerking SVR.

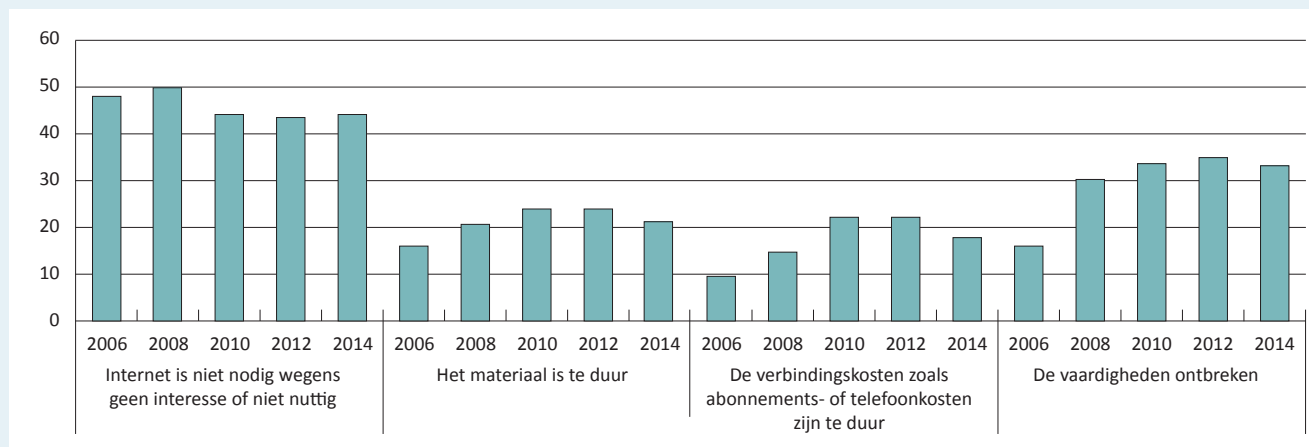
Volgens de SCV-survey van 2014 is een dagblad beschikbaar bij 41% van de volwassen Vlamingen ouder dan 18 jaar; 99% heeft een televisietoestel in huis en 96% een radiotoestel. Wat de digitale media betreft, heeft 84% van de Vlamingen een computer, 51% een smartphone, 36% een spelconsole en 10% een e-reader. Wat het bezitsprofiel betreft, zien we dat de groep zonder computer (inclusief tablet), smartphone en e-reader 16% van de bevolking betreft. De groep met een computer (inclusief tablet) maar zonder smartphone of e-reader gaat over 31% van de bevolking. De grootste groep (43%) bestaat uit personen die een computer en een smartphone hebben, maar geen e-reader. 8% heeft de 3 digitale media. De krant wordt gecombineerd met elk profiel, maar we zien dat het percentage huishoudens met een krant wat kleiner is in de sterk gedigitaliseerde groep met minstens een computer en een smartphone.

Uit de Europese cijfers van 2014 blijkt dat de internetaansluiting en de (vaste) breedbandaansluiting beter verspreid zijn onder de Vlaamse huishoudens van de 16- tot 74-jarigen dan gemiddeld in Europa. Mobiel breedband is minder verspreid in het Vlaamse Gewest dan in de EU28. Tegenover de buurlanden doet het Vlaamse Gewest het voor het hebben van een **internet- en een breedbandaansluiting** alleen beter dan Frankrijk. Voor de vaste breedbandverbinding doet het Vlaamse Gewest het alleen slechter dan Luxemburg. Mobiel internet is in 4 van de 5 buurlanden beter verspreid.

De belangrijkste reden waarom mensen geen toegang tot het internet hebben, blijft het gebrek aan interesse (44% in 2014). Het belang van de kostprijs van het materiaal of van de verbindingskosten zoals abonnements- of telefoonkosten (respectievelijk 21% en 18% in 2014) en het gebrek aan vaardigheden (33% in 2014) nam toe tussen 2006 en 2012 en is in 2014 terug wat afgenomen. Het belang van de bezorgdheid om privacy of veiligheid is sterk toegenomen van 2006 (1%) tot 2014 (8%). Een fysieke of zintuiglijk handicap wordt steeds meer aangegeven als reden om geen internetaansluiting te nemen: in 2006 gaf 1% van de respondenten deze reden op, in 2014 4%.

4.112 Reden geen internettoegang

Evolutie van het belang van de belangrijkste redenen om geen internet in huis te hebben van 2006 tot 2014, Europese vergelijking, in % van de Vlaamse niet-bezitters van 16 tot 74 jaar.

Bron: ADS, Eurostat, ICT-survey burgers 2006-2014, bewerking SVR.

Mediagebruik

Na de bespreking van het algemeen mediagebruik en de mediavaardigheden, komen de mediatoepassingen aan bod. In een laatste deel wordt het bereik van de VRT toegelicht.

Algemeen mediagebruik

In 2014 blijkt dat bijna elke Vlaming van 18 jaar en ouder de basismedia tv (98%) en radio (94%) gebruikt heeft in de voorbije 3 maanden. De meesten voegen hier een computer (79%) en het internet (79%) aan toe. De papieren krant werd door 71% van de Vlaamse bevolking gelezen, de digitale krant door 18%. De smartphone werd gebruikt door 44%, de spelconsole door 24% en de e-reader door 7% (SCV-survey 2014).

In 2014 heeft 79% van de Vlamingen ouder dan 18 jaar in de voorbije drie maanden het **internet** gebruikt; 45% gebruikte mobiel internet. In 2012 was dat respectievelijk 73% en 38%, wat wijst op een toenemend gebruik van deze media. De meeste mensen die internet gebruiken, doen dat in 2014 dagelijks (68%) of wekelijks (exclusief dagelijks 7%). De gebruikers van mobiel internet zijn minder frequente gebruikers dan deze voor internet in zijn geheel: 87% van de internetgebruikers in zijn geheel en 51% van de mobiele internetgebruikers maakt dagelijks gebruik van de betreffende vorm van internet.

Volgens de Eurostat ICT-survey bij burgers gebruikten Vlamingen tussen 16 en 74 jaar vaker het internet in de voorbije 3 maanden dan de burgers uit de EU28 (88% versus 78% in 2014). In Denemarken gebruikte 96% van de bevolking internet in de voorbije drie maanden, in Luxemburg 95%; in Nederland en in Zweden 93% en in Finland en in het Verenigd Koninkrijk 92%.

In 2014 is de kans dat men in Vlaanderen in het voorbije kwartaal het internet in het algemeen of een smartphone gebruikte groter naarmate men jonger is, als men man is, als men hoger geschoold is, als men werk heeft en als men een gezinsinkomen boven de 2.000 euro heeft (SCV-survey 2014).

4.113 Internetgebruik

Vlamingen die het internet in het algemeen of mobiel internet gebruikten in het voorbije kwartaal, totaal en naar gebruiksfrequentie, in 2012 en in 2014, in % Vlamingen ouder dan 18 jaar.

	2014		2012	
	Internet in zijn geheel	Mobiel internet	Internet in zijn geheel	Mobiel internet
Gebruik voorbije kwartaal	79	45	73	38
<1*/ maand	1	6	1	7
≥ 1*/maand	2	5	2	3
≥ 1*/week	7	11	11	8
(Bijna) elke dag	68	23	59	20

Bron: SCV-survey 2012, 2014.

Mediavaardigheden

Het aandeel van de personen die hoog en matig scoren voor **ICT-vaardigheden** neemt toe. Dat is vooral duidelijk voor de internetvaardigheden, waar ook het aandeel personen met weinig vaardigheden afneemt over de tijd. Voor de computervaardigheden is deze daling er niet. Ouderen (55-74 jaar), laaggeschoolden, personen met een laag inkomen en mensen geboren in het buitenland, zijn oververtegenwoordigd in de groep met lage computervaardigheden en ondervertegenwoordigd in de groep met hoge computervaardigheden. Voor jongeren (16-24 jaar), hooggeschoolden en mensen met een hoog gezinsinkomen geldt het omgekeerde. Voor de internetvaardigheden vinden we dezelfde verschillen als bij de computervaardigheden terug voor de leeftijd en de opleiding, maar de verschillen voor het inkomen zijn minder uitgesproken en deze voor het land van geboorte onbestaande. Van de buurlanden doen Luxemburg en Nederland het beter dan Vlaanderen op vlak van computervaardigheden. Voor internet zijn de verschillen met de buurlanden eerder klein.

Gebruik van mediatoepassingen

Een goede mediageletterdheid veronderstelt het efficiënte gebruik van een medium om de eigen doelstellingen te bereiken of om ten volle in de gemeenschap te participeren. Dit wordt vooreerst onderzocht via de breedte van de gebruikte toepassingen, aangezien men kan verwachten dat mensen die een breder gebruik maken van de media deze ook beter kunnen inzetten om hun doelstellingen te bereiken. Vervolgens zoomen we in op enkele toepassingen die een beeld geven van het mediagebruik in het kader van deze maatschappelijke participatie, waaronder de nieuwsgaring, e-government, e-commerce, e-media en het gebruik van sociale media.

Een eerste indicator voor de mediageletterdheid is de **breedte van de gebruikte onlinetoepassingen**. Het aandeel internetgebruikers dat gebruik maakt van 9 tot 13 internettoepassingen van een reeks van 13 voorgestelde toepassingen

4.114 Computer- en internetvaardigheden

Aandeel van de burgers dat weinig (1-2), matig (3-4) of veel (5-6) ICT-activiteiten heeft uitgevoerd in 2006 en in 2012 of 2013, Europese vergelijking, in % 16- tot 74-jarigen.

	Computer 2006			Computer 2012		
	Veel	Matig	Weinig	Veel	Matig	Weinig
EU27/28	21	23	13	25	25	16
Vlaams Gewest	21	24	16	27	27	19
Maximaal	38	32	14	42	30	12
<i>Topland</i>	<i>Denemarken</i>			<i>Denemarken</i>		
	Internet 2006			Internet 2013		
	Veel	Matig	Weinig	Veel	Matig	Weinig
EU27/28	6	19	30	12	35	30
Vlaams Gewest	4	19	43	14	40	31
Maximaal	21	24	17	32	27	12
<i>Topland</i>	<i>Estland</i>			<i>Lithouwen</i>		

Toelichting: EU27 in 2006, EU28 in 2012 en 2013.

Bron: ADS, Eurostat, ICT-survey burgers 2006, 2012, 2013, bewerking SVR.

4.115 Breedte internetgebruik

Het gemiddeld aantal uitgevoerde categorieën van internet-toepassingen, in 2014, naar bevolkingsgroep, in aantal.

Leeftijdsklasse		Opleiding	
p-waarde bij (Wald) F-waarde	<,001	p-waarde bij (Wald) F-waarde	<,001
18-30	7,4	Geen diploma	4,9
31-45	7,0	Lager onderwijs	3,7
46-60	5,4	(Post-)secundair onderwijs	5,6
60+	4,1	Hoger onderwijs	7,0
Geslacht		Gezinsinkomen	
p-waarde bij (Wald) F-waarde	<,001	p-waarde bij (Wald) F-waarde	<,001
Man	6,4	<=2.000 euro	5,2
Vrouw	5,6	> 2.000 euro	6,3

Bron: SCV-survey 2014.

is gestegen van 9% in 2007 tot 21% in 2014. Het aandeel internetgebruikers dat 0 tot 4 van de opgegeven toepassingen gebruikt, daalt van 41% in 2007 naar 30% in 2014. De Vlaming maakt een steeds breder gebruik van de mogelijkheden van het internet. Het gemiddeld aantal gebruikte toepassingen door internetgebruikers is groter naarmate men jonger is, als men man is, naarmate men langer onderwijs heeft gevolgd en als het gezinsinkomen groter is dan 2.000 euro per maand.

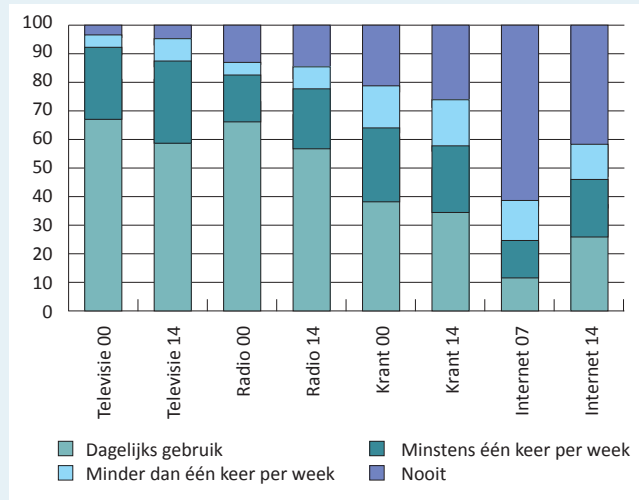
Eén van de mediatoeepassingen die het beleid belangrijk acht is het **volgen van het nieuws**. De meest populaire media om op de hoogte te blijven van de actualiteit zijn de televisie en de radio: in 2014 keek 96% van de bevolking ouder dan 18 jaar naar het televisienieuws en 86% luisterde naar het radionieuws. Terwijl het aandeel Vlamingen dat het televisienieuws of het radionieuws beluistert ongeveer hetzelfde is gebleven over de periode 2000-2014 is het dagelijks gebruik ervan fors verminderd. De gemiddelde Vlaming blijft dus deze media gebruiken om zich op de hoogte te stellen van de actualiteit, maar hij doet dat minder frequent. Dit is minder het geval voor de gedrukte krant: de krant verliest 5% van de bevolking als lezer, maar het verschil voor de dagelijkse lezers is kleiner dan bij de radio en de televisie. Internet is anno 2014 nog het minst populair, maar het aandeel van de bevolking dat online de actualiteit opvolgt is sterk gestegen van 39% in 2007 tot 58% in 2014. Wanneer we alleen het al dan niet gebruiken van de media voor het opvolgen van het nieuws bekijken wordt de radio, de krant en het internet minder gebruikt door vrouwen, lager opgeleiden en mensen met een gezinsinkomen onder de 2.000 euro dan door de complementaire groepen. De 45-plussers gebruiken minder het internet en ook iets minder de krant, maar als ze de krant gebruiken dan doen ze dat vaker minstens een keer per week dan de jongere groep. De 45-plussers en de lager geschoolden zijn oververtegenwoordigd bij de kijkers van het televisienieuws.

Het Vlaamse Gewest ligt achter op de Europese top wat de **internettoepassingen** betreft.

E-government wordt in het voorbije jaar door meer dan de helft van de Vlamingen gebruikt, wat een stuk boven het

4.116 Nieuwsgaring

Evolutie van de nieuwsconsumptie naar de frequentie van deze nieuwsgaring, van 2000 tot 2014, naar medium, in % Vlamingen ouder dan 18 jaar. Voor internet wordt 2007 afgezet tegen 2014.

Bron: SCV-survey 2000, 2007, 2014.

Europese gemiddelde ligt. In de 3 Europese toptanden Denemarken, Zweden en Finland gebruikte in 2014 80% tot 84% e-government in het voorbije jaar.

Internet is voor 76% van de Vlamingen en voor 85% tot 86% van de Zweden, Nederlanders en Finnen een informatiebron over goederen en diensten. Het aandeel Vlamingen dat in de laatste 3 maanden online goederen en diensten opzoekt op het internet is hoger dan in de EU28 en ietwat meer Vlamingen dan EU28-burgers kochten in deze periode iets aan via het internet. Koplopers zijn de Britten: meer dan 7 op de 10 doen online aankopen. Het aandeel van de Vlaamse bevolking dat in de laatste 3 maanden online goederen of diensten voor privaat gebruik bestelde of kocht, steeg van 14% in 2008 tot 44% in 2014.

In 2014 maakt 30% van de Vlamingen gebruik van webradio of -tv. In de EU28 is dat 33% in 2012 en in Nederland en Zweden meer dan 60%. Van de Vlamingen leest 58% in 2014 online-nieuws, onlinedagbladen of -nieuwtijdschriften. Hiermee ligt het Vlaamse gemiddelde ietwat boven het Europese gemiddelde. Meer dan 80% van de Zweden en de Luxemburgers leest online het nieuws. In 2014 speelt meer dan een vijfde van de Denen en van de Nederlanders tussen 16 en 74 jaar genetwerkte spelletjes met anderen. In Vlaanderen was dat in 2012 13%.

In 2014 heeft meer dan de helft van de Vlamingen in de laatste 3 maanden deelgenomen aan sociale media (bijvoorbeeld Facebook, Twitter, MySpace, Skyrock, Netlog). In de EU28 is dat 46%; bij de toppers Denemarken, Zweden en Hongarije meer dan 60%. 13% van de Vlamingen nam deel aan professionele netwerken (bijvoorbeeld LinkedIn, Xing, Viadeo) in 2014. In 2013 nam ongeveer een kwart van de Nederlanders deel aan deze professionele netwerken.

4.117 ICT-toepassingen

Europese vergelijking van het gebruik van internettoepassingen, in 2014, in % van de burgers van 16 tot 74 jaar.

	E-government ^a	E-commerce		E-media			Sociale media		Online inhoud creëren	
	Voorbije jaar	Voorbije 3 maanden								
		Goederen / diensten opzoeken	Goederen / diensten kopen ^b	Webradio of webtv	Nieuws-portalen ^c	'Networked' spelletjes spelen met anderen	Deelnemen sociale media	Deelnemen professionele media	Websites of blogs creëren	Delen geüploade, zelfgecreëerde inhoud via site
Vlaams Gewest	57	76	44	30	58	13*	55	13	5	25
Waal Gewest	51	65	35	29	45	10*	49	9	5	17
Brussels Gewest	60	67	44	38	52	12*	49	20	9	25
EU28	47	64	41	33*	52	12 (10*)	46	10**	9	26
Koplopers binnen EU										
Eerste	84 (DEN)	86 (ZWE)	72 (VK)	65* (NED)	82 (ZWE)	21 (DEN)	66 (DEN)	25** (NED)	30 (VK)	51 (DEN)
Tweede	81 (ZWE)	85 (NED)	66 (DEN)	63* (ZWE)	81 (LUX)	21 (NED)	65 (ZWE)	20** (DEN)	28 (FIN)	50 (NED)
Derde	80 (FIN)	85 (FIN)	62 (ZWE, LUX)	52* (FIN)	78 (FIN)	18 (ZWE)	61 (HON)	17** (LUX)	17 (NED, EST)	43 (ZWE, CYP)

Toelichting: *: cijfers 2012; **: cijfers 2013. a. Met de overheid in contact komen; b. Goederen of diensten voor privaat gebruik bestellen/kopen; c. Lezen van onlinenieuws, dagbladen of nieuwstijdschriften. CYP= Cyprus, DEN= Denemarken, EST= Estland, FIN= Finland; HON = Hongarije, LUX= Groot-Hertogdom-Luxemburg, NED= Nederland, VK= Verenigd Koninkrijk, ZWE= Zweden.

Bron: ADS, Eurostat, ICT-survey burgers 2014, bewerking SVR.

De Vlaming die inhoud zet op het internet, is geen uitzondering meer. 5% van de Vlamingen en 9% van de EU28-burgers van 16 tot 74 jaar heeft websites of blogs gecreëerd. Meer dan een kwart van de Britten en van de Finnen creëert deze inhoud online. Ook het delen van geüploade, zelfgecreëerde inhoud via een website gebeurt vaker door Nederlanders en Denen dan door Vlamingen (50% en 51% versus 25%). De Vlaming is ongeveer even actief in deze toepassing als de gemiddelde EU28-burger.

Bereik van de VRT

Volgens de beheersovereenkomst 2012-2016 is de VRT de omroep van en voor alle Vlamingen. De VRT moet hierbij zowel het brede publiek als specifieke doelgroepen bereiken met zijn aanbod.

De televisie (exclusief het online kijken) bereikt in 2014 op weekbasis 93% van de totale bevolking, de VRT bereikt 83%. Dit zijn hoge percentages tegenover voorgaande jaren. Hier-

4.118 VRT-bereik

Evolutie van het bereik van het totale VRT-aanbod voor televisie, radio en de websites, van 2004 tot 2014.

	2004	2006	2008	2010	2012	2014	norm 12-16
	Over alle media						
Maandbereik(e)				97,2	96,6	96,6	90
	VRT-televisie						
Weekbereik bevolking totaal TV (%)a	89,2	90,0	89,3	89,7	89,9	93,4	
Weekbereik bevolking VRT (%)a	82,1	81,1	79,4	80,0	80,3	82,6	
Relatief weekbereik(c)	92,0	90,1	89,3	89,9	89,2	88,4	75
Weekbereik 4-12 jarigen totaal TV (%)a	90,1	87,8	85,7	89,7	88,6	95,1	
Weekbereik 4-12 jarigen VRT (%)b	92,3	89,4	87,5	87,6	83,6	83,4	
	VRT-radio						
Relatief weekbereik(d)	94,5	84,7	82,3	80,5	79,8	78,2	70
	VRT-websites						
Gemiddeld aantal unieke bezoekers per dag (*1000)			251,5	358,3	442,8	685,4	

Toelichting: a. Gemiddeld cumulatief weekbereik, 15 minuten consecutief gekeken; b. Gemiddeld wekelijks bereiksaandeel van de VRT bij televisiekijkende 4- tot 12-jarigen, 15 minuten niet-consecutief kijken, c. Weekbereik (minstens 15 minuten consecutief gekeken naar lineair aanbod en aanbod op aanvraag) VRT tegenover de televisiekijkende bevolking (4+); d. Het relatief weekbereik duidt aan hoeveel procent van alle Vlamingen die tijdens een gemiddelde week naar de radio luisteren, afstemmen op een VRT-net; e. Het gecombineerd bereikcijfer is het resultaat van een meting van de bereikcijfers van de VRT-televisienetten en de VRT-radionetten bij eenzelfde panel van respondenten (minium 15' kijken naar een VRT-televisienet of luisteren naar een VRT-radionet zonder onderbreking). Bron: VRT-studiedienst.

door bereikt de **VRT-televisie** per week gemiddeld 88% van de televisiekijkers. Dit relatieve weekbereik neemt over het voorbije decennium lichtjes af. Het weekbereik van televisie in het totaal bij kinderen van 4 tot 12 jaar is sterk gestegen sinds 2012. Het gemiddeld wekelijks bereikandeel van de VRT bij de televisiekijkende 4- tot 12-jarigen neemt van 2004 tot 2012 af. Het verschil tussen 2012 en 2014 is minimaal voor het weekbereik van kinderen door de VRT, wat betekent dat ook de VRT meer kinderen bereikt in 2014 dan in 2012.

Niet elke maatschappelijke groep kijkt in dezelfde mate televisie. De beheersovereenkomst 2012-2016 legt volgende maatstaven op: de VRT bereikt op weekbasis minstens 75% van de Vlaamse televisiekijkers en minstens 65% binnen elke relevante doelgroep. In 2014 bereikt de VRT op weekbasis 88% van de Vlaamse televisiekijkers en 76% tot 97% van de televisiekijkers binnen elke relevante doelgroep. Het laagste relatieve weekbereik bevindt zich bij de jongeren van 12 tot 24 jaar. Het hoogste bij de 65-plussers.

Door de opkomst van de commerciële landelijke radio's is het relatieve bereik van de VRT-radio het jongste decennium afgenomen van 94,5% in 2004 tot 78,2% in 2014. Volgens de beheersovereenkomst 2012-2016 moet de VRT-radio op weekbasis minstens 70% van de Vlaamse radioluisteraars en minstens 60% binnen elke relevante doelgroep bereiken. Het relatief weekbereik is 78,1% voor de Vlamingen ouder dan 12 jaar en ligt tussen 75% en 86% binnen elke welbepaalde doelgroep.

Globaal bereikte de VRT in 2014 met haar webaanbod gemiddeld ongeveer 685.400 unieke bezoekers per dag, in 2012 waren er dat nog 442.820.

4.119 VRT-bereik naar relevante doelgroep

Relatief weekbereik bij radioluisteraars en televisiekijkers, bij de Vlaamse bevolking boven de 12 jaar en bij de doelgroepen van de beheersovereenkomst 2012-2016, naar medium, in 2014, in %.

	Televisie	Radio
Alle 12+	88,4	78,1
Mannen	87,6	79,3
Vrouwen	89,1	77,0
4-12	82,4	
12-24*	76,1	75,2
25-44	85,1	74,8
45-64	93,0	77,8
65+	97,2	86,3
LSO	89,0	74,6
HSO	87,3	75,8
HO	92,2	85,2

Toelichting: televisie: Noord universum 4+, Total screen, Live+6, 15 minuten consecutief; radio: 12+, maandag-zondag, 05-05 uur; * bij radio: 12-24 is 13-24, LSO: maximaal lager secundair onderwijs, HSO: hoger secundair onderwijs, HO: hoger onderwijs.

Bron: televisie: CIM TV – Noord, GfK Audimetrie NV; radio: CIM-radio-onderzoek.

Toegankelijkheid

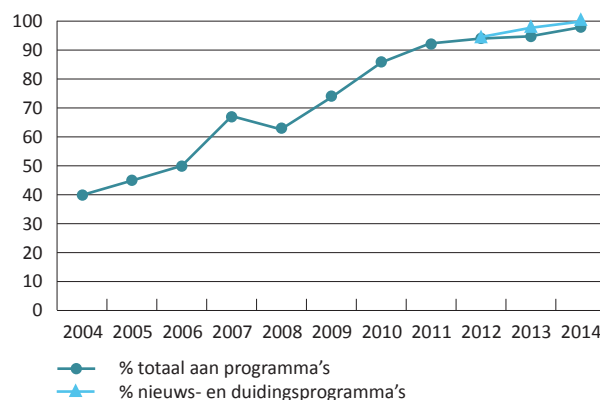
De toegankelijkheid van het media-aanbod kan verstoord worden door een functiebeperking bij de persoon zelf. De technologie biedt oplossingen om de toegankelijkheid van de media te verhogen. De doelstelling vanuit het Mediadecreet bestaat er in dat de VRT en de private televisieomroeporganisaties een aanzienlijk deel van hun omroepprogramma toegankelijk maken voor personen met een visuele of auditieve handicap. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van ondertiteling, audiobeschrijving, Vlaamse gebarentaal en auditieve ondertiteling (Mediadecreet, art. 151).

Volgens de beheersovereenkomst 2012-2016 moet de VRT het aandeel **ondertitelde** Nederlandstalige **programma's** via teletekstpagina 888 (T888) tegen 2014 uitbreiden tot 100% van alle nieuws- en duidingsprogramma's en 95% van alle andere programma's. In 2014 was 97% van alle Nederlandstalige programma's en 99% van de nieuws- en duidingsprogramma's te volgen met T888, waardoor de doelstelling betreffende de nieuws- en duidingsprogramma's net niet gehaald is. Volgens het toezicht rapport VRT van de VRM (uit 2015 over 2014) is ook de VRT-doelstelling inzake het beschikbaar stellen van ondertitels voor doven en slechthorenden op andere platformen (dan televisie) niet behaald.

In 2014 wordt door VTM 85% van de programma's volledig ondertiteld van 13 tot 24 uur, waarbij er 41% buitenlandse programma's zijn die op het open net ondertiteld worden. Het aandeel van de Nederlandse programma's die volledig ondertiteld worden, is toegenomen van 24% in 2012 tot 45% in 2014. Bij 2BE is 85% van de programma's van 15:30 tot 24 uur volledig ondertiteld en bij Vitaya 92% van de programma's van 13 tot 24 uur. Voor 2BE en Vitaya bestaat het ondertitelde aanbod bijna uitsluitend uit buitenlandse programma's. Bij VTMKZOOM is 1% van de programma's ondertiteld wat gegeven de doelgroep tot 8 jaar ook weinig zinvol zou zijn.

4.120 Ondertiteling VRT

Evolutie van het aandeel ondertitelde Nederlandstalige programma's via teletekst op de openbare omroep, van 2004 tot 2014, naar soort programma, in %.

Bron: VRT-studiedienst.

4.121 Ondertiteling MEDIALAAN

Aandeel ondertitelde programma's bij de zenders van MEDIALAAN in het kader van het Besluit van de Vlaamse Regering van 14/12/2012, in 2014, in %.

	13u-24u	15.30u-24u	13u-24u	13u-19.30u
	VTM	2BE	Vitaya	KZOOM < 8 jaar
% programma's volledig ondertiteld	85,3	85,3	92,2	1,2
% NL programma's volledig ondertiteld	44,8	1,8	0,3	0,0
% programma's volledig ot via teletekst				
Nieuws	16,1	0,0	0,0	0,0
Fictie	13,0	0,0	0,0	0,0
NL gesproken combinatie ot via teletekst / ot open net	7,5	0,0	0,0	0,0
NL gesproken volledig ot op het open net	8,2	1,8	0,3	0,0
BUI volledig ot op het open net	40,5	83,5	91,9	1,2

Toelichting: % programma's volledig ondertiteld (ot) betreft zowel Nederlandstalige als anderstalige programma's; BUI= buitenlandse programma's.
Bron: MEDIALAAN.

Sinds De Vijver Media midden september 2012 is gestart met Live Ondertiteling via Wincaps is er een significante toename van het aantal volledig ondertitelde programma's. In 2014 wordt door VIER 87% van de programma's volledig ondertiteld van 13 tot 24 uur, waarbij er 60% buitenlandse programma's zijn. Het aandeel van de Nederlandse programma's die volledig ondertiteld worden, is toegenomen van 9% in 2012 tot 26% in 2014. Bij VIJF is in 2014 98% van de programma's tussen 13 en 24 uur volledig ondertiteld. Het ondertitelde aanbod bij VIJF bestaat voor het overgrote deel uit buitenlandse programma's.

De regionale televisieomroepen ontvangen subsidies om op weekdagen hun journaals vanaf 20 uur te ondertitelen.

Bij **gesproken ondertiteling** leest een artificiële stem de ondertitels voor. Doelgroep is iedereen die problemen heeft om de ondertitels te lezen (slechtzienden, blinden, dyslectici, ...) en die tevens de taal van het programma niet kunnen begrijpen. Alle uitzendingen die de VRT heeft uitgezonden in 2014, kun-

nen ook met gesproken ondertiteling gevolgd worden. Uitzonderingen zijn die programma's waarbij de ondertitels om technische redenen ingebrand zitten in het videobeeld, waaronder archiefmateriaal of sommige items van uitzendingen. Ook VTM, 2BE, VIER en VIJF bieden een signaal voor gesproken ondertiteling aan. Het uitsturen van een compatibel signaal voor auditieve ondertiteling wordt door het Mediadecreet opgelegd vanaf een marktaandeel van 15%.

Via **audiobeschrijving** (AD) kunnen blinden en slechtzienden beter meegenieten van televisieprogramma's. Tijdens stiltemomenten wordt de visuele informatie beschreven, waardoor blinden beter het programma kunnen volgen. De VRT moet elk jaar 1 fictiereeks met audiobeschrijving uitzenden. In 2014 werden volgende reeksen met audiodescriptie aangeboden: 'In Vlaamse Velden' en 'Helena De Ridder (Seizoen 2)'. Verder werden er herhalingen van vroegere reeksen met AD aangeboden, waardoor er bijna wekelijks een uitzending met AD was. Bij MEDIALAAN en De Vijver Media werden er geen uitzendingen met AD aangeboden. Dit is ook niet opgelegd door het mediadecreet bij zenders met een marktaandeel kleiner dan 30%.

4.122 Ondertiteling De Vijver Media

Aandeel ondertitelde programma's bij de zenders van De Vijver Media in het kader van het Besluit van de Vlaamse Regering van 14/12/2012, in 2014, in %.

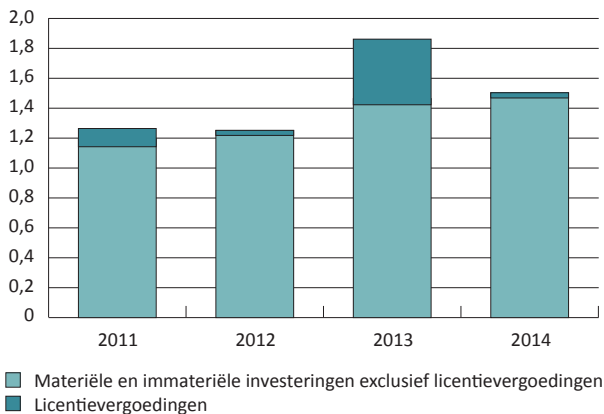
	VIER	VIJF
% programma's niet/onvolledig ondertiteld	13,3	2,4
% programma's volledig ondertiteld	86,7	97,6
BUI volledig ot op het open net	55,8	84,8
BUI volledig ot combi open en TXT	4,5	3,5
NL gesproken volledig ot op het open net	0,7	4,6
NL gesproken volledig ot op TXT	7,1	1,5
NL gesproken volledig ot combi open en TXT	18,7	3,2

Toelichting: % programma's volledig ondertiteld (ot) betreft zowel Nederlandstalige als anderstalige programma's; BUI= buitenlandse programma's, TXT: teletekst.
Bron: De Vijver Media.

In 2011 deed de VRT onderzoek naar de mogelijkheid om **gebarentaal** toe te voegen aan televisie-uitzendingen. Eind 2011 waren er al proefuitzendingen in Vlaamse gebarentaal (VGT) voor 'Het journaal' van 19 uur en het Ketnet-journaal 'Karrewiet'. In 2014 werd Karrewiet dagelijks met VGT aangeboden op ketnet.be en via het gratis aanbod-op-aanvraag voor digitale kijkers (NetGemist). De Week van Karrewiet en Karrewiet Plus werden eveneens aangeboden op het web, VOD en op de zender Ketnet (op zaterdagochtend). Het journaal van 19 uur werd dagelijks live aangeboden met VGT via de streaming op deredactie.be en kon daarna gratis bekeken worden via NetGemist en de videozone op deredactie.be. Bij MEDIALAAN en De Vijver Media werden er geen uitzendingen met VGT aangeboden. Dit is ook niet opgelegd door het mediadecreet bij zenders met een marktaandeel kleiner dan 30%.

4.123 Investerings telecomsector

Evolutie van de investeringen in de Belgische telecomsector, van 2011 tot 2014, naar soort, in miljard euro.

Bron: BIPT (operatoren).

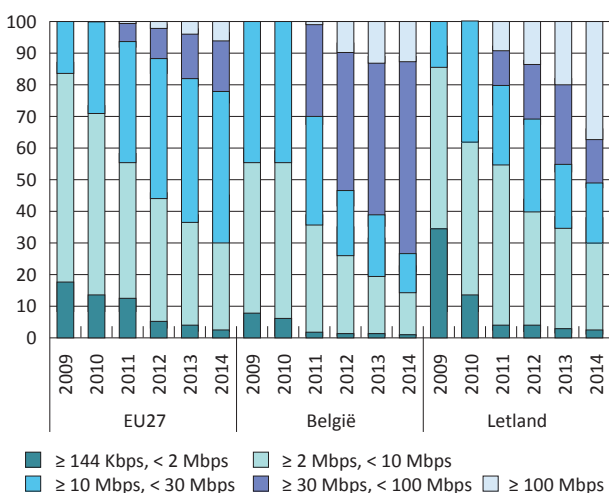
Digitale technologie als motor van groei en verandering

Een performante digitale distributie-infrastructuur is noodzakelijk voor de ontwikkeling van de mediasector. Beeldfragmenten worden in stijgende kwantiteit en kwaliteit over vaste en mobiele netwerken gestuurd, wat een steeds grotere capaciteit aan datadoorgifte vereist. Er wordt zowel in vaste als in mobiele netwerken sterk geïnvesteerd.

De **investeringen in de netwerken** door de operatoren zijn aanzienlijk gestegen van 1,25 miljard euro in 2012 tot 1,87 miljard euro in 2013.

4.124 Snelheid vast breedband

Evolutie van de vaste breedbandabbonementen, van 2009 tot 2014, naar de snelheid van de verbinding, vergelijking België met EU27 en Letland, in %.

Bron: Eurostat, Communications Committee Survey.

miljard euro in 2013. In 2013 is er een hoge investering in de licentievergoedingen die grotendeels kan toegeschreven worden aan de veiling van de licenties in de 800 MHz band door het BIPT. De licentievergoedingen zijn in 2014 zeer beperkt, waardoor de totale investeringen in de netwerken terug wat afgenomen zijn tot 1,51 miljard euro in 2014. De overige materiële en immateriële investeringen blijven over de periode 2011 tot 2014 jaarlijks toenemen. Dit heeft te maken met een verhoging van de snelheid en de capaciteit van het vaste en mobiele netwerk, alsook met IT- en netwerkvereenvoudigingsprojecten.

Bij de lancering, op 5 november 2012, was **4G** nog beperkt tot 8 steden. Sinds september 2013 is er de uitrol van 4G bij Proximus, waarna Base en Mobistar volgden. In 2014 kon het 4G-netwerk verder uitgerold worden dankzij de veiling van licenties in de 800 MHz band in november 2013 (BIPT, 2014).

Naast de investeringen moet ook de (eind)klant volgen om te kunnen spreken van een vooruitstrevende digitale markt. Het gebruik van 4G is sterk gestegen in 2014: terwijl in het eerste semester 674.326 datasimkaarten gebruik maken van 4G om verbinding te maken met het internet, zijn dat in het tweede semester al 1.452.539 simkaarten. Dit stemt overeen met 23% van het aantal datasimkaarten (BIPT, 2015). Verder heeft België binnen de **breedbandabbonementen** een groter aandeel verbindingen van **meer dan 30 Mbps** of 100 Mbps dan de EU27. Er is in het voorbije jaar een sterke toename van het aandeel aan snelle verbindingen in België. De topper voor de snelste verbindingen van meer dan 100 Mbps is Letland: het aandeel van deze verbindingen is er bijna 3 keer zo groot als in België. Voor de verbindingen hoger dan 30 Mbps heeft België een groter aandeel dan Letland. Andere indicatoren omtrent de penetratie van digitale media werden eerder in dit hoofdstuk besproken.

Het huidige beleid wil ook inzetten op de digitalisering van de radiosector. De ontwikkelingen van **DAB+** komen in het deel over diversiteit aan spelers verder aan bod.

Divers en kwaliteitsvol aanbod

Het beleid wil deze legislatuur inzetten op het creëren van een bloeiend en duurzaam media-ecosysteem met als aandachtspunten kwaliteitsvolle lokale content, de leefbaarheid van de omroepsector en een vernieuwd leefbaar en duurzaam radiolandschap. In een eerste deel wordt de leefbaarheid en de pluriformiteit van het medialandschap onderzocht. In het tweede deel komt de inhoudelijke kwaliteit van de media in beeld, waarbij de operationele beleidsdoelstelling 'Pluriforme berichtgeving als democratisch fundament' aansluiting vindt. De identiteit en de diversiteit van de Vlaamse cultuur komt in een derde punt aan bod.

Leefbaarheid en pluriformiteit

De digitalisering heeft het media-aanbod en –gebruik sterk gewijzigd. Ook de komst van nieuwe lokale en internationale spelers zorgt voor een vernieuwd mediagebruik en een nieuwe dynamiek. Een pluriform, divers en kwaliteitsvol medialand-

4.125 Onlinemuziek

Aantal onlinediensten voor muziek in 2015, naar soort, Europese vergelijking, in aantal.

	België	Nederland	Frankrijk	Duitsland	Luxemburg	Verenigd Koninkrijk
Downloadwinkels	12	20	20	36	5	54
Abonnementdiensten	11	11	14	16	7	21
Advertentiegebaseerde diensten	6	9	9	14	3	5
Totaal	24	33	34	60	11	54

Bron: www.pro-music.org/legal-music-services-europe.php, 23/6/2015.

schap veronderstelt een voldoende groot aantal verschillende spelers zonder de leefbaarheid van de sector in het gedrang te brengen. Het media-aanbod en de mediaconcentratie geven een beeld van de diversiteit aan spelers. De leefbaarheid wordt in kaart gebracht via de beschikbare middelen voor mediaproductie.

Diversiteit aan spelers

De diversiteit aan spelers wordt vooreerst onderzocht via het aantal spelers voor de deelsectoren. Hierbij wordt rekening gehouden met de technologische ontwikkelingen die een alternatief of verbeterd media-aanbod mogelijk maken. Een divers aanbod veronderstelt echter ook een aantal spelers die een deel van de markt bedienen. In dit kader worden waar mogelijk de marktaandeelen beschreven. Tenslotte veronderstelt een divers media-aanbod dat verschillende mediagroepen deze markt bedienen.

Radio

De VRT heeft 5 publieke **landelijke radio's** Radio 1, Radio 2, Klara, MNM en Studio Brussel, met die nuancering dat Radio 2 dagelijks op diverse tijdstippen ontkoppeld wordt per provincie. Naast de traditionele zenders heeft de VRT nog een extra digitaal radio-aanbod. Verder biedt de VRT-radiospeler de mogelijkheid om naast live-uitzendingen ook uitgezonden radioprogramma's op te vragen en te beluisteren. De private landelijke radio's Q-music en JOE fm, actief sinds 2001, zijn momenteel in handen van MEDIALAAN (de vroegere Vlaamse Media Maatschappij), dat op zijn beurt behoort tot De Persgroep en de Roularta Media Group. Nostalgie, sinds 2010 een keten van regionale zenders, werd in 2012 van rechtswege een landelijke radio. Deze radio werd opgericht in 2008 door Corelio en Concentra in samenwerking met de internationale NRJ-radiogroep, de grootste radiogroep van Europa.

Het aantal erkende **lokale radio-omroepen** blijft het voorbije decennium vrij stabiel met 284 radio's in 2005 tot 285 radio's in 2014. Het gewijzigde Mediadecreet in 2014 voert het statuut van gemeenschapsradio in voor radio's die voornamelijk met vrijwilligers werken en het merendeel van hun zendtijd besteden aan informatie, cultuur, educatie en burgerparticipatie. In 2014 kregen in deze categorie 2 lokale radio-omroepen het statuut van gemeenschapsradio. Eén gemeenschaps-internet-radio werd aangemeld in 2014. Het aandeel lokale radio's die

tot een samenwerkingsverband horen, neemt toe van 63% in 2009 tot 72% in 2014. Ongeacht de grootte van het zendgebied van deze samenwerkingsinitiatieven, blijven deze ketenradio's erkend als aparte lokale omroepen. Sinds het gewijzigde Mediadecreet in 2014 moeten lokale radio's voor het toetreden tot, overstappen naar of uittreden uit een samenwerkingsverband de goedkeuring vragen aan de Vlaamse Regering. Verder zijn er nog 4 **netwerkradio's** erkend die uitsluitend via de kabel worden doorgegeven en 28 **internetradio's** hebben een kennisgeving ingediend (VRM, 2014).

Op 20 mei 2015 werd door Norkring **DAB+** gelanceerd in en rond Brussel. DAB+ is de nieuwste digitale radiotechnologie met een betere audiokwaliteit dan DAB en met tal van innovatieve mogelijkheden zoals extra nieuwsinformatie of betere verkeersinformatie. 7 commerciële radio's (Top Radio, VBRO Radio, Radio Maria, Radio FG, Radiostad, Familie Radio en ClubFM) zijn sindsdien te beluisteren in perfecte HD kwaliteit. Deze lancering versterkt in België het digitale aanbod van de VRT en RTBF die in totaal 16 DAB-kanalen in de ether hebben. DAB+ is bezig aan een opmars in Europa. In Noorwegen zouden de uitzendingen in FM stopgezet worden in 2017 en de toekomst van FM werd/wordt tevens besproken in landen zoals Zwitserland, Denemarken en het Verenigd Koninkrijk. In Noorwegen en in het Verenigd Koninkrijk heeft meer dan 60% van de nieuw verkochte auto's DAB of DAB+ (WorldDMB).

Naast deze eerder traditionele/lineaire radio-omroeporganisaties is er ook een groeiend aanbod aan **onlinemuziek**. Pro-music meldt 24 diensten, waaronder 12 downloadwinkels, 11 betalende abonneerdersdiensten en 6 advertentiegebaseerde diensten. De laatste kunnen nog opgedeeld worden in audio-gebaseerde en video-gebaseerde streamingdiensten. De eerste brengen reclamespots zoals deze op commerciële radio's tussen de zelf gekozen nummers. Deezer and Spotify zijn gekende voorbeelden. Bij video-gebaseerde streamingdiensten krijg je reclamefilmpjes voor de gekozen video start. Youtube is een gekend voorbeeld. In onze buurlanden, uitgezonderd Luxemburg, is het aanbod nog sterker uitgebouwd dan bij ons. Volgens de Belgian Entertainment Association (in Knack, 2015) is in België de online muziekmarkt van 2013 tot 2014 gedaald met 3,3%. Dit moet toegeschreven worden aan het downloaden van albums en nummers want streaming (onder andere Deezer, Spotify) blijft groeien en bereikt bijna 17 miljoen euro omzet. Dat is 11,4% meer dan in 2013.

De opkomst van de landelijke commerciële radio's resulteerde vooral van 2002 tot 2010 in herverdelingen van de **marktaan-**

4.126 Marktaandeel radio's

Evolutie van de gemiddelde jaarlijkse marktaandelen, van 2002 tot 2014, naar radio-omroep, in %.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Publieke RO	84,8	82,7	76,8	68,5	65,2	62,5	64,5	62,1	61,2	61,0	60,9	61,8	61,2
Radio 1	11,5	12,1	11,8	9,1	7,4	8,4	9,1	8,7	8,6	8,8	7,9	7,7	8,0
Radio 2	35,2	33,2	33,0	33,0	31,9	31,0	30,5	30,8	30,4	29,0	28,7	29,4	28,9
MNM (/Radio Donna)	29,4	27,6	21,7	17,1	17,0	12,8	13,4	10,6	9,6	8,9	9,7	9,6	9,2
Studio Brussel	6,2	7,5	7,9	6,8	7,1	8,2	9,8	9,5	10,7	11,8	12,2	13,0	12,7
Klara	2,5	2,5	2,5	2,5	1,9	2,2	1,8	2,6	1,9	2,2	2,1	2,0	2,2
Particuliere RO													
Landelijke dekking	4,8	8,3	13,6	19,6	21,9	23,2	24,9	25,8	27,3	27,5	28,2	27,4	28,2
Q-music	3,6	5,6	8,9	14,4	17,1	17,6	17,1	16,0	14,8	14,9	14,3	13,6	14,4
JOE fm (/4FM)	1,2	2,7	4,7	5,2	4,8	5,6	6,1	6,3	6,8	6,8	7,2	7,9	8,2
Nostalgie							1,8	3,6	5,7*	5,8	6,7	5,9	5,6
Andere RO	9,4	8,4	9,0	10,2	11,7	12,0	10,8	12,2	11,5	11,5	10,9	10,8	10,6

Toelichting: cijfers op basis van het CIM Radio onderzoek, 12+, maandag-zondag, 5:00-5:00; RO staat voor radio-omroeporganisatie. * Toevoeging FM-Limburg in 2010.

Bron: VRT-Studiedienst, CIM Radio onderzoek.

delen voor het traditionele radio-aanbod. De daling van het marktaandeel van de VRT van 85% in 2002 naar 61% in 2010 kan bijna volledig verklaard worden door de stijgende populariteit van de landelijke commerciële radio's. Sinds 2010 blijft het marktaandeel van de VRT stabiel. Het marktaandeel van de landelijke commerciële radio's neemt nog lichtjes toe sinds 2010 wat ten koste gaat van de andere radio-omroepen. Binnen de VRT wint sinds 2010 Studio Brussel het meeste aandeel (+2 procentpunt); Radio2 verliest het meeste aandeel (-1,5 procentpunt). Anderzijds blijft Radio2 de radio met het grootste marktaandeel in Vlaanderen en heeft deze zender eind 2014 nog een aandeel vergelijkbaar met de 3 particuliere radio's met landelijke dekking samen. Binnen de 3 private radio's met landelijke dekking neemt sinds 2010 alleen het marktaandeel van JOE fm toe.

De **populariteit van de radiowebsites** ligt niet in het verlengde van de marktposities van de zenders in het traditionele radiolandschap. De website van Studio Brussel en in

mindere mate deze van MNM zijn volgens het gemiddeld aantal unieke onlinebezoekers per dag heel wat populairder dan op basis van hun traditionele marktaandeel verwacht wordt. Voor de website van Radio2, en in mindere mate deze van JOE fm, geldt het omgekeerde. Studio Brussel vernieuwde zijn website in oktober 2014. Stubru.be is de populairste radiowebsite met 45.422 unieke bezoekers per dag. Het aantal unieke onlinebezoekers per dag stijgt over het voorbije jaar sterker dan gemiddeld bij Studio Brussel en JOE fm.

Televisie

Bij de televisiediensten horen zowel de lineaire televisiediensten van de (traditioneel gekende) private en openbare (televisie)omroeporganisaties die voor iedereen dezelfde programma's op hetzelfde tijdstip uitzenden, als de niet-lineaire televisiediensten waarbij de kijker op eigen verzoek en op het door hem gekozen moment programma's (series, films, documentaires, sportevenementen, kinderprogramma's, entertainment, ...) kan kiezen uit een programmacatalogus.

Het **aantal televisiediensten**, dat erkend is of waarvoor een kennisgeving is gebeurd, stijgt sterk van 2003 tot 2010. In 2011 is er een tijdelijke terugval, die bijna volledig gecompenseerd wordt door de toename in 2012. Sindsdien blijft dit aantal televisiediensten schommelen rond de 80. Het aantal operationele televisiediensten volgt dezelfde trend tot 2011, maar de stijging in 2012 kon het verlies van 2011 niet compenseren. Omdat het aantal operationele diensten stijgt sinds 2012 en fors toeneemt in het voorbije jaar, is het aantal operationele diensten in 2014 groter dan ooit tevoren. In 2014 is slechts één erkende dienst of één dienst waarvoor een kennisgeving gebeurde niet operationeel. Dit verschil was nog nooit zo klein in de beschouwde periode. Het aantal televisiediensten van de VRT wordt geregeld via de beheersovereenkomst. In mei 2012 kreeg de VRT er een derde kanaal bij, met een aanbod gericht op kinderen, jongeren en buitenlanders in Vlaanderen. In 2015 werd het aanbod van OP12, de zender die vanaf 20 uur uit-

4.127 Websitebezoek radio's

Evolutie van het gemiddeld aantal unieke bezoekers per dag voor de radiowebsites, van 2013 tot 2014, naar radio-omroep, in aantal.

	2013	2014
Radio1.be	13.077	13.406
Radio2.be	10.426	12.294
Klara.be	4.277	4.162
StuBru.be	31.378	45.422
Mnm.be	15.351	18.436
Q-music.be	16.368	16.525
Joe.be	2.964	4.030

Toelichting: Smartphones en tablets worden meegerekend in de studie. De cijfers voor niet-VRT-sites worden berekend op basis van het maandgemiddelde. Dit kan een zeer licht afwijkend cijfer geven.

Bron: Metriweb via VRT-studiedienst.

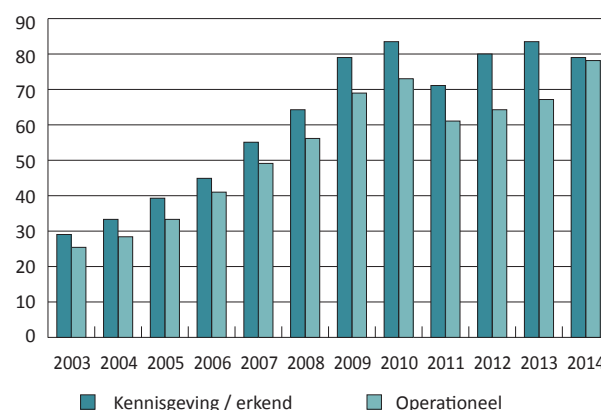
zond op dit derde kanaal stopgezet. KETNET behoudt er zijn stek, samen met evenementiële programma's.

Sinds september 2014 biedt de **streamingdienst** Netflix online video-on-demand aan in België via een abonnementsformule. Volgens Netflix had het eind 2014 54,48 miljoen betalende leden over ongeveer 50 landen. In 2014 kwamen er 13,04 miljoen betalende leden bij. Verder geeft Netflix aan binnen de twee jaar te willen groeien tot 200 landen. Naast het aanbieden van content, produceert Netflix heel wat eigen content. Deze nieuwkomer resulteert zowel in ons land als in het buitenland in heel wat vragen over de impact ervan op de mediemarkt. Volgens het iMinds digiMeter rapport (juni 2015) wordt Netflix door de gebruiker als complementair gepercipieerd ten opzichte van reguliere tv-zenders. De Vlaamse Netflix-gebruikers behouden hun traditioneel televisieabonnement, al kan er een impact zijn op betaalpakketten voor films en series. Stievie – gelanceerd in 2013 – is een Vlaamse streamingdienst waarbij men live en uitgesteld tot 6 dagen terug naar programma's van 10 Vlaamse zenders kan kijken. Uit een recente publieksbevraging over de VRT blijkt dat van de Vlaamse bevolking (5 jaar en ouder) 9% betalend gebruiker is van Netflix, 9% van Telenet Play, 6% van Proximus TV Overal, 2% van Stievie en 7% van Net Gemist (Paulussen e.a., 2015).

Het **marktaandeel** van de VRT neemt van 2005 tot 2010 toe, waarna het langzaam afneemt tot 2014. Deze trend voor de VRT moet toegeschreven worden aan Eén. Het marktaandeel van Canvas blijft vrij stabiel over de jaren. OP12 heeft sinds 2012 een zeer beperkt marktaandeel omwille van het beperkt aanbod en zijn specifieke doelgroepen. De zenders VTM, 2BE en Vitaya van MEDIALAAN hebben over het voorbije decennium een gemiddeld marktaandeel van 30% en zitten in 2014 met 29% lichtjes onder dit gemiddelde. VTM verloor marktaandeel van 2005 tot 2013, maar in het voorbije jaar steeg zijn marktaandeel terug van 18% naar 20%. 2BE verloor eveneens wat aandeel sinds 2005, maar blijft de 5 laatste jaren stabiel op 5%. Vitaya, dat eind 2010 werd overgenomen door MEDIALAAN, weet zijn marktaandeel sinds 2005 te verdubbelen van 2% tot 5% in 2014. Hiernaast heeft MEDIALAAN nog de zenders JIM en VTMKZOOM. De zenders van De Vijver Mediaholding VIER en VIJF hebben samen een marktaandeel van 11%, dat na

4.128 Televisiediensten

Evolutie van het aantal televisiediensten die erkend zijn of waarvoor een kennisgeving werd ingediend en het aantal operationele televisiediensten, van 2003 tot 2014, in aantal.

Toelichting: het decreet betreffende de radio-omroep en de televisie van 27 maart 2009 wijzigde de categorieën van televisiediensten. Tot deze wijziging werden de lineaire televisiediensten erkend. Sinds 2009 is er een erkenning voor de regionale omroeporganisaties en een kennisgeving voor de overige particuliere televisieomroepen. Operationeel betekent dat de televisiedienst een programma-aanbod heeft.

Bron: VRM.

een toename van 2005 tot 2006 vrij stabiel bleef. Sinds begin 2015 is Liberty Global - het bedrijf dat Telenet controleert - mede-eigenaar van De Vijver Media. Het marktaandeel van VIER neemt lichtjes toe over het voorbije decennium, alsook in het voorbije jaar. Het marktaandeel van VIJF eindigt in 2014 op 4%; het gemiddelde voor deze zender over de voorbije tien jaar. Terwijl er steeds meer nieuwe spelers zijn op de markt, daalde het marktaandeel van de categorie 'Ander' sterk van 2005 tot 2006, waarna het eerder stabiel blijft.

Over het algemeen geldt: hoe populairder de traditionele volwassenenzender, hoe populairder zijn website op basis van het gemiddeld aantal unieke bezoekers per dag. Alleen de rang van de 2 grootsten wordt omgekeerd: VTM heeft een groter

4.129 Marktaandeel tv-zenders

Evolutie van de marktaandelen van de tv-zenders op de totale populatie ouder dan 4 jaar, van 2005 tot 2014, in %.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Eén(/tv1)	27	29	30	32	32	33	34	32	31	29
Canvas/Ketnet/tv2	9	9	9	8	9	9	8	9	8	9
OP12						0	0	1	2	2
VTM	22	21	21	21	21	20	20	19	18	20
2BE/KA2	6	7	6	6	6	5	5	5	5	5
Vitaya	2	3	4	4	4	4	4	4	5	5
VIER/VT4	6	7	6	7	6	6	7	7	7	8
VIJF/VijfTV	3	4	4	5	4	4	3	3	4	4
Ander	25	20	20	17	18	18	18	19	21	20

Toelichting: cijfers op basis van het CIM televisieonderzoek totaal tv, 24h, 4+ (exclusief gastkijkers), tot en met 2009 live, vanaf 2010 live+6; zender Sporza, alleen actief in 2004, werd niet opgenomen.

Bron: CIM TV – Noord, GfK Audimetrie NV via VRT-studiedienst.

4.130 Websitebezoek televisie

Evolutie van het gemiddeld aantal unieke bezoekers per dag voor de televisiewebsites, van 2013 tot 2014, naar televisiezender, in aantal.

	2013	2014
Eén.be	95.703	95.777
Canvas.be	10.575	9.928
Vtm.be	78.778	114.551
2be.be	6.703	4.790
Vier.be	20.688	29.393
Ketnet.be	31.161	35.665
Studio100.be	7.096	NB
Nickelodeon.be	5.044	6.014
VtmKzoom.be	1.832	1.469

Toelichting: Smartphones en tablets worden meegerekend in de studie. De cijfers voor niet-VRT-sites worden berekend op basis van het maandgemiddelde. Dit kan een zeer licht afwijkend cijfer geven. Geen cijfers beschikbaar voor vijf be en sinds 2014 voor Studio100.

Bron: Metriweb via VRT-studiedienst.

onlinemarktaandeel dan Eén, Eén een groter marktaandeel bij de traditionele televisie dan VTM. Ketnet.be bereikt dagelijks 35.665 Ketnettertjes, wat heel wat meer is dan de websites van andere gelijkaardige zenders en zelfs meer dan de meeste volwassenenzenders.

Geschreven pers

Er zijn **7 betalende Vlaamse dagbladen**: De Morgen, De Standaard, De Tijd, de Gazet van Antwerpen, Het Belang van Limburg, Het Laatste Nieuws en Het Nieuwsblad. De Nieuwe Gazet en De Gentenaar zijn regionale edities geworden van respectievelijk Het Laatste Nieuws en Het Nieuwsblad, de populairste kranten qua oplage en lezersaantallen. Doordat elke (generieke) krant een inhoudelijke focus heeft op een bepaalde regio, op een bepaalde sector zoals de economie of op een bepaald segment van de bevolking spreekt elke krant een niche van de krantenmarkt aan.

Op de markt van de **periodieke bladen** is er een grote variatie in het aanbod van vele honderden periodieke bladen, uitgebracht door veel verschillende uitgeverijen. Het grootste deel van het aanbod wordt verzorgd door Sanoma Media Belgium nv, Roularta Media Group nv en De Persgroep Publishing nv. Sanoma verkocht in 2015 een aantal belangrijke titels aan de Persgroep. Bij het uitgebreide aanbod van **gratis bladen** zijn de bekendste voorbeelden Metro, Rndom, De Streekkrant en de Zondag. De recente ontwikkelingen op de markt van de periodieke bladen komen verder aan bod.

Concentra en Corelio richtten in 2013 Mediahuis op; een joint venture rond hun papieren en digitale uitgeversactiviteiten. Door de oprichting van Mediahuis zijn er nog 2 grote media-bedrijven actief binnen de sector van de kranten, die goed zijn voor 96% van de **betaalde verspreiding** binnen de markt. De betaalde verspreiding daalt voor het geheel van de kranten van 1.008.006 in 2000 tot 922.628 in 2009 en nam ten gevolge van de digitale betaalde verspreiding terug lichtjes

4.131 Marktaandeel uitgevers kranten

Marktaandeel van de uitgevers van de kranten op basis van de betaalde verspreiding, inclusief 'digitale betaalde' verspreiding, en op basis van de webbezoeken en paginaopvragingen, 2013 of 2014, in %.

	2013	2014	2014
	Betaalde verspreiding	Bezoeken/sessies	Paginaopvragingen
Mediahuis nv	59	55	55
Corelio (VUM)	38	43	43
Concentra	20	12	11
De Persgroep Publishing	37	41	41
Mediafin - De Persgroep/Rossel	4	4	4

Toelichting: De Persgroep: Het Laatste Nieuws + Nieuwe Gazet en De Morgen; Concentra: Gazet Van Antwerpen en het Belang Van Limburg; Corelio: De Standaard, Het Nieuwsblad + De Gentenaar; Mediafin: De Tijd.

Bron: Betaalde verspreiding: CIM, Echtverklaringen verspreiding pers; bezoeken/sessies en paginaopvragingen, VRM 2014, p.180 op basis van CIM-cijfers (week 34-2014).

toe tot 931.510 in 2011. Sindsdien is er terug een dalende trend ingezet. Ondanks een sterk stijgende trend voor de digitale verspreiding van 12.546 in 2011 tot 31.402 in 2013, is de betaalde verspreiding in zijn geheel gedaald tot 919.014 in 2013. De Standaard, De Tijd en in mindere mate De Morgen weten hun totale betaalde verspreiding te verhogen van 2011 tot 2013 omdat de digitale verspreiding meer toeneemt dan dat de verspreiding van print afneemt. Bij de andere kranten neemt de digitale verspreiding toe, maar de verspreiding van print daalt sterker (CIM, echtverklaringen verspreiding pers).

De **marktaandelen** voor de dagbladen kunnen bepaald worden op basis van de betaalde verspreiding, inclusief 'digitale betaalde' verspreiding. Van 2004 tot 2013 verliezen Corelio en Concentra, de partners in de nieuwe joint venture Mediahuis, wat marktaandeel. Het marktaandeel van Mediahuis daalt van 61% in 2004 naar 59% in 2013. Het marktaandeel van De Persgroep stijgt van 35% naar 37%. De Tijd (Mediafin - De Persgroep/Rossel) behoudt over deze periode zijn marktaandeel van 4%. De gratis Metro (Concentra & Rossel) is volgens de cijfers van de machineoplage de derde grootste krant, na Het Nieuwsblad/De Gentenaar (Mediahuis) en Het Laatste Nieuws/Nieuwe Gazet (De Persgroep). Het marktaandeel op basis van de webbezoeken en de online paginaopvragingen voor de nieuwsportalen is voor Mediahuis lager dan zijn marktaandeel op basis van de betaalde verspreiding, wat resulteert uit het verschil in beide marktaandelen voor de kranten van Concentra. Bij de Persgroep is het onlinemarktaandeel groter dan het marktaandeel op basis van de betaalde verspreiding. Voor De Tijd is het onlinemarktaandeel ongeveer hetzelfde als het marktaandeel op basis van de betaalde verspreiding.

Nieuwsportalen

Van de volwassen Vlamingen van minstens 18 jaar gebruikte volgens de SCV-survey van 2014 58% **het internet om het nieuws te volgen**: 26% doet dit dagelijks, 46% minstens wekelijks (inclusief dagelijks gebruik).

4.132 Nieuwsportalen

Evolutie van het gemiddeld aantal unieke bezoekers per dag voor enkele nieuwsportalen van 2013 tot 2014, naar portaal, in aantal.

	2013	2014
Standaard.be	338.105	386.101
Demorgen.be	141.251	200.471
Nieuwsblad.be	645.547	811.863
Hln.be	690.499	1.009.362
Tijd.be	NB	NB
Gva.be	161.349	213.447
Hbvl.be	122.935	177.082
VRT-themasites	388.412	500.466
Deredactie.be	219.605	275.999
Sporza.be	213.070	276.177
Cobra.be	8.838	8.474

Toelichting: Smartphones en tablets worden meegerekend in de studie. Sinds 2013 worden de cijfers voor niet-VRT-sites berekend op basis van de maand-gemiddelde. Dit kan een zeer licht afwijkend cijfer geven. Geen cijfers voor tijd.be beschikbaar.

Bron: Metriweb via VRT-studiedienst.

Het gemiddeld aantal unieke bezoekers per dag neemt voor elk van de **nieuwsportalen**, uitgezonderd cobra.be, sterk toe over het voorbije jaar. Het Laatste Nieuws en Het Nieuwsblad zijn zowel online als offline de meest populaire kranten. Het zijn tevens de meest populaire nieuwsportalen. Het Laatste Nieuws bereikt dagelijks meer dan een miljoen bezoekers via zijn website, Het Nieuwsblad meer dan 800.000. Na deze populaire kranten volgen de VRT-themasites met meer dan een half miljoen bezoekers en De Standaard met bijna 400.000 bezoekers. De overige nieuwsportalen trekken wat minder volk, en zijn dagelijks goed voor ongeveer 200.000 bezoekers.

Naast de hierboven genoemde nieuwsportalen ontstaan uit de traditionele media, ontwikkelde zich een nieuw aanbod

aan onafhankelijke digitale journalistiek. Newsmonkey.be, Express.be, Apache.be, DeWereldMorgen.be, Doorbraak.be, rekto:verso.be, Zeronaut.be en StampMedia.be verenigden zich in de koepel Media.21. Ook MO*/MO.be, een Vlaams kwartaalblad en nieuwswebsite die zich richt op internationale actualiteiten, hoort tot deze koepel. Alexa bepaalt de populariteit van een website tegenover andere websites op basis van het geschatte gemiddelde van het aantal unieke bezoekers per dag en het geschatte aantal pageviews. Voor het opstellen van de rangorde binnen een land geldt voor beide indicatoren de voorbije maand als referentieperiode. Volgens deze rangorde van Alexa (op 1/7/2015) voor België zitten de websites van de meeste traditionele kranten (uitgezonderd hbvl.be), van deredactie.be en van sporza.be in de top 100. Newsmonkey.be en Express.be (rang 469 en 982) zitten in de top 1.000 en de overige websites van Media.21 hebben een rang tussen 1.178 (DeWereldMorgen.be) en 11.961 (Stampmedia.be). Cobra.be heeft de 4.904e plaats.

Tenslotte spelen de sociale media een steeds belangrijker rol in de nieuwsverspreiding.

Mediagroepen

De Vlaamse Regulator voor de Media (VRM) identificeert 12 belangrijke **mediagroepen** in Vlaanderen anno 2014. MEDIALAAN (de vroegere Vlaamse Media Maatschappij), Mediahuis en De Vijver Media maken elk deel uit van verschillende andere van de vermelde **mediagroepen**. Er hebben zich recent heel wat verschuivingen voorgedaan op de markt.

Concentra, Corelio, De Persgroep en Roularta Media Group hebben een grote **productdifferentiatie** via hun onderlinge samenwerking. Zij zijn vooral actief in de contentproductie en -aggregatie van de verschillende mediavormen met uitlopers in de distributie. Zo is MEDIALAAN (de vroegere Vlaamse Media Maatschappij) in handen van De Persgroep en van Roularta Media Group. Mediahuis is in handen van Concentra en Co-

4.133 Mediaconcentratie

Media-aanbod van de belangrijkste mediabedrijven in Vlaanderen in 2014.

	Radio content + aggregatie	Radio distributie	Televisie content	Televisie aggregatie	Televisie distributie	Dagblad content + aggregatie	Periodiek blad content + aggregatie	Internet content + aggregatie	Internet distributie	Regie
Proximus		X	X	X	X			X	X	X
Concentra	X		X	X		X	X	X		X
Corelio	X		X	X		X	X	X		X
De Persgroep	X		X	X		X	X	X		X
De Vijver Media	X		X	X			X	X		X
Mediahuis						X		X		X
MEDIALAAN	X		X	X	X			X		X
Roularta Media Group	X		X	X		X	X	X		X
Sanoma Media Belgium	X		X	X		X	X	X		X
Telenet		X	X	X	X		X	X	X	X
Think Media				X			X	X		X
VRT	X		X	X				X		X

Bron: VRM, 2014.

relio. Bij de ontwikkeling van Stieve (supra) waren zeer veel verschillende Vlaamse mediagroepen betrokken. Momenteel is Stieve volledig in handen van MEDIALAAN. Sanoma Magazines Belgium richtte zich tot in 2010 vooral op de Vlaamse periodieke bladen. In 2011 kon het via zijn strategische alliantie met Corelio en De Vijver zijn audiovisuele poot versterken. In 2015 verkocht Sanoma een groot deel van zijn mediaproducten. Vooreerst kreeg in 2015 Liberty Global, het moederbedrijf van Telenet, groen licht van de Europese Commissie om via een overname van de aandelen van Sanoma en een deel van de aandelen van de andere eigenaars een meerderheids-participatie van 50% te nemen in De Vijver Media (dat de omroepen VIER en VIJF uitbaat). Verder heeft Sanoma medio 2015 besloten om Humo, Story en TeVe Blad te verkopen aan De Persgroep. De licentie voor het maandblad Vitaya wordt eveneens overgedragen aan De Persgroep. Sanoma zal zich binnen de periodieke bladen voortaan focussen op de segmenten Vrouwen, Wonen en Decoratie, waaronder Libelle en Feeling. Tenslotte zet Sanoma haar lineaire televisiekanaal Libelle TV stop op 1 juli 2015 en wil het meer gaan inzetten op onlinevideo via het Libelle YouTube kanaal en de Libelle site. Verder wil Sanoma een Libelle TV app voor Samsung Smart TV lanceren, waarmee het de eerste Vlaamse zender wordt die 'over the top' verhuist. Telenet en Proximus (de nieuwe naam voor al de vroegere merken van Belgacom) vertrokken van de audiovisuele distributie, maar diversifiëerden naar eigen televisiediensten, eigen televisiecontent met eigen omroepkanalen en andere hieraan gerelateerde mediaproducten. Think Media, bekend voor zijn mannenbladen P-Magazine, Ché en Menzo, kreeg op 16 juni 2015 van de rechtbank van koophandel van Antwerpen bescherming tegen zijn schuldeisers en gaat op zoek naar een overnemer voor de tijdschriften en websites (De Standaard, 2015).

Beschikbare middelen

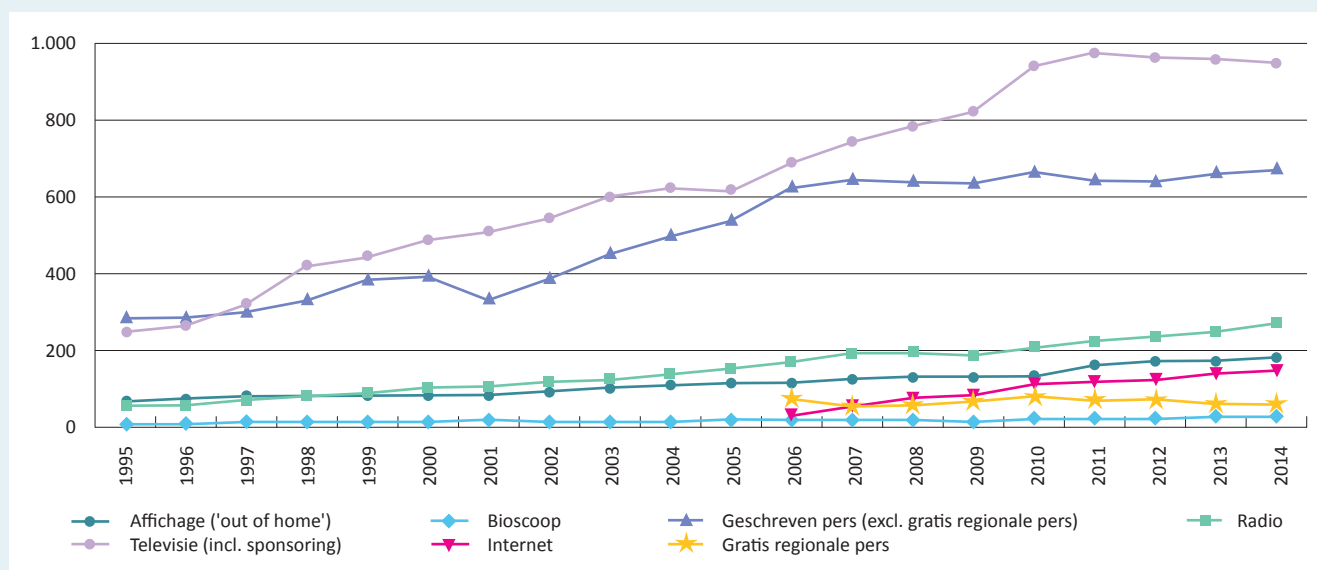
Een divers en kwalitatief aanbod via al deze kanalen en aanbieders veronderstelt de beschikbaarheid van de nodige financiële middelen. De middelen voor de mediemarkt komen onder druk te staan voor verschillende marktspelers. De VRT wordt door enkele maatregelen uit de beheersovereenkomst gedeeltelijk gevrijwaard tegen deze marktmechanismen. In dit deel komen de leefbaarheid van het commercieel en het openbaar media-aanbod aan bod.

Leefbaarheid commercieel media-aanbod

De omroepen, de uitgevers maar ook de distributeurs proberen tot nieuwe overeenkomsten te komen om het hoofd te bieden tegen de dalende reclame-inkomsten. De Vlaamse kranten zien dat hun artikels gekopieerd worden door anderen zonder bronvermelding, waardoor ze de advertentie-inkomsten mislopen. Concentra Media, Corelio, de Persgroep Publishing, Mediafin en Roularta Media Group ondertekenden in dit kader het fair use charter, waarbij ze zich bereid verklaren om een aantal voorwaarden te respecteren in geval van het hergebruik van nieuwsberichten. Televisieprogramma's worden opgenomen of opgevraagd en op een later tijdstip bekeken waarbij de reclameblokken doorgespoeld kunnen worden. Hier werden ook reeds verschillende opties tegen het licht gehouden, waaronder het betalend maken van het doorspoelen van reclame en meer recentelijk het meer aantrekkelijk maken van de advertenties door ze af te stemmen op de cliënt. Door het tv-kijken via nieuwe platformen wordt het bovendien mogelijk om de traditionele distributeurs te omzeilen. Proximus sloot met Netflix een akkoord waarbij Netflix via de decoder van

4.134 Reclamedruk

Evolutie van de jaaromzet op de reclamemarkt, van 1995 tot 2014, op basis van de verklaringen van de betrokken regies en reclamedragers, brutocijfers in miljoen euro.

Toelichting: omdat deze cijfers geen rekening houden met de talrijke tariefkortingen, geven ze eerder de aanwezigheid van reclame dan de reclame-investeringen weer. Voor het internet omvatten de MDB-cijfers slechts een klein deel van de markt: internationale spelers (onder andere google, facebook, youtube) en bepaalde categorieën van advertenties waaronder video maken geen deel uit van het onderzoek.
Bron: CIM, Nielsen.

Proximus-tv kan bekeken worden. Het beleid wil verder inzetten op de audiovisuele productiesector en de ontwikkeling van lokale inhoud en creativiteit binnen de context van een wijzigend media-ecosysteem waar traditionele media uitgedaagd worden door (buitenlandse) nieuwe spelers en formats.

De cijfers voor de reclamedruk geven enige verschuivingen aan. Op een kleine terugval in 2001 na, neemt de aanwezigheid van **reclame** in het totaal van de traditioneel gemeten media affichage, bioscoop, geschreven pers (exclusief gratis regionale pers), radio en televisie gestaag toe van 1995 tot 2014. De jaarlijkse toename is een stuk kleiner geworden in de voorbije 3 jaren dan in de periode 1997 tot 2007, uitgezonderd 2001. Bij de geschreven pers (excl. gratis regionale pers) neemt de reclamedruk voor het tweede jaar op rij toe, nadat er van 2010 tot 2012 elk jaar een afname was. Deze toename geldt enkel voor de dagbladen. Voor de magazines blijft de reclamedruk voor het vierde jaar op rij dalen. Ook bij de gratis regionale pers is er een dalende trend voor de reclamedruk sinds 2010. Televisie kaapt ook in 2014 nog het grootste deel van de koek weg. Bij televisie is er voor het derde jaar op rij een vermindering van de reclamedruk te constateren, terwijl in de periode 1995 tot 2011 er alleen een daling was van 2004 naar 2005. De reclamedruk binnen de radiosector nam sinds 1995 bijna toe met een factor 5 en blijft ook over de voorbije 5 jaar groeien. Voor de bioscoop, voor affichage en het internet is er sinds 2010 nog een toename van de reclamedruk.

Volgens IAB Europe (2015), die naast beeldadvertenties ook de investeringen in zoekmotoren en zoekertjes meet, is de Europese onlinereclamemarkt (27 landen) met 11,8% gestegen tot 30,7 miljard euro in 2014. België kende van 2013 tot 2014 een sterkere groei met 16%, waarmee het een inhaalbeweging maakt. De maturiteit van de online-advertentiemarkt wordt gemeten via de online-advertentie-uitgaven per persoon: deze maturiteit ligt in België bij het Europese gemiddelde (respectievelijk 43,1 en 42 euro) en is lager dan in de buurlanden (Verenigd Koninkrijk: 138,2 euro; Nederland: 87 euro; Duitsland 65,4 euro en Frankrijk 58 euro).

Bij de omroepen zorgen **uitgesteld kijken**, video on demand, webtelevisie en mobiele televisie ervoor dat de kijker steeds beter kan kiezen, wat hij waar en wanneer en via welk toestel

zal bekijken. Het gemiddeld maandelijks aandeel uitgesteld tv-kijken, tot 6 dagen na uitzending, op het totaal kijkvolume is van het eerste semester van 2010 tot het tweede semester van 2014 gestegen van 2,6% tot 6,8%. Bij het uitgesteld kijken wordt maar liefst 80% van de reclame doorgespoeld (CIM Audimetrie/researchdienst VMMA, VVA 18-54/peak/jan-mei 2011), waardoor (klassieke reclamespots op) de commerciële zenders minder interessant worden voor de adverteerders (Van Der Velden, 2011).

De VRM (2014) stelde op basis van de overzichten van Inside TV voor de eerste jaarhelft van 2013 een lijst samen van het aantal **productiehuizen en producties** per zender. Hieruit blijkt dat de VRT, MEDIALAAN en De Vijver Media 84% van de producties uit deze lijst in programmatie hebben of zullen nemen. De VRT doet volgens deze lijst een beroep op 41 productiehuizen voor 200 producties; MEDIALAAN op 39 productiehuizen voor 114 producties en De Vijver Media op 12 productiehuizen voor 43 producties. De overige zenders doen beroep op heel wat minder productiehuizen. De VRT-televisie realiseerde in 2014 31% van de programma's (televisieproductiebudget) via externe productiehuizen; 69,3% van de programma's werd intern geproduceerd. In 2013 was dat respectievelijk 33,9% versus 66,1% (VRM, 2015). De Vlaamse productiehuizen leveren in 2014 voor 65,8 miljoen euro diensten aan de VRT; het hoogste cijfer sinds 2007. In 2012 was dat 56,9 miljoen euro (VRT). De VRT zond in 2014 nieuwe producties uit van 39 Vlaamse onafhankelijke productiehuizen; in 2013 waren het er 33. De VRT investeert bij externe productiehuizen om de ontwikkeling van mediaconcepten en formats te ondersteunen 806.968 euro. In 2012 was dat nog 1.182.320 euro. Verder co-financieren de VRT en het Vlaams Audiovisueel Fonds 20 Vlaamse televisieproducties; in 2013 waren dat er 23 (VRM, 2015).

Begin 2014 zorgde een wijziging aan het Mediadecreet voor de invoering van een stimuleringsregeling voor de audiovisuele sector. Iedere dienstenverdelers dient voortaan deel te nemen aan de productie van audiovisuele werken, ofwel onder de vorm van een financiële bijdrage die bestaat uit een coproductie van audiovisuele werken, ofwel een financiële bijdrage aan het Mediafonds van het Vlaams Audiovisueel Fonds.

Leefbaarheid VRT

De VRT is via zijn dotatie en de compensatieprocedure minder kwetsbaar voor het verlies aan advertentie-inkomsten. Wanneer de reclame-inkomsten voor radio of voor televisie onder een bepaald minimumbedrag vallen, treedt de compensatieprocedure in werking. Anderzijds werden ook enkele normen in de beheersovereenkomst 2012-2016 ingeschreven om de commerciële sector te beschermen of te stimuleren. Zo worden de inkomsten uit reclame en sponsoring beperkt en moet de VRT minstens 25% van haar televisieproductiebudget aan bestellingen bij externe productiehuizen besteden.

Van 2011 tot 2014 vergroot de VRT zijn **bedrijfsinkomen** van 420 tot 454 miljoen euro. Van 2010 tot 2011 was er volgens een vroegere rapporteringswijze een scherpe daling van het bedrijfsinkomen van 444 tot 415 miljoen euro. Door een andere rapportering voor 2011 zijn de cijfers niet geheel vergelijkbaar.

4.135 Uitgesteld tv-kijken

Gemiddeld maandelijks aandeel uitgesteld tv-kijken tot 6 dagen na uitzending op het totaal kijkvolume, van 2010 tot 2014, in %.

	Eerste jaarhelft	Tweede jaarhelft
2010	2,6	3,2
2011	3,9	4,3
2012	4,9	5,3
2013	5,7	6,2
2014	6,4	6,8

Toelichting: cijfers op basis van het CIM televisieonderzoek: totaal televisie, live+6, totale bevolking vanaf 4 jaar (exclusief gasten tot 2012, inclusief gasten sinds 2013), 24u.

Bron: CIM TV – Noord, GfK Audimetrie NV via VRT-studiedienst.

Kwaliteitsvol medialandschap

4.136 Inkomsten VRT

Evolutie van de opbrengsten van de VRT, van 2011 tot 2014, in miljoenen euro.

Opbrengsten uit:	2011	2012	2013	2014
1. Overheidsfinanciering	280,9	291,8	294,4	290,7
2. Distributie-inkomsten	22,4	27,2	26,3	27,6
3. Boodschappen van algemeen nut	10,1	9,4	9,8	9,8
4. Commerciële Communicatie	54,9	61,0	61,4	65,6
*Radioreclame	38,0	39,7	40,5	43,0
*Sponsoring radio	2,1	2,0	1,8	1,9
*Sponsoring tv	9,7	14,8	14,2	15,0
*Sponsoring niet-uitgezonden evenementen	3,5	2,5	2,7	2,8
*Reclame op internet en mobiele platformen	1,4	1,5	1,7	2,0
*Productplaatsing	0,2	0,5	0,5	0,9
5. Exploitatie van afgeleiden	7,6	7,6	6,9	8,0
6. Andere commerciële exploitatie	2,2	1,8	1,7	2,2
7. Andere inkomsten	7,7	13,8	10,0	12,5
8. Ruilen	34,3	33,5	38,4	38,0
Totaal	420,1	446,1	448,9	454,4

Bron: VRT-studiedienst.

De groei sinds 2011 volgt vooral uit de toename van de overheidsfinanciering en van de inkomsten uit de commerciële communicatie. Ook de overheidsfinanciering had echter van 2009 tot 2011 een scherpe duik genomen van 307 miljoen euro naar 281 miljoen euro, waarbij het niveau van 2009 nooit opnieuw bereikt werd.

De inkomsten uit de **commerciële communicatie** mogen jaarlijks netto maximaal 68,4 miljoen euro omzet (geïndexeerd in 2014: 70,6 miljoen euro) bedragen en moeten minstens 85% van de begrensde bedragen zijn. In 2014 werd de eerste bovengrens met 4,8 miljoen euro overschreden. De tweede bovengrens van 16,5 miljoen euro (geïndexeerd in 2014: 17,0 miljoen euro) voor televisiesponsoring en televisievisibiliteit gegeven in het kader van sponsoring van niet-uitgezonden evenementen, wordt eveneens overschreden.

“De pers als vierde macht en haar rol als venster op de wereld, is ontegensprekelijk een belangrijke bouwsteen in onze maatschappij. De mediagebruiker vertrouwt op de media om accuraat geïnformeerd te worden.” (Beleidsnota Media 2014-2019, p. 24) Vooreerst wordt onderzocht hoe de Vlaming het media-aanbod beoordeelt. Vervolgens komen een aantal kwaliteitscriteria aan bod voor het nieuws en de nieuwsmedia, de identiteit en de diversiteit van de Vlaamse cultuur.

Beoordeling van de media door de Vlaming

De Vlaming wordt steeds meer overspoeld door informatie van een groeiend aantal aanbieders. Via weblogs, blogs en sociale media kan zowat iedereen wereldwijd publiceren. In dit kluwen groeit de nood aan geloofwaardige en betrouwbare informatiebronnen. Eerst wordt het vertrouwen van de Vlaming in de media onderzocht. Vervolgens komen zijn klachten aan bod.

Het aandeel Vlamingen met **vertrouwen in een medium** is eind 2014 het grootst voor radio en televisie (bijna 70%), gevolgd door de geschreven pers (56%). Internet (36%) en de sociale media (18%) scoren het slechtst. In vergelijking met het EU28-gemiddelde heeft een groot deel van de Vlamingen vertrouwen in de traditionele media en een gemiddeld vertrouwen in de nieuwe media (internet en sociale media). Tegenover de Europese topper is er over het algemeen nog een hele afstand te overbruggen. Tegenover onze buurlanden blijft het Vlaamse Gewest het best scoren voor televisie. Nederland scoort beter voor al de andere opgenomen media. Het Groot-Hertogdom-Luxemburg scoort ongeveer hetzelfde voor de geschreven pers en het internet. Tegenover de Duitsers, de Fransen en de Britten hebben meer Vlamingen vertrouwen in alle media.

Het monitoren van de kwaliteit van de berichtgeving gebeurt via de **klachten** bij de Raad voor de Journalistiek, die instaat voor de naleving van de journalistieke beroepsethiek, en bij de Vlaamse Regulator voor de Media. In de 12 jaar dat de Raad

4.137 Vertrouwen in de media

Evolutie van het aandeel burgers dat ‘eerder vertrouwen’ heeft in de media, eind 2014, Europese vergelijking, per medium, in % burgers van 15 jaar en ouder.

	Radio	Televisie	Pers	Internet	Sociale netwerken
Vlamingen (N=543)*	69	68	56	36	18
Walen (N=458)*	62	53	56	31	15
EU28	59	50	43	36	21
Topper EU28	83	79	69	54	35
Land met meest vertrouwen	Zweden	Finland	Finland	Tsjechië	Griekenland
Buurlanden					
Nederland	74	62	66	44	20
Duitsland	67	60	47	27	15
Luxemburg	62	52	57	38	17
Frankrijk	55	34	45	28	10
Verenigd Koninkrijk	54	50	23	29	12

* Voor de opsplitsing in taalgroepen werd de taal van het interview gebruikt.

Bron: European Commission, Brussels (2015): Eurobarometer 82.3 (herfst 2014). TNS Opinion, Brussels. GESIS Data Archive, Cologne.

actief is, werden 549 klachtendossiers ontvangen. De meeste gingen over 'onzorgvuldige berichtgeving' en 'privacy'. De Vlaamse Regulator voor de Media nam in de 9 jaren van zijn bestaan al 424 beslissingen. De hoofdmoot van de beslissingen betreft de naleving van reclameregels en andere mediaregelgeving (63% voor de periode 2006-2014 en 69% in 2014) en ambtshalve onderzoeken en storings van radio-omroepen (28% voor de periode 2006-2014 en 21% in 2014). Binnen de eerst vermelde categorie is het aandeel dossiers over de naleving van de reclameregels hoog in 2014 tegenover de volledige periode 2006-2014; binnen de tweede categorie is het aantal storingsklachten van de radio-omroepen laag sinds 2011.

Kwaliteit nieuws(media)

De kwaliteit van het nieuws ligt het mediabeleid nauw aan het hart. Het Steunpunt Media heeft als doel om het beleidsmatige en publieke debat over de inhoud van de Vlaamse nieuwsberichtgeving te verrijken en aan te zwengelen. De VRT moet extra inspanningen leveren inzake buitenlandberichtgeving, onderzoeksjournalistiek en cultuur.

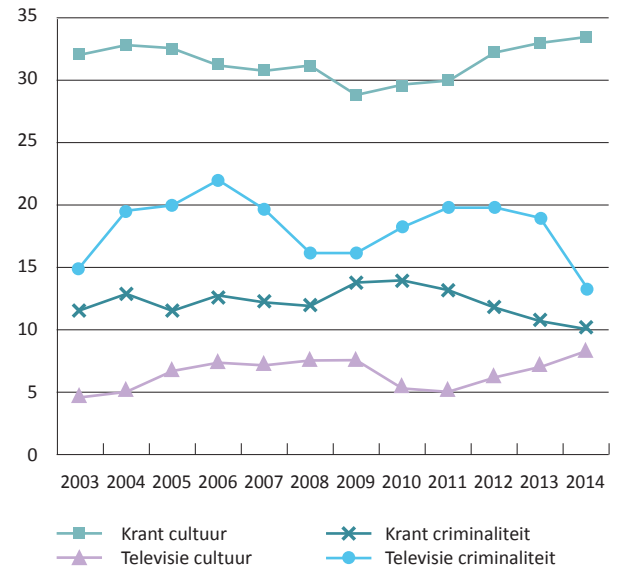
Het Steunpunt Media onderzoekt het nieuws op basis van de aandacht voor criminaliteit, cultuur en buitenlands nieuws. Pluriforme berichtgeving veronderstelt voldoende aandacht voor minder toegankelijke onderwerpen zoals cultuur en buitenlands nieuws en geen overdreven aandacht voor populaire onderwerpen, waaronder criminaliteit. Het televisienieuws wordt aan de hand van het tijdsaandeel van de betreffende nieuwsitems binnen de 19-uur journaals op Eén en VTM van januari 2003 tot en met september 2014 onderzocht. De aanwezigheid van de belangrijkste thema's binnen de Vlaamse kranten wordt voor de periode 2003 tot eind 2014 onderzocht op basis van het aandeel woorden binnen de betreffende nieuwsitems van al de kranten (inclusief Metro). Bij de kranten worden ook de bijlagen (o.a. cultuur, literatuur, economie, wonen, vakantie, ...) opgenomen.

Vooreerst valt op dat er over de beschouwde periode meer aandacht is voor **cultuur** binnen het geheel van de kranten dan binnen de televisiejournaals. Het omgekeerde geldt voor de criminaliteit. Dit kan er mee samenhangen dat ook de bijlagen, waaronder cultuurbijlagen, meegerekend worden bij de kranten. Sinds 2011 is er een duidelijke toename van het aandeel cultuur binnen beide media. De aandacht voor cultuur was in de beschouwde periode nooit zo hoog als in 2014. Bij de televisiejournaals in 2014 is het aandeel cultuur hoger bij VTM dan bij Eén, al is het verschil klein (9% tegen 8%). Sinds 2010 is er een duidelijke afname van het aandeel criminaliteit bij de kranten. Voor de televisiejournaals was er een spectaculaire daling in het voorbije jaar. De aandacht voor criminaliteit was in de beschouwde periode nooit zo laag als in 2014.

De **buitenlandberichtgeving** is sterker vertegenwoordigd in de krant dan in de televisiejournaals, al is dat verschil tussen beide media afgenomen sinds 2010. Ook hier kunnen de bijlagen een rol gespeeld hebben. Bij de televisiejournaals is er sinds 2010 een duidelijke toename van het buitenlands nieuws; bij de krant blijft dit aandeel eerder stabiel sinds 2007. De buitenlandberichtgeving kan in de vorm van een

4.138 Cultuur en criminaliteit in het nieuws

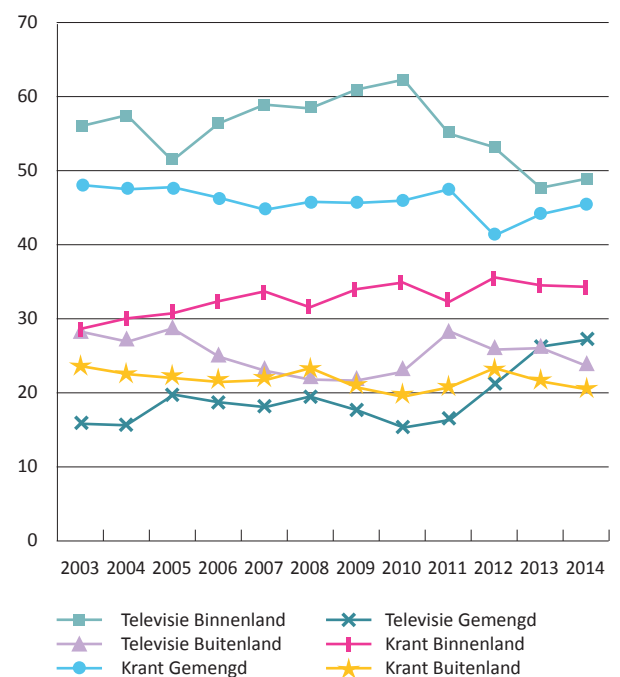
Evolutie van het aandeel nieuws over cultuur en criminaliteit in de zendtijd van de 19-uur-journaals op Eén en VTM en in het aantal woorden in de Vlaamse kranten, van 2003 tot en met 2014 (eind september voor tv en eind december voor de kranten), in %.

Bron: Steunpunt Media.

4.139 Binnen- en buitenlandse nieuwsitems

Evolutie van het aandeel binnenlands, buitenlands en gemengd nieuws in de zendtijd van de 19-uur-journaals op Eén en VTM en in het aantal woorden in de Vlaamse kranten, van 2003 tot en met 2014 (eind september voor tv en eind december voor de kranten), in %.

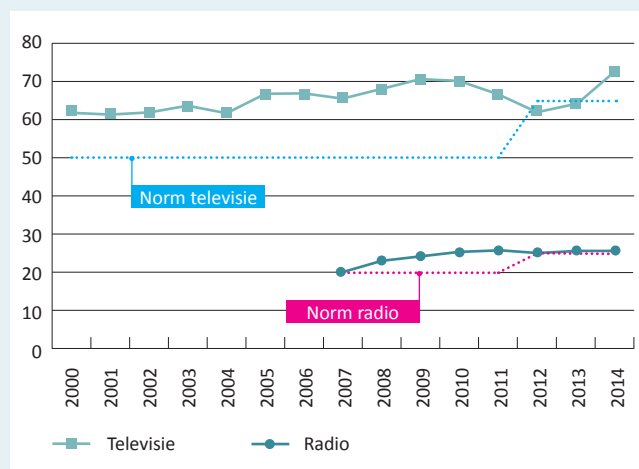

Bron: Steunpunt Media.

Identiteit en diversiteit van de Vlaamse cultuur

4.140 Vlaamse identiteit op VRT

Evolutie van het aandeel Vlaamse producties in de muziektijd van de VRT-radio en van het aandeel Vlaamse (co-)producties van de VRT in de uitgezonden tv-programma's tussen 18 en 23 uur, van 2000 tot 2014, in %.

Bron: VRT-studiedienst.

zuivere buitenlandberichtgeving of in de vorm van gemengd nieuws gebeuren. Om de toegankelijkheid van het buitenlands nieuws te verhogen, wordt het in verband gebracht met de eigen regio. Zo kan men een Vlaming betrekken in een ramp interviewen. Bij de krant is het gemengd nieuws veel sterker aanwezig dan het zuiver buitenlands nieuws. Bij de televisie is dat verschil eerder klein sinds 2013 en daarvoor was het zuiver buitenlands nieuws sterker vertegenwoordigd dan het gemengd nieuws. Terwijl Eén en VTM in 2014 een gelijkaardig aandeel halen voor gemengd nieuws (respectievelijk 28% en 27%), is het buitenlands nieuws sterker vertegenwoordigd bij Eén (31% versus 18%). Ook over de kranten is er een sterk verschil in het aandeel gemengd dan wel zuiver buitenlands nieuws.

Het behoud van de eigen culturele identiteit binnen de media is een belangrijke beleidsdoelstelling. De VRT is voor het beleid een belangrijke partner in het bewaken van deze culturele identiteit via de inhoudelijke diversiteit en de Vlaamse verankering van zijn aanbod. De culturele identiteit mag in een samenleving gekenmerkt door culturele diversiteit echter niet te eng geïnterpreteerd worden: iedere bevolkingsgroep moet in en door de media vertegenwoordigd worden. De media moeten hierbij een spiegel zijn van onze culturele diversiteit en onze maatschappij.

Vlaamse identiteit

In de beheersovereenkomst 2012-2016 is de Vlaamse identiteit een belangrijk aandachtspunt voor de VRT. De normen werden in deze beheersovereenkomst nog verstrengd.

In 2014 is 25,8% van de muziek op alle **VRT-radio's** een Vlaamse muziekproductie, waarmee de norm van 25% is gehaald. Het betreft een consolidering van de toestand sinds 2010. 30% van de muziektijd op Radio 2 en 15% van de muziektijd op Radio 1 moet bestaan uit Nederlandstalige muziek. In 2014 is 15,8% van de muzieknummers op Radio 1 Nederlandstalig tegenover 10,8% in 2011. Op Radio 2 is dat 31,1% in 2014 tegenover 25,4% in 2011. De VRT past de muziekprogrammering geleidelijk en stelselmatig aan om de variatie en het netprofiel niet in het gedrang te brengen.

Het aandeel van de Vlaamse (co-)producties moet volgens de beheersovereenkomst minstens 65% van de totale output op de **VRT-televisie**kanalen Eén en Canvas, uitgezonden tussen 18 en 23 uur, bedragen. Dit aandeel bedraagt 72,9% in 2014 tegen 64,3% in 2013.

De VRT is al jaren een belangrijke hefboom voor nieuwe **audiovisuele creaties**. In 2014 is 4.828 uren zendtijd ingenomen door nieuwe tv-programma's die door de VRT werden geproduceerd. In 2013 was dat nog 4.124 uur. Hierin zitten coproducties en producties in opdracht vervat. Met inbegrip

4.141 Eigen productie VRT

Aandeel in de zendtijd van elke inhoudscategorie voor televisieprogramma's in eigen productie (eerste uitzendingen) en in de totale uitzendingen van de VRT-televisie, van 2010 tot 2014, in %.

	Eerste uitzending/ eigen productie					Totaal				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Fictie eigen	9	8	6	6	5	11	11	12	10	11
Fictie aankoop	0	0	0	0	0	29	33	33	32	30
Ontspanning en vrije tijd	19	26	25	19	18	15	15	14	14	16
Muziek	2	2	4	5	5	2	2	3	4	4
Sport	15	11	12	18	26	12	9	9	6	10
Nieuws	20	20	15	16	14	7	7	6	5	6
Informatieve programma's	36	32	38	37	32	24	23	24	30	24
Totaal aantal uren	3.279	3.249	4.286	4.124	4.828	9.968	10.033	13.365	15.261	15.883

Bron: VRT-studiedienst.

4.142 Doelgroepen in beeld

Vertegenwoordiging van de doelgroepen binnen de interne producties/Vlaamse VRT-programma's, in 2012 en in 2014, naar doelgroep, in %.

	2012			2014		
	Nieuwe Vlamingen	Vrouwen	Personen met een handicap	Nieuwe Vlamingen	Vrouwen	Personen met een handicap
VRT totaal	6,2	33,8	1,0	7,6	35,3	1,1
VRT non-fictie	6,7	31,9	NB	8,9	33,2	NB
VRT fictie	4,7	41,5	NB	4,2	42,8	NB

Toelichting: NB betekent niet bekend.
Bron: VRT-Studiedienst.

van herhalingen was het volume eigen producties bijna 10.000 uur in 2014 en 5.362 uur in 2011. Dat is 62,7% van de netto programmazendtijd in 2014 tegenover 53,4% in 2011. Voor het aantal eigen nieuwe producties is dit aandeel 30,4% in 2014. Nieuws en duiding en programma's die strategisch belangrijk zijn, horen in principe tot de interne productie.

Culturele diversiteit

De media moeten een afspiegeling zijn van de maatschappij en zorgen voor een genuanceerde beeldvorming over de verschillende groepen in de maatschappij. Diversiteit betekent volgens de beleidsnota media 2014-2019 behalve aandacht voor etnisch-culturele minderheden ook aandacht voor gender, seksuele identiteit, handicap, leeftijd en sociaaleconomische status (armoede). De openbare omroep heeft hierbij een voorbeeldfunctie te vervullen. Een doeltreffend diversiteitsbeleid impliceert meer gelijkheid op het vlak van programmatie, personeelsbeleid, bereik en beeldvorming.

In de beheersovereenkomst 2012-2016 worden streefcijfers voor de diversiteit van het **personeelsbestand** van de **VRT**

opgenomen: tegen eind 2014 1,5% personen met een handicap en 4% nieuwe Vlamingen; 40% vrouwen binnen het totaal personeelsbestand en 33% vrouwen in het management. In 2014 is 1,1% van de personeelsleden een persoon met een handicap, 2,6% is nieuwe Vlaming en 39,1% is vrouw. Binnen het management is 24,4% vrouw (VRM, 2015).

De VRT voert een jaarlijkse monitoring uit met betrekking tot de evenwichtige vertegenwoordiging van de **doelgroepen** vrouwen, nieuwe Vlamingen en personen met een handicap **in de Vlaamse prime-time programma's**. In 2014 is 7,6% van de sprekende actoren in de niet-aangekochte programma's van Eén, Canvas en Ketnet een nieuwe Vlaming, 35,3% is vrouw en 1,1% een persoon met een handicap. Elke groep is in 2014 beter vertegenwoordigd dan in 2012 het geval was, al is het verschil klein voor de personen met een handicap. De vrouwen zijn beter vertegenwoordigd in fictie dan in non-fictie. De nieuwe Vlamingen beter in non-fictie dan in fictie. Hun aandeel in fictie is sinds 2012 nog afgenomen.

Om het **bereik** bij nieuwe Vlamingen te vergelijken met het bereik bij de andere Vlamingen, werden 494 nieuwe Vlamingen en 2.011 andere Nederlandstalige inwoners (minstens 15 jaar) van Vlaanderen en Brussel bevroegd. Zowel het dagbereik als het totale bereik van radio en televisie, beperkt tot de merken van de VRT, MEDIALAAN en De Vijver Media, is kleiner bij de nieuwe Vlamingen dan bij de Vlamingen in het totaal. Het verschil tussen beide is meer uitgesproken bij het dagbereik dan bij het totale bereik. Nieuwe Vlamingen kijken en luisteren dus minder naar de traditionele televisiemerken in Vlaanderen dan de modale Vlaming en als ze het wel doen, dan doen ze dat minder frequent dan de modale Vlaming. Deze trends worden tevens teruggevonden in de bereikcijfers voor de VRT. Voor de onlineproducten van de VRT is er weinig verschil tussen beide groepen.

4.143 Mediagebruik nieuwe Vlamingen

Dagbereik en totaal bereik van de media voor de nieuwe Vlamingen en de andere Vlamingen in 2014, naar medium, in %.

	Totaal bereik		Dagbereik	
	Nieuwe Vlaming	Vlaming	Nieuwe Vlaming	Vlaming
Tv	84	92	71	83
VRT tv	77	86	52	65
Radio	74	84	59	72
VRT radio	66	75	45	57
VRT online	43	42	13	16
Totaal VRT	90	94	70	81

Toelichting: De cijfers betreffen het medium radio en televisie, via welke platformen er ook geluisterd of gekeken wordt. 'Tv' en 'radio' gaat enkel over het bereik van de VRT, MEDIALAAN en SBS en dus niet om het totale televisiekijken of radioluisteren. Nieuwe Vlamingen zijn in deze studie personen die zelf geboren zijn buiten de EU15 of waarvan één van de ouders of grootouders geboren zijn buiten EU15.

Bron: VRT-Studiedienst.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Beheersovereenkomst tussen de Vlaamse Gemeenschap en de VRT 2012-2016, Brussel, 2011.
- BIPT (2014). *Economische situatie van de telecomsector 2013*. Brussel: BIPT. www.bipt.be/nl/operators/telecom/statistieken/publicaties/economische-situatie-van-de-telecom-sector-2013, geraadpleegd op 5/7/2015.
- BIPT (2015). *Situatie van de elektronische communicatiesector 2014*. Brussel: BIPT. http://www.bipt.be/public/files/nl/21529/Situatie_van_de_elektronische_communicatiesector_2014.pdf, geraadpleegd op 23/7/2015.
- Corelio (6/11/2013). *Mediahuis stelt toekomstplan voor*. [corelio.be/2013/11/mediahuis-stelt-toekomstplan/](http://www.corelio.be/2013/11/mediahuis-stelt-toekomstplan/), geraadpleegd op 5/7/2015.
- Dalemans, I. (2011). *Reclame in het digitale tv-tijdperk. Houding van de commerciële televisiezenders in Vlaanderen*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- De Standaard (16/6/2015). *P-Magazine, Ché en Menzo staan te koop*. www.standaard.be/cnt/dmf20150616_01733212, geraadpleegd op 5/7/2015.
- Gatz, S. (2014). *Beleidsnota Media 2014-2019*. Brussel: Vlaams Parlement.
- IAB Europe and IHS (2015). *Adex Benchmark 2014. European online advertising expenditure*. Brussel: IAB Europe.
- Knack (14/4/2015). *Belgische muziekmarkt heeft een dipje*. focus.knack.be/entertainment/muziek/belgische-muziekmarkt-heeft-een-dipje/article-normal-561985.html, geraadpleegd op 5/7/2015.
- MICT (2015). *Een half jaar Netflix in Vlaanderen: De hype voorbij?*. <https://www.iminds.be/nl/inzicht-in-digitale-technologie/digimeter/netflix>, geraadpleegd op 5/7/2015.
- Netflix (2015). *Letter to shareholders 20/1/2015*. www.sec.gov/Archives/edgar/data/1065280/000106528015000003/nflx-123114xex991.htm, geraadpleegd op 5/7/2015.
- Paulussen, S.; Panis, K.; Dhoest, A.; Van den Bulck, H. & Vandebosch, H. (2015). *De Vlaming over de VRT. Publieksbevraging 2015*. Brussel: Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media.
- Studiedienst Vlaamse Regering (2015). *ICT-monitor burgers. Deel: het gebrek aan digitale geletterdheid en digitale vaardigheden bij burgers*. Brussel: Studiedienst Vlaamse Regering.
- Telenet (24/2/2015). *Telenet krijgt groen licht van de Europese Commissie voor participatie in De Vijver Media*. <http://corporate.telenet.be/nl/nieuws-en-media/persberichten/telenet-krijgt-groen-licht-van-de-europese-commissie-voor-participatie>
- Vlaamse Regulator voor de Media (2014). *Rapport mediaconcentratie 2014*. Brussel: Vlaamse Regulator voor de Media.
- Vlaamse Regulator voor de Media (2015). *Toezichtsrapport VRT - 2014*. Brussel: Vlaamse Regulator voor de Media.
- Van Der Velden, Erik o.l.v. Martijn Bal en Paul Rutten (2011). *De Vlaamse Media Maatschappij, het businessmodel van een omroeporganisatie onder druk door digitalisering en internationalisering*. Scriptie tot het bekomen van het diploma Master in het Cultuurmanagement. Antwerpen: Universiteit Antwerpen.
- VRT-studiedienst (2015). *Bereiksstudie 2014. Nieuwe Vlamingen*. Brussel: VRT.
- WorldDMB (2015). *DAB/DAB+ digital radio automotive/Europe and Asia Pacific (at year end 2014)*. Londen: WorldDMB.
- Algemene Directie Statistiek en Economische informatie, FOD Economie, K.M.O., Middenstand en Energie (ADSEI): statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/index.jsp
- Audimetrie: www.audimetrie.be
- Belgian Entertainment Association: www.belgianentertainment.be/nl/bea-of-belgian-entertainment-association/
- Belgisch Instituut voor postdiensten en telecommunicatie: www.bipt.be
- Centrum voor informatie over de media: www.cim.be
- Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media, beleidsveld Media: <https://cjsm.be/media/>
- Digitale agenda Europese Commissie: ec.europa.eu/information_society/digital-agenda/
- Flemish Games Association: www.flega.be
- IAB Europe, Belgium: <http://www.iab-belgium.be/>
- MediaXim: www.mediaxim.com
- Steunpunt Media: www.steunpuntmedia.be
- Eurostat: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/information-society/overview>
- Fonds Pascal Decroos: www.fondspascaldecroos.org; www.wobbing.eu
- iMinds: www.iminds.be/nl
- Mediaxim: adex.mediaxim.be/adstat/
- Raad voor de Journalistiek: www.rvdj.be
- Pro-music: <http://www.pro-music.org/>
- Survey Studiedienst Vlaamse Regering: www4.vlaanderen.be/dar/svr/Enquetes/Pages/Enquetes.aspx
- Vlaamse Radio- en Televisieomroep: www.vrt.be
- Vlaamse Regulator voor de Media: www.vlaamseregulatormedia.be
- Vlaams Audiovisueel Fonds: www.vaf.be/mediafonds/

DEFINITIES

Bereik Het aandeel van de betreffende bevolkingsgroep dat men over de betreffende periode (dag, week, maand, ...) bereikt.

Betaalde verspreiding kranten De betaalde verkoop is de som van de losse verkoop en de abonnementen. Bij de betaalde verspreiding kan al dan niet rekening gehouden worden met de digitale exemplaren.

Blog Dit is een persoonlijk online logboek van informatie die de blogger wil meedelen aan zijn publiek. Meestal gaat het om tekst, maar soms ook foto's, video of audio.

Life +6 Het geheel van live kijken naar televisie en uitgesteld kijken tot zes dagen na uitzending.

Lineaire radio- of televisiedienst Dit betreft de (traditioneel gekende) radio's / televisiezenders die voor iedereen dezelfde programma's op hetzelfde tijdstip uitzenden.

Machineoplage Het aantal exemplaren dat in goede verkoopbare toestand van de pers komt en dat overeenstemt met de regelmatig te koop aangeboden of gratis verdeelde exemplaren en met de exemplaren voor een welbepaald en gerechtvaardigd gebruik met inbegrip van de reserve, maar met uitsluiting van onbruikbare, bevuilde of onvolledige exemplaren.

Marktaandeel radio Het aantal kwartieren dat op een gemiddelde dag naar een welbepaald radiostation is geluisterd, gedeeld door het aantal kwartieren dat naar alle radio's samen is geluisterd.

Marktaandeel tv-zenders Het aandeel in het bereik (gewogen naar tijd) dat de zender haalt ten opzichte van de totale tv-consumptie.

Niet-lineaire radio- of televisiedienst Via deze dienst kan de kijker op eigen verzoek en op het door hem gekozen moment programma's en andere audiovisuele content (films, hoorspelen, ...) beluisteren/bekijken uit een programmacatalogus.

Operationele televisiediensten Deze hebben reeds een concreet programma-aanbod. Dit is niet voor al de erkende of aangemelde televisiediensten het geval. Deze zenden soms nog niet uit.

Relatief bereik Het aandeel radioluisteraars, televisiekijkers of internetgebruikers van de betreffende bevolkingsgroep die over de betreffende periode (dag, week, maand, ...) bereikt worden.

Televisiedienst Een audiovisuele omroepdienst, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen lineaire en niet-lineaire televisiediensten (zie aldaar).

Total screen Som van 'Total TV' (alle zenders en satelliet-televisie) en ander schermgebruik (onder andere dvd, camera, pc, spelconsole, decoder betaaltelevisie, ...).

Unieke bezoekers websites Mensen die verschillende keren per dag de website bezoeken worden maar één keer meegeteld.

BLIKVANGERS

- De toeristisch-recreatieve sector is in het Vlaamse Gewest goed voor 4% van de totale omzet, en 6,4% van de tewerkstelling (figuren 4.144 en 4.146).
- Het aantal overnachtingen daalde in 2013 met 1%. Vooral aan de kust liep het aantal overnachtingen terug, terwijl in de kunststeden meer overnachtingen werden geregistreerd. Vanuit onze buurlanden kwamen vooral minder toeristen uit Nederland en Duitsland. Uit de andere landen kwamen wel meer verblijfstoeristen (figuren 4.149 en 4.156). Voorlopige cijfers voor 2014 wijzen op een sterke toename van het aantal overnachtingen.
- Het aantal tweede verblijven aan de kust blijft stijgen.
- Meeting- en congresstoerisme draagt voor 1,4 miljard euro bij aan Vlaamse economie.
- De vakantieparticipatie steeg naar 76,3%. Een gebrek aan financiële middelen is de meest vermelde reden om niet op vakantie te gaan. Het Steunpunt vakantieparticipatie hielp nog nooit zoveel Vlamingen aan een vakantie of dagje uit (figuren 4.159 en 4.162).

Het toeristisch beleid wil met een verbeterde marketingwerking het Vlaams toeristisch product nog beter verkopen en zo het rendement van de sector, het aantal overnachtingen en de tewerkstellingsgraad verhogen. In het eerste deel van dit hoofdstuk ligt de focus dan ook op Vlaanderen als toeristisch product.

Verder wil het beleid de volwaardige participatie aan toerisme voor iedere Vlaming mogelijk maken. Het tweede deel neemt daarom de Vlaming en zijn vakantie(gedrag) onder de loep.

Vlaanderen als bestemming

Dit eerste deel beschrijft het toeristisch product Vlaanderen. Daarbij gaat specifiek aandacht naar het belang van de toeristische sector voor de Vlaamse economie en werkgelegenheid. Een beschrijving van de omvang van het verblijfs- en dagtoerisme vervolledigt het eerste deel.

Economisch belang

Toerisme levert een belangrijke directe bijdrage aan de Vlaamse economie en de tewerkstelling. De sector is goed voor 4% van de omzet van alle bedrijven en 6,4% van de tewerkstelling.

Een gedetailleerde studie over het belang van de economische sector, op basis van de methode van de satellietrekening Toerisme of TSA (Tourism Satellite Account), bracht aan het licht dat de toeristische sector goed is voor 4,8% van de bruto toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest. Dit aandeel meet de sector op zich, zonder rekening te houden met de afnemers van de sector. Als we enkel kijken naar wat toeristen consumeren, zowel binnen als buiten de toeristische sector, dan zien we dat de rechtstreekse bestedingen door en voor toeristen goed zijn voor 2,3% van de bruto toegevoegde waarde en ook 2,3% van het bruto binnenlands product. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest ligt het aandeel van de toeristische

4.144 Omzet

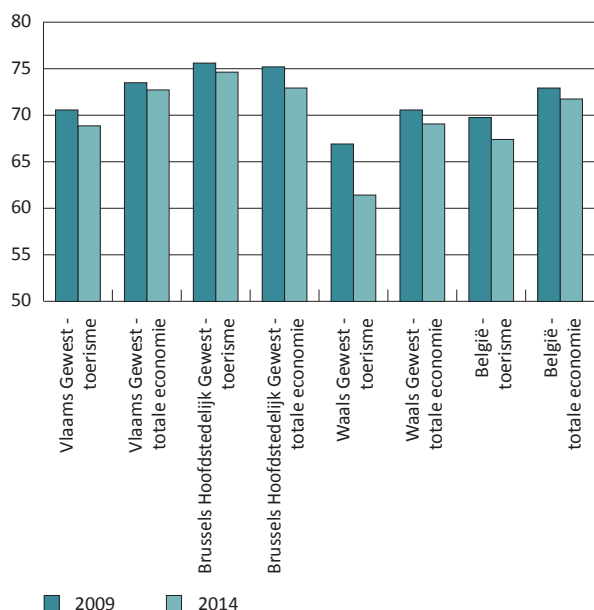
Omzet in de toeristisch-recreatieve sector volgens gewest, op basis van atomaire data BTWplichtige ondernemingen volgens hoofdzetel, in 2005 en 2013 in miljoen euro.

	2005	2013	Aandeel 2013
Vlaams Gewest	16.966	23.163	61,6%
Brussels Gewest	6.545	9.701	25,8%
Waals Gewest	3.580	4.723	12,6%
België	27.091	37.587	100,0%

Bron: ADS.

4.145 Overlevingsgraad

Overlevingsgraad op 5 jaar in toeristische sector en totale economie, in 2009 en 2014, naar gewest, in %.

Bron: Kruispuntbank Ondernemingen.

sector op 5,6%, het aandeel van het toeristisch verbruik op 4,2% van de bruto toegevoegde waarde en 3,9% van het bruto binnenlands product.

De omzet van de toeristisch-recreatieve sector was in 2013 goed voor ruim 23 miljard euro. De toeristisch-recreatieve sector was daarmee in goed voor 4% van de omzet van alle bedrijven. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest bedroeg de omzet 9,7 miljard.

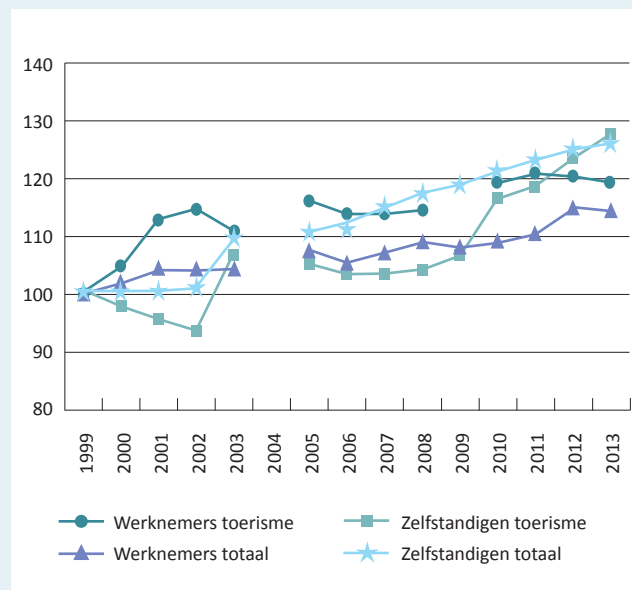
De overlevingsgraad op 5 jaar bij toeristische-recreatieve onderneming bedroeg in 2014 in het Vlaamse Gewest 69 procent. Dat wil zeggen dat van de in 2009 opgerichte toeristische ondernemingen nog bijna zeven op tien actief waren. In vergelijking met 2009 is de overlevingsgraad een beetje gedaald. Dat is een gevolg van de financieel-economische crisis. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest noteert een hogere overlevingsgraad. In vergelijking met de totale economie ligt de overlevingsgraad van de toeristische sector wat lager.

De directe werkgelegenheid in de toeristisch-recreatieve sector bedroeg in 2013 ruim 131.000 werknemers en ruim 49.000 zelfstandigen, goed voor 6,4% van de totale tewerkstelling. Het aantal werknemers in de toeristisch-recreatieve sector steeg in de periode 1999-2013 sterker dan het Vlaamse gemiddelde. Bij de zelfstandigen lag de groei net boven het gemiddelde. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest was de sector in 2013 goed voor ruim 54.000 werknemers en ruim 6.000 zelfstandigen.

De horeca-sector vormt een zeer belangrijk onderdeel binnen de toeristisch-recreatieve sector, en is internationaal vergelijkbaar. De omzet van de horeca-sector groeide tussen 1999 en

4.146 Werkgelegenheid

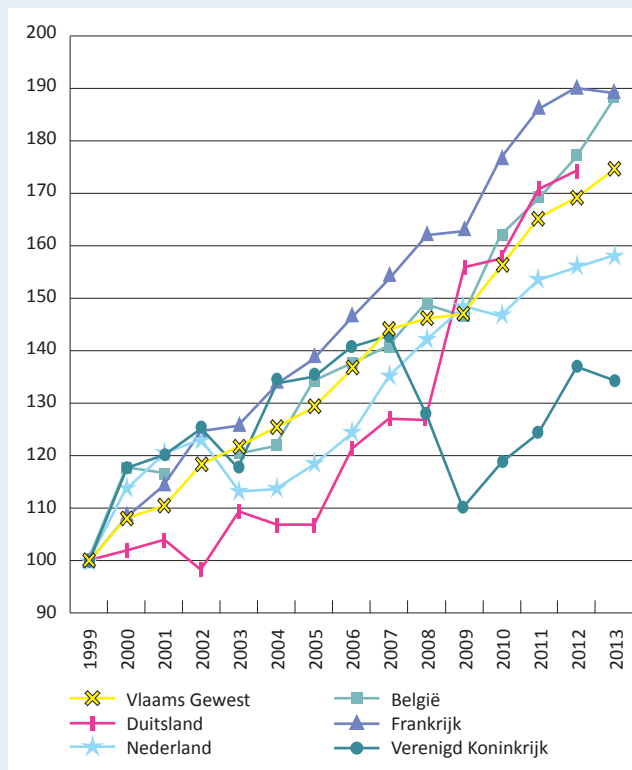
Index van de werkgelegenheid in de toeristisch recreatieve sector, van 1999 tot 2013, index 1999 = 100.

* Geen gegevens voor juni 2004.
Bron: RSZ, RSZPPO, RSVZ.

4.147 Omzet horeca

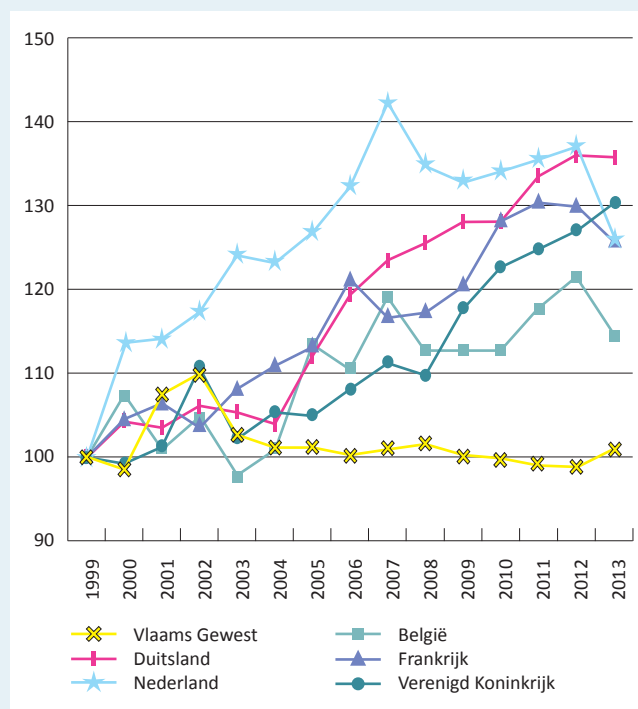
Index omzet in nominale prijzen in de horeca in het Vlaamse Gewest en de buurlanden, van 1999 tot 2013, index 1999 = 100.

Bron: Eurostat, ADS.

4.148 Werkgelegenheid horeca

Index van het aantal werknemers in de horeca in het Vlaamse Gewest en de buurlanden, van 1999 tot 2013, index 1999 = 100.

Bron: Eurostat, RSZ.

2013 met 74% . Het Vlaamse groeicijfer is vergelijkbaar met dat van de buurlanden. De groei in werkgelegenheid in de horecasector lag lager dan in de buurlanden. Op veertien jaar tijd was er nauwelijks groei van de Vlaamse werkgelegenheid in de horecasector.

Verblijfstoerisme

Dit onderdeel focust op de evolutie en de spreiding van het aantal toeristische overnachtingen. Een eerste deel beschrijft de totale markt, met extra aandacht voor de recreatieve verblijfstoerist. Daarna worden achtereenvolgens de binnen- en buitenlandse markt beschreven.

4.149 Overnachtingen

Evolutie van het aantal overnachtingen volgens gewest, van 2005 tot 2013.

	2005	2010	2011	2012 *	2013 *	2005-2013
Vlaams Gewest	22.912.278	23.087.944	23.466.371	23.029.399	22.722.776	-0,8%
Brussels Gewest	4.650.013	5.556.308	5.971.663	5.988.106	6.271.037	+34,9%
Waals Gewest	6.694.119	6.551.212	6.428.695	6.502.657	6.411.713	-4,2%
België	34.256.410	35.195.464	35.866.729	35.520.162	35.405.526	+3,4%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen, gastenkamers en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust). *Sinds 2010 is het nieuwe logiesdecreet van toepassing. Dankzij dit decreet kunnen aangemelde en vergunde gastenkamers, die voordien niet geregistreerd werden, vanaf 2012 mee opgenomen worden in de aankomst- en overnachtingcijfers. Voor 2012 waren sommige grote gastenkamers als hotel vergund en in die categorie mee opgenomen in de cijfers. Door deze veranderingen treedt er een trendbreuk op tussen 2011 en 2012.

Bron: ADS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Kennisbeheer.

4.150 Logiescapaciteit

Logiescapaciteit per type logiesvorm in het Vlaamse Gewest, uitgedrukt in aantal slaapplekken, in 2007 en 2014, exclusief huurlogies aan de kust.

	2007	2014
Hotels	65.712	63.147
Gastenkamers	4.044	9.935
Campings: toeristische plaatsen	47.071	50.741
Campings: residentiële plaatsen	194.581	177.888
Vakantieparken	13.885	11.505
Logies voor doelgroepen	45.808	49.663
Vakantiewoningen (excl. Kust)	4.581	10.271
Vakantielogies	-	2.696
Totaal	375.682	375.846

Bron: Toerisme Vlaanderen.

Totale markt

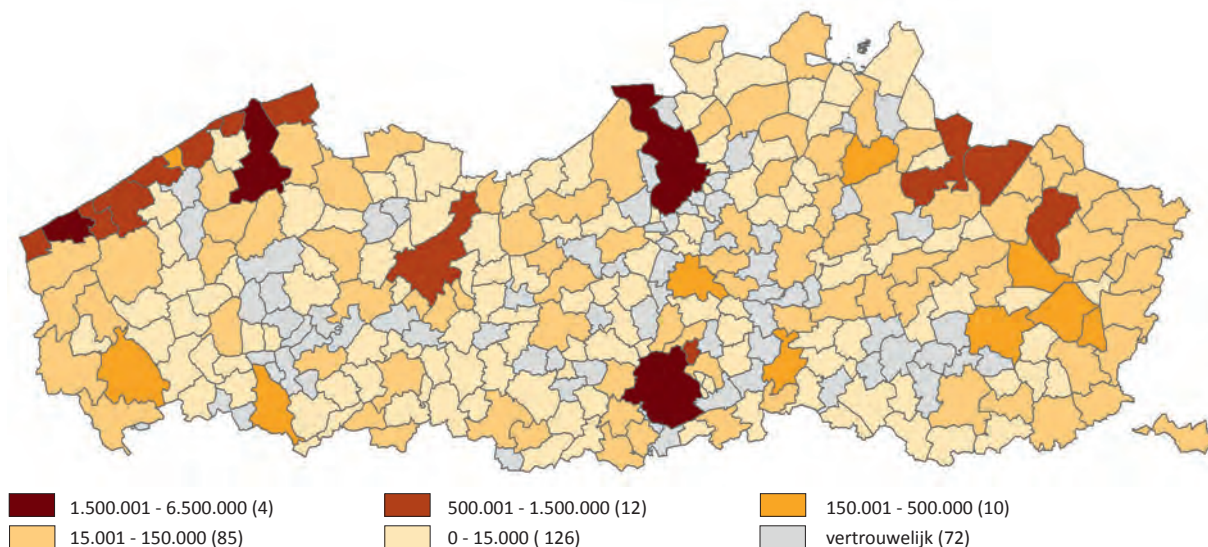
Het aantal overnachtingen in het Vlaamse Gewest ging in 2013 met 1% achteruit. De Brusselse regio noteert een stijging van 5%. Voorlopige cijfers voor 2014 wijzen op een sterke toename. Het aantal aankomsten in het Vlaamse Gewest steeg wel nog in 2013. Dit bevestigt de (internationale) trend naar meer, maar kortere verblijven. De gemiddelde verblijfsduur in het Vlaamse Gewest daalde sinds 1999 van 3,8 naar 2,7 nachten per verblijf. In Brussel schommelt dit al jaren rond 2 nachten per verblijf.

De meeste commerciële overnachtingen vinden plaats in de kunststeden en de populariteit van deze bestemming neemt nog verder toe. De kunststeden ontvangen veel zakenlui. Brussel, Brugge, Antwerpen en Gent ontvingen de meeste gasten. De kust ziet het aantal commerciële overnachtingen verder dalen. Ook de Vlaamse regio's noteren in 2013 een beperkte terugval van het aantal overnachtingen. Meest populaire bestemmingen hier zijn de Antwerpse en Limburgse Kempen. Ook andere delen van Limburg en de Westhoek zijn frequent bezochte vakantieoorden.

De officiële logiescapaciteit in 2014 voor het Vlaamse Gewest bedraagt 376.000 slaapplekken, waarvan 198.000 toeristische slaapplekken in verschillende logiesvormen en 178.000

4.151 Spreiding overnachtingen

Spreiding aantal overnachtingen in 2013.

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen, gastenkamers en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust). Wit = gemeenten met minder dan 3 commerciële logiesaccommodaties. Deze zijn niet weerhouden omwille van vertrouwelijkheid.
Bron: ADS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Kennisbeheer.

residentiële slaappleaatsen op campings. In dit cijfer worden de tweede verblijven niet meegeteld. Hierdoor wordt de betekenis van de kust als toeristische bestemming aanzienlijk onderschat. Want het is vooral aan de kust dat zich de meeste tweede verblijven bevinden. Bovendien nemen deze in aantal nog toe. In 2013 vertegenwoordigen deze tweede verblijven aan de kust een capaciteit van nog eens 430.000 slaappleaatsen.

Het aantal overnachtingen aan de kust in 2013 wordt door Westtoer geschat op 28 miljoen. Slechts 9 miljoen van deze overnachtingen zitten in de hiervoor vermelde officiële cijfers (toeristische slaappleaatsen + verhuur via immobiliënkantoren), de overige 19 miljoen zou gebeuren in tweede verblijven.

De verdeling van het aantal overnachtingen naar verblijfsmotief is relatief stabiel. Ruim acht op tien overnachtingen in het Vlaamse Gewest heeft recreatieve doeleinden. Dat geldt ook voor het Waalse maar niet voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Als zaken- en congrescentrum en met zijn sterk internationaal karakter trekt Brussel meer zakelijke reizigers aan.

Vier op tien van de Brusselse overnachtingen is te situeren in het zogenaamde MICE-segment (Meetings, Incentive, Conference en Events of Exhibitions), één op zeven zijn overnachtingen van individuele zakentoeeristen.

Toerisme Vlaanderen voerde van midden 2013 tot in het voorjaar van 2014 een uitgebreid onderzoek naar het belang van meetings en congressen in Vlaanderen. Daaruit blijkt dat er in 2012 zo'n 116.000 meetings en congressen plaatsvonden. De meeste daarvan gingen door in de kunststeden. Brussel neemt het grootste aandeel voor zijn rekening (40.000 meetings), gevolgd door Antwerpen (21.500 meetings), Gent (5.000 meetings), Leuven (3.500 meetings), Brugge (3.000 meetings) en Mechelen (1.500 meetings). In de Vlaamse regio's vonden er 38.000 meetings en congressen plaats en aan de kust 3.430. Vlaanderen telt 873 meetingvenues in 2013. Ruim 40% bevindt zich in hotels, nog eens 38% in special venues, 14% in congresscentra en expo's en 8% in andere logiesvormen. Een gemiddelde meeting of congres duurt 2,8 dagen en telt 88 deelnemers. Het aantal overnachtingen in Vlaanderen voor het motief congres, conferentie en seminarie bedroeg in 2013

4.152 Overnachtingen naar macrobestemming

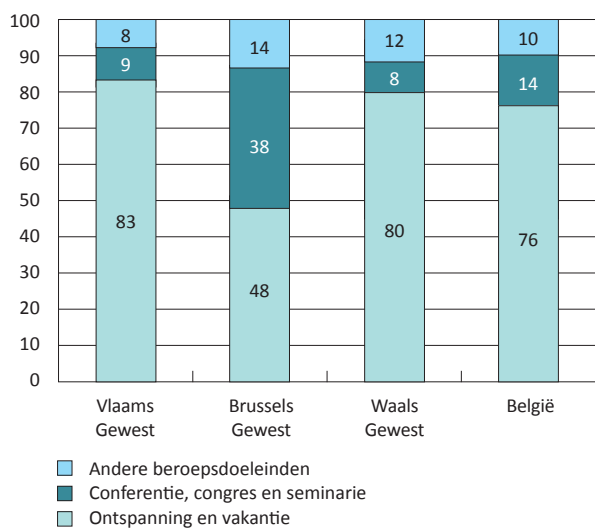
Evolutie van het aantal overnachtingen naar macrobestemming, van 2005 tot 2013.

	2005	2010	2011	2012*	2013*	2005-2013
Kust	11.360.405	9.802.922	9.552.660	9.064.456	8.712.206	-23,3%
Kunststeden	8.188.744	9.907.179	10.664.542	11.002.406	11.415.999	+39,4%
Vlaamse regio's	8.013.142	8.934.151	9.220.832	8.950.643	8.865.608	+10,6%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen, gastenkamers en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
* Trendbreuk tussen 2011 en 2012 door nieuwe logiesdecreet (zie eerder).
Bron: ADS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Kennisbeheer.

4.153 Verblifsmotief

Verdeling van het aantal overnachtingen naar verblifsmotief in 2013, in %.

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen, gastenkamers en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).

Bron: ADS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Kennisbeheer.

4,4 miljoen, waarvan ruim de helft in Brussel. De meeting- of congresstoerist spendeert gemiddeld 234 euro per nacht. In totaal dragen deelnemers en organisatoren 1,4 miljard euro bij aan de Vlaamse economie.

Eén van de doelen uit de beleidsnota toerisme is de toeristische bereikbaarheid van Vlaanderen verbeteren. De uitbouw van onthaalinfrastuctuur voor zee-cruises in Zeebrugge en

Antwerpen is daarbij één van de actiepunten.

Antwerpen ontving in 2014 29 zee-cruises, goed voor 21.000 passagiers. Daarnaast merden ook nog 731 riviercruises aan met 92.000 passagiers. In Zeebrugge hielden 107 zee-cruises halt in de haven. Zij brachten bijna 434.000 passagiers mee. In 2015 opent Zeebrugge een gloednieuwe terminal om deze passagiers nog beter te ontvangen. De Gentse haven telde in 2014 260 riviercruises en 3 zee-cruises, met respectievelijk 29.000 en 1.300 passagiers. Oostende ontving 17 cruiseschepen.

Binnenlandse markt

Drie op de vijf overnachtingen in het Vlaamse Gewest zijn overnachtingen door Belgen, of binnenlandse overnachtingen. Het aandeel overnachtingen door Belgen in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is aanzienlijk lager, maar nog steeds goed voor een groot aantal overnachtingen. De binnenlandse markt situeert zich vooral aan de kust. In tweede instantie zijn de Antwerpse en Limburgse Kempen en enkele gemeenten in Limburg en de Westhoek erg populair.

Het aantal binnenlandse overnachtingen kende in 2013 een lichte terugval. Sinds 2005 tekent zich een lichte daling af, voornamelijk te wijten aan het tanende succes van huurlogies aan de kust. De kunststeden kunnen daarentegen rekenen op stijgende binnenlandse belangstelling. Voorlopige cijfers voor 2014 wijzen op een sterke toename.

Buitenlandse markt

De buitenlandse overnachtingen zijn, meer dan de binnenlandse, geconcentreerd in de kunststeden. Dat komt deels door het zakentoeisme en deels door recreatieve citytrips. Brussel staat op kop, gevolgd door Brugge, Antwerpen en Gent. Daarnaast oefenen zowel de kust als enkele gemeenten in de

4.154 Binnenlandse overnachtingen

Evolutie van het aantal binnenlandse overnachtingen volgens gewest, van 2005 tot 2013.

	2005	2010	2011	2012*	2013*	2005-2013
Vlaams Gewest	13.649.352	13.650.409	13.774.015	13.619.189	13.462.523	-1,4%
Brussels Gewest	531.638	1.059.095	1.193.396	1.164.351	1.217.678	+129,0%
Waals Gewest	3.743.187	3.591.127	3.541.559	3.687.385	3.642.719	-2,7%
België	17.924.177	18.300.631	18.508.970	18.470.925	18.322.920	+2,2%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen, gastenkamers en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).

* Trendbreuk tussen 2011 en 2012 door nieuwe logiesdecreet (zie eerder).

Bron: ADS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Kennisbeheer.

4.155 Buitenlandse overnachtingen

Evolutie van het aantal buitenlandse overnachtingen volgens gewest, van 2005 tot 2013.

	2005	2010	2011	2012*	2013*	2005-2013
Vlaams Gewest	9.262.926	9.437.535	9.692.356	9.410.210	9.260.253	0,0%
Brussels Gewest	4.118.375	4.497.213	4.778.267	4.823.755	5.053.359	+22,7%
Waals Gewest	2.950.932	2.960.085	2.887.136	2.815.272	2.768.994	-6,2%
België	16.332.233	16.894.833	17.357.759	17.049.237	17.082.606	+4,6%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen, gastenkamers en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).

* Trendbreuk tussen 2011 en 2012 door nieuwe logiesdecreet (zie eerder).

Bron: ADS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Kennisbeheer.

4.156 Overnachtingen naar herkomstland

Evolutie van het aantal overnachtingen volgens herkomstland, van 2005 tot 2013.

	2005	2010	2011	2012*	2013*	2005-2013
Nederland	3.204.587	3.559.739	3.496.598	3.052.812	2.797.760	-12,7%
Duitsland	1.673.623	1.603.886	1.638.399	1.565.293	1.489.292	-11,0%
Verenigd Koninkrijk	1.384.610	1.095.911	1.119.535	1.196.912	1.265.428	-8,6%
Frankrijk	1.115.409	1.132.212	1.162.349	1.130.620	1.185.019	+6,2%
V.S. Amerika	276.506	243.347	276.608	292.179	303.872	+9,9%
Spanje	148.276	213.066	236.512	232.219	238.223	+60,7%
Italië	149.510	163.657	177.450	188.020	190.644	+27,5%
Luxemburg	214.041	187.114	193.341	183.885	187.005	-12,6%
Slovakije	8.835	13.865	15.690	20.954	15.060	+70,5%
Noorwegen	25.191	20.368	24.035	28.786	29.402	+16,7%
Zwitserland	50.100	65.150	77.493	89.341	91.729	+83,1%
Zweden	53.828	54.277	51.719	62.279	55.940	+3,9%
Denemarken	37.778	41.623	42.447	42.907	53.666	+42,1%
Oostenrijk	23.923	30.448	31.822	38.466	38.329	+60,2%
Future markets **	295.125	324.108	395.389	427.268	465.831	+57,8%
Overig buitenland	601.584	688.764	752.969	858.269	853.053	+41,8%
Totaal	9.262.926	9.437.535	9.692.356	9.410.210	9.260.253	+0,0%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen, gastenkamers en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).

* Trendbreuk tussen 2011 en 2012 door nieuwe logiesdecreet (zie eerder).

** Future markets omvatten volgende landen: Australië, Brazilië, China, India, Japan, Maleisië, Nieuw-Zeeland, Rusland, Singapore, Zuid-Korea, Thailand, Indonesië en Taiwan.

Bron: ADS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Kennisbeheer.

Kempen een grote aantrekkingskracht uit op buitenlanders. De buitenlandse toeristen komen vooral uit de buurlanden en verblijven hier in hoofdzaak voor recreatieve doeleinden.

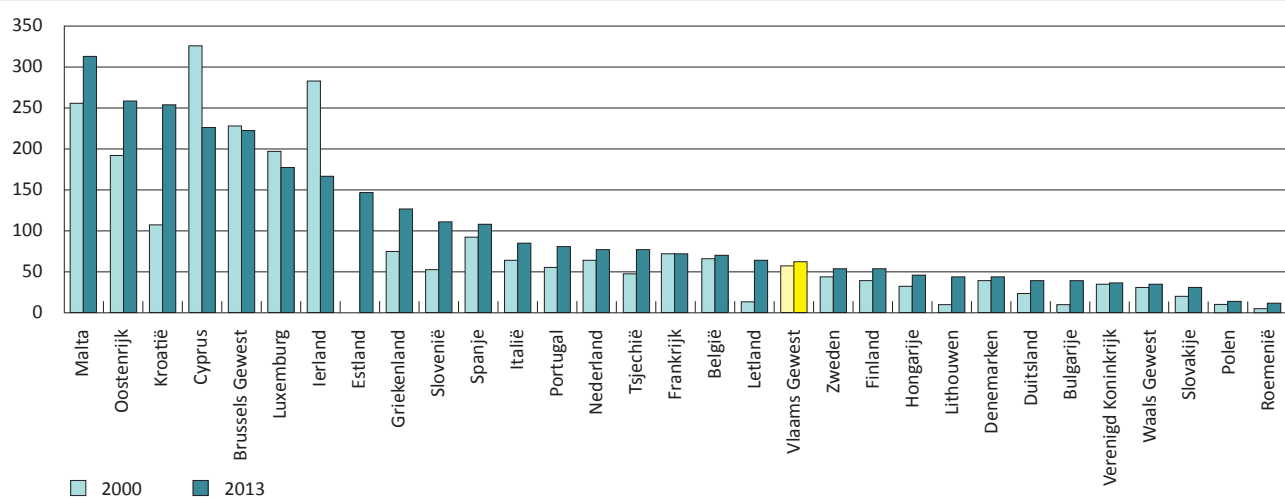
Nederland, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland zijn met voorsprong de belangrijkste marktlanden voor Vlaanderen. In het Vlaamse Gewest zijn ze goed voor bijna drie kwart van de buitenlandse overnachtingen en 30% van het totaal

aantal overnachtingen. In Brussel liggen deze aandelen op 41% en 33%. Dit geeft aan dat het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest ook veel buitenlanders van buiten onze buurlanden aantrekt.

Het aantal buitenlandse overnachtingen daalde in 2013 met 2%. Die terugval is vooral een gevolg van een daling van het aantal overnachtingen door Nederlanders en Duitsers, en net dat zijn de twee belangrijkste marktlanden voor het Vlaams

4.157 Aankomsten naar aantal inwoners

Europese vergelijking van het aantal buitenlandse aankomsten per 100 inwoners, in 2000 en 2013.

Noot: een vergelijking van de gewesten met andere landen moet met de nodige omzichtigheid gebeuren: elk land zal regio's hebben die beter scoren dan het gemiddelde van het land.

Bron: Eurostat, bewerking SVR.

4.158 Attracties

Bezoekersaantallen van de deelnemende toeristische attracties aan de attractiebarometer, naar type attractie, in 2014.

	Aantal deelnemende attracties	Totaal aantal bezoekers	Gemiddeld aantal bezoekers
Toeristisch-recreatieve attracties	89	10.771.226	121.025
Dieren-, pre- en themaparken	11	4.769.643	433.604
Recreatieparken en waterplezier	27	3.096.411	114.682
Wetenschap en natuur	32	1.276.083	39.878
Sightseeing	19	1.629.089	85.742
Culturele attracties	210	9.318.289	44.373
Erfgoedmusea	129	4.550.044	35.272
Kunstmusea	36	2.031.492	56.430
Niet-museale erfgoedattracties	45	2.736.753	60.817
Totaal	299	20.089.515	67.189

Bron: Toerisme Vlaanderen, Kennisbeheer.

Gewest. Bij bijna alle andere marktlanden wordt een groei van het aantal overnachtingen genoteerd, maar deze groei is dus niet groot genoeg om het verlies aan Nederlanders en Duitsers te compenseren. De herkomst van de buitenlandse toerist wordt steeds diverser. Voorlopige cijfers voor 2014 wijzen op een sterke toename.

In 2013 telde het Vlaamse Gewest 61 buitenlandse aankomsten per 100 inwoners. Op Europees vlak is dat een matige score, deels te verklaren door onze hoge bevolkingsdichtheid.

tractiebarometer, konden in 2014 rekenen op het bezoek van ruim 20 miljoen dagtoeristen (Belgen en buitenlanders). Het gemiddeld aantal bezoekers steeg met 1% ten opzichte van het jaar voordien. Het dagtoerisme aan de kust schommelde de voorbije tien jaar steeds tussen de 16 en 19 miljoen dagtoeristen per jaar. In 2013 ging het om 17 miljoen dagtoeristen. Schommelingen hebben hier vooral te maken met de weersomstandigheden.

Dagtoerisme

Dagtoerisme is een vorm van toerisme waarbij dezelfde dag weer naar de eigen woonplaats wordt teruggereisd.

Een deel van het dagtoerisme vindt plaats in attracties. De attracties in het Vlaamse Gewest, die deelnemen aan de at-

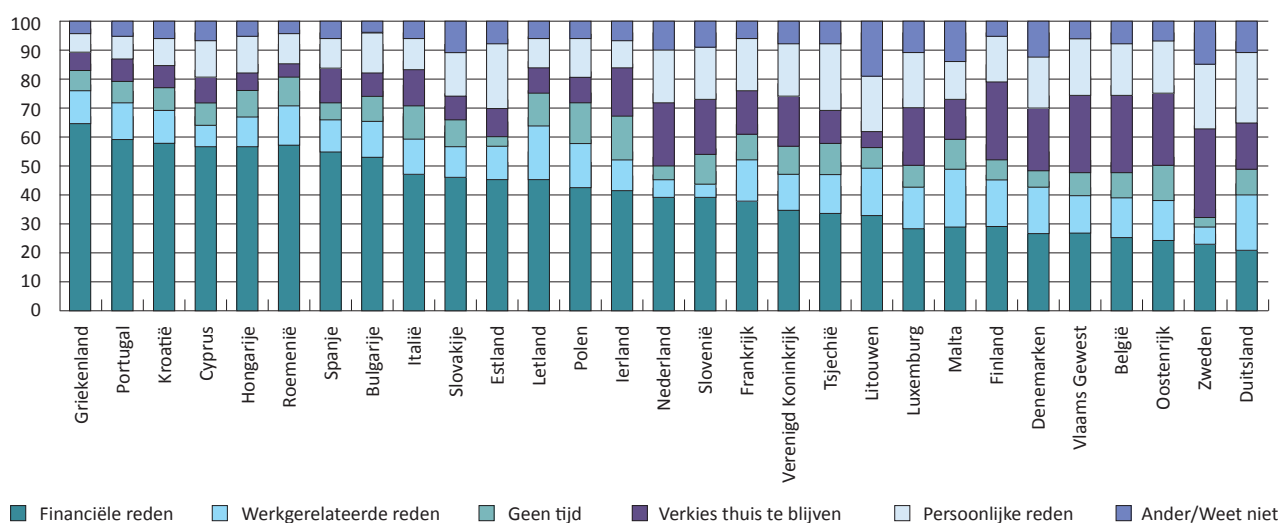
De Vlaming op vakantie

Vakantieparticipatie

In 2012 ging ruim driekwart van de Vlamingen minstens eenmaal op vakantie. Daarmee neemt de vakantieparticipatie verder toe sinds de dip van 2008. Ook het gemiddeld aantal

4.159 Reden niet-vakantie

Europese vergelijking van de hoofdredenen waarom men niet op vakantie is geweest, in 2014, in %.

Bron: Eurostat.

4.160 Vakantie-armoede

Evolutie aandeel personen dat zich geen week vakantie kan veroorloven, naar risicogroep, van 2004 tot 2013, in %.

	Laagste inkomen- quintiel	65+	1-oudergezin	Alleenstaanden	Werklozen	Zieken & invaliden	Niet-EU-burgers	Laag geschoolden	Totaal
2004	36	21	53	27	34	37	38	26	18,3
2005	40	21	46	27	25	37	37	24	16,0
2006	36	18	50	25	25	36	42	22	14,5
2007	33	17	37	24	23	36	30	20	13,3
2008	44	20	47	27	25	43	33	25	17,8
2009	45	22	43	29	31	43	44	27	17,4
2010	49	23	40	31	35	45	44	30	18,2
2011	45	24	49	31	38	50	49	32	19,6
2012	44	21	53	28	35	47	48	31	19,1
2013	49	20	40	30	48	45	63	30	18,8

Bron: SILC.

vakanties per reizende Vlaming steeg in 2012 naar 2,2. Er gaan dus niet enkel meer mensen op vakantie, maar diegenen die reizen doen dat ook frequenter dan in 2010. Het aantal zomervakanties liep met 100.000 terug, terwijl het aantal wintervakanties met een half miljoen steeg. De toename van het totaal aantal vakanties situeert zich zowel in het binnen- als buitenland.

De Vlaamse participatiegraad benadert die van onze buurlanden, en ligt een 4-tal procentpunten hoger dan het Europese gemiddelde.

Redenen om niet op vakantie te gaan zijn divers, maar vaak is de oorzaak van financiële aard.

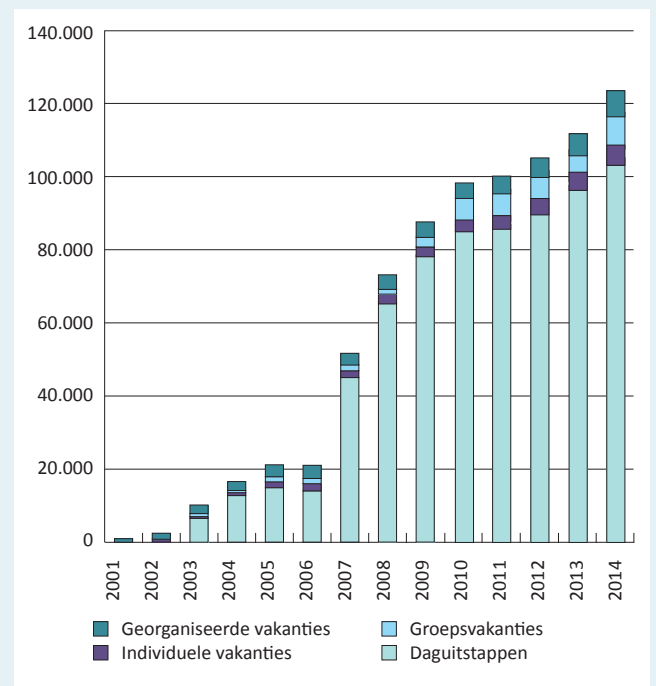
Voor veel mensen met een beperkt inkomen is met vakantie gaan een uitgave die niet binnen hun budget past. In 2013 beweerden bijna 19% van de Vlamingen dat ze zich geen vakantie konden veroorloven. Dat is een daling met 0,3 procentpunten ten opzichte van 2012. Bij (armoede-) risicogroepen ligt dat percentage aanzienlijk hoger.

Omdat vakantie een basisrecht is, ijvert Toerisme Vlaanderen via haar Steunpunt Vakantieparticipatie voor een betaalbaar vakantieaanbod. Het aanbod is bedoeld voor alle mensen die omwille van financiële beperkingen niet op vakantie of daguitstap kunnen gaan.

Het steunpunt werkt daarvoor samen met tal van organisaties, toeristische attracties en vakantiehuizen, die bereid zijn een sociaal tarief te hanteren voor deze doelgroep. In 2014 konden zo ruim 123.000 mensen genieten van een vakantie of een dagje uit. Dat is 11% meer dan in 2013.

4.161 Steunpunt Vakantieparticipatie

Evolutie van het aantal toeristen dat gebruik maakte van het Steunpunt Vakantieparticipatie, van 2001 tot 2014 (opgestart in mei 2001).

Bron: Toerisme Vlaanderen, Steunpunt Vakantieparticipatie.

4.162 Vakantieparticipatie

Evolutie van de vakantieparticipatie van de Vlamingen, van 1998 tot 2012.

	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Totale vakantieparticipatie	75,3%	78,1%	74,1%	75,4%	76,6%	73,7%	74,2%	76,3%
Frequentie per jaar	2,3	2,3	2,3	2,4	2,2	2,2	2,1	2,2
Lange vakantieparticipatie	65,9%	68,7%	64,3%	64,8%	67,1%	63,3%	63,2%	64,8%
Lange vakantieparticipatiefrequentie	1,65	1,67	1,75	1,74	1,65	1,69	1,64	1,66
Korte vakantieparticipatie	38,9%	41,7%	38,5%	41,3%	38,8%	36,6%	37,5%	40,5%
Korte vakantieparticipatiefrequentie	1,54	1,62	1,60	1,60	1,56	1,51	1,46	1,53

Bron: WES, Onderzoek & Advies.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Toerisme Vlaanderen (2013). *Toerisme in Cijfers 1999-2013*. Brussel: Toerisme Vlaanderen.

Pieter De Maesschalck, Karolien Weekers (2014). *TSA Vlaams Gewest 2012*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, 2014.

Flash Eurobarometer 414, Preferences of Europeans towards tourism, 2015.

Toerisme Vlaanderen:

Steunpunt vakantieparticipatie:

www.vakantieparticipatie.be

Onderzoek en Cijfers:

www.toerismevlaanderen.be/cijfers

United Nations World Tourism Organisation (UNWTO):

www.unwto.org

WES Onderzoek & Advies:

www.wes.be

Westtoer:

www.westtoer.be

DEFINITIES

Binnenlandse overnachtingen Overnachtingen in commercieel logies door Belgen.

Buitenlandse overnachtingen Overnachtingen in commercieel logies door niet-Belgen.

Kunststeden Antwerpen, Brugge (exclusief Zeebrugge), Brussel (Gewest), Gent, Leuven en Mechelen.

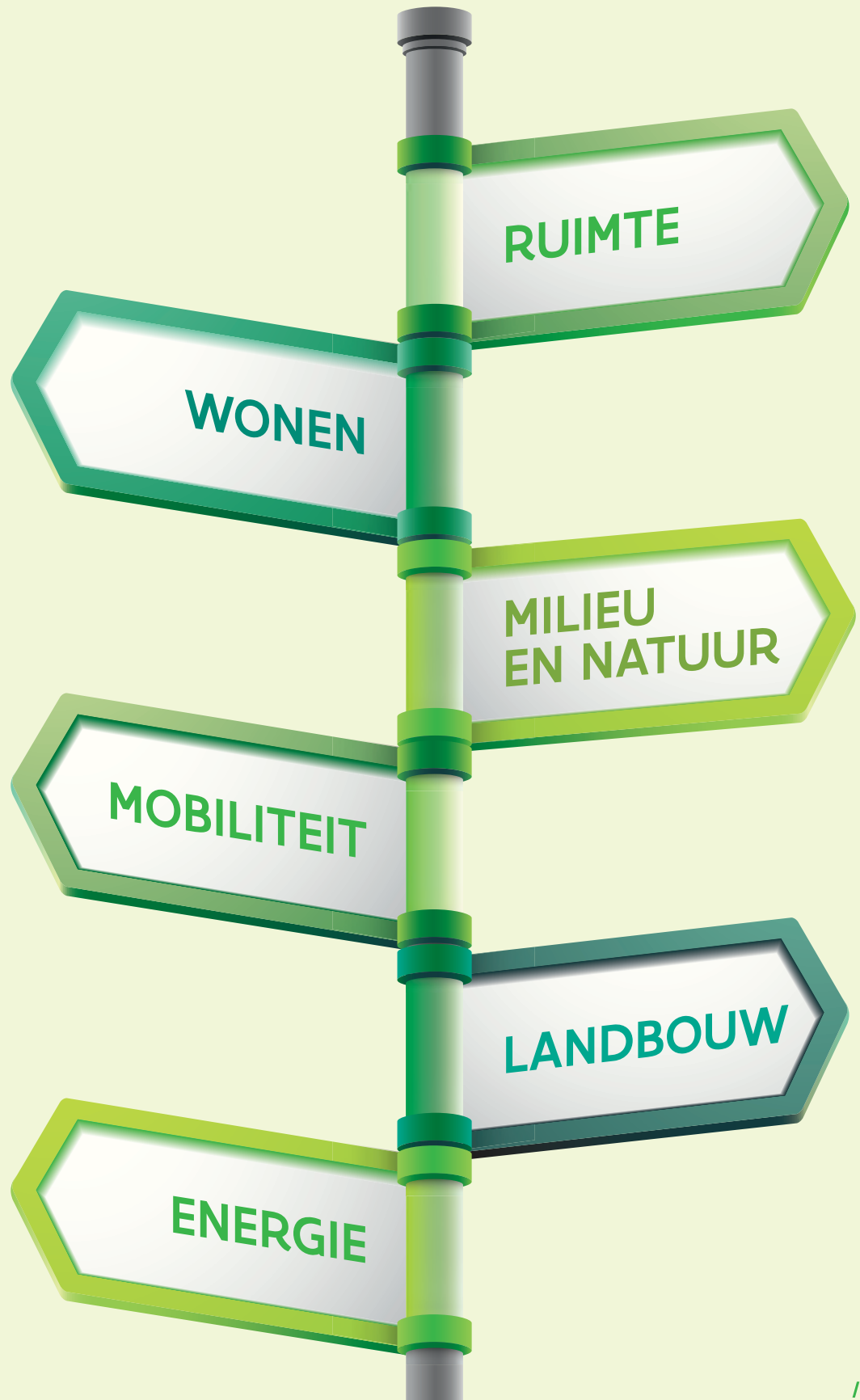
Kust Alle kustgemeenten inclusief Zeebrugge.

Vlaamse Regio's Alle andere gebieden in Vlaanderen, buiten de kust en de kunststeden.

Lange vakantie Elk verblijf buitenhuis van minstens vier opeenvolgende nachten, met recreatieve doeleinden.

Korte vakantie Elk verblijf buitenhuis met één tot drie overnachtingen, met recreatieve doeleinden. In tegenstelling tot de lange vakanties worden bij de korte vakanties de verblijven bij familie of kennissen en in tweede verblijven buiten beschouwing gelaten. Het betreft dus enkel de commerciële korte vakanties waarbij betaald wordt voor het logies.

Aankomsten en overnachtingen De FOD Economie ontvangt maandelijks van alle hotels, campings, vakantieparken, doelgroepen (jeugdlogies en sociaal volwassenenlogies) het aantal aankomsten en overnachtingen. Het aantal aankomsten komt grosso modo overeen met het aantal verblijfstoeristen, met dat verschil dat elke toerist als 'aankomst' wordt geteld telkens hij of zij een nieuwe logiesaccomodatatie benut. Het volume van overnachtingen is de optelsom van alle verblijfsnachten die met de geregistreerde aankomsten gepaard gaan.

FIGUREN

Ruimte

5.1	Bodembezetting	355
5.2	Bebouwde oppervlakte	356
5.3	Woondichtheid	356
5.4	Woonverdichting	357
5.5	Bodemafdichting	357
5.6	Indeling gemeenten	358
5.7	Ruimteboekhouding RSV	359
5.8	Potentieel woonaanbod	360
5.9	Register onbebouwde percelen (ROP)	360
5.10	Groote en prijs bouwpercelen	361
5.11	Bouwvergunningen nieuwbouw	361
5.12	Economisch aanbod bedrijventerreinen	361
5.13	Leegstaande bedrijfsruimten	362
5.14	Digitaal ontsloten relicten	363
5.15	Beschermingen en aanduidingen	363
5.16	Beschermingen WO I	364
5.17	Evolutie beschermingen en aanduidingen	364
5.18	Beheersplannen landschappen en erfgoedland- schappen	365
5.19	Herwaarderingsplannen stads- en dorpsgezichten	365
5.20	Vergunningen	366
5.21	Opgeleverde werven	366
5.22	Monumentenwacht Vlaanderen	366

Wonen

5.23	Woningtype	370
5.24	Bouwvergunningen nieuwbouw en renovatie	370
5.25	Verkoop vastgoed	370
5.26	Vastgoedprijs	371
5.27	Prijs woonhuis	371
5.28	Hypothecaire kredieten	372
5.29	Eigendomsstatuut	372
5.30	Private huurmarkt	373
5.31	Huurprijzen	373
5.32	Huurprijs private huurmarkt	373
5.33	Woonquote boven 30%	374
5.34	Woonquote boven 30%, per regio	374
5.35	Resterend inkomen	374
5.36	Resterend inkomen en verstedelijking	375
5.37	Sociale leningen	376
5.38	Begunstigden Vlaams huisvestingsbeleid	376
5.39	Subsidies Vlaams huisvestingsbeleid	377
5.40	Nieuwbouw VMSW	378
5.41	Sociaal huurpatrimonium	378
5.42	Huurpatrimonium VMSW	379
5.43	Wachtlijsten	379
5.44	Evolutie SVK-woningen	380
5.45	SVK-woningen	380
5.46	Fysische staat	382
5.47	Fysische staat en verstedelijking	382
5.48	Comfort	383
5.49	Verwarming woning	383

5.50	Isolatie	384
5.51	Energieprestatiepeil	384
5.52	K-waarde	384
5.53	Grootte-beleving	385
5.54	Leegstand en verkrotting	385
5.55	Evolutie leegstand en verkrotting	386
5.56	Geverbaliseerde woonentiteiten	387
5.57	Lokaal woonbeleid	388

Milieu en natuur

5.58	ISEW	390
5.59	Eco-efficiëntie huishoudens	391
5.60	Eco-efficiëntie industrie	391
5.61	Opgeloste zuurstof	392
5.62	MMIF	392
5.63	Waterzuivering	393
5.64	Waterverbruik	393
5.65	Verontreinigde gronden	393
5.66	Bodemsanering	394
5.67	Organische stof	394
5.68	Verzurende emissies	395
5.69	NO ₂ -concentratie	395
5.70	Luchtkwaliteitsindex	396
5.71	Emissie van broeikasgassen	396
5.72	Hotspotkaart soortenrijkdom	397
5.73	Staat van instandhouding	398
5.74	Broedvogelindex	398
5.75	Graslandvlinders	398
5.76	Verzuring en vermesting	399
5.77	VEN en NVWG	399
5.78	Natuurverweving	399
5.79	Effectief natuurbeheer	400
5.80	Extra planologisch groengebied	400
5.81	Boswijzer	400
5.82	Versnippering	401
5.83	Bosvitaliteit	401
5.84	Bezoek aan bossen en natuurgebieden	401
5.85	Aanbod huishoudelijk afval	403
5.86	Restafval	403
5.87	Restafval gemeenten	402
5.88	Verwerking huishoudelijk afval	403
5.89	Benchmark recyclage	404
5.90	Benchmark composteren en fermenteren	404
5.91	Benchmark verbranding	405
5.92	Primair bedrijfsafval	405
5.93	Afval tweede leven	405
5.94	Mestbalans	406
5.95	Mestverwerking en -export	406
5.96	Nitraat in oppervlaktewater	406
5.97	Nitraat in grondwater	407
5.98	Nitraatresidu	407
5.99	Ozon	408
5.100	PM ₁₀	408

5.101	PM _{2,5}	409	5.150	Personenwagenpark	434
5.102	DALY's	409	5.151	Roetfilters	434
Mobiliteit					
5.103	Personenkilometer personenwagens	413	5.152	Voertuigeigenaar	435
5.104	Personenkilometer autobussen en –cars	413	5.153	Energieverbruik	435
5.105	De Lijn	413	5.154	CO ₂ -uitstoot	435
5.106	Personenkilometer NMBS	414	5.155	Broeikasgasemissies	435
5.107	Luchthavens passagiers EU	414	5.156	Emissies Göteborg Protocol	436
5.108	Vliegbewegingen	415	5.157	Hernieuwbare energie	436
5.109	Luchthavens passagiers	415	5.158	Strooizout	437
5.110	Modale verdeling personenvervoer	416	5.159	Eco-efficiëntie personenvervoer	437
5.111	Modale verdeling van het woon-werkverkeer	416	5.160	Eco-efficiëntie goederenvervoer	437
5.112	Modale verdeling van het woon-schoolverkeer	416	5.161	Ontsnippering	438
5.113	Motief van de verplaatsing	417	5.162	Geluidshinder	438
5.114	Motief van de afgelegde afstand	417	5.163	Milieu-impact transport	438
5.115	Motief van niet-verplaatsers	418	Landbouw		
5.116	Modale verdeling naar afstand	418	5.164	Landbouwareaal	442
5.117	Tonkilometer vrachtwagens	419	5.165	Landbouwtyperingskaart	442
5.118	Tonkilometer spoor	419	5.166	Veestapel	443
5.119	Binnenvaart	419	5.167	Land- en tuinbouwbedrijven	443
5.120	Haventrafiek Le Havre – Hamburg	420	5.168	Gemiddelde veebezetting	444
5.121	Goederentrafiek zeehavens	420	5.169	Biologische landbouw	444
5.122	Goederentrafiek naar soort	421	5.170	Waardecreatie land- en tuinbouw	445
5.123	Vrachtluchthavens EU	422	5.171	Netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht	445
5.124	Luchthavens vracht	422	5.172	Landbouwconjunctuurindex	446
5.125	Oliepijpleidingen	423	5.173	Agrarische handel	446
5.126	Modale verdeling goederenvervoer	423	5.174	Handelspartners	447
5.127a	Logistiek – toegevoegde waarde	424	5.175	Tewerkstelling	447
5.127b	Logistiek – toegevoegde waarde	424	5.176	Tewerkstelling naar productierichting	447
5.128a	Logistiek – werkgelegenheid	424	5.177	Arbeidsinkomen	448
5.128b	Logistiek – werkgelegenheid	424	5.178	Leeftijd bedrijfshoofd	448
5.129	Totaal verkeersvolume	425	5.179	Opvolging	448
5.130	Aandeel vrachtverkeer	425	5.180	Opleiding starters	449
5.131	Verzadigingsgraad	426	5.181	Verbreding	449
5.132	Ontsluiting economische poorten	426	5.182	Eco-efficiëntie	450
5.133	Ontsluiting economische poorten	427	5.183	Stikstofdepositie	451
5.134	Voertuigenpark	427	5.184	GLB-uitgaven	452
5.135	Wegverkeer	428	5.185	Rechtstreekse inkomenssteun	453
5.136	Filezwaarte	428	5.186	Investeringssteun	453
5.137	Uitbouw DVM	429	5.187	Agromilieumaatregelen	454
5.138	DVM-infrastructuur	428	5.188	Bijdrage steun in bedrijfsinkomen	455
5.139	Missing links wegennet	430	5.189	Vissersvloot	455
5.140	Missing links waterwegen	430	5.190	Aanvoer vissersvloot	456
5.141	Fietrouthenetwerk	431	5.191	Aanvoerwaarde vissersvloot	456
5.142	Staat fietspaden	431	5.192	Aanvoer en aanvoerwaarde top-10	457
5.143	Evolutie verkeersveiligheid	431	Energie		
5.144	Ongevallen naar wegtype	432	5.193	Energie-intensiteit	460
5.145	Zwakke weggebruikers	432	5.194	Energieverbruik en energie-intensiteit per sector	460
5.146	Doelstellingen verkeersveiligheid	432	5.195	Energieverbruik gebouwenpark	461
5.147	Verkeersveiligheid regio's	433	5.196	E-peil	461
5.148	Verkeersdoden per miljoen inwoners	433	5.197	Importafhankelijkheid	462
5.149	Verkeersdoden per 10 miljard pkm	433			

5.198	Lokale energieproductie	462
5.199	Interconnectiecapaciteit	463
5.200	Aandeel ingevoerde elektriciteit	463
5.201	Elektriciteitsproductie	463
5.202	Productiecapaciteit elektriciteit	463
5.203	Warmtekrachtkoppeling	464
5.204	Groene stroom	464
5.205	Aandeel hernieuwbare energie	465
5.206	Handel in windturbines en zonnepanelen	465
5.207	Eco-efficiëntie energiesector	466
5.208	Energiearmoede	467
5.209	Marktaandelen	468
5.210	Marktwerking levering	469
5.211	Marktwerking productie	469
5.212	Elektriciteitsfactuur huishoudelijke afnemers	469
5.213	Elektriciteitsfactuur kleine professionele afnemers	469
5.214	Aardgasfactuur huishoudelijke afnemers	470
5.215	Aardgasfactuur kleine professionele afnemers	470
5.216	Stroom- en gasonderbrekingen	470
5.217	Slim net	471
5.218	Distributienetverlies	471

BLIKVANGERS

- Vlaanderen heeft een hoge bebouwingsgraad: 27% is bebouwd. In de periode 2000-2011 is de bebouwde oppervlakte met 2 procentpunten gestegen. De grootste ruimtegebruiker is de woonfunctie: 11,7% van de oppervlakte in Vlaanderen wordt gebruikt voor het wonen (figuur 5.1).
- Sinds 1994 heeft er zich woonverdichting voorgedaan. Deze was het sterkst in en rond de grootsteden en de centrumsteden, met nadruk binnen de Vlaamse Ruit en langs de kust (figuur 5.4).
- 12,9% van de Vlaamse bodem is afgedicht (2009). Dit is erg hoog in Europese context. De grootsteden en een aantal gemeenten in de Vlaamse Ruit met een hoge woondichtheid, halen bodemafdicingsgraden van meer dan 20% (figuur 5.5).
- Planmatig neemt in 2014 de oppervlakte die bestemd is voor industrie, recreatie en de groene categorieën samen (natuur, bos, groen) verder toe, en neemt de categorie landbouw verder af, wat in overeenstemming is met de beleidsmatige doelstellingen (figuur 5.7).
- Sinds 2002 worden er meer bouwvergunningen afgeleverd voor nieuwe flats dan voor nieuwe woonhuizen. Vanaf dat jaar daalde de gemiddelde oppervlakte per verkocht bouwperceel. Deze ligt in 2014 op 904 m²; in 2000 was dit nog 1.195 m² (figuur 5.10).
- Uit de gemeentelijke registers van onbebouwde percelen blijkt dat 284.787 onbebouwde percelen beschikbaar zijn die bebouwing toelaten (figuur 5.8). Dit past volgens simulatie van sturingsmodellen (2014) binnen de te verwachten bevolkingsevolutie.
- In mei 2015 telt het Vlaamse Gewest 49.412 ha bedrijventerreinen (exclusief havenzone). Van deze oppervlakte is 81,9% bezet. Op 1 januari 2015 was 64% van het vooropgestelde streefcijfer bestemd voor bijkomende industriezones definitief vastgesteld (figuur 5.12).
- Eind 2014 telt het Vlaamse Gewest in totaal 11.240 definitief beschermde monumenten. Dat zijn er 123 meer dan het jaar voordien (figuur 5.14).
- In 2014 groeide de totale oppervlakte aan beheersplannen binnen beschermde landschappen met 3.448 hectare tot 6.655 hectare. Zo beschikt 16% van de oppervlakte van de beschermde landschappen over een goedgekeurd landschapsbeheersplan (figuur 5.18).

Het eerste deel van dit hoofdstuk gaat dieper in op het ruimtegebruik. Het tweede luik besteedt aandacht aan de ruimteboekhouding en het register van de onbebouwde percelen als instrument in de ruimtelijke planning.

In het derde deel komen indicatoren aan bod rond het vrijwaren en versterken van het onroerend erfgoed als historische en structurerende component van de leefomgeving.

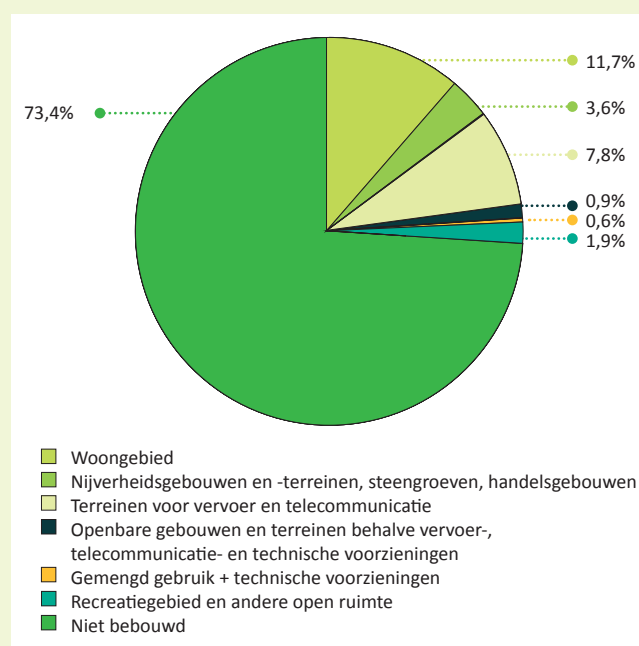
Ruimtegebruik

Als de bebouwde oppervlakte – op basis van kadastragegevens – wordt bekeken ten opzichte van de totale oppervlakte, dan blijkt dat het Vlaamse Gewest in 2011 een **bebouwingsgraad** van 27% heeft. In het Waalse Gewest is dat 14,3%; in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest dan weer bijna 79%. Vergeleken met andere regio's in Europa, is de bebouwingsgraad in Vlaanderen hoog. Het is vooral de woonfunctie die de grootste oppervlakte inneemt.

In 30 gemeenten worden bebouwingsgraden van meer dan 50% genoteerd. Dit is het geval in de grootsteden Antwerpen en Gent, in sommige van hun randgemeenten en in enkele

5.1 Bodembezetting

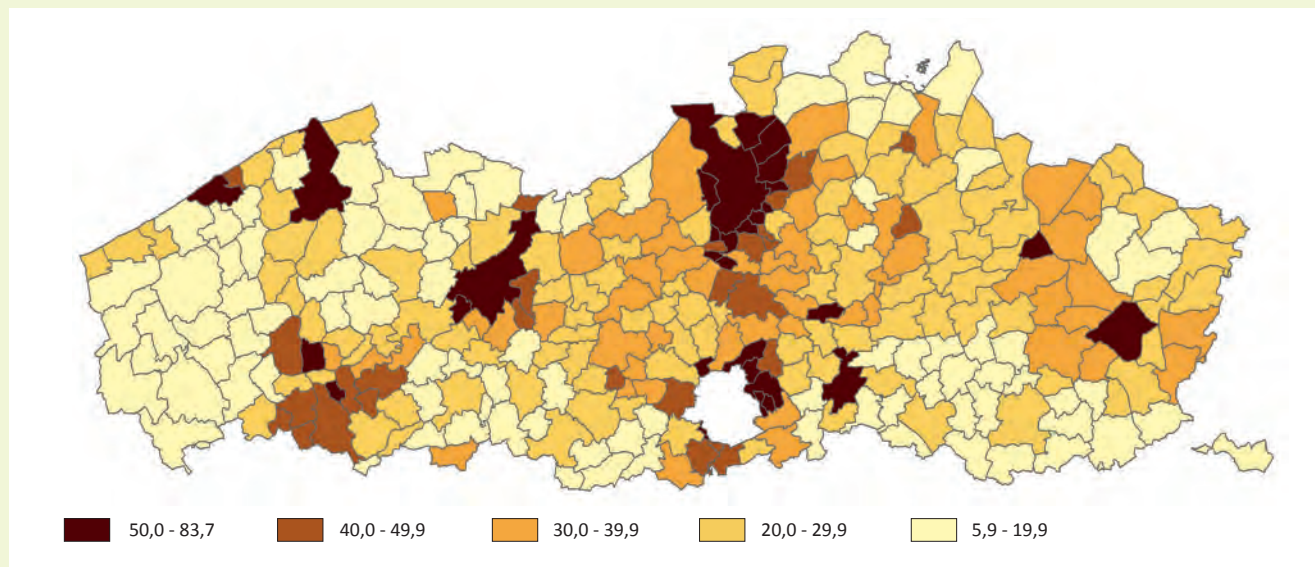
Bodembezetting op 1 januari 2011, naar ruimtegebruik, in %.

Bron: ADS en FOD Financiën (kadastrer).

5.2 Bebouwde oppervlakte

Totale oppervlakte bebouwde percelen in verhouding tot de totale oppervlakte, per gemeente, 1 januari 2011, in %.

Bron: ADS en FOD Financiën (kadaster), bewerking SVR.

gemeenten in de noordoostelijke rand rond Brussel. Ook enkele centrumsteden hebben een hogere bebouwingsgraad. Dit is bijvoorbeeld het geval in Leuven, Oostende, Genk en Brugge. De regio rond Kortrijk is opvallend dichter bebouwd dan de Westhoek.

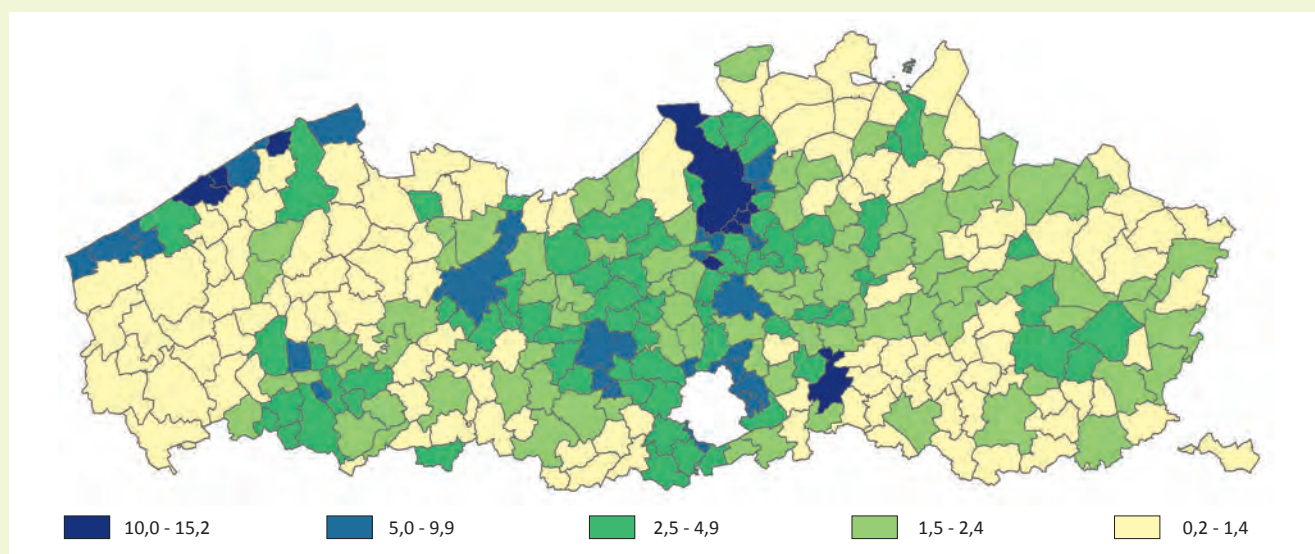
Bijna drie kwart van de bebouwde oppervlakte is ingenomen voor wonen en vervoer (+ telecommunicatie). Daarbij is de **woondichtheid**, uitgedrukt in aantal woningen per ha niet overal hetzelfde. De hoogste woondichtheden (meer dan 10

woningen per ha) worden genoteerd in Antwerpen en enkele van haar randgemeenten, in een aantal kustgemeenten en in Leuven. Dit heeft te maken met de relatief hoge aanwezigheid van appartementsgebouwen in deze steden en aan de kust.

Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV, zie verder) bepaalt in het kader van het duurzaam ruimtegebruik minimale woondichtheden voor nieuwe woongebieden. De minimale dichtheid verschilt: gemiddeld 25 woningen per ha voor het stedelijk gebied en gemiddeld 15 woningen per ha voor het

5.3 Woondichtheid

Aantal woningen per hectare oppervlakte, per gemeente, 1 januari 2014.

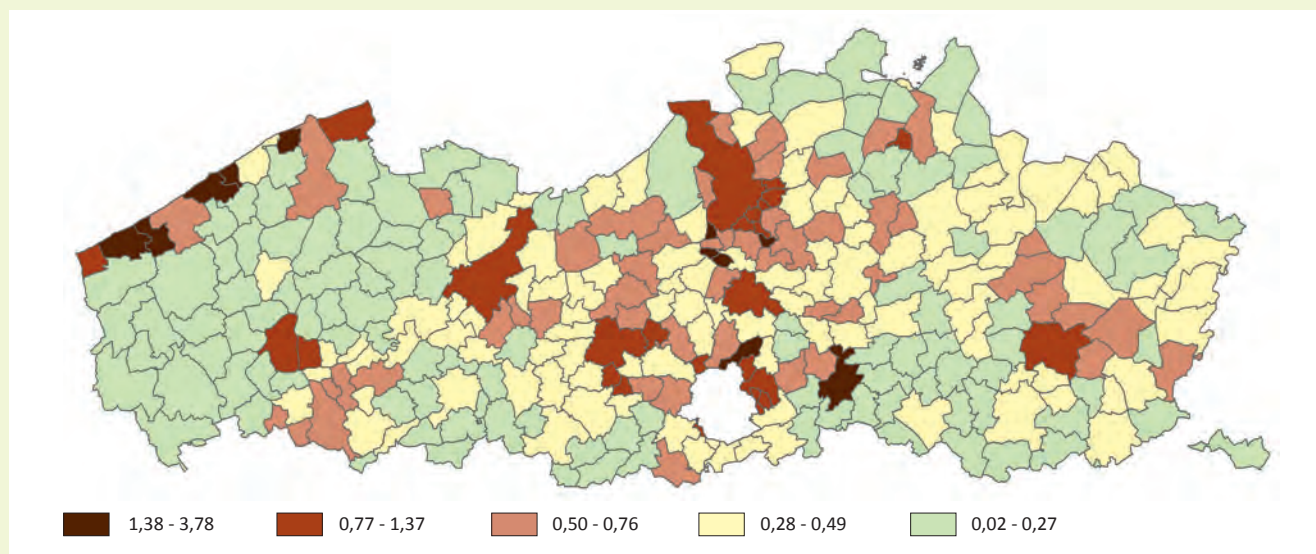

(Vlaams Gewest: 2,27).

Bron: ADS, bewerking SVR.

5.4 Woonverdichting

Toename van het aantal woningen per hectare oppervlakte, per gemeente, van 1995 tot 2014.

Vlaams Gewest: 0,38.
Bron: ADS, bewerking SVR.

buitengebied. Exacte data om de uitvoering van deze richtcijfers te evalueren, bijvoorbeeld over de grondoppervlakte van nieuwe woonprojecten, ontbreken. Daarbij blijkt het kadaster geen nauwkeurige bron te zijn voor het exacte aantal woningen.

Volgens een evaluerend onderzoek uitgevoerd in 2010, zijn er aanwijzingen dat er door de komst van het RSV vandaag kleiner wordt verkaveld en er gedeeltelijk wordt overgeschakeld naar compactere woontypologieën.

Daarnaast neemt het aandeel appartementen binnen de nieu-

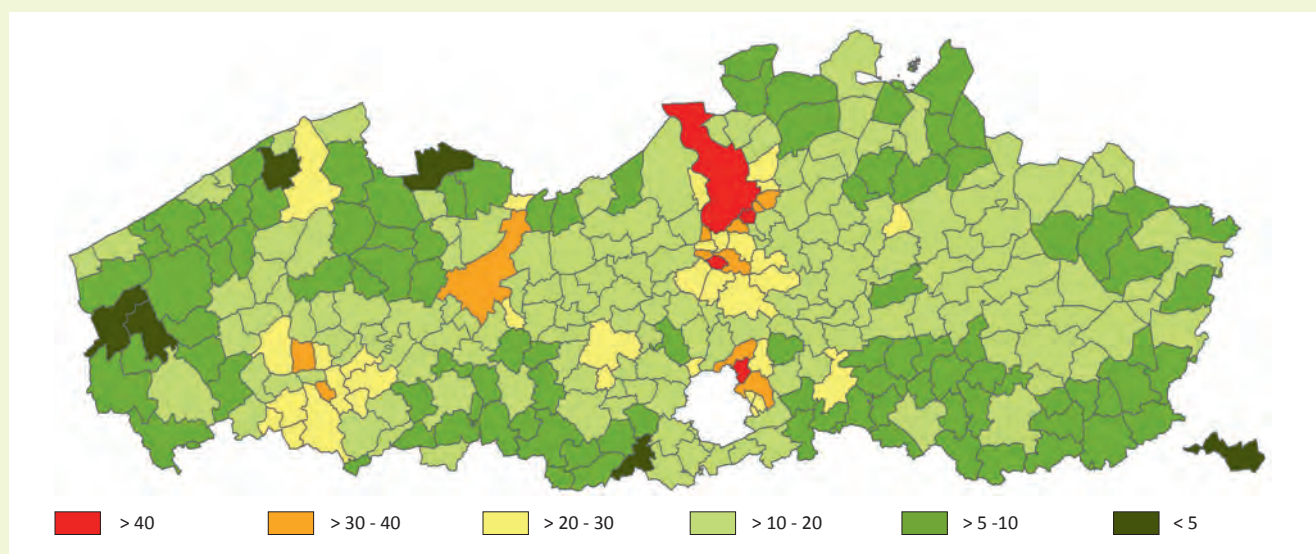
we woningen verder toe, wat eveneens leidt tot een hogere woondichtheid.

Indien regionaal wordt gekeken, lijkt de grootste **woonverdichting** de laatste 20 jaar te zijn gerealiseerd in en rond de grootsteden en centrumsteden, met nadruk op de Vlaamse Ruit (Gent, Antwerpen, Leuven, Brussel), de kustgemeenten en rond Hasselt-Genk.

Naast de oppervlakte voor wonen zijn terreinen voor telecom-

5.5 Bodemafdichting

Bodemafdichting per gemeente, in % per km², 2007-2009.

Bron: MIRA op basis van KULeuven.

municatie en voor het vervullen van de vervoersfunctie de tweede grootste ruimtegebruiker. Ook deze oppervlakte neemt nog jaarlijks lichtjes toe (+4,6% tussen 1995 en 2011). De dichtheid van de wegeninfrastructuur hangt nauw samen met de spreiding van de bewoning.

Bebouwing uit zich in een toename van het aandeel water ondoorlatend oppervlak (bijvoorbeeld gebouwen, wegen en andere constructies van antropogene oorsprong), waardoor een grotere hoeveelheid water niet meer kan infiltreren, maar afstroomt via het verharde oppervlak. Men spreekt in dit geval over **bodemafdichting**. Afdichting zorgt voor een verlies aan ecosysteemfuncties zoals de opslag van koolstof en waterberging in de bodem, en heeft een negatieve invloed op de (bodem)biodiversiteit.

In 2009 was 12,9% van de Vlaamse bodem afgedicht. Reeds in 2006 had België, op Malta na, de hoogste graad van bodemafdichting in Europa, namelijk 7,4%. In Europa is gemiddeld 1,8% van de bodem afgedicht. Er zijn 38 Europese landen opgenomen in deze analyse (MIRA 2012). In Vlaanderen bestaan er nog een aantal regio's met gemeenten waar het afdichtingspercentage lager is dan 10%. Deze gemeenten situeren zich hoofdzakelijk in de Westhoek, Zuid-Limburg, Zuid-Oost-Vlaanderen en het Meetjesland. De meeste gemeenten gelegen in de Vlaamse Ruit zijn voor meer dan 10% afgedicht. In Brugge, Roeselare, Kortrijk, Gent, Aalst, Antwerpen, Mechelen en Leuven zijn de bodems gemiddeld voor meer dan 20% afgedicht.

Ruimtelijke planning

In het Regeerakkoord 2014-2019 wordt het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen (BRV) aangekondigd als opvolger van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV). Het BRV bouwt voort op de krachtlijnen van het RSV om een duurzame ruimtelijke ontwikkeling mogelijk te maken.

Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen ging uit van het vrijwaren van de open ruimte. Dit door de stedelijke structuur te versterken en het buitengebied open te houden.

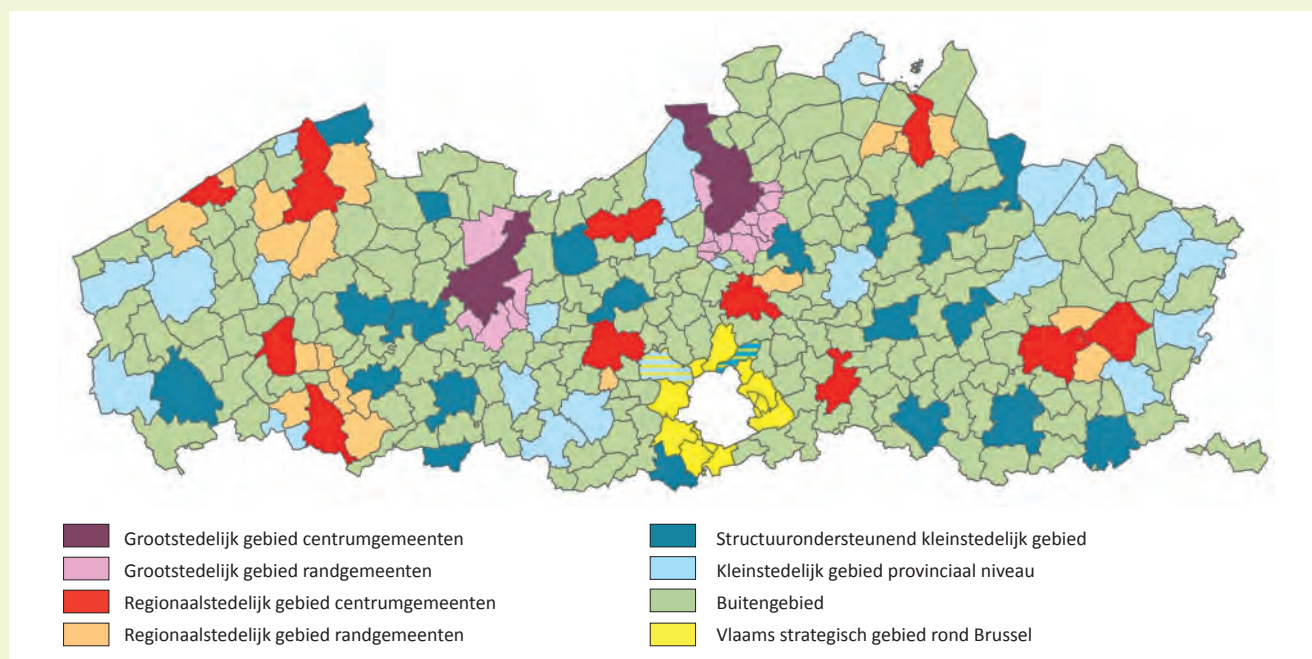
In wat volgt wordt aandacht besteed aan de manier waarop de herbestemming van het ruimtegebruik gemeten wordt, met name de ruimteboekhouding. Daarna wordt nader ingegaan op de indicatoren die hiermee verband houden: ruimte voor wonen en ruimte voor werken. Voor bestemmingswijzigingen voor natuur en bos, wordt verwezen naar hoofdstuk 5.3 'Milieu en natuur' verder in deze cluster.

Ruimteboekhouding

Eén van de beleidsbepalingen uit het RSV is dat er kwantitatieve keuzes worden gemaakt met betrekking tot de door het beleid voorziene oppervlakten voor wonen, werken, recreatie, natuur, bos en landbouw. Uit de bestemmingscategorieën die voor de betrokken functie momenteel van toepassing zijn, vloeit een begroting van te bestemmen ruimte voort. De ruimteboekhouding RSV is het instrument waarmee de opvolging van deze streefcijfers met betrekking tot bestemmingscategorieën berekend wordt.

5.6 Indeling gemeenten

Indeling van de gemeenten op basis van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV).

Bron: Departement Ruimte Vlaanderen, bewerking SVR.

5.7 Ruimteboekhouding RSV

Evolutie van de ruimteboekhouding RSV, gebaseerd op volledig afgeronde planningsprocessen, 1 januari 1994 en 2015, in ha.

Bestemmingscategorie	Streefcijfers RSV	Totaal op 1/1/1994	Totaal op 1/1/2015	1/1/1994-1/1/2015	Saldo doelstelling
Wonen	227.500	227.500	227.600	100	n.v.t.
Recreatie	21.000	18.300	20.500	2.200	81%
Reservaat en Natuur	150.000	111.100	127.100	16.000	41%
Overig groen	34.000	35.300	34.100	-1.200	n.v.t.
Bosbouw	53.000	42.300	45.400	3.100	29%
Landbouw	750.000	807.600	786.200	-21.400	37%
Industrie - buiten poorten - binnen poorten	66.000	39.100 17.200	45.300 17.300	6.200 100	64%
Overige bestemmingen	58.000	60.200	56.100	-4.100	n.v.t.
Totaal		1.358.600	1.359.600	1.000	n.v.t.

n.v.t.: niet van toepassing

Afronding tot op honderdtallen om de foutmarge op te vangen.

Saldo-doelstelling: bereikt % van de na te streven evolutie.

Bron: Departement Ruimte Vlaanderen, afdeling Onderzoek en Monitoring.

Bestemmingen komen niet noodzakelijk overeen met het effectieve ruimtegebruik. Het gaat om het geplande ruimtegebruik zoals vastgelegd in ruimtelijk verordenende plannen (gewestplan, APA, BPA, RUP). Daarbij worden enkel herbestemmingen ten gevolge van volledig afgeronde planningsprocessen (definitief goedgekeurde plannen) opgenomen.

De beleidsmatige bedoeling achter de herbestemming kan uit de cijfers van de ruimteboekhouding RSV echter niet worden achterhaald. De herbestemming kan immers gaan over het creëren van bijkomend aanbod, maar vaak ook om regularisatie van een bestaande toestand.

Het RSV vertrekt van de toestand in 1994 als nulmeting. Deze is gebaseerd op een schatting van de oppervlakte. Sindsdien zijn er door de digitalisering van de meeste plannen, correctere cijfers beschikbaar die aantonen dat de totale oppervlakte van de plannen van het Vlaamse Gewest bij de opmaak van het originele RSV werd onderschat (1.352.000 ha in plaats van 1.358.600 ha). De uitbreiding op zee van de zeehavens van Zeebrugge en Oostende heeft daarnaast ook geleid tot een toename van de oppervlakte die door Vlaamse ruimtelijk verordenende plannen worden gevat, en dit met ongeveer 1.000 ha ten opzichte van het referentiejaar 1994. De streefcijfers werden gedeeltelijk bijgesteld door de tweede herziening van het RSV die goedgekeurd werd eind 2010, waardoor er meer beleidsmatige ruimte werd voorzien voor de categorieën industrie en recreatie. In het kader van de afstemming met de specifieke ruimtebalans voor bedrijventerreinen, gebeurt er binnen de categorie 'industrie' een opdeling naargelang de gebieden binnen of buiten de poorten (zeehavens) liggen. De foutenmarge op de berekening, omwille van schaal- en nauwkeurighedsverschillen tussen de verschillende plannen, wordt opgevangen door de totaalcijfers af te ronden tot op honderdtallen.

In 2014 neemt de oppervlakte bestemd voor industrie, recreatie en de groene categorieën samen (natuur, bos, groen) verder toe, en neemt de categorie landbouw verder af, wat in overeenstemming is met de beleidsmatige doelstellingen. De evolutie voor de groene categorieën is daarbij minder uitgesproken

dan voor de categorieën industrie en recreatie, zeker als we de in 2010 opwaarts bijgestelde streefcijfers van deze laatste categorieën in acht nemen.

Ruimte voor wonen

Het RSV wil de open ruimte vrijwaren. De woonfunctie blijft evenwel een grote ruimtegebruiker. De nood aan nieuwbouwwoningen is afhankelijk van de toekomstige demografische evolutie, de gezinssamenstelling en de mate waarin bestaande en leegstaande woningen verder zullen worden gerenoveerd en/of vervangen door (meergezins)woningen. Vanuit dit perspectief kan onderlijnd worden dat de gezinsverdunding zich verder doorzet. Dit leidt tot een specifieke en bijkomende vraag naar woongelegenheden, al dan niet nieuwbouw. Ook de vergrijzing speelt een rol. De groei van de seniorenpopulatie zal bijdragen tot het potentieel vrijkomen van private woningen, maar roept ook een nieuwe vraag op naar extra individuele of collectieve (zorg)woongelegenheden afgestemd op de behoeften van ouderen.

De ruimte voor wonen wordt meer in detail besproken aan de hand van de volgende indicatoren: de beschikbaarheid van bouwpercelen, de grootte van de bouwpercelen en de afgeleverde nieuwbouwvergunningen.

Beschikbaarheid van onbebouwde percelen

Volgens een actualisering van de gegevens in mei 2015, zijn er 284.787 onbebouwde percelen beschikbaar met een bestemming die bebouwing toelaat. Het gaat hierbij om een totale oppervlakte van 42.072 ha. In deze cijfers zijn de woonuitbreidingsgebieden inbegrepen. De voorwaarden om deze reservegebieden aan te snijden, zijn strenger dan die voor andere woongebieden.

De gegevens rond het potentieel woonaanbod worden jaarlijks geactualiseerd en alsmaar verfijnd, in die zin dat steeds meer gemeenten zelf een register aanleveren of actualiseren, zodat

5.8 Potentieel woonaanbod

Aanbod aan onbebouwde percelen, per provincie, mei 2015.

Provincie	Aantal percelen	Oppervlakte (ha)
Antwerpen	69.249	10.390
Limburg	58.808	9.031
Oost-Vlaanderen	66.895	10.403
Vlaams-Brabant	58.033	7.568
West-Vlaanderen	31.802	4.680
Vlaams Gewest	284.787	42.072

Bron: Departement Ruimte Vlaanderen, afdeling Onderzoek en Monitoring.

steeds minder 'simulatieoefeningen' moeten worden gedaan om gebiedsdekkende gegevens te bekomen.

Ook speelt het effect van het verkavelen van gronden (namelijk de oppervlakte neemt niet toe of kan zelfs afnemen, maar het aantal percelen neemt wel toe). Verder zijn er ook de effecten van de RUP's die extra woongebied (en dus percelen / oppervlakte) genereren. De oppervlakte wonen die er hierdoor netto bijkomt, is wel eerder beperkt.

Het hierboven omschreven potentiële woonaanbod slaat op de voorraad aan onbebouwde percelen; ze staan namelijk niet allemaal te koop. Eerdere tellingen wezen uit dat het overgrote deel van de gronden in het bezit is van particulieren. Uit een eerste analyse van de databank blijkt dat vele eigenaars slechts één perceel bezitten. Waarschijnlijk wordt het aantal eigenaars dat meerdere onbebouwde percelen bezit hierbij wel wat onderschat. Dit omdat alleen rekening werd gehouden met de eigenaar die als eerste in de leggers van het kadaster

vermeld staat. In de praktijk zijn veel eigendommen gezamenlijk bezit (broer, zus, echtgenoten, ...).

Het toekomstig ruimtegebruik voor wonen is ook afhankelijk van de keuze en de typologie van de woongelegenheden (eengezinswoningen, meergezinswoningen, zorgwoningen, seniorenflats, ...) die gebouwd worden op de beschikbare kavels.

Uit een simulatie van de sturingsmodellen in 2014 bleek dat de hoeveelheid tot 2030 aan te snijden onbebouwde percelen in Vlaanderen - rekening houdend met de te verwachten bevolkingsevolutie - beperkt kan blijven tot 5 à 10% van de theoretisch beschikbare bouwgrond indien er ingezet wordt op het bouwen aan hoge dichtheden en het verdichten van de bestaande woongebieden. Wanneer echter geen verdichting zou plaatsvinden en enkel onbebouwde percelen aangesneden worden aan dichtheden van 15 tot 25 woningen per hectare, dan loopt dat percentage op tot 25 à 30 %.

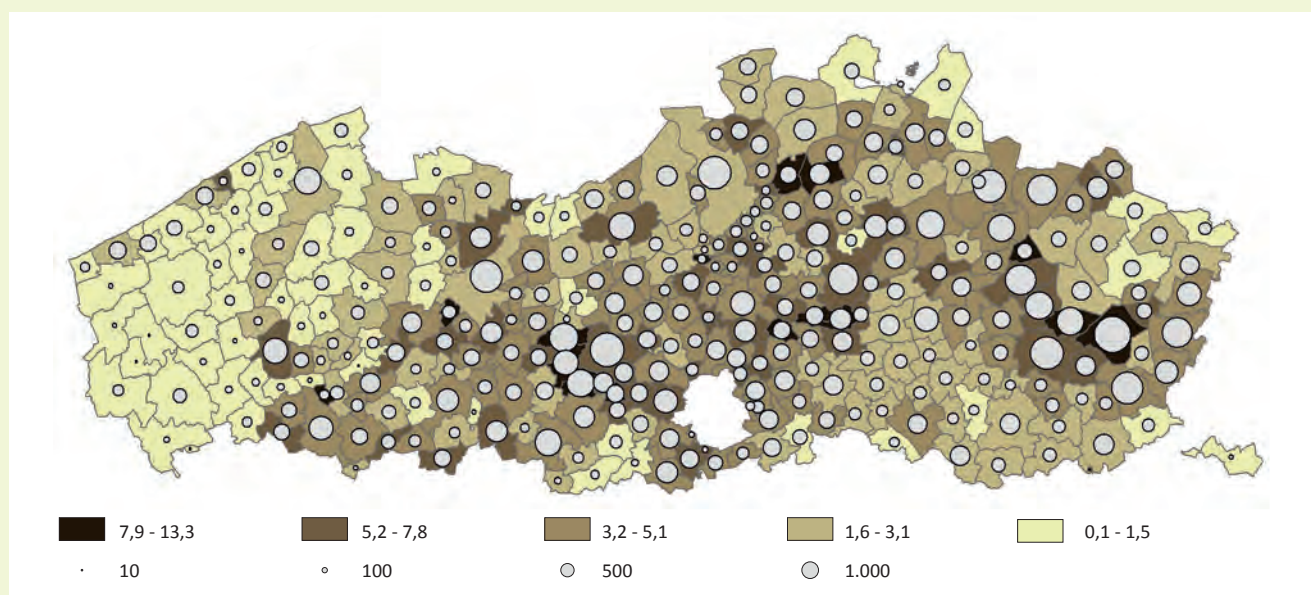
Grootte bouwperceel

De prijs van een m² bouwgrond blijft gestadig verder stijgen. De prijsstijging in 2014 van 5,9% ten opzichte van 2013 is veel hoger dan de stijging van de andere vastgoedprijzen. Gemiddeld diende in 2014 179 euro per m² betaald te worden (zie ook hoofdstuk 5.2 Wonen).

Met de stijgende prijzen, worden de bouwpercelen steeds kleiner. De verkleining van het bouwperceel deed zich vooral voor in de periode 2001-2005. In 2014 is de gemiddelde grootte van een verkocht bouwperceel 904 m².

5.9 Register onbebouwde percelen (ROP)

Voorraad onbebouwde percelen opgenomen in het ROP, per gemeente, mei 2015, in aantal percelen en in % ten opzichte van de totale oppervlakte.

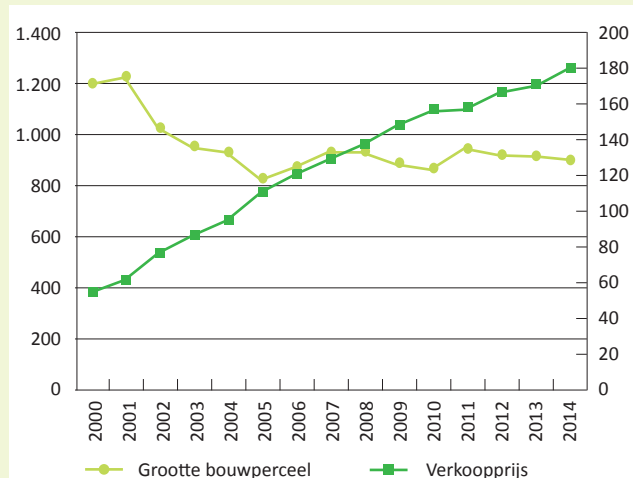

(Vlaams Gewest: 3,1%)

Bron: Departement Ruimte Vlaanderen, afdeling Onderzoek en Monitoring, bewerking SVR.

5.10 Grootte en prijs bouwpercelen

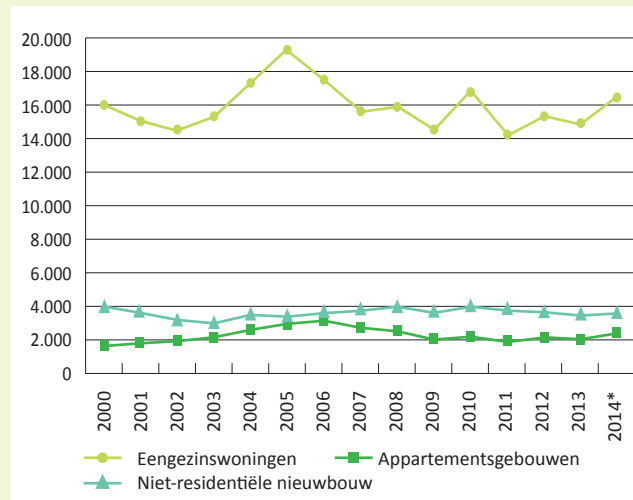
Evolutie van de gemiddelde oppervlakte van een bouwperceel, in m² (linkeras) en de gemiddelde verkoopprijs in euro per m² (rechteras), van 2000 tot 2014.

Bron: ADS.

5.11 Bouwvergunningen nieuwbouw

Evolutie van het aantal bouwvergunningen voor nieuwbouw, van 2000 tot 2014.

* 2014: voorlopige cijfers.
Bron: ADS, mei 2015.

Bouwvergunningen

In 2014 werden 22.284 bouwvergunningen toegekend voor nieuwe gebouwen, dat is bijna 10% meer dan het jaar voordien. In 2013 was er nog een daling van 2%. In totaal werd in 2014 de nieuwbouw van 39.966 woningen vergund, wat zelfs 13% meer is dan het jaar voordien. De bouwsector trok in 2014 dus sterk aan. Topjaren voor de bouw waren 2005 en 2006 toen meer dan 42.000 nieuwe woningen per jaar werden vergund.

In de residentiële nieuwbouw neemt de appartementsbouw een steeds prominenter plaats in (zie ook hoofdstuk Wonen). Sinds 2002 worden er meer bouwvergunningen afgeleverd voor nieuwe flats dan voor nieuwe woonhuizen. Vanaf dat jaar daalde de gemiddelde bewoonbare oppervlakte per woning. In 2014 is dit voor het eerst minder dan 100 m² per woning (97m²). Vóór 2000 lag dat nog boven de 125 m².

Ruimte voor werken

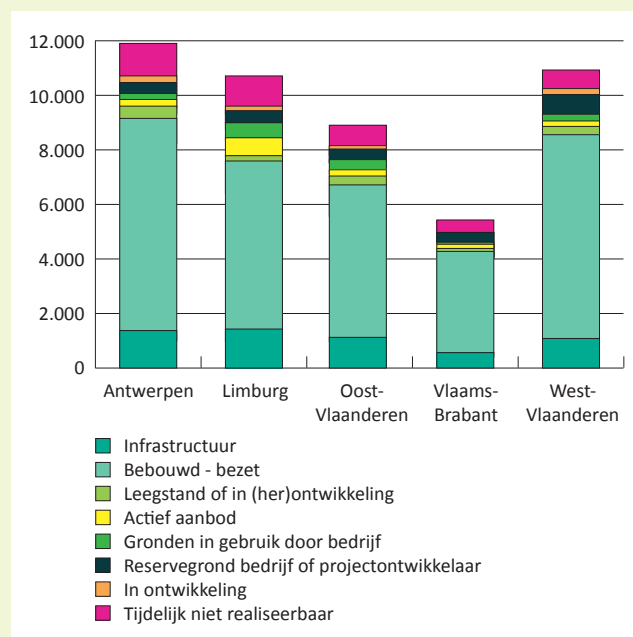
Hoewel het zeker geen voldoende voorwaarde is, heeft het ondernemerschap baat bij kwaliteitsvolle ruimte. In mei 2015 telt het Vlaamse Gewest 49.412 ha bedrijventerreinen (exclusief havenzone). Van deze oppervlakte is 81,9% bezet. De provincie Limburg heeft nog de grootste oppervlakte actief aanbod.

In het Pact 2020 is in de indicatorenset het aandeel effectief bruikbare op aantal bestemde bedrijventerreinen opgenomen en dit om de doelstelling tegen 2020 het aantal effectief bruikbare bedrijventerreinen te verhogen tot minimaal 95% van het totale aantal bestemde bedrijventerreinen. Bruikbare bedrijventerreinen zijn gedeelten van het terrein waarop zich infrastructuur bevindt en omvattende bebouwde gedeelten (bezet, leegstand, in ontwikkeling) en onbebouwde gedeelten

(actief aanbod, gronden in gebruik door bedrijf, reservegrond, in ontwikkeling). De tijdelijk niet-realiseerbare onbebouwde oppervlakte komt dus niet in aanmerking (percelen die omwille van afwijkend gebruik en/of structurele, procedurele of eigendomsredenen niet actief aangeboden worden). Het bruikbaarheidspercentage van de Vlaamse bedrijventerreinen kwam in mei 2015 op 91,1%.

5.12 Economisch aanbod bedrijventerreinen

Oppervlakte van de Vlaamse bedrijventerreinen (exclusief havenzone), per provincie, mei 2015, in ha.

Bron: Agentschap Ondernemen, bewerking SVR.

Het RSV wil nieuwe economische activiteiten laten aansluiten bij de reeds bestaande economische infrastructuur. Men zoekt daarom actief naar geschikte locaties voor bedrijven in de stedelijke gebieden, de poorten (zeehavens, luchthavens), de strook langs het Albertkanaal en in een beperkt aantal economisch sterk ontwikkelde gemeenten.

Op Vlaams niveau gebeurt dat in eerste instantie binnen de afbakeningsprocessen van groot- en regionaalstedelijke gebieden en via de uitwerking van het Economisch Netwerk Albertkanaal (ENA). De focus ligt zowel op het beter benutten van bestaande bedrijventerreinen als op het zoeken naar nieuwe geschikte terreinen.

Voor de bestemmingscategorie 'industrie' werd in de tweede herziening van het RSV een nieuw, hoger streefcijfer van in totaal 66.000 ha (inclusief de poorten) vooropgesteld. Het saldo (ten opzichte van 1994) binnen de poorten blijft nagenoeg in evenwicht. Buiten de poorten bestaat een positief saldo. Dit is een nettoresultaat waarbij zowel bijkomende bestemming als herbestemming naar andere categorieën in rekening werd gebracht.

Op 1 januari 2015 was 64% van het vooropgestelde streefcijfer bestemd voor bijkomende industriezones definitief vastgesteld.

Naast de ontwikkeling van bedrijventerreinen is ook de herbenutting van gebouwen en bedrijfsruimten in functie van nieuwe activiteiten een beleidsdoelstelling in het regeerakkoord. Leegstand en verwaarlozing dient daartoe aangepakt te worden.

Uit een eerste inventarisatie op basis van het kadastraal perceel bleek in juni 2015 dat circa 2.500 bedrijfsruimten in Vlaanderen leeg staan en/of verwaarloosd zijn en dit voor

een totale oppervlakte van 1.930 ha. Een bedrijfsruimte wordt hierbij aanzien als de verzameling van alle percelen waarop zich minstens één bedrijfsgebouw bevindt, als één geheel te beschouwen en die toebehoren aan dezelfde eigenaar. Deze verzameling heeft een minimale oppervlakte van 5 aren.

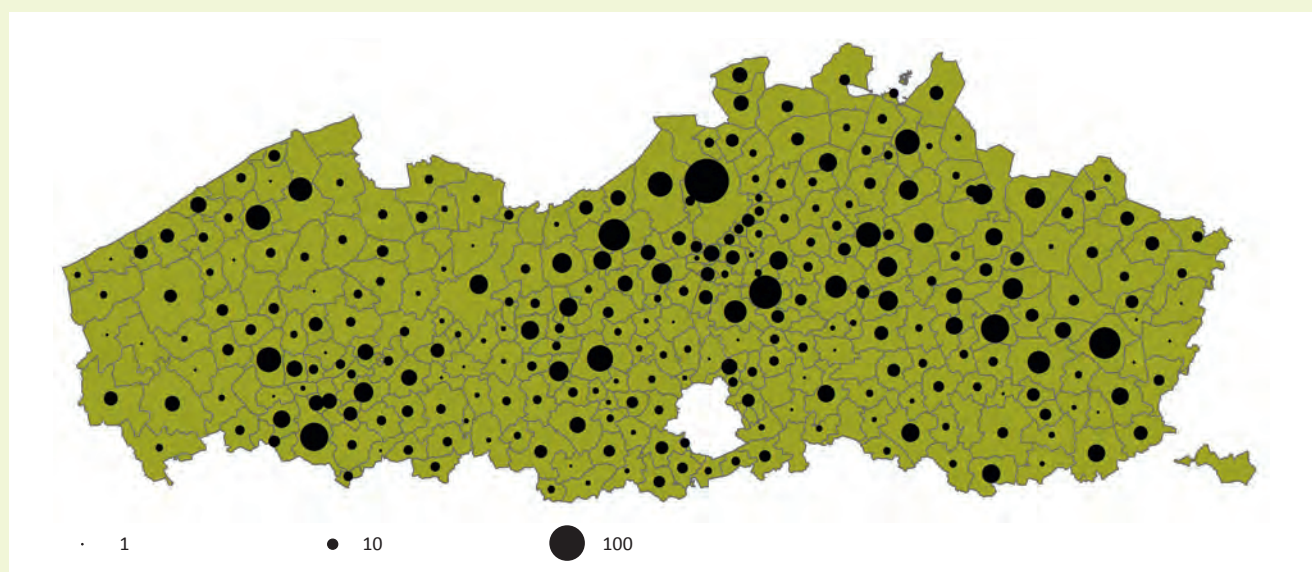
Onroerend erfgoed

De Vlaming heeft belangstelling voor zijn historische leefomgeving of onroerend erfgoed. Tot dat onroerend erfgoed worden monumenten, landschappen en archeologische vindplaatsen gerekend. Uit de cijfers in het deel cultuurparticipatie (zie hoofdstuk 4.1.) blijkt dat in 2014 45% van de Vlamingen aangeeft een monument te hebben bezocht. Het jaarlijkse eendagsevenement Open Monumentendag trekt nog steeds verschillende honderdduizenden bezoekers. In 2014 telde deze activiteit 400.000 bezoeken in 165 steden en gemeenten. In totaal werden 454 monumenten op 14 september 2014 opengesteld en 350 activiteiten, zoals tentoonstellingen, wandelingen, fiets-, bus- of boottochten, georganiseerd. Na 2011 is 2014 wel het jaar met het laagste aantal opengestelde monumenten sinds de aanvang van dit eendagsevenement in 1989.

Tijdens de voorbije jaren werd een geïntegreerd onroerenderfgoedbeleid uitgetekend, waarbij onderzoek, inventarisatie, bescherming en beheer op elkaar werden afgestemd. Ook de aanvankelijk apart benaderde disciplines monumentenzorg, landschapszorg of archeologie worden vaker op een integrale manier als onroerenderfgoedzorg benaderd. Het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 maakt deze integrale benadering concreet. Dit nieuwe decreet is op 1 januari 2015 in werking getreden.

5.13 Leegstaande bedrijfsruimten

Aantal percelen leegstaande en/of verwaarloosde bedrijfsruimten, per gemeente, op 1 juni 2015.

Bron: Departement Ruimte Vlaanderen, afdeling Onderzoek en Monitoring, bewerking SVR.

Inventariseren

De Vlaamse overheid inventariseerde verschillende vormen van onroerend erfgoed. Er bestaan inventarissen voor het bouwkundig erfgoed (+ het varend erfgoed), de landschappen en het archeologisch erfgoed.

Bouwkundig erfgoed

Sinds 2009 wordt jaarlijks de inventaris bouwkundig erfgoed juridisch vastgesteld. Opname in de vastgestelde **inventaris van het bouwkundig erfgoed** betekent voor elk van de erfgoedobjecten dat zij een vorm van vrijwaring voor de toekomst genieten. In 2014 telt de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed 73.694 objecten.

Het voorbije jaar is de online Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed verder uitgebreid en aangevuld met nieuwe relicten en gehelen op basis van herinventarisaties. De Vlaamse Regering legt bij de herinventarisaties van het bouwkundig erfgoed tot 2019 haar prioriteiten bij de herinventarisatie van de Vlaamse Rand en de 20ste-eeuwse bouwkunst in de steden Antwerpen en Gent. Hierdoor komt het aantal opgenomen relicten eind 2014 op ruim 82.086, het aantal opgenomen bouwkundige gehelen op 198.

Een nauw verwante inventaris is deze van het varend erfgoed. Deze inventaris telt momenteel 122 objecten en is eveneens digitaal raadpleegbaar.

Landschapsinventaris

In 2001 is de Landschapsatlas voorgesteld, de eerste inventaris van waardevolle landschappen in Vlaanderen. De atlas bevatte toen 515 relictzones en 381 gebieden met een hoge concentratie aan erfgoedwaarde, die ankerplaatsen worden genoemd. Ankerplaatsen vormen steeds een geheel van landschappelijke, bouwkundige en archeologische elementen en kenmerken. De ankerplaatsen beslaan hiermee ruim 16% van het grondgebied, de relictzones bijna 39%. Deze wetenschappelijke Landschapsatlas is digitaal volledig ontsloten.

De **wetenschappelijk herkende ankerplaatsen** uit de landschapsatlas vormen tevens de basis voor het juridisch aanduiden van ankerplaatsen. Het zijn de juridisch aangeduide ankerplaatsen, die de inbreng van onroerend erfgoed bij de ruimtelijke planningsprocessen vormen.

Een ander deel van de landschapsinventaris behandelt tuinen en parken. De inventarisdatabank werd in 2013 ook uitgebreid met de dataset 'Tuinen en Parken'. Momenteel telt deze digitaal ontsloten inventaris 304 objecten.

De inventaris van houtige beplantingen met erfgoedwaarde is een derde luik van de landschapsinventarisatie. Dit luik is sinds 2014 digitaal raadpleegbaar. Deze inventaris telt momenteel 536 objecten.

Archeologisch erfgoed

De gekende archeologische vindplaatsen zijn opgenomen in de **Centrale Archeologische Inventaris** (CAI). De vondstlocaties in de CAI geven aan waar ze zich bevinden, van welke periode de overblijfselen zijn, over welke type van vindplaats het gaat en op welke manier ze aan het licht zijn gekomen. Eind 2014 telt de databank van de CAI 36.300 vindplaatsen. Dit is ten opzichte van 2013 een toename van 3.664 vondstlocaties.

De CAI wordt voortdurend aangevuld en geactualiseerd. Belangrijke gegevensbronnen zijn de vergunde archeologische onderzoeken, zoals prospecties met ingreep in de bodem of archeologische opgravingen.

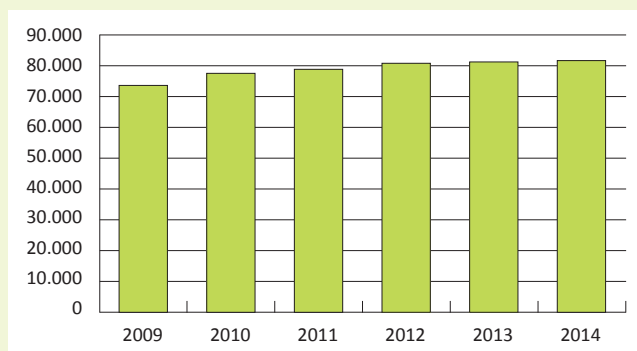
Daarnaast leveren ook de archeologische toevalsvondsten, die conform het archeologiedecreet moeten worden gemeld, gegevens op. In 2014 zijn 76 van dergelijke vondstmeldingen geregistreerd, 54 meer dan in 2013.

Beschermen

Door beschermingsmaatregelen uit te vaardigen, verklaart de Vlaamse overheid uitdrukkelijk dat het behoud van bepaalde onroerende goederen van algemeen belang is. Tot eind 2014

5.14 Digitaal ontsloten relicten

Cumulatieve aangroei van het aantal relicten in de inventaris van het bouwkundig erfgoed, van 2009 tot 2014.

Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed.

5.15 Beschermingen en aanduidingen

Totaal aantal definitief beschermde monumenten, dorps- en stadsgezichten, landschappen, archeologische monumenten, varend erfgoed, aangeduide ankerplaatsen en erfgoedlandschappen, 31 december 2014.

	Definitief beschermd
Monumenten	11.240
Stads- en dorpsgezichten	1.530
Landschappen	694
Archeologische zones	19
Varend erfgoed	28
Aangeduide ankerplaatsen	66
Erfgoedlandschappen	13
Totaal	13.590

Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed.

5.16 Beschermingen WO I

Totaal aantal in het kader van WO I definitief beschermde monumenten, dorps- en stadsgezichten, landschappen, 31 december 2014.

Provincie	Monumenten	Dorpsgezichten	Stadsgezichten	Landschappen	Totaal
Antwerpen	41	0	1	1	43
Limburg	32	1	0	0	33
Oost-Vlaanderen	87	0	0	3	90
Vlaams-Brabant	29	0	0	0	29
West-Vlaanderen	345	3	1	4	353
Totaal	534	4	2	8	548

Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed.

konden goederen worden beschermd als monument, als landschap, als stads- of dorpsgezicht, als archeologische zone of als varend erfgoed. Vanaf 2015 kan dit nog steeds met het nieuwe decreet, de terminologie is deels aangepast. Daarnaast bestaat ook de mogelijkheid om het behoud van erfgoedwaarden van een landschap te verzekeren via het instrumentarium van de ruimtelijke ordening. In dit geval spreekt men van erfgoedlandschappen.

Eind 2014 telt het Vlaamse Gewest in totaal 11.240 definitief beschermde monumenten. Dat zijn 123 meer definitief beschermde monumenten dan het jaar voordien. 1.530 stads- en dorpsgezichten waren op 31 december 2014 definitief beschermd. Beschermingsprocedures worden in de mate van het mogelijke afgestemd op afgeronde en lopende onderzoeksprojecten, zoals het (her)inventarisatieproces en het project Grote Oorlog. Voor het project rond '100 jaar Grote Oorlog' zijn er eind 2014 in totaal 534 definitief beschermde monumenten.

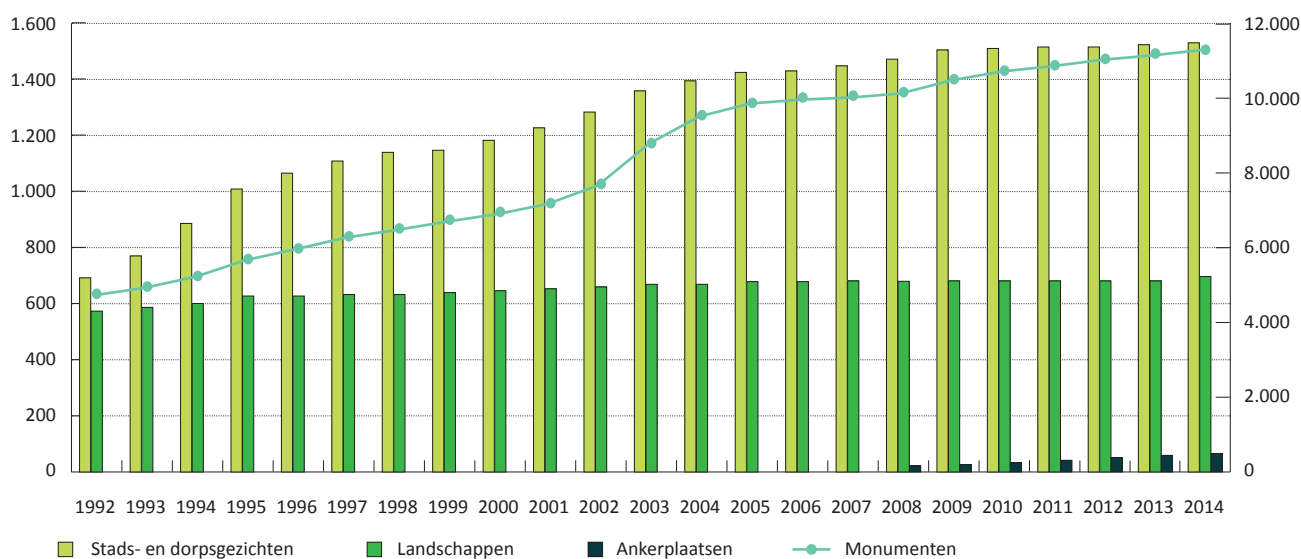
Als antwoord op het door België geratificeerde Europese Landschapsverdrag, wordt sinds enkele jaren ingezet op een nieuw spoor voor het beschermen van landschappelijke gehelen. Door het **aanduiden van ankerplaatsen** – de meest waardevolle landschappelijke plaatsen in Vlaanderen – en de latere vertaling tot **erfgoedlandschappen** in de ruimtelijke uitvoeringsplannen wordt resoluut gekozen voor een geïntegreerde benadering.

In 2014 zijn in het kader van dit spoor 10 ankerplaatsen aangeduid. Hierdoor telt Vlaanderen momenteel 66 definitief aangeduide ankerplaatsen. Vanaf de inwerkingtreding van de nieuwe regelgeving worden deze aangeduide ankerplaatsen beschouwd als vastgestelde items uit de landschapsatlas en als onroerenderfgoedrichtplan.

In de loop van 2014 zijn enkele delen van aangeduide ankerplaatsen via een Ruimtelijk Uitvoeringsplan (RUP) omgezet in een erfgoedlandschap. Bij de omzetting naar een dergelijk erfgoedlandschap worden de erfgoedwaarden en –kenmerken

5.17 Evolutie beschermingen en aanduidingen

Evolutie van het aantal definitief beschermde monumenten (rechteras), stads- en dorpsgezichten, landschappen en aangeduide ankerplaatsen (linkeras), van 1992 tot 2014.

Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed.

van de aangeduide ankerplaats doorvertaald naar stedenbouwkundige voorschriften. In 2014 werden via de procedures van ruimtelijke ordening het “RUP Poelberg-Meikensbossen”, het “RUP Oppervlaktedelfstoffenzone Klei van de Kempen” en het “RUP Missing Link N60” afgewerkt. Hierdoor kwamen dan ook drie erfgoedlandschappen tot stand: “Poelberg-Meikensbossen”, “Brechtse Heide” en “Hontondberg – Bois Joly tot Kruithol”.

Het voorbije jaar zijn “Het Zennegat” (Mechelen), “De Keizersberg”, “De verdwenen kerk van Zelem” (Halen) en “De kasteelsite van Wezemaal” (Wezemaal) als **archeologisch zones** beschermd. Deze vier bijkomende definitieve beschermingen brengt het totaal aantal beschermde archeologische zones in het Vlaamse Gewest op 19.

In 2014 zijn 12 vaartuigen als **varend erfgoed** beschermd. Tot deze definitieve beschermingen behoren onder meer vijf motorjachten, de schooltjalken “Ortelius” en “De Gerlache” en de mosselhengst “D'n Bruinen”. De teller van het totaal aantal beschermde vaartuigen eind 2014 staat op 5 definitief als monument beschermde vaartuigen, zoals onder meer het zeilschip “De Mercator” (Oostende), en 28 definitief als varend erfgoed beschermde vaartuigen.

Beheren

Voor het beheer van het beschermd onroerend erfgoed in Vlaanderen voorziet de wetgeving in beheers- en herwaarderingsplannen. Beheer is vaak een zeer complex gegeven en heeft betrekking op alle werken, maatregelen en handelingen die de waarden en kenmerken van het onroerend erfgoed in stand houden, verbeteren of herstellen. De ambities van dit beheer op langere termijn worden voor landschappen en erfgoedlandschappen in een beheersplan geconcretiseerd. Voor

stads- en dorpsgezichten worden deze plannen herwaarderingsplannen genoemd. Het zijn door de Vlaamse overheid goedgekeurde documenten die vastleggen welke werkzaamheden waar en wanneer nodig zijn.

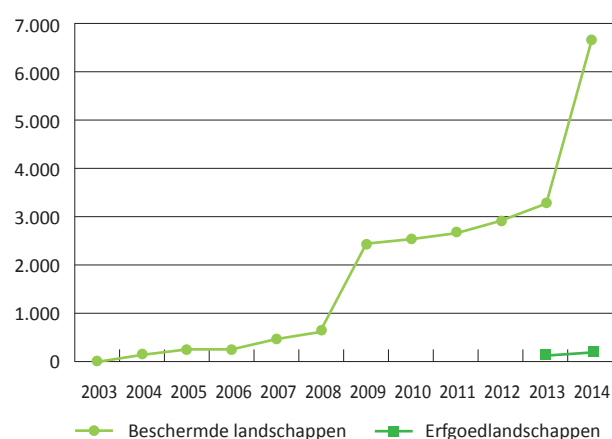
Het eerste **beheersplan** voor een beschermd landschap werd in 2003 goedgekeurd. Sindsdien is de oppervlakte van de beschermde landschappen waarvoor een beheersplan is goedgekeurd gestaag gegroeid. In 2014 groeide de totale oppervlakte aan beheersplannen binnen beschermde landschappen met 3.448 hectare tot 6.655 hectare. De aangroei in het jaar 2014 is aan de goedkeuring van 22 beheersplannen toe te schrijven. Vier van deze goedgekeurde landschapsbeheersplannen behandelen elk een oppervlakte van méér dan 350 hectare. Het gaat hierbij over de beheersplannen voor “Kemmelberg en omgeving” (731,7 ha), “Domein Bokrijk” (558,8 ha), “Rijkswelddigheidskolonie” (406,2 ha) en “Landschap van Bel” (370,8 ha). Concreet betekent dit dat momenteel 16,3% van de oppervlakte van de beschermde landschappen over een goedgekeurd landschapsbeheersplan beschikt.

Bij de erfgoedlandschappen zijn momenteel twee beheersplannen goedgekeurd, namelijk voor het “Park van Brasschaat” en het “Domein Franciscanessen” (Wuustwezel). De teller staat hiermee op 129 hectare of 4,4% van de oppervlakte van alle erfgoedlandschappen.

De correcte juridische benaming voor beheersplannen binnen beschermde stads- en dorpsgezichten zijn **herwaarderingsplannen**. Het eerste herwaarderingsplan voor een beschermd stads-en dorpsgezicht werd in 2007 goedgekeurd. Sindsdien is de oppervlakte aan herwaarderingsplannen voor beschermde stads-en dorpsgezichten stelselmatig toegenomen. In 2014 werden 6 herwaarderingsplannen met een totale oppervlakte van 27,6 hectare goedgekeurd. De totale oppervlakte van alle herwaarderingsplannen voor beschermde stads- en dorpsgezichten bedroeg eind 2014 245,8 hectare of 2,7% van de oppervlakte van de beschermde stads- en dorpsgezichten.

5.18 Beheersplannen landschappen en erfgoedlandschappen

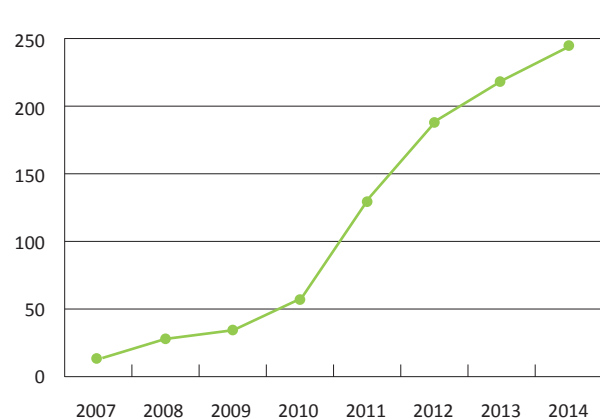
Cumulatieve aangroei van beheersplannen in beschermde landschappen en erfgoedlandschappen, van 2003 tot 2014, in ha.

Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed.

5.19 Herwaarderingsplannen stads- en dorpsgezichten

Cumulatieve aangroei van herwaarderingsplannen in beschermde stads- en dorpsgezichten, van 2007 tot 2014, in ha.

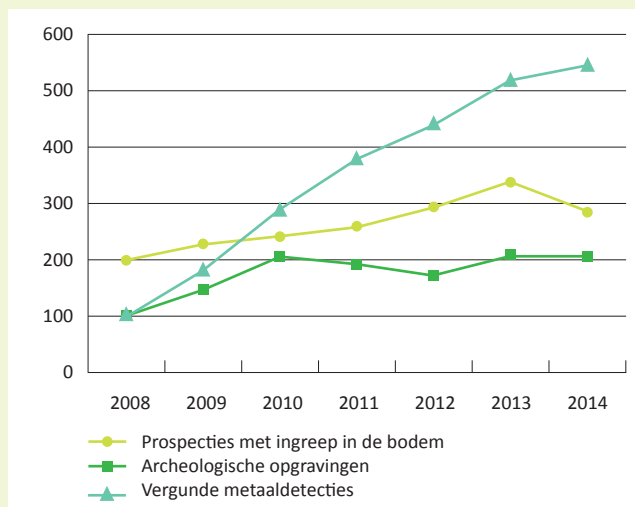

Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed.

5.20 Vergunningen

Aantal vergunde prospecties in de bodem, vergunde archeologische opgravingen en vergunde metaaldetecties.

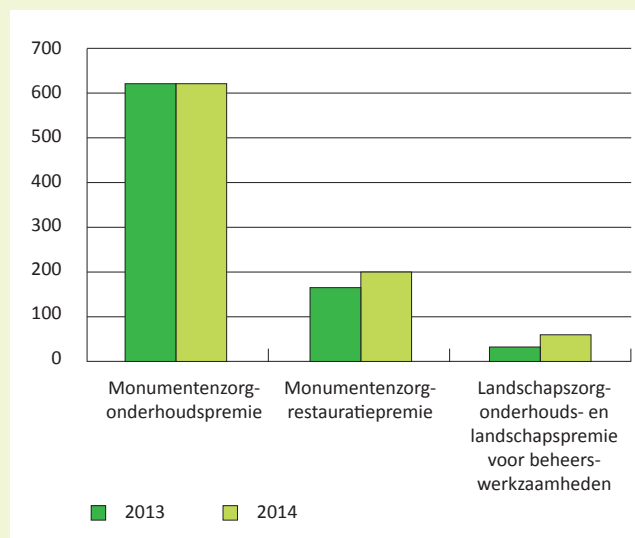

Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed.

In 2014 reikte de Vlaamse Overheid in het kader van het beheer van het archeologisch erfgoed 1.040 vergunningen uit (archeologische opgravingen: 209; prospecties met ingreep in de bodem: 286; vergunde metaaldetecties: 545). Deze onderzoeken hebben als doel archeologisch erfgoed te evalueren, met andere woorden aan de onderzochte locaties een archeologische waarde toegekennen.

5.21 Opgeleverde werven

Aantal opgeleverde werven monumentenzorg en landschapszorg die met een premie werd gerealiseerd, 2013 en 2014.

Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed.

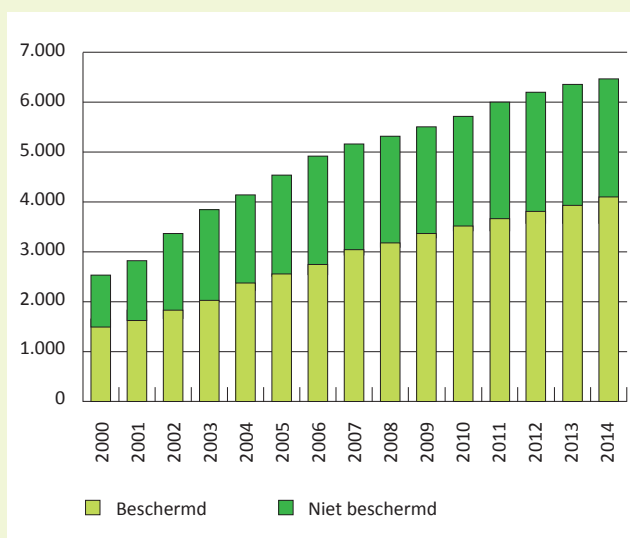
Tussen 2009 en 2014 is het aantal vergunningen voor metaaldetectie meer dan verdrievoudigd. Deze toename is het gevolg van de verplichting om deze onderzoeksmethode bij prospecties met ingreep in de bodem en bij archeologische opgravingen systematisch toe te passen. Vanaf 2011 is deze verplichting structureel verankerd in de regelgeving. Vermits bijna aan elke prospectie met ingreep in de bodem en aan elke archeologische opgraving één of meerdere vergunningen voor metaaldetectie gekoppeld zijn, stijgt het aantal vergunningen voor metaaldetectie zeer sterk.

Sinds 2013 wordt het aantal opgeleverde werven bijgehouden die met een premie werd gerealiseerd. Omdat niet alle premies betrekking hebben op werken en dus op een werf, wordt bij deze nieuwe jaarlijkse meting de niet-werf gebonden subsidiëring, zoals deze voor de opmaak van een landschapsbeheersplan, uit de meting gefilterd. In 2014 werden 881 restauratie- en onderhoudswerven, waarvoor de Vlaamse overheid premies toekende, opgeleverd. Dat zijn 67 werven meer in vergelijking met 2013. Het merendeel van deze opgeleverde werven, nl. 820 werven van de 881, heeft betrekking op restauratie- en onderhoudspremies in het kader van de monumentenzorg. Daarnaast waren er nog 57 werven voor landschapszorg. De overige werven werden gerealiseerd via archeologiepremie of premies voor het varend erfgoed (telkens 2).

De Vlaamse overheid ondersteunt en faciliteert het beheer van onroerenderfgoedelementen en -sites. Daarbij vraagt ze via advisering en financiële ondersteuning om vakmanschap en samenwerking. Voor het beheer van het onroerend erfgoed wordt onder meer samengewerkt met de lokale besturen en Monumentenwacht vzw. Deze laatste werd in 1991 opgericht. De provinciaal georganiseerde monumentenwachtverenigingen

5.22 Monumentenwacht Vlaanderen

Evolutie van het aantal beschermde (gedeeltelijk of volledig) en niet beschermde objecten in het bestand van Monumentenwacht Vlaanderen, van 2000 tot 2014, op 31 december.

Bron: Monumentenwacht vzw.

voeren, op vraag van de eigenaars van beschermde historisch waardevolle gebouwen, inspecties uit aan zowel het exterieur als het interieur van deze gebouwen. Op basis van hun bevindingen maken zij een toestandrapport op met concrete aanbevelingen over het onderhoud (en restauratie) op zeer korte, middellange en lange termijn. Sinds 1991 werd de dienstverlening naar het archeologisch en varend erfgoed uitgebreid.

Op 31 december 2014 telt het bestand van de vzw Monumentenwacht 6.458 objecten. Dit is een aangroei met 145 objecten sinds 2013. Eén object wordt in bepaalde gevallen opgesplitst in enkele inspecteerbare gehelen die als deelobjecten worden aangeduid. Zo worden bijvoorbeeld de gebouwen van een kasteeldomein onderverdeeld in één hoofdobject (het volledige domein) en meerdere deelobjecten (het kasteel, de hoeve, de bijgebouwen, een molen, ...). Het aantal niet-beschermde waardevolle objecten bedraagt 36,8% van het totale bestand. Dat is 0,2% minder dan in het jaar 2013.

Ook in 2014 subsidieerde het agentschap Onroerend Erfgoed 7 intergemeentelijke archeologische diensten en 2 intergemeentelijke onroerenderfgoeddiensten.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Arts P., Boussauw K. & Loris I. (2014, nr. 4). Scenario's voor woonlocatiebeleid in Vlaanderen: criteria en doorrekening. In: Ruimte & Maatschappij, 8-31.
- Bourgeois, G. (2014), Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2014-2019. Brussel: Vlaams Parlement.
- Instituut voor de Overheid (K.U.Leuven), SumResearch, Departement Architectuur Sint-Lucas (Hogeschool W&K), Nijmegen School of Management (Radboud Universiteit Nijmegen) (2010). Evaluerend onderzoek naar de effectiviteit van de uitvoering van het ruimtelijk beleid in Vlaanderen. Brussel: Departement RWO.
- Loris L., (2009). Particulier bezit meeste bouwgrond. In: Ruimte, 50-53.
- RWO (2012). Beleidsplan Ruimte - Bijlage bij het groenboek: "Trends en uitdagingen", 2012. Brussel: Departement RWO.
- Schauvliege, J. (2014). Beleidsnota Omgeving 2014-2019. Brussel: Vlaams Parlement.
- Van Steertegem, M. (eindred.) (2013). MIRA Indicatorrapport 2012. Brussel: Vlaamse Milieumaatschappij.

Algemene Directie Statistiek: <http://statbel.fgov.be>

Ruimtelijke Ordening Vlaanderen:

<http://www.ruimtelijkeordening.be/>

Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen: <http://rsvvlaanderen.be/>

Beleidsplan Ruimte Vlaanderen:

<http://www.beleidsplanruimte.be/>

Register van onbebouwde percelen: <http://www2.vlaanderen.be/ruimtelijk/wugatlas/index.html>

Inventaris onroerend erfgoed:

<https://inventaris.onroenderfgoed.be/>

Databank voorlopig en definitief beschermd onroerend

erfgoed: <https://beschermingen.onroenderfgoed.be/>

Geoportaal voor beschermd en geïnventariseerd onroerend

erfgoed: <https://geo.onroenderfgoed.be/>

DEFINITIES

Bezettingsgraad (bedrijventerreinen) Het aandeel bebouwde en verharde oppervlakte binnen een bedrijventerrein opzichte van de totale bestemde oppervlakte van een bedrijventerrein. Deze indicator bevat dus naast de gebouwen ook infrastructuur (bermen, private groenbuffers...) en onbebouwde gronden in gebruik van een bedrijf (parking, opslag in open lucht...).

Ruimtelijk Uitvoeringsplan (RUP) Een ruimtelijk uitvoeringsplan is een plan waarmee de overheid in een bepaald gebied de bodembestemming vastlegt. Ruimtelijke uitvoeringsplannen of 'RUP's' vervangen de huidige gewestplannen. Voor alle percelen in een bepaald gebied wordt zo heel duidelijk wat er kan en wat niet. Op basis van de stedenbouwkundige voorschriften die zijn opgenomen in het RUP, kunnen - eens het RUP is goedgekeurd - stedenbouwkundige vergunningen afgeleverd worden.

Register onbebouwde percelen (ROP) Het Register lijst op hoeveel onbebouwde percelen in woongebied in aanmerking komen voor bebouwing, geeft aan waar die percelen zich situeren en welke van die kavels eigendom zijn van Vlaamse besturen of Vlaamse semipublieke rechtspersonen. De inventarisatie voor het ROP wordt verricht op het niveau van (onbebouwde) kadastrale percelen, alsook op het niveau van alle loten in een goedgekeurde niet-ervallen verkaveling, zelfs als deze nog geen apart kadastraal nummer toegekend kregen. Onbebouwd zijn alle kadastrale percelen waarop geen gebouw aanwezig is of in het geval van de aanwezigheid van kleinere gebouwen (garage, loods) een discontinuïteit in de bebouwing ontstaat. Het dient opgemerkt te worden dat een onbebouwd perceel volgens het kadaster niet noodzakelijk een onbebouwd perceel in het ROP is (of vice versa).

BLIKVANGERS

- In 2014 kende de vastgoedmarkt een topjaar (figuur 5.25). 83.748 woningen verwisselden van eigenaar; vooral woonhuizen waren erg in trek. Met iets meer dan 10.000 bouwpercelen bereikte de verkoop van bouwgronden in 2014 daarentegen een dieptepunt. De prijs van bouwgrond per m² kende een stijging van 6% (figuur 5.26).
- Ook de residentiële nieuwbouwmakrt bereikte een hoog niveau. In 2014 werden bijna 40.000 bouwvergunningen voor nieuwe woningen uitgereikt (+12% t.o.v. 2013) (figuur 5.24).
- Sinds 2002 worden meer bouwvergunningen afgeleverd voor nieuwe appartementen dan voor woonhuizen. 59% van de vergunde nieuwbouwwoningen is in 2014 een appartement (figuur 5.24).
- Er werden in België in 2014 230.000 nieuwe hypothecaire kredieten verstrekt voor een totaalbedrag van bijna 25,7 miljard euro, wat 3,2 miljard meer is dan in 2013. Dit totaalbedrag is het grootste sinds 1995 (figuur 5.28).
- 2014 was ook een topjaar in de kredietverstrekking voor sociale leningen. In totaal werden 8.563 sociale leningen verstrekt (+34% t.o.v. 2013). (figuur 5.37).
- Sinds 1996 worden jaarlijks gemiddeld 2.200 sociale woningen opgeleverd, waarvan één vierde koopwoningen. In 2014 nam dit aantal stevig toe tot 2.050 huurwoningen en 965 koopwoningen (figuur 5.40).
- De Vlaamse huurpremie werd ingevoerd op 1 augustus 2012. In 2014 werd aan 4.431 begunstigden een huurpremie uitbetaald voor een totaalbedrag van 8,8 miljoen euro (figuur 5.39).

Bouwen, renoveren of kopen vergt heel wat investeringen. In het eerste deel van dit hoofdstuk wordt de evolutie van de nieuwbouw en de vastgoedmarkt beschreven. De huurmarkt komt in deel twee aan bod.

De betaalbaarheid van het wonen bevorderen staat hoog op de agenda in het woonbeleid. Dit aspect komt in het derde deel aan bod.

Het vierde deel behandelt de ondersteuning van de eigendomsverwerving. Door het stelsel van sociale leningen en het aanbod aan sociale koopwoningen en kavels, kan door bepaalde doelgroepen voordelig aangekocht en gebouwd worden. Daarnaast werden er ook premies verleend om renovatie en verbeteringswerken te stimuleren.

Ondersteuning van de huurmarkt komt aan bod in het vijfde deel door in te zoomen op het aanbod aan sociale huurwoningen en woningen verhuurd via sociale verhuurkantoren, de huurpremie en het huurgarantiefonds.

De Vlaamse overheid hecht veel belang aan duurzaam en kwaliteitsvol (ver)bouwen en de woonkwaliteit. Het beleidskader voor woningkwaliteitsbewaking wordt geoptimaliseerd via een integrale aanpak van stimulerende en sanctionerende maatregelen. Aspecten met betrekking tot de kwaliteit van de woning en de woningkwaliteitsbewaking komen aan bod in deel zes van dit hoofdstuk.

Krachtens de Vlaamse Wooncode zijn de gemeenten de regisseurs van het lokale woonbeleid. Zij zijn verantwoordelijk voor het woonbeleid op hun grondgebied. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een korte toelichting bij de versterking van de lokale woonregie.

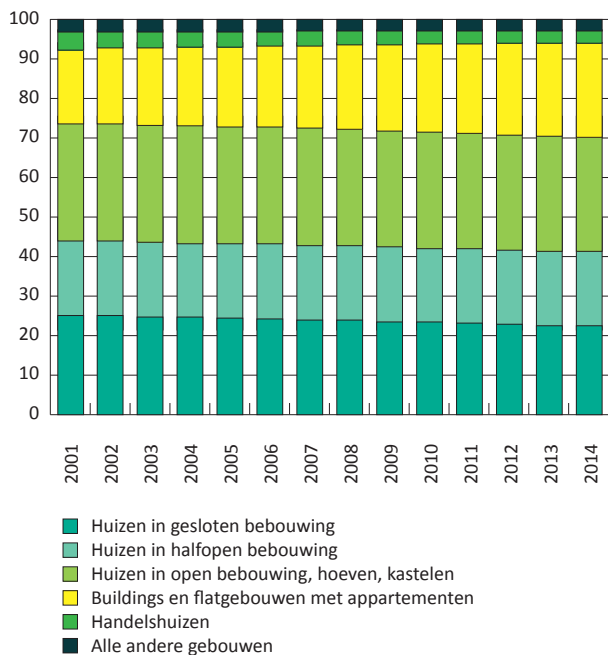
Nieuwbouw en vastgoedmarkt

Op 1 januari 2014 waren er in het Vlaamse Gewest 3,07 miljoen woonegelegenheden en 2,7 miljoen huishoudens. Het verschil tussen het aanbod aan woningen en de bevolkingsomvang kan verklaard worden door tweede verblijven, leegstaande woningen, woningen in renovatie en dergelijke. Daarenboven is er ook een klein gedeelte van de bevolking dat gemeenschappelijk woont en zijn er ook gezinnen die in een woonwagen wonen (zie hoofdstuk 3.4 Diversiteit). Ook deze woonvormen worden erkend als volwaardige woonvormen waarvoor de beleidsnota Wonen 2014-2019 stelt een woonaanbod te ontwikkelen op maat van iedere Vlaming.

De samenstelling van de woningvoorraad wijzigt traag, toch is er een duidelijke trend merkbaar op langere termijn. In 1995 was 17,2% van het aantal woningen gelegen in een appartementsgebouw, in 2014 is dit 24,1%. Desondanks blijft de woning in open bebouwing nog steeds het belangrijkste **woningtype** en is hun aandeel sinds 1995 zelfs licht toegenomen in relatief belang: namelijk van 28,6% naar 29%. Het wonen in

5.23 Woningtype

Evolutie van het type woning, van 2001 tot 2014, in %.

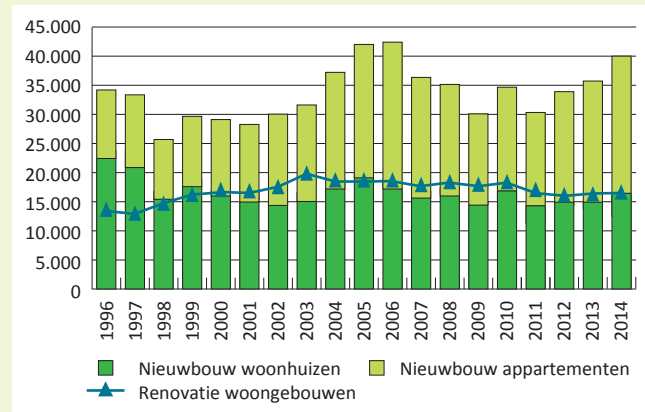

Bron: ADS, Kadaster.

handelshuizen verminderde daarentegen en ook de toename van het aantal rijhuizen was eerder beperkt waardoor dit aandeel met 4,3 procentpunten daalde in 19 jaar tijd tot 22,6%. Dit aandeel is wellicht een overschatting. In de kadastrale statistiek komt woningopsplitsing in kleinere woonentiteiten als kamers, studio's en dergelijke niet voor als gevolg van het niet registreren van woningopdeling.

5.24 Bouwvergunningen nieuwbouw en renovatie

Evolutie van het aantal bouwvergunningen voor nieuwbouwwoningen en voor renovatie van woongebouwen, van 1996 tot 2014.

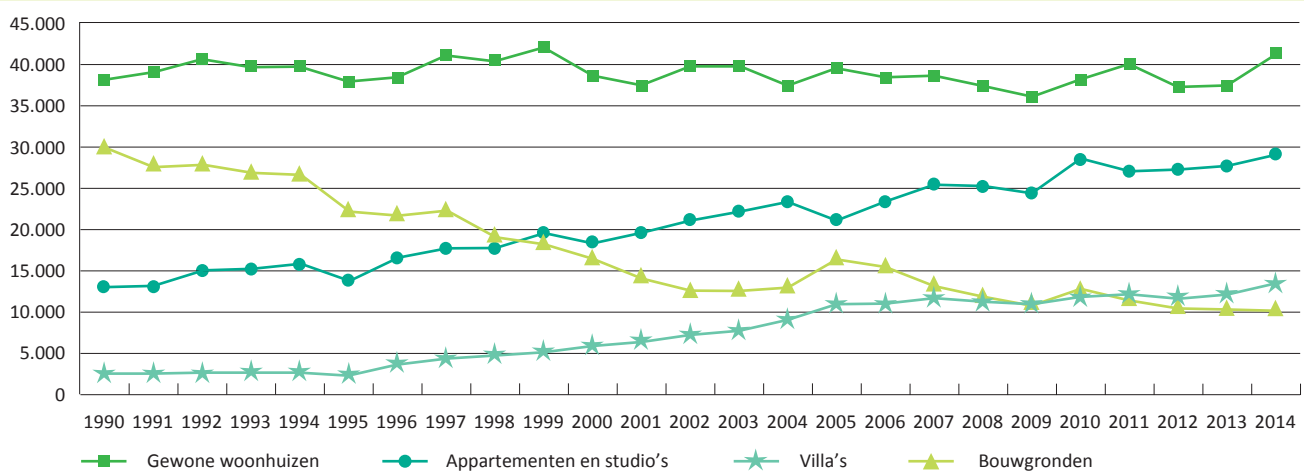
Noot: niet elke bouwvergunning leidt tot een nieuwe woning.
Bron: ADS.

Het aandeel appartementsbewoners in België bedraagt 22%. Dat is laag in Europees verband. In 2012 woonde 41% van de bevolking van de EU-28 in een flat. Het deel van de bevolking dat in een flat woonde was het grootst in Letland, Estland en Spanje (meer dan 60%). Ook in onze buurlanden Nederland en Frankrijk is dit meer dan 50%.

In 2014 werden bijna 40.000 vergunningen voor nieuwe woningen uitgereikt (+12% t.o.v. 2013). Hiermee bereikt de residentiële **nieuwbouwmak**t een topjaar. Enkel in de jaren 2005 en 2006 werden nog meer bouwvergunningen verstrekt, namelijk voor iets meer dan 42.000 nieuwe woningen. De nieuwbouwmakrt heroriënteert zich. Sinds 2002 worden er meer bouwvergunningen afgeleverd voor nieuwe appartementen dan voor woonhuizen. 58,9% van de vergunde nieuwbouwwoningen is in 2014 een appartement.

5.25 Verkoop vastgoed

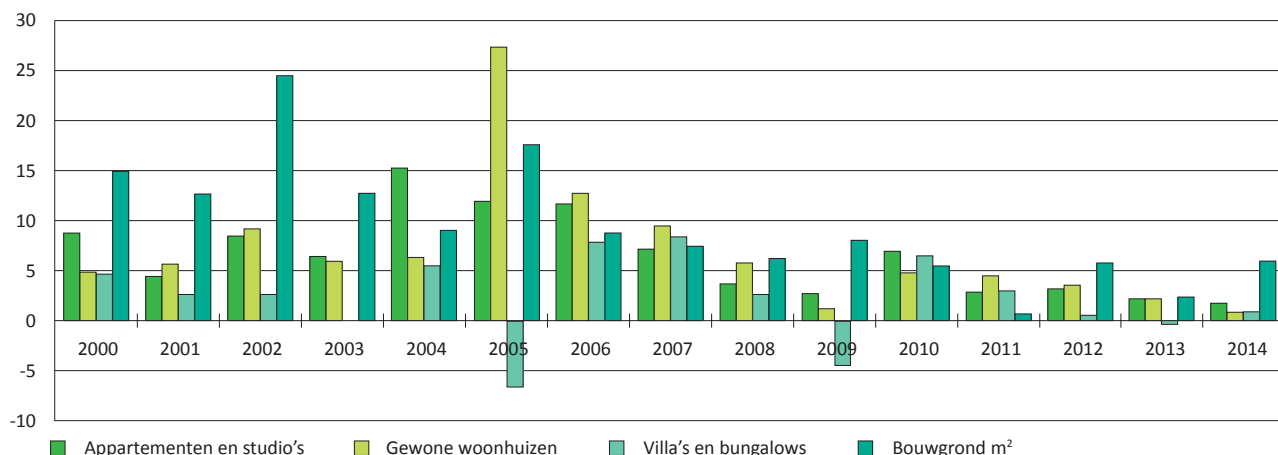
Evolutie van het aantal verkochte percelen bouwgrond, woonhuizen, villa's en appartementen, van 1990 tot 2014.

Bron: ADS.

5.26 Vastgoedprijz

Evolutie van de jaarlijkse stijging (ten opzichte van het jaar voordien) van de gemiddelde vastgoedprijzen, van 2000 tot 2014, in %.

Bron: ADS.

Ook wordt er sindsdien voor jaarlijks 17.000 à 18.000 woongebouwen een **renovatievergunning** afgeleverd. De voorbije drie jaar schommelt het aantal renovatievergunningen rond 16.000.

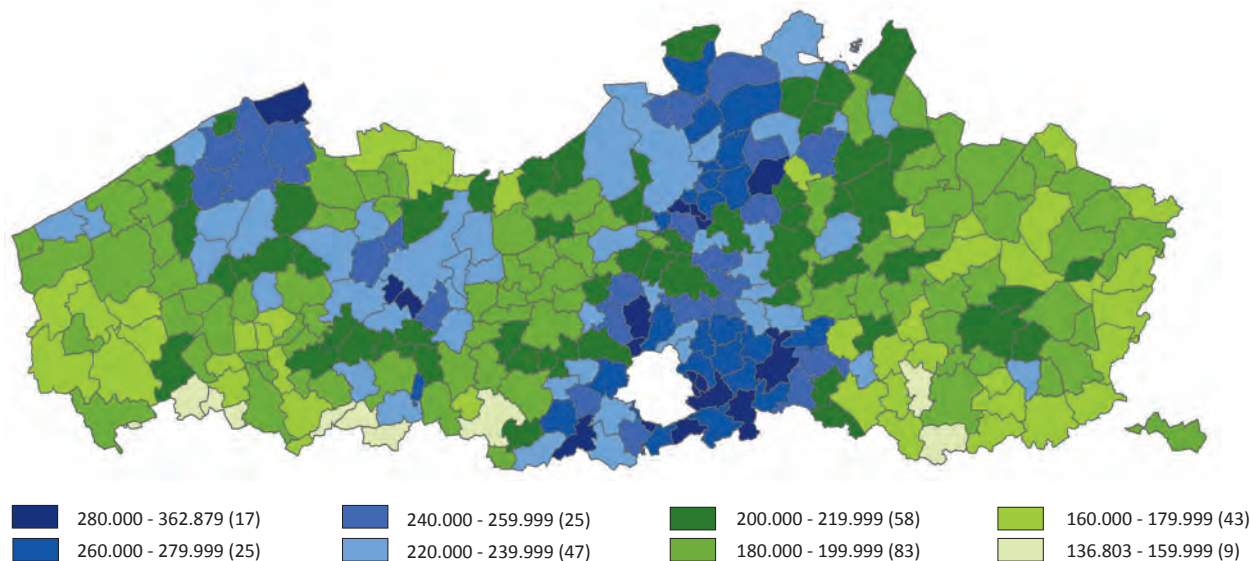
In 2014 kende de **vastgoedmarkt** een topjaar. 83.748 woningen verwisselden van eigenaar, vooral woonhuizen waren erg in trek. Zij vertegenwoordigden de helft van het marktaandeel. Met iets meer dan 10.000 bouwpercelen bereikt de verkoop van bouwgronden in 2014 een dieptepunt. In 1990 werden nog iets meer dan 30.000 bouwgronden verkocht.

2014 liet naast een stijgende verkoop ook lichte prijsstijgingen in de vastgoedsector zien van rond de 1%. De prijs van bouwgrond daarentegen steeg verder tot 179 euro per m² (+6%). In het Vlaamse Gewest werd in 2014 voor een woonhuis gemiddeld 213.558 euro betaald en voor een appartement 214.465 euro. De goedkoopste provincie is Limburg, waar gemiddeld 184.422 euro werd betaald voor een woonhuis. Vlaams-Brabant is dan weer de duurste provincie, waar een woonhuis gemiddeld 242.730 euro kost.

2014 was een topjaar voor de vastgoedmarkt én de vergunning in de nieuwbouwmarkt, waardoor ook de hypothecaire markt

5.27 Prijs woonhuis

Gemiddelde verkoopprijs voor een gewoon woonhuis per gemeente, in 2014, in euro.

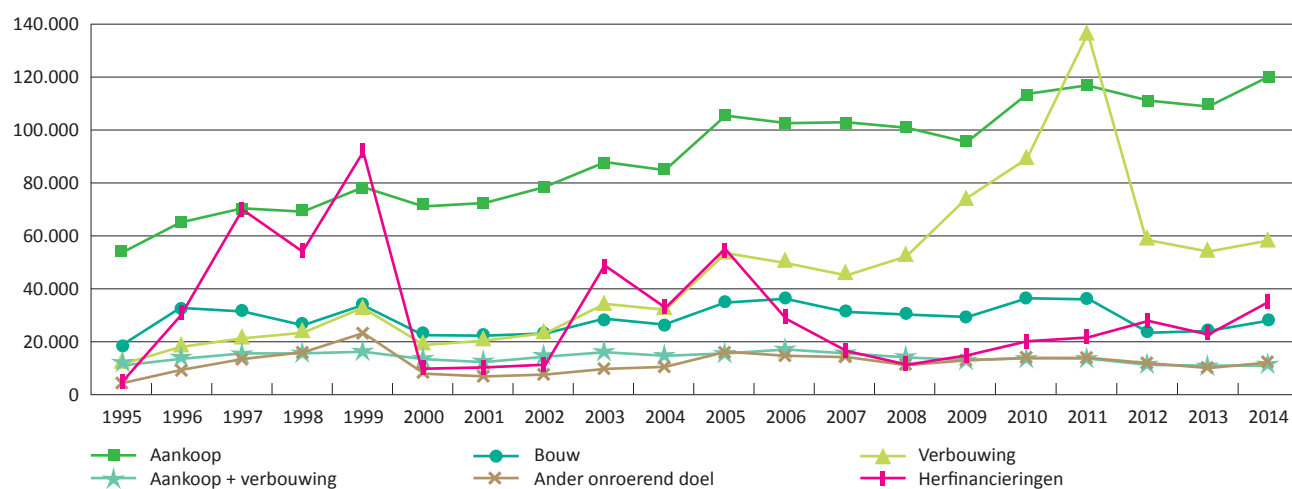

Bron: ADS.

5.28 Hypothecaire kredieten

Evolutie van het aantal verleende hypothecaire kredieten in België naar bestemming, van 1995 tot 2014.

Bron: Nationale Bank België.

sterk aangroeide. Er werden in België in 2014 230.000 **nieuwe hypothecaire kredieten** verstrekt voor een totaalbedrag van bijna 25,7 miljard euro, dat is 3,2 miljard meer dan in 2013. Met dit totaalbedrag staat de hypothecaire markt in 2014 het hoogst sinds 1995, zelfs hoger dan in 2010 en 2011, twee uitzonderlijke jaren voor de Belgische hypothecaire kredietmarkt. Het aantal bouwkredieten (28.500) nam met 14% toe in 2014 t.o.v. 2013 terwijl het aantal kredieten voor de aankoop van een woning (120.500) 12% vermeerderde; ook het aantal kredieten voor verbouwing (58.000) steeg met 7,6%.

Het gemiddeld ontleend bedrag voor de aankoop of de bouw van een woning is nagenoeg gelijk gebleven op 140.000 euro. Voor een aankoop met verbouwing wordt gemiddeld 165.000 euro geleend, voor een verbouwing alleen 42.000 euro.

Huurmarkt

Het **aandeel eigenaars** daalt de laatste jaren. In 2013 (Grote Woononderzoek, GWO) bezat 70,5% van de Vlaamse huishoudens een eigen woning. In 2005 was dit nog 74,4%. De daling

ging gepaard met een toename van het aandeel private huurwoningen (van 18,5% naar 20,4%) en een lichte toename van de sociale huurmarkt (van 5,6% naar 6,7%). Ook het aandeel van de gratis bewoners is licht gestegen (van 1,5% naar 2,5%).

Het aandeel eigenaars is het grootst in het overgangsgebied (79%), gevolgd door het platteland (77%). Voornamelijk het aandeel eigenaars zonder hypotheek is in deze gebieden het grootst. Zowel het aandeel private huurders (28%) als het aandeel sociale huurder (10%) is het grootst in het grootstedelijk gebied. Het overgangsgebied telt relatief gezien het kleinste aandeel sociale huurders (4%).

Ook tussen de gemeenten zijn er grote verschillen. Cijfers op gemeentelijk niveau zijn enkel beschikbaar via de Census 2011. Hieruit blijkt dat in de grootsteden Antwerpen en Gent, evenals in Leuven, slechts de helft van de woningen in eigendom zijn. In een aantal landelijke gemeenten kan dit oplopen tot boven de 80%.

Onder 'naakte **woonkosten**' worden de bedragen verstaan die huishoudens besteden aan de huur van de woning of de

5.29 Eigendomsstatuut

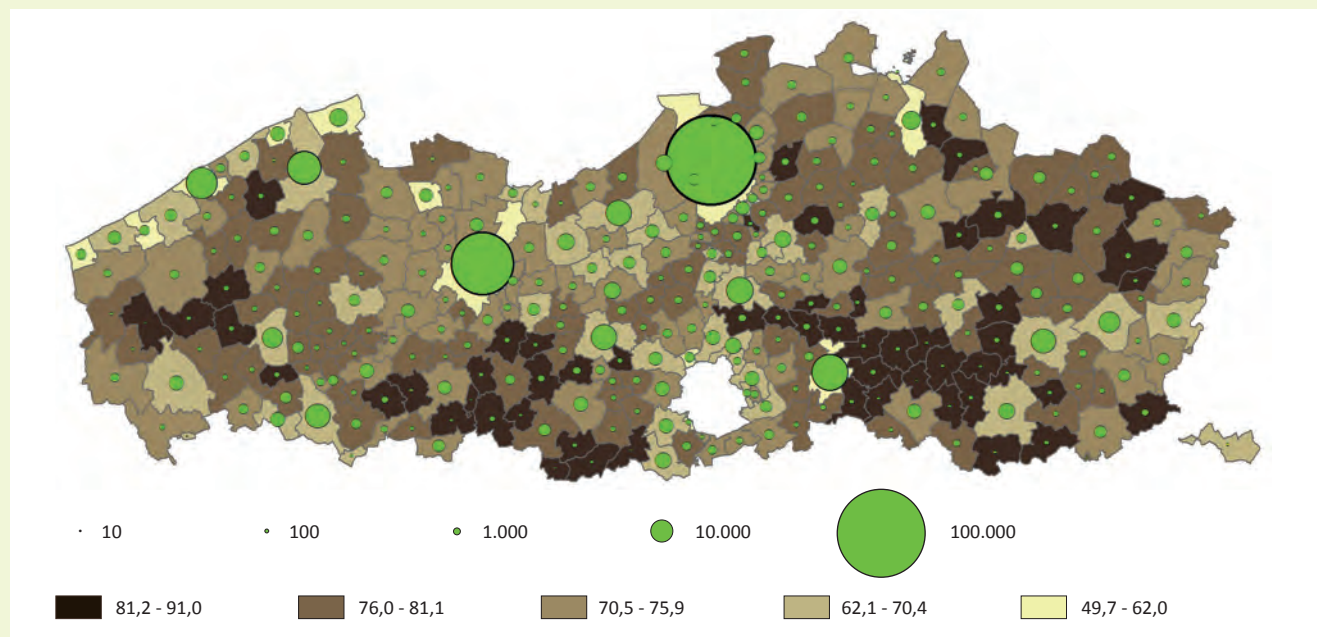
Eigendomsstatuut naar graad van verstedelijking, 2013, in %.

	Grootstedelijk gebied	Regionaal-stedelijk gebied	Kleinstedelijk gebied	Overgangsgebied	Platteland	Vlaams Gewest
Eigenaar	60,5	63,0	60,7	79,4	77,3	70,5
Eigenaar met hypotheek	31,7	28,6	26,4	33,2	30,4	31,0
Eigenaar zonder hypotheek	28,8	34,4	34,3	46,1	46,9	39,5
Huurder	37,9	34,9	35,2	18,0	20,3	27,1
Private huurder	28,0	25,5	26,8	14,1	15,1	20,4
Sociale huurder	9,9	9,4	8,4	3,9	5,3	6,7
Gratis bewoner	1,6	2,1	4,1	2,5	2,3	2,5

Bron: Grote Woononderzoek 2013.

5.30 Private huurmarkt

Aandeel eigenaarswoningen (kleuren, in %) en aantal huurwoningen (bollen) per gemeente, 1 januari 2011.

Bron: ADS, Census 2011; kaartbeeld SVR.

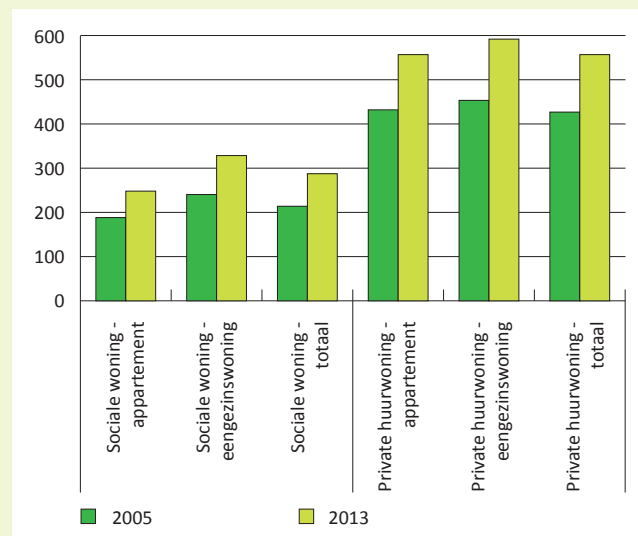
afbetaling van de lening. Verbruikskosten zijn niet inbegrepen.

Voor een woning op de private huurmarkt is de **huurprijs** gemiddeld 562 euro in 2013, wat 8% meer is dan in 2005 (431 euro), indien gecorrigeerd voor inflatie. Op jaarbasis betekent dit een reële stijging van 1%. Dit bedrag komt overeen met de huurprijs voor een appartement (560 euro). De gemiddelde huurprijs voor een eengezinswoning ligt hoger (597 euro) en voor een kamer of studio is dit lager (449 euro). In dezelfde periode 2005 – 2013 steeg de gemiddelde **huurprijs van een sociale woning** volgens administratieve gegevens van 215 euro naar 288 euro.

De gemiddelde huurprijs van private huurwoningen ligt het hoogst in het overgangsgebied, maar de verschillen blijken in het GWO 2013 statistisch niet significant. Het resultaat ligt wel in lijn met cijfers op basis van de AAPD-databank van 2010. Volgens deze administratieve databron bleek de huur in overgangsgebied circa 50 euro hoger te liggen dan in de andere gebiedstypes. Wat de eengezinswoningen in het GWO betreft,

5.31 Huurprijzen

Maandelijkse huurprijs van de private en de sociale huurders (zonder kosten), naar woningtype, 2005 en 2013.

Bron: Woonsurvey 2005, Grote Woononderzoek 2013, VMSW.

5.32 Huurprijs private huurmarkt

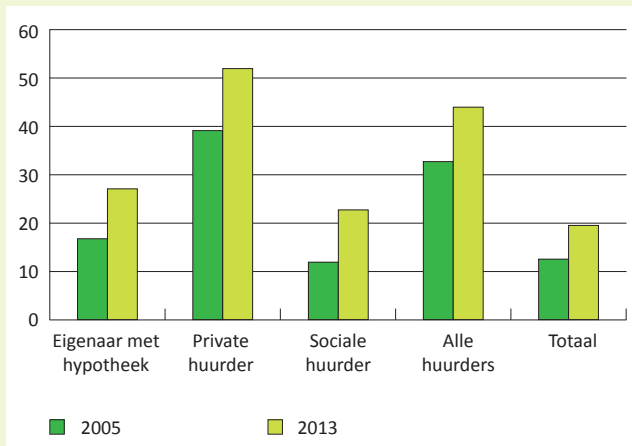
Gemiddelde huurprijs private huurmarkt naar graad van verstedelijking en type woning, in euro, 2013.

	Grootstedelijk gebied	Regionaal-stedelijk gebied	Kleinstedelijk gebied	Overgangsgebied	Platteland	Vlaams Gewest
Private huur	561	558	545	591	526	562
Eengezinswoning *	638	613	559	617	536	597
Appartement	568	561	554	563	531	560

*: Gemiddelde verschilt significant van gemiddelde voor de betreffende categorie.
Bron: Grote Woononderzoek 2013.

5.33 Woonquote boven 30%

Aandeel huishoudens met woonquote boven 30% naar eigendomsstatuut, 2005 en 2013, in %.

Bron: Woonsurvey 2005, Grote Woononderzoek 2013.

ligt de huur lager op het platteland en in het kleinstedelijk gebied dan in andere gebieden. Voor appartementen in de private huursector verschilt de huur gemiddeld niet significant tussen de verschillende gebiedstypen.

Betaalbaarheid van het wonen

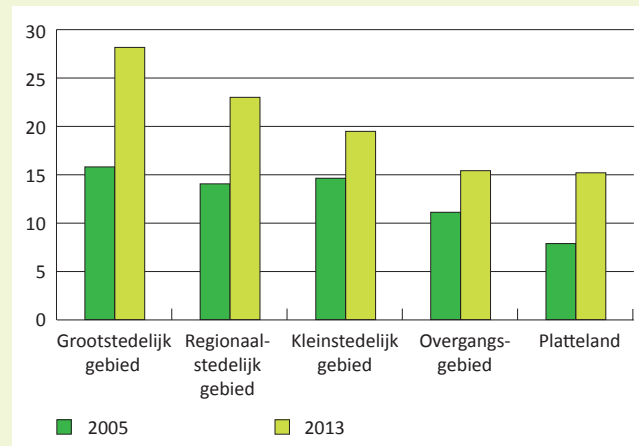
Om de betaalbaarheid van wonen te analyseren, worden de woonuitgaven in relatie geplaatst tot het inkomen van de huishoudens. Dit kan door een ratio te berekenen van de woonuitgaven ten opzichte van het besteedbaar inkomen (woonquote) en door het verschil tussen beide te nemen (resterend inkomen).

In 2013 bedroeg de **gemiddelde woonquote** (berekend voor de naakte woonuitgaven) van Vlaamse huishoudens 15%. De gemiddelde woonquote wordt gedrukt door het grote aantal huishoudens wiens lening is afbetaald. Voor huurders ligt deze woonquote dubbel zo hoog: 34% voor private huurders, 32% voor sociale huurders. Eigenaars die nog een lening afbetalen, komen uit op 24%.

Om de betaalbaarheid van het wonen te beoordelen, is de gemiddelde woonquote echter niet de beste maatstaf. Er is vooral een probleem met de betaalbaarheid als de woonquote van een huishouden te hoog uitvalt. De momenteel meest gehanteerde norm daarvoor is een woonquote van 30%. Gemeten volgens deze methode van een maximum woonquote is de betaalbaarheid sinds 2005 globaal negatief geëvalueerd. Op die manier beoordeeld, heeft 20% van de Vlaamse huishoudens een probleem met de betaalbaarheid van wonen. De betaalbaarheidsproblemen zijn het sterkst toegenomen op de private huurmarkt, maar ook op de eigendomsmarkt en in de sociale huur zijn er toenemende problemen. De grootste problemen situeren zich op de private huurmarkt. Hier betaalt meer dan 1 op de 2 huishoudens (52%) meer dan 30% van het inkomen aan huur. De sociale huurders hebben in vergelijking minder betaalbaarheidsproblemen: 23% overstijgt de 30%-

5.34 Woonquote boven 30%, per regio

Aandeel met woonquote boven 30%, naar graad van verstedelijking, 2005 en 2013, in %.

Bron: Woonsurvey 2005, Grote Woononderzoek 2013.

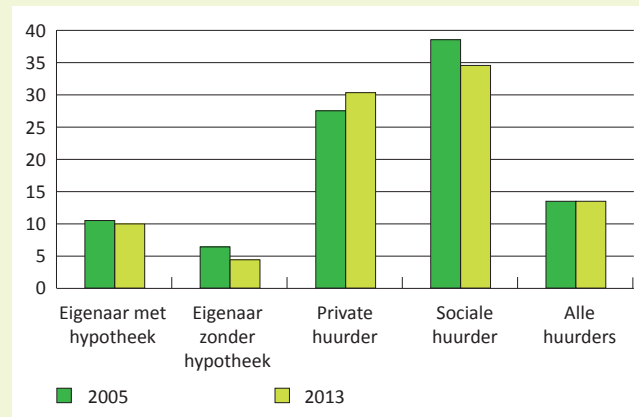
norm. Bij dit laatste dient te worden opgemerkt dat bij de bevraging in het Grote Woononderzoek de naakte huurprijzen voor sociale huurders vermoedelijk is overschat. Dit komt vermoedelijk omdat een deel van de bevrageerde huurders ook de huurlasten meetelt. Dit heeft tot gevolg dat deze indicator voor betaalbaarheid daarmee onbetaalbaar sociaal wonen in Vlaanderen anno 2013 overschat. Indien de woonquote zou zijn berekend op de administratieve data, dan zou de groep met betaalbaarheidsproblemen kleiner zijn.

De groep met een grote woonquote (>30%) is in 2013 relatief groter in het regionaalstedelijk gebied en het grootstedelijk gebied. De problematiek is voor de periode 2005-2013 in elke regio sterk toegenomen, maar relatief het sterkst op het platteland en in het grootstedelijk gebied.

Eén van de kritieken op de methode van de woonquote is dat deze indicator geen onderscheid maakt naar inkomen

5.35 Resterend inkomen

Aandeel onder de norm voor het resterend inkomen, naar eigendomsstatuut, 2005 en 2013, in %.

Bron: Woonsurvey 2005, Grote Woononderzoek 2013.

5.36 Resterend inkomen en verstedelijking

Aandeel onder de RI-norm (%), naar deelmarkt en graad van verstedelijking, 2013.

	Grootstedelijk gebied	Regionaal-stedelijk gebied	Kleinstedelijk gebied	Overgangsgebied	Platteland	Opmerking
Totaal	19	16	15	11	11	
Eigenaar met hypotheek	11	13	8	9	10	n.s.
Eigenaar zonder hypotheek	5	3	7	4	6	n.s.
Private huur	36	30	28	32	17	
Sociale huur	38	33	32	33	36	n.s.
Alle huurders	36	31	29	32	22	n.s.
<i>N</i>	1 083	3 266	666	2 764	804	

n.s.= niet significant.

Bron: Grote Woononderzoek 2013.

en gezinstype. Nochtans zal een woonuitgave van 30% veel zwaarder op het budget wegen voor een gezin met een laag inkomen dan met een hoog inkomen. Bovendien is de norm zelf redelijk willekeurig. Het **'resterend inkomen'** komt tegemoet aan beide bezwaren. Hierbij wordt normatief bepaald hoeveel een gezin minimaal nodig heeft om menswaardig te kunnen deelnemen aan de samenleving. De redenering is dan dat na het betalen van de woonuitgaven nog voldoende inkomen moet overblijven. Voor Vlaanderen werden dergelijke 'minimumbudgetten' bepaald voor meerdere gezinstypes.

Volgens het resterend inkomen zijn de betaalbaarheidsproblemen globaal niet toegenomen tussen 2005 en 2013. Het aandeel blijft stabiel op 13%. Ook voor de deelmarkten afzonderlijk zijn er geen significante wijzigingen. Verder blijkt ook dat bij de methode van de woonquote de meeste betaalbaarheidsproblemen vastgesteld worden bij private huurders. Volgens het resterend inkomen zitten de betaalbaarheidsproblemen voornamelijk in de sociale huur. Voor dit verschil is de verklaring te vinden bij de inkomens, die in de sociale huur gemiddeld lager liggen dan op de private huurmarkt. Ondanks de erg lage sociale huurprijzen houdt 1 op de 3 sociale huurders onvoldoende inkomen over na het betalen van de huur. Ook hier is de opmerking op zijn plaats over de moeilijke meting van de naakte woonuitgaven voor sociale huurders via surveys. Om die reden zijn de betaalbaarheidsproblemen in de sociale huur vermoedelijk overschat.

Het aandeel huishoudens onder de norm van het resterend inkomen is het grootst in het grootstedelijk gebied en het meest beperkt in het overgangsgebied en op het platteland.

Wat de eigenaars betreft, met of zonder lopende hypotheek, zijn er geen significante verschillen tussen de gebiedstypes. Voor de private huurmarkt steekt het grootstedelijk gebied qua aandeel dat te weinig overhoudt, er bovenuit (36%), terwijl het platteland het best scoort (17%). Voor de sociale huurders zijn er geen significante verschillen tussen de gebiedstypes.

Ondersteuning eigendomsverwerving

De overheid stimuleert het bezit van een eigen woning. De ondersteunende maatregelen bij eigendomsverwerving vanwege de Vlaamse overheid die hierna achtereenvolgens worden besproken zijn de sociale leningen, de premies en het aanbod in de sector van de sociale huisvesting. Sinds 1 juli 2014 is de belastingsvermindering voor de enige en eigen woning een bevoegdheid van het Vlaamse Gewest. De herziening van de woonbonus geldt voor leningen afgesloten na 31/12/2014.

Sociale leningen

Indien wordt voldaan aan bepaalde criteria inzake inkomen en/of waarde van de woning, kan een lening worden afgesloten aan een goedkoper tarief dan wat op de private markt gehanteerd wordt. Er zijn verschillende soorten sociale leningen. Het Vlaams Woningfonds (VWF) en de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (VMSW) zorgen voor goedkope leningen en ontvangen voor de uitvoering van hun opdracht subsidies van de overheid. Daarenboven kunnen erkende kredietmaatschappijen leningen verstrekken aan gezinnen of alleenstaanden zonder startkapitaal, dankzij de gewestwaarborg die op een gedeelte van de lening wordt verleend.

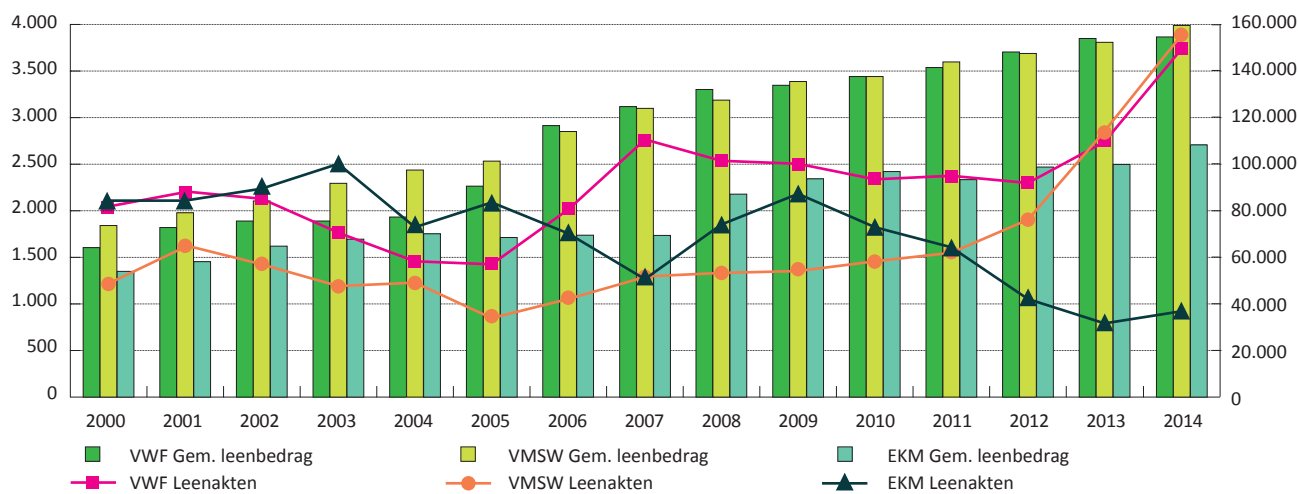
In 2014 werden er door de **Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen** (VMSW) 3.895 leningen verstrekt. Dit is het hoogste aantal sinds lang. In 2013 waren er dat er 2.865. Het gemiddelde leningsbedrag was 159.931 euro (een stijging met ongeveer 5% tegenover 2013). Hierin zitten ook kleinere leningen voor renovatie van de eigen woning. Indien alleen wordt gekeken naar de leningen voor de aankoop van een woning (eventueel in combinatie met de renovatie van die woning), dan is het gemiddelde leningsbedrag 169.160 euro.

De gemiddelde duurtijd van de leningen in 2014 bedroeg 311 maanden (26 jaar). De standaardduurtijd is 20 jaar, maar deze wordt met 1 of meerdere jaren verlengd tot maximaal 30 jaar, tot de ontlener solvabel is (een termijnverlenging zorgt namelijk voor een daling van het maandgeld).

Tot december 2005 konden enkel gezinnen met minimum twee kinderen een beroep doen op het **Vlaams Woningfonds**.

5.37 Sociale leningen

Evolutie van het aantal sociale leningen (linkeras) en het gemiddelde leenbedrag (rechteras) van het Vlaams Woningfonds, de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen en de Erkende Kredietmaatschappijen, van 2000 tot 2014.

Bron: Wonen-Vlaanderen, afdeling Financiële instrumenten.

Geleidelijk aan werd de doelgroep verruimd tot alle gezinnen met kinderen door de wijziging van het begrip 'groot gezin' in de Vlaamse Wooncode en in concreto door de nieuwe reglementering die werd ingevoerd. Sinds 1 januari 2014 is het hebben van kinderen uiteindelijk helemaal geen voorwaarde meer om in aanmerking te komen voor een Vlaams Woningfondslening. De uitbreiding van de doelgroep resulteerde in een verhoging van het aantal leningsaanvragen in de daarop volgende jaren. Het VWF sloot in 2014 3.747 sociale leningen af, gemiddeld werd 155.618 euro ontleend.

Het aandeel van de belangrijkste verrichting 'aankoop van een woning' daalt verder licht maar blijft toch nog 62% in 2014. Hiervoor wordt gemiddeld 160.567 euro geleend. Het aandeel van het aantal leningen voor het financieren van de verrichting 'aankoop gecombineerd met werken' komt op 26%. Hiervoor wordt gemiddeld 172.790 euro geleend. Slechts 1% van het aantal uitgekeerde leningen had betrekking op nieuwbouw en 6% enkel renovatie.

In de private sector (figuur 5.28) ging iets meer dan de helft van het aantal in 2014 verstrekte hypothecaire kredieten (zonder herfinancieringen) naar aankoop, 5% naar aankoop met renovatie, terwijl 12% bestemd was voor nieuwbouw en 25% enkel renovatie tot doel had.

Een sociale kredietmaatschappij is door de Vlaamse Regering erkend om sociale leningen toe te kennen voor het kopen, bouwen of behouden van een bescheiden woning. Dankzij een gedeeltelijke waarborg van het Vlaams Gewest kunnen ook gezinnen met weinig of geen startkapitaal bij een **erkende kredietmaatschappij** terecht. De Vlaamse Regering erkent momenteel een 40-tal kredietmaatschappijen. In 2014 stijgt het aandeel door de Erkende Kredietmaatschappijen (EKM) verstrekte kredieten terug lichtjes van 789 tot 921. Dit is nog steeds maar de helft van het aantal van 10 jaar geleden. Deze dalende trend zet zich in vanaf 2010 en is voornamelijk te

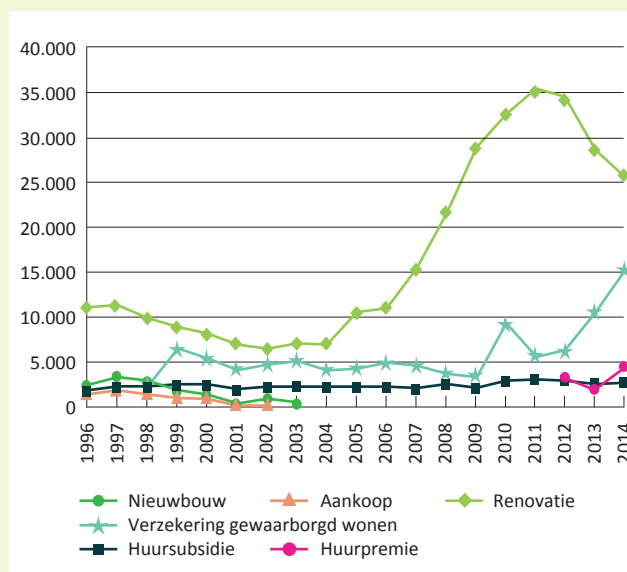
wijten aan het feit dat de hypothecaire rentevoeten van de private banken op een historisch dieptepunt stonden, wat de vraag naar sociaal woonkrediet verder deed afnemen.

Premies

Wie wil kopen, bouwen of verbouwen en aan de gestelde voorwaarden voldoet, kan bij de Vlaamse overheid een beroep

5.38 Begunstigden Vlaams huisvestingsbeleid

Evolutie van het aantal nieuwe begunstigden die genieten van een tegemoetkoming, per stelsel, van 1996 tot 2014.

Noot: nieuwbouw en aankoop zijn afgelopen stelsels.
Bron: Agentschap Wonen Vlaanderen.

5.39 Subsidies Vlaams Huisvestingsbeleid

Evolutie van de betalingen van tegemoetkomingen in het Vlaamse huisvestingsbeleid, in euro, van 1996 tot 2014.

Jaar	Huursubsidie	Huurpremie	Nieuwbouw	Aankoop	Renovatie	Verzekering gewaarborgd wonen	Totaal
1996	2.873.935		5.507.254	2.263.458	24.216.658		34.861.305
1997	4.140.957		10.577.911	3.949.449	28.418.441		47.086.758
1998	5.375.798		11.338.861	3.793.788	28.871.842	416.720	49.797.009
1999	6.754.542		7.486.034	3.111.955	19.017.264	1.408.393	37.778.188
2000	7.671.120		4.816.776	2.048.186	15.584.464	1.149.032	31.269.578
2001	7.163.373		4.432.934	1.757.445	17.152.683	873.544	31.379.979
2002	7.959.788		7.587.729	695.031	14.146.093	1.004.314	31.392.955
2003	8.731.367		3.985.509	390.241	11.256.681	1.104.789	25.468.587
2004	8.941.274		11.476,08	2.678	9.101.195	868.967	18.925.590
2005	9.102.258		0	0	14.639.437	891.851	24.633.547
2006	8.892.048		0	0	15.840.300	1.046.814	25.779.162
2007	9.142.905		0	0	58.804.980	981.211	68.929.096
2008	15.397.761		0	0	92.376.380	767.620	108.541.761
2009	14.751.581		0	0	135.933.628	2.769.779	153.454.988
2010	18.381.915		0	0	137.255.030	8.073.791	163.710.736
2011	21.947.006		0	0	129.728.800	4.787.332	156.463.138
2012	23.676.858	1.607.372	0	0	126.868.420	5.707.229	157.859.880
2013	25.633.847	6.063.173	0	0	114.699.590	9.527.175	155.923.785
2014	28.289.987	8.835.131	0	0	101.281.160	13.522.705	151.928.983
Totaal 1996-2014	234.828.320	16.505.676	55.744.485	18.012.230	1.095.193.045	54.901.265	1.475.185.023

Noot: nieuwbouw en aankoop zijn afgelopen stelsels.
Bron: Agentschap Wonen Vlaanderen.

doen op een verbeterings- en aanpassingspremie, een renovatiepremie en/of een verzekering gewaarborgd wonen bij een hypothecaire lening.

Steun bij renovatie woning

De **verbeterings- en aanpassingspremie** (VAP) is een premie voor enerzijds verbeteringswerken aan de woning voor personen met een bescheiden inkomen en anderzijds aanpassingswerken om de woning meer geschikt te maken voor bejaarden en gehandicapten. De premie varieert naargelang van het type van de uitgevoerde werken. In 2014 ontvingen 9.564 personen een tegemoetkoming voor een totaalbedrag van 11,3 miljoen euro. Gemiddeld werd in 2014 per aanvraag een premie van 1.183 euro uitgekeerd.

In maart 2007 werd een nieuwe **renovatiepremie** ingevoerd. De premie dient voor structurele of bouwfysische werken die de toestand van de woning fundamenteel kunnen verbeteren. De premie moedigt een grondige renovatie en algemene opwaardering van de woning aan. Eind 2009 werden de toekenningsvoorwaarden bijgestuurd om de premie doelmatiger in te zetten. Enerzijds werd de premie sterker gericht op werken aan de basiskwaliteit van de woning en werden afwerkingswerkzaamheden geschrapt, anderzijds werd de hoogte van de premie afhankelijk gemaakt van de hoogte van het inkomen. De renovatiepremie werd stopgezet op 1 december 2014. In 2014 ontvingen 16.092 personen een renovatiepremie voor een totaalbedrag van 90 miljoen euro. De renovatiepremie bedraagt gemiddeld 5.591 euro. In de periode 1996-2014 kregen 311.440 personen een tegemoet-

coming voor renovatie en aanpassing van de woning, voor in totaal een bedrag van 999 miljoen euro.

Verzekering gewaarborgd wonen

Wie een woning bouwt, koopt of renoveert, kan zich onder bepaalde voorwaarden gratis laten verzekeren tegen inkomensverlies. Als men tijdens de eerste tien jaar na het afsluiten van een hypothecaire lening onvrijwillig werkloos of arbeidsongeschikt wordt, neemt de Vlaamse overheid een deel van de afbetaling op zich. De tegemoetkoming wordt maximaal drie jaar toegekend en bedraagt ten hoogste 600 euro per maand. De in 1998 ingevoerde "verzekering tegen inkomensverlies" werd eind 2003 herwerkt tot de "verzekering gewaarborgd wonen". In 2008 werd de regelgeving van de verzekering gewaarborgd wonen opnieuw aangepast. In de periode april 2009-december 2014 werden in totaal 49.440 polissen afgesloten. In deze periode werd voor een totaalbedrag van 44,4 miljoen euro aan verzekeringspremies gefinancierd door de Vlaamse overheid. In 2014 werden 15.198 polissen afgesloten voor een bedrag van 13,5 miljoen euro. In de periode 1998-2014 werden in totaal 97.677 polissen afgesloten en werd voor een totaalbedrag van 54,9 miljoen euro aan verzekeringspremies gefinancierd door de Vlaamse overheid.

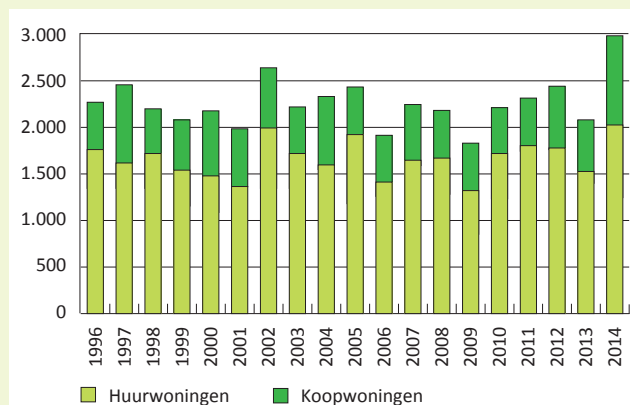
Sociale woningbouw

De sociale huisvestingsmaatschappijen verhuren niet alleen, maar bieden ook **sociale woningen en kavels** te koop aan. Om deze te kunnen kopen moet aan bepaalde voorwaarden

5.40 Nieuwbouw VMSW

Evolutie van het totale aantal opgeleverde nieuwbouwwoningen (huur- en koopwoningen), van 1996 tot 2014.

Bron: VMSW.

worden voldaan met betrekking tot inkomen en eigendom. Het aantal verkopen stijgt tot over de duizend: 275 huurwoningen en 867 koopwoningen. In 2013 waren dit nog in totaal 740 woningen. Ingevolge kooprecht van de zittende huurder werden in 2014 106 huurwoningen verkocht aan een gemiddelde verkoopprijs die vrij stabiel blijft op 165.000 euro.

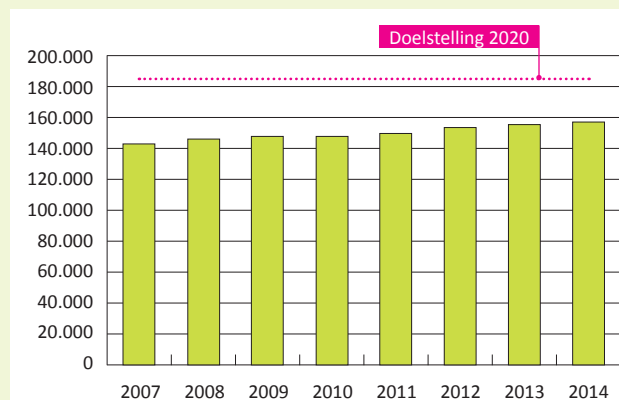
In 2014 werden 42 sociale kavels verkocht. Een kavel kost gemiddeld 54.000 euro, een sociale koopwoning (grond inbegrepen) 176.000 euro. De gemiddelde verkoopprijzen variëren evenwel, namelijk van 161.800 euro in Antwerpen tot 190.000 euro per koopwoning in West-Vlaanderen. De prijs van de grond is hier inbegrepen; bij de verkoop van appartementen (Antwerpen, Gent...) weegt die veel minder door. De prijs van de grond ligt tussen de 30.000 en de 50.000 euro.

Eind 2014 hadden de VMSW en de sociale huisvestingsmaatschappijen (SHM's) 1.454 ha aan grondreserves beschikbaar. Deze oppervlakte omvat grotendeels gronden gelegen in woongebieden (483 ha) of in woonuitbreidingsgebieden (821 ha), maar niet al deze gronden kunnen bebouwd worden. De oppervlakten aan grondreserves blijken niet gelijkmatig verdeeld te zijn over de SHM's. Terwijl sommige SHM's over een voldoende ruime grondreserve beschikken om daarop op middellange en zelfs lange termijn projecten te realiseren, hebben andere SHM's geen (noemenswaardige) grondreserve ter beschikking. De grondreserves blijken gelijkmatig verdeeld te zijn over de Vlaamse provincies.

Op deze gronden wordt **nieuwbouw** gerealiseerd. Sinds 1996 worden jaarlijks gemiddeld ongeveer 2.200 woningen opgeleverd, waarvan één vierde koopwoningen. Als gevolg van het Grond- en pandendecreet neemt het aantal nieuwe woningen in 2014 stevig toe: er werden 2.050 nieuwe huurwoningen gerealiseerd en 965 koopwoningen. Dat zijn er 939 meer dan het jaar voordien; voor de huurwoningen gaat het om een stijging van 33%.

5.41 Sociaal huurpatrimonium

Aantal sociale huurwoningen (SHM + SVK), van 2007 tot 2014, vergeleken met doelstelling Pact 2020.

Bron: VMSW.

Ondersteuning huurmarkt

In het Vlaamse Gewest is 71% van de woningen in eigendom, 27% is een huurwoning. Het aandeel van de sociale huurmarkt in deze laatste categorie is bijna 7%.

Sociaal huurpatrimonium

Het Pact 2020 voorziet in de creatie van minstens 43.440 bijkomende sociale huurwoningen tegen 2020, zoals bepaald in het decreet Grond- en pandenbeleid. Als sociale huurwoning wordt aanzien een woning die op 31 december van het betrokken jaar verhuurd of geregistreerd is binnen het sociaal huurstelsel via de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (VMSW) inclusief woningen op 31 december verhuurd door de Sociale Verhuurkantoren (SVK's) en huurwoningen van gemeenten, OCMW's en intergemeentelijke samenwerkingsverbanden die verhuurd worden binnen het sociaal huurstelsel.

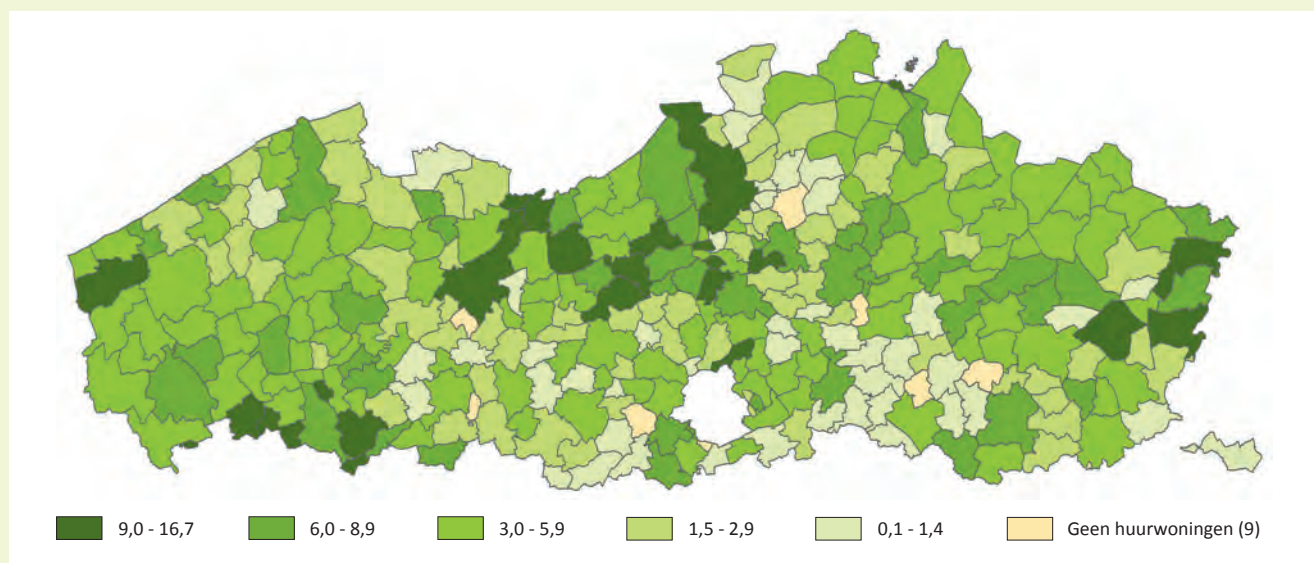
VMSW en SHM's

Eind 2014 zijn 149.143 sociale woonegelegenheden verhuurd (of in renovatie) door de VMSW en de 90 SHM's. Ongeveer de helft is een appartement, de overige helft bestaat grotendeels uit woonhuizen. Duowoningen maken bijna 5% van het patrimonium uit. Duowoningen bestaan uit een benedenwoning met doorgaans een kleine gelijkvloerse woning met 1 slaapkamer en een bovenwoning die een gezinswoning is met 2 of meer slaapkamers.

Ondanks de stijging van het aantal nieuwe woningen dat jaarlijks wordt opgeleverd, voldoet het aanbod niet aan de vraag. Eind 2013 waren er 104.976 unieke kandidaat-huurders ingeschreven op de wachtlijsten van de sociale huisvestingsmaatschappijen in Vlaanderen. In dat cijfer zijn wel 13.920 interne mutaties inbegrepen. Elke twee jaar wordt een controle op de wachtlijsten doorgevoerd zodat mensen die niet meer aan de voorwaarden voldoen of die geen interesse meer heb-

5.42 Huurpatrimonium VMSW

Aandeel sociale huurwoningen VMSW ten opzichte van het totaal aantal woningen, per gemeente, 2014, in %.

Noot: Sociale huurwoningen verhuurd door gemeenten, sociale verhuurkantoren zijn niet opgenomen.
Bron: VMSW (toestand 31/12/2014) en SVR (projecties aantal huishoudens 1/1/2015).

ben, geschrapt kunnen worden. Het cijfer wordt daarom best vergeleken met de toestand van eind 2011 met 91.926 unieke kandidaat-huurders, een stijging met 14%. In 2013 werd wel de inkomensgrens opgetrokken zodat meer gezinnen in aanmerking kwamen voor een sociale huurwoning.

Uit de analyse van de wachtlijsten blijkt dat een relatief jongere groep zich inschrijft om in aanmerking te komen voor een sociale woning. Daar waar midden 2007 de leeftijdsgroep van 40 tot 49 jaar nog de grootste groep kandidaat-huurders

vormde, is dit eind 2009 de groep van 30 tot 39-jarigen geworden (eind 2013: 23,5%). Het aandeel kandidaat-huurders van 55 jaar of meer blijft min of meer stabiel en schommelt rond de 28% eind 2013. Verder blijkt ook 45% alleenstaand te zijn. Als men kijkt naar de provincie van oorsprong, is 34% van de potentiële huurders woonachtig in Antwerpen. Onderaan de lijst staat Vlaams-Brabant met 10%.

Kandidaat-huurders zijn in aantal - maar ook relatief ten opzichte van bevolkingsomvang van de gemeente - vooral aanwezig in de groot- en centrumsteden en de gemeenten van de vroegere mijnstreek in Limburg.

5.43 Wachtlijsten

Aantal personen dat zich bij een sociale huisvestingsmaatschappij als kandidaat heeft ingeschreven voor een sociale huurwoning, volgens provincie van oorsprong, en de verhouding van het aantal kandidaat huurders tot het aantal sociale huurwoningen, per provincie, situatie eind 2013.

	Kandidaat-huurders	Aantal kandidaat-huurders per sociale woning
Provincie Antwerpen	35.666	0,77
Provincie Limburg	13.660	0,71
Provincie Oost-Vlaanderen	25.466	0,68
Provincie Vlaams-Brabant	10.566	0,66
Provincie West-Vlaanderen	17.005	0,59
Totaal Vlaams Gewest	102.363	0,69
Totaal Brussels Gewest	1.106	
Totaal Waals Gewest	287	
Onbekend	1.226	
Totaal*	104.976	

(*) Noot: aantal unieke kandidaten: Wie ingeschreven is in 2 of meer provincies, is bij beide provincies opgenomen, maar wordt in totaal slechts één keer meegeteld.
Bron: VMSW.

Per 100 woningen die eind 2013 werden verhuurd door al de sociale huisvestingsmaatschappijen samen, stonden zo'n 69 kandidaten op de wachtlijst. Er moet in dit cijfer rekening worden gehouden met het feit dat een aantal kandidaat-huurders op de wachtlijst staan voor een andere sociale woning dan deze die zij op dat ogenblik huren. Als voor de wachtlijst VMSW het aantal **unieke kandidaat-huurders** wordt geteld dat nog geen sociale huurder is en waarbij tevens dossiers ouder dan 10 jaar worden geëlimineerd omwille van de specifieke voorkeur van de kandidaat-huurder, komt men op een sociale woningbehoefte in Vlaanderen van 78.540 aanvragen; wat een stijging is van 13% op 2 jaar tijd.

Om het sociaal woonaanbod te verhogen werd het decreet over het Grond- en Pandenbeleid in 2009 goedgekeurd. Het trad in werking op 1 september 2009 en bevat twee grote lussen. Enerzijds zijn er maatregelen die het aanbod aan sociale woningen sterk moet laten stijgen (+43.440 sociale woningen, +21.170 sociale koopwoningen en +1.000 sociale kavels). Het decreet voorziet in een sociaal objectief per gemeente. Dit objectief legt een aantal te realiseren sociale woningen op per gemeente. Ingevolge het regeerakkoord werd het groepad

vastgelegd tot 2025 en aangevuld met de realisatie van 6.000 bescheiden woningen, zoals opgenomen in de Vlaamse Wooncode. Anderzijds worden er verschillende fiscale stimuli uitgewerkt die het aantal verwaarloosde en verkrotte woningen moet doen dalen.

Woningen en kavels zijn bescheiden als ze aan volgende voorwaarden voldoen:

1. kavels met een oppervlakte van ten hoogste 500 m²
2. eengezinswoningen met een bouwvolume van ten hoogste 550 m³
3. overige woningen met een bouwvolume van ten hoogste 240 m³, te verhogen met 50 m³ voor woningen met drie of meer slaapkamers.

De realisatie gebeurt op initiatief van de SHM's of private ontwikkelaars die ervoor opteren hun bescheiden woonaanbod in natura uit te voeren. De sociale huisvestingsmaatschappij De Ideale Woning realiseerde in de gemeente Malle het een project met 12 bescheiden huurwoningen.

Sociale verhuurkantoren

De sociale verhuurkantoren (SVK) huren zelf woningen en verhuren deze door aan kansarmen en kwetsbare bewoners. De erkende SVK beheerden eind 2014 samen 7.792 woningen, wat 11% meer is dan eind 2013. Dit aantal is het voorbije decennium jaarlijks sterk gestegen. De door het Vlaamse Gewest gesubsidieerde SVK zijn ofwel privaatrechtelijke (vzw's) of publiekrechtelijke (OCMW-verenigingen) organisaties.

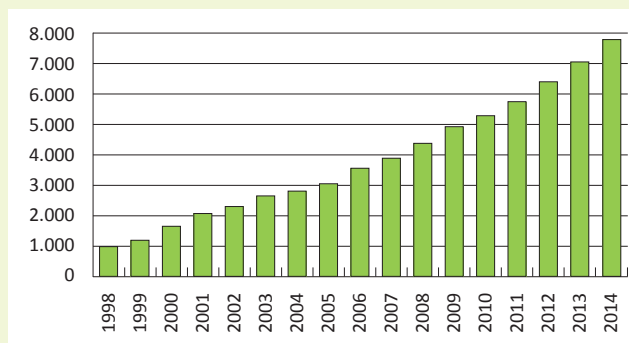
Vanaf 1 juli 2012 staat de VMSW in voor de algemene ondersteuning van de SVK, het agentschap Wonen-Vlaanderen begeleidt de SVK op het vlak van woningkwaliteit en de vzw HURPunt (de federatie van SVK) vertegenwoordigt hen.

Het Grond- en Pandendecreet en het sociaal objectief gaan ervan uit dat er in Vlaanderen ten opzichte van 2007 43.440 sociale huurwoningen zullen bijkomen. De groei van het aantal huurwoningen bij de SVK wordt voor maximum 6.000 woningen in rekening gebracht voor de berekening van dit resultaat. Op datum 31/12/2007 (nulmeting) telde de SVK-sector 3.868 woningen. Tegen 2020 moeten dit er 9.868 zijn.

Eind 2014 zijn 50 erkende SVK actief in 271 gemeenten, wat

5.44 Evolutie SVK-woningen

Evolutie van het aantal woningen in het beheer van de erkende en gesubsidieerde verhuurkantoren, van 1998 tot 2014.

Bron: VMSW.

staat voor een gebiedsdekking van 88% van de gemeenten in Vlaanderen. Het grootste aandeel SVK-woningen bevindt zich in de provincie West-Vlaanderen (32% van het totale SVK-woningaanbod). Vlaams-Brabant (12%) kent het laagste aanbod.

Het percentage woningen dat de SVK in eigendom hebben of huren van een SHM, een lokaal bestuur of de provincie, daalt jaar na jaar. In 2008 waren nog bijna 10% van de woningen op deze manier in beheer, in 2014 is dit verder gedaald tot 2,4%. De SVK richten zich meer en meer op de private huurmarkt.

In de loop van 2013 werden bij de erkende SVK 13.001 nieuwe woningzoekenden ingeschreven (alleenstaanden of gezinnen). Dit zijn er 1.111 meer dan in 2012.

In totaal staan er bij de 50 SVK zo'n 25.310 kandidaat-huurders op de wachtlijsten. Gemiddeld zijn er bijna 3,6 wachtenden per SVK-woning, in de provincie Antwerpen 4,76 wachtenden en in Oost-Vlaanderen 4,47. Dat de druk hoog blijft, kan worden afgeleid uit het gemiddeld aantal nieuwe inschrijvingen per SVK: 250 in 2013 t.o.v. 228 in 2012.

Van de nieuwe huurders in 2013 waren – op het moment van toewijzing – 84% alleenstaand of alleenstaand met kinderen. Verder heeft bijna 75% een vervangingsinkomen (leefloon, werkloosheids- of invaliditeitsuitkering). In tegenstelling tot de SHM wijzen de SVK hun woningen niet toe volgens de chro-

5.45 SVK-woningen

Aantal woningen in het beheer van de erkende en gesubsidieerde verhuurkantoren, per provincie, in 2014.

Provincie	Privémarkt - ingehuurd	Privémarkt - maar eigendom SVK	OCMW / Gemeente	SHM woningfonds	Provincie	Onbekend	Totaal
Antwerpen	1.698	0	20	0	10	64	1.792
Limburg	1.329	0	9	1	0	0	1.339
Oost-Vlaanderen	1.227	0	22	11	0	0	1.260
Vlaams-Brabant	909	0	20	0	0	0	929
West-Vlaanderen	2.275	76	118	3	0	0	2.472
Totaal	7.438	76	189	15	10	64	7.792

Bron: VMSW.

nologie van de wachtlijst maar volgens een puntensysteem in functie van woonneed. Bijgevolg is het profiel van de SVK-huurder zeer zwak.

Ondersteuning huurders en verhuurders

Huursubsidie

Een huursubsidie wordt toegekend op de private huurmarkt aan huurders met een laag inkomen en met een specifieke woonbehoefte. Het betreft hier bejaarden en gehandicapten die verhuizen van een woning die niet is aangepast aan hun fysieke gesteldheid naar een private huurwoning die hiervoor wel geschikt is.

Ook kunnen personen die verhuizen van een ongeschikt of onbewoonbaar verklaarde woning of van een overbewoonde woning naar een volwaardig gezonde woning met een minimumoppervlakte, een huursubsidie ontvangen. Voor de verhuiskosten wordt een eenmalige installatiepremie uitgekeerd. Het huursubsidiestelsel bestaat sinds 1992 en werd in mei 2007 geactualiseerd (stelsel getiteld 'tegemoetkoming in de huurprijs voor woonbehoeftige huurders'). Sindsdien wordt eveneens een huursubsidie toegekend aan huurders van een woning die verhuurd wordt door een sociaal verhuurkantoor.

Met ingang van mei 2014 werd het stelsel een tweede keer geactualiseerd zodat de huursubsidiebedragen van nieuwe goedgekeurde aanvragen voortaan overeenstemmen met de huurpremiebedragen. De degressiviteit van de huursubsidie verdwijnt daardoor. Voorts werd een verplichting ingevoerd voor de huurder om zich in te schrijven op de wachtlijst bij een sociale huisvestingsmaatschappij die actief is in de domiciliegemeente. Ook werden een aantal knelpunten opgelost. Zo kan er voor personen met een handicap, bij het beoordelen van de aangepastheid van de woning, voortaan rekening gehouden worden met de aard van de handicap.

In 2014 werd aan 2.728 nieuwe begunstigden een huursubsidie en/of installatiepremie toegekend (zie figuur 5.38). In totaal werd in 2014 aan 11.379 begunstigden een huursubsidie betaald (588 begunstigden in het uitdovende stelsel van 1991, 10.263 in het geactualiseerde stelsel van 2007, en 528 in het geactualiseerde stelsel van 2014), voor een totaalbedrag van 28,2 miljoen euro. In het geactualiseerde huursubsidiestelsel (2007) bedraagt de huursubsidie in 2014 gemiddeld 217 euro per maand. In de periode 1996-2014 werd in totaal aan 43.174 nieuwe begunstigden met een laag inkomen een huursubsidie en/of installatiepremie toegekend, voor een totaalbedrag van 234,8 miljoen euro.

In de periode 2007-2014 zijn van de nieuwe begunstigden 44% huurders van een SVK-woning, 28% zijn daklozen die een conforme private huurwoning betrokken, 16% zijn bejaarden of gehandicapten die verhuisden naar een aangepaste private huurwoning, 9% zijn huurders die verhuisden van een te kleine of overbewoonde woning naar een voldoende ruime en conforme private huurwoning, 7% zijn huurders van een ongeschikte of onbewoonbare woning die verhuisden naar een conforme private huurwoning. In deze gegevens is er een lichte overlap tussen de verschillende doelgroepen.

Huurpremie

De Vlaamse huurpremie werd ingevoerd vanaf augustus 2012. De Vlaamse huurpremie is een tegemoetkoming voor zittende huurders op de private huurmarkt met een zeer laag inkomen, die al 5 jaar of langer wachten op een sociale huurwoning (stelsel getiteld 'tegemoetkoming voor kandidaat-huurders'). Sinds mei 2014 werd de wachttijd om in aanmerking te komen voor een huurpremie teruggebracht van vijf naar vier jaar. De huurpremie functioneert als een stelsel met 'semi-automatische' toekenning van rechten. Het initiatief voor het toekennen van de huurpremie vertrekt van Wonen-Vlaanderen. Alle rechthebbenden worden een maand voor ze de wachttijd van 4 jaar bereikt hebben automatisch aangeschreven en ontvangen de premie van zodra ze een eenvoudig invulformulier en een kopie van het huurcontract aan het agentschap Wonen-Vlaanderen bezorgd hebben.

Om in aanmerking te komen voor de huurpremie moet de kandidaat-huurder ingeschreven zijn bij een domicilieSHM, dit is een sociale huisvestingsmaatschappij werkzaam in zijn/haar gemeente. De huurpremie wordt afgestemd op de huurprijs en de gezinsgrootte en bedraagt 120 euro per gezin per maand. De huurpremie bedraagt maximum een derde van de huurprijs. Daarbovenop komt 20 euro per persoon ten laste. Met de wijziging van het huurpremiebesluit in 2014 werden de bedragen van de huurpremie verhoogd met 10 % voor het grootstedelijk gebied Antwerpen en Gent, de centrumsteden en het Vlabinvestgebied. Ook het bedrag per persoon ten laste werd met 10% verhoogd. In deze gebieden bedraagt de maximale subsidie 132 euro, met 22 euro extra per persoon ten laste.

In 2014 werd aan 4.431 nieuwe begunstigden een huurpremie toegekend. Een aantal begunstigden genoten gedurende een heel jaar van de huurpremie, anderen slechts gedurende een beperkt aantal maanden. In december 2014 waren er in totaal 6.752 rechthebbenden op de huurpremie. In totaal werd in 2014 voor 8,8 miljoen euro aan huurpremies uitbetaald. Het gemiddelde bedrag aan huurpremie was 155 euro.

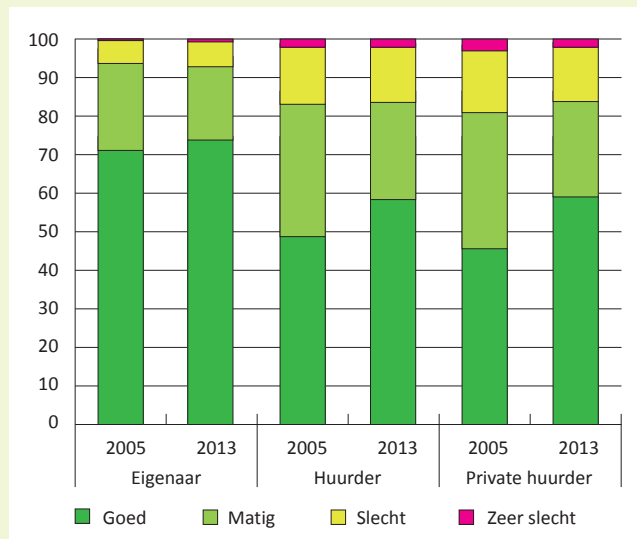
Huurgarantiefonds

Het Huurgarantiefonds, is van start gegaan op 1 januari 2014 en beschermt private verhuurders tegen verlies van huurinkomsten, wanneer huurders de huur niet betalen. Als de huurder zijn achterstallige huur niet betaalt, betaalt het huurgarantiefonds maximaal drie maanden huur uit, met een plafond van 2.700 euro. Het fonds komt enkel tussen indien de huurder een huurachterstand van drie maanden huur heeft, de verhuurder een vordering tot ontbinding en uithuiszetting heeft ingesteld bij de vrederechter en de vrederechter een aanzuiveringsregeling heeft opgelegd van maximaal twaalf maanden. Voor de aansluiting bij het fonds betaalt de verhuurder per huurcontract een eenmalige aansluitingsvergoeding van 75 euro. In 2014 hebben 263 verhuurders zich aangesloten bij het Huurgarantiefonds en dit voor 325 woningen. In 2014 werd in twee dossiers de aanvraag tot tegemoetkoming goedgekeurd. De uitbetalingen zijn gebeurd begin 2015.

5.46 Fysische staat

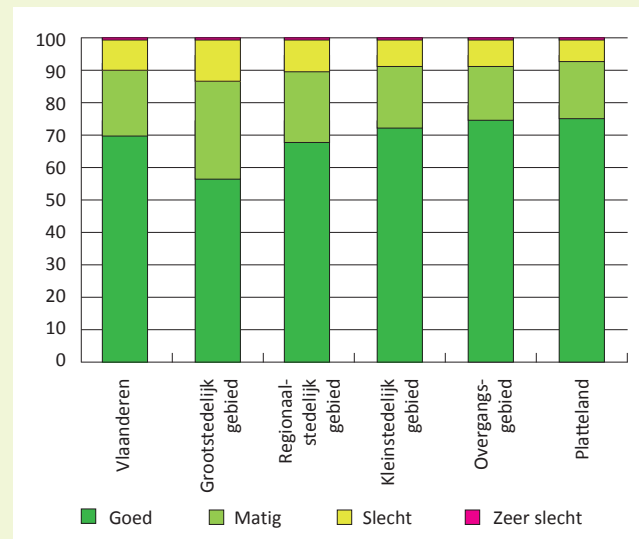
Synthese-index voor fysische staat van de woningen, naar deelmarkten, Vlaanderen, 2005 en 2013.

Bron: Woonsurvey 2005, Grote Woononderzoek 2013.

5.47 Fysische staat en verstedelijking

Synthese-index voor fysische staat van de woningen, naar graad van verstedelijking, 2013.

Bron: Grote Woononderzoek 2013.

Woningkwaliteit

De kwaliteit van de woning behelst verschillende aspecten: de bouwfysische kwaliteit, het comfort, de bezettingsgraad van de woning en de duurzaamheid van de woning. In wat volgt wordt dieper ingegaan op deze kwaliteitsaspecten.

De Vlaamse overheid heeft kwaliteitsnormen vastgelegd waaraan iedere woning moet voldoen. De Vlaamse Wooncode voorziet instrumenten om effectief over deze woningkwaliteit te waken. Het tweede deel handelt over de controle op de woningkwaliteit.

Kwaliteitsaspecten

Technische woningkwaliteit

De 'indicator van de technische woningkwaliteit' die opgesteld is op basis van het Grote Woononderzoek 2013 (GWO) benadert de beoordeling naar de Vlaamse normen zo goed als mogelijk. In acht nemend dat een vereenvoudiging van de beoordeling nodig was en dat de enquêteurs van het GWO ook niet over dezelfde kennis beschikten als de ervaren kwaliteitscontroleurs, kunnen de resultaten van beide methodieken echter wel verschillen.

In totaal kreeg 37% van de woningen de beoordeling 'ontoereikende kwaliteit', wat na extrapolatie overeenkomt met zo'n miljoen Vlaamse woningen. Dit betekent dat voor deze woningen naar alle waarschijnlijkheid werken moeten worden uitgevoerd indien men voor deze woning een conformiteitsat- test zou wensen te bekomen.

Reeds 21% van de woningen met ontoereikende kwaliteit zou uit deze categorie verdwijnen als bij voorbeeld loshangende

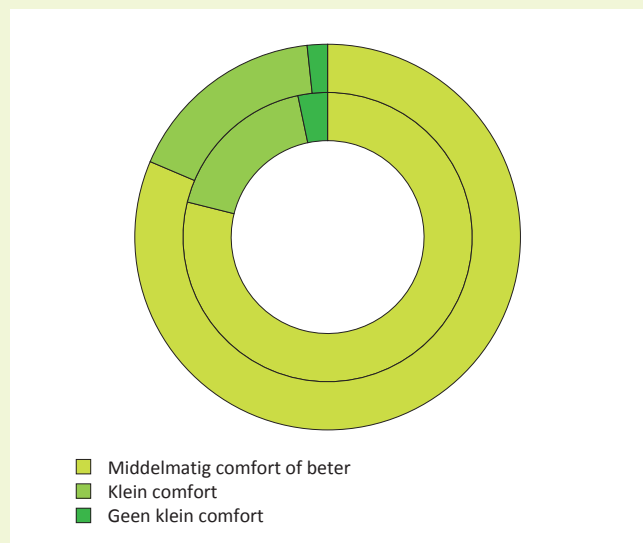
stopcontacten hersteld worden, als in vochtige ruimtes elektrische toestellen niet te dicht bij bad of douche zouden opgesteld worden, ... Het voorzien van de nodige verluchting zal veelal ook mogelijk zijn zonder structurele ingrepen. Daarnaast kunnen heel wat afwerkingswerken en het beveiligen van trappen ook nog kwaliteitswinst betekenen. Op die manier zouden 2/3de van de woningen met ontoereikende kwaliteit - of zo'n 650.000 woningen - met kleine ingrepen aan de eisen voldoen. Toch blijft er dan nog een 13% van het Vlaamse woningbestand over - of zo'n 350.000 woningen - waarvoor duidelijk structurele ingrepen nodig zijn. Ze vergen op zijn minst zwaardere renovaties en wellicht zal het voor sommige van die woningen kostenefficiënter zijn om tot afbraak en vervangende nieuwbouw over te gaan.

Fysische staat van de woning

Voor de berekening van de **synthese-index over de subjectieve fysische staat** van de woning krijgt elk onderdeel waarvoor grote herstellingen nodig zijn, een score. Vervolgens worden de woningen op basis van deze totale score ingedeeld in vier categorieën, namelijk goede, matige, slechte en zeer slechte woningen. Uit de index blijkt er een groot verschil te bestaan in de kwaliteit van eigenaarswoningen enerzijds en huurwoningen anderzijds. Terwijl 74% van de eigenaarswoningen in goede staat verkeert, is dit voor slechts 59% van de huurwoningen (data 2013) het geval: dit is een verschil van 15 procentpunten. Ook ligt het aandeel (zeer) slechte woningen duidelijk lager voor eigenaars (7%) dan voor huurders (16%). Vergeleken met 2005 lijkt de stijging van het aandeel woningen in goede staat (op basis van de antwoorden van de bewoners) vooral het resultaat van een toename van het aandeel huurwoningen in goede staat (gestegen met 10 procentpunten). Het percentage eigenaarswoningen in goede staat is

5.48 Comfort

Evolutie van het comfort van de woningen, Vlaanderen, 2005 en 2013 (buitenste ring), in %.

Bron: Woonsurvey 2005, Grote Woononderzoek 2013.

minder sterk gestegen, van 71 naar 74%. De kloof tussen het aandeel eigenaars en huurders met een woning in goede staat is hiermee aan het verkleinen.

De sterke verbetering van huurwoningen is volledig toe te schrijven aan een stijging van het percentage woningen in goede staat op de private huurmarkt (van 46 naar 60%).

Het aandeel woningen van goede kwaliteit vertoont een negatief verband met de graad van verstedelijking: in grootstedelijke gebieden is 56% van de woningen van goede kwaliteit terwijl dit op het platteland 75% is. Het percentage daalt met de verstedelijkingsgraad.

Comfort van de woning

Het comfort van de woningen is de afgelopen decennia verbeterd. Woningen waar klein comfort ontbreekt, komen in 2013 nog nauwelijks voor (2%). De groep 'klein comfort' omvat woningen waar de elementaire sanitaire voorzieningen aanwezig zijn, maar die niet over centrale verwarming beschikken. In 2013 beschikt 17% van de woningen over enkel klein comfort, komende van 22% in 1981. 81% van de woningen beschikt over middelmatig comfort (elementaire sanitaire voorzieningen en centrale verwarming), in 1981 was dit maar voor 49% van de woningen het geval.

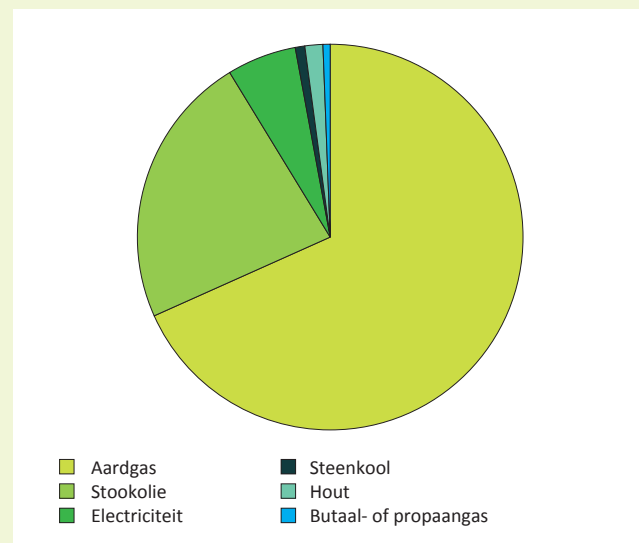
Duurzaamheid van de woning

Duurzaam wonen en bouwen is een begrip dat verschillende deelaspecten omvat en waarbij het gebruik van energie een belangrijke rol speelt.

Aardgas is de belangrijkste **energiebron** voor verwarming in

5.49 Verwarming woning

Belangrijkste energiebron of brandstof voor de verwarming in de woning, 2013, in %.

Bron: Grote Woononderzoek 2013.

de Vlaamse woningen. Het wordt aangewend voor de verwarming van 67,5% van de Vlaamse woningen. Naast aardgas is ook stookolie (23%) een belangrijke energiebron. 7% van de Vlaamse woningen maakt gebruik van elektriciteit als brandstof voor de verwarming. Steenkool, hout, butaan- of propaan-gas worden zeer weinig gebruikt als hoofdbrandstof voor de verwarming van de woning.

Ten opzichte van 2005 is het gebruik van aardgas met meer dan 10% gestegen, en het aandeel stookolie met meer dan 10% afgenomen.

Het Grote Woononderzoek toont dat 68% van de woningen met aardgas worden verwarmd en 23% van de woningen met stookolie ten opzichte van 61% woningen aardgas en 28% woningen stookolie volgens de Vlaamse energiebalans. Het aantal woningen op aardgas in de Vlaamse energiebalans is gebaseerd op het aantal huishoudelijk aardgasafnamepunten op het aardgasnet (data afkomstig van de netbeheerders), het GWO betreft een survey naar domiciliewoningen.

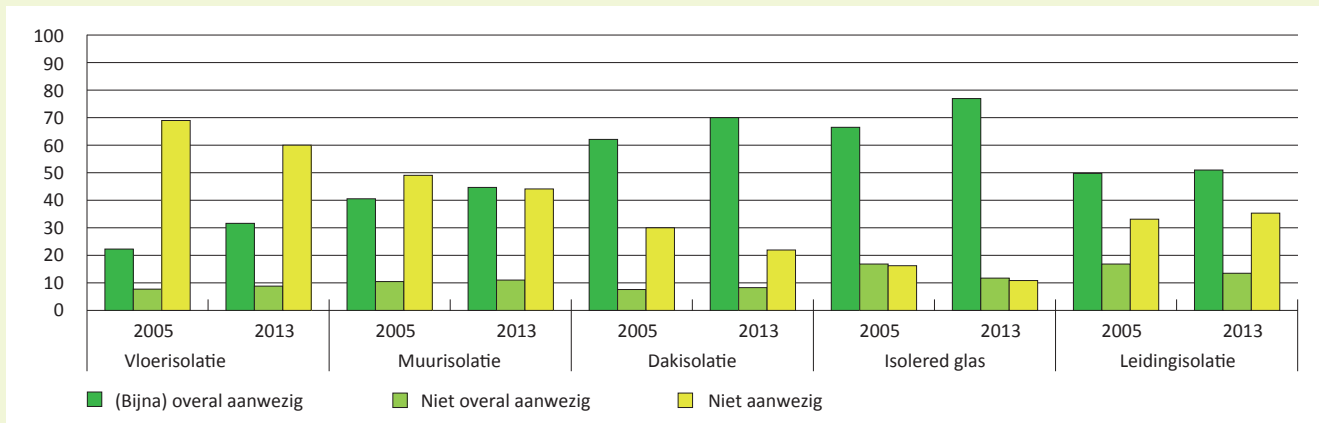
Om het energieverbruik terug te dringen is een goede isolatie van de woning van essentieel belang. Vooral dakisolatie en isolerend glas zijn het meest aanwezig in de Vlaamse woningen (in 70% of meer van de woningen). Muurisolatie, vloerisolatie en leidingisolatie is in minder dan de helft van de Vlaamse woningen aanwezig. Er is voor alle types isolatie sinds 2005 een stijging merkbaar en sindsdien zijn er meer woningen waarvoor één of meerdere van deze soort isolatie overal aanwezig is. Het aantal woningen dat volledig geïsoleerd is (dak, muur, vloer, leiding, ramen) is weliswaar nog beperkt (16,3%), maar ook het aantal woningen waar nog geen enkele isolatie-ingreep is uitgevoerd, is beperkt (3,9%).

In Vlaanderen is sinds 1 januari 2006 de **energieprestatie-geving** van kracht. In 2010 werden in de Vlaamse Woonco-

5.50 Isolatie

Isolatie van de woningen, 2005 en 2013, in %.

Bron: Woonsurvey 2005, Grote Woononderzoek 2013.

de minimale energetische prestaties toegevoegd aan de eisen waaraan een woning moet voldoen.

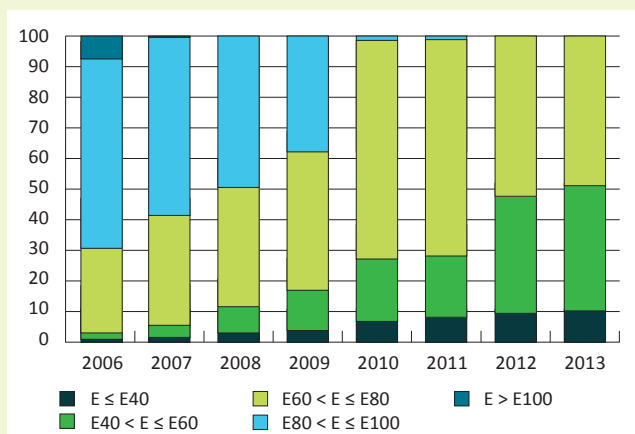
Cijfers van het Vlaams Energieagentschap (VEA) tonen aan dat het gemiddelde energieprestatiepeil (uitgedrukt in **E-peil**) van een nieuwbouwwoning de voorbije jaren sterk is verbeterd. De E-waarde is een indicator voor de totale energieprestatie van de woning. De waarde wordt berekend door onder meer rekening te houden met de compactheid van de woning, de thermische isolatie, de luchtdichtheid, de ventilatie, de verwarmingsinstallatie en de oriëntatie van de woning. Hoe lager het E-peil, hoe energiezuiniger de woning. De verstrenging van het E-peil van E100 naar E80 voor vergunningsaanvragen vanaf 1 januari 2010 heeft duidelijk tot een versnelling geleid in het energiezuiniger bouwen. Vanaf 2014

is E60 de maximumnorm. Het E-peil wordt stapsgewijs aangescherpt: E50 in 2016, E40 in 2018 en E35 in 2020. Van de vergunningsaanvragen in 2013 voldoet 22% van de nieuwe woongebouwen aan de norm E50. Het gemiddelde E-peil daalde van 58 in 2012 naar 56 in 2013.

De **K-waarde** drukt in één cijfer uit hoe goed of slecht een gebouw in zijn geheel geïsoleerd is. Hoe lager dit getal, hoe beter de isolatie. De K-waarde is het vertrekpunt van een gezonde energiezuinige woning. Het K-peil wordt berekend door rekening te houden met het warmteverlies van de verschillende verliesoppervlakten en de compactheid van de woning. De wettelijke vereisten inzake K-peil voor nieuwbouwwoningen zijn doorheen de jaren steeds verstrengd. Sinds januari 2006 geldt een wettelijke maximumnorm van K45. Het aantal EPB-

5.51 Energieprestatiepeil

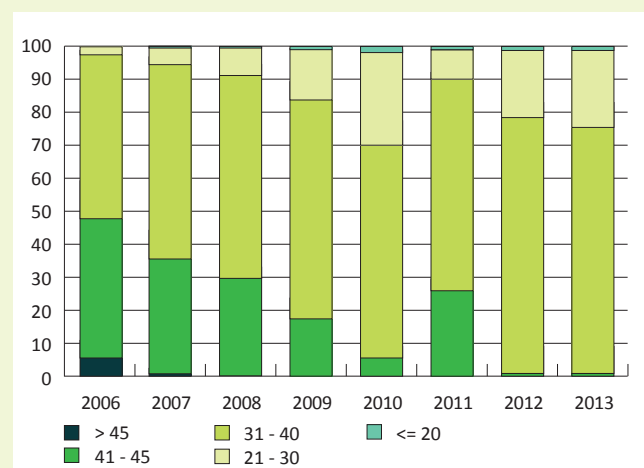
Evolutie E-peil in Energie Prestatie en Binnenklimaat (EPB)-aangiften van de nieuwe eengezinswoningen en appartementen samen, van 2006 tot 2013, in % van het totaal aantal EPB-aangiften.

Bron: Vlaams Energieagentschap.

5.52 K-waarde

Evolutie K-waarde in EPB-aangiften van de nieuwe eengezinswoningen en appartementen samen, van 2006 tot 2013, in % van het totaal aantal EPB-aangiften.

Bron: Vlaams Energieagentschap.

aangiften met een K-peil hoger dan de maximale K45-eis was in de overgangperiode van 2006 nog ruim 8%. Dat aantal daalde sterk vanaf 2007 en is voor de ingediende EPB-aangiften van aanvraagjaar 2010 nihil. Vanaf 1 januari 2012 kwam er een verstrenging van het globale isolatiepeil K, van K45 naar K40. In 2013 voldoet één vierde van de aanvragen al aan een K-waarde van 30 of minder.

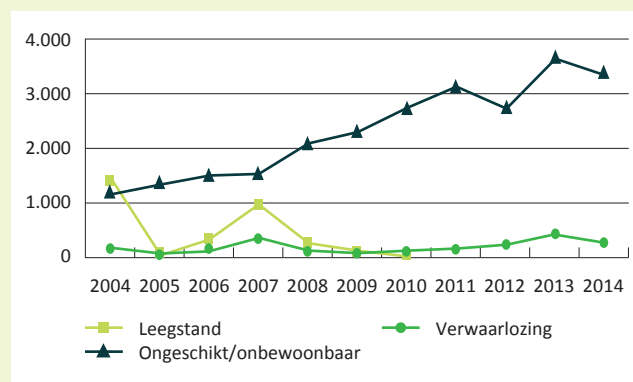
Grootte-beleving van de woning

Bijna vier op vijf (78%) van de eigenaar-bewoners vindt dat zijn woning precies groot genoeg is (GWO 2013). 7% vindt dat de woning te klein is en 2% wenst deze uit te breiden. De woning wordt vaker te groot dan te klein ervaren: 15% vindt dat zijn woning te groot is, minder dan 1% wil deze opdelen. Er is een verschil naar aangepastheid van de woning tussen de eengezins- en de meergezinswoningen. Meergezinswoningen worden in 86% van de gevallen als aangepast ervaren, terwijl dit in 77% van de eengezinswoningen het geval is. Meergezinswoningen worden vaker te klein (8%) dan te groot (6%) bevonden terwijl het bij eengezinswoningen omgekeerd is: 7% wordt als te klein en 16% als te groot beschouwd. Er is weinig verschil tussen eigenaar-bewoners binnen of buiten de centrumstad. Zowel in de centrumsteden als daarbuiten vindt ongeveer 77 à 79% van de eigenaar-bewoners dat de woning precies voldoende groot is. Het percentage bewoners dat de woning te klein vindt, is iets hoger in de centrumsteden (9% in de centrumsteden ten opzichte van 6% buiten de centrumsteden). Het aandeel van de eigenaar-bewoners dat de woning te groot vindt, neemt sterk toe vanaf de leeftijdsgroep 45 tot 64-jarigen waar dit voor 11% het geval is. De ontevredenheid is vooral het grootst bij de oudste groep. Eén op vier van de 65-plusers vindt zijn woning te groot maar de wens om op te delen bestaat nauwelijks (0,7%).

Onderbewoning of onderbezetting lijkt vanuit duurzaamheidsperspectief eerder een maatschappelijk dan een individueel probleem. Uit analyses van de tellinggegevens van 2001 (Vanneste D. & Vanderstraeten L.) bleek dat onderbewoning buiten de suburbane zones ook heel wat voorkomt in buurten in meer landelijke zones (forenzenwoonzones en buitengebied) en niet alleen kon worden teruggebracht tot senioren zonder kinderen in huis. Ook jongere huishoudens (met een referen-

5.54 Leegstand en verkrotting

Evolutie van het aantal nieuw door het Vlaamse Gewest geïncalculerde panden per jaar, van 2004 tot 2014, toestand op 2/5/2015.

Bron: Agentschap Wonen-Vlaanderen.

tiepersoon jonger dan 60 jaar) zonder kinderen wonen vaak in een onderbezette woning. Zelfs heel wat gezinnen met kinderen onderbewonen hun woningen. De toenemende vergrijzing en gezinsverdunding werkt dit fenomeen verder in de hand.

Woningkwaliteitsbewaking

De woningkwaliteitsbewaking stoelt voornamelijk op de administratieve procedure tot ongeschikt- en/of onbewoonbaarverklaring van woningen enerzijds en de strafrechtelijke handhaving anderzijds. Beide procedures zijn erop gericht om alle woningen in het Vlaamse Gewest op een minimaal kwaliteitsniveau te brengen. De focus ligt op het verhogen van de algemene woningkwaliteit.

Leegstand en verkrotting

De Vlaamse overheid voerde in 1996 de heffing op leegstand en verkrotting in. Deze heffing is gericht op het tegengaan van de verkrotting van woningen en de verloedering van buurten. De heffing wordt momenteel geheven op 2 soorten

5.53 Grootte-beleving

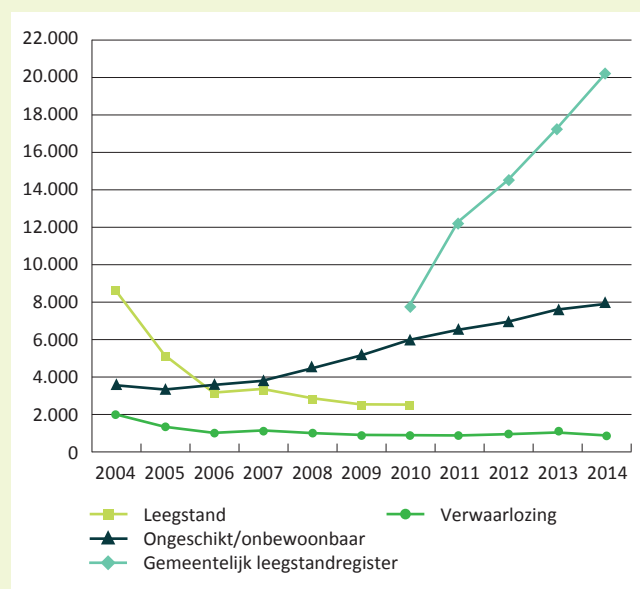
Grootte-beleving van de woning door eigenaar-bewoners, 2013, in %.

Ervaring	Totaal	Woningtype		Centrumstad/overig gebied	
		Eengezinswoningen	Meergezinswoningen	Centrumstad	Overig gebied
Te klein	5	4	7	7	4
Te klein en wens uit te breiden	2	2	1	2	2
Aangepast	78	77	86	77	79
Te groot maar wens niet op te delen	14	15	5	13	15
Te groot en wens op te delen	1	1	0	1	1
<i>N</i>	6 784	6 244	506	3 360	3 424

Bron: Grote Woononderzoek 2013.

5.55 Evolutie leegstand en verkrotting

Evolutie van het aantal panden dat op de gewestelijke inventaris en de gemeentelijke leegstandsregisters staan op het einde van het jaar, van 2004 tot 2014, toestand op 2/5/2015.

Bron: Agentschap Wonen-Vlaanderen.

probleempanden: ongeschikt en/of onbewoonbaar verklaarde woningen en verwaarloosde woningen. Op leegstaande woningen was tot 2010 een Vlaamse heffing van toepassing, maar het registreren en bestrijden van leegstand werd sindsdien volledig aan de gemeenten toevertrouwd.

Ongeschikt en/of onbewoonbare woningen

Indien een woning niet aan de minimum kwaliteitsnormen voldoet, kan ze ongeschikt verklaard worden. Worden er bovendien ernstige veiligheids- of gezondheidsrisico's vastgesteld, dan kan ze onbewoonbaar worden verklaard. De procedure tot ongeschikt- en onbewoonbaarverklaring is een gedeelde bevoegdheid van de gemeente en het Vlaamse Gewest. De procedure wordt meestal opgestart na een klacht van een bewoner, maar ook de burgemeester, bevoegde ambtenaren van het Agentschap Wonen-Vlaanderen en de Vlaamse Wooninspectie of andere belanghebbenden kunnen het initiatief nemen. Als de burgemeester de klacht ontvankelijk verklaart, vraagt hij aan Wonen-Vlaanderen om een advies over de woningkwaliteit. Een onderzoeker van Wonen-Vlaanderen voert dan een inwendig onderzoek van de woning uit en stelt een technisch verslag op over de vaststellingen. Als de woning 15 strafpunten of meer behaalt op het technisch verslag, wordt ze ongeschikt bevonden. Op basis van dat verslag krijgt de burgemeester een advies over de woningkwaliteit. De burgemeester moet vervolgens alle betrokkenen informeren over het resultaat van het woningonderzoek en hen de kans geven om te reageren. Daarna kan hij een besluit tot ongeschikt- en/of onbewoonbaarverklaring nemen.

Alle woningen die ongeschikt en/of onbewoonbaar worden verklaard, worden opgenomen in de gewestelijke inventaris-

lijst van ongeschikte en onbewoonbare woningen. Aan de opname in de inventarislijst is een heffingsplicht verbonden. Het beheer van de inventaris kan worden uitgevoerd door Wonen-Vlaanderen, de gemeente of een intergemeentelijke administratieve entiteit. Op 1 januari 2015 beheerden 4 gemeenten zelf de gewestelijke inventaris (voor wat betreft de woningen en gebouwen gelegen in hun gemeente): Aalter, Diepenbeek, Sint-Lievens-Houtem en Zwalm. Wonen-Vlaanderen beheert de gewestelijke inventaris voor de 304 andere Vlaamse gemeenten.

Het aantal woningen dat ooit op de inventaris werd geplaatst, komt eind 2014 op 29.244. De schrappingsgraad bedraagt 73%. Eind 2014 stonden er in totaal 7.873 woningen op de inventaris ongeschikt/onbewoonbaar.

Het aantal nieuw geïnventariseerde woningen is sinds 2003 in stijgende lijn. In 2014 werden er 3.356 nieuwe woningen geïnventariseerd. Er konden ook 2.994 woningen geschrapt worden uit de lijst. Deze woningen stonden gemiddeld 1,97 jaar op de inventaris.

Verwaarloosde woningen

Een woning of gebouw is verwaarloosd indien de buitenkant ernstige gebreken vertoont. De verwaarlozing wordt aan de hand van een uitwendig onderzoek van de woning vastgesteld.

De gemeenten dienen de inventarisbeheerders minstens één keer per jaar een overzicht te bezorgen van panden waarvoor een vermoeden van verwaarlozing bestaat. Op basis van die vermoedenslijst gaat de inventarisbeheerder op onderzoek. Hij beoordeelt de gebreken en tekenen van verval van het pand aan de hand van een technisch verslag. Als blijkt dat het pand minstens 18 strafpunten behaalt op dit technisch verslag, is er sprake van verwaarlozing. De gewestelijke inventarisbeheerder start dan een procedure op om het pand op te nemen op de gewestelijke inventarislijst van verwaarloosde woningen en gebouwen. Voor deze panden stelt de inventarisbeheerder een administratieve akte op, waartegen de eigenaars bezwaar kunnen aantekenen. Als er geen bezwaar wordt ingediend of het bezwaar niet wordt ingewilligd, wordt het verwaarloosde pand opgenomen in de gewestelijke inventaris, waaraan eveneens een heffingsplicht is verbonden.

In totaal werden van 1996 tot eind 2014 8.742 panden geïnventariseerd. 90% is ondertussen geschrapt. Eind 2014 staan er nog 943 woningen op de inventaris.

In 2014 werd voor 276 nieuwe panden verwaarlozing vastgesteld en werden er 242 geschrapt. Deze panden stonden gemiddeld 3,2 jaar op de inventaris.

Leegstaande woningen

Een woning wordt als leegstaand beschouwd wanneer ze meer dan een jaar niet meer effectief is gebruikt.

Tot 31 december 2009 bestond er een gewestelijke inventarislijst van leegstaande panden, maar sinds 1 januari 2010 wordt het registreren en bestrijden van leegstand volledig toevertrouwd aan de gemeenten. Overeenkomstig het decreet Grond- en Pandenbeleid nemen de gemeenten de leegstaande woningen en gebouwen op in een gemeentelijk leegstandsre-

gister waaraan ze een gemeentelijke heffing kunnen koppelen. De gemeenten moeten hun leegstandsregister minstens één keer per jaar actualiseren. Bij die actualisatie moeten alle woningen en gebouwen waarvoor een vermoeden van leegstand bestaat, gecontroleerd worden. Het geactualiseerde leegstandsregister moet vervolgens aan Wonen-Vlaanderen worden bezorgd. In 2010 stonden er in totaal 7.835 panden op de gemeentelijke leegstandsregisters. In 2014 is dit gestegen tot 20.218. Die stijging is wellicht in de eerste plaats het gevolg van de groeiende inspanningen tot inventarisatie van de gemeenten.

Strafrechtelijke handhaving

Het strafrechtelijk optreden van de wooninspecteurs ondersteunt de administratieve procedure: ofwel is de administratieve procedure reeds volledig doorlopen en werd geen bevredigend resultaat bereikt (bijvoorbeeld verderzetting van verhuur ondanks een ongeschiktheids- of onbewoonbaarheidsbesluit), ofwel is de administratieve procedure niet geschikt om het concrete geval van krotverhuur aan te pakken (bijvoorbeeld wonen in constructies die in het geheel niet bestemd zijn voor bewoning). Het is daarbij niet vereist dat de woning eerst ongeschikt of onbewoonbaar werd verklaard.

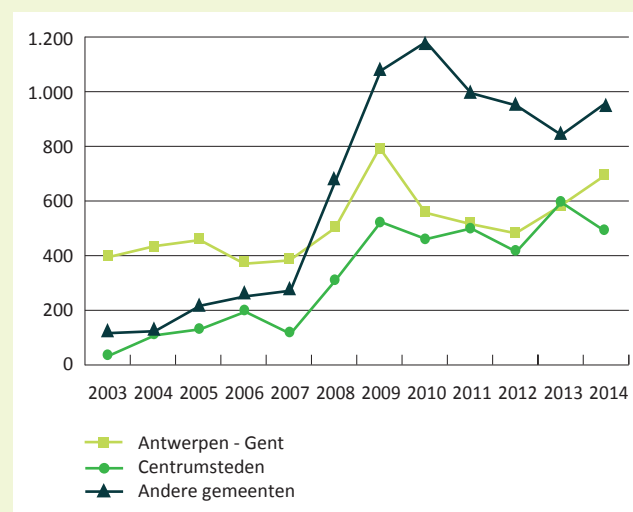
Het initiatief van de actie geeft eveneens een beeld waarom de wooninspecteur ter plaatse gaat. Bij de aanvankelijke acties ligt het initiatief voornamelijk bij de gemeente (40%), de politie (25%) en het parket (9%). De bewoner van de verkrotte woning ligt in 2% van de gevallen aan het initiatief van de actie. In principe treedt de Vlaamse Wooninspectie niet op naar aanleiding van klachten van burgers, die zich in eerste instantie tot de gemeente of het Agentschap Wonen-Vlaanderen moeten wenden. Enkel indien er onbetwistbare indicaties zijn van zeer slechte woningkwaliteit, zal op een vraag van een burger worden ingegaan. In 13% van de gevallen ligt het initiatief van de actie bij de wooninspecteur. Hierbij gaat het voornamelijk over georganiseerde samenwerkingsverbanden met steden en gemeenten (bv. Antwerpen en Gent). Bij navolgende acties worden de meeste acties uitgevoerd op vraag van de eigenaar (91%), die melding van herstel doet na het opstellen van een herstellvordering. In 4% van de gevallen gaat de wooninspecteur op eigen initiatief terug ter plaatse.

In 2014 werden 811 panden geverbaliseerd, goed voor 2.137 woonentiteiten (kamers, studio's, appartementen, eengezinswoningen). Dit totaal aan woonentiteiten is onderverdeeld in 217 eengezinswoningen (10,1%), 1.124 appartementen of studio's (52,6%), 752 kamers (35,2%), 9 constructies niet voor bewoning bestemd (0,4%) en 35 lokalen met niet-woonfunctie (1,6%). Dat brengt het totaal aantal geverbaliseerde panden op 6.117 en het totaal aantal geverbaliseerde woonentiteiten op 17.655. Na een daling in 2012 is het aantal geverbaliseerde panden en woonentiteiten opnieuw licht gestegen.

Van de 811 geverbaliseerde panden werden 294 panden aanvankelijk en 517 panden navolgend onderzocht. Het aandeel hercontroles bedroeg dus 63,8%. Dit steeg opnieuw ten opzichte van 2013. Het hoge aandeel hercontroles hangt uiteraard samen met het hoge aantal opgestelde herstellvorderin-

5.56 Geverbaliseerde woonentiteiten

Evolutie van het aantal geverbaliseerde woonentiteiten per werkingsjaar naar verstedelijking, van 2003 tot 2014.

* Jaarverslag 2010 rapporteerde over de periode 1/10/2008 tot 31/12/2009 waardoor het werkingsjaar met 3 maanden werd verlengd.

** De centrumsteden in de rapportering zijn Aalst, Brugge, Gent, Hasselt, Kortrijk, Leuven, Mechelen, Oostende, Sint-Niklaas en Turnhout.
Bron: Wooninspectie.

gen. Voor elke opgestelde herstellvordering dient er minstens één hercontrole uitgevoerd te worden.

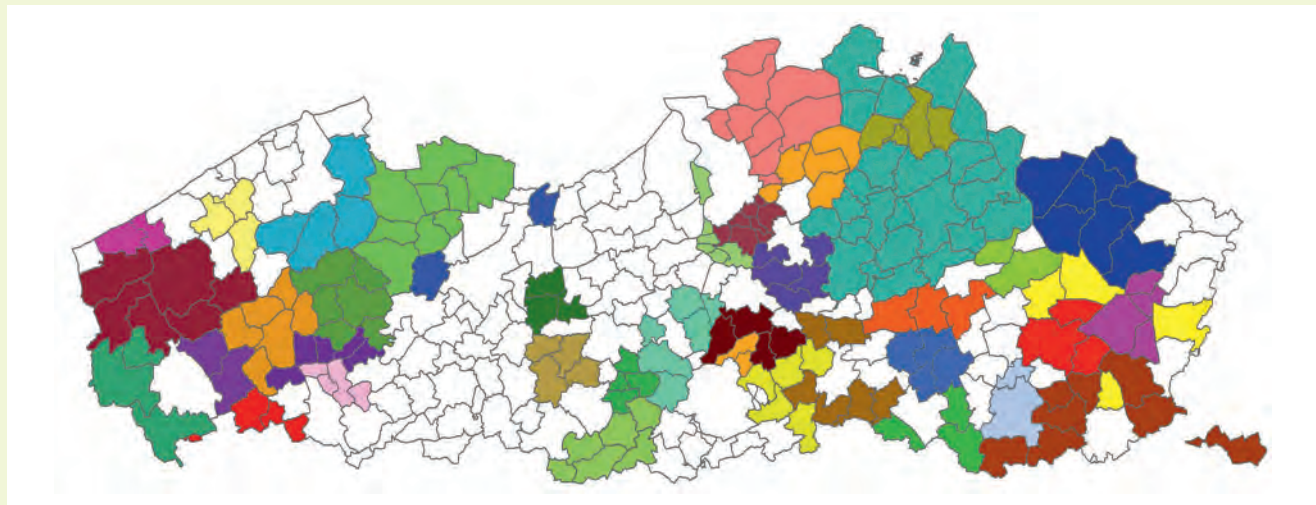
De traditionele top 3 van gebreken bij aanvankelijke vaststellingen bleef ook in 2014 quasi ongewijzigd: in 74% van de gevallen werd een probleem met de elektrische installatie vastgesteld, waardoor er een risico voor elektrocutie of brand aanwezig was. Vervolgens werden in 53% van de gevallen vochtproblemen vastgesteld en in 45% van de gevallen een probleem met de gas- of stookolieinstallatie, met een risico voor ontploffing of brand tot gevolg. Gebrekkig sanitair komt in 47% van de gevallen voor.

Sinds 2011 worden ook gegevens bijgehouden over de bewoners. In de door de wooninspecteurs in 2014 geverbaliseerde panden werden 2.549 bewoners aangetroffen. Gemiddeld werd een woonentiteit bewoond door 1,84 bewoners. Bij de berekening van de gemiddelden wordt geen rekening gehouden met leegstaande entiteiten. Uiteraard verschillen deze gemiddelden ook per woningtype. Er werden in 2014 977 Belgen aangetroffen, 786 EU-burgers (niet-Belgen) en 742 niet-EU-burgers. Deze verhouding is nagenoeg identiek aan vorige jaren. In 2014 werd voor 260 panden een herstellvordering opgesteld, goed voor 816 woonentiteiten. Het aantal opgestelde herstellvorderingen blijft daarmee quasi gelijk ten opzichte van 2013. Sinds de inwerkingtreding van de herstellvordering op 9 september 2007 werden 1.945 herstellvorderingen opgesteld, die in totaal 6.233 woonentiteiten vertegenwoordigen.

In 2014 werd het herstel vastgesteld van 251 panden. Dat komt neer op 477 woonentiteiten. Sinds de inwerkingtreding van de herstellvordering werden 971 panden integraal hersteld, goed voor 2.035 woonentiteiten.

5.57 Lokaal woonbeleid

Goedgekeurde subsidieaanvragen projecten lokaal woonbeleid, situatie december 2014.

Noot: elke kleur staat voor een apart woonproject.
Bron: Agentschap Wonen-Vlaanderen.

Lokaal woonbeleid

De gemeentebesturen krijgen in de Vlaamse Wooncode een belangrijke rol toebedeeld. De gemeente is – als regisseur van het lokaal woonbeleid – verantwoordelijk voor het uitwerken van haar woonbeleid waarbij aandacht dient te gaan naar het stimuleren van sociale woonprojecten, het ondersteunen van woonbehoeftige gezinnen en alleenstaanden en het bewaken van de kwaliteit van het woningpatrimonium en de woonomgeving.

De Vlaamse Regering wil de gemeenten stimuleren, begeleiden en ondersteunen om de taak als regisseur van het lokaal woonbeleid op te nemen met alle publieke en private woonactoren. Daarbij wordt prioriteit gegeven aan het stimuleren van intergemeentelijke samenwerkingsverbanden.

Om in aanmerking te komen voor een subsidie moeten de projecten uitgevoerd worden met het oog op de realisatie van elk van de volgende doelstellingen:

1. het ontwikkelen van een gemeentelijke beleidsvisie op het vlak van wonen;
2. het organiseren van het lokaal woonoverleg;
3. het uitbouwen van een klantgerichte dienstverlening aan de burger;
4. het verbeteren van de kwaliteit van het woningpatrimonium en de woonomgeving.

Eind 2014 zijn er 41 gesubsidieerde intergemeentelijke projecten lokaal woonbeleid. Hieraan participeren in totaal 202 gemeenten.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Ceulemans W. & Verbeeck G. (2015), *Grote Woononderzoek 2013. Deel 6. Energie*. Leuven: Steunpunt Wonen, 48 p.
- Heylen K. (2015), *Het Grote Woononderzoek 2013. Deel 2. Deelmarkten, woonkosten en betaalbaarheid*. Leuven: Steunpunt Wonen, 60 p.
- Homans, L. (2014). *Beleidsnota Wonen 2014-2019*, Brussel: Vlaams Parlement.
- Van den Broeck K. (2015), *Grote Woononderzoek 2013. Deel 4. Woningkwaliteit en renovatie: resultaten op basis van de vragen aan bewoners*. Leuven: Steunpunt Wonen, 91 p.
- Vanderstraeten L. & Ryckewaert M. (2015), *Grote Woononderzoek 2013. Deel 3. Technische woningkwaliteit*. Leuven: Steunpunt Wonen, 88p.
- Vanneste D. & Vanderstraeten L. (2014). *Onderbewoning in Vlaanderen: wat, waar en wie?* Garant: Ruimte & Maatschappij, Jg. 6 (2014-2015) - Nr. 1, 15-59.
- Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (2014). *Statistisch bulletin kandidaat-huurders. Editie 2012. Versie 2.0*. Brussel: VMSW.
- Vlaams Woningfonds (2015). *Activiteitenverslag 2014*. Brussel: VWF.
- Vlaamse Wooninspectie. *Jaarverslag 2014*. Brussel: Agentschap Inspectie RWO.
- Winters S., Ceulemans W., Heylen K., Pannecoucke I., Vanderstraeten L., Van den Broeck K., De Decker P., Ryckewaert M. & Verbeeck G. (2015), *Wonen in Vlaanderen anno 2013. De bevindingen uit het Grote Woononderzoek 2013 gebundeld*. Leuven: Steunpunt Wonen, 90 p.

Algemene Directie Statistiek: <http://statbel.fgov.be>
 Eurostat, huisvestingsstatistieken: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Housing_statistics/nl
 Agentschap Wonen Vlaanderen: <http://www.wonenvlaanderen.be/>
 Steunpunt Wonen: <http://steunpuntwonen.be>
 Vlaamse energiestatistieken: <http://www.energiesparen.be/vlaamsnieuwbouw>
 Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen: <http://www.vmsw.be>
 Vlaams Woningfonds: <http://www.vlaamswoningfonds.be>
 Sociale woonkredieten: <http://www.sociaal-woonkrediet.be>

DEFINITIES

Leegstaande woning Een woning wordt als leegstaand beschouwd wanneer zij gedurende tenminste twaalf opeenvolgende maanden niet effectief gebruikt wordt in overeenstemming met de woonfunctie.

Ongeschikt of onbewoonbaar verklaarde woning Een woning wordt ongeschikt verklaard indien aan bepaalde technische eisen en comfortvereisten niet wordt voldaan. Van het bouwgedeelte wordt de stabiliteit en de bouwfysica van dak, muren en draagvloeren beoordeeld. Voor het woongedeelte wordt gekeken naar de comfortvereisten inzake elektriciteit, water en verwarming, de veiligheids- en gezondheidsvereisten (trappen, overlopen, balustrades, verluchtingsmogelijkheid), de afwerking (eventuele sleet aan dekvloer, plafond, ramen en deuren) en vochtproblemen. Indien de woning ook nog door een aantal zware gebreken een aantoonbaar risico inhoudt voor de veiligheid of gezondheid van de bewoners, is zij onbewoonbaar.

Verwaarloosde woning Een woning is verwaarloosd wanneer het ernstige zichtbare en storende gebreken of tekenen van verval vertoont aan buitenmuren, voegwerk, schoorstenen, dakbedekking, dakgebinte, buitenschrijnwerk, kroonlijst of dakgoten.

Verzekering Gewaarborgd Wonen De verzekering gewaarborgd wonen wil het grote financiële risico beperken bij het aangaan van een hypothecaire lening. De verzekering loopt over een periode van 10 jaar. Als men tijdens deze verzekeringsperiode onvrijwillig werkloos of arbeidsongeschikt wordt, kan men na een wachttijd van 3 maanden gedurende maximaal 3 jaar een tegemoetkoming ontvangen in de aflossing van de hypothecaire lening.

Vlaamse Wooncode Decreet van 15 juli 1997, zoals gewijzigd; geeft het kader aan voor het woonbeleid in Vlaanderen. Het centrale uitgangspunt van de Vlaamse Wooncode is het recht op een behoorlijke huisvesting voor iedere burger. Het uiteindelijke doel is de verwezenlijking van dit recht door het bevorderen van de beschikbaarheid van aangepaste woningen, van goede kwaliteit, in een behoorlijke woonomgeving, tegen een betaalbare prijs en met woonzekerheid.

Vlabinvestgebied Vlabinvestgebied omvat alle gemeenten van het arrondissement Halle-Vilvoorde, alsook Bertem, Huldenberg, Kortenberg en Tervuren gelegen in het arrondissement Leuven.

BLIKVANGERS

- Het leidingwaterverbruik van de huishoudens, de industrie en de landbouw kent een schommelend verloop. Tussen 2006 en 2009 nam het gestaag af om daarna terug toe te nemen tot 2011, waarna het weer licht afnam in 2012 (figuur 5.64).
- Eind 2014 is de bodemsanering opgestart van 4.705 gronden, ongeveer de helft van het aantal verwachte saneringen (figuur 5.66).
- Tussen 1990 en 2013 verminderden de totale potentieel verzurende emissies met 66% (figuur 5.68). De doelstellingen voor SO₂ en NH₃ werden respectievelijk in 2010 en 2007 al gehaald.
- Vlaanderen realiseerde een broeikasgasemissiereductie van 8% ten opzichte van 1990 tijdens de eerste Kyotoperiode 2008-2012 en doet daarmee beter dan de doelstelling van 5,2% (figuur 5.71).
- Het MINA-plan 4 vraagt 60.000 ha onder effectief natuurbeheer tegen 2015. Deze doelstelling is opgetrokken tot 70.000 ha. Met 76.206 ha onder effectief beheer is de doelstelling eind 2014 ruimschoots overschreden (figuur 5.79).
- In 2013 werd er 148 kg restafval per inwoner ingezameld. In de periode 2000-2013 daalde de hoeveelheid restafval met 43,5 kg per inwoner (figuur 5.88). In 2013 ging 72,5% van het huishoudelijk afval naar een of andere vorm van materiaalrecuperatie.
- In 2013-2014 overschreed 21% van de MAP-meetplaatsen oppervlaktewater de nitraatnorm (figuur 5.96). Opvallend is dat het percentage meetplaatsen met meer dan 3 overschrijdingen op 11 jaar tijd gevoelig gedaald is van 19% tot 9%.
- Tijdens de najaarscampagne van 2013 werd op 33,3% van de meetlocaties een overschrijding van de nitraatnorm voor grondwater vastgesteld. Dit is het laagste percentage sinds de start van de meetcampagnes (figuur 5.97).
- In 2013 werd in 3 meetpunten de daggrenswaarde voor PM₁₀ overschreden. Slechts 0,03% van de bevolking werd meer dan 35 dagen blootgesteld aan een daggemiddelde PM₁₀-concentratie hoger dan 50 µg/m³ (figuur 5.100).
- De impact van fijn stof op de gezondheid daalde in de periode 2005-2013 met 21% (figuur 5.102).

Vlaanderen wil tegen 2020 op het vlak van water- en luchtkwaliteit, bodembescherming, geluidshinder en biodiversiteit even goed scoren als andere economische topregio's. Bovendien wil Vlaanderen uitgroeien tot een competitieve polyvalente kennis-economie die op een duurzame manier welvaart creëert.

Duurzame regio

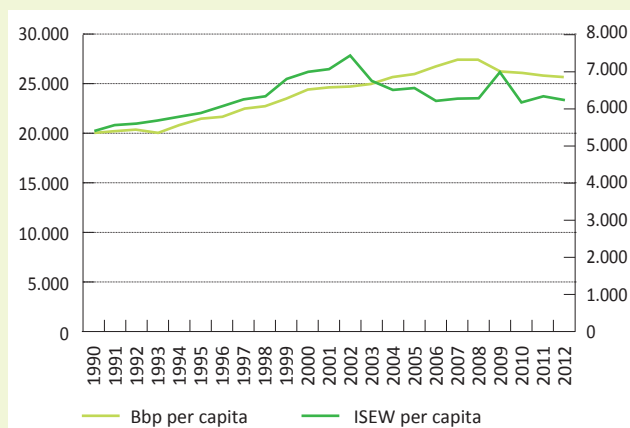
De Index for Sustainable Economic Welfare (ISEW) is een aangepast bruto binnenlands product (bbp), dat de werkelijke **economische welvaart**, zoals die door de mensen wordt ervaren, beter weergeeft. De index gaat na wat de baten, maar ook de kosten van economische activiteiten zijn en welke activiteiten de welvaart negatief beïnvloeden.

Tussen 1990 en 2012 steeg in Vlaanderen het bbp/capita gestaag met ongeveer 28%. Tussen 2008 en 2012 kromp het bbp/capita ten gevolge van de financieel-economische crisis.

De Index voor Duurzame Economische Welvaart voor Vlaanderen kende een ander verloop. Tussen 1990 en 2012 steeg de ISEW/capita met 16%. De index nam toe tot het jaar 2000, om nadien terug te vallen. Tussen 2002 en 2008 daalde de ISEW/capita met bijna 15% door een toename van de inkomensongelijkheid. In 2009 steeg de ISEW/capita opvallend sterk (+10,5%) als gevolg van de financieel-economische crisis (de kosten van onze economische activiteiten namen af). Het bbp/capita daalde toen sterk. In 2010 daalde de ISEW/capita sterk (-10,9%) om de volgende 2 jaren ongeveer op een stabiel niveau te blijven - een contrast met de daling van het bbp/capita in deze periode.

5.58 ISEW

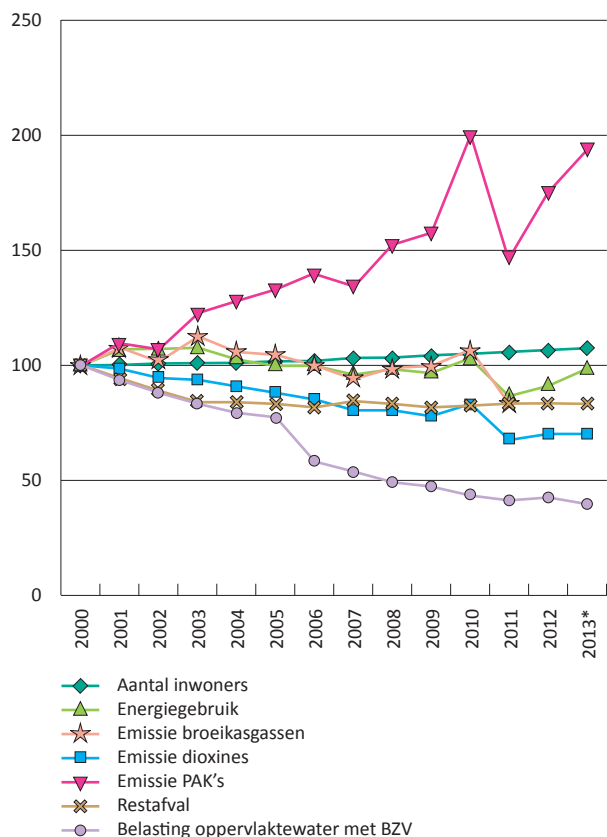
Evolutie van de ISEW (rechteras) en het bbp (linkeras), van 1990 tot 2012, in euro per capita.

Bron: VMM-MIRA.

5.59 Eco-efficiëntie huishoudens

Evolutie van de eco-efficiëntie van de huishoudens, van 2000 tot 2013, index 2000=100.

Opmerking: *: voorlopige data.
Bron: VMM-MIRA.

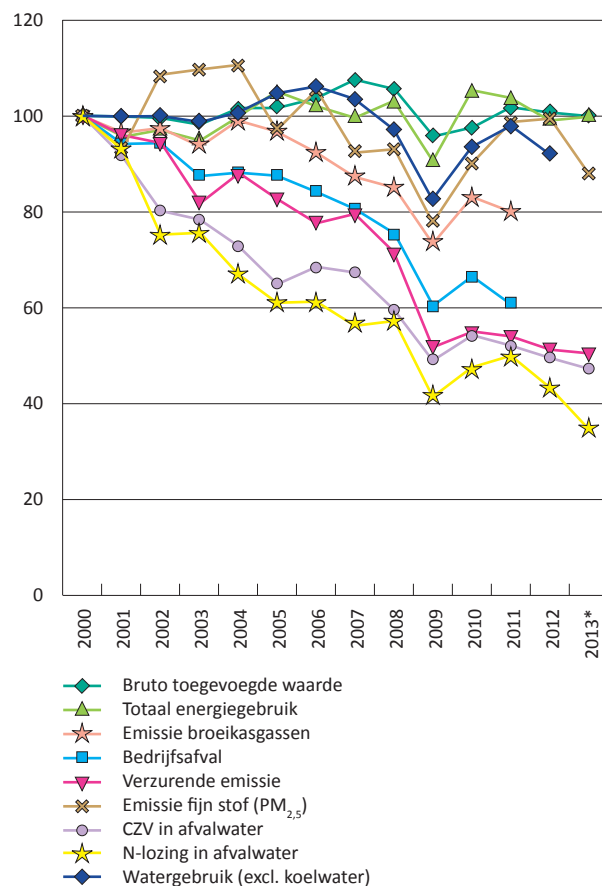
Een verdere **ontkoppeling** van de economische groei en het geheel van emissies en afvalproductie moet tegen 2020 generaliseerd zijn door een gestaag stijgende materiaal- en energie-efficiëntie in de verschillende maatschappelijke sectoren.

Het aantal inwoners nam in de periode 2000-2013 toe met 7%. De belasting naar het oppervlaktewater met biochemisch zuurstofverbruik (BZV) verminderde met meer dan de helft tussen 2000 en 2013. Deze daling is te danken aan de uitbreiding en de verbetering van de openbare waterzuivering. De hoeveelheid restafval blijft vrij constant sinds 2003. Het energiegebruik en de emissie van broeikasgassen door de huishoudens hangen grotendeels samen met gebouwenverwarming en schommelen in functie van de klimatologische omstandigheden. De daling van het energiegebruik in 2011 zette zich niet verder: in 2012 en 2013 steeg het energiegebruik met 5% respectievelijk 8%. De emissie van polycyclische aromatische koolwaterstoffen (PAK's) vertoont hetzelfde patroon, zij het veel meer uitgesproken. Dit is gekoppeld aan de verbranding van hout voor gebouwenverwarming.

In de periode 2000-2013 is de industriële milieudruk matig tot sterk gedaald terwijl het industriële activiteitsniveau in 2013

5.60 Eco-efficiëntie industrie

Evolutie van de eco-efficiëntie van de industrie, van 2000 tot 2013, index 2000=100.

Opmerking: *: voorlopige data.
Bron: VMM-MIRA.

gelijk is aan dat van 2000. Enkel het totale industriële energiegebruik daalde niet en lag in 2013 op hetzelfde niveau dan in 2000. Vooral in de periode 2000 tot 2007 slaagde de industrie erin haar absolute milieudruk te verminderen bij een stijgende activiteit. In de jaren 2008 en vooral 2009 werd de industriële activiteit bepaald door de financieel-economische crisis met een daling van de bruto toegevoegde waarde in volume als resultaat. Onder meer als gevolg hiervan daalde de absolute waarde van de industriële emissies en lozingen sterk. Na 2009 herleefde de industriële activiteit met wisselend succes.

Water

Een watersysteem is een samenhangend geheel van oppervlaktewater, grondwater, waterbodems en oevers. Ook de daarin voorkomende levensgemeenschappen, alle bijhorende fysische, chemische en biologische processen en de eraan gekoppelde technische infrastructuur maken deel uit van het watersysteem. Een watersysteem vervult verschillende functies. Zo zorgt het voor wateraanvoer, -afvoer en -berging en vormt het een habitat voor heel wat planten en dieren. Naast een recreatieve waarde heeft het ook belangrijke economische functies

(transport, drinkwater, koelwater...). Daarom is een goede toestand van het watersysteem belangrijk. Maar de draagkracht van het watersysteem heeft zijn grenzen.

De Europese kaderrichtlijn Water vraagt tegen eind 2015, met uitzonderingen tot 2021 of 2027, een 'goede toestand' van het oppervlaktewater en grondwater. Een goede toestand impliceert dat het oppervlaktewater zowel op ecologische als chemische parameters goed scoort. Voor grondwater zijn de chemische en kwantitatieve aspecten bepalend.

Naast de grondwaterstand komen hier de waterkwaliteit, de waterzuivering en het waterverbruik aan bod.

Grondwaterstand

De grondwaterstand wordt in kaart gebracht via het 'grondwatermeetnet' van de Vlaamse Milieumaatschappij (VMM). In de periode 2004-2013 daalde in 24% van de meetpunten de **grondwaterstand**. Dit toont aan dat er op bepaalde plaatsen nog te veel grondwater wordt opgepompt. Ongeveer 47% van de meetpunten vertoonde geen significante trend en 29% kende een stijging van het grondwaterpeil (VMM-MIRA). Het MINA-plan 4 stelt dat er in de periode 2010-2015 een toename moet zijn van het aandeel grondwaterlichamen met een goede kwantitatieve toestand.

Waterkwaliteit

De **kwaliteit van het oppervlaktewater** verbeterde vooral in de eerste helft van de jaren negentig. Over de periode 2000-2014 bekeken, vertonen de gemiddelde concentraties zuurstof, fosfaat en nitraat een verdere geleidelijke verbetering. De ammoniumconcentraties vertonen sinds 2003 eveneens een verbetering. De oppervlaktewaterkwaliteit wordt in kaart gebracht via het 'meetnet oppervlaktewater' van de VMM. Dit

meetnet onderzoekt zowel de fysisch-chemische als de biologische waterkwaliteit.

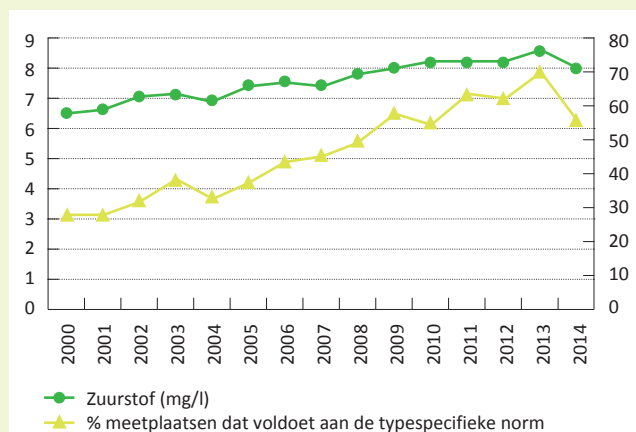
Opgeloste zuurstof is van groot belang voor het leven in het water en speelt een rol in de zelfzuiverende processen van een waterloop. Over de periode 2000-2014 vertoont de gemiddelde concentratie zuurstof een geleidelijke verbetering. In 2014 voldoet 55% van de meetplaatsen in Vlaamse waterlichamen aan de typespecifieke norm. Het MINA-plan 4 stelt dat tegen 2015 79% van de oppervlaktewaterlichamen, dit zijn de grote waterlopen, moet voldoen aan de norm voor opgeloste zuurstof. In 2014 voldeed 55% van de oppervlaktewaterlichamen aan de norm voor zuurstofverzadiging. Weerkundige factoren kunnen de waterkwaliteitsproblemen mee versterken. Zuurstoftekorten komen vooral voor tijdens warme zomers met weinig regen.

Bij de beoordeling van de **ecologische waterkwaliteit** wordt gebruik gemaakt van de Multimetrische Macro-invertebraten-index (MMIF), een index die steunt op de aan- of afwezigheid van aquatische ongewervelde dieren en hun gevoeligheid voor vervuiling. Om de evolutie van de ecologische kwaliteit van de Vlaamse oppervlaktewaterlichamen weer te geven, worden enkel die waterlichamen bekeken die in beide periodes beoordeeld werden voor de MMIF. Het aandeel waterlichamen dat minstens de klasse "goed" haalt, is licht gestegen voor macro-invertebraten.

Het Pact 2020 stelt dat de meeste waterlopen tegen 2020 een goede ecologische toestand bereikt moeten hebben zodat de kwaliteitsvereisten van de kaderrichtlijn Water in 2021 effectief voldaan zijn. Het MINA-plan 4 neemt dit engagement over. Geen enkel van de 194 beoordeelde Vlaamse waterlichamen haalt de goede ecologische toestand (of potentieel) en slechts 17,5% haalt een matige ecologische toestand (metingen 2010-2012).

5.61 Opgeloste zuurstof

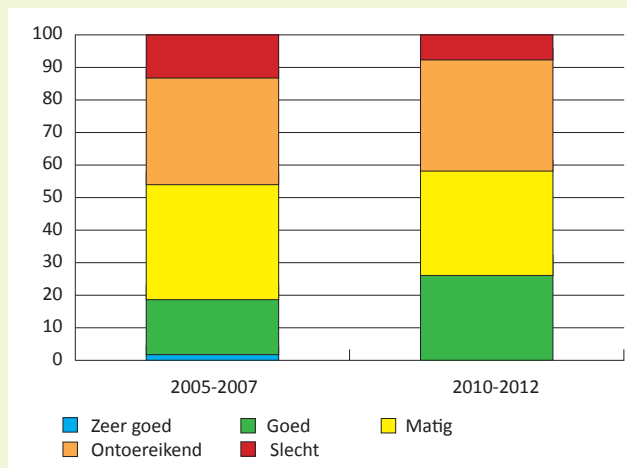
Evolutie van de gemiddelde concentratie aan opgeloste zuurstof in oppervlaktewater, in mg/l (linkeras) en aandeel oppervlaktewaterlichamen dat voldoet aan de norm voor opgeloste zuurstof, in % (rechteras), van 2000 tot 2014.

Bron: VMM-MIRA.

5.62 MMIF

Evolutie van de ecologische kwaliteit (MMIF) van de Vlaamse oppervlaktewaterlichamen, van 2005-2007 tot 2010-2012, in %.

Bron: VMM-MIRA.

Waterzuivering

Voor huishoudelijk afvalwater streeft de Vlaamse overheid naar een maximale zuivering via openbare rioolwaterzuiveringsinstallaties (RWZI). Waar dat niet mogelijk is, dient er gebruik gemaakt te worden van individuele behandelingsinstallaties.

De **zuiveringsgraad** is het percentage inwoners waarvan het afvalwater gezuiverd wordt in een RWZI. In 2014 bedraagt de zuiveringsgraad 81,2%, tegenover 47,6% in 2000.

Waterverbruik

Het **leidingwaterverbruik** van de huishoudens, de industrie en de landbouw kent een schommelend verloop. Tussen 2006 en 2009 nam het gestaag af om daarna terug toe te nemen tot 2011, waarna het weer licht afnam in 2012. Het MINA-plan 4 stelt dat er geen toename van het leidingwaterverbruik mag zijn in de periode 2010-2015.

Bodem

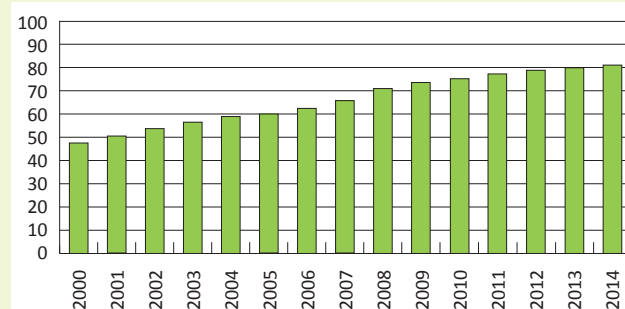
De bodem wordt door allerlei menselijke activiteiten verontreinigd met milieugevaarlijke stoffen zoals zware metalen, organische pollutanten en pesticiden. De bodemkwaliteit wordt ook bedreigd door andere aantastingsprocessen zoals erosie, grondverschuivingen, verlies aan organische stof, afdichting en verdichting. Daarnaast wordt de bodem geëxploiteerd voor het ontginnen van oppervlaktedelfstoffen. In wat volgt worden de inventarisatie en sanering van verontreinigde gronden en het organisch stofgehalte besproken.

Bodemverontreiniging

Op naar schatting 85.000 gronden werden of worden activiteiten uitgevoerd die mogelijk bodemverontreiniging kunnen veroorzaken, de zogenaamde **risicogronden**. Voor 42% van deze risicogronden (35.347) beschikt de Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij (OVAM) eind 2014 over een oriënterend bodemonderzoek. Het Bodemdecreet omschrijft bodemverontreiniging als de aanwezigheid van stoffen of organismen, veroorzaakt door menselijke activiteiten, op of in de bodem, die de kwaliteit van de bodem nadelig beïnvloedt of kan beïnvloeden. In het kader van het bodemdecreet maakt de OVAM een inventaris op met alle gekende gegevens over een grond, de verontreiniging en de saneringsfasen. Op 1 januari 2015 bevatte het **grondeninformatieregister** informatie over 222.987 percelen. Op basis van het oriënterend bodemonderzoek diende voor 36,3% van de onderzochte gronden (12.831) een beschrijvend bodemonderzoek uitgevoerd te worden. Een beschrijvend bodemonderzoek onderzoekt de risico's van de bodemverontreiniging en bepaalt de saneringsnoodzaak. Voor 10.786 gronden werd reeds een beschrijvend bodemonderzoek uitgevoerd. In 47% van de gevallen waren geen verdere maatregelen noodzakelijk. Dit betekent dat de overige 53% gronden te saneren zijn. Deze gronden zijn voornamelijk gelokaliseerd in historische industriezones, havenregio's, rond de as Antwerpen-Brussel, langs het Albertkanaal en de E313.

5.63 Waterzuivering

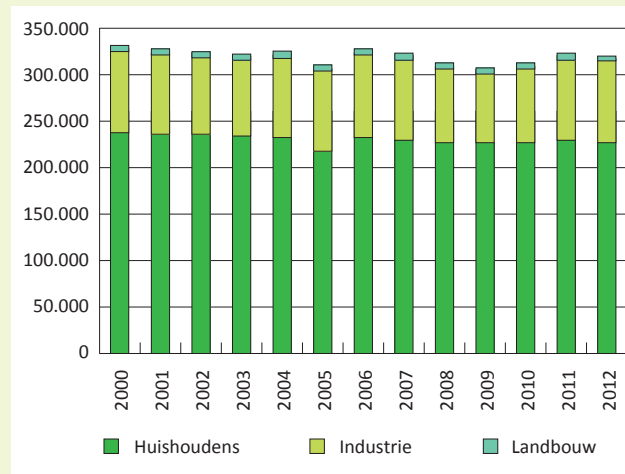
Evolutie van de zuiveringsgraad van huishoudens, van 2000 tot 2014, in %.

Bron: VMM-MIRA.

5.64 Waterverbruik

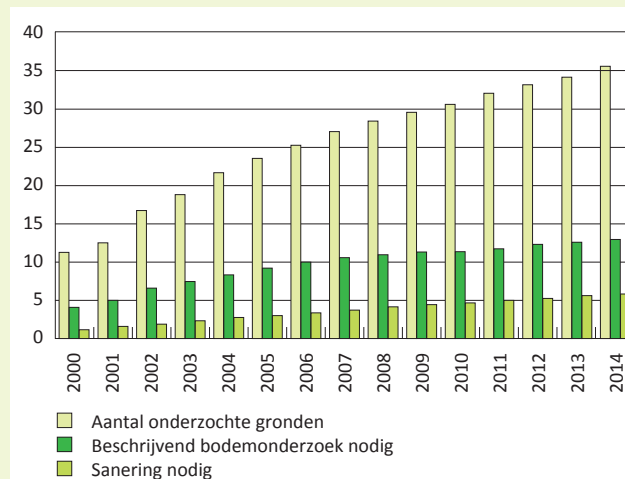
Evolutie van het leidingwaterverbruik, in 1.000 m³, van 2000 tot 2012.

Bron: VMM-MIRA.

5.65 Verontreinigde gronden

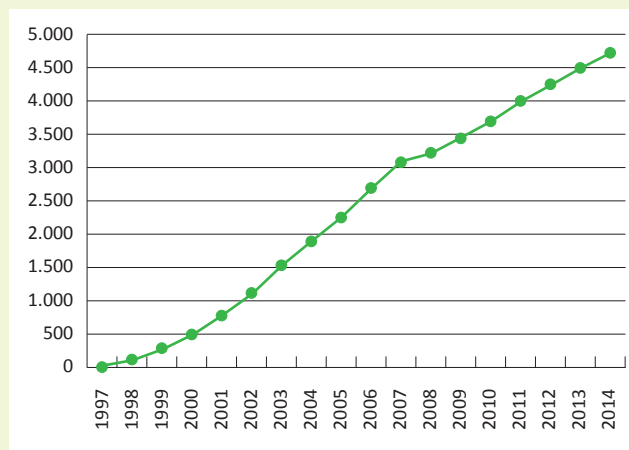
Evolutie van het aantal onderzochte gronden en het aantal gronden waar sanering nodig is, x 1.000, van 2000 tot 2014.

Bron: OVAM.

5.66 Bodemsanering

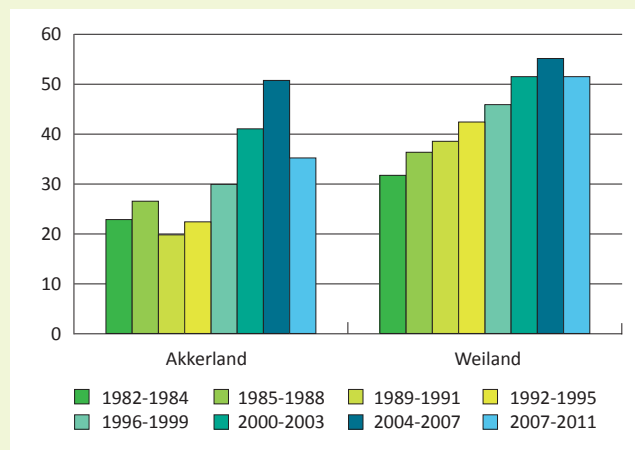
Aantal gronden met bodemverontreiniging waarvoor de sanering gestart is, van 1997 tot 2014.

Bron: OVAM.

5.67 Organische stof

Evolutie van de percelen met koolstofgehalte onder de streefzone, in %, van 1982 tot 2011.

Bron: VMM-MIRA, Bodemkundige Dienst van België.

Sanering

Eind 2014 is de **bodemsanering** opgestart van 4.705 gronden, ongeveer de helft van het aantal verwachte saneringen. Het MINA-plan 4 vraagt een opstart van de saneringsprocedure voor 40% van de gronden met potentieel bodembedreigende inrichtingen of activiteiten tegen 2015 en voor alle gronden tegen 2036. Een bodemsanering start wanneer een bodemsaneringsproject conform wordt verklaard door OVAM. Na goedkeuring kunnen de saneringswerken uitgevoerd worden. Eind 2014 is voor 3.132 gronden de sanering volledig afgerond.

Bodemvruchtbaarheid

Organische stof is een van de belangrijkste onderdelen van de bodem en bestaat uit vers plantaardig en dierlijk materiaal, humus en levende organismen. Koolstof vormt het belangrijkste bestanddeel van organische stof. Een optimaal gehalte aan organische stof komt overeen met goede landbouw- en milieukundige condities zoals verminderde erosie, een hoog bufferend en filterend vermogen en een rijke habitat voor levende organismen. In de landbouw is het gehalte organische stof belangrijk voor de bodemvruchtbaarheid. Deze indicator toont het percentage landbouwpercelen met een **koolstofgehalte** lager dan de streefzone. De streefzone is de koolstofconcentratie in de bodem waarbij optimale landbouwopbrengsten mogelijk zijn. De waarde van de streefzone is afhankelijk van de bodemtextuur en verschilt tussen akker- en weiland.

35% van de akkerpercelen en 52% van de weidepercelen hebben een koolstofgehalte beneden de streefzone in de periode 2007-2011. Om het organische stofgehalte in de bodem te verhogen, moet de landbouwer regelmatig extra organisch materiaal toedienen, omdat de oogstresten van de gewassen niet volstaan om de afbraak van de bodemorganische stof te compenseren.

Lucht

Luchtverontreiniging heeft een belangrijke impact op de volksgezondheid en de natuur. De Europese richtlijn Luchtkwaliteit vormt de basis voor het luchtkwaliteitsbeleid. De Europese richtlijn inzake nationale emissieplafonds legt belangrijke emissiereducties op. Aan de hand van de emissies van een aantal verontreinigende stoffen wordt een inzicht gegeven in de druk die ze veroorzaken op het leefmilieu. De indicatoren die aan bod komen zijn: potentieel verzurende emissies en NO₂-concentratie. Finaal wordt aan de hand van de luchtkwaliteitsindex een beeld van de luchtkwaliteit gegeven.

Verzuring

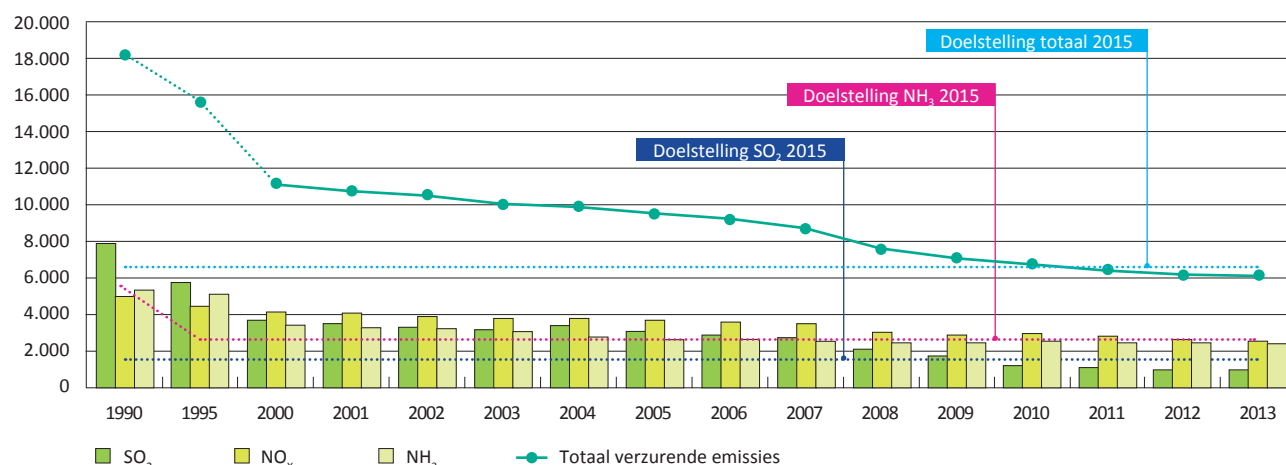
Tussen 1990 en 2013 verminderden de totale **potentieel verzurende emissies** met 66%. Verzuring wordt veroorzaakt door zwaveldioxide (SO₂), stikstofoxiden (NO_x, uitgedrukt als NO₂) en ammoniak (NH₃) en heeft een invloed op ecosystemen, materialen, monumenten en de economie. De emissies van de verzurende stoffen worden opgeteld en uitgedrukt in zuur-equivalenten (Zeq), waarbij er rekening wordt gehouden met het zuurvormende vermogen van elke stof.

Het MINA-plan 4 vraagt tegen 2015 een verdere afname van de uitstoot van verzurende stoffen, in het bijzonder van de NO_x-emissie van het verkeer met 34% ten opzichte van 2007. Tegen 2015 moet de SO₂-emissie met 43% gedaald zijn ten opzichte van 2007 en mag de NH₃-emissie nog maximaal 45 kton bedragen. De doelstellingen voor SO₂ en NH₃ werden respectievelijk in 2010 en 2007 al gehaald. De belangrijkste bron van verzurende emissies in 2013 was de landbouw, goed voor 42%. Ook transport (24%), industrie (17%) en energieproductie (9%) hebben een belangrijk aandeel. De daling van de verzurende emissie is vooral te danken aan de daling van de SO₂-emissie. In 1990 had SO₂ veruit het grootste aandeel in de verzurende emissie (43%) maar sinds 2000 is NO_x de belangrijkste component (een aandeel van 43% in 2013). Transport was in 2013

5.68 Verzurende emissies

Evolutie van de potentieel verzurende emissies, per pollutant, in miljoen Zeq, van 1990 tot 2013.

Bron: VMM-MIRA.

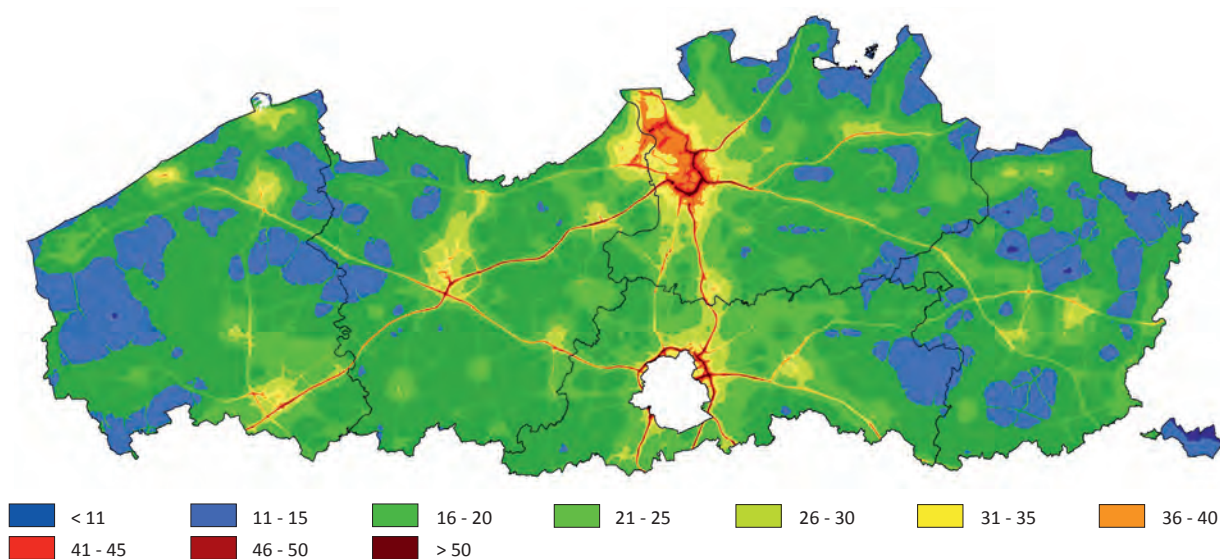
verantwoordelijk voor meer dan de helft van de NO_x-emissies. Aangezien dieselwagens meer NO_x uitstoten dan benzine-wagens streeft Vlaanderen naar een beheersing van het aandeel dieselloertuigen. Het Vlaamse **luchtkwaliteitsplan** streeft daarom tegen 2015 naar een aandeel van 61,1% dieselwagens en 35,6% benzine-wagens in het totale personenwagenpark. In 2014 bedraagt het aandeel diesels in het totale personenwagenpark 62,3%.

NO₂ is schadelijk voor de mens en de ecosystemen. Korte episodes van hoge concentraties, maar ook langdurige blootstelling aan lage concentraties, zijn schadelijk. De Europese richt-

lijn Luchtkwaliteit legt een jaargrenswaarde op van 40 µg/m³. In 2013 werd in 2 meetstations in de Antwerpse agglomeratie deze waarde overschreden. De Europese Commissie verleent uitstel tot 2015 voor het bereiken van de jaargrenswaarde in 2 Antwerpse zones. Daar geldt momenteel nog een jaargrenswaarde van 60 µg/m³. Het luchtkwaliteitsplan voor NO₂ bevat nieuwe maatregelen om zo snel mogelijk de jaargrenswaarde te behalen. Gemiddeld over Vlaanderen is na 2003 een licht dalende trend vast te stellen. In de steden, nabij druk wegverkeer en in industriële gebieden liggen de concentraties gemiddeld het hoogst. Er is een directe relatie tussen locaties met intens wegverkeer en hogere NO₂-concentraties.

5.69 NO₂-concentratie

Ruimtelijke spreiding van de jaargemiddelde NO₂-concentraties in lucht (gemodelleerd), in µg/m³, 2013.

Bron: VMM-MIRA, IRCEL.

Luchtkwaliteitsindex

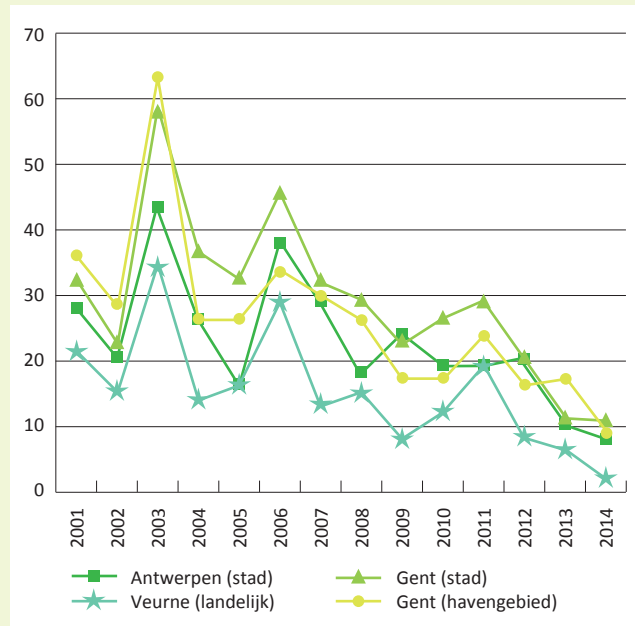
Tot 2000 was er een dalende trend in het aantal dagen met een ondermaatse luchtkwaliteitsindex. Daarna volgde een periode met wisselende luchtkwaliteit, waarbij vooral de pieken in 2003 en 2006 opvallen. Tussen 2007 en 2009 nam het aantal dagen met ondermaatse kwaliteit af. Tussen 2009 en 2011 nam de luchtkwaliteitsindex weer toe. Vanaf 2012 is de luchtkwaliteit weer verbeterd. De **luchtkwaliteitsindex** combineert de gehalten van vier verontreinigende stoffen (zwaveldioxide, stikstofdioxide, ozon en fijn stof) in de omgevingslucht tot een indexwaarde tussen 1 en 10, waarbij 1 een zeer goede kwaliteit voorstelt en 10 een zeer slechte kwaliteit. Het verloop van de luchtkwaliteitsindex wordt gedomineerd door het verloop van de subindex voor PM₁₀ (stofdeeltjes). De slechte luchtkwaliteit in 2003 en 2006 was het gevolg van het warme en droge weer. Hierdoor werden hogere ozonconcentraties en ook hogere PM₁₀-concentraties gemeten.

Klimaatverandering

In 2012 is de totale **broeikasgasuitstoot** verder gedaald. De emissies in 2012 liggen in lijn met de dalende trend die is ingezet sinds 2005. Bij de verdeling van de Belgische **Kyoto-doelstelling** werd afgesproken dat Vlaanderen zijn jaarlijkse emissie in de periode 2008-2012 met 5,2% moet terugdringen ten opzichte van het basisjaar. Het basisjaar is 1990 voor CO₂, CH₄ en N₂O, en 1995 voor de F-gassen (HFK's, PFK's en SF₆). Vlaanderen haalt de Kyotodoelstelling. Tot nu toe waren de emissiereducties bijna uitsluitend het resultaat van belangrijke maatregelen inzake PFK's en SF₆ (installatie fluoriderecuperatie-eenheid in één chemisch bedrijf), N₂O (ingebruikname katalysatoren in de chemische industrie; daling veestapel) en CH₄ (valorisatie stortgas en beperking op

5.70 Luchtkwaliteitsindex

Evolutie van het aantal dagen met een ondermaatse luchtkwaliteit (>= 7), in Antwerpen, Gent en Veurne, van 2001 tot 2014.

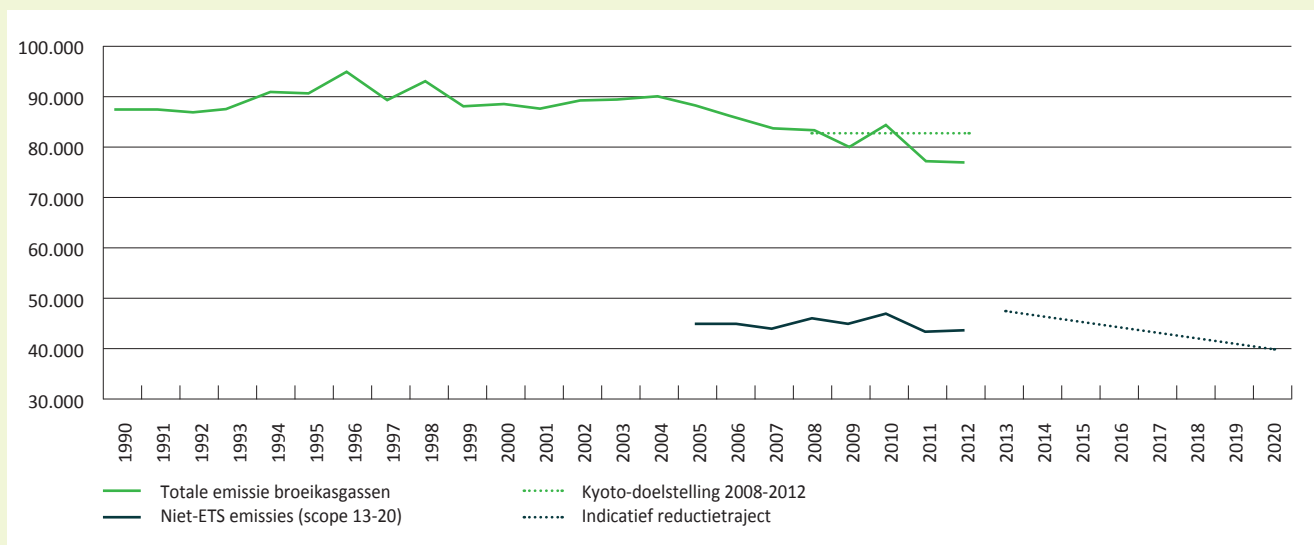

Bron: VMM-MIRA, IRCEL.

storten van afval; daling veestapel). De emissies van CO₂, die voornamelijk het gevolg zijn van de verbranding van fossiele brandstoffen, bleven steeds hoger dan in 1990. De verbeteringen inzake energie-efficiëntie die in alle sectoren werden doorgevoerd, werden in de meeste gevallen gecompenseerd door een verhoogde activiteit. In 2011 zijn de CO₂-emissies echter voor het eerst onder het niveau van 1990 gedaald (VMM-MIRA).

5.71 Emissie van broeikasgassen

Evolutie van de totale emissie en de niet-ETS emissie van broeikasgassen, van 1990 tot 2012, in kiloton CO₂-equivalenten.

Bron: LNE, afdeling Lucht, Hinder, Risicobeheer, Milieu en Gezondheid.

De aanpak van de mondiale klimaatverandering vereist meer doorgedreven emissiereducties na 2012. Daartoe keurden het Europese Parlement en de Raad eind 2008 het **EU klimaat- en energiepakket** goed. Daarin verbindt de EU zich er onder andere toe om haar totale uitstoot van broeikasgassen met minstens 20% te verminderen in de periode 1990-2020. Sinds 2005 wordt het gros van de CO₂-uitstoot in de industrie en energiesector gereguleerd via een systeem van Europese emissiehandel (ETS). Op die manier reguleert de Europese emissiehandel circa 40% van de Vlaamse broeikasgasuitstoot. In de EU moeten de ETS broeikasgasemissies tegen 2020 21% lager liggen dan in 2005.

De doelstelling die Europa aan de lidstaten oplegt tegen 2020 heeft enkel nog betrekking op het niet-ETS gedeelte (met name transport, gebouwen, landbouw en een klein niet-ETS gedeelte van de industrie).

Europa bepaalt dat de Europese lidstaten hun emissies in de niet-ETS-sectoren tussen 2013 en 2020 moeten reduceren volgens een lineair afnemend pad met jaarlijkse reductiedoelstellingen. België moet een lineair afnemend emissiereductietraject volgen dat in 2020 een uitstootreductie realiseert van 15% in vergelijking met de niet-ETS-uitstoot in 2005 (scope 13-20). Op 28 juni 2013 keurde de Vlaamse Regering het **Vlaamse Klimaatbeleidsplan 2013-2020** definitief goed. Het Vlaamse mitigatieplan dat hiervan onderdeel is, wil de uitstoot van niet-ETS broeikasgassen in Vlaanderen tussen 2013 en 2020 verminderen in uitvoering van deze Europese beslissing. De niet-ETS broeikasgasuitstoot in 2012 gecorrigeerd volgens ETS scope 13-20 is ten opzichte van het referentiejaar 2005 gedaald met 2,8%.

Biodiversiteit

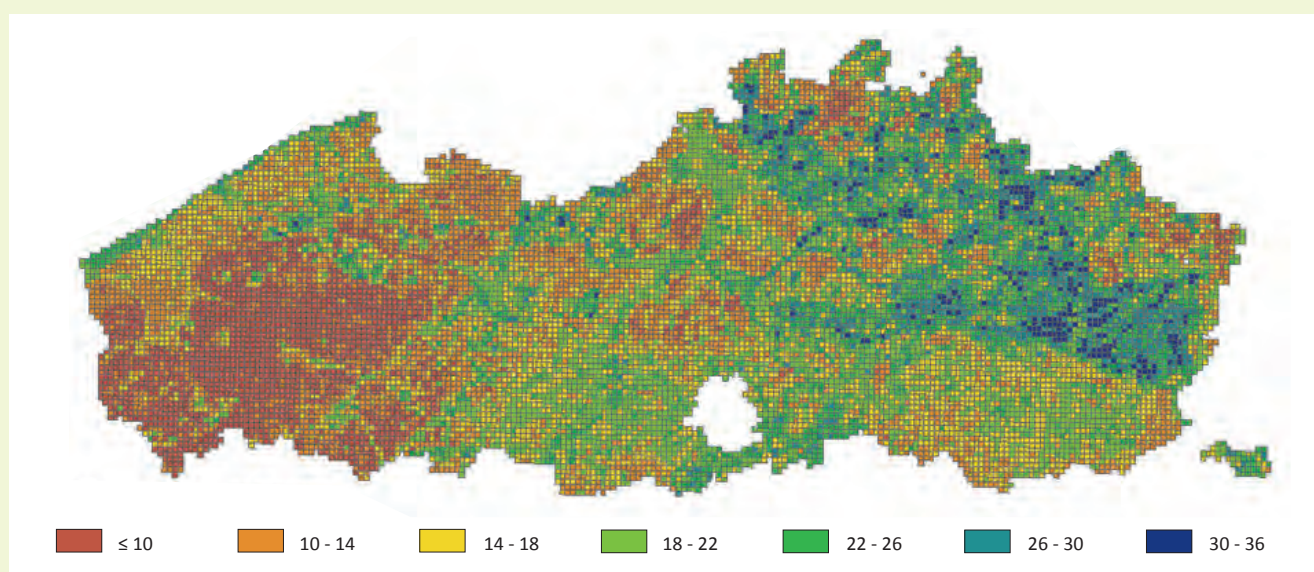
Biodiversiteit staat voor de biologische verscheidenheid van alle levensvormen: van soorten tot ecosystemen. Biodiversiteit levert ons een brede waaier aan producten (voedsel, energiebronnen, geneesmiddelen...) en diensten (zuiveren van water, aanmaken van zuurstof, beperken van overstromingen...). Bijna alle landen ter wereld ondertekenden het Biodiversiteitsverdrag. Dit verdrag beoogt het behoud van de biodiversiteit, het duurzaam gebruik van de componenten en de eerlijke verdeling van de opbrengsten ervan. Op pan-Europees niveau werd overeengekomen om tegen 2010 het verlies van biodiversiteit te stoppen. De nieuwe biodiversiteitsdoelstelling beoogt om tegen 2020 het verlies aan biodiversiteit en de achteruitgang van ecosysteemdiensten stop te zetten en waar mogelijk te herstellen. Tegen 2020 wil Vlaanderen op het vlak van biodiversiteit de vergelijking met andere economische topregio's kunnen doorstaan. We bespreken achtereenvolgens soorten, milieudruk op natuur, natuurvererving en -beheer, bosgezondheid en natuurbeleving.

Soorten

In Vlaanderen wordt het soortenaantal ruwweg op 44.000 geschat. De hotspotkaart van de **soortenrijkdom** toont waar een hoge of lage soortenrijkdom verwacht wordt op basis van de modellering van 6 taxonomische groepen (planten, amfibieën en reptielen, broedvogels, dagvlinders, libellen, sprinkhanen en krekels). Vooral in de zandleemstreek in West-Vlaanderen, waar de interfluvia grotendeels zijn ingenomen door akkerland, is de gemodelleerde soortenrijkdom bijzonder laag. In de polders en in de leem- en zandleemstreek in het zuidelijk deel van Vlaanderen is de potentiële soortenrijkdom matig

5.72 Hotspotkaart soortenrijkdom

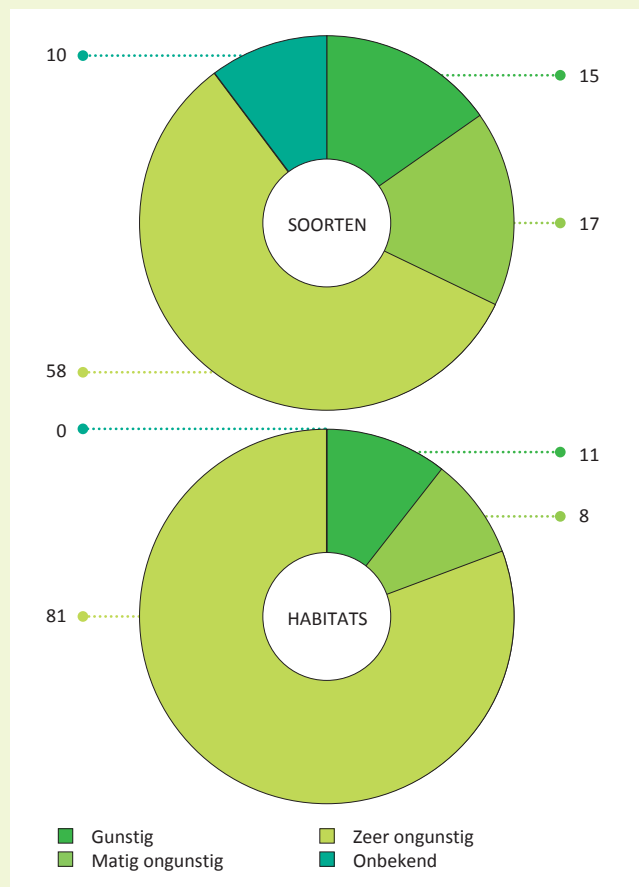
Gemodelleerde hotspotkaart van de potentiële soortenrijkdom in Vlaanderen.

Bron: INBO-NARA.

5.73 Staat van instandhouding

Staat van instandhouding van soorten en habitats van de Habitatrichtlijn, 2007-2012, in %.

Bron: INBO-NARA.

tot goed. De meest soortenrijke plaatsen bevinden zich in de Kempische regio met een uitloper naar de Demervallei.

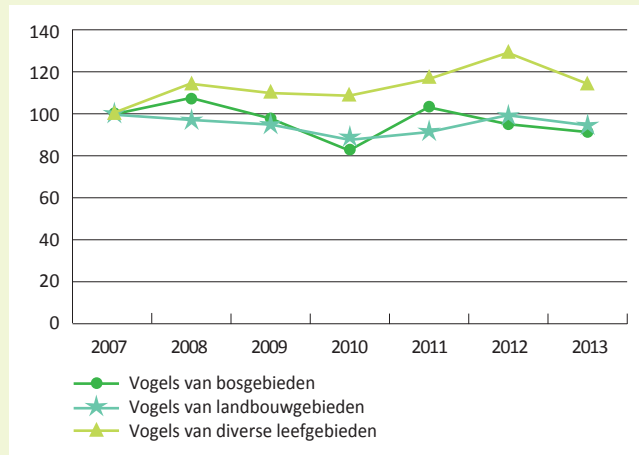
Om het verlies van biodiversiteit tegen 2020 te stoppen, moeten alle soorten stabiel blijven of een positieve trend vertonen. In uitvoering van de Europese Habitatrichtlijn moet 6-jaarlijks de **staat van de soorten en de habitats** gerapporteerd worden. In de rapportering van 2013 worden 9 soorten (15%) gunstig geëvalueerd in Vlaanderen. Voor 10 soorten (17%) is de score matig ongunstig en voor 34 soorten (58%) is die zeer ongunstig. Voor 6 soorten zijn er onvoldoende gegevens om tot een globale evaluatie te komen. In vergelijking met 2007 verbetert van 14 soorten de staat van instandhouding, maar tegelijk verslechtert de toestand van 17 andere soorten. 81% (38) van de habitats krijgt een zeer ongunstige score omdat minstens één van de criteria (oppervlakte, areaal, kwaliteit en toekomstverwachting) zeer ongunstig scoort. Daarnaast zijn er nog 4 habitats (8%) die matig ongunstig scores. Dit betekent dat er slechts 5 habitats zijn die over de ganse lijn een gunstige score halen.

Het MINA-plan 4 wil tegen 2015 een toename van de **broedvogelindex** met 10% ten opzichte van 2007-2008. Tussen 2007 en 2013 zijn de trends van aan bos- en landbouwgebieden gebonden soorten fluctuerend, zonder duidelijke toe- of afname. Van enig herstel bij de landbouwsoorten is voorlopig geen sprake. De 'andere' vogels uit verschillende leefgebieden (generalisten) namen in aantal flink toe in de periode 2007-2013.

Ook de **graslandvlinderindex** moet tegen 2015 met 10% toenemen ten opzichte van 2004. De samengestelde graslandvlinderindex (voor Vlaanderen gebaseerd op 5 wijdverspreide soorten) geeft een schommelend beeld. De samengestelde indicator daalt gedurende de eerste 10 jaar van de monitoring maar blijft sinds 2000 min of meer stabiel (Van Dyck, H. et al (2015), van Swaay C.A.M. et al (2015)).

5.74 Broedvogelindex

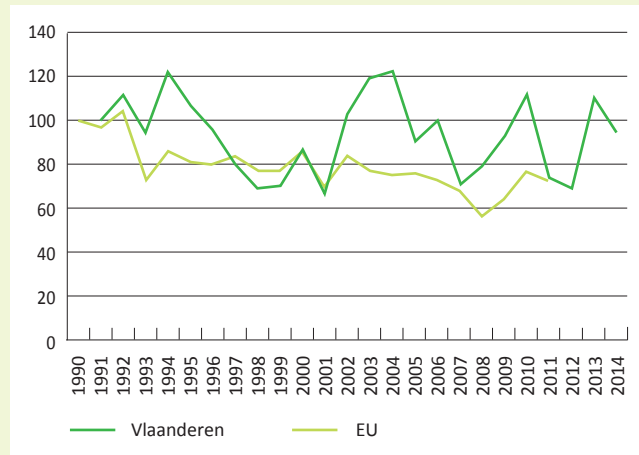
Evolutie van de populatie-index voor vogels van landbouwgebieden, bosgebieden en diverse leefgebieden, index 2007=100%, van 2007 tot 2013.

Bron: INBO-NARA.

5.75 Graslandvlinders

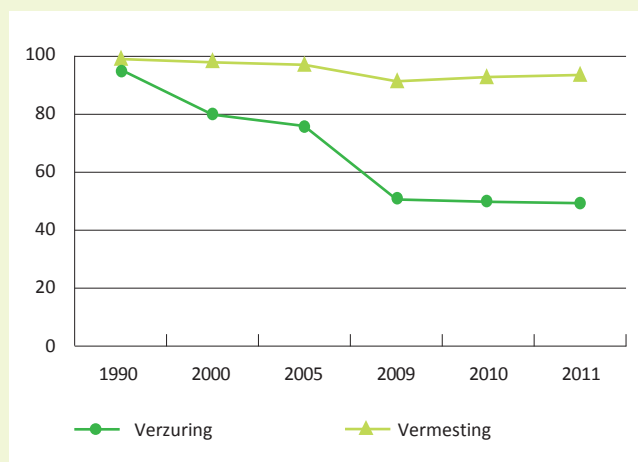
Evolutie van de populatie-index voor vlinders van graslanden, index basisjaar=100%, van 1990 tot 2014.

Bron: INBO, EMA.

5.76 Verzuring en vermisting

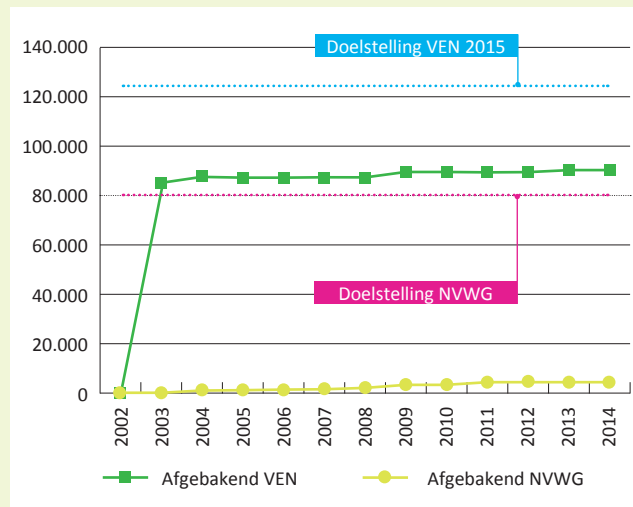
Evolutie van de oppervlakte natuur met overschrijding van de kritische last voor verzuring en vermisting, in % t.o.v. de totale oppervlakte natuur, van 1990 tot 2011.

Bron: VMM-MIRA.

5.77 VEN en NVWG

Evolutie van de oppervlakte VEN en NVWG dat afgebakend is, in ha, van 2002 tot 2014.

Bron: INBO.

Milieudruk

Bepaalde ecosystemen zijn zeer gevoelig voor **verzuring en vermisting**. De kritische last is de maximaal toelaatbare depositie waarbij geen schadelijke effecten in het ecosysteem optreden op lange termijn. In 2011 werd op 93,6% van het areaal terrestrische ecosystemen de kritische last voor vermisting overschreden. De huidige depositiewaarden vormen een hindernis voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen voor Natura 2000-gebieden. Daarom gaat in deze legislatuur de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) van start.

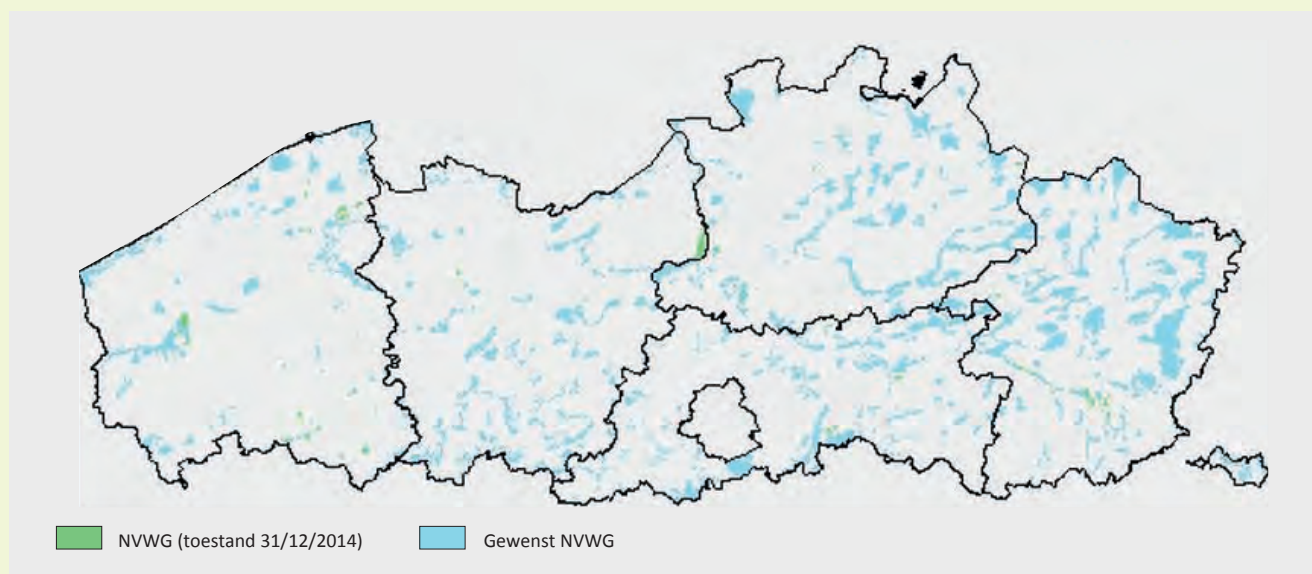
Voor verzuring was in 2011 bij de helft van de oppervlakte terrestrische ecosystemen de kritische last overschreden. Dit is een positieve evolutie. Er wordt meer vooruitgang geboekt voor verzuring dan voor vermisting.

Natuurverwerving en -beheer

Het gebiedsgericht beleid wil ecologisch waardevolle gebieden planologisch beschermen en duurzaam beheren. Een van de belangrijkste gebiedsgerichte maatregelen is de ontwikkeling

5.78 Natuurverweving

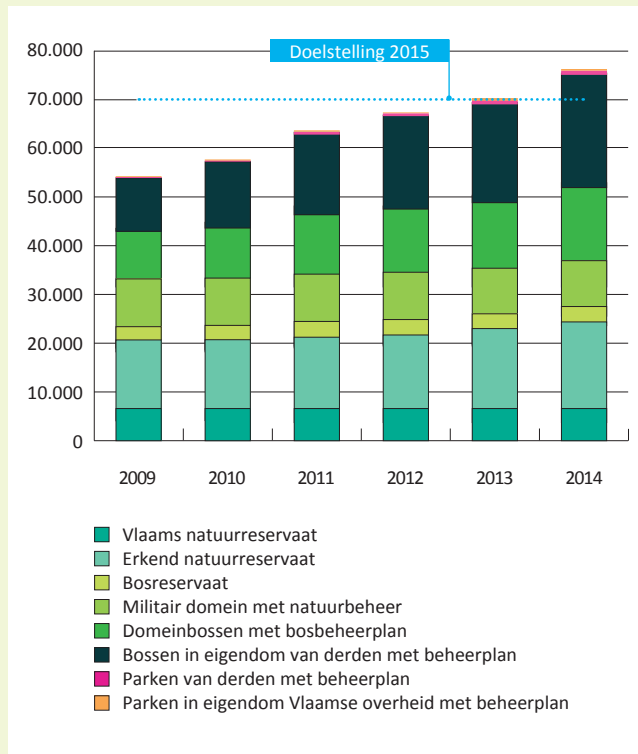
Oppervlakte afgebakend NVWG, toestand op 31/12/2014.

Bron: INBO, ANB.

5.79 Effectief natuurbeheer

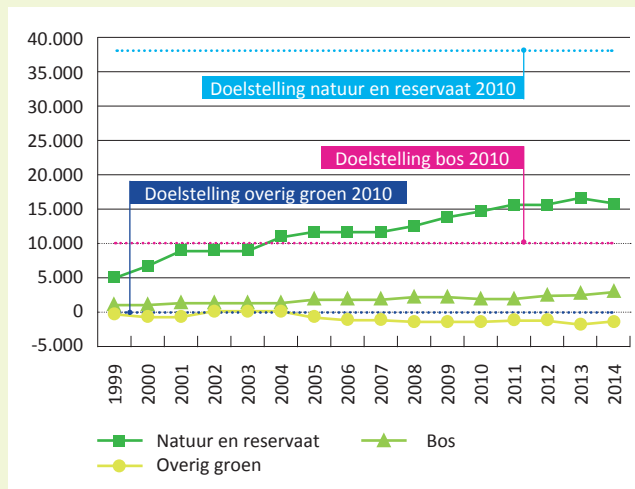
Evolutie van de oppervlakte met effectief natuurbeheer, in ha, van 2009 tot 2014.

Bron: ANB, INBO.

5.80 Extra planologisch groengebied

Evolutie van de oppervlakte natuur, bos en overig groen op gewestplannen en ruimtelijke uitvoeringsplannen ten opzichte van 1994, in ha, van 1999 tot 2014.

Bron: INBO.

van het Vlaams Ecologisch Netwerk (VEN) en de natuurverweingsgebieden (NVWG) van het Integraal Verweings- en Ondersteunend Netwerk (IVON). Het MINA-plan 4 stelt dat tegen eind 2015 125.000 ha VEN moet afgebakend zijn. Volgens het Natuurdecreet en het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) had dit al tegen 2003, respectievelijk 2007 gebeurd moeten zijn. Eind 2014 is de doelstelling voor afbakening van het VEN voor 72,4% gehaald. De doelstelling voor natuurverweingsgebieden (NVWG) in de tweede herziening van het RSV (80.000 ha) is slechts voor 5% gehaald.

Het MINA-plan 4 vraagt 60.000 ha onder effectief natuurbeheer tegen 2015. Deze doelstelling is opgetrokken tot 70.000 ha. Met 76.206 ha onder effectief beheer is de doelstelling eind 2014 ruimschoots overschreden. In 2009 werd een verhoogde inzet opgezet voor de opmaak van beheerplannen voor de verschillende categorieën. Het resultaat hiervan werd pas zichtbaar in de volgende jaren.

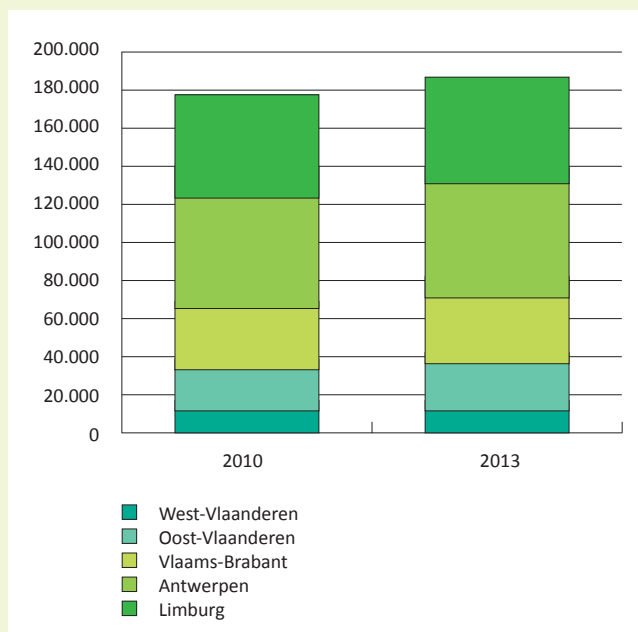
Volgens het MINA-plan 3+ moest er tegen 2010 38.000 ha natuur en reservaat en 10.000 ha bos extra afgebakend zijn ten opzichte van 1994. De oppervlakte overig groen mocht niet gewijzigd zijn. In 2014 is de doelstelling voor natuur en reservaat voor 42% bereikt, de doelstelling voor bos is voor 31% bereikt en er moet nog 1.200 ha overig groen afgebakend worden.

Volgens het PACT 2020 moet minstens de helft van de stedelijke of kleinstedelijke gebieden tegen 2020 over een stadsbos beschikken of de inrichting ervan opgestart hebben. In april 2015 zijn 35 stadsbosprojecten opgestart binnen de 56 (klein) stedelijke gebieden. Dit komt neer op een aandeel van 62%. De laatste 3 jaar zijn er geen nieuwe projecten meer opgestart. Begin 2010 waren er nog maar 16 stadsbosprojecten opgestart.

De boswijzer is opgesteld aan de hand van digitale luchtfoto's. De totale bosoppervlakte in Vlaanderen bedroeg in 2010 177.424 ha of 13% van het Vlaamse grondgebied. In 2013 bedroeg de totale bosoppervlakte 185.686 ha.

5.81 Boswijzer

Evolutie van de bosoppervlakte, in ha, 2010 en 2013.

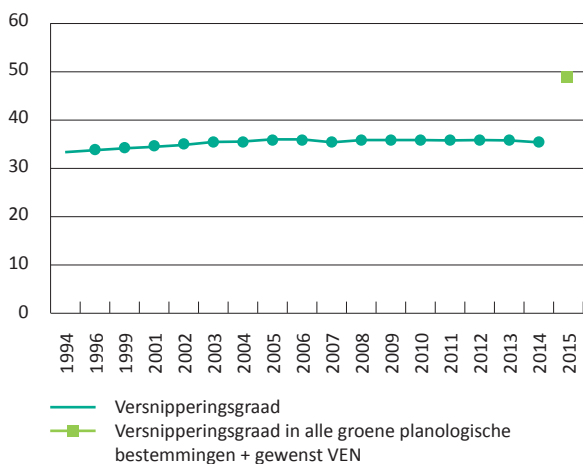
Bron: ANB.

5.82 Versnippering

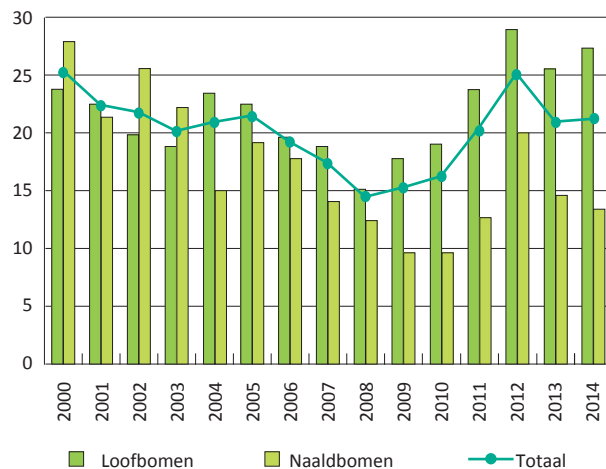
Evolutie van de versnipperingsgraad van het planologisch groengebied, in ha, van 1994 tot 2014.

Bron: INBO.

5.83 Bosvitaliteit

Evolutie van het aandeel matig tot zwaar beschadigde of dode bomen, in %, van 2000 tot 2014.

Bron: INBO.

Versnippering

De vele transportwegen maar ook de bebouwing en intensieve landbouw verdelen het landschap in steeds kleinere versnipperde stukken en veroorzaken daardoor allerlei problemen voor de natuur. Voldoende grote habitats zijn nodig om duurzame dierenpopulaties in stand te houden.

De gemiddelde oppervlakte van een aaneengesloten gebied met een planologische groene bestemming steeg tussen 1994 en 2014 van 33,2 ha tot 35,5 ha. Een hogere gemiddelde oppervlakte van de planologische groenbestemmingen wijst op een lagere versnipperingsgraad.

Bosgezondheid

De bosvitaliteit wordt beïnvloed door zowel biotische (zoals schimmels en insecten) als abiotische (zoals weersomstandigheden en luchtverontreiniging) factoren. Luchtverontreiniging kan de gezondheidstoestand van bossen negatief beïnvloeden door direct contact met de bladeren of door verstoring van het bodemevenwicht. Het belangrijkste criterium bij het meten van de bosgezondheid is het **bladverlies**. Bomen met meer dan een kwart bladverlies worden als beschadigd beschouwd.

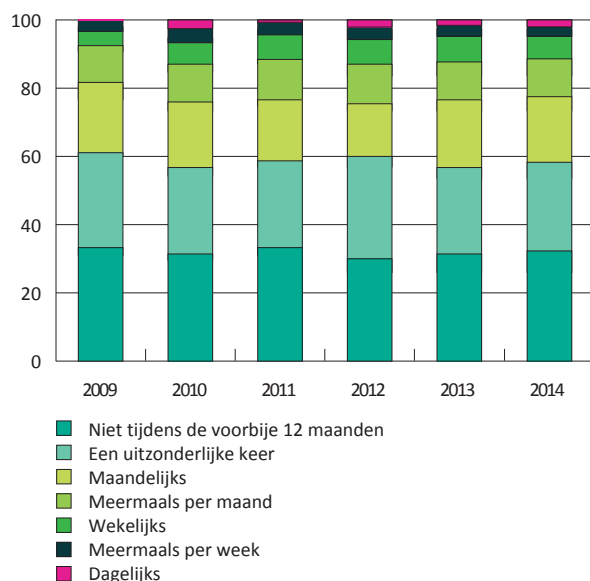
Het aandeel beschadigde bomen neemt tussen 2008 en 2012 geleidelijk toe. Deze trend zien we vooral bij loofbomen, bij naaldbomen is er pas in 2011 en 2012 een verslechtering van de bosgezondheid waar te nemen. In 2013 is de kroontoestand gunstig geëvolueerd. Het aandeel beschadigde bomen bedroeg 21,1% in 2014, en was groter bij de loofbomen (27,3%) dan bij de naaldbomen (13,3%). Slechts 9% van de bomen wordt als gezond beschouwd.

Natuurbeleving

De frequentie van bezoeken aan bossen en natuurgebieden is één van de draagvlakindicatoren voor natuur. De Vlaamse overheid mikt op het verhogen van de natuur- en landschapsbeleving. 11% van de Vlamingen bezoekt minstens wekelijks een bos of natuurgebied in 2014. 32,5% van de Vlamingen

5.84 Bezoek aan bossen en natuurgebieden

Evolutie van het bezoek aan bossen en natuurgebieden, in %, van 2009 tot 2014.

Bron: SCV-survey.

bezocht tijdens de voorbije 12 maanden geen bos of natuurgebied en 26% deed dit slechts een uitzonderlijke keer. Het regeerakkoord 2014-2019 stelt dat natuur in principe steeds toegankelijk is behalve daar waar extra bescherming nodig is. Op 5 december 2008 werd een besluit goedgekeurd dat uitvoering geeft aan de **toegankelijkheidsregelingen** voor de Vlaamse bossen en natuurreservaten. De toegankelijkheidsregeling 'nieuwe stijl' moet bezoekers duidelijk maken wat wel en niet toegelaten is in bossen en natuurreservaten. Tegen 2015 zou 60% van de toegankelijke bossen en natuurreservaten over een toegankelijkheidsregeling 'nieuwe stijl' moeten beschikken. Eind 2014 beschikte Vlaanderen over 164 dergelijke toegankelijkheidsregelingen, goed voor 27.480 ha natuur- en bosgebied. Daarmee heeft momenteel 13,7% van de bossen en natuurreservaten een toegankelijkheidsregeling 'nieuwe stijl'. Er is een duidelijke opwaartse trend maar de doelstelling zal niet gehaald worden. Dit heeft te maken met het lange inspraaktraject dat nodig is bij de opmaak en de goedkeuring van een toegankelijkheidsregeling.

Afval- en materialenbeleid

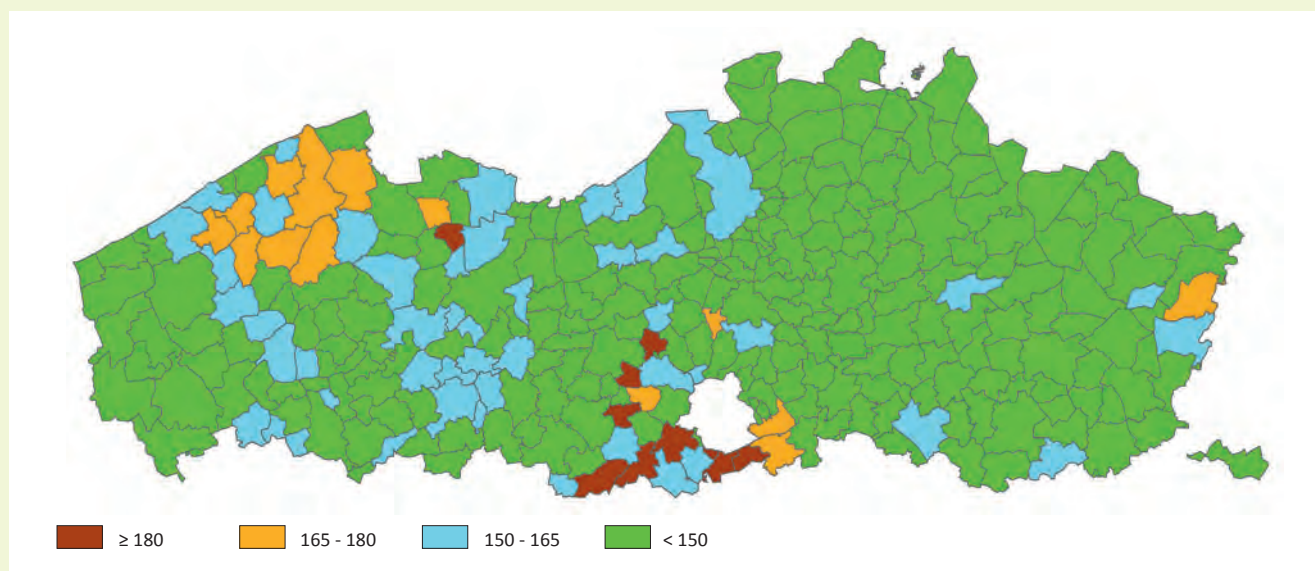
Afvalstoffen en de verwerking ervan kunnen emissies van verontreinigende stoffen naar lucht, bodem en water veroorzaken, evenals een verlies van grondstoffen, energie en ruimte. De hoeveelheid, de eigenschappen, het transport, de verwerkingsprocessen en het beheer van afvalstoffen bepalen samen de omvang van de milieuproblemen die ze kunnen veroorzaken. Vlaanderen behoort inzake afvalbeleid tot de Europese top en wil met die ervaring en kennis evolueren naar een circulaire economie. Een circulaire economie stapt af van het gangbare lineaire model waarin materialen worden ontgonnen, verbruikt en weggegooid (gestort) of verbrand. In de circulaire economie is het de bedoeling om elk afgedankt materiaal terug als grondstof in te zetten zodat materialen in gesloten kringlopen circuleren. Door afvalpreventie, meer en betere recyclage, duurzamer design van producten, efficiëntere productie en door producten te herstellen en te hergebruiken, verlaagt de impact op het leefmilieu. Duurzaam omgaan met materialen is noodzakelijk omdat Vlaanderen voor een aantal cruciale grondstoffen volledig afhankelijk is van import uit een beperkt aantal, geopolitiek soms instabiele landen. Het terugdringen van de totale hoeveelheid afval en in het bijzonder het restafval bij huishoudens en bedrijven draagt bij tot het sluiten van materiaalkringlopen. Hierna volgt een bespreking van de indicatoren huishoudelijk afval en bedrijfsafval.

Huishoudelijk afval

De huishoudens zorgen voor 18% van alle afval. In 2013 werd er 1,6% minder afval ingezameld dan in 2012 (uitgedrukt in ton). De afname doet zich zowel voor bij het selectief ingezameld afval als bij het restafval. Er werd in totaal 503 kg per

5.87 Restafval gemeenten

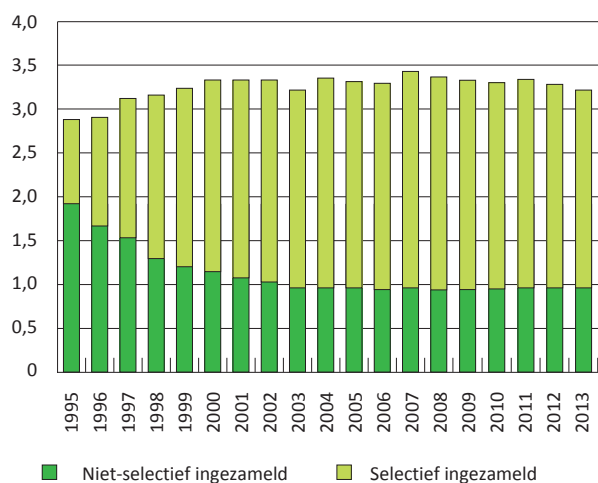
Hoeveelheid restafval per gemeente, in kg/persoon, in 2013.

Bron: OVAM.

5.85 Aanbod huishoudelijk afval

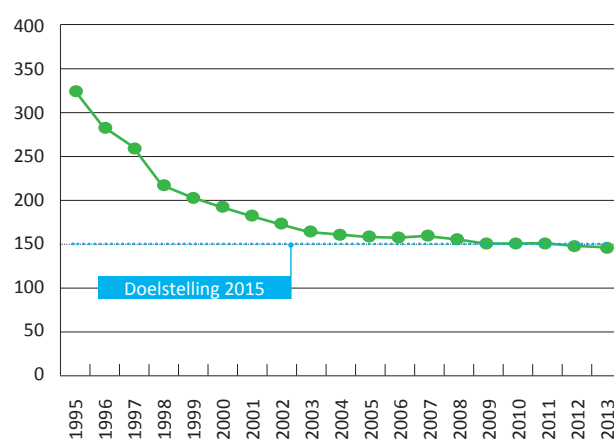
Evolutie van het aanbod huishoudelijk afval, volgens inzamelingswijze, in miljoen ton, van 1995 tot 2013.

Bron: OVAM.

5.86 Restafval

Evolutie van de hoeveelheid ingezameld restafval, in kg/per-soon, van 1995 tot 2013.

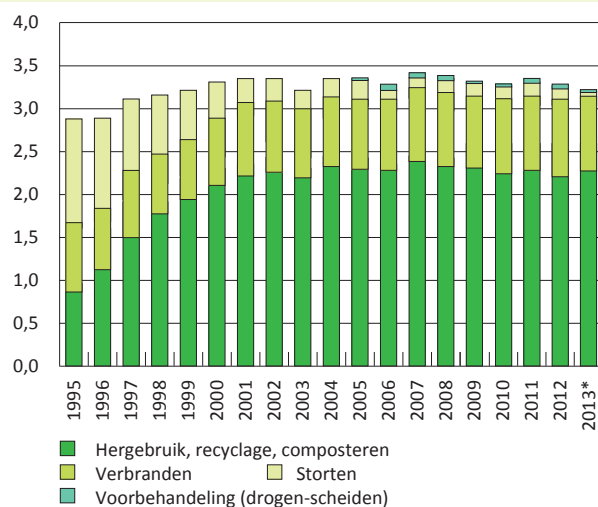
Bron: OVAM.

inwoner ingezameld (restafval + selectief ingezameld afval). Het MINA-plan 4 stelt dat tegen 2015 de totale hoeveelheid huishoudelijk afval (in kg/inw) minstens gelijk moet blijven of moet verminderen ten opzichte van 2000. Sinds 2000 werd deze doelstelling elk jaar gehaald. Tussen 2000 en 2013 is er een ont koppeling tussen de groei van de bevolking en het bbp enerzijds en de totale hoeveelheid huishoudelijk afval anderzijds.

Van het huishoudelijk afval werd in 2013 70,6% **selectief ingezameld** met het oog op hergebruik, recyclage of composteren. De drie grootste selectief ingezamelde fracties zijn organisch-biologisch afval, papier- en kartonafval en bouw- en sloopafval. Deze afvalstromen worden grotendeels gerecupereerd.

5.88 Verwerking huishoudelijk afval

Evolutie van de verwerking van het huishoudelijk afval, volgens type verwerking, in miljoen ton, van 1995 tot 2013.

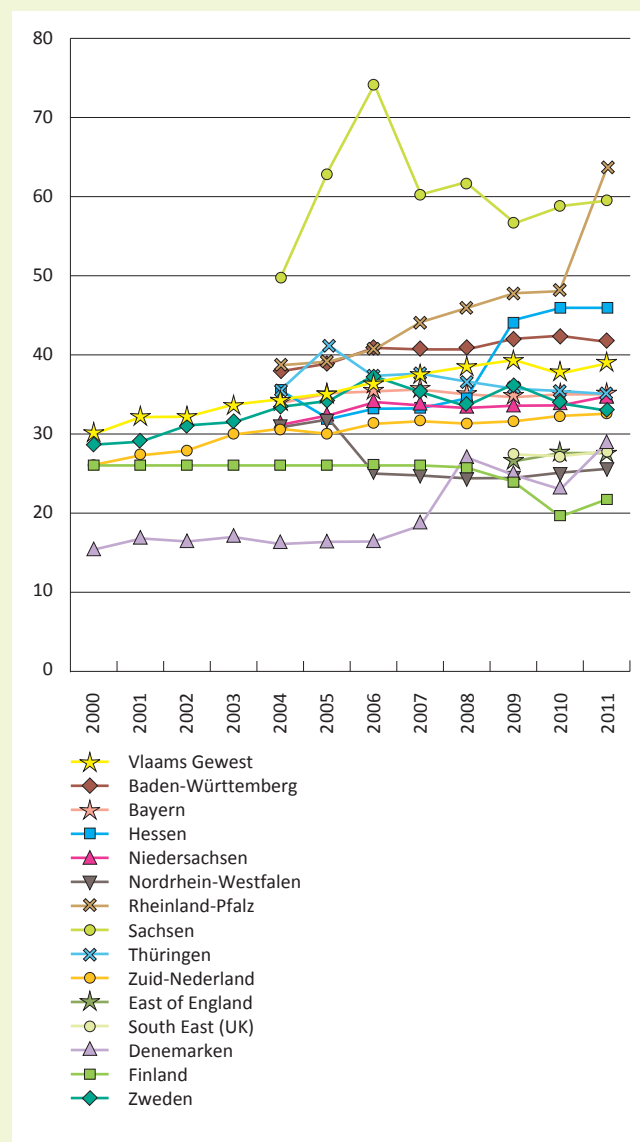
Opmerking: deze cijfers bevatten niet de verwerking van Klein Gevaarlijk Afval (KGA) tot 2000. *: Voorlopige cijfers.
Bron: OVAM.

In 2013 werd er 148 kg **restafval** per inwoner ingezameld. In de periode 2000-2013 daalde de hoeveelheid restafval met 43,5 kg per inwoner. In het MINA-plan 4 wordt tegen 2015 een doelstelling van 150 kg restafval per inwoner gehanteerd. In 2013 behaalden al 237 gemeenten deze streefnorm (na toepassing van de correctiefactor voor steden met een bepaalde functie: studentenstad, centrumstad, kuststeden, toerisme...). In 2013 ging 72,5% van het huishoudelijk afval naar een of andere vorm van materiaalrecuperatie. Van het restafval dat verbrand wordt, wordt 99,8% verbrand met energierecuperatie. Sinds 2006 geldt er een absoluut stortverbod voor brandbaar huishoudelijk restafval. Hierdoor is de gestorte hoeveelheid restafval zeer sterk afgenomen tot 1,4% van de totale hoeveelheid ingezameld restafval in 2013. Het gaat voornamelijk over niet-brandbaar grofvuil dat nog gestort wordt.

In vergelijking met andere Europese economische topregio's bevindt Vlaanderen zich in de middenmoot voor wat betreft de hoeveelheid ingezameld huishoudelijk afval per persoon. Met 39% van het huishoudelijk afval dat gerecycleerd werd in 2011, staat Vlaanderen op de vijfde plaats. Rheinland-Pfalz (63%) en Sachsen (59%) recycleerden het meest. 27% van ons afval werd gecomposteerd of gefermenteerd. Hiermee zitten we in de groep van de koplopers. 66% van het huishoudelijk afval werd dus in 2011 gerecycleerd of gecomposteerd. 32% van het huishoudelijk afval in Vlaanderen werd verbrand (incl. verbranding met energierecuperatie). In East of England en Rheinland-Pfalz werd slechts 5 en 8% van het huishoudelijk

5.89 Benchmark recyclage

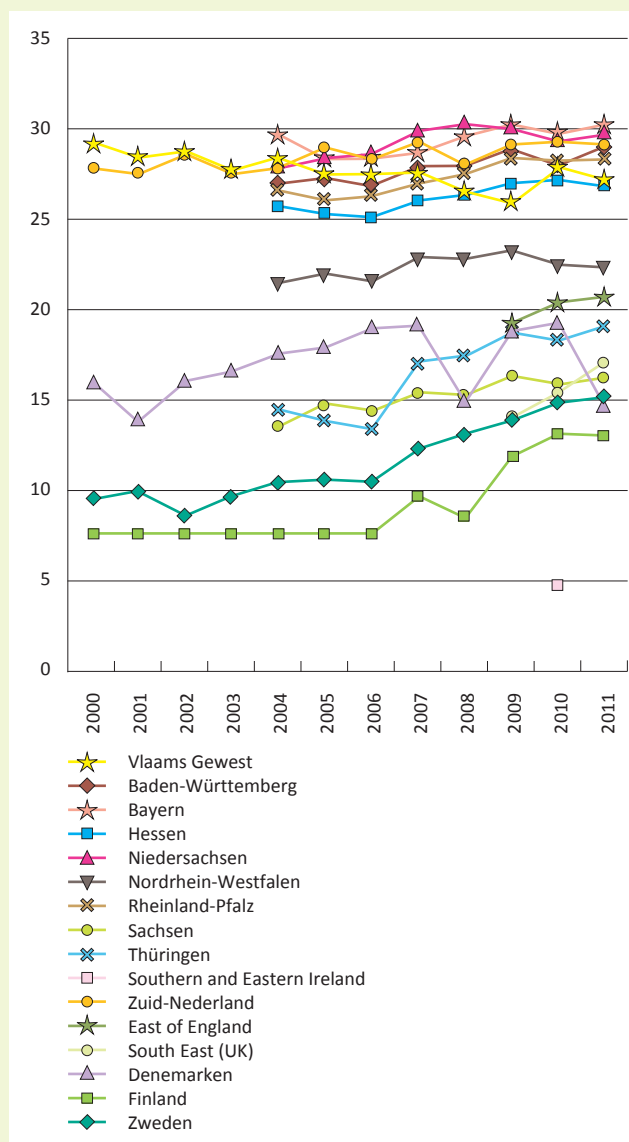
Evolutie van het aandeel huishoudelijk afval dat gerecycleerd wordt, internationale vergelijking, in %, van 2000 tot 2011.

Bron: Regional Environmental Questionnaire (REQ), Eurostat.

5.90 Benchmark composteren en fermenteren

Evolutie van het aandeel huishoudelijk afval dat gecomposteerd of gefermenteerd wordt, internationale vergelijking, in %, van 2000 tot 2011.

Bron: REQ, Eurostat.

afval verbrand. In East of England wordt echter wel 45% van het afval gestort.

In de Duitse regio's komen geen andere verwerkingsmethoden (zoals storten) meer voor. Ook in Zweden, het Vlaamse Gewest en Denemarken wordt meer dan 97% van het huishoudelijk afval gerecycleerd, gecomposteerd of verbrand.

Bedrijfsafval

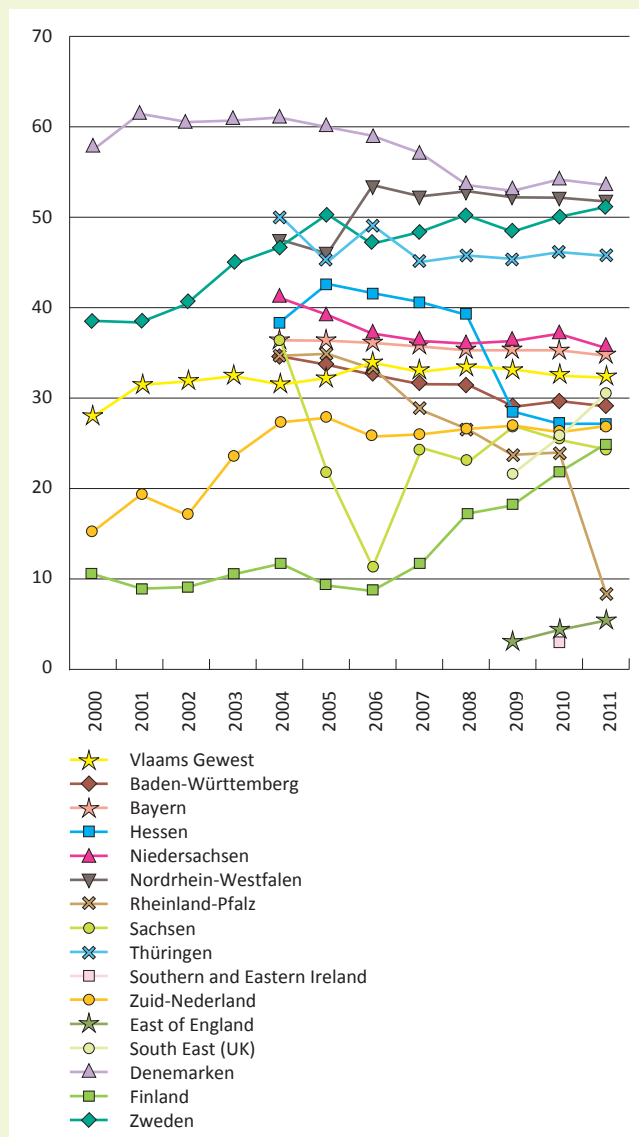
De grootste afvalstroom in Vlaanderen is afkomstig van bedrijven. **Primair bedrijfsafval** is afval dat ontstaat op het moment dat een product voor het eerst afval wordt (bij de eerste producent dus). Vanaf 2012 is de nieuwe grondstoffenregeling in voege, waarbij bepaalde materialen als ze aan welbepaalde voorwaarden voldoen hun afvalstatus verliezen bij hun productie en als nieuwe grondstof gemeld worden.

Ongeveer de helft van het primair bedrijfsafval bestaat uit bouw- en sloopafval, slib en grond. Tussen 2004 en 2012 daalde de hoeveelheid primair bedrijfsafval (excl. bouw- en sloopafval, slib en grond en exclusief nieuwe en secundaire grondstoffen) met bijna een vijfde. Het MINA-plan 4 stelt dat

5.91 Benchmark verbranding

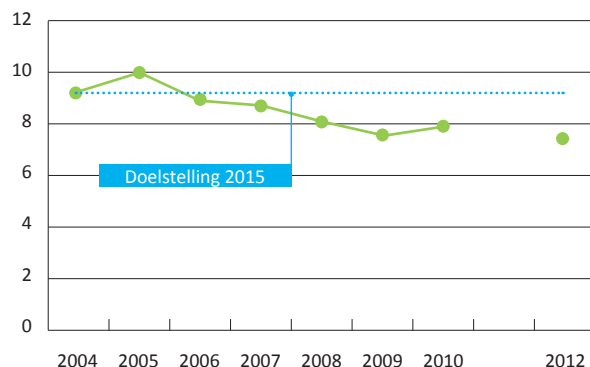
Evolutie van het aandeel huishoudelijk afval dat verbrand wordt (incl. energierecuperatie), internationale vergelijking, in %, van 2000 tot 2011.

Bron: REQ, Eurostat.

5.92 Primair bedrijfsafval

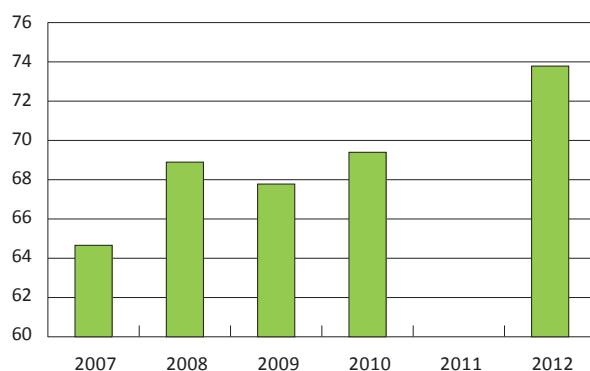
Evolutie van de hoeveelheid primair bedrijfsafval, in miljoen ton, van 2004 tot 2012.

Opmerking: primaire bedrijfsafvalstoffen exclusief bouw- en slooafval, slib en grond en exclusief secundaire grondstoffen en nieuwe grondstoffen.
Bron: OVAM.

5.93 Afval tweede leven

Aandeel van het primair bedrijfsafval dat via hergebruik, recyclage, compostering of gebruik als secundaire grondstof of nieuwe grondstof een tweede leven krijgt, van 2007 tot 2012, in %.

Bron: OVAM.

de hoeveelheid primair bedrijfsafval tegen 2015 moet verminderen ten opzichte van 2005-2007. Op basis van de beschikbare cijfers wordt deze doelstelling gehaald. De hoeveelheid niet-selectief aangeboden primair bedrijfsafval bedroeg in 2012 iets meer dan 1 miljoen ton. Dat is meer dan de totale hoeveelheid restafval van alle burgers. Het aandeel van het totaal primair bedrijfsafval dat na twee verwerkingsstappen een nieuw leven kreeg via hergebruik, recyclage, compostering of gebruik als secundaire grondstof of nieuwe grondstof bedroeg in 2012 74%. Dat is een stijging met 4 procentpunten ten opzichte van 2010.

Vermesting

Vermesting is de ophoping en verspreiding van nutriënten in het milieu, als gevolg van menselijke activiteiten in landbouw, huishoudens, transport en industrie. De belangrijkste nutriënten bij vermisting zijn stikstof (N) en fosfor (P). Eerst wordt de mestbalans behandeld, gevolgd door de nitraatconcentraties in het oppervlakte- en grondwater. Als laatste komt het nitraatresidu aan bod.

Mestbalans

Vlaanderen is sinds 2007 volledig aangeduid als kwetsbare zone water. Hierdoor geldt een maximale bemestingsnorm van

170 kg stikstof uit dierlijke mest per ha en per jaar. Op deze norm is een afwijking (de zogenaamde derogatie) toegestaan voor bepaalde gewassen met een lange groeiperiode en een hoge stikstofopname. Onder strikte voorwaarden kan meer dierlijke mest toegediend worden. De Europese Commissie verleende deze derogatie aan Vlaanderen gedurende de periodes 2007-2010, 2011-2014 en 2015-2018.

Het aanbod van dierlijke mest bedroeg 40,2 miljoen kg P_2O_5 (fosfaat) en 90,7 miljoen kg N (stikstof) in 2013. Het MINA-plan 4 stelt dat tegen 2015 nog maximaal 40 miljoen kg P_2O_5 op de landbouwbodem opgebracht mag worden. Er kan 45,5 miljoen kg P_2O_5 en 105 miljoen kg N op een oordeelkundige manier afgezet worden, rekening houdend met de bemestingsnorm van 170 kg stikstof per ha en per jaar, het bemestingsgedrag van de landbouwers en de derogatie. In 2013 was de Vlaamse **mestbalans**, net zoals de voorgaande 5 jaren, in evenwicht.

5.94 Mestbalans

Evolutie van de mestbalans, in miljoen kg, van 2006 tot 2013.

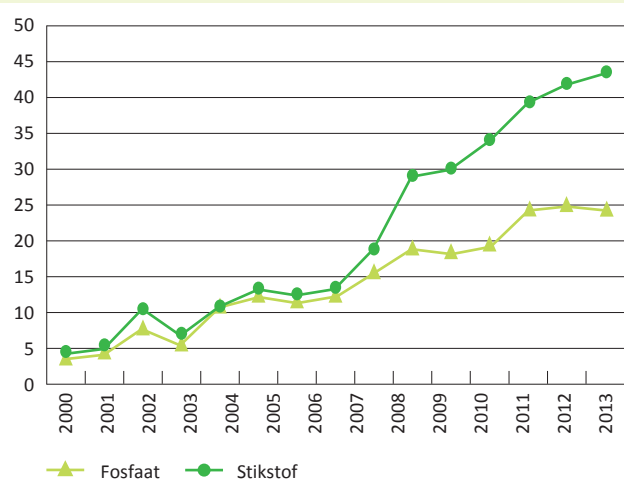
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Mestaanbod stikstof	120,6	107,5	100	99,7	100,3	96,3	91,1	90,7
Mestafzetruimte stikstof	110,6	110,0	104,6	105,0	105,2	104,6	105,1	105,0
Mestbalans stikstof	10,0	-2,5	-4,6	-5,3	-4,9	-8,3	-14,0	-14,3
Mestaanbod fosfaat	48,6	49,0	44,6	44,7	45,4	41,9	40,8	40,2
Mestafzetruimte fosfaat	48,0	48,0	49,0	48,5	48,6	45,3	46,9	45,5
Mestbalans fosfaat	0,6	1,0	-4,4	-3,8	-3,2	-3,4	-6,1	-5,3

Bron: Mestbank, VLM.

De mest die niet kan afgezet worden op de Vlaamse landbouwbodems moet verwerkt of geëxporteerd worden. Mestverwerking blijft een essentiële schakel in het behoud van het evenwicht in de Vlaamse mestbalans. In 2013 werd er 21 miljoen kg fosfaat en 36,5 miljoen kg stikstof verwerkt en/of geëxporteerd.

5.95 Mestverwerking en -export

Evolutie van de hoeveelheid verwerkte en geëxporteerde nutriënten, in miljoen kg, van 2000 tot 2013.

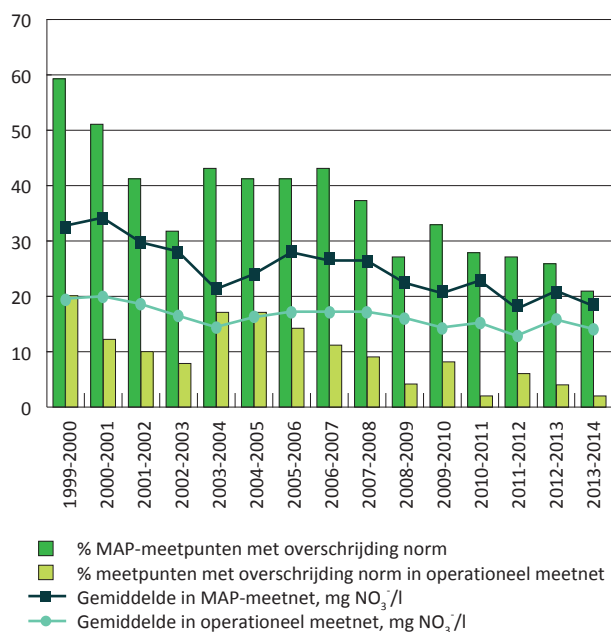

Opmerking: het gaat in hoofdzaak om nutriënten afkomstig van Vlaamse dierlijke mest maar in mindere mate ook van geïmporteerde dierlijke mest en van andere toegevoegde organische materialen die in het verwerkingsproces als input worden gebruikt.

Bron: Mestbank, VLM.

5.96 Nitraat in oppervlaktewater

Evolutie van de jaargemiddelde nitraatconcentratie in het MAP-meetnet en het operationeel meetnet oppervlaktewater, in mg NO_3^-/l en aandeel MAP-meetpunten en operationele meetpunten met minstens 1 overschrijding van de nitraatnorm, in %, van 1999 tot 2014.

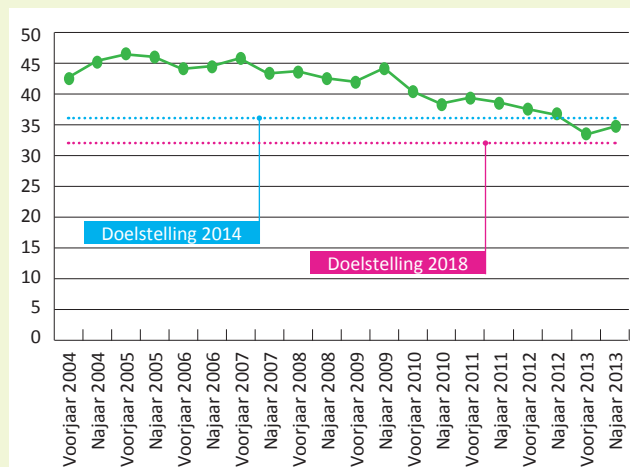

Opmerking: voor de gemiddelde concentratie wordt niet het 'winterjaar' genomen maar het 'kalenderjaar'.

Bron: VMM-MIRA.

5.97 Nitraat in grondwater

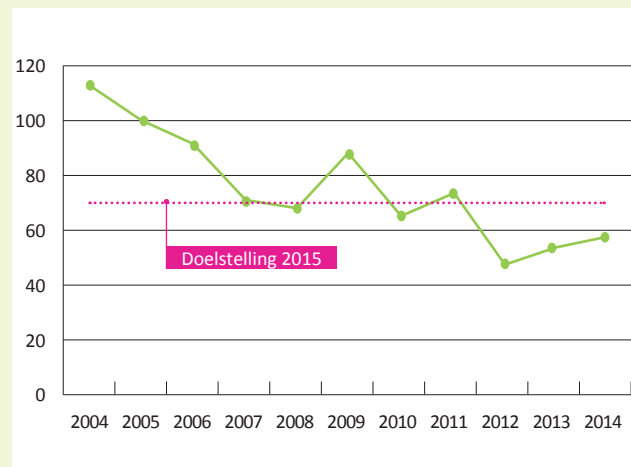
Evolutie van de gewogen gemiddelde nitraatconcentratie in grondwater op filterniveau 1, in mg NO₃/l, van 2004 tot 2013.

Bron: Mestbank, VLM, VMM-MIRA.

5.98 Nitraatresidu

Evolutie van het gewogen gemiddelde nitraatresidu, in kg/ha nitraatstikstof, van 2004 tot 2014.

Bron: VLM.

Nitraat in oppervlakte- en grondwater

De finale toetssteen voor een geslaagd mestbeleid is de waterkwaliteit. Ondanks dat de mestbalans in evenwicht is, blijkt de waterkwaliteit nog niet voldoende verbeterd. De Vlaamse Milieumaatschappij (VMM) meet de kwaliteit van het oppervlaktewater in het operationeel meetnet en het specifiek naar de landbouw gericht mestactieplan- of MAP-meetnet. Globaal genomen is er sprake van een verbetering van de toestand van het oppervlaktewater in landbouwgebied. De kwaliteit van het oppervlaktewater hangt onder andere nauw samen met de nitraatconcentratie. In 2013 ligt de gewogen gemiddelde **nitraatconcentratie** in landbouwgebied (18,9 mg NO₃/l) hoger dan deze in geheel Vlaanderen (14,3 mg NO₃/l). De laatste jaren schommelt de gewogen gemiddelde nitraatconcentratie rond 20 mg nitraat per liter. Het 4e mestactieplan (MAP4) stelt dat tegen 2014 maximaal 16% van de MAP-meetpunten de nitraatnorm van 50 mg nitraat per liter mag overschrijden en dat dit aandeel tegen 2018 verder moet afnemen tot maximaal 5%. In winterjaar 2013-2014 overschrijdt 21% van de meetplaatsen de norm maar er zijn grote regionale verschillen. In 7 van de 11 bekkens wordt de doelstelling wel gerealiseerd in winterjaar 2013-2014. Opvallend is dat het percentage meetplaatsen met meer dan 3 overschrijdingen op 11 jaar tijd gevoelig gedaald is van 19% tot 9%. Uit een trendanalyse blijkt dat er meer meetpunten zijn met een dalende trend dan met een stijgende trend. Het mestbeleid heeft dus een gunstig effect op de waterkwaliteit. De gemiddelde fosfaatconcentratie in het MAP-meetnet vertoont over de periode 1999-2014 weinig of geen verbetering. In 2013-2014 voldoet 67% van de MAP-meetpunten niet aan de milieukwaliteitsnorm voor fosfaat. Het fosfaatprobleem is met andere woorden groter dan het nitraatprobleem.

De kwaliteit van het grondwater wordt sinds 2004 opgevolgd door het grondwatermeetnet van de VMM. Het monitoringpro-

gramma in het kader van het Mestdecreet maakt gebruik van ongeveer 2.100 putten van dit meetnet die uitsluitend in landbouwgebieden gelegen zijn. Tijdens de najaarscampagne van 2013 werd op 33,3% van de meetlocaties een overschrijding van de nitraatnorm voor grondwater vastgesteld. De laatste 5 jaar is een daling van het overschrijdingspercentage zichtbaar. In het najaar van 2013 werd zelfs het laagste overschrijdingspercentage sinds de start van de meetcampagnes opgetekend. Het 4e Mestactieplan (MAP4) en het MINA-plan 4 bepalen dat de gewogen gemiddelde nitraatconcentratie in het grondwater op filterniveau 1 tegen eind 2014 nog maximaal 36 mg NO₃/l en tegen eind 2018 nog maximaal 32 mg NO₃/l mag bedragen. In het najaar van 2013 bedroeg de gemiddelde nitraatconcentratie op het eerste en bovenste filterniveau 34,6 mg NO₃/l.

Nitraatresidu

Het **nitraatresidu** is de hoeveelheid reststikstof die in het najaar onder de vorm van nitraat achterblijft in de bodem. Het is een geschikte indicator om de bemestingsstrategie op een perceel te beoordelen. Hoe lager het nitraatresidu, hoe kleiner het risico is op uitspoeling van nitraten naar oppervlakte- en grondwater. Het gewogen gemiddeld nitraatresidu, gewogen naar de arealen van de gewassen in Vlaanderen, brengt het nitraatresidu van ongeveer 80% van het landbouwareaal in beeld. Het MINA-plan 4 vraagt tegen 2015 een gewogen gemiddeld nitraatresidu van maximum 70 kg N/ha. Om in landbouwgebied tot een goede waterkwaliteit te komen, moet het nitraatresidu op elk perceel lager zijn dan 90 kg N/ha of nog lager, naargelang bodemsoort en gewas. Het gewogen gemiddeld nitraatresidu is gedaald van 111 kg N/ha in 2004 tot 56 kg N/ha in 2014. In tegenstelling tot de verbetering die werd vastgesteld sinds 2004, werd in 2009 en 2011 een minder goed nitraatresidu gemeten. Dat was voornamelijk toe te schrijven aan de weersomstandigheden.

Gezondheid

Activiteiten die afval, geluid, straling en verontreiniging van lucht, water en bodem veroorzaken, oefenen een grote druk uit op het milieu en dus indirect ook op de gezondheid van de inwoners. De gevolgen op de gezondheid zijn niet altijd direct zichtbaar omdat de gezondheidstoestand ook samenhangt met erfelijke factoren, voeding, levensstijl en sociaaleconomische status. Toch eist de milieudruk zijn tol. Fijn stof blijft een van de belangrijkste schadelijke stoffen voor de volksgezondheid. Ook is er een duidelijk verband tussen de ozonconcentraties en het sterftecijfer. In wat volgt worden de parameters ozon en fijn stof (zowel PM_{10} als $PM_{2,5}$) uitvoerig besproken.

Ozon in de omgevingslucht

Ozon (O_3) is een gas in de omgevingslucht dat, indien het te geconcentreerd aanwezig is, ernstige risico's inhoudt voor de gezondheid. Vooral mensen met ademhalingsmoeilijkheden, bejaarden en jonge kinderen ondervinden hinder van hoge **ozonconcentraties**. De Europese richtlijn betreffende de luchtkwaliteit en schonere lucht voor Europa legt als norm voor de bescherming van de volksgezondheid een maximaal 8-uursgemiddelde concentratie op van maximum $120 \mu\text{g}/\text{m}^3$. De streefwaarde voor 2010 was een maximum van 25 overschrijdingsdagen per kalenderjaar, uitgemiddeld over de kalenderjaren 2010, 2011 en 2012. In het MINA-plan 4 wordt de doelstelling doorgetrokken tot 2015. Op lange termijn mag de maximale 8-uursgemiddelde concentratie op geen enkele dag overschreden worden. Het aantal overschrijdingsdagen schommelt van jaar tot jaar

en volgt vooral de jaarlijkse variatie in zonnestraling en temperatuur. 2013 was een gunstig ozonjaar met maximum 20 overschrijdingsdagen. Sinds 2007 is het aantal overschrijdingsdagen telkens onder 25 gebleven. Om de langetermijndoelstelling van 0 overschrijdingsdagen te kunnen halen, moeten de emissies van ozonprecursoren (vooral van NO_x) verder dalen.

Fijn stof

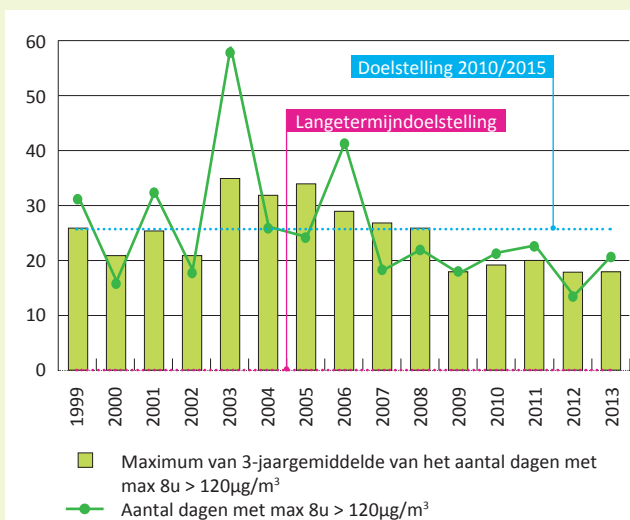
Fijn stof is een mengsel van afzonderlijke deeltjes met uiteenlopende samenstellingen en afmetingen. Een belangrijke fractie is PM_{10} . Deze deeltjes zijn kleiner dan $10 \mu\text{m}$ (micrometer). $PM_{2,5}$ is een deelverzameling van PM_{10} en bestaat uit deeltjes kleiner dan $2,5 \mu\text{m}$. Blootstelling aan fijn stof verhoogt het risico op longkanker en hart- en luchtwegaandoeningen. De jaargemiddelden van de **PM_{10} -concentraties** geven een beeld van de langdurige blootstelling aan PM_{10} .

Het Pact 2020 stelt dat de jaargemiddelde PM_{10} -concentratie tegen 2020 met 25% moet verminderen ten opzichte van 2007. De ruimtelijk jaargemiddelde PM_{10} -concentratie (gemiddeld) bleef in de periode 2009-2011 stabiel op $24 \mu\text{g}/\text{m}^3$ en komt in 2013 uit op $23 \mu\text{g}/\text{m}^3$.

De Europese dagnorm voor fijn stof houdt in dat de daggemiddelde waarde van $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$ niet meer dan 35 keer per jaar mag overschreden worden sinds 2005. In 2013 werd in 3 meetpunten de daggrenswaarde overschreden. Slechts 0,03% van de bevolking werd in 2013 meer dan 35 dagen blootgesteld aan een daggemiddelde hoger dan $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$. Volgens het MINA-plan 4 mag er tegen 2015 niemand nog meer dan 35 dagen blootgesteld worden aan een daggrenswaarde van meer dan $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$. In 2013 werd deze doelstelling zo goed als behaald.

5.99 Ozon

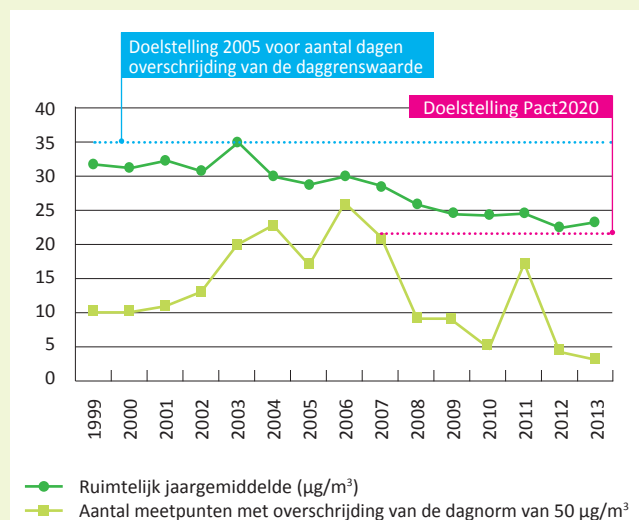
Evolutie van de (gemiddelde) overschrijdingsindicator (het maximum aantal dagen waarop het hoogste 8-uursgemiddelde groter is dan $120 \mu\text{g}/\text{m}^3$), van 1999 tot 2013.

Bron: VMM-MIRA, IRCEL.

5.100 PM_{10}

Evolutie van de jaargemiddelde PM_{10} -concentratie ($\mu\text{g}/\text{m}^3$) en het aantal meetpunten met meer dan 35 dagen een daggemiddelde concentratie groter dan $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$ (rechteras), van 1999 tot 2013.

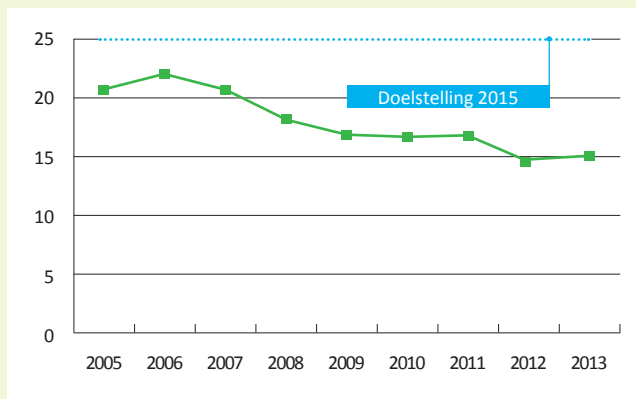

Bron: VMM-MIRA, IRCEL.

5.101 PM_{2,5}

Evolutie van de ruimtelijk jaargemiddelde PM_{2,5}-concentratie, in µg/m³, van 2005 tot 2013.

Bron: VMM-MIRA, IRCEL.

In de Europese richtlijn Luchtkwaliteit is eveneens een normering voor **PM_{2,5}** opgenomen. Vanaf 1 januari 2010 geldt als streefwaarde een jaargemiddelde concentratie van 25 µg/m³, die vanaf 1 januari 2015 ook geldt als grenswaarde. In 2013 was de ruimtelijk jaargemiddelde PM_{2,5}-concentratie 15 µg/m³. In geen enkel meetpunt is de streefwaarde overschreden. Volgens het MINA-plan 4 mag er vanaf 2015 niemand meer blootgesteld worden aan een jaargemiddelde concentratie van meer dan 25 µg/m³.

Blootstelling aan fijn stof heeft een negatieve invloed op de gezondheid. De **DALY** is een indicator die de gezondheidsimpact beschrijft. Deze staat voor Disability Adjusted Life Year of potentieel verloren gezond levensjaar.

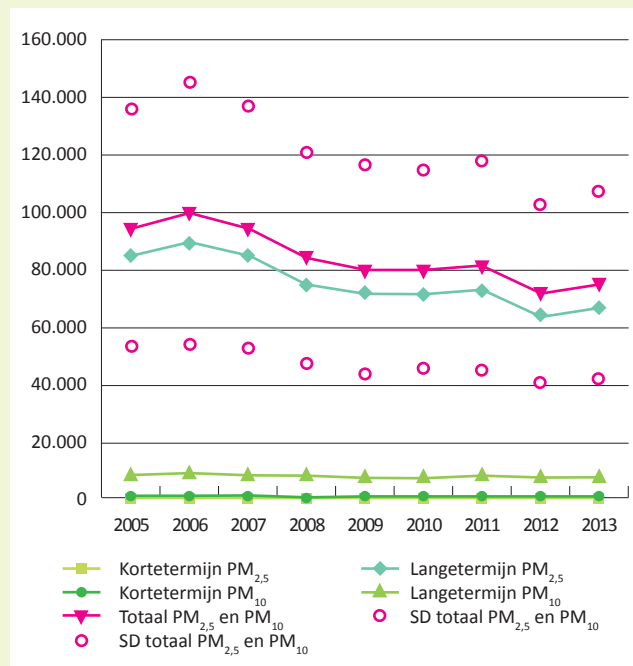
De impact op de gezondheid daalde in de periode 2005-2013, ondanks de stijgende bevolkingcijfers. Deze daling is statistisch significant. In 2013 was de impact 21% lager dan in 2005.

Vroegtijdige sterfte door langetermijnblootstelling aan PM_{2,5} verklaart het grootste deel van de gezondheidsimpact door fijn stof, 89% in 2013. De impact door langetermijnblootstelling aan PM₁₀ (o.a. chronische bronchitis) maakt 10% uit in 2013, de kortetermijnblootstelling aan PM₁₀ maakt 1% uit en de kortetermijnblootstelling aan PM_{2,5} minder dan 1%.

De ziektelast door de verschillende milieupolluenten samen bedraagt 108.863 DALY's voor de Vlaamse bevolking op jaarbasis. Omgerekend per inwoner van Vlaanderen bedraagt dit jaarlijks 5 verloren gezonde levensdagen of iets meer dan een verloren gezond levensjaar in een volledig leven. Dit totaal is zo'n 8% van de totale ziektelast. De kosten lopen hiervoor op tot zo'n 3,6% van het bruto binnenlands product van Vlaanderen. Fijn stof, geluid en passief roken hebben de grootste gezondheidseffecten. Voor zowel ziektelast als kosten blijkt fijn stof de belangrijkste pollutant, die verantwoordelijk is voor ongeveer drie kwart van het totaal aantal DALY's.

5.102 DALY's

DALY's door blootstelling aan fijn stof, van 2005 tot 2013.

Opmerking: de volle punten geven het gemiddelde weer, de holle punten de standaarddeviatie.

Bron: VMM-MIRA, VITO.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Beleidsnota 2014-2019 Omgeving, VR 2014 2410 MED.0421/10.
- De Groof, M., Vandecruys, J. (2013). *Inventarisatie huishoudelijke afvalstoffen 2013*, OVAM, Mechelen. D/2013/2024.
- Demolder, H., Peymen, J. et al (2014). *Natuurindicatoren 2014. Toestand van de natuur in Vlaanderen: cijfers voor het beleid*. Mededeling van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, INBO.M. 2014.521558, Brussel.
- Heidi Demolder, Anik Schneiders, Toon Spanhove, Dirk Maes, Wouter Van Landuyt & Tim Adriaens (2014). *Hoofdstuk 4 - Toestand biodiversiteit*. (INBO.R.2014.6194611). In Stevens, M. et al. (eds.), *Natuurrapport - Toestand en trend van ecosystemen en ecosysteemdiensten in Vlaanderen*. Technisch rapport. Mededelingen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, INBO.M.2014.1988582, Brussel.
- Louette, G., Adriaens, D., De Knijf, G. & Paelinckx, D. (2013). *Staat van instandhouding (status en trends) habitat-typen en soorten van de Habitatrichtlijn (rapportageperiode 2007-2012)*. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2013 (INBO.R.2013.23). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Michel, A. et al (eds) (2014). *Forest condition in Europe: 2014 Technical Report of ICP Forests*. Vienna: BFW Austrian Research Centre for Forests. BFW-Dokumentation 18/2014.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (2011). *Definitief ontwerp MINA-plan 4*.
- Sioen, G., Verschelde, P., Roskams, P. (2015). *Bosvitaliteitsinventaris 2014. Resultaten uit het bosvitaliteitsmeetnet (Level 1)*. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2015 (7887244). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Van Dyck H., Puls R., Bonte D., Gotthard K. & Maes D. 2015. *The lost generation hypothesis: could climate change drive ectotherms into a developmental trap?* Oikos 124: 54-61.
- van Swaay C.A.M., van Strien A.J., Aghababayan K., Åström S., Botham M., Brereton T., Chambers P., Collins S., Domènech Ferrés M., Escobés R., Fernández-García J.-M., Fontaine B., Goloshchapova S., Gracianteparaluceta A., Harpke A., Heliölä J., Khanamirian G., Julliard R., Kühn E., Lang A., Leopold P., Loos J., Maes D., Mestdagh X., Monasterio Y., Munguira M.L., Murray T., Musche M., Öunap E., Pettersson L., Popoff S., Prokotev S., Roth T., Roy D.B., Settele J., Stefanescu C., Švitra G., Marques Teixeira S., Tiitsaar A., Verovnik R. & Warren M.S. 2015. *The European butterfly Indicator for Grassland species: 1990-2013*, Rapport VS2015.009. De Vlinderstichting, Wageningen.
- Vervaet, M., Huygh, K., Rossi, E., Van Hasselt, D., Smeets, K. (2014). *Bedrijfsafvalstoffen productiejaar 2004-2012 (uitgave 2014)*. OVAM.
- Vlaamse Regering (2014). *Vertrouwen, verbinden, vooruitgaan, Regeerakkoord Vlaamse Regering 2014-2019*.
- VLM (2015), *Nitraatresidurapport 2015*.
- VLM (2015). *Voortgangsrapport mestbank 2014, over de mestproblematiek in Vlaanderen*, Vlaamse Landmaatschappij.
- VMM (2014), *Lozingen in de lucht 2000-2013*.
- VMM (2014), *Luchtkwaliteit in het Vlaamse Gewest – Jaarverslag immissiemeetnetten - 2013*.
- Milieurapport Vlaanderen (MIRA): <http://www.milieurapport.be>
- Natuurindicatoren (INBO/NARA): <http://www.natuurindicatoren.be>
- Vlaamse Milieumaatschappij (VMM): <http://www.vmm.be>
- Milieu- en Natuurverkenning 2030: <http://www.milieuverkenning.be>
- Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij (OVAM): <http://www.ovam.be>
- Instituut voor natuur- en bosonderzoek (INBO): <http://www.inbo.be>
- Agentschap voor Natuur en Bos: <http://www.natuurenbos.be/>
- Intergewestelijke cel voor het Leefmilieu (IRCEL/CELINE): <http://www.irceline.be>
- Vlaamse Landmaatschappij (VLM): <http://www.vlm.be>
- Milieubeleidsplan: <http://www.milieubeleidsplan.be>
- Eurostat: <http://ec.europa.eu/eurostat>
- European Environment Agency (EEA): <http://www.eea.europa.eu/>
- Departement LNE: <http://www.lne.be/>

DEFINITIES

Biotisch Uit levende organismen bestaand.

Abiotische factor Factor die te maken heeft met de niet-levende natuur.

Depositie Hoeveelheid van een stof of een groep van stoffen die uit de atmosfeer neerkomen in een gebied.

Ecosysteem Dynamisch (veranderend) complex van levensgemeenschappen van planten, dieren en micro-organismen en hun niet-levende omgeving, die in een onderlinge wisselwerking een functionele eenheid vormen, zoals bossen, heides en soortenrijke graslanden.

Graaddagen Eenheid gebruikt om de verwarmingsbehoefte in een jaar te bepalen. Elke gemiddelde etmaaltemperatuur wordt vergeleken met een constant etmaalgemiddelde van 15 °C, dat wil zeggen elke graad die de gemiddelde etmaaltemperatuur beneden de 15 °C ligt, wordt een graaddag genoemd. Alle etmalen van het jaar opgeteld, leveren het aantal graaddagen per jaar op. Hoe meer graaddagen een jaar heeft, hoe kouder het geweest is en hoe meer brandstof voor verwarming nodig geweest zal zijn. Een gemiddeld/normaal jaar telt 1.946 graaddagen (gemiddelde opgetekend in de periode 1983-2007 te Ukkel).

Grenswaarde Norm waarvoor een resultaatverplichting geldt om eraan te voldoen; waarde van een parameter die niet overschreden mag worden.

Streefwaarde Waarde van een parameter die nagestreefd wordt; hiervoor geldt meestal een inspanningsverplichting.

Natuurverwevingsgebieden Het beleid in natuurverwevingsgebieden is gericht op de handhaving en ontwikkeling van bepaalde natuurwaarden, waarbij andere functies dan natuur (zoals landbouw, bosbouw, militair domein en drinkwaterwinning) nevensgeschikt zijn.

Habitat Land- of waterzone met bijzondere geografische, abiotische of biotische kenmerken, die zowel natuurlijk als halfnatuurlijk kan zijn, waarin een bepaalde soort leeft.

Kritische last Maximaal toelaatbare depositie per eenheid van oppervlakte voor een bepaald ecosysteem zonder dat er op lange termijn schadelijke effecten optreden.

Effectief natuurbeheer De erkende, Vlaamse of bosreservaten en de natuurgebieden met een goedgekeurd beheerplan.

IVON Natuurverwevingsgebieden (NVWG) en natuurverbodingsgebieden

Winterjaar Jaarperiode van 1 juli tot 30 juni

Ruimtelijk jaargemiddelde Jaargemiddelde concentratie berekend met een interpolatiemodel waardoor het lokale karakter van luchtvervuiling in kaart kan worden gebracht.

BLIKVANGERS

- Het personenvervoer met de trein noteert nieuwe recordcijfers. Bij De Lijn loopt het aanbod en het aantal reizigers licht terug (figuur 5.105 en 5.106).
- De luchthaven van Zaventem breekt het 15 jaar oude record qua aantal passagiers (figuur 5.109).
- De Antwerpse haven verbeterde opnieuw haar trafiekcijfers (figuur 5.121).
- In de logistieke sector zien we een licht stijgende trend voor de toegevoegde waarde per tonkilometer. De verhouding van tewerkstelling per tonkilometer gaat dan weer langzaam achteruit (figuur 5.127 en 5.128).
- De meeste wegvakken op de R1 (zuidelijke ring Antwerpen) en het noordelijk deel van de R0 kennen een zeer hoge graad van verzadiging. Ook op de radiale snelwegen komen hoge verzadigingsgraden voor. Op een aantal wegvakken werd de capaciteit uitgebreid, met weefstroken (E314) en spitsstroken (E19), en is de verzadigingsgraad gedaald (figuur 5.131).
- In vergelijking met de Europese economische topregio's scoort Vlaanderen slecht voor verkeersveiligheid (figuur 5.147). Onze regio telde in 2013 het hoogste aantal dodelijke verkeersslachtoffers per miljoen inwoners (60). Vergeleken met de andere Europese lidstaten bevinden we ons in de middenmoot (figuur 5.148).
- De verdieselijking van het personenwagenvoertuigpark stagneert met 62% dieselveertuigen in het wagenpark in 2014 (figuur 5.150). Bij de nieuw ingeschreven personenwagens is 60,5% uitgerust met een dieselmotor. Dit aandeel van diesel bij de nieuw ingeschreven voertuigen neemt al af sinds 2011.
- Het energieverbruik van het verkeer steeg in 2014 met bijna 3% ten opzichte van 2013. De toename zit volledig bij het wegvervoer. Bij de andere modi blijft het energieverbruik gelijk of daalt het licht (figuur 5.153).
- Uit het laatste Schriftelijk Leefomgevingsonderzoek van 2013 blijkt dat 9,7% van de Vlamingen ernstig of extreem gehinderd wordt door geluid van verkeer. Dit is het laagste aandeel sinds de start van het onderzoek in 2001. Van het wegverkeer wordt de meeste hinder ondervonden (figuur 5.162).

Het Vlaamse mobiliteitsbeleid streeft naar een verkeers- en vervoerssysteem dat tot de performantste van Europa behoort. Hiervoor wordt combimodaliteit als hoeksteen van het Vlaamse mobiliteitsbeleid toegepast. Dat betekent dat de meest optimale modus vanuit economisch, ecologisch en logistiek oogpunt wordt ingezet. Daarbij streeft de overheid naar een kwaliteitsvol, volledig, (kosten)efficiënt, vraaggestuurd en geïntegreerd openbaar vervoeraanbod en naar een uitgebreid fietspadennetwerk.

In het Pact 2020 staan doelstellingen geformuleerd over mobiliteit, logistiek en infrastructuur. Als logistiek Vlaanderen zijn rol als slimme draaischijf van Europa verder wil uitspelen, moeten de economische poorten vlot bereikbaar zijn via de verschillende transportmodi. Om de logistieke activiteiten maximaal te valoriseren, wil men logistieke spelers aantrekken die ten volle toegevoegde waarde en werkgelegenheid creëren. Vlot verkeer voor alle transportmodi is daarbij uiterst belangrijk. Het bestaande transportnetwerk moet daarom ten volle benut worden en de ontbrekende schakels in het netwerk moeten worden weggewerkt.

De overheid legt zichzelf bij de uitbouw van het performante vervoerssysteem strenge verkeersveiligheidsnormen op. De gehele vervoerssector mag bovendien maar een beperkte impact hebben op mens en milieu. Daarbij gaat specifiek aandacht naar de Europese milieudoelstellingen.

Dit hoofdstuk wil de mobiliteit in al haar aspecten bespreken. Een eerste deel beschrijft de evolutie van het personenvervoer. Daarna volgt een beschrijving van de logistieke sector. Een derde deel behandelt de mate waarin het verkeer zich vlot kan bewegen. Het vierde deel focust op verkeersveiligheid. Het laatste deel behandelt ten slotte de milieuaspecten van mobiliteit.

Personenvervoer

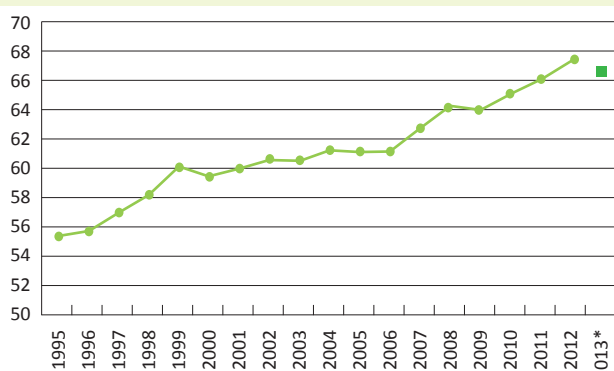
Dit deel beschrijft de evolutie van het personenvervoer. Een eerste focus ligt op de veranderingen per modus. Een tweede deel beschrijft het verplaatsingsgedrag van de Vlaming. De keuze van vervoerswijze voor bepaalde soorten verplaatsingen staat hierbij centraal.

Transportmodus

Hieronder komen de veranderingen in het personenvervoer naar modus aan bod. Het individueel en collectief vervoer over de weg, het spoorvervoer, de luchtvaart en de zeevaart worden daarbij onder de loep genomen.

5.103 Personenkilometer personenwagens

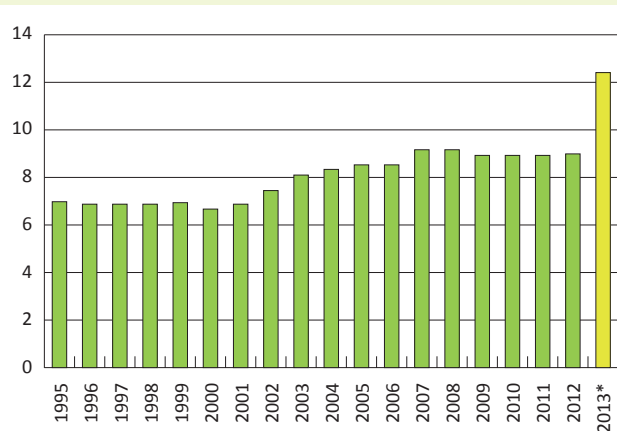
Evolutie van het aantal personenkilometer afgelegd met personenwagens en bestelwagens met passagier, ongeacht land van registratie, van 1995 tot 2013, in miljard personenkilometer.

Noot: sinds 2013 op basis van voertuigkilometer aangeleverd door Vlaams Verkeerscentrum o.b.v. Promovia-model. Voorheen eigen model FOD MV. Cijfers vóór 2013 kunnen niet vergeleken worden met cijfers vanaf 2013. Bron: FOD MV; Departement MOW.

5.104 Personenkilometer autobussen en -cars

Evolutie van het aantal personenkilometer afgelegd met autobussen en -cars, ongeacht land van registratie, van 1995 tot 2013, in miljard personenkilometer.

NOOT: nieuwe meetmethode sinds 2013. Cijfers vóór 2013 kunnen niet vergeleken worden met cijfers vanaf 2013. Bron: FOD MV; Departement MOW.

Personenwagen

Het aantal personenkilometer met personenwagens kende een neerwaartse knik in 2009. De economische crisis die begon op het einde van 2008 is hier een verklarende factor. De knik bleek echter een tijdelijk fenomeen te zijn want in de daaropvolgende jaren ging het aantal personenkilometer terug omhoog. Ook het meest recente jaar toont een knik naar beneden. Hier kunnen we echter niet met zekerheid spreken over een daling omdat er een wijziging in de meetmethode is gebeurd, die vergelijken met oudere resultaten niet echt toestaat. Het aantal voertuigkilometer steeg wel met 0,6% tussen 2012 en 2013, maar door een lager gemiddeld aantal passagiers per wagen resulteert dat toch in een lager aantal personenkilometer.

Collectief vervoer via de weg

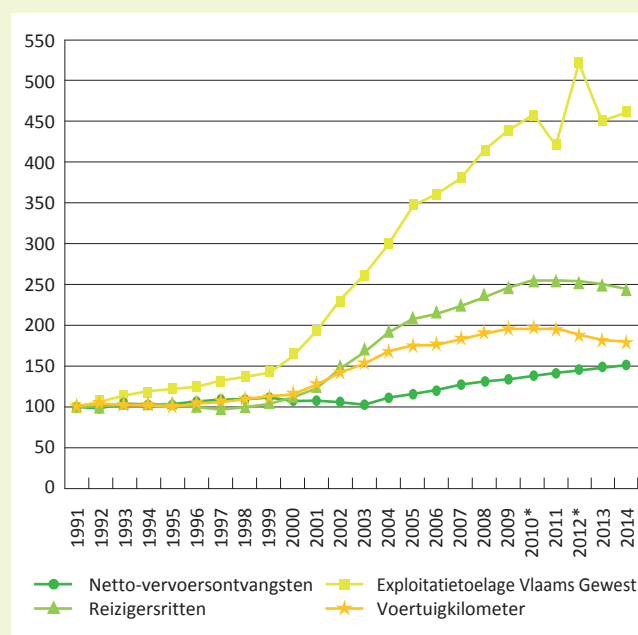
Het aantal personenkilometer met autobussen en -cars stagneert sinds het in 2007 een recordhoogte bereikte. Dit collectief vervoer over de weg steeg tussen 1995 en 2007 met bijna een derde. Die toename was vooral te danken aan de uitbreiding van het aanbod en voordelige abonnementen bij De Lijn in de jaren na de eeuwwisseling. Het meest recente cijfer van 2013 is gemeten volgens een nieuwe meetmethode en bijgevolg kunnen geen uitspraken gedaan worden over de evolutie.

In 2014 zag De Lijn voor het vierde jaar op rij een lichte terugval van het aantal vervoerde passagiers. De vervoersmaatschappij raamde het aantal **reizigersritten** op 540 miljoen. De beperkte terugval (-1,4%) is het gevolg van het gedeeltelijk inkrimpen van het aanbod (-0,9%) van De Lijn. De reizigersgroei in de periode tot 2010 was vooral te danken aan de toename van de voordelige netabonnementen. Daarnaast zorgde de uitwerking van de basismobiliteit en het netmanagement voor

nieuwe lijnen, nieuwe haltes en verhoogde frequenties. Het aantal afgelegde voertuigkilometer daalde voor het vijfde jaar op rij.

5.105 De Lijn

Index van het aantal reizigersritten en voertuigkilometer van De Lijn, netto-vervoersontvangsten De Lijn en exploitatietoelage Vlaams Gewest, van 1991 tot 2014, index 1991 = 100.

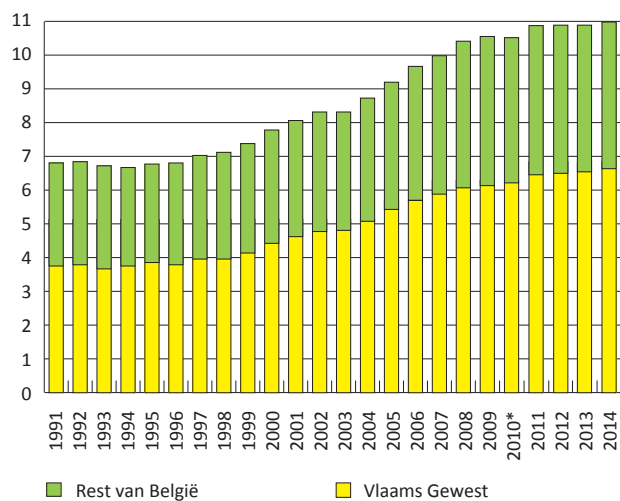

Noot: - 2010: Gedurende een korte periode in 2004/2005 was de exploitatietoelage gesplitst krediet. 62,9 miljoen ordonnatiekrediet werd uiteindelijk uitbetaald in 2010. 2012: in 2012 werd de overflowdotatie ten belope van 138,6 miljoen uitbetaald. Bron: VVM De Lijn via Dataroom MOW.

5.106 Personenkilometer NMBS

Evolutie van het aantal personenkilometer, Vlaams Gewest en België, van 1991 tot 2014, in miljard personenkilometer.

* Cijfer Vlaanderen vanaf 2010 schatting o.b.v. Belgisch totaal en evolutie Vlaams aandeel in dit totaal. Sinds september 2010 exclusief Eurostar-verkeer, dat sindsdien een volledig zelfstandige onderneming is.
Bron: NMBS.

De financiering van de openbare vervoersmaatschappij bestaat deels uit eigen inkomsten en deels uit subsidies en toelagen. De overheid koos rond de eeuwwisseling voor een beleid van lage tarieven en een verhoogd aanbod. Dat weerspiegelt zich in een sterke toename van de exploitatietoelage. De eigen inkomsten stegen de laatste jaren ook, maar niet in dezelfde mate als de subsidies en de financieringen. In 2014 steeg de exploitatietoelage met 1,4% in vergelijking met 2013, terwijl de eigen inkomsten met 1,2% toenamen.

Spoor

De NMBS boekte in 2014 voor het 18de opeenvolgende jaar een groei van het aantal reizigersritten. In totaal maakten 235 miljoen reizigers gebruik van de NMBS voor nationaal en internationaal vervoer. Binnen België werd in 2014 225 miljoen keer de trein genomen. Dat is een lichte stijging van 1% in vergelijking met 2013. In vergelijking met 1990 noteren we een stijging met 68%.

Ook het aantal personenkilometer blijft stijgen. In 2014 werden in Vlaanderen 6,6 miljard personenkilometer afgelegd per trein, goed voor een nieuw record.

Luchtvaart

Hieronder volgt eerst een kort overzicht van de evolutie van de Europese luchtvaart. Daarna volgt een beschrijving van de situatie op de luchthavens in Vlaanderen.

In 2014 steeg het aantal passagiers op Europese luchthavens met 5% ten opzichte van 2013. De luchtvaart kende in 2001 en 2002 moeilijke tijden. De toenmalige economische crisis, de

5.107 Luchthavens passagiers EU

Evolutie van de trafiek in de twintig belangrijkste luchthavens van EU28 in 2000 en 2013, in miljoen passagiers.

Luchthavens	2000	2013
Londen Heathrow	64,3	72,3
Parijs Ch. de Gaulle	49,7	61,9
Frankfurt Rhein-Main	49,0	57,9
Amsterdam Schiphol	39,3	52,5
Madrid Barajas	32,7	39,7
Munchen	22,9	38,5
Rome Fiumicino	25,9	35,9
Londen Gatwick	32,0	35,4
Barcelona	19,4	35,2
Parijs Orly	25,4	28,3
Kopenhagen Kastrup	18,1	24,0
Palma de Mallorca	19,3	22,7
Wenen	11,9	22,0
Dusseldorf	15,9	21,2
Manchester	18,3	20,7
Stockholm Arlanda	18,6	20,7
Dublin	13,7	20,1
Berlijn Tegel	10,2	19,6
Zaventem	21,6	19,0
Londen Stansted	11,9	17,8

Noot: passagiers = aankomsten + vertrek + transit
Bron: EC DG Mobility & Transport.

aanslagen van 11 september 2001, de SARS-epidemie, ... lieten hun sporen na. In beide jaren ging de passagiersluchtvaart in de EU25 licht achteruit. Sinds 2003 was er opnieuw groei, tot de economische crisis eind 2008 toesloeg. Sinds 2010 loopt het passagiersaantal weer op.

2014 was een jaar van groei voor de Vlaamse luchtvaart. Het aantal **vliegbewegingen** ging met 6% vooruit en het aantal **passagiers** steeg met 14%.

Zaventem – Brussel Nationaal

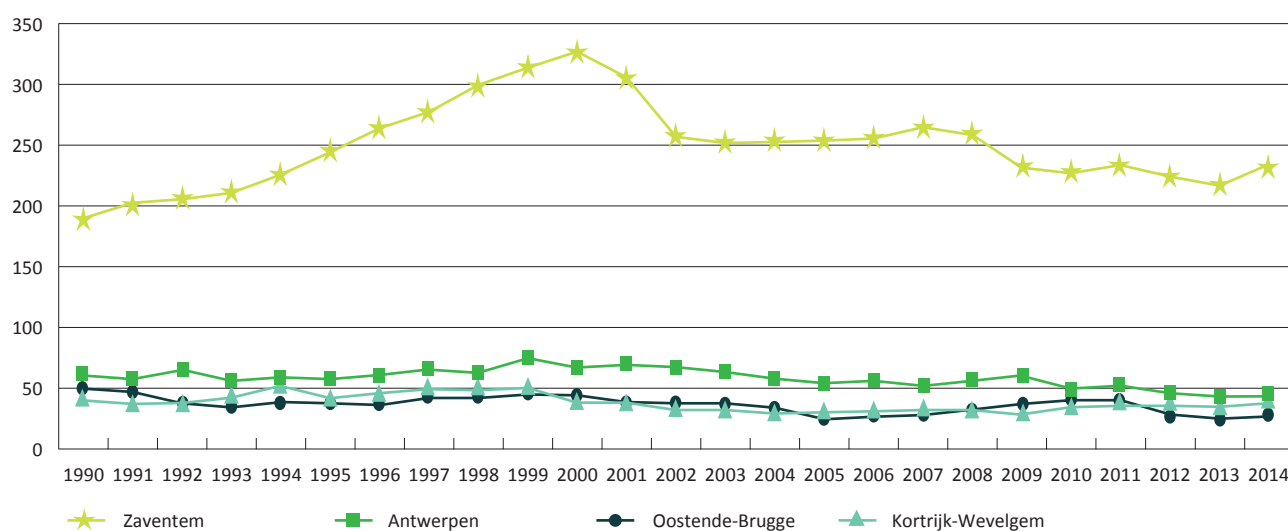
Zaventem is goed voor twee derde van de vliegtuigbewegingen en zelfs 98% van het aantal passagiers binnen het Vlaams Gewest. In de Europese Unie was Zaventem in 2013 de negentiende passagiersluchthaven.

In 2014 steeg het passagiersaantal met 15% tot ruim 22 miljoen reizigers, een verbetering van het record uit 2000. Het aantal bewegingen nam met 7% toe. De bezettingsgraad van de vliegtuigen ging licht vooruit. In 2014 verwelkomde de luchthaven vier nieuwe luchtvaartmaatschappijen (waaronder Ryanair), voegde zeventien nieuwe bestemmingen toe aan het aanbod, maar zag ook twee maatschappijen haar activiteiten stopzetten op de luchthaven en tien bestemmingen verdwijnen.

Het aantal lokale passagiers, die hun vliegreis beginnen of eindigen in Brussel, steeg naar 18 miljoen. Het aantal transferpassagiers nam toe met 20%, maar hinkt met slechts 3,5 miljoen passagiers achterop in vergelijking

5.108 Vliegbewegingen

Evolutie van de bewegingen op de luchthavens, van 1990 tot 2014, in duizend vliegbewegingen.

Bron: luchthavenautoriteiten.

met andere grote luchthavens. Als passagiersluchthaven is Zaventem vooral intra-Europees gericht.

Het aantal vliegbewegingen nam in 2014 met 7% toe. Het aantal passagiers steeg met 2% tot 253.000.

Oostende – Brugge

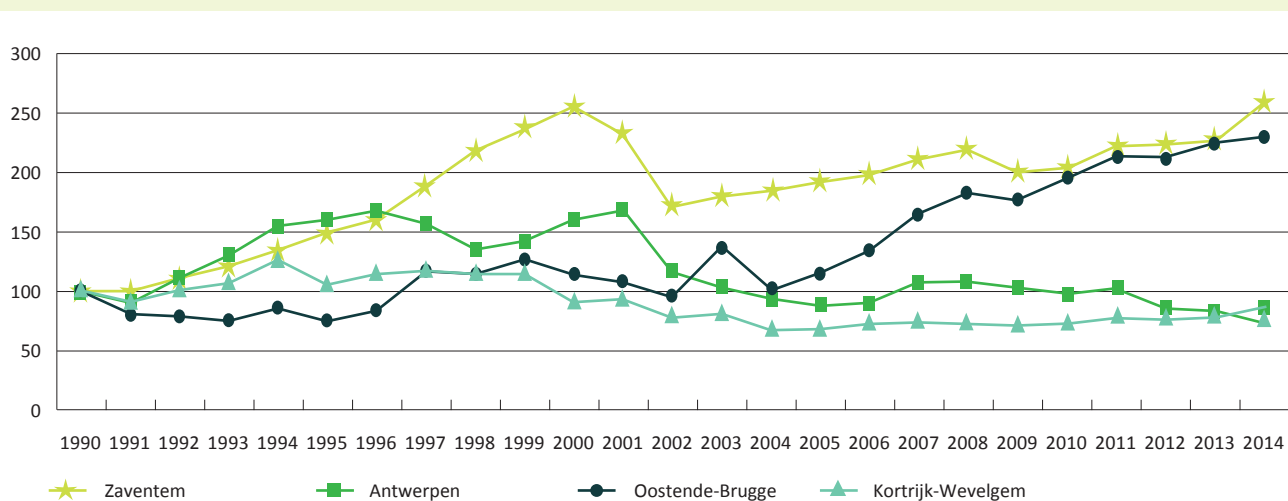
De trafiek op de regionale luchthaven van Oostende-Brugge kende het voorbije decennium een verdubbeling. Het merendeel bestaat uit ad-hoc vluchten met de hele wereld als bestemming. Het belang van Oostende-Brugge ligt vooral in het vrachtverkeer en chartervluchten voor passagiers.

Antwerpen

Antwerpen profileert zich als intra-Europese regionale zakenluchthaven. In 2014 verwerkte de luchthaven 121.000 passagiers, een daling van 11%. De daling is vooral te wijten aan een daling bij de lijnvluchten, met onder andere het stopzetten van de route naar Manchester eind 2013. Het aantal vliegbewegingen steeg met 1%, voornamelijk bijkomende trainingsvluchten.

5.109 Luchthavens passagiers

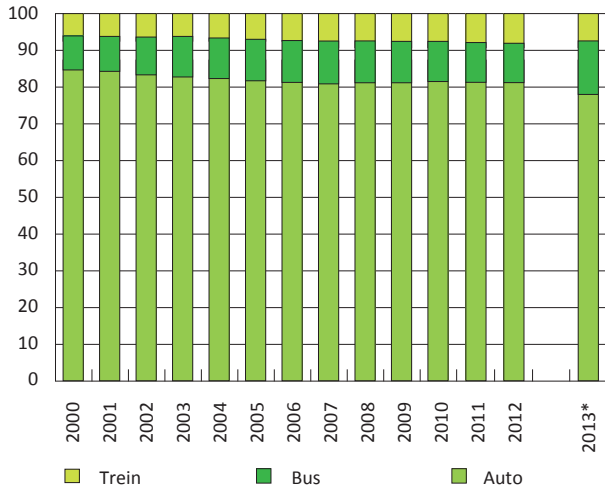
Index van het aantal passagiers op de luchthavens, van 1990 tot 2014, index 1990 = 100.

Noot: passagiers = aankomsten + vertrek + transit
Bron: luchthavenautoriteiten.

5.110 Modale verdeling personenvervoer

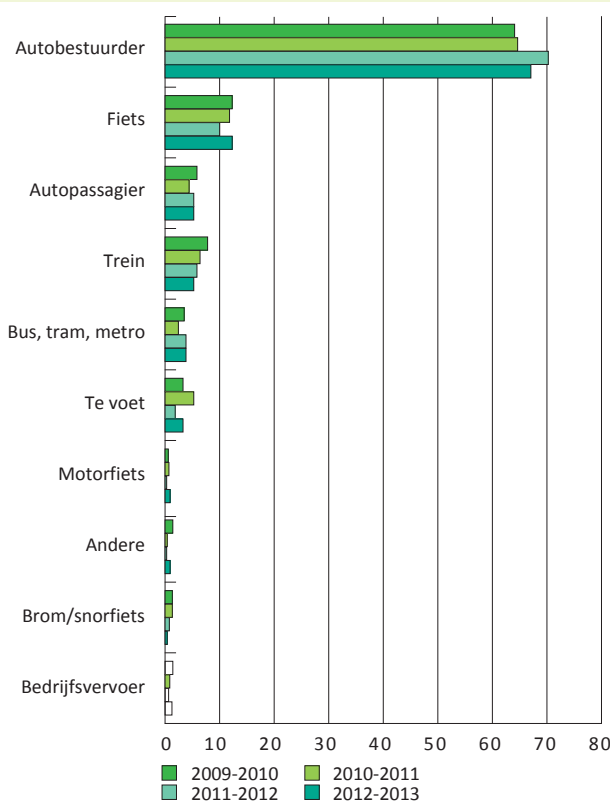
Evolutie van de modale verdeling van het personenvervoer volgens personenkilometer voor de voornaamste vervoerswijzen (personenwagens, bussen-autocars, treinen), ongeacht het land van registratie, van 2000 tot 2013, in %.

Noot: door een wijziging in meetmethode zijn resultaten van vóór 2013 niet te vergelijken met die vanaf 2013.
Bron: FOD MV; ADS; NMBS; Eurostat; Departement MOW.

5.111 Modale verdeling van het woon-werkverkeer

Verdeling van woon-werkverplaatsingen (beroepsactieven) volgens hoofdvervoerswijze, van 2009-2010 tot 2012-2013, in %.

Voor meer informatie: zie methodologie survey.
Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, Departement MOW via Dataroom MOW.

Kortrijk – Wevelgem

De luchthaven Kortrijk-Wevelgem speelt op dit moment vooral een rol in de 'general aviation', (de kleinere privé-luchtvaart) en scholingsvluchten. Ze tracht zich te ontwikkelen als regionale zakenluchthaven. Het aantal vliegbewegingen ging in 2014 met 11% vooruit, en het aantal passagiers steeg ook met 11% tot 79.000.

Zeevaart

Het aantal **passagiers** in de Vlaamse zeehavens daalde in 2014 met 3% tot 822.173.

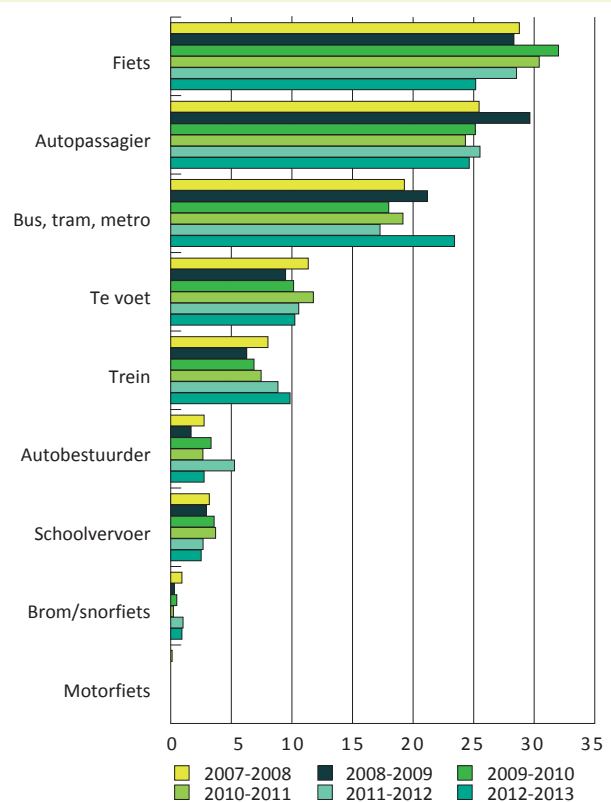
Zeebrugge is de belangrijkste zeehaven voor het vervoer van passagiers. Het aantal passagiers daalde met 1% naar 806.265 personen. In Oostende zakte het aantal passagiers met 58% naar 11.690 personen, een gevolg van het wegvallen van de verbinding naar Ramsgate. De zeehavens van Antwerpen en Gent behandelen zeer weinig passagiers.

Verplaatsingsgedrag

De auto blijft het meest populaire vervoermiddel. Een verschuiving naar andere transportmiddelen biedt nochtans

5.112 Modale verdeling van het woon-schoolverkeer

Verdeling van personen (scholieren en studenten) volgens hoofdvervoerswijze woon-schoolverkeer, van 2007-2008 tot 2012-2013, in %.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, Departement MOW via Dataroom MOW.

interessante perspectieven. Het kan het aantal files op de weg verminderen, de milieuschade beperken en de kans op verkeersongevallen doen dalen.

Bij het **personenvervoer** kunnen de meest recente cijfers niet vergeleken worden met die van de voorgaande jaren door een wijziging in de meetmethode. Die wijziging resulteerde vooral in een hoger aantal buskilometers.

Met de nieuwe meetmethode bedraagt het aandeel van het busvervoer in 2013 14,5%. Het personenvervoer met de wagen heeft een aandeel van 78%, dat van de trein 7,5%. In vergelijking met het EU28-gemiddelde ligt het Vlaams aandeel van personenwagens nu 5 procentpunten lager. Het aandeel vervoer per trein benadert het EU-gemiddelde. Het aandeel busvervoer ligt dan weer boven dat gemiddelde.

In het PACT 2020 wordt geijverd om 40% van de woon-werkverplaatsingen met het openbaar vervoer, de fiets en te voet te laten verlopen. Uit het Onderzoek Verplaatsingsgedrag blijkt de belangrijkste hoofdvervoerswijze voor het woon-werkverkeer nog steeds de auto te zijn met een aandeel van 72,2% (bestuurder en passagier) in 2012-2013. 12,5% van de woon-werkverplaatsingen gebeurde met de fiets en 8,9% met het openbaar vervoer. Het totaal aandeel van collectief

vervoer, fiets en te voet bedroeg 25%. De gemiddelde woon-werkafstand bedraagt 17,2 km en 47% van de beroepsactieven woont op maximum 10 km van de werkplaats.

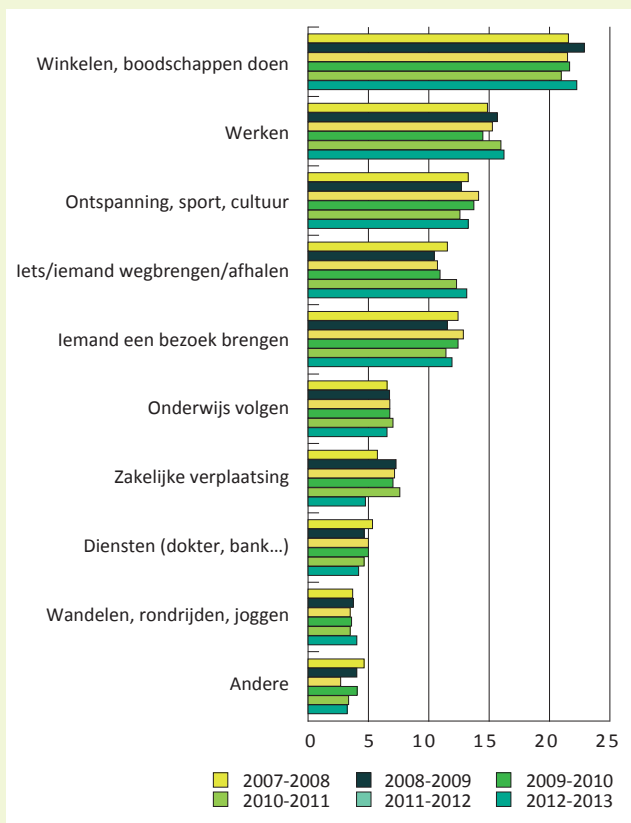
Voor het woon-schoolverkeer wordt het openbaar vervoer als hoofdvervoerswijze (33,4%) het meest gebruikt, gevolgd door de auto (27,6%) en de fiets (25,3%).

In 2013 maakten de Vlamingen gemiddeld 2,76 verplaatsingen per persoon per dag. Het grootste aandeel van de verplaatsingen (22,3%) gebeurt voor winkelen, direct gevolgd door werk gerelateerde (werken en zakelijk verkeer) verplaatsingen (21,1%). Functionele verplaatsingen (werken, school en zakelijke verplaatsingen) maakten 27,6% uit en recreatieve verplaatsingen (bezoekje brengen, wandelen/rondrijden/joggen, ontspanning/sport/cultuur) 29,3%. Als we kijken naar de afgelegde afstand per persoon per dag, dan zijn de recreatieve verplaatsingen het belangrijkste met een aandeel van 34,2%, gevolgd door de werk gerelateerde verplaatsingen (31,8%).

Bijna 24% gaf aan geen verplaatsing te maken op een welbepaalde dag. 50,4% van de niet-verplaatsers zegt daar geen behoefte toe gehad te hebben. 23% van de niet-verplaatsers geeft als reden 'ziekte of handicap' op. 1,5% doet aan telewerk en 1,7% oefent zijn beroep thuis uit.

5.113 Motief van de verplaatsing

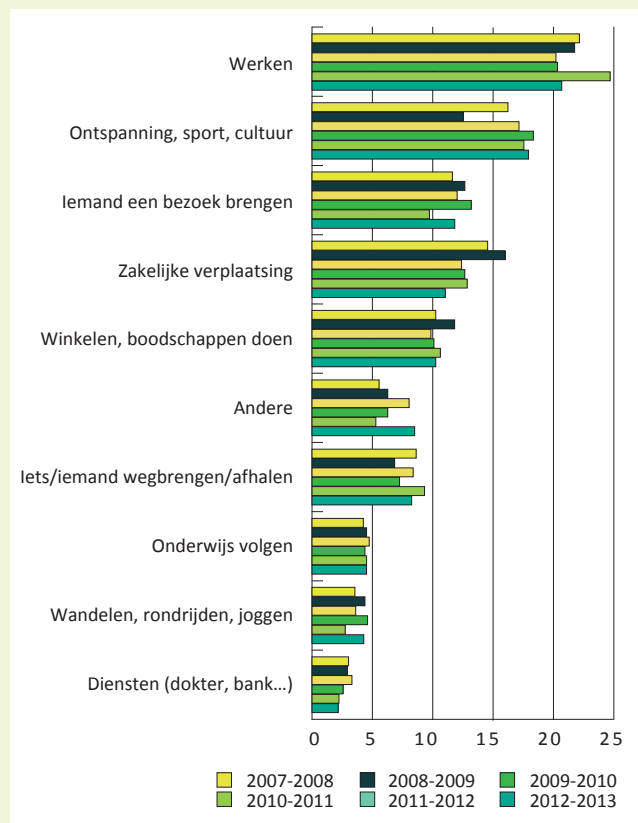
Evolutie van de verdeling van het gemiddeld aantal verplaatsingen per persoon per dag volgens motief, van 2007-2008 tot 2012-2013, in %.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, Departement MOW.

5.114 Motief van de afgelegde afstand

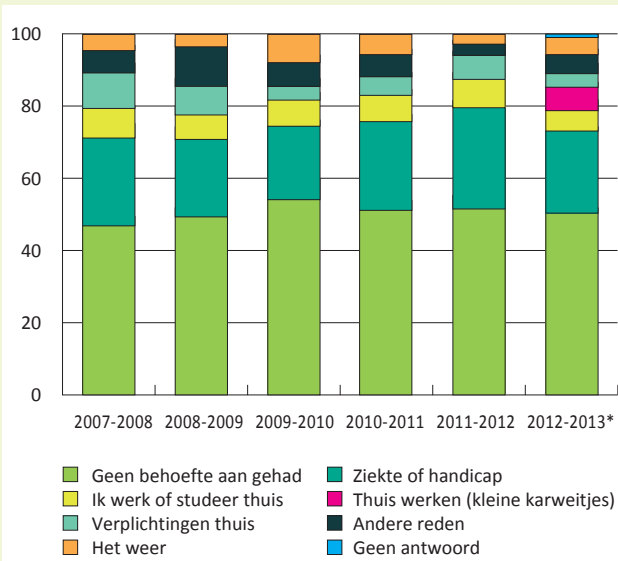
Evolutie van de verdeling van de gemiddelde afgelegde afstand per persoon per dag volgens motief, van 2007-2008 tot 2012-2013, in %.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, Departement MOW.

5.115 Motief van niet-verplaatsters

Evolutie van de verdeling van niet-verplaatsters volgens motief, van 2007-2008 tot 2012-2013, in %.

*: vanaf 2012-2013 is de categorie 'thuis werken/studeren' opgesplitst in 'thuis professioneel werken/studeren' en 'thuis karweitjes opknappen'.
Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, Departement MOW.

17% van alle verplaatsingen heeft een afstand korter dan 1 kilometer. Deze verplaatsingen gebeuren voornamelijk te voet of per fiets, maar de wagen heeft hier toch nog een aandeel van 33%. Bij verplaatsingen tussen 1 en 5 kilometer (goed voor ruim een derde van alle verplaatsingen) heeft de auto een aandeel van bijna 69%. Het aandeel van te voet en per fiets neemt snel af naarmate de afstand toeneemt. Tram, bus en metro hebben een aanzienlijk aandeel bij de middellange verplaatsingen, de trein vooral bij de lange afstanden. De verplaatsingen van meer dan 40 kilometer zijn goed voor 6,5% van alle verplaatsingen.

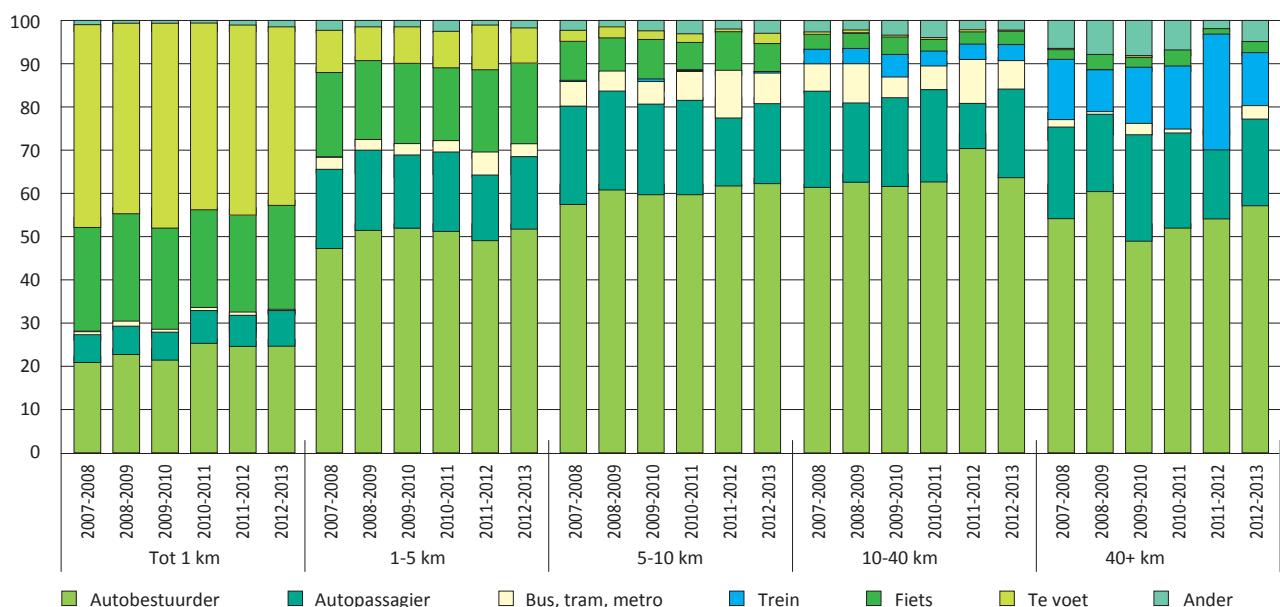
Logistiek

Vlaanderen heeft een centrale ligging binnen Europa. Het heeft ook een zeer dicht netwerk van transportinfrastructuur. Zowel voor wegen, spoorwegen als binnenvaart bekleedt het een toppositie binnen Europa. Hiermee heeft het Vlaams Gewest sterke troeven in handen en is het op logistiek vlak een topregio in Europa. Het beleid wil deze positie verder verbeteren door te blijven inzetten op slimme, duurzame en hoogwaardige logistieke activiteiten met een hoge toegevoegde waarde en werkgelegenheid.

Dit deel focust op het goederenvervoer. In een eerste deel volgt een beschrijving van de evolutie van het goederenvervoer per transportmodus. Een tweede deel bekijkt de modale verdeling van het vrachtvervoer. Het laatste deel gaat dieper in op het economisch belang van de logistieke sector, met aandacht voor de tewerkstelling en de toegevoegde waarde.

5.116 Modale verdeling naar afstand

Modale verdeling (hoofdvervoerswijze) naar afgelegde afstand, van 2007-2008 tot 2012-2013, in %.

Opmerking: andere omvat o.a. bromfiets en motor.
Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, Departement MOW via Dataroom MOW.

Transportmodus

Hieronder volgt een beschrijving van de evolutie van het goederenvervoer per transportmodus. Daarbij gaat achtereenvolgens aandacht naar vervoer via vrachtwagens, spoor, binnenvaart, zeevaart, luchtvaart en ten slotte pijpleidingen.

Vrachtwagen

Het vrachtverkeer over de weg kent sinds de economische crisis – na een jarenlange groei - een wisselend verloop. Na een scherpe daling in 2008 en 2009, volgden er jaren met afwisselend positieve en negatieve groeicijfers. In 2012 steeg het aantal door vrachtwagens gepresteerde tonkilometer opnieuw richting 38 miljard.

Spoor

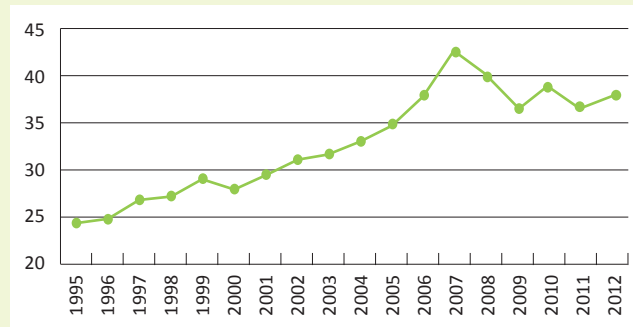
Het Vlaamse **spoorwegennetwerk** is het dichtste van de Europese Unie. Enkel Tsjechië komt in de buurt. In 2013 bleef het **goederenvervoer** per spoor min of meer stabiel. Het aantal tonkilometer afgelegd in het Vlaamse Gewest bedroeg 3,7 miljard. Sinds de gedeeltelijke vrijmaking van het spoorverkeer zijn er voor het goederenvervoer naast NMBS-dochter B-Cargo ook enkele kleinere private operatoren op Belgisch grondgebied actief.

Binnenvaart

Het Vlaamse **binnenwaterennetwerk** is, na het vlakke en waterrijke Nederland, het tweede dichtste van de Europese Unie. Het effect van de economische crisis leek zich bij de binnenvaart te beperken tot één jaar. De stevige daling van het binnenvaartvervoer in 2009 werd terug goed gemaakt in de twee daaropvolgende jaren. Maar de crisis blijft aanhouden en dat

5.117 Tonkilometer vrachtwagens

Evolutie van het aantal afgelegde tonkilometer met vrachtwagens, ongeacht land van registratie, van 1995 tot 2012, in miljard tonkilometer.

Bron: FOD MV.

uit zich opnieuw in dalende trafiekcijfers. In 2014 presteerde de binnenvaart 2% minder tonkilometer dan het jaar voordien. De tonkilometers zijn in realiteit ietwat hoger dan de hier gerapporteerde cijfers, aangezien er een onderregistratie is op de Zeeschelde en de tijgebonden waterwegen.

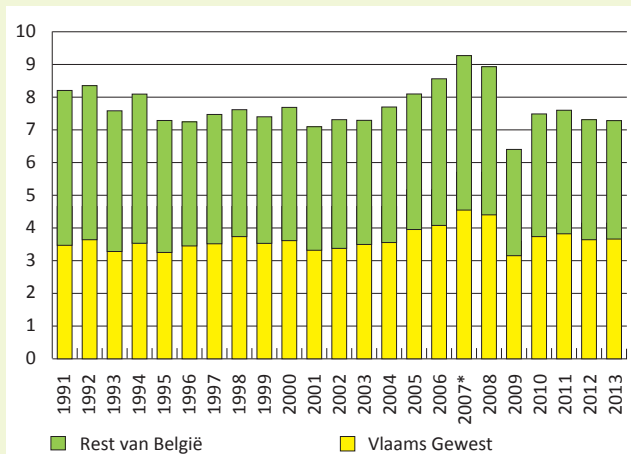
Langs Vlaamse waterwegen werd in 2014 1% minder gelost dan het jaar voordien. Het aantal geladen ton daalde met 5%. In de Vlaamse havens nam het binnenvaartvervoer met 2% toe in 2014, tot een overslag van 119 miljoen ton.

De binnenvaart kent een toenemende containerisatie: de twaalf containerterminals langs de binnenwateren kwamen uit op een trafiek van 559.000 TEU (Twenty-foot Equivalent Unit). Dat is een toename van 6% in vergelijking met 2013.

Sinds 1995 nemen de binnenschepen in aantal af. Het zijn vooral de kleinere schepen die uit de vaart verdwijnen en worden vervangen door schepen met een groter laadvermogen.

5.118 Tonkilometer spoor

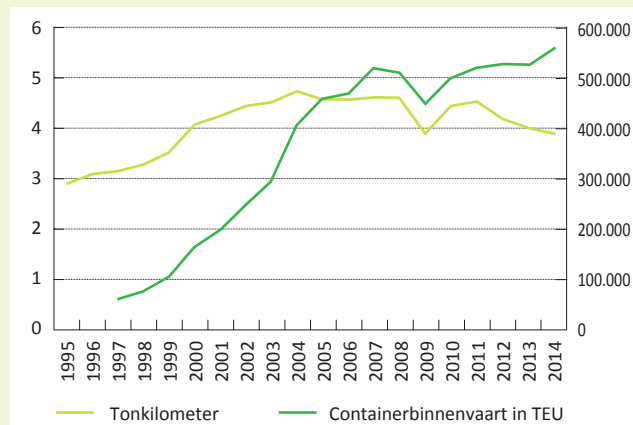
Evolutie van het goederenvervoer per spoor, Vlaams Gewest en België, van 1991 tot 2013, in miljard tonkm.

* Vlaams aandeel vanaf 2007 geschat o.b.v. trend 1991-2006.
Bron: NMBS, Eurostat.

5.119 Binnenvaart

Evolutie van de goederentrafiek in de binnenvaart, in miljard tonkilometer (linkeras) en containerbinnenvaart in de Vlaamse containerterminals in TEU (rechteras), van 1995 tot 2014.

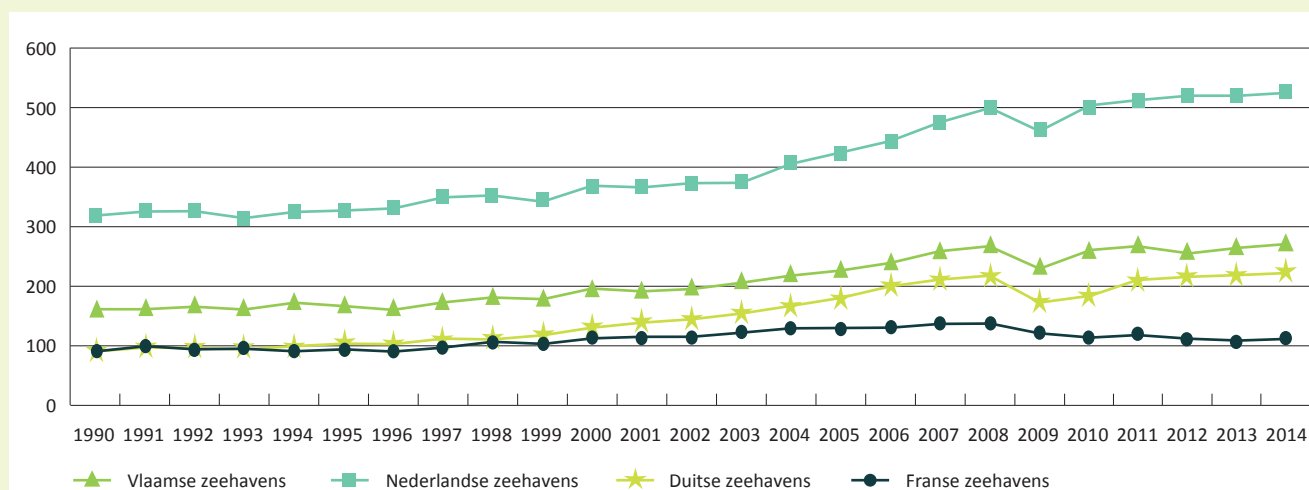

Bron: PBV, Waterwegen en Zeekanaal NV & NV De Scheepvaart via Dataroom MOW.

5.120 Haventrafiek Le Havre – Hamburg

Evolutie van de trafiek in de havens van de Le Havre – Hamburg range, van 1990 tot 2014, in miljoen ton.

Bron: VHC.

Zeevaart

Hieronder volgt eerst een korte beschrijving van de Le Havre-Hamburg range, daarna komt de situatie in de vier Vlaamse zeehavens meer uitgebreid aan bod.

De Le Havre-Hamburg range omvat de belangrijkste zeehavens tussen deze twee steden. Hierbinnen vallen de havens van Antwerpen, Gent, Zeebrugge, Oostende, Rotterdam, Amsterdam, Hamburg, Bremen, Duinkerke en Le Havre.

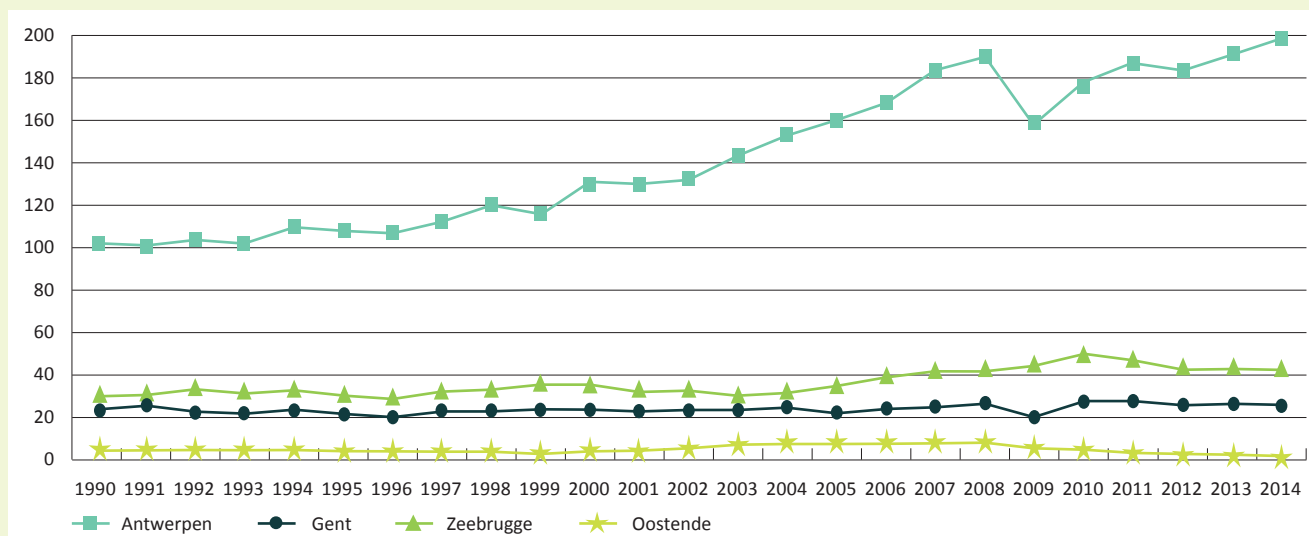
Deze havens realiseerden in 2014 een overslag van 1.131 miljoen ton, dat is 2% meer dan in 2013. Het is tevens een verbetering van het vorige record uit 2008. Het aandeel van de Vlaamse trafiek steeg met 0,2 procentpunt naar 23,8%.

In de Vlaamse zeehavens kende de **goederentrafiek** in 2014 een lichte groei. Ze klokte af op een hoogte van 269 miljoen verscheepte ton, een toename van 3% ten overstaan van 2013. De binnenvaarttrafiek binnen de zeehavens ging met 2% vooruit. In de kusthavens Oostende en Zeebrugge is de binnenvaart minimaal. De shortsea-trafiek steeg met 4% naar 143 miljoen ton.

De Vlaamse zeehavens zijn ook belangrijke economische spelers. Samen waren ze in 2013 goed voor een directe **toegevoegde waarde** van 14,7 miljard euro (7,2% van de bruto toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest wordt gerealiseerd op de terreinen van de Vlaamse zeehavens), 103.739 directe banen en 3 miljard euro directe investeringen. De **werkgele-**

5.121 Goederentrafiek zeehavens

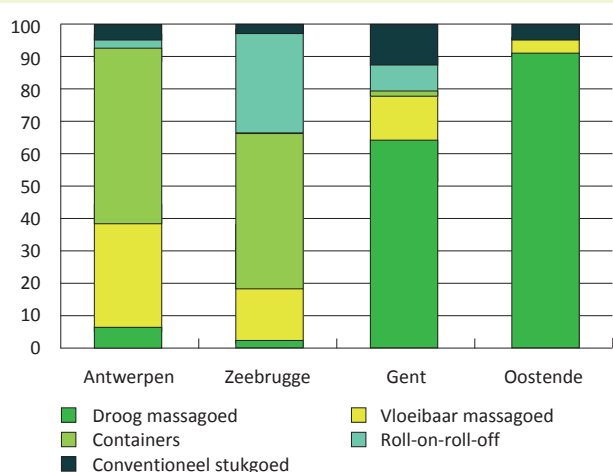
Evolutie van de goederentrafiek in de zeehavens, van 1990 tot 2014, in miljoen ton.

Bron: VHC.

5.122 Goederentrafiek naar soort

Goederentrafiek in de zeehavens in 2014, naar soort, in %.

Bron: VHC.

genheid en de toegevoegde waarde bleven nagenoeg stabiel in 2013, terwijl de investeringen terugliepen met 3%. Daarnaast staan de Vlaamse havens ook nog in voor een indirecte toegevoegde waarde van 12,8 miljard euro en een indirecte werkgelegenheid van 129.261 voltijdse equivalenten.

In 2014 investeerde het Vlaamse Gewest 454 miljoen euro in de vier zeehavens en hun maritieme toegankelijkheid.

Antwerpen

In 2014 was Antwerpen de Europese nummer twee voor goederentrafiek, na de afgescheiden koploper Rotterdam. Antwerpen beheerst 74% van de Vlaamse markt, met een marktaandeel van 18% in de Le Havre–Hamburg range. Voor het containerverkeer komt Antwerpen wereldwijd op de zestiende plaats. In Europa behandelen alleen Rotterdam en Hamburg meer containers.

De goederen die in de haven van Antwerpen aankomen zijn voor 44% uit Europa afkomstig. Daarna volgen Azië, Noord-Amerika, Afrika en Zuid-Amerika. Bijna een derde van de goederen die de Antwerpse haven per zeeschip verlaat, vaart naar Azië. Daarna volgen Europa, Afrika en Noord-Amerika.

In 2014 realiseerde Antwerpen een goederenoverslag van 199 miljoen ton, een toename met 4%. Het containerverkeer steeg met 6% naar 108 miljoen ton en vormt het grootste pakket binnen het Antwerpse goederenverkeer. De overslag van vloeibare massagoederen nam toe met 6% en het roll-on-roll-off-verkeer daalde met 2%. Het aantal auto's dat in 2014 werd behandeld, bedraagt bijna 1,2 miljoen, een daling van 8%. De droge massagoederen (-7%) en het niet-gecontaineriseerd stukgoed (-2%) noteerden negatieve groeicijfers.

Het aantal zeeschepen dat in Antwerpen voor anker ging daalde met 2%. Het aantal aanlopen van +10.000 TEU containerschepen steeg wel van 198 naar 266, wat aan-

toont dat de Antwerpse haven de vruchten plukt van de Scheldeverdieping.

Ook de binnenvaart van en naar de Antwerpse haven is in 2014 gestegen met 2% tot 96 miljoen ton. De shortsea-traffic ging met 6% omhoog. Het aandeel van de shortsea-traffic op de totale traffic in de Antwerpse haven lag iets onder de 50%.

De toegevoegde waarde van de Antwerpse haven liep in 2013 met 2% terug tot 9,8 miljard euro. Dat is goed voor een aandeel van twee derde binnen het Vlaamse havenlandschap. De investeringen gingen met 1% achteruit tot 2,3 miljard euro. De werkgelegenheid bleef nagenoeg stabiel op 61.496 voltijdse equivalenten.

Zeebrugge

Zeebrugge richt zich vooral op Europese traffic. Het is één van de belangrijkste Europese havens voor het rollend vrachtverkeer en het transport van nieuwe personenwagens. Voor Zeebrugge zelf maakt niettemin het containerverkeer het grootste deel van de traffic uit. Zeebrugge realiseerde in 2014 een overslag van bijna 43 miljoen ton, 1% minder dan het jaar voordien. Het totale containervolume en het roll-on-roll-off-verkeer bleven min of meer stabiel. Het transport van nieuwe personenwagens steeg met 13% naar 2,2 miljoen stuks. De vloeibare bulk daalde met 5%, terwijl de vaste bulk met 4% terugliep.

Zeebrugge neemt bijna een zesde van de verscheepte tonnage in de Vlaamse havens voor zijn rekening. De shortsea-traffic steeg in 2014 met 4%. 70% van de totale traffic bereikte op deze manier de haven.

Zeebrugge heeft een kleiner aandeel in de toegevoegde waarde, werkgelegenheid en investeringen dan de trafficcijfers laten vermoeden. De haven was in 2013 goed voor 9.720 voltijdse equivalenten, een daling van 2%. Het investeringsbedrag zakte met 12% tot 212 miljoen euro. De toegevoegde waarde steeg met 4% naar 988 miljoen euro.

Gent

Gent zorgt voor 10% van de Vlaamse tonoverslag. Drie kwart van de behandelde tonnage bestaat uit aanvoer. Die aanvoer komt uit de hele wereld, met Europa en Noord-Amerika als voornaamste herkomstgebieden. De afvoer gaat voor 82% naar Europa. Droge massagoederen, vooral van en naar het staalbedrijf ArcelorMittal Gent, maken bijna twee derde uit van de maritieme traffic.

De goederenoverslag via zeevaart in de Gentse haven bleef in 2014 nagenoeg stabiel en klokte af op 26 miljoen ton. Het roll-on-roll-off-verkeer steeg met 9%, de droge bulk met 2% en het overig stukgoed met 1%. De traffic van vloeibare bulk (-12%) en containers (-29%) liep dan weer terug.

De binnenvaart ging met 2% achteruit en klokte af op iets minder dan 22 miljoen ton. De shortsea-traffic kende een lichte stijging. Deze traffic neemt in de haven twee derde van de overslag via zeevaart op zich.

In verhouding tot haar trafiek creëert de haven van Gent een belangrijke toegevoegde waarde, die in 2013 goed was voor 3,4 miljard euro, wat een stijging van 7% betekent. De werkgelegenheid steeg met 1% tot 27.368 voltijdse equivalenten. De investeringen zakten met 7%.

Oostende

Oostende is de kleinste van de vier Vlaamse zeehavens, met een marktaandeel van 0,5%. De Oostendse haven kende voor het zesde opeenvolgende jaar een sterke terugval. In 2014 was er een trafiekdaling van 21% ten opzichte van 2013. Dit is het gevolg van het verdwijnen van de verbinding tussen Oostende en Ramsgate in april 2013. Hierdoor viel het roll-on-roll-off-verkeer volledig weg. De volledige trafiek in de Oostendse haven bestaat uit shortsea-traffic. Het gaat hoofdzakelijk om grind en zand voor de bouw.

De toegevoegde waarde in de haven van Oostende bedroeg in 2013 492 miljoen euro. Dat is een stijging van 1%. De werkgelegenheid in de haven ging met 5.156 voltijdse equivalenten 1% achteruit. De investeringen zakten naar 76 miljoen euro (-22%).

Luchtvaart

Hieronder volgt eerst een korte beschrijving van de Europese luchthavens, daarna komt de situatie in de Vlaamse luchthavens aan bod.

5.123 Vruchtvluchthavens EU

Evolutie van de trafiek in de twintig belangrijkste vluchthavens van de EU28 in 2000 en 2013, hoeveelheid vervoerde vracht, in duizend ton.

Luchthavens	2000	2013
Frankfurt Rhein/Main	1.703	2.095
Amsterdam	1.223	1.566
Londen Heathrow	1.307	1.514
Parijs Ch. de Gaulle	1.067	1.495
Leipzig	14	877
Keulen/Bonn	438	722
Luxemburg	501	673
Luik	270	561
Milaan Malpensa	296	430
Zaventem	667	430
Madrid	305	367
East Midlands	179	297
Munchen	148	288
Londen Stansted	168	236
Wenen Schwechat	66	191
Helsinki	96	187
Rome Fiumicino	153	142
Kopenhagen Kastrup	419	137
Frankfurt Hahn	75	133
Bergamo	99	116

Bron: EC DG Mobility & Transport.

In de vruchtvluchtvaart zien we min of meer hetzelfde fenomeen als bij de passagiersvluchtvaart: een scherpe daling in 2001 en een herneming vanaf 2003. In 2009 sloeg de economische crisis hard toe, om al een jaar later te herstellen van de klap. In 2014 nam de trafiek op de Europese vluchthavens met 2% toe.

De **goederentrafiek** op de Vlaamse vluchthavens steeg met 1% tot 479.000 ton.

In 2014 nam het vrachtvervoer op de nationale vluchthaven met 6% toe. Voor vrachtvervoer bekleedde Zaventem in 2013 de tiende positie onder de Europese vluchthavens. Europa is het belangrijkste eind- of vertrekpunt, gevolgd door Noord-Amerika, het verre Oosten, Afrika en het Midden-Oosten.

De vluchthaven van Oostende-Brugge kende een minder succesvol jaar met bijna een halvering van het vervoerde tonnage, het gevolg van het vertrek van een grote maatschappij in mei 2014.

Op de andere twee Vlaamse vluchthavens (Antwerpen en Kortrijk-Wevelgem) is het vrachtvervoer heel beperkt.

Pijpleiding

Een overzicht van de kerncijfers over het goederenvervoer is onvolledig zonder een blik op het transport via **pijpleidingen**. Er zijn pijpleidingen voor het transport van aardgas en voor het transport van olie.

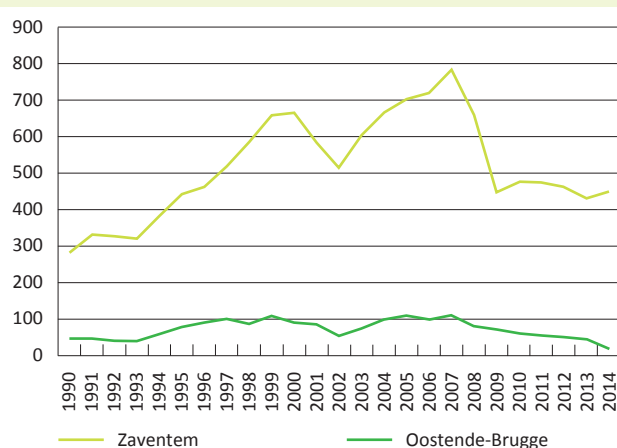
Het pijpleidingennetwerk voor aardgastransport is in België het vierde dichtste van de hele Europese Unie met 129 kilometer per 1.000 km².

Het Belgische netwerk voor olie is met 294 kilometer een stuk beperkter, al scoren we met een dichtheid van 9,7 kilometer per 1.000 km² boven het Europese gemiddelde.

In 2013 werd in België 1,7 miljard tonkilometer aardolie vervoerd, in de Europese Unie (EU28) 111,8 miljard.

5.124 Vluchthavens vracht

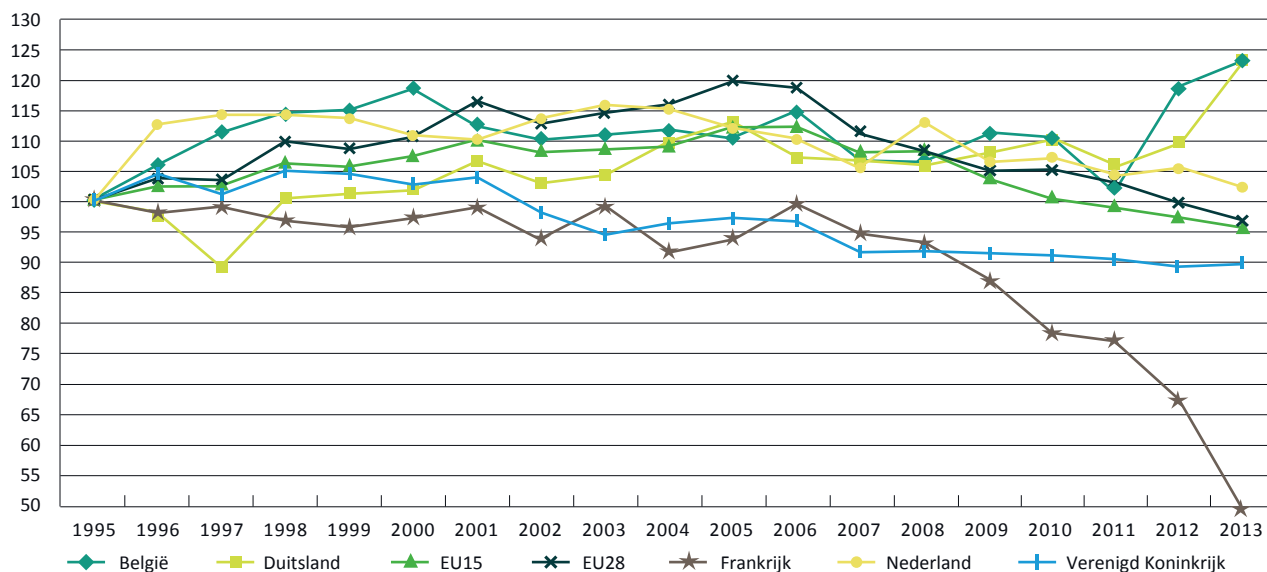
Evolutie van de vervoerde vracht op de vluchthavens van Zaventem en Oostende-Brugge, van 1990 tot 2014, in duizend ton.

Bron: vluchthavenautoriteiten.

5.125 Oliepijpleidingen

Index van het aantal tonkilometer, afgelegd via oliepijpleidingen, België, buurlanden, EU15 en EU28, van 1995 tot 2013, index 1995 = 100.

Bron: EC DG Mobility & Transport.

Modale verdeling

Vlaanderen wil zich verder ontwikkelen als slimme draaischijf van Europa. Daartoe moeten de logistieke ketens geoptimaliseerd worden en moeten de logistieke stromen gebundeld worden tot grotere stromen, die beter in aanmerking komen voor vervoer via de alternatieve modi (binnenvaart, spoor).

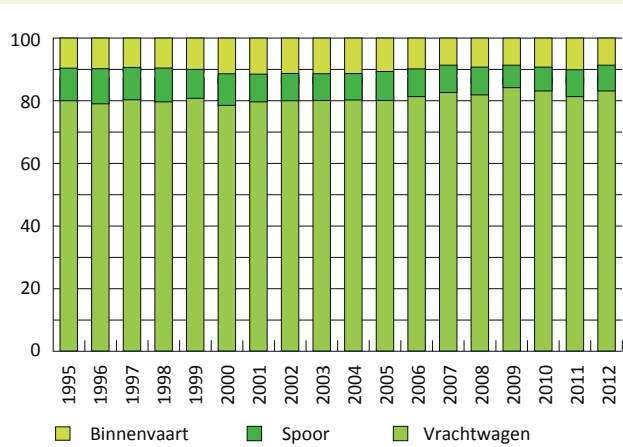
Bij het **goederenvervoer** was er in 2012 een lichte groei van het aantal tonkilometer bij het vrachtvervoer over de weg. Het spoorvervoer en de binnenvaart noteerden dan weer een

lichte daling. Het gevolg is dat de binnenvaart en het spoorvervoer binnen de modale verdeling wat aandeel verliezen ten opzichte van het vrachtvervoer over de weg. Zoals eerder opgemerkt, zijn de cijfers voor de binnenvaart ietwat lager dan de reële activiteit, door onderregistratie op de Zeeschelde en tijgebonden waterwegen.

Europees vergelijken is niet zo eenvoudig wegens definitieverschillen. Bij de Europese meting wordt bij het vrachtvervoer over de weg namelijk geen rekening gehouden met de tonkilometer gereden door buitenlandse vrachtwagens. In Vlaanderen is er echter een trend dat steeds meer buitenlandse vrachtwagens er goederen vervoeren. Om deze reden wordt een benchmark niet langer opgenomen in dit hoofdstuk. Wel kan gezegd worden dat in Vlaanderen aanzienlijk meer dan in de Europese Unie gebruik wordt gemaakt van vrachtvervoer via binnenvaart en minder van vrachtvervoer via het spoor.

5.126 Modale verdeling goederenvervoer

Evolutie van de modale verdeling goederenvervoer volgens tonkilometer voor de voornaamste vervoerswijzen (weg, spoor, binnenvaart), van 1995 tot 2012, in %.

Bron: FOD MV, NMBS, Eurostat, Waterwegen & Zeekanaal nv, nv De Scheepvaart.

Economisch belang

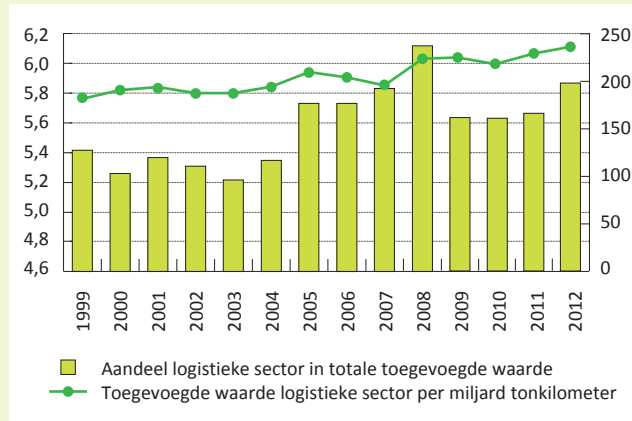
Het aandeel van de logistiek in de bruto toegevoegde waarde bedroeg in 2012 5,9%. Dat is iets meer dan de jaren voordien, maar minder dan de piek uit 2008. De logistieke sector werd hard getroffen door de economische crisis, waardoor haar aandeel in de bruto toegevoegde waarde terugliep. Het aandeel van de logistieke sector in de werkgelegenheid ligt iets lager en haalt 4,2% in 2013. Ook hier noteren we een daling sinds 2008.

Het afzetten van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid op het aantal tonkilometer door vrachtvervoer geeft een soort verhouding tussen de lusten en de lasten van logistiek. Het beleid streeft hierbij naar meer toegevoegde waarde en werkgelegenheid in de logistieke sector.

5.127a Logistiek - toegevoegde waarde

Evolutie van het aandeel van de logistieke sector binnen de totale (directe) toegevoegde waarde, in % (linkeras) en evolutie van de toegevoegde waarde van de logistieke sector, in miljoen euro per miljard tonkilometer (rechteras), van 1999 tot 2012.

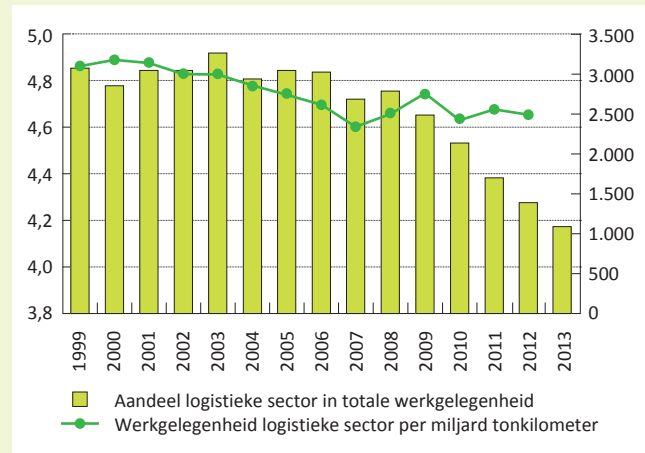

Bron: raming SVR op basis van INR en studie NBB.

5.128a Logistiek - werkgelegenheid

Evolutie van het aandeel van de logistieke sector in de werkgelegenheid, in % (linkeras) en evolutie van de werkgelegenheid in de logistieke sector, per miljard tonkilometer (rechteras), van 1999 tot 2013.

Bron: raming SVR op basis van INR en studie NBB.

5.127b Logistiek - toegevoegde waarde

Evolutie van de totale (directe) toegevoegde waarde in de logistieke sector, naar subsector, in miljoen euro, van 1999 tot 2012.

Toegevoegde waarde, in miljoen euro	1999	2005	2009	2010	2011	2012
Vervoer te land; vervoer via pijpleidingen (partim)	2.206,2	2.229,5	2.303,3	2.349,4	2.386,3	2.425,1
Vervoer over water	149,2	750,8	455,3	646,5	325,4	350,9
Luchtvaart	46,3	37,6	35,7	29,6	26,8	27,4
Vervoerondersteunende activiteiten; reisbureau's (partim)	2.889,4	4.159,4	5.048,0	4.965,8	5.385,5	5.693,5
Post en telecommunicatie (partim)	1.300,7	1.714,4	2.018,6	2.227,1	2.146,1	2.161,9
Totaal Logistiek / vrachttransport	6.591,8	8.891,7	9.860,9	10.218,4	10.270,1	10.658,7
Algemeen totaal hele economie	121.753,5	155.276,6	174.923,9	181.675,8	181.676,8	181.677,8
Aandeel Logistiek / vrachttransport	5,4%	5,7%	5,6%	5,6%	5,7%	5,9%
Toeg. waarde log. sector (in miljoen euro) per miljard tkm.	182,4	207,5	225,0	216,2	227,6	234,5

Bron: raming SVR op basis van INR en studie NBB.

5.128b Logistiek - werkgelegenheid

Evolutie van de werkgelegenheid in de logistieke sector, naar subsector, in aantal personen, van 1999 tot 2013.

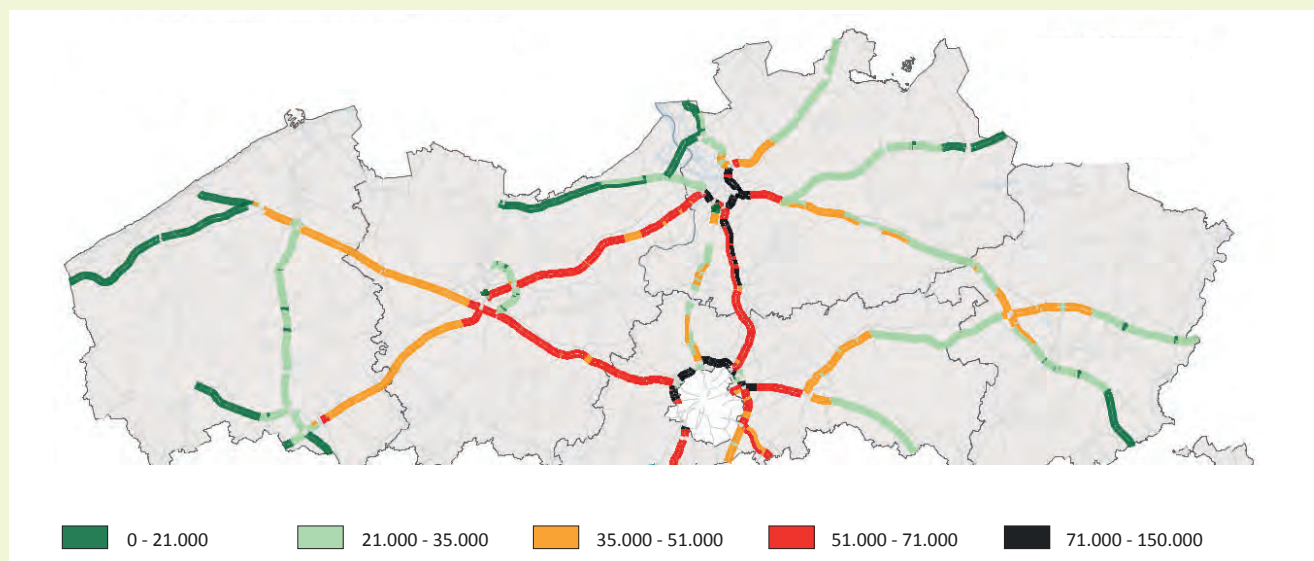
Werkgelegenheid (in personen)	1999	2005	2009	2010	2011	2012	2013
Vervoer te land; vervoer via pijpleidingen (partim)	44.307	41.311	40.854	40.890	39.984	39.339	38.015
Vervoer over water	4.102	3.007	3.299	3.343	3.241	2.936	2.905
Luchtvaart	1.183	372	373	366	380	388	388
Vervoerondersteunende activiteiten; reisbureau's (partim)	37.843	48.218	51.199	49.899	50.460	49.892	48.629
Post en telecommunicatie (partim)	24.871	25.898	24.271	22.826	21.024	20.251	19.919
Totaal Logistiek / vrachttransport	112.306	118.806	119.996	117.323	115.089	112.806	109.857
Algemeen totaal hele economie	2.316.149	2.453.830	2.578.987	2.592.399	2.624.832	2.637.162	2.628.243
Aandeel Logistiek / vrachttransport	4,8%	4,8%	4,7%	4,5%	4,4%	4,3%	4,2%
Werkgelegenheid logistieke sector per miljard tkm.	3.108,2	2.773,0	2.738,1	2.482,5	2.550,6	2.482,1	-

Bron: raming SVR op basis van INR en studie NBB.

5.129 Totaal verkeersvolume

Gemiddeld dagvolume (werkdagen buiten de schoolvakantie) voor de totale verkeersstroom, per wegvak en per rijrichting, 2014.

Bron: Departement MOW.

In 2008 en 2009 werd de continue groei van het aantal tonkilometer wegens de economische crisis doorbroken. De toegevoegde waarde en werkgelegenheid daalden minder snel dan het aantal tonkilometer, met als gevolg een toename van de toegevoegde waarde per tonkilometer en een breuk in de dalende trend voor werkgelegenheid per miljard tonkilometer. In 2010 nam het aantal tonkilometer opnieuw toe, maar blijft de werkgelegenheid teruglopen. Het gevolg was dat de verhouding werkgelegenheid op tonkilometer opnieuw begon te dalen. Bij de verhouding tussen toegevoegde waarde en tonkilometer is er eerder sprake van een aanhoudende licht opwaartse trend.

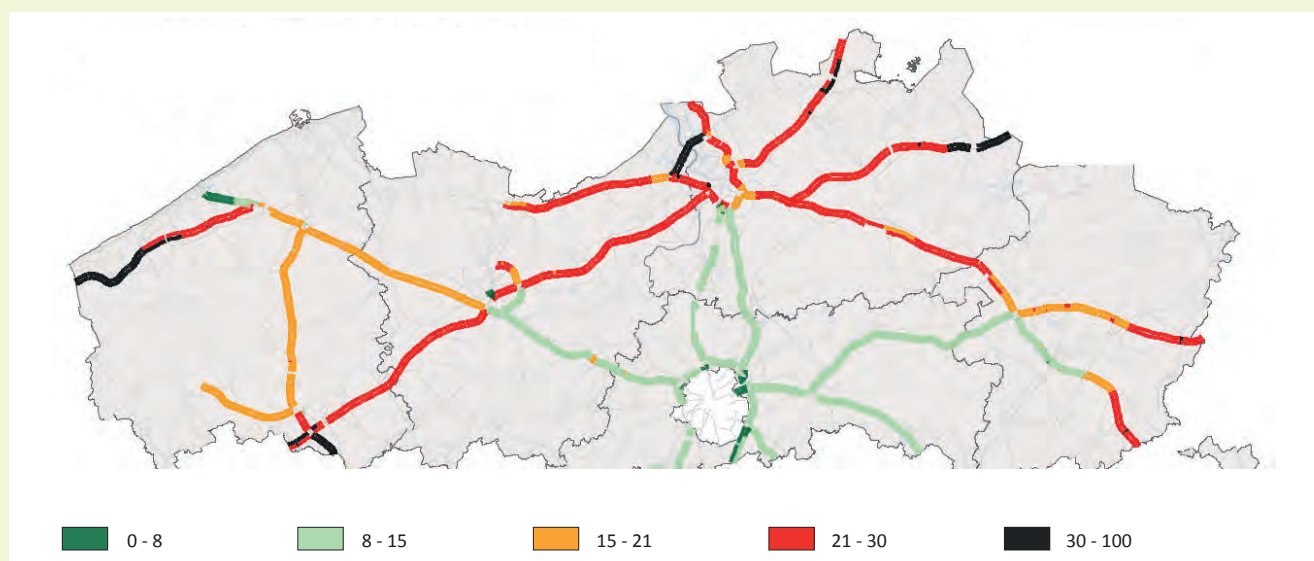
Vlot verkeer

Vlaanderen beschikt over een dicht wegennet. Toch ontstaan er geregeld files ten gevolge van piekbelastingen, ongevallen en wegenwerken. Deze files zorgen voor verliesuren met economische schade en bijkomende emissies tot gevolg. Het is dus belangrijk het wegennet zo optimaal mogelijk te benutten en het verkeer zo vlot mogelijk te laten verlopen.

In een eerste deel ligt de focus op de evolutie van het verkeersvolume in Vlaanderen. Filezwaarte krijgt de aandacht in

5.130 Aandeel vrachtverkeer

Gemiddeld aandeel vrachtwagens (werkdagen buiten de schoolvakantie), per wegvak en per rijrichting, in %, 2014.

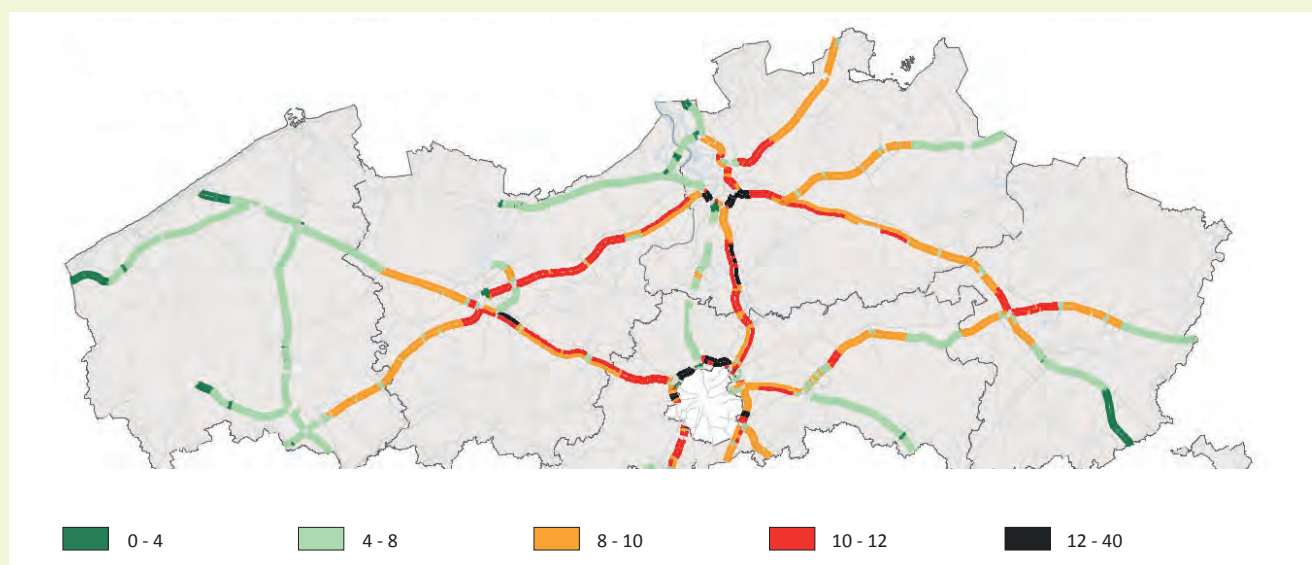

Bron: Departement MOW.

5.131 Verzadigingsgraad

Gemiddelde verzadigingsgraad (werkdagen buiten de schoolvakantie), per wegvak en per rijrichting, in uren, 2014.

Bron: Departement MOW.

het tweede deel. Daarna volgt een stuk over het inzetten van technische middelen om de capaciteit van de wegen optimaal te benutten. Ten slotte volgt een deel over de aanpak van ontbrekende stukken in het infrastructuurnetwerk, opdat het verkeer ook in de toekomst vlot kan verlopen.

Verkeersvolume

Het Vlaamse **autosnelwegennetwerk** is, na het Nederlandse, het dichtste van de Europese Unie. Op een aantal wegen van het hoofdwegennet, vooral in de Vlaamse ruit, komen hoge dagvolumes voor. We kunnen de opsplitsing maken tussen vrachtwagens en niet-vrachtwagens. De grote regio om Brussel wordt gekenmerkt door een zeer laag aandeel vrachtverkeer door een combinatie van én lage aantallen vracht én grote aantallen niet-vrachtverkeer. De grote regio om Antwerpen alsook de E17 tot aan de Franse grens worden daarentegen gekenmerkt door een hoog aandeel vracht omwille van het grote aantal vrachtwagens en een laag aantal personenwagens nabij de landsgrens.

Om inzicht te bieden in de mate van verzadiging van de wegvakken (of anders uitgedrukt de relatieve benutting van de beschikbare wegcapaciteit) wordt de verhouding gemaakt tussen de gemiddelde dagvolumes in 2014 en de uurcapaciteit van de weg. Het resultaat geeft aan hoeveel uur per dag de volledige beschikbare capaciteit nodig is om de huidige dagvolumes te kunnen verwerken. In de literatuur wordt een drempel van 10 uur gehanteerd als verzadigingsdrempel. De meeste wegvakken op de R1 (zuidelijke ring Antwerpen) en het noordelijk deel van de R0 kennen een zeer hoge graad van verzadiging. Ook op de radiale snelwegen komen hoge verzadigingsgraden voor. Op een aantal wegvakken werd de capaciteit uitgebreid, met weefstroken (E314) en spitsstroken (E19), en is de verzadigingsgraad gedaald.

Volgens het Pact 2020 dienen de economische poorten vlot bereikbaar te zijn met verschillende transportmodi. Op de kaarten is te zien dat de Vlaamse havens zowel via het hoofdwegennet, per spoor en over binnenwater te bereiken zijn. Voor de aan- en afvoer van en naar het hinterland worden de verschillende modi benut. De wijze van aan- en afvoer verschilt sterk van haven tot haven. Zo is binnenvaart erg belangrijk voor de haven van Gent, terwijl in Zeebrugge slechts een fractie van het transport via binnenwater gebeurt.

5.132 Ontsluiting economische poorten

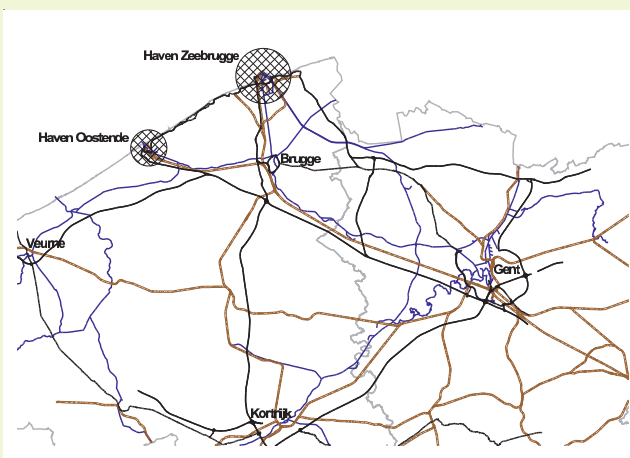
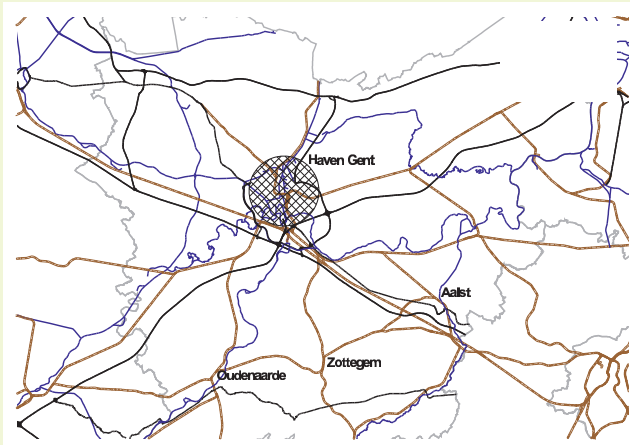
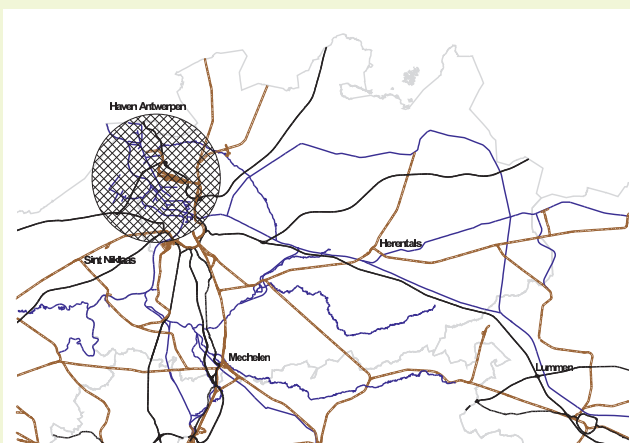
Evolutie van de ladingen en lossingen in de 4 Vlaamse havens, in miljoen ton, van 2008 tot 2014.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Antwerpen							
Zeevaart	189,4	157,8	178,2	187,2	184,1	191,0	199,0
Binnenvaart	90,4	78,6	85,9	87,1	87,6	94,3	96,5
Spoor	27,5	19,0	16,1	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.
Gent							
Zeevaart	27,0	20,8	27,3	27,2	26,3	26,0	25,9
Binnenvaart	20,1	16,5	20,7	22,9	23,1	22,2	21,8
Spoor	3,9	3,6	4,0	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.
Zeebrugge							
Zeevaart	42,0	44,9	49,6	47,0	43,5	42,8	42,5
Binnenvaart	0,8	0,6	0,6	0,7	0,6	0,6	0,8
Spoor	6,2	5,8	3,6	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.
Oostende							
Zeevaart	8,5	5,4	4,9	3,8	3,2	1,8	1,4
Binnenvaart	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3
Spoor	0,1	0,0	0,0	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.

Bron: Vlaamse Havencommissie, NMBS.

5.133 Ontsluiting economische poorten

Multimodale ontsluiting van de 4 Vlaamse zeehavens.

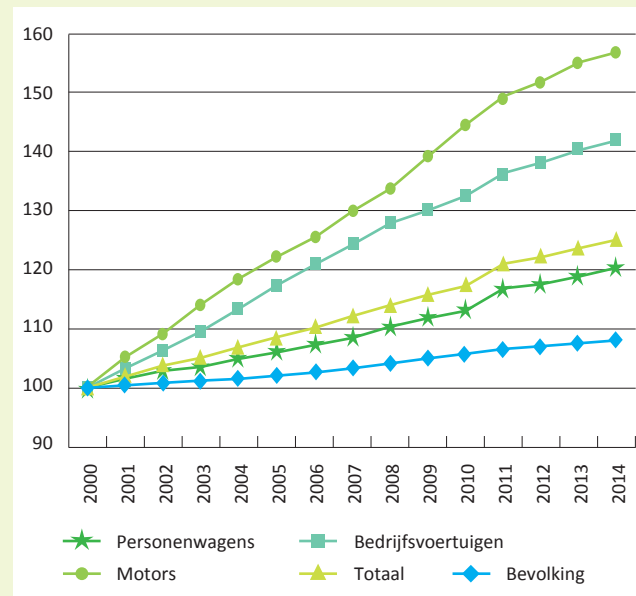
- Spoorweg
- Autosnelweg/hoofdweg
- Waterweg

Bron: MOW.

In 2014 waren 4,23 miljoen **motorvoertuigen** ingeschreven, waaronder bijna 3,32 miljoen personenwagens (78,5%). In 2014 werden 265.577 nieuwe personenwagens ingeschreven, 1,6% minder dan het jaar voordien. Sinds 2000 steeg het aantal personenwagens met 20%. Het bedrijfsvoertuigenpark is in die periode met 41,6% toegenomen. Het vrachtwagenpark bestaat voor 86% uit lichte vrachtwagens (<3,5 ton). In 2013 waren er 512 personenwagens per 1.000 inwoners en dat is meer dan

5.134 Voertuigenpark

Index van het voertuigenpark, naar type voertuig, van 2000 tot 2014, index 2000=100.

De categorie bedrijfsvoertuigen bestaat uit vrachtwagens, vrachtwagen-trekkers, landbouwvoertuigen en speciale voertuigen.
Bron: ADS, SVR.

het Europese gemiddelde van 491.

Het aantal motoren (zonder bromfietzen) steeg met 56% sinds 2000. Het totale voertuigenpark steeg sneller (24,8%) dan de bevolking (7,6%).

Het **wegverkeer** op de Vlaamse wegen nam in 2013 verder toe na de daling in 2008. Met 60,8 miljard voertuigkilometer werd een nieuw record gezet. Sinds 1990 nam de hoeveelheid verkeer met 40 procent toe. Vooral de verkeersintensiteit op de autosnelwegen kende de voorbije decennia een sterke groei. In 2013 werd 84% van de vrachtwagen- en personenwagenkilometers gereden op autosnelwegen en gewestwegen.

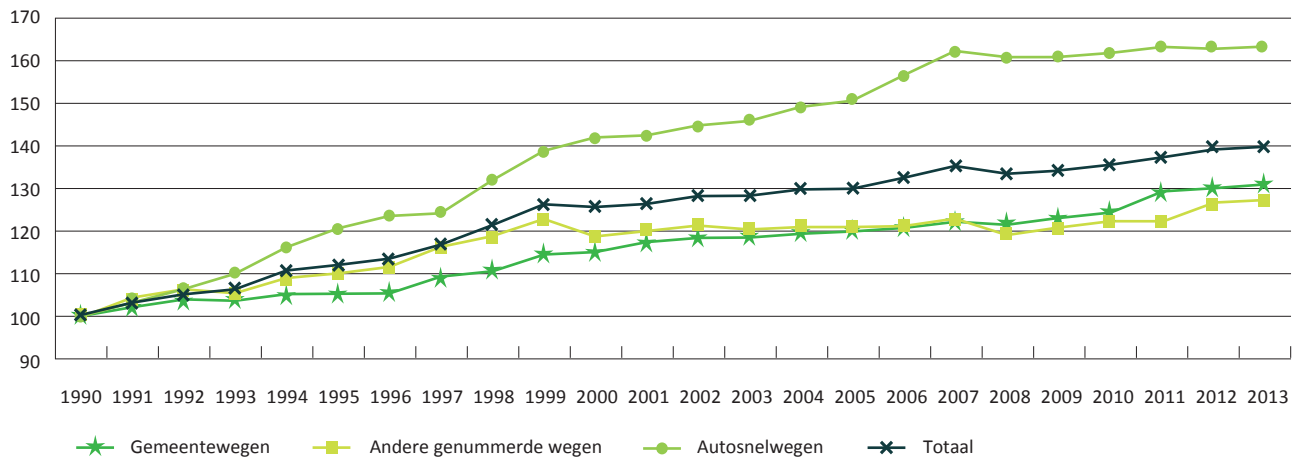
De bezettingsgraad van personenwagens bepaalt in grote mate het verkeersvolume. Minder personen per wagen betekent meer wagens op de weg. De bezettingsgraad daalde vrij sterk voor de eeuwwisseling, maar blijft sindsdien vrij stabiel, met in 2012 een gemiddelde bezettingsgraad van 1,39 personen per personenwagen.

Files

De indicator **filewaarte** houdt rekening met de lengte en de duur van de file maar niet met de snelheid tijdens de file of met het aantal voertuigen betrokken in de file. De filewaarte vertoonde een sterk stijgende trend in 2007. Van midden 2008 tot midden 2009 is er sprake van een daling die wellicht kan toegeschreven worden aan de economische crisis. In 2010 en 2011 vertoonde de filewaarte weer een stijgende trend. In 2012 was er een stijgende trend in regio Brussel en een dalende trend in regio Antwerpen. In 2013 was er een sterk stij-

5.135 Wegverkeer

Index van het wegverkeer in voertuigkilometer, naar type weg, van 1990 tot 2013, index 1990 = 100.

Bron: ADS.

gende trend in heel Vlaanderen. In 2014 was er een stijgende trend in de avondfiles en een status quo of lichte daling in de ochtendfiles. Op dagbasis leidt dit tot een evolutie tussen 0 en +10% al naargelang de regio.

Ten opzichte van 2007 is de filezwaarte met 42 à 89% toegenomen in 2014, afhankelijk van het dagdeel. De evolutie tussen 2011 en 2014 werd in sterke mate verstoord door talrijke ingrijpende wegenwerken in de periode 2010-2014 waardoor de autonome trend nog nauwelijks te onderscheiden valt. De spitsstrook op de E40 en de weefstroken op de E314 hebben voor een reductie van de filezwaarte in de regio Brussel gezorgd.

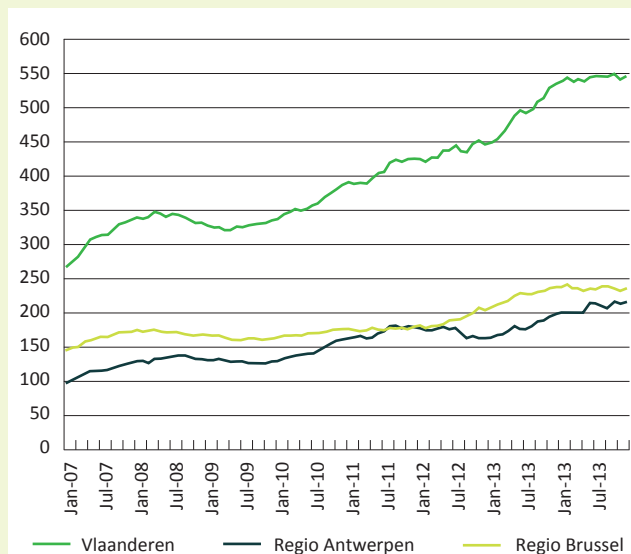
Dynamisch verkeersmanagement

Het optimaliseren van de capaciteit van het bestaande hoofdwegennet aan de hand van **dynamische verkeersmanagementsystemen** (DVM) moet meer voertuigen een vlotte rit garanderen zonder dure investeringen te maken in extra rijvakken en infrastructuur. DVM bestaat enerzijds uit dynamische verkeerssignalisatie en anderzijds uit instrumenten om het verkeer te monitoren (camera's en meetlussen). Het aantal geïnstalleerde DVM-systemen op de Vlaamse hoofdwegen neemt snel toe, met een groei van bijna 50% tussen 2011 en 2014. De streefcijfers voor 2020 komen binnen bereik. DVM wordt toegepast op de belangrijke knooppunten en filegevoelige stukken, niet op het volledige hoofdwegennet.

Ook bij de binnenwaterwegen wordt technologie ingezet om de veiligheid en efficiëntie te verhogen. De Rivier Informatie Diensten (beter gekend onder zijn Engelse afkorting RIS) zijn een pakket van uiteenlopende diensten die het verkeers- en vervoersproces moeten optimaliseren. RIS stroomlijnt de informatie-uitwisseling tussen de beheerders en de gebruikers

5.136 Filezwaarte

Evolutie van de filezwaarte op het hoofdwegennet, van 2007 tot 2014, in kilometeruren per dag (voortschrijdend jaargemiddelde).

Bron: Departement MOW.

5.137 Uitbouw DVM

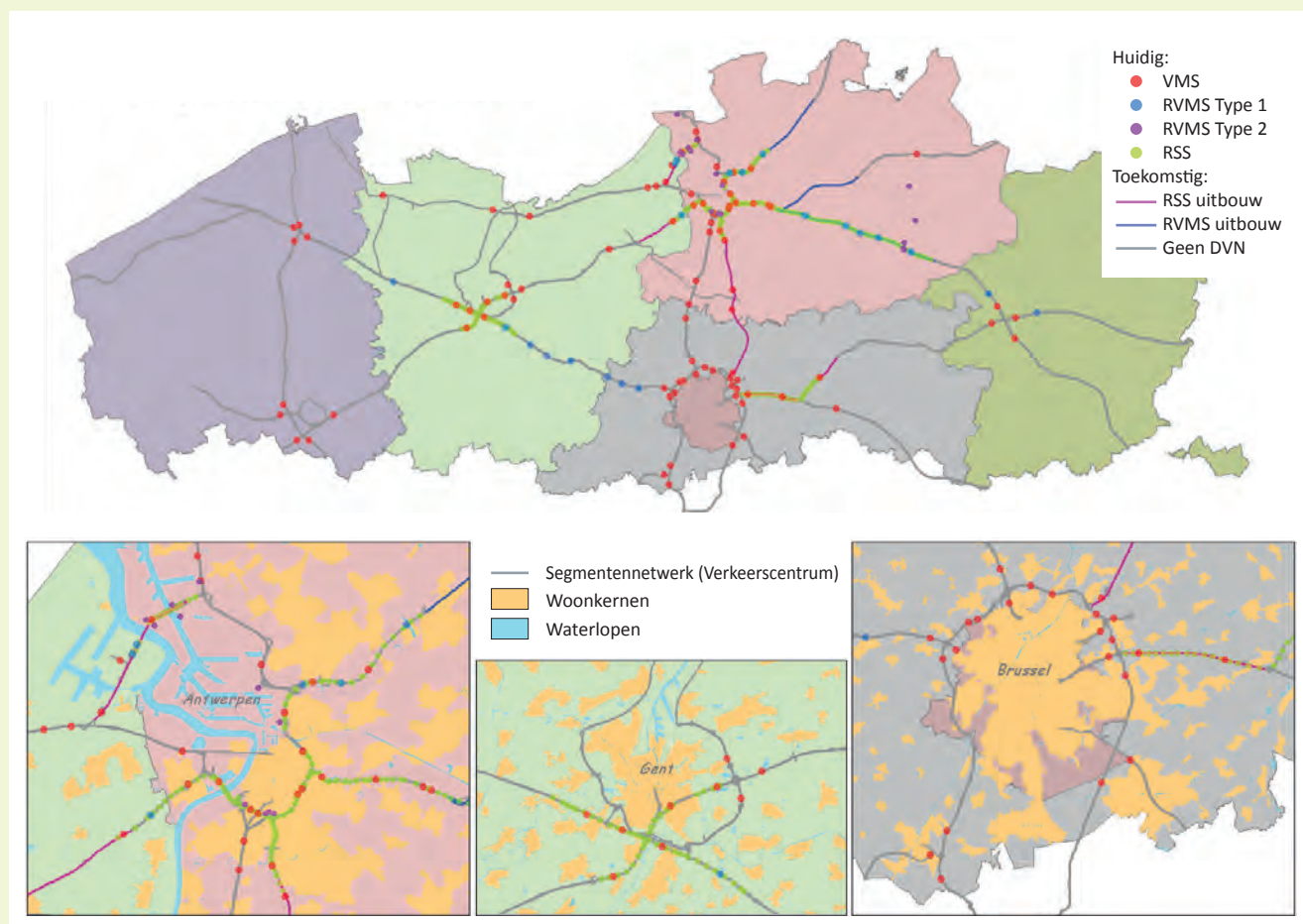
Uitbouw dynamische signalisatie op hoofdwegennet, aantal installaties en realisatiegraad, in juni 2015.

		Toestand juni 2015	Objectief 2020	Realisatiegraad
VMS	Dynamisch infobord boven de weg	84	87	96%
RVMS	Dynamisch infobord naast de weg	38	53	72%
RSS	Dynamische rijstrooksignalisatieportalen	299	485	62%

Bron: Departement MOW.

5.138 DVM-infrastructuur

Spreading van de huidige (juni 2015) en geplande (2020) DVM-infrastructuur op het Vlaamse hoofdwegennet.

Bron: Departement MOW.

van de waterweg. Vlaanderen speelt op Europees niveau een trekkersrol op vlak van de uitbouw van RIS en kan een status en een service voorleggen die verder gaan dan de Europese verplichtingen. 95% van de Belgische vloot is voorzien van een Inland AIS-transponder (automatisch identificatie systeem) wat tracking en tracing toepassingen toelaat.

Missing links

Het beter inschakelen van het bestaande wegennet zal niet volstaan om het verkeer vlot de economische knooppunten te laten bereiken. Omwille van ontbrekende schakels in het wegennet is de bereikbaarheid van een aantal regio's niet optimaal. In het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen en het Mobiliteitsplan Vlaanderen worden 25 missing links gedefinieerd. De noordelijke wegontsluiting van de luchthaven van Zaventem, de Noord-Zuid verbinding Kempen (N19) en de vervollediging van de zuidelijke tak van de R4 te Gent zijn voltooid. De overige projecten zitten in de fase van de uitvoering of in ontwerp. Daarnaast wordt er ook gewerkt aan de projecten die als prioritair genoemd worden in het Regeerakkoord 2014-2019. Concreet gaat het om de projecten 2, 6, 10a, 17, 19, 22, 27. De meeste daarvan zitten in de ontwerpfase.

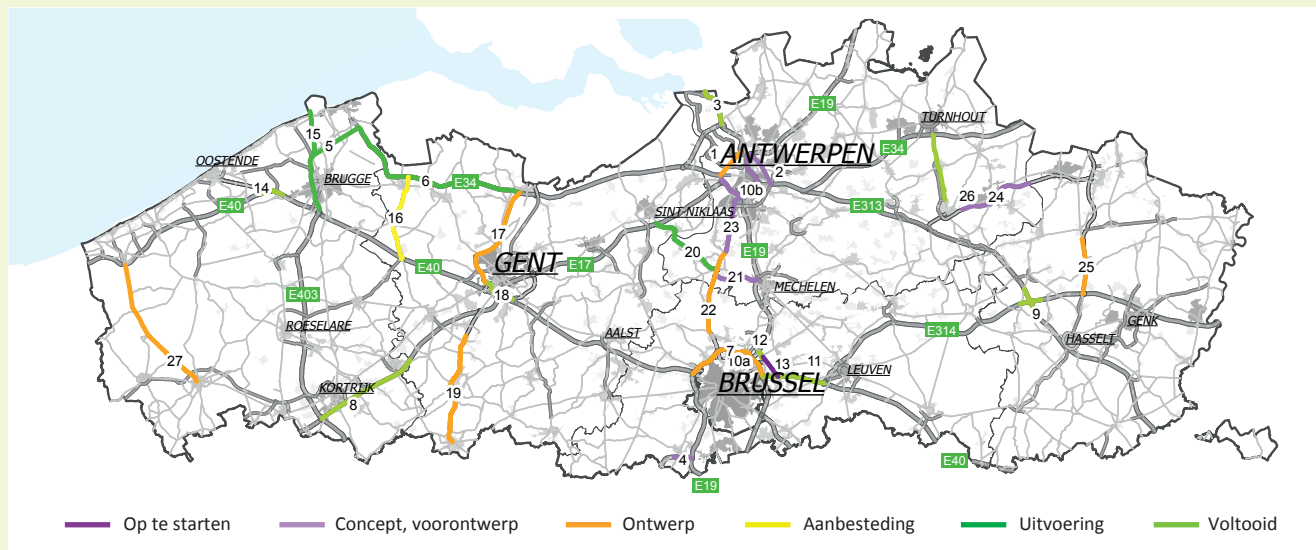
De toestand van de autosnelwegen gaat er sinds 2007 systematisch op vooruit. Hiermee samenhangend daalde de onderhoudsachterstand de afgelopen drie jaar. In 2014 scoorde 85,78% van de autosnelwegen in Vlaanderen behoorlijk tot uitstekend. Wat betreft de gewestwegen in de provincie Antwerpen, Limburg en Vlaams-Brabant was er in 2013 een lichte daling van de onderhoudsachterstand en een lichte toename van de normale onderhoudsbehoefte. Over de andere provincies kan volgend jaar worden gerapporteerd (de monitoring gebeurt afwisselend, elke provincie komt tweejaarlijks aan beurt).

Nadat in 2013 belangrijke knopen werden doorgehakt over de verdere vertramming van het openbaar vervoersnetwerk, werden hiertoe in 2014 verdere stappen gezet. In het kader van het project Brabantnet, dat de aanleg van drie nieuwe tramlijnen in Vlaams-Brabant en de Brusselse rand omvat, werden alle inwoners van de betrokken gemeenten uitgenodigd voor informatie- en participatiemomenten. In Antwerpen werd gewerkt aan de tramprojecten BRABO 2 en Livan. De bouwaanvraag voor Brabo 2 werd in december 2014 goedgekeurd door de Vlaamse Overheid. De 'Reuzenpijp', de slapende metrokoker onder de Turnhoutsebaan, wordt toegankelijk gemaakt voor de sneltram zodat deze in 2015 in gebruik genomen kan worden. Voor de geplande sneltram Hasselt-Maasmechelen werd door de Vlaamse

5.139 Missing links wegennet

Stand van zaken van de aanpak van de missing links en bottlenecks uit het RSV en het Mobiliteitsplan Vlaanderen, voorjaar 2015.

Opmerking: voor een correcte interpretatie van de kaart wordt verwezen naar bijkomende legende en uitleg op <http://www.wegenenverkeer.be/stand-van-zaken.html>.

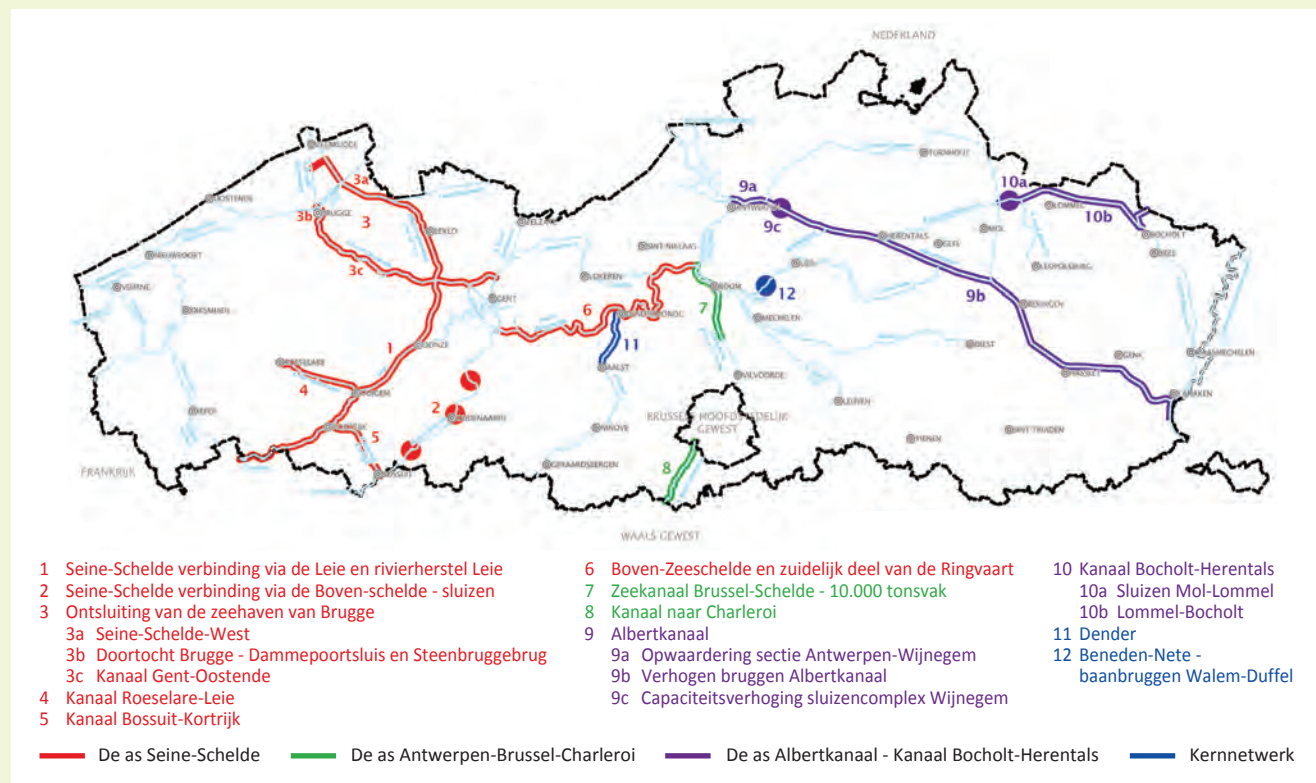
Bron: MOW, Agentschap Wegen en Verkeer via Dataroom MOW.

regering in april 2014 een voorkestracé gekozen. In Gent werd de verbinding tussen Gent Sint-Pieters en de Kouter weer opengesteld en werden 45 tramhaltes beter toegankelijk en veiliger gemaakt, in voorbereiding op de komst van de nieuwe

Flexitytrams. De Lijn bestudeert ook een verlening aan beide uiteinden van de Kusttram: in het westen van Koksijde naar Veurne, in het oosten een verlenging van Knokke naar Westkappelle en een aftakking van Zeebrugge naar Brugge.

5.140 Missing links waterwegen

Stand van zaken van de aanpak van de missing links voor de Vlaamse waterwegen, maart 2015.

1 Seine-Schelde verbinding via de Leie en rivierherstel Leie	6 Boven-Zeeschelde en zuidelijk deel van de Ringvaart	10 Kanaal Bocholt-Herentals
2 Seine-Schelde verbinding via de Boven-schelde - sluisen	7 Zeekanaal Brussel-Schelde - 10.000 tonsvak	10a Sluizen Mol-Lommel
3 Ontsluiting van de zeehaven van Brugge	8 Kanaal naar Charleroi	10b Lommel-Bocht
3a Seine-Schelde-West	9 Albertkanaal	11 Dender
3b Doortocht Brugge - Dammepoortsluis en Steenbruggebrug	9a Opwaardering sectie Antwerpen-Wijnegem	12 Beneden-Nete - baanbruggen Walem-Duffel
3c Kanaal Gent-Oostende	9b Verhogen bruggen Albertkanaal	
4 Kanaal Roeselare-Leie	9c Capaciteitsverhoging sluisencomplex Wijnegem	
5 Kanaal Bossuit-Kortrijk		

— De as Seine-Schelde — De as Antwerpen-Brussel-Charleroi — De as Albertkanaal - Kanaal Bocholt-Herentals — Kernnetwerk

Bron: Waterwegen en Zeekanaal NV, NV De Scheepvaart via Dataroom MOW.

5.141 Fietsroutenetwerk

Evolutie van het Bovenlokaal Functioneel Fietsroutenetwerk, van 2005 tot 2012.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Lengte (km)	11.733			11.793	11.898	11.928	12.017	12.086
Aandeel dat voldoet aan vademecum fietsvoorzieningen (%)	19			23	26	28	30	32

Bron: MOW, afdeling Beleid Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

Het Infrastructuurmasterplan Horizon 2020 van de Vlaamse waterwegbeheerders vormt het uitgangspunt om missing links, bottlenecks en tekortkomingen in het waterwegennet weg te werken. In 2014 is gewerkt aan de uitbouw van de Seine-Scheldeverbinding, meer bepaald het verruimen van het Afleidingskanaal van de Leie en de doortocht van de Leie te Wervik. Het kanaalvak Wintam-Willebroek werd verder afgewerkt. Voorbereidingen werden getroffen voor de opwaardering van het Kanaal naar Charleroi, voor nieuwe sluisen op de Boven-Schelde, voor de ontsluiting van de Haven van Zeebrugge, voor de opwaardering van de Dender afwaarts van Aalst en voor de bevaarbaarheid van de Boven-Schelde. Ook de verruiming van het Albertkanaal tussen Wijnegem en Antwerpen en de verhoging van de bruggen over het Albertkanaal kregen verder vorm.

Het **Bovenlokaal Functioneel Fietsroutenetwerk** is een van de instrumenten om meer en veiliger fietsgebruik te realiseren. Het is in de eerste plaats bedoeld voor de afwikkeling van woon-werk, woon-school en woon-winkelverkeer. In 2012 was het Bovenlokaal Functioneel Fietsroutenetwerk 12.086 km lang. 32% daarvan voldeed aan de normen uit het Vademecum Fietsvoorzieningen. Tweejaarlijks gebeurt er een visuele inspectie van de staat van de fietspaden langs de gewestwegen. 88% van de geïnspecteerde fietspaden scoorde voldoende of beter in 2013.

Veilig verkeer

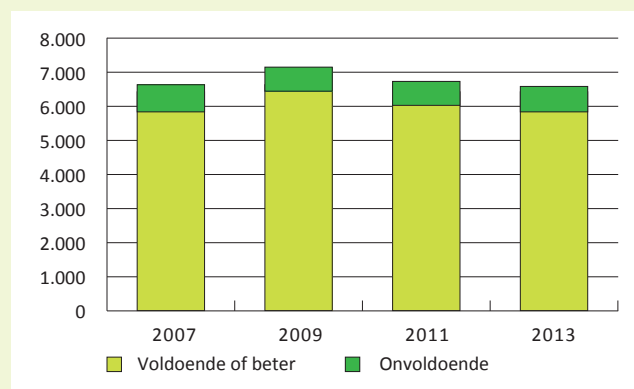
Belangrijke stappen dienen gezet te worden om de vooropgestelde ambities inzake verkeersveiligheid te realiseren.

Op 14 november 2007 werd het Vlaamse Verkeersveiligheidsplan goedgekeurd. Daarmee werden de doelstellingen van het eerdere Mobiliteitsplan verder verscherpt. Tegen 2015 mogen er nog maximaal 250 doden en dodelijk gewonden en 2.000 zwaargewonde slachtoffers vallen op de Vlaamse wegen. Volgens het Pact 2020 dient het jaarlijks aantal doden op minder dan 200 en het aantal zwaargewonden op minder dan 1.500 gebracht te worden tegen 2020. Tijdens de voorbije legislatuur werden middelen vrijgemaakt om de resterende gevaarlijke punten uit het gevaarlijke punten project weg te werken. In het voorjaar van 2015 was 91% van de projecten in uitvoering of uitgevoerd.

In een eerste deel ligt de focus op de verkeersveiligheidscijfers in het Vlaamse Gewest. Dan volgt een vergelijking met andere Europese lidstaten en regio's.

5.142 Staat fietspaden

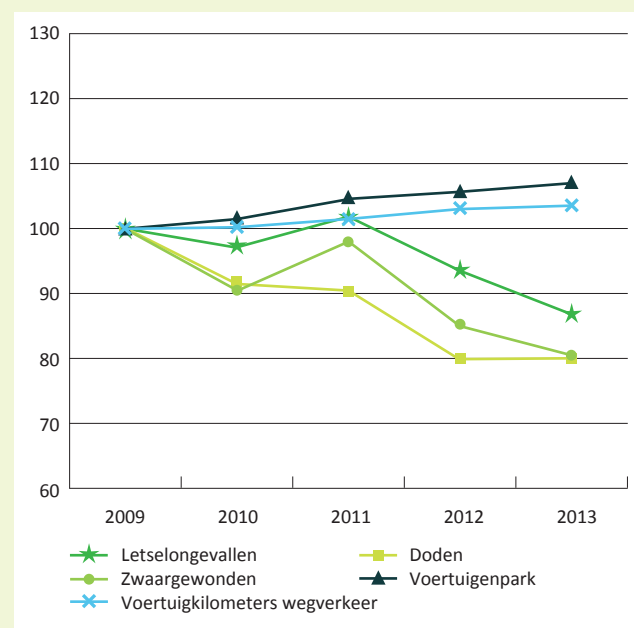
Evolutie van de staat van de geïnspecteerde fietspaden, van 2007 tot 2013, in km.

Bron: Departement MOW, Agentschap Wegen en Verkeer via Dataroom MOW.

5.143 Evolutie verkeersveiligheid

Index van het aantal letselongevallen, het aantal doden en zwaargewonden, het totale voertuigenpark en de afgelegde voertuigkilometers van het wegverkeer (excl. (brom)fietsen), van 2009 tot 2013, index 2009=100.

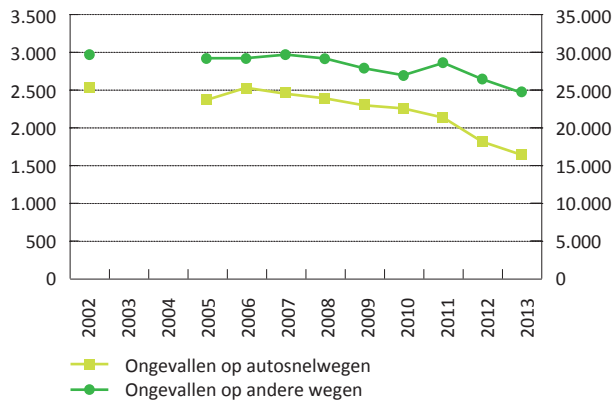

Bron: ADS, Vlaams Verkeerscentrum.

5.144 Ongevallen naar wegtype

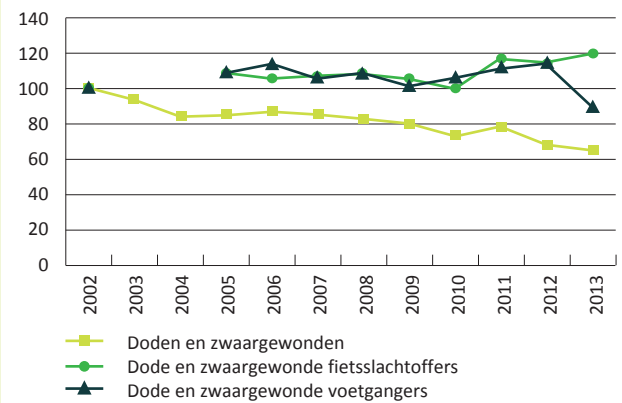
Evolutie van het aantal ongevallen op autosnelwegen (linker) en andere wegen (rechter), van 2002 tot 2013.

Bron: ADS.

5.145 Zwakke weggebruikers

Index van het aantal dode en zwaargewonde fietserslachtoffers en voetgangers en het totaal aantal dode en zwaargewonde verkeersslachtoffers, van 2002 tot 2013, index 2002=100.

Bron: ADS.

Vlaams Gewest

In 2013 is het aantal **letselongevallen** terug gedaald tot 26.163. Er vielen zowel minder lichtgewonden (-6,2%) als zwaargewonden (-5,2%) en evenveel doden ten opzichte van 2012. In 2013 vielen er 384 verkeersdoden te betreuen op de Vlaamse wegen. Sinds 2009 is het aantal doden met bijna 20% afgenomen en het aantal zwaargewonden met 19,4%. Het aantal doden is sterker gedaald dan het aantal ongevallen waardoor dus ook de ongevalsernst afneemt.

Sinds 2002 neemt het aantal letselongevallen stilaan af, hoewel het aantal voertuigkilometers en het voertuigenpark alsmaar toenemen. Slechts 6,2% van de ongevallen gebeurt op autosnelwegen. Bijna de helft van de ongevallen vindt plaats binnen de bebouwde kom, maar gemiddeld zijn deze ongevallen minder ernstig dan deze buiten de bebouwde kom. 20% van de verkeersdoden en 39% van de zwaargewonden valt binnen de bebouwde kom. 67% van de dodelijke slachtoffers valt buiten de bebouwde kom. Van een aantal slachtoffers is de exacte locatie niet gekend.

Uit onderzoek blijkt dat het risico op een dodelijk ongeval voor fietsers 4 keer hoger is dan voor automobilisten. Het promoten van deze modus moet dan ook gepaard gaan met het verbeteren van de verkeersveiligheid en de infrastructuur. Er vielen in 2013

1.011 dode en zwaargewonde fietserslachtoffers. Dat is een stijging met 4% t.o.v. 2012. Het totaal aantal doden en zwaargewonden nam in 2013 af met 4,7%. 26,4% van de dode en zwaargewonde verkeersslachtoffers zijn fietsers, bijna 10% zijn voetgangers. Bij de voetgangers vielen er in 2013 373 doden en zwaargewonden. Dat is bijna 22% minder dan in 2012.

Het Mobiliteitsplan Vlaanderen, het Vlaamse Verkeersveiligheidsplan en het Pact 2020 beschrijven **verkeersveiligheidsdoelstellingen** tegen 2010, 2015 en 2020. De doelstellingen voor 2010 uit het Mobiliteitsplan Vlaanderen werden niet gehaald. Een nieuw mobiliteitsplan en verkeersveiligheidsplan zijn momenteel in opmaak.

Europese Unie

Tegen 2020 wil Vlaanderen één van de beste Europese regio's zijn op het gebied van verkeersveiligheid, zowel uitgedrukt in functie van het aantal dode en zwaargewonde verkeersslachtoffers als per miljoen aangelegde kilometers en per miljoen inwoners.

In vergelijking met de Europese economische topregio's scoort Vlaanderen slecht. Onze regio telde in 2013 het hoogste aantal dodelijke verkeersslachtoffers per miljoen inwoners (60). Wat betreft de evolutie van het aantal dodelijke slachtoffers per

5.146 Doelstellingen verkeersveiligheid

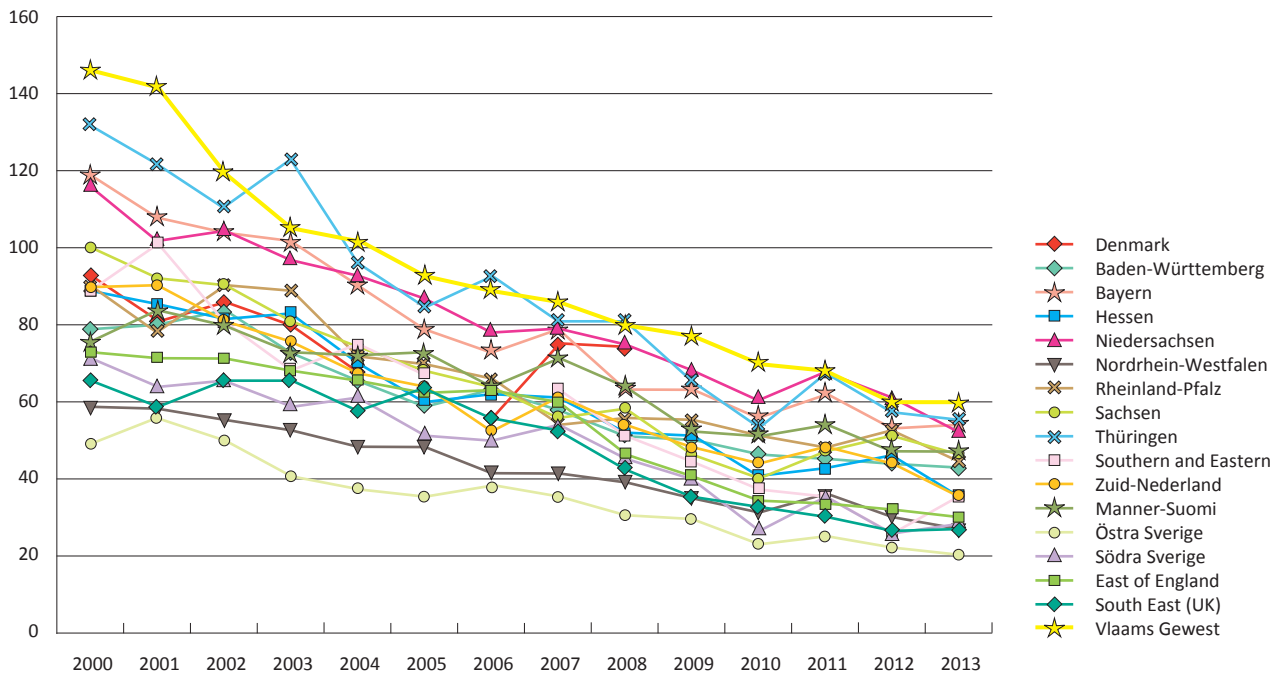
Evolutie in het bereiken van de Vlaamse verkeersveiligheidsdoelstellingen, van 1999 tot 2013.

	1999	2013		2015	% doelstelling bereikt in 2013	2020	% doelstelling bereikt in 2013
	Vertrekgetal	Aantal	Evolutie in %	Streefgetal		Doelstelling Pact	
Doden en dodelijk gewonden	806	384	-52,4	250	75,9%	200	69,6
Zwaar gewonden	6.714	3.442	-48,7	2.000	69,4%	1.500	62,8

Bron: ADS, Departement MOW, SVR.

5.147 Verkeersveiligheid regio's

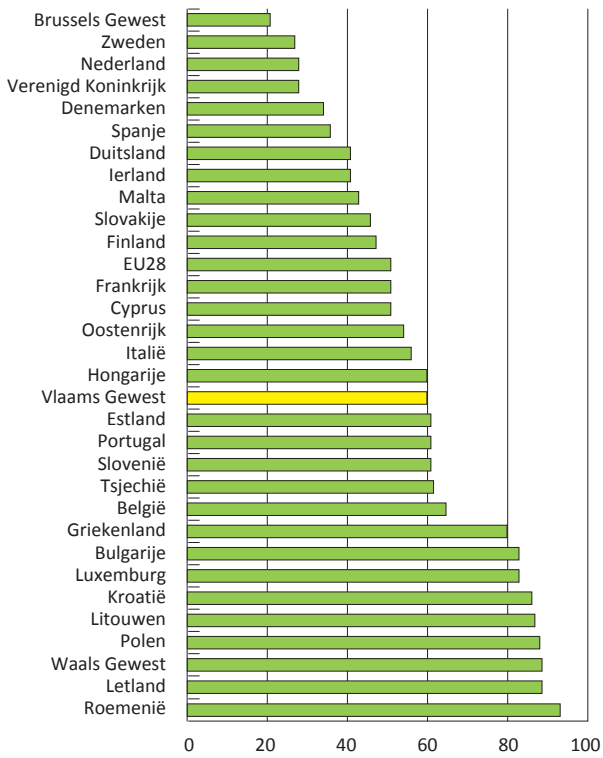
Evolutie van het aantal verkeersdoden per miljoen inwoners, van 2000 tot 2013.

Bron: Eurostat, ADS, bewerking SVR.

5.148 Verkeersdoden per miljoen inwoners

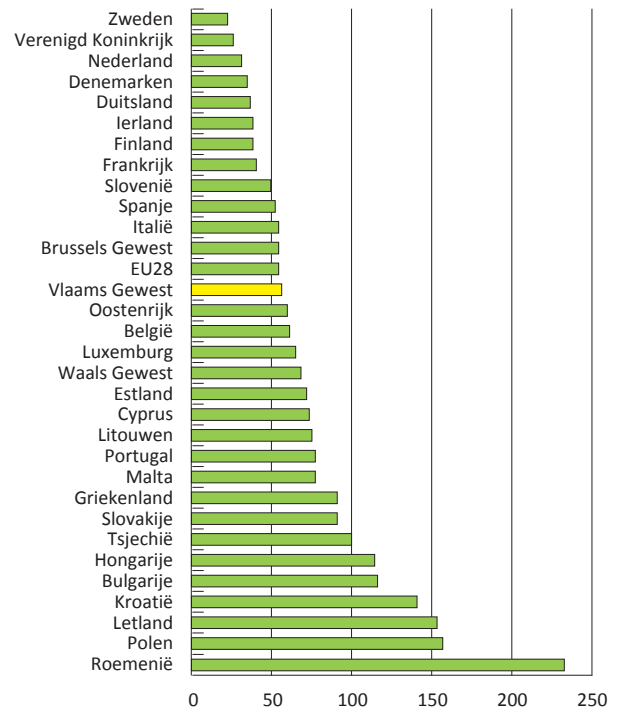
Aantal verkeersdoden per miljoen inwoners in Europese lidstaten, in 2013.

Bron: Eurostat, ADS, bewerking SVR.

5.149 Verkeersdoden per 10 miljard pkm

Aantal verkeersdoden per 10 miljard pkm (afgelegd met personenwagens en moto's) in Europese lidstaten, in 2013.

Opmerking: sinds 2013 op basis van voertuigkilometer aangeleverd door Vlaams Verkeerscentrum o.b.v. Promovia-model. Voorheen eigen model FOD MV.
Bron: EC DG Mobility & Transport, ADS, Departement MOW, bewerking SVR.

miljoen inwoners doet Vlaanderen het wel goed met een daling van bijna 59% tussen 2000 en 2013. In de EU-28 vielen 56 verkeersdoden per 10 miljard personenkilometers. 11 lidstaten zaten onder dit EU-gemiddelde. Vlaanderen bevindt zich met een score van 57 net boven het EU-gemiddelde.

In de EU-28 vielen 51 verkeersdoden per miljoen inwoners in 2013. Vlaanderen bevindt zich met een score van 60 boven het EU-gemiddelde. Ook in verhouding tot het aantal personenwagens scoort het Vlaamse Gewest boven het EU-gemiddelde.

Milieuvriendelijke mobiliteit

De overheid wil de impact van het verkeer op mens en milieu beperken. Zowel de verkeersinfrastructuur als het gebruik van gemotoriseerde vervoermiddelen zetten de leefkwaliteit onder druk. Luchtverontreiniging en gezondheidseffecten, geluid en trillingen, geurhinder en gebrekkige belevingswaarde komen over het hele grondgebied voor. Ook moeilijk oversteekbare plaatsen, parkeeroverlast en het gebrek aan ruimte voor voetgangers komen in mindere of meerdere mate voor.

De steeds groeiende vraag naar mobiliteit moet gecombineerd worden met aandacht voor het leefmilieu, zonder de sociale en economische functie van mobiliteit te ondermijnen. In deze context zijn de huidige transportsystemen niet duurzaam genoeg: de emissies liggen te hoog en de fossiele brandstoffen zijn niet onuitputtelijk.

In het eerste deel ligt de focus op de beschrijving van het personenwagenpark. In het tweede deel ligt de nadruk op de milieu-impact van mobiliteit, met aandacht voor het energieverbruik, de aan het verkeer gelinkte emissies en de eco-efficiëntie van transport.

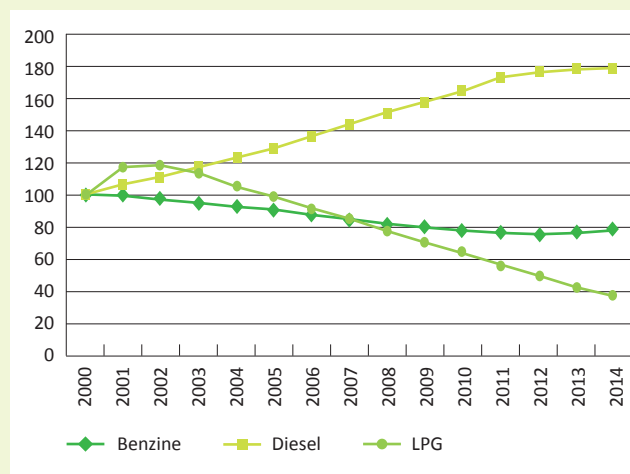
Beschrijving van het personenwagenpark

De **verdieselijking** van het personenwagenpark stagneert met 62% dieselveertuigen in het wagenpark in 2014. Bij de nieuw ingeschreven personenwagens is 60,5% uitgerust met een dieselmotor. Dit aandeel van diesel bij de nieuw ingeschreven voertuigen neemt al sinds 2011 af. Het Vlaams luchtkwaliteitsplan streeft tegen 2015 naar 61,1% dieselveertuigen in het totale personenwagenpark en naar 57% voor de nieuw ingeschreven personenwagens. In 2014 ligt het aantal elektrische voertuigen bijna 100 keer hoger dan in 2000. In absolute aantallen gaat het om 1.081 voertuigen. Er zijn momenteel 446 laadpunten voor elektrische voertuigen in België. De hybride voertuigen zijn aan een opmars bezig. In 2009 waren er 25 exemplaren in het personenwagenpark, in 2014 is dat al opgelopen tot 14.670 (benzine + elektriciteit of diesel + elektriciteit).

Het aandeel nieuwe dieselveertuigen met een **roetfilter** is de laatste jaren sterk toegenomen. Een grotere stijging is merkbaar vanaf 2009, ten gevolge van de introductie van de Euro 5 standaard in 2009. Alle nieuw verkochte dieselveertuigen hebben sindsdien een roetfilter nodig om te voldoen aan de strenge uitstootnormen voor fijn stof.

5.150 Personenwagenpark

Index van het aantal personenwagens naar brandstoftype, van 2000 tot 2014, index 2000=100.

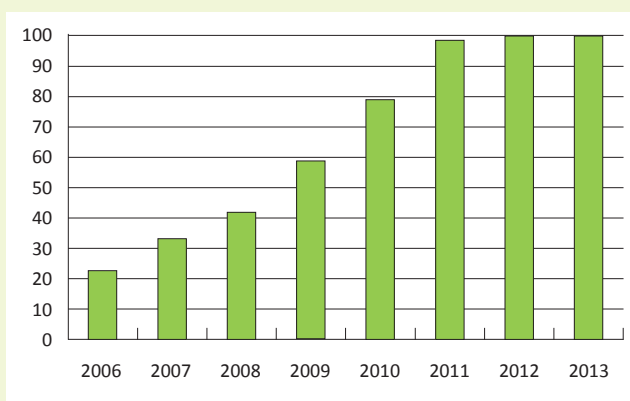
Bron: ADS.

16,4% van het Vlaamse personenwagenpark bestond in 2013 uit **bedrijfswagens**. Van de nieuw ingeschreven personenwagens was zelfs 47% een bedrijfswagen.

De **ecoscore** laat toe om de milieuprestaties van een personenwagen in te schatten door rekening te houden met de belangrijkste milieu-impacts (emissies van broeikasgassen, fijn stof, stikstofoxiden, SO₂, CO, koolwaterstoffen en geluidsproductie) die het voertuig veroorzaakt. De ecoscore gaat van 0 tot 100. Een voertuig met een ecoscore lager dan 50 kan als zeer milieuonvriendelijk worden beschouwd. Voertuigen met een ecoscore van meer dan 70 zijn dan weer milieuvriendelijke wagens.

5.151 Roetfilters

Evolutie van het aandeel nieuw ingeschreven dieselveertuigen met een roetfilter, van 2006 tot 2013, in %.

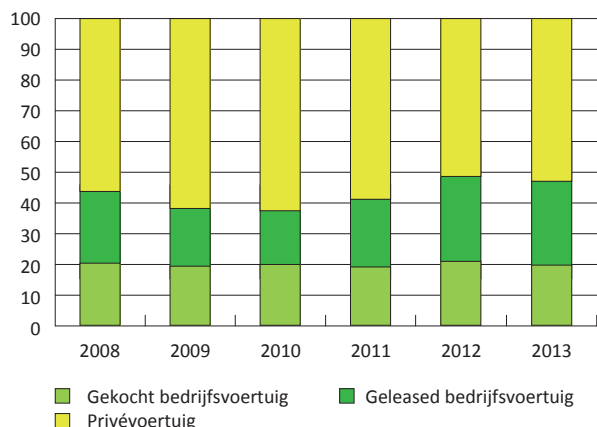

Opmerking: Er wordt vanuit gegaan dat een voertuig over een roetfilter beschikt wanneer het voertuig minder dan 11 mg fijn stof per kilometer uitstoot. Vanaf 2008 is de grens verlaagd naar 5 mg.

Bron: VUB.

5.152 Voertuigeigenaar

Verdeling van de nieuw ingeschreven personenwagens naar eigenaar, van 2008 tot 2013, in %.

Bron: VUB.

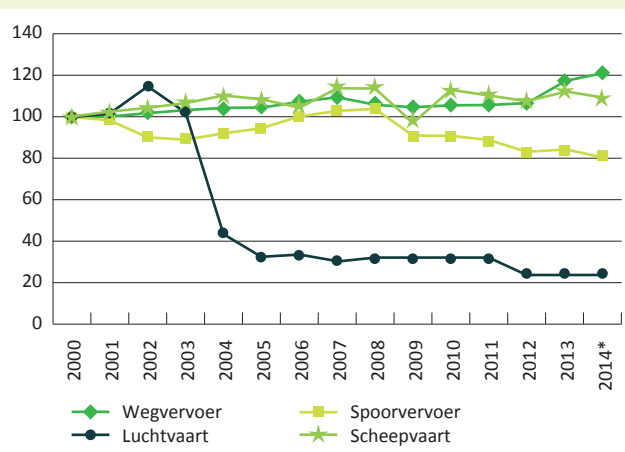
In 2013 bedroeg de gemiddelde ecoscore voor het personenwagenpark op benzine 63,2 en op diesel 51,9. De gemiddelde ecoscore voor het totale personenwagenpark bedroeg 56. De nieuw ingeschreven personenwagens op benzine behaalden in 2013 een gemiddelde ecoscore van 69,5, dieselveertuigen realiseerden een gemiddelde ecoscore van 60,1. De elektrische voertuigen hadden een ecoscore van 85,3.

Milieu-impact

Het verkeer verbruikte in 2014 220 PJ energie of 15% van het Bruto Binnenlands Energieverbruik. Het energieverbruik steeg met bijna 3% ten opzichte van 2013. De toename is volledig te

5.153 Energieverbruik

Index van het energieverbruik door het verkeer (excl. pijpleidingen), van 2000 tot 2014, index 2000 = 100.

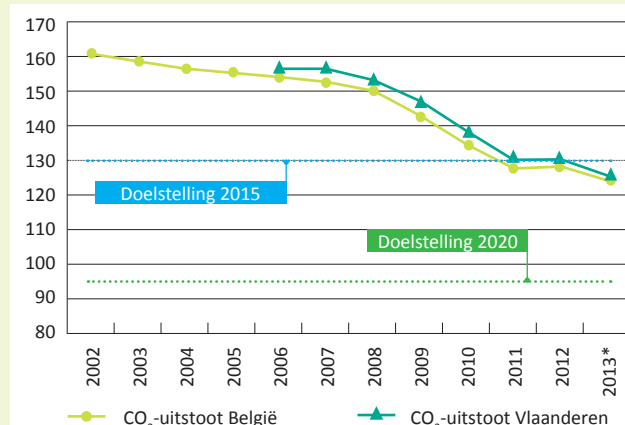

*: voorlopig cijfer.

Bron: Energiebalans, VITO.

5.154 CO₂-uitstoot

Evolutie van de gemiddelde CO₂-uitstoot van nieuw verkochte wagens, van 2002 tot 2013, in g/km.

Opmerking: vanaf 2008 wordt een nieuwe methodologie toegepast.

*: voorlopige cijfers.

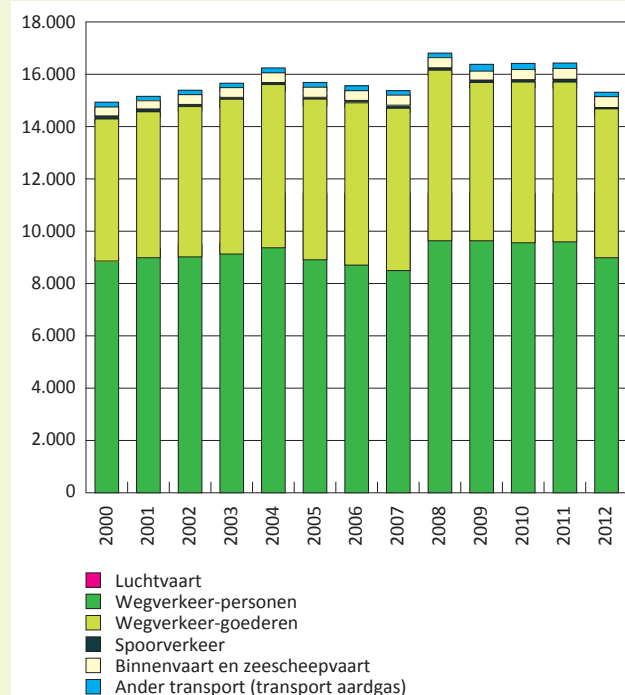
Bron: VMM-MIRA, VUB, Eurostat.

wijten aan het wegvervoer. Bij de andere modi blijft het energieverbruik gelijk of daalt het licht. Het wegvervoer is goed voor 96% van het totale energieverbruik voor verkeer.

De CO₂-emissies van het wegverkeer zijn tussen 1990 en 2012 met 11% gestegen. De Europese Commissie heeft een voorstel tot verordening aangenomen om de CO₂-emissies door nieuwe

5.155 Broeikasgasemissies

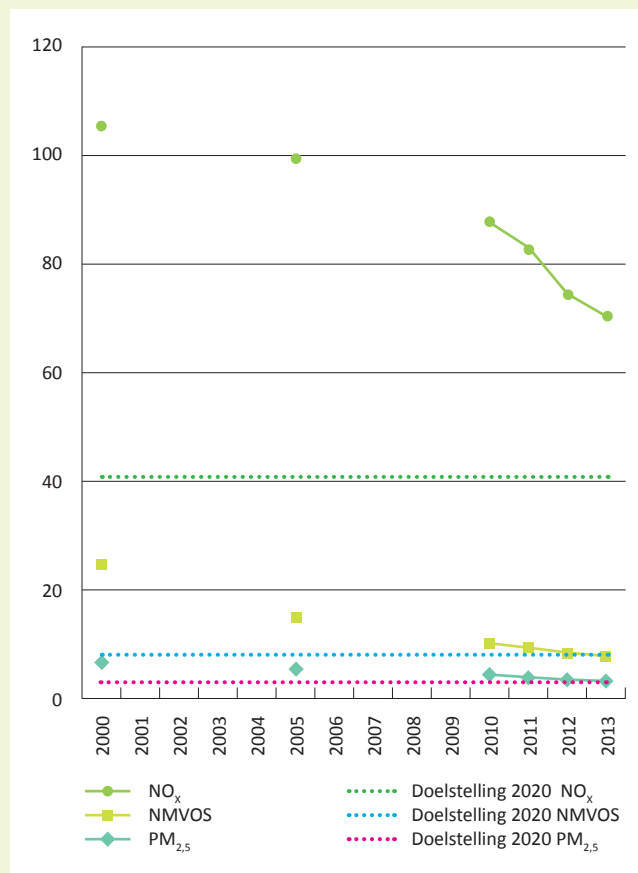
Evolutie van de broeikasgasemissies van de transportsector, naar deelsector, van 2000 tot 2012, in kton CO₂-equivalenten.

Bron: LNE, afdeling Lucht, Hinder, Risicobeheer, Milieu & Gezondheid.

5.156 Emissies Göteborg Protocol

Evolutie van de NO_x-, NMVOS- en PM_{2,5}-emissies van de transportsector, van 2000 tot 2013, in kton.

Bron: LNE, afdeling Lucht, Hinder, Risicobeheer, Milieu en Gezondheid.

personenwagens te verlagen tot gemiddeld 130 g/km in 2015 en 95 g/km in 2020. In 2013 bedroeg de gemiddelde CO₂-uitstoot van alle nieuw verkochte personenwagens 126 g/km.

De **broeikasgasemissies**, uitgestoten door de totale transportsector, bedroegen 15.350 kton CO₂-equivalenten in 2012. De transportsector staat in voor 20% van de broeikasgasemissies in Vlaanderen. Het wegverkeer is verantwoordelijk voor 95,6% van de broeikasgasemissies van transport en levert aldus een belangrijke bijdrage aan de totale broeikasgasemissies. De broeikasgasemissies van de transportsector vertonen een stijgende trend tussen 2000 en 2011. Dit is in belangrijke mate te

wijten aan de toegenomen emissies van het goederenverkeer (13% in die periode). Tussen 2011 en 2012 zijn de emissies van de transportsector met 7% gedaald. Bij alle subsectoren werd er een daling vastgesteld.

In het kader van het PACT 2020 volgen we de emissies (NO_x, NMVOS en PM_{2,5}) van de transportsector op en toetsen deze af tegen de emissieplafonds uit het Göteborg Protocol. De NO_x-emissies van de transportsector zijn tussen 2000 en 2013 met 33% gedaald. De emissies moeten echter nog eens met 42% dalen om de doelstelling tegen 2020 te kunnen halen. De NMVOS-emissies zijn met bijna 68% gedaald tussen 2000 en 2013 en daarmee is de doelstelling van maximaal 8,2 kton NMVOS in 2013 bereikt. De PM_{2,5}-emissies zijn met de helft gedaald waardoor de doelstelling van 3,1 kton PM_{2,5} bijna wordt gehaald.

Naast het ontwikkelen en ondersteunen van zuinige en milieuvriendelijke voertuigen kan ook ingezet worden op milieuvriendelijke brandstoffen. Het aandeel **energie uit hernieuwbare bronnen** ten opzichte van de totale hoeveelheid transportbrandstoffen voor vervoer in Vlaanderen bedroeg 4,8% in 2014. In absolute cijfers uitgedrukt betekent dit dat er in Vlaanderen 9.800 TJ biobrandstof is verbruikt in 2014 en 581 TJ elektriciteit uit hernieuwbare bronnen. Er is een duidelijk effect merkbaar van de invoering van accijnsvrije productiequota (eind 2006) en van de verplichting om 4% biobrandstoffen bij te mengen in benzine en diesel (sinds juli 2009). Volgens het klimaatplan van de Europese Commissie moet het aandeel hernieuwbare energie voor het verbruik in de transportsector in België tegen 2020 10% bedragen. Onder hernieuwbare energie vallen naast biobrandstof ook elektrische energie en waterstofgas, voor zover deze uit hernieuwbare bronnen gewonnen worden.

Tijdens de winter worden er regelmatig **smeltmiddelen** gestrooid op het wegennet. Deze smeltmiddelen kunnen schadelijk zijn voor het milieu. Tegenwoordig wordt het agressieve calciumchloride nog zelden gebruikt en wordt meer gebruik gemaakt van het milieuvriendelijkere pekkelstrooien (vloeibaar zout). Tijdens de winterperiode 2014-2015 is 41.301 ton zout gestrooid.

De **eco-efficiëntie** van de transportsector vergelijkt de activiteiten van de sector (personen- en tonkilometers) met de milieudruk (emissies en brongebruik). Er is een absolute ont koppeling als de milieudruk daalt terwijl de activiteiten toenemen. Relatieve ont koppeling treedt op als de milieudruk minder sterk stijgt dan de activiteiten.

5.157 Hernieuwbare energie

Evolutie van het hernieuwbare energieverbruik in vervoer ten opzichte van het finale energieverbruik van vervoer, van 2005 tot 2014, in %.

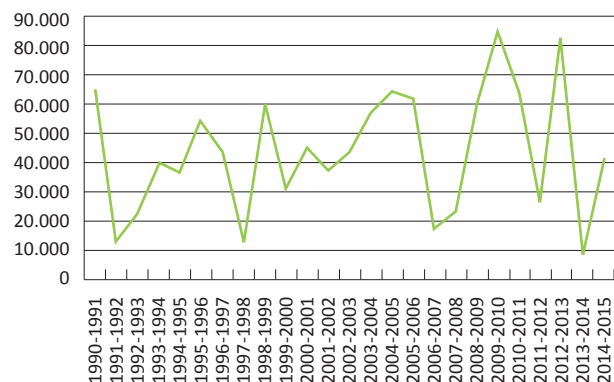
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*
Eindverbruik van energie uit hernieuwbare bronnen in vervoer (PJ)	0	0	3	3,0	7,5	9,5	9,2	10,2	10,7	10,4
Finaal energieverbruik van vervoer (PJ)	186,4	190,3	194,8	188,6	185,5	188,1	188,4	190	208,1	214,2
% groen transport	0,2%	0,2%	1,4%	1,6%	4,1%	5,0%	4,9%	5,4%	5,2%	4,8%

*: voorlopige cijfers.

Bron: Inventaris duurzame energie, VITO.

5.158 Strooizout

Evolutie van de hoeveelheid gebruikt strooizout, van 1990 tot 2015, in ton.

Bron: Agentschap Wegen en Verkeer via Dataroom MOW.

Sinds 2000 is het aantal personenkilometers (wegverkeer en spoor) sneller gestegen dan het bevolkingsaantal. In 2008 daalde het personenvervoer met 1,2%, een gevolg van de financieel-economische crisis. Daarna zette de stijging zich verder. In de periode 2000-2010 is er een absolute ont koppeling tussen de emissies van het personenvervoer en de personenkilometers. Het stijgende gebruik van energiezuinige wagens en van biobrandstoffen voor wegverkeer heeft een gunstige invloed op de emissie van broeikasgassen in 2010. De emissies van ozonprecursoren, verzurende componenten en PM_{2,5} door het personenvervoer dalen verder door het verstrengen van de

Europese emissienormen voor nieuwe voertuigen en brandstoffen. De emissies van ozonprecursoren en verzurende componenten zijn in 2010 wel hoger dan in 2009.

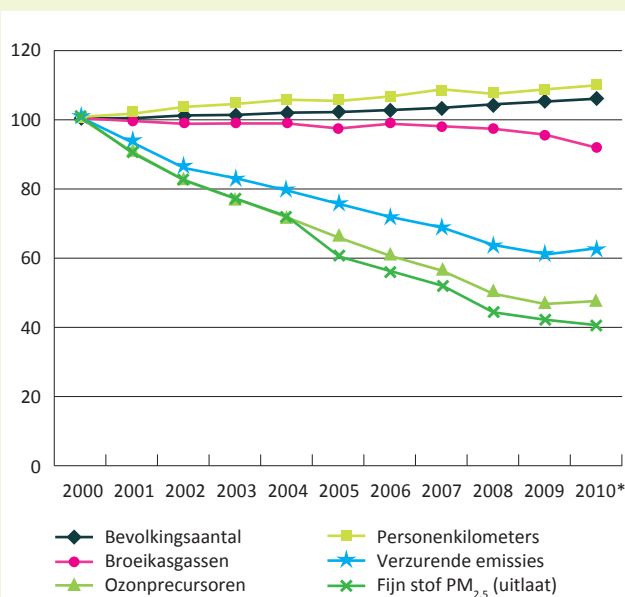
In de periode 2000-2010 steeg het aantal tonkilometers van het goederenvervoer sneller dan het bbp. De crisis had een groter effect op het goederenvervoer dan op het personenvervoer. De broeikasgasemissie stijgt echter minder snel dan de tonkilometers. Er is met andere woorden een relatieve ont koppeling. Voor de andere emissies is er een absolute ont koppeling met de tonkilometers. In 2010 lagen de emissies hoger dan in 2009 door een hogere inschatting van het aantal kilometers gereden door het vrachtvervoer.

De vele wegen, spoorwegen en kanalen in Vlaanderen verde len het landschap in steeds kleinere versnipperde stukken en veroorzaken daardoor allerlei problemen voor de natuur. Door deze versnippering is er bij veel diersoorten een potentieel probleem om een duurzame populatie in stand te houden. Bovendien kunnen dieren direct getroffen worden als ze het slachtoffer worden van een aanrijding. Er worden wel inspanningen gedaan om de versnippering tegen te gaan. Het aantal kilometer ontsnippering langs Vlaamse transportwegen – plaatsen waar aan versnippering iets gedaan wordt door faunapassages – is nog zeer beperkt. Momenteel heeft ongeveer 4,5% van 1.200 km transportwegen met lage tot zeer hoge prioriteit voor ontsnippering, een matige tot goede ontsnippering voor een bepaalde diergroep.

Het verkeer is de belangrijkste bron van geluidshinder in Vlaanderen. Het PACT 2020 vraagt een significante daling van de potentieel ernstig gehinderden door geluidsoverlast door

5.159 Eco-efficiëntie personenvervoer

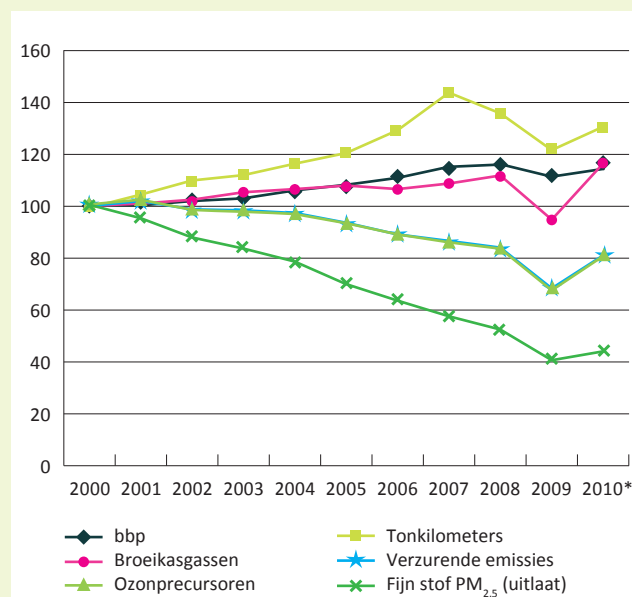
Index van de eco-efficiëntie van het personenvervoer, van 2000 tot 2010, index 2000=100.

*: voorlopige cijfers.
Bron: VMM-MIRA.

5.160 Eco-efficiëntie goederenvervoer

Index van de eco-efficiëntie van het goederenvervoer, van 2000 tot 2010, index 2000=100.

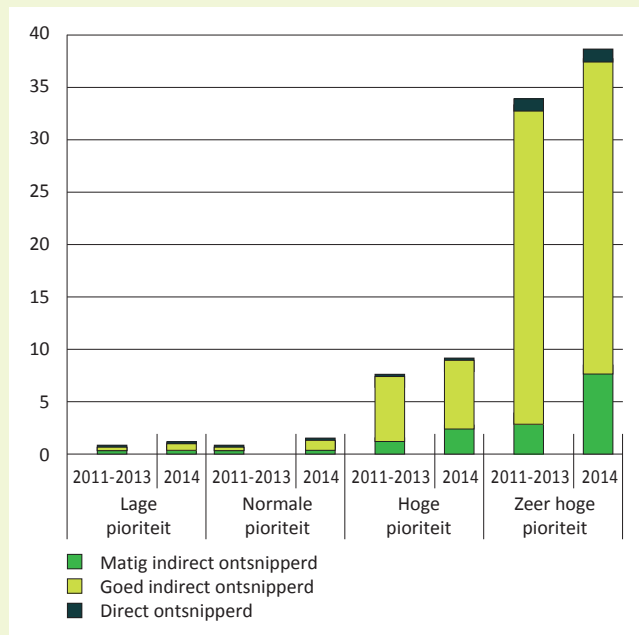

*: voorlopige cijfers.
Bron: VMM-MIRA.

5.161 Ontsnippering

Aandeel transportwegen met ontsnippering, naar type ontsnippering, van 2011 tot 2014, in %.

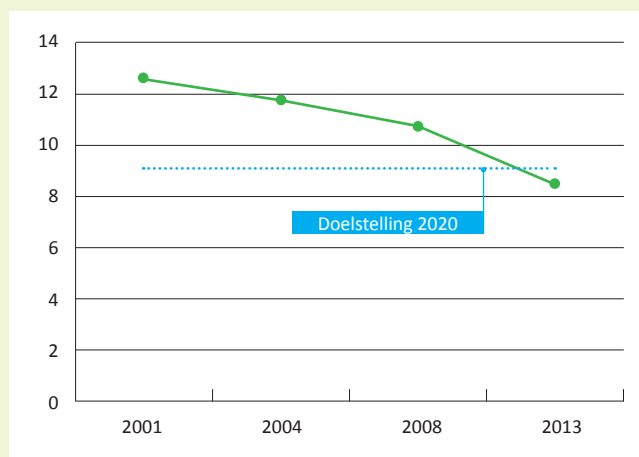
Bron: INBO, MOW Agentschap Wegen en Verkeer.

verkeer met 15% tegen 2020.

Uit het laatste Schriftelijk Leefomgevingsonderzoek van 2013 blijkt dat 9,7% van de Vlamingen ernstig of extreem gehinderd wordt door geluid van verkeer. Dit is het laagste aandeel sinds de start van het onderzoek in 2001. 16,6% voelt zich tamelijk gehinderd door geluid van verkeer. Het wegverkeer is de grootste bron van hinder met 8,5% van de Vlamingen die ernstige of extreme hinder ondervinden. Er is wel een dalende tendens bij de ernstige geluidshinder door wegverkeer.

5.162 Geluidshinder

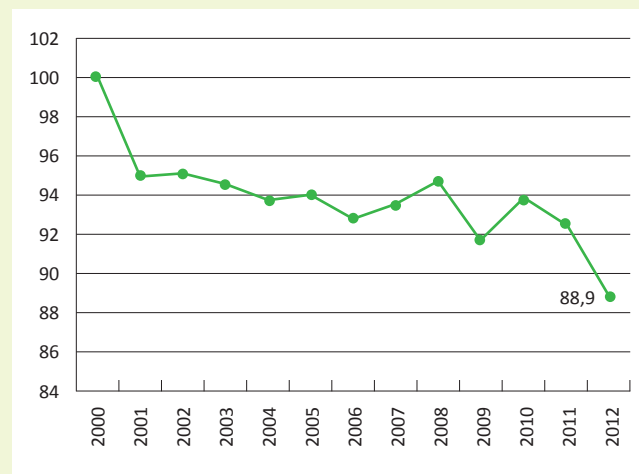
Aandeel Vlamingen dat ernstig of extreem gehinderd wordt door geluid van wegverkeer, van 2001 tot 2013, in %.

Bron: LNE, Schriftelijk Leefomgevingsonderzoek.

5.163 Milieu-impact transport

Totale milieu-impact van transport (MITRANS), van 2000 tot 2012, index 2000=100.

Bron: LNE, Transport & Mobility Leuven.

De MITRANS-indicator is een geaggregeerde indicator die de totale milieu-impact van transport weergeeft. De indicator is opgebouwd uit 5 hoofdeffecten en 11 subindicatoren. De indicator is gelijk aan 100 voor het jaar 2000. Een waarde groter dan 100 betekent een verslechtering ten opzichte van het jaar 2000, een waarde kleiner dan 100 betekent een verbetering van de milieu-impact ten opzichte van 2000. In het algemeen zien we voor de periode 2000-2012 een daling van de totale milieu-impact van transport en zijn infrastructuur op het milieu en de natuur. De sterkste daling doet zich voor tussen 2000-2001 en 2010-2012. De daling tussen 2008 en 2009 komt voornamelijk door de daling van de indicatoren voor materiaalgebruik en de daling van de luchtvervuiling en de broeikasgasemissies. Dit is het gevolg van de financieel-economische crisis. In 2010 was er een stijging van de indicatoren voor materiaalgebruik en een toename van de broeikasgasemissies. In 2011 was er een sterke afname van het gebruik van strooizout en een daling van de luchtvervuiling. Ook in 2012 zit de luchtvervuiling in dalende lijn, het materiaalgebruik is verder afgenomen en de geluid-, geur- en lichthinder is gedaald.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Aernouts, K., Jespers, K., Wetzels, W. (2015). *Energiebalans Vlaanderen 1990-2014 (beknopt)*, juli 2015, VITO.
- Beckx, C., Michiels, H. (2014). *Analysis of the Belgian car fleet 2013*, Study accomplished under the authority of the Flemish, Walloon and Brussels Capital Region, 2014/TEM/R/, VITO.
- European Commission, DG Mobility and Transport (2015). *Statistical pocketbook 2015*.
- Hooftman, N., Messagie, M., Coosemans, T., Van Mierlo, J. (2014). *Indicators of the 2013 new and second-hand vehicle fleet in Belgium and the different regions*, Study accomplished under the authority of the Flemish, Walloon and Brussels Capital Region, VUB.
- Hoornaert, S. (2015). *Verkeersindicatoren hoofdwegennet Vlaanderen 2014*, Departement Mobiliteit en Openbare Werken.
- Jespers, K., Aernouts, K., Wetzels, W. (2015). *Inventaris hernieuwbare energiebronnen Vlaanderen 2005-2014*, juli 2015, VITO.
- Langneaux, F. (2008). *Economic importance of Belgian Transport Logistics*, working paper 125, Nationale Bank van België.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (2011). *Definitief ontwerp MINA-plan 4*.
- Vlaamse Overheid, Departement Leefmilieu, Natuur en Energie (2013). *Uitvoeren van een uitgebreide schriftelijke enquête en een beperkte CAWI-enquête ter bepaling van het percentage gehinderden door geur, geluid en licht in Vlaanderen – SLO-3*. M.A.S., september 2013.
- Vlaamse Overheid, Departement Mobiliteit en Openbare Werken (2008). *Verkeersveiligheidsplan Vlaanderen*.
- Vlaamse Regering (2014). *Vertrouwen, verbinden, vooruitgaan, Regeerakkoord Vlaamse Regering 2014-2019*.
- Weyts, B. (2014). *Beleidsnota Mobiliteit en Openbare Werken, Beleidsprioriteiten 2014-2019*, VR 2014 2410 MED.0421/23TER, Vlaams Parlement.
- Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie: <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/index.jsp>
- Eurostat: <http://ec.europa.eu/eurostat>
- Belgisch Instituut voor de Verkeersveiligheid (BIVV): <http://bivv.be/nl>
- Europese Commissie, themasite "Transport": http://ec.europa.eu/transport/index_en.htm
- Departement Mobiliteit en Openbare Werken, Mobiel Vlaanderen: <http://www.mobielvlaanderen.be/index.php>
- Federale Overheidsdienst Mobiliteit en Vervoer: <http://www.mobilit.belgium.be/nl/>
- Departement Mobiliteit en Openbare Werken, Vlaams Verkeerscentrum: <http://www.verkeerscentrum.be/verkeersinfo/startpagina>
- Febiac: <http://www.febiac.be/public/home.aspx>
- Milieurapport Vlaanderen (MIRA): <http://www.milieurapport.be>
- Agentschap Wegen en Verkeer (AWV): <http://www.wegenenverkeer.be>
- De Lijn: <http://www.delijn.be>
- EUROGAS: <http://www.eurogas.org>
- Haven Antwerpen: <http://www.portofantwerp.be>
- Haven Gent: <http://www.havengent.be>
- Haven Oostende: <http://www.portofoostende.be>
- Haven Zeebrugge: <http://www.zeebruggeport.be>
- Luchthaven Antwerpen: <http://www.antwerpairport.be>
- Luchthaven Oostende-Brugge: <http://www.ost.aero>
- Luchthaven Zaventem: <http://www.brusselsairport.be>
- Luchthaven Wevelgem: <http://www.kortrijkairport.be>
- NMBS: <http://www.b-rail.be/corp/N>
- Promotie Binnenvaart Vlaanderen: <http://www.binnenvaart.be>
- SERV - Vlaamse Havencommissie: <http://www.vlaamsehavencommissie.be/>
- SERV – Luchthavencommissie: <http://www.luchthavencommissie.be/>
- BIVV, Observatorium voor de verkeersveiligheid: http://bivv-web.ipower.be/observ/observatorium_nl.htm
- EMIS, Energie- en milieu-informatiesysteem voor het Vlaams Gewest: <http://www.emis.vito.be/>
- nv De Scheepvaart: <http://www.descheepvaart.be>
- Waterwegen en Zeekanaal nv: <http://www.wenz.be>

DEFINITIES

Beweging op de luchthaven Elke landing of opstijging van een vliegtuig is een beweging. Lokale vluchten worden dubbel geteld.

Economische knooppunten Een economisch knooppunt is een gebied met een hoog aandeel aan werkgelegenheid. De economische knooppunten vormen samen met de **poorten** de bestaande ruimtelijk-economische structuur van Vlaanderen. Het zijn de plaatsen waar het wenselijk is economische activiteiten te concentreren. Economisch knooppunt is aldus een beleidsmatig begrip.

Verkeersslachtoffers

- **Doden** Elke persoon die overlijdt binnen de dertig dagen na het ongeval.
- **Zwaargewonden** Elke persoon die in een verkeersongeval gewond wordt en waarbij een opname van meer dan 24 uur in een ziekenhuis noodzakelijk is.
- **Lichtgewonden** Elke persoon die in een verkeersongeval gewond wordt en op wie de bepaling van dodelijk of ernstig gewond niet van toepassing is.

Ozonprecursor Voorloperstof, stof waaruit ozon ontstaat door inwerking van zonlicht. Stikstofoxiden en niet-methaan vluchtige organische stoffen (NMVOS) zijn de belangrijkste ozonprecursoren.

LANDBOUW

5.5

BLIKVANGERS

- Het aantal landbouwbedrijven is tussen 2000 en 2014 met 41% afgenomen. Vooral de kleinere bedrijven stoppen, wat leidt tot een voortdurende schaalvergroting. Ten opzichte van 2000 neemt de gemiddelde bedrijfsoppervlakte met meer dan de helft toe tot 25,4 ha (figuur 5.167).
- De eindproductiewaarde van de land- en tuinbouwsector in 2014 wordt geraamd op 5,5 miljard euro of een inkrimping met 6% ten opzichte van 2013. De veeteelt is de belangrijkste sector (65% van de totale eindproductiewaarde), gevolgd door de tuinbouw (26%) en de akkerbouw (9%) (figuur 5.170).
- Ondanks de verbeterde eco-efficiëntie en de dalende milieudruk zijn de doelstellingen van het integraal waterbeleid en het natuurbeleid uit het MINA-plan 4 (2011-2015) nog niet bereikt. Bijkomende inspanningen in mest- en gewasbeschermingsmiddelenbeleid zijn nodig (figuur 5.182).
- In 2014 bedraagt de globale aanvoer in de visserij 24.273 ton (+6%) met een aanvoerwaarde van 81,3 miljoen euro (+11%). De hogere aanvoer, de licht gestegen visprijzen en de licht gedaalde gasoliekosten waren positief voor de rendabiliteit van de sector (figuur 5.191).

Dankzij het zachte klimaat, de rijke bodems en een lang groei-seizoen is Vlaanderen binnen Europa een ideale regio voor landbouwproductie. De professionalisering, verduurzaming en schaalvergroting in de land- en tuinbouw zetten zich in Vlaanderen, net zoals in de rest van Europa, in snel tempo door. De Vlaamse land- en tuinbouw is uitermate exportgericht. Vlaanderen neemt vier vijfde van de Belgische landbouwexport voor zijn rekening.

Het is deze toppositie die Vlaanderen wil handhaven en waar mogelijk verbeteren. Een performante landbouw heeft daarbij niet alleen aandacht voor de economische aspecten maar ook voor sociale en milieuaspecten. Dat alles gekaderd binnen het Europese landbouwbeleid, dat het gemeenschappelijk kader vormt waarbinnen lidstaten hun eigen accenten kunnen leggen.

Het eerste deel van dit hoofdstuk schetst de structuur van de Vlaamse landbouw en zijn bedrijven. Vervolgens worden de economische, sociale en milieuaspecten besproken. Een volgend deel biedt een inzicht in een aantal instrumenten die voorhanden zijn om het landbouwbeleid uit te werken. Tot slot komt de visserijsector aan bod die lokaal een belangrijke rol speelt, maar die het economisch moeilijk heeft.

Landbouwstructuur

In dit deel komen het landbouwareaal, de veestapel, de landbouwbedrijven en de biologische landbouw aan bod.

Landbouwareaal

Landbouw beslaat 46% van de totale Vlaamse grondoppervlakte. Volgens de jaarlijkse landbouwenquête telt Vlaanderen in 2014 616.301 ha landbouwareaal, een afname met 3,2% sinds 2000. Deze daling is vooral toe te schrijven aan een afname van de oppervlakte weiden, grasland en voedergewassen. Ook de oppervlakte braakland is sterk teruggelopen.

Weiden, grasland en voedergewassen nemen 56% van het landbouwareaal in. Dit illustreert het grote belang van de rundveehouderij: op de helft van de Vlaamse landbouwbedrijven worden runderen gehouden.

De akkerbouw is goed voor 35% van het landbouwareaal. In de akkerbouw is de graanteelt de grootste activiteit, het telen van aardappelen en suikerbieten komt op respectievelijk de tweede en derde plaats. Het akkerbouwareaal is tussen 2000 en 2007 licht toegenomen als gevolg van een meer dan verdrievoudiging van het areaal droog geoogste korrelmaïs. Deze toename wordt vanaf 2008 evenwel ongedaan gemaakt door

5.164 Landbouwareaal

Evolutie van het landbouwareaal, in 2000 en van 2008 tot 2014, in ha en %.

		2000	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Totale oppervlakte cultuurgrond	ha	636.876	623.698	620.161	616.866	613.860	618.183	622.738	616.301
Weiden, grasland en voedergewassen	ha	361.375	342.466	342.667	338.852	338.620	345.847	351.544	347.236
Akkerbouw waarvan	ha	219.736	228.562	224.653	224.872	224.428	221.472	218.955	216.079
granen voor de korrel *	%	59,0	70,2	67,5	66,4	63,4	68,4	65,4	64,6
aardappelen	%	19,3	16,1	18,2	20,0	20,8	16,1	19,1	20,1
suikerbieten	%	15,4	9,7	9,7	9,2	9,5	9,3	9,6	9,2
Tuinbouw waarvan	ha	47.901	49.154	49.657	49.989	50.110	49.211	50.539	51.338
groenten	%	54,0	55,6	55,7	55,6	55,6	53,5	54,5	55,7
fruit	%	33,4	32,3	32,2	32,2	32,1	34,0	33,5	32,8
andere	%	12,6	12,1	12,1	12,1	12,2	12,5	12,0	11,5
Overige **	ha	7.864	3.516	3.184	3.153	702	1.652	1.700	1.648

* Met inbegrip van de droog en vochtig geogoste korrelmaïs.

** Bijna uitsluitend braakland.

Bron: ADS, bewerking Departement Landbouw en Visserij.

de sterke terugloop van de suikerbietenteelt als gevolg van het inleveren van Belgisch suikerquotum in het kader van de Europese herstructurering van de suikersector.

De tuinbouw neemt ten slotte slechts 8% in van het areaal, maar staat wel in voor ruim een kwart van de Vlaamse landbouwmomzet. Ruim de helft van dat areaal wordt gebruikt voor de groententeelt, de fruitteelt neemt een derde in en de resterende oppervlakte wordt gebruikt voor de sierteelt.

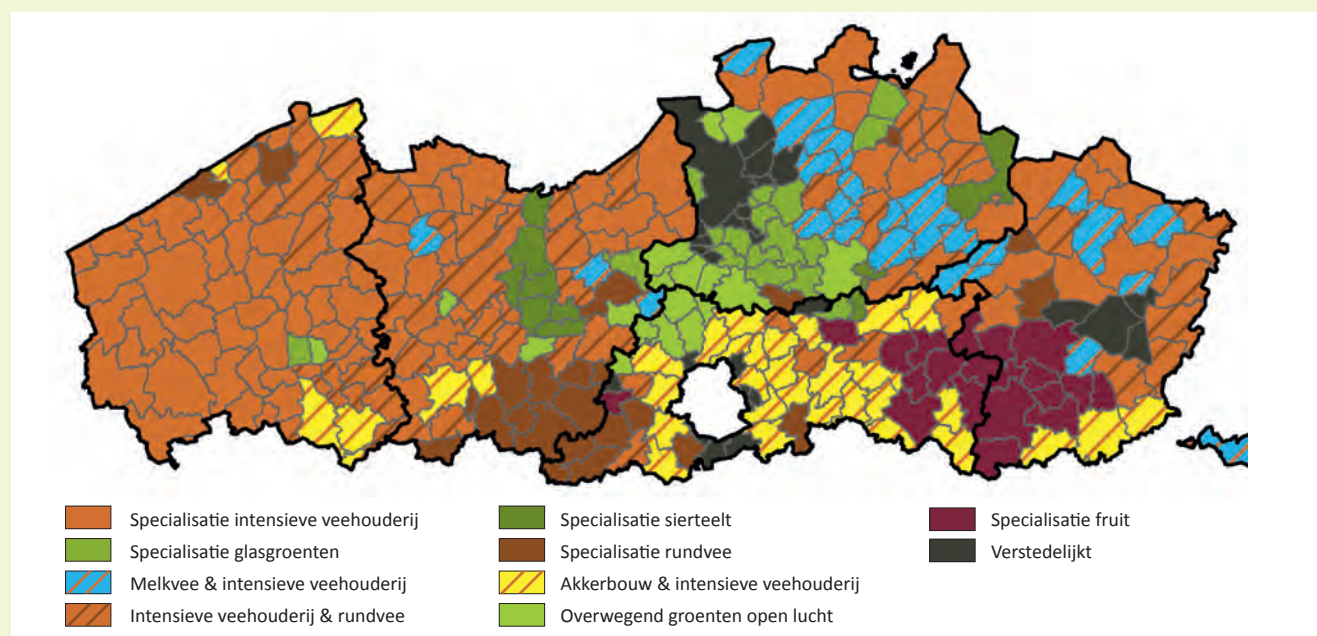
De agrarische productie vindt voornamelijk plaats op bedrijven die gespecialiseerd zijn in een bepaalde productierichting. Het merendeel van de landbouwbedrijven in Vlaanderen is gespecialiseerd in een van de drie sectoren, met veeteelt als veruit de belangrijkste specialisatie, gevolgd door akkerbouw

en tuinbouw. De specialisatie is regionaal gebonden, wat blijkt uit de landbouwtyperingskaart.

De regio's gespecialiseerd in één activiteit zijn duidelijk herkenbaar: fruit rond Sint-Truiden, glasgroenten ten noorden van Sint-Katelijne-Waver, sierteelt ten oosten van Gent, rundvee in de Vlaamse Ardennen en het Pajottenland en ten slotte intensieve veehouderij (varkens en pluimvee) verspreid over West-Vlaanderen, het Meetjesland, het Land van Waas en de Kempen. Rond Mechelen is er een streek met overwegend openluchtgroenten. In de omgeving van Leuven komt akkerbouw in combinatie met intensieve veehouderij voor. De Gentse sierteeltstreek wordt omgeven door een gebied met de combinatie intensieve veehouderij en rundvee. De streek rond Geel, Malle en Peer wordt geklasseerd als melkvee en intensieve veehouderij.

5.165 Landbouwtyperingskaart

Groepering van gemeenten met een gelijkaardige land- of tuinbouwactiviteit in 2012.

Bron: Departement Landbouw en Visserij, ADS en NGI-AGIV.

5.166 Veestapel

Evolutie van de veestapel, in 2000 en van 2008 tot 2014, in aantal dieren.

	2000	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Runderen waarvan	1.558.075	1.295.449	1.296.510	1.303.865	1.302.248	1.269.405	1.255.400	1.299.984
melkkoeien	327.196	277.226	285.232	285.546	278.681	279.269	284.976	289.896
zoogkoeien	182.295	174.886	175.029	174.718	174.501	175.178	168.224	152.098
Varkens waarvan	7.051.094	5.884.555	5.933.238	6.037.133	6.151.167	6.227.520	6.154.350	6.007.242
biggen	2.023.664	1.577.061	1.607.907	1.617.952	1.623.908	1.650.293	1.630.903	1.585.912
mestvarkens (vanaf 50 kg)	2.615.956	2.565.666	2.575.025	2.656.339	2.731.118	2.814.839	2.849.464	2.721.281
zeugen	691.007	517.841	516.192	507.119	498.245	473.292	473.885	438.529
Pluimvee waarvan	36.663.318	27.193.472	27.941.404	29.125.264	31.628.280	30.151.029	30.759.774	28.720.217
vleeskippen	21.631.358	16.506.438	16.988.374	18.319.791	19.736.047	18.995.148	20.239.931	17.691.654
hennen	14.188.704	9.871.230	10.254.495	9.960.840	10.880.128	10.371.954	9.873.887	10.425.439

Bron: ADS.

Veestapel

Het aantal runderen ligt in 2014 17% lager dan in 2000. Door een combinatie van de Europese melkquota en de toename van de melkgift per koe was er een daling van het aantal melkkoeien. Door een verruiming van het quotum is deze daling ondertussen gestopt. Het aantal koeien voor de vleesproductie breidde tot 2007 uit om daarna, ondanks premies van de overheid, opnieuw te dalen. De laatste jaren kampt de rundvleessector dan ook met lage rentabiliteitscijfers.

Het aantal varkens ligt 15% lager dan in 2000. De afbouw van de varkensstapel voltrok zich tussen 1999 en 2004 als gevolg van een prijsdaling, de dioxinecrisis, het strengere mestbeleid en de opkoopregeling waarbij landbouwers die vrijwillig stopten met de productie van varkensmest op een vergoeding konden rekenen. Sinds 2008 is er een toename. De introductie van MAP 3 zorgt voor nieuwe expansiemogelijkheden want varkensbedrijven mogen sindsdien groeien als ze kunnen aantonen dat ze mest verwerken. De groei is toe te schrijven aan

de kweek van mestvarkens want het aantal zeugen is blijven dalen. De slechte rentabiliteitscijfers van de afgelopen jaren en de verplichte omschakeling naar groepshuisvesting voor zeugen (waarbij zeugen niet meer in individuele hokken mogen zitten als ze minstens 4 weken drachtig zijn) in 2013 zijn daar zeker niet vreemd aan. De laatste twee jaar slinkt de varkensstapel opnieuw.

De pluimveestapel is 22% kleiner dan in 2000. De afname is een gevolg van de dioxinecrisis, de vogelpest en het mestbeleid en treft zowel de leg- als de vleessector. Maar ook hier is er sinds 2008 opnieuw een toename. Deze toename houdt eveneens verband met de introductie van MAP 3.

Sinds 2008 groeit de veestapel dus opnieuw door de uitbreidingsmogelijkheden in het mestbeleid. Dat leidt vooral tot een aangroei van de varkens- en pluimveestapel. De toegenomen veestapel is een drijvende kracht achter de stijgende emissies van verzurende stoffen, fijn stof en broeikasgassen sinds 2008.

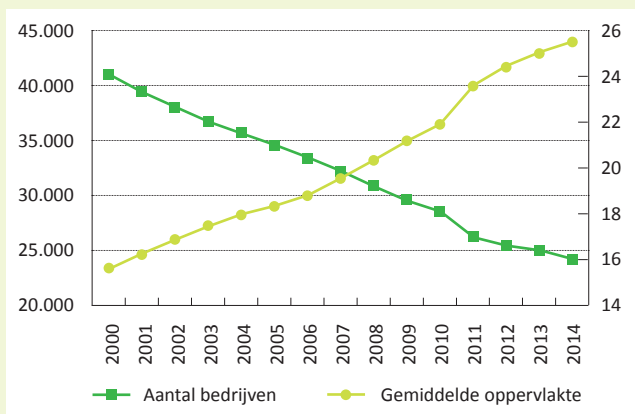
Landbouwbedrijven

Het aantal landbouwbedrijven is tussen 2000 en 2014 met 41% teruggelopen. Vooral de kleinere bedrijven stoppen, wat leidt tot een voortdurende schaalvergroting. Over dezelfde periode neemt de gemiddelde bedrijfsoppervlakte continu toe tot 25,4 ha in 2014.

Deze schaalvergroting is een normale evolutie die ook speelt in de andere takken van de economie. Investerings om te voldoen aan milieu-, voedselveiligheids- en dierenwelzijnseisen gaan meestal gepaard met een schaalvergroting. Op die manier kunnen de extra kosten waarmee deze investeringen gepaard gaan opgevangen worden. De continue verbetering van de techniek en de technologische ontwikkelingen maken het mogelijk om meer te produceren per ondernemer. Schaalvergroting in de land- en tuinbouw wordt ook beïnvloed door de bedrijven waarmee in de keten wordt samengewerkt, zowel toeleverende bedrijven als dienstverlenende bedrijven en afnemers van de productie. Bedrijfsleiders kunnen ook reageren op een dalende tendens van de verkoopprijzen door meer eenheden van hetzelfde product te produceren om zo hun inkomsten veilig te stellen en de kostprijs te drukken.

5.167 Land- en tuinbouwbedrijven

Evolutie van het aantal bedrijven (linkeras) en de gemiddelde oppervlakte in ha van de bedrijven (rechteras), van 2000 tot 2014.

Opm.: Vanaf 2011 is er een wijziging in de bevestigingsmethode van ADS waardoor er minder bedrijven zijn opgenomen in hun register. Tussen 2010 en 2011 is er dan ook een trendbreuk in de grafiek.

Bron: ADS.

5.168 Gemiddelde veebezetting

Evolutie van de gemiddelde veebezetting per gespecialiseerd rundvee-, varkens- en pluimveebedrijf op basis van standaard output, van 2005 tot 2013.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Aantal runderen per rundveebedrijf	87	90	93	94	100	106	111	116	119
Aantal varkens per varkensbedrijf	1.311	1.340	1.386	1.451	1.533	1.604	1.695	1.771	1.848
Aantal kippen per pluimveebedrijf	32.171	33.582	34.403	34.912	36.272	37.728	42.551	42.143	47.092

Bron: ADS, bewerking Departement Landbouw en Visserij.

Samenhangend met deze schaalvergroting is er een continue toename van de gemiddelde veebezetting per gespecialiseerd veebedrijf. Ook worden er steeds meer vennootschappen opgericht. In 2013 had 15% van alle landbouwbedrijven een rechtspersoon als bedrijfshoofd. In 2000 was dat 4%.

Biologische landbouw

De groei van de biosector in Vlaanderen zet zich door in 2014. Het areaal blijft met 5.042 hectare nagenoeg stabiel ten opzichte van 2013, maar het aantal biologische bedrijven neemt toe met 7% tot 343. Biologische bedrijven zijn gemiddeld veel kleiner dan gangbare bedrijven: 211 bedrijven zijn kleiner dan 10 hectare en bewerken 13% van het totaal areaal, terwijl 90 bedrijven groter zijn dan 20 hectare en drie vierde van het areaal beheren. De gemiddelde bedrijfsgrootte van een bio-bedrijf is 14,7 hectare tegenover 25 hectare in de gangbare landbouw.

Het bio-areaal in Vlaanderen bestaat voor 48% uit grasland, boomkweek en grond in natuurbeheer, voor 17% uit bodembedekkers zoals klavers, voor 14% uit granen, voor 11% uit aardappelen, groenten en kruiden en voor 9% uit fruitteelt.

120 biobedrijven hebben dieren. Het aantal biologisch gehouden dieren stijgt met 2,6% tegenover 2013 en bedraagt 375.373 stuks. Pluimvee neemt daarvan 364.000 eenheden in. Het aantal biologisch gehouden varkens en runderen neemt af, terwijl het aantal geiten en kippen toeneemt.

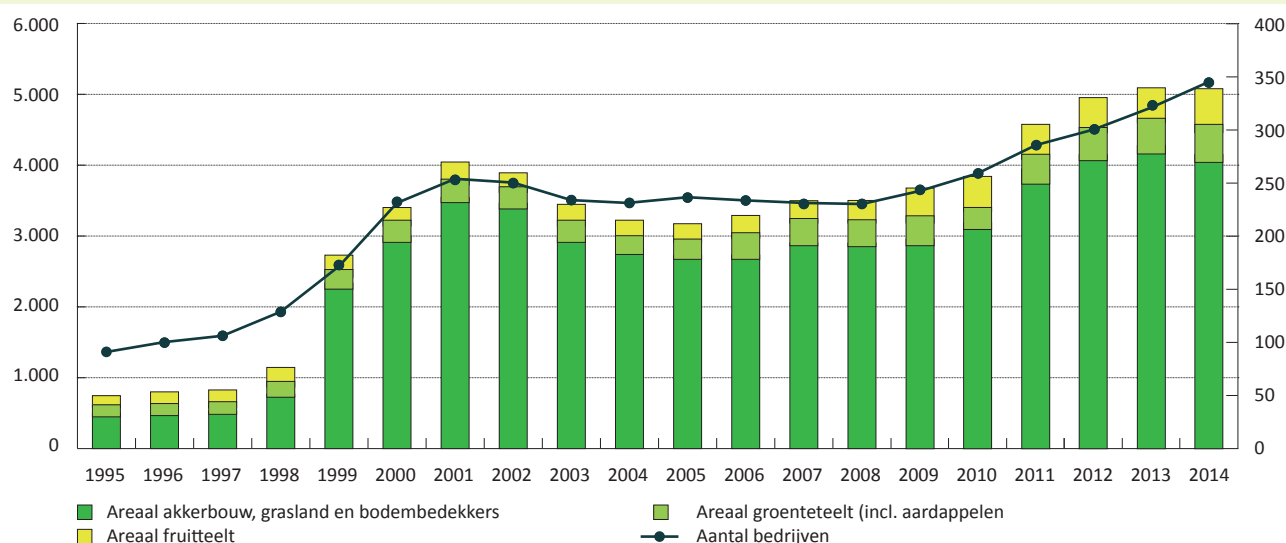
Ook de biobestedingen in België groeien in 2014 verder tot 435 miljoen euro (+3,8%), terwijl de totale voedingsbestedingen met 0,8% dalen. Vlaanderen heeft hierin een aandeel van 212 miljoen euro. Voor de totale biovoedingsmarkt bedroeg het marktaandeel vorig jaar 1,8%. Binnen de verse voeding heeft bio een marktaandeel dat groter is dan 2% en gestaag verder groeit. Bio-eieren waren vorig jaar met 11% marktaandeel het sterkst groeiende segment en biologische vleesvervangers hebben met 22% het grootste marktaandeel. De klassieke supermarkt blijft het grootste distributiekanaal met een aandeel van 45%, maar de openbare markt en hard discount winnen terrein.

De Vlaamse overheid geeft in 2014 3,8 miljoen euro uit aan de biosector, bijna 7% meer dan in 2013.

44% van de middelen komt rechtstreeks bij de bio-boer terecht in de vorm van hectaresteen, investeringssteun, bijdrage in de controlekosten, opmaak van bedrijfsomschakelingsplannen en aangepaste bedrijfsbegeleiding. 20% gaat naar onderzoek en

5.169 Biologische landbouw

Evolutie van het aantal bedrijven (rechters) en areaal in ha (linkeras) met biologische landbouw, van 1995 tot 2014.

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Integra en Certisys.

5.170 Waardecreatie land- en tuinbouw

Evolutie van de eindproductiewaarde, het intermediair verbruik en de netto toegevoegde waarde in lopende prijzen, in 2000 en van 2008 tot 2014, in miljoen euro.

	2000	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*
Totale eindproductiewaarde	4.689	4.945	4.560	5.153	5.055	5.686	5.819	5.481
waarvan akkerbouw	386	437	385	591	488	668	629	477
waarvan tuinbouw	1.389	1.510	1.455	1.612	1.372	1.569	1.502	1.439
waarvan veeteelt	2.913	2.998	2.720	2.950	3.195	3.449	3.689	3.564
Intermediair verbruik (veevoeders, meststoffen, energie, ...)	2.945	3.779	3.395	3.611	4.001	4.210	4.296	4.121
Netto toegevoegde waarde	1.518	991	973	1.345	855	1.257	1.279	1.098

* Voorlopige cijfers.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

kennisontwikkeling. 21% gaat naar keten- en marktontwikkeling en de resterende 15% omvat de promotie voor bioproducten vanuit VLAM en de vorming voor biolandbouwers.

Economische aspecten

De economische aspecten van de landbouwsector worden besproken aan de hand van de omzet en de toegevoegde waarde, de evolutie van de landbouwconjunctuurindex en de buitenlandse handel in landbouwproducten.

Omzet en toegevoegde waarde

De eindproductiewaarde van de land- en tuinbouwsector in 2014 wordt geraamd op 5,5 miljard euro of een inkrimping met 6% ten opzichte van 2013. Akkerbouw, tuinbouw en veeteelt gaan er alle drie op achteruit.

De veeteelt is in Vlaanderen de belangrijkste sector (65% van de totale eindproductiewaarde), met als drie voornaamste producten varkens- en rundvlees en melk. In 2014 bedraagt de globale waarde van de veeteeltproducten naar schatting 3,6 miljard euro of een terugval van iets meer dan 3% ten opzichte van 2013.

De productiewaarde van de tuinbouwproducten daalt voor het tweede jaar op rij met ongeveer 4% en wordt voor 2014 geschat op 1,4 miljard euro. De tuinbouw neemt 26% van de totale productiewaarde voor zijn rekening, met groenten als grootste sector.

De akkerbouw is met een aandeel van 9% in de totale eindproductiewaarde een kleinere sector. Granen en aardappelen zijn de twee voornaamste akkerbouwproducten. De waarde van de akkerbouwproducten is in 2014 teruggevallen tot het niveau van 5 jaar geleden (-24%) en wordt geraamd op 477 miljoen euro.

De landbouwsector heeft de laatste jaren te kampen met hoge kosten. 2014 wordt echter gekenmerkt door een daling van de kosten. Volgens een eerste raming zou de waarde van het intermediair verbruik verminderen met 4% en 4,1 miljard euro bedragen. In 2014 lopen vooral de kosten voor veevoeders terug door lagere prijzen. De veevoeders maken in 2014 52% uit van het intermediair verbruik.

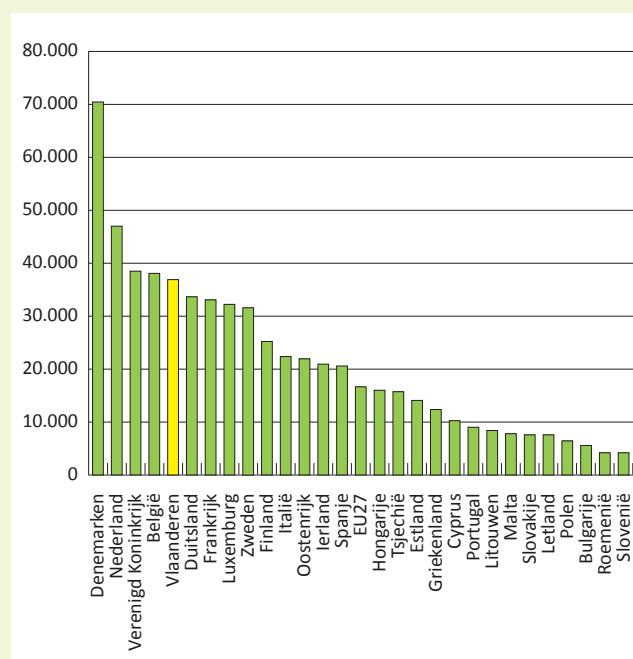
Ook de kosten voor meststoffen en energie zijn afgenomen als gevolg van dalende prijzen.

Rekening houdend met de afschrijvingen en de netto subsidies wordt de netto toegevoegde waarde, als indicator voor het globale inkomen van de land- en tuinbouwactiviteit, geraamd op 1,1 miljard euro of een daling met 14% ten opzichte van 2013.

De intensieve productie van de Vlaamse landbouw leidt tot hoge opbrengsten per voltijdse arbeidskracht. De netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht geeft een idee over het inkomen in de landbouwsector. Over de periode 2008-2012 prijkt Vlaanderen met een gemiddelde waarde van 36.737 euro/VAK op de vierde plaats binnen de EU27, na Denemarken, Nederland en het Verenigd Koninkrijk. Verder in de rij komen Duitsland, Frankrijk, Luxemburg en Zweden. Vooral lidstaten uit Zuid- en Oost-Europa blijven onder het gemiddelde van 16.500 euro/VAK.

5.171 Netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht

Netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht, gemiddelde over de periode 2008-2012, in euro.

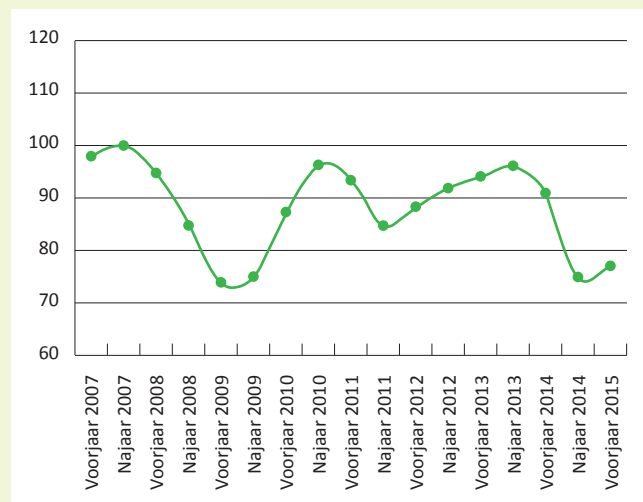

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FADN-database.

5.172 Landbouwconjunctuurindex

De evolutie van de Vlaamse landbouwconjunctuurindex, van het voorjaar 2007 tot het voorjaar 2015.

De berekening gebeurt op basis van vragen over de economische situatie van het bedrijf. De antwoorden worden geëxtrapoleerd naar de totale Vlaamse landbouwpopulatie. De index kan gaan van 0 (landbouwers unaniem negatief) tot 200 (landbouwers unaniem positief). Bij een index van 100 zijn er evenveel negatieve als positieve antwoorden.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

Landbouwconjunctuurindex

De halfjaarlijkse landbouwconjunctuurbarometer werd ontwikkeld om inzicht te krijgen in de economische schommelingen, het ondernemersvertrouwen en de geplande investeringen in de land- en tuinbouwsector. De bevraging gebeurt bij de 750 bedrijven die deel uitmaken van het Vlaams Landbouwmonitoringsnetwerk.

Na een forse duik in september 2014 stijgt de landbouwconjunctuurindex in het voorjaar van 2015 opnieuw lichtjes. Land- en tuinbouwers kijken na een dieptepunt weer hoopvoller naar de toekomst. De totale index staat nu op 77, nog altijd ruim onder de 100, de score waarbij er evenveel positieve als negatieve antwoorden zijn.

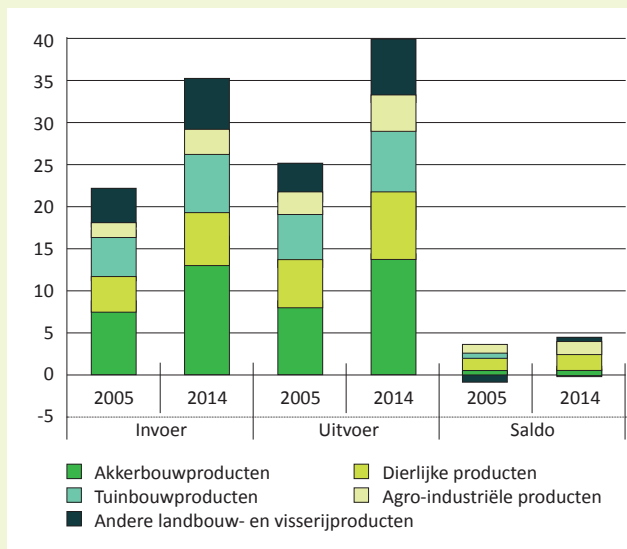
Per sector bekeken gaan de indices van de deelsectoren akkerbouw en tuinbouw erop vooruit. De indices van de sectoren melkvee, vleesvee en varkens dalen licht. De hoogste index is voor groenten onder glas (103) en de laagste voor fruitteelt (66), een sector die te kampen heeft met zeer lage appelprijzen. Het Russisch invoerverbod is nog steeds van kracht en het vinden van nieuwe exportmarkten is een langzaam proces. Toch zien ook de fruitteelters de toekomst positief in. Na de afschaffing van het melkquotum geeft 45% van de melkveehouders aan dat ze hun melkproductie willen uitbreiden, maar de dalende melkprijs schept onzekerheid.

Buitenlandse handel

De agrarische handel in België kende een vertraging van de groei in 2014. De invoer is goed voor 35,4 miljard euro (2,2%

5.173 Agrarische handel

Opsplitsing van de agrarische handel in diverse productcategorieën in 2005 en 2014, België, in miljard euro.

Agro-industriële producten: meststoffen, bestrijdingsmiddelen en landbouwmaterieel; Andere landbouw- en visserijproducten: vis en andere zeeproducten, dranken en veevoeders.

Bron: Eurostat, bewerking Departement Landbouw en Visserij.

meer dan in 2013), de uitvoer voor 40 miljard euro (+1,3%). Het agrarische handelsoverschot neemt af van 4,9 miljard euro naar 4,6 miljard euro. Agrarische producten (incl. visserij, meststoffen, machines, gewasbeschermingsmiddelen) hebben een aandeel van 10% in alles wat in ons land ingevoerd wordt en 11% in alles wat uitgevoerd wordt. Dat wijst op het belang van de agrosector voor de Belgische handel. Het Vlaamse aandeel in de totale agrarische handel wordt geraamd op 81% voor de invoer en 82% voor de uitvoer op basis van gegevens van de Nationale Bank.

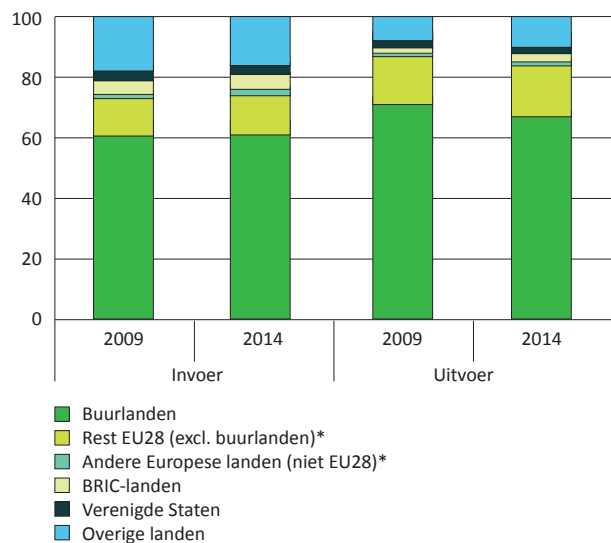
Akkerbouwproducten vertegenwoordigen in 2014 veruit de hoogste in- en uitvoerwaarde. België voert voor 13,1 miljard euro aan akkerbouwproducten in en voor 13,7 miljard euro uit. Dat resulteert in een klein handelsoverschot van 0,6 miljard euro. Producten als koolzaad, cacao en oliehoudende bijproducten worden massaal ingevoerd uit niet-EU-landen. Graanproducten en diepvriesaardappelen zijn belangrijke exportproducten.

België boekt vooral een handelsoverschot bij de dierlijke producten (1,9 miljard euro) en de agro-industriële producten (1,7 miljard euro). Bij de dierlijke producten bestaat 43% van de uitvoerwaarde uit zuivelproducten en 36% uit vers vlees, vooral vers varkensvlees. Net iets meer dan de helft van de invoerwaarde bestaat uit zuivelproducten. Meststoffen nemen het grootste aandeel van de agro-industriële producten in, met 33% van de invoerwaarde en 37% van de uitvoerwaarde voor deze productgroep.

Bij de tuinbouwproducten valt vooral de in- en uitvoer van bananen op. Er wordt voor 761 miljoen euro aan bananen ingevoerd uit Colombia, Ecuador en Costa Rica. Dat is 70% van

5.174 Handelspartners

Aandeel van de verschillende landengroepen in de totale agrarische in- en uitvoerwaarde, in 2009 en 2014, in %.

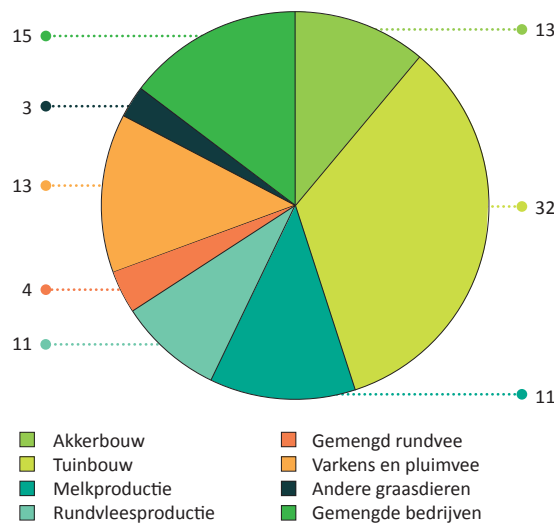

* 2009: EU27.

Bron: Eurostat, bewerking Departement Landbouw en Visserij.

5.176 Tewerkstelling naar productierichting

Indeling van de voltijdse arbeidskrachten naar productierichting op basis van standaard output, in 2013, in %.

Bron: ADS, bewerking Departement Landbouw en Visserij.

de totale importwaarde voor bananen. De bananen worden massaal heruitgevoerd over heel Europa (981 miljoen euro). Andere belangrijke exportproducten zijn diepvriesgroenten (734 miljoen euro) en fruitsappen (704 miljoen euro). De drie genoemde producten zijn goed voor 37% van de totale uitvoerwaarde van tuinbouwproducten in België. De invoer van rozen en snijbloemen uit Ethiopië is in de laatste jaren opgekomen, met een invoerwaarde van 126 miljoen euro. Door de Rusland-crisis was er in 2014 voor het eerst een klein handelstekort (135 miljoen euro) voor de tuinbouwproducten.

Bij de andere landbouw- en visserijproducten heeft 41% van de invoer en 39% van de uitvoer betrekking op dranken. België voert vooral wijn in uit Frankrijk. De export van bier naar derde landen is in tien jaar tijd toegenomen met 530%, waarbij de Verenigde Staten onze belangrijkste afzetmarkt is.

De agrarische handel vindt vooral plaats met de buurlanden. De invoer uit de buurlanden blijft stabiel rond een aandeel van 60% in de totale importwaarde over de periode 2009-2014, de export naar de buurlanden haalt een aandeel van

67%. De tweede belangrijkste landengroep voor de invoer zijn de overige landen, waaruit grote hoeveelheden rijst, koffie, chocolade en palmolie worden ingevoerd. Deze landen zijn goed voor 16% van de invoerwaarde. Voor de uitvoer komen de landen van de EU (zonder de buurlanden) op de tweede plaats, met een aandeel van 17% in de totale uitvoerwaarde. De agrohandel met de BRIC-landen gebeurt op kleine schaal en vertoont een handelstekort van 622 miljoen euro, als gevolg van de import van oliehoudende zaden en koffie. De handel met de Verenigde Staten en de Europese niet-EU-landen blijft in monetaire waarde beperkt. Het is belangrijk te vermelden dat België een doorvoerland is. Veel producten worden door andere Europese landen in- en uitgevoerd via onze havens.

Sociale aspecten van de landbouw

In dit deel komt de tewerkstelling en het inkomen in de landbouwsector aan bod en wordt binnen de sector gekeken naar de leeftijd van de bedrijfshoofden, het al dan niet hebben van opvolgers en de opleiding van de starters.

5.175 Tewerkstelling

Evolutie van de tewerkstelling in de landbouwsector, in 2001 en van 2007 tot 2013, in aantal personen en voltijdse arbeidskrachten.

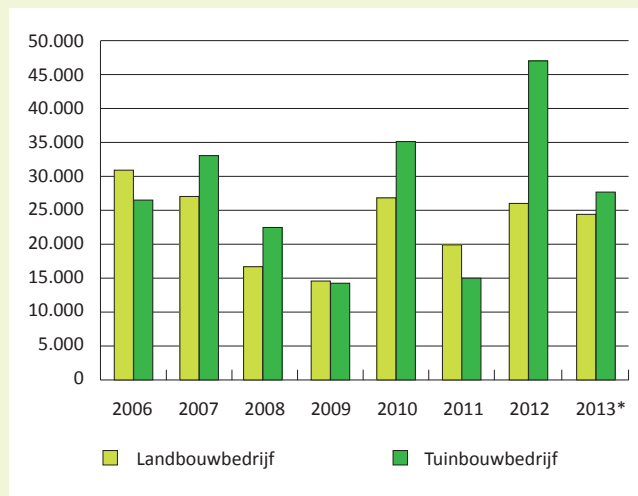
		2001	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Regelmatig tewerkgestelde personen	N	72.066	62.511	60.563	58.635	56.575	51.530	52.302	51.583	
	mannen	%	65,5	64,6	64,6	64,7	65,0	65,7	65,3	65,4
	vrouwen	%	34,5	35,4	35,3	35,3	35,0	34,3	34,7	34,6
Voltijdse arbeidskrachten *	N	53.107	46.783	46.000	44.590	44.058	40.828	41.249	41.141	

* Minstens 38 uur per week of 20 dagen per maand.

Bron: ADS.

5.177 Arbeidsinkomen

Evolutie van het familiale arbeidsinkomen per familiale arbeidskracht voor land- en tuinbouwbedrijven, in euro, van 2006 tot 2013.

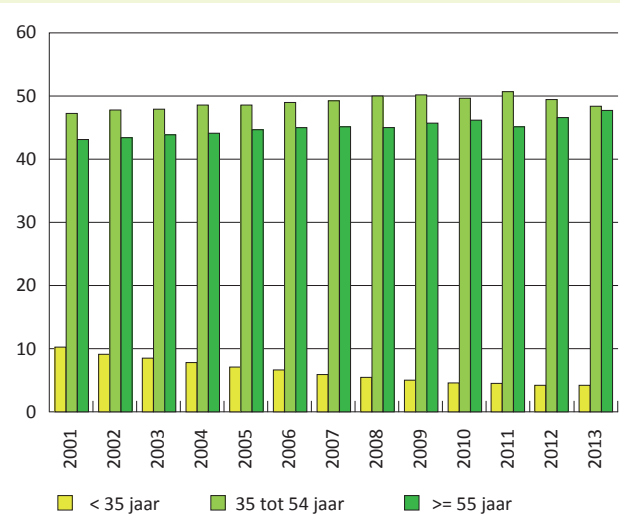

* Voorlopige cijfers.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

5.178 Leeftijd bedrijfshoofd

Evolutie van het aandeel van de bedrijfshoofden van landbouwbedrijven volgens leeftijdsklasse, van 2001 tot 2013, in %.

Bron: ADS, bewerking Departement Landbouw en Visserij.

Tewerkstelling

Het aantal regelmatig tewerkgestelde personen in de landbouwsector is sinds 2001 met 28% afgenomen. In 2013 zijn dat nog 51.583 personen. Een derde van hen zijn vrouwen, een aandeel dat constant blijft in de tijd. Omgerekend naar voltijdse arbeidskrachten en rekening houdend met de niet-regelmatig tewerkgestelden komt dat neer op 41.141 voltijdse arbeidskrachten. Bijna een derde daarvan (32%) is in 2013 tewerkgesteld op gespecialiseerde tuinbouwbedrijven. Met 76% van de regelmatig tewerkgestelde arbeidskrachten die tot de eigen familie behoren, behoudt de landbouw zijn uitgesproken familiale karakter. Toch daalt ook dat percentage, in 2001 bedroeg dat aandeel nog 86%.

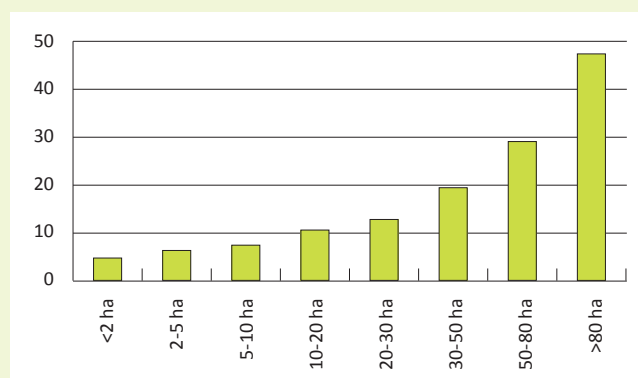
Inkomen

Uit de boekhoudgegevens van een 750-tal land- en tuinbouwbedrijven die deel uitmaken van het Landbouwmonitoringsnetwerk, blijkt dat het inkomen sterk schommelt over de jaren. Het inkomen in de tuinbouw daalt sterk na de goede resultaten van 2012. In de landbouwsector ligt het inkomen in 2013 iets lager dan het jaar voordien.

Het globale inkomen maskeert echter een grote variatie tussen de subsectoren en tussen de bedrijven onderling. Binnen de landbouwsector komen de varkens- en de vleesvee-sector in 2013 als minst rendabele specialisatie naar voren. De akkerbouw scoort het best. Bij de tuinbouw behaalt het fruit in openlucht het hoogste arbeidsinkomen. De groentesector in open lucht behaalt de minst goede resultaten.

5.179 Opvolging

Aandeel bedrijfshoofden ouder dan 50 met vermoedelijke opvolger volgens bedrijfsoppervlakte in 2013, in %.

Bron: ADS, bewerking Departement Landbouw en Visserij.

Leeftijd bedrijfshoofd

De gemiddelde leeftijd van de bedrijfshoofden van beroeps-landbouwbedrijven is de afgelopen jaren gestegen van 48 jaar in 2004 tot 52 jaar in 2013. In 2013 heeft slechts 4% van de bedrijven een bedrijfshoofd jonger dan 35 jaar, terwijl 48% ouder is dan 55 jaar.

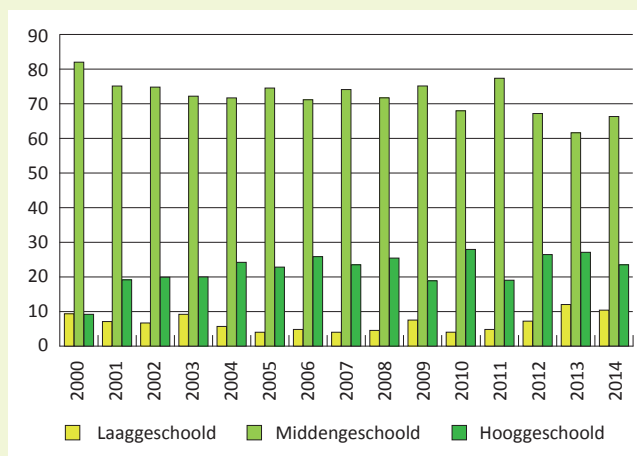
Het aandeel bedrijfshoofden ouder dan 55 jaar neemt het afgelopen decennium toe. Tegelijk is het aandeel jonger dan 35 jaar meer dan gehalveerd sinds 2001.

Opvolging

In 2013 beschikt slechts 13% van de bedrijfshoofden ouder dan 50 over een vermoedelijke opvolger. Steeds kapitaalintensievere productiesystemen, in combinatie met de huidige crisissitu-

5.180 Opleiding starters

Evolutie van de opleiding van starters in de land- en tuinbouw die steun gekregen hebben van het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds, naar opleidingsniveau, van 2000 tot 2014, in %.

Laaggeschoold: maximaal lager secundair onderwijs; middelgeschoold: hoger secundair onderwijs en de groep die een installatieattest behaalde; hooggeschoold: niet-universitair of universitair hoger onderwijs.
Bron: VLIF.

atie in de landbouw, zorgen voor een grote mate van onzekerheid. De opvolging stelt vooral problemen bij de bedrijven met een kleinere oppervlakte. Hoe groter de bedrijven, hoe groter het aandeel dat beschikt over een vermoedelijke opvolger.

Opleiding starters

Van diegenen die een land- of tuinbouwbedrijf beginnen en in 2014 steun ontvangen van het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds, is twee derde middelgeschoold. Het aandeel met een hogere opleiding schommelt het voorbije decennium tussen de 20 en 30%. In 2014 is 10,6% van de starters laaggeschoold.

Verbreiding

Verbreidingsactiviteiten zijn activiteiten van landbouwers die niet rechtstreeks met de productieactiviteit te maken hebben, maar waaruit de producent een aanvullend inkomen haalt. Het aandeel verbreders mag niet onderschat worden: volgens ramingen oefent 20 à 25% van alle producenten minstens één verbredingsactiviteit uit.

In 2013 waren er 405 actieve zorgboerderijen in Vlaanderen, twee minder dan in 2012. De zorgboeren besteedden in 2013 in totaal voor 232.563 uren aan zorgactiviteiten.

Ook waren er 401 landbouwers die hun boerderij openstelden voor toeristen. Dat is 40% meer dan in 2010. Bijna de helft van de toeristische logies (183 bedrijven) bevindt zich in de provincie West-Vlaanderen. Er zijn in Vlaanderen 68 kijkboerderijen aangesloten bij de Landelijke Gilden of 14% minder dan in 2010.

Voor 640 landbouwers maakten architecten van de Vlaamse provincies in 2013 gratis een landschapsbedrijfsplan en/of

5.181 Verbreiding

Aantal landbouwbedrijven met verbredingsactiviteiten in 2013.

	Aantal
Zorgboerderijen	405
Landbouwbedrijven die kamers verhuren aan toeristen	401
Kijkboerderijen	68
Landbouwers met beheerovereenkomsten voor milieu- en natuurzorg	3.196
Landbouwers waarvoor een landschapsbedrijfsplan/erfbeplantingsplan is opgemaakt	640
Loonwerkers	949
Hoeveverkoop	2.133
Landbouwers die energie produceren op het bedrijf, bestemd voor verkoop	895

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

erfbeplantingsplan op. Dergelijke plannen valoriseren een landbouwbedrijf en maken de omgeving waarin het bedrijf zich bevindt aantrekkelijker voor recreanten.

Onder de definitie verbreiding vallen ook enkele beheerovereenkomsten die betrekking hebben op milieu- en natuurzorg. Het gaat om de beheerovereenkomsten erosiebestrijding, perceelsrandenbeheer, kleine landschapselementen, botanisch beheer en soortenbescherming. Er waren in 2013 3.169 unieke landbouwers (13% van het totale aantal landbouwers in Vlaanderen) met minstens een van voornoemde beheerovereenkomsten bij de Vlaamse Landmaatschappij. Het aantal bedrijven die naast activiteiten op het eigen bedrijf loonwerk verrichten, is gestegen van 618 in 2010 tot 949 in 2013. Ook doen er 2.133 bedrijven aan hoeveverkoop. Dat is 8,5% van alle land- en tuinbouwers in Vlaanderen.

Tot slot kunnen landbouwers energie opwekken op het bedrijf door het installeren van zonnepanelen of door het gebruik van warmte-kranchoppelingsinstallaties (WKK). Er waren in 2013 895 agrarische bedrijven die energie produceren bestemd voor verkoop. Dat is 3,5 keer meer dan in de vorige telling van 2010.

Landbouw en milieu

De vergelijking van de milieudruk van de landbouw met de omvang van de landbouwactiviteiten (eindproductiewaarde) geeft een aanduiding voor de eco-efficiëntie van de sector. Wanneer het niveau van de milieudruk minder snel stijgt dan het niveau van de activiteit, is er sprake van relatieve ontkoppling. Als de milieudruk daarbij ook daalt, dan is er sprake van absolute ontkoppling.

Zowel de milieudruk van de landbouw als de eindproductiewaarde nemen af tussen 2000 en 2008. De eco-efficiëntie neemt toe door de sterkere daling van de milieudruk ten opzichte van de eindproductiewaarde. Schaalvergroting, milieugerichte maatregelen en de dalende veestapel bepalen de dalende trend van de emissies.

Na 2008 stijgt de milieudruk weer voor energiegebruik, broeikasgassen en overschot op de bodembalans. De verzurende emissie en de fosforbelasting van het oppervlaktewater stagneren. De druk op het waterleven door pesticiden neemt sterk af sinds 2008 en de uitstoot fijn stof neemt ook verder af. De vermessingsdruk van de landbouw in absolute waarden blijft echter op een hoog niveau.

In de periode 2000-2008 daalt de verzurende emissie met 26% en de belasting van het oppervlaktewater met fosfor met 25%. Drijvende krachten achter deze dalingen zijn het gevoerde mestbeleid en de conjunctuur. Dat uit zich in een afbouw van de veestapel, een lagere stikstofinhoud van het veevoeder, een dalend kunstmestgebruik, de emissiearme aanwending van dierlijke mest op akkers en weiden, de bouw van emissiearme stallen en een toenemende mestverwerking.

Na 2008 stagneert de emissie, omdat de licht stijgende veestapel enerzijds en de mestverwerking en de uitbreiding van emissiearme stallen anderzijds, elkaar in evenwicht houden. De landbouw is de belangrijkste bron van verzurende emissies in Vlaanderen, met een aandeel van 41% in 2012. Dit aandeel stijgt door de grotere daling van de emissies bij andere sectoren. Dat is hoofdzakelijk te wijten aan de ammoniakemissie van de veestapel. Zo is 92% van de Vlaamse ammoniakemissie afkomstig van de landbouw.

De krimpende veestapel in het begin van deze eeuw verklaart eveneens de afname van de broeikasgasemissie (-10% sinds 2000). Toch neemt de uitstoot sinds 2008 weer toe. De toename van de veestapel vanaf 2008 en de sterke toename van de WKK's (warmte-krachtkoppelingen) in de glastuinbouw leiden tot stijgende emissies. De elektriciteitsproductie in deze WKK's wordt vooral op het openbare net gezet. Sinds 2010 is de landbouw een netto producent van elektriciteit. Dit levert in principe op het Vlaamse niveau een efficiëntiewinst op,

maar de energie die de WKK's verbruiken, komt op conto van de landbouw.

Het aandeel van de landbouw in de totale Vlaamse broeikasgasemissie bedraagt 10% in 2011. Dat relatief grote aandeel is te wijten aan het feit dat 53% van de Vlaamse lachgasemissie (N₂O) en 76% van de Vlaamse methaanemissie (CH₄) uit de landbouw komt. Aangezien lachgas (uit de bodem) en methaan (van de veeteelt) een veel zwaarder broeikas effect hebben dan CO₂ komt de landbouw aan een groter aandeel in de totale broeikasgasemissie dan de economische grootte en het energiegebruik van de sector doen vermoeden.

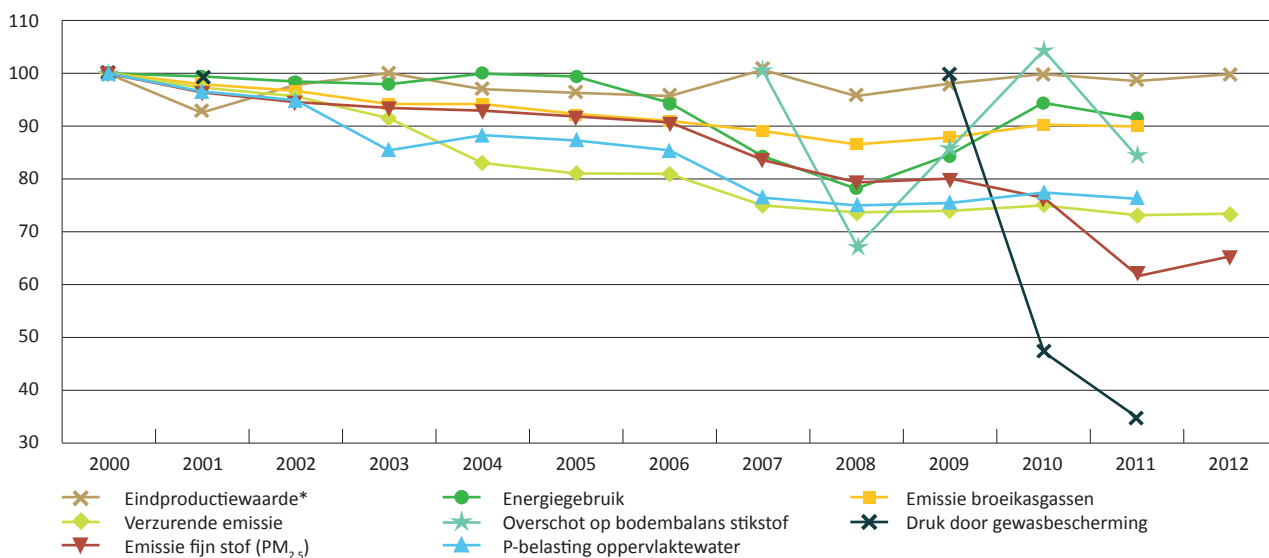
Zeer fijn stof, PM_{2,5}, wordt vooral geproduceerd bij de verbranding van diesel en stookolie en is bijgevolg een resultaat van serreverwarming en landbouwmotoren. Het aandeel van de landbouw in de totale Vlaamse PM_{2,5}-emissie bedraagt in 2012 8%. De landbouwuitstoot is sinds 2000 gedaald met 35%. Deze daling hangt samen met het dalende energiegebruik in de landbouw en met de omschakeling naar aardgas in de glastuinbouw. Aangezien de veeteelt een aandeel van 67% heeft in de productie van PM_{2,5} speelde ook hier de krimpende veestapel een rol tot 2008.

De druk op het waterleven door gewasbescherming komt in 2011 uit op 35% van het niveau in 2009. De sterke afname is het gevolg van het verbod van de meest toxische stoffen en verschuivingen in het productgebruik, gecombineerd met van jaar tot jaar wisselende weersomstandigheden die het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen beïnvloeden.

Ondanks de verbeterde eco-efficiëntie en de dalende milieudruk zijn de doelstellingen van het integraal waterbeleid en het natuurbeleid uit het MINA-plan 4 (2011-2015) nog niet bereikt. Bijkomende inspanningen in mest- en gewasbeschermingsmiddelenbeleid zijn nodig.

5.182 Eco-efficiëntie

Index van de eco-efficiëntie van de landbouw, van 2000 tot 2012, index 2000 (of oudste jaar) = 100.

* Eindproductiewaarde in constante prijzen van 2005.
Bron: VMM-MIRA.

De Vlaamse Regering besliste in april 2014 tot het instellen van een Programmatische Aanpak van de Stikstofdeposities (PAS). Deze programmatische aanpak beoogt het stelselmatig terugdringen van stikstofdeposities, voornamelijk via de lucht, zodat de habitattypes die ervoor gevoelig zijn uiterlijk in 2050 een gunstige staat van instandhouding kunnen bereiken en verdere achteruitgang van deze habitattypes intussen vermeden wordt. Dit wil zeggen dat een extra daling van de deposities wordt afgesproken met de betrokken sectoren, bovenop de daling die te verwachten is vanuit regulier beleid (mestdecreet, VLIF, MINA-plan, ...).

De stikstofdepositie omvat de droge en natte depositie van stikstofhoudende verbindingen (stikstofoxiden, ammoniakale stikstof en organisch stikstof) op Vlaamse bodem. Depositie is het resultaat van luchtverontreiniging, waar zowel Vlaamse als buitenlandse emissiebronnen toe bijdragen.

In 2011 bedroeg de gemiddelde stikstofdepositie in Vlaanderen 32 kg N/ha. De stikstofdepositie daalt in de tijd (-35% tussen

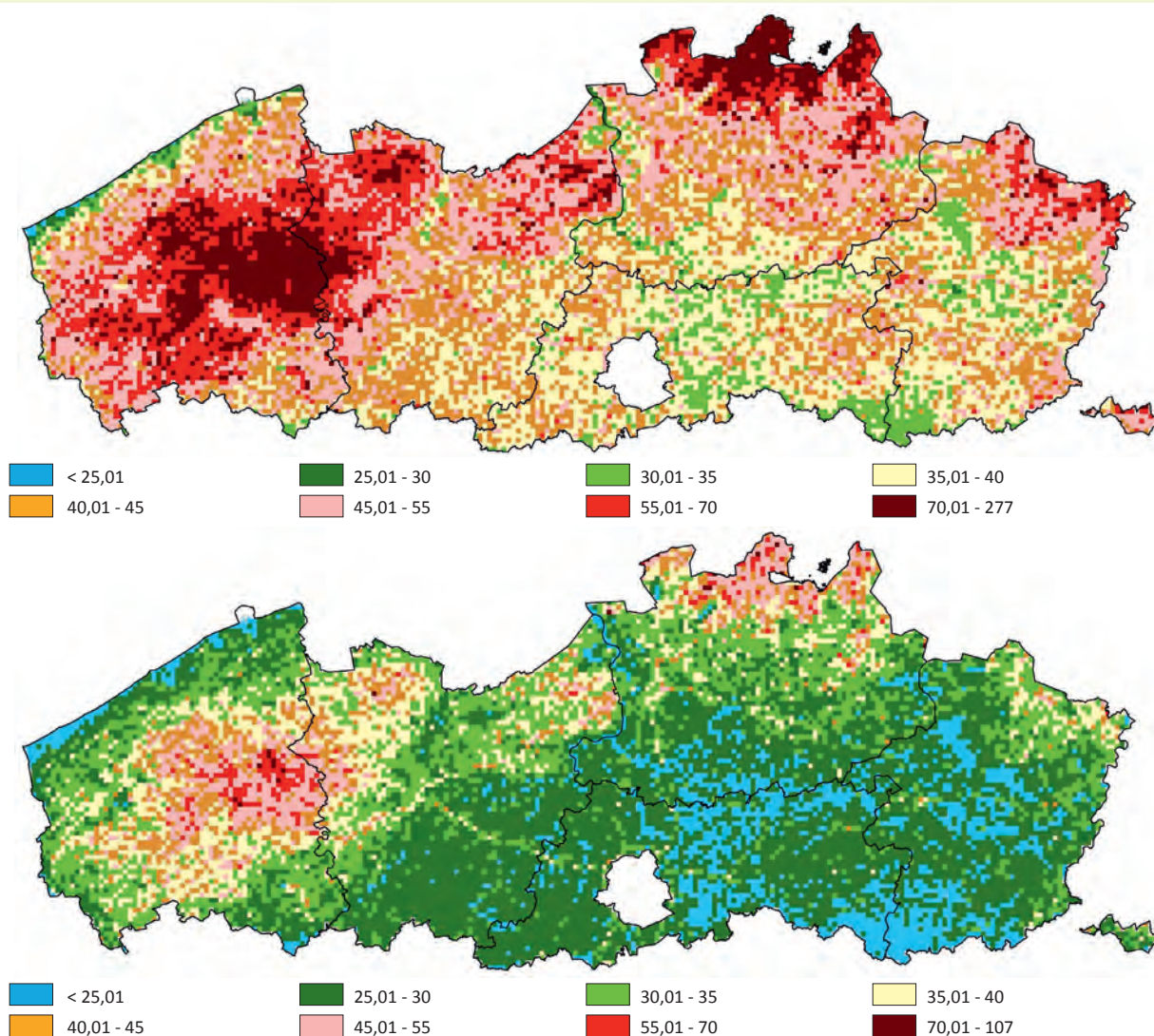
1990 en 2011) door de inspanningen om de uitstoot van N-verbindingen naar de lucht te beperken. Ammoniakale stikstof levert de grootste bijdrage tot de stikstofdepositie (61% in 2011).

Door het effect van lokale emissiebronnen is de depositie zeer ongelijk gespreid in Vlaanderen. De stikstofdepositie varieerde in 1990 tussen 18 en 302 kg N/ha. In 2011 lagen de uiterste depositiewaarden tussen 14 en 109 kg N/ha.

In 2011 is de depositie hoger dan 35 kg N/ha te situeren in West-Vlaanderen en het noorden van de provincies Oost-Vlaanderen en Antwerpen en de noordoostelijke rand van Limburg. Dit komt overeen met de gebieden met intensieve veeteelt in West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen en Antwerpen. De hogere deposities in Limburg zijn te verklaren door de nabijheid van Nederlands Limburg en het Duitse Ruhrgebied met hoge emissies. Deposities hoger dan 45 kg N/ha komen nog voor in de centra van de hoger genoemde gebieden. Ook autosnelwegen zijn zichtbaar als gebieden met depositie hoger dan 30 kg N/ha. De depositie daalt slechts sporadisch onder de 15 kg N/ha op enkele plaatsen in Limburg en de kuststreek.

5.183 Stikstofdepositie

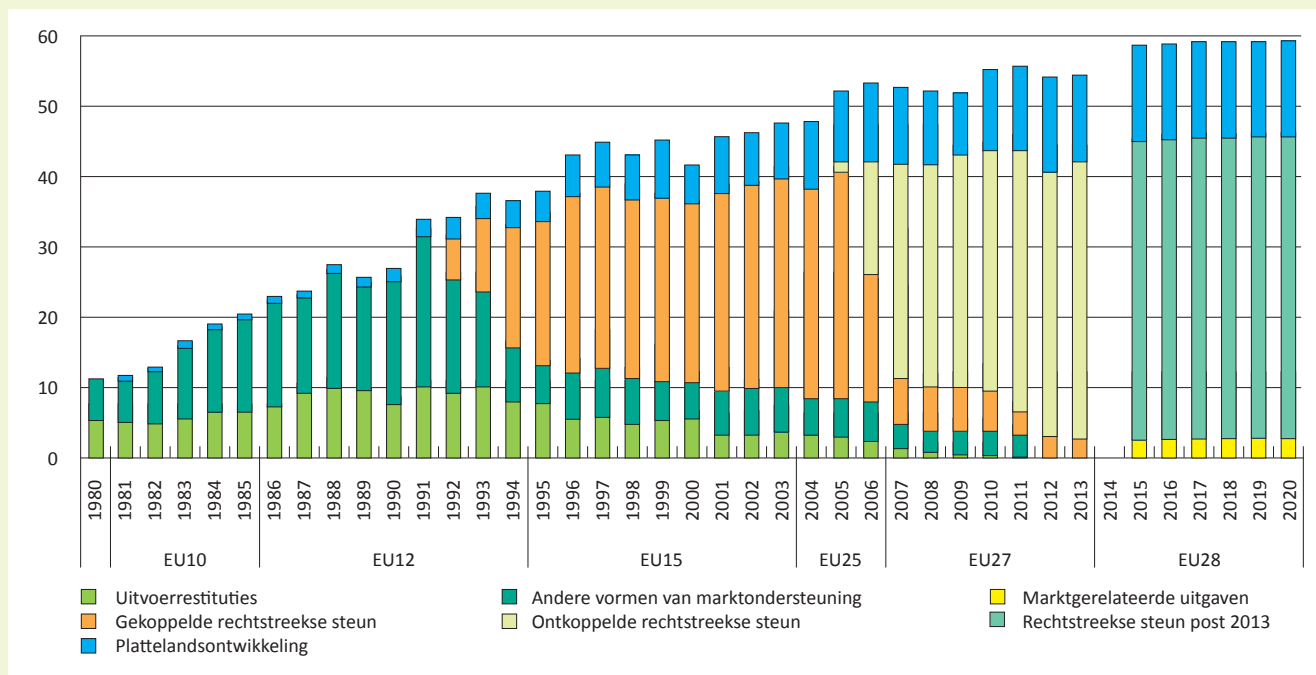
Spreading van de stikstofdepositie per km² in 1990 (boven) en 2011 (onder), in kg N/ha.

Bron: VMM-MIRA.

5.184 GLB-uitgaven

Evolutie van de GLB-uitgaven naar type steun, van 1980 tot 2020, in miljard euro (lopende prijzen).

Bron: Europese Commissie – DG Landbouw en Plattelandontwikkeling.

Landbouw- en plattelandontwikkelingsbeleid

Het landbouwbeleid in Vlaanderen wordt grotendeels bepaald door het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) van de Europese Unie. Momenteel kunnen binnen het GLB twee pijlers onderscheiden worden. De traditionele markt- en prijssteun en de rechtstreekse steun (waaronder de bedrijfstoelag) vormen de eerste pijler. Gemeenschappelijke marktordeningen, zoals die voor groenten en fruit, vallen er ook onder. Het plattelandbeleid vormt de tweede pijler.

Terwijl de GLB-uitgaven in de jaren 80 vooral besteed zijn aan uitvoerrestituties en andere vormen van marktondersteuning werd deze steun in het begin van de jaren 90 in belangrijke mate omgevormd naar inkomenssteun. Aanvankelijk ging het om (aan de productie) gekoppelde inkomenssteun, maar die werd vanaf 2005 grotendeels ontkoppeld. Over de beschouwde periode hebben ook de uitgaven voor plattelandontwikkeling gaandeweg aan belang gewonnen. In 2013 bereikte de EU een akkoord over een nieuwe hervorming van het GLB, die deels in 2014 en deels in 2015 in werking treedt. Het beleid moet beter inspelen op de diverse uitdagingen op het vlak van de voedselproductie, de omgang met het leefmilieu en de natuurlijke hulpbronnen en de evenwichtige territoriale ontwikkeling. Het GLB staat minder op zich, maar is volledig geïntegreerd in de EU 2020-strategie voor slimme, duurzame en inclusieve groei. De steun wordt rechtvaardiger herverdeeld, zowel tussen als binnen de lidstaten, de coherentie en complementariteit van de twee pijlers wordt vergroot en er komt meer flexibiliteit voor het halen van de GLB-doelstellingen.

In het nieuwe GLB kunnen alleen nog uitvoerrestituties worden gegeven in welbepaalde uitzonderlijke omstandigheden en zijn de marktgerelateerde uitgaven beperkter en enigszins bijgestuurd. Gekoppelde rechtstreekse steun blijft mogelijk maar wordt onder voorwaarden en in beperkte mate nog alleen als overgangsmaatregel geduld. De rechtstreekse steun is 'groener' geworden omdat er bijkomende eisen aan worden gesteld en het belang van het plattelandbeleid is verder toegenomen.

Naast de rechtstreekse inkomenssteun worden in dit deel ook de plattelandontwikkeling en de subsidieafhankelijkheid nader bekeken.

Rechtstreekse inkomenssteun

Sleutelement in het Europese landbouwbeleid in de periode 2007-2013 was de ont koppeling van de rechtstreekse steun. Ontkoppelen betekent dat de steun niet langer gerelateerd is aan het productieniveau (per hectare of per dier) maar wel in de vorm van een bedrijfstoelag wordt uitgekeerd. Op die manier is er geen aansporing meer om te veel te produceren en worden landbouwers ertoe aangezet hun productie af te stemmen op de markt.

In het nieuwe GLB wordt de inkomenssteun gelijk, eenvoudiger en gericht ingezet. Ook zullen enkel actieve landbouwers nog inkomensondersteuning ontvangen. Tegelijk wordt de toekenning van inkomenssteun voor 30% gekoppeld aan het respecteren van drie vergroeningspraktijken: gewasdiversificatie, het behoud van blijvend grasland en het aanhouden van ecologisch aandachtsgebied. Om het probleem van opvolging

5.185 Rechtstreekse inkomenssteun

Evolutie van de rechtstreekse steun aan landbouwbedrijven per type steun, van 2007 tot 2014, in miljoen euro.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Bedrijfstoeslag	222,2	227,5	233,2	230,1	229,3	233,8	228,2	220,3
Zoogkoeienpremie	29,6	29,5	29,1	29,7	28,6	28,1	27,3	26,9
Slachtpremie kalveren	5,7	5,9	5,7	5,7	5,7	-	-	-
Overige plantaardige premies	0,7	0,8	0,8	0,0	0,0	-	-	-
Kwaliteitspremie	-	-	-	1,9	1,9	-	-	-
Extra betaling na modulatie	4,4	4,4	-	-	-	-	-	-
Groenbedekking	-	-	-	-	-	3,3	3,2	2,6
Steun Pietrain	-	-	-	-	-	0,1	0,1	0,1
Totaal	262,6	268,1	268,9	267,3	265,5	265,3	258,8	249,9

Bron: Departement voor Landbouw en Visserij.

in de sector aan te pakken, komt er een bijkomende inkomensondersteuning voor jonge landbouwers. In Vlaanderen worden de bestaande toeslagrechten in 2015 vervangen door betalingsrechten, waarvoor ook tuinbouwers in aanmerking komen. Door het lager beschikbaar budget voor directe steun zal de gemiddelde steun per landbouwer bij ongewijzigde bedrijfsgrootte tussen 2015 en 2019 aanzienlijk dalen.

In 2014 wordt in Vlaanderen 250 miljoen euro aan rechtstreekse steun uitgekeerd aan de landbouwers. De bedrijfstoeslag (dus ontkoppelde steun) heeft daarin het grootste aandeel (88%). Nog wel gekoppeld is de zoogkoeienpremie, goed voor 11% van het totaal.

Plattelandsontwikkeling

Het programma voor plattelandsontwikkeling kadert binnen de tweede pijler van het GLB van de EU.

Terwijl de eerste pijler inkomenssteun verleent aan landbouwers, is de tweede pijler meer gericht op het multifunctionele karakter van de landbouw en de bredere maatschappelijke context waarbinnen de sector functioneert. Naast de verdere professionalisering van de landbouw, gaat het over de omschakeling naar duurzame landbouw, het gebruik van hernieuwbare grondstoffen, een maximale instandhouding van het milieu en de biodiversiteit en de leefbaarheid en samenhang op het platteland.

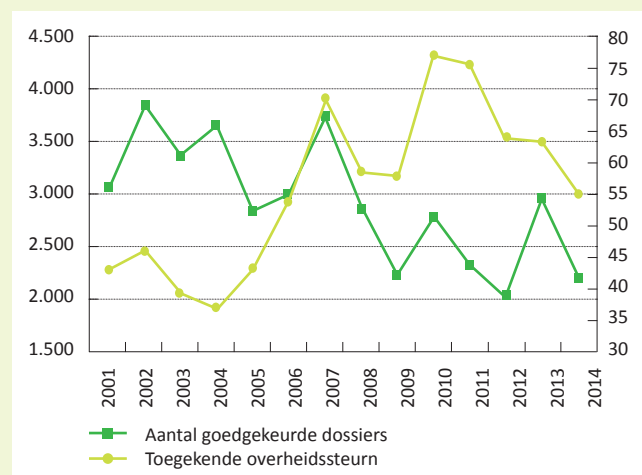
Het tweede programma voor plattelandsontwikkeling (PDPO II, 2007-2013) loopt op zijn einde. 2014 was een overgangsjaar naar de nieuwe programmaperiode (PDPO III, 2014-2020). Toch heeft Vlaanderen in 2014 nog 44 miljoen euro uitgegeven in het kader van PDPO II. Tussen 2007 en 2014 werd 739,3 miljoen euro aan Vlaamse en Europese middelen geïnvesteerd in landbouw en platteland in Vlaanderen. Van de totale overheidssteun in 2014 ging 31% naar de verbetering van het concurrentievermogen van de Vlaamse landbouwsector (as 1), 45% naar de verbetering van het milieu en het platteland (as 2), 10% naar de leefkwaliteit op het platteland en de diversificatie van de plattelandseconomie (as 3) en 13% naar Leaderprojecten, de financiering van lokale en regionale initiatieven (as 4).

Binnen de eerste as verdeelde het VLIF (Vlaams Landbouwinvesteringsfonds) in 2014 ongeveer 48% van de uitgaven via de maatregelen vestiging van jonge landbouwers en investeringen in landbouwbedrijven. Er werden in 2014 94 nieuwe vestigingsdossiers en 2.156 nieuwe investeringsdossiers goedgekeurd. Binnen as 1 was ook een aanzienlijk deel van het budget bestemd voor opleidingen en demoprojecten (31%). In totaal hebben 3.763 land- of tuinbouwers in 2014 een of meerdere cursussen of stages gevolgd, die vooral gingen over management- en marketingvaardigheden en ICT. De demoprojecten rond landschapsbehoud/milieubescherming en productkwaliteit konden vorig jaar rekenen op 8.456 geïnteresseerden.

Binnen de tweede as ging in 2014 90% van de uitgaven naar agromilieumaatregelen. In 2014 liepen er 8.971 agromilieumcontracten, samen goed voor een areaal van 44.842 ha. Dat maakt dat in heel Vlaanderen op ongeveer 7% van de cultuurgrond

5.186 Investeringssteun

Aantal goedgekeurde dossiers (linkeras) en toegekende overheidssteun in miljoen euro (rechteras) voor investeringssteun via de maatregel 'investeren in landbouwbedrijven', van 2001 tot 2014.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

één of meerdere agromilieumaatregelen worden uitgevoerd. De beheerovereenkomst water was met zo'n 38% van dat areaal de voornaamste maatregel in 2014, gevolgd door de agromilieumaatregel verwarringstechniek in de pitfruitteelt (18%). Het totale areaal agromilieumaatregelen is gedaald ten opzichte van 2014. Die afname is te wijten aan het aflopen van PDPO II en de overgang naar PDPO III. In 2014 konden immers geen nieuwe vijfjarige contracten voor agromilieumaatregelen worden aangegaan, uitgezonderd voor de biohectaresteen. Naast de agromilieumaatregelen werd ook verder ingezet op bossen. De in 2014 goedgekeurde bebossingsdossiers zijn goed voor een te bebossen landbouwoppervlakte van bijna 16 hectare. En de 166 goedgekeurde projecten voor niet-productieve investeringen in bossen hebben samen een investeringsbudget van meer dan een half miljoen euro.

Zo'n 26% van de uitgaven binnen as 3 was bestemd voor de VLIF-maatregel investeringen met betrekking tot diversificatie van landbouwbedrijven. 385 nieuwe dossiers kregen groen licht. De investeringen in hernieuwbare energie waren opnieuw de belangrijkste vorm van diversificatie in 2014. In het kader van de gebiedsgerichte werking van as 3 werden in 2014 geen nieuwe projecten meer goedgekeurd. Enkel voor de instandhouding en opwaardering van het landelijke erfgoed kregen 16 nieuwe projecten een goedkeuring.

In 2014 werden geen nieuwe Leaderprojecten of samenwerkingsprojecten meer goedgekeurd (as 4). Dat heeft te maken met de opstart van de nieuwe Leadergroepen in het kader van PDPO III.

In februari 2015 kreeg het nieuwe Vlaamse programma voor plattelandontwikkeling groen licht van de Europese Commissie.

Met het PDPO III-programma streeft Vlaanderen vier strategische doelstellingen na:

- Inzetten op jonge landbouwers om de toekomst van de Vlaamse landbouwsector te bestendigen
- Investeren in innovatie en opleiding, met het oog op een toekomstgerichte aanpak van zowel de individuele, bedrijfsgerichte als de meer algemene maatschappelijke doelstellingen
- Focus op het verhogen van de weerbaarheid en verduurzaming van de landbouwsector in al zijn facetten
- Versterken van de kwaliteit en vitaliteit van het platteland, door het aanpakken van de veranderingen op het platteland als gevolg van de evoluties in de land- en tuinbouwsector

Voor de uitvoering van PDPO III is voor de periode 2014-2020 in totaal 671 miljoen euro gereserveerd.

Subsidieafhankelijkheid

Voor de totale land- en tuinbouwsector bedraagt het aandeel van de rechtstreekse steun uit Pijler I in het bedrijfsinkomen gemiddeld 24%. Pijler II is goed voor gemiddeld 9% van het bedrijfsinkomen.

Het percentage van de rechtstreekse steun in het bedrijfsinkomen is in het algemeen hoog voor bedrijfstypes met rundvee (melkvee en vleesvee) en akkerbouw. In het bijzonder de bedrijfstypes vleesvee en akkerbouw-rundvee zijn erg afhankelijk van rechtstreekse steun. Een belangrijk deel daarvan is afkomstig van de zoogkoeienpremie. Het zeer hoge steunpercentage voor het bedrijfstype rundvee (99% van het bedrijfsinkomen)

5.187 Agromilieumaatregelen

Evolutie van het areaal agromilieumaatregelen in het kader van het programma voor plattelandontwikkeling, van 2007 tot 2014, in ha.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Mechanische onkruidbestrijding	6.191	5.969	4.616	3.931	3.877	3.485	3.170	2.803
Verwarringstechniek	0	0	0	7.485	7.866	8.006	8.145	8.105
Hoogstamboomgaarden	482	567	649	646	677	1.278	1.068	892
Vlinderbloemigen	5.751	6.472	5.902	5.364	5.057	4.660	4.462	4.261
Milieuvriendelijke sierteelt	920	965	1.133	1.232	1.192	1.264	1.331	1.219
Hectaresteen biolandbouw	2.704	2.674	2.795	3.270	3.569	3.943	4.099	3.998
BO perceelsrandenbeheer	1.204	1.280	1.395	1.266	653	1.192	1.245	1.205
BO soortenbescherming	732	728	774	601	953	1.213	1.293	1.264
BO erosiebestrijding	2.091	2.469	3.241	3.427	3.455	4.797	5.051	3.785
BO water	29.384	28.385	28.135	28.013	22.847	16.875	17.900	17.140
BO kleine landschapselementen*	4.634	118	129	124	120	163	180	170
Groenbedekking (uitdovend)	75.958	71.339	16.096	5.323	0	0	0	0
Hectaresteen geïntegreerd pitfruit (uitdovend)	396	0	0	0	0	0	0	0
BO botanisch beheer (uitdovend)	201	197	197	156	0	0	0	0
BO natuur (uitdovend)	1.403	1.216	987	869	0	0	0	0
Steun biovarkens (uitdovend)	6	0	0	0	0	0	0	0
Totaal areaal	132.057	122.379	66.049	61.707	50.266	46.876	47.944	44.842

Opmerking: Cijfers gebaseerd op verzamelaanvraag. Vanaf 2011 zijn er geen PDPO I-contracten meer in de verzamelaanvraag.

* tot 2007 de oppervlakte van het volledige landbouwperceel dat bij dit kleine landschapselement hoort, vanaf 2008 de oppervlakte van het kleine landschapselement zelf.

Bron: Departement Landbouw en Visserij en VLM.

is het gevolg van veel steun enerzijds en van een zeer laag bedrijfsinkomen anderzijds. De afhankelijkheid van de steun is zeer laag bij de varkenshouderij, groenten, fruit en sierteelt. Pijler II-steun daarentegen is er voor alle bedrijfstypes, ook voor de varkenshouderij en tuinbouw.

Visserij

Het economische en ecologische aspect van de visserij zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Gezonde visbestanden zijn immers een absolute voorwaarde voor de rentabiliteit van de visserijsector. Op het Europese niveau ontstond de voorbije decennia een geïntegreerd maritiem beleid. Het voorlopige sluitstuk daarvan is de mariene strategie: lidstaten die een maritieme regio delen, leggen gezamenlijk hun normen voor een goede milieustatus vast en nemen maatregelen om tegen 2020 de visserijsector verder te verduurzamen.

Het nieuwe gemeenschappelijke visserijbeleid, dat in 2014 in werking is getreden, legt veel nadruk op een ecosysteemgerichte benadering en streeft naar een duurzame exploitatie van de levende biologische rijkdommen van de zee, zodat de populaties van de vissoorten boven een niveau worden gebracht en behouden dat de maximale duurzame opbrengst kan opleveren. Dit niveau zal indien mogelijk tegen 2015, en geleidelijk toenemend voor alle bestanden uiterlijk tegen 2020 worden verwezenlijkt. Voor de Vlaamse vloot, die gespecialiseerd is in de gemengde visserij, vormt de invoering van de aanlandingsplicht de grootste uitdaging. Vissers moeten voortaan selectiever vissen, zodat er zo weinig mogelijk ongewenste vangsten zijn.

De Vlaamse vloot bestaat voornamelijk uit boomkorvaartuigen, waarbij met een viskotter twee sleepnetten over de zeebodem worden getrokken. Om de impact op het mariene milieu te verminderen, is het merendeel van de vaartuigen de laatste jaren overgeschakeld op milieuvriendelijkere vistechnieken met minder bodemberoering en een hogere energie-

5.188 Bijdrage steun in bedrijfsinkomen

Bijdrage van de rechtstreekse steun Pijler I en Pijler II in het bedrijfsinkomen per bedrijfstype over de periode 2007-2013, in %.

	Aandeel Pijler I-steun	Aandeel Pijler II-steun
Akkerbouw	34	10
Melkvee	31	7
Rundvee*	99	14
Gemengd rundvee	43	7
Akkerbouw melkvee	30	11
Akkerbouw rundvee	57	13
Intensieve veehouderij	14	10
Veeteeltcombinaties	29	7
Gewascombinaties	23	7
Groenten openlucht	6	5
Boomkwekerij en sierteelt openlucht	0	3
Teelt onder glas	0	16
Fruit	2	8
Totaal	24	9

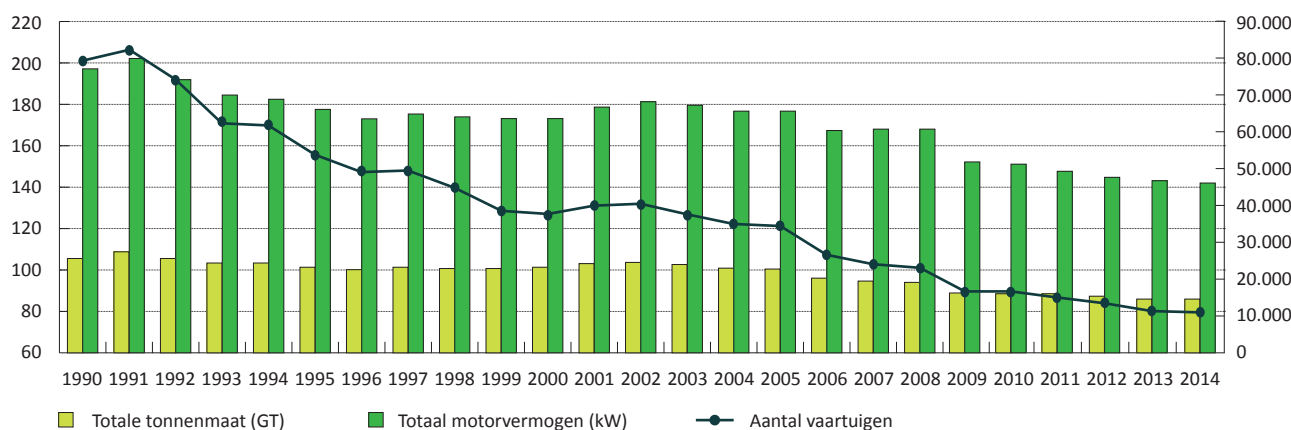
*: Gespecialiseerde vleesveebedrijven zonder mestkalverbedrijven.
Bron: Departement Landbouw en Visserij.

efficiëntie. Voor die continue innovatie kan de sector een beroep doen op het Europees Fonds voor maritieme zaken en visserij, de opvolger van het Europees Visserijfonds, en het Financieringsinstrument voor de Vlaamse Visserij- en Aquacultuursector.

Binnen de Europese vloot mag dan al sprake zijn van overcapaciteit, de Vlaamse vissersvloot is de voorbije jaren al zwaar afgebouwd. In 1950 bedroeg de vloot nog 457 vaartuigen, in 2000 waren dat er nog 127, terwijl er eind 2014 nog maar 79 vissersvaartuigen zijn. Een verdere inkrimping van de vloot zou kunnen leiden tot het volledig verdwijnen van de visserijsector. Men spreekt daarom wel vaker over het kritisch

5.189 Vissersvloot

Evolutie van het aantal vissersvaartuigen (linkeras) en de totale capaciteit van de vloot in GT en kW (rechteras), van 1990 tot 2014.

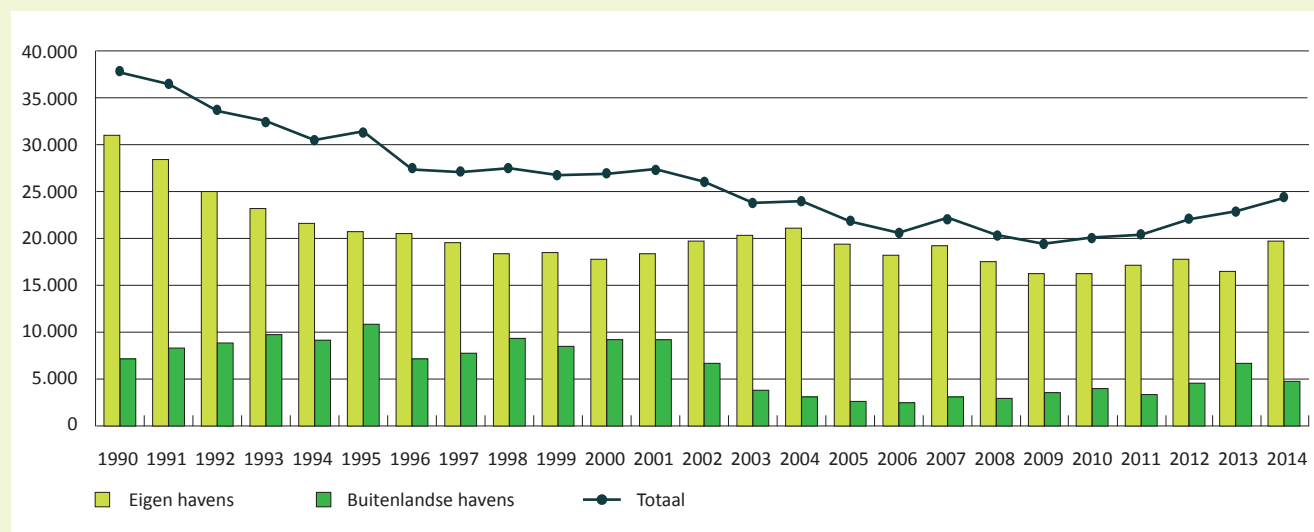

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

5.190 Aanvoer vissersvloot

Evolutie van de jaarlijkse aanvoer in eigen en vreemde havens, van 1990 tot 2014, in ton.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

minimum dat de vloot heeft bereikt. België ijvert daarom op Europees niveau sterk voor het behoud van zijn kleine, nationale vloot die op de rand van de economische leefbaarheid balanceert. De belangrijke reductie van de laatste jaren is vooral het gevolg van de slooprondte die de overheid in 2009 organiseerde.

Eind 2014 behoren 37 vaartuigen tot het grote vlootsegment (motorvermogen boven de 221 kW) en 42 tot het kleine vlootsegment. Economisch gaat het grote vlootsegment er sinds de brandstofcrisis van 2008 op vooruit. Het kleine vlootsegment lijdt daarentegen sterker onder de hoge kosten voor lonen, brandstof en afschrijvingen en de lagere prijsvorming van de visserijproducten. Zeebrugge is de thuishaven voor 41 vaartuigen, Oostende voor

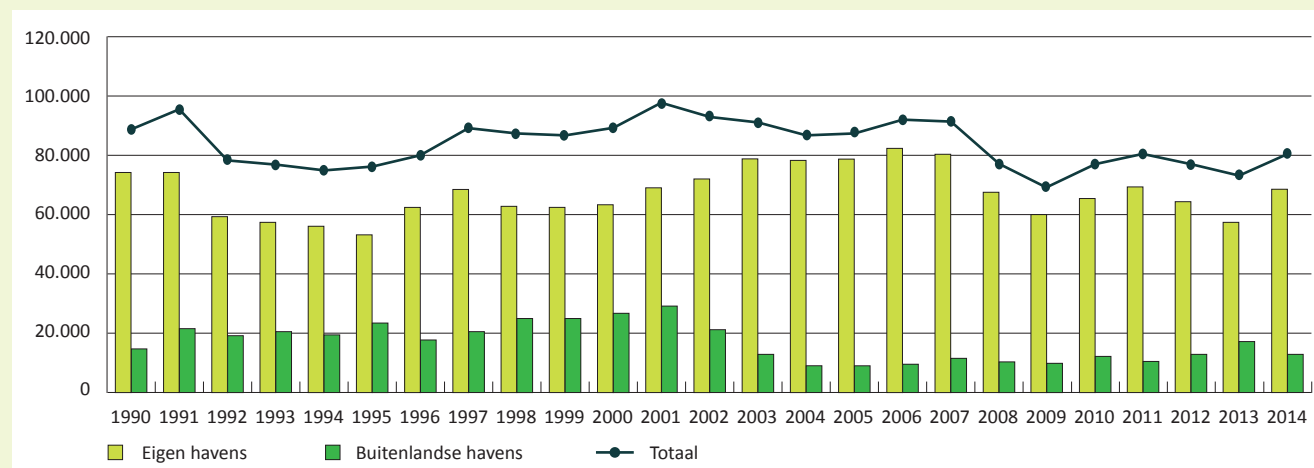
23, terwijl Nieuwpoort 9 en Blankenberge 4 vaartuigen telden. Daarnaast zijn er ook nog 2 Schelde-estuariumvissersvaartuigen.

Een andere belangrijke uitdaging voor de sectorontwikkeling is de ouderdom van de Belgische vloot. Zo loopt de gemiddelde leeftijd ondertussen op tot meer dan 25 jaar. Vooral de romp van de vaartuigen is verouderd. Tot voor enkele jaren werd er nog wel aan motorvernieuwing gedaan, maar die tendens is nagenoeg stilgevallen.

In 2014 stijgt de aanvoer in eigen havens met 20% tot 19.623 ton, maar daalt in vreemde havens tot 4.651 ton (-28%). De aanvoer in vreemde havens staat daarmee nog steeds op het op één na hoogste peil van de laatste tien jaar. De totale

5.191 Aanvoerwaarde vissersvloot

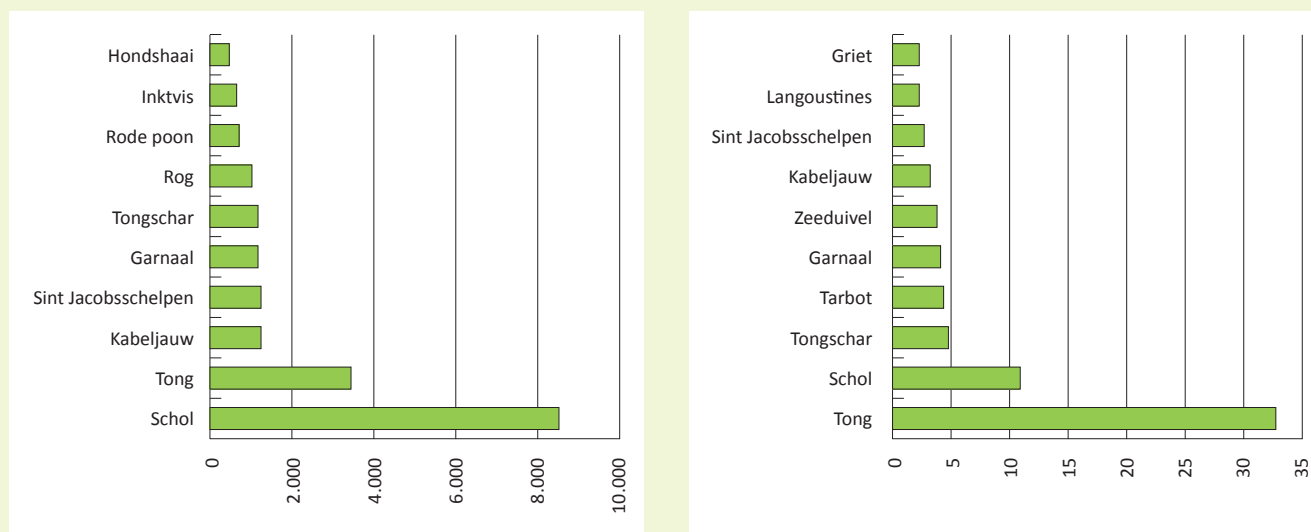
Evolutie van de jaarlijkse aanvoerwaarde in eigen en vreemde havens, van 1990 tot 2014, in 1.000 euro.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

5.192 Aanvoer en aanvoerwaarde top-10

Top-10 van de aanvoer (links) en aanvoerwaarde (rechts) per vissoort in 2014, in ton en miljoen euro.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

aanvoer steeg zo met 6% tot 24.273 ton, vergelijkbaar met het niveau van tien tot vijftien jaar geleden. In Zeebrugge wordt 65% van de aanvoer in de eigen havens afgezet, in Oostende 34% en in Nieuwpoort 1%. De verkoop van vis gebeurt voornamelijk in de Vlaamse Visveiling, een fusie van de stedelijke vismijn in Oostende en de private Zeebrugse Visveiling, die het daglicht zag in november 2010.

Het aandeel van de aanvoer in vreemde havens bedraagt 19%. Het overgrote deel van de aanvoer in buitenlandse havens (83%) vindt plaats in Nederland.

De omzet in eigen havens stijgt met 21% ten opzichte van 2013, die in buitenlandse havens daalt met 22%. De globale aanvoerwaarde stijgt met 11% en komt uit op 81 miljoen euro.

In 2014 zijn de belangrijkste aangevoerde soorten schol (8.449 ton), tong (3.471 ton) en kabeljauw (1.263 ton). De omzet laat een ander beeld zien. Tong neemt met 32,6 miljoen euro maar liefst 40% van de waardecreatie in en laat schol (10,8 miljoen euro) en tongschar (4,8 miljoen euro) ver achter zich.

Publicaties en websites

- Platteau, J., Van Gijsegheem, D. & Van Bogaert, T. (reds.) (2014). Landbouwrapport 2014. Brussel: Departement Landbouw en Visserij.
- Van Bogaert, T., Platteau, J. & Van Gijsegheem, D. (reds.) (2014). Visserijrapport 2014. Brussel: Departement Landbouw en Visserij.
- Lenders, S. (2015). De Vlaamse Landbouwconjunctuurindex - Resultaten enquête voorjaar 2015. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Bernaerts, E. & Demuynck, E. (2014). Productierekening van de Vlaamse land- en tuinbouw 2014. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Samborski, V. & Van Belleghem, L. (2015). De biologische landbouw in Vlaanderen – Stand van zaken 2014. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Dumez, L. (2015). Programma voor Plattelandsontwikkeling Vlaanderen 2007-2013, Jaarverslag 2014. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Visserijbeleid en Kwaliteit Dier (2015). De Belgische Zeevisserij - Aanvoer en Besomming 2014. Brussel.

Beleidsdomein Landbouw & Visserij:

<http://www.vlaanderen.be/landbouw>

ADS - Landbouw: <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/economie/landbouw/index.jsp>

Milieu- en natuurrapport (VMM-MIRA): www.milieurapport.be

Familiale arbeidsinkomen Het familiale arbeidsinkomen wordt verkregen door van de totale opbrengsten alle kosten, behalve het toegerekend loon van de familiale arbeidskrachten, in mindering te brengen. Het is de vergoeding van alle familiale arbeid vermeerderd met het netto bedrijfsresultaat. Het wordt uitgedrukt per aantal niet-betaalde (meestal familiale) volwaardige arbeidskrachten.

Familiale arbeidskrachten Het aantal niet-betaalde regelmatig en niet-regularitig tewerkgestelde personen die omgerekend worden tot volwaardige arbeidskrachten.

Verwarringstechniek Een groot aandeel van de gebruikte insecticiden in de fruitteelt gaat voornamelijk naar de bestrijding van de fruitmot. Door de biologische bestrijding van de fruitmot, kan het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen aanzienlijk dalen. In de verwarringstechniek worden dispensers met feromonen van de vrouwelijke fruitmot verspreid over het gehele perceel. De mannelijke fruitmot is hierdoor niet in staat om de vrouwelijke fruitmotten te lokaliseren. Deze bestrijdingstechniek is bovendien erg specifiek: andere insecten worden niet geschaad door het gebruik van deze techniek.

Standaard output De standaard output (SO) is de geldwaarde van de bruto landbouwproductie per eenheid (oppervlakte of dier) tegen prijzen af boerderij en exclusief BTW. De standaardopbrengsten worden per landbouwproduct vastgesteld. De lijst van de producten waarvoor de standaardopbrengsten worden berekend, is in overeenstemming met de lijst van de kenmerken voor de landbouwstructurenquêtes zoals vastgesteld bij Verordening (EG) nr. 1166/2008. In tegenstelling met het bruto standaard saldo wordt er bij de SO geen rekening gehouden met de subsidies en ook de specifieke kosten (zaad, meststoffen, bestrijdingsmiddelen, voeders, energie enz.) worden niet afgetrokken.

BLIKVANGERS

- In 2014 ligt het bruto binnenlands energieverbruik 6% lager dan in 2013. In sectoren waarbij het buitenklimaat een rol speelt (voornamelijk de huishoudens, de tertiaire sector en de landbouwsector) is er een daling van het energieverbruik vooral omwille van het warmere weer in 2014 tegenover 2013. Sinds 2003 is er een ont koppeling tussen de economische groei en het energieverbruik. In 2014 is de energie-intensiteit 21% lager dan in 1990 (figuur 5.193).
- Het totaal aandeel hernieuwbare energie in het bruto finaal energieverbruik bedraagt in 2014 5,7%. Dat is iets lager dan in 2013, door het uitzonderlijk zachte weer in 2014 waardoor minder groene warmte werd opgewekt en door de (tijdelijke) stillegging van twee grote biomassa-installaties. De lagere productie uit biomassa werd wel deels gecompenseerd door meer groene stroom uit wind en zon, waardoor het aandeel groene stroomproductie in het bruto finaal elektriciteitsverbruik stabiel bleef op 10,5% (figuur 5.205).
- De betrouwbaarheid van de Vlaamse elektriciteits- en aardgasdistributienetten blijft op een hoog peil. De cijfers rond stroomonderbrekingen zijn vergelijkbaar met die van Nederland en Duitsland, die in Europa tot de laagste behoren (figuur 5.216).
- Het aantal gezinnen dat voor elektriciteit en/of aardgas beleverd wordt door de netbeheerders in hun rol van sociale leverancier steeg tot 2011, maar is tussen eind 2011 en eind 2014 met 5,4% gedaald voor elektriciteit en met 3,4% voor aardgas (figuur 5.208).
- Er is sinds 2012 een gunstige evolutie van de concentratie op de energieleveranciersmarkt (figuur 5.210).

Het Vlaamse energiebeleid wil inzetten op de transitie naar een nieuw toekomstgericht energiesysteem dat betrouwbaar blijft en koolstofarm is. Dat vergt aanpassingen aan het hele energiesysteem, bij het energie-aanbod, de energievraag, de infrastructuur, de markten, ...

De topprioriteit voor het Vlaamse energiebeleid is het inzetten op meer energie-efficiëntie. Verstandiger omgaan met energie zal niet alleen de energiefactuur minder snel doen oplopen, het helpt ook in het bereiken van de Europese klimaat- en energiedoelstellingen.

Een andere prioritaire doelstelling voor het Vlaamse energiebeleid is de energieopwekking uit hernieuwbare energiebronnen op een kostenefficiënte wijze bevorderen. Ook het verzekeren van een betrouwbare elektriciteits- en gasvoorziening aan gezinnen en bedrijven tegen een sociaal-economisch verantwoorde prijs via een goed functionerende interne energiemarkt staat centraal.

Efficiënt energieverbruik

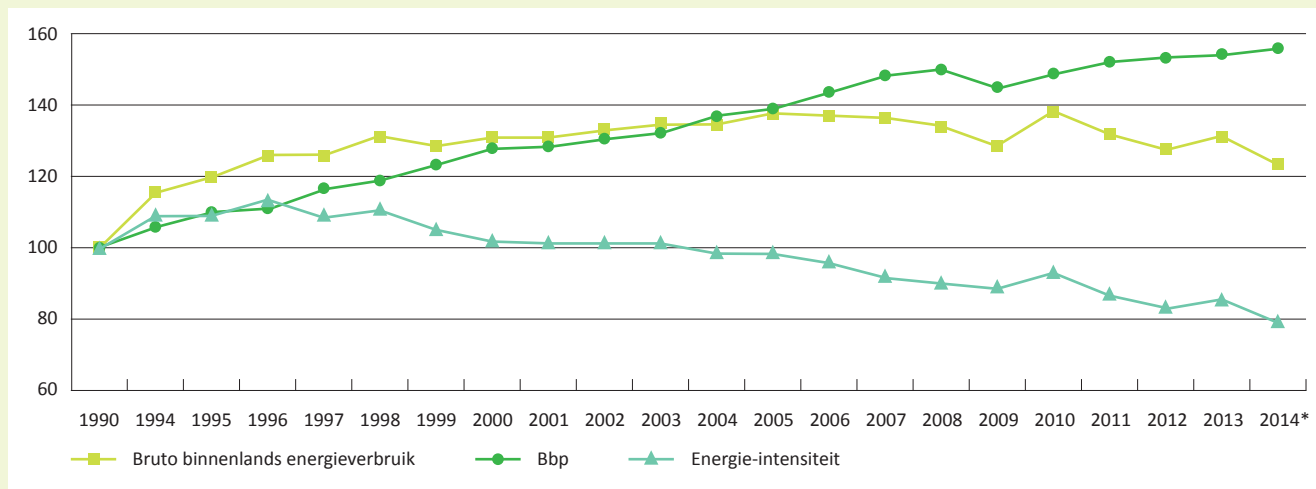
Vlaanderen streeft, in overeenstemming met Europees aangegeven verbintenissen, naar een verhoogde energie-efficiëntie tegen 2020 (doelstelling Pact 2020). België heeft in 2013 bij de Europese Commissie een primaire energiebesparing tegen 2020 van 18% ten opzichte van business-as-usual als indicatieve doelstelling aangemeld. Deze 18% is een optelsom van besparingen door beleidsmaatregelen van de gewesten en de federale overheid.

Daarnaast verplicht de Europese Richtlijn Energie-efficiëntie van 2006 de lidstaten om het finale energiegebruik van activiteiten die niet onder het Europees Emissiehandelssysteem (ETS) vallen te beperken. Conform de indicatieve doelstelling in de richtlijn, streefde het eerste Vlaamse Actieplan Energie-efficiëntie ernaar om eind 2016 een absolute hoeveelheid energie te besparen die overeenkomt met 9% van het gemiddelde finale binnenlandse energiegebruik over de periode 2001-2005. In 2014 bleek uit berekeningen voor het derde Vlaamse Actieplan Energie-efficiëntie dat eind 2016 een energiebesparing van 14% mogelijk is, beter dus dan de vooropgestelde streefwaarde van 9%.

De energie-intensiteit vergelijkt het bruto binnenlands energieverbruik (BBE) met het bruto binnenlands product (bbp). Met uitzondering van 2010 (heropleving van de economie na het crisisjaar 2009 en bovendien een zeer koud jaar) is er sinds 2003 een ont koppeling tussen de economische groei en het energiegebruik. In 2014 is de energie-intensiteit 21% lager dan in 1990. Dit is zowel het gevolg van structurele effecten (verschuivingen van het belang van sectoren in de Vlaamse economie) als van een toegenomen energie-efficiëntie (verminderd energieverbruik per eenheid product of dienst).

5.193 Energie-intensiteit

Evolutie van het bruto binnenlands energieverbruik, het bruto binnenlands product en de energie-intensiteit van de economie, van 1990 tot 2014, index 1990 = 100.

*: voorlopige cijfers voor 2014.

Noot: bbp in kettingeuro's, referentiejaar 2005.

Bron: Energiebalans VITO, bewerking SVR.

Toch blijft de energie-intensiteit van Vlaanderen relatief hoog ten opzichte van de meeste andere EU-lidstaten. In 2013 had Vlaanderen - na Finland - de hoogste energie-intensiteit van de West-Europese lidstaten (EU15). Een belangrijke oorzaak voor dit hoge cijfer is de Vlaamse energie-intensieve industrie zoals de chemie, de ijzer- en staalsector en de voedingssector.

Het bruto binnenlands energieverbruik bedraagt in 2014 volgens een voorlopige schatting 1.478 PetaJoule (PJ). Dit is 24% meer dan in 1990 maar 6% minder dan in 2013.

In sectoren waarbij het buitenklimaat een rol speelt (voornamelijk de huishoudens, de tertiaire en de landbouwsector)

is er een daling van het energieverbruik vooral omwille van het warmere weer in 2014 tegenover 2013. De verwarmingsbehoefte, uitgedrukt in aantal graaddagen, ligt in 2014 33% lager dan in 2013. Daardoor daalt het energieverbruik van de huishoudens en de dienstensector, die vooral energie gebruiken om gebouwen te verwarmen, met 15% (huishoudens) en 13% (dienstensector) ten opzichte van 2013. Gecorrigeerd naar graaddagen is er zowel bij de huishoudens (+14%) als de tertiaire sector (+5%) wel een toename te zien.

Ook in de landbouw- en visserijsector is er in 2014 een daling van het energieverbruik met 14% tegenover 2013. Hier viel de

5.194 Energieverbruik en energie-intensiteit per sector

Evolutie van het energieverbruik (in PJ) en de energie-intensiteit per sector (in kgoe/1000 euro bbp), van 2005 tot 2014.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*
Energieverbruik (PJ)										
Industrie	408	412	391	389	348	400	388	380	394	382
Niet-energetisch eindverbruik	279	254	256	279	238	284	286	263	257	260
Tertiaire sector	105	100	100	105	108	110	96	102	108	94
Transportsector	195	199	204	197	195	198	197	198	216	222
Transformatiesector	390	403	423	379	390	392	376	341	333	293
Huishoudens	232	233	224	229	226	240	202	212	232	198
Landbouw	33	31	28	25	28	31	26	27	28	24
Energie-intensiteit (kgoe/1000 euro bbp)										
Industrie + Niet-energetisch eindverbruik	417	398	373	394	380	434	411	397	378	360
Tertiaire sector + Transportsector	66	64	62	61	62	62	58	59	57	56
Transformatiesector	1.949	1.940	1.974	1.710	1.579	1.475	1.404	1.382	1.328	1.281
Landbouw	540	456	418	372	400	429	352	376	333	307
Totale economie	218	211	202	198	195	206	191	183	189	175

*: voorlopige cijfers voor 2014.

Bron: Energiebalans VITO, bewerking SVR.

voorbijge jaren echter wel een toename van het aardgasverbruik op: ten opzichte van 2005 is het aardgasverbruik meer dan verdubbeld. Dit komt doordat er steeds meer WKK-eenheden in eigen productie worden opgestart. Dit geeft een verschuiving van het aardgasverbruik van de elektriciteits- en warmtesector naar de landbouwsector. Ook het biomassaverbruik heeft de laatste jaren een enorme opmars gekend, deels te verklaren door inzet van groene WKK's. Sinds 2010 produceert de landbouwsector meer elektriciteit dan hij zelf verbruikt.

Het energetische verbruik in de industrie daalt met 3% ten opzichte van 2013, terwijl het niet-energetische verbruik als grondstof, solvent of smeermiddel - voornamelijk in de chemische industrie - stijgt met 1%. Het totale industriële verbruik kent hierdoor een lichte afname met 1,5%. Bijna driekwart van het energieverbruik in de industrie komt op rekening van de sectoren ijzer- en staal, chemie en voeding.

Het energieverbruik in de transformatiesector (elektriciteitscentrales, raffinaderijen en cokesfabriek) ligt 12% lager dan in 2013. De elektriciteitssector kent een sterke daling van het energieverbruik in 2014 ten opzichte van 2013 (-22%). Het nucleaire warmteverbruik is opnieuw gedaald door het uitvallen van Doel 3 (scheurtjes in het reactorvat) en Doel 4 (mogelijke sabotage). Bovendien blijft na een reeds sterke daling in de afgelopen jaren het gebruik van aardgas en vaste brandstoffen verder afnemen. Bij de raffinaderijen ligt de productie en dus het energieverbruik dan weer 12% hoger in 2014 dan in 2013.

Het energieverbruik in de transportsector stijgt met 2,7% ten opzichte van 2013. Hier neemt het wegtransport met 95% het grootste deel van het energieverbruik voor zich.

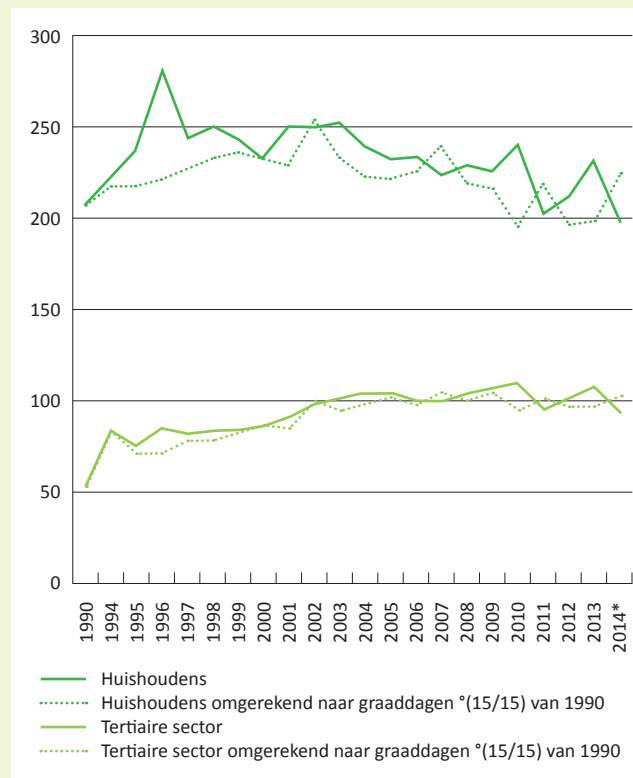
De Vlaamse overheid wil in het bijzonder het energieverbruik van het gebouwenpark doen dalen door voor nieuwe gebouwen strengere energienormen te hanteren en in het bestaande gebouwenpark maatregelen ter verbetering van de energie-efficiëntie te nemen. Dit kan ondermeer door het stimuleren van de plaatsing van dak- of zoldervloerisolatie, muurisolatie, de vervanging van enkel glas en inefficiënte verwarmingsinstallaties.

Het E-peil is een maat voor de energieprestatie van een woning en de vaste installaties ervan in standaardomstandigheden. Hoe lager het E-peil, hoe energiezuiniger de woning. Sinds 1 januari 2006 geldt de EPB-regelgeving (Energieprestatie en Binnenklimaat-regelgeving) voor elk bouw- en verbouwingsproject waarvoor een stedenbouwkundige vergunning wordt aangevraagd. Voor stedenbouwkundige vergunningsaanvragen tussen 1 januari 2006 en 31 december 2009 gold een maximaal E-peil voor nieuwe woongebouwen van E100. Vanaf 1 januari 2010 gold een maximaal E-peil van E80 en vanaf 2012 gold het E-peil E70. Vanaf 2014 geldt het E-peil E60. Tot 2021 wordt het verplichte E-peil stapsgewijs aangescherpt: E50 in 2016, E40 in 2018 en E35 in 2020. Vanaf 2021 moet elke nieuwe woning minstens aan de BEN-eisen (bijna-energieefficiënt) voldoen. Dat betekent dat bouwvoorstellen vanaf 2021 het E30-peil moeten respecteren.

Nieuwe woongebouwen (teengezinswoningen en appartementen) worden jaar na jaar energiezuiniger. De verstrenging

5.195 Energieverbruik gebouwenpark

Evolutie van het energieverbruik van de huishoudens en de tertiaire sector (eveneens gecorrigeerd naar graaddagen), van 1990 tot 2014, in PJ.

* voorlopige cijfers voor 2014.
Bron: Energiebalans VITO.

van het E-peil van E100 naar E80 voor vergunningsaanvragen vanaf 2010 en E70 vanaf 2012 heeft duidelijk tot een versneling geleid in het energiezuiniger bouwen. De nieuwe woongebouwen waarvoor in 2013 een bouwvergunning werd aangevraagd, halen een gemiddeld E-peil van E56 (tegenover een gemiddelde van E88 in 2006).

De groep bouwers die een lage-energiewoning bouwen, met een E-peil lager dan E60, neemt jaar na jaar toe. Pas vanaf 2014 is E60 de maximumnorm, maar van de vergunningsaan-

5.196 E-peil

Spreading van het E-peil van nieuwe woongebouwen per aanvraagjaar van de vergunning, van 2006 tot 2013, in %.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
E > 100	7,3	0,4	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
E80 - E100	62,4	58,0	49,2	37,5	1,2	1,0	0,2	0,2
E60 - E80	27,4	35,8	39,1	45,2	71,5	71,4	52,1	48,5
E40 - E60	2,6	4,5	8,6	13,0	20,3	19,6	38,2	40,9
E30 - E40	0,2	0,6	1,0	2,1	3,1	3,1	5,1	4,2
E ≤ 30	0,2	0,6	1,8	2,1	3,8	4,9	4,4	6,2

Bron: VEA.

5.197 Importafhankelijkheid

Hoeveelheid (in PJ) en aandeel van de ingevoerde energie in het primair energieverbruik, naar energiebron, van 2005 tot 2014.

	Netto invoer van						Totaal netto invoer (PJ)	Primair verbruik (PJ)	Aandeel invoer (%)
	Kolen (PJ)	Petroleum-producten (PJ)	Gas (PJ)	Elektriciteit (PJ)	Splijtstoffen (PJ)	Biomassa (PJ)			
2005	173,9	1.047,0	412,6	22,2	239,4	9,0	1.904,2	2016,0	94,5
2006	163,9	1.069,8	414,0	31,6	235,8	10,7	1.925,8	2039,5	94,4
2007	152,1	1.103,6	420,6	23,9	246,3	12,3	1.958,8	2075,3	94,4
2008	138,9	1.093,0	433,4	32,7	222,2	14,2	1.934,4	2061,5	93,8
2009	122,8	925,6	441,9	8,0	228,6	17,5	1.744,3	1874,9	93,0
2010	131,0	981,6	487,5	17,8	234,6	19,5	1.872,1	2021,1	92,6
2011	122,1	937,8	414,5	20,9	243,8	18,6	1.757,7	1904,4	92,3
2012	122,6	874,5	421,1	36,1	195,3	22,6	1.672,2	1825,3	91,6
2013	127,9	891,7	410,0	39,2	221,3	22,4	1.712,5	1874,6	91,4
2014*	117,2	873,3	357,6	67,2	161,6	20,1	1.597,1	1750,4	91,2

* voorlopige cijfers voor 2014.

Bron: Energiebalans VITO.

vragen in 2013 voldoet al 51% van de nieuwe woongebouwen aan deze norm.

Naast die positieve trend groeit ook de groep van de voorlopers sterk. Dat is de groep die véél energiezuiniger bouwt dan E40. Voor het aanvraagjaar 2006 waren er quasi geen voorlopers. Voor het aanvraagjaar 2013 bedraagt het aandeel voorlopers ruim 10%.

Ook het aandeel BEN-woningen ($\leq$ E30) gaat in stijgende lijn, voor het aanvraagjaar 2013 gaat het om 6%.

Energieopwekking

Vlaanderen heeft geen gekende reserves van uranium, aardolie of aardgas en door de goedkopere prijzen op de wereldmarkt werd de ontginning van steenkool stopgezet. Het gros van de benodigde primaire energiebronnen wordt ingevoerd: 91,2% in 2014. Dit cijfer vertoont de jongste jaren wel een dalende trend.

Voor uranium zijn geen specifieke importcijfers voor Vlaanderen beschikbaar, maar wereldwijd zijn Kazachstan, Canada en Australië de grootste leveranciers. Voor aardgas en petroleumproducten rekent Vlaanderen vooral op aanvoer uit andere Europese landen (Nederland en Noorwegen voor aardgas, Rusland en Noorwegen voor aardolie), aangevuld met leveringen uit het Midden-Oosten.

Niettegenstaande technisch winbare reserves voor steenkool in het Kempens bekken, voert Vlaanderen alle steenkool in, vooral uit Zuid-Afrika, de Verenigde Staten, Australië en Rusland.

In Vlaanderen is er een toenemende trend naar energieproductie dichtbij of door de eindgebruiker zelf. Installatie van ondermeer WKK's, zonnepanelen, windturbines, zonneboilers en warmtepompen brengt zo het aandeel lokale energieproductie (elektriciteit en warmte) in de totale Vlaamse energievraag op 33,9% in 2014.

Dit aandeel omvat ook de warmte geproduceerd in verwarmingsketels bij eindgebruikers vertrekkende van ondermeer

5.198 Lokale energieproductie

Hoeveelheid (PJ) en aandeel lokale energieproductie (in %) in de totale Vlaamse energievraag, van 2008 tot 2014.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*
Lokale energieproductie (PJ)	525	513	568	514	529	559	501
waarvan elektriciteitsproductie door WKK, zelfproducenten, autonome producenten (dus exclusief grote elektriciteitscentrales)	39	44	50	48	52	48	43
waarvan elektriciteitsproductie door wind, water en zon (niet-stuurbare productie)	1	2	3	5	9	10	10
waarvan totale warmteproductie	485	467	515	460	469	501	448
waarvan warmteproductie door WKK-installaties (exclusief de grote elektriciteitscentrales en turbojets Ebel en SPE)	45	51	58	59	64	62	62
waarvan warmteproductie door installaties die enkel warmte produceren	440	416	457	401	404	439	386
Totale Vlaamse energievraag (PJ) (totaal bruto binnenlands energieverbruik)	1.606	1.534	1.656	1.573	1.525	1.572	1.478
Aandeel lokale energieproductie in de totale Vlaamse energievraag (%)	32,7	33,4	34,3	32,7	34,7	35,6	33,9

*: voorlopige cijfers voor 2014.

Bron: VITO.

5.199 Interconnectiecapaciteit

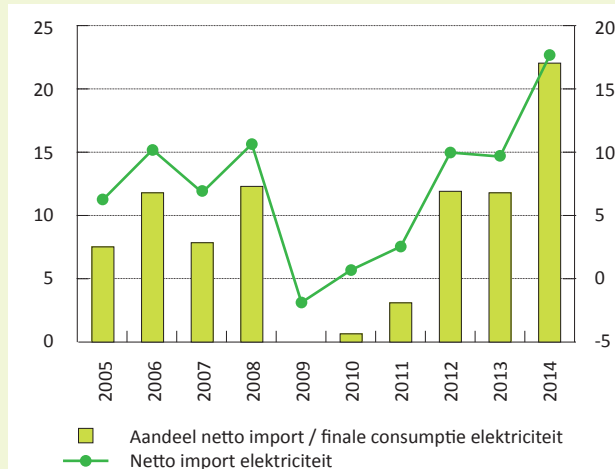
Interconnectiecapaciteit (Net transfer capacity) van België met de buurlanden, van 2007 tot 2015, in MW.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Frankrijk -> België	1.700	1.600	1.700	1.700	1.850	1.850	1.850	1.850	1.850
België -> Frankrijk	600	600	600	800	800	800	800	800	800
Nederland -> België	0	0	1.219	830	946	946	946	946	946
België -> Nederland	0	0	1.219	830	946	946	1.128	946	946

Bron: Elia.

5.200 Aandeel ingevoerde elektriciteit

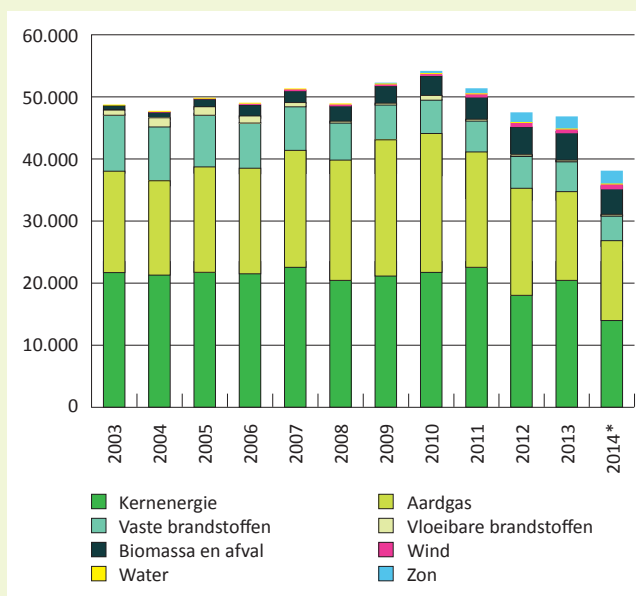
Netto import van elektriciteit (rechteras, in TWh) en aandeel netto import t.o.v. de finale consumptie van elektriciteit in België (linkeras, in %), van 2005 tot 2014.

Bron: FOD Economie, Algemene Directie Energie en Elia.

5.201 Elektriciteitsproductie

Aandeel van de energiebronnen in de netto elektriciteitsproductie (centrale productie + zelfproducenten), van 2003 tot 2014, in GWh.

*: voorlopige cijfers voor 2014.
Bron: VITO.

stookolie, aardgas en biomassa. De lagere verwarmingsbehoefte door het warmere jaar 2014 draagt dan ook bij aan de afname van het aandeel lokale productie.

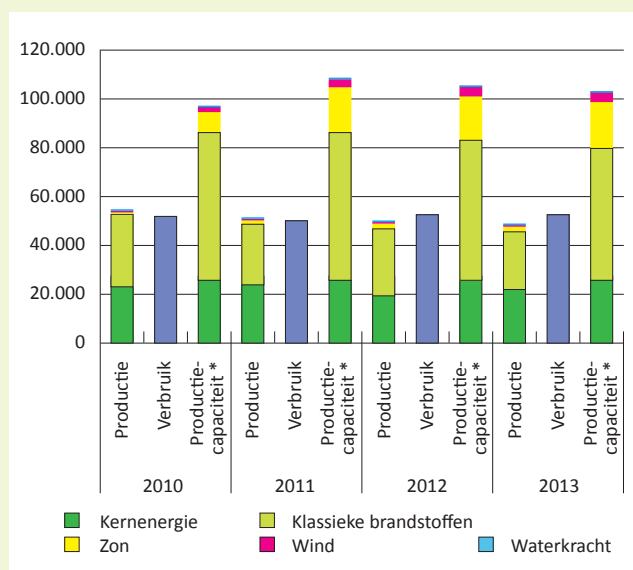
Het aandeel netto ingevoerde elektriciteit in België schommelt van jaar tot jaar maar kent over het algemeen toch een stijgende tendens doorheen de tijd. In 2014 komt 22% van de in België verbruikte elektriciteit uit het buitenland.

De toegenomen afhankelijkheid van ingevoerde elektriciteit houdt vanuit het perspectief van de energiebevoorradingszekerheid mogelijks een verhoogd risico in. Vanuit het perspectief van een transitie naar een koolstofarm geïnterconnecteerd Europees elektriciteitssysteem (supergrid) kan het op een positieve evolutie wijzen.

De netto elektriciteitsproductie in Vlaanderen (inclusief zelfproductie, zon, wind en water) daalt in 2014 met 19% ten opzichte van 2013. Bij de nucleaire productie is er een afname met 33% (het gevolg van het stilleggen van Doel 3 en 4), bij de

5.202 Productiecapaciteit elektriciteit

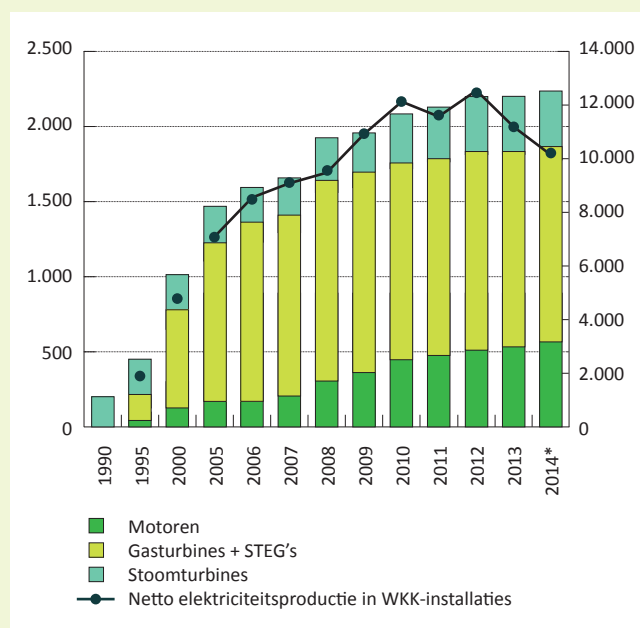
Vergelijking van de productie, het verbruik en de productiecapaciteit van elektriciteit per energiebron, van 2010 tot 2013, in GWh.

*: het gaat hier om een louter theoretische productiecapaciteit waarbij er vanuit gegaan wordt dat alle opgestelde vermogen het volledige jaar (8.766 uren) operationeel is, wat ondermeer in het geval van wind- en zonne-energie uiteraard niet mogelijk is.
Bron: VITO.

5.203 Warmtekrachtkoppeling

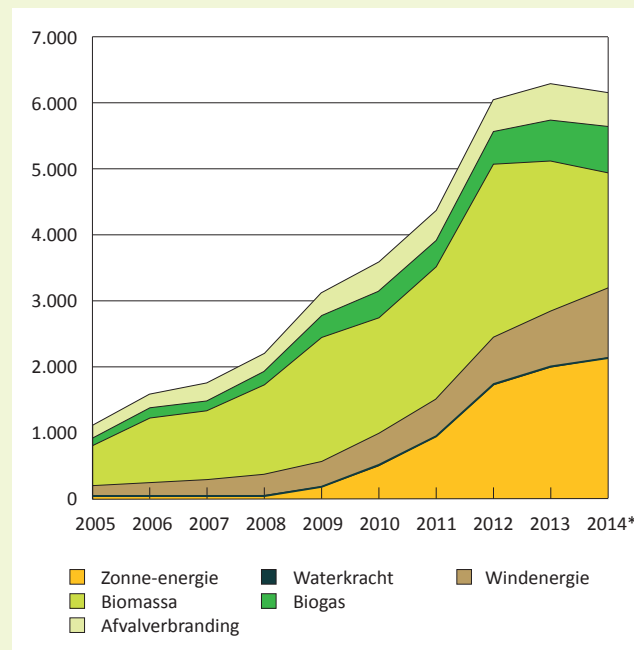
Evolutie van het operationeel elektrisch en mechanisch vermogen in MWe+m (linkeras) en elektriciteitsproductie in GWh (rechteras) in WKK's, van 1990 tot 2014.

*: voorlopige cijfers voor 2014.
Bron: VITO.

5.204 Groene stroom

Evolutie van de bruto productie van groene stroom, naar bron, van 2005 tot 2014, in GWh.

*: voorlopige cijfers voor 2014.
Bron: VITO.

niet-nucleaire productie is er een afname met 7% (het gevolg van het stilleggen van een aantal gas-, biomassa- en steenkoolcentrales).

Kernenergie blijft met een aandeel van 36% de belangrijkste energiebron bij de netto elektriciteitsproductie, gevolgd door aardgas met een aandeel van 34%. Steenkool heeft een aandeel van 11%. Het aandeel van hernieuwbare energiebronnen en afval kent de grootste stijging sinds 2003 en komt in 2014 uit op 19%.

Warmtekrachtkoppeling of WKK is de gelijktijdige omzetting van energie in nuttige warmte en kracht (meestal gebruikt om stroom op te wekken). WKK-installaties benutten de primaire energiebronnen beter en verlagen de emissies in vergelijking met de gescheiden opwekking van elektriciteit en warmte. Op die manier dragen WKK's bij tot de realisatie van de energie- en klimaatdoelstellingen. Wanneer minder brandstof wordt gebruikt dan bij de best beschikbare technologie voor gescheiden opwekking van dezelfde hoeveelheden elektriciteit en warmte, dan beschouwt men de installatie als een 'kwalitatieve WKK'. Installaties groter dan 1 MWe moeten een primaire energiebesparing van ten minste 10% realiseren om te voldoen aan de definitie van een kwalitatieve WKK die in aanmerking kan komen voor steun via WKK-certificaten.

Eind 2014 bedraagt het totaal elektrisch en mechanisch vermogen aan WKK-installaties in Vlaanderen 2.230 MW, 1,4% meer dan in 2013 en 51% meer dan in 2005. De laatste jaren is er een stabilisatie opgetreden in het operationeel vermogen

van WKK's met turbines, het vermogen van WKK's met motoren nam verder toe.

Alle WKK-installaties samen produceren in 2014 voor 10,1 TWh elektriciteit (18,5% van het bruto binnenlands elektriciteitsverbruik), een daling met 9% ten opzichte van 2013. Aardgas blijft de dominante brandstof voor WKK's in Vlaanderen, gevolgd door recuperatiestoom. Het aandeel van vloeibare brandstoffen (zowel fossiel als hernieuwbaar) is beperkt. Biogas, stortgas en andere brandstoffen (olie en vetten, slib, hout, raffinaderijgas, afval en kolen) zorgen voor de resterende brandstofinput.

De Europese Richtlijn Hernieuwbare Energie van 2009 legt België op om tegen 2020 13% van het bruto finaal energiegebruik te halen uit hernieuwbare energiebronnen. België heeft deze doelstelling nog niet vertaald naar doelstellingen voor de gewesten en de federale overheid. België kan zelf bepalen hoe deze doelstelling verder wordt gespecificeerd naar groene stroom, groene warmte en koeling en hernieuwbare energie in transport (zowel biobrandstoffen als groene stroom voor elektrische voertuigen), mits tegemoet wordt gekomen aan een minimum doelstelling van 10% hernieuwbare energie in transport. Vlaanderen hanteert voorlopig een indicatieve doelstelling van 10,5% hernieuwbare energie tegen 2020.

Met aandelen van 10,5% groene stroom, 4,8% groene warmte en koeling en 4,8% hernieuwbare energie in transport heeft Vlaanderen in 2014 een aandeel van 5,7% hernieuwbare energie in het totaal bruto finaal energiegebruik zoals gedefinieerd in de Europese Richtlijn Hernieuwbare Energie.

5.205 Aandeel hernieuwbare energie

Evolutie van het totale aandeel hernieuwbare energie (groene stroom, groene warmte en hernieuwbare energie in transport) in het bruto finale energieverbruik, van 2005 tot 2014, in %.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*
Elektriciteit (1)										
Bruto groene stroom productie (GWh)	1.089	1.573	1.736	2.185	3.101	3.586	4.448	6.051	6.271	6.129
Bruto totaal elektriciteitsverbruik (GWh)	58.524	60.181	60.383	60.247	56.826	61.628	59.439	59.766	59.654	58.325
% groene stroom	1,9%	2,6%	2,9%	3,6%	5,5%	5,8%	7,5%	10,1%	10,5%	10,5%
Verwarming en koeling (2)										
Bruto totaal verbruik van hernieuwbare energie voor verwarming en koeling (PJ)	16,0	16,8	17,9	19,3	20,7	26,1	21,0	24,8	27,8	24,1
Bruto totaal energieverbruik voor verwarming en koeling (PJ)	588	585	551	555	528	582	518	526	568	507
% groene warmte	2,7%	2,9%	3,2%	3,5%	3,9%	4,5%	4,1%	4,7%	4,9%	4,8%
Vervoer (3)										
Eindverbruik van energie uit hernieuwbare bronnen in vervoer (PJ)	0,4	0,4	2,8	3,0	7,5	9,5	9,2	10,2	10,7	10,4
Totaal energieverbruik van vervoer (PJ)	186	190	195	189	186	188	188	190	208	214
% groen transport	0,2%	0,2%	1,4%	1,6%	4,1%	5,0%	4,9%	5,4%	5,2%	4,8%
Hernieuwbare energie doelstelling (1+2+3)										
Totaal hernieuwbare energie (PJ)	19,9	22,5	26,6	29,7	39,0	48,0	45,7	56,3	60,6	55,9
Totaal bruto totaal energieverbruik (PJ)	1.033	1.040	1.014	1.014	964	1.039	970	979	1.036	979
% hernieuwbare energie / totaal bruto totaal energieverbruik	1,9%	2,2%	2,6%	2,9%	4,0%	4,6%	4,7%	5,8%	5,9%	5,7%

*: voorlopige cijfers voor 2014.

Bron: VITO.

De totale bruto groene stroomproductie in 2014 bedraagt 6.129 GWh en is met 2,3% gedaald ten opzichte van 2013, vooral door de (tijdelijke) stillegging van twee biomassaïnstallaties. Zo daalde de groene stroomproductie op basis van biomassa in 2014 sterk (22%). De sluiting van de coverbrandingscentrale van Ruïen is daar zeer bepalend in, alsook de tijdelijke stillegging van de centrale van Rodenhuisen in 2014. Ook daalde de productie door afvalverbranding met 6,6% tegenover 2013. De daling van de groene stroomproductie op basis van biomassa wordt wel deels gecompenseerd door de absolute stijging van de bruto groene stroomproductie bij de zonnepanelen en de windturbines. De zonnepanelen produceren 148 GWh groene stroom meer dan in 2013 (+7,5%) en de windturbines produceren 164 GWh meer dan in 2013 (+19%). Ook de biogasinstallaties kennen een toename van de productie met 16%. Het aandeel van groene stroomproductie in het Vlaamse bruto elektriciteitsverbruik blijft stabiel op 10,5%. Ten opzichte van 2005 is de bruto groene stroomproductie o.a. als gevolg van de ondersteuning via de groene stroomcertificaten wel verzevoudigd.

In 2014 werd in Vlaanderen 13% minder groene energie voor warmtetoepassingen aangewend dan het jaar voorheen. Deze daling kan gelinkt worden aan het uitzonderlijk zachte weer in 2014. Het totaal verbruik van 24,1 PJ groene energie voor verwarming en koeling heeft daarmee in 2014 een aandeel van 4,8% in het totale bruto eindverbruik voor verwarming en koeling in Vlaanderen. Dit betekent een zeer lichte daling ten opzichte van het aandeel in 2013 (-0,1 procentpunt). In 2014 wordt bijna 94% van de groene energie voor warmtetoepassingen voorzien door installaties op basis van biomassa. De overige 5,6% wordt door warmtepompen, warmtepompboilers en zonneboilers voorzien. Hout is de belangrijkste biomassa voor warmtetoepassingen en genereert in 2014 twee derde van het vermelde groene eindverbruik voor warmte.

De Richtlijn Hernieuwbare Energie van 2009 legt elke EU-lidstaat op om tegen 2020 minstens 10% hernieuwbare energie in te zetten in het weg- en spoorvervoer.

5.206 Handel in windturbines en zonnepanelen

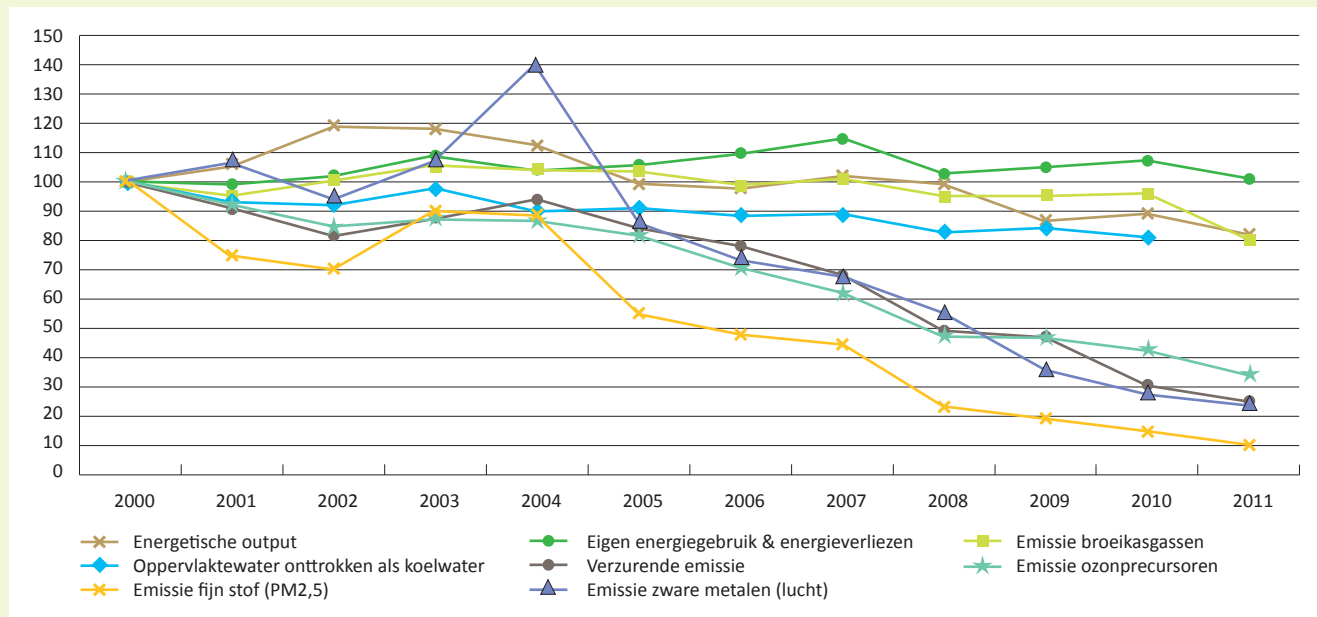
Evolutie van de import en export van windturbines en zonnepanelen, van 2006 tot 2014, in miljoen euro.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Import generatoraggregaten werkend op windenergie	17,1	1,0	50,6	4,4	65,0	34,9	1,3	1,3	194,3
Export generatoraggregaten werkend op windenergie	0,2	0,3	0	0,9	176,2	0,03	0,03	0,1	2,8
Import lichtgevoelige halfgeleider-elementen incl. fotovoltaïsche cellen	30,5	80,9	265,2	760,2	716,7	889,2	423,1	152,2	84,0
Export lichtgevoelige halfgeleider-elementen incl. fotovoltaïsche cellen	51,1	87,8	186,4	133,2	208,7	175,1	91,7	44,7	27,9

Bron: Nationale Bank van België.

5.207 Eco-efficiëntie energiesector

Evolutie van de eco-efficiëntie van de energiesector, van 2000 tot 2011, index 2000 = 100.

Bron: VMM-MIRA.

Het aandeel energie uit hernieuwbare bronnen in het vervoer (biobrandstoffen en groene stroom) ten opzichte van het finale energieverbruik in het vervoer bedraagt 4,8% in 2014. Momenteel gaat het hierbij vooral om biobrandstoffen. Voor Vlaanderen wordt het eindverbruik van energie uit hernieuwbare bronnen in het vervoer in 2014 geschat op 10,4 PJ. Dit eindverbruik omvat enerzijds het verbruik aan bio-ethanol in benzine en biodiesel (9,8 PJ) en anderzijds een hernieuwbare fractie van de aangewende elektriciteit voor elektrische vormen van transport (0,6 PJ). Het eindverbruik van hernieuwbare energie voor vervoer is met 3,5% gedaald ten opzichte van 2013. Het verbruik van biobrandstoffen in Vlaanderen is met 4% afgenomen ten opzichte van 2013 (-3% voor biodiesel en -8% voor bio-ethanol).

De invoerwaarde van windturbines kent een wisselend verloop, maar bereikt een piek in 2014. De handel in zonnepanelen kende een forse toename tot 2011 maar lijkt sindsdien op de terugweg.

De eco-efficiëntie van de energiesector vergelijkt de milieudruk van de energiesector met de hoeveelheid geproduceerde energie bruikbaar voor de eindgebruikers. Relatieve ontkoppeling treedt op wanneer de groeisnelheid van een drukindicator lager is dan de groeisnelheid van de activiteitsindicator. De ontkoppeling is absoluut als de groei van de drukindicator nul of negatief is.

De energetische output van de energiesector – de som van de energie-inhoud van zijn eindproducten zoals motorbrandstoffen of elektriciteit – vertoont na 2002 een daling. Inmiddels ligt de output van de energiesector al 19% lager dan in 2000.

Het eigen energiegebruik en de energieverliezen bij de transformatie, het transport en de distributie van energie vertonen ook de jongste jaren een dalend patroon. Het energiegebruik en de -verliezen zijn voor circa 70% toe te schrijven aan de transformatieverliezen bij de opwekking van elektriciteit en warmte.

Ten opzichte van 2000 is er een duidelijke en aanhoudende absolute ontkoppeling voor de emissies van ozonprecursoren (-66%), verzurende stoffen (-75%), zware metalen (76%) en fijn stof (-89%). Deze emissies zijn sterk afhankelijk van het steenkoolgebruik in elektriciteitscentrales. Voor de emissie van broeikasgassen is de daling pas in 2008 ingezet (-20%).

Aangestuurd door het lagere activiteitsniveau van de energiesector, daalt de bijhorende milieudruk verder in 2011, voor sommige indicatoren zelfs sterker dan het activiteitsniveau. Het bijkomend effect van milieugerelateerde maatregelen is het grootst bij de emissies van ozonprecursoren en fijn stof met een afname van respectievelijk 28% en 21% op één jaar tijd.

Energiearmoede

De beleidsnota Energie 2014-2019 stelt dat het beschikken over energie een belangrijke randvoorwaarde is om menswaardig te leven. Armoede mag geen aanleiding geven tot menswaardige levensomstandigheden door een gebrek aan warm water, verwarming of elektriciteit. Daarom mogen zonder sociaal onderzoek geen gezinnen afgesloten worden van elektriciteit of aardgas, tenzij in welbepaalde gevallen, bv. wanneer de veiligheid in het gedrang is. Zie ook hoofdstuk 3.3 Inkomen, armoede en sociale uitsluiting.

5.208 Energiearmoede

Evolutie van het aantal klanten van de sociale leverancier, het aantal actieve budgetmeters en stroombegrenzers en het aantal afsluitingen na advies LAC, van 2005 tot 2014.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Klanten sociale leverancier elektriciteit (31/12)	35.994	53.645	52.170	60.026	72.978	77.324	82.287	80.571	80.295	77.812
Actieve budgetmeters elektriciteit (31/12)	15.901	25.405	34.300	36.059	40.341	41.200	43.999	44.039	42.891	42.310
Actieve stroombegrenzers (31/12)	3.292	3.743	3.424	2.728	2.509	2.790	1.661	2.081	2.175	1.969
In 2014 afgesloten toegangspunten elektriciteit na advies LAC	1.070	749	1.445	1.429	923	1.857	1.169	981	1.150	1.247
Klanten sociale leverancier aardgas (31/12)	24.702	37.948	36.127	41.521	50.721	54.701	59.069	58.028	58.421	57.083
Actieve budgetmeters aardgas (31/12)	0	0	0	0	4.488	18.190	24.220	27.232	27.554	28.339
In 2014 afgesloten toegangspunten aardgas na advies LAC	1.199	1.222	3.335	3.387	3.122	2.836	1.865	1.809	1.695	1.763

Bron: VREG.

Nadat de commerciële energieleverancier het leveringscontract met een klant heeft opgezegd wegens wanbetaling, is het de netbeheerder die deze klanten zoals wettelijk bepaald verder belevt in zijn rol van leverancier in het kader van de sociale openbaredienstverplichtingen. Tussen 2005 en 2011 steeg het aantal huishoudelijke klanten van de netbeheerders fors. Vanaf 2011 was er echter een ommekeer en was er een daling merkbaar. Ook in 2014 daalt het aantal gezinnen dat klant is bij de distributienetbeheerder zowel voor elektriciteit als voor aardgas. In 2014 is 2,98% van de huishoudelijke elektriciteitsafnemers klant en 3,37% van alle huishoudelijke aardgasafnemers bij de netbeheerder.

Het aantal actieve budgetmeters - een van de meest relevante indicatoren voor de evolutie van energiearmoede - voor elektriciteit daalt met 1,4% in 2014. Iets meer dan de helft van de door de netbeheerder van elektriciteit beleverde huishoudens (55%) werd eind 2014 beleverd via een budgetmeter. De andere worden nog beleverd via een gewone meter. Tot 2006 vereiste de regelgeving dat bij elektriciteitsklanten van de sociale leverancier dadelijk een budgetmeter werd geïnstalleerd. Sinds 2007 krijgen enkel afnemers die hun facturen ook bij de sociale leverancier niet correct betalen een budgetmeter. Eind 2014 verbruikt 1,6% van alle huishoudelijke elektriciteitsafnemers stroom via een budgetmeter.

Het aantal actieve aardgasbudgetmeters stijgt met 2,8%, eind 2014 nemen 28.339 gezinnen aardgas af via een budgetmeter (of 1,6% van de huishoudelijke aardgasafnemers).

Eind 2014 verbruiken 1.969 gezinnen elektriciteit via een stroombegrenzer. Het verbruik wordt daardoor begrensd tot een vermogen van 10 Ampère. Enkel waar plaatsing van een budgetmeter technisch niet mogelijk is, bijvoorbeeld door plaatsgebrek, worden nog stroombegrenzers geplaatst. Terwijl het aantal stroombegrenzers in 2012 nog steeg met 25%, is deze stijging nadien gemilderd. In 2013 was er een stijging van 5%. In 2014 was er een daling met 9% tot 1.969 actieve stroombegrenzers.

Vooraleer de netbeheerder een toegangspunt mag afsluiten wegens wanbetaling, moet hij het dossier voorleggen aan de lokale adviescommissie (LAC) van de gemeente. In geval van

fraude, bij onveiligheid, bij leegstand of wanneer de klant weigert om een contract te tekenen na verhuis, is geen LAC-advies nodig. In de loop van 2014 werden 1.247 toegangspunten afgesloten van stroom na LAC-advies, een stijging met 8%. Voor aardgas werden 1.763 toegangspunten afgesloten na LAC-advies, een stijging met 4%. Er wordt gesproken over afgesloten toegangspunten en niet over huishoudens omdat niet geweten is of de toegangspunten ook effectief bewoond zijn.

Het aantal afgesloten toegangspunten na advies van de LAC voor aardgas (1.763) ligt al jaren hoger dan voor elektriciteit (1.247). De schulden bij aardgasafnemers lopen vaak sneller op omdat het aandeel van de aardgaskost in het gezinsbudget meestal hoger is dan de elektriciteitskost. De netbeheerders hebben de indruk dat afnemers ook eerder hun elektriciteitsrekening betalen omdat voor verwarming op aardgas alternatieven voorhanden zijn, wat voor elektriciteit niet het geval is.

Elektriciteits- en aardgasmarkt

De Vlaamse overheid wil een goed werkende elektriciteits- en aardgasmarkt met een goede dienstverlening, actieve afnemers en concurrentiële prijzen. Ook onafhankelijk netbeheer, een niet-discriminatoire toegang tot het net en een gelijk speelveld tussen de energieleveranciers zijn cruciaal.

Het aantal gezinnen en bedrijven dat van energieleverancier verandert, blijft hoog in 2014. De gunstige evolutie van de concentratie-indexen geeft aan dat de energieleveranciersmarkt verder evolueert naar een concurrentiële toestand. Nadat de voorbije twee jaar een spectaculaire positieve evolutie van de concentratiegraad merkbaar was, vertraagt deze evolutie enigszins in 2014. Dit wijst erop dat de concurrentie zich meer begint af te spelen tussen de nieuwkomers en niet meer hoofdzakelijk van de historische leveranciers naar de nieuwkomers op de markt.

Voor het eerst staan minder dan 50% van de elektriciteitsleveringen via het distributienet nog op naam van de GDF-Suez (nu Engie) groep (Electrabel). In 2004, het eerste jaar van de

vrijmaking van de markt, bedroeg hun aandeel nog 76%. De drie grootste elektriciteitsleveranciers (GDF-Suez groep, EDF-Luminus en Eni) leveren samen 78% van alle elektriciteit aan eindafnemers op het distributienet in Vlaanderen. Ook voor aardgas neemt de groep GDF-Suez nog steeds het grootste deel van de leveringen op het distributienet voor haar rekening, maar met een marktaandeel van 37% is de dominantie sterk afgenomen de voorbije jaren. Voor aardgas zijn de drie grootste leveranciers de groep GDF-Suez, Eni en EDF-Luminus. Samen leveren ze 70% van het totale volume aardgas aan de eindafnemers. In 2004 bedroeg dit nog bijna 99%. Er is hier dus een positieve evolutie merkbaar. Bij de elektriciteitsproductie was de GDF-Suez groep met 73,5% verreweg de grootste producent in 2013.

De Herfindahl-Hirschman index (HHI) is een vaak gebruikte maatstaf voor de concentratiegraad in een sector. De berekening is gebaseerd op de verdeling van de markt onder verschillende aanbieders. De uitkomst van de berekening ligt steeds tussen 0 (volledige mededinging) en 10.000 (monopolie). In het algemeen is een HHI onder 2.000 aangewezen. Een HHI boven 2.500 wijst op zware risico's voor de marktwerking.

Nadat de voorbije twee jaar een duidelijk positieve evolutie merkbaar was in de concentratiegraad in de leveranciersmarkt, vertraagt deze evolutie enigszins in 2014. Hoewel de index voor de elektriciteitsmarkt ook eind 2014 nog niet op het niveau is dat aanzien wordt als een volledig concurrenti-

ele markt, betekent 2014 wel opnieuw een lichte verbetering op dit vlak.

Ook op de aardgasmarkt is een verdere verbetering merkbaar, maar net als bij de elektriciteitsmarkt veel minder uitgesproken dan in de voorbije jaren. Hoewel de streefwaarde van 2000 nog niet bereikt is, komen we in Vlaanderen voor aardgas steeds dichterbij dit doel. De aardgasmarkt was in 2014 opnieuw minder sterk geconcentreerd dan de elektriciteitsmarkt.

Al deze vaststellingen wijzen erop dat de concurrentie in de elektriciteits- en aardgasleveranciersmarkten veranderd is van dynamiek. De concurrentie speelt zich meer en meer af tussen de nieuwkomers en niet meer hoofdzakelijk tussen de historische leveranciers en de nieuwkomers op de markt.

Hoewel de Vlaamse energiemarkt veel concurrentiëler geworden is, kent deze nog altijd een relatief hoge concentratie. Dit is onder andere te wijten aan het nog altijd relatief belangrijke marktaandeel van de historische leveranciers en het feit dat de hevige concurrentie en het relatief hoge aantal klanten dat van energieleverancier wisselt, niet meer tot een afname van het gezamenlijke marktaandeel van de top-3 energieleveranciers bijdroeg in 2014.

Daarnaast blijkt de markt voor de levering van grijze elektriciteit sterker geconcentreerd dan die voor groene elektriciteit. De HHI voor de levering van groene elektriciteit bereikte in 2012 wel de beoogde streefwaarde van 2.000.

5.209 Marktaandelen

Marktaandelen van leveranciers (uitgedrukt in geleverde elektriciteit en geleverd aardgas aan afnemers op het distributienet) en van elektriciteitsproducenten, van 2004 tot 2014, in %.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Elektriciteitslevering											
GDF-Suez	75,8	69,8	68,6	70,6	70,1	68,9	66,4	62,1	55,9	50,3	49,6
EDF-Luminus	16,5	19,3	19,0	15,2	13,9	15,2	17,2	19,8	20,5	20,5	19,8
Eni	3,9	5,4	5,9	5,5	5,4	5,7	6,9	7,2	9,2	8,9	8,9
E.ON	0,7	1,1	1,9	2,3	2,9	3,1	3,7	4,7	4,3	3,9	4,6
Essent	1,3	2,0	2,3	2,2	2,2	1,8	1,7	2,0	3,3	4,8	4,3
Lampiris						0,1	0,5	0,9	2,3	3,6	3,1
Eneco	0,0	0,0	0,5	1,5	2,5	2,7	1,9	1,5	1,8	2,7	2,3
Overige	1,8	2,4	1,7	2,7	3,0	2,6	1,8	1,8	2,7	5,2	7,4
Gaslevering											
GDF-Suez	77,8	73,3	69,4	66,3	65,6	62,8	60,9	56,8	49,9	39,4	37,2
Eni	7,9	11,3	12,9	14,7	13,7	12,7	13,2	15,3	15,4	17,8	17,6
EDF-Luminus	13,0	12,3	14,8	13,9	14,5	16,0	16,2	16,7	16,7	16,7	15,1
Lampiris						0,4	1,3	2,9	5,0	7,2	6,4
Essent						1,3	1,2	1,8	4,6	6,7	5,7
Eneco						1,9	1,1	1,5	2,6	4,5	3,7
Wingas						1,9	1,8	1,7	2,3	2,1	3,4
Overige	1,4	3,2	2,8	5,1	6,2	3,1	4,4	3,3	3,6	5,6	10,9
Electriciteitsproductie											
GDF-Suez						79,3		68,2		73,5	
E.ON						nvt		7,4		5,2	
EDF-Luminus						8,3		4,9		6,1	
RWE						2,8		1,4		1,4	
Overige						9,7		18,2		12,9	

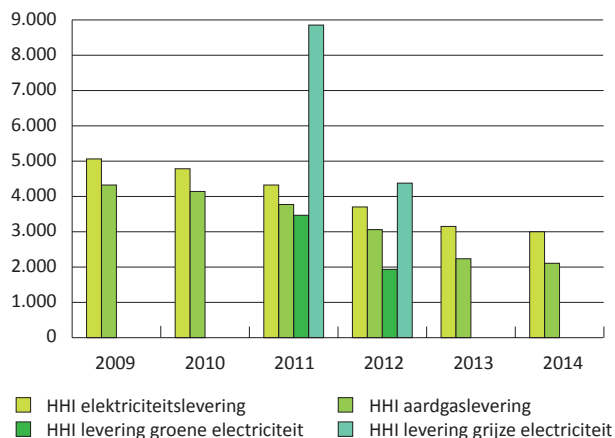
Bron: VREG.

5.210 Marktwerking levering

Evolutie van de Herfindahl-Hirschman Index voor de elektriciteits- en aardgaslevering op basis van marktaandeel in volumes, van 2009 tot 2014, index tussen 0 (volledige mededinging) en 10.000 (monopolie).

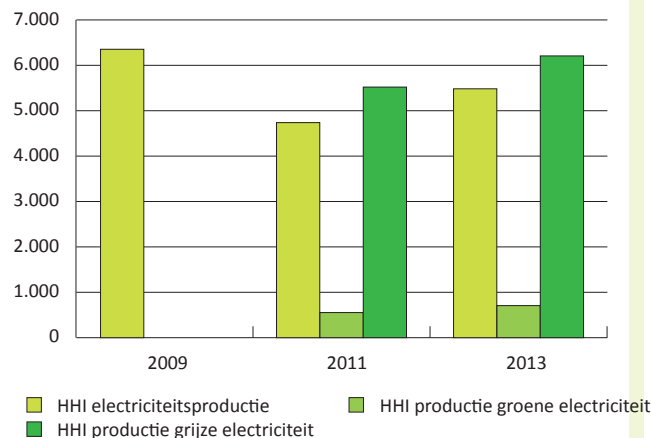
Bron: VREG.

De elektriciteitsproductiemarkt blijft daarentegen zeer geconcentreerd. De HHI van de elektriciteitsproductie in Vlaanderen is tussen 2011 en 2013 zelfs negatief geëvolueerd. Ook hier is de productie van grijze stroom meer geconcentreerd dan die van groene stroom. Dit is logisch, de productie op basis van hernieuwbare bronnen is veel sterker gedecentraliseerd en in

5.211 Marktwerking productie

Evolutie van de Herfindahl-Hirschman Index voor de elektriciteitsproductie, van 2009 tot 2013, index tussen 0 (volledige mededinging) en 10.000 (monopolie).

Bron: VREG.

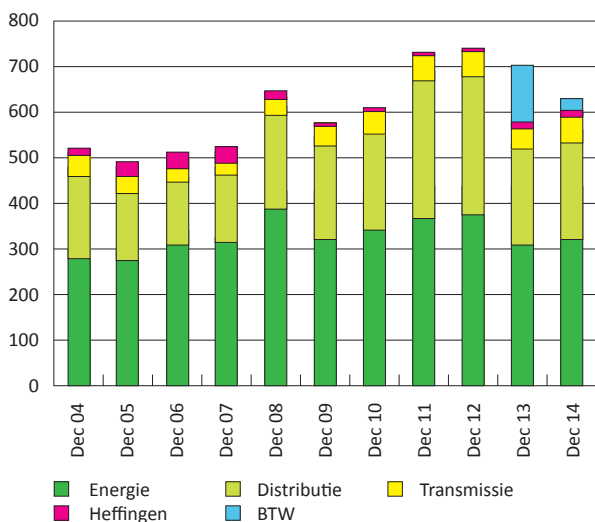
handen van verschillende spelers dan de fossiele en nucleaire productieinstallaties.

De gewogen gemiddelde elektriciteitsfactuur ligt in december 2014 voor huishoudelijke afnemers lager dan in december 2013 (-11%). Dit is voornamelijk het gevolg van de btw-verlaging van

5.212 Elektriciteitsfactuur huishoudelijke afnemers

Evolutie en verdeling van de elektriciteitsfactuur voor huishoudelijke afnemers met een doorsnee verbruik, van 2004 tot 2014, in euro.

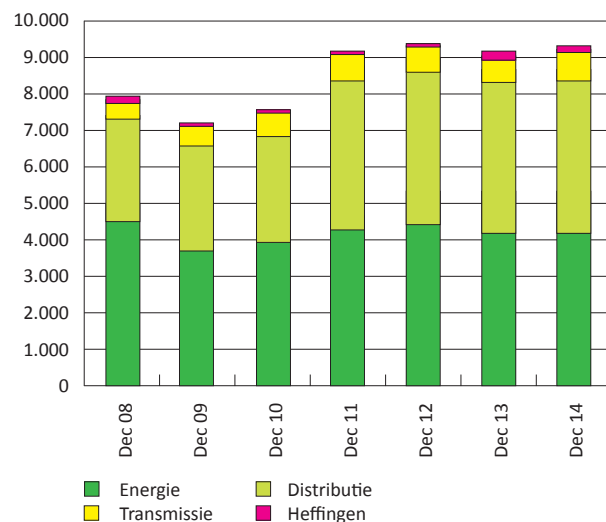
Opmerking: voor huishoudelijke afnemers, tot 2012 btw in de verschillende prijsonderdelen, vanaf 2013 btw apart.

Bron: VREG.

5.213 Elektriciteitsfactuur kleine professionele afnemers

Evolutie en verdeling van de elektriciteitsfactuur voor kleine professionele afnemers, van 2008 tot 2014, in euro.

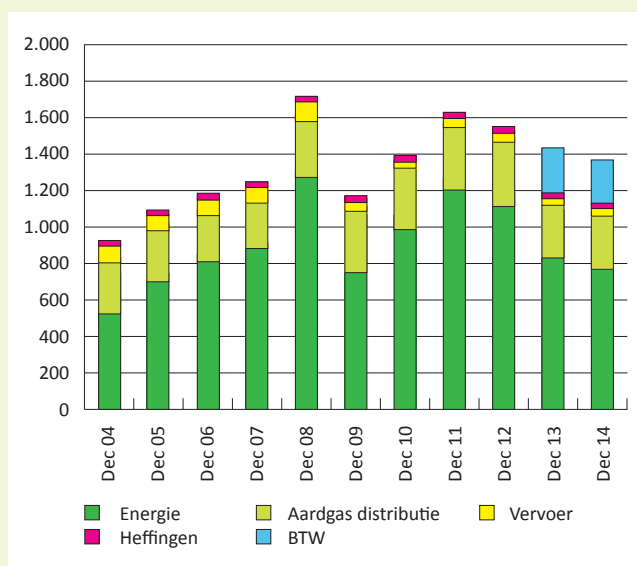

Bron: VREG.

5.214 Aardgasfactuur huishoudelijke afnemers

Evolutie en verdeling van de aardgasfactuur voor huishoudelijke afnemers met een doorsnee verbruik, van 2004 tot 2014, in euro.

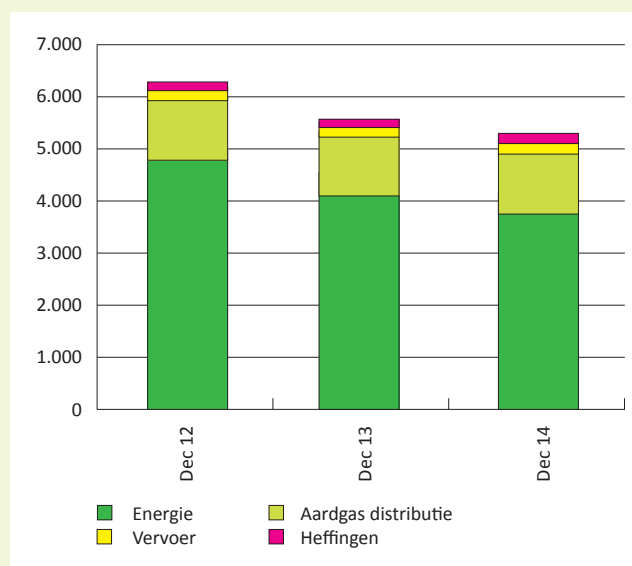

Opmerking: voor huishoudelijke afnemers, tot 2012 btw in de verschillende prijsonderdelen, vanaf 2013 btw apart.
Bron: VREG.

5.215 Aardgasfactuur kleine professionele afnemers

Evolutie en verdeling van de aardgasfactuur voor kleine professionele afnemers, van 2012 tot 2014, in euro.

Bron: VREG.

21% naar 6% in april 2014. Voor kleine professionele afnemers lag de factuur iets hoger dan in december 2013 (+2%). De verhouding tussen de samenstellende elektriciteitsfactuuronderdelen bedraagt in december 2014 voor huishoudelijke afnemers: 51% energieprijis, 34% distributienettarief, 8% transmissienettarief, 3% heffingen en 4% btw.

De gewogen gemiddelde aardgasprijs ligt in december 2014 zowel voor huishoudelijke als kleine professionele afnemers zo'n 5% lager dan in december 2013. De verhouding tussen de samenstellende aardgasprijsonderdelen bedraagt in december 2014 voor huishoudelijke afnemers: 56% energieprijis, 21% aardgasdistributie, 3% vervoer, 3% heffingen en 17% btw.

Elektriciteits- en aardgasnetwerk

Uit internationale vergelijkingen blijkt dat de betrouwbaarheid van de elektriciteits- en aardgasvoorziening in het Vlaamse Gewest zeer hoog is. Het aantal en de duur van de stroom- en aardgasonderbrekingen zijn beperkt. Uit cijfers van de Council of European Energy Regulators (CEER) blijkt dat de Vlaamse onderbrekingscijfers vergelijkbaar zijn met die van Nederland en Duitsland, die in Europa tot de laagst vermelde behoren.

In 2014 werd de stroomvoorziening van een Vlaamse afnemer gemiddeld 0,42 keer onderbroken door incidenten op het middenspanningsnet en 0,04 keer door een incident op het laagspanningsnet. De onbeschikbaarheid is voornamelijk het gevolg van defecten op middenspannings- en hoogspanningskabels, al dan niet veroorzaakt door derden. Een gebruiker op het middenspanningsnet had in 2014 gemid-

5.216 Stroom- en gasonderbrekingen

Evolutie van de frequentie en de duur van de stroom- en gasonderbrekingen op het distributienet, van 2006 tot 2014.

		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Laagspanningsnet	Frequentie onderbrekingen			0,06	0,05	0,06	0,06	0,05	0,05	0,04
	Duur onbeschikbaarheid			0:06:23	0:05:35	0:07:04	0:07:36	0:06:24	0:07:15	0:05:57
Middenspanningsnet	Frequentie onderbrekingen	0,68	0,56	0,55	0,51	0,51	0,48	0,52	0,47	0,42
	Duur onbeschikbaarheid	0:28:22	0:22:19	0:22:07	0:21:30	0:20:06	0:17:55	0:19:39	0:19:24	0:16:09
Aardgasnet	Duur onbeschikbaarheid	0:06:00	0:06:00	0:05:00	0:05:00	0:05:30	0:07:12	0:06:24	0:06:54	0:05:14

Bron: VREG.

5.217 Slim net

Indicatoren rond slimme elektriciteitsnetten, van 2010 tot 2014.

	2010	2011	2012	2013	2014
Slimme meters					
Aantal AMR gemeten punten MS	13.042	14.353	15.934	17.330	18.112
Aandeel AMR gemeten toegangspunten in MS	64,5%	69,1%	72,4%	77,5%	81,0%
Aantal AMR gemeten punten LS	7.589	9.315	11.347	12.755	13.353
Aandeel AMR gemeten toegangspunten in LS	0,2%	0,3%	0,3%	0,4%	0,4%
Aantal geïnstalleerde slimme elektriciteitsmeters	3.268	3.285	3.709	28.709	29.395
Aandeel slimme meters in gemeten toegangspunten op LS	0,1%	0,1%	0,1%	0,9%	0,9%
Geavanceerde sensoren					
Aantal telebediende schakelaars / km net	0,08	0,10	0,10	0,11	0,12
Aantal distributienetgebruikers / aantal telebediende schakelaars	400	303	282	276	266
Aantal telegelezen spanningspunten / aantal cabines	1,10%	1,12%	3,23%	4,34%	5,96%
Aantal telegelezen stroommeetpunten / aantal cabines	4,91%	5,21%	7,13%	8,05%	9,68%
Flexibiliteit					
Aantal regelbare productie installaties			311	284	286
Vermogen van regelbare productie installaties (MW)			742	983	1067

Bron: VREG.

deld 16 minuten en 9 seconden geen elektriciteit als gevolg van incidenten, een sterke daling ten opzichte van 2013. Sinds 2005 is er een positieve trend waarneembaar.

De onderbrekingsduur op het laagspanningsnet bedroeg in 2014 gemiddeld 5 minuten en 57 seconden.

Incidenten op laagspannings- en middenspanningsnet samen veroorzaken bij de laagspanningsnetgebruiker een gemiddelde spanningsonderbreking van 22 minuten en 6 seconden, zowat 4 minuten en 30 seconden beter dan vorig jaar.

De gemiddelde onbeschikbaarheid van de toegang tot het aardgasnet werd per afnemer geschat op 5 minuten en 14 seconden in 2014. Deze onbeschikbaarheid is nagenoeg volledig toe te schrijven aan geplande werken. Dit heeft meestal geen al te grote impact op het gebruikerscomfort aangezien geplande werken op voorhand moeten aangekondigd worden of in overleg gebeuren met de getroffen eindafnemers.

Tussen 2010 en 2014 werden in totaal 29.395 slimme meters geïnstalleerd in het kader van een aantal pilootprojecten van de netbeheerders. 81% van de meetpunten op middenspanning (MS) zijn op afstand uitleesbaar (= AMR) ten opzichte van 64,5% in 2010.

13.353 klanten op laagspanning (LS) met een aansluitingsvermogen >56 kVA werden ook al uitgerust met een telegelezen meter.

Ook de middenspanningscabines worden meer en meer uitgerust met telebediende schakelaars en sensoren wat de onderbrekingsduur verbetert. De evolutie van deze elementen wordt opgevolgd als indicator voor de uitrol van slimme netten. Het totale vermogen van de 286 regelbare productie-installaties (gemiddeld 3,73 MW) zit globaal genomen op het niveau van een grote productiecentrale.

Netverliezen worden gedefinieerd als het verschil tussen de geïnjecteerde elektriciteit vanuit andere netten of lokale productie-eenheden aangesloten op het distributienet en de afgenomen elektriciteit door distributienetgebruikers aangesloten op het distributienet.

Voor Vlaanderen is het netverlies beperkt tot enkele procenten.

5.218 Distributienetverlies

Evolutie van het distributienetverlies, van 2009 tot 2011, in %.

	2009	2010	2011
Distributienetverlies	3,81	4,12	3,73

Bron: VREG.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Aernouts, K., Jaspers, K. & Wetzels, W. (2015). Energiebalans Vlaanderen 1990-2014. Mol: VITO.
- Jaspers, K., Aernouts, K. & Wetzels, W. (2015). Inventaris hernieuwbare energiebronnen Vlaanderen 2005-2014. Mol: VITO.
- Wetzels, W., Aernouts, K. & Jaspers, K. (2015). Inventaris warmte-krachtkoppeling Vlaanderen 1990-2014. Mol: VITO.
- Turtelboom, A. (2014). Beleidsnota Energie 2014-2019. Brussel: Vlaams Parlement.
- VREG (2015). Marktrapport 2014. Brussel.
- VREG (2015). Statistieken van huishoudelijke afnemers in het kader van de sociale openbare dienstverplichtingen. Brussel.
- VREG (2015). De kwaliteit van de dienstverlening van de elektriciteitsdistributienetbeheerders en de beheerder van het plaatselijk vervoernet in het Vlaamse Gewest in 2014. Brussel.
- VREG (2015). De kwaliteit van de dienstverlening van de aardgasnetbeheerders in het Vlaamse Gewest in 2014. Brussel.

Vlaamse Milieumaatschappij (VMM): <http://www.vmm.be>
Milieu- en natuurrapport (MIRA): <http://www.milieurapport.be>
Milieubeleidsplan: <http://www.milieubeleidsplan.be>
Het energie- en milieu-informatiesysteem van het Vlaamse Gewest (EMIS): <http://www.emis.vito.be>
Vlaams Energieagentschap: <http://www.energiesparen.be>
Vlaamse Reguleringsinstantie voor de elektriciteits- en gasmarkt: <http://www.vreg.be>
Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO): <http://www.vito.be>

DEFINITIES

Bruto binnenlands energieverbruik Primair energieverbruik, verminderd met de internationale scheepvaart- en luchtvaartbunkers (geleverde hoeveelheden energiedragers (hoofdzakelijk brandstof) aan zeeschepen of vliegtuigen die naar buitenlandse havens varen of op buitenlandse luchthavens vliegen).

Primair energieverbruik Hoeveelheid energie die een geografische entiteit nodig heeft om gedurende de bestudeerde periode aan de vraag naar energie te kunnen voldoen. Het primair energieverbruik is gelijk aan de som van de primaire energieproductie en de netto invoer van energie.

ETS Het gros van de CO₂-uitstoot in de sectoren industrie en energie wordt gereguleerd via een systeem van Europese emissiehandel (ETS). De doelstelling die Europa aan de lidstaten oplegt tegen 2020 heeft enkel nog betrekking op het niet-ETS gedeelte (niet-ETS industrie, transport, gebouwen en landbouw).

Bruto elektriciteitsverbruik Verbruik inclusief zelfproductie verbruikt on site + netverliezen + eigenverbruik centrales.

Energie-intensiteit Het bruto binnenlands energieverbruik (in kilogram olie-equivalenten) gedeeld door het bruto binnenlands product (in 1.000 euro, kettingeuro's met als referentiejaar 2005).

Graaddagen Eenheid gebruikt om de verwarmingsbehoefte in een jaar te bepalen. Elke gemiddelde etmaaltemperatuur wordt vergeleken met een constant etmaalgemiddelde van 15°C, dat wil zeggen elke graad die de gemiddelde etmaaltemperatuur beneden de 15°C ligt, wordt een graaddag genoemd. Alle etmalen van het jaar opgeteld, leveren het aantal graaddagen per jaar op. Hoe meer graaddagen een jaar heeft, hoe kouder het geweest is en hoe meer brandstof voor verwarming nodig was.

METHODOLOGISCHE NOTA

Veelgebruikte surveys

Survey Sociaal-culturele verschuivingen (SCV-survey)

Sinds 1996 wordt jaarlijks op initiatief van de Studiedienst van de Vlaamse Regering en zijn voorgangers, een face-to-face enquête afgenomen bij een toevallige steekproef van Nederlandstalige inwoners van het Vlaamse Gewest en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest tussen 18 en 85 jaar. Sinds 2009 is er geen bovengrens naar leeftijd of nationaliteitsvereiste meer.

Deze enquête peilt naar opvattingen, overtuigingen en handelingsbereidheid rond diverse maatschappelijke en beleidsrelevante thema's. De SCV-survey 2014 leverde 1.515 gevalideerde interviews op van de 2.581 beschikbare adressen. Dit komt neer op een bruto respons van net geen 59%, wat een behoorlijk resultaat is en in de lijn ligt van de responspercentages van de voorgaande jaren. De bevraging gebeurt in het Nederlands en het is niet de bedoeling dat interviewers de volledige vragenlijst vertalen.

De vraag dient gesteld of resultaten uit een peiling bij een beperkte groep wel kunnen worden doorgetrokken naar het 'totale universum' Vlamingen. Dit kan, maar dan onder bepaalde statistische voorwaarden. Allereerst moet de steekproef aselekt worden getrokken uit de doelpopulatie, wat er op neerkomt dat iedereen in deze populatie een berekenbare - in principe gelijke - kans moet hebben om getrokken te worden. Ten tweede moet de omvang van de steekproef voldoende groot zijn. Aan beide voorwaarden is zeker voldaan. De steekproef werd trapsgewijs getrokken. Eerst werd een aselekte trekking uitgevoerd op postcodes en vervolgens een aselekte trekking van personen binnen de getrokken postcodes. Deze laatste trekking gebeurt op basis van een personenbestand op het rijksregister. Een steekproef van om en bij de 1.500 waarnemingseenheden is ook voldoende groot om schattingen van paramaters in de populatie toe te laten.

Surveyonderzoek door middel van steekproeven heeft echter ook consequenties voor de statistische beschrijving en de analyse. In de VRIND-bijdragen waarin gebruik wordt gemaakt van de resultaten van de survey wordt de verdeling van respondenten over categorieën van variabelen in procenten uitgedrukt. Het zou meer accuraat zijn niet dit percentage te vernoemen maar een betrouwbaarheidsinterval met een onder- en bovengrens waarvan het vernoemde percentage het

middelpunt is. Dergelijke orthodoxe statistische aanpak zou dan wel ten koste gaan van de leesbaarheid. Daarom de raad aan de lezer om percentages te zien als een schatting van de overeenkomstige populatieparameter binnen een interval. Het begrip betrouwbaarheidsinterval slaat op de kans dat de geschatte parameter (in casu een percentage) van de totale populatie wel degelijk binnen het interval valt. Meestal wordt een betrouwbaarheidsniveau van 95% gekozen. Dit betekent dat er nog (een betrekkelijk kleine) 2,5% kans bestaat dat de parameter in werkelijkheid beneden de ondergrens ligt en 2,5% kans dat de parameter boven de bovengrens ligt. Ten slotte, wanneer resultaten van steekproefonderzoek worden uitgedrukt in termen van samenhang tussen eigenschappen, zoals het verband tussen leeftijd en toekomstverwachtingen, dan moet telkens getoetst worden of deze samenhang wel significant is. Er moet met andere woorden worden gecontroleerd of vastgestelde verbanden tussen eigenschappen al dan niet het gevolg kunnen zijn van steekproeftoeval. Wanneer in deze VRIND de onderzoeksresultaten van de SCV-survey worden uitgedrukt in termen van samenhangende eigenschappen dan slaat dit steeds op een significante samenhang.

Onder- of oververtegenwoordiging van sommige groepen onder de respondenten wordt opgevangen door weging van de resultaten. De weging gebeurt naar opleiding, geslacht en leeftijd (tot en met 2009). Vanaf 2010 is een andere weegaanpak uitgewerkt. Die gebruikt dezelfde variabelen (opleiding, leeftijd en geslacht), maar daarnaast ook het steekproefdesign en het rapport van de interviewer.

Voor meer informatie: <http://www4.vlaanderen.be/sites/svr/Enquetes/Pages/Enquetes.aspx>.

Eurobarometer (EB)

Sinds 1973 houdt de Europese Commissie opiniepeilingen, de zogenaamde Eurobarometer-enquêtes (EB), om op de hoogte te blijven van de opvattingen van de inwoners van de Europese Unie. In deze bevragingen wordt onder meer gekeken naar de tevredenheid van de Europeanen met het leven dat ze leiden, hun verwachtingen, waarover ze zich zorgen maken, hun houding tegenover Europa en de Europese instellingen, ...

De Standaard Eurobarometer wordt elk jaar in de lente en de herfst uitgevoerd en bestrijkt de EU-bevolking vanaf 15 jaar en ouder. Alle interviews worden face-to-face afgenomen bij de respondent thuis in zijn moedertaal. In alle landen is het steekproefdesign multi-stage en at random. Voor elk land van

de EU is er in principe één steekproefgebied, waarbij enkel Duitsland (Oost - West) en het Verenigd Koninkrijk (Groot-Brittannië - Noord-Ierland) verdeeld zijn. In elk steekproefgebied is het doel 1.000 interviews te realiseren, uitgezonderd voor Noord-Ierland (300), Luxemburg, Cyprus en Malta (500). De steekproef wordt gewogen, afhankelijk van de populatiecijfers voor elk steekproefgebied.

Vlaanderen kan op 2 manieren in beeld gebracht worden: ofwel via de taal waarin het interview werd afgenomen (Nederlandstaligen) of via de NUTS 1-indeling (Vlaams Gewest). Het aantal Nederlandstalige respondenten schommelt rond 520 à 550 personen.

Naast een aantal terugkerende achtergrondvariabelen en vragen, bevat de Standaard Eurobarometer ook één of meerdere variabele modules (Special Eurobarometer) over een meer diepgaand thema zoals bijvoorbeeld de toekomst van Europa.

Voor meer informatie: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm.

Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK)/Labour Force Survey (LFS)

De Labour Force Survey (LFS) is een door Eurostat gecoördineerde bevraging in de lidstaten van de Europese Unie. Bedoeling is Europees vergelijkbare informatie te verzamelen over onder meer tewerkstelling- en werkloosheidscijfers. De uitvoering van de Belgische variant, de Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK), gebeurt onder de verantwoordelijkheid van de FOD Economie - Algemene Directie Statistiek.

De EAK-enquête is een driemaandelijks sociaal-economische enquête bij de huishoudens met als voornaamste doelstelling de populatie op actieve leeftijd (vanaf 15 jaar) op te delen in drie exhaustieve en onderscheiden groepen (tewerkgestelde personen, werklozen, niet-actieve personen), en over elk van deze categorieën beschrijvende en verklarende gegevens te verstrekken. De enquête omvat de gehele bevolking in privé-huishoudens (uitgezonderd dus collectieve huishoudens zoals bejaardentehuizen, gevangenis, kazernes, kloosters, weeshuizen, ...), die op het nationale grondgebied wonen. De enquête naar de arbeidskrachten is gebaseerd op een tweetrapssteekproef met stratificatie. De totale steekproef omvat ongeveer 60.000 huishoudens waarvan er 48.000 effectief bevraagd kunnen worden. Dit levert op jaarbasis informatie op over de arbeidsmarktsituatie van zo'n 90.000 inwoners van België van 15 jaar en ouder. De steekproef is gebaseerd op het Rijksregister van natuurlijke personen dat is afgeleid van de bevolkingsregisters van de gemeenten. De informatie wordt verzameld via face-to-face interviews. De respons (exclusief niet-uitgezette groepen) bedraagt 77% in het eerste kwartaal van 2015. Ongeveer 6% van de non-respons betreft weigeringen om deel te nemen aan de enquête. Voor Vlaanderen ligt de respons op 78% en de non-respons op vlak van weigering op 7%.

Voor meer informatie: <http://statbel.fgov.be/nl/statistiek/gegevensinzameling/enquetes/eak/>.

Onderzoek Verplaatsingsgedrag (OVG)

Het Onderzoek Verplaatsingsgedrag (OVG) is een enquête van het departement Mobiliteit en Openbare werken over het verplaatsingsgedrag van de Vlamingen. Er werden tot nu toe 4 Vlaamse OVG's georganiseerd. OVG 1 liep van april 1994 tot april 1995, OVG 2 liep van januari 2000 tot januari 2001, OVG 3 van september 2007 tot september 2008 en OVG 4 liep van september 2008 tot september 2013.

De enquête bestaat uit een gezinsvragenlijst en een persoonsvragenlijst waarin de respondenten worden gevraagd om gedurende 1 dag (vroeger 2 dagen) hun verplaatsingen te noteren. In 2000 was er plaats voor 10 verplaatsingen, in 1994 slechts voor 6 verplaatsingen. De gegevens over de huishoudens, de gezinsleden en de verplaatsingen worden gewogen om vertekeningen te vermijden. Daarnaast gebeurde er ook een ophoogoperatie zodat men met absolute cijfers over heel Vlaanderen kon werken. De bevraging gebeurde in OVG 1 en 2 gedeeltelijk telefonisch en gedeeltelijk per post. De gezinsvragenlijst werd telefonisch afgenomen. De persoonsvragenlijsten werden per post opgestuurd naar alle gezinsleden ouder dan 6 jaar. Huishoudens zonder telefoon werden volledig postaal bevraagd. Er waren 2 momenten van non-respons. Het eerste moment was de telefonische afname van de gezinsvragenlijst (25% non-respons in 1994 en 20% in 2001). Het tweede moment was de postale bevraging op persoonsniveau (40% non-respons + nog een gedeelte dat afvalt bij het invullen van de verplaatsingsgegevens in 1994, 53% in 2001). Bij OVG 3 gebeurde de bevraging gedeeltelijk face-to-face en postaal. Bij OVG 1 en 2 was de steekproefeenheid het gezin, bij OVG 3 was dit het individu. Bij OVG 3 bestond de netto steekproef uit 8.800 personen ouder dan 6 jaar. De respons (75%) is verdubbeld ten opzichte van OVG 2. Ook de item respons is over de hele lijn verbeterd. Eigenlijk kunnen de resultaten van OVG 3 niet zomaar vergeleken worden met de resultaten van OVG 1 en 2 omwille van de verschillen in steekproeftrekking. Bij OVG 3 werden 4 steekproeven (gespreid over het jaar) getrokken uit het rijksregister terwijl bij OVG 1 en 2 slechts 1 steekproef werd getrokken. Bij OVG 3 werden de respondenten face-to-face gerekruteerd terwijl ze in de vorige OVG's telefonisch werden gerekruteerd. De gewichten gebruikt voor de weging van de steekproef zijn in OVG 3 op een andere manier berekend dan in de vorige OVG's. Een aantal vragen werden ook inhoudelijk gewijzigd. OVG 4 is een continu onderzoek waarvan het veldwerk over 5 jaar verspreid is. Op die wijze is OVG 4 onderverdeeld in OVG 4.1 tot en met OVG 4.5. De toegepaste steekproefprocedure is een 'gestratificeerde tweetrapssteekproef met clustering op het niveau van postcodes'. Bij OVG 4 bestond de netto steekproef ook uit ongeveer 8.000 personen of ongeveer 1.600 personen per jaar. Algemeen kan gesteld worden dat de gegevens van OVG3 en OVG 4.1 tot 4.5 vergelijkbaar zijn.

Voor meer informatie: <http://www.mobielvlaanderen.be/ovg/ovgindex.php?a=19&nav=1>.

Enquête ICT- en internetgebruik bij huishoudens en individuen/Survey on ICT usage in households and by individuals

De ICT-enquête bij huishoudens en individuen is een jaarlijks door Eurostat gecoördineerde bevraging in de lidstaten van de Europese Unie. Voor de organisatie van de bevraging en voor de verwerking van de Belgische cijfers is de Algemene Directie Statistiek van de FOD Economie (ADS) verantwoordelijk. De steekproef van de ICT-enquête bij huishoudens is een deelsteekproef van de Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK).

De ICT-enquête bij huishoudens en individuen bestaat uit twee delen. Vooreerst zijn er de regelmatig terugkerende vragen, die veelal indicatoren zijn voor bestaande programma's van de Europese Commissie, waaronder de Digitale Agenda. Verder zijn er jaarlijks modules die een bepaald aspect van ICT-gebruik meer uitgebreid belichten zoals 'cloud computing' in 2014. In België wordt de enquête gehouden bij personen van minstens 16 jaar en jonger dan 75 jaar die behoren tot privéhuishoudens die in het tweede trimester deelnemen aan de doorlopende Enquête naar de Arbeidskrachten. De EAK is gebaseerd op een tweetrapssteekproef met stratificatie. Na het afnemen van de EAK bepaalt de enquêteur op basis van de verjaardagen welk gezinslid de vragen over het ICT-gebruik moet beantwoorden. Sinds 2009 worden er twee methodes van dataverzameling gebruikt: CAWI ('Computer Assisted Web Interviewing') via een webapplicatie; SAPQ ('Self Administered Paper Questionnaire') via een papieren formulier. Vóór 2009 werd de enquête aansluitend op de Enquête naar de Arbeidskrachten door een enquêteur mondeling afgenomen.

In 2014 namen 63,6% van de huishoudens die aan de EAK deelnamen ook deel aan de ICT-enquête bij huishoudens. Dat komt neer op 6.201 huishoudens. Voor 189 huishoudens werd de enquête niet gevalideerd; bijvoorbeeld doordat te veel vragen onbeantwoord bleven. Na validatie bleven voor België 6.012 huishoudens over, waaronder 3.312 huishoudens uit het Vlaamse Gewest, 2.062 huishoudens uit het Waalse Gewest en 638 huishoudens uit het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Dat is voor België 61,6% van de huishoudens die aan de EAK 2014 deelgenomen hebben en 43,4% van de initiële brutosteekproef van de EAK 2014. Voor het Vlaamse Gewest ligt de responsgraad hoger, respectievelijk 70,9% en 50,5%.

Voor meer informatie: statbel.fgov.be/en/statistics/surveys-methodology/surveys/ICT_household/; ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/FR/isoc_bde15c_esms.htm.

Eurostat - ICT-gebruik en e-commerce in bedrijven/ICT usage and e-commerce in enterprises

De Eurostat-enquête 'ICT usage and e-commerce in Enterprises' wordt sinds 2005 in de EU-lidstaten, evenals in enkele Europese landen buiten de EU28 georganiseerd. De data worden

verzameld door de nationale instituten voor de statistiek of door ministeries op basis van een jaarlijks opgestelde modelvragenlijst van Eurostat. Voor België organiseert de Algemene Directie Statistiek van de FOD Economie (ADS) deze enquête.

De enquête bestaat uit twee delen. Vooreerst zijn er de regelmatig terugkerende vragen, die veelal indicatoren zijn voor bestaande programma's van de Europese Commissie, waaronder de Digitale Agenda. Verder zijn er jaarlijks modules die een bepaald aspect van ICT-gebruik meer uitgebreid belichten zoals het gebruik van 'cloud computing' in 2014 of het gebruik van sociale media in 2013. De statistische populatie betreft de ondernemingen met minstens 10 werknemers. In België worden ook de ondernemingen met 5 tot 9 werknemers bevroegd, al is dat niet verplicht volgens de Europese verordening. Het betreft evenmin alle activiteiten, maar een aantal geselecteerde NACE-codes. Het steekproefkader voor de ICT-enquête in België is samengesteld op basis van het statistische bedrijvenregister van ADS. De steekproef is gestratificeerd op basis van het gewest, de ondernemingsgrootte en de activiteitsector. De kans om opgenomen te worden in de steekproef, verschilt naargelang van de combinatie van de ondernemingsgrootte en het gewest. In het totaal worden 2.500 ondernemingen per gewest of 7.500 ondernemingen voor België aangeschreven. De grootteklassen voor de bedrijven zijn: 5 tot 9 werknemers, 10 tot 49 werknemers, 50 tot 249 werknemers en meer dan 250 werknemers. De ondernemingen met meer dan 250 werknemers worden exhaustief bevroegd. Het aandeel van de bedrijven in de steekproef is kleiner naargelang er meer bedrijven in de grootteklassen zijn. Er worden twee methodes van dataverzameling gebruikt: SAPQ ('Self Administered Paper Questionnaire') via een papieren formulier; SAWQ ('Self Administered Web Questionnaire') via een webapplicatie. De responsgraad voor België ligt rond 56%; voor Vlaanderen rond 60%.

Voor meer informatie: statbel.fgov.be/nl/statistieken/gegevensinzameling/enquetes/ict_ondernemingen/; statbel.fgov.be/nl/binaries/MetadataSheet_SVY_281_NL_D1_tcm325-69026.pdf; ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/DE/isoc_bde15d_esms.htm.

Werkbaarheidsmonitor (WBM)

De werkbaarheidsmonitor is een instrument ontwikkeld door de Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen (SERV) – Stichting Innovatie & Arbeid dat driejaarlijks de werkbaarheid of de kwaliteit van de jobs meet van de werknemers (sedert 2004) en de zelfstandige ondernemers (vanaf 2007) in Vlaanderen.

Vier facetten van werkbaar werk worden door de monitor in beeld gebracht: psychische vermoeidheid, welbevinden in het werk, leermogelijkheden en de werk-privé-balans. Om zicht te krijgen op oorzaken en achtergronden van werkbaarheidsknelpunten zoomt de monitor ook in op een reeks potentiële risicofactoren in de arbeidssituatie: werkdruk, emotionele belasting, belastende arbeidsomstandigheden, gebrek aan autonomie of taakvariatie en een deficit op het vlak van ondersteuning door de directe leiding.

Voor de WBM-meting is gekozen voor een anonieme schriftelijke bevraging van een representatief staal van werkende Vlamingen. Bij de werknemers gaat het om 20.000 eenheden en bij de zelfstandige ondernemers om 6.000 eenheden. In 2013 werd de steekproef voor werknemers verdubbeld tot 40.000 eenheden en die van zelfstandige ondernemers tot 12.000 eenheden. In 2013 ligt de respons bij de werknemers op 43,1% en bij de zelfstandige ondernemers op 32,2%. Zoals bij de vorige metingen zijn de data representatief naar geslacht, leeftijd en sector.

De vragenlijst bestaat voor een groot gedeelte uit zogenaamde 'vragenbatterijen'. Een vragenbatterij is een samenhangend geheel van vragen over één aspect, bijvoorbeeld 'vermoeidheid'.

Voor meer informatie: <http://www.werkbaarwerk.be/sites/default/files/documenten/nota%20methodologische%202013.pdf>.

Enquête naar de inkomens- en levensomstandigheden (SILC)

De 'European Union Statistics on Income and Living Conditions' (EU-SILC) is een enquête naar inkomens en andere levensomstandigheden, met als voornaamste doel het opstellen van vergelijkbare indicatoren in het kader van armoede en sociale insluiting binnen de Europese Unie. De uitvoering van de EU-SILC-survey is sinds 2004 bij Europese verordening verplicht voor alle lidstaten. De EU-SILC-survey wordt gecoördineerd door Eurostat en voor België uitgevoerd door de Algemene Directie Statistiek van de FOD Economie (ADS).

Het betreft een enquête die wordt afgenomen bij een steekproef van private huishoudens uit het Rijksregister, waarbij de referentiepersoon van het huishouden (gezinshoofd) wordt geïnterviewd (face-to-face) evenals elk huishoudlid van 16 jaar en ouder. Deze aanpak resulteert in een dataset op huishouden- en individueel niveau. De EU-SILC-survey is opgebouwd als een 4 jaar durend roterend panel. Dat betekent dat elk jaar een kwart van de huishoudens vervangen wordt door een nieuwe steekproef van huishoudens.

In de EU-SILC-survey van 2013 werden in het Vlaamse Gewest in totaal via de huishoud- en individuele vragenlijst gegevens verzameld voor 7.752 personen. In het Waalse Gewest ging het om 4.612 personen, in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest om 2.259 personen. Voor geheel België ligt de responsgraad op individueel niveau op 61%.

Voor meer informatie: <http://statbel.fgov.be/silc>.

Verstedelijking

In deze VRIND-editie is geen afzonderlijk hoofdstuk rond verstedelijking opgenomen. Wel wordt in de verschillende hoofdstukken nagegaan of verstedelijking binnen Vlaanderen voor grote verschillen zorgt. De verstedelijking wordt in beeld gebracht aan de hand van een classificatie van gemeenten en steden. Deze is gebaseerd op de indeling van het Ruimtelijke Structuurplan Vlaanderen (RSV) waarbij de gemeenten die in het buitengebied liggen werden opgesplitst naar plattelandsgemeenten en overgangsgemeenten op basis van het

Strategisch Plan Ruimtelijke Economie (RSVE). Bij het gebruik van SCV-survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'; bewoners van de rand rond Brussel worden bij de stedelijke rand gerekend. Naast het cijfer voor het Vlaamse Gewest wordt waar mogelijk ook de positie van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest meegegeven.

VRIND-indeling verstedelijking

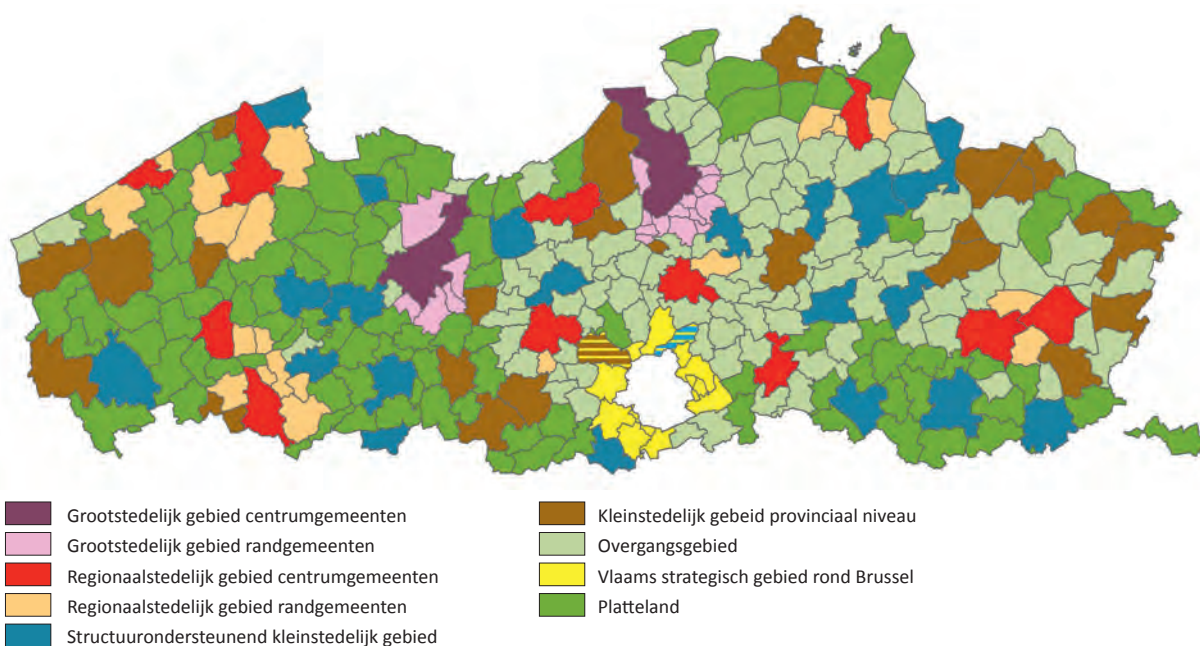
Gebiedsindeling van de gemeenten, aantal inwoners op 1 januari 2015, oppervlakte in km².

RSV	SPRE	Aantal gemeenten	Aantal inwoners	%	Oppervlakte (km ²)	%
Grootsteden		2	766.836	11,9	360,7	2,7
Centrumsteden		11	848.731	13,2	845,8	6,3
Grootstedelijke rand		19	289.725	4,5	315,8	2,3
Regionaalstedelijk gebied		20	374.384	5,8	790,1	5,8
Vlaams strategisch gebied rond Brussel		13	275.624	4,3	273,1	2,0
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied		21	693.361	10,8	1.406,4	10,4
Provinciaal kleinstedelijk gebied		25	667.576	10,4	1.726,1	12,8
Buitengebied	Overgangsgebied	96	1.516.043	23,5	3.439,9	25,4
	Platteland	101	1.011.847	15,7	4.364,2	32,3
Vlaams Gewest		308	6.444.127	100,0	13.522,3	100,0
Brussels Gewest		19	1.175.173		161,0	

Bron: ADS, bewerking SVR.

Gebiedsindeling VRIND

Gebiedsindeling van de gemeenten op basis van de indeling van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) en het Strategisch Plan Ruimtelijke Economie (SPRE).

Bron: SVR, SPRE, bewerking SVR.

AFKORTINGEN

4G '4th generation'; vierde generatie van mobiele-telecommunicatiestandaarden

µm micrometer (10^{-6} meter)

AAPD Algemene Administratie van de Patrimoniumdocumentatie

ABB Agentschap voor Binnenlands Bestuur

AD audiobeschrijving

ADS Algemene Directie Statistiek

AFM Autofinancieringsmarge

AGION Agentschap voor Infrastructuur in het Onderwijs

AIDS Acquired Immune Deficiency Syndrome

AMS afdeling Monitoring en Studie, Departement Landbouw en Visserij

APA Algemeen Plan van Aanleg

APB aanvullende belasting op de personenbelasting

ASEAN Brunei, Cambodja, Filippijnen, Indonesië, Laos, Maleisië, Myanmar, Singapore, Thailand en Vietnam

ASO Algemeen Secundair Onderwijs

AT Aziatische Tijgers (Zuid-Korea, Taiwan, Singapore, Hong Kong)

ATP Administratief en Technisch Personeel

AWW Algemeen Welzijnswerk

BBC Beleids- en beheerscyclus

BBE Bruto Binnenlands Energieverbruik

bbp bruto binnenlands product

BEA Belgian Entertainment Association

BERD Business Expenditure on R&D

BIPT Belgisch Instituut voor postdiensten en telecommunicatie

BISA Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse

BIVV Belgisch Instituut voor de Verkeersveiligheid

BLO Buitengewoon Lager Onderwijs

BLOSO Commissariaat-generaal voor de Bevordering van de Lichamelijke Ontwikkeling, de Sport en de Openluchtrecreatie

BNI Bruto Nationaal Inkomen

BOIC Belgisch Olympisch en Interfederaal Comité

BPA Bijzonder Plan van Aanleg

BRIC Brazilië, Rusland, India en China

BRV Beleidsplan Ruimte Vlaanderen

BSO Beroeps Secundair Onderwijs

BTC Belgisch ontwikkelingsagentschap

BUSO Buitengewoon secundair onderwijs

BZ Departement Bestuurszaken

BZV biochemisch zuurstofgebrek

CAI Centrale Archeologische Inventaris

CAO Collectieve arbeidsovereenkomst

CAW Centrum Algemeen Welzijnswerk

CBE Centrum voor Basiseducatie

CDO Centrum voor Deeltijds Onderwijs

CEPIP Centre d'Épidémiologie Périnatale

CGKR Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding

CGVS Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen

CH4 methaan

CIM Centrum voor Informatie over de Media

CIS Community Innovation Survey

CJSM Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media

CKG Centrum voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning

CLB Centrum voor Leerlingenbegeleiding

CO koolstofmonoxide

CO₂ koolstofdioxide

COFOG Classification of the Functions of Government

COPD Chronic obstructieve pulmonary disease

CRS Creditor-Reporting-System

CVO Centrum voor Volwassenenonderwijs

CZV Chemisch zuurstofverbruik

DAB Digital Audio Broadcasting

DALY Disability Adjusted Life Year of verloren gezond levensjaar

DBFM Design, Build, Finance en Maintain

DBSO Deeltijds Beroeps Secundair Onderwijs

DGD Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking en Humanitaire hulp

DIBISS Dienst voor bijzondere Socialezekerheidsstelsels

DMFA Déclaration multifonctionnelle/ multifunctionele Aangifte

DVO diensten Vlaamse overheid

DVZ Dienst Vreemdelingenzaken (FOD Binnenlandse Zaken)

DWH AM&SB Datawarehouse Arbeidsmarkt en Sociale Bescherming

EAK Enquête naar de Arbeidskrachten

EB Eurobarometer

EC DG MOVE European Commission, Directorate-General for Mobility and Transport

ECB Europese Centrale Bank

ECOOM Expertisecentrum O&O Monitoring

EDI Electronic Data Interchange

EHEC Enterohemorragische Escherichia coli

EK Europese kampioenschappen

EKM Erkende kredietmaatschappij

ENA Economisch Netwerk Albertkanaal

EPB Energieprestatie en Binnenklimaat

ESR Europees Systeem van Nationale en Regionale Rekeningen

ESS European Social Survey

ETS Emission Trading Scheme

EU Europese Unie

EU12 Polen, Hongarije, Estland, Letland, Litouwen, Tsjechië, Slowakije, Slovenië, Cyprus, Malta, Roemenië en Bulgarije

EU15 België, Nederland, Luxemburg, Italië, Frankrijk, Duitsland, Denemarken, Verenigd Koninkrijk, Ierland, Griekenland, Spanje, Portugal, Oostenrijk, Zweden en Finland

EU21 EU-lidstaten die lid zijn van de OESO

EU27 EU12 en EU15 samen

EU28 EU27 samen met Kroatië

EU-SILC European Union Statistics on Income and Living Conditions

EVC Erkenning van Verworven Competenties

EVCA European Venture Capital Association

EVK Eerder Verworven Kwalificatie

EWI Departement Economie, Wetenschap en Innovatie

FADN Farm Accountancy Data Network

FB Departement Financiën en Begroting

FEBIAC Belgische Federatie van de Automobiël- en Tweewielindustrie

FIT Flanders Investment and Trade

FLEGA Flemish Games Association

FOD Federale Overheidsdienst

FOD MV Federale Overheidsdienst Mobiliteit en Vervoer

FOD SZ Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid

FOD WASO Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg

FOS Federatie voor Open Scoutisme

FPB Federaal Planbureau

GBAORD Government Budget Appropriations or Outlays on R&D

GEM Global Entrepreneurship Monitor

GERD Gross Expenditure on Research & Development

GIB Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden

GLB Gemeenschappelijk landbouwbeleid (EU)

GLI Grübel-Lloyd Index

GOK Gelijke onderwijskansen

GON Geïntegreerd Onderwijs

GOVERD Government Expenditures on R&D

GPB Getuigschrift Pedagogische Bekwaamheid

GT gigaton

GWh Gigawattuur

GWO Grote Woononderzoek

ha hectare

HBO Hoger Beroeps Onderwijs

HBPWP Horizontaal Begrotingsprogramma Wetenschapsbeleid

HCI geharmoniseerde competitiviteitsindicator

HERD Higher Education Expenditures on R&D

HFK fluorkoolwaterstof

HHI Herfindahl-Hirschman index

HIV Human Immunodeficiency Virus

HOKT SP Hoger Onderwijs van het Korte Type Sociale Promotie

IAB Interactive Advertising Bureau

IBO Individuele Beroepsopleiding in de Onderneming

ICO Indicator Competentiegericht Ondernemen

ICT informatie- en communicatietechnologie

iDTV interactieve digitale televisie

IGO Inkomensgarantie voor Ouderen

IGVM Instituut voor Gelijkheid van Vrouwen en Mannen

ILO International Labour Organization (Internationale Arbeidsorganisatie)

IMF Internationaal Monetair Fonds

INBO Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek

INR Instituut voor de Nationale Rekeningen

IOI Innovatie-Output indicator

IRCEL intergewestelijke cel voor het leefmilieu

ISB Vlaams Instituut Sportbeheer en Recreatiebeleid

ISCED International Standard Classification of Education van de UNESCO

ISCO International standard Classification of Occupations

ISEW Index for Sustainable Economic Welfare

IT Integratietegemoetkoming

ITP Intersectorale toegangspoort

IV Departement Internationaal Vlaanderen

IVON Integraal Verwevings- en Ondersteunend Netwerk

IVT Inkomensvervangende Tegemoetkoming

IWEPS Institut Wallon de l'Evaluation, de la Prospective et de la Statistique

JINT Jeugd Internationaal

JIP Jongereninformatiepunt

JOP JeugdOnderzoeksPlatform

KB Kanselarij en Bestuur (beleidsdomein of departement)

Kbps kilobits per seconde

Kgoe kilogram olie-equivalenten

KKP Koopkrachtpariteiten

KLJ Katholieke Landelijke Jeugd

KSA Katholieke Studenten Aktie

KSO Kunst Secundair Onderwijs

KSZ Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid

kVA kilovoltampère

kW kilowatt

kWh kilowattuur

LAC Lokale Adviescommissie

LFS Labour Force Survey

LMN Landbouwmonitoringsnetwerk

LNE Departement Leefmilieu, Natuur en Energie

LPG Liquefied Petroleum Gas

MAP Mestactieplan

Mbps megabits per seconde

MDG Millenniumdoelstelling voor ontwikkeling

Mhz megahertz

MIRA Milieurapport Vlaanderen

MIST Mexico, Indonesië, Zuid-Korea, Turkije

MMIF Multimetric Index Flanders

MOW Departement Mobiliteit en Openbare Werken

MTO Middellangetermijndoelstelling

MWe+m Megawatt elektrisch en mechanisch vermogen

N stikstof

N11 Next 11 (Bangladesh, Egypte, Indonesië, Iran, Zuid-Korea, Mexico, Nigeria, Filippijnen, Pakistan, Turkije en Vietnam)

N₂O lachgas

NACE Statistische Nomenclatuur economische activiteiten in de Europese Gemeenschappen

NADO Nationale Antidopingorganisatie Vlaanderen

NARA Natuurrapport

NBB Nationale Bank van België

NEC Normaal Economisch Circuit

NGB Nieuwe gemeenteboekhouding

NMBS Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen

NO₃ nitraat

NT₂ Nederlands tweede taal

NUTS Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques

NVWG Natuurverwervingsgebieden

NWWZ niet-werkende werkzoekenden

O&O Onderzoek en Ontwikkeling

O&V Departement Onderwijs en Vorming

OCJ Ondersteuningscentrum Jeugd

OCMW Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn

ODA Official Development Assistance
OESO Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OOV opcentiemen op de onroerende voorheffing
OP Onderwijzend Personeel
OS Olympische Spelen
OVAM Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij

PAB persoonlijk assistentiebudget
PAK Polycyclische aromatische koolwaterstoffen
PAS Programmatische aanpak Stikstof
PBV Promotie Binnenvaart Vlaanderen
PDPO Programmeringsdocument Plattelandsontwikkeling
PFK perfluorkoolwaterstof
PJ petajoules (10¹⁵ joules)
PM₁₀ Particulate matter (stofdeeltjes) met een diameter kleiner dan 10 µm
PM_{2,5} Particulate matter (stofdeeltjes) met een diameter kleiner dan 2,5 µm
PMAH personen met een arbeidshandicap
PNP Not for profit Organisations Expenditures on R&D
POD MI Programmatorische Federale Overheidsdienst Maatschappelijke Integratie
PPS Publiek-private samenwerking
PPT procentpunt
PS Paralympische Spelen
PV-installatie Photo-Voltaic: installatie zonne-energie omzet in elektriciteit
PWA Plaatselijk werkgelegenheidsagentschap

RKW Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers
RMH Recht op Maatschappelijke Hulp
RMI Recht op Maatschappelijke Integratie
ROP Register Onbebouwde Percelen
RSV Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen
RSVZ Rijksinstituut voor de Sociale Verzekeringen der Zelfstandigen
RSZ Rijksdienst voor Sociale Zekerheid
RUP Ruimtelijk Uitvoeringsplan
RVA Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening
RVP Rijksdienst voor Pensioenen
RWZI rioolwaterzuiveringsinstallatie

SCV Sociaal-Culturele Verschuivingen Survey
SERV Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen
SES Structure of earnings survey
SF₆ zwavelhexafluoride
SHM Sociale Huisvestingsmaatschappij
SILC Statistics on Income and Living Conditions
SMP Student Mobility for Placements (Erasmus stages)
SMS Student Mobility for Studies (Erasmus)
SO₂ zwaveldioxide
SOI Seksueel Overdraagbare Infecties
SPE Studiecentrum voor Perinatale Epidemiologie
SSL Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen
STEG Stoom- en gascentrale
SVK Sociaal Verhuurkantoor
SVR Studiedienst van de Vlaamse Regering
SWAP SuperWijze Activiteitenpas

TBS Terbeschikkingstelling
TEA Total entrepreneurial Activity Rate
TEU Twenty-foot Equivalent Unit
TJ terajoule (10¹² joules)
TOR Tempus Omnia Revelat (onderzoeksgroep VUB)

TSO Technisch Secundair Onderwijs
TWh terawattuur

USD US dollar, Amerikaanse dollar

VAD Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen
VAK Voltijdse arbeidskracht
VAP verbeterings- en aanpassingspremie
VAPH Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap
VASO Vlaamse Aanbeveling Sportmedisch Onderzoek
VDAB Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding
VEA Vlaams Energieagentschap
VEN Vlaams Ecologisch Netwerk
VGC Vlaamse Gemeenschapscommissie
VGT Vlaamse gebarentaal
VHC Vlaamse Havencommissie
VIP Vlaamse Inschakelingspremie
VIP Jeugd Vlaams Informatiepunt Jeugd
VIPA Vlaams Infrastructuurfonds voor Persoonsgebonden Aangelegenheden
VITO Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek
VK vertrouwenscentra kindermishandeling
VKBO Verrijkte Kruispuntbank Ondernemingen
VLAM Vlaams Centrum voor Agro- en visserijmarketing
VLIF Vlaams Landbouwinvesteringsfonds
VLM Vlaamse Landmaatschappij
VMM Vlaamse Milieumaatschappij
VMMa Vlaamse Media Maatschappij
VMSW Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen
VN Verenigde Naties
VNJ Vlaams Nationaal Jeugdverbond
VOP Vlaamse Ondersteuningspremie
VOS verontrustende situatie
VPJ Verloren Potentiële Jaren
VREG Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteits- en Gasmarkt
VRGT Vlaamse Vereniging voor Respiratoire Gezondheidszorg en Tuberculosebestrijding
VRIND Vlaamse Regionale Indicatoren
VRM Vlaamse Regulator voor de Media
VSAWSE Vlaams Subsidieagentschap voor Werk en Sociale Economie
VSF Vlaamse Sportfederatie
VSV Vroegtijdige schoolverlaters
VTE voltijdse equivalenten
VTI Vlaams Theater Instituut
VTS Vlaamse trainersschool
VVJ Vereniging Vlaamse Jeugddiensten en –consulenten vzw
VVKSM Vlaams Verbond van Katholieke Scouts en Meisjesgidsen
VWF Vlaams Woningfonds
VZW Vereniging Zonder Winstoogmerk

W&T wetenschappelijke en technologische dienstverlening
WIV Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid
WK Wereldkampioenschappen
WKK Warmtekrachtkoppeling
WMKJ Werkingen met Maatschappelijk Kwetsbare Jeugd
WSE Departement Werk en Sociale Economie
WVG Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin

ZAP Zelfstandig Academisch Personeel
Zeq zuerequivalenten